

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİMDALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

**OSMANLI-İNGİLİZ İLİŞKİLERİNDE RUSYA FAKTÖRÜNÜN REALİST
PERSPEKTİFTEN İNCELENMESİ (1853-1878)**

DOKTORA TEZİ

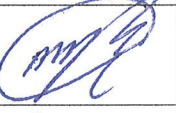
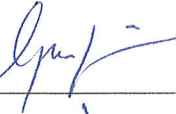
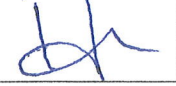
Adil Calap

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Coşkun Topal

**MART- 2018
TRABZON**

ONAY

Adil CALAP tarafından hazırlanan Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde Rusya Faktörünün Realist Perspektiften İncelenmesi (1853-1878) adlı bu çalışma 26/04/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora programında **doktora tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı-Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. Coşkun TOPAL	Başkan	☒	☐	
Prof. Dr. Süleyman ERKAN	Üye	☒	☐	
Prof. Dr. Mehmet Alaaddin YALÇINKAYA	Üye	☒	☐	
Prof. Dr. Çınar ÖZEN	Üye	☒	☐	
Prof. Dr. Hayati AKTAŞ	Üye	☒	☐	

Yukardaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf SÜRMEŒ
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Adil Calap

20. 03. 2018

ÖNSÖZ

Akademik dünyanın önemli bir disiplini olan Uluslararası İlişkiler (UI) disiplininin esas maksadı uluslararası sistemde devletlerarası kuralları, düzenleri, düzensizlikleri, savaşa ve barışa yol açan politik, sosyolojik, ekonomik ve kültürel koşulları anlamak ve geleceğe dönük öngörülerde bulunabilmektir. Birinci Dünya Savaşı öncesinde UI ile ilgili yürütülen çalışmalar, değişik devlet biçimlerine, büyük güçlerle sömürgeleşmiş devletlerarasındaki eşitsiz ilişkilere ve yaşanan süreçlere yoğunlaşmıştı. İdeolojik bölünmelerle ortaya çıkan XX. yüzyılda Soğuk Savaş şartlarını anlama ve yorumlama kaygısı, 1914 öncesi yaşanan önemli tarihi tecrübelerin unutulmasını kolaylaştırdı. UI disiplini XX. yüzyılın ürünü olduğu kadar, o dönemin temel özelliklerini de taşımaktadır. XX. yüzyıldaki hızlı teknolojik ve ekonomik gelişmeler, XIX. yüzyılın XX. ve XXI. yüz yıl gerçekleriyle bir ilgisi olmadığına dair bir inancı güçlendirdi.

Konu çalışmasına ait temel argüman, 1853-56 Kırım ve 1877-78 Osmanlı-Rus savaşlarını içermektedir. Kırım Savaşı'nın 1815 Viyana Kongresi'ne dayanan güç dengesini nasıl yıktığı, büyük güçlerin 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'na dönük stratejilerini nasıl şekillendirdiği ve Birinci Dünya Savaşı'na açılan istikrarsız güç dengesinin kökenlerini nasıl belirleyebildiği açıklanmaktadır. Bu çalışmaya ait argümanın ikinci kısmında, teorik açıklamaların sadece Avrupalı devletlerin faaliyetleriyle sınırlı tutulamayacağını, önemli bir aktör olarak Osmanlı'nın oynadığı yapıcı rolün de teorik çalışmalara katkıda bulunabileceğini göstermektedir. Ayrıca, günümüz Türkiye'sinin coğrafi ve kültürel açıdan uluslararası sistemde büyük güçler arasında sahip olduğu jeopolitik önem ve ortaya çıkardığı siyasi anlam da anlaşılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde, entelektüel birikiminden faydalandığım danışman hocam Prof. Dr. Coşkun TOPAL'a, sorularıyla araştırma sahamı teşvik eden bir önceki danışman hocam Prof. Dr. Hayati AKTAŞ'a; çalışmam boyunca zamanını benden esirgemeyen ve eleştirileriyle çalışmamı aydınlatan değerli hocam Prof. Dr. Süleyman ERKAN'a, bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamın bilimsel temeller ışığında şekillenmesine yardımcı olan sayın hocam Prof. Dr. Mehmet Alaaddin YALÇINKAYA'ya ve değerli eleştirileriyle çalışmama katkı sunan Prof. Dr. Çınar ÖZEN'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Mart, 2018

Adil Calap

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V-VI
ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
KISALTMALAR LİSTESİ	IX
GİRİŞ	1-9

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GÜÇ DENGESİ TEORİLERİ ANALİZİ	10-37
1.1. Çalışma Metodunun Açıklanması.....	10
1.2. Realizm ve Neorealizm Üzerine Teorik Tartışma.....	14
1.2.1. Uluslararası İlişkiler Disiplininde Realizm ve Güç Denge Teorisi.....	15
1.2.2. (Neo)Realizmde İstikrar ve Kutupluluk Meselesi.....	22
1.2.3. Güç Dengesinde Müdahalecilik ve Uluslararası Pozitif Hukuk.....	32
1.2.4. Çok Kutupluluk ve Güç Dengesi.....	35

İKİNCİ BÖLÜM

2. KIRIM SAVAŞI VE GÜÇ DENGESİNDE İSTİKRARSIZLIKLAR.....	38-159
2.1. Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde Rusya Faktörü ve Kaynarca Antlaşması.....	38
2.2. Viyana Kongresi ve Uluslararası Sistem.....	41
2.3. Mısır Saldırısı, Yunanistan'ın Bağımsızlık Süreci ve Osmanlı Devleti.....	46
2.4. İkinci Mısır Saldırısı ve 1841 Sözleşmesi'nin Önemi.....	49
2.5. Rus Stratejisi, Kutsal Yerler Sorunu ve Çelişkili İngiliz Siyaseti.....	55
2.6. Mençikov Misyonu ve Osmanlı-Rus Müzakerelerinde İngiltere-Fransa Etkisi.....	66
2.7. Avrupalı Güçlerin Osmanlı-Rus Savaşı'na Müdahalesi ve 1853 Viyana Notası.....	83
2.8. İngiliz-Fransız Müttefikliği ve Güç Dengesinde Rusya'nın Yalnızlaşması.....	114
2.9. Sivastopol Zaferi, Kars Felaketi ve Müzakerelerin Başlaması.....	128
2.10. Paris Konferansı Toplantıları ve 30 Mart 1856 Paris Antlaşması.....	145
2.11. 16 Nisan 1856 Sözleşmesinde Eşit Olmayan Devletler Sisteminin Varlığı.....	151
2.12. İngiltere'nin Osmanlı Devleti'yle Alakalı Kaygıları.....	154
2.13. Kırım Savaşının Uzun Dönemli Sonuçları.....	157

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 1856-1877 OSMANLI-İNGİLİZ İLİŞKİLERİ VE RUSYA	160-284
3.1. Bozulan Güç Dengesi ve 1856 Paris Sözleşmesi.....	160
3.2. 1856 Paris Sözleşmesi Üzerine İngiliz-Rus Gizli Müzakereleri	170
3.3. Güç Dengesinde Üç İmparatorluk Birliği ve Avusturya.....	177
3.4. Osmanlı'ya Müdahale Meselesinde Andrassy Notası.....	184
3.5. Berlin Memorandumu ve Güç Dengesinde Tecrit Siyaseti.....	199
3.6. Uluslararası İstanbul Konferansı Süreci	212
3.7. Resmi Olmayan Diplomatik Faaliyetlerde Resmi Kararların Alınması.....	228
3.8. İstanbul Konferansı, Batılı Devletler-Rus Ortak Gizli Diplomasisi ve Sonuçları.....	236
3.9. İngiltere'nin Osmanlı-Rus Savaşı Stratejisi ve Osmanlı'nın Eşitsiz Statüsü.....	257
3.10. Osmanlı'nın Avrupa'dan Atılma Planları.....	260
3.11. Batılı Güçlerin Ortak Davranması ve Savaş Hazırlıklarını Onaylaması	280

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. 1877-78 OSMANLI-RUS SAVAŞI VE GÜÇ DENGESİ KARAKTERİ.....	285-443
4.1. Savaşa Girerken İstanbul'da İngiliz Büyükelçisi ve Pozitif Hukuk Sistemi	285
4.2. Özel ve Genel menfaatlerin Sınıflandırılmasına Bağlı Muhtemel Ortaklıklar.....	292
4.3. Osmanlı-Rus Savaşında Avusturya ve İngiliz Endişeleri.....	306
4.4. Barış Sürecine Dönük Faaliyetlerde 1856 Paris Antlaşması'nın Kullanılması.....	318
4.5. İngiltere'nin Savaşta Özel ve Genel Menfaatleri	352
4.6. Babıali'de Derin Hayal Kırıklıkları ve Üzüntü	376
4.7. Boğazlarda İngiliz-Rus Savaş Gemileri ve Ayastefanos Antlaşması.....	387
4.8. Berlin Kongresi Sürecini İçeren Güç Dengesinde İngiltere'nin Güçlenmesi.....	391
4.9. Gizli İngiliz-Rus Barış Görüşmeleri ve Gizli Anglo-Osmanlı Müzakereleri	411
4.10. Sultan II. Abdülhamid'e Darbe Girişimi ve İngiliz-Rus Gizli Sözleşmesi	417
4.11. Berlin'de Gizli Müzakereler ve Alınan Resmi Kararlar	423
4.12. Balkanlar ve Diğer Sorunlar.....	431
4.13. Gizli Anglo-Osmanlı Sözleşmesi ve Osmanlı Devleti'nin Geleceği	437
SONUÇ.....	444-458
YARARLANILAN KAYNAKLAR	459-477
EKLER.....	478-479
ÖZGEÇMİŞ.....	480

ÖZET

Bir disiplin olarak Tarih sahasındaki araştırmalar Uluslararası İlişkiler (Uİ) disiplininde merkezi bir rol oynamıştır. Bu alışmada Uİ'in baē kurduēu önemli tarihsel dönemler sosyal bilim kültürünün işaret ettiēi deēiřimler iřıēında yeniden deēerlendirildi. Birinci dereceden yayınlanmamış ve yayınlanmış İngiliz kaynaklarına dayanan veriler, 1850-1878 yılları arasında Osmanlı Devleti, İngiltere ve Rusya arasında yaşanmış çok önemli hadiselerin anlaşılmasında kullanıldı. XIX. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti'nin kaderi ile Uİ disiplini arasında tarihsel bir baē kurmak, eēit olmayan aēdař devletler sisteminin ve çok kutuplu bir sistemin daha iyi bir perspektiften anlaşılmasına katkı saēlayacaktır. Büyük güçlerce kabul edilmiş pozitif hukuk sistemi, süreç takip etme metoduyla analiz edilen iki ayrı döneme ait mukayeseli konu çalışması yardımıyla açıklanır. 1853-1878 yılları arasında rekabetçi büyük güçlerin Osmanlı Devleti'yle kurdukları ilişkilerin yardımıyla ve Hobesi koşulların etkisi altında çok kutuplu bir devletler rejiminde hukuksal bir meřruluēun nasıl oluřabileceēi ortaya konuldu. Bu sebeple, konu çalışma argümanı 1853-56 Kırım Savaşı'nın geleneksel güç dengesini nasıl altüst ettiēine ve bu durumun Avrupa g dengesinde yarattıēı istikrarsızlıklardan dolayı Birinci Dünya Savaşı'nın nasıl önemli ilk adımı oluřturduēuna odaklanır. Konu alışma argümanı ayrıca 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Avrupa g dengesini nasıl daēıtıp yeniden oluřturduēunu ve g dengesinde belirsiz bir geleceēe kaynaklık ettiēini gösterirken, Osmanlı'nın geleneksel müttefiki İngiltere ile 1880'den sonra neden yakın bir ilişki kurmaktan kaındıēının tarihsel arka planını açıklamaktadır. Son olarak, konu argümanı; 1853-56 Kırım Savaşı ve 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın, Birinci Dünya Savaşı'nın iskeletini meydana getiren büyük güçlere ait ulusal politikaların ve stratejilerin nasıl geliřtiēini ve hayata getiēini sergilemektedir. Konu alışması günümüz Türkiye'sinin jeopolitik yapısına da ışık tutmaktadır.

Realist teorik yaklaşım devletler sisteminin anlaşılması için tarih sahnesinde yaşanan hadiselere esas referans kaynaēı muamelesi yapmıştır. Savaş ve barış süreçlerini, güç dengesini, rejim karakterini, rekabet halindeki büyük güçlere ait hegemonyacı olmayan çelişkili iş birliēini ve büyük güçlerle diēer güçler arasında yaygın eēitsizliklerin yařandıēı uluslararası bir sistemi kendi muhtevasında barındıran bir tarih kavramı, Realist teoriye gereken katkıyı saēlayabilir. Böyle teorik bir katkı ise günümüz devletler sisteminin daha iyi anlaşılmasını kolaylaştırabilir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkiler, Büyük Güçler, G Dengesi, Pozitif Hukuk, Osmanlı.

ABSTRACT

The study of history has been central to the study of International Relations. The first problem with the conception of history-International Relations discipline is that it rests on a limited conceptions of history itself. The history to which International Relations as a discipline relates needs to be re-thought including the most significant episodes amongst Ottoman State, England and Russia between 1853 and 1878. A historical dimension with respect to the XIX. century in terms of the interaction of the Ottomans with the then big powers is essential for the study of International Relations; because it can help to place the present in perspective. An external legitimacy of a big power comes from some specified rules, principles and norms which are recognized by other big Powers in a multi-polar environment. In that case, the compared two different case studies with a process tracing method analysing the process of war, peace, balance of power, cooperations and conflicting interests among the competing big Powers in connection to the Ottoman State between 1853 and 1878 demonstrates the characteristics of a multi-polar system and how a global legal legitimacy from a system of institutional procedure under the conditions of the Hobbesian influence emerges to materialize; Subsequently, the case study argues that 1853-56 Crimean War upset the traditional balance of power which paved the path towards the first step of the First World War. The case study also argues that 1877-78 Ottoman-Russian War that had reshuffled the European balance of power, leading to uncertain future. The argument puts forward how effectively both the Crimean War and 1877-78 Ottoman-Russian war disclose the development and implementation of the national politics and strategies of big Powers which formed the backbone of the First World War. Hence through the case study, geopolitical aspects of Turkey are considered in terms of relations between the Western Powers and Russia.

International Relations as a discipline may serve to set contemporary international events in a proper context. At the same time, a conception of history involving the process of war/peace, the balance of power, the type of regime, the aspects of the legal legitimacy of the competing hegemonic Powers and the system in which cooperations, short and long-term joint strategies and inequality are widespread between large and small scale Powers can address some important contributions to theoretical discussions as well as to the comprehension of contemporary world system.

Keywords: International Relations, Powers, Balance Of Power, Positive Law, Ottoman.

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e. : Adı Geçen Eser

BL : British Library

CP : Carnarvon Papers

DD : Derby Diaries

DL : Disraeli Letters

DP : Disraeli Papers

Ed. : Editör

EP : Eastern Papers

FO : Foreign Office

FOF : Foreign Office Files

Hansard: İngiliz Parlamento ve Lordlar Kamarası Resmi Kayıtları

HP : Hughenden Papers

LQV : Letters of Queen Victoria

LP : Layard Papers

NA : National Archive

UI : Uluslararası İlişkiler

PES : Papers of Edward Stanley

PP : Palmerston Paper

PRO : Public Record Office

PQV : Papers of Queen Victoria

RAM : Royal Archive Mails

TP : Tenterden Paper

GİRİŞ

XIX. yüzyıl boyunca, müdahalelerden muaf bir şekilde diğer devletlere müdahalede bulunma kapasitesine sahip devletlere ‘büyük güçler’ denilirdi. Büyük güçlerin ortaya çıkış süreci uluslararası sahada iki ayrı kola ayrılmış eşitsiz devletler topluluğunun oluşma süreciydi. Bu sistemde merkez devletlerin birbirlerine müdahalesi olmazken, kendisi dışındaki devletler topluluğuna sıklıkla müdahalede bulunurlardı.¹ Hans Morgenthau’ya göre, büyük güçlerin ayrıcalıklı konumu Birleşmiş Milletler’de de (BM) vardır.² Morgenthau’ya göre, günümüz BM’de adalet ve adaletsizlik kavramları büyük güçlerin uzun ve kısa dönemli menfaatlerine göre anlam taşımaktadır. Uzun dönemli çıkarlar hesaplanırken, orta ve küçük ölçekli devletlerin kaygıları ve çıkarları gözetilmekte, fakat büyük güçler kısa dönemli menfaatlerin hesaplanmasında orta veya küçük ölçekli devletlerin menfaatlerini dikkate almamaktadırlar.³

Bu çalışma kapsamında rekabetçi büyük güç ilişkilerine ait muhtevanın analiz edilmesinde Osmanlı Devleti seçilmiştir. Osmanlı Devleti’ne odaklanılmasının nedeni, büyük güçler arasındaki çıkar çatışmalarına ait yıkıcı sonuçların Osmanlı Devleti nezdinde çok yönlü ve karmaşık bir yapı sergilemesiydi. Hindistan ve Çin gibi sömürgeleştirilmiş devletler üzerinde birden fazla büyük güç çatışmaları çok seyrek yaşanmıştı. Rekabet ve çatışma meselesinde bazı istisnalar hariç, Batılı güçler farklı kıtaları sömürgeleştirme sürecinde mümkün olduğunca birbirlerinin alanlarına müdahalede bulunmamışlar, ihtiyaç duyulduğunda işbirliği içinde davranabilmişlerdir. Fakat, Osmanlı’nın jeopolitik konumundan dolayı, dünyanın diğer bölgelerinde yaşananlardan farklı olarak, dönemin bütün büyük güçleri arasında Osmanlı üzerine şiddetli rekabetler ve çatışmalar yaşandı. Bu sebeple, XIX. yüzyıl büyük güçleri arasında yaşanmış rekabet, çatışma ve işbirliği dinamiklerinin Osmanlı Devleti’yle kurdukları çok yönlü ve karmaşık ilişkilerde gözlemlenmesi mümkündür.

Bu çalışmada UI için önemli sayılabilecek her şeyin kökenlerine XIX. yüzyılın sahip olduğu ileri sürülmüyor. Ama XIX. yüzyıl; günümüz dünyasında kolayca tanınabilen bir miras bırakmıştır: Çok sayıda ulus devletler, iç içe geçmiş ve birbirine bağımlı hale gelmiş bir dünya ekonomisi, küresel iletişim ve gelişmiş taşıma sistemleri, büyük güçlerin yayılmasına hizmet eden bir dizi ideolojiler,

¹ R. J. Vincent, **Nonintervention and International Order**, Princeton University Press, 2005, s.353

² Hans J. Morgenthau (Ed.), **Peace, Security and The United Nations**, University of Chicago Press, 1946, s.11-12

³ Morgenthau, a.g.e., s.18-19

geniş bir sahada oluşmuş hükümetler arası örgütlenmeler, uluslararası pozitif hukuk sisteminin genişlemesi ve pekişmesi. Batılı devletler çağı olan XIX. yüzyılın, çağdaş uluslararası ilişkilerde varlığını halen devam ettirdiği ileri sürülebilir.⁴ Batılı devletlerin uluslararası yapıya hâkim olmalarında, başka devletlerin bilinçli ve kasıtlı olarak sanayileşme süreçlerinin engellenmesinin de önemli rolü oldu.⁵ XIX. yüzyılda devletler ve topluluklar arasındaki farklılıklar tarihte ilk defa derinleşirken, devletler birbirlerine sıkı sıkıya bağımlı hale gelmişlerdi.⁶ İngiltere’de çoğu kesimler uluslararası pazar genişlemesini ve sömürgecilik faaliyetlerini 'uygarlığın ilerlemesi' olarak görmüştü; uluslararası sistemi de 'uygar topluluklar', 'barbar topluluklar' ve 'vahşi topluluklar' diye üçe ayırmışlardı.⁷ Batılı değerlerce tanımlanan standart uygarlık ölçütleri; Osmanlı Devleti’ne dönük savaşlarda Avrupalı devletlerin yayılmacılığını meşrulaştıran ideolojik akımlar olarak hizmet verdi.⁸ Bu mirasların yanında daha özel kalabilecek XIX. yüzyıl mirasları arasında, XXI. yüzyılda Türkiye ile Rusya arasında düşmanlaşmayı tetikleyebilecek XIX. yüzyıla ait güçlü ön yargıların ve karşılıklı güvensizliklerin varlığı; askeri ve ekonomik sahada Türkiye, Batılı devletler ve Rusya arasında sürüp giden çeşitli anlaşmazlıkların halen devam etmesi sayılabilir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nde veto hakkını elinde tutan beş devletten İngiltere, Fransa ve Rusya XIX. yüzyılda da büyük güçler seviyesindeydi. Son olarak, Orta Doğu’da Realist paradigmaya özgü güç ilişkileri kapsamında Türkiye, Batılı Güçler ve Rusya arasında çeşitli sorunlar üzerine yaşanan tartışmalar ve endişeler, geçmişe ait mirasın bir parçası olarak değerlendirilebilir.

Konu çalışmasındaki argümana göre, Batılı devletlere ait uygarlık anlayışının birbirlerine eşit olmayan devletler düzenini nasıl beslediği, Batılı güçlerin aralarındaki ilişkileri liberal değerlere ve çerçevesi çizilmiş bir hukuk sistemine göre nasıl düzenledikleri, Osmanlı Devleti gibi devletlere de değişik oranlarda nasıl aşağı bir devlet statüsünü dayattıkları ve Realist paradigmada Hobesçi prensiplere göre nasıl davrandıkları sergilendi.⁹

1853-56 Kırım Savaşı üzerine yapılan çalışmalar, İngiltere ve Fransa’nın Rusya’ya karşı Osmanlı’nın yanında savaşa girmesini doğrudan Boğazlarla ilişkilendirmektedirler. 1774’ten beri Rusya’nın Osmanlı üzerinde elde ettiği ayrıcalıklara son vermeyi ve onun yerine kendilerini ikame etmek amacıyla bir strateji izleyen Batılı güçlerin savaşın çıkmasında oynadığı gerçek role

⁴ Anthony Giddens, **The Nation State and Violence**, Cambridge, Polity Press, 1985, s.45-54

⁵ Barry Buzan and George Lawson, **The Global Transformation**, Cambridge University Press, 2015, s.26

⁶ Buzan ve Lawson, a.g.e., 2015, s.23

⁷ Buzan ve Lawson, a.g.e., s.2

⁸ David Armitage, **The Foundations of Modern International Thought**, Cambridge University Press, 2013, s.40-41

⁹ Gerrit W. Gong, **The Standard of Civilisation in International Society**, Oxford: Clarendon Press, 1984, s.184; David Armitage, **The Foundations of Modern International Thought**, Cambridge University Press, 2013; Antony Anghie, **Imperialism, Sovereignty and The Making of International Law**, Cambridge University Press, 2004, s. chapter 2

değnilmemiştir. Bazı çalışmalar da Kırım Savaşı'nın nedenini Orta Avrupa ile Rusya arasındaki güç dengelerine bağlamakta ve Osmanlı Devleti'yle ilgili stratejileri dışlamaktadır. Ayrıca Kars'ın düşmesinde Müttefik kuvveklerin rolüne değnilmezken, tamamen Osmanlı Devleti sorumlu tutuldu.¹⁰ Kırım Savaşı'nda İngiltere pasif bir konumda resmedilmiştir.¹¹ Bu araştırmanın dayandığı argümana göre, Kırım Savaşı'nın çıkmasında Rusya kadar İngiltere ve Fransa gibi devletlerin de belirleyici rolü olmuştur. Savaşın gerçek amacı Boğazlar üzerinde Rusya'nın egemenlik kurmasını engellemekle sınırlı değildi; Orta Avrupa-Rusya güç dengesinden ziyade, Avrupalı güçlerin Osmanlı Devleti'ni tamamen kendi güç dengesine bağlama mücadelesiydi. Argüman, 1855'te Kars'ın Ruslar tarafından işgal edilmesinde Fransa ve İngiltere'nin rolüne kadar genişletildi.

1853-56 Kırım Savaşı'nda yaşanan gelişmelere benzer şekilde, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda da Osmanlı-Rus münasebetlerinin yanında İngiltere politikaları da incelenmiştir; fakat yapılan çalışmalarda bu savaşta da Rus saldırganlığına vurguda bulunulurken, İngiltere sürekli olarak iki düşman kampı uzlaştırmak ve tarafları barıştırmak için mücadele veren bir konumda resmedilmiş, yaşanan savaşlardan tamamen Osmanlı ve Rus yönetimlerini sorumlu tutacak sonuçlar çıkartılmıştır. Viscount Palmerston (Dışişleri Bakanı: 1830-41, 1846-51; Başbakan: 1855-8, 1859-65), George Aberdeen (Dışişleri Bakanı: 1828-30, 1834-5, 1841-6; Başbakan: 1852-1855), William Gladstone (Maliye Bakanı: 1852-56, 1859-65; Başbakan: 1868-74, 1880-5), Benjamin Disraeli (Başbakan: 1868, 1874-1880), Robert Salisbury (Sömürgecilik Bakanı: 1866-8, 1874-1878; Dışişleri Bakanı: 1878-1880; Başbakan: 1885-6, 1886-92, 1895-1902) ve Edward Derby (Sömürgecilik Bakanı: 1856-8; Dışişleri Bakanı: 1852, 1866-8, 1874-1878) gibi İngiliz başbakanların ve dışişleri bakanlarının bu savaşlarda oynadıkları belirleyici seviyedeki önemli rollerine eğilememişlerdir.¹² 1877-78 Savaşı

¹⁰ Brendan Simms, **Europe: The Struggle For Supremacy, 1453 to the Present**, Penguin Books, 2014, s.221; Alan J.P., Taylor, **Struggle for Mastery in Europe 1848-1918**, Oxford University Press, 1980, s.6; Sir Bernard Pares, **A History of Russia**, Jonathan Cape, London, 1962, s.387; Süleyman Kocabaş, **Türkiye ve İngiltere**, Vatan Yayınları, 1985; David Thomson, **Europe Since Napoleon**, Penguin Books, 1990, s.245-46; David Goldfrank, M., **The Origins of the Crimean War**, London, 1994, s.27; Trevor Royle **Crimea: The Great Crimean War 1854-56**, Abacus, 2009, Chapter 1; Henry Kissinger, **Diplomasi**, Çeviren: İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007, s.85; Gregory L. Freeze (Ed.), **Russia: A History**, Oxford University Press, s.143, 160; Sacit Kutlu, **Balkanlar ve Osmanlı Devleti**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 172 Tarih 22, 2007, s.71-72; İlker Alp, **Şark Meselesi veya Emperyalizmin Türk Politikası**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, 2008/1, s.14-15

¹¹ Akdes Nimet Kurat, **XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011, s.70-73; İlker Alp, **Şark Meselesi veya Emperyalizmin Türk Politikası**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, 2008/1, s.14

¹² **1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı için Bakınız:** W.G. Wirthwein, **Britain and the Balkan Crisis 1875-1878**, New York, 1935; D. Harris, **A Diplomatic History of the Balkan Crisis of 1875-78: The First Year**, Stanford, London, and Oxford, 1936; G. H. Rupp, **A Wavering Friendship: Russia and Austria 1876-78**, Harvard, London and Oxford, 1941; W. N. Medlicott, **The Congress of Berlin and After: A Diplomatic History of the Near Eastern Settlement 1878-1880**, London, 1963; Milos Koviç, **Disraeli And The Eastern Question**, Oxford University Press, 2011; Halil İnalçık, **Devlet-i Aliyye**, Cilt IV, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015; Henry Kissinger, **Diplomasi**, Çeviren: İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007; Sacit Kutlu, **Balkanlar ve Osmanlı Devleti**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 172 Tarih 22, 2007; Akdes Nimet Kurat, **XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi; İlker Alp, **Şark Meselesi veya Emperyalizmin Türk Politikası**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, 2008/1

boyunca İngiltere'nin Osmanlı toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını gözetken bir strateji izlediği, kamuoyundan çekindiği için Osmanlı'yı savaşta yalnız bıraktığı, hatta Boğazların daha iyi korunması için Kıbrıs'a el koyduğu ileri sürülmektedir. Değerli bazı Türk tarihçilerimiz de bu anlayışa ortak oldular. Savaş boyunca İngiltere derli toplu bir stratejiden mahrum olarak resmedilmiştir.¹³ Osmanlı-İngiltere dostluğunun 1880'de Gladstone'nun (1880-1885) seçilmesiyle son bulduğunu ileri sürmüşler. Aynı değerlendirmeyi XIX. yüzyılı çok kutuplu bir sistem olarak gören Henry Kissinger¹⁴ de savunmaktadır; İngiltere-Osmanlı ilişkilerinin kötüleşmesinden Gladstone'nun 1880 seçimlerini kazanarak hükümet kurmasını sorumlu tutar.¹⁵ Bu araştırmaya ait argüman, Osmanlı-İngiltere ilişkilerinin 1868'te Gladstone'nun (1868-1874) işbaşına gelmesiyle bozulmaya başladığını sergilemektedir. 1874 seçimleriyle 1880'e kadar Başbakan olan Disraeli'nin (1874-1880) İngiliz dış politikasında Osmanlı aleyhine olan Gladstone stratejisini daha karmaşık bir siyasetle nasıl izlediği ve dönem dönem Gladstone ile nasıl ortak davrandığı açıklanmıştır.¹⁶ Osmanlı'nın 1880'de İngiltere'den köklü şekilde uzak duran dış siyasetinin arkasında önceki yıllarda yaşanan hadiseler vardır. Bu argüman 13 Mart 1871 Londra Konferans kararları ele alınarak güçlendirilmiştir. Karadeniz'i silahlanmaya açan 13 Mart 1871 Londra Sözleşmesi'nin sadece Rusya'nın çabalarıyla gerçekleştiğini ileri süren araştırmaların da eksikliği ortaya konulmaktadır.¹⁷ Konu çalışmasına ait argüman 1871'de 1856 Paris Sözleşmesi'nin değiştirilmesinde İngiltere ve Almanya'nın önemli rolü olduğunu açıklamaktır. Bu hususu ele alan çalışmalar İngiltere'nin rolünü tamamen ihmal etmişlerdir.¹⁸ Konu çalışmasını şekillendiren argümanın önemli bir amacı da, büyük güçlerin kendi stratejilerini nasıl geliştirdiklerini ve hayata geçirdiklerini, 1856 Paris Antlaşması'nda ve 1878 Berlin Kongresi'nde Birinci Dünya Savaşı'na giden sürecin nasıl inşa edildiğini açıklamaya çalışarak, önemli bir boşluğu doldurmaktır. Konu çalışmasına ait argüman, zayıf devletlere dönük müdahale süreçlerinin rasyonel seviyede nasıl meşrulaştırıldığını ve pozitif hukuk sisteminin nasıl dallanıp budaklandığını 1856 Paris Sözleşmesi ve 1878 Berlin Kongre'siyle gösterdi. Argümanın dayandığı Kırım Savaşı ve 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı, Birinci Dünya Savaşı'na uzanan dinamiklerin kökenlerini açıklamaktadır. Ötekileştirilen ve müdahaleye açık hale getirilen Osmanlı Devleti'nin,

¹³ Brendan Simms, **Europe: The Struggle For Supremacy, 1453 to the Present**, Penguin Books, 2014, s.252-253; Süleyman Kocabaş, **Türkiye ve İngiltere**, Vatan Yayınları, 1985, s.76-80; Sacit Kutlu, **Balkanlar ve Osmanlı Devleti**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 172 Tarih 22, 2007, s.106-107; Akdes Nimet Kurat, **XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s.75-77; İlker Alp, **Şark Meselesi veya Emperyalizmin Türk Politikası**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, 2008/1, s.44; Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi: Birinci Meşrutiyet ve İstibdad Devirleri, 1876-1809**, Cilt VIII, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983, s.57-63

¹⁴ **Çok Kutuplu sistem için Bakınız:** Henry Kissinger, **Diplomasi**, Çeviren: İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007, s.70-94

¹⁵ Kissinger, a.g.e., s.93

¹⁶ Halil İnalçık, **Devlet-i Aliyye**, Cilt IV, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s.292-293

¹⁷ Brendan Simms, **Europe: The Struggle for Supremacy (1453 to the Present)**. Penguin Books, 2014, s.246; David Thomson, **Europe Since Napoleon**, Penguin Books, 1990, s.321; Candan Badem, **Kırım Savaşı ve Osmanlılar**, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017, s.388; Sir Bernard Pares, **A History of Russia**, Jonathan Cape, London, 1962, s.436; Süleyman Kocabaş, **Türkiye ve İngiltere**, Vatan Yayınları, 1985, s.72; Halil İnalçık, **Devlet-i Aliyye, Cilt IV**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s.288, 292

¹⁸ Halil İnalçık, **Devlet-i Aliyye, Cilt IV**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s.288, 292

büyük güçler arasındaki sürtüşmeleri ve istikrarsızlaştırıcı gelişmeleri nasıl kendi bünyesine almaya zorlandığı sergilendi. Çok kutuplu bir sistemde büyük güçler arasında genel bir barışın yaşanmasına ait maliyetlerin önemli oranda Osmanlı Devleti'ne nasıl mal edilmeye çalışıldığı ortaya konuldu. Ayrıca, güç dengesindeki istikrarsızlıkların, jeopolitik menfaatler kapsamında yeni güç kümelenmelerini nasıl meydana getirdiği ve Birinci Dünya Savaşı'na giden sürecin nasıl inşa edildiği gösterilmektedir. Bu araştırmaya ait argüman; 1853-56 Kırım ve 1877-78 Osmanlı-Rus savaşlarının büyük güçleri içeren menfaat dağılımlarıyla ilişkilendirilmediği sürece, çok karmaşık sebeplere dayanan Birinci Dünya Savaşı'nın gerçek anlamda anlaşılamayacağını da varsaymaktadır. Aynı şekilde, konu çalışmasına ait argüman, Kırım Savaşı anlaşılmadığı sürece 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın gerçek muhtevasıyla ortaya konulamayacağını ileri sürmektedir. Konu çalışmasına ait argüman; büyük güçler arasındaki ortak iş birliklerini, mekanik olmayan güç dengesini, uluslararası pozitif hukuk sisteminin gelişmesini, ötekileştirme ve çok kutuplu rejim gibi kavramları daha işlevsel bir muhtevaya kavuşturmaya çalışırken, Türkiye'nin coğrafi özelliklerinin de büyük güç rekabetlerinde neyi ifade edebileceğini analiz etmiştir.

Teorik çalışmaya ait argüman Osmanlı Devleti'nin XIX yüzyılda yaşadığı tecrübelere odaklandı. Uİ disiplini 1919 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın felaketler doğuran sonuçlarına bir tepki olarak ortaya çıkmasından dolayı XIX. yüzyıl uluslararası ilişkilere ait zahmetli ve karanlık bir geçmiş verimli şekilde analiz edilmedi.¹⁹ Uİ disiplinindeki akademik tartışmaların çoğunluğu Westphalia'dan Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna sıçramıştı.²⁰ Uİ'deki teorik paradigmalarda küresel dönüşümü 1648'de (Westphalia Barışı) ve 1919'da (Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarıyla ilgili kararların alınması) iki ayrı dönemle sınırlı tutan bir yaklaşım sergiledi. Bu yaklaşım devletler sisteminin esas dinamiklerini basitleştirmiş ve önemli özelliklerinin göz önünden kaçmasına sebebiyet vermişti.²¹ XIX. yüzyılın gerçek değeri ve Uİ disiplini açısından taşıdığı teorik ve politik anlam Westphalia sözleşmesinin ve Birinci Dünya Savaşı'nın gölgesi altında kalmış, hak ettiği değeri görememişti. Diğer teoriler gibi, Realizm ve Neorealizm ((Neo)Realizm) XIX. yüzyılı kendine özgü taraflarıyla yeterince irdelemedi.²² Çünkü teorik tartışmalarda XIX. yüzyıla yönelik üç ayrı yaklaşım

¹⁹ Daniel Deudney, **Bounding Power**, Princeton University Press, 2007, s.248

²⁰ Deudney, a.g.e., s.249

²¹ Daniel Philpot, **Revolution in Sovereignty**, Princeton University Press, 2001, s.30, 77; Benjamin de Carvalho, "The Myths about 1648 and 1919," **Millenium**, vol.39, no.3, 2011, s.735-758; Andreas Osiander, "History and International Relations Theory", Anja, V. Hartmann, And Beatrice Heuser (Ed.), **War, Peace and World Orders in European History**, London: Routledge, 2001, s.14-15; Benjamin de Carvalho, "The Myths about 1648 and 1919", **Millenium**, Cilt 39, nr.3, 2011, s.735-758

²² **(Neo)Realizm**: Neorealizm ve Raelizmin iki ayrı yaklaşım olduğunu ve hem Realizmi hem de Neorealizmi simgeleyen temsili bir anlatımdır.

vardı: Birinci yaklaşım, XIX. yüzyılı yok saydı; ikinci yaklaşım, XIX. yüzyılı veri kaynağı olarak ele aldı; üçüncü yaklaşım ise geniş bir araştırma programına XIX. yüzyılı dağınık şekilde dâhil etti.²³

Realist düşünürlerden Hans Morgenthau, 1789- 1919 döneminde mutlakiyetçi ilişkiler açısından uluslararası politikaya dönük olarak önemli bir dönüşüm yaşandığını ifade ederken, XIX. yüzyılı da çok kutuplu bir sistem olarak ele almıştı.²⁴ Morgenthau yaptığı teorik çalışmalarında çok kutuplu bir sistem olarak gördüğü XIX. yüzyıldan önemli sonuçlar çıkartmaya çalışmıştır. Realizme katkıda bulunmak isteyen bazı düşünürler de XIX. yüzyılın önemine vurguda bulunurlar. Örneğin, John Hobson ve Robert Little Uİ teorilerinin Batılı devletlerin üstünlüğünü ileri süren XIX. yüzyıl fikirlerinin yeniden üretilmesi olduğunu tartışırken, günümüz devletler sistemindeki eşitsizliklerin kaynağında XIX. yüzyılda yaşananları gösterirler.²⁵ Yine realist teorisyenlerden Andreas Osiander Uİ kuramlarının XIX. yüzyılda yaşanan köklü değişimlerin bir ürünü olduğunu, ama gerçek kaynaklarından yalıtılmış olarak değerlendirildiğini belirtmişti.²⁶ Benzer şekilde, 1919 yılından sonrasında odaklanan Uİ'deki paradigmalar, ötekileştirme, karmaşık ortak iş birliklerini ve savaş/barış sürecinde yaşanmış ilişkileri görmezlikten gelmiştir.²⁷

Günümüz Uİ'in anlaşılmasında anahtar role sahip Realist paradigma çerçevesine göre, büyük devletler arasında çelişkili ortak ilişkiler, devletler arasında eşitsizlikler, güç dengesi, savaş/barış süreçleri, 1853-1856 Kırım ve 1877-78 Osmanlı-Rus savaşlarında çok kutuplu rejime özgü dinamiklere farklı açılardan bakıldı. Mukayeseli konu metoduna uygun olarak süreç takip metodunun imkânlarından faydalanılmıştır. XIX. yüzyıl Uİ'de Osmanlı Devleti ile büyük güçler arasında yaşananlara odaklanarak, günümüz Türkiye'sinin jeopolitik konumu ortaya konulurken, teorik seviyede önemli bazı kavramlar tekrar analiz edilerek Uİ disiplininin daha da zenginleştirilme mücadelesine katkıda bulunuldu.

Yayınlanmış kaynaklar da kullanıldığı halde, konu çalışması esas olarak yayınlanmamış kaynaklara dayanmaktadır. Londra National Archives'ta İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın

²³ Weaver Ole, B. Neumann, (Ed.), **The Future of International Relations: Masters in the Making?**, Routledge, 1997, s.7-8

²⁴ Hans Morgenthau and Kenneth W. Thompson, **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, 6th edition, New York, 1948,

²⁵ Daha ayrıntılı bilgi için bakınız: John Hobson, **The Eurocentric Origins of International Relations**, Cambridge University Press, 2012; Richard Little, 'British Neutrality Versus Offshore Balancing in the American Civil War', **Security Studies**, vol.16, no.1, 2007, s.109- 118

²⁶ Andreas Osiander, 'History and International Relations Theory', V. Hartmann Anja and Beatrice Heuser (Ed.), **War, Peace and World Orders in European History**, London: Routledge, 2001, s.14-15

²⁷ Bell Duncan, **The Idea of Greater Britain: Empire and the Future of World Order 1860-1900**, Princeton Univ. Press, 2007

diplomatarla, Büyükelçilerle ve başka ülke temsilcileriyle yapılmış yazışmalar ve 1853-56 Kırım Savaşı ve 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'yla alakalı resmi kaynakların yanı sıra, Windsor Royal Archives'da İngiliz Kraliçesi Victoria ile İngiltere devlet adamları arasında geçen yazışmalar dikkatlice tasnif edildi ve çalışmada kullanıldı. Hughenden'da Benjamin Disraeli'ye ait özel kütüphanede Disraeli'nin resmi yazışmalarını içeren Hughenden Papers'larından ve özel yazışmalarından yararlandı. Yayınlanmış ve yayınlanmamış kaynaklardan ise Londra British Library'de İngiltere Başbakanlık, Dışişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı ve Savaş Bakanlığı gibi önemli konuları işgal etmiş devlet adamlarının Aberdeen Papers, Disraeli Papers, Palmerston Papers, Gladstone Papers gibi eserlerde Kraliçe Victoria'yla, Büyükelçilerle, kendi meslektaşlarıyla, muhalif dostları ve düşmanlarıyla resmi ve özel yazışmaları ayrıntılı olarak incelenerek tasnif edildi ve çalışmaya aktarıldı. İlave olarak, Palmerston, Derby, Argyll, Stratford, Henry Elliot, Disraeli ve Salisbury'ye ait resmi yazışmalardan, hatıralardan ve günlüklerden de faydalandı. Yayınlanmış kaynaklar arasında yine bunlara ilave olarak, Londra İngiliz Parlamento Kütüphanesi'nde 1820-1880 yılları arasında yapılmış bütün parlamento tartışmaları ve açıklamaları (Hansards)²⁸, ayrıntılı şekilde incelendi ve konu muhtevasına uygun olarak seçilenler çalışmada kullanıldı. Bazı kaynaklar da British Library'nin talebi üzerine Liverpool, Leicester, Southampton ve Oxford'daki kütüphanelerden getirilerek British Library'de incelendi.

Teorik çalışmada ise ikinci dereceden kaynaklardan faydalandı. Martin Wight'ın Antik dönem şehir devletleriyle modern ulus devletleri mukayese ederek uluslararası meşruluk kavramını ve güç dengesini analiz ettiği *System of States* (Devletler Sistemi) adlı eseri; stratejik açıdan önemli sayılabilecek milli ve diğer menfaatleri süreç kapsamında ele alarak güç dengesinde analiz eden ve oyun teorisini sorgulayan Morton A. Kaplan'ın *System and Process in International Relations* (Uluslararası İlişkilerde Sistem ve Süreç) isimli çalışması; Christian Reus-Smith'in uluslararası ilişkilerde geçerli olabilecek güç kavramını ve moral değerleri analiz ederken günümüz Birleşmiş Milletler (BM) ile Antik şehir devletler sisteminde Delphy Apollo Tapınağını mukayese eden *The Moral Purpose of the State* (Devletin Ahlaki Maksudu) isimli eseri; M.Ö IV. yüzyıl ile M.Ö. I. yüzyıl arasındaki üç yüz yıllık dönemde Antik şehir devletlerini ve Roma'yı inceleyerek Realizmde anarşi kavramını yeniden gözden geçiren Arthur M. Eckstein'in *Mediterrain Anarcy, Interstate War and the Rise of Rome* (Akdeniz'de Anarşi, Devletlerarası Savaş ve Roma'nın Yükselişi) eseri; 1648 ile 1800 yılları arasında Alman şehir devletleriyle İngiltere ve Fransa arasındaki ilişkiler üzerinden büyük güçlerin yayılma dinamiklerini, anarşiyi ve güç dengesini analiz eden Benno Teschke'in *The*

²⁸ **Hansard**: İngiltere Parlamento ve Lordlar Kamarası'nda yapılmış oturumların, konuşmaların, tartışmaların ve alınmış kararların resmi raporlarına verilen isimdir. Resmi raporlara Hansard ismi verilmesinin sebebi Londra'da Thomas Curson Hansard'ın (1776-1833) resmi raporları ve belgeleri matbaada basan ilk kişi olmasıdır. **Daha fazla bilgi için bakınız:** Thomas Curson Hansard, **Typographia: An Historical Sketch of the Origin and Progress of the Art of Printing**, London, 1825

Myth of 1648 (1648 Miti) eseri; Uİ disiplininde yayımlacı büyük güçler, devletlerarasında eşitsizlikler ve küresel dönüşüm meselelerinde XIX. yüzyılın önemini ön plana çıkartan Barry Buzan ve George Lawson'un *The Global Transformation: History, Modernity and the Making of International Relations* (Küresel Dönüşüm: Tarih, Modernlik ve Uluslararası İlişkilerin Oluşumu) eseri ve Soğuk Savaş dönemi boyunca Batı Bloku içinde büyük güçler arasında yaşanan sorunlara rağmen, ekonomik sahada yaşanabilen ortak işbirliği dinamiklerine eğilen Robert Keohane'nin *After Hegemony* (Hegemonya Sonrası) adlı eseri;²⁹ bu çalışmaya ait genel ve soyut çerçevenin ortaya çıkmasında katkıları oldu. Teorik analize konu olan kavramların ise hangi eserler üzerinden ele alındığı teorik tartışma kısmında açıklandı.

Tez; dört bölüm ve sonuç kısmından oluşmuştur. Birinci bölüm iki kısma ayrılmıştır. Birinci bölümün ilk kısımda araştırmaya ait metod açıklandı. İkinci kısımda ise araştırmanın odaklandığı teorik sorunlar ifade edildi. Realist ve Neorealist teorileri kapsamında ele alınan güç dengesinin, pozitif hukuk sisteminin, büyük güçler arasında çelişkili ortak iş birliklerinin ve ilişkilerin nasıl yaşandığıyla alakalı teorik tartışmaların eksiklikleri ortaya konuldu. XIX. yüzyıla ait çok kutuplu sistemde 1853-1878 tarihleri boyunca Osmanlı, İngiltere ve Rusya arasında yaşanan ilişkilerin analiz edilmesine bağlı olarak bu kavramların Realist teoriye nasıl katkıda bulunabileceği tartışıldı. Diğer taraftan, rasyonellik, güç ve gücün doğası, devletin yapısı, ekonomik ve teknolojik gelişme, sanayileşme, borçlanma, güvenlik, iç ve dış politik farklılık, her bir savaş cephesinde yaşananlar, 1648 Westphalia Sözleşmesi ve sonuçları, ulus devletlerin oluşumu, BM, uluslararası dönüşüm ve anarşi gibi kavramlar teorik analizin esas konusu dışında bırakıldı.

İkinci bölümde, 1853 Kırım Savaşı'na kadar Osmanlı-İngiliz ilişkilerinde Rusya faktörünün analiz edilmesi, İngiltere ve Rusya'nın Osmanlı Devleti'yle olan münasebetlerinin tarihsel arka planı, 1848-1856 arasında Avrupalı güç dengesinde 1853-56 Kırım Savaşı değerlendirilmesi ve savaş sonuçlarına bağlı 30 Mart 1856 ile 16 Nisan 1856 Paris Antlaşmaları analiz edildi.

Üçüncü bölümde, 1856-1877 arasında Avrupalı güç dengesinin karakteri, Osmanlı-İngiliz ilişkileri ve Rusya faktörü ele alındı. 1870-71 Alman-Fransız savaşına bağlı olarak 1856 Paris Sözleşmesine ait önemli bazı maddelerin yeniden nasıl belirlendiği, 1875'te ortaya çıkan Balkan

²⁹ Martin Wight, *Systems of States*, Leicester University Press, 1977; A. Morton Kaplan, *System and Process in International Relations*, Chicago University Press, 1957; Benno Teschke, *The Myth of 1648*; Robert O. Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, 1984; Barry Buzan and George Lawson, *The Global Transformation: History, Modernity and the Making of International Relations*; Christian Reus-Smith, *The Moral Purpose of the State*, Princeton University Press, 1999; Arthur M. Eckstein, *Mediterranean Anarchy, Interstate War and the Rise of Rome*, University of California Press, 2009.

ayaklanmaları, Andrassy Notası, Berlin Memorandumu, İngiltere-Rusya yakınlaşması ve İstanbul Konferansı incelendi.

Bölüm dördte ise 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı döneminde ve sonrasında Avrupalı güç dengesinin karakteri ve Berlin Kongresi'ne giden süreç ve Kongre kararları analiz edilirken, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı boyunca ve sonrasında yaşanan açık ve gizli diplomatik faaliyetlere odaklanıldı.

Sonuç bölümünde de, 1853-56 Kırım ve 1877-78 savaşlarının (Neo)Realist teoride taşıdığı anlamlar, hegemonyacı olmayan güç ilişkileri, günümüz devletleri arasında eşit olmayan ilişkilerin kökenleri, güç dengesi ve pozitif hukuk sisteminin güç dengesinde taşıdığı pratik ve teorik anlamlarla birlikte coğrafyanın taşıdığı önem tartışılırken, (Neo)Realist teorinin zenginleşmesine katkıda bulunuldu.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GÜÇ DENGE TEORİLERİ ANALİZİ

1.1. Çalışma Metodunun Açıklanması

Bu araştırmada qualitative (niteliksel) yöntem kullanıldı. Sayısal olmayan verilere ve toplanan belgelerin analizine dayanan bir veri toplama ve analiz stratejisi olarak qualitative metodunun imkânlarından faydalanıldı. XIX. yüzyıl uluslararası politikayı meydana getiren süreçlere ve anlamlı olaylara odaklanıldı. Tezin dayandığı esas soru şudur: *“Hegemonik tek bir güç olmadan, büyük güçler arasında ortak bir işbirliği mümkün müdür; eğer mümkünse, hangi şartlar altında geçerlidir?”* Cevaplandırma arayışını kolaylaştırmak amacıyla bu soru daha alt sorulara ayrıldı: *“Potansiyel ya da açık çatışmanın olduğu sahalarda büyük güçler arasında işbirliğinden söz edilebilir mi?”*, *“XIX. yüzyıl boyunca uluslararası sisteme tek bir güç mü hâkimdi?”*, *“Güç dengesinin anlaşılması mevcut rejimin yapısını ve yaşanan değişiklikleri açıklayabilir mi?”* ve *“Büyük güçler arasında ortaya çıkan işbirliği süreci uluslararası sistemde devletlerin birbirleriyle eşit olmayan ikili yapısını açığa vurabilir mi?”* gibi sorular qualitative metot ışığında cevaplandırılmaya çalışıldı. Esas soruya açıklık getirme etrafında düzenlenen açıklayıcı araştırma boyunca tümevarımcı akılsal bir muhakemeye güvenilerek, hegemonik istikrar teorisine ve güç dengesine ait bazı hipotezler test edilebildi.³⁰

Seçilen kaynaklar hakkında daha çok bilgiye sahip olundukça, veri toplanmasında ele alınan belgeler arasında en çok hangilerine güvenileceği daha açık hale gelmiştir. Araştırma sürecinde ortaya çıkan bu durum, qualitative metot sahasında bulunan mukayeseli konu ve süreç takip etme metotlarıyla sistemli bir çalışma haline getirildi. Dile getirilen metodların yanı sıra, ağırlıklı olarak birinci dereceden kaynaklara dayanan bu araştırmanın analiz süreci, her şeyi gözlemlerle temellendiren ve bunu tek geçerli yaklaşım gördüğü için sınırlı ve eksik bir metod olan pozitivizmi

³⁰Alan Bryman, *Social Research Methods*, Oxford: Oxford, University Press, 2008. s.306

de kullandı.³¹ Pozitivizmin, ampirik bir epistemolojiden kaynağını alan gözleme gücünden faydalanıldı.

Mukayeseli Araştırma ve Süreç Takip Etme Metodu: Devletler, kurumlar, bölgeler ve kültürler arasındaki sosyal ve politik tabiatın teşhis edilmesinde faydalı bulunan ve uluslararası politikada yaygın olan mukayeseli araştırma metodundan yararlandı.³² Mukayeseli analiz çalışmasında, konu seçim süreci ve seçilen konuların sayısı önemsenmiştir. Çünkü konu sayısı ne kadar çok olur ve mukayese edilirse, araştırmanın qualitative analiz sahasına girmesinin o kadar güçlü hale gelebileceği ön görülmüştü.³³ İki ayrı döneme ait savaş ve barış süreçleri ve bu dönemlerde büyük güçler arasında çelişkili iş birlikleri incelenerek, qualitative analiz kapasitesi güçlendirildi. Tek bir konunun ele alınmasının yol açabileceği tanımlayıcı bir durumdan bu vesileyle kaçınılmış olundu. Tarihsel bir dönem içinde birbirlerine benzer konuların ele alınması, bağımsız değişkenler bağlamında birden çok durumun mukayesesini kolaylaştırdı.³⁴ Mukayeseli konu çalışması yardımıyla farklı politik sistemler ve ortaya konulan değerlere dayalı yaklaşımlar analiz edilebildi.

Uİ'de süreç takip etme yöntemi ise mukayeseli konu çalışma yönteminin tamamlayıcısı olarak kullanıldığından dolayı, birbirleriyle mükemmel bir uyum içinde olmayan konularda uyumsuzluğu ortaya çıkartan değişkenler devre dışı bırakıldı. Bu sayede mukayeseli konu çalışması tutarlı bir muhtevaya kavuşturuldu. Bu durum ise bağımsız değişkenle ilgili önemli sayılabilecek anlamların elde edilmesine imkân sağladı. Bağımsız değişkenlere ait menfaatlardan, bağımlı değişkenlere ait menfaatlara doğru giden bir süreç izlendi. Yerel düzeyde yaşanan güç politikalarına, savaş sahnelerine ve trajedilere odaklanılmadı.

Ampirik Analiz: Ampirik analiz; XIX. yüzyıl boyunca İngiltere, Osmanlı Devleti ve Rusya arasında yaşanmış olaylar üzerinden ele alınan Klasik ve Neo Realizm'de bazı hipotezlerin test edilmesinde kullanıldı.³⁵ Politik analizde tümevarımcı yaklaşımların temelini oluşturan ampirik analiz, belirlenmiş mukayeseli konuların açıklanmasını ve öngörülerde bulunulmasını kolaylaştırdı.

³¹ Lisa Harrison, Theresa Callan, **Key Research Concepts in Politics and International Relations**, SAGE, London, 2013, s.104-105

³² Harrison ve Callan, a.g.e., s.17

³³ P. Burnham, K. Gilland, Grant, W. and Layton-Henry, **Research Methods in Politics**, Houndmills: Palgrave Macmillan, 2004, s.58

³⁴ Burnham ve Gilland, a.g.e., s.63

³⁵ Ampirik analiz ne olduğunu açıklamaya odaklanır, ama ayrıca neler olduğunu nedenlerini ve bağlantılarını da açıklamaya çalışır. Daha ayrıntılı bilgi için bakınız: K. R. Monroe, **Contemporary Empirical Political Theory**, Berkeley, CA: University of California Press, 1997

Bunun nedeni ise, ampirik analizin d6nemsel eğilimleri ortaya koyabilecek g6c6te olabilmesidir. XIX. y6zyıl uluslararası sisteme d6h6l olmuş devletlerin politik eğilimleri hakkındaki bilgiler, o d6nemin temel 6zelliklerini b6y6k oranda aydınlatabilecek teorik bir 6er6evenin yapılmasına yardımcı olabilm6ştir.³⁶ Politik eylemler ve m6zakereler temelinde oluşan ve dağılan uluslararası m6ttefiklerin a6ıklayıcı bir y6ntemle anlaşılmasına hizmet etmiştir. Belirli d6nemlere ait se6ilen mukayeseli konular, araştırmacılardan ve onların değerlerinden bağımsız olduğu i6in, Realizmde ‘*G6c6 dengesi*’, ‘*Rejim yapısı*’, ‘*Hegemonik g6c6*’, ‘*6elişkili b6y6k g6c6 iş birlikleri ve ilişkileri*’, ‘*Savaş ve barış s6re6eleri*’ gibi kavramların hipotez yapıları şeklinde test edilebilmesine imkan sundu. Konu 6alışma ve mukayese metodunda yeni verilere dayalı şekilde teorilere ait bazı hipotezlerin yeniden test edilmesi ve d6zenlenmesinde ampirik bulgular olduk6a 6nemli bir rol oynadı. Hipotezlerin test edilmesiyle ortaya konulan yeni d6zenlemelerin mutlak şekilde doğru olduğu varsayılmamaktadır. Hipotezlerin kabul ya da reddedilmesinde bir g6ven yaşansa bile, bu araştırma, mutlak doğru kararları ulaşıldığından yine de tam emin değildir.³⁷

Qualitative Verilerin Toplanması ve Dok6man Analizi: Qualitative veri toplamada ilkesel strateji olarak İngilizce yazılmış arşivler kullanıldı. XIX. y6zyıl boyunca İngiltere, Rusya ve Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler 6zerine yapılan 6alışmada kullanılan belgeler tamamen İngiltere k6kenlidir. Devletlerarası s6zleşmeler, resmi raporlar, g6nl6kler, hatıralar, siyasi a6ıklamalar, basın ve parlamento tartışmaları bu araştırmanın referanslandırılmasında belge kaynağını oluşturdu. Araştırmanın b6y6k b6l6m6nde birinci seviyede orijinal kaynaklar kullanıldı. İkinci seviye kaynaklar araştırmanın 6ok az kısmında ele alınmıştır. 6nemli g6r6len hadiselerle ilgili ikinci derece kaynaklar, mevcut orijinal kaynakların yorumlanmasına yardımcı olması maksadıyla 6alışma kapsamına dahil edildi. Birinci derece kaynakların analiz edilmesinde zamana g6re sınıflandırmaya ve s6rece 6nem verildi. Belli bir 6er6eveden sistematik olarak kaynaklar incelendi. Mukayeseli konu b6t6nl6ę6ne uygun olarak diplomatik yazışmalara ait kaynakların yanında yayınlanmış g6nl6kler, hatıralar, mektuplar, biyografiler ve parlamento tartışma kaynakları da incelenmiştir. Resmi belgeler arasında uzun araştırma raporları, siyasi bildirgeler, m6lakatlar, 6nemli resmi kurumları temsil eden şahısların hatıraları, resmi yazışmaları, kişisel mektuplaşmaları da vardır. *Hansard* olarak isimlendirilmiş parlamento konuşmaları değerlendirilirken, h6k6met veya muhalefet 6yesinin yaptığı bir konuşmada dile getirilen bir olayın bir başka konuşmacı tarafından tekrarlanması ve onaylanması herhangi bir h6k6met temsilcisi tarafından reddedilmiyorsa, o olay incelenen konuya d6h6l edilecek şekilde g6z 6n6ne alınmaktadır.

³⁶ D. Marsh and G. Stoker (Ed.), **Theory and Methods in Political Science**, Houndmills: Palgrave Macmillan, 2010, s.254

³⁷ Hipotez ve hipotezlerin test edilmesiyle ilgili daha ayrıntılı bilgi i6in bakınız: Jane Fielding and Nigel Gilbert, **Understanding Social Statistics**, London: SAGE, 2000, s.243

Resmi belgeler bu çalışmaya ayrıntılı bir saha sunmasına rağmen, bazı bilgiler arasındaki kopukluklardan ve İngiltere'nin bazı belgeleri halen yayınlamaktan kaçınması nedeniyle, yanlış bir değerlendirmeye müsaade etmemek niyetiyle, önemli görevlerde bulunmuş Başbakan, Maliye Bakanı, Savaş Bakanı ve Dışişleri Bakanı gibi kişilerin özel hayatlarındaki mektuplar da muhasebe kapsamına ilave edildi.

Resmî Belgelere Dayalı Araştırmanın Sınırları: Qualitative veri toplamada yaygın şekilde kullanılan belgelere dayalı araştırmanın birtakım sınırlara sahip olabileceği göz önünde tutulmuştur. Çalışılan bazı hususlar hakkında tam ve yeterli belgelere ulaşmak mümkünken, bazılarında da mümkün olamadı. Dönemin sosyal yapıları arasındaki karşılıklı etkileşimlerin bir kısmı tam olarak aydınlatılamamıştır. Örneğin, 4 Haziran 1876'da Sultan Abdülaziz'in nasıl öldürüldüğü muallakta bırakılmıştır. Bu trajedide önemli sorulara cevap niteliğinde kaynaklar sınırlıydı. İkinci olarak, resmi veya özel belgelerde yazılanların ne kadar doğru olabileceği her zaman sorgulandı. Özellikle basından toplanan bilgilere ve siyasi partilere ait dönemin yayın organlarında yazılanlara şüpheyle yaklaşmıştır. İfade edilenlerin ne oranda yaşanmış gerçeklere işaret ettiği, ne oranda da ideolojik ve yönlendirmeye dönük olabileceği meselesine titizlikle yaklaşıldı. Bu duruma en uygun örneği İngiltere Başbakanlarından William Gladstone'nın 1876 sonbaharında "*Bulgar Mezalimi*" hakkında yazdıkları ve basında çıkan tek yanlı, Türk düşmanlığını kışkırtacak içerikli ve abartılı haberler verilebilir.

Süreci takip etme yöntemiyle yapılan mukayeseli konu çalışması, hipotezlerin sorgulanmasına kaynaklık etmiştir. Belgelere dayalı kaynaklar hakkında daha çok bilgiye sahip olundukça veri toplanmasında ele alınan belgeler arasında en çok hangilerine güvenileceği daha açık hale geldi. Araştırma sürecine başlanıldığı zaman hesap edilmemiş birtakım bilgilere arşiv çalışmasında ulaşılabilmektedir. Bu durumun ortaya çıkması araştırmanın kendisine bazı hipotezlerin yeniden gözden geçirilmesini önerme imkânı sundu. Hipotezlerin test edilmesine yol açan ampirik sorulara odaklanıldı. Konu çalışması, genelleştirmeleri kolaylaştırabilecek şekilde düzenlendi. Osmanlıca ve Rusça birinci dereceden kaynaklarla doğrulanmadığı sürece, bu çalışmada İngilizce kaynaklı verilerin mutlak doğruyu yansıtmadığı varsayılmaktadır. Bu nedenle, konu çalışmasında ele alınan belirli bir tarihsel dönemin daha iyi anlaşılabilirdiği ve yerleşik önyargıların kökenlerine işaret edilmesiyle bağlantılı amaca tam anlamıyla ulaşılabildiği iddia edilemez.

1.2. Realizm ve Neorealizm Üzerine Teorik Tartışma

Uİ analizinde esas geleneği Realist teori oluşturmaktadır. MÖ 431-404 yılları arasında yaşanmış Poloponezya savaşları yazarlarından Thucydides'in eserleri, İtalyan Rönesans yazarları, Thomas Hobbes'in eserleri, David Hume gibi 'güç denge' teorisyenleri ve XIX. yüzyıl 'Realpolitik' savunucuları günümüz Realist anlayışının temsilcileri olarak değer görmektedirler.³⁸ Antik dönemden beri Realist teori üç ana hipoteze dayanmaktadır: 1. Devletler uluslararası sistemde sergilenen eylemlerin gerçek aktörleridir; 2. Devletler ayakta kalmak ya da başka birtakım amaçlardan dolayı güç arayışı içinde davranırlar; 3. Devletler rasyonel varlıklardır.³⁹

1648 Westphalia Barış Antlaşmasından sonra Realist yazarların eserleri dış politikada devletlerin geleneksel kılavuz haline gelmişti. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Realizme alternatif teoriler sunulsa bile, güç politikalarının öne çıktığı 1930'lu yıllarda Realizm yeniden ana kılavuz kaynağına döndü. Dış politikada gücün oynadığı rolün, aktörlerin ahlaksal tutumundan daha önemli olduğuna karar verilmişti.⁴⁰ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Soğuk Savaş şartlarında güç politika geleneği yeniden önem kazandı. John Herz, George E. Kennan, Walter Lippmann ve Hans Morgenthau gibi ABD kökenli düşünürler politik realist teoriyi yeniden kavramsallaştırmışlardı. Devletlerin dış politik kurumları da Realist anlayıştan yararlanarak siyaset ürettiler.

Çok sayıda akademik çalışmaların saldırısına uğramasına rağmen, Realizm, Uİ disiplini içinde halen merkezi bir rol oynamaktadır. Bu durum, Realizm'in sadece kendini gözden geçirmesi ve yeniden geliştirmesi özelliğinden kaynaklanmıyor, ayrıca diğer paradigmalarda da kendi anlayışına uygun bir kavramsallaştırmayı oluşturabilmesinden kaynaklanıyor. Son yıllarda devlet gücünün tekrar önem kazanmasıyla birlikte, liberaller de uluslararası sistemin uygun bir resmini ancak Realist ve Neorealit yaklaşımların çizebileceğini kabul etmeye başlamışlardır.⁴¹ 1970'li yılların sonundan itibaren liberalizmin Realizme yönelik saldırıları sona ermiş ve Neorealizmle ortak

³⁸ Thucydides, **The History of the Peloponnesian War**, Richard Crawley (translated), Dover Publications Inc, 2004; Nicolo Machiavelli, **The Prince**, Oxford University Press, 2008; Thomas Hobbes, **Leviathan**, Createspace Independent Publishing Platform, 2011; David Hume, 'Of The Balance of Power', **Essays, Moral, Political, and Literary**, Indianapolis In: Liberty Fund, 1987, Part II

³⁹ O. Robert Keohane, (Ed.), **Neorealism and Its Critics**, Columbia University Press, 1986, s.7-8

⁴⁰ E. H. Carr, **The Twenty Years' Crisis, 1919-1939**, Harper Perennial, 1964, s.168

⁴¹ Barry Buzan, 'The Timeless Wisdom of Realism?', Steve Smith, Ken Booth, Marysia Zalewski (Ed.), **International Theory: Positivism and Beyond**, Cambridge University Press, 1996, s.56

ilkeler üzerinden hareket ederek kendi konumunu Realist bir kavramsal çerçeveye doğru kaydirmiştir.⁴²

Morgenthau gibi düşünürler Realist teoriyi uluslararası ilişkiler politik bilimi olarak isimlendirdikleri halde, bazı hipotezleri kusurlu bulunmuş ve akademik tartışmaların konusu olmuştur. 1970'li yıllara doğru Klasik Realizm'de ortaya çıkan kavramsal buhran bu paradigma içinde yeni arayışları teşvik etti. Realist gelenekten gelen Kenneth Waltz, Morgenthau'nun ve diğer Realist düşünürlerin tamamen indirgemeci olduğunu, Realizmin zengin geleneğinin bu kişilerce sığlaştırıldığını yazmıştı.⁴³ Kenneth Waltz ve Robert Gilpin gibi düşünürler, Realist gelenekte varolan kavramsal eksiklikleri giderme çalışmalarıyla Neorealist geleneği oluşturdular. Neorealistler akademik eleştirilerinde Realizme önemli katkılar sağladıkları halde, Realizm'den miras kalan *hegemonik güç*, *büyük güç iş birlikleri* ve *güç dengesi* gibi hipotezlerle ilgili eksiklikler ve yanlış değerlendirmeler giderilemedi.

1.2.1. Uluslararası İlişkiler Disiplininde Realizm ve Güç Dengesi Teorisi

Realist teoride güç dengesi en etkili kavramlardan biridir. Uİ sahasında teorik tartışmalar ve siyasal analizlerde güç dengesi neredeyse herhangi bir anlama gelebiliyor. Farklı dönemlerde, farklı insanlarca farklı anlamlarda kullanılmasının yanı sıra, aynı kişi tarafından bile farklı anlamlarda kullanılmıştır.⁴⁴ Güç dengesi teorisi bazı siyasetçilerin uydurması, fantezisi olarak bile değerlendirilmiştir.⁴⁵ Güç dengesiyle ilgili sorun, onun belli bir anlama sahip olmasından ziyade çok farklı anlamlara sahip olmasından kaynaklanır. Güç dengesi, tanımı tatmin edici şekilde ortaya konulamamış, açıklaması tam yapılamamış bir kavramdır; uluslararası ilişkilerde çok farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılmıştır.⁴⁶ Güç denge teorisi üzerinde genel bir anlaşma sağlanmadığını, her bir yazarın teoriden kendi amacına göre bir anlam çıkarttığını Waltz da kabul etmişti.⁴⁷ Bu çalışma, güç dengesiyle ilgili ayrıntılı görüşleri tartışmayı sınırlandırır; güç dengesi kavramının uluslararası sahada çok fazla anlama sahip olduğunu göz önünde bulundurur.

⁴² Ayrıntılı bilgi için bakınız: John M. Stopford And Susan Strange, **Rival States, Rival Firms: Competition for World Market Shares**, Cambridge University Press, 1991; Robert O. Keohane and Joseph Nye, **Power and Independence**, Boston: Little Brown, 1977

⁴³ Kenneth N Waltz., **Theory of International Politics**, Reading, Mass: Addison-Wesley, 1979, s.62-64

⁴⁴ Ernst B. Haas, "The Balance of Power: Prescription, Concept or Propaganda ?" **World Politics**, July 1953, vol.5, s.58

⁴⁵ W. Martin, eds, **The Anglo-American Tradition in Foreign Affairs New Haven**, Yale Univ. Press; 1956, s.203

⁴⁶ Inis L. Claude, **Power and International Relations**, The University of Michigan, 1963, s.12

⁴⁷ Kenneth N. Waltz, 'Anarchic Orders and Balances of Power', Keohane, O. Robert, (Ed.), **Neorealism and Its Critics**, Columbia University Press, 1986, s.116

Morgenthau'ya göre, çok kutuplu sistemi yansıtan 1815 Viyana Sözleşmesi'yle güç dengesi uluslararası topluluğun çok önemli bir kurumu haline gelmişti.⁴⁸ XIX. yüzyılı çok kutuplu bir sistem olarak gören Morgenthau'ya göre, "1815'ten 1914 yılına kadar geçen sürede Avrupa güç dengesi bir dünya sistemine dönüşmüştür."⁴⁹ İngiltere'nin XIX. yüzyıl başlarındaki dışişleri bakanlarından ve 1815 Viyana Kongresi mimarlarından biri olan Castlereagh'a göre güç dengesi, devletlerarasında adil bir dengenin muhafaza edilmesi ve bu dengeyi bozabilecek bir üyenin güçlü hale gelmesinin engellenmesi, demektir.⁵⁰ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bazı ABD'li yetkililer güç dağılımında olumsuz değişimlerin engellenmesi gerekliliğini açıklarken, Sovyet Rusya yöneticisi Kruşçev ise dünya güç dengesinin kendi faydaları doğrultusunda değiştiğini belirtmişti.⁵¹ Birbirlerine rakip her iki kesim de güç dengesini güçler dağılımı olarak yorumlamıştı. İki kutuplu sistemin çöküşünden sonra, siyasi bir kavram olarak geleceğin anlaşılmasında güç dengesi anahtar bir kavram olarak ele alınmaktadır.⁵² Soğuk Savaş'ın bitmesiyle beraber koalisyonların dağılacağı, ABD'nin diğer devletlerce mutlaka dengeleneceğine dair öngörüler tamamen güç denge teorisi üzerinden yapılmıştı.⁵³ Güç dengesi hakkındaki tartışmaların çoğu mekanik yaklaşımlı olmuştur.⁵⁴

Güç dengesi siyaseti, bir devlete ait siyasetin diğer devletlerin siyasetlerini etkileme çabası olarak görülür. Güç dengesi bazen de dengenin oluşturulması ya da oluşan dengenin korunmasına dönük bir siyaset olarak ifade edilir. Bir gücün ya da güçlerin başka güç ya da güçlerce dengelendiği vurgulanır.⁵⁵ Klasik Realizmde güç dengesi, devletlerarasında her zaman bozulma tehlikesi içinde olan ve yeniden düzenlemeye ihtiyaç duyan bir istikrarın oluşturulması şeklinde değer görürken⁵⁶, Neorealizmde güç dengesi; ortaya çıkmaya çalışan hegemonik bir güçle, onun kontrolü altına girmek istemeyen diğer devletler arasında yaşanan buhranlar ve çatışmalar sahnesi olarak resmedilir.⁵⁷

Realist paradigmaya göre, uluslararası bir sistemde güç dengesini bir grup bağımsız ve rasyonellik açısından birbirlerine eşit devletler topluluğu meydana getirir. Her bir devletin

⁴⁸ Christian Reus-Smith, **The Moral Purpose of the State**, Princeton University Press, 1999, s.134-140

⁴⁹ Hans J. Morgenthau, **Politics Among Nations**, Hans J. Morgenthau and Kenneth W. Thompson (Ed.), A. Knopf, New York, 1954, s.172

⁵⁰ Lenox A. Mills and Charles H. McLaughlin, **World Politics in Transition**, New York: Holt, 1953, s.107-108

⁵¹ Mills, a.g.e., s.17

⁵² S. Jack Levy, 'Trading with the Enemy during the War Time', **Security Studies**, Cilt.13, no.3, 2004, s.1-47

⁵³ Kenneth N Waltz., **Realism and International Politics**, Routledge, 2008, s.56

⁵⁴ Ernst B. Hass, 'The Balance of Power: Prescription, Concept, or Propoganda', **World Politics**, vol.5, no.4, July, 1953, s.443

⁵⁵ Inis L. Claude, **power and International Relations**, The Universty of Michigan, 1963, s.18

⁵⁶ Hans J. Morgenthau, **Politics Among Nations**, Hans J. Morgenthau and Kenneth W. Thompson (Ed.), A. Knopf, New York, 1954, s.163

⁵⁷ Edward Vose Gulick, **Europe's Classical Balance of Power: A case History of the Theory and Practice of one of the Great Concepts of European Statecraft**, W.W. Norton Company, 1967, s.70-71; Mearsheimer, J.J., **The Tragedy of Great Power Politics**, W.W. Norton and Company, 2001, CH.1

davranışını belirleyen gerekli faktörler, bağımsız rakip devletlerin sergilediği davranışların hesaplanmasına bağlanılır.⁵⁸ XIX. yüzyılı çok kutuplu bir sistem olarak değerlendiren Martin Wight, 1848-1918 tarihleri arasında Uİ'in tam anlamıyla güç dengesinin ayrıntılı şekilde hesaplanmasıyla yürütüldüğünü belirtir.⁵⁹ Martin Wight gibi, Realist paradigmada güç dengesiyle en çok uğraşan bir diğer düşünür de Hans Morgenthau olmuştur. Morgenthau'ya göre, güç dengesinde bütün devletler potansiyel bir savaş halindedirler. İlk fırsatta savaşın ortaya çıkabileceği şartlar mevcuttur.⁶⁰

Potansiyel savaşları içeren güç dengesi kavramıyla Morgenthau *denge halini* ifade etmektedir.⁶¹ Morgenthau, devletlerin güç dengesinde istikrarı muhafaza etmek maksadıyla davrandığını, ya da bozulan güç dengesini istikrarlı hale getirecek şekilde siyaset izlediğini varsayar. Büyük devletlerin güç dengesinde dünya barışını muhafaza edecek şekilde davrandığını ifade eden Morgenthau, devletlerin güç dengesini istikrarsızlaştırmaktan kaçınacak bir eğilim içinde davrandığını ileri sürmektedir.⁶² Büyük devletlerin güç dengesinde barışı muhafaza etmek maksadıyla sürekli olarak istikrarı oluşturacak siyasetler ürettiğini, güç dengesinin, devletleri istikrar ve barışı öngörecektir. Güç dengesini hareket ettiren motorun Batı uygarlığın entelektüel ve ahlaksal birikimi olduğunu yazmaktadır.⁶³ Morgenthau'nun, büyük devletlerin güç dengesinde daima istikrarı muhafaza edecek bir stratejiyle davrandıklarına ilişkin hipotezi XIX. yüzyıl güç dengesini yeterince aydınlatmamaktadır. XIX. yüzyılda güç dengesinin sürekli şekilde istikrarlı hale getirilme faaliyetlerinin uluslararası ilişkilerde yansıtılmasının yanında, büyük devletler güç dengesini bilinçlice istikrarsızlaştıracak stratejiler de izlemişlerdir. Morgenthau'nun ifade ettiği gibi, büyük devletlerin güç dengesinde istikrar ve barışı muhafaza edecek faaliyetleri vardı; fakat, güç dengesine bilinçli müdahale yapma, onu istikrarsızlaştırma ve yeni savaşlar çıkartma teşebbüsleri de yaşanmıştı. XIX. yüzyılın ortalarına doğru Avrupa içi gerilimleri ve sürtüşmeleri arzu eden İngiltere veya Rusya kendi milli menfaatlerine uygun olacak şekilde güç dengesini zaman zaman istikrarsızlaştırmak için davranmışlardır. 1829 Edirne ve 1833 Hünkâr İskelesi antlaşmalarına bağlı olarak Rusya'nın güç dengesinde kuvvetlenmesini İngiltere, Fransa, Avusturya ve Prusya Avrupa içi gerilimlerin bir kaynağı olarak değerlendirmişlerdir. 1830'lu yılların başında Mısır kuvvetlerine dayanıp geleneksel Osmanlı-Rus düşmanlığını gözeterik hareket eden İngiliz ve Fransızlar 1833 Hünkâr İskelesi Antlaşması'ndan önemli dersler çıkartmışlar ve

⁵⁸ Hans J. Morgenthau, **Politics Among Nations**, Hans J. Morgenthau and Kenneth W. Thompson (Ed.), A. Knopf, New York, 1954, s.164; Hedley Bull and Adam Watson, (Ed.), **The Expansion of International Society**, Oxford University Press, 1954, s.1

⁵⁹ Martin Wight, **Power Politics**, Bloomsbury Academic, 2012, s.61

⁶⁰ Hans J. Morgenthau, **Politics Among Nations**, Hans J. Morgenthau and Kenneth W. Thompson (Ed.), A. Knopf, New York, 1954, s.190

⁶¹ Morgenthau ve Thompson, a.g.e., s.163, 199

⁶² Hans Morgenthau, **In Defence of the National Interests**, University Press of America, 1982, s.23

⁶³ Hans J. Morgenthau, **Politics Among Nations**, Hans J. Morgenthau and Kenneth W. Thompson (Ed.), A. Knopf, New York, 1954, s.199

Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını savunan bir strateji geliştirmişlerdi. 1838'de İngiltere ve Fransa'nın bilinçli müdahaleleriyle Mısır saldırısı üzerinden güç dengesi istikrarsızlaştırılarak 1841 Boğazlar Sözleşmesi yapıldı. 1841 sonrasında Avrupa güç dengesine ait istikrarın muhafaza edilmesini İngiltere'nin çıkarlarına hizmet olarak görenler, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının korunmasına önem verilmesini istiyorlardı. Sırp buhranını gerekçe yapan Rusya'nın Osmanlı'nın içişlerine karışması karşısında Avrupalı güçlerin sessiz kalması üzerine, 1840'lı yılların ortasında güç dengesi algısına uygun bir dış politika yürütülmediğini ifade eden İngiliz devlet adamı Palmerston, İngiltere'nin bu nedenle ölümcül bir hata yaptığını belirtmişti. 1830'lu yılların başında Fransa'yla birlikte Mısır saldırısını teşvik ederek Yunanistan gibi bazı Hıristiyan devletler kurma stratejisini izleyen İngiliz devlet adamı Palmerston, o dönemlerde Osmanlı nezdinde yaşanan Avrupa güç denge istikrarsızlığını savunmuştu. Fransa ve İngiltere'nin güç dengesini istikrarsız kılacak davranışlarına bağlı olarak Hünkâr İskelesi Sözleşmesi'yle birlikte Rusya güç dengesinde daha kuvvetli bir konuma gelince, iki Batılı devlet Osmanlı-Rus düşmanlığı üzerinden yürüttükleri siyaseti sorgulamaya başlamışlardı. Palmerston; 1840'lı yıllarda istikrarın sağlanması ve muhafaza edilmesi yönünde güç dengesine dikkat harcanmaması halinde dış ilişkilerde yıllık raporlar tutmanın, ordu beslemenin, diplomatik faaliyetlere girişmenin, yabancı ülkelerde büyükelçiler bulundurmanın hiçbir önemi kalmadığını ifade ediyordu.⁶⁴

Güç dengesinde istikrardan ya da istikrarsızlıktan yana olan devletler olabiliyordu. İstikrarlılık gibi istikrarsızlığı da amaçlayan stratejik davranışlardan dolayı her bir devlet güç dengesindeki stratejilerinden sorumlu tutuluyordu. Bu durumun bir başka sebebi de devletlere ait rasyonelliklerin ve gelişme koşullarının birbirlerinden farklı olabilmesiydi. İngiltere ve Fransa'nın dış politikalarında sömürgeleşme ve sanayileşme süreçlerinin belirleyici bir etkisi vardı. Rus dış siyasetinde XIX. yüzyıl rasyonel hesaplamaların değeri Kırım savaşıyla önem kazanmıştı; 1853-56 Kırım Savaşı'ndan dersler çıkartarak Hıristiyanlık dininin dış politikada sınırlı etkisini ve Hıristiyan devletlere her zaman güvenemeyeceğini kabul etmişti. 1877-78 savaşında büyük devletlere ait genel çıkarları, Batılı devletlerin Osmanlı'yı Avrupa kıtasından çıkartma arzularını, Balkanlara özgü Slavcılığı ve diğer güçlerin menfaatlerini gözetebilecek şekilde davranmıştı. Diğer taraftan XIX. yüzyıl uluslararası gerçeklerine uyma mücadelesi veren Osmanlı'nın dış politik birikimi sanayileşmeye ve sömürgeciliğe bağlı gelişmelerden kaynağını almamıştı. Osmanlı'nın dış politik zenginliği, geçmiş yüz yıllardan miras kalan birikimlerin yanısıra, reform hareketlerine, XIX. yüzyıl uluslararası sistemin en istikrarsız bölgesinde yer almasına ve büyük güçler tarafından yaşamaya maruz bırakıldığı ağır trajedilere bağlanabilir. Osmanlı'nın XIX. yüzyıl güç dengesinde yaşadığı zorluklar,

⁶⁴ Benjamin Disraeli, **Thirty Years of Foreign Policy: The Earl of Aberdeen and Viscount Palmerston**, Longman, 1855, s.381

geçmiş yüzyılların geleneklerine bağlı kalarak davranmasından kaynağını alan bir muhteveyı da sergilemişti. Örneğin, büyük güçlerin stratejik amaçlarını anlamaya yardımcı olabilecek dış istihbarat eksiklikleri, pozitif hukuk sisteminin ve imparatorluk için taşıdığı yıkıcı anlamların yeterince anlaşılabilmesi, yeni devlet oluşumlarında büyük güçlere ait siyasal gelişmelerin ve finansal faaliyetlerin nasıl bir rol oynayabileceğinin sistemli şekilde analiz edilememesi dış politikada Osmanlı'nın en zayıf tarafını oluşturmuştu. 1853-56 Kırım ve 1877-78 Osmanlı-Rus savaşları, Osmanlı Devleti'ne ait dış politika anlayışı ve bakış açısı üzerinde derin etkileri teşvik etmişti. Uluslararası sözleşmeler ve kurumların yanısıra aktörlerin çıplak güç politika kapasiteleriyle birlikte, her bir devlete ait dış politika gelenekleri, yaşananlardan çıkartılan dersler; güç dengesinin son derece zengin ve karmaşık bir muhteveya sahip olduğunu yansıtmaktadır.

Morgenthau'nun orta ya da küçük ölçekli devletlerin güç dengesi sayesinde bağımsız olduklarına dair hipotezi de her zaman doğru olmayabilir.⁶⁵ Örneğin, 1856 Paris Antlaşması'yla Osmanlı Devleti Rusya karşısında bağımsızlaşırken, dâhil olduğu Avrupa güç dengesinde Batılı devletlerin müdahalelerine maruz kalmıştı.

Çok Kutuplu Güç Dengesinde Realizmin Eksikliği: Realist ve Neorealist paradigmada tartışılan güç dengesi, büyük devletlerin başka ülke ya da ülkeleri paylaşma sürecinde yaşanan ortak stratejiler ve iş birlikleri üzerinden ele alınmaması önemli bir eksiktir. Savaş ve barış süreçlerinin ihmal edilmesinden dolayı, uluslararası sistemin ayrıcalıklı üyeleri arasında başka bir devlete yapılan müdahalede hangi özel/genel menfaat dağılımlarıyla nasıl bir ortak işbirliğinin yaşanabileceği muğlaklaşabilmiş ve güç dengesine ait muhteva anlam kaybına uğrayabilmişti.⁶⁶ Örneğin, Morgenthau'ya göre, Balkanlar'da Osmanlı'ya müdahale edilerek yeni devletlerin yaratılması Avrupa ortak uygarlık anlayışının ve ortak menfaatlerinin bir ürünüydü.⁶⁷ Ortak menfaatlerle söylenmek istenen, güç dengesinde güvenlik ve barışın muhafaza edilmesiydi. Osmanlı'ya müdahale güvenlik ve barışın muhafaza edilmesi adına onaylanırken, Balkanlar'da, Boğazlar'da, Akdeniz ve Orta Doğu'da büyük devletlere ait ne gibi özel menfaatlerin tahmin edildiği ifade edilmemişti.⁶⁸ Büyük güçlerin Osmanlı'ya müdahalede bulunmalarının sadece genel menfaatlerle sınırlı görülmesi; her bir güce ait özel menfaatlerin tamamen ihmal edilmesi, güç dengesinde yansıtılabilecek eşitsiz bir devletler sisteminin ve sistemin istikrarsızlaşabileceği şartların anlaşılmasını zorlaştırdı. Bu sebeple, genel menfaatler içinde Osmanlı'nın güvenliği ve istikrarı önem taşııyordu. Morgenthau,

⁶⁵ Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations*, Hans J. Morgenthau and Kenneth W. Thompson (Ed.), A. Knopf, New York, 1954, s.164

⁶⁶ Morgenthau, a.g.e., s. 222

⁶⁷ Morgenthau, a.g.e., s.200

⁶⁸ Morgenthau, a.g.e., s.185

güç dengesinde büyük güçler arasında barış ve istikrarın korunması adına diğer devletlere müdahale edilmesini temel bir prensip olarak kabul ettiğini, bu prensibin 1815 Viyana Kongre'siyle XIX. yüzyıl şartlarına yeniden uyarlandığını yazmaktadır. Büyük güçlerin diğer devletlere müdahalesini ve kendi aralarında paylaşmasını o devletlere ait özel menfaatlerle ilişkilendirmeyerek, büyük güçlerin başka devletlere müdahalesini uluslararası barış ve istikrarın önemli bir aygıtı olarak görmektedir.⁶⁹ Güç dengesinde barış ve istikrar adına büyük güçlerin Osmanlı'ya müdahalesi ve aralarında onu paylaşma mücadelesi daha büyük istikrarsızlıkları, hatta Birinci Dünya Savaşı'na giden küresel düzeyde geniş kapsamlı büyük bir savaşın patlak vermesine kaynaklık yaptığı göz önüne alınırsa, Morgenthau'nun genel çıkarlarla sınırlandırdığı ve barışı sağlayacağına inandığı müdahaleye ilişkin hipotezinin kusurları ortaya çıkabilmektedir. Morgenthau hipotezinin aksine, büyük güçlerin diğer devletlerin zararına olan müdahale meselesi güç dengesinde barış ve istikrarı meydana çıkartabileceği gibi, büyük güçlerin de içinde yer alacağı küresel seviyede büyük bir savaşa da kaynaklık yapabilmektedir.

Uluslararası sistemde devletler üstü güçlü bir otoritenin olmamasından dolayı, Morgenthau hukuk sistemiyle güç dengesini birlikte ele almıştı. Büyük devletlere ait menfaatlerin birbirlerini tamamlamasının ürünü olarak pozitif hukuk sisteminin ortaya çıktığını ve BM beş daimi üyesinin uluslararası hukuk sistemini kendi çıkarlarına göre yorumladıklarını ve uyguladıklarını yazmıştı.⁷⁰ Morgenthau, uluslararası hukuk sisteminin varlığını güç dengesinde ifade ettiği halde, etkisini ilkel kabile kurallarına benzeterek, hukuk sisteminin güç dengesinde ciddiye alınamayacağını ileri sürmüştü.⁷¹ Böyle bir anlayış, güç dengesine özgü derinliğin yüzeyselleşmesine ve uluslararası hukuk sistemine ait rolün yeterince ciddiye alınmamasına yol açmıştır. Yine bir başka eksiklik de güç dengesinde bazı coğrafi bölgelerin stratejik seviyede oynayacağı önemli rolün yadsınmasıydı.

İfade edilen hipotezlerdeki eksikliklerin 1850-1878 yılları arasında Avrupalı güçlerle Rusya'nın Osmanlı Devleti'yle ilişkileri kapsamında daha açık şekilde görülmesi mümkündür. 1850'li yıllara gelindiğinde Avrupalı devlet adamları arasında güç dengesiyle ilgili şu sonuç çıkartılmıştı: Rus yönetimi savaşlar ve tehditler üzerinden Osmanlı'yla yakın ilişkiler kurduğu zaman, güç dengesinde Osmanlı ve diğer Avrupalı güçler arasında uzaklaşma yaşanıyordu. Rusya'nın Osmanlı'yla ilişkisi onu Batılı ülkelerle kurduğu ilişkilerden kopartmaya zorlama şeklindeydi. Batılı devletlerle Babıali arasında ilişkiler iyileştiği zamanda da Osmanlı-Rus gerilimi ortaya çıkmaktaydı. Örneğin, 1853'e doğru güç dengesinde alt üst oluşların yaşanacağı bir döneme girilirken, İngiliz İstanbul Büyükelçisi

⁶⁹ Morgenthau, a.g.e., s.172

⁷⁰ Morgenthau, a.g.e., s.252, 258

⁷¹ Morgenthau, a.g.e., s.251

Stratford'a göre, Osmanlı Devleti, ya geleneksel yapısı içinde tamamen boğulacak ve paylaşılacaktı ya da reform siyasetiyle yeniden var olabilecekti. Reformlardan dolayı Osmanlı Devleti'ndeki olumlu gelişmeler ve imparatorluğun güçlenmeye başlamasından ötürü, Rus yönetimi Osmanlı üzerindeki nüfuzunu ve elde ettiği ayrıcalıklarını aşırı kaybetme korkusu yaşıyordu; reformlar neticesinde Hıristiyanlarla Osmanlı Devleti arasında yakınlaşmaların yoğunlaşacağı, Batılı devletlerle Osmanlı arasındaki ilişkilerin iyileşeceği ve böylece Rusya'nın müdahalede kullanabileceği en önemli güçleri elinden kaçıracağı korkusu vardı. Bu nedenle reformların köklü etkisi ortaya çıkmadan önce, Osmanlı'nın bir an önce paylaşılmasını arzuluyor, o yöndeki beklentisini kontrol edemiyordu.⁷²

Dış yayılmacılıkta genel ve özel menfaatleri hesaba katan bir stratejiden çok, genel menfaatlerle özdeşleştiği inançlara dayalı bir siyaset uygulayan Rus yönetimi, kendini hiç ummadığı bir olayın içinde, İngiltere ve Fransa gibi devletlerle 1854'te Kırım Savaşı'nda bulmuştu. Rus Çarı geçmişteki ortak siyasetlerinden, sözleşmelerinden ve Hıristiyan dünyaya ait olmaktan güç alan bir bakış açısıyla davrandığı için, İngiliz Kabinesi'nde kendisine karşı olabilecek muhtemel karşı hamleleri hesaba katmamıştı. Bu duruma ilave olarak, kendisinden yana siyaset yürüten Başbakan Aberdeen ve Kabine'de onu destekleyenlerin azınlığa düşebilecekleri hiç hesaplanmadı. Osmanlı'ya karşı yürütülen silahlı diplomasiyi İngiltere'nin onayladığına ve desteklediğine tamamen inandığından dolayı saldırıları başlatacak ve Kırım Savaşı'nın patlak vermesine sebep olacaktı.⁷³ Ortada güç dengesinin rasyonel şekilde hesap edilmesini ve tek bir güç olmak maksadıyla diğer rakip büyük güçleri bilinçlice karşısına almayı gösterebilecek gelişmeler yaşanmadı. Hatta Avusturya'nın da Rus saldırganlığına destek vereceği varsayılıyordu. Rusya'nın yüksek beklentilerinin karşılanmasının tersine, savaşın sonucuna bağlı olarak Osmanlı üstünde 1774'ten beri sahip olduğu nüfuzuna son verilerek, 1856 Paris Antlaşmasıyla Osmanlı'nın varoluş çıkarları İngiltere, Fransa ve Avusturya'nın ortak menfaatlerine bağımlı hale getirildi. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı da çok kutupluluğu yansıtacak bir karaktere sahipti. 1877-78 savaşı 1856 Paris anlaşması sonrası ortaya çıkan istikrarsızlıkları da içerdiğinden dolayı, Kırım Savaşına göre çok daha karmaşıktı. 1875'in ortalarında güç dengesinde büyük güçler arasında sert sürtüşmeler yaşanıyordu. İngilizler, Osmanlı-Rus savaşı çıkmazsa, Avrupa kıtasında Almanya-Fransa gerilimini çok endişe verici buluyorlardı; iki yıl geçmeden Avrupa kıtasında Hollanda için bile savaşmak zorunda kalacaklarından söz ediyorlardı. Avrupa güç dengesinde derinleşen buhran 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı üzerinden

⁷² **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.317

⁷³ Gavin Burns Hendersan, "*The Seymour Conversations*", **Crimean War Diplomacy and Other Historical Essays**, W. O. Henderson (Ed.), New York: Russell and Russell, 1975, s.1- 14

Balkanlara ve Osmanlı'ya doğru aktarılmış, Avrupa'da Almanya'nın Fransa zararına olacak şekilde yayılma gücünün dizginlenebileceği varsayılmıştı.

Konu çalışmasında, güç dengesinde Osmanlı'nın bir yandan Rusya'nın yayılmasına karşı bir tampon bölge olarak büyük güçler arasında değer görürken, bir yandan da kendi aralarında baş gösterebilecek krizlerin nasıl aktarıldığı ve büyük güç ilişkilerinin nasıl istikrarlılaştırıldığı ya da istikrarsızlaştırıldığı sorgulanmıştır. Büyük güçler arasındaki buhranlar başka devletlerin zararına olacak şekilde çözülerek güç dengesinde barışın ortaya çıkması sağlanırken, başka devletlerin nasıl bunalıma itildiği ve güç dengesinde yeni istikrarsızlıkları tetiklediği açıklandı. Bu hadiselerle ilave olarak, konu çalışmasında; çok kutuplu sistemde büyük güçler arasında ortak değerler ve geçmiş ortak eylemler üzerinden ziyade, menfaatlerin ortaklaşması üzerinden işbirliğinin nasıl gerçekleşebildiği sergilenirken, genel ve özel menfaatler arasındaki ilişkinin önemli olduğu görülmüştür. Konu çalışması, ortak değerlerin ve ortak geçmiş anlayışının menfaat ortaklıklarının pekişmesinde ve istikrarlı hale getirilmesinde nasıl rol oynayabildiğine ayrıca ışık tutmaktadır.

1.2.2. (Neo)Realizmde İstikrar ve Kutupluluk Meselesi

Neorealizm'de, Robert Gilpin hegemonik savaşlarla bağlantılı olarak savaş ve barış olaylarını tekrarlanan dairesel bir harekete benzetir. Barış sürecini savaşa hazırlık dönemi, savaş sürecini de barışa geçiş dönemi olarak tanımladığı halde, savaş/barış süreçlerinde devletlerarasında düşmanlık dışında nasıl ilişkiler yaşanabileceğine dair bir açıklama getirmediğinden ötürü, sisteme özgü çok önemli unsurlar karanlıkta kalmıştır. Barış ve savaş kavramlarını incelerken, büyük güçler arasında işbirliğine dayanan ortak ilişkiler sürecini değerlendirmek yerine, tek tek devletlerin rakipleri üzerindeki hâkimiyetine dayanan küresel ölçekte bir hegemonyayı önermektedir.⁷⁴ Büyük güçlerin saldırgan niyetlere sahip olduğu, her an savaş çıkartabilecekleri ve “*devletlerin, mevcut sisteme hâkimiyet sağlayamadığı sürece, statükocu güç olamayacağı*” ileri sürülür.⁷⁵ Gilpin'de büyük güç ilişkileri, bir devletin diğer devlete boyun eğmesi, onun egemenliğini kabul etmesi şeklinde vardır.

Büyük güçlerin iki kutuplu sistem dışında her an birbirleriyle savaşabileceklerini ifade eden Waltz da Gilpin gibi düşünmektedir. Aralarındaki temel fark; istikrar ve barış için Gilpin'in tek bir

⁷⁴ Robert Gilpin, **War and Change in World Politics**, Cambridge University Press, 1999, s.204-205; Wright, Martin, 'Western Values and the Whig Tradition of International Thought', **The International History Review**, Cilt 36, no.4, 2014

⁷⁵ Mearshemier, J.J., **The Tragedy of Great Power Politics**, New York: W.W. Norton Company, 2001, s.34-35

gücün egemenliğine dayalı bir sistemi, Waltz'ın ise iki kutuplu bir sistemi önermesidir. Çok kutuplu sistemin sürekli istikrarsız olduğuna dair öngörülerinde her ikisi de aynı fikirdedirler. 1700-1945 arası dönemi çok kutuplu bir sistem olarak kabul eden Waltz'a⁷⁶ göre, çok kutuplu bir sistemde hangi gücün hangi gücü tehdit ettiği, ya da düşman olduğu belirsizdir. Büyük güçler sürekli birbirlerini zayıf hale getirecek stratejilere ağırlık verirler.⁷⁷ Hipotezinde, büyük devletler sayısında azalma olmasına bağlı olarak sistem yapısının dönüşüme uğradığını ileri sürmektedir. Çok kutuplu bir sistemde iki veya üç büyük gücün bir araya gelerek, diğer büyük bir gücü savaşta yenerek tarih sahnesinden silbileceğini varsaymaktadır. XIX. yüzyıldan 1945 yılına kadar geçen süreyi çok kutuplu bir devletler sistemi, 1945-1991 arasını da iki kutuplu bir sistem olarak değerlendirmiştir.⁷⁸ Kenneth Waltz savaş ve barış konusunda Hegemonik İstikrar teorisini savunanlar gibi düşünmesine rağmen, savaş ya da başka araçlarla hegemonyasını geliştirme peşinde olan bir güce karşı dengeleyici davranışlar sergileyen devletlere odaklanmıştır. *“Dünya barışı ve istikrarı için iki kutuplu bir dünyayı tercih etmeliyiz”* der.⁷⁹ Ortak eylemden kaynaklanan sorunlardan dolayı, çok kutuplu bir sistemde büyük devletler arasında yeni güç dengesinin nasıl oluşturabileceği ve barış sürecinin nasıl şekillendirebileceği ya belirsiz bırakılmakta veyahut büyük güçler sayısında mutlaka azalmaya yol açabilecek bir savaşın olabileceğini öne sürmektedir. Waltz, ya iki kutuplu bir sistemin ya da hegemonik istikrar teorisinin geçerli olmasına açık kapı bırakmaktadır.⁸⁰ Çok kutuplu bir dünyanın sadece savaşı içeren tarafını ön plana çıkartmış, büyük güçler arasında ortak bir işbirliğini ihmal etmiştir. Anarşik yapıdan dolayı çok kutuplu bir sistemde büyük güçlerin yanlış hesaplar yaparak dünya savaşını çıkartacaklarına inanmaktadır.⁸¹ Waltz hipotezi çok kutuplu sisteme özgü tehlikelerde bazı doğruları ifade etmesine rağmen, çok kutuplu sistemin sadece olumsuz tarafına odaklanmakla, teorik çözümlemesinde bazı eksikliklere yol açacaktır. Örneğin, 1815 sonrası İngiltere, Rusya, Avusturya-Prusya ve Fransa gibi devletler müdahalelerden muaf iken, Osmanlı gibi devletlere sürekli olarak ortak iş birlikleri zemininde müdahalede bulunuldu. Waltz hipotezine göre birbirleriyle mutlaka savaş yapmaları gereken büyük güçler, aralarındaki sorunların savaşa dönüşmesini engelleyebilecek şekilde Osmanlı Devleti zararına ortak davranabilmişlerdi. Çok kutuplu sistemde merkez devletlerin birbirlerine açık askeri müdahalede bulunması yerine, aralarındaki münakaşaları çoğunlukla diplomatik faaliyetlerle çözmeye çalışırlardı; genel ve özel menfaatlerini koruyacak şekilde ortak stratejiler de izlemişlerdi. Waltz hipotezinin tersine, 1853-56 Kırım Savaşı'nda büyük bir güç olan Rusya diğer büyük güçlerce yenildiği halde, savaştan galip çıkan güçler onu tarih

⁷⁶ Kenneth N. Waltz, **Theory of International Politics**, Waveland Press, Inc., 2010, s.162

⁷⁷ Waltz, a.g.e., s.171

⁷⁸ Waltz, a.g.e., s.199

⁷⁹ Waltz, a.g.e., s.202, 205

⁸⁰ Randall Schweller, **Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest**, Colombia Univ. Press, 1998

⁸¹ Kenneth N. Waltz, **Theory of International Politics**, Waveland Press, Inc., 2010, s.172

sahnesinden silecekleri bir strateji izlememişlerdi; Rusya'yı yeniden büyük güç ilişkileri içinde tutacak düzenlemeleri yapmışlardı.

Müdahale pratiği iki rasyonel anlayış üzerinden hayata geçiriliyordu: Birincisi, genel çıkarlar temelinde merkez devletlerarasında düzenin muhafaza edilmesi; ikincisi de, merkez güçlerin genel ve özel menfaatleri doğrultusunda çevre devletlerarasında düzeni dönüştürmeleridir. 1853-56 Kırım Savaşı merkez güçler arasında istikrarsızlaşan ilişkileri, genel ve özel menfaatlere göre yeniden inşa ederken, savaş sonrası başka istikrarsız bir güç dengesini ortaya çıkartabilecek koşullara kaynaklık yapmıştır. Aralık 1852 seçimlerinde İngiltere Başbakanı olan Aberdeen ve Kabine meslektaşları, güç dengesinde rakip devletlerle egemenliğe dayanmayan ilişkilerinin istikrarlı olabilmesinin şartı olarak Osmanlı'ya müdahaleden geçtiğine inanıyorlardı. 1713 Utrecht geleneğinin devamından yanaydılar. Rusya'nın yayılmacılıkta sınır tanımayan mutlakiyetçi geleneğini sisteme ait genel ve kendi özel menfaatleri doğrultusunda kullanmak niyetindeydiler. İngiltere; Osmanlı'yı paylaşma girişimini onayladığı halde, savaşın ortaya çıkmasını sadece zamansız bulmuştu; Fransa gibi diğer güçlerin de paylaşım sürecine dahil olmasından yanaydılar. İngilizler Fransa'nın paylaşımından dışlanmasında ısrar eden Rus yönetiminin paylaşımına dönük niyetleri hakkında bazı şüphelere kapılmışlardı. Osmanlı'ya müdahalede Fransa'nın dışlanması halinde, Osmanlı-Rus jeopolitiğinin yapısına bağlı olarak İngiltere yönetimi paylaşım sürecinde Rusların daha kazançlı çıkacağını hesap etmişti. Paylaşımı büyük güçlerin çıkarlarına göre düzenleyebilecek pozitif bir hukuk sisteminin yokluğunda, paylaşım kalkışan devletlerin birbirlerine düşmesi ve aralarında büyük bir savaşın patlak vermesi mümkün olabilecekti. Gelecekte ortaya çıkabilecek belirsizlik ve kaos ortamından kaçınmak ve geleceği genel çıkarlar temelinde istikrarlaştırmak için hukuki bir sürecin yaşanmasına ihtiyaç duyulmuştu. Böylece, müdahale sürecinde Rusya'nın diğer büyük güçlere oranla daha kazançlı çıkması engellenebilecekti. Eğer Rusya 1853'te İstanbul ve Boğazları işgal etmeyeceğinin, Balkanlara kadar genişlemeyeceğinin mesajını Avrupalı güçlere ve İngiltere'ye açık şekilde verebilseydi, Fransa'nın da paylaşım sürecini onaylamış olacaktı ve 1854'te Kırım savaşı yaşanmayacaktı; Osmanlı'yla ilgili paylaşım sorunlarını aralarındaki müzakerelerle çözülebilecektiler.⁸² 1856 Paris barış müzakerelerinde Rusya, Doğu Meselesi'nin kaderi üzerinde belirleyici olmaktan mahrum bırakılmıştı. İngiltere, Fransa ve Avusturya ortaklığı, güç dengesinin bir unsuru olan Osmanlı Devleti'ni pozitif hukuk kapsamına aldı. 1856'dan itibaren Osmanlı'nın parçalanması ve içinden yeni ulus devletlerinin çıkartılması işini Batılı devletler sistematik ve bilinçli

⁸² "Conservative Principles", Speech at Manchester, April 3, 1872, **Selected Speeches of the Late Right Honourable the Earl of Beaconsfield**, arranged and edited by T. E. Kedbbel, Cilt II, London, 1882, BL, s.523-535

olarak katarabilirken, genel menfaatler sahasında Rusya'yı da ortak bir güç olarak paylaşım sürecine katabilecekleri bir stratejiye göre davranmışlardı.⁸³

Büyük devletler yeni güç dengesini bilinçli faaliyetlerle şekillendirirken uzun dönemli stratejik menfaatlerini de gözetmelerine rağmen, 1853-56 savaşının sonuçlarına bağlı olarak birleşik bir İtalya ve birleşik bir Almanya çıkararak, büyük güç ilişkileri beklenmedik bir istikrarsızlaşma dönemine girmişti. Bu durum Morgenthau hipotezinin eksikliğini açığa vurmaktaydı. Ayrıca, 1853-56 savaşında İngiltere ve Fransa rakipleri Rusya'yı savaş meydanında bozguna uğrattıkları halde, savaşta yenik düşmüş Rusya sınırları içinde yeni devletlerin oluşumundan kaçınılması ve Osmanlı'da yeni devletleri oluşturacak yeni düzenlemelerin yapılması büyük güçlerin bilinçli tercihlerinin ürünüydü. Yenilmiş büyük bir gücün tarih sahnesinden silinmeye zorlanmaması da Waltz hipotezinin eksikliğini yansıtmaktadır. Savaşın neticesi olarak, Avrupalı güçlere ait ortak bir otorite Osmanlı'nın parçalanma ve dağılma sürecini belli kurallara ve sözleşmelere göre oluşturma ve yönlendirme faaliyetlerinde ortak bir anlayışa ulaşarak, genel çıkarlar sahasında istikrarlı bir döneme bağlı uluslararası sisteme ait anarşi yoğunluğunda bir azalmaya yol açılmıştı.⁸⁴ Fakat bu istikrarlı yapı sadece kısa bir dönem için geçerliydi.

Savaş ve barış süreçlerine odaklanan konu çalışmasında; zayıf devlet olarak kabul gören Osmanlı güç dengesinde statükodan yana olurken, büyük güçlerin onu bozacak bir stratejiye nasıl odaklandıkları gösterilerek, güç dengesinde (Neo)Realist düşünürlerin ileri sürdüğü hegemonik devletlerin istikrardan yana siyaset yürüttükleri ve zayıf devletlerin güç dengesinin bozulmasından yana olduğuna dair hipotezlerinin, Osmanlı'nın üyesi olduğu XIX. yüzyıl güç denge ilişkilerinde geçerli olamayacağı ortaya konulmaktadır. Yine hipotezin tersine, güç dengesinin zayıf bir devleti olarak Avusturya da 1853-56 ve 1877-78 savaşları öncesi dönemlerde statükodan yana tavır koyacaktı.

(Neo)Realist düşünürler güç dengesini değerlendirirken, kavramı sadece dengeye bağımlı bir değişken olarak ele almışlar, pozitif hukuk sisteminin, savaş ve barış süreçlerinin güç dengesine kazandıracağı anlamları hesaba katmamışlardı.⁸⁵ Kenneth Waltz'a göre güç denge teorisi; devletlere ait düzensiz ve programsız eylemlerin ürettiği sonuçlar hakkında bir teoridir. Waltz, Güç denge

⁸³ A. W. Ward and G. P. Gooch (Ed.), **The Cambridge History of British Foreign Policy, 1783-1919**, Macmillan 1923, Cilt. II, Bölüm, VIII, BL

⁸⁴ Argyll, Ina Erskine McNeil (Duchess of) and Douglas, George (Ed.) (1906), **Eighth Duke of Argyll, (1823-1900): Autobiography and Memoirs**. Vol. I, Vol II, E. P. J. Murray, s.246, s.248

⁸⁵ Stuart J. Kaufman, Richard Little, William C. Wohlforth, (Ed.), **The Balance of Power in World History**, Pelgrave Macmillan, 2003, s.4

teorisinde devletlerin davranışlarına sadece anarşinin sınırlamalar getirdiğini ifade eder. Anarşinin yoğunluğu ise güç dengesinde büyük devlet sayısı ile doğru orantılıdır. Büyük güç sayısı ne kadar fazla ise, devletlerarasındaki ittifaklaşmalar o kadar esnek yapıda kabul edilir. Esneklik ise anarşinin beslediği bir kaynak olarak ele alınır.⁸⁶ Fakat 1853-56 ve 1877-78 savaş ve barış süreçleri incelendiği zaman, devlet davranışlarına sadece uluslararası yapının, yani devlet sayılarının ve aralarındaki ittifaklaşmanın yol açabildiği esnekleşmenin engeller getirmediği, ayrıca devletlerin kendilerine özgü karakteri, geçmişlerinden çıkardıkları dersler ve dış politika geleneklerinin de engellere yol açabildiği görülmüştür. Konu çalışmasının incelediği iki ayrı savaşta da aynı devletler yer aldığı halde birbirlerinden farklı davranışlar sergilemişlerdir. Waltz'a göre devlet gibi birimlerin ayakta kalmasını temin eden güç dengesi barış adına muhafaza edilmesi gereken bir oyundur. Ama öyle bir dengenin kurulabilmesi için, müttefiklik halindeki devletler kendi üzerlerindeki sınırlamaları ve dayatmaları kabul etmelidir. Sınırlı menfaatlere razı gelirse, ulusal bağımsızlık, uluslararası istikrar ve barış için güç dengesi kendi işlevini yerine getirebilir. Waltz, devletlerin güç denge kurallarını kabul etmelerinde esas rolü korku duygusunun oynadığını öne sürmüştü. Büyük güçlerin birbirlerinden korkmalarının güç dengesine özgü kuralları işlevsel kıldığı ileri sürülmektedir.⁸⁷ Anarşik ve kaotik bir ortamda her bir devletin en büyük kaygısı ayakta kalması ve varlığını devam ettirebilmesidir. Devletlerin, kendi başlarının çaresine bakacak şekilde faaliyet yürütmeleri zorunlu bir ilkedir.⁸⁸

Waltz, güç denge teorisini anarşiye bağlı korku temelinde genelleştirdiğinden dolayı teorisinin test edilmesi zorlaşmıştır. Birçok hipotez için test önerdiği halde, güç denge teorisi için aynı öneride bulunmadı.⁸⁹ Çok kutuplu güç denge teorisinde büyük güç menfaatlerine ait genel karakterin yokluğunu dile getirmiştir. İki kutuplu sistemde genel menfaatlerin her bir egemen güç tarafından temsil edildiğini, çok kutuplu sistemde ise devletlerin sadece kendi özel menfaatlerini gözeterek davrandıklarını, yazdı.⁹⁰ Her bir devletin sadece kendi menfaatini hayata geçirmekle meşgul olduğunu, sistemin sorumluluğunu almaya yanaşmadığını, büyük güçlerin genel menfaatler adına ortak hareket edemeyeceklerini, ileri sürmektedir.⁹¹ Waltz'a göre, çok kutuplu bir sistemde büyük güçlerin işbirliği yapmaları halinde elde edilecek kazançtan kimin daha fazla yararlanacağı kaygısı ve rakibin güçlenmesi halinde saldırıya uğrama korkusu söz konusudur. Kaygı ve korkunun varlığı büyük güçler arasında işbirliğinin gelişmesini, genel çıkarlar adına ortak davranmasını

⁸⁶ Kenneth N. Waltz, **Theory of International Politics**, Waveland Press, Inc., 2010, s.166-7

⁸⁷ Kenneth N. Waltz, '*Anarchic Orders and Balances of Power*', Keohane, O. Robert, (Ed.), **Neorealism and Its Critics**, Columbia University Press, 1986 s.66-72

⁸⁸ Waltz, a.g.e., s.111

⁸⁹ Waltz, a.g.e., s.13

⁹⁰ Kenneth N. Waltz, **Theory of International Politics**, Waveland Press, Inc., 2010, s.170-176

⁹¹ Waltz, a.g.e., s.109

engellemektedir.⁹² XIX. yüzyıl çok kutuplu sisteminde Avrupalı büyük güçler arasında ortak çıkarlar etrafında işbirliğinin sadece rüya olduğunu, eğer büyük güçler arasında işbirliği olmuşsa, bunun sadece diğer büyük devletlere karşı daha güçlü olmak için yaşandığını, belirtmektedir.⁹³ XIX. yüzyıla bakıldığı zaman, Waltz'un hipotezine ait eksiklik görülebilmektedir. Örneğin, Rusya 1829 Edirne ve 1833 Hünkâr İskeleyi Antlaşmalarında ve 1853'de saldırıya geçtiği zaman hep kendi özel çıkarları yönünde davranmıştı; diğer güçlerin menfaatlerini, yani genel çıkarları yeterince gözetmemiştir. Kırım Savaşı'ndan çıkarttığı ders neticesinde, 24 Nisan 1877'de kendi özel çıkarları ve Avrupalı güçlerin ortak çıkarları adına Osmanlı ile savaşacaktı. 26 Şubat 1877'de Rus Dışişleri Bakanı Gorçakov, "*Avrupa'nın güvencesi altındayız; diğer güçlerden ayrı hareket etmemizi mecbur kılacak herhangi geçerli bir nedenimiz yoktur*" açıklamasını yapmıştı.⁹⁴ Genel menfaatler bir takım gizli deklarasyonlarla teminat altına alındı. Kendi özel menfaatleri için davranmaya hazırlanırken, Avrupalı devletlerin de genel menfaatlere dönük işlerini görmeyi yazılı sözleşmelerle onayladı. Böylece Osmanlı'ya karşı savaşma kararı diğer güçler tarafından kabul edilecekti. Osmanlı'nın uzun süre ayakta kalmasının mümkün olmadığı hesabını yapan İngiltere, 1871'den itibaren 1856 Paris Sözleşmesini ihlal ederek Rusya'nın askeri hareketine bel bağlayacak bir stratejiye yaklaşmıştı. 1877 baharında Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne saldırdığı şartlar altında Almanya, Fransa, Avusturya, İtalya gibi Avrupalı güçlerin hepsi Osmanlı'nın çökmesinin ve dağılmasının kendi menfaatleri açısından iyi bir gelişme olacağına inanıyorlardı.⁹⁵ Almanya, İngiltere, Avusturya ve İtalya gibi Fransa da gelişmelerden benzer umuda kapılmıştı. Fransız hükümeti, 1875 baharında Balkanlardaki isyanın yayılmasında Rusya'nın isteğini anladığı zaman, bu durumun Fransa'nın Doğu Meselesine yaklaşımıyla tamamen uygunluk içinde olduğunu açıkladı.⁹⁶ 1876'da Osmanlı Devleti'ne müdahale sürecine dolaylı katılarak milli menfaatlerini Rusya ve İngiltere arasında köprü işlevi görerek sağlamaya çalışan Almanya'nın bile Osmanlı'yı paylaşım planları vardı. 1876 sonbaharında Viyana ziyaretiyle resmi olmayan müzakerelerin sonuna gelen ve İstanbul Konferansına ait alt yapının hazırlanmasına katkıda bulunan İngiliz temsilci Salisbury, çeşitli devlet başkanları, imparatorları ve başbakanlarıyla yaptığı görüşmeleri özetlediğinde, Osmanlı'nın dostlarının hiç olmadığını, herkesin Osmanlı Devleti'nin sonunun geldiğine inandığını, hiçbirinin Osmanlı Devleti'nin ömrünün uzatılmasına destek olunmasından söz etmediğini ve kendisinin de bu görüşlere katıldığını, yazacaktı.⁹⁷

⁹² Waltz, a.g.e., s.106

⁹³ Waltz, a.g.e., s.70

⁹⁴ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War**, I, London, 1879, s. 386

⁹⁵ **Hansard**, The Duke of Westminster, HL Deb 20 February 1877 vol 232 cc 637-727

⁹⁶ **NA, FO**, 428/39, Sir A. Paget to the Earl of Derby (Nr. 268. Confidential) Leghorn, September 28, 1875

⁹⁷ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, II 1869-1880, London 1922, s.107

Osmanlı'nın zararına olacak şekilde büyük güçler arasında işbirliği derinleşebilmek için ortak stratejiler üretilmiştir. Büyük güçler arasında işbirliğine dönük kaygı, şüphe ve korku olsa bile, aralarında işbirliğini geliştirmekten kaçınmayarak, ortak çıkarlar temelinde bir araya gelebildiler. Pozitif hukuk sisteminin varlığı, büyük güçlerin işbirliği yapmaları ve ortak davranışları halinde ortaya çıkabilecek şüpheleri ve korkuları azaltmaya dönük bir işleve sahiptir. Büyük güçlere ait özel ve genel menfaatler arasında ilişkilerin geliştirilmesinde pozitif hukuk sistemi rol oynamaktadır. Waltz pozitif hukuk sisteminin önemini gözeterek işbirliği ve genel çıkarlar meselesini olumlu bir yaklaşımla ele almamıştı.

Güç dengesi yorumunda zayıf devletlerin varoluşlarını muhafaza etmek maksadıyla kendilerini tehdit edebilen büyük güç ya da güçler karşısında ortak davranabildiği ve rakiplerini dengeleme mücadelesi verdikleri şeklindeki Waltz'a ait hipotez her şart altında geçerli değildir. Waltz; güç denge teorisinde uluslararası politikayı rekabetçi bir dünya olarak resmederken zayıf devletlerin büyük güçleri dengelemek maksadıyla bir araya geldiklerini savunmuştu. Waltz hipotezine göre, güç dengesinin zayıf üyeleri Osmanlı ile Avusturya arasında güçlü devletlere karşı ortak bir dayanışma olması lazımdı; fakat 1853-56 Kırım savaşı öncesi Rusya'nın saldırgan siyasetinin yer aldığı güç dengesinde iki zayıf devlet arasında, yani bir Osmanlı-Avusturya yakınlaşması ve dayanışması meydana gelmemişti. 1853-56 savaşındaki Osmanlı-Avusturya ilişkisine benzer şekilde 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı öncesi Osmanlı-Avusturya yakınlaşması ve ortak davranış stratejisi doğmadı. Her iki farklı durumda da zayıf Avusturya ile Osmanlı Devleti arasında müttefiklik süreci yaşanmamıştır. Waltz hipotezinin tersine, güç dengesinde Avusturya zayıf bir devlet olduğu halde güçlü devletlerle, İngiltere ve Almanya ile yakınlaşmadı; zaman zaman da Osmanlı'ya saldıran Rusya'ya yakınlaştı. Osmanlı'ya yakınlaşması halinde İngiltere ve Almanya gibi diğer büyük güçler tarafından sunulan bazı menfaatlerden dolayı yönünü kolayca değiştirebilmiş ve Osmanlı'dan uzaklaşabilmiştir. Zayıf bir devlete özgü kararsız yapısına bağlı olarak Osmanlı Devleti'yle menfaatlerini uzlaştıracak siyasi çabalardan uzak duracaktı.⁹⁸ Avusturya ve Osmanlı Devleti'nin güç dengesindeki konumuna bakıldığı zaman, zayıf devletlerin karşı gücü dengelemek ve ayakta kalmak için bir araya gelmeleri ve dayanışma halinde olmaları gerekir diye evrensel bir kural söz konusu değildir. XIX. yüzyıl şartlarında böyle bir hadise yaşanmadığı için, böyle bir hipotez de eksiktir. Konu çalışmasında bu hipotezin 1853-56 ve 1877-78 savaşlarında geçerli olmadığı görülmektedir. Devletlerin başarısız faaliyetlerinden dolayı ortaya çıkan sonuçlar devletleri birbirlerine yaklaştırır ve birbirlerinin aynısı olmasına yol açar yaklaşımının yanlışlığı Avusturya ve Osmanlı nezdinde açıkça görülmüştür. Waltz'da güç dengesiyle bağlantılı kurallar devletlerarasında eşitsizliklerle

⁹⁸ A., Morton Kaplan, **System and Process in International Relations**, New York, 1957, s.21-53; Richardson, L. F., **Arms and Insecurity**, Chicago, 1960.

ilişkilendirilmez; sadece birbirleriyle aynileşmekle bağlantılı kılınır. Hâlbuki XIX. yüz yıl büyük güçler ve Osmanlı ilişkileri incelendiği zaman, güç dengesi teorisinin uluslararası politikayı sadece rekabetçi bir saha olarak resmetmediği, ayrıca devletlerarasında eşitsiz bir rekabeti de ifade edebildiği gözlemlenebildi. Devletlerarasındaki eşitsiz konumlanma yansıtılmıştır. Bu durumun daha açık şekilde görülebilmesi için; 1856, 1871 ve 1878 sözleşmeleriyle somut hale gelmiş pozitif hukuk sisteminde devletlerin konumlanışını açıklamak gerekmektedir. (Neo)Realizmde böyle önemli bir hakikat ihmal edildiğinden ötürü, güç dengesiyle alakalı pozitif hukuk boyutu ihmal edilmiş ve onun kendi zamanına özgü karakterini yansıtan çok kutuplu bir rejimde eşit olmayan devletler sistemi yeterince anlaşılamadı.

Waltz ve Realist düşünürlerde ortak davranış kuralları devletlerin aynileştiği anlamında yorumlanır. Waltz'a göre, güç denge teorisi uluslararası politikayı rekabetçi bir sistem olarak resmettiği için her bir devlet kendisiyle rekabet halinde olan diğer aktörlerle benzer özellikler göstermeye başlar; birbirlerini taklit ederek içinde yer aldıkları sistemde birbirlerine benzerler. Güç dengesi teorisi uluslararası politikayı rekabetçi bir uluslararası politika olarak resmettiğinden ötürü, rekabet halindeki devletlerin sahip olduğu karakterler ortak ve aynı özelliklere sahiptir.⁹⁹ Konu çalışmasında bu hipotezin eksikliği gösterilmiştir. Devletlerin birbirleriyle benzeşmedikleri ve menfaatlara göre aralarındaki farklılıkları nasıl muhafaza ettikleri 1875'te İngiltere'nin kendi milli çıkarıyla Osmanlı çıkarları arasında ortak bir geleceğe son vermesinde ve büyük bir güç olarak güç dengesinin zayıf üyesi Avusturya ile ortak davranabilmesinde gösterildi. Rusya ve Fransa gibi diğer güçlerle İngiltere'nin çıkarları uzlaştırılma sürecine sokulduğu ve Osmanlı ile ortak özel menfaatlara son verildiği zaman, Osmanlı müdahaleye açık hale gelmişti. Özel ve genel çıkarları gözetenek davranabilen büyük güçler, Osmanlı'ya müdahale edebilecek ortak bir stratejiyi hayata geçirebildiler. Burada yaşananlar, devletlerin aynileştiğini göstermekten ziyade, menfaatlara göre devletlerarasında ortak işbirliğine ait muhtevanın devletlerin davranışlarını nasıl belirleyebildiği gerçeğiyle ilintilidir. Örneğin, 1875'te Disraeli Kabinesi'nin Osmanlı Balkanlar'ında isyanın yayılmasına uygun olarak özel ve genel menfaatlara göre tasarladığı siyaseti belliydi: Osmanlı Devleti yerine diğer Avrupalı devletlerle ortak işbirliğini yoğunlaştıracak, sorunu uluslararası bir konferansa taşıyacak ve diğer devletlerle ortak ilkeler doğrultusunda hareket edecekti.¹⁰⁰ Osmanlı böyle bir stratejiden habersiz olarak davranmış ve güç dengesinde farkında olmadan yalnızlaştırılmıştı. Eğer karakter olarak diğer devletlere benzemiş olsaydı, aynı kurallar çerçevesine bağlı kalarak davranacağından dolayı kendisi üzerinde yapılan hesapların farkına varabilir, Kırım

⁹⁹ Kenneth N. Waltz, '*Anarchic Orders and Balances of Power*', Keohane, O. Robert, (Ed.), **Neorealism and Its Critics**, Columbia University Press, 1986, s.129

¹⁰⁰ **National Archive (NA), Foreign Office (FO)**, 428/39, Lord A. Loftus to the Earl of Derby (Nr. 321.) St. Petersburg, October 26, 1875

Savaşı'nda yaşananların 1870'li şartlarda tekrarlanacağı inancıyla hareket etmez ve güç dengesinde tecrit edilme sürecini kırabilecek bir müdahalede bulunabilirdi. Yakın müttefik olarak kabul edilen İngiltere'nin diğer güçlerle birlikte ortak davranabileceğine dair şüpheler olmasına rağmen, bu şüpheler Sultan II. Abdülhamid'le sınırlı kalmış, devletin dış politikasına yeterince yansıtılmamıştı. Bu durumun oluşmasında 1876 sonu ve 1877 başında İstanbul Konferansı'nda Babıali'nin tecrit edilmesi ve müzakerelerde başarısız kılınması yolunda Osmanlı Devleti'ne karşı Batılı devletlerin ve Rusya'nın her yolu mübah görmelerinin önemli bir etkisi vardı. Kendi aralarında belli ahlaki ilkelere göre davranabilme kapasitesi sergilerlerken, aynı ahlaki tutumu Osmanlı Devleti'yle ilişkilerine yansıtılmamışlardı. Osmanlı'ya karşı ahlaki olmayan öyle bir tablonun ortaya çıkmasından rahatsızlık duyduğunu söyleyenlerden biri de İstanbul İngiliz Büyükelçisi Henry Elliot'tu:

Eğer Konferans'ın tatmin edici bir başarıyla sona ermesinde samimi olsaydık, bütün dikkatimizi Osmanlı'nın önerilerini çürütmeye harcamazdık; Konferans'ın başarısı Babıali'nin önerilerimizi kabul etmesine bağlıydı. Bu nedenle onların önerileriyle, bizim önerilerimizin uzlaşacağı ortak noktalarda buluşmamız mümkündü; iki taraf da karşılıklı tavizler verebilirdi. Ama kendi önerilerimizde hiçbir tavize gidilmedi.¹⁰¹

Yine benzer şekilde, Fransız temsilci Kont Chaudary patlak vereceği belli bir savaşı durdurabileceklerini; bunun için umutlu bir müzakere yapmaları gerekirken, utanç verici yöntemlere başvurulduğunu ifade ediyordu.¹⁰² İngiltere'nin Osmanlı Devleti ve Rusya'dan esas farklılığı, sanayileşmiş ve ticari sahada gelişmiş bir ekonomiye sahip olması, sömürgecilik sürecinde yeni devletler oluşturma üzerinden yayılma alanlarını genişletirken önemli tecrübeler kazanması, sömürgeciliği ve sanayileşmenin özelliklerini yansıtan bir devlet aygıtının varlığı, toplumdaki değişik çıkar çevrelerinin ulusal ve uluslararası politikalarda uzlaşmaya dayalı bir karakter sergilemesiydi. XIX. yüzyıl boyunca İngiltere; Osmanlı Devleti'nin topraklarını koruma ve ayakta kalma kaygılarıyla ya da Rusya gibi mutlakıyetçi dış politika geleneğine sahip bir devletin şiddete dayalı genişleme arzularıyla bilinçli bir şekilde oynamış ve onların her bir sürecine kendi menfaatleri doğrultusunda müdahalede bulunmaya çalışmıştır. Bunu yaparken Fransa, Almanya ve Avusturya gibi güçlerin menfaatlerini gözeterek, onlarla ortak işbirliği geliştirebilmiş, genel çıkarlar temelinde ortak bir strateji etrafında hareket edebilmişti. Rusya'nın diğer büyük güçlerce Osmanlı Devleti'ne karşı vurucu bir güç olarak kullanılmasındaki esas etkenlerden birisi de Rus yönetiminin Avrupa güç dengesinin kurallarına saygı duymasına ve diğer devletlerin egemenlik haklarını kabul etmesine

¹⁰¹ **Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences** By the late right hon. Sir Henry G. Elliot, G.C.B. Edited by his daughter, London: Murray, Albemarle Street, W1, 1922, s.286

¹⁰² Elliot, a.g.e.

rağmen, aynı tavrı Osmanlı Devleti'ne karşı sergilememesi, diğer güçler karşısında konumunu sağlamlaştırmak ve güç dengesindeki ağırlığını arttırmak için onu güçler dengesinde yutulacak ve yok edilecek bir güç olarak değerlendirmesi ve mutlakiyetçi genişleme prensiplerine bağlı bir dış politikaya sahip olmasıydı. Rusya'nın bu yapısı İngiltere ve Fransa gibi devletlerin genişlemeye dönük menfaatlerini tamamlayabilecek bir işleve sahip olabiliyordu. Her bir devletin kaderi diğer devletlerin ne yaptığına gösterdiği tepkilere bağlı olduğu halde, devletler birbirlerine eşit muamele göstermemişledi. Devletler aynı sistem içinde sosyalleşerek birbirlerine benzedikleri ve ortak bir yapı sergiledikleri halde, davranışlarında aynı kurallara, ahlaki değerlere, jeopolitik tercihlere, tarihsel tercübelere ve geleneklere bağlı kalarak hareket etmediler. Devletlerarası sosyalleşmenin rekabet halindeki devletleri gittikçe birbirlerine benzettiğine ve aynileştirdiğine dair hipotez eksiktir. Devletlerin aynileşmesi meselesi, onların birbirleriyle eşit konumda olabilecekleri sonucunun çıkartılmasına da neden olabilir. Fakat devletlerarasındaki eşitsizliklerin kurumsallaşması, onların aynı özelliklere sahip birer aktör olduğu anlamına gelemeyeceğine işaret edebilmektedir.

Konu çalışmasında ortaya çıktığı gibi, devletler temel aktörler olarak ortak özelliklere sahip olmalarına rağmen, 1853-56 ve 1877-78 savaşlarında her bir devletin beklentilerine, gücüne ve menfaatlerini tanımlama ve hayata geçirme teşebbüslerine bakıldığında, güç dengesinin birbirine benzemeyen, farklı karakterlere ve tarihsel birikime sahip devletlerce meydana getirildiği görülebilir. Temel birimler olarak devletlerin birbirleriyle aynı olduğunu öne süren hipotez, şekil ve muhteva açısından her koşulda geçerli olmayabilir. Güç dengesinde devletlerin karakterleri, menfaatleri, beklentileri farklı olmasının yanısıra, sistemde bütün devletler aynı haklarla donatılmadığı için hepsi aynı amaca dönük olarak da davranmazlar. Devletlerin sosyalleşerek aynileştiği hipotezi, gerçek değişikliklerin anlaşılmasını engelleyebilir. Konu çalışmasının özünü oluşturan 1853-56 ve 1877-78 savaşları; güç dengesinin, sadece aynı devletlere özgü politikalarla sınırlandırılmayacağını, devletlerin farklı tarihsel karakterlerinin ve pozitif hukuk sistemine ait rolün göz önünde bulundurulması gerektiğini sergilemiştir. 1853'te İngiltere ve Avusturya'ya güvenerek Osmanlı'ya karşı savaşı başlatan Rus Devleti'nin karakteri ve jeostratejik beklentileri İngiltere veya Fransa'nın karakterinden ve jeostratejik beklentilerinden farklıydı. Toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını koruma kaygısıyla davranan Osmanlı Devleti'nin karakteri ve jeostratejik beklentileri de diğer devletlerinkinden farklıydı. Devletler de, aynı işlevi gören ve kendisine has özellikleri olmayan eşit birimler olarak ele alınırsa, güç dengesinde yer alan farklı karakterlere, geleneklere sahip devletlerarasındaki ilişkiler hakkında yanlış sonuçlar çıkartılabilir. Devletlerin aynı birimlere dönüşmesinden çok, farklı tarihsel gelenekleri ve tercübeleri içerecek şekilde birbirlerine benzeme süreci içinde buldukları ifade edilebilir.

1.2.3. Güç Dengesinde Müdahalecilik ve Uluslararası Pozitif Hukuk

BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinden üçü (Fransa, İngiltere ve Rusya) 1815 Viyana sisteminin ayrıcalıklı üyeleri olarak XIX. yüzyıl boyunca çevre ülkelere bazen birlikte, bazen de karşı karşıya gelecek şekilde müdahale etmişlerdi. Müdahale meselesi devletlerarasında yaşanan politik ve yasal eşitsizliğe, merkez devletlerarasında düzenin nasıl muhafaza edilebildiğine ve merkez-çevre ilişkilerinin yeniden nasıl düzenlenebildiğine ışık tutabilir.¹⁰³

Pozitif hukuk sisteminin gelişmesine ve gittikçe hâkim hale gelmesine ilişkin sürecine gelince, egemenlik haklarına sahip devletler, kendi meselelerinde bizzat hakem rolüne sahiptiler.¹⁰⁴ Osmanlı gibi devletlere eşit davranmaya dönük doğa hukuk sistemi geleneğindeki eğilimler, pozitif hukuk sistemiyle yer değiştirdi. Pozitif hukuk sisteminin kurumsallaşması büyük güçlere ait standartlar tarafından sunulmuş hiyerarşik yapıyla bağlantılıydı.¹⁰⁵ Realist bir anlayışa ve çerçeveye göre şekillenen pozitif hukuk ikili amacı içermişti: Birinci maksadı, merkezde egemenlik hakkına sahip devletler arasındaki ilişkilerin eşit şekilde düzenlenmesini sağlamaktı; diğeryse, küresel açıdan merkez ile çevre arasındaki farklılıkları büyük güçlerin çıkarlarına uyacak şekilde belli bir düzene yerleştirmesiydi.¹⁰⁶

Gilpin'in savunduğu Hegemonik istikrar teorisinin ileri sürdüğünün aksine, tek bir devlet hakimiyetinin olmadığı şartlarda büyük güçlerin birbirleriyle münasebetlerinde kaos meydana gelmezken, gelecekle ilgili belirsizlikleri gidermede sürekli pozitif hukuk sistemi kullanıldı. Kaos, büyük güçlerin müdahalesine maruz kalan devletler için geçerliydi. Büyük güçlere ait menfaat dağılımlarına göre düzenlenen pozitif hukuk kurallarına uymaya zorlanan Osmanlı Devleti, şiddetli sarsıntılara ve altüst oluşlara maruz kalmıştı.

Waltz'a ait büyük güçlerin genel menfaatler adına ortak hareket edemeyeceklerine dair hipotezi her zaman geçerli olmayabilmektedir. Morgenthau'nun da büyük güçlerin her zaman genel çıkarlar adına davrandıkları hipotezi her koşulda geçerli olmayabilmektedir. Her büyük güç kendi özel

¹⁰³ R. J., Vincent, **Nonintervention and International Order**, Princeton University Press, 2005 s.352

¹⁰⁴ Stephen Neff, *'A Short History of International law'*, Malcomi, D. Evans (Ed.), **International Law**, Oxford University Press, 2010

¹⁰⁵ Gerrit W. Gong, **The Standard of Civilisation in International Society**, Oxford: Clarendon Press, 1984, s.5-32

¹⁰⁶ Robbie Shilliam, *'Intervention and Colonial Modernity'*, **Review of International Studies**, Cilt.39, Nr.5, 2013, s.1131-1147

menfaatini hayata geçirmekle meşgulken, aynı anda diğer büyük güçlerle sistemin sorumluluğunu ortak şekilde üstlenebilecek stratejilerle de davranabilmektedir. 1853 Kırım savaşına giden mevcut uluslararası sistemde, 1815 Viyana Antlaşması'ndan beri tesis edilen Avrupa hukuk sisteminin yapısında yeni devletlerin ortaya çıkmasına ve onların meşru varlıklar olarak onaylanmasına imkân sağlaması gibi önemli değişimler söz konusuydu. Osmanlı'da oluşturulan yeni devletleri meşru kılacak şekilde pozitif hukuk sistemi düzenlenirken, rekabetçi büyük güçler arasında istikrarlı ilişkiler yeniden tesis edilebiliyordu. Dünya savaşlarından kaçınmak için rakip büyük güçlerin haklarını hukuken teyit edebilecek bir zorunluluktan söz ediliyordu.¹⁰⁷ Kendi aralarında barışı tesis etmek ve ilişkileri istikrarlı hale getirmek amacıyla büyük güçler, kendi aralarındaki farklılıkları gidermede samimi çabalar verirken, aynı siyaseti Osmanlı'yla ilişkilerinde ortaya koymadılar.¹⁰⁸ Böyle bir durum devletler arasındaki eşitsiz konumlanmayı ifade edebilir. Örneğin, rekabetçi büyük güçler 1856 Paris Sözleşmesine göre, Osmanlı Devleti'ne müdahale sürecinde bir dünya savaşının çıkmasını engelleyebilecek şekilde pozitif hukuk sistemini yeniden kalıba dökmüşlerdi. Fransa, İngiltere ve Avusturya arasında yapılan 11 Nisan 1856 anlaşması sayesinde Rusya'nın Osmanlı'ya muhtemel müdahalesi Avrupalı devletlerin inisiyatifi altında yapılacak şekilde düzenlenmişti. Tek bir büyük gücün başka bir devlete kendi başına müdahale etmeye kalkışması yasaklanmıştı; yeni sözleşmelere göre büyük güçler Osmanlı'ya ortak şekilde müdahale edebileceklerdi.¹⁰⁹ Devletler arasında eşitsizliği vurgulayan bir diğer mesele de, 1856 uluslararası hukuk sistemine göre her hükümetin, kendi topraklarında bütün vatandaşları üzerinde hukuki bir yaptırım gücüne sahip olmasıydı. Eğer insanlar başka bir ülkede yaşamayı seçiyorsa, o ülke kanunlarına uymak zorundaydılar. Avrupa devletlerinde yabancıları muaf tutan, farklı kıstaslara göre özel bir hukuki yapı içinde hareket etmeye teşvik eden bir kurumsallaşma yoktu. Ama Avrupalı güçler, Osmanlı'da kendi vatandaşlarının Osmanlı kanunlarına göre muamele görmesini benimsememişlerdi. Osmanlı Devleti'ne dönük bu istisnai taleplerini, “mahkemelerin yozlaşmış” olduğunu, Osmanlı bürokrasisinin kanunlara uymadan hareket ettiğini ileri sürerek, haklı gösteriyorlardı. Avrupalı güçler, 1856 Paris Anlaşması'nın yedinci maddesinin ilk paragrafında Osmanlı hukuk sistemini önemsizleştiren ve kendi vatandaşlarını Osmanlı sınırları içinde ayrıcalıklı kılan bir anlayışa sahipti. Bütün devletlere ait olan “kendi hukuk sistemini” yabancılara da uygulama hakkını Osmanlı da talep ettiği zaman, Batılı güçlerin tehditkâr tavrıyla ve düşmanlığıyla karşılaşmıştı.¹¹⁰ .

¹⁰⁷ **Hansard**, The Treaty of Peace –Adjourned Debate (Second Night). Mr. Robert Phillimore. H C Deb 06 May 1856 vol 142 cc17-136

¹⁰⁸ Benjamin Disraeli, **Thirty Years of Foreign Policy: The Earl of Aberdeen and Viscount Palmerston**, Longman, 1855, s.78

¹⁰⁹ **Hansard**, Resolution. Mr. Somerset Beaumont, HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

¹¹⁰ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War**, I, London, 1879, s.10

1856 Paris Sözleşmesi'nde görüldüğü gibi, benzer hukuksal düzenleme 1878 Berlin Kongresi sonuçlarında da ortaya konulmuştu. İngiltere, Almanya ve diğer Avrupalı güçler, Osmanlı'nın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığının Avrupalı devletler topluluğu kapsamında korunması ilkesine ağır bir darbe indirmişler, 1648 Westphalia'dan beri Avrupa kıtasında devletler arasında eşit ilişkileri öne çıkartan eski bir fetişizmi parçalayarak, mevcut uluslararası sistemin iki ayrı düzenden oluştuğunu tamamen açığa vuracaktı. Berlin Kongresi; Batılı devletlerin Osmanlı Devleti'nin geleceğinde Hıristiyanların yönetici sınıf olma planlarının gerçekleşmesini ifade ediyordu. Ayrıca Berlin Antlaşması'nın Osmanlı Asya'sındaki sonuçlarını İngilizler 15-20 yıl içinde görmeye başlayacaklarına inanıyorlardı.¹¹¹ 1853-56 ve 1877-78 savaşının sonuçları göstermiştir ki, Avrupa kıtasında savaşlar belli antlaşmalara uyulması şartıyla meşruluk kazanıyordu; savaşı hangi güçlerin yaptığı kadar, nasıl bir hukuksal çerçevede savaşıldığı ve hangi hukuksal bir çerçevede kendisini ifade edebildiği meselesi de önemliydi. Güç dengesinin önemli bir boyutunu oluşturan bu durum büyük güçlere, doğrudan ya da dolaylı olarak içinde yer aldıkları savaşların sonuçlarını belirleyebilecek ayrıcalıklı bir statü kazandırıyordu. Güç dengesinin askeri kuvvetler bağlamında dağılımı, sözleşmelerden kaynağını alan pozitif hukukun hangi güçlerce yeniden şekillendirileceği ve devletler arasındaki ilişkilerin belli kurallara göre düzenlenmesi, güç dengesini çıplak kuvvet bağlamında ele alan (Neo)Realist hipotezlerin eksikliğini ortaya koymaktadır. 1850-1878 yılları arasında Osmanlı, İngiltere ve Rusya arasında yaşanmış hadiseler, Milletler Cemiyeti'nin kurulduğu 1919'dan çok önceleri, büyük güçlerin menfaatlerini meşru kılacak şekilde gelişmiş uluslararası pozitif bir hukuk sisteminin varlığını, eşit haklara sahip olmayan devletler topluluğunu ve karmaşık güç denge sistemini sergilemektedir. Birbirine eşit olmayan devletler sisteminin en önemli özelliği, büyük güçler arasındaki ilişkilerin çıplak güç politikaları ve güç dengesiyle sınırlı kalmaması, aralarında hukuksal ilişkilerin de önemli olmasıydı. Fakat büyük güçlerle eşit olmayan bir devlet söz konusu olduğunda, güç dengesinin hukuksal boyutu rahatlıkla çiğnenerek, güç dengesinde çıplak kuvvete dayalı bir siyaset yürütülmekteydi.

(Neo)Realistlerin devletlerarasında hukuksal kuralların ne kadar önemli olduğu gerçeğini kabul etmekten uzak durmalarının en önemli sebebi olarak, hukuksal sistemle adalet ve ahlaki kimi olumlu değerleri özdeşleştirmiş olmaları varsayılabilir. Bu yaklaşımdaki mantık Realizmin kendi ruhuna da aykırıdır; çünkü devletlerarası ilişkilerde ahlaki kaygıların olamayacağını ileri süren bir anlayışa sahiptir. Fakat bu bakış açısı hukuk çerçevesini yeterince önemsememektedir. Ahlaksal ilkelerle hukuk kurallarını özdeşleştiren Realist düşünürlerin iddia ettiklerinin tersine, XIX. yüzyılda kendi menfaatlerini hayata geçirme peşinde koşan büyük güçlerin ahlaksal geçerliliğe sahip olmayan hukuksal kurallara ve prensiplere genelde uydukları görüldü. Adalet anlayışından yoksun pozitif

¹¹¹ **Hansard**, Eastern Affairs-Resolution, Mr. Evelyn Ashley HC Deb 29 July 1878 vol 242 cc 527-612

hukuk kurallarının ihlal edilmesi halinde, ahlaksal kaygıları barındırmayan yeni hukuksal kuralların düzenlenmesinde büyük güçlerin karşılıklı ortak işbirliğine zarar verilmediği gibi, pozitif hukuk kurallarını ihlal eden devletin hukuksal kurallar sahasındaki inandırıcılığı da sarsılabilmektedir. Prensipler sahasında büyük güçlerin birbirlerine inandırıcılığı ve güvenilirliği kalmazsa, gelecekte ortak davranmanın temelini oluşturabilecek yeni pozitif hukuk ilkelerini şekillendirmek zorlaşabilecek ve bu sebeple uluslararası sistemin geleceğine uzanan boyutunda belirsizlikler ve kaos artabilecektir. Büyük güçlerin gelecekle ilgili stratejilerinde belirsizliği azaltmak, genel çıkarlara göre ortak işbirliğini yapmak ve güç dengesini istikrarlı kılmak amacıyla pozitif hukuk sistemine ihtiyaç duymuşlardı.

1856 Paris Sözleşmesi'nin ve 1878 Berlin Kongresi kararların dayandığı pozitif hukuk sistemi, Osmanlı'yı Avrupa devletler topluluğuna eşit bir üye olarak kabul etmeyen değerlere vurguda bulunmuştu. Görevler ve haklar bağlamında 1856 Paris sözleşmesi Osmanlı Devleti'ne kesin bazı yükümlülükleri dayatırken, gelişmeler hususunda karar verme mekanizması olarak başka güçler yetkili sayılmıştı. 1878 Berlin Kongresi kararları da Osmanlı'yı uluslararası karar mekanizmasından dışlamış ve sürecin sonuçları üzerinden belirleyici bir güç olarak iktidarsızlaştırılacağı yıkıcı bir gelişme öngörüldü. Konu çalışmasının gösterdiği gibi, devletlerin birbirlerinin varoluşunu kabul ettikleri bir gelenek ve hukuksal bir yapıya rastlanmıştır. Fakat bu anlayış bütün devletlere kadar eşit şekilde genişletilmemiştir.

1.2.4. Çok Kutupluluk ve Güç Dengesi

XIX. yüzyılda kutupları meydana getiren prensipler, normlar, kurallar ve karar prosedürleri arasında çok güçlü bağlar yoktu; güç denge anlayışına göre değerlendirilen ve ayar vermeye çalışılan çok kutuplu bir sistem söz konusuydu.¹¹² Prensipler, normlar, kurallar ve karar verme prosedürleri arasındaki bağların yeterince güçlü olmamasından dolayı, çok kutuplu sistem istikrarsız özelliğe sahipti. Bu şartlar altında Realist bir çerçeveye göre, menfaatleri için mücadele veren büyük devletler diğer ülkelerin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü kendi özel çıkarlarına göre şekillendirme mücadelesi verirlerken, kendi aralarında da hegemonyacı olmayan çatışmalı ortak bir işbirliği süreci yaşanabiliyor ve genel çıkarlar sahası ortaya çıkabiliyordu.

1713 Utrecht sözleşmesine özgü tanzim ilkesi 1815 Viyana Kongresi'yle XIX. yüzyıl şartlarına uyarlanmıştı. Büyük güç çekişmeleri, stratejik ortaklıkları ve pozitif hukuk sistemi Osmanlı üzerine

¹¹² Stephen D. Kresner, **International Regimes**, Ithaca: Cornell University Press, 1983, s.2

olan farklı stratejilerde kendini gösterdi. 1829 Edirne, 1833 Hünkâr İskeleyi, 1841 Boğazlar ve özellikle 1856 Paris ve 1878 Berlin Antlaşması'na giden süreçlere odaklandı. Genel çıkarların ön plana çıkartılarak işbirliğine uygun ortak bir zeminin oluşturulduğu XIX. yüzyılda büyük güçlerin özel menfaatleri arasındaki rekabet ve pozitif hukuk sisteminin rolü gözlemlenebilir oluyordu. Müdahalenin olmadığı dönemlerde genel menfaatler sahası daralabilir ve her bir devlet kendi özel çıkarlarıyla sınırlı bir siyaset yürütebilirdi; pozitif hukuk sistemi ise sadece iktisadi sahaya sınırlı kalabilirdi. Bu nedenle, Osmanlı'yı içeren müdahale süreçleri ele alınmaz, müdahalenin gelişme seyrine göre yeniden düzenlenen pozitif hukuk sistemine ait içerik, genel ve özel menfaatler temelinde ortaya konulmazsa, uluslararası sistemin özellikleri yeterince yansıtılamazdı.

Çok kutuplu sistemde büyük güçler arasında ortak işbirliğine bağlı genel ve özel menfaat dağılımları karmaşık bir yapı sergileyebilirdi. Örneğin, büyük güçler kendi aralarındaki çatışmaları en az düzeyde tutmak maksadıyla, 1877-78 Osmanlı-Rus savaşının bölgesel bir seviyeden küresel bir seviyeye ulaşmasını engellemişlerdi. İzledikleri siyasette Avrupa ve dünya barışı ön plana çıkartılarak sürekli genel menfaatlerin ihlal edildiğine vurguda bulunulurken, rekabetçi güçler arasında beklenmedik kaotik bir durumun ortaya çıkmaması için de 1856 Paris sözleşmesi geçici şekilde yürürlükteymiş gibi davranıldı.¹¹³ 1877-78 savaşında Osmanlı ile Rusya arasında Ayastefanos Antlaşması diğer güçlerce geçersiz sayılacaktı; çünkü, 1856 Paris Antlaşması zemininde Avrupalı devletlerin kabulü ve onayının olması halinde, Osmanlı-Rus sözleşmesinin hukuki bir geçerliliğe sahip olabileceği ilan edildi. Bu yoldan güç çatışmalarında geleceğe dönük belirsizlik azaltılırken, Rusya'nın İstanbul hükümeti üzerinde kuracağı nüfuzu ve belirleyici olma rolü en az seviyeye çekilebilmişti.¹¹⁴ 1877-78 savaşı sonunda Fransızlar Rusya'nın Ayastefanos Antlaşması'na bağlı klanımlarından rahatsızdı. Bu nedenle İngiltere'nin özel menfaatlerine destek verecek şekilde uluslararası bir konferansı talep etti. Fransız hükümeti savaşa aktif bir müdahalede bulunma niyetinde olmadığını ve tarafsızlığını sonuna kadar koruyacağını, ama savaşın bitirilmesini arzuladığını Rus Çarı'na ilettiler. Fransa; savaş boyunca hem İngiltere'nin hem de Rusya'nın yakın ortağı olarak, bu iki rakip devlet arasındaki sürtüşmelerin savaşa dönüşmesini engelleyecekti.¹¹⁵ Fransızlar; 1878 Berlin Kongresi kararlarıyla Osmanlı'dan kopartılan Romanya'nın Rusya'nın egemenliğine girmemesi için İngiltere, Avusturya ve diğer güçlerle Rusya'ya karşı ortak davranabilmişti. Romanya'nın bağımsızlığı Fransa'nın özel menfaatini simgeliyordu. İki rakip gücü ortak bir zeminde tutan Fransa'nın Rusya ve İngiltere ile menfaatleri hem ortaktı hem değildi. Genel

¹¹³ **Hansard**, Address in Answer to Her Majesty's Most Gracious Speech Lord Robert Montagu: HC Deb 17 January 1878 vol 237 cc 59-153

¹¹⁴ **NA, FO** 424/64, Sir A. Buchanan to the Earl of Derby (Nr. 910. Secret.) Vienna, December 26, 1877

¹¹⁵ **NA, FO** 424/64, Lord Lyons to the Earl of Derby (Nr. 1053) Paris, December 31, 1877

ve özel menfaatler dağılımında bu çelişkili durum büyük güçler arasındaki ortak işbirliğinin muhtevasını açığa vurabilmekteydi.

Konu çalışmasında, genel çıkarların ön plana çıkartılmasına bağlı olarak diğer Avrupalı devletlerin İngilizlerle ortak bir stratejiyi nasıl meydana getirebildiği, güç dengesinde özel çıkarlarını ön plana çıkartan Rusya'nın tecrit edilme yolunun nasıl açıldığı ve diplomatik sahada nasıl büyük bir bozguna uğratılabildiği gösterildi. Uluslararası anarşide belirsizliğin giderilme faaliyetlerine İngiltere'nin yanısıra Almanya ve Avusturya gibi diğer güçlerin de nasıl dahil olduğu, genel çıkarları öne çıkartan ortak sözleşmelerin ve özel menfaatlerde uzlaşmaların nasıl üretilebildiği, pozitif hukuk sisteminin gelişmesine nasıl katkıda bulunduğu incelendi. Konu çalışmasının odaklandığı 1853-56 ve 1877-78 savaşlarına ait sonuçlarda görüldüğü gibi, Waltz ve Gilpin'in savunduğu hipotezin tersine, çok kutuplu sistemde Avrupalı devletler büyük güçler olarak varlıklarını sürdürürlerken, aralarında ortaya çıkabilen birlik hayali bir birlik değildi. Bu durum, Morgenthau'nun ortak iş birliklerini sadece genel çıkarlarla sınırlayan hipotezinin de eksikliğini yansıtmaktadır.

Teorik çalışmanın amacını özetlemek gerekirse, bu çalışma (Neo)Realist okulun uluslararası dinamikleri açıklayan genel çerçevesini faydalı bulmaktadır. (Neo)Realizmde hegemonik istikrar ve güç denge teorilerini yeniden gözden geçiren bu çalışma, her dönem için geçerli olduğuna inanılan bir teori sunma iddiasında değildir. Hegemonik İstikrar ve Güç Denge teorilerinde eksik bulunan bazı hipotezler tarihi veriler ışığında yeniden değerlendirilmiştir. XIX. yüzyıl Osmanlı ve İngiliz ilişkilerinde Rusya faktörüne odaklanmakla, (Neo)Realist alanda geçerli güç dengesi meselesi ve müdahale boyunca büyük güçler arasında sorunlu ortak iş birlikleri yeniden gözden geçirildi. Bu çalışmanın bir başka amacı da XIX. yüzyıl verileri üzerinden güç dengesi teorisinin mantığını ve evrenselliğini test etmek olduğu kadar, güç dengesi üzerinden genel ve özel menfaatler arasındaki ilişkileri, pozitif hukuk sisteminin menfaat dağılımındaki işlevselliği, eşitsiz devletler sistemini ve kutup yapısını da anlamaya çalışmaktır. Güç dengesinin karmaşık bir yapıya sahip olduğu görülmüştür. (Neo)Realist paradigmaya katkı yapacak şekilde, hegemonik istikrar ve güç denge teorileri değerlendirildi.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KIRIM SAVAŞI VE GÜÇ DENGESİNDE İSTİKRARSIZLIKLAR

2.1. Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde Rusya Faktörü ve Kaynarca Antlaşması

Osmanlı'yla İngilizler arasında ilk resmi ilişkiler 1578-79 yıllarında ticaret meseleleri üzerine Padişah III. Murad (1574-1595) ve Kraliçe I. Elizabeth (1558-1603) arasındaki mektuplaşmalardır. Mayıs 1580'de Sultan III. Murad (1546-1595) bir ahitname ile İngiliz tüccarların Osmanlı topraklarında ticaret yapmasına izin verdi.¹¹⁶ 4 Mayıs 1583'te ilk İngiliz Büyükelçisi William Harborne İstanbul'da göreve başladı. Sultan III. Murad bir ahitname onaylayarak tüm İngiliz tüccarlara ticaret yapma imkânı sunmuştu.¹¹⁷ Aynı dönemlerde Rusya, steplerin başladığı ve Avrupa'ya ait verimli toprakların bittiği yerde, Avrupa, İslam ve Doğu Asya uygarlıklarının kesişme noktasında ortaya çıkıyordu.¹¹⁸ XV. yüzyılda küçük bir Prenslik iken, işgaller ve sömürgeleştirme yoluyla XIX. yüzyılda büyük bir imparatorluğa ulaşan Rusya'nın dış politikasında devamlı gelenek olarak şu iki unsur sayılabilir: Birincisi, büyük bir güç olarak uluslararası sistemin uzun dönemden beri önemli bir üyesi olması; ikincisi de, politik gücün merkezileşmesidir.¹¹⁹

1684'te Papa XI Innocentius Osmanlı'ya karşı '*Kutsal İttifak*' adı altında Kutsal Germen İmparatorluğu, Lehistan ve Venedik'ten meydana gelen bir ittifak oluşturdu. 1686'da Vatikan'ın önderlik ettiği müttefikliğe Rusya da dahil olmuştu.¹²⁰ Osmanlı'ya karşı yürütülen savaşta yer almasını pazarlık kozu olarak kullanan Rus Çarı I. Petro, İsveç'e karşı Rusya'yı bir Baltık koalisyonu içine dahil ettirmeyi başarabildi. 26 Ocak 1699'da Karlofça Sözleşmesi imzalandıktan sonra Kutsal Birlik çöktüğü halde Rusya, Avrupalı devletler sisteminin bir parçası olarak kabul görecekti. Rusya

¹¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Yuluğ Tekin Kurat, *Türk İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi 1553-1618*, Ankara, 1953, s.10-11, s.20-23

¹¹⁷ *The Penquin Dictionary of Nineteenth Century History*, London 1996, s.619-621

¹¹⁸ E. V Anisimov, '*The Origins of Russian Foreign Policy*', *Imperial Russian Foreign Policy*, Hugh Ragsdale (Ed.), Woodrow Wilson Centre Press, 1993, Bölüm I,

¹¹⁹ Albert Resis, '*Russophobia and the Testament of Peter the Great, 1812- 1980*', *Slavic Review*, Nr.44, 1985, s.681-93

¹²⁰ Gabor Agoston, '*Treaty of Karlowitz*', *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, Infobase Publishing. 2010, s.309-310

İstanbul'a ilk Büyükelçisi'ni 1702'de atamıştı.¹²¹ I. Petro döneminde Rusya Avrupalı güç dengesi adayı olarak ortaya çıktığında, yayılma yolları üzerinde Fransa'nın müttefikleri vardı. XVIII. yüzyılda Fransa ve Rusya rekabeti ortaya çıkacaktı. Rusya'nın yeni dış politika doktrini doğrudan Avusturya-Rusya müttefikliğine dönük olarak planlandı. Yeni stratejide; 1. Osmanlı kontrol altına alınacaktı, 2. Polonya'nın bağımsızlığı engellenecekti, 3. İsveç meselesinde diğer devletlerle ortak çıkarları temelinde hareket edilecekti. 6 Ağustos 1726'da Rusya, Avusturya ile Viyana'da bir müttefiklik anlaşması imzalayarak, Avrupalı büyük güçlerin eşit bir temelde oluşturduğu Avrupalı devletler topluluğuna girdi.¹²²

İngiltere-Osmanlı ilişkilerinin başlangıç dönemi, Osmanlı-Rus ilişkilerinden farklılık gösterir. Osmanlı'yla İngiltere arasındaki ticari ilişkiler ve ticarete bağlı siyasi görüşmeler III. Mehmed (1595-1603) döneminde de sürmesine rağmen, I. James (1603-1625) döneminde azalmıştı. Osmanlı'nın diğer devletlerin konumuyla bağlantılı olarak İngiltere'yle kurduğu ilk ciddi ilişki XVII. yüzyılın sonunda ortaya çıkmıştı.¹²³ Diğer devletlerin çıkarlarıyla bağlantılı olarak 1692 yılına kadar Osmanlı ile İngiltere arasında resmi seviyede gelişmiş önemli siyasi bir ilişki yoktu. Osmanlı-İngiliz siyasi ilişkileri Avrupalı güç dengesindeki istikrarsızlıkların doğrudan bir ürünü sayılabilir. Avusturya ve Rusya İmparatorlukları İngiltere'nin eski müttefikleriydi. İngiltere bu devletlerle sorun yaşayan Fransa'ya karşı Osmanlı Devleti'nin yardımına muhtaçtı. Avrupa'nın ortasında Kutsal German İmparatorluğu kontrol altına alınırca, Fransa'ya karşı Avusturya ve Rusya'nın yardımından rahatlıkla yararlanacağını hesaplayarak davranıyordu. 1692 yılında İngilizlerin Osmanlı'yla kurduğu ilişkiler bir arabuluculuk teklifiyle sınırlıydı; 1698-99 Karlofça Kongresi'nde Hollanda ile birlikte aracı devlet olarak davranmıştı.¹²⁴

1770'de İngiltere'nin yakın müttefiki Rus İmparatoru Akdeniz'e büyük bir donanma gönderdi. İngiltere, Osmanlı'ya karşı Rus donanmasına yardım ve kılavuzluk ediyordu. Padişah III. Mustafa döneminde (1757-1774) Osmanlı'yla 1768'de savaşıma başladı. İngiliz subaylarının idare ettiği Rus filosu 7 Temmuz 1770'de Çeşme körfezinde Osmanlı donanmasını yaktı. Ruslar 1772'de kesin bir zafer kazandı. 1774'e kadar Akdeniz ve Ege'de Rus donanması Osmanlı donanmasına ağır kayıplar verdirerek, altı yıl boyunca Osmanlı donanmasını Akdeniz'de etkisiz bir hale getirdi.¹²⁵ Avusturya ve Prusya'nın Osmanlı-Rus savaşında ortaya koydukları arabuluculuk sayesinde Rus

¹²¹ **Karlofça'yla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bakınız:** Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "Kuruluştan Tanzimat'a Osmanlı Diplomasi Tarihi Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 2003, s. 423-489

¹²² Hugh Ragsdale (Ed.), *Imperial Russian Foreign Policy*, Woodrow Wilson Centre Press, 1993, s.28-31

¹²³ C. Wood Alfred, *A History of the Levant Company*, Psychology Press, 1964, s.1-14

¹²⁴ **Hansard**, Address on The King's Speech, Lord Holland, HL Deb 29 January 1828 vol 18 cc 4-35

¹²⁵ **Hansard**, a.g.e., 29 January 1828

kuvvetlerinin daha fazla ilerlemesi durdurulmuş ve Güney Dobruca'nın Küçük Kaynarca kasabasında 21 Temmuz 1774 tarihinde Küçük Kaynarca Antlaşması yapılmıştı. Antlaşma I. Abdülhamid'in (1774-1789) padişah olmasından yedi ay sonra gerçekleşmişti. XVIII. yüzyılın sonuna doğru Avrupalı güç dengesine ait bütün taraflar Kaynarca Anlaşmasını yakından takip etmişti.¹²⁶ Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Ruslar Kafkasya, Karadeniz ve Balkanlara geçiş yollarını ele geçirdiler. Moldovya gayrimüslümlerin ve İstanbul Ortodoks Kilisesi'ne bağlı olanların hamiliğini elde eden Rusya, Osmanlı'nın içişlerine karışabilecek hukuki haklarla donatılmıştı.¹²⁷

1774'te Osmanlı-Rus barış müzakereleri devam ederken, Avusturya yönetimi Osmanlı'nın Avrupalı güç dengesine eşit bir devlet statüsünde dahil edilmesini önermişti. Hıristiyanlığı kullanan Rus yönetimi Osmanlı'nın Avrupalı devletler topluluğuna eşit ve meşru bir güç olarak kabul edilmesini engelledi.¹²⁸ Fransa ve İngiltere; Amerikan Bağımsızlık savaşının sonuçlarıyla meşgulken, Rusya 1783'te Osmanlı'dan Kırım'ı aldı.¹²⁹ 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'nın 11. maddesine dayanılarak 22 Haziran 1783'de ilk Osmanlı-Rus Ticaret Antlaşması imzalandı.¹³⁰ 1787'de Osmanlı ordusuyla Rus kuvvetleri arasında savaş tekrar başladı; Avusturya hemen Rusya'nın yanında savaşa katıldı. Osmanlı yönetimi Rusya'ya karşı savaşta Fransa'nın desteğini beklerken, Fransa'nın St. Petersburg büyükelçisi Comte de Scur, Rusya ve Avusturya'ya ait, Osmanlı'yı Avrupa'nın dışına çıkartma projesine ortak olunması yönünde kendi hükümetini ikna etmişti.¹³¹ 1789'da cepheden kötü haberlerin geldiği bir dönemde 28 Mart'ta Padişah I. Abdülhamid vefat etti. 7 Nisan 1789'da Sultan III. Selim tahta geçti. Sultan III. Selim'in Osmanlı padişahı (1789-1808) olmasından iki ay sonra, Fransa ve Avusturya yönetimleri Rusya'dan ayrı bir planı hayata geçirmek amacıyla Osmanlı'ya karşı savaşı şiddetlendirmeye karar verdiler. Fakat Paris'te ihtilal patlak verip kral düşürülünce, Fransa'nın yardımından mahrum kalan Avusturya, Osmanlı'ya karşı yürüttüğü savaştan çekilmek zorunda kalacaktı.¹³² 1787-1792 yılları arasında cereyan eden Osmanlı-Rus savaşını sona erdirmek amacıyla Londra Hükümeti Fransa ile işbirliği yaptı. 1788'de Rusya'nın Osmanlı ve Polonya üzerinde etkisini arttırmasına yarayacak Özi kalesini ele geçirmesi İngilizleri endişelendirdi. İngiltere ve Prusya'nın çabaları sonucu Rus yönetimi Osmanlı'yla 9 Ocak 1792'de Yaş Anlaşmasını imzaladı. Bir yıl sonra Babıali Rusya'ya ilk Büyükelçisi Rasih Paşa'yı gönderdi.¹³³

¹²⁶ Suraiya Faroqhi, *The Ottoman Empire and the World araound It*, I.B. Tauris, 2011, s.159

¹²⁷ Sir Bernard Pares, *A History of Russia*, Jonathan Cape London, 1962, s.309

¹²⁸ Suraiya Faroqhi, *The Ottoman Empire and the World araound It*, I.B. Tauris, 2011, s.159

¹²⁹ Isabel de Madariaga, *Russia in the Age of Catherine the Great*, New Haven: Yale University Press, 1981, s.86- 87

¹³⁰ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya: XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*, Ankara 1970, s.30

¹³¹ Isabel de Madariaga, *Russia in the Age of Catherine the Great*, New Haven:Yale University Press, 1981, s.339- 342

¹³² Ragsdale, a.g.e., s. 98

¹³³ **Hansard**, Address on The King's Speech, Lord Holland, HL Deb 29 January 1828 vol 18 cc 4-35

Osmanlı'nın İngiltere'de görevlendirdiği ilk Büyükelçi Yusuf Agah Efendi 21 Aralık 1793'te Londra'ya yerleşti; 8 Ocak'ta da elçilik görevine resmen başladı.¹³⁴ Fransa'da ihtilal sonrası 2 Temmuz 1798'de Mısır'ın Napolyon kuvvetlerince işgaliyle birlikte ilk defa Osmanlı-İngiliz müttfikliği doğdu.¹³⁵ 1 Ağustos 1798'de İngiliz donanması Fransa donanmasını Abukir Koyu'nda imha etti. İngiltere ve Rus Çarı Aleksandır'ın (1798-1825) yardım sözü vermesi üzerine Sultan III. Selim (1789-1807) Fransa'ya karşı savaş ilan etti. 23 Aralık 1798'de imzalanan ve 3 Ocak 1799'da yürürlüğe giren Rus-Osmanlı Antlaşması, Osmanlı'nın Fransa'ya karşı oluşmuş bir koalisyona resmi açıdan katıldığını beyan ediyordu. Sekiz yıl geçerli olan sözleşmenin 4. maddesine göre, Rusya ilk defa İstanbul ve Çanakkale Boğazlarından savaş gemilerini geçirecek resmi izini almıştı.¹³⁶

2.2. Viyana Kongresi ve Uluslararası Sistem

Osmanlı yönetiminin Fransa'ya yakınlaştığı 1804-5 yıllarında Napolyon ordusu sırasıyla önce Avusturya, sonra da Rus ordusunu bozguna uğratmıştı.¹³⁷ Napolyon'a karşı Rusya'nın daha iyi koşullarda savaşması için, İngiltere bir Osmanlı-Rus uzlaşması teşvik ediyordu. 23 Aralık 1798 Sözleşmesine dayandırılan 23 Eylül 1805 tarihli "tedafü-i ittifak" antlaşması, saldırı anında Osmanlı-Rus askeri yardımlaşmasını şart koşuyordu. Fakat Fransa'yla yakınlaşan Padişah III. Selim'in reformlara hız verdiği Ekim 1806'da Osmanlı-Rus savaşı patlak verdi.¹³⁸

Sultan III. Selim üzerinde İngiltere'nin diplomatik baskıları ve tehditleri netice vermemişti.¹³⁹ Sekiz yıllık sözleşmenin bitmesinden üç ay sonra, İngiltere 17 Şubat 1807'de İstanbul'a bir donanma göndererek Babıali'ye aralarındaki anlaşmayı hatırlatmıştı.¹⁴⁰ Rusya'nın Eflak ve Boğdan'ı işgal etmesiyle devam eden Osmanlı-Rus savaşı şartları altında İngilizler donanmalarıyla İstanbul'u tehdit altına alarak Rus saldırısına destek veriyordular.¹⁴¹ Kara desteğinden mahrum olan İngiliz donanması Osmanlı ordusunun direnişi karşısında 2 Mart 1807'de donanmayı Boğazlardan geri çekmek zorunda kalmış ve Mısır'ın İskenderiye limanına yerleşmişti. Reform hareketlerinden dolayı padişah III. Selim 23 Mayıs 1807'de yeniçeriler tarafından öldürüldü. 29 Mayıs 1807'de tahta geçen IV.

¹³⁴ M. Alaaddin Yalcinkaya, "The Eighteenth Century: A Period of Reform, Change and Diplomacy (1703-1789), **THE TURKS** 4, Kemal Çiçek-Cem Oğuz, (Ed.), Yeni Türkiye yayınları, Ankara, 2002, s. 91-123.

¹³⁵ **Hansard**, Address on the King's Speech, Lord Holland, HL Deb 29 January 1828 vol 18 cc 4-35

¹³⁶ Mehmet Alaaddin Yalcinkaya, "The Ottoman Empire and Europe in the Wake of The Second Half of The Eighteenth Century, *Ottoman Empire and European Theatre*" Vol I: **The Age of Mozart and Selim III (1756-1808)** edited by Michael Hüttler · Hans Ernst Weidinger, Hollitzer, 2013, s.121-123

¹³⁷ Peter Paret, **The Cognitive Challenge of War: Prussia**, Princeton University Pres, 2009, Bölüm I-II

¹³⁸ Barbara Jelavich, **History of Balkans: Eighteenth and Nineteenth Centuries** Cambridge University Press, 1983, s.113-126

¹³⁹ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.33

¹⁴⁰ Halil İnancık, **Devlet-i Aliyye**, IV, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s.401

¹⁴¹ **Ayrıntılı bilgi için bakınız:** Philip Graves, **The Question of Straits**, Ernest Benn Publishers, 1931

Mustafa'nın yönetimi esnasında, Babıali'nin müttefiki olan Napolyon ve düşmanı sayılan Rus Çarı Alexander gizlice Tilsit'te buluşarak Osmanlı'nın paylaşılması müzakerelerini yapmışlardı.¹⁴²

Mısır valisi Mehmed Ali'nin¹⁴³ İskenderiye'ye saldırısı neticesinde 14 Eylül 1807'de İngiliz donanması Doğu Akdeniz'i terk etmek zorunda kaldı. 28 Temmuz 1808'de Padişah IV. Mustafa'nın uğradığı saldırıda öldürülmesi neticesinde İstanbul'da yeniden bir hükümet değişikliği yaşandı; reformların devamından yana olan Sultan II. Mahmud (1808-1839) 28 Temmuz 1808'de Sultan IV. Mustafa'nın yerine tahta geçmişti.¹⁴⁴ Dönemin İngiltere Dışişleri Bakanı George Canning (1807-1809) 1808'de İstanbul'a Robert Adair'i ve Stratford De Redcliffe'i gönderdi. İngiliz-Osmanlı yakınlaşmasını engelleyen en önemli sorun Osmanlı-Rus savaşının devam etmesi ve Sultan II Mahmud yönetiminin uzlaşma konusunda Rusya'ya taviz vermemesiydi.¹⁴⁵ 5 Ocak 1809'da İngiltere-Osmanlı arasında Kale-i Sultaniye Antlaşması yapıldı. İmparatorluk sınırları içinde İngilizlere ticari ve hukuki haklar genişletildi.¹⁴⁶ İngiltere ile anlaşma sağlandığı halde 1806'da başlayan Osmanlı-Rus Savaşı 1809'da halen devam etmekteydi.¹⁴⁷ 1811'de Fransız-Rus ilişkilerinin hızla kötüleşmesine bağlı olarak Çar Alexander Osmanlı yönetimiyle müzakerelerde taviz vermeye başlayınca, Osmanlı-Rus barışı gerçekleşti.¹⁴⁸ Osmanlı-Rus temsilcileri 28 Mayıs 1812'de Bükreş Antlaşması'nı imzalandıktan sonra, 20 Haziran 1812'de Sultan II. Mahmud tarafından onayladı. Sözleşmeye göre, Pruth sınır olacaktı; Sırbistan tekrar Osmanlı'ya bırakıldı. 1812 Bükreş Antlaşması'nın imzalanmasıyla Rusya'nın Kaynarca Antlaşması'na bağlı bütün hakları yeniden onaylandı.¹⁴⁹

Haziran 1812'de, Napolyon 600,000 kişilik ordusuyla Rus topraklarına girmişti. Bu süreç iki yıl sonra onun çöküşünü tamamlayacaktı.¹⁵⁰ 1815 Viyana Kongresine gidilen süreçte Avrupalı güçler arasında savaşlar yaşanırken, Osmanlı iç ayaklanmaları bastırmakla ve reformları gerçekleştirmekle

¹⁴² Matthew Anderson, **The Eastern Question 1774-1923: A Study in International Relations**, London: St Martins Press, 1966, s.22-47

¹⁴³ 8 Temmuz 1805'te Mısır valiliğine atanmıştı. Kaynak: Halil İnancık, **Devlet-i Aliyye**, IV, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s.401

¹⁴⁴ **Refomlar için Bakınız:** Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "The Recruitment of European Experts for Service in the Ottoman Empire (1732-1808)", **Ottoman Empire and European Theatre vol II: The Time of Joseph Haydn: From Sultan Mahmud I to Mahmud II (r.1730-1839)**, edited by Michael Hüttler · Hans Ernst Weidinger, Hollitzer, 2013, s.33-58; Matthew Anderson, *The eastern Question 1774-1923: A Study in International Relations*, St Martins Press, 1966, s. 22-47

¹⁴⁵ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.13-14, 33, 42,

¹⁴⁶ Sir Robert Adair, **The Negotiations For The Peace of The Dardenelles: In 1809-9: With Dispatches and Official Documents**, Nabu Press, 2012, s.232-239

¹⁴⁷ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.48

¹⁴⁸ Alexander Bitis, **Russia and the Eastern Questions: Army, Government and Society, 1815-1833**, Oxford University Press, 2006, s.31

¹⁴⁹ Poole, a.g.e., s.56

¹⁵⁰ Mark Jarrett, **The Congress of Vienna**, L.B. Tauris, 2013, s.43

meşguldü.¹⁵¹ İngiltere, Prusya, Avusturya ve Rus kuvvetlerinin Fransız ordusuna karşı ortak bir koalisyon oluşturması ve Napolyon'u 18 Haziran 1815'te kesin yenilgiye uğratması Viyana Kongresi'ne giden süreci hızlandırdı.¹⁵² Koalisyon güçleri arasında yeni diplomatik bir sistem ortaya çıktı. Eski diplomatik geleneklerin önemli bir kısmı Fransız ihtilali ve Napolyon hegemonyacı sistemiyle tarih sahnesinden silinmişti. Viyana Kongresine katılan devlet adamları birbirlerine daha açık ve samimi duygularla davranıyorlardı. Memorandumlar doğrudan konferans müzakerelerine bağımlı hale getirildi. En önemlisi de 1813-1815 yılları arasında farklı devlet temsilcilerinin birbirleriyle sürekli ilişki halinde olmasıydı. Fransız ordusuna karşı örgütlenen koalisyon kuvvetlerinin stratejik yönü büyük devletlere ait temsilcilerden meydana gelme yüksek bir kurul tarafından belirleniyordu. Alınması gereken kararlar resmi konferans salonuna getirilmeden önce, açık sözlülüğün ve samimiyetin olduğu resmi olmayan ortamlarda enine boyuna değerlendirilir, tartışılır ve karara bağlanırdı. 1815 Müttefiklik sözleşmesi özel konferansları Avrupa sisteminin en önemli kurumu haline dönüştürdü.¹⁵³ Viyana Kongresi sonuçlarına göre ortaya çıkan yeni uluslararası ortamda bir barış yapılacağı zaman, devletlerin karşılıklı onayını kabul eden ve o temelde hazırlanan sözleşme oluşturulmalıydı. İki taraf arasında savaşın meşru olabilmesi için üçüncü arabulucu siyasi kurumun barış hususunda bütün imkânları tüketmesi ilkesi kabul edilecekti. Bu durumun ne kadar gerçek olup olmadığına Avrupalı güçler kendi aralarında karar vererek belirleyecekler ve belli bir hukuksal çerçeveye uygun olarak değerlendireceklerdi. Haksız görülen ve 1815 Viyana ilkelerini çiğnediği varsayılan güç ise diğer devletlerin ortak iradesiyle cezalandırılacaktı.¹⁵⁴

10 Şubat 1815'te Avrupalı devletlerarasındaki ayrı ayrı anlaşmalar tek bir sözleşmeye çevrilerek, yeni bir Avrupa kamu hukuk sistemi oluşturuldu. 121 maddelik sözleşme son haline 19 Haziran 1815'te kavuşmuştu.¹⁵⁵ 20 Kasım 1815'te Dörtlü Müttefik (Quadruple Alliance) oluşumu Paris sözleşmesi olarak adlandırıldı. Bir önceki Kutsal Müttefik sözleşmesinden farklı olarak, bu sözleşme sadece dört devlet arasında –İngiltere, Rusya, Prusya ve Avusturya- düzenlendi. Gelecekte Avrupa barışını tehdit edebileceğine kanaat getirdikleri hadiseler ve sorunlara çözüm olarak aralarındaki dayanışmaya dayanarak 'dünyanın mutluluğu' adına belli ilkeler ve hukuksal çerçeveye uygun olacak şekilde müdahale hakkını kendilerine bahşetmişlerdi.¹⁵⁶ 1818'de bu dörtlü koalisyon

¹⁵¹ Alexander Bitis, **Russia and the Eastern Questions: Army, Government and Society, 1815-1833**, Oxford University Press, 2006, s.30-31

¹⁵² Mark Jarrett, **The Congress of Vienna**, L.B. Tauris, 2013, s.77

¹⁵³ Charles Webster, **British Diplomacy, 1813-1815**, London G. Bell and sons ltd, 1921, s.CLII

¹⁵⁴ Adam Czartoryski, **Memoirs of Prince Adam Czartoryski and His Correspondence with Alexander I**, London Remington, 1888, Cilt II, s. 34-35

¹⁵⁵ Paul W Schroeder, **The Transformation of European Politics, 1763-1848**, Clarendon Press, 1994, s.577

¹⁵⁶ Edward Hertslet, **The Map of Europe by Treaty, London Butterworths 1875**, s.372-376

İngiltere'nin çabalarıyla Fransa da eşit bir üye olarak dahil edilecekti.¹⁵⁷ Viyana Kongresi sisteminde ortaya çıkan politik düzen; eski Avrupalı güçler dengesi mantığıyla, gücü düzenleyen ve ona sınırlar getiren yeni hukuksal kurumsallaşmanın birlikteliğinin ürünüydü.¹⁵⁸ Hukuksal çerçeveyi dışlayan eski güç denge anlayışı ve siyaseti önemini yitirecekti. Fakat Avrupalı devletlerle olmayan ilişkilerde hukuksal çerçeveyi içermeyen çıplak güç denge siyaseti ve mantığı sürdürülecekti. Koşullara ve bölgelere göre ortaya çıkan bu ikili anlayış uluslararası tek bir sistemde birbiriyle eşit olmayan devletler düzeninin doğmasına temel oluşturacaktı. Kongrede Rusya'nın etkisi altında Kutsal Mütteliklik aldığı kararlarla ve takındığı tutumla Osmanlı'yı Viyana Kongresinden dışladı.¹⁵⁹ İstanbul'u Viyana Kongre'sinde alt düzeyde Ioannis Mavroyeni temsil etmişti.¹⁶⁰

Osmanlı-Rus Savaşı, Edirne Antlaşması ve İngiltere: İngiliz Hükümeti 4 Nisan 1826'da Rus Çarı'yla St. Petersburg protokolü oluşturarak, Yunan meselesinde Rusya ile beraber harekete geçilmesi kararını resmileştirdiler.¹⁶¹ İngiltere Dışişleri Bakanı George Canning (1822-1827) Petersburg Protokolünü Fransa'nın da katılımıyla 6 Temmuz 1827'de Londra Sözleşmesi'ne dönüştürdü. Anlaşmaya göre, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine ortak müdahale edilecek, taraflar kendi başlarına hareket etmeyeceklerdi.¹⁶² 1827 Londra sözleşmesinde İngiltere ve Fransa ortak diplomasisi Rusya ile ortak saldırganlığı kotasıyordu.¹⁶³ Yunan meselesinin kendi iç sorunu olduğunu söyleyen Sultan II. Mahmud 29 Ağustos 1827'de Londra Sözleşmesi'ni reddetti.¹⁶⁴ Fransız, İngiliz ve Rus kuvvetleri Osmanlı'ya saldırdı. Mora'da Osmanlı ordusu hakimiyeti sağlayınca, 20 Ekim 1827'de Batılı müttelik kuvvetlerin donaması devreye girdi ve Osmanlı donaması Navarino'da beklenmedik bir saldırıyla imha edildi.¹⁶⁵ Navarinosaldırısından sonra İngiltere 1828'de Akdeniz'de Rus donanmasının tatbikat yapmasına yardımcı oldu.¹⁶⁶ Rusya'nın Osmanlı'ya ait toprakları işgal etmesini yasaklayan maddeler 1827 Londra Sözleşmesi'ne konulmamıştı.¹⁶⁷ Rus Çarı I. Nikolay (1825-1855), Nisan 1828'de savaşı başlatırken, karşısında mevcut güç dengesinde tamamen dışlanmış bir devlet vardı.¹⁶⁸ 26 Nisan 1828'de Rusya Osmanlı'ya savaş ilan ederek, Moldovya ve

¹⁵⁷ Tim Chapman, **The Congress of Vienna 1814-1815**, Routledge, 2006, s.60

¹⁵⁸ G. John Ikenberry, **After Victory: Institutions, Strategic Restraint and the Rebuilding of Order after Major Wars** Princeton University Press, 2001, s.114

¹⁵⁹ W. Winks, Robin and Joan Neuberger, **Europe and the Making of Modernity 1814-1914**, Oxford University Press, 2005, s.17-20

¹⁶⁰ Jarrett, Mark, **The Congress of Vienna and Its Legacy**, L.B. Tauris, 2013, s.368

¹⁶¹ David Brewer, **The Greek War of Independence, The Struggle for Freedom from Ottoman Oppression**, London: Overlook Duckworth, 2011, s.256-257

¹⁶² Temperley, H. W.V., **The Foreign Policy of Canning, 1822-1827**, Routledge, 1966, s.342

¹⁶³ Disraeli, a.g.e., s.129-130, 133

¹⁶⁴ David Armine Howarth, **The Greek Adventure: Lord Byron and Other Eccentric in the War of Independence**, Collins, 1976, s.241

¹⁶⁵ Sir Bernard Pares, **A History of Russia**, Jonathan Cape, London, 1956, s.369

¹⁶⁶ **Hansard**, Conduct of Russia, HL Deb 01 March 1830 vol. 22 cc 1060-2

¹⁶⁷ **Hansard**, Foreign Policy, Mr Anstey, HC Deb 08 February 1848 vol 96 cc 290-31

¹⁶⁸ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afghan War**, I, London, 1879, British Library, s.8

Romanya'yi işgal etti.¹⁶⁹ Balkanlar ve Boğazlardan Osmanlı'nın çıkartılması hesaplarını yapan ve İngiltere'nin onayını aldığına dair bir inançla saldırıya geçen Rus ordusu 19 Ağustos 1828'de Edirne'yi işgal etti.¹⁷⁰ Osmanlı'nın çökmesinin an meselesi olduğunu varsayan Fransız Kralı X Charles, Rus Çarı'na Osmanlı topraklarının büyük güçler arasında bölüşülmesini teklif etti.¹⁷¹ Boğazlar meselesinden dolayı İngiliz Dışişleri Bakanı Aberdeen (1828-1830), Rusya'nın Londra antlaşmasına bağlılığını gündemde tuttu; Çar'ın Boğazlara doğru toprak genişletme planları meşru görülüyordu.¹⁷² İngiliz Başbakan Wellington Dükü (1828-1830) ve Aberdeen artık eskisi gibi Rus saldırısını onaylamıyorlardı.¹⁷³

Rus ordusu İstanbul üzerine yürürken, I. Nikolay, St. Petersburg'ta Avusturya Büyükelçisi'ne Osmanlı'nın yıkılmak üzere olduğu ve Balkanlar'da doğabilecek boşluğu birlikte doldurma önerisinde bulundu.¹⁷⁴ İngiliz Başbakanı İstanbul ve Boğazların Rusya tarafından alınmaması için Çara karşı Avusturya'yla uzlaştı.¹⁷⁵ Avusturya'nın desteği olmayınca, İngiliz ve Fransız savaş gemileriyle karşı karşıya gelen Rusya, Osmanlı'yi bölüşme planından vazgeçmek zorunda kaldı.¹⁷⁶ I. Nikolay, "*Sakat ve hasta bir Osmanlı ölü bir Osmanlı'dan çok daha faydalıdır*" diyordu.¹⁷⁷ Rus ordusu Edirne'ye karargâh kurmuştu. Müzakereye katılanlar arasında İngiliz Büyükelçisi de vardı.¹⁷⁸ 14 Eylül 1829'da Edirne Antlaşması imzalandı.¹⁷⁹ Antlaşmayla Eflak, Boğdan ve Sırbistan bölgeleri Rus koruması altında tam otonom yapıya büründüler. Tuna'nın ağzında bazı adalar, Güney Kafkasya'da bazı bölgeler ve Gürcistan Rusya'ya verildi. Batılı devletler açısından Edirne Antlaşması'nın en önemli maddeleri Yunan otonomisinin tanınması ve Boğazların bütün ticari gemilere açılmasıydı.¹⁸⁰ İngiliz Başbakanı, Osmanlı'nın Rusya hakimiyeti ve koruması altına girdiği yorumunu yaptı. Bu durum, Osmanlı'nın çökmesinden ve paylaşılmasından çok daha tehlikeli ve endişe verici bulunuyordu.¹⁸¹ Rusya'nın işgal ettiği topraklarda bağımsız yeni devletlerin oluşumuna izin vermemesi İngilizleri öfkeliendirdiği halde, Rus yönetiminin yeni Hıristiyan devletlerin kurulmasında Batılı devletlerle sonunda mutlaka uzlaşmak zorunda kalacağına inanılıyordu.¹⁸²

¹⁶⁹ Sir Bernard Pares, **A History of Russia**, Jonathan Cape, London, 1956, s.369-370

¹⁷⁰ Pares, a.g.e., s.370

¹⁷¹ Virginia H. Aksan, **Ottoman Wars, 1700-1870: An Empire Besieged**, Routledge, 2007, s.346- 352

¹⁷² **Hansard**, Foreign Policy, Lord Palmerston, HC Deb 08 February 1848 vol 96 cc 290-31

¹⁷³ Disraeli, a.g.e., s.106, 108

¹⁷⁴ **Hansard**, Foreign Policy, Mr. Anstey, HC Deb 08 February 1848 vol 96 cc 290-31

¹⁷⁵ **Hansard**, a.g.e., s.116-117

¹⁷⁶ **Hansard**, Treaty of Adrianople-Explanation, HL Deb 26 June 1854 vol 134 cc640-71

¹⁷⁷ A. Seaton, **The Crimean War: A Russian Chronicle**, London, 1977, s.36

¹⁷⁸ **Hansard**, Treaty of Adrianople- charges Against Viscount Palmeiston, Viscount Palmerston HC Ded 01 March 1848 vol 97 cc66-123

¹⁷⁹ Sir Bernard Pares, **A History of Russia**, Jonathan Cape, London, 1956, s.370

¹⁸⁰ Alexander *Bitis*, **Russia and the Eastern Questions: Army, Government and Society, 1815-1833**, Oxford Univ. Press, 2006, s.361- 2, 366

¹⁸¹ **Hansard**, Treaty of Adrianople- charges Against Viscount Palmeiston, Viscount Palmerston HC Ded 01 March 1848 vol 97 cc66-123

¹⁸² **Hansard**, Treaty of Adrianople- charges Against Viscount Palmeiston HC Deb 23 February 1848 vol 96 cc 1132-242

2.3. Mısır Saldırısı, Yunanistan Bağımsızlık Süreci ve Osmanlı Devleti

İngiliz-Fransız müttefikliği 1830'larda çözülen 1815 Viyana sistemine alternatif olarak doğdu: Avrupalı diğer güçlerin İngiltere-Fransa ortaklığına güven duyacaklarını, çıkarlarını bu iki gücün çıkarlarıyla uzlaştırarak genel bir kıta barışının iyice pekiştirileceğine inanılıyordu.¹⁸³ Avrupalı büyük devletler kendi aralarındaki güç dengesi kaygısından dolayı Osmanlı'nın önemini gündeme getirmişlerdi.¹⁸⁴ Edirne Antlaşması'nı kullanan Rusya'nın Akdeniz'e doğru yayılmasını engellemek amacıyla bağımsız bir Yunan Devleti'nde karar kılınmıştı.¹⁸⁵ İngiltere ve Fransa, Osmanlı'nın yıkılması yolunda Mısır'a askeri, ekonomik ve diplomatik destek sunarlarken, İstanbul ve çevresini Yunanistan'a vereceklerine dair bir planda uzlaşmışlardı.¹⁸⁶ İngilizler Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olma teklifini müttefiklerine getirdi; 3 Şubat 1830 Londra protokolüyle bağımsız bir Yunanistan ortaya çıkmıştı.¹⁸⁷ Osmanlı-Mısır savaşının ertesinde ortaya çıkabilecek otorite boşluğunun yerini, daha önceden kurulması planlanmış yeni Hıristiyan devletler dolduracaktı.¹⁸⁸

Osmanlı'nın zayıflığından faydalanan Fransızlar 5 Temmuz 1830'da Cezayir'i işgal ettiler.¹⁸⁹ Mısır valisi M. Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa Fransa ile yaptığı gizli bir anlaşmaya uygun olarak 1831 sonbaharında Osmanlı'ya karşı savaş başlattı. Gazze, Kudüs işgal edildikten sonra 3 Aralık'ta Akka kuşatıldı ve 1832 Mayıs'ında eline geçti. Oradan Halep'e ulaştı.¹⁹⁰ Mayıs 1832'de İngiliz Dışişleri Bakanı Palmerston bir Londra konferansı düzenledi. Fransız, İngiliz ve Rus temsilcileri Yunan anayasasını belirledi. 7 Mayıs 1832'de üç devlet temsilcilerince Yunanistan bağımsız bir devlet olarak ilan edildi.¹⁹¹ Suriye'de üst üste zafer kazanan İbrahim Paşa'nın 14 Haziran 1832'de Şam'ı da işgal ettiği, 7 Temmuz 1832'de ise Suriye'nin kaderinin Homs'daki savaşta belirlendiği haberleri Fransız ve İngiliz yönetimini rahatlatmıştı.¹⁹² Anadolu'nun içlerine doğru ilerleme ihtimali olan Mısır kuvvetlerine karşı İngilizlerin yardım edeceği hesabıyla, Osmanlı yönetimi 30 Ağustos 1832'de Londra protokolüyle Yunanistan'ın bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı.¹⁹³ Mısır ordusu 21 Aralık 1832'de Karaman'a yöneldi, Reşid Paşa komutasındaki son Osmanlı ordusunu da kanlı bir

¹⁸³ **Hansard**, Parliamentary Debate. Russian and Turkish Treaties, Mr. Viscount Palmerston. HC Deb 17 March 1834 vol 22 cc 306-49

¹⁸⁴ Benjamin Disraeli, **Thirty Years of Foreign Policy: The Earl of Aberdeen and Viscount Palmerston**, Longman 1855, s.149

¹⁸⁵ **Hansard**, Treaty of Adrianople-Explanation, The Earl of Aberdeen, HL Deb 26 June 1854 vol 134 cc 640-71

¹⁸⁶ **Hansard**, Foreign Policy, Viscount Palmerston, HC Deb 08 February 1848 vol 96 cc 290-31

¹⁸⁷ **Hansard**, Treaty of Adrianople-Explanation, The Earl of Aberdeen, HL Deb 26 June 1854 vol 134 cc 640-71

¹⁸⁸ **Hansard**, Viscount Palmerston, Treaty of Adrianople- charges Against Viscount Palmeiston, HC Deb 01 March 1848 vol 97 cc 66-123

¹⁸⁹ Halil İnalçık, **Devlet-i Aliyye**, Cilt IV, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s. 271

¹⁹⁰ **Hansard**, Parliamentary Debate. Russian and Turkish Treaties, Mr. Sheil. HC Deb 17 March 1834 vol 22 cc 306-49

¹⁹¹ Richard Clogg, **A Short History of Modern Greece**, Cambridge University Press, 1979, s.68-69

¹⁹² **Hansard**, Parliamentary Debate. Russian and Turkish Treaties, Mr. Sheil. HC Deb 17 March 1834 vol 22 cc 306-49

¹⁹³ Richard Clogg, **A Short History of Modern Greece**, Cambridge University Press, 1979, s.68-69

savaşla bozguna uğrattı.¹⁹⁴ İstanbul doğrudan tehdit edilebilecek bir konuma gelmişti. Londra'da Osmanlı temsilcileri Namık Paşa ve Mavroyani'nin diplomatik görüşmeleri olumsuz neticelenmiş, İngilizler ve Fransızlar Osmanlı'ya yardım talebini reddettiler.¹⁹⁵ Rusya; M. Ali Paşa'yı Fransa'nın Orta Doğu'daki temsilcisi olarak değerlendirmişti. Osmanlı'nın içine düştüğü zor durumdan faydalanmak amacıyla Rusya devreye girdi.¹⁹⁶ Babıali'nin yaşatılması Rusya'nın siyasi ve ticari çıkarlarına uyabileceği öngörülüyordu.¹⁹⁷ Rus Çarı, General Muaravief'i İstanbul'a gönderdi.¹⁹⁸

Osmanlı Hükümeti Rus yardımını kabul etmedi. Teklifin kabul edilmemesinin arkasında İngilizlerin mutlaka yardıma koşacağına dair bir inanç vardı. St. Petersburg'dan İstanbul'a özel olarak gönderilen Kont Orloff, diplomatik alanı yönetmekle görevlendirildi. Fransa'yla ortak davranan İngiltere'den yardım gelmeyeceği kesinleşince, Osmanlı ve Rus temsilcileri 2 Ocak 1833'te görüşmeleri tekrar başlattılar. Bu kez Rusya; Mısır saldırısı karşısında sıkışan Babıali'ye yapabileceği muhtemel bir yardımı bazı kesin şartların yerine getirilmesine bağlamaya karar verdi.¹⁹⁹ Pazarlıklar neticesinde Osmanlı 2 Şubat 1833'te Rusya'nın yardım teklifini kabul etti. M. Ali Paşa kuvvetlerine karşı Babıali'yi korumak amacıyla 20 Şubat 1833'te bir Rus donanması İstanbul Boğazı'ndan geçerek Büyükdere önlerinde demirledi. Rusya'nın Mısır ordusuna müdahale etmesinden ve Boğazları ele geçirme ihtimalinden kaygılanan İngiltere ve Fransa, donanmalarını Besika koyu'na gönderdiler. İstanbul'dan Rus ordusunun geri çekilmesini sağlamak için, Fransız ve İngilizler M. Ali Paşa kuvvetlerinin daha fazla ilerlemesinin durdurulmasını sağlamışlar ve böylece Mısır ordusu geri çekilmeye başlamıştı.²⁰⁰ 14 Mayıs 1833'te düzenlenen Kütahya Antlaşması'yla Mısır ordusu geri çektirildi.²⁰¹ Kütahya Antlaşmasını takiben 8 Temmuz 1833'te Rus temsilcisi Kont Orlof ile Padişah arasında *Hünkâr İskelesi* adı verilen bir antlaşma imzalandı. Sözleşme maddelerden biri geçmişte Osmanlı-Rusya arasındaki tüm sözleşmeleri; özellikle. Son sözleşmeyle birlikte eski Boğazlar Sözleşmesinde İngiltere ve Fransa'nın çıkarlarına zarar verilmiş, Osmanlı'yla önceden yaptıkları sözleşmeler ihlal edilmişti.²⁰² Rusya'nın talebi halinde başka devletlere ait savaş gemilerine Boğazlar kapatılacaktı; İngiliz ve Fransız donanması Karadeniz'den uzak tutulacaktı.

¹⁹⁴ Benjamin Disraeli, **Thirty Years of Foreign Policy: The Earl of Aberdeen and Viscount Palmerston**, Longman 1855, s.172-3

¹⁹⁵ **Hansard**, Parliamentary Debate. Russian and Turkish Treaties, Mr. Sheil. HC Deb 17 March 1834 vol 22 cc 306-49

¹⁹⁶ Orlando Figes, **Crimea**, Penquen books, 2010, s. 42- 43; Alexander Bitis, **Russia and the Eastern Questions: Army, Government and Society, 1815-1833**, Oxford University Press, 2006, s.468- 9

¹⁹⁷ **Hansard**, Parliamentary Debate, Russia and The Porte – Resolutions respecting the objects of the war. Lord Beaumont. HL Deb 24 February 1854 vol 130 cc 1201-50

¹⁹⁸ **Hansard**, Treaty of Adrianople-charges Against Viscount Palmeiston, Viscount Palmerston HC Ded 01 March 1848 vol 97 cc 66-123

¹⁹⁹ **Hansard**, Foreign Policy, Mr Anstey, HC Deb 08 February 1848 vol 96 cc 290-31

²⁰⁰ **Hansard**, Parliamentary Debate. Russian and Turkish Treaties, Mr. Sheil. HC Deb 17 March 1834 vol 22 c 306-49

²⁰¹ **Hansard**, Treaty of Adrianople-charges Against Viscount Palmeiston, Viscount Palmerston HC Ded 01 March 1848 vol 97 cc 66-123

²⁰² **Hansard**, Parliamentary Debate. Russian and Turkish Treaties, Mr. Sheil. HC Deb 17 March 1834 vol 22 c 306-49

Hünkâr İskelesi Antlaşmasına Tepkiler ve Tampon Devletler Meselesi: İngiliz ve Fransızlar Rusya'nın Osmanlı'yla oluşturduğu yeni güç dengesini gelecekteki savaşların kaynağı olarak değerlendiriyorlardı.²⁰³ Sözleşmenin Londra ve Paris yönetimleri üzerinde yol açtığı yankıları çok büyüktü. Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın Avrupa güç dengesindeki etkisi diplomatik sahada hissedilmişti.²⁰⁴ Fransa Büyükelçisi Rus Hükümeti'ne, Osmanlı'nın iç işlerine karışılmasına sert tepki göstereceğini bildirdi. İngiliz Dışişleri Bakanı Palmerston (1830-1841) ise ihanete uğradıklarını ve muhtemel bir Rus tehdidi halinde, İngiliz donanmasını Akdeniz'den İstanbul'a göndereceklerini açıklamıştı.²⁰⁵ 1833 Hünkâr İskelesi Antlaşması sekiz yıllık bir dönem için geçerliydi. Boğazlar haricinde Fransa ve İngiltere'nin kabul etmediği bir diğer madde de Osmanlı'nın imparatorlukla ilgili bütün meselelerde Rus Hükümeti'ne danışmak zorunda kalmasıydı. Rusya'nın elde ettiği ayrıcalıklı konumundan bu iki devlet aşırı rahatsızdı.²⁰⁶ Rus hükümetine sözleşmeyi onaylamadıklarını bildirdiler.²⁰⁷ Ekonomik ve politik reformları aracılığıyla Osmanlı'da nüfuz sahasının ve etkinliğinin artırılmasına karar verildi.²⁰⁸ Disraeli'ye göre, stratejik değişiklikten dolayı İngiliz parlamentosunda Yunan davasına olan tutkulu bağlılıklara son verildi.²⁰⁹ Palmerston Aralık 1833'de Lord John Ponsonby'ya şunları yazmıştı: "*Rusya'nın Osmanlı'daki çıkarlarının ilerlemesini engellemek İngiltere'nin esas dış politikası haline gelmiştir.*"²¹⁰ İngiliz ve Fransızların senaryosuna göre, Boğazları ele geçirmiş Rusya'nın Avrupa güç dengesinde siyasi nüfuzu artacaktı; Avrupa'ya müdahalesinin ekonomik ve siyasi sonuçları Avusturya'ya büyük sıkıntılar yaratacaktı. O da yavaş yavaş Rusya'nın denetimine girecekti. Adriyatik sahilinde Avusturya yerine Rusya'nın faaliyetleri görülecekti. İtalya üzerinde hâkimiyetini geliştirerek, Fransa'yla komşu bir ülke haline gelecekti. İngiltere ise Akdeniz'de devamlı olarak donanmasını güçlendirmek zorunda kalacaktı. Karşılıklı silahlanma yarışının İngiltere ekonomisini çökertebileceğinden korkuluyordu.²¹¹

İngiltere'nin Osmanlı Stratejisinde Köklü Değişiklikler ve 1838 Balta Liman Antlaşması: Güç dengesinde ortaya çıkabilecek yeni değişiklikleri kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmak niyetiyle davranan İngiltere; Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının muhafaza

²⁰³ **Hansard**, Parliamentary Debate. Russian and Turkish Treaties, Mr. Sheil. HC Deb 17 March 1834 vol 22 c 306-49

²⁰⁴ Benjamin Disraeli, **Thirty Years of Foreign Policy: The Earl of Aberdeen and Viscount Palmerston**, Longman, 1855, s.198-99

²⁰⁵ P. Mosely, **Russian Diplomacy and the Opening of the Eastern Question in 1838 and 1839**, Cambridge, Mass, 1934, s.12

²⁰⁶ **Hansard**, Treaty of Adrianople- charges Against Viscount Palmerston, Viscount Palmerston HC Deb 01 March 1848 vol 97 cc66-123

²⁰⁷ **Hansard**, Parliamentary Debate. Russian and Turkish Treaties, Mr. Sheil. HC Deb 17 March 1834 vol 22 c 306-49

²⁰⁸ Orlando Figes, **Crimea**, Penquen, 2010, s.46

²⁰⁹ Benjamin Disraeli, **Thirty Years of Foreign Policy: The Earl of Aberdeen and Viscount Palmerston**, Longman, 1855, s.204-205

²¹⁰ **NA, FO** 181/114, Lord Viscount Palmerston to Sir F. Ponsonby, London, 6 Dec. 1833

²¹¹ **Hansard**, HC Deb 19 February 1836, a.g.e.

edilmesinin kendi çıkarları için can alıcı önemde olduğunu ilan etti.²¹² Londra'ya göre Hünkâr Sözleşmesi 1815 Avrupa hukuk sistemine tamamen aykırıydı. Avrupa barışının tehdit edildiğine karar verilmişti.²¹³ M. Ali'nin saldırıya geçmesinden sonra beklenmedik bir şekilde Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin yardımına koşması ve anlaşma yapması, İngiltere çapında büyük bir Yunanistan projesini oluşturma siyasetinde ne kadar rasyonel bir stratejiyle davrandıklarının sorgulanmasına yol açtı. Hayal ettikleri büyük bir Yunanistan projesini askıya alarak rafa kaldırmışlardı.²¹⁴ Hünkâr İskelesi Sözleşmesi'nden sonra Osmanlı-Rus ilişkilerine İngilizler daha dikkatle eğiliyordu. Disraeli'ye göre, eğer gerekirse İngiltere Babıali'nin yardımına koşmaya hazırdı.²¹⁵ Rusya'ya karşı direnme ve Osmanlı'yı savunma zorunluluğu kabul edildi. İngiltere'nin önemli diplomatı David Urquhart bunu çok önceden öngörmüş ve açıklamıştı. David Urquhart İngiltere ve Babıali arasındaki ilk ticari anlaşma taslağını hazırladı.²¹⁶ İngiliz Dışişleri ve Maliye Bakanlıklarında tartışılmış bir antlaşma metni *Ticaret Sözleşmesi* olarak İstanbul Büyükelçilerine gönderildi.²¹⁷ İngiltere, Osmanlı piyasalarında sahip olacağı ayrıcalıkları 16 Ağustos 1838'de Balta Limanı Anlaşması'yla hayata geçirdi.²¹⁸ Mısır saldırısına karşı İngiltere'nin desteğini almayı ümit eden Babıali, İngilizlerle ticaret sözleşmesini imzalamaya zorlandı.²¹⁹ Balta Limanı sözleşmeyle birlikte Osmanlı piyasalarına İngiliz sanayi ürünleri hakim oluyordu.²²⁰ Disraeli'ye göre, İngiltere ile Osmanlı arasındaki ticari sözleşme Rusya'nın Osmanlı'yı bağlayıcı hale getirdiği şartların içini boşaltacaktı.²²¹

2.4. İkinci Mısır Saldırısı ve 1841 Boğazlar Sözleşmesi'nin Anlamı

1838'e gelindiğinde M. Ali Paşa Osmanlı'ya saldırmak amacıyla donanma hazırlıklarını çoktan tamamladı. Kendini Halife ilan edecekti; Sultan II. Mahmud, M. Ali Paşa'ya boyun eğmek niyetinde değildi.²²² M. Ali Paşa'ya karşı korunması için, Babıali, İngiltere'ye ilk teklifi 1836 yılında

²¹² **Hansard**, Parliamentary Debate. Russian and Turkish Treaties, Mr.Cutlar Ferguson. HC Deb 17 March 1834 vol 22 c 306-49

²¹³ **Hansard**, HC Deb 17 March 1834, a.g.e.

²¹⁴ J. Pourdoe, **The City of the Sultan; and Domestic Manners of the Turks in 1836**, 2 Cilt, London, 1854, Cilt 1 s.32

²¹⁵ Benjamin Disraeli, **Thirty Years of Foreign Policy: The Earl of Aberdeen and Viscount Palmerston**, Longman, 1855, s.213

²¹⁶ **Disraeli**, a.g.e., s. 223-224

²¹⁷ **Hansard**, Treaty of Adrianople-charges Against Viscount Palmeiston, Viscount Palmerston HC Deb 01 March 1848 vol 97 cc 66-123

²¹⁸ **Hansard**, Treaty of Adrianople-charges Against Viscount Palmeiston, , HC Deb 23 February 1848 vol 96 cc 1132-242

²¹⁹ **Bakınız:** Letitia W. Ufford, **The Pasha. How Mehmed Ali Defied The West, 1839-1841**, Jefferson, 2007

²²⁰ L. Levi, **History of British Commerce, 1763- 1870**, London, 1870, s.562; J. Gallagher and R. Robinson, "The Imperialism of Free Trade", **Economic History Review**, 6/1 (1953)

²²¹ Benjamin Disraeli, **Thirty Years of Foreign Policy: The Earl of Aberdeen and Viscount Palmerston**, Longman, 1855 s.237

²²² **Bakınız:** Letitia W. Ufford, **The Pasha. How Mehmed Ali Defied The West, 1839-1841**, Jefferson, 2007,

getirmişti.²²³ Avrupalı devletler arasında istikrarlı bir güç dengesinin devamı için, Osmanlı'nın paylaşılmasının engellenmesine karar verildi; M. Ali Paşa'ya karşı çıkılacaktı. İngiltere, Avusturya ve Rusya bu yaklaşımı kabul ettiği halde, Fransızlar Mısır'ı desteklemekte ısrar ediyordu.²²⁴ M. Ali Paşa kuvvetleri 29 Haziran 1839'da Osmanlı güçlerini yendiler ve Suriye'yi işgal ettiler. M. Ali Paşa, İstanbul'a saldırmak niyetindeydi.²²⁵ Osmanlı güçlerinin yenilmesi halinde, Avrupalı güçler Rusya'nın müdahale etme ihtimalini, sonuçlarını ve nelerin yaşanacağını göz önünde bulundurmaya başladılar.²²⁶ İbrahim Paşa komutasında Halep'te büyük bir ordu toplanmıştı. Disraeli'ye göre, Sultan II. Mahmud'un müsaadesiyle Rus ordusunun Boğazlara yerleşebileceği varsayılıyordu.²²⁷ İstanbul'u Karadeniz'e bağlayan Boğazlar savunmasızdı; her zaman saldırıya açıktı. Rusların İstanbul Boğazı'ndan Çanakkale Boğazı'na sarkma ihtimali Batılı güçlere kâbus yaşıyordu.²²⁸ Geriye, İbrahim Paşa'nın İstanbul üzerine yürümesini engelleyebilecek hiçbir kuvvet kalmamıştı. Osmanlı ordusunun yenildiğine dair haber İstanbul'a ulaşmadan evvel Sultan II. Mahmud 1 Temmuz 1839'da vefat etmiş, yerine en büyük oğlu 16 yaşındaki Abdülmecid padişah (1839-1861) olmuştu.²²⁹

Rusya'nın Boğazlarda ayrıcalık kazanma ihtimalinden rahatsız olan Londra Kabinesi bu defa Osmanlı'ya yardımcı olmakta kararlıydı; donanmasını hazır hale getirdi.²³⁰ Osmanlı'nın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığının korunması meselesinde Fransızlar Palmerston'un çizgisine yaklaşmaya zorlanmışlardı.²³¹ M. Ali Paşa kuvvetleri Mısır ve Suriye'de hâkimiyet kazandığı halde, Bağdat'ı da tehdit etmiş, bütün vilayet yöneticilerine birer mektup göndererek herkesi Osmanlı'ya karşı isyana teşvik etmiş, kendisi gibi bağımsız olmaları çağrısında bulunmuştu. İngiltere; işgal ettiği bölgelerden çekilmesi ve Osmanlı donanmasını geri iade etmesi halinde M. Ali Paşa'yla barış konusunda uzlaşmaya hazır olduğunu açıkladı. Avusturya da benzer bir tutum içindeydi. Rusya ise Avusturya ve İngiltere'nin barış planını onaylamaya hazırdı. Fransa, Avrupalı güçlerle birlikte hareket etmekten kaçınıyordu. Suriye'de İbrahim Paşa'ya karşı savaşılmasını engellemeye çalıştı.²³² Fransa'nın tehditlerine aldırılmayan diğer güçler 25-26 Temmuz 1839'da bir anlaşma üzerinde karar kıldılar. 27

²²³ Younan Labib Rizk, **A Documentary History from the Treaty of Versailles to the end of World War II: Britain and Arab Unity**, London: I. B. Tauris 2009, s.19

²²⁴ Rizk, a.g.e.

²²⁵ **Hansard**, Her Majesty's Speech-The Address, Mr Grotley, HC Deb 26 January 1841 vol. 56 cc 38-17

²²⁶ **Hansard**, Treaty of Adrianople- charges Against Viscount Palmerston, Viscount Palmerston HC Deb 01 March 1848 vol 97 cc 66-123

²²⁷ Benjamin Disraeli, **Thirty Years of Foreign Policy: The Earl of Aberdeen and Viscount Palmerston**, Longman, 1855, s.242

²²⁸ **Hansard**, Treaty of Adrianople-charges Against Viscount Palmerston, HC Deb 23 February 1848 vol 96 cc 1132-242

²²⁹ **Bakınız:** Letitia W. Ufford, **The Pasha. How Mehmed Ali Defied The West, 1839-1841**, Jefferson, 2007

²³⁰ Benjamin Disraeli, **Thirty Years of Foreign Policy: The Earl of Aberdeen and Viscount Palmerston**, Longman, 1855, s.248-49

²³¹ **Bakınız:** Letitia W. Ufford, **The Pasha. How Mehmed Ali Defied The West, 1839-1841**, Jefferson, 2007

²³² Benjamin Disraeli, **Thirty Years of Foreign Policy: The Earl of Aberdeen and Viscount Palmerston**, Longman, 1855, s.254, 258

Temmuz 1839'ta beş Avrupalı güç teminat vererek Osmanlı'ya yardım etmeye başladı.²³³ Osmanlı Padişahı adına Reşit Paşa 3 Kasım 1839'da Tanzimat Fermanı'nı (Gülhane Hatt-ı Hümayunu) ilan etmişti.²³⁴ Disraeli'ye göre, Tanzimat Fermanı'ndan dolayı Fransa'nın Avrupa kamuoyunda yol açtığı Osmanlı'ya yönelik siyasi suçlamaların etkisi azalmıştı.²³⁵ Fransa'nın şiddetle karşı çıkmasına ve reddetmesine rağmen, İngiltere, Rusya, Prusya ve Avusturya arasında 15 Temmuz 1840'ta Londra'da bir antlaşma imzalandı.²³⁶ Batılı devletler Doğu Meselesi'nde Mısır'ın saldırısı sayesinde Rusya'nın uzun süredir mücadelesini verdiği ve Hünkâr İskeleyi Antlaşması'yla güvence altına aldığı kazanımlar Batılı devletlerin bir bir eline geçiyordu.²³⁷ Fransa'nın dışlanmaya gösterdiği tepkiyi anlayışla karşılayan İngiltere, Fransa'yla iyi ilişkileri geliştirmekte son derece kararlıydı.²³⁸

Dört devletin önerisiyle Babıali'nin barış şartları M. Ali Paşa'ya bildirildi. O ise Babıali'yle başa görüşmek istediğini ifade etti. Önerisi reddedildi. Osmanlı askerleriyle İngiliz ve Avusturya donanması 10-11 Eylül 1840'ta Dijorni Koyu'na çıkarma yaptı. 4 Kasım 1840'ta Mısır ordusunun önemli bir kısmı müttefik kuvvetlerine Akka'da teslim oldu.²³⁹ Suriye ve Mısır sahilleri kuşatma altına alındı. Mısır ordusunun Suriye'deki üsleri kısa sürede imha edilmişti. M. Ali Paşa'nın otoritesi ortadan kaybolmuştu. Osmanlı 24 Mayıs 1841'de M. Ali Paşa'nın oğlunun kendi yerine geçmesi gibi bazı taleplerini kabul etti. Mısır'ın kesin yenilgisinden sonra Avrupa güç dengesinde Boğazlarla ilgili yeni düzenlemelere ihtiyaç duyuluyordu. Planlanan anlaşmaya göre beş güçten (İngiltere, Avusturya, Prusya, Rusya ve Fransa) hiçbiri, bir komşunun yol açtığı iç yıkımlardan yararlanmayacaktı. Rus nüfuzunu kırmak niyetiyle davranılıyordu. Rusların İstanbul'u ele geçirmelerine İngiltere ve Fransa'nın izin vermeyeceği bilindiği sürece, Çar böyle bir teşebbüste bulunamayacaktı. Fransa ile İngiltere arasında karşılıklı anlayışın sekteye uğraması Avrupa'ya felaket getirebilecek bir işaret olarak görülüyordu. 13 Haziran 1841'de Fransa ve diğer devletlerin uzlaşmasını simgeleyen dört maddelik Londra Boğazlar Sözleşmesi imzalandı. 1841 Londra Sözleşmesi, Rusya'ya önemli ayrıcalıklar tanıyan 1833 Hünkâr İskeleyi Antlaşması'nın resmi olarak lağvedilmesi idi. Hünkâr İskeleyinin 1840 tarihinde süresi sona ermek üzereydi; Rusya'nın da kabul etmesi neticesinde antlaşma taraflar arasında yenilenmedi.²⁴⁰ Disraeli'ye göre, Boğazlar Sözleşmesi, Batılı devletlerin çıkarlarına hitap edebilecek şekilde önceden öngörülmemiş daha iyi bir sistemin çekirdeğini

²³³ **Hansard**, Her Majesty's Speech-The Adress, Mr Grantley Berkeley, HC Deb 26 January 1841 vol. 56 cc 38-17

²³⁴ Halil İncancık, **Devlet-i Aliyye**, Cilt IV, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, 2015, s.135-138

²³⁵ Brendan Simms, **Europe: The Struggle for Supremacy (1453 to the Present)**, Penguin, 2013, s.203

²³⁶ Younan Labib Rizk, **A Documentary History from the Treaty of Versailles to the end of World War II: Britain and Arab Unity**, London: I. B. Tauris, 2009, s.5

²³⁷ Benjamin Disraeli, **Thirty Years of Foreign Policy: The Earl of Aberdeen and Viscount Palmerston**, Longman, 1855, s.254

²³⁸ **Hansard**, Her Majesty's Speech-The Address, Viscount Palmerston, HC Deb 26 January 1841 vol. 56 cc 38-17

²³⁹ **Hansard**, HC Deb 26 January 1841, a.g.e., s.276

²⁴⁰ **Hansard**, Her Majesty's Speech-The Address, Mr Grotley, HC Deb 26 January 1841 vol. 56 cc 38-17

oluşturacaktı.²⁴¹ 1841 Londra Antlaşması Fransa, İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya arasında bir uzlaşma senedi gibiydi. Avrupalı menfaatlerin korunmasında Osmanlı toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını ortaklaşa muhafaza etme anlayışı sözleşmenin temel bir ilkesiydi.²⁴²

1839'da Sırbistan'da kimin Prens olacağı meselesine şiddet karışmış, aralarındaki çatışma sonucu Kara George Prens seçilmişti. Rusya'nın dahil olduğu bu olay 1841 Boğazlar Sözleşmesi'nden sonra da devam etmişti. 1841 Sözleşmesi göz önünde bulundurulduğu zaman, Osmanlı'nın iç işlerine ve iradesine karışılmasını saygısızlık olarak ilan eden Babiali, anlaşmaya taraf devletleri gelişmeler hususunda uyardı. Fakat bütün devletler Rusya'nın Osmanlı'nın içişlerine müdahalesini onayladılar. Avrupa güç dengesinde Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının korunmasının, İngilizlerin çıkarlarına hizmet etmediğini savunanların ağırlığı söz konusuydu. Avrupa içi gerilimleri ve sürtüşmeleri teşvik edecek bir güç dengesinin inşa edilmesini arzu eden kesimler güç dengesinin istikrarsızlaşmasından yanaydılar.²⁴³ İngiltere Başbakanı Robert Peel (1841-1846) Edirne Antlaşması'ndan haklılığını alan Rusya'nın, Sırbistan'ın iç işlerine karışmaya yetkili olduğuna inanıyordu.²⁴⁴ Bükreş, Akerman ve Edirne antlaşmalarının geçerli olduğunu belirtti.²⁴⁵ Disraeli'ye göre, 1820-1843 arası Avrupa diplomasisi Osmanlı'yı zayıf bir konuma sürüklemişti.²⁴⁶

Kırım Savaşı Öncesi İngiliz-Rus Gizli Memorandumu ve Osmanlı-Rus İlişkileri: 1844 yılına kadar İngiliz-Fransız ilişkileri iyileşme yönündeydi. Fransız basınında Rusya'ya düşmanlık gösteriliyor, Osmanlı üzerinde sahip olduğu bazı ayrıcalıklardan duyulan endişeler dile getiriyordu. Rus yönetimi Akdeniz'de Fransız donanmasının güçlendiğini görüyordu.²⁴⁷ Disraeli'ye göre, İngiltere ile Fransa arasındaki müttefiklik Rus Çarını kaygılandırıyor. İngiliz ve Fransızların Osmanlı'daki Rus nüfuzuna son vereceklerinden, Rusya'yı tamamen dışlayacaklarından, ürküyordu. 1844'te Londra'yı gizlice ziyaret eden Rus Çarı, İngiliz Başbakanına, Osmanlı'nın bölüşülmesi teklifinde bulundu. Başbakan Robert Peel ve Dışişleri Bakanı Aberdeen'le yapılan resmi toplantılar sonucunda, Nessedrode memorandumu her iki devlet yöneticileri tarafından kabul edildi.

²⁴¹ Benjamin Disraeli, **Thirty Years of Foreign Policy: The Earl of Aberdeen and Viscount Palmerston**, Longman, 1855, 280

²⁴² **Hansard**, Treaty of Adrianople- charges Against Viscount Palmerston, Viscont Palmesrton HC Ded 01 March 1848 vol 97 cc 66-123

²⁴³ **Hansard**, Servia., Viscount Palmerston, HC 15 August 1843 vol 71 cc 808-47

²⁴⁴ **Hansard**, Servia, Sir Robert Peel, HC 15 August 1843 vol 71 cc 808-47

²⁴⁵ Benjamin Disraeli, **Thirty Years of Foreign Policy: The Earl of Aberdeen and Viscount Palmerston**, Longman, 1855, s.336

²⁴⁶ **Hansard**, Servia, Sir Robert Peel, HC 15 August 1843 vol 71 cc 808-47

²⁴⁷ John P. LeDonne, **The Russian Empire and the World, 1700-1917: The Geopolitics of Expansion and Containment**, Nnew York and Oxford, 1997, s.124-126

Osmanlı'nın bölüşülmesini özel şartlara bağlayan gizli bir sözleşme imzalandı.²⁴⁸ İngilizler Ruslarla birlikte Osmanlı'nın paylaşma planını kabul ettiler.²⁴⁹ Memorandum, Rusya ve İngiltere'nin Avrupa genel çıkarları adına Osmanlı'nın muhafaza edilmesini karşılıklı kabul gördüğünün vurgulanmasıyla başlıyordu. Babıali'nin güçlendirilmesi meselesinde her iki ülkenin ortak davranmasında eşit çıkarlara sahip olduğunun altı çizilmişti. Rusya'nın kara gücüyle, İngiltere'nin deniz gücü bir araya getirilirse, Osmanlı'nın bölüşülmesi daha az sorunlu gerçekleşebilecekti. İmparatorluk çökmediği sürece, Osmanlı desteklenecekti; ama dağılma halinde ise İngiltere ve Rusya yeni bir düzenin oluşturulmasında ortak zeminde ve ilkeler çerçevesinde birlikte eyleme geçeceklerdi. Avusturya bu durumda Rusya ile ortak davranacaktı; İngiltere ise Rusya ile ortak davranacağından dolayı Fransa da onları izlemek zorunda kalacaktı.²⁵⁰ Rus Çarı'na göre Bir deniz gücü olan İngiltere Devleti Rusya ve Avusturya ile birlikte eyleme geçince, Fransa da Osmanlı'nın paylaşılmasında, bu üç devleti onaylamak ve onların paylaşım planını kabul etmek zorunda kalacaktı.²⁵¹ Rus yönetimi Doğu siyasetinde Fransa'yı tecrit halde tutma amacına sahipti. Disraeli'ye göre, Doğu Meselesi'nde Fransa'nın rızası ve onayı olmadan, İngiltere hiçbir şey yapmak niyetinde değildi.²⁵²

1840'lı yılların sonuna doğru İngiliz resmi çevrelerinde 13 Temmuz 1841 Çanakkale Antlaşması sonrasında İngiltere'nin Osmanlı üzerindeki nüfuzunun azaldığı ve Rus nüfuzunun arttığına dair tartışmalar vardı.²⁵³ Osmanlı-Rus ilişkilerinin düzelmesini İngilizler Osmanlı'nın gittikçe Rus hâkimiyeti altına girişi olarak yorumluyorlardı.²⁵⁴ Orta Avrupa'da da önemli sorunlar yaşanıyordu. Avusturya, Rusya ve Prusya kendi aralarında Polonya'nın nasıl bölüşüleceği meselesinde anlaşamadıklarından dolayı, 1815'te Krakov (Cracow) isminde bağımsız bir devlet ortaya çıktı. Ama 1847 yılında Krakov'u kendi aralarına bölüştüler.²⁵⁵ Fransa bu gelişmeyi 1815 Viyana Sözleşmesi'nin çöktüğü şeklinde yorumladı. İngiltere de üç monarşik devleti protesto ederek, bu üç devletlerarasında 1815'ten beri süregelen yasal ve hukuki düzenlemeleri artık ciddiye almayacağını ilan etti.²⁵⁶ Rusya'nın 1828-48 arasında topraklarını genişletmesi İngiltere'yi tedirginleştiriyordu.²⁵⁷

²⁴⁸ Benjamin Disraeli, **Thirty Years of Foreign Policy: The Earl of Aberdeen and Viscount Palmerston**, Longman, 1855, , s.339, 349, 351

²⁴⁹ **Hansard**, Treaty of Adrianople-Explanation, HL Deb 26 June 1854 vol 134 cc640-71

²⁵⁰ Benjamin Disraeli, **Thirty Years of Foreign Policy: The Earl of Aberdeen and Viscount Palmerston**, Longman, 1855, s.341

²⁵¹ Sir Bernard Pares, **A History of Russia**, Jonathan Cape, London, 1962, s.387

²⁵² Benjamin Disraeli, **Thirty Years of Foreign Policy: The Earl of Aberdeen and Viscount Palmerston**, Longman, 1855, s.353-54

²⁵³ **Hansard**, Treaty of adrianople- charges Against Viscount Palmerston, Viscount Palmerston HC Deb 01 March 1848 vol 97, cc 66-123

²⁵⁴ **Hansard**, HC Deb 10 March 1848, a.g.e.

²⁵⁵ Orlando Figes, **Crimea**, Penguin Books, 2011, s.87

²⁵⁶ Benjamin Disraeli, **Thirty Years of Foreign Policy: The Earl of Aberdeen and Viscount Palmerston**, Longman, 1855, s.378-9

²⁵⁷ **Hansard**, Foreign Policy, Mr Anstey, HC Deb 08 February 1848 vol 96 cc 290-31

23 Temmuz 1848’de Bükreş’te bir ayaklanma oldu. Edirne Antlaşması’na atıfta bulunan Rusya, Bükreş’teki düzeni sağlama sorumluluğunda olduğunu belirterek ayaklanma bastırılсын diye Osmanlı’ya beraber davranma teklifinde bulundu.²⁵⁸ İngiltere’ye göre, Osmanlı yabancı devletlerin müdahalesine maruz kalmak istemiyorsa, Hıristiyanlarla ilgili hukuki sorunları mutlaka gidermeliydi.²⁵⁹ Çar ise isyancıların şiddetli şekilde cezalandırılmasını talep ediyordu. Osmanlı’nın işbirliğine yönelik teklifleri reddetmesi karşısında, Çarın tutumu sertleşmişti. Osmanlı yönetimi askeri önlemler yerine siyasi reformları tercih eden bir tavır ortaya koyuyordu.²⁶⁰

1849 Ocak ayında Eflak Prenslüğünde ayaklanmayı Rusya başarıyla bastırdı. Küçük Kaynarca, Edirne ve Hünkâr İskeleyi gibi sözleşmeleri kısmi olarak dikkate alan 1841 Antlaşması’nın değiştirilmesi ve eski sözleşmelerin tekrar teyit edilmesi hususunda Rus yönetimi talebini Babıali’ye bildirdi. Osmanlı yönetimi Rus taleplerini kabul etmedi. Rusya 1841 Sözleşmesi’nin yenilenmesinde ısrarcıydı.²⁶¹ Macaristan ayaklanmasında geri adım atan Çar, 1841 Sözleşmesi’nin değiştirilmesi yerine bir *sened* antlaşmasının yapılmasını önerdi. 1849 baharında Osmanlı topraklarına sığınan Macar ve Polonyalı mültecilerle ilgili olarak Avusturya ve Rusya ile Osmanlı arasında bir bunalım baş gösterdi. Fransa ve İngiltere sığınmacıların geri teslimine şiddetle karşıydı. 30 Ağustos 1849’da Osmanlı Kabinesi sığınmacıları kabul ettiğini açıkladı.²⁶² Rus ve Avusturya Büyükelçileri İstanbul’dan geri çekildiler.²⁶³ İngiltere ve Fransa Osmanlı’yı destekleyecekti.²⁶⁴ 2 Ekim 1849’da İngiliz hükümeti Fransa’yla muhtemel bir savaş durumunda ortak hareket etme sürecini hızlandırdı.²⁶⁵ 7 Kasım 1849’da mültecilerin geri iade edilmesiyle alakalı talebi Avusturya ve Rus yöneticileri geri çektiler. Sığınmacılar Avusturya’nın çıkardığı af sonucu ülkelerine geri döndüler.²⁶⁶ Mülteci krizinden sonra ortaya Boğazlar meselesi çıkmıştı.²⁶⁷ Görüşmelerden bir sonuç çıkmayacağını öngören Kont A. F. Orlov, Osmanlı’nın Küçük Kaynarca ve diğer antlaşmaları yerine

²⁵⁸ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.239

²⁵⁹ Poole, a.g.e., s.252

²⁶⁰ Poole, a.g.e., s.240-241

²⁶¹ Poole, a.g.e., s.242-243

²⁶² Poole, a.g.e., s.244-246

²⁶³ Vernon J. Puryear, **England, Russia, and the Straits Question, 1844- 1856**, University of California Press, 1931, s.123

²⁶⁴ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe**, By Stanley Lane- Poole London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.245-246

²⁶⁵ Poole, a.g.e., s.248-251

²⁶⁶ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe**, By Stanley Lane- Poole London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.248-251

²⁶⁷ Vernon J. Puryear, **England, Russia, and the Straits Question, 1844- 1856**, University of California Press, 1931, s.153

getirmeye zorlamak amacıyla, Tuna Prenslüklerini işgal edecek yasal bir altyapı geliştirmeye karar verdi.²⁶⁸

Sultan Abdülmecid, mülteci sorunlarında Batılı devletlerle yaşanan dayanışmanın yakın bir işbirliğine dönüştürülmesine uğraştı. Batılı devletler reformları Babıali'ye karşı tehdit olarak kullanırken, Rusya'yla da yakın ilişki içindeydiler. Osmanlı yönetimi, reformları askıya aldı. 1850 Haziran'da Canning yazdığı bir mektupta Sultan Abdülmecid'e söz verdiği reformları hatırlatmıştı. Tek değişiklik olarak 1850 Kasım'da Protestan Hıristiyanların tıpkı Katolik ve Ortodoks Hıristiyanlar gibi aynı seviyede kabulüyle ilgili bir fermanın yayınlanmasıydı. Stratford'a göre, reformların hayata geçirilmesinde Sultan Abdülmecid kardeşi Abdülaziz'den korkuyordu. Abdülaziz reformlara karşı Rusları kullanıyordu; Rusya da reformlara karşıydı. Ayrıca Sultan Abdülmecid'in reformları yapacak yeterince mali kaynağı yoktu.²⁶⁹ 1838-1850 arasında İngiliz-Osmanlı ticaretin gelişmesi ve yayılması İngiliz kamuoyunun Osmanlı'dan beklentilerini arttırmıştı. Ticaretin Osmanlı pazarında kökleşmesine paralel şekilde milliyetçi fikirlerin yayılacağı, güçlü sosyal bir tabana sahip olacağı ve böylece yeni devletlerin oluşumunu tetikleyecek siyasal hareketlerin İngiltere'nin maddi kaynaklarını zenginleştirebileceği, Avrupa'da toprakların yeniden düzenlenmesine bağlı olarak oluşan güçler dengesinin İngiliz çıkarlarına hizmet edeceği hesaplanıyordu.²⁷⁰ İngiltere menfaatleri arasında Mısır da önemliydi. Mısır; Avrupa ile Asya arasında çok önemli bir köprüydü. İki-üç yüz deveden oluşan çok sayıda konvoylar, Asya ve Avrupa arasında İngiliz ticari taşımacılığının en önemli parçası oldu. Mısır üzerinde oluşan bu trafik sayesinde uluslararası ticarete İngiltere'nin kazandığı taşımacılık süresi dört kat azalmıştı.²⁷¹

2.5. Rus Stratejisi, Kutsal Yerler Sorunu ve Çelişkili İngiliz Siyaseti

1850'ye kadar Osmanlı Hıristiyanları devletleşme sürecinde Rusya'dan yardım alma umuduyla davranmaya devam ettikleri halde, Rusya'yı kendilerine yakın görmüyorlardı. Avrupa'da baş gösteren ihtilaller 1848 yılında Rusya tarafından tasfiye edildikten sonra, Eflak ve Boğdan Prenslükleri yüzlerini tamamen Batılı güçlerin desteğine dönmüşlerdi.²⁷² Rus dışişlerinin önde gelenlerinden Baron Alexandre Jomini'ye göre, Rusya'nın Balkan topluluklarına satabilecek ne malı, ne de onlara satacağı bir şey vardı.²⁷³ Batı Avrupa liberal ideolojisinden etkilenmiş bütün bu topluluklar kendilerini Rusya'ya yabancı hissediyorlardı. Dönemin Balkan kökenli aydınları

²⁶⁸ Puryear, a.g.e., s.34- 36

²⁶⁹ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe**, By Stanley Lane- Poole London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.254

²⁷⁰ **Hansard**, Parliamentary Debate, Russia and The Porte - Resolutions respecting the objects of the war. Earl Granville. HL Deb 24 February 1854 vol 130 cc1201-50

²⁷¹ **Hansard**, Egypt and Turkey, Mr. Anderson HC Deb 23 March 1852 vol 120 cc 30-40

²⁷² Barbara Jelavich, **A century of Russian Foreign Policy, 1814- 1917**, Newyork: Lippincort, 1964, s.163

²⁷³ Jelavich, a.g.e., s.162

anayasal bir sisteme dayanan bir devlet inşa etme arayışındaydılar. Ayrıca Rusya'yla mukayese edildiğinde, Batılı ülkeler ticaret ve kalkınma meselelerinde çok ciddi ve önemli seçenekler sunuyordu. Örneğin, Rus yönetimi Yunanistan için olağanüstü özverilerde bulunmasına rağmen, Akdeniz'e çıkartılan Rus donanmasını Yunan Kralı I. Otto Britanya'nın ve Fransa'nın nasihatlerine uyararak ziyaret etmemişti. Yunanistan yönetimi Rusya'ya mesafeliydi.²⁷⁴ Kendisine tabi olmasını hedeflediği ülkelerde Rusya'nın izlediği siyaset o ülke ya da ülkelerde toplumla devlet arasındaki ilişkilerin gerilimli noktaya gelmesini sağlamaktı. 1853 yılına girilirken, değişik ajan faaliyetleriyle Osmanlı Hıristiyanları arasında Babıali'ye karşı gelişecek önemli hoşnutsuzluk dalgalarının meydana gelmesine katkıda bulundu. Ama imparatorluk sınırları içindeki Hıristiyanlar ve Bulgaristan daha yumuşak ve hoşgörülü bir devlet yapısı olan Osmanlı'ya kendilerini yakın görmüşler, Rusya'ya mesafeli davranmışlardı. Osmanlı Hıristiyanlarının önemli bir oranı Rusya'nın hamiliği altında bulunmaktan ürküyordu.²⁷⁵

Osmanlı Hıristiyanlarıyla alakalı Osmanlı-Rus münakaşasını III. Napolyon, Fransa'nın oynak siyasal zemininde iktidarını güçlendirmek maksadıyla kullanmak hevesindeydi. 1848'de Cumhurbaşkanı seçilmişti; dört yıl sonra 1852'de bir hükümet darbesi sonucu kendini imparator ilan etmişti.²⁷⁶ Ülke içinde konumunu güçlendirmek amacındaydı; 1815 Viyana sözleşmesine ait dayatmalardan kurtularak kıta Avrupa'sında büyük bir güç olma hayaliyle yaşıyordu. Kudüs'te kutsal yerlerle ilgili münakaşalar başlamıştı. Kutsal Yerler meselesinde Fransız Hükümeti Osmanlı'da Rusya'nın nüfuzunu tamamen geri itmeye ve ortaya çıkacak boşluğu kendisinin dolduracağı bir siyasette kararlıydı.²⁷⁷ Fransa ve Rusya arasında sürtüşmeler sertleşti. Daha önceden de Ocak 1842'de kutsal türbenin kubbesini tamir hadisesinde Rusya ve Fransa arasında sorunlar olmuştu. Osmanlı kubbeyi kendi onararak tarafları sakinleştirmişti. 1850-52 yılları arasında aynı sorun aşırı bir çatışma haline geldi. Osmanlı'nın uzlaştırıcı tutumu tarafları tekrar yumuşatıyordu. Ama Rusya, Osmanlı'nın uzlaştırıcı tutumundan tatmin olmadığını açıkladı.²⁷⁸ Çar, itirazını ve ortaya koyduğu taleplerini Küçük Kaynarca Antlaşması temelinde meşru görüyordu. Diğer devletler ise Küçük Kaynarca Antlaşmasına geçmişte kalmış ve önemini yitirmiş hukuki bir metin muamelesi yapıyorlardı. 1851 ortasında Rus Bakanı Viladimir Titov bu sözleşmeyi gündeme getirmekle görevlendirilmişti.²⁷⁹

²⁷⁴ Barbara Jelavich, **A century of Russian Foreign Policy, 1814- 1917**, Newyork: Lippincort, 1964) s.162-163

²⁷⁵ **Hansard**, Parliamentary Debate, Russia and The Porte – Resolutions respecting the objects of the war. Lord Beaumont. HL Deb 24 February 1854 vol 130 cc1201-50

²⁷⁶ Henry Kissinger, **Diplomasi**, İbrahim H. Kurt (Çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s.96

²⁷⁷ Benjamin Disraeli, **Thirty Years of Foreign Policy: The Earl of Aberdeen and Viscount Palmerston**, Longman, 1855, s.411

²⁷⁸ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.259

²⁷⁹ **NA, Public Record Office (PRO)/ Foreign Office (FO)**, Latin and Greek Churches in Turkey 1: Nr. 76, Rose to Malmesbury, Constantinople, 23 Nov. 1852

III. Napolyon'un kışkırtmasıyla Kudüs'te kutsal mekânlar üstüne münakaşa derinleşiyordu. 1851'in sonunda Ortodoks ve Katolik Hıristiyanlığı Kudüs'teki emanetler üzerine çatışma halindeydi. Bu vesileyle büyük güçler Osmanlı'ya karşı şiddet kullanma ve diplomatik ilişkileri kesme tehdidinde bulunuyorlardı.²⁸⁰ 8 Kasım 1851'de değiştirilmiş bir statüko temelinde bir pazarlık önerisinde bulunan Rus talebini Fransa yönetimi reddetti.²⁸¹ III. Napolyon bu hadiseyi 1815 Viyana sözleşmesini geçersiz kılacak bir çatışmaya dönüştürmekte kararlıydı.²⁸²

Osmanlı gelişmelerden rahatsızdı. İngiltere'nin önerisi doğrultusunda Osmanlı uleması Şubat 1852'de Fransa'ya bir uzlaşma metni, Yunanlılara da bir ferman taslağı göndermişti. Uzlaşma metinleri birbiriyle uygunluk içindeydi.²⁸³ Aynı yıl içinde Osmanlı idaresi tekrar tarafları uzlaştırma teşebbüsünde bulundu. Rusya ve Fransa yöneticileri bu teşebbüsü de kabul etmediler.²⁸⁴ Rus diplomasına göre, Osmanlı mutlaka Küçük Kaynarca Antlaşmasına göre davranmalıydı. Osmanlı'da dini yerler meselesi Rusya'nın genişlemeye yönelik ideolojisinin önemli bir parçasıydı. Fakat Fransa da Küçük Kaynarca öncesi yapılmış 1740 sözleşmesini geçerli kılmak niyetindeydi; donanmasıyla Osmanlı'yı tehdit ederek, istediği şartları kabul ettirmişti. Rus yetkililer de tıpkı Fransa gibi şiddete dayalı tehdit dayatmasında bulunmasını uygun bir yöntem olarak görmüşlerdi. 1853'e girerken Rus Çarı Nicholas'ın diplomatik stratejisinin dört unsuru 1849 mülteci bunalımına dayanıyordu: Birincisi, İstanbul'a özel bir heyet gönderme taktiği; ikincisi, bu yoldan Osmanlı resmi temsilcileriyle ön görüşmeler yapmayı başlangıçtan itibaren reddetme; üçüncüsü, Tuna beyliklerinin işgalini bir baskı aygıtı olarak kullanma ve dördüncüsü de Boğazları ele geçirecek yeni bir planı oluşturmaktı. 1851'in sonunda bu dört unsura iki gelişme daha ilave edilmişti: Osmanlı'nın bölüşülmesinde 1844 gizli Rus-İngiliz sözleşmesi çerçevesinde İngiltere ile ikili görüşmelerin yapılması ve kutsal topraklarda Katolikliğe karşı yürütülen mücadelenin Bonapartizm'e karşı beslenen düşmanlıkla birleştirilmesiydi. Fakat 1852'deki Rus faaliyetleri dallanıp budaklanınca, 1853 planına dört unsur daha eklendi: Uluslararası kamuoyuna Osmanlı'nın yazılı anlaşmaları çiğnediğine dair şikâyetlerde bulunulması; İngiltere'nin Osmanlı'nın bölüşülme projesine dâhil olacağına dair inancın sürdürülmesi; Küçük Kaynarca Antlaşması'nın geçerli olduğuna dair ısrarların yasal talepler olarak

²⁸⁰ NA, PRO/FO, Latin and Greek Churches in Turkey 1: No. 26, Stratford to Palmerston, Constantinople, 4 Nov. 1851.

²⁸¹ Vernon J. Puryear, "Nesselrode to Titov, 8/20 Nov. 1851, in AVPR, f. Glavnyi arkhiv, V- A2, op. 181, 1851, d. 521, II. 487 ff.", **England, Russia, and the Straits Question, 1844- 1856**, Berkeley: University of California Press, 1931, s.125

²⁸² Puryear, a.g.e., s.125

²⁸³ NA, PRO/FO, Latin and Greek Churches in Turkey 1:Nr.48- 51, Lord Stratford to Lord Granville, Constantinople, 25 Jan.,4 Feb, 18 Feb. 1852

²⁸⁴ NA, PRO/FO, Latin and Greek Churches in Turkey 1: Nr. 86, Sir Rose to Lord Malmesbury, Constantinople ,16 Dec. 1852

varsayılması ve Rus donanmasının Fransız donanmasını dengeleyeceğine dair inancın sonuçlarına bağlı yeni planlamaların yapılması.²⁸⁵

Rus yönetimi İngiltere'nin kendi yanlarında sürece dâhil olmasıyla savaşın istedikleri gibi neticeleneceğini varsayıyordu. 1844 gizli sözleşmesine imza atan dönemin İngiliz Dışişleri Bakanı Aberdeen'in Aralık 1852'de Başbakan olması Çarı sevindirmişti. Osmanlı'ya karşı muhtemel bir savaşta İngiltere'nin desteğinin alındığına dair kesin bir inanç içinde davranılıyordu. Savaşın Balkanlar'dan İstanbul'a doğru Rus ordusunun zaferiyle yayılması yönünde Balkan Ortodokslarına güveniliyordu. Diplomatik konumu güçlendirmek maksadıyla Karadağ'ın bağımsızlığının savunulması ve Romanya'ya Rusya'nın bir eyaletiymiş gibi davranılması da Rus stratejisinin önemli parçası haline gelmişti.²⁸⁶ Avrupalı güçler arasında Osmanlı'nın bir güç ve devlet olarak devamlı şekilde çözüldüğü ve onun yerini er ya da geç başka devletlerin ve hükümetlerin alacağı yargısı hâkimdi. Böyle bir değişim sürecinin tek bir gücün inisiyatifine bırakılmayacağına ısrar ediliyordu.²⁸⁷ Osmanlı'nın Rusya'nın hâkimiyet alanından uzaklaştırılma mücadelesinde Avrupalı devletler kendi kamuoyunun desteğini alabilmek maksadıyla Osmanlı'nın Rusya'nın haksız saldırısına uğramasını sürekli gündemlerinde tuttular. Savaşa giden süreçte Babıali'nin sorumluluğu yoktu; Rusya dünya barışını tehdit eden ve savaş yanlısı bir devlet olarak resmediliyordu.

Bu şartlar altında İngiliz dış politikası çelişkili bir yapı sergiliyordu. Osmanlı'yı aralarında bölüşmek için 1844'te yazılı anlaşma yapılmış olmasına rağmen Londra Kabinesi, Çar yönetiminin aksine, Rus planını destekleme yönünde homojen bir yapıda değildi. Ocak 1853'te yeni hükümete ait dış politikada karmaşık bir görüntü sergileniyordu.²⁸⁸ Kabine'de Gladstone, Sidney Herbert, James Graham ve Newcastle Dükü Aberdeen'e en sadık bakanlardı; Palmerston'a karşı özellikle Gladstone ve James Graham en kararlı muhalefeti ortaya koyuyorlardı.²⁸⁹ Bunlar aynı zamanda Osmanlı yanlısı bir dış siyasete de sert ve acımasızca karşı çıkıyorlardı. Lord Clarendon da en az Lord Aberdeen kadar Osmanlı'ya olumsuz bakanlardandı. Osmanlı Devleti'nden hoşlanmayanlar arasında Dük Argyll de vardı. Kabinede radikal liberal olarak bilinen William Molesworth ise Rusya'ya düşmandı.²⁹⁰ Başbakan Aberdeen arkadaşlarının Rusya ile ilgili endişelerini ciddiye almıyordu: *"Bazı arkadaşlarımız ve kamuoyu Çar'dan endişe duyuyor; kendini İstanbul'un lideri*

²⁸⁵ Vernon J. Puryear, **England, Russia, and the Straits Question, 1844- 1856**, University of California Press, 1931, s.128, 130

²⁸⁶ Puryear, a.g.e., s.130

²⁸⁷ Argyll, Ina Erskine McNeil (Duchess of) and Douglas, George (Ed.) (1906), **Eighth Duke of Argyll, (1823-1900): Autobiography and Memoirs**. Cilt I, vol II, E. P. J. Murray, s. 2

²⁸⁸ Lord Stanmore, **Life of Lord Aberdeen**, London 1893, British Library, s.31

²⁸⁹ **Hansard**, Cilt. CXI, 11401; CXII. 563

²⁹⁰ Vide Fawcett (Ed.), **Life of Sir William Molesworth**, 2 Cilt., London, 1901, British Library, Cilt I, s.31

yapacakmış. *Hâlbuki Rusya'nın Avrupa kıtasını işgal etmesi imkânsızdır; politik, askeri gelişmeler ve coğrafya Rusya'nın öyle bir saldırısına izin vermez.*"²⁹¹

Aberdeen'e karşı olan Palmerston'u Kabine'de üç kişi destekliyordu. Bunlar arasında Granville yabancı ülkelere karşı her zaman uzlaşmacı bir tavır sergilerdi; Charles Wood dış politika tartışmalarına fazla ilgi göstermezdi; Lansdowne ise Liberal Muhafazakâr grubun lideri olarak Palmerston'u onaylardı. Ama ihtiyatlı bir siyasetçiydi; Aberdeen'i de desteklediği olurdu. Kabine üyelerinden Lord John ise Palmerston ile rekabet halindeydi, onu her zaman kıskanırdı.²⁹² Palmerston kanadı Mısır'dan dolayı Osmanlı'yla aşırı ihtiyatlı ve dostane bir ilişkinin devamından yanayken, çoğunlukta olan diğer kanat ise Osmanlı'nın iyice zayıfladığına, müdahaleye uygun koşulların olgunlaştığına ve imparatorluğun artık paylaşılma zamanının geldiğine inanıyordu. 1850'li yılların başından beri Rusya ile beraber hareket edilmesini istiyorlardı. Başbakan Aberdeen, Maliye Bakanı Gladstone ve diğer kabine üyeleri Rusya ile anlaşarak Osmanlı'nın bölüşülmesinden yanaydılar.²⁹³

Osmanlı'ya dönük İngiliz siyasetinde iki ayrı strateji ortaya çıkmış ve birbiriyle çatışma içine girmişti. Palmerston ve destekçileri, Osmanlı'nın Stratford'un yardımıyla reformları gerçekleştirebileceğine, kalkınmış bir ülke haline gelebileceğine, liberal bir sistemin inşa edilebileceğine inanıyorlardı.²⁹⁴ Başbakan Aberdeen ve destekçileri ise "*Ölüm döşeginde can çekişen bir devleti, iyileştirip ayağa kaldırmanın maliyetinin çok yüksek olacağını*" söylüyorlardı. Osmanlı'dan yeni devletlerin ortaya çıkartılmasına taraftarlardı; Stratford'un bir hekim olarak davranmasını da aşırı tehlikeli buluyorlardı. Osmanlı yönetimini "*barbarlar*" topluluğu olarak görüyor ve "*barbarların*" hiçbir zaman reformlar yoluyla '*uygarlaşabileceğine*' inanmıyorlardı.²⁹⁵ Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının korunması saçma bir proje olarak bulunuyordu. Aberdeen bu hususta meslektaşlarına şöyle diyordu: "*Osmanlı'nın barbarlığına ve vahşetine karşı Avrupa'da duyulan sempati her geçen gün biraz daha azalıyor.*"²⁹⁶

Osmanlı'nın Kudüs'te Kutsal Mekânlarla ilgili yükümlülüklerini yerine getirmediğine yönelik Rus şikâyetleri İngiliz Kabinesi'nde tartışma konusu olarak değer görmemişti. Çar'ın Osmanlı'yı "*hasta adam*" diye tekrar tanımlaması Dışişleri Bakanı'nı ya da Aberdeen'i endişelendirmiyordu:

²⁹¹ Lambert, MFMW, *A Letter To Lord Stratford De Redcliffe*, 69 Grey Street, MD CCC LIV, 1855, British Library, s.5

²⁹² Vide Fawcett (Ed.), *Life of Sir William Molesworth*. By Mrs Fawcett. 2 Cilt. London, 1901, British Library, s.59

²⁹³ *Hansard*, Resolution. Mr. Rylands, HC Db-30 March 1871 vol 205 cc 894-976

²⁹⁴ Evelyn Ashley (Ed.), *Life and Correspondence of Viscount Palmerston*, 2 vol. 1876, vol II, British Library, s.37

²⁹⁵ John Knox Laughto, *Memoirs of the Life and Correspondence of Henry Reeve*, 2 Cilt. 1907, Cilt I., s.288

²⁹⁶ Lord Stanmore (Ed.), *Life of Lord Aberdeen*, London, 1893, British Library, s.85

Her ikisi de 1844 Protokolüne göre Osmanlı'nın parçalanmasının ve paylaşılmasının zamanı geldiğine inanıyordu.²⁹⁷

Osmanlı Paylaşımında İngiltere'yi Gözeten Rus Savaş Stratejisi: Rus Çarı Osmanlı hakkında yeni İngiliz hükümetinin görüşlerine önem veriyordu; Pozzo di Borgo, Prens Lieveri ve Kont Nesselrode'nin düşüncelerine danışarak, Osmanlı üzerinde nasıl kontrol sağlayacağını müzakere etti.²⁹⁸ Rus Çarı Rusya'nın önde gelen siyaset bilimcilerine stratejilerini tasavvur eden bir rapor hazırlamalarını emretti. İmparatora teslim edilen bir raporda Pozzo di Borgo şunları yazıyordu:

Osmanlı içlerinden başkente sızmak için her şeyi hazır hale getirmek bir zarurettir. Sırları da ayrıca bizim lehimize çevirmek ve kullanmak çok önemlidir. Bize katılma isteğine sahip diğer bütün Hıristiyan toplulukları da Rusya'nın çıkarlarına uygun olarak kullanmak zorundayız. Prenslükler bizim tarafımızdan işgal edilir edilmez, Osmanlı'daki Ortodoks Rumlarla ilişki kurmamamızı gerektirecek bir neden kalmıyor. Buna değinmekle, bu topluluğun siyasi açıdan tanımamız gerektiğini belirtmiş olmuyorum. Bizim elde edeceğimiz haklara uygun olarak Rusya için çalışan ajanlarımızla onları bize yardımcı olmaları yönünde ikna edebiliriz. Güvenliklerin Rusya'nın alacağı kararlara bağlı olduğunu ve her zaman İmparatorluğumuzun direktifleri doğrultusunda davranmaya hazır olmalarını belirtmeliyiz. Osmanlı'yla savaş halindeyken, İran'ı da yanımıza çekmeye çalışmalıyız.²⁹⁹

Pozzo di Borgo, 1827'de George Canning'in Başbakan (10 Nisan 1827-8 Ağustos 1827) olarak iş başına geçmesiyle İngiltere siyasetinde büyük değişikliğin olduğuna konuyu getirdi. Canning'in Rusya'nın genişleme stratejisine düşman olduğunun altı çizildi. Ruslar İngiltere'nin konumunu ve gücünü iyi analiz etmişti. İngiltere denizlerde başarı gösterebilecek, Rus limanlarını abluka altına alabilecekti; ama Rus ordusunun karadan ilerleyişini durduramayacağı varsayılıyordu. Avrupa kıtasından desteklenmezse, İngiltere, kara savaşında ciddiye alınacak bir güç olarak görülemezdi. Ama Rusya ile ilişkileri kopsa bile, finansal gücünden ve geniş ticari bağlantılarından dolayı, olayları düzenlemekten geri kalmayacak bir yapısı olduğu vurgulanmıştı. Pozzo di Borgo, Avusturya'nın İngiltere ile işbirliği içinde olduğu bir senaryo da kurgulamıştı. Onun senaryosu şöyleydi:

İngiltere; Avusturya ile uzlaşsa ve ortak davransa bile, daha zayıf olacaktır. Çünkü İngiltere ile işbirliğine geçerse, Avusturya'nın bir kısmı tamamen yıkılmaya açık hale gelecektir. Rusya'nın siyaseti bu nedenle Avusturya'yı tehdit etme üzerinden yürütülecektir. Rusya'ya karşı Avusturya bir adım atmaya kalkışırsa, tarihinde hiç şahit olmadığı bir yıkımla karşılaşacağını farkındadır. Bunun neticesi olarak, Avusturyalılar, ya Babiâli'yi Rusya ile ilişkilere teşvik edecek ya da Rusya'nın ağır askeri darbeleri sonucu yıkılarak topraklarının bir kısmı Osmanlı'nın bir eyaleti haline dönüşecek. Birinci seçenekte, Avusturya ile hemfikir olunacaktır; ikinci durumdaysa, Rus

²⁹⁷ Stanmore, a.g.e, s.104

²⁹⁸ **Hansard**, Treaty of Adrianople-Explanation, The Marquis of Clarincade, HL Deb 26 June 1854 vol 134 cc 640-71

²⁹⁹ **Hansard**, Russia and the Porte, Lord Beaumont. HL Deb 24 February 1854 vol 130, cc 1201-50

yönetimi Osmanlı'yla bir uzlaşma yapmak zorunda kalacak ve Avusturya'yı ortak paylaşımaya açacaktır.³⁰⁰

Aberdeen Hükümeti'nin işbaşına geçmesiyle birlikte Rus Çarının 1844 yılındaki gizli sözleşmeyi hayata geçirecek bir döneme girdiği inancından Osmanlı yönetimi habersizdi. Halen İngiltere'ye güvenerek davranan Babıali, Hıristiyan kiliseleri arasında yaşanan münakaşaların Küçük Kaynarca Antlaşması'yla ilişkilendirilmesini ve bu anlaşmanın geçerli olduğuna dair Rusya'nın dayatmasını kaygı verici buluyordu.³⁰¹ Çar gizli 1844 Memorandumuna dayanarak Osmanlı'yla diplomatik görüşmelerini düzenlemeye başlamıştı; İngiltere'den "*Hasta adamın*" bölüşülmesine uygun koşulların meydana geldiğini, harekete geçmek için düzenlemelere bir an önce başlanılmasını talep ediyordu. Aberdeen de Osmanlı'yı bölüşecek şartların ortaya çıktığını kabul ettiği halde, Babıali'ye saldırıyla ilgili düzenlemelerin yapılmasında işi ağırdan alacak, arzu edilen amacın hemen gerçekleşmesi için acele etmeyecekti.³⁰²

Aberdeen Hükümeti'nin işbaşında olmadığı 1853 öncesi dönemde Rus Çarı 1852 baharına kadar savaşı diplomatik faaliyetlerde sürdürüyordu; Karadağ'ın bağımsızlığını savunduğu halde, Balkan Hıristiyanlarını silahlı isyana teşvik etmekten kaçınarak, Avusturya'nın Osmanlı kuvvetlerine yardımcı olmasını onaylamıştı.³⁰³ Eylül 1852'de Çar Nicholas, Osmanlı'ya Küçük Kaynarca Antlaşması şartlarını hatırlatıp Kudüs'te yapılan değişikliklerin bu anlaşmayı ihlal ettiğini ileri süren bir uyarı yazısı gönderdi. Babıali'ye karşı esnek bir siyaset uyguluyordu.³⁰⁴ Ama 1853'e doğru Aberdeen Hükümeti'nin kurulmasıyla birlikte Kutsal Yerlerle ilgili Rus Çarı'nın Fransa'yla çatışmacı diplomasisi gittikçe Osmanlı'ya karşı savaşa doğru evriliyordu. Rus yönetiminin, Aberdeen Hükümeti'nin kurulmasından cesaret alarak Karadağ'ın bağımsızlığını tanıdığını ilan etmesi, Babıali'nin görevlere atadığı Boğdan ve Eflak temsilcileriyle Odesa ve Sivastopol'da ayaklanma hususunda görüşmesi açık açık savaş kışkırtıcılığıydı.³⁰⁵

Ocak 1853'te İngiltere Hükümeti Osmanlı-Avusturya arasındaki diplomatik münakaşada yer almamıştı. Avusturya; Bosna'dan Osmanlı askerlerinin çekilmesini talep ediyordu. Karadağ'da

³⁰⁰ **Hansard**, HL Deb 24 February 1854, a.g.e.

³⁰¹ **NA, PRO/FO**, Latin and Greek Churches in Turkey 1: Nr. 79, Sir Rose to Lord Malmesbury, Constantinople, 5 Dec. 1852

³⁰² The Duke of Argyll. **Autobiography and Memoirs**. London, 1906, British Library, s.30

³⁰³ Vernon J. Puryear, **England, Russia, and the Straits Question, 1844- 1856**, University of California Press, 1931, s.129

³⁰⁴ **NA, PRO/FO**, Latin and Greek Churches in Turkey 1: Nr. 76, Sir Rose to Lord Malmesbury, Constantinople, 23 Nov. 1852

³⁰⁵ Vernon J. Puryear, **England, Russia, and the Straits Question, 1844- 1856**, University of California Press, 1931, s.129

isyani öne sürerek Babıali'ye ulti­matom vermişti.³⁰⁶ Rus Çarının cüretkâr bir şekilde savaşı göze almasının bir sebebi de 1853 yılına doğru Avusturya'nın neredeyse Rusya'ya bağımlı hale gelmesi ve Osmanlı'yla sava­şacak konumda bulunmasıydı. Viyanalı siyasetçiler iç karışıklıklardan dolayı İngiltere'ye düş­mandılar. Rusya'nın önünde Avusturya engeli de artık yoktu. 1829 yılında Osmanlı'ya saldırıyı onaylayan Prusya 1853 yılında da Rusya'nın müttefikiydi.³⁰⁷ Çar mevcut manzaraya baktığı zaman, 1853'te avantajlı olduğuna inanıyordu. Prusya ve Avusturya muhtemel bir savaşa destek sunacak, İngiltere de bölüşme sürecine katılacaktı. Paylaşımına sıcak bakılmayan Fransa ise tecrit halde tutularak Osmanlı'nın savunulması meselesinde bir Avrupa savaşı çıkmayacaktı.³⁰⁸ Gelişmelerin savaşa evrilmesinde Aberdeen Kabinesi'ne ve Avusturya'ya güvenilmesinin yanı sıra, Rus Çarı I. Nicholas'ın karakteri de etkili olacaktı. Kendini hep haklı gören, eleştirileri ciddiye almayan karakterine, bir de diplomatik sahadaki tecrit edilmişliği eklendiğinde, işgal ettiği prensliklerden geri çekilemeyecek bir sertliği sergilemek zorunda kalacaktı.³⁰⁹ Rus Çarı I. Nicholas'ın saltanatının ilk dönemlerinde son derece ihtiyatlı olduğu, sorumluluk duygusuyla davrandığı ve deneyimli bürokratlara sürekli danıştığı bir karaktere sahipti. Fakat Saray çevresinde boyun eğme geleneği, her söyleneni itirazsız kabul etme atmosferi Çar Nicholas'ın zamanla otoriter yapısının açığa çıkmasına ve siyasi ilişkilere hâkim olmasına yol açmıştı. Bu yüzden, müzakerelerde ona muhalif kesimlerin konumunu eleştirel bir şekilde analiz edebilecek, kendi inancına aykırı gelişmeleri kabullenebilecek duyarlılığı ve sorumluluk bilincini yitirdiği varsayı­lıyordu. Müzakerelerde kendi siyasi çizgisine karşı çıkanları anlamak yerine, onlarda kendisinin görmeyi arzuladığı ne varsa onu bulma alışkanlığını geliştirmişti. Bu ruh haline devlet gücü eklenildiği zaman, onun aldığı kararların dokunulmazlığı Rusya'nın dış politikasını büyük bir felakete sürükleyecekti.³¹⁰

Osmanlı'nın uzlaşma çağrıları olumlu bir netice vermiyordu.³¹¹ Çar ile İngiltere'nin St. Petersburg Büyükelçisi Seymour Osmanlı'nın paylaşımı üzerine yoğun pazarlık içindeydiler.³¹² Rus ordusunun harekete geçmeye hazırlandığı dönemde Çar Nicholas ile İngiltere arasında “Çok gizli” başlığı altında ayrı ayrı toplam on beş resmi yazışma olmuştu. Bu yazışmalarda sık sık 1844 Nesselrode Memorandumuna atıfta bulunuluyordu. Yazışmalara göre, St. Petersburg Büyükelçisi

³⁰⁶ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.261-262

³⁰⁷ Benjamin Disraeli, **Thirty Years of Foreign Policy: The Earl of Aberdeen and Viscount Palmerston**, Longman, 1855, s.133

³⁰⁸ Disraeli, a.g.e., s.137

³⁰⁹ David MacKenezie, ‘Russia's Balkan Policies under Alexander II, 1855- 1881’, **Imperial Russian Policy**, Hugh Ragsdale and Valerii Nicolaevich Ponomarev (Ed.), Cambridge University Press, 1993, Bölüm 2

³¹⁰ Hopwood, Derek, **The Russian Presence in Syria and Palestine 1843- 1914**, Oxford: Clarendon Press, 1969, s.159

³¹¹ **NA, PRO/FO**, Latin and Greek Churches in Turkey 1:Nr. 73, Rose to Russell, Constantinople, 6 Mar. 1853

³¹² Gavin Burns Hendersan, **Crimean War Diplomacy and Other Historical Essays**, (Ed.) W. O. Henderson, New York: Russell and Russell, 1975

Seymour 9 Ocak 1853'te Çar'ı sarayında eşiyle birlikte ziyaret etmişti. Rus Çarı bir ay önce kurulan yeni Aberdeen Hükümeti'nden çok memnundu, varlığını uzun süre muhafaza edeceğine inanıyordu. Aberdeen'le son kırk yıldır samimi dostlukları vardı; aralarında kişisel güvene ve saygıya dayalı ilişkilere bel bağlıyordu. Rusya ve İngiltere'nin yakın işbirliği içinde olmasının faydalarından söz etti. Rus Çarı İngiliz Büyükelçisi'yle sohbetini şöyle sürdürmüştü:

Büyükelçi olarak tam da zamanında buradasın. İngiltere ile çok az bir fikir anlaşmazlığımız var. Rusya'nın menfaatleriyle İngiltere'ninkiler neredeyse aynı sorunlarla alakalıdır. Louis Napolyon'la ilgili bir iki nokta dışında, Rusya her sahada İngiltere ile anlaşabilmiştir. Tekrar ediyorum, iki hükümetin, benim ve İngiliz Hükümeti'nin, yani ben ve İngiltere'nin en iyi şartlara göre anlaşması gerekmektedir. Mutlak bir zorunluluğun dayatması karşısında duran başka bir zorunluluğun dayatmasıyla karşı karşıyayız. İngiltere ile ben, yani Rusya, anlaştıktan sonra, diğer Avrupalı devletlerin ne düşüneceğinin ve yapacağının hiçbir önemi yoktur. Osmanlı meselesine gelince, bu da başka bir meseledir. Bu ülke çok hassas bir dönemdedir; bizim başımıza büyük işler açabilir.³¹³

Aralarındaki ikili görüşme şöyle sürmüştü: Büyükelçi H. Seymour: *“İki kabine arasındaki görüşlerimin kimliği hususunda verdiğiniz güvenceden dolayı memnunum. İngiltere Hükümeti de görüşlerinizi sevinçle karşılayacaktır. Osmanlı'yla ilgili meselelerde kaygılarımızı biraz daha giderecek ilave bir açıklama yapmanızı arzu ediyorum.”*³¹⁴

Rus Çarı:

Osmanlı'nın sorunları çok dağınıktır; ülke parçalarına kadar ayrılıyormuş gibi gözüküyor. Çöküşü büyük bir talihsizlik olacaktır. İngiltere ve Rusya'nın bu meselede ortak davranması son derece önemlidir. Birinin onaylamadığı bir adımı, diğeri atmamalıdır. (...) Elimizde hasta bir adam var; çok hasta bir adam var; çok hasta bir adam. Sana açık söylüyorum, bu günlerde, özellikle büyük hazırlıkları henüz tamamlamadığımız bu dönemde bu hasta adamın kollarımızın arasından kayıp gitmesi büyük bir talihsizlik olacaktır.³¹⁵

Çar'la görüşükten sonra Rus Dışişleri Bakanı Nesselrode ile de görüşen Büyükelçi Seymour, İmparatora göre Nesselrode'yu daha ılımlı buluyordu; İngiltere tezlerini kabul ediyordu; Osmanlı'nın paylaşılması konusunda İngiltere ile her alanda ortak hareket etmek niyetindeydi. Seymour'a göre, Osmanlı'yla ilgili meselede kendi ülkesinin çıkarları gereği, paylaşımı planlayan Rusya'nın ya da başka bir devletin İngiltere ile mutlaka ortak hareket etmesi gerekiyordu. Çarın açıklamaları ve niyeti

³¹³ 'Secret Correspondence of the Emperor of Russia with the British Government', Nr.1, Sir G. H. Seymour to Lord John Russell, St. Petersburg, Jan. 11, 1853, **The Spectator**, 25 March 1854, s.25- 28

³¹⁴ **The Spectator**, a.g.e., s.25- 28

³¹⁵ 'Secret Correspondence of the Emperor of Russia with the British Government', Nr.1 - Sir G. H. Seymour to Lord John Russell, St. Petersburg, Jan. 11, 1853, **The Spectator**,

İngiltere'nin niyetleriyle bazı sahalarda zıtlıklar taşıyordu; her alanda Rusya'yla uzlaşmış sayılmazdı. Eğer Aberdeen Hükümeti Osmanlı'nın bölüşülmesi meselesinde Rusya'yla yaşadığı bazı ikilemlere çözüm bulamazsa, Osmanlı'nın ani çöküşü karşısında İngiltere için sonuçların üzücü olabileceği varsayılıyordu. Beklenmedik ani bir çöküşe karşı önlemler Rusya'yla birlikte alınırca, Osmanlı'nın yıkılışıyla birlikte İngiliz çıkarlarının olumsuz etkilenmeyeceğine inanılıyordu.³¹⁶

İngiltere'nin Osmanlı'yla alakalı stratejisi şöyleydi: Osmanlı'nın çöküşünü engellemek amacıyla Rusya ile ortak davranma yanlısıydı; ama diğer yandan da Osmanlı çökerse, zorunlu ve kaçınılmaz bir strateji olarak, İngiltere kendi çıkarları adına Rusya'yla ortak davranmak zorunda kalacaktı. Son görüşmelerinden on iki gün sonra İngiltere temsilcisiyle Çar tekrar bir araya geldiğinde konu yine Osmanlı'ydı. Rus Çarı, Osmanlı'da birtakım antlaşmalarla haklarını savunmakla yükümlü olduğu milyonlarca Hristiyan'ın varlığından söz ediyordu. Osmanlı'ya ait ömrün uzun olacağı hususunda kaygıları vardı. “*Kollarımızda aniden ölebilir*” diyordu. Rus Çarı Osmanlı'yı kolları arasında ölen bir kişiye benzetmişti:

Ölüyü hiçbir zaman diriltemeyiz. Eğer Osmanlı düşerse; bir daha doğrulmamak üzere düşecektir. Karmaşaların, belirsizliklerin, kaosun olacağı kesin bir Avrupa savaşına sürüklenmektense, birlikte önlem almamız daha iyidir. İmparatorluk beklenmedik bir anda çökerse, büyük bir felaket olacaktır. İngiliz Hükümeti'nin dikkatini özellikle bu beklenmedik hadiseye çekiyorum.³¹⁷

Çarın aksine, İngiliz Devleti'nde Palmerston gibi kişiler Osmanlı'nın henüz çökme aşamasında olmadığını varsayıyordu; fakat Başbakan Aberdeen ve Kabine'de bazı bakanlar dağılma hadisesiyle ilgili olarak Rusya'yla işbirliği içinde davranmaya niyetliydi.

İngiltere'ye Ait Kararsız Osmanlı Siyasetinin Rusları Kışkırtması: Aberdeen Hükümeti ani tehlikelere karşı en iyi güvence ve güvenliğin İngiltere ile Rusya arasında bir anlaşmanın oluşturulmasından geçtiğine inanıyordu. En azından, beklenmedik birtakım kesin olaylara müdahale edebilecek şekilde, İngiltere ile Rusya arasında ortak davranmaya ve ortak anlayışa ihtiyaç duyulduğu belirtiliyordu. Rus Çarı mevcut uluslararası kurallara övgüde bulunarak, İngiltere'yi kazanma mücadelesinden vazgeçmiyor, belirsizliğin ve kaosun olduğu 1853 şartlarında uluslararası kuralların olmasını iyi ve değerli bir şey olarak gördüğünü söylüyordu. Uluslararası kurallar sayesinde ülkelerin birbirlerini daha iyi anladığı, hükümetleri şaşırtacak sürprizlere müsaade edilmediği vurgulanıyordu.³¹⁸

³¹⁶ The Spectator, a.g.e.

³¹⁷ The Spectator, a.g.e.

³¹⁸ The Spectator, a.g.e.

Kabine’de Palmerston ve arkadaşları Osmanlı’ya yönelik Rus saldırganlığının kendisinden çok, zamanlamasından rahatsızlık duyuyorlardı. İmparatorlukta, Avrupa barışını tehdit edebilecek şekilde olaylar yaşanmıyordu. Kutsal yerlerle ilgili münakaşalar Fransa’yla Rusya arasındaydı; Babiali’yi tehdit edebilecek bir sorun değildi. Osmanlı’yı bölüşmelerini gerektirecek yeterli nedenler henüz olgunlaşmamıştı. Osmanlı’nın dağılmasının ve parçalanmasının gelecek yirmi ya da elli yıl içinde yaşanacağını varsayıyorlardı; ama 1853’te böyle bir durumdan söz edilemezdi. Eğer imparatorluğun parçalanması yönünde bir karar alınırsa, Osmanlı’nın dağılma süreci hızlandırılacaktı. İngiliz Hükümeti böyle bir durum hakkında Fransa ve Avusturya’yı da bilgilendirmekten yanaydı. Avrupa savaşını engellemenin yolu olarak bu ülkelere karşı da açık olmaktan geçtiğine inanılıyordu.³¹⁹ Eğer İngiltere ve Rusya kendi aralarında Osmanlı’nın dağılmasını ve paylaşılmasını düzenleyeceklerse, diğer Avrupalı devletlerin de bu planlar hakkında mutlaka bilgilendirilmeleri gerekmekteydi. Diğer devletlere de açılmış bir karar, gizli bir karar olamazdı. Bu durum ise Osmanlı yönetimini İngiltere’ye ve diğer devletlere karşı düşmanlaştıracaktı. O zaman da Osmanlı’ya düşman yerel ve uluslararası güçlerin eyleme geçmesinin önündeki engeller kalkacaktı; şiddet artacak ve inatçı bir çatışma süreci yaşanacaktı. Rus Çarı Avrupa barışı ve Osmanlı’nın tepkileri hususunda İngiltere’nin önerilerine şöyle karşılık vermişti:

İngiltere ve ben; Osmanlı meselesi hakkında bir uzlaşmaya varırsak, geri kalan Avrupalı devletlerin ne düşündüğü önemli değil. Açık söylemem gerekirse, eğer İngiltere Babiali üzerinde benden bağımsız bir hâkimiyet sürmeye çalışırsa, buna izin vermeyeceğim. Böyle bir niyetiniz olduğunu sanmıyorum; ama açık olmakta fayda var. Benim de İstanbul’a hâkim olmak gibi bir niyetim yok. Fakat her şey şansa bırakılırsa, şartlar gereği İstanbul’u işgal etmek zorunda kalabilirim. Osmanlı ordusu nihayetinde zaferi kazanacak ümidiyle ve inancıyla savaşacaktır. Fakat Osmanlı generalleri ve askeri kazandıkları başarının onların sonunu getirmeyi engellemeyeceğini biliyorlar. Bizim en çok korktuğumuz kaos ve düzensizlik ortaya çıkacaktır. Hastaya yakın gözükken kendi arkadaşlarının öngörülerini, onun gerçekte ölüm nedeni olacaktır.³²⁰

Palmerston kanadının Rusya’ya güvenmemesinin önemli bir sebebi de Yunanistan bağımsızlık savaşında Rusya’nın yaptıklarının hatırlanmasıydı; Aberdeen’in Rus yönetimine güven duyması sertçe eleştiriliyordu. 1828-1829 olayları ve Edirne Antlaşması, Rusya’nın İngiltere ile daha önceden yaptığı sözleşmelerin ve 1826 Londra Antlaşması’nın tam bir ihlali olarak yorumlanmıştı. Edirne sözleşmesinden sonra Rus yönetiminin Osmanlı topraklarında İngiltere ve Fransa önderliğinde oluşturulacak yeni devletlerin varlığına karşı çıkması hazmedilemiyordu. Rusya, kendisine rakip olabilecek yeni devletlerin oluşturulmasından yana değildi; yeni devletlerin oluşmasına izin vermek

³¹⁹ “*Secret Correspondence of the Emperor of Russia with the British Government*”, Nr. 2- Sir G. H. Seymour to Lord John Russell, Jan. 22, 1854. **The Spectator**, 25 March 1854, s.25- 28

³²⁰ **The Spectator**, a.g.e.

yerine Osmanlı'yı zayıf olduğu sürece korumakta kararlıydı. Rusya'nın yeni devletler projesine karşı olması, İngiltere yönetiminin gözünde Rusya'yı güvenilmez kılıyordu.³²¹

Batılı devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu Rusya ile paylaşma dışında başka seçenekleri var mıydı? Bu sorulara Stratford'un cevabı şöyleydi: Edirne Antlaşması'yla Rus yönetimi aşırı rahatladı. Batılı devletlerin Osmanlı'yla ilgili hesaplarını çaldı. Ardından Hünkâr İskeleyi Sözleşmesi geldi. Osmanlı; Rusya'yı ne kadar kucaklıyorsa, o kadar Batı'dan kopartıyordu. Rusya'ya gösterilen ılımlılık ve anlayış Avrupalı devletleri körleştirmişti. Osmanlı'nın Polonya ve Macar ayaklanmacılara sempati beslemesi, onlara sığınma hakkı vermesi Rusya'yı endişelendirdi. Diğer yandan da Fransa'nın Kutsal Mekânları gündeme getirmesi Rusya'ya önemli bir fırsat sunmuş gibi algılandı. Osmanlı, ya geleneksel yapısı içinde tamamen boğulacak ve paylaşılacaktı, ya da reform siyasetiyle yeniden var olabilecekti. Fakat reformlardan dolayı Osmanlı'daki olumlu gelişmelerden ötürü, Rusya Osmanlı üzerindeki nüfuzunu ve elde ettiği ayrıcalıklarını aşırı kaybetme korkusuna kapıldı; Osmanlı'nın paylaşılması beklentisini kontrol edemiyordu.³²²

Babiali'nin reform hareketlerini yeterince başarılı bulmayan Başbakan Aberdeen büyükelçisi Stratford gibi düşünmüyordu. Rus Çarının Osmanlı'yı paylaşma arzusuna olumlu bakıyordu. Çar'ın öngörüsüne ve savaş planına göre İngiltere'nin savaşa dâhil olmaması gerektiğine inanırken, Rusya ile işbirliğinin sürdürülmesinden ve Osmanlı ordusuna karşı savaştacak Rus kuvvetlerine lojistik destek sunulmasından yanaydı.³²³ Eğer Rusya'nın askeri diplomasisine Fransa karşılık verirse, doğrudan İstanbul'a saldırılacaktı. Bu dönem boyunca, Rus Çarı ve Kabinesi hep İngiltere'nin Osmanlı'yı paylaşma arzusuyla meşguldü; Londra Kabinesi'nde kendisine karşı olabilecek muhtemel karşı hamleleri hesaba katmamıştı. Osmanlı'ya karşı yürütülen silahlı diplomasiyi İngiltere'nin onayladığına ve desteklediğine tamamen inanılıyordu.³²⁴ Ayrıca her an saldırmaya hazır bir Rus donanması da Karadeniz'de bekletiliyordu. Bütün bunlar yaşanırken ve Stratford gelişmelerin ayrıntıları hakkında İngiltere'yi devamlı bilgilendirirken, Aberdeen Kabinesi Rusya'yı caydıracak bir tavır sergilemekten özenle kaçınıyordu. Sürekli olarak Çara Osmanlı'ya saldırması yönünde izlenim veriliyordu.³²⁵

³²¹ **Hansard**, Russia and the Porte, Lord Beaumont. HL Deb 24 February 1854 vol 130, cc 1201-50

³²² **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.317

³²³ Gavin Burns Hendersan, **Crimean War Diplomacy and Other Historical Essays**, W. O. Henderson (Ed.), New York: Russell and Russell, 1975, s.1- 14

³²⁴ **Hendersan**, a.g.e., s.1- 14

³²⁵ **Hansard**, Russia And Porte, The Earl of Hardwicke, HL Deb 27 May 1853 vol 127 cc 651-9

2.6. Mençikov Misyonu ve Osmanlı-Rus Müzakerelerinde İngiltere-Fransa Etkisi

1853 yılında Rus ordusu savaşı başlattığında, Çar Batılı güçlerin kendisine saldıracağını aklından hiç geçirmemişti. Rus ordusu harekete geçtiği zaman, savaş analizleri arasında Batılı güçlerle ilgili hiçbir değerlendirme yoktu. Çar ve yakın çevresi Batılı devletlerle Osmanlı üzerine bir savaş ihtimalini her zaman imkânsız görmüşlerdi.³²⁶ Ordunun harekete geçirilmesinde verilen gizli emir, Osmanlı'nın paylaşılması hususunda Avusturya yönetiminde de çelişkili düşüncelere yol açtı.³²⁷ Çar Nicholas işgal hareketini denizden ve karadan planlarken, Karadağ ve Adriyatik sorunlarından ötürü Avusturya'nın da paralel şekilde davranacağı ve savaşta yanında yer alacağı hesaplanmıştı.³²⁸

Rus yönetimi İngiltere'ye İstanbul'a özel misyonlu bir heyet göndereceğini bildirdi. Kudüs'te Ortodoks Kilisesi'nin elde edilmiş haklarını tekrar teyit etmek ve geçerli kılmak niyetiyle davranacaklarını ilettiler. Şubat 1852'de Sultan Abdülmecid'in verdiği emirler doğrultusunda Ortodoks Kilisesi'nin Kudüs'teki kutsal mekânlarla ilgili birtakım hakları elinden alınarak Fransa tatmin edilmek istenmişti. Fakat bu mekânların yeniden güvence altına alınmasında Rus hükümetinin esas programının ne olduğu İngiltere'ye tam ifade edilmedi.³²⁹ Osmanlı'yı Kudüs'te Rum Ortodoks kilisesine öncelik vermeye zorlaması, Babıali'yi Fransa'yla karşı karşıya getirme maksadını güdüyordu.³³⁰ Eğer Osmanlı, Fransa'yla uzlaşırsa bu kez Osmanlı- Rus savaşı patlak verecekti. Rus yönetimi bir Rusya-Fransa savaşı arayışında değildi; ama Osmanlı'nın Fransa'ya karşı direnmesini teşvik etmeye çalışan siyaseti böyle bir savaş ihtimal dâhiline sokmuştu.³³¹

Rus ordusu harekete geçirildikten bir hafta sonra, Çar Nicholas, Mençikov ve heyetinin İstanbul'a gitmesini kararlaştırdı.³³² Rusya İstanbul'a Mençikov'u, diğer bölgelere de ajanlarını göndermişti. İngiltere gelişmeler karşısında sessizliğini koruyordu.³³³ Fransızlara karşı savaşta Mençikov deneyimliydi; Osmanlı'ya karşı savaşta donanmanın başında olmuştu; bir deniz bakanı

³²⁶ Hansard, Treaty of Adrianople-Explanation, The Marquis of Clarincade, HL Deb 26 June 1854 vol 134 cc 640-71

³²⁷ NA, PRO/FO, Nr: 65/424, Sir Hamilton Seymour to Lord Malmesbury, St. Petersburg, 1 Jan. 1853

³²⁸ Gavin Burns Hendersan, *Crimean War Diplomacy and Other Historical Essays*, W. O. Henderson (Ed.), New York: Russell and Russell, 1975, 1- 14

³²⁹ Hansard, Russia And Porte, Lord John Russell, . HC Deb 27 May 1853 vol 127, cc709-14,

³³⁰ NA, PRO/FO, Latin and Greek Churches in Turkey 1: Nr. 162. Sir Rose to Lord John Russell, Constantinople, 26 Feb. 1853

³³¹ Vernon J. Puryear, *England, Russia, and the Straits Question, 1844- 1856*, University of California Press, 1931, s.130

³³² Harold Ingle, *Nesselrode and the Russian Rapprochement with England, 1836- 1844*, University of California Press, 1976, s.95- 101

³³³ Hansard, Russia And Porte, The Earl of Hardwicke, HL Deb 27 May 1853 vol 127 cc 651-9

olarak Boğazlar meselesine hâkimdi; daha önceden İngiltere'nin desteğiyle İran'la müzakere yürütmeye tecrübesine de sahipti.³³⁴

Rus Çarı; ordusunu sefere çıkarttığı ve Mençikov'u İstanbul'a gönderdiğinde, Osmanlı'nın çökeceğine inanıyordu. Rus ordusunun savaşa hazır hale getirilmesi, ultimatolar, tehditler, ilişkileri kesmeler ve Osmanlı'ya birtakım talepleri kabul ettirmek için Tuna Prensliklerini işgal etmesi 1800'li yılların başından itibaren uygulanan bir taktikti. Böyle bir taktiği 1852-53'te yeniden devreye sokmasının nedeni, Fransa'nın Osmanlı'yı kendi başına işgal edebilecek bir güce sahip olamamasıydı; ne İngiltere ne de Fransa tek başına Osmanlı üzerinde hegemonya oluşturabilirdi.³³⁵ Batılı devletlere seslenen Rus Çarı yayınladığı bir manifestoda şöyle diyordu:

Avusturya ve Rusya adaleti elde edebilmek için kendi iradelerine aykırı davranacak şekilde saldırgan bir eyleme mecbur edildiler. Osmanlı'yı zayıf düşüren devletler daha da zayıf düşünmeye Babıali'ye nasihat veriyorlar. İngiltere'nin aklını başına getireceğine ve sağduyulu davranacağına inanıyorum. Hristiyan vatandaşlara eşit vatandaşlık temelinde muamele edilmesi için İngiltere'nin Babıali'yi uyarmasını ve gerekirse baskı yapmasını umuyoruz. Ancak bu yoldan Osmanlı'nın toprak bütünlüğüne saygı duyma süreci güçlenir ve istikrarlı bir sistem oluşur. Rusya ve İngiltere bunalımın belirsiz şekilde devam etmesinden endişelidir.³³⁶

Çarlık rejimi Osmanlı'yı askeri ve diplomatik açıdan abluka altına alırken, saldırganlığını meşru kılmak maksadıyla Batılı devletler karşısında Hristiyanlık değerlerini tekrar ön plana çıkartıyordu. Rus yönetimi Mençikov misyonunu İstanbul'daki müzakerelerin Batılı devletlerin haberi olmadan yürütmek niyetindeydi. Bu tavrıyla İngiltere ve başka ülkelerde güvensizliğe ve şüpheye yol açacaktı.³³⁷ Rusya ile Osmanlı arasında önemli müzakerelere başlandığını fark eden İngiliz Hükümeti İstanbul'a Büyükelçi olarak Stratford de Redcliffe'i gönderdi.³³⁸ 6 Mart 1853'te Mençikov İstanbul'a ulaştığında, ilk işi Osmanlı Dışişleri Bakanı Fuad Paşa'nın değiştirilmesini istemek oldu; yerine ise İngiltere Başbakanı Aberdeen'in uygun gördüğü Sadık Rifat Paşa'nın atanmasını önerdi. Babıali Rusya'nın dayatmalarına boyun eğmek niyetinde değildi; Osmanlı Sadrazamı Mehmet Ali Paşa Fransız temsilcisi Benetti'ye donanmasını İstanbul Boğazına çıkarmasını teklif etti.³³⁹ Bu arada

³³⁴ Harold Ingle, **Nesselrode and the Russian Rapprochement with England, 1836- 1844**, University of California Press, 1976, s.95- 101

³³⁵ Stanley Lane- Poole (Ed.), **The Life Of the Right Honorable Stratford Canning, Viscount de Redcliffe**, 2 vol, London: Longmans, Green, 1888, vol I, s.25- 70

³³⁶ **Hansard**, The Treaty of Peace –Adjourned Debate (Second Night). The Marquess of Granby. H C Deb 06 May 1856 vol 142 cc17-136

³³⁷ **Hansard**, Russia and The Porte - Resolutions respecting the objects of the war. The Earl of Mornington. HL Deb 24 February 1854 vol 130 cc1201-50

³³⁸ Argyll, Ina Erskine McNeil (Duchess of) and Douglas, George (Ed.) (1906), **Eighth Duke of Argyll, (1823-1900): Autobiography and Memoirs**. Cilt. I, II, E. P. J. Murray, s.31

³³⁹ **NA, PRO/FO**, Latin and Greek Churches in Turkey 1: Nr.73, Sir Rose to Lord John Russell, Constantinople, 7 Mar. 1853

iki Rus askeri uzmanı Kordilov ve Nepokoichitski on gün boyunca Boğazları teftiş etmişler, Ege bölgesini incelemişlerdi. İstanbul'a doğrudan saldırmak yerine Karadeniz'de bir liman bölgesini işgal etmenin daha iyi sonuç vereceği, böylece Avrupalı güçleri de ayağa kaldırmayacakları rapor edilmişti.³⁴⁰

Prens Mençikov dört önemli nokta üzerinde müzakereleri yürütme yanlısıydı. Birinci nokta; gizli sözleşme projesiydi; ikincisi, farklı bir sözleşme öneren bir kâğıttı; üçüncüsü, ikinci kâğıt üzerine temellendirilmiş bir antlaşmaydı ve dördüncüsü ise nota ya da ultimatomdu. Birinci noktada Ortodoks Rum Kiliseleri bütün kiliselerde koruma altına alınacaktı. Diğer kiliselere olduğu kadar, Ortodoks Rum Kiliselerine talimat vermek yetkisi Rusya'nın tekelinde olacaktı. Bu talep Batılı devletler açısından kabul edilmesi imkânsızdı. Osmanlı, Rusya'nın Kiliseler hususundaki taleplerine boyun eğdiriliyordu. İkinci noktada işaret edilenler, birinci teklifle tutarlı değildi; çünkü Doğu Kilisesi'nin Katolik Rum ve Rus ikamet ayrıcalıkları için bir 'Sened' düzenlenecekti. Üçüncü kâğıt bu talebi kesin bir şekilde büründürüyordu. Babıali yetkisi altındaki kiliselere verilmiş ayrıcalıklara kesinlikle müdahale edilemeyecektir, deniliyordu. Dördüncüsü de büyük oranda üçüncüsü gibiydi. Ama sözleşme bir notadan resmi bir notaya değiştirilmişti. Üçüncü ve dördüncü noktaları Osmanlı kabul etme eğilimindeydi.³⁴¹ Garantörlük dışında Rusya'ya her şey verilecekti. Sultan Abdülmecid'in yayınlacağı bir fermanla Rusya'nın üçüncü ve dördüncü talepleri şöyle teyit edilecekti: "*Atalarımın Ortodoks Rum Kilisesi'ne sağladığı özel ayrıcalıkları, (mal varlıkları, dokunulmazlık hakları) sonsuza kadar muhafaza edilecektir.*"³⁴²

Rus temsilcisi İstanbul'da müzakereleri başlattığından beri, Osmanlı Veziri ciddi kaygılara kapılarak, İngiltere temsilcisi General Rose'tan Malta'daki donanmayı Çanakkale yakınlarına getirmesini rica etmişti. General Rose Osmanlı talebini Malta'ya bildirdi; Malta donanma komutanı Amiral Dundas ise Vezir'in talebini Londra Hükümeti'ne sundu ve Hükümet'ten gelecek talimata göre davranacağını, Malta'dan ayrılıp ayrılmayacağını öğrenmek istediğini bildirdi. İngiltere Amiral Dundas'ın gizli ve ihtiyatlı davranışını tamamıyla onayladı; General Rose'un Osmanlı vezirinin talebine göre davrandığına karar verildi. Bu görüşmeden üç gün sonra İngiliz kabinesi donanmanın Malta'dan ayrılmasına ihtiyaç duyulmadığı sonucuna vardı. İstanbul'a donanmanın gönderilmemesi, limandan hareket edilmemesi Malta'ya iletildi.³⁴³ Çünkü General Rose'un İstanbul'a donanma

³⁴⁰ **Hansard**, Russia and The Porte - Resolutions respecting the objects of the war. The Earl of Mornington. HL Deb 24 February 1854 vol 130 cc1201-50

³⁴¹ **Hansard**, Russia and The Porte - Resolutions respecting the objects of the war. The Earl of Mornington. HL Deb 24 February 1854 vol 130 cc1201-50

³⁴² **Hansard**, Russia and The Porte - Resolutions respecting the objects of the war. The Earl of Mornington. HL Deb 24 February 1854 vol 130 cc1201-50

³⁴³ **Hansard**, Russia And The Porte. Lord John Russell, HC Deb 27 May 1853 vol 127 cc709-14

gönderme talebi Kabine üyelerince reddedilmişti. O dönemde Rusya'yla yapılan müzakerelerin içeriğinde bir değişim ortaya çıkmıştı. Deniz kuvvetleri komutanı donanmanın Malta'dan ayrılmasını onaylamadı. Aberdeen'e gönderilen mesaja bakıldığında, Rus imparatoru da donanmanın Malta'da kalmasını talep ediyordu. Bir Londra parlamento üyesine göre, İngiliz donanması Rus önerisini de gözeterek davrandı.³⁴⁴

18 Mart 1853'te beklenmedik bir olay yaşanmıştı; Sadrazam Mehmet Ali Paşa'nın talebinden on iki gün sonra III. Napolyon Akdeniz donanmasını Salamis'e göndermeye karar verdi.³⁴⁵ Prens Mençikov'un dayatması sonucu Hariciye Nazırlığından Fuat Efendi'nin istifa etmesiyle birlikte Babiali'de Fransız menfaatlerinin zarar görebileceğini ileri süren Louis Napolyon, donanmasının Salamis'e gitmesini emretti.³⁴⁶ Rusya ve Osmanlı'ya gözdağı vermek niyetiyle donanmasını Salamis'e gönderiyordu. Bu durumu İngiltere Kabine üyesi Granville şöyle yorumladı: "*Kırım Savaşına giden yolda askeri tehdidi ilk başlatan Fransız yönetimidir. İngiltere ise Napolyon'un saldırgan tutumunu tutkulu heyecanlara ve diplomatik deneyimsizliğe yoruyordu.*"³⁴⁷

Stratford İstanbul'a ulaşmadan önce, İngiltere İstanbul temsilciliğini yapan General Rose Amiral Dundas'ın Fransız donanmasına eşlik etmesini bildirdi. Donanmanın ilerlemesi meselesi Aberdeen, Palmerston, John Russell, Graham ve Clarendon arasında tartışıldı. Napolyon'un davranışının savaş kışkırtıcılığı olduğuna, Osmanlı ile Rusya'yı birbirine düşürmeyi amaçladığına karar verdiler; kendi filolarına Fransız donanmasına katılmamasını bildirdiler. Kabine'nin bu beş üyesi dış politikaya yön veriyordu. Barışı muhafaza etmenin esas amaç olduğu, Rusya'nın İstanbul'u işgal etmesine müsaade edilmeyeceği ve gerekli görülürse Osmanlı'nın muhafaza edilmesi hususunda aralarında uzlaşmışlardı. Ama barışın korunmasındaki yöntemler, Rusya'nın gerçek niyetleri ve Osmanlı'nın taşıdığı anlam konularında ise aralarında görüş ayrılıkları vardı.³⁴⁸

Kabine üyeleri Lord Palmerston ve Lord John Russell Rusya'ya karşı şiddeti içeren bir siyasetin gerekliliğine inanıyorlardı. İngiltere'nin kararlı tutumu karşısında, 1849 yılında Rus yönetimi Macar mülteciler konusunda Osmanlı'yla başlattığı münakaşalara son vermişti. Benzer baskı karşısında,

³⁴⁴ Hansard, Mr. French. Hc Deb 24 February 1854, vol 130, cc1264-83

³⁴⁵ PRO/FO, Latin and Greek Churches in Turkey I: No. 184, Sir Cowley to Lord Clarendon, Constantinople, 19 Mar. 1853

³⁴⁶ Argyll, Ina Erskine McNeil (Duchess of) and Douglas, George (Ed.) (1906), **Eighth Duke of Argyll, (1823-1900): Autobiography and Memoirs**. Cilt. I, II, E. P. J. Murray, s.110-111

³⁴⁷ Henry Reeve, (Ed.), **A Journal of the Reign of Queen Victoria**. By Charles Greville, 8 Cilt, London 1888, Cilt. VII, British Library, s.54

³⁴⁸ Argyll, Ina Erskine McNeil (Duchess of) and Douglas, George (Ed.) (1906), **Eighth Duke of Argyll, (1823-1900): Autobiography and Memoirs**. Cilt I, II, E. P. J. Murray, s.111

Rusya'nın yeni dayatmalarından da vazgeçebileceğini varsayıyorlardı. Rus taleplerinin İstanbul'da dile getirilmesi 1849 hadiselerini hatırlattı.³⁴⁹ Palmerston kendi Kabine arkadaşlarına, “Rusya’ya karşı tehditkâr ve kararlı bir tavır ortaya konulursa, Rusya’nın taleplerini geri çekeceğini” anlattı. Aberdeen ve ona sadık üyeler bu teklife muhalefet ederlerken, Clarendon ve James Graham ise destekliyorlardı. Karşı çıkanlar Doğu Meselesini farklı algılıyorlardı; Hıristiyanların sürekli cezalandırıldığı varsayılması, Navarin olayı, Osmanlı’nın yenilmesinden duyulan sevinç ve Yunanistan’ın bağımsızlığındaki aktif rolünden dolayı Rusya’ya şükran duyuyorlardı. Osmanlı’nın Rusya ile bölüşülmesinden yanaydılar.³⁵⁰

Osmanlı-Rus Diplomatik İlişkilerinde Krizin Derinleşmesi: 16 Mart 1853’te Prens Mençikov Babıali’ye çok önemli bir kâğıt sundu (Note Verbale). 25 Mart’ta General Rose, Pisani’nin imzası olan bir memorandumu İngiliz Hükümeti’ne teslim etti. Memorandumda Hariciye Nazırı Rıfat Paşa ve Osmanlı bakanlarının ilettiği bazı bilgiler vardı. General Rose belgeye şu düşüncelerini de eklemişti: “Prens Mençikov Osmanlı’yı gizlilik hususunda uyarmasına rağmen, Rus taleplerine uyulması halinde baş gösterebilecek tehlikelerden dolayı Babıali, İngiltere hükümetini gizlice bilgilendirme ihtiyacı hissetmiştir.”³⁵¹ Belgelerin muhtevası Stratford de Redcliff’e ulaştırıldığında, o da şu izlenimleri yazdı:

16 Mart 1853’te Prens Mençikov tarafından Babıali’ye sunulan gizli nota daha önceden bize bildirilmemişti. Pisani’yi mesele hakkında sorguladım. Rıfat Paşa’nın öyle bir belgeyi asla kabul etmeyeceğinde ısrar etti. Rus Büyükelçisi’nin tehdidkar dilinden dolayı, bu Bakan Rusya ile yürütülen görüşmeleri İngiltere’den gizli tutmak zorunda kalmış olabilir.³⁵²

31 Mart 1853’te Rıfat Paşa-Mençikov toplantısı yedi saat sürdü. Kutsal Yerler üzerine sekiz maddede anlaşılabilir. Fakat Fransız temsilcisi Benedetti dört maddenin 1740 tarihli Osmanlı-Fransız anlaşmasını ihlal ettiğini ileri sürdü. 2 Nisan 1853’te Fransız donanmasının Boğazlara ulaşmasındaki esas amaç Osmanlı yönetimini Rusya’nın taleplerini reddetmeye teşvik etmek ve iki devlet arasındaki diplomatik müzakerelere son verilmesini sağlamaktır.³⁵³ Bu arada, Başbakan Aberdeen’in itirazlarına rağmen, Osmanlı’ya beşinci defa Büyükelçi olarak atanan Stratford de Redcliffe 5 Nisan 1853’te İstanbul’a ulaşmıştı.³⁵⁴ Stratford İstanbul’a ulaşır ulaşmaz General Rose’un yerine görüşmelere

³⁴⁹ Henry Reeve, (ed), **A Journal of the Reign of Queen Victoria**. By Charles Greville, 8 Cilt, London, 1888, Cilt VII., s.56

³⁵⁰ Lord Stanmore, **Life of Lord Aberdeen**, London 1893, British Library, s.70-71

³⁵¹ **Hansard**, Eastern Papers, Alleged Discre-Pancy. Earl Grey. HL Deb 11 February 1856 vol 140 cc 513-22

³⁵² **Hansard**, HL Deb 11 February 1856, a.g.e.

³⁵³ W. O Henderson (Ed.), **Crimean War Diplomacy and Other Historical Essays**, New York: Russell and Russell, 1975, s.142-143

³⁵⁴ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.265

katılmaya başladı.³⁵⁵ Stratford, Fransa'nın yeni Büyükelçisi E. de Lacour ile daha ilk günlerinde hemen ortak bir tavır sergiledi.³⁵⁶ Babıali üzerinde nüfuzunu hızla tesis ediyordu. Kutsal Yerlerle alakalı Prens Mençikov'un taleplerini Babıali'nin kabul etmesinde arabuluculuk rolü oynamaya başladı. Mençikov'un Osmanlı'da Rum Hıristiyanlarını koruma haklarının Rusya'nın denetiminde olmasına ilişkin talebini Osmanlı adına Stratford kabul edilemez buluyordu.³⁵⁷ Padişah Abdülmecid ve Kabinesi Stratford'un Rusya'ya karşı tavır alınması için İstanbul'a özel olarak gönderildiğine, İngiltere'nin resmi siyasetini temsil ettiğine inanıyordu.³⁵⁸ Stratford İstanbul'daki ilk izlenimleriyle ilgili olarak karısına şunları yazdı: *"Sultan ve Kabinesi, korku ve iyi duygular arasında gidip geliyorlar. Prens Mençikov'la gizli müzakere yürütmesine rağmen Sadrazam, müzakerelerin sonucu hakkında karar vermesi için benim İstanbul'a ulaşmamı bekledi. İngiltere'nin çıkarlarına göre duygularımı kalıba dökmeğimden emin olabilirsiniz."*³⁵⁹

İngiltere Büyükelçilik çalışanları Stratford'a Prens Mençikov misyonu hakkında sundukları ayrıntılı bir rapora göre, Rus Çarı Osmanlı'ya savunmaya dönük bir ittifaklık öneriyordu. Osmanlı'yı işgale kalkışacak Batılı devletlere karşı 400,000 kişilik ordusunu Babıali'nin hizmetine vermeyi teklif ediyordu. Bu hizmetin karşılığında Kaynarca Sözleşmesi'ne ilave olarak Rum Ortodoks Kilisesi'nin tamamen Rus otoritesine teslim edilmesi isteniyordu. Bütün bu teklifler Batılı devlet yetkililerinden gizli tutulacaktı. İngiltere'ye veya başka Batılı devletlere bu önerilerin sızdırılması halinde, Prens Mençikov İstanbul'u hemen terk edeceğini Sultan Abdülmecid'e beyan etmişti.³⁶⁰ Osmanlı'da Rum Ortodoks Kilisesi'nin haklarını ve ayrıcalıklarını sadece Rusya'nın üstlenmesi Doğu Meselesi'nde Batılı ülkelerin neredeyse tamamen dışlanması anlamına geliyordu. Stratford gelişmeleri böyle değerlendirmiş ve daha İstanbul'a ayak basar basmaz Osmanlı Sadrazamı ve Dışişleri Bakanı Rıfat Paşa'yla toplantı düzenleyerek, *"Kudüs'te Kutsal Yerler sorununu Rusya'nın önerdiği diğer her şeyle tamamen ayrı tutmaları"* nasihatinde bulunmuştu.³⁶¹ İngiliz temsilcisi Rusya'yla pazarlıklarda dini sorunlarla siyasi sorunları birbirinden ayrı tutan bir yaklaşımın sergilenmesinden yanaydı. Sadrazama ve Dışişleri bakanına şunları da söyledi:

Önceki yönetim siyasetini izlemeniz en iyi çözümdür. Hem Fransa'nın hem de Rusya'nın tatmin olmasını sağlayacak orta bir yolu bulmanıza sevindim. Prens Mençikov hangi öneriyle size gelirse

³⁵⁵ Hansard, Russia and The Porte. HC Deb 27 May 1853 vol 127 cc709-1

³⁵⁶ W. O. Henderson (Ed.), *Crimean War Diplomacy and Other Historical Essays*, New York: Russell and Russell, 1975, s.142-143

³⁵⁷ Lane Poole (Ed.), *The Life of Stratford-Canning*. By Stanley Lane Poole. 2 Cilt, London: 1888, s.253-257

³⁵⁸ W. O. Henderson (Ed.), *Crimean War Diplomacy and Other Historical Essays*, New York: Russell and Russell, 1975, s.142-143

³⁵⁹ *The Life of Lord Stratford De Redcliffe* By Stanley Lane-Poole London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.263-264

³⁶⁰ Poole, a.g.e., s.265

³⁶¹ Poole, a.g.e., s.266

gelsin, önerdiklerinin doğasını, nedenlerini çok iyi muhakeme etmediğiniz sürece, onunla müzakere sürecine girmekten kaçınmalısınız. Size önereceği çözüm maddelerinin var olan herhangi bir sözleşmeye göre meşru ve hukuki bir yapıda olması imkânsızdır. Kendi Hıristiyan vatandaşlarınızın ayrıcalıklarını Rusya'ya bahşederseniz, Osmanlı'nın egemenlik hakları ve bağımsızlığı ortadan kalkacaktır.³⁶²

Stratford, Babıali'yle görüşmelerinde İngiltere'nin çıkarlarını hiç dile getirmezken, Osmanlı'nın Rusya karşısında bağımsızlığına sürekli vurgu yapıyordu. İngiliz Büyükelçisi Fransız Büyükelçisi'yle ortak anlayış çerçevesinde Prens Mençikov'a gerekli talepleri sundu. Kutsal mekânlarla alakalı sorunları çözüme bağladıklarına, Prens Mençikov'un misyonunun bittiğine ve İstanbul'u terk etmesinde bir sakınca bulunmadığına inanıyorlardı. Ama Prens Mençikov'un ortaya koyduğu taleplerin hem Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını çiğnediğine, hem de İngiltere ve Fransa'nın çıkarlarını ilhak ettiğine karar vermişlerdi. 1841'de bütün Avrupalı devletlerin ortak aldığı kararlar ve şartlar geçersiz kılınmak isteniyordu. Rus temsilcisinin ortaya koyduğu şartları Fransız ve İngiliz temsilciler tamamen ortak bir görüş birliğiyle değerlendiriyor ve ortak davranıyorlardı.³⁶³

Osmanlı hukuk sistemi altında Fransa, Katoliklerin hamisiydi; benzer bir hamiliği Rum-Ortodoks Hıristiyanları için Rusya talep ediyordu. Ama Fransa'nın hamiliğini yaptığı Hıristiyanların nüfusu birkaç bin kişiyken, Rusya'nın talep ettiği kesimlerin nüfusu milyonlardaydı. Batılı devletler açısından bile bu talep Osmanlı'ya karşı bir haksızlıktı ve kabul edilemezdi. Rusya'nın böyle bir talebi meşru kabul edilirse, İngiliz devlet adamlarına göre Fransa'nın da İrlanda'daki Katolikler için öyle bir talepte bulunması mümkün olabilirdi.³⁶⁴ Stratford ve Fransız temsilcinin tavsiyelerine göre, Babıali Rusya'nın hamilik talebini reddetti.³⁶⁵ Fransa, İngiltere, Rusya ve Osmanlı 1852 Şubat fermanına benzer bir taslak üzerinde anlaşmaya vardılar.³⁶⁶ 10 Nisan 1853'te Mençikov Kutsal Yerlerin tamir edilmesi ve sorumlulukların paylaşılması meselesinde anlaşmalarını, ama Senedin gündem dışında tutulduğunu Rus yönetimine bildirdi. Nesselrode bu durumda Küçük Kaynarca Antlaşması'nın ilke olarak kabul görmesi gerektiğini bildirdi.³⁶⁷

Osmanlı-Rus Müzakerelerinin Savaş Kararlarına Dönüşmesi: 19 Nisan 1853'te Prens Mençikov ikinci bir notayı Hariciye Nazırı Rıfat Paşa'ya verdi. Osmanlı Bakanlarının kötü niyetli

³⁶² Poole, a.g.e., s.266

³⁶³ **Hansard**, Russia And The Porte. HC Deb 27 May 1853 vol 127 cc709-14

³⁶⁴ **Eastern Papers (E.P)**, 7 Parts. (Accounts and Papers, lxxxı., 1854), British Library, s.236

³⁶⁵ **EP**, a.g.e., s.230

³⁶⁶ **NA, PRO/FO**, Latin and Greek Churches in Turkey 1:Nr. 301, Stratford to Clarendon, Constantinople, 3 May. 1853,

³⁶⁷ Alexander William Kinglake, **Invasion of the Crimea**, Cilt I, William Blackwood and Sons 1868, British Library s.144-145

olduğu ve Rus Çarı'na saygı duymadıkları iddia ediliyordu. Eski sözleşmeler ışığında yeni bir 'Sened' in düzenlenmesi talep ediliyordu. 21 Nisan 1853'te Rıfat Paşa bu notayı Stratford'a iletti. Nota Kutsal Yerlerle ilgili olarak Rusya'nın rolünü onaylayan bir fermanın yayınlanmasını, 'Sened'in hazırlanmasını ve geçmiş sözleşmelere uygun şekilde her iki devlet arasında müzakerelerin yapılmasını gündeme getirmişti. Aynı günün akşamı bir Rus temsilcisi Babıali'ye gelerek, Rus önerileri konusunda İngilizlerin nasihatlerine başvurulmasını diplomatik usullere ve iki ülke arasındaki iyi niyetli ilişkilere uygun düşmediğinden, Babıali'nin iki devlet arasında şüphelerin derinleşmesine yol açacak tavır ve tutumlardan gelecekte kaçınması arzusu iletili. Sadrazam'ın Prens Mençikov'a gönderdiği cevap ise şöyleydi: “Ülkemizin iyiliğini, gelişmesini ve huzurunu isteyen yabancı bir yetkiliye geleceğimiz hakkında danışılmasında kötü bir niyet görmüyoruz.”³⁶⁸

Osmanlı yönetimi Stratford'un önerdiği gibi davrandı; Kutsal Yerler meselesi tarafları tatmin edecek şekilde düzenlendi; diğer Rus önerileri reddedildi; Hristiyanların hakları ve ayrıcalıkları Babıali'nin garantörlüğü altında olacaktı. Rus temsilci yanlış anlaşılmanın ortaya çıktığını ve bundan İngiltere'nin sorumlu olduğunu ifade ediyordu. Rus ve Fransız temsilcileri İstanbul'da yüz yüze görüştürüldü ve 22 Nisan 1853'te birbirleriyle uzlaştırıldılar. Türbelerle ilgili sorunlar dışında Kutsal Mekânlar'la ilgili bütün anlaşmazlıklar giderildi.³⁶⁹ Stratford, bu hadiseleri 25 Nisan 1853'te eşine yazdığı bir mektupta dile getiriyordu:

Fransız ve Rus Büyükelçilerini tam zamanında bir araya getirerek Kutsal Mekânlar meselesinin halledilmesini sağladım. Ama Rus temsilci sözleşmenin en çirkin maddesini Babıali'nin kabul etmesini istiyor. Babıali'yi ihtiyatlı bir yola soktum. Bu Paskalya bayramında savaş çıkmayacağından emin olabilirsiniz.³⁷⁰

İngiliz Büyükelçisi Osmanlı yönetimini Rusya ile karşı karşıya getirecek faaliyetlere odaklandığı zaman, İngiltere'nin zor bir anda Babıali'nin yardımına koşacağı taahhütlerinde bulunuyordu; fakat Londra hükümeti kendi elçisinin öne sürdüğünden farklı davranıyordu. Çünkü, Rus Çarının Kutsal Mekânlar'la ilgili şikâyetlerini Başbakan Aberdeen destekliyor ve Mençikov misyonunu onaylıyordu. Tuna eyaletlerinin Rusya tarafından işgal edileceğini önceden biliyordu; ama işgale karşı hiç itiraz etmeyecek, sessiz kalarak Rusya'nın eylemine meşruluk kazandırmayı tercih edecekti. Rusya'nın daha fazla ileri gitmeyeceğine, İstanbul'u işgale kalkışmayacağına inanıyordu; Çarın saldırganlığını kınayan hiçbir açıklama yapmadı.³⁷¹

³⁶⁸ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.269

³⁶⁹ Alexander William Kinglake, **Invasion of the Crimea**, Cilt I, William Blackwood and Sons 1868, British Library, s.144-5

³⁷⁰ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.270

³⁷¹ **Hansard**, Parliamentary Debate, Mr. French. Hc Deb 24 February 1854, vol 130, cc1264-83

Mençikov buhranı 5 Mayıs 1853'te ikinci aşamasına tırmanıyordu. Kutsal Mekânlar meselesi Rusya'nın diğer taleplerinden ayrı tutulup çözüme kavuşturulunca, Rusya'nın Babıali'ye dayatmak istediği hususlarda görünür bir gerekçe kalmamıştı. Uluslararası seviyede dayanacağı meşru bir zemini kalmayan Rus temsilcisinin, öne süreceği sözleşmeyi Babıali'ye kabul ettirebilmesinin tek yolu tehditkâr davranabilmesiydi. Öfkeli davranmaya başlayan Mençikov karşısında Osmanlı temsilcileri son derece ihtiyatlı ve sakince karşılık veriyorlardı. Stratford'un İstanbul'a ulaşmasıyla birlikte Osmanlı-Rus müzakerelerinde Osmanlı devlet adamlarının ortaya koyduğu tavırlar tamamen değişmişti; sürekli ihtiyatlı ve sakin davranıyorlardı. Mençikov'un 5 Mayıs'ta Babıali'ye sunduğu notada, Osmanlı'nın içişlerine müdahale hakkına ek olarak Rum Ortodoks Kilisesi'nin hamiliği talebi de vardı. Cevap için beş günlük süre tanınmıştı. Prens'in Sunduğu Notada şunlar da vardı: 1. Kutsal Mekânlar üstüne yayınlanan en son ferman Rus hükümetiyle resmi temaslara ağırlık verecek bir güce sahip olmalıdır; 2. Her iki devletin karşılıklı güvenini ortaya koyan ve geçmiş yılların bütün sözleşmelerini özet haline getiren bir 'Sened' kabul edilmelidir.³⁷²

Mençikov verdiği yeni notada Ortodoks kiliselerinin gelecekteki temsilcisi olarak Rusya'nın görülmesini istiyordu. Rusya'dan gelen bir emirle, şartların kabulü için Babıali'ye üç günlük süre tanındı.³⁷³ Bütün Ortodoksların temsil hakları talep edildiği gibi, ayrıca Osmanlı vatandaşı olan Katolik Hıristiyanların da temsil haklarını meşru kılacak bir şart daha öne sürülmüştü. Bütün Hıristiyanları temsil etmek amaçlanıyordu. Eğer Babıali kabule yanaşmazsa, Mençikov müzakerelere son verecekti. Prenslüklerin işgali ve İstanbul'a saldırması halinde Osmanlı'ya boyun eğdirileceği hesap ediliyordu. Osmanlı idarecileri bunun üzerine İngiltere ve Fransa'nın hangi şartlarda ve nasıl bir askeri yardımda bulunabileceklerini o devletlerin temsilcilerinden öğrenmek istedi. Her iki ülke temsilcileri de Babıali'ye bağımsız bir devlet olarak hareket etmesini, Hıristiyanlarla ilgili reformları yaparak Batı kamuoyunun sempatisini kazanmasını önerdiler. Yakın müttefikleri de dâhil, bütün Avrupalı güçler Rusya'nın taleplerine karşı çıkılmasında aralarında uzlaştılar. İngiltere ve Fransız temsilcileri bu vesileyle Osmanlı Hıristiyanları için reformların yapılmasını gündeme getirmişlerdi.³⁷⁴ Stanford, karısına yazdığı gibi, İstanbul'da sadece İngiltere'nin menfaatlerini gözetiyordu. Bir yandan Fransa'nın tek başına Akdeniz'e hâkim olmasını engelleyecek siyaset geliştirirken, bir yandan da Küçük Kaynarca ve Hünkâr İskeleyi Sözleşmesi'ni tamamen tasfiye etme çabasındaydı. Bu noktada, Bonopartizm serüvenciliğini kullanarak Rusya'nın

³⁷² **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.272

³⁷³ W. O. Henderson (Ed.), **Crimian War Diplomacy and Other Historical Essays**, New York: Russell and Russell, 1975, s.145

³⁷⁴ Henderson, a.g.e., s.147

Babıali üzerindeki nüfuzunu kırma siyasetini geliştirmeye çalışıyordu.³⁷⁵ Bu şartlar altında Osmanlı'nın tutumu ikiye bölünmüştü: Devlet içinde Ruslarla savaşmak isteyenlerle, Ruslarla anlaşma yoluna gitmek isteyenler arasında ciddi gerilimler ve çatışmalar yaşanıyordu.³⁷⁶

İstanbul'da pazarlıklar bütün şiddetiyle sürüyordu. İngiltere Dışişleri Bakanı, Çar'dan İstanbul'a saldırmayacağına dair bir söz aldığını, kaygılanmalarını gerektiğini parlamentoya ve kamuoyuna açıkladı. Fakat Hükümet yetkililerinin Rusya hususunda güvence vermelerinin etkisi olmamıştı. Rusya'nın Osmanlı'yla münasebetlerinde İngiliz çıkarlarını ihlal edebileceğine inanılıyordu. Prens Mençikov'un Prusya ve Avusturya'nın Osmanlı Rum vatandaşlarının hamisi olmak istediğini açıklamıştı. Bu hamiliğin Rusya tarafından garantör devlet olarak güvence altında tutulmasını sağlayacak yeni bir sözleşmeyi Osmanlı Kabinesi'nin önüne koydu. Rum vatandaşlarına ayrıcalıklar tanınmasında diretiliyordu. Prusya ve Avusturya bu hususta Rusya ile işbirliği içindeydi. İngiltere açısından böyle bir gelişme tedirgin ediciydi; çünkü Prens Mençikov'un sunduğu önergeyi eğer Babıali imzalasaydı, Rusya, Osmanlı'yla kendi Hıristiyan vatandaşları arasında esas otorite konumuna gelebilecek ve çıkarlarına göre Osmanlı'nın iç işlerine müdahale etme hakkını tamamen tekeline alacaktı. Böyle bir gelişmenin Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını Rusya'nın çıkarlarına bağımlı kılacağından, Avrupa güç dengesinde İngiltere ve Fransa'nın konumu zayıflayacaktı.³⁷⁷

Mençikov'un Babıali'ye sunduğu önerge doğrudan bir ultiatom niteliğinde olmasından dolayı, diplomatik alanda ilk kez böyle bir hadise yaşanıyordu. Önceki dönemlerde böyle bir olay ne duyulmuş ne de yaşanmıştı; daha baştan uzlaşmaz ve saldırgan bir tavır sergileniyordu.³⁷⁸ Mençikov'un 5 Mayıs 1853 tarihli ultiatomuna karşı Reşid Paşa, Hriciye Nazırı Rıfat Paşa'nın daha önceki ılımlı reddini yeni bir düzenlemeyle belirtti.³⁷⁹ Rıfat Paşa ve Seraskerle ortak bir toplantı düzenleyen Büyükelçi Stratford, bütün Hıristiyanlık mezheplerinin hukuki konumundan farklı bir seçeneği Rum Ortodoks Kilisesi'ne tanıyamayacaklarını ve böyle bir düzenlemeyi Rusya'ya sunamayacaklarını Mençikov'a iletilmesini talep etti. Bunun üzerine, Osmanlı Sadrazamı savaş halinde İngiliz donanmasına güvenip güvenemeyeceklerini sordu. Stratford mevcut koşullar altında karşılıklı öfkeyi ve gerilimi tırmandıracak tavrılardan kaçınılmasını önerdi. 9 Mayıs 1853'te Stratford Sultan Abdülmecid'e şunu bildirdi: "*Tehlike anında İngiliz donanmasının hizmetinizde*

³⁷⁵ Henderson, a.g.e., s.170

³⁷⁶ Henderson, a.g.e., s.148

³⁷⁷ **Hansard**, Russia And Porte, The Earl of Malmersbury, HL Deb 27 May 1853 vol. 127. cc 651-9

³⁷⁸ **Hansard**, HL Deb 27 May 1853 a.g.e.

³⁷⁹ **NA, PRO/FO**, Latin and Greek Churches in Turkey 1: Nr. 321, Lord Stratford to Lord Clarendon, Constantinople, 14 May 1853

olması için İngiltere'den talepte bulunulmuştur.” Büyükelçi kararını Bakanlara değil de doğrudan Padişah’a bildirmişti. 10 Mayıs 1853’te Rıfat Paşa Stratford’a uzlaşmacı bir üslupla karşılık verdi.³⁸⁰ Aynı gün Büyükelçi’nin Londra’ya bildirdiğine göre, kutsal yerler sorunu Rusya ile çözülrken, Babıali kendine sunulan saldırgan içerikli teklifi imzalamayacaktı. Bu haber Stratford tarafından 10 Mayıs 1853 tarihli telgrafla teyit edilmişti.³⁸¹

10 Mayıs 1853'te Mençikov'u cevaplandıran Rıfat Paşa Kudüs düşkünler evi ve kiliseleriyle ilgili meseleler dışında, Rusya ile tamamen anlaşacak müzakereleri yapmaya hazır olduklarını bildirdi.³⁸² Kudüs'teki Kutsal Mekânlarla ilgili Rusya'nın hassasiyetlerine saygı duyulacak ve gözetilecek, ama Hıristiyanların hamilik teklifi kabul edilmeyecekti. Bir gün sonra Prens Mençikov Babıali'nin cevabında ortaya konulan derin şüphelere şaşırıldığını, kararı gözden geçirmek için bir üç günlük süre tanıdıklarını ilettiler. Mençikov; Fransa ve İngiltere temsilciliklerine ait müdahalenin sonuçlarıyla karşılaştığını biliyordu. Üç günlük bekleme süresi boyunca, Mençikov Osmanlı Bakanlarını devreden çıkartarak doğrudan Sultan Abdülmecid’le görüşmeye kalkıştı. Kurallar gereği Rus heyetiyle birebir görüşmemesi gereken Sultan Abdülmecid Bakanlarını Mençikov’la görüşmeye gönderdi. Ama kendisini gizlice aşarak Sultan Abdülmecid’le görüşen Mençikov’u huzuruna kabul etmek istemeyen sadrazam, 13 Mayıs 1853’te istifa etti. Bunun üzerine Rusya’ya düşman olduğu bilinen kişilerden yeni bir hükümet kuruldu. Stratford’un yakın müttefiki Reşid Paşa Dışişleri Bakanı oldu. Osmanlı yönetimindeki bu ani değişiklikten dolayı Mençikov’un İstanbul’daki konumu zorlaşacaktı.³⁸³ 15 Mayıs 1853’te Hariciye Nazırlığına Rıfat Paşa'nın yerine Reşid Paşa'nın getirilmesi, Batılı iki devletin Osmanlı-Rus gerilim sürecine müdahalesini sadece beş gün uzatmıştı. Çünkü hem Fransız temsilcisi Lacour, hem de İngiliz temsilcisi Stratford Rus notasına kesin karşıydılar. Rusya müzakerelerde esnek davranamıyordu.³⁸⁴ Osmanlı Kabinesi 15 Mayıs'ta karar için beş günlük daha süre talep etti. Mençikov ise iki devlet arasında resmi ilişkilerin kesildiğini ilan ettiği halde, beş günlük süreyi tanıdı. Bu dönemde Rus heyeti, Reşid Paşa'nın teklif edilen Senedi kabul ettiğine dair habere inanmış ve çevreye öyle yaymıştı.³⁸⁵

Mençikov, Babıali’yle resmi ilişkileri kestiklerini ilan ettiği halde, dönüş hazırlıkları için birkaç gün daha İstanbul’da kalacağını bildirdi. Padişah’ın ve Bakanların onun ayaklarına kapanmasını istemiş gibi bir ruh hali içindeydi sanki. Son gönderdiği tehdit mesajıyla da diplomatik seçenekler tüketilmişti. Rusya’nın garantörlüğünün reddedilmesiyle birlikte, doğacak sonuçlardan Babıali’yi

³⁸⁰ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.272

³⁸¹ **Hansard**, Russia And Porte, The Earl of Malmersbury, HL Deb 27 May 1853 vol 127 cc 651-9

³⁸² **NA, PRO/FO**, Latin and Greek Churches in Turkey 1: Nr.331 Inclosures 1- 2, Rifaat to Menshikov, Constantinople, 10 May 1853

³⁸³ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.273

³⁸⁴ Derek Hopwood, **The Russian Presence in Syria and Palestine 1843- 1914**, Oxford: Clarendon Press, 1969, s.12- 13

³⁸⁵ **NA, PRO/FO**, Latin and Greek Churches in Turkey 1: Nr. 321, Lord Stratford to Lord Clarendon, Constantinople, 14 May 1853

sorumlu tutuyordu. Rusya, askeri gücünü kullanarak Babıali üstünde baskı oluşturma arayışına girecekti. Rus Çarı'nın her zaman Osmanlı'nın istikrarını gözettiğini, onunla yakın ilişkiler kurmak istediğini; ama Babıali'nin düşmanlığıyla karşılaşıldığını ve Rusya'ya büyük haksızlık yapıldığını da ifade etmişti.³⁸⁶ Rus ve Osmanlı idarecileri, her iki tarafın da savaştan geri adım atılacağı umuduyla davranıyor; karşı tarafın taviz vereceği beklentisiyle süreci yönlendirmeye çalışıyorlardı. 16 Mayıs 1853'te Reşid Paşa oğlu aracılığıyla Mençikov'a yüz yüze görüşme teklifini ilettiler. Rus temsilcinin cevabının sert olmasına rağmen, Rus Büyükelçisi Aristorchi, Stratford'un Babıali üzerindeki etkisini kırarak şekilde davranmaya kalkıştı.³⁸⁷

Mençikov'un son notasına istinaden Stratford önemli bir adım daha attı. Diğer üç Avrupa devlet temsilcileriyle kendi evinde bir toplantı düzenledi. Osmanlı-Rus ilişkilerinin kopma noktasına geldiği bir anda Doğu Sorunu'nun Avrupalı devletlerin kontrolü altına alınmasını teşvik etti. 16-18 Mayıs'ta İngiliz, Fransız, Prusya ve Avusturyalı temsilciler kendi aralarında toplantı yaptılar; Rusya'nın Hristiyanların hamilik talebini reddettiler. Hristiyanların hamilik meselesinde dört devlet arasında mutabakat sağlandı. Ne olursa olsun, dört Avrupa devletinin ayrı ve birbirlerinden bağımsız olarak ortaya çıkabilecek sürece müdahalede bulunulmamasında ısrar ediyordu. Dört devlet temsilcisi de Prens Mençikov heyeti hakkında tamamen aynı fikirdeydiler. Avusturya temsilcisi M. Klezl Babıali'nin yeni bir notasını Mençikov'a iletmek istediğini bildirdi. Mençikov ise aşırı alıngan ve tepkisel bir tavırla, eğer Babıali kendisine sunulan talepleri hemen kabul etmezse 20 Mayıs'ta İstanbul'u terk edeceğini söyledi. Batılı temsilciler bunun üzerine Mençikov'un son derece acemice hareket eden, diplomatik kaidelerden bihaber bir yapıda olduğuna karar verdiler.³⁸⁸ Aynı gün kırk altı kişilik Osmanlı Yüce Divanı Rusya'nın dayattığı Senedi görüşmek için toplandı; 17 Mayıs'ta resmi bir karar yayınladı. Fransız ve İngiliz temsilcilerinin onayladığı bu resmi karara göre, Rus kiliseleri ve Kudüs'te düşkünler evi Senede ilave edilecekti; Fransız ve Rus onayı alınmaksızın Kudüs'te başka bir değişikliğe gidilmeyecekti. Mençikov Babıali'nin bu kararını da reddetti.³⁸⁹

Mençikov, hükümetinin kendi gücüyle davranacağını, elçiliği boşaltacağını, Ortodoks Kilisesi'ne herhangi bir saldırıyı düşmanca bir tavır olarak göreceğini ilan etti. Osmanlı da aynı şekilde karşılık vererek, seferberlik ilan etti; Hristiyan nüfusu ve Rus ticaretini de koruyacağını belirtti. Buna karşılık 19 Mayıs'ta Mençikov son adımını attı. Reşid Paşa'ya görüşülmesi için yeni bir

³⁸⁶ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.274

³⁸⁷ **NA, PRO/FO**, Latin and Greek Churches in Turkey 1: Nr. 321, Lord Stratford to Lord Clarendon, Constantinople, 14 May 1853

³⁸⁸ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.274

³⁸⁹ **NA, PRO/FO**, Latin and Greek Churches in Turkey 1: Nr. 321 Lord Stratford to Lord Clarendon, Constantinople, 14 May 1853

taslak gönderdi.³⁹⁰ Rus elçiliğinin boşaltıldığını iki defa ilan ettiği halde Reşid Paşa'ya tekrar bir nota göndermişti.³⁹¹ Dört Avrupa devleti sürece dâhil oldu; Babıali'yi kendi görüşleri yönünde etkileyecek müdahale sürecini başlatarak şu notu iletmışlerdi: *“Reşid Paşa Osmanlı'nın egemenlik haklarını ve bağımsızlığını savunacak konumdadır. Onun yargılarına saygı duyuyoruz. Babıali'nin resmi bir sözleşme oluşturacak kararını destekliyoruz.”*³⁹²

Aynı gün İngiliz bakanlarından Clarendon, Parlamento'da bir soru önermesine cevaben yaptığı bir açıklamada, Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının korunmasının İngiltere'nin çıkarları açısından can alıcı önemde olduğunu vurguladı. Fransa ve İngiltere'nin bu hususta tamamen aynı fikirde olduğunu ve birlikte hareket ettiklerini, kendi hükümetlerinin dileklerini ve niyetlerini her iki ülkenin İstanbul Büyükelçileri'nin başarıyla hayata geçirdiklerini ifade etmişti.³⁹³ Bu arada gündeme Osmanlı-Rus görüşmelerinin gizlice yapıldığına dair bir haber düşecekti. İtalyan Büyükelçisi Pisani gizlice yürütülen Osmanlı-Rus görüşmelerini sözlü olarak Osmanlı Bakanlarından öğrendiğini; ama 27 Mayıs 1853'te ise Stratford'a Osmanlı Bakanların öyle bir müzakere görüşmesini asla kabule yanaşmayacağını bildiriyordu. Bu durumun açığa çıkması, zaten Babıali'ye her zaman önyargılı olan İngiliz Hükümet üyelerinde Osmanlı idarecilerine güvensiz bakmalarını daha çok pekiştirecekti.³⁹⁴ Olayların arka planı hakkında Stratford 29 Mayıs 1853'te karısına şunları yazmıştı:

Osmanlı ordusu alarm halinde; donanmasını Sarıyer tarafına konumlandırdı... Reşid Paşa bir daha Sadrazam olmak istemediğini söyledi bana. Rusya'nın taleplerine karşı çıkmakla, doğru bir tavır ortaya koyduğunu ima etmek istiyor gibiydi. Hıristiyanların ve Yahudilerin haklarını ve ayrıcalıklarını yeniden ilan eden bir fermanın hazırlanmasında rol aldım. Babıali'yle özel görüşmelerim oldu. Gelecekte gayrimüslimler için başka ayrıcalıkların verilmesini ümit ediyorum. Rusya her şey kendisinin olsun istiyor; Batılı devletlere bir şey bırakmak niyetinde değil. Onları mutlaka engellememiz lazım. İngiltere'nin ve Batının çıkarları için Osmanlı'yı Rusya'ya karşı desteklemek benim görevimdir. Ama kendi Kabinemize önemli işler düşüyor; olayların gelişmesi bizim hükümetimize bağlıdır. Meseleleri bütün çıplaklığıyla görebilecekler mi? Fransa son derece kararlı gözüküyor. Eğer Rus ordusu Osmanlı'yı işgale kalkışırsa, Fransa Babıali'nin yardımına koşacak. Perde arkasından meseleleri tamamen ben yönlendirdiğim halde, geleceği tam öngöremiyorum. Prusya ve Avusturya temsilcilerinin konuştukları dilden bizim yanımızda olabileceklerini anlıyorum.³⁹⁵

31 Mayıs 1853'te Rus Dışişleri Bakanı Kont Nesselrode Reşid Paşa'ya mektup gönderdi; Mencikov'a ait son notanın onaylanmasını talep ediyordu. Eğer nota kabul edilmezse, Babıali

³⁹⁰ NA, PRO/FO, Latin and Greek Churches in Turkey: Nr. 381. Stratford to Clarendon, Constantinople, 25 May. 1853

³⁹¹ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.280

³⁹² Poole, a.g.e., s.276

³⁹³ **Hansard**, Russia And Porte, The Earl of Malmersbury, HL Deb 27 May 1853 vol 127 cc 651-9

³⁹⁴ **Hansard**, Eastern Papers, Alleged Discre-Pancy. Earl Grey. HL Deb 11 February 1856 vol 140 cc 513-22

³⁹⁵ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole London: Longmans, Green, And Co., 1890, s. 276

üzerine bir baskı oluşturarak notanın kabul edilmesi yönünde Rus ordusunun Osmanlı sınırından geçeceği bildirildi. Savaş yapılmayacaktı.³⁹⁶ Mençikov Mayıs'ın sonuna doğru bir ulti­matom verdikten sonra İstanbul'u terk etmişti. Bu sonuç Stratford için diplomatik bir zaferken, Rusya için bir hezimetti; Çar ise bu olumsuz gelişmeden aşırı rahatsızdı. Stratford bu tarihte İngiliz Hükümeti'ne gönderdiği bir mektupta şunları yazıyordu:

Rus taleplerinin değiştirilmiş muhtevası Osmanlı Paşalarını şaşkınlık ve çelişkili bir ruh hali içinde bıraktı. Avrupalı devletlerin büyükelçileriyle şöyle bir karar aldık: Osmanlı bakanlarının görüşleri doğrultusunda davranacağız. Onların görüşlerine uyacak ve onlarla özdeş olacak şekilde kendi görüşlerimizi değiştireceğiz.³⁹⁷

Bu özdeşleşme yöntemi sayesinde Osmanlı-Rus uzlaşmasının engellenmesi, iki güç arasında gerilimi tırmandırma ve Babıali'yi Batılı devletlerin etkisi altında tutmak amaçlanıyordu. Kont Nesselrode'nun mektubunda eski yazışmalardaki talepler gündeme getirilmişti; Ortodoks Kiliseleri kapsayan talepler ve Küçük Kaynarca ile Hünkâr İskelesi Sözleşmelerindeki maddelerin Osmanlı yönetimince tekrar teyit edilme isteği gündemi işgal ediyordu. Osmanlı yönetimi Rus talebini kendi bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne yönelik bir saldırı olarak yorumladı.³⁹⁸ Batılı devletlerin desteğinden emin olan Reşid Paşa Rusya'nın son notasına karşı da direnmekte kararlıydı. Rum Kilisesi'nin hamiliğini üstlenme talebi kabul edilmeyecekti. *“Bu talep bir bedenden bir uzvun kopması değildir; bedenin bir bütün olarak zehirlenmesidir”* demişti. Mençikov ona ya ‘evet’, ya da ‘hayır’ denmesini ilet­ti. Babıali'den kısa bir ‘hayır’ cevabı geldi.³⁹⁹ Bu hususta St. Petersburg İngiliz Büyükelçisi H. Seymour'un Kont Nesselrode ile yaptığı görüşmede gözlemleri şöyleydi: *“Mençikov'un sunduğu talepler bütün Osmanlı Rumların hamiliğini üstleniyordu. Osmanlı Rumları imparatorlukta­ki sorunların çözümünde Rusya'ya kurtarıcı bir güç olarak bakacaklardı. Kendileri için değil de, Rusya'nın çıkarları doğrultusunda mücadele edeceklerdi.”*⁴⁰⁰

Rus Dışişleri Bakanı Kont Nesselrode ise H. Seymour'a şöyle karşılık verdi: *“Son yüzyıldır Osmanlı Rumları başka yabancı bir devlete mi baktılar?”* H. Seymour şöyle bir sonuca ulaşmıştı:

Rusya'nın Osmanlı Ortodoks Rumları üzerindeki nüfuzu tartışılabilir. Osmanlı Rumları adına müdahale etme hakkı güvence altına alınmadığı halde, Rusya'nın fiili olarak Osmanlı'nın içişlerine müdahalede bulunabildiği söylenebilir. Rusya'nın Osmanlı'nın içişlerine karışması yaygın bir durumdur. Fakat Rus yönetimi kendi konumunu güçlendirebilecek zahmetli ve çileli bir yola

³⁹⁶ Poole, a.g.e., s.275

³⁹⁷ E.P., Eastern Papers. 7 Parts. (Accounts and Papers, lxxxı., 1854), British Library, s.230

³⁹⁸ NA, PRO/FO, Latin and Greek Churches in Turkey 1: Nr. 389, Brunnov to Clarendon, London, 13/ 25 May 1853

³⁹⁹ The Life of Lord Stratford De Redcliffe By Stanley Lane- Poole London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.275

⁴⁰⁰ Hansard, Russia and The Porte – Resolutions respecting the objects of the war. The Earl of Mornington. HL Deb 24 February 1854 vol 130 cc1201-50

başvurmaktan ısrarla kaçınıyor. Eğer kelimeler niyetlerini saklamaya dönükse, İngiliz hükümeti Rus taleplerine şüpheyle ve endişeyle bakma hakkına sahiptir.⁴⁰¹

Rusya'nın Osmanlı'nın işlerine müdahalesi Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan kaynağını alıyordu. İngiltere ve Fransa açısından bu durum mutlaka değiştirilmeliydi. Küçük Kaynarca Sözleşmesi'nde genel bir anlatım vardı: “*Babiali Hristiyan dinini ve kiliselerini koruma sözünü verir.*” Mençikov misyonu sözleşmeye genel bir çerçevede yaklaşırken, talepleri daha özel bir içeriğe büründürülmüştü. Ayrıca, sözleşme Hristiyan dininden söz etmekle birlikte, talepler Rum kiliseleriyle ilgiliydi. Bu noktada Kont Nesselrode'nin H. Seymour'a gönderdiği resmi belgeden söz edilebilir:

Kaynarca Sözleşmesi'yle bağlantılı olarak, Hristiyan Rumların ayrıcalıklarından ve haklarından açık şekilde söz edilmiyor. Ama dine sağlanan koruma açık şekilde bu kiliselerin ayrıcalıklarını ve haklarını ima ediyor. Kiliselerin korunması hususunda Sultan'ın Rusya'ya söz verdiği andan itibaren, verdiği sözün yerine getirilip getirilmediği görevi Rusya'nın işi olmuştur. ‘Hristiyanlık’ bir şart olarak öne çıkartıldığından dolayı, Rus devleti sadece Ortodoksların değil, ayrıca Katoliklerin ve diğer Hristiyanların haklarında da yetkilidir.⁴⁰²

Mençikov'un ziyaretiyle derinleşen ve gittikçe buhranlı bir havaya bürünen uluslararası diplomatik müzakerelerde, Avrupalı herhangi bir devletin Osmanlı siyaseti üzerinde etkili olma meselesi aşırı önemseniyordu. Avrupalı bütün diplomatlar dış destek ve yardım olmaksızın, Osmanlı'nın çökebileceğine inanıyorlardı. Ülke liderleri bu nedenle verecekleri destek karşılığında Osmanlı'dan ya reform sözü almayı ya da reformlar yerine Osmanlı'nın bölüşülmesini en tatmin edici şekilde hayata geçirmenin peşindeydiler. Aberdeen'in bir Kabine üyesi “*Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumayı*” çok tuhaf ve gülünç bulmuştu. Bu terim aslında Batılı devlet adamları arasında Babiali'nin güçsüzlüğüne, başka bir dış devlet desteği olmaksızın var olamayacağına dair bakış açısına işaret ediyordu.⁴⁰³

Rus yönetimi; Osmanlı kendi yükümlülüklerini yerine getirinceye kadar, Beyliklerin işgal altında tutulacağını ilan etmişti; ama Osmanlı topraklarında ve karasularında Fransa ve İngiltere'nin Çar'ın hamlesine verdiği cevaplar da Rusya'nın davranışına benziyordu; onlar da savaşı kışkırtacak şekilde davranıyorlardı.⁴⁰⁴ Osmanlı-Rus savaşını kışkırtacak şekilde davranırlarken de, kendi aralarında büyük bir savaş patlak vermesin diye kendi başlarına Osmanlı'ya müdahaleye

⁴⁰¹ Hansard, HL Deb 24 February 1854, a.g.e.

⁴⁰² Hansard, Russia and The Porte - Resolutions respecting the objects of the war. The Earl of Mornington. HL Deb 24 February 1854 vol 130 cc1201-50

⁴⁰³ B. Kingsley Martin, *The Triumph of Lord Palmerston*, London: George Allen & Unwin Ltd, 1924, s.29

⁴⁰⁴ E.P., *Eastern Papers*. 7 Parts. (Accounts and Papers, 1xxx1, 1854), British Library, s.230

yanaşmıyorlardı; Osmanlı'nın ortaklaşa bir şekilde bölüşülme sürecinin belli şartlara ve hukuki kurallara bağlanması hesaplanıyordu. Ancak bu yoldan Avrupalı devletlerarasında genel bir savaşın çıkmasının engellenebileceği varsayılmıştı.⁴⁰⁵

Belli bir strateji doğrultusunda Osmanlı yönetimini ikna konusunda ortak davranma mücadelesi veren İngiltere, Fransa, Avusturya ve Prusya devlet temsilcilerinin reformlarla ilgili nasihatleri ve baskıları sonuç vermeye başladı. 7 Haziran 1853'te Sultan Abdülmecid yayınladığı bir fermanla bütün Hıristiyan mezheplerin var olan haklarını ve ayrıcalıklarını tanıdığını ilan ederek, Rusya'nın önemli diplomatik bir silahını etkisizleştirmeye teşebbüs etti.⁴⁰⁶ Rusya karşısında Londra hükümetinin tam desteğine sahip olduğuna inanan Sultan Abdülmecid'in reform hareketlerini başlatma süreci yaşanırken, Londra hükümeti de Rusya'ya yakın olduğuna dair mesajları vermeye devam ediyordu. 8 Haziran 1853'te İngiliz Dışişleri Bakanı Rus yönetimine şu mesajı gönderdi:

İngiltere'nin gösterdiği dostluktan ve samimi ilişkilerden Rus İmparatoru şüphe duyamaz. İmparator ayrıca şunu bilmelidir ki, İngiltere de Rusya'yla yakın ve dost bir ilişkinin devamından yanadır. Böyle bir ilişkinin Avrupa barışı için zorunlu olduğuna inanıyoruz. İstanbul'da şu anda olup bitenlerden dolayı, Avrupa barışının tehlikede olduğuna inanmıyoruz. Rusya'nın talebinin önceki antlaşmaların yenilenmesiyle sınırlı kalacağını, Rum Ortodoks vatandaşlarını kapsayacağını varsayıyoruz.⁴⁰⁷

16 Haziran 1853'te Stratford'un danışmanlığında Reşid Paşa yeni bir öneri paketi hazırlayarak Rusya'ya gönderdi. Rus Çarı Babıali önerisine karşı 22-23 Haziran'da ordusunu harekete geçme emri vererek karşılık verdi. 24 Haziran'da İngiltere, Fransa, Prusya ve Avusturya'nın ortak eyleme geçmesine Babıali destek verdi.⁴⁰⁸ Aynı gün İngiliz bakanı Clarendon, Osmanlı-Rus uzlaşmasının gerçekleşmemesinde esas sorumlu kişinin Stratford olduğunu söyledi.⁴⁰⁹ Başbakan Aberdeen ve Kabine'deki taraftarları ortada sadece ismi kaldığına inandıkları bir devletin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü için savaşma seçeneğini gülünç buluyorlardı. “*Osmanlı'nın bağımsızlığı sadece bir gölgeden ibarettir*” deniliyordu. Onların gözünde Ruslarla savaşmayı meşru kılacak ve haklı gösterebilecek hiçbir olay ya da gelişme yoktu. Osmanlı yönetiminin Mençikov Notasını kabul etmesini, hatta bunun için gerekirse Babıali'ye baskı yapmayı bile göze alabileceklerdi.⁴¹⁰

⁴⁰⁵ The Duke of Argyll, **Autobiography and Memoirs**, Cilt I, London, 1906, British Library, s.41

⁴⁰⁶ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co. 1890, s.275

⁴⁰⁷ **Hansard** Parliamentary Debate, Mr. French. Hc Deb 24 February 1854, vol 130, cc1264-83

⁴⁰⁸ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.275

⁴⁰⁹ **E.P.**- Eaastern Papers. 7 Parts. (Accounts and Papers, 1xxxı, 1854), British Library, s.230

⁴¹⁰ **Hansard**, Russia and The Porte - Resolutions respecting the objects of the war. Lord Beaumont. HL Deb 24 February 1854 vol 130 cc1201-50

2.7. Avrupalı Güçlerin Osmanlı-Rus Çatışmasına Müdahalesi ve 1853 Viyana Notası

I. Nikolay 3 Temmuz 1853'te ordusuna saldırıya geçme emrini verdi.⁴¹¹ Müzakereler tüm şiddetiyle yaşanırken, 7 Temmuz'da Rus ordusunun Prut'u ele geçirdiği haberleri gelmişti.⁴¹² Rus Ordusu Prut üzerinden Eflak ve Boğdan Beyliklerini işgal etti. Rusya'nın bu Beylikleri işgal etmesindeki hukuki zemin Osmanlı'nın kendi yükümlülüklerini yerine getirmemesine bağlanıyordu: 1829 Edirne Antlaşmasına göre Beylikler Osmanlı idaresi altındaydı, ama Rusya'ya karşı yükümlülükleri ve sorumlulukları vardı.⁴¹³ İstanbul'da Sadrazam Mustafa Paşa ve Reşid Paşa görevlerinden alındılar. Osmanlı Kabinesi'nde savaş isteyen kesimler duruma hakim hale geldiler.⁴¹⁴ Çar ordusunu Osmanlı Beyliklerine gönderince, Palmerston bunun bir 'casus belli' olduğunu açıkladığı halde, Ruslara karşı savaş talebi İngiliz Kabines'inde desteklenmedi.⁴¹⁵

Fransa kendi savaş gemilerini harekete geçirdi. Rus ordusunun Boğazlara sarkmasından endişelenen İngiltere hükümeti de donanmasını Çanakkale girişine gönderdi. İhtiyaç duyulduğunda, Stratford donanmayı İstanbul'a çağırabilecekti. Bu hadise Rus ordusu Prut'u geçerken vuku bulmuştu.⁴¹⁶ Her bir devlet bir diğerinin ne yapacağını önceden tahmin etmeye çalışarak hamle yapıyordu. Karşılıklı hamleler barışçıl bir çözümü sağlayabilecek diplomatik faaliyetleri her geçen gün zayıflatıyordu. Eflak ve Boğdan'ın işgali Rusya'yı Avusturya ve Prusya ile de karşı karşıya getirmişti. Fransız ve İngiliz Donanmalarının Boğazlara yaklaşması Osmanlı- Rus gerilimini aşırı yükseltirken, savaş ve barış meselesi Osmanlı-Rus ilişkilerinin mahiyetinden çok müttefiklerin ortak eylemine bağlı hale gelmişti.⁴¹⁷ Stratford 9 Temmuz 1853'te Clarendon'a şöyle yazdı:

Müzakerelerin gecikmesi Osmanlı'ya Rusya karşısında zarar verecektir. Müzakerelerde bazı noktalarda taviz verilemezse Rus ordusunun işgal ettiği bölgelerden çekilmesini zorlayacak karşı önlemlere başvurulması gerekecektir. Bu durumda ise İmparatorluk kısmi bir paylaşımına maruz kalacaktır. Bizim faaliyetlerimize enerji verecek bir kararı alma zamanı gelmiştir.⁴¹⁸

⁴¹¹ Sir Bernard Pares, *A History of Russia*, Jonathan Cape, London, 1962, s.388

⁴¹² *The Life of Lord Stratford De Redcliffe* By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.280

⁴¹³ *E.P.*- Eaastern Papers. 7 Parts. (Accounts and Papers, 1xxxı., 1854, British Library, s.230

⁴¹⁴ *The Life of Lord Stratford De Redcliffe* By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.280

⁴¹⁵ Henry Reeve (eds), *A Journal of the Reign of Queen Victoria*, 8 Cilt, London, 1888, Cilt VII, British Library, s.72

⁴¹⁶ *E.P.*- Eaastern Papers. 7 Parts, Accounts and Papers, 1xxxı., 1854, Cilt I., British Library, s.346

⁴¹⁷ The Duke of Argyll. *Autobiography and Memoirs*. 1906, British Library, Londra s.35

⁴¹⁸ *The Life of Lord Stratford De Redcliffe* By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.80-81

Londra'ya haberi gönderdiği aynı gün Stratford, Sultan Abdülmecid'le bir görüşme yaptı. Sadrazam ve Dışişleri Bakanı tekrar eski görevlerinin başına getirildiler. Stratford'un kendi eşine ve Clarendon'a yazdığı mektuplarda Babıali'nin atacağı her adımda kendi nasihatlerine uyduğu ileri sürülüyordu:

Ruslar Prenslükleri işgal etti; onlarla münakaşayı derinleştirmeden, geri çekilmelerini mutlaka sağlamalıyız. Geniş çaplı bir savaş yapılmadan, bu mümkün müdür? Savaştan korunmak bir mucize gibidir. Osmanlı Kabinesi'ni tekrar değişiklik yapmaya ikna ettim. Sadrazam ve Reşid Paşa bir ara görevlerinden uzaklaştırılmışlardı. Böyle buhranlı dönemde bu tür işlerle uğraşmak üzüntü vericidir. Abdülmecid kendi bakanlarını ferdi çıkarlar peşinde koşmakla ve birbirlerini kıskanmakla, birbirlerinin ayağını kaydırmaya çalışmakla suçluyor.⁴¹⁹

Stratford'un Notayla birlikte hazırladığı protesto 16 Temmuz 1853'te İstanbul'da İngiliz Büyükelçilik binasında dört Avrupalı devlet temsilcilerince onaylandı. Protestonun yanına Babıali'nin gayrimüslimlerin haklarına ilişkin fermanlar da ilave edilerek Kont Nesselrode'a gönderildi. Avusturya ve Prusya yönetimleri Osmanlı'yla Rusya arasında bir uzlaşma noktası bulmak maksadıyla arabuluculuk yaparlarken, İngiltere ve Fransa da Osmanlı'yı Rusya'yla savaşa cesaretlendiriyorlar, savaşta onun yardımına koşacakları teminatını veriyorlardı. Clarendon'a göre, Osmanlı savaşa hazır değildi; İngiliz donanması ise dünyanın değişik yerlerine dağılmıştı. Osmanlı prensliklerinin işgal edilmesini Prusya ve Avusturya kınamasına rağmen, düşman tarafların savaşmamasından ve son ana kadar Rusya'yla bir uzlaşma noktasının bulunmasından yanaydılar. Bütün müzakerelerden netice alınmazsa, İngiltere ve Fransa'yla beraber davranacaklardı.⁴²⁰

20 Temmuz'da İngiliz, Fransız, Prusyalı ve Avusturyalı temsilciler tekrar toplandı. Bu kez toplantıya Reşid Paşa da davetliydi. İlave bir nota ve Ortodoks Rum Kilisesi'yle alakalı ayrıcalıkların resmi kopyaları tekrar Kont Nesselrode'a gönderilmesi kararlaştırıldı. Babıali bütün bu müzakere sürecinde esnek ve uzlaşmacı bir tavır ortaya koymuştu. Rusya'ya gönderilen protestoların dili de uzlaşmaya dönüktü.⁴²¹ 23 Temmuz 1853'te Stratford bir mektupta, müzakereler başarısız olursa, Osmanlı Kabinesini Rusya ile savaşmak isteyen kesimlerin ele geçireceğini yazmıştı. 24 Temmuz 1853'te Viyana'da Paris'te üzerinde anlaşılmış bir taslak üzerinde çalışma yapılarak bir nota üretildi. İngiltere ve diğer üç Batılı devlet notayı 28 Temmuz'da onayladı. Aynı günün akşamı Osmanlı'nın Rusya'ya göndermeye niyetli olduğu ultiyatomu Viyana'ya ulaştı. Clarendon ve diğer Batılı devlet temsilcileri Osmanlı ultiyatomunu askıya aldılar. Rusya'nın işgalinden dolayı Osmanlı fiili olarak

⁴¹⁹ Poole, a.g.e., s. 281-282

⁴²⁰ **Hansard**, Russia and The Porte - Resolutions respecting the objects of the war. The Earl of Clarendon. HL Deb 24 February 1854 vol 130 cc1201-50

⁴²¹ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.282

savaşta sayılırdı. Babıali'ye ait ultiatomun sorumluluğu askıya alınınca, dört Avrupa devleti sorumluluk altına girmişlerdi. Ültimatom Rusya'ya gönderilseydi, Çar Nicholas muhtemelen savaşı yaymaya karar verecek, Osmanlı da barış için Rusya ile aynı masaya oturmak zorunda kalacaktı. Dört Avrupa devletinin hazırladığı nota ise Rusya tarafından reddedilirse, bu dört devlet kolektif olarak savaşa müdahale etmekle yükümlü olacaktı. Rusya'ya karşı dört devletin konumu güçlenebilecekti. Osmanlı-Rus münakaşasına savaşmadan müdahale edebileceklerdi. Fakat Avusturya ve Prusya aşırı olarak nitelendirdikleri önlemleri onaylamayarak müzakerelerden çekildiler. Yaklaşan çatışmaya sürüklenmek dışında bir seçenek bırakmadılar. Bu iki devletin dayatmasına boyun eğilince, Avrupalı devletlerin Viyana'da ortak karar alma ve ortak hareket etme planı tamamen başarısızlıkla neticelendi. Avusturya yönetimi Rusya'nın planı doğrultusunda davranmayı tercih etti; Fransa'nın bazı kazanımları elde etmesini arzulamıyordu.⁴²² Ayrıca Avusturya yönetimi Rusya'nın duyarlılığını daha fazla bozmaktan çekiniyordu. Fransa barış müzakerelerine önem verir gibi gözükürken, savaşı teşvik eden faaliyetlerini yoğunlaştırmıştı. İngiliz hükümeti ise her ülkenin önerdiği bütün önerileri kabul ediyormuş gibi davranıyordu.⁴²³ Taraflardan biri yeni adım atmazsa, Osmanlı ve Rusya arasında sıcak çatışmalar başlayacaktı. Fransız donanması Paris'ten İstanbul'u savunma emri almıştı; Stratford, Osmanlı ordusunu teftiş etti.⁴²⁴

Aberdeen Hükümeti Osmanlı ordusunun savaşa azmine ve cesaretine aşırı şüphe ile yaklaşıyordu. Rusya'yla uzlaşma arayışında diplomatik faaliyetler yoğunlaşırken, planlanladıkları bir kongreye Osmanlı'nın Ruslarla ortak paylaşılmasından yana olan bir diplomatı Viyana'ya göndermeye karar verdi.⁴²⁵ İngiliz Kabinesi ve diplomasisi Osmanlı'yı zayıf konumda tutabilecek bir sözleşme arayışındaydı. Rus Hükümeti'nin Babıali'ye karşı düşmanca tutumunu onaylayan bir siyaset sergileniyordu. Osmanlı adına hiç de savaşmak niyetleri olmadığı hususunda Rus Kabinesi'ne güvence veriliyordu.⁴²⁶ Bu yaklaşım aynı zamanda Avrupa kıtasında da geçerliydi; Avrupalı devletler Osmanlı'nın bağımsız olmasının ve toprak bütünlüğünün korunmasının imkânsızlığına inanıyorlar, Rusya'nın eninde sonunda Osmanlı üzerinde hâkimiyetini tesis edeceğini varsayıyorlardı. Avrupa'da büyük bir savaşın patlak vermesinden kaçınmanın yolu olarak Rusya'nın Osmanlı'dan çekilmesine hizmet edebilecek şekilde kendilerinin bir köprü vazifesini görebileceklerine inanıyorlardı.⁴²⁷ 1853 Temmuz sonunda İngiltere, Fransa, Avusturya ve Prusya devlet temsilcileri Viyana'da Osmanlı yönetiminden gizli tutulan bir toplantı düzenlediler. İngiliz ve

⁴²² Poole, a.g.e., s.283

⁴²³ Poole, a.g.e., s.279

⁴²⁴ Derek Hopwood, **The Russian Presence in Syria and Palestine 1843- 1914**, Oxford: Clarendon Press, 1969, s.12- 13

⁴²⁵ Henry Reeve, (Ed), **A Journal of the Reign of Queen Victoria. By Charles Greville.**, 8 Cilt, London, 1888, Cilt VII, s.80

⁴²⁶ **Hansard**, Russia and The Porte - Resolutions respecting the objects of the war. Lord Beaumont. HL Deb 24 February 1854 vol 130 cc 1201-50

⁴²⁷ **Hansard**, HL Deb 24 February 1854, a.g.e.

Fransız temsilciler Avusturya temsilcisi Kont Baul'la Viyana notası üzerinde uzlaştılar. Rus idaresi Avusturya'nın aracılığını kabul ediyordu. Notanın Rus Çarı tarafından kabul edileceği varsayıyordu.⁴²⁸ Batılı devletler Babıali'nin onayı alınmadan Viyana'da oluşturdukları notayı Rusya'ya sundular. Viyana notası Mençikov'un Babıali'ye dayattığı taleplerin aynısıydı. 5 Ağustos'ta Rus Çarı'nın notayı kabul ettiği öğrenilmişti. Batılı devletler açısından bütün sorun çözülmüş gibiydi.⁴²⁹ Stratford kendisine Viyana'dan gönderilen notayı Babıali'ye sundu. Reşid Paşaya Rusya'nın notayı kabul ettiği, Londra hükümetinin ise notayı onayladığı açıklandı.⁴³⁰ Fakat Viyana Notası Mençikov'un Babıali'ye dayattığı 'Sened'in bir kopyasıydı.⁴³¹ Osmanlı yönetiminden habersiz hazırlanan notanın muhtevası muğlaktı; Babıali bazı noktaların daha açık kılınmasını istiyordu. Kaynarca ve Edirne Sözleşmeleri gereğince Rusya'nın Osmanlı içişlerine müdahale alanı bazı eyaletlerle sınırlıydı.⁴³² İngiliz Kabinesi Osmanlı'nın nasıl tepki vereceğini merakla bekliyordu. Clarendon, "*Stratford Babıali'yi iknaya zorlaması yerine, notayı reddetmesini ve Ruslarla savaşmasını teşvik edebilir*" diyordu.⁴³³

14 Ağustos 1853'te Osmanlı Divanı Viyana Notası için toplandı. Divan toplantısında karşılıklı sataşmalar ve gerilim had safhadaydı. Divan üyeleri Viyana Notasını reddetti.⁴³⁴ Osmanlı yönetimi Viyana Notasını kabul etmediğini 17 Ağustos 1853'te kamuoyuna açıkladı.⁴³⁵ Viyana Notası Mençikov'un Babıali'ye dayattığı metnin aynı içeriğine sahip olması nedeniyle Babıali'de İngiltere'ye karşı bir hayal kırıklığı yaşanmıştı.⁴³⁶ Osmanlı önceki sözleşmelerde İmparatorluğun her bölgesindeki Hristiyanların koruma haklarını Rusya'ya vermemişti.⁴³⁷ Notada bazı değişikliklerin yapılması halinde, Babıali Viyana Notasını onaylamaya istekliydi. Mençikov senedinin aynısı olan Viyana notasını reddeden Babıali'nin tavrı Londra hükümetince hoş karşılanmadı. Clarendon bir kabine toplantısında "*Osmanlı yöneticileri her geçen gün daha çok inatlaşıyor ve aptallaşıyor*" diyecekti. Çar'ın kabul etmeye hazır olduğu şartların değiştirilmesiyle, barış fırsatının kaçacağı öne sürüldü. Kabine üyelerinden James Graham ise "*Osmanlı'yı savaşa cesaretlendirecek, Rusya ile müzakerelerde inatlaşmasına ve uzlaşmaz bir tavır sergilemesine neden olabilecek konuşmalardan Parlamento'da özenle kaçınılması*" üzerinde durmuştu.⁴³⁸

⁴²⁸ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.279

⁴²⁹ The Duke of Argyll, **Autobiography and Memoirs**, Cilt I, London, 1906, British Library, s.35

⁴³⁰ Poole, a.g.e., s. 279

⁴³¹ Poole, a.g.e., s. 285

⁴³² **E.P.**- Eastern Papers. 7 Parts. (Accounts and Papers, 1xxxı., 1854) Eastern Paper, Cilt I, British Library., s.268

⁴³³ Henry Reeve, (ed), **A Journal of the Reign of Queen Victoria**. By *Charles Greville*., 8 Cilt, London, 1888, Cilt VII, s.80

⁴³⁴ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s. 285

⁴³⁵ Sir Bernard Pares, **A History of Russia**, Jonathan Cape, London, 1962, s.388

⁴³⁶ **E.P.**- Eastern Papers. 7 Parts, Cilt I, (Accounts and Papers, 1xxxı., 1854)., British Library, s.268

⁴³⁷ **E.P.**, a.g.e., s. 268

⁴³⁸ Sir Herbert Maxwell (Ed.), **Life of the Fourth Earl of Clarendon**, 2 vol. 1913, Cilt II, British Library, s.17

Reşid Paşa, Stratford'a notanın kabul edilmesinde Kabine'de çoğunluğun oluşmasını umutsuz bir gelişme olarak gördüğünü söyledi. Londra Kabinesi'nin bu notayı onaylamasından şikâyet etti. Osmanlı'nın başlangıçta sürekli desteklendiğini ama en zor dönemde ise tamamen terk edildiğini söylerken, “*Keşke bu tablo ta Osmanlı-Rus müzakereleri döneminde yaşansaydı*” açıklamasında bulundu. Stratford; Reşid Paşa'nın açıklamalarına yorum yapmaktan kaçındı. Viyana Notasına alternatif olarak Babıali'nin kendi önerilerini oluşturmasını teklif etmeyi planladı. 18 Ağustos'ta Babıali'nin önerilerini Reşid Paşa Stratford'a ilettili. Stratford Viyana Notasının koşullu kabulünü dikkate alabileceğini belirtti. 20 Ağustos 1853'te Osmanlı Divanı'nın altmış kişilik üyesi notanın değiştirilmesi halinde kabul edileceğine karar verdi. Osmanlı Divanı'nın Viyana Notasındaki değişikliklerini dört Avrupa devleti reddetti; Rusya'nın Osmanlı Notasını kesinlikle kabul etmeyeceğini ve müzakerelerin çıkmaza girerek son bulacağını öngördükleri halde, Osmanlı önermesini Çar'a iletmeye topluca karar verdiler. Stratford başka bir mektupta Ortodoks Rum Kiliseleri üzerinde Rusya'nın garantörlüğünün onaylanmasını içine sindiremediğini Clarendon'a yazdı.⁴³⁹ 20 Ağustos 1853'te Başbakan Aberdeen, Stratford'dan kurtulmak amacıyla Büyükelçi'nin istifa ettirilmesi talebini bir mektupla Kraliçe Victoria'ya ilettili. Kabine üyesi Sir James Graham da onun bir an önce istifasını arzuluyordu; “*Müttefiklerin Viyana notasına uygun siyasetin sonuç alabilmesi ancak Stratford'un istifasına bağlıydı*” diyordu.⁴⁴⁰ Stratford ise kendi hükümetini ağır bir dille eleştiriyordu. 31 Ağustos 1853'te eşine Kraliçe Victoria ve hükümet üyeleri hakkında şöyle yakınıyordu:

Kraliçe'nin konuşması beni aşırı rahatsız etti. Siyasi açıdan soyut bir barış üzerinde durması Babıali'nin kendi başına bırakılmasının onaylanmasıdır. Bu durumda Rusya'nın bir dalga gibi Osmanlı yönetimini kolları arasına alacağı akla getirilmelidir. Böyle tutumlarla İstanbul'daki faaliyetlerimiz boşa çıkartılıyor. İngiltere'nin kazanacağı önemli bir zaferi tekmeliyoruz. Çünkü Doğu Meselesine dürüstçe ve cesaretlece bakamıyoruz. Savaşı ya da barışı bir kenara bırakarak Doğu Meselesi'nin İngiltere'nin ve Avrupa'nın çıkarları doğrultusunda çözmeliyiz. Ne Doğu sorununu yeterince anlayabildik ne de ona gereken önemi verebildik. Doğu Sorunu bizim kapımızı çalıyor ve penceremizden içeri gözlerini dikmişse, bu tutumu çirkin ve korku verici olarak değerlendirebiliriz; ama bu sorunun doğrudan gözlerinin içine bakmalıyız ve ülkemizin çıkarlarına göre meseleyi yoluna koymalıyız. Hükümetimiz Osmanlı'ya gereken saygıyı ve önemi göstermiyor. Bu davranışların sonucunda Babıali bizden gittikçe uzaklaşıyor.⁴⁴¹

Rus yönetimi ise Viyana Notasında yapılacak değişiklikleri kabul etmedi; 7 Eylül'de Rus Çarı Osmanlı önermesini reddetti. Londra kabinesinde Stratford'un Rusya'ya haksızlık yaptığı, Fransa ve

⁴³⁹ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.285-286

⁴⁴⁰ Henry Reeve (Ed.), **A Journal of the Reign of Queen Victoria**, 8 Cilt. London, 1888, Cilt VII, British Library, s.89-90

⁴⁴¹ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.288-289

İngiltere'nin Osmanlı'nın yanında yer almasının yanlış bir siyasi tercih olabileceği ifade edildi. İngiliz hükümeti Stratford'u geri çağırma ve Babıali'ye notayı kabul etmesi için baskı yapma eğilimindeydi.⁴⁴² Aberdeen ve Kabine arkadaşları için Osmanlı Devleti'nin tutumu barış önünde engel teşkil ederken, Rusya'nın tavrını övüyorlardı.⁴⁴³

İngiliz Kabinesi'nde Bölünmelerin Açığa Çıkması: İstanbul'dan savaş havası taşıyan haberler Londra'ya ulaştığında, Başbakan Aberdeen, “*Osmanlı yöneticileri intihar eğilimine sahipler. Bu arzular ancak savaşla tatmin edilebilir*”⁴⁴⁴ diyerek, tırmanan gerilim hususunda sadece Babıali'yi suçluyordu. Dışişleri Bakanı Clarendon Osmanlı'ya suçlayıcı yaklaşan Aberdeen'le hemfikirdi; Babıali'nin savaşa dönük eylemlerinin arkasında Stratford'un bulunduğunu belirtiyordu: “*Kendisinden kaynağını almayan hiçbir gelişmeye Lord Stratford müsaade etmeyecektir*” diyordu. Kamuoyu önünde Stratford Viyana Notasını kabul ediyor ve Babıali'yi ikna etmeye çalışıyor gibi davranıyordu. Ama kullandığı resmi dil bunlara aykırıydı. Fransız Büyükelçisi'nin Paris ve Londra'ya gönderdiği habere göre, Stratford Rusya'ya karşı en saldırgan ve en çok savaş çığırkanlığı yapan kişiydi. Viyana Notası yerine savaşın tercih edilmesinin daha iyi olacağını ileri sürüyordu. Babıali'ye, İngiliz Hükümeti'nde bölünmeler olduğunu, ama yakın bir gelecekte onun savaş stratejisine uygun bir hükümetin kurulacağını söylüyordu.⁴⁴⁵ Rusya ile ortak davranmaktan yana olan Aberdeen Hükümeti İstanbul Büyükelçisi'ni görevden alacak bir arayış içindeydi. Lord Cowley, Stratford'un istifa edeceğini ve bu yoldan İngiliz Hükümeti'ni yıkabileceğini rapor etmişti. Onun Rus karşıtı siyasetine İngiliz basını destek veriyordu; Palmerston'la arkadaşlığı ise mevcut hükümete ölümcül bir darbe indirebilirdi.⁴⁴⁶

Reşid Paşa, Fransız temsilcisi M. De la Cour'a, Batılı devletlerin Viyana Notasını kabul etmesi yönünde Babıali'ye ısrarla baskı yapmaları halinde, Osmanlı'nın Rusya'ya yakınlaşacağını, söylemişti. Fransız temsilcisi de, “*Eğer Osmanlı Devleti Rusya'yla işbirliğine kalkışırsa, bu ikiliye karşı Fransa'nın Avusturya ve Prusya ile ortak davranacağını*” cevabını verdi.⁴⁴⁷ Fransızlar, Rusya'ya yaklaşmaması hususunda Osmanlı'yı sürekli tehdit ediyorlardı. İngiliz Hükümeti Stratford Canning'i görevden almaya hazırlandığı bir dönemde, ortaya çıkan başka bir hadise Aberdeen'in elini kolunu bağlamış, istifa sürecini istediği gibi sonuçlandırmasını imkânsızlaştırmıştı.⁴⁴⁸ Tam da

⁴⁴² The Duke of Argyll. **Autobiography and Memoirs**, Cilt I, London, 1906, British Library, s. 36

⁴⁴³ **E.P.**- Eastern Papers. 7 Parts. (Accounts and Papers, 1xxxı., 1854) Eastern Paper, Cilt. I., British Library, s.268

⁴⁴⁴ Sir Herbert Maxwell (eds), **Life of the Fourth Earl of Clarendon**, 2 Cilt. 1913, Cilt II, British Library, s.17

⁴⁴⁵ Maxwell, a.g.e., s.20

⁴⁴⁶ Henry Reeve (eds), **A Journal of the Reign of Queen Victoria**, 8 Cilt, London, 1888, Cilt VII, British Library, s.89-90

⁴⁴⁷ Poole, a.g.e., 292

⁴⁴⁸ Henry Reeve (eds), **A Journal of the Reign of Queen Victoria**, 8 Cilt., London, 1888, Cilt VII., British Library, s.88-91

bu zamanda Berlin’de bir gazetede Rus Dışişleri Bakanı Nesselrode’un bir yazısı yayınlanacaktı.⁴⁴⁹ Eğer Osmanlı yönetimi Viyana Notasını kabul etseydi, Kont Nesselrode hangi gelişmelerin yaşanacağını bir Alman gazetesinde şöyle açıklıyordu:

Donanma kuvvetlerine sahip devletleri dize getirmek ve zafer kazanmak üzereydik. Manastırlar üzerine yürütülen tartışmalarla Rusya’nın konumu Doğu’da güçlenmiştir. Bunu bütün Avrupalı devletler Viyana Notasıyla onaylamıştır. Osmanlı ise son yıllarda silahlanmaya yaptığı harcamalar neticesinde iflasın eşiğine geldi. O kadar zayıf ve çaresiz bir konuma düştü ki, İstanbul’da bütün ipleri tek bir Büyükelçi’ye kaptırmış haldedir. Babıali; kendi ülkesine hizmet yapmaktan, İngiltere’nin menfaatlerini korumak ve geliştirmek dışında başka hiçbir amacı olmayan bir kişiye tamamen teslim olmuş haldedir.⁴⁵⁰

Rus Dışişleri Bakanı Nesselrode’un yazısı yayınlanınca, İngiliz Hükümeti Viyana Notasının kabul edilmesi ve Stratford’un geri çekilmesi fikrini terk etmeye zorlanacaktı. Yazıya göre, Viyana Notası Ortodoks Hıristiyanlar adına Rus yönetimine Osmanlı’nın içişlerine karışma hakkı tanıyordu. Müttelikler bu notayı kendi aralarında açık bir şekilde dile getirmekten çekinmişlerdi.⁴⁵¹ Osmanlı’nın Viyana Notasında işaret ettiği kaygılar Stratford’u ve Babıali’yi Batılı devletler karşısında haklı konuma getirdi.⁴⁵² Nesselrode’un yayınlanan yazısı Aberdeen Hükümeti’nin Rus Çarı’nın öne sürdüğü şartlara uygun davranmasını engelliyordu.⁴⁵³ Gelişmeler karşısında ikircikli davranışlar sergileyen Lord John, Kabine’nin en az güvenilen üyesi olmuştu. Bir yandan, Osmanlı’ya yardımcı olunması için Viyana Notası’nı kabul edilme şartını getiriyor, diğer yandan da Viyana Notası’na karşı çıkıyor ve savaşma konusunda Palmerston’u onaylıyordu.⁴⁵⁴ Kabine üyeleri Nesselrode’nin Viyana Notasını öldürdüğünü kabul ediyorlardı. Kamuoyunun karşı çıkacağı hesaba katılarak, notanın kabul edilmesi yönünde Babıali’ye baskı yapmaya kalkışılmayacaktı.⁴⁵⁵ İngiltere Hükümeti’ndeki bu ani dalgalanmadan Rus yönetimi rahatsızdı. Batılı devletler Osmanlı’yı onaylamaya başlıyorlardı. Bunun üzerine, Rus Çarı Olmütz’i ziyaret ederek Avusturya İmparatoru ile görüşmüş, bu kez Viyana Notasında bazı değişiklikleri kabul edebileceğine dair bir mesaj vermişti. Olmütz’de Rus Çarı, Nesselrode’un Alman basınında yayınlanan iddialarını geçersiz bulduğunu belirteip, Viyana Notası üzerinden yeni bir uzlaşma metninin hazırlanması teklifinde bulundu.⁴⁵⁶ Viyana’da dört ülke temsilcisi ortak bir nota oluşturup onay için İstanbul’a gönderdiler. Rusya; Avusturya’nın barış girişimlerini kabul edeceğini açıkladı. Avusturya’nın İstanbul temsilcisi

⁴⁴⁹ The Duke of Argyll, **Autobiography and Memoirs**, Cilt I, London, 1906, British Library, s.36

⁴⁵⁰ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.286-287

⁴⁵¹ The Duke of Argyll, **Autobiography and Memoirs**, Cilt I, London, 1906, British Library, s.36

⁴⁵² **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.286

⁴⁵³ The Duke of Argyll, **Autobiography and Memoirs**, Cilt I, London, 1906, British Library, s.36

⁴⁵⁴ Lord Stanmore, **The Correspondence of the Earl of Aberdeen**, Privately Printed by Lord Stanmore, British Library s.228,

⁴⁵⁵ Sir Herbert Maxwell, **Life of the Fourth Earl of Clarendon**, 2 Cilt. 1913, Cilt II, British Library, s.20

⁴⁵⁶ Sidney Herbert Stanmore, **A Memoir of Sidney Herbert**. By Lord Stanmore. 2 vol. 1906, vol I, s.196-197

eski Viyana Notasının kabulü için Babıali'yle görüşmüştü; barışçıl niyetlerle Babıali'ye yaklaştı. Avusturya temsilcisi Olmütz'deki toplantıda Rus Çarı I. Nicholas'ın Osmanlı'yla barışmayı gündeme getirdiğini Babıali'ye ilettiler. Rus Ortodoks Kilisesi meselesinde Rusya bazı kesin tavizler vermeye hazırdı; uzlaşmak ve Osmanlı'yla savaş haline son vermek niyetindeydi.⁴⁵⁷

1853 Eylül'ün üçüncü haftasına doğru İngiliz Kabine'sinde Doğu Meselesi gündeme geldiği zaman, üyeler arasında görüş ayrılıkları fark edilmemişti. Rus Çarının Osmanlı'yla yeniden uzlaşma arayışında olduğu bir sırada, Aberdeen ve onunla ortak hareket eden bakanlar Kabine'de azınlığa düşmüşlerdi. Diğer devletlerle barışı muhafaza etmek amacıyla İngiltere'nin eski sözleşmelere bağlı kalarak davranacağı kararlaştırılacaktı. Fransa'yla işbirliği yapılırsa daha iyi bir konumda olunacağı, ama Prusya'yı ve Avusturya'yı da yanlarına kazanabilirlerse, İngiltere'nin çıkarlarını korumada başarıya ulaşabileceği öngörüldü.⁴⁵⁸ Buna göre, müttefiklerin diledikleri bazı değişiklikleri Rus Çarı hiçbir şekilde göz önüne almıyordu.⁴⁵⁹ Diplomatik yollardan uzlaşmanın mümkün olmayacağı anlayışı gittikçe kamuoyuna hâkim oluyordu. İngiliz basını Rusya'ya karşı savaşıma çağrısında bulunmaya başladı. Nesselrode'un yazısı ve kamuoyunda ortaya çıkan Rusya karşıtı tepkiler Londra Kabinesi'nde Palmerston ve Russell'in konumunu güçlendirmişti. Palmerston, mevcut hükümetin kendisine bağlı hale geldiğini göze alan konuşmalar yapıyordu.⁴⁶⁰ Rus yönetiminin Babıali'yle tekrar bir uzlaşma sürecini başlattığı şartlarda, İngiliz Kabinesi'nde Rus karşıtı olan grup Osmanlı-Rus ilişkilerinde alınacak kararlarda hakim duruma geçiyordu.⁴⁶¹ Rus Çarının Olmetz'de Osmanlı'ya taviz vereceğini ve barış yapmak istediğini açıkladıktan sonra Clarendon Kabine'de Palmerston tarafına geçerek, Aberdeen'i ve Rusya'dan yana siyaseti destekleyen diğer Kabine üyelerini azınlık konumuna düşürmesinin etkisi dış politikaya hemen yansımaya başladı. Clarendon'un karşı tarafa geçişi, dengeleri tamamen değiştirerek Palmerston'un eli güçlendi. Rusya'ya karşı savaşmak isteyen Kabine üyeleri beş iken, Rusya'yla uzlaşmak isteyen Aberdeen grubu dörtte kalmıştı. İngiliz donanmasının İstanbul tarafına gönderilmesinin Kabine'de onaylanmasında Aberdeen tarafı kaybetti; donanma Boğazlara doğru yola çıkacaktı.⁴⁶² İstanbul'un tehlikeli olduğunu öne süren İngiliz Hükümeti, kendi vatandaşlarını koruma gerekçesiyle, 23 Eylül 1853'te Stratford'a donanmayı İstanbul'a çağırması talimatı verdi. Bu hareket Boğazların tarafsızlığıyla alakalı 1841 Antlaşması'nın doğrudan bir ihlaliydi.⁴⁶³ Rusya'nın Londra temsilcisi Baron Brunov, Boğazlara donanmanın

⁴⁵⁷ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.295

⁴⁵⁸ The Duke of Argyll, **Autobiography and Memoirs**, Cilt I, London, 1906, British Library, s..443

⁴⁵⁹ Henry Reeve (Ed.), **Journal of the Reign of Queen Victoria**, 8 Cilt., London 1888, Cilt VII., British Library, s.88-91

⁴⁶⁰ Reeve, a.g.e., s.88-91

⁴⁶¹ The Duke of Argyll, **Autobiography and Memoirs**, Cilt I, (London, 1906), British Library, s.37

⁴⁶² **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.293

⁴⁶³ **E.P.-** Eaastern Papers. 7 Parts. (Accounts and Papers, Ixxxi., 1854), Cilt II., British Library, s.126-127

girmesinin 1841 Sözleşmesi'nin çiğnenmesi anlamına geldiğini ilan etti.⁴⁶⁴ Sözleşmeye göre, Boğazlar savaş halinde sadece Osmanlı gemilerine açık olmalıydı. Clarendon, İngiltere'nin hukuk kurallarını çiğnemesinin nedeni olarak Rusya'nın tarafsız bölge sayılan Prut'tan ordusunu geçirmesini gösteriyordu.⁴⁶⁵ Talimattan bir hafta önce Aberdeen, Kraliçe Victoria'ya şunları yazmıştı: “Dört Avrupa devletinin talepleriyle uzlaşan Rusya ile ilişkilerimiz iyileşirken, Boğazlar Sözleşmesini ihlal etmemiz tutarsız büyük bir eylem olacaktır.”⁴⁶⁶ 1841 Sözleşmesi'ne göre barış döneminde yabancı savaş gemileri boğazlara giremezdi. Stratford donanmanın Çanakkale Boğazı'na sokulmamasında ve sözleşmesinin ihlal edilmemesinde ihtiyatlı davranıyordu.⁴⁶⁷

Londra Hükümet kanadındaki savaş yanlısı ve uzlaşmaz eğilimlerin güçlü mesajlarına paralel olarak Osmanlı yönetimi savaşmakta daha çok istekli olmuştu. İngiliz basını da Osmanlı'yı savaşma hususunda cesaretlendiriyordu.⁴⁶⁸ *The Times* hariç İngiliz basını savaşa doğru giden durumdan kötü yönetimiyle Osmanlı'nın sorumlu olduğunu ve Rusya'nın da müzakerelerdeki oyalama taktiğiyle Prensliklerde konumunu güçlendirmeye çalıştığını yazıyordu.⁴⁶⁹ Clarendon ise Olmütz'de Çar'ın son teklifiyle prensliklerden geri çekilecek bir yöntemi bulmaya teşebbüs ettiği sonucunu çıkartmıştı. Babıali'nin müttefiklerin desteğini hissettiğinden dolayı Rusya ile bir an önce savaşmak istediği varsayıyordu.⁴⁷⁰ Palmerston grubu Fransızlarla ortak davranıyordu. İngiliz ve Fransız savaş gemileri Boğazlar'dan Karadeniz'e açılarak, Rus donanmasıyla karşı karşıya gelecek sürece giriliyordu.⁴⁷¹ Palmerston'a destek verenler Nesselrode'un Viyana Notasını önemsizleştirdiğini, o notanın şartlarını Osmanlı'ya dayatma zeminin ortadan kalktığını ifade ediyordu. Viyana notasının Osmanlı'yı en çok rahatsız eden maddesinden vazgeçen Çarın uzlaşmacı tavrına aynı şekilde karşılık verilmemişti. Kabine'de azınlık duruma düşen Başbakan Aberdeen bu duruma aşırı üzülüyordu.⁴⁷² Mençikov Babıali'ye ultiatom verdiğinde, Rusya'nın tehdidini göğüslemek amacıyla İngiliz donanması Stratford'un emrine verilmişti. Bu politikaya şiddetle karşı çıkan Aberdeen; “Savaş ve barış meselesini ilgilendiren önemli bir konuda gücün tamamen tek bir kişinin eline verilmesi dehşet verici bir gelişmedir” diyordu.⁴⁷³

⁴⁶⁴ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.293

⁴⁶⁵ **E.P.-** Eaastern Papers. 7 Parts. (Accounts and Papers, 1xxxı., 1854), Cilt II., British Library, s.126-127

⁴⁶⁶ Lord Stanmore (Ed.), “*Aberdeen to the Queen, 12/9/53*”, **The Correspondence of the Earl of Aberdeen**, (Privately Printed by Lord Stanmore), British Library

⁴⁶⁷ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.291

⁴⁶⁸ Sir A. Ward and G.P. Gooch, (eds), **Cambridge History of British Foreign Policy**, 3 Cilt., Cambridge Univ. Press, 1922,3, Cilt II, s.375

⁴⁶⁹ Sir A. Ward and G.P. Gooch, (eds), **Cambridge History of British Foreign Policy**, 3 Cilt, Cambridge Univ. Press, 1922,3, Cilt II, s.155

⁴⁷⁰ Lord Stanmore, (Ed.), **Life of Lord Aberdeen**. London, 1893, British Library, s.36-37

⁴⁷¹ Lord Stanmore (Ed), **A Memoir of Sidney Herbert**. 2 Cilt, 1906, Cilt I, British Library, s.196-197

⁴⁷² The Duke of Argyll, **Autobiography and Memoirs**, Cilt I, (London, 1906), British Library, s.37

⁴⁷³ Henry Reeve (Ed.), **A Journal of the Reign of Queen Victoria**, 8 Cilt, London, 1888, vol VII, British Library, s. 114

26 ve 27 Eylül 1853'te İstanbul'da savaş meselesini görüşmek maksadıyla nazırlar, ulema ve seraskerden oluşan 163 kişilik bir meclis toplandı. İki gün süren yoğun tartışmalardan sonra oybirliğiyle Ruslarla savaşmaya karar verildi. Şeyhülislam Arif Hikmet Efendi cihadın ilan edilmesini kabul etti. 30 Eylül 1853'te Sultan Abdülmecid alınan savaş kararını onayladı.⁴⁷⁴ Savaş ilanına rağmen, Osmanlı ile Rusya arasında düşmanlıkların giderilme umudu halen vardı; ama İngiliz donanmasının Osmanlı karasularındaki varlığı ve Babıali'yi destekleyecek bir davranış sergilemesinin, Osmanlı yönetiminde savaşma eğilimini daha da güçlendirdiği öne sürülüyordu.⁴⁷⁵ Clarendon Osmanlı'nın savaşa girmesinden alıkonulması için Stratford'a talimat gönderdi; Osmanlı'nın savaş tehtidini Kabine olarak tiksintiyle karşıladıklarını bildiriyordu.⁴⁷⁶ Savaş kaçınılmazdı. 4 Ekim 1853'te Ömer Paşa'nın Rus birliklerini on beş gün içinde çekilmesine dönük ultimatomu Rus Dışişleri Bakanı Gorchakov'a iletmesi istendi. Olumsuz bir cevap savaşın ilanı anlamına gelecekti.⁴⁷⁷ Ömer Paşa'nın Rusya'ya verdiği ultimatomdan üç gün sonra, 7 Ekim 1853'te İngiliz Kabinesi toplandı. Palmerston donanmanın Karadeniz'e gönderilerek Rusya'nın sefer halindeki savaş gemilerine el konulacağı hususunda uyarılmasını ve Osmanlı'nın desteklenmesini önerdi. Tamamen savunma amaçlı olacak şekilde İngiliz donanmasının Karadeniz'e açılması talimatı Stratford'a gönderildi.⁴⁷⁸ Clarendon, büyükelçi Stratford'a bir mektup yazmış, İngiltere'nin askeri yardımlarının Osmanlı'nın reformları gerçekleştirmesine bağlı olduğunu, bu yönde Babıali'yi uyarmasını talep etmişti: "*Osmanlı'nın güvenliği ve geleceği gayrimüslimlerin haklarını tanımaktan geçiyor. Osmanlı yöneticileri kendi devletlerinin ayakta kalmasıyla, müttefiklerin desteğini yitirme ihtimallerinden birini seçmek zorundadır.*"⁴⁷⁹ Rus ordu komutanı 10 Ekim 1853'te ne prenslikleri boşaltacak ne de savaş ya da barış yapacak bir yetkide olduğunu bildirdi. Reşid Paşa için bu cevap savaş anlamına geliyordu.⁴⁸⁰

Osmanlı-Rus savaşının fiili olarak yaşandığı şartlarda Başbakan Aberdeen'in Stratford'a güveni kalmamıştı. Kraliçe Victoria da onun hakkında aynı korkulara sahipti. 11 Ekim 1853'te şöyle yazıyordu: "*Fransa'yla savaşın sorumluluğunu almış gibi gözüküyoruz. Osmanlı'yı bazı şartlara*

⁴⁷⁴ **Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı 1853-1856**, Ankara: BOA Yayın Nu.84, 2006, s.126-128

⁴⁷⁵ Sir A. Ward and G.P. Gooch, (Ed.), **Cambridge History of British Foreign Policy**, 3 Cilt, Cambridge Univ. Press, 1922, Cilt III, s.375

⁴⁷⁶ Lord Stanmore (Ed), **A Memoir of Sidney Herbert**. 2 Cilt, 1906, Cilt I, British Library, s.196-197

⁴⁷⁷ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane-Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.289-290

⁴⁷⁸ "8/10/53, Aberdeen to Sir James Graham", **The Correspondence of the Earl of Aberdeen**. (Privately Printed by Lord Stanmore), British Library

⁴⁷⁹ **EP**, Eastern Papers, s.293, 24/6/53, British Library

⁴⁸⁰ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.289-290

*bağlamadan, tehlikeli bir savaş sürecinin oluşması İngiltere için aşırı tehlikeli bir durumdur.”*⁴⁸¹ Stratford’a şüpheyle yaklaşan Kraliçe Victoria ve Prens Albert kabinede yaşanan ani gelişmeler karşısında şaşırılmışlardı. Daha önceden Aberdeen’e devamlı olarak, “*Osmanlı Devleti’ni kendi kaderine terk edelim*” önerisinde bulunuyorlardı.⁴⁸² Kabinedeki yeni çoğunluk bu önerinin tersine davranacaktı. Viyana Notası terk edilmişti. İstanbul’da savaş isteyenlerin yürüyüş düzenlemeleri ayaklanmalara yol açmıştı.⁴⁸³ Pazarlıklarda bir koz olarak beylikleri elinde tutan Rus yönetimi, beyliklerdeki ordusuna Osmanlı kuvvetlerinin saldırması üzerine, saldırmazlık ilkesinden vazgeçtiğini ilan etti.⁴⁸⁴ Osmanlı yöneticileri İngiliz ve Fransız temsilcilere donanmalarını İstanbul çevrelerine çıkartmaları çağrısında bulundu.⁴⁸⁵ Stratford 20 Ekim’de Reşid Paşa’ya şunu iletmişti: “*Londra’dan aldığım talimat gereği, Osmanlı’nın Rusya’ya olan düşmanlığını durdurması gerekmektedir. Eğer Osmanlı sıcak çatışmalara girerse, İngiltere ve Fransa’nın desteğini yitirecektir.*” Stratford’un önerisine uygun olarak Babıali saldırıya geçmeyi on günlüğüne askıya aldı. Babıali ve St. Petersburg’un kabul edebileceğini inandığı yeni bir barış önerisini Londra ve Paris onaylamıştı. Ama Avusturya’nın karşı çıkacağı ve Rusya’nın da önerileri kabule yanaşmayacağı varsayılıyordu. Stratford’un Viyana notasına alternatif olarak hazırladığı notası Sultan Abdülmecid tarafından onaylandıktan sonra Rus Çarı’na gönderildi. Ama tam da bu sırada, 25 Ekim 1853’te, İngiliz donanması Boğazlarda tekrar bir güç gösterisi yapmıştı.⁴⁸⁶ İki gün sonra Osmanlı kuvvetlerinin de Rus ordusuna karşı çatışmaları başlattığı haberleri yayıldı. 27 Ekim 1853’te Ömer Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleri Tuna’yı geçerek işgalci Rus ordusuyla temas kurmuştu.⁴⁸⁷ Çar Nicholas bir ay öncesine göre kendi çevresinin baskısı altındaydı. Rus yönetiminde fanatik Ortodokslar ve hep onurdan söz eden savaş taraftarları Çar’ı tamamen kuşatmışlardı. Osmanlı ordusunun Balkanlar’da bir çatışmada zafer kazandığı haberi St. Petersburg’a ulaşınca, daha önceden Olmütz’de esnek ve uzlaşmacı bir tavır sergilemiş olan Rus İmparatoru artık savaştan yana davranmaya başlayacaktı.⁴⁸⁸ Rus yönetimi 1 Kasım 1853’te savaşı resmi olarak kabul etmişti.⁴⁸⁹

İki devlet arasında sıcak çatışmaların şiddetlendiği bir zamanda İngiliz Başbakan Aberdeen kamuoyunun yoğun baskısı altındaydı. Rusya’yı destekleyecek fikirlerinde ısrar ederse, Hükümet yıkılabilecekti. Kamuoyu tutkulu bir şekilde Osmanlı’nın yanında Rusya’ya karşı savaşılmasını talep

⁴⁸¹ Sir Theodore Martin, (Ed.), **The Life of H.R.H. The Prince Consort**. 5 Cilt, 1880, Cilt II, British Library, s.521

⁴⁸² Lord Stanmore, **The Correspondence of the Earl of Aberdeen**. (Privately Printed by Lord Stanmore), 25/8/53, British Library

⁴⁸³ Stanmore, a.g.e., Aberdeen to the Queen, 12/9/53

⁴⁸⁴ Sir A Ward and G.P. Gooch, **Cambridge History of British Foreign Policy**, 3 Cilt, Cambridge Univ. Press, 1922, Cilt II, s.373

⁴⁸⁵ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe**, By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.290

⁴⁸⁶ Poole, a.g.e., s.295

⁴⁸⁷ Sir Bernard Pares, **A History of Russia**, Jonathan Cape, London, 1962, s.388

⁴⁸⁸ Augustus Loftus, **Reminiscences of Augustus Loftus**, 1837-62, 1st Series, 2 vol. 1892, Cilt. I, British Library, s.172

⁴⁸⁹ Sir Bernard Pares, **A History of Russia**, Jonathan Cape, London, 1962, s.388

ettiği şartlarda, Palmerston ve John'un istifalarının istenmesi halinde Aberdeen Hükümeti çökebilirdi. Hükümet yıkılırsa, yeni bir savaş hükümeti kurulacaktı. İstifa etmeyi düşünmesine rağmen, Kraliçe Victoria'nın ricası üzerine istifasından vazgeçmişti. Çünkü, Viyana'da devam eden müzakerelerden bir sonuç çıkabileceğine halen inanıyordu.⁴⁹⁰ Muhafazakâr Parti yayın organı *Sidney Herbet'e* yazan Clarendon, Osmanlı idarecilerini birer 'vahşi' ve 'barbar' olarak tanımlıyordu: "Olaylar gün geçtikçe kötüleşiyor. Vahşi ve barbar Osmanlı yönetimi savaş ilan etti. Olmütz'deki görüşmelerde savaşın engellenmesi mümkün olabilecekti; ama artık çok geç."⁴⁹¹ Sidney'in ona cevabı ise, "Osmanlı'nın savaş ilanı bizim Ruslarla görüşmelerimizi kötüleştiriyor. Bunu hiç kimse reddetmiyor. Barışın olma ihtimalini büyük oranda azalttı"⁴⁹² şeklindeydi.

Osmanlı'nın savaş ilanında bulunmasının ertesinde, Londra'da Osmanlı'yı destekleyen kalabalık toplantılar göze çarpmaya başladı.⁴⁹³ Kamuoyu baskısı altında olan Kabine'de ise Aberdeen ile Palmerston'nun uzlaştırılmasını Clarendon sağlıyordu. Aberdeen, Rus Çarı'na artık yeterince güvenemiyordu; Palmerston ise Stratford'a inanıyordu. Bu durum kabinede Clarendon'a arabuluculuk rolü yüklemişti.⁴⁹⁴ Aberdeen kabine üyeleri arasında birlik ve dayanışma üretebilecek bir karaktere sahip değildi. Argyll'e göre bu durum rahatsız ediciydi. 3 Kasım 1853'te kabinede arkadaşlarına Osmanlı yönetimi hakkında yakınmıştı:

Müttefiklerimizin ve bizim işgal ettiğimiz konum endişe vericidir. Doğrudan doğruya bir savaşın içine doğru sürükleniyoruz. Barbar Osmanlı hükümeti bizim nasihatlerimize kulak vermiyor. Kendi başına üstesinden gelemeyeceği olaylara dâhil oluyor; geçici olarak İngiltere ile Osmanlı'nın çıkarları ortaklaşa bir hale gelmiştir. Koşullarda küçük bir değişiklik Babıali'yle çıkar ortaklığımıza son verebilir. Bizim en önemli müttefikimiz Avusturya'dır. O da yollarını bizimle yakında ayırabilir. Aberdeen'e katılıyorum; dayanılması zor bunalımlı bir dönemden geçiyoruz.⁴⁹⁵

Osmanlı-Rus Savaşında İngiltere-Fransa Ortaklığının Gelişmesi: Rus Çarı'nın barışma arzusu ilan edildikten sonra yeni bir diplomatik girişim başlatılmıştı. 16 Kasım 1853'te dört Avrupa devletinin ortak notası İstanbul'a ulaştı. Bir gün öncesinde ise Reşid Paşa Stratford'dan ve diğer üç devlet temsilcisinden son projeyle ilgili bilgi aldı. Stratford müzakerelere devam etmek yerine, Rusya

⁴⁹⁰ Lord Stanmore (Ed.), *The Correspondence of the Earl of Aberdeen*, (Privately Printed by Lord Stanmore), British Library, s.233

⁴⁹¹ Sir Herbert Maxwell, *Life of the Fourth Earl of Clarendon*, 2 vol. 1913, Cilt II, British Library, s.30

⁴⁹² Maxwell, a.g.e.

⁴⁹³ Sir A. Ward and G.P. Gooch, *Cambridge History of British Foreign Policy*, Edited 3 Cilt, Cambridge Univ. Press, 1922, Cilt II, s.375

⁴⁹⁴ Lord Stanmore (Ed.), *The Correspondence of the Earl of Aberdeen*, (Privately Printed by Lord Stanmore), British Library, s.224

⁴⁹⁵ Stanmore, a.g.e., s.164

ile savaşılmamasından yanaydı: “*Viyana Notasının askıya alınmasına karar verdik. Barış ve savaş artık iç içe geçmiş halde. Donanmamızın Karadeniz’e çıkartılmasından memnunuz.*”⁴⁹⁶

Batılı devletlerin tam desteğinden emin olunduktan sonra, Reşid Paşa, düşmanlıkların askıda olduğu iki ay önce Clarendon önergesinin dikkate değer bulunabileceğini, ama savaş halindeyken öneminin kalmadığını, açıkladı.⁴⁹⁷ Londra’dan Paris’e, İstanbul’dan Viyana’ya, oradan da tekrar diğer başkentlere çok sayıda notalar, sözleşme taslakları gönderiliyordu. Haziran ve Ekim arasında birbirlerinden farklı on bir barış sözleşmesi hazırlandı; ama hiçbiri savaşın oluşmasını engelleyemeyecekti.⁴⁹⁸ Palmerston Kabine toplantısında Karadeniz’e donanmanın gönderilmesini ve Rus donanmasının Karadeniz’de bulunmasını yasaklamayı teklif etti. Başbakan Aberdeen bu durumun Rusya’ya savaş ilan etmek olduğunu belirtirken, Clarendon, Viyana’da dört devletin müzakere görüşmelerinin barışa yol verileceğini ileri sürüyordu. Uzlaşmacı bir üslupla yazışmaları ele alan Clarendon’a Aberdeen itiraz etmişti; yazışmaları sert bir anlatımla kaleme aldığını söylüyordu. Bunun üzerine Clarendon da onu ayıplar gibi konuşmuştu:

Senin davranışını kötü buluyorum. Kabine’de her şey kararlaştırıldıktan sonra, bir şeyler söylemek için geliyorsun. Kabine’de her şeyin geçmesine izin veriyorsun ve sonra da itiraz ediyorsun. Diğer şeylere de aynı tavrı sergiliyorsun. Önerilen her şeye karşı çıkıyorsun; ama hiçbir şey önermiyorsun. Senin niyetin nedir? Gerçekten ne yapmak istediğini bize anlatacak mısın?⁴⁹⁹

20 Kasım 1853’te Aberdeen Kraliçe’ye Osmanlı Devleti’nin savaş kışkırtıcısı olduğunu yazdı:

Bir Rus kuvvetiyle karşılaşacak şekilde İngiliz donanmasının düşmanca bir saldırıya geçmesini Stratford’un planladığının haberini aldık. Bu durum olmazsa bile, Osmanlı yönetimi böyle bir hadiseyi mutlaka üretecek bir teşebbüste bulunacaktır. İnsan hayatına hiç değer verdikleri yok; Rus donanmasıyla İngiltere’yi karşı karşıya getireceklerdir. Osmanlı’ya yardımcı olmadığımız sürece Rusya’yı savaşta yenmesi imkânsızdır. Savaş ilan etmeksizin, İngiltere’yi savaşın içine çekeceklerdir. Böyle bir hadise er ya da geç kaçınılmaz hale gelecektir.⁵⁰⁰

Rus yönetimin önceki sözleşme metninden bazı tavizlerde bulunarak Osmanlı’yla barışma çabaları olumlu bir sonuca yol açmamıştı. Diplomatik çalışmaları boşa çıkartacak şekilde Fransız ve İngiliz savaş gemileri harekete geçerek Karadeniz’e açıldı.⁵⁰¹ Diplomatik kanallarda Osmanlı-Rusya arasında muhtemel bir barış süreci tamamen tıkanmış gözüküyordu. Sinop’a kadar yakınlaşmış

⁴⁹⁶ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.266

⁴⁹⁷ Poole, a.g.e., s.297

⁴⁹⁸ Poole, a.g.e., s.279

⁴⁹⁹ Henry Reeve (Ed.), **A Journal of the Reign of Queen Victoria**, By Charles Greville, 8 Cilt. London, 1888 Cilt VII, s.109

⁵⁰⁰ Lord Stanmore (Ed.), Lord Aberdeen to the Queen Victoria, 20/11/53, **The Correspondence of the Earl of Aberdeen**, (Privately Printed by Lord Stanmore), British Library, s.167

⁵⁰¹ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.279

Fransız ve İngiliz savaş gemilerine güvenen Babıali, 27 Kasım 1853'te bazı savaş gemilerini Karadeniz'e göndermişti. Bu gelişmelerden telaşlanan Kraliçe Victoria, Aberdeen'e uyarı niteliğinde bir yazı gönderdi: “Üç Osmanlı savaş gemisi Kırım'a doğru yola çıktı. Sivastopol'daki Rus savaş gemilerini kışkırtarak, Karadeniz'in içlerine çekmeye çalışacaklardır. Bizim Savaş gemileriyle Rusları karşı karşıya getirip bir deniz savaşını kaçınılmaz yapacaklardır.”⁵⁰²

Amiral Dundas'ın Babıali'ye yardımcı olacak yetkisi vardı. Sinop hadisesinden bir hafta önce İngiliz donanması Karadeniz'e geçtiği halde, Rus donanmasının Sinop'a saldırmasına müdahale etmeyecekti. Bir İngiliz Milletvekiline göre, İngiliz donanmasının kararsız yapısından dolayı Osmanlı donanması kendini savunamaz hale gelmişti. İngiliz donanma komutanı Amiral Slade'in yazdığı mektuplarda, İngiltere'nin Rus donanmasıyla mücadele edebilecek gücünden söz ediliyordu; ama Stratford bu durumu engellemiştir. Babıali'yi Karadeniz'e daha fazla sayıda savaş gemisi göndermeme hususunda ikna edecekti. 5 Kasım 1853'te Stratford M. Pisani'ye şunları yazdı: “On dört savaş gemisinin Karadeniz'e yarın gönderileceğini daha yeni öğrendim. Bundan dolayı planlanmış eylemler yaşandıktan sonra, geri kalan savaş gemilerinin Karadeniz'e gitmesini emredeceğim.”⁵⁰³

Karadeniz'de açık bir savaş tehlikesi yaşandığı halde, İngiliz donanması olayları hep uzaktan takip ediyordu. Stratford, Londra Kabine üyesi Clarendon'a, “Şu anda Babıali'yi Karadeniz'e daha çok sayıda savaş gemisi göndermemesi hususunda ikna ettim” diye yazarak, Karadeniz'de Osmanlı donanmasının neden zayıf bir konumda bırakıldığının sebebini açıklayacaktı. Batum'a kadar uzanan bir sahada seyir halinde olan İngiliz filosu ne Osmanlı savaş gemilerini koruyacak ne de Osmanlı'nın kendi donanmasını korumasına fırsat tanıyacaktı. İngiliz savaş gemileri Karadeniz'e girdikten sonra yaklaşık elli km ötede Osmanlı-Rus savaş gemileri arasındaki çatışmalara sessizce şahit olacak bir konumda demirlemişlerdi.⁵⁰⁴ Aberdeen grubu, Rus donanmasına karşı saldırıya geçebilecek Osmanlı savaş gemilerinin İngiliz donanmasıyla ortak davranmasını istemiyordu. Clarendon, Osmanlı'nın düşmanca tavırlarından alıkonulmadığı hususunda Stratford'u uyararak, katı suretle Osmanlı-Rus çatışmalarından uzak durulmasını emretmişti.⁵⁰⁵

Sinop Katliamı Sonrası İngiliz Kabinesi ve Kamuoyunda Çalkantılar: Karadeniz'de sıcak çatışmaların her an patlak verebileceği bir zamanda, Kraliçe Victoria ve Prens Albert'in önerileri

⁵⁰² Sir Theodore Martin (Ed), **The Life of H.R.H. The Prince Consort**, 5 Cilt, 1880 Cilt II, British Library, s.533

⁵⁰³ **Hansard**, Parliamentary Debate, Mr. French. Hc Deb 24 February 1854, vol 130, cc1264-83

⁵⁰⁴ **Hansard**, HC Deb 24 February 1854, a.g.e.

⁵⁰⁵ **EP**, *Eastern Papers*, Cilt II, British Library, s.218

doğrultusunda Başbakan Aberdeen, Palmerston'la artık Kabine'de görüşmek istemediğini, kendisini hiçbir şekilde ciddiye almayacağını açıkladı.⁵⁰⁶ 30 Kasım'da Kabine'de çatlak derinleşerek Palmerston'un istifasına yol açtı.⁵⁰⁷ Palmerston'un istifa ettiği gün Rus donanması Sinop limanı dışında devriye gezen altı Osmanlı savaş gemisini batırıp çok sayıda mürettebatın denizde boğulmasına neden olacaktı.⁵⁰⁸ 30 Kasım'da Rus savaş gemileri Sinop limanına yaptıkları ani saldırıyla Osmanlı savaş gemilerini batırdı ve 4000 asker şehit düştü. Olayın önemli yanı Rus saldırısının müttefik kuvvetlerin önünde cereyan etmesiydi. Rusya'ya daha önceden Osmanlı toprağını korumak için Sinop bölgesinde olacaklarını bildirdikleri halde, saldırı yaşanmıştı.⁵⁰⁹ 16 Aralık 1853'te İngiliz kamuoyu Palmerston'un istifa ettiğini ve Osmanlı savaş gemilerinin Ruslarca imha edildiğini öğrendi.⁵¹⁰ Gazete haberlerine göre, İngiliz donanması birkaç km uzaklıktan deniz savaşını izlemekle yetinmiş, Rus donanmasının saldırısını durduracak bir teşebbüste bulunmaktan kaçınmıştı.⁵¹¹ İngiliz savaş gemilerinin Rus donanmasının müdahalesini engellemeye kalkışmadan İstanbul'a geri dönüş nedenleri hakkında tatmin edici bir açıklama yapılmadı. Sadece hava koşulları neden olarak öne sürülüyordu; ama Babıali'ye göre hava koşulları savaş gemilerinin bölgede kalmasına son derece uygundu. Donanma komutanları Aberdeen'in emri doğrultusunda davranarak, çatışmalara katılmadan Boğazlara geri dönmüşü. 17 Aralık 1853'te Stratford ise Clarendon'a “Eğer donanmamız Karadeniz'e daha erken gönderilseydi, Sinop hadisesi asla yaşanmayacaktı”⁵¹² diye yazarken, kendilerine ait savaş gemilerinin çatışmalara neden seyirci kaldığına değinmeyecekti. Hatıralarında konuya açıklık getirmek yerine şunları yazacaktı: “Böyle felaketlerin tekrar yaşanmaması için müttefik kuvvetler Karadeniz'e Rus savaş gemilerinin çıkmaması uyarısını Rusya'ya iletiler.”⁵¹³

17 Aralık 1853'te *The Times* ve *The Morning Post* gazeteleri Palmerston'un istifa etmesinin Osmanlı siyasetiyle bir ilgisi olmadığını yazdıkları halde, kamuoyu ikna olmamıştı; çatışmalardan birkaç km uzakta bulunan İngiliz donanmasının Ruslara neden müdahale etmediğini sorguluyorlardı. Palmerston'un yokluğunda Kabine üyeleri Sinop olayıyla uğraşmak zorundaydı.⁵¹⁴ Rusya'nın küçük bir Osmanlı filosunu yok ettiği haberleri Londra hükümetinin saygınlığını kamuoyunda sarsan etkilere yol açarken, Aberdeen hükümeti Rusya'ya hizmet etmekle suçlanıyordu. İngiliz basını ve

⁵⁰⁶ Henry Reeve (Ed.), *A Journal of the Reign of Queen Victoria*, 8 Cilt, London, 1888, Cilt VII, British Library, s.113

⁵⁰⁷ Sir A. Ward and G.P. Gooch, *Cambridge History of British Foreign Policy*, 3 Cilt, Cambridge Univ. Press, 1922, Cilt II, s.375

⁵⁰⁸ EP, Eastern Papers, Cilt II, s.218

⁵⁰⁹ *The Life of Lord Stratford De Redcliffe* By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.305

⁵¹⁰ EP, Eastern Papers, Cilt II, British Library, s.218

⁵¹¹ Sir A. Ward and G.P. Gooch (Ed.), *Cambridge History of British Foreign Policy*, 3 Cilt., Cambridge Univ. Press, 1922, Cilt II, s.373

⁵¹² *Hansard*, Parliemantary Debate, Mr. French. Hc Deb 24 February 1854, vol 130, cc 1264-83

⁵¹³ *The Life of Lord Stratford De Redcliffe* By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.305

⁵¹⁴ EP, Eastern Papers, Cilt II, s.218

kamuoyu Çar'ının despot bir yönetici olduğu ve güvenilir bir Osmanlı Devleti'ne mevcut İngiliz hükümetinin ihanet ettiği haberleriyle çalkalanıyordu.⁵¹⁵ *The Times*'in Viyana sorumlusuna göre Avusturya temsilcisi Kont Boul, Sinop felaketi sonrası Batılıların saldırıya geçmesinden çok korkmuş, ama müzakerelere devam edilmesine karar verilmişti. Clarendon'a göre donanmanın harekete geçirilmesi tamamen Stratford'un yetkisi altındaydı. Aberdeen de Rusya ile ılımlı ve uzlaşmacı bir ilişkiden çıkılmaması yönünde faaliyet yürütüyordu. Osmanlı'nın korunmasının son çare olarak düşünüyordu. İngiliz donanması İstanbul'a neden gönderilmişti? Clarendon'un Rus temsilcisi Baron Brunow'a yaptığı açıklamaya göre, donanma tamamen İngiliz menfaatlerini korumakla vazifeliydi.⁵¹⁶

Kamuoyu ve siyaset dünyasında '*Sinop vahşetinin intikamı alınmalı*' tarzında çağrılar yapılıyordu. İngiliz ticaretinin Doğu'da korunması için Rusya'ya iyi bir ders verilmesinin gerekliliğine vurgu yapılıyordu. Böyle şartlar altında Aberdeen Hükümet üyeleri arasında işbirliğinin başarılı olması tam bir açıklıkla ve önyargıların bilgiye feda edilmesiyle mümkün olabileceği, çünkü İngiliz Hükümet geleneğinin öyle olduğu ileri sürülüyordu. Aberdeen, Clarendon, John ve Palmerston kendi kafalarına göre davranacak ciddi bilgi birikimlerine sahiptiler. Osmanlı'nın gücü ya da Rus Çarı'nın niyeti hakkında aralarında hiçbir zaman uzlaşma sağlanamıyordu.⁵¹⁷ Louis Napolyon'un dürüstlüğü ya da Stratford'un entrikaları hakkında da korkularını açık açık kabul edememişlerdi. Avusturya'nın yardımı olmaksızın, Rusya'yı yenebilecekleri hakkında bir tartışmaya girişmekten de kaçınıyorlardı.⁵¹⁸ Kabine'de başlangıçta aynı görüş hâkimdi: Osmanlı yönetiminin savaş ilanı ile birlikte taraflar arasında düşmanlık tamamen açık hale gelmişti. Rus donanmasının Osmanlı gemilerine saldırmasını durdurmanın mümkün olduğunu ileri sürenler, Rus yanlısı kabine üyelerince yalanlanıyordu. Rus donanmasının saldırısında kendilerinin sorumluluk sahibi olmalarını reddetmelerinin ötesine giderek, Sinop felaketinden doğrudan Babıali'yi sorumlu tutuyorlardı. Bunlardan biri olan Lord Argyll Sinop hadisesi için Osmanlı idarecilerini aşağılayacaktı: "*Aptal ve beceriksiz Osmanlı idarecileri Rusya'ya karşı savaş ilan ettikten sonra, savaşacak kabiliyette olmayan gemilerini Rusya'ya yem olarak sundular. Savunmasız Sinop limanında açık yerde tutulan gemiler Rusya'yı kıskırtmaya dönük bir planlamaydı.*"⁵¹⁹

⁵¹⁵ Sir A. Ward and G.P. Gooch (Ed.), **Cambridge History of British Foreign Policy**, 3 vol, Cambridge Univ. Press, 1922, Cilt II, s.375

⁵¹⁶ **Hansard**, Parliamentary Debate, Russia and The Porte - Resolutions respecting the objects of the war. Lord Beaumont. HL Deb 24 February 1854 vol 130 cc1201-50

⁵¹⁷ Sir A. Ward and G.P. Gooch (Ed.), **Cambridge History of British Foreign Policy**, 3 Cilt., Cambridge Univ. Press, 1922, Cilt II, s.375

⁵¹⁸ The Duke of Argyll, **Autobiography and Memoirs**, Cilt I, London, 1906, British Library, s.81

⁵¹⁹ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War, I**, London, 1879, British Library, s.407

Bu kesimlere göre yaşanan felaket Osmanlı'nın Batılı devletleri savaş meydanına çekme planının bir parçasıydı. Rusya'nın saldırgan konumunu sorgulamayarak, dolaylı yoldan Çarı haklı gösteriyorlardı. Osmanlı'yı korumak için donanma harekete geçirildiği varsayılıyordu; ama Sinop saldırısı İngiliz donanmasının görüş sahası içinde yaşanmıştı. Kabine bu durumu öfkeli hale gelmiş bir parlamentoya Osmanlı'yı koruduklarını, ama savaşa girmekten kaçındıklarını nasıl açıklayabilirdi? Clarendon bu konularını parlamentoya açıklayamayacaklarını ve bu nedenle Fransız İmparatoru'nun dayatmasına boyun eğmek zorunda kaldıklarını Aberdeen'e yazmıştı.⁵²⁰ Sinop olaylarından üç gün sonra Stratford'a yazan Clarendon Rusya ile sıcak çatışmalardan kaçınılmasını talep ediyordu: "*İngiliz donanmasının İstanbul'u korumak niyetiyle Karadeniz'e girdiğinden şüphe duymuyorum.*"⁵²¹ İngiliz donanmasına Rus filosuyla savaşmaktan kaçınma emri verildi. Sadece İstanbul ve Boğazlar korunacaktı; İmparatorluğun diğer bölgeleri korunmayacaktı.

İktidar partisi milletvekillerinden ve Avam Kamarası üyelerinden Stephen French'e göre, İngiltere'de Rusya'nın saldırganlığına karşı tutarlı ve kararlı bir hükümet olsaydı, Sinop felaketi yaşanmayacağı gibi, Rus ordusu Prut'u geçmeye cesaret bile edemeyecekti. Aberdeen hükümeti ileri sürülen talepler doğrultusunda Rusya'yı cesaretlendirmiş ve teşvik etmişti. Rus Çarı Aberdeen'le daha önce yaptığı anlaşmaları, ona olan geçmişteki güveni, son dönemde yaşanan kararsızlığına ve üstü kapalı desteğine dayanarak harekete geçmişti.⁵²² Kırım Savaşı'nın başlangıcından itibaren Rusya'nın saldırganlaşmasına esas neden olarak İngiltere Başbakanı'nın ikilem içinde davranması gösteriliyordu.⁵²³ Rus-Osmanlı Savaşı başladıktan sonra Aberdeen sürekli kararsız davranmaya devam ediyordu. Avrupalı güçleri bir araya getirecek kabine toplantılarını ve diplomatik faaliyetleri yavaşlatmıştı. Rusya'nın savaş gerekçesini haklı görüyordu; barış için savaş sonucunun beklenmesini öneriyordu.⁵²⁴ Savaş başladığı zaman, tarafları barıştıracak bir çaba göstermedi; Rusya'yı dizginleyebilecek tehditkâr bir davranış da sergilemedi. Bundan dolayı parlamentoda kendi hükümetini yeniden güven oylamasına maruz bırakması gerektiği halde, o yolu da seçmemişti.⁵²⁵ 1829 koşullarının halen geçerli olduğunu, Rusya'nın Osmanlı'ya saldırısını başka devletlerin dışarıdan yapabileceği müdahalelerle engelleyebileceklerini ileri sürüyordu. Kabine'de zayıf düşen Palmerston tarafı ise Aberdeen'in Edirne Antlaşması'yla ilgili düşüncelerinin yanlış olduğunu, Avrupa yakasında önemli toprakları ele geçirdiğini, Rusya'nın çok önemli geçiş bölgelerini Osmanlı'dan geri aldığı öne sürüyordu. Rusya'nın sadece siyasi ayrıcalıklar elde etmenin peşinde

⁵²⁰ Lord Aberdeen to Mr. Gladstone, 18/12/53, **The Correspondence of the Earl of Aberdeen**, (Privately Printed by Lord Stanmore), British Library

⁵²¹ **EP**, Eastern Papers, Cilt II, British Library, s.330

⁵²² **Hansard**, Parliamentary Debate, Mr. French. Hc Deb 24 February 1854, vol 130, cc1264-83

⁵²³ **Hansard**, Parliamentary Debate, Russia and The Porte - Resolutions respecting the objects of the war. Lord Beaumont. HL Deb 24 February 1854 vol 130 cc1201-50

⁵²⁴ **Hansard**, Treaty of Adrianople-Explanation, HL Deb 26 June 1854 vol 134 cc 640-671 26 June 1854

⁵²⁵ **Hansard**, Treaty of Adrianople-Explanation, The Marquis of Clarincade, HL Deb 26 June 1854 vol 134 cc640-71

olmadığı, toprak kazanımını da önemseydiği vurgulanmış, bu nedenle Başbakan'ın Rusya değerlendirmesinin bazı yanlışları bünyesinde barındırdığı ifade edilmişti.⁵²⁶ Karadeniz'de önemli noktaları ele geçirdiği halde, Çarın güney Balkanlarda yaşayan Rus halkını hâkimiyet altına almak için savaştığını ve Osmanlı'nın başka bölgelerinde gözü olmadığını ileri süren Aberdeen, savaşın sonucunun gereğinden fazla abartıldığını iddia ederek, muhalefetin savaşa girme talebine ısrarla karşıydı.⁵²⁷ Aberdeen; Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının korunmasından yana değildi.⁵²⁸ Lord Beaumont Osmanlı-Rus savaşı başladığından beri büyük devletlerin başkentlerinde beş ay boyunca resmi seviyelerde görüşmelerde bulundu. Her bir devlet yetkilisinin yaptığı açıklamaya göre, İngiliz kabinesi Rusya'yı destekleme yönünde davranıyordu. Rusya'nın savaşta kazanan taraf olacağına inanılıyordu. Avrupalı bütün devletler İngiliz hükümetinin Rusya'yı desteklemesinden aşırı endişeye kapılmışlardı. En büyük korkuları ve kaygıları genel bir Avrupa savaşının patlak verme ihtimaliydi.⁵²⁹

Kabine dışında muhalefetini sürdüren Palmerston'a göre, Başbakan Aberdeen'in varlığı ve nüfuz alanı İngiliz yönetiminde ve Avrupa diplomatik faaliyetlerinde düzensizliğe ve karmaşaya yol açıyordu. Nisan 1853'e kadar Rusya'ya çift mesaj vermek yerine, tek bir siyasi çizgiyi; Osmanlı'ya saldırısını onaylamayacağına dair siyasi duruşunu açıklamış ve öne çıkarmış olsaydı, Rusya savaşı başlatmaya cesaret edemeyecekti. Geçmişte Osmanlı hakkında yaptığı konuşmalarda ve yazışmalarda ortada sanki çok umutsuz bir hasta varmış gibi görüşlere sahipti; hastanın rahat şekilde ölmesi için kendi kaderine terk edilmesi gerektiğini ileri sürüyordu.⁵³⁰

Avusturya İmparatoru'nun yetkilendirdiği Prens Matternich, kendisine ait onurlu bir barışın nasıl oluşturulacağına dair görüşünü Aberdeen'e bildirdi. Avusturya; Ruslara karşı Osmanlı'yla ortak bir müttefikliği öneriyordu. Londra kabinesi, Matternich'in görüşlerini onaylamakta kararsızdı. Aberdeen; Prens Matternich'in Avusturya'yı yönlendirdiğini ileri süren görüşlerin Avusturya Devleti'ni bağlamadığını iddia etmişti. Rusya'ya karşı Osmanlı'nın yanında savaşa girilirse, ortaya çıkacak barışın İngiltere'nin çıkarlarına zarar verebileceğini belirtti. Ona göre, iki devlet arasındaki savaş kendi kaderine terk edilirse, İngiltere'nin kazançlı çıkmasına yarayacak barış koşulları yaşanacaktı.⁵³¹ Parlamentoda ve bakanlar kurulu toplantısında yaptığı konuşmalarda sürekli olarak Osmanlı-Rus savaşında pasif kalacaklarını ve savaşın neticesine göre davranacaklarını dile getirerek,

⁵²⁶ **Hansard**, Treaty of Adrianople-Explanation, Lord Beaumont, HL Deb 26 June 1854 vol 134 cc 640-71

⁵²⁷ **Hansard**, Servia, Mr Disraeli, HC 15 August 1843 vol 71 cc 808-47

⁵²⁸ **Hansard**, Parliamentary Debate, Russia and The Porte - Resolutions respecting the objects of the war. The Earl of Clarendon. HL Deb 24 February 1854 vol 130 cc1201-50

⁵²⁹ **Hansard**, Russia and the Porte, Lord Beaumont. HL Deb 24 February 1854 vol 130, cc 1201-50

⁵³⁰ **Hansard**, Treaty of Adrianople-Explanation, The Marquis of Clarincade, HL Deb 26 June 1854 vol 134 cc 640-71

⁵³¹ **Hansard**, Treaty of Adrianople-Explanation Lord Beaumont, HL Deb 26 June 1854 vol 134 cc 640-71

Rusya'ya Osmanlı'ya saldırması yönünde destek veriyordu.⁵³² 20 Aralık 1853'te İngiliz donanma komutanını harekete geçirecek bir emrin verilmesine gerek duyulmadığı Stratford'a iletilmişti. Özel önlemlerin alınmasında Fransız teklifine karşı çıkılıyordu. Viyana'dan İstanbul'a gönderilen yeni barış önergesinin Babıali tarafından kabul edilmesi bekleniyordu. Fakat 22 Aralık'ta Aberdeen ve yandaşları kabinede azınlık durumuna düşünce, Fransa'nın teklifini kabul etmek zorunda kalmışlardı. Aberdeen'in boyun eğmek zorunda kaldığı yeni Kabine Rus Çarı'na şöyle bir uyarı gönderecekti: “*Karadeniz’de karşılaşılabilecek her bir Rus savaş gemisinin Sivastopol’a geri dönmesi talep edilecektir. Osmanlı’ya karşı herhangi saldırgan bir eyleme karşılık verilecektir.*”⁵³³

Bu karar bir savaş ilanı olmasa bile, yeni barış önerisinin ölü doğmasına yol açmıştı. Çar ve Kont Nesselrode Karadeniz'in Rus gemilerine olduğu kadar Osmanlı'ya da kapalı olup olmadığını, Sinop çatışmasının neden kötü niyetli bir saldırganlık olarak görüldüğünün Londra hükümetince açıklanmasını talep ettiler. İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı'yı savunan açıklamaları üzerine, Rus yönetimi öfkelenerek hem Londra, hem de Paris Büyükelçilerini geri çekti. Rus Çarını alınganlaştıran ve küstüren İngiliz hükümetinin davranışlarındaki bu ani değişimin önemli bir nedeni kamuoyunun yönetim üzerindeki aşırı baskısı ve Aberdeen hükümetinin inandırıcılığını kaybetmesiydi. Kamuoyu Sinop olayından dolayı Rusya'ya iyi bir ders verilmesini talep ediyordu.⁵³⁴

Palmerston'un Yükselişinde İngiliz Kamuoyunun Etkisi: Sinop olayı olmadan önce İngiltere'nin her tarafında Rusya'yı lanetleyen ve Osmanlı'yı öven toplantılar yapılıyor, yürüyüşler düzenleniyordu. Bazı kesimler de Osmanlı'nın Rusya'ya karşı silahlandırılmasını talep ediyordu. Ama yine de sıcak bir savaştan yana değillerdi. Savaşın Doğu'da ticarete darbe vuracağı, çok sayıda şirketin iflas etmesine yol açacağı öngörülüyordu; İngiliz askerlerin savaştan uzak durması, hazineye dokunulmaması arzulanıyordu. Kasım 1853'ten sonra ise Osmanlı'nın kendi kendisini savunmasına yardımcı olunmasıyla yetinilmesi, geri kalan meselelere bulaşılmaması görüşü ön plana çıkmıştı. Bu gelişmeleri dikkate alan Gladstone Ekim 1853'te Kabinedeki savaş yanlısı üyelerin etkinliğini kaybedeceğine inandığını yazmıştı.⁵³⁵

İngiliz kamuoyu ülkelerin savaştan uzak durmasını arzuluyordu. Ama Sinop hadisesi savaştan uzak durulması anlayışının azalmasına ve Rusya'ya karşı savaşa girilmesi taleplerinin çoğalmasına

⁵³² Hansard, Treaty of Adrianople-Explanation, The Marquis of Clarincade, HL Deb 26 June 1854 vol 134 cc 640-71

⁵³³ EP, Eastern Papers, Cilt II, British Library, s.307

⁵³⁴ F. A. Simpson, **Louis Napoleon and the Recovery of France 1848- 56**, Longmans, London, 1923, s.243-244

⁵³⁵ Lord Stanmore (Ed.), “*Lord Aberdeen to Mr. Gladstone, 12/10/53*”, **The Correspondence of the Earl of Aberdeen**. (Privately Printed by Lord Stanmore), British Library, s.193-194

sebepl olmuştul. David Urganhart'ın çizdiği resim kafalarda canlanmıştı: Çar, şeytanın ruhunu temsil ediyordu, bildiği tek şey işkence etmek ve yıkmaktı. Osmanlı ise bir karanlık güce karşı kendini savunmakta zorlanıyordu. İngiliz hükümeti büyük bir katliama seyirci kalmakla suçlanıyordu.⁵³⁶ İngiltere'de kamuoyunun savaştan yana bir havayı uzun süre sürdürmeyeceği belirtilmiştı. Savaşın yükü ağırlaştıkça, başta savaşa verilen aynı istek ve heyecan bu defa savaşa karşı dönürecekti. Şu anda kamuoyu büyük ve güçlü bir ülkenin zayıf ve güçsüz bir ülkeyle oynadığı, onu istismar ettiği algısındaydı; fakat zayıf ve güçsüz olan ülkenin cesaretli ve kahramanca davrandığını görüyorlardı. Şimdilik zayıf ve güçsüz olanı tutuyorlardı.⁵³⁷ Kamuoyu; Kabine üyelerine Rus Çarına parayla satılmış 'Rus ajanları' gözıyla bakmaya başlamışlardı. Onların arasında ülkesine asla ihanet etmeyecek kişi olarak görülen Palmerston haksızca Kabineden kovulmuştı. Rusya'ya karşı savaşılması ya da savaşılmamasıyla ilgili görüşler arasındaki farklar ortadan kaybolmuştı. *The Times*, *The Globe*, *The Chronicle* ve *The Manchester Guardian* Rusya'ya karşı savaşmasıyla bağlantılı şüpheleri tamamen bir kenara koymuşlardı. Popüler çıkışlardan en az etkilenen *The Manchester Guardian* bile "Savaşın kaçınılmaz" olduğunu yazıyordu.⁵³⁸ *The Morning Post* Sinop hadiselerinin bir deniz savaşı olmadığını ama alçakça bir saldırı olduğunu' yazmıştı.⁵³⁹ *The Morning Herald* Sinop Felaketi'nin intikamının Sivastopol'da alınması çağrısında bulunmuştı. Rusya'nın İran'a ve Hindistan'a uzanmak niyetiyle davrandığını ileri sürüyordu.⁵⁴⁰ Sinop'la ilgili haberler savaşın bir an önce başlatılmasını dayatmıştı. Palmerston'un istifasının ise büyük bir haksızlık olarak algılanmasına yol açıyordu.⁵⁴¹

İngiltere'de günlük gazetelerin neredeyse hepsi Palmerston'un Fransa'yı desteklediğini, ama Kraliçe Victoria ve Başbakan Aberdeen'in Rus Çarı'nı mutlu etmekle meşgul olduklarını yazıyordu. *The Morning Post* editörü "İngiliz hükümetinin Rusya'yı desteklemesine artık katlanamıyoruz" diyen bir yazı yayınladı. Yüksek yerlerde entrikaların devleti çürüttüğünü ileri sürüyordu. Bütün basın ağız birliği etmişçesine, Palmerston'un Kabine'den Rusya'nın isteği üzerine kovulduğunu yazıyordu.⁵⁴² Basın, Palmerston'un istifasından memnundu; çünkü bu durum hükümetin yıkılacağı anlamına geliyordu. Muhalefet gazetelerinden *The Morning Star*, "Palmerston, vatan hainlerini teşhir etmek için istifa etti" diye yazıyordu.⁵⁴³ Aberdeen ise siyasetlerindeki değişimi şöyle açıklamıştı:

⁵³⁶ **The Manchester Guardian**, An Inevitable War, 24/12/53

⁵³⁷ **Hansard**, Parliamentary Debate, Russia and The Porte - Resolutions respecting the objects of the war. Lord Beaumont. HL Deb 24 February 1854 vol 130 cc1201-50

⁵³⁸ **The Manchester Guardian**, An Inevitable War, 24/12/53

⁵³⁹ **The Morning Post**, A violent outrage, 16/12/53

⁵⁴⁰ **The Morning Herald**, The Damning Disgrace of Sinope, 16 December 1853

⁵⁴¹ **The Times**, Editorial, 17/2/1853

⁵⁴² **The Morning Post**, Editorials, 17,19, 20 December 1853

⁵⁴³ **The Morning Star**, Editorial, 26/12/1853

Fransa'yla müttefikliğimizin devamı bu önergeye bağlı olmasaydı, harekete geçme baskısı karşısında ikircikli ve kararsız tutumum devam ediyor olacaktı. Fransız İmparatoru ya tek başına eyleme geçecekti ya da donamasını Tolon'a geri çekecekti. Fransa bu iki seçenek dışında başka bir alan bırakmadı bize. Sinop olayları Fransa'da kamuoyunu iyice kıskırttı. Eğer Fransa'nın dayatmasına boyun eğmeseydik, kamuoyu İngiliz hükümetini Rusya'nın bir ortağı olarak görecekti.⁵⁴⁴

Kamuoyunun baskısı olmasaydı bile, Fransız İmparatorunun Aberdeen üzerindeki baskısı aşırı yoğunlaşmıştı. Kamuoyunun duygusal halini önemsemeyen Kabine üyeleri ise barış hususunda umutsuzluğa kapılıyorlardı. Clarendon'a göre, "*İngiltere çok gülünç bir konumda gözükiyordu.*"⁵⁴⁵ Aberdeen'in önemli destekçilerinden James Graham da benzer düşüncelere sahipti: Son dakikaya kadar Rusya'yla mutlaka uzlaşmaları gerektiğine inanıyordu. Rusya'yla savaşı aklından bile geçirmiyordu. Ama Sinop saldırısı, kamuoyunda olup bitenler ve Fransa'nın İngiltere'yi tercihe zorlaması, kararın değişmesine neden olmuştu. Graham Rusya'yla ilişkilerinin koptuğuna aşırı üzülüyordu.⁵⁴⁶ Kabine üyelerinin tümü, içinde buldukları konumu parlamento ve kamuoyu karşısında savunamayacak haldeydiler. 22 Aralık 1853'te Charles Wood karar üzerine kendi tutumunu açıkladı: "*Fransa'nın önerdiği Karadeniz'i işgal etme meselesini uzun uzadıya tartıştık. Tartışma süresince ve sonunda kafamın tamamen karışık olduğunu fark ettim. Bu durumdan çıkış yolu olarak meseleleri basitleştirmekte buldum.*"⁵⁴⁷

Maliye Bakanı Gladstone sorunun basitleştirilmiş haline karşı çıkıyordu; Ruslarla görüşmelere devam edilmesini ve Osmanlı'ya mesafeli siyasette ısrarcı olunmasını dayatıyordu. Rusya'dan yana bir siyaseti uygulayan Aberdeen ve Kabine'de onu destekleyen bakanlara göre, basit bir yola girmek İngiltere'yi Rusya'ya karşı savaşa sürükleyebilecekti. Karadeniz'i işgal etmeyi Osmanlı'nın Viyana Notası'nı kabul etmesi şartına bağladılar. Kabine en sonunda şu kararda uzlaştı: Osmanlı'nın Viyana Notası'nı kabul etmesini gündeme getiren İngiltere'yi Fransa'nın desteklemesi halinde, İngiltere de Fransa'nın önerisine uygun olarak Karadeniz'i işgal etmeyi kabul edecekti.⁵⁴⁸ Osmanlı, müttefik kuvvetlerin Karadeniz'den donanmasını çekmesi yönünde Rusya'ya yapacakları uyarının bir sonuç doğurmayacağını çok iyi biliyordu. Bu nedenle kendisine sunulan Viyana Notası'nı kabul etme şartına kolayca uyacaktı. Londra Kabine üyeleri durumun böyle gelişeceğini öngördüğü halde, Maliye Bakanı Gladstone'u kendi savaş planlarına dâhil etmek için dolambaçlı bir yola başvurmuşlardı. Önerge, Maliye Bakanı'nı kazanmayı amaçlıyordu.⁵⁴⁹ Bu karar 22 Aralık 1853'te alındı.⁵⁵⁰ Aberdeen ve Clarendon kendi ilkelerine ve amaçlarına ters düşecek şekilde Osmanlı'yı

⁵⁴⁴ Lord Stanmore (Ed.), "Lord Aberdeen to Mr. Gladstone, 22/12/53", **The Correspondence of the Earl of Aberdeen**, (Privately Printed by Lord Stanmore), British Library, s.170

⁵⁴⁵ Stanmore, a.g.e.

⁵⁴⁶ John Marley, (Ed.), **The Life of William Edward Gladstone**, 3 Cilt, London 1903, Cilt I, British Library, s.491

⁵⁴⁷ Marley, a.g.e.

⁵⁴⁸ Marley, a.g.e.

⁵⁴⁹ A. W. Kinglake (Ed.), **The Invasion of the Crimea** 9 Cilt, Cabinet Edition. London 1878 Cilt II, British Library, s.24

⁵⁵⁰ **Henry Reeve** (Ed.), **A Journal of the Reign of Queen Victoria**, 8 Cilt, (London, 1888), Cilt VII., s.124

neden Rusya'ya karşı desteklemek zorunda kaldılar? Clarendon 1 Mayıs 1853'te Aberdeen'e yazdığı bir mektupta bu soruyu kısmen cevaplandırıyor: *“Donanmayı Boğazlara göndermekle, en azından kamuoyunun tatmin edebileceğine inanıyorum. Bu yoldan kendi hükümetimizi büyük bir utançtan korumuş olabileceğiz. Çünkü, Rusya'nın her taraftan Osmanlı'nın üstüne çullanması durumunda, kamuoyunu yatıştırmamız önemlidir.”*⁵⁵¹

Kamuoyunun yatıştırılması meselesini sürekli gündeminde tutan Clarendon gittikçe Palmerston'a yakınlaşıyordu. Aberdeen'den ilk defa ayrı düşmüştü: Palmerston kendi bakış açısını muntazam şekilde açıklıyordu; İngiltere'nin ne kadar ilerleyebileceğini, hamleler yapabileceğini açıkça ortaya koyabiliyordu. Clarendon yakın çevresine sıkıntılı bir dönemde olduklarını, beş ay öncesinde eğer kararlı bir dil kullanabilseydiler, Palmerston'un bugünkü konumuna ulaşamayacağını, olaylara ait seyrin de başka olabileceğini söylüyordu. Londra Hükümeti Rus temsilcisi Brunow'la iletişimi tuhaf bir belirsizlik içinde tutarak, Fransa'yla birlikte Osmanlı'ya bazı yardımları sağlamayı tasarlıyordu.⁵⁵² Clarendon'a göre barış için her türlü yollar tüketilmediği sürece, kamuoyu bir Avrupa Savaşını desteklemeyecekti. Kamuoyunun ne yapabileceği hususunda Aberdeen fazla düşünmezdi. Palmerston ise Rusya ile savaşa halinde, kamuoyunun memnun kalabileceğini varsayıyordu. İngiltere'de kamuoyu neden önemliydi? Çünkü koalisyon hükümeti Parlamentoda siyasal tavrı belirsiz bir çoğunluğa, Parlamento üyeleri de seçmenlere bağlıydı; kamuoyunda tartışılanlar ve gazetelerde yazılanlar onları etkileyebiliyordu. Koalisyon hükümeti dağılırsa, savaş yanlısı bir hükümetin iş başına geçeceği söylentileri çıkmıştı. Bu sebeple kamuoyunu en az tatmin edebilecek bir siyasete öncelik verilmesine uğraşılıyordu.⁵⁵³ Clarendon son olayları özetlemişti:

Kamuoyu artık yapılacak bir şeyin kalmadığına ve Rusya'ya savaş ilan edilmesi zamanın geldiğine inanıyor. Bizim nasihatlerimizin aksine davranan Osmanlı'yı desteklememiz ümit ediliyor. Gelişmelerin nasıl bir içeriğe sahip olduğunu tam olarak analiz edemeden, kendimizi bir savaşı yapmaya zorlanırken buluyoruz. Eğer Osmanlı sakinleştirilebilseydi, Viyana Notasına makul bir muhteva kazandırılabilirdi.⁵⁵⁴

24 Aralık 1853'te Kabine oylamasıyla Palmerston Kabine'ye geri döndü. Aberdeen, James Graham, Gladstone ve C. Wood istifa meselesinde Palmerston'un geri dönmemesine oy kullanırlarken, geri kalan beş kabine üyesi Palmerston'un geri dönüşünü onaylamıştı. Clarendon bu

⁵⁵¹ Sir Herbert Maxwell (Ed.), *Life of the Fourth Earl of Clarendon*, 2 Cilt, 1913, Cilt II, British Library, s.25

⁵⁵² Maxwell, a.g.e., s.161-162

⁵⁵³ Maxwell, a.g.e., s.80

⁵⁵⁴ Lord Stanmore (Ed.), *The Correspondence of the Earl of Aberdeen*, (Privately Printed by Lord Stanmore), British Library, Sidney Herbert, Cilt I, British Library, s.205

oylamada ilk kez Aberdeen'i terk etmiş, karşı tarafa geçerek dengeleri değiştirmişti.⁵⁵⁵ Kabine üyeleriyle kendi arasında hiçbir münakaşa olmamış gibi, Palmerston 26 Aralık 1853'te yeniden toplantılara katılmaya başlamıştı.⁵⁵⁶

Kraliçe Victoria'ya ve Kocasına Saldırıları: Palmerston'un Kabine'ye geri dönmesi kamuoyunda ve basında Rusya'ya karşı düşmanlığı iyice alevlendirdi. Her yerde komplo görüyorlardı; her yabancıya bir Rus casusu muamelesi yapılıyordu. Palmerston'un hükümete geri dönüşünü kamuoyu, kendinin doğrulanması ve haklı olduğunun görülmesi olarak yorumlamıştı. İngiliz halkının gücünden korkan "gizli güçler" geri püskürtülmüştü. "İngiliz halkı aldatılamazdı"; "vatan hainlerini kolayca avlayabilirlerdi". 1854'e bir hafta kala saray çevresine yoğun bir saldırı başlatılmıştı. Kraliçe Victoria'nın Alman kökenli kocası Prens Albert bir vatan haini ve Rusya yanlısı olarak ilan edilmişti.⁵⁵⁷ Parlamento'da eski muhafazakârlar Alman kökenli olan Prens Albert'ten hoşlanmıyordu. Toplumda ve orduda da sevilmiyordu. Elbiseleri, giyim tarzı, Alman geleneklerine bağlı olduğunu gösteren düşünme alışkanlıkları onun İngiltere'nin değişik kesimleri arasında yabancı birisi olarak görülmesine neden oluyordu. İngiliz kamu hayatında sarayın etkisi XIX. yüzyıla gelindiğinde iyice azalmıştı. Fakat Prens Albert, İngiltere'de anayasal gelenekleri ve parlamento gücünü hiçe sayarak hareket etmiş bir yabancı muamelesi görüyordu.⁵⁵⁸

Bütün bunlar Prens Albert'in suçlu görülmesini teşvik ediyordu. İngiliz dış politikasına yabancıların yön verdiği inanıyordu. Almanya'nın Saray aracılığıyla akrabalık bağlarını kullanarak İngiltere'nin iç işlerine müdahale ettiği inancı yaygındı. Kraliçe Victoria ve Prens Albert'in liberal geleneklere yabancı olduğu varsayıyordu.⁵⁵⁹ Basını yakından takip eden Kraliçe, Başbakan Aberdeen'e bir mektup yazdı:

Lord Palmerston'un istifasıyla birlikte Prens Albert'e dönük saldırıların sona ereceğine inanıyorum. Bazı gazetelerin sürekli suçlayıcı dil kullanmasını önemli bir planın parçası olarak görüyorum. Bu duruma çok derin duygularla üzülüyorum. Parlamento'nun ve Kabine'nin onayıyla Albert'e verilen 'prens' unvanının kaldırılmasını ve Kraliçe Victoria'nın kocası olarak bilinmesini rica ediyorum.⁵⁶⁰

⁵⁵⁵ Lytton Strachey, **Queen Victoria**, Harcourt Brace and Company, 1921, s.184

⁵⁵⁶ Henry Reeve (Ed.), **A Journal of the Reign of Queen Victoria**, Cilt 8 (London, 1888), Cilt VII, s.124

⁵⁵⁷ Reeve, a.g.e., s.134

⁵⁵⁸ Lytton Strachey, **Queen Victoria**, (Harcourt Brace and Company, 1921), s.178-84

⁵⁵⁹ Henry Reeve (Ed.), **A Journal of the Reign of Queen Victoria**, 8 Cilt, London, 1888 Cilt VII., British Library, s.129-133

⁵⁶⁰ John Marley, (Ed.), 'The Queen Victoria to Lord Aberdeen, January 4, 1854', **The Life of William Edward Gladstone**, 3 Cilt. 1903. Cilt I, British Library, s.491

Kamuoyunda Kraliçe Victoria ve Prens Albert hakkındaki söylentiler öyle bir seviyeye ulaşmıştı ki, her ikisinin de vatan haini olarak asılmasını isteyen sesler çoğalıyordu. Bu koşullar altında saray çevresi kamuoyunda gözükme korkmuşlardı. Parlamento'nun açılış töreniyle ilgili olarak Aberdeen'e Saray'dan bir mektup gönderilmişti:

Kraliçe çok ciddi olarak parlamentonun açılışını yapmamayı tasarlıyor. Bekleneceği gibi, kendisini kamuoyunun saygısız davranışlarına açık hale getirmeyecektir. Lordlar Kamarası'na doğru gitmek için caddeden geçerken sözlü sataşmalara ve saldırılara maruz kalması muhtemeldir. Eğer Lord Aberdeen gereken bütün sorumluluğu üstlenirse, Kraliçe Parlamento'nun açılışını yapacaktır.⁵⁶¹

Kraliçe Parlamento'yu açtı; fakat Osmanlı'ya destek veren yoğun açıklamalara şahit olmak onu üzmüştü. Sinop hadisesinden ve Rus donanmasının Karadeniz'den çekilmesine dair İngiliz talebinden sonra Viyana'da devam eden müzakereler ciddiyetini yitirmişti. 1844 gizli memorandumu gazetelerde yayınlanıyordu; Rusya'nın uzun süredir bu savaşa İngiltere ile birlikte hazırlık yaptığı tartışılıyordu.⁵⁶²

Osmanlı Devleti'nin Uluslararası Saygınlığı: Stratford'a göre, 1853 Nisan'dan Aralık ayına kadar Osmanlı yönetimi olağanüstü bir sabırla ve basiretle davranmıştı. Bazen hiç konuşmadan ve tamamen susarak diplomasi yürütmüşlerdi. Sinop felaket haberi geldiği halde kamuoyunda soğukkanlı tutumlarını korudular; her şeye rağmen Rusya'yla barışın gerçekleşmesini ümit ettiler. Uzun süren tehdit dolu müzakerelerde Osmanlı savaşıma kışkırtılmadı; hayal kırıklığına kapılmış gibi öfkelenmediler. Sultan Abdülmecid önderliğinde ılımlı, sabırlı ve barışçıl diplomatik çabalar Avrupalı ülkelerde büyük sempatiye yol açtı; onun yanında savaşma arzusunu kışkırttı. Çok az görülen bir bilgelik ve kendini kontrol etme yeteneği sergilendi. Stratford Osmanlı'nın böyle bir tavır sergilemesinde kişi olarak kendisinin önemli bir etkisinin olduğunu, ileri sürüyordu.⁵⁶³

Stratford, kendi çabalarıyla Osmanlı'nın uluslararası kamuoyunun gözünde mağdur konumda gözüktüğünü ileri sürüyordu. Uzlaşmacı bir dili kullanması, barıştan yana tavır koyması uluslararası kamuoyunda Osmanlı'ya önemli bir prestij kazandırmıştı. Rusya ise uluslararası kamuoyunun gözünde saldırgan ve savaş yanlısı olarak gözükiyordu.⁵⁶⁴ Örneğin, İngiliz Parlamentosunda bir konuşmacı Rusya'nın saldırganlığına, Osmanlı'nın metanetle direnmesine ve Palmerston'un liderlik

⁵⁶¹ Henry Reeve (Ed), **A Journal of the Reign of Queen Victoria**, 8 Cilt, London, 1888, Cilt VII, British Library, s. 129

⁵⁶² **Hansard**, CXXII, 1758

⁵⁶³ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.305

⁵⁶⁴ Poole, *a.g.e.*, s.277

yeteneğine dikkat çekmişti: “Güçlü bir ülke, güçsüz bir ülkeye sataşüyor, rahatsız ediyor. O da güçlü ülkeye cesaretle karşı koyuyor. İngiliz halkı da bu kavgada zayıf ve çelimsiz oluyor. Bu durum iyi olabilir; ama bu yaşananların İngiltere’nin çıkarlarıyla ve adaletin kökeniyle bir ilgisi yoktur.”⁵⁶⁵

Uluslararası sahada ve kamuoyunda Osmanlı, barışı isteyen bir devlet olarak gözüküyordu; Rusya’ya karşı saldırganlaşması ve savaş isteklisi olması onu yalnızlaştırabilirdi. 1854’e girildiğinde Osmanlı bütün Avrupa devletlerinin yanında olduğunu biliyordu.⁵⁶⁶

Barış Görüşmelerinde Tıkanma ve İngiliz Kabinesinde Bölünme: İngiliz Kabinesi ikinci kez 9 Ocak 1854’te toplandığı zaman, bölünmeler su yüzüne çıktı. Palmerston İngiltere’nin Osmanlı’nın yanında savaşa girmesini öneriyordu. Kabine üyelerinden Lord Lansdowne, Newcastle Dükü ve William Molesworth savaşı onayladıkları halde, İngiltere’nin savaşan taraflara mesafeli davranmasını öne çıkardılar. Lord John ise bu hususta Parlamento’ya danışılmasını teklif etti. Öyle bir durumda Parlamento’da çoğunluğun savaşı destekleyeceği varsayılıyordu. Rusya’yla düşmanlaşma talep edilecek ve mevcut müzakereler sona ereceği için, savaş meselesi parlamentoya getirilmedi.⁵⁶⁷ Aberdeen, hazırlayacakları yeni önergeyle Osmanlı’ya son uyarıda bulunmaya kararlıydı. Son önergeyi reddetmesi halinde, Babiali’ye İngiltere’nin desteği kesilecekti. Osmanlı’nın da taleplerini gözettiği ileri sürülen yeni bir metin hazırlığına başlandı. Dört Avrupa devleti Osmanlı’nın yanında savaşmayacak ve Avrupa’da genel bir barış ortamını tehlikeye atmayacaktı. Aberdeen Kabine üyelerine önerisini okumuştur. Gladstone’a şunları yazıyordu:

Atabileceğimiz son adımlara ulaştığımızı inanıyorum. Barbarlıklarıyla ünlü Osmanlılar, içinde buldukları bunalımın avantajlarından faydalanabilecek kadar kazançlılar. Aşama aşama bizi öyle bir noktaya getirdiler ki, artık onlara destek vermek zorunda kalacağımız bir döneme girmenin eşiğindeyiz. Bu nedenle dört devletin deklarasyonuna ilave bir öneri de buldum. Görüşlerime karşı çıkanlar savaşın çıkmasını arzu edenlerdir.⁵⁶⁸

Ama iki gün sonra Gladstone’a, Kabine’de Palmerston ve John’un kendi önerisine karşı var güçleriyle direndiklerini, yazmıştı. Kabinede tam bir bölünmeye yol açmaktan korktuğundan dolayı önergesini geri çekmek zorunda kaldı.⁵⁶⁹ Clarendon ve James Graham savaşın kaçınılmaz olduğuna

⁵⁶⁵ Hansard, Parliamentary Debate, HL Deb 17 March 1854 vol 131 cc 875-85

⁵⁶⁶ The Life of Lord Stratford De Redcliffe By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.307

⁵⁶⁷ Evelyn Ashley, (Ed.), Life and Correspondence of Viscount Palmerston, 2 Cilt, 1876, Cilt II, British Library, s.45

⁵⁶⁸ Lord Stanmore (Ed.), The Correspondence of the Earl of Aberdeen, (Privately Printed by Lord Stanmore), British Library, Sidney Herbert, Cilt I, British Library, s.232-234

⁵⁶⁹ 4th Earl of Aberdeen, “Lord Aberdeen to Mr. Gladstone, October 18th- 20th, 1853”, Official and Private Correspondence and Papers, British Library; John Marley, (Ed.), The Life of William Edward Gladstone. 3 vol. 1903. Cilt I, British Library, s.491

ve umutsuz bir şekilde savaşın içine çekildiklerine hükmettiler. Clarendon, “*Bizler savaşın içine sürüklendik*” açıklamasını yapmıştı. Mevcut durumdan geri çekilmek büyük bir skandal olarak gözükebilir, Parlamento’nun ve kamuoyunun öfkesini Hükümet tamamen üzerine çekebilirdi. Fakat istemedikleri halde, Rusya ile savaş meydanında karşı karşıya geliyorlardı; savaşa hazırlıksız yakalanmışlardı. Çar ile yapılan pazarlıkların artık İngiltere için olumlu sonuç vermeyeceğine inanılıyordu. Dışişleri Bakanı Kabine üyesi James Graham’a şunları yazmıştı:

Lord John’dan savaşmamızı isteyen bir mektup aldım. Rus İmparatorunun Osmanlı şartlarını kabul edip etmediğini bildirebilecek yedi güne sahip olduğu varsayılıyor. Artık ben de gittikçe savaşa girmemizi onaylayan bir ruh haline kapılmaya başladım. Görüşmelerden sonuç alınması elbette çok iyi olacaktı. Ama bu hususta Rus Çarı samimi değil; ona ait bir oyunun piyonu oluyoruz; canavarca amaçları için canavarca hazırlıklar yapmasına daha çok izin vermiş oluyoruz.⁵⁷⁰

Muhafazakâr Parti yayın organı editörü Sidney Herbert ise ultimatının Rusya’ya alelacele gönderilmesinden yanaydı. Çünkü basında ve kamuoyunda hâkim olan korkuyu o da paylaşıyordu: Eğer ellerini çabuk tutmazlarsa, Rusya İstanbul’u mutlaka işgal edecekti.⁵⁷¹ Rusya’nın İstanbul’u ve Boğazları işgal etmesinden korkuyorlardı:

Tamamen zamana karşı yarışıyoruz. Kim önce hazırlıklı davranırsa, İstanbul’u o işgal edecektir. Bu yoldan Akdeniz’e giriş ve çıkışlar İstanbul’u ele geçirmiş gücün iradesine bağlı hale gelecektir. Fransa ve İngiltere ne kadar hızlı hareket ederse, o kadar iyi olacaktır. Artık her şey hızla bağlıdır. Ordumuzun Çanakkale’ye ulaşması halinde, her şeyin çok geç olduğu bir ihtimalle karşılaşabiliriz.⁵⁷²

Londra Kabine üyeleri Rusya’ya olan güvenini yitirmişlerdi; Boğazlar işgal edilecek diye aşırı korkuyorlardı. Kabine üyelerinden Maliye Bakanı Gladstone, başından beri Aberdeen’in yanında yer alan bir bakan olarak İngiltere’nin savaşa sürüklendiğine dair değerlendirmeye karşı çıkıyordu.⁵⁷³ Savaş kararına en son katılanlar arasında Dük Argyll de vardı. İngiltere’nin savaşa girmesini meşru gören iki neden öne sürülüyordu: Birincisi, müttefik kuvvetlerin Karadeniz’in boşaltılması talebini Rusya’nın reddetmesi; ikincisi ise Çar’ın, müttefik kuvvetler yerine Osmanlı’yla ikili müzakereleri başlatmak istediğini açıklamasıydı. İngiltere ve Fransa, Osmanlı’nın Rusya ile baş başa görüşmelerini ve meseleyi aralarında çözme talebini savaşa girmenin en önemli nedenleri arasında saymıştı. Osmanlı’yla Rusya arasında barış müzakerelerinin başlatılması Batılı devletler için savaş sebebiydi; Osmanlı ile Rusya arasındaki ilişkilerin kendi kontrolleri altında yürütülmesi dışındaki

⁵⁷⁰ Maxwell, Cilt II, s.37-38

⁵⁷¹ Lord Stanmore, (Ed.), **A Memoir of Sidney Herbert**, 2 Cilt, 1906, British Library, s.221

⁵⁷² Ina Erskine McNeill Campbell (Duchess of Argyll) (Ed.), **The Duke of Argyll, Autobiography and Memoirs**, Cilt I, J. Murray, 1906, British Library, s.42

⁵⁷³ John Morley, (Ed.), **The Life of Gladstone**, Cilt I, London: 1859, British Library, s.491-492

seçenekleri tehdit olarak kabul ediyorlardı. Bu manzarayı tam olarak anlamayan Çar şu şartı öne sürmüştü: Osmanlı'yla ikili düzeyde müzakereleri yürütecekti; Batılı dört devlet ise müzakerelerden çıkacak uzlaşma metnini onaylayacaktı. Bu şartı Batılı devletler, “Çar kafasına göre keyfi bir davranış içinde” diye yorumladılar. Hükümette etkili sayılan Argyll şu açıklamayı yapmıştı: “Rusya'nın Osmanlı'yla yaşadığı sorunları bizden ayrı görüşmesini, bizleri tamamen dışlayarak Babıali'yle birebir müzakereleri başlatmak niyetini taşımamasını, ne bizim ne de Fransa'nın kabul etmesi imkânsızdır.”⁵⁷⁴

1841 Sözleşmesi'nde Rus İmparatoru'nun da imzası var; ilkesel olarak İngiltere'nin çıkarlarına aykırı bir süreci başlatamayacağına inanılıyordu. Fransa ve İngiltere yönetimi iki devlet arasında baş gösterecek ikili müzakerelere karşı şiddetli şekilde direnmişti. Londra Hükümeti'nin Lordlar Kamarası'ndaki en önemli temsilcisi Dük Argyll (George John Douglas Campbell) açısından savaşa girmelerini haklı görmelerinin tek nedeni oydu. Olayları şöyle özetliyordu: “Osmanlı'nın savunmasını yapıyorumuz gibi sanılmıştı. İngiltere ve Fransa'nın gerçek amacı Osmanlı'yı savunmak değildir; gerçek amacımız Osmanlı'nın kaderini kendi çıkarlarımıza tamamen bağımlı hale getirmek ve bu yoldan Avrupa barışını yeniden tesis etmektir.”⁵⁷⁵

Rus İmparatoru Osmanlı'nın en önemli iki eyaletini işgal altında tutuyordu. İngiliz çıkarları, Rusya'nın işgal ettiği Osmanlı topraklarından çekilmesine bağlı olduğuna Parlamento üyelerinin çoğunluğu inanıyordu. Osmanlı'nın Rusya'yla ilişkilerine son verilmesinde ve Avrupalı devletlerle ilişkilerinin geliştirilmesinde İngiliz siyaseti seferber olmuştu. Böyle bir konumlanmayla birlikte Osmanlı'nın doğal kaynaklarının daha rahat bir şekilde işlenebileceği, ekonomik ilişkilerin daha köklü ve istikrarlı bir zeminde yürütüleceği ve böylece İngiltere'nin çıkarlarına daha çok hizmet edilebileceği varsayıyordu. Rus tehdidi altında bulunan Osmanlı'yı İngiltere kendi kontrol altına almak niyetine de sahipti. Avrupa hukuk sistemi içine çekilecek Osmanlı Devlet yapısında önemli reformlar da hayata geçirilebilecekti.⁵⁷⁶

Aberdeen Hükümeti ve Rus-İngiliz Gerilimi: Rus Çarı halen Rum Ortodoks Kilisesi'nin hamiliğinde ısrarcıydı. Stratford'a göre bu koşullar altında Sultan Abdülmecid Rusya'nın teklifini kabul ederse, Şehzade Abdülaziz tarafından düşürülerek tahtından olacaktı. Şehzade Abdülaziz

⁵⁷⁴Ina Erskine McNeill Campbell (Duchess of Argyll) (Ed.), **The Duke of Argyll, Autobiography and Memoirs**, Cilt I, J. Murray, 1906, British Library, s.468

⁵⁷⁵ Duchess of Argyll, a.g.e., s.219, 468

⁵⁷⁶ **Hansard**, Resolutions respecting the objects of the war. Lord Beaumont. HL Deb 24 February 1854 vol 130 cc1201-50

savaşmak isteyen kesimlere önderlik yapmakta hazır olduğunu açıklamıştı. Stratford'a göre, Osmanlı'yla Rusya arasında en küçük bir barış ihtimali olsa bile, buna Batılı devletler asla izin vermeyecekti. İngiliz ve Fransız kabineleri Osmanlı-Rus savaşının sürmesinden yanaydılar; Osmanlı-Rus görüşmelerinde en küçük bir barış umudu bile kalmamıştı. Rus savaş gemilerinin Karadeniz'e çıkamayacağı ilan edildiğinden beri, savaş başlamış gibiydi.⁵⁷⁷

Palmerston grubuna göre, eğer İngiltere müdahaleden kaçınırsa, Avusturya ve Prusya bazı sözleşmeler üzerinden Rusya ile ortak davranma sürecine girebilecekti. Böyle bir gelişme karşısında ise Avusturya, Prusya ve Rusya kendi aralarında Osmanlı'yı paylaşırken, İngiltere ve Fransa tecrit edilmiş bir konumda tutulabileceklerdi. Avusturya ve Prusya; İngiltere ve Fransa'nın bencilce davrandığını, sözleşmelere itaat etmediğini ve kendi çıkarlarını çiğnediğini ileri sürerek, Rusya'yla müttefik ilişkilerini sağlamlaştırmaları ihtimali de vardı. Rusya'nın toprak genişletme peşinde olmadığını ve Osmanlı'ya bazı şartları kabul ettirmek niyetinde olduğunu belirten İngiliz idareciler, Palmerston ve yandaşlarına karşı çıkmaya devam ediyorlardı.⁵⁷⁸ 31 Ocak 1854'te Clarendon'un Dışişleri Bakanı olması, İngiltere'nin dış politikasında farklı bir yönelime işaret etmişti.⁵⁷⁹ Kabinede savaşa girme doğrultusunda davranan bakanlar dış politikada da artık temsil ediliyordu. Palmerston yönlendirilmesindeki İngiltere'nin Osmanlı'yı Rusya'ya karşı savaşta desteklemesindeki en önemli neden, Osmanlı'nın bağımsız bir güç olarak Avrupa sisteminin devamlı bir unsuru olarak varlığını sürdüreceğine inanılmamasıydı. Babıali'ye koşulsuz güvence verileceğine dair vaatlerde bulunulmuştu; gerçekte ise öyle bir güvence söz konusu değildi.⁵⁸⁰

İngiliz ve Fransız donamaları Rus donanmasını Sivastopol'a geri çekilmeye zorlamıştı.⁵⁸¹ 29 Ocak 1854'te III. Napolyon Rus Çarına uzlaşması için bir mektup yazdı. Avusturya'nın aracılık edeceği müzakerelerde Rus kara ordusunun Tuna Prenslüklerinden ve donanmasının Karadeniz'den çekilmesi halinde İngiliz ve Fransız donanmalarının da geri çekileceğini ve barışın sağlanabileceğini öneriyordu.⁵⁸² Karadeniz'in sadece Rus gemilerine yasaklandığını öğrenen Rus yönetimi, III. Napolyon'un uzlaşma teklifini müzakere etmek niyetiyle Viyana'ya bir temsilcisini göndermeye karar vererek, bir uzlaşmanın bulunmasında istekli davrandığını göstermek istemişti. Diğer taraftan,

⁵⁷⁷ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.307

⁵⁷⁸ **Hansard** Parliemantary Debate, Russia and The Porte - Resolutions Respecting the Objects of the War. The Earl of Clarendon, HL Deb 24 February 1854 vol 130 cc1201-50

⁵⁷⁹ **Hansard**, The Treaty of Peace -Adjourned Debate (Second Night). Mr. Gladstone. H C Deb 06 May 1856 vol 142 cc17-136

⁵⁸⁰ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War**, I, (London, 1879), s.2

⁵⁸¹ Sir A. Ward and G.P. Gooch (Ed.), **Cambridge History of British Foreign Policy**, 3 Cilt, Cambridge Univ. Press, 1922,3, Cilt II, s.373

⁵⁸² L. Case, **French Opinion on War and Diplomacy during the Second Empire**, Philadelphia, 1954, s.16-24

Rusların Prut'u geçerek Osmanlı beyliklerini işgali, Sultan Abdulmecit'in savaş ilan etmesi, müttefik kuvvetlerin Çanakkale'yi, ardından İstanbul Boğazı'nı geçmesi ve Karadeniz'e açılması yeni Viyana müzakerelerini tamamen tıkayabilecek nitelikteydi.⁵⁸³ Şubat 1854'e doğru Rus Çarı Viyana'ya Kont Orlov'u gönderdi. Rus hükümetinin uzlaşma şartları bir taslak halinde St. Petersburg'tan Viyana'ya Kont Orlov tarafından getirildi. Avusturya imparatoruyla başbaşa yaptığı görüşmede, Viyana yönetiminin savaşta Ruslara lojistik destek vermesini, çatışmalardan uzak durmasını ve savaş sonunda da Osmanlı'yı birlikte paylaşmayı içeren planı sundu. Eğer İngiltere ve Fransa savaş ilan ederlerse, birlikte hareket etmeyi talep ediyordu.⁵⁸⁴ Orlov'un İngiliz ve Fransız temsilcilerine teklifi ise Viyana yönetimine sunduğu plandan farklıydı. Çar, müttefik kuvvetlerle önce müzakere yapılmasını ve diğer sorunlar çözüme bağlandığında ordusunun beyliklerden geri çekilmesini önermişti. İkinci önerisi de müttefik kuvvetler olmadan, doğrudan Osmanlı'yla görüşmeleri başlatmayı talep etmesiydi. Müttefik kuvvetler temsilcileri bu taslağı görmezlikten gelerek, müzakerelerin bir an önce sona erdirilmesi yönünde davrandılar.⁵⁸⁵ İngiltere temsilcisi Cowley'e göre Kont Orlov'un şartları kabul edilemezdi; çünkü dört Avrupa devleti arasında gerçekleştirilen koalisyonu yıkmak niyetiyle diplomasi yapılıyordu. Rusya temsilcisi de Osmanlı'yla baş başa görüşmelerine engel olduğunu ileri sürüyordu.⁵⁸⁶ 9 Şubat 1854'te Rus Çarı diplomatik temsilcisi Orlov'un başarısız olduğunu, Avusturya ordusunun seferberlik haline geçtiğini öğrendi.⁵⁸⁷ İngiliz ve Fransız sefirlerine göre Rus temsilcisi Kont Orlov'un mesajı düşmancaydı, savaşa davet çıkartıyordu. Diplomatlar göre, Rus Çarı, geminin sürüklenmediği ve kaptanın hâkimiyeti sağladığı görüntüsünü vermek amacındaydı. Gönderdiği uzlaşma metnini müttefik kuvvetleri arasında bölünmeye yol açacak bir komplo olarak görmüşler ve reddetmişlerdi.⁵⁸⁸

İngiliz Hükümeti'nin bir kanadı ve Başbakan ülkenin barış içinde olduğu mesajını verirken, diğer kanadı da hızla savaşa doğru sürüklendikleri açıklamasını yapıyordu.⁵⁸⁹ İngiliz Kabinesi savaş stratejisi ve amaçları meselesinde ikiye bölünmüşlüğüne sürdürüyordu. Aberdeen ve yandaşları sınırlı bir kampanyayla Osmanlı'nın Rusya karşısında bağımsızlığının sağlanacağını savunurlarken, Palmerston ve arkadaşları ise savaşı genişleterek Rusya'nın Osmanlı üzerindeki tarihsel haklarına tamamen son vermekte ısrar ediyorlardı. Her iki taraf da donanmaları aracılığıyla Karadeniz'in Rus gemilerinden arındırılmasında uzlaşmışlardı. Rus donanmasının imha edilerek Sivastopol üzerinden

⁵⁸³ Ward and Gooch, a.g.e., s.373

⁵⁸⁴ Candan Badem, **Kırım Savaşı ve Osmanlılar**, Eşref Bengi Özbilen (Çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.168

⁵⁸⁵ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War**, I, London, 1879, s.49

⁵⁸⁶ E.P.- Eastern Papers. 7 Parts. (Accounts and Papers, lxxxı., 1854), Cilt VII, British Library, s. 80

⁵⁸⁷ Orlando Figes, **Crimea: The Last Crusade**, Penguin Books, 2010, s.155

⁵⁸⁸ EP, Eastern Papers. 7 Parts. (Accounts and Papers, lxxxı., 1854), Cilt VI, British Library, Cilt VII, s. 72-80

⁵⁸⁹ Hansard, Russia and The Porte - Resolutions respecting the objects of the war. Lord Beaumont. HL Deb 24 February 1854 vol 130 cc 1201-50

Kırım'ın ele geçirilmesi stratejisine göre davranacaklardı.⁵⁹⁰ III. Napolyon'un uzlaşma talebinden sonra gündeme ultiatom gelmişti. İngiliz ve Fransız yetkilileri formüle ettikleri bir savaş ultiatomunu Rusya'ya gönderdiler. Başka bir ülke topraklarından ordusunun geri çekilmesini talep eden bir ultiatom diplomasi geleneğinde savaş ilanı anlamına geliyordu.⁵⁹¹ Avusturya Dışişleri Bakanı Ferdinand Boul ve İmparator Franz Joseph İngiliz ve Fransız sefirleriyle ortak davranıyordu.⁵⁹² Rusya, Karadeniz'de müttefik kuvvetlerin silah sevkiyatlarını öne sürerek, 16 Şubat 1854'te İngiltere ve Fransa'yla diplomatik ilişkilere son verecek şekilde Paris ve Londra'dan büyükelçiliklerini geri çekti. Tuna beyliklerini işgale devam edeceğini ve Karadeniz'den donanmasını geri çekmeyeceğini ilan etmişti.⁵⁹³

Henüz savaşa dâhil olma kararı çıkartılmadığı halde, 16 Şubat 1854'te İngiliz kabinesi Malta'ya asker gönderme kararı aldı.⁵⁹⁴ Askeri hareketlilik kabineyi kaygılandırıyordu.⁵⁹⁵ İngiltere Hükümeti'nin Kırım Savaşı'ndaki konumu sürüklenen bir gemiye benzetilmişti. Avusturya'nın devreye girerek Rusya'yı Osmanlı topraklarından çıkmaya ikna edeceğini ümit ediyorlardı. Ya da Rusya'nın durup dururken çekilecek bir planı önereceği varsayılıyordu.⁵⁹⁶ Osmanlı-Rus savaşının bütün Avrupalı devletleri içine çekme ihtimaline karşı, Prusya ve Avusturya'nın diplomatik sürece ağırlık vermesi öneriliyordu. Böyle bir savaşı engellemenin yolu olarak Rusya'nın işgal ettiği bölgelerden geri çekilmesinin sağlanması gerekiyordu; bu hususta köprü işlevini başarıyla yerine getirebilecek diplomatik bir sürece güveniliyordu.⁵⁹⁷ Aberdeen kanadında Avusturya'nın aracılığa soyunacağı, Rusya'nın ise müzakerelere ılımlı cevap vereceği beklentisi vardı. Viyana kabinesi aracı olmaktan kaçındı; Rus Çarı İngiltere'nin Boğazlara ve Karadeniz'e filosunu göndermesine duygusal tepki gösteriyordu; bir sonraki adım ya savaş olmalıydı ya da müzakerelerin artık tamamen sona erdiği ilan edilmeliydi. Böyle bir tutum sergilenmediği gibi, İngiliz hükümeti kamuoyuna gelişmeler hakkında hiçbir bilgi açıklamıyordu. Kraliçe Victoria bir mesaj yayınlamaktan kaçınarak sessizliğini korudu. Hükümetin bir cevap vermesini Parlamento üyeleri talep ettiği zaman da, hükümet üyeleri sadece sessizliğini sürdürmekle yetindiler. Dışişleri Bakanı Clarendon ülkenin barışta olmadığını, savaşta da sayılamayacağını ve tarafsız bir konumda ise bulunmadıklarını açıklamıştı. İngiltere savaşa sürükleniyordu. Calerendon öyle gidişattan hayıflanacaktı: “*Ülke olarak savaşa*

⁵⁹⁰ A. Lambert, **The Crimean War: British Grand Stratejy, 1853-56**, Manchester 1990, s.64

⁵⁹¹ **EP**, a.g.e., s.70-72

⁵⁹² Candan Badem, **Kırım Savaşı ve Osmanlılar**, Eşref Bengi Özbilen (Çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.168

⁵⁹³ Orlando Figes, **Crimea: The Last Crusade**, Penguin Books, 2010, s.155

⁵⁹⁴ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.309

⁵⁹⁵ **Hansard** Parliemantary Debate Russia and The Porte - Resolutions respecting the objects of the war. Lord Beaumont. HL Deb 24 February 1854 vol 130 cc1201-50

⁵⁹⁶ **Hansard**, a.g.e., HL Deb 24 February 1854 vol 130 cc1201-50

⁵⁹⁷ **Hansard**, a.g.e., HL Deb 24 February 1854

*sürükleniyoruz. Dümen başında kaptanın çabaları sonuç vermiyor; gemi fırtınanın ve dalgaların önünde sürükleniyor.”*⁵⁹⁸

Dışişleri Bakanı savaşa sürüklendiklerini açıkladığı halde, ne Hükümet yetkilileri ne de Kraliçe Victoria kamuoyuna savaş yönünde bir beyanatta bulunuyorlardı; halen Rusya'yla uzlaşacaklarına inanıyorlardı.⁵⁹⁹ Rusya'ya karşı İngiltere savaşta nasıl bir yol izleyecekti? Dış politikada soyut teoriler yerine somut olgulara önem vermekle bilenen, altı yıl Dışişleri Bakanı ve 1828'de de beş aylığına İngiltere Başbakanı olan George Canning'in 1830'daki Balkanlar, Osmanlı ve Avusturya-Rusya ilişkileriyle alakalı stratejik analizleri 1854 yılındaki savaşla alakalı değerlendirmelere zemin sunmuştu. İngiltere'nin gücü ve konumu dikkatlice gözden geçiriliyordu: İngilizler deniz savaşında başarılı olabilirler ve Rusya'yı abluka altında tutabilirler, ama Rus kuvvetlerinin karadan ilerleyişini durduramazdılar. Eğer Kıta Avrupa'sından destek alınmazsa, Rus güçlerinin Osmanlı üzerinde hâkimiyet kurmasını İngiltere'nin engellemeye çalışması mümkün olamayacaktı. Müttefiksiz davranan İngiltere zayıf bir güç olarak hareket edebilecekti. Avusturya ile muhtemel bir koalisyon hesaplanıyordu. Bu durumda da Avusturya içindeki Slavların ayaklandırılabilmesi ve Avusturya'nın Rusya karşısında zayıf düşürülebilmesi, hatta çökertilmesinin ihtimal dâhilinde olduğu değerlendirildi. Rus siyaseti Avusturya'yı İngiltere'den uzak tutacak bir strateji izlemekte ısrar edecekti. Eğer Avusturya ordusu Rusya'ya karşı savaşır, devlet olarak çökertilmeye maruz bırakılabilirdi. Osmanlı'nın ayakta tutulması hususunda Avusturya yönetimi ikna edilirse, Rusya'dan uzaklaştırılacak ve İngiltere ile müttelik olabilecekti.⁶⁰⁰

Avusturya; İngiltere ve Fransa ile beraber hareket etse bile, savaş kısa sürede bitmeyecekti. Onun yardımı olmadan, Müttelik kuvvetleri Rusları geri püskürtebilirdi; ama Avusturya'nın tehditkar olmadığı şartlarda, Çarın barış masasında fazla taviz vermeyeceği öngörülüyordu. Rus devlet yapısı, Çarın karakteri, Avrupa'ya bakış açıları, büyük savunma kaynakları Rusya'nın kolay kolay teslim olmayacağını gösteriyordu.⁶⁰¹ İngiltere'nin Avusturya'yı kazanamadığı birinci halde, Rusya, Osmanlı'ya baskı yapılmasını kendi stratejisine uygun görecekti. Avusturya'nın aktif bir müttelik olarak kazanılması halinde ise Rusya bir şekilde İngiltere ve Fransa ile uzlaşma siyasetine kaymak zorunda kalacak ve yeni bir barış sözleşmesi meydana çıkabilecekti.⁶⁰² Güç dengesinde

⁵⁹⁸ **Hansard**, Russia and The Porte - Resolutions respecting the objects of the war. The Earl of Clarendon. HL Deb 24 February 1854 vol 130 cc1201-50

⁵⁹⁹ **Hansard**, Russia and the Porte, Lord Beaumont. HL Deb 24 February 1854 vol 130, cc 1201-50

⁶⁰⁰ **Hansard**, Russia and The Porte - Resolutions respecting the objects of the war. Lord Beaumont. HL Deb 24 February 1854 vol 130 cc1201-50

⁶⁰¹ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane-Poole London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.313

⁶⁰² **Hansard**, Russia and The Porte - Resolutions respecting the objects of the war. Lord Beaumont. HL Deb 24 February 1854 vol 130 cc1201-50

Rusya'nın zayıflaması ve diğer güçlere taviz vermesi ya da güçlenmesi ve İngiltere ile Fransa'yı pazarlıklarda zor duruma düşürmesi Avusturya'nın siyasi tercihlerine bağlı hale gelmişti. Savaşın sonucunu belirleyebilecek kadar önem kazanan Avusturya güçlü ve bağımsız mıydı? Rusya olmazsa, hemen çökebileceği varsayılıyordu. Osmanlı'nın, güney sınırlarını savunmadığı bir durumda, Rusya'nın saldırması karşısında Avusturya zayıf düşebilecekti. Rusya'nın koruması olmadığı sürece, Avusturya varlığını sürdüremezdi; Alman şehir devletlerinin ayaklanması halinde büyük bir iç savaşın içine yuvarlanabilirdi. 1850'de Rusya'nın müdahalesiyle Prusya ve Avusturya arasında bir uzlaşma sağlanmıştı. Rusya her ikisine de kendine bağımlı devlet muamelesi yapıyordu: “*Anlaşın, yoksa ikinizin de üzerine yürürüm.*” mesajı göndermişti. Prusya, Avusturya ve Alman şehir devletleri Rusya'nın etkisine açık haldeydiler.⁶⁰³

Rusya'nın kolay kolay yenilemeyeceğine inanılıyordu. Büyük bir askeri güçtü; Avrupa'nın çoğunluğu üzerinde psikolojik etkiye sahipti. Kırım Savaşı'ndan kısa bir süre öncesinde hem Prusya hem de Avusturya üzerinde olağanüstü bir nüfuzla sahip olmuştu. İngiltere ve Fransa bu nüfuzun kırılması, Avrupa kıtasının kaderi üzerinde Rusya'nın oynadığı role son verilmesi ve güç dengesinde kendi konumlarının belirleyici olması için, diğer Avrupalı devletlerle birlikte Rusya'ya karşı ortak bir cephe geliştirmenin önemine vurgu yapıyorlardı. Fransa ve İngiltere soğukkanlı bir siyaset izleyerek bir ittifak oluşturdular. Bu devletlerden biri tek başına Rusya'yı karşısına alsaydı, eşitsiz bir savaşa mahkûm olacak ve yenilebilecekti. Ancak ortak davranabilirlerse, her biri kendi milli çıkarını koruyacak ve geliştirebilecekti. İngiltere ortak amaçları ve ortak çıkarları üzerinden Fransa'yla müttefikti. Prusya ve Avusturya'nın bağımsızlıklarının muhafaza edilmesinin İngiltere ve Fransa'yla ilişkilerine bağlı olduğu ileri sürülüyordu. Prusya da Avusturya'nın Rusya'dan çok İngiltere ve Fransa'yla ilişkilerini geliştirmesini istiyordu.⁶⁰⁴

2.8. İngiliz-Fransız Müttefikliği ve Güç Dengesinde Rusya'nın Yalnızlaşması

İngiliz ordusu Rusya'ya karşı konumlanma hazırlıkları içindeyken, savaşın amacı ve sonuçlarına dönük beklentiler tekrar analiz edildi. Barış yapıldıktan sonra nasıl bir Osmanlı ve nasıl bir Rusya arzulanıyordu? Osmanlı-Rusya arasına küçük tampon devletleriyle mesafe konulabilecek miydi? Rus devleti İngiltere'ye düşman mıydı, yoksa dost bir ülke olarak mı kalacaktı? İngiltere-Fransa müttefikliği Rusya'nın saldırganlığına karşı güvence olarak görüldüğü halde, hangi Rusya'nın Avrupa'nın menfaatlerine uygun düşeceği tam olarak ifade edilmemişti. Rusya'nın

⁶⁰³ Hansard, HL Deb 24 February 1854, a.g.e.

⁶⁰⁴ Hansard, HL Deb 24 February 1854, a.g.e.

Osmanlı'yla ilişkisi nasıl olacaktı?⁶⁰⁵ İngiliz ve Fransız idarecileri Rusya içinden değişik devletler çıkartmak niyetinde değildi. Stratford savaşdaki amaçlarını şöyle ortaya koymuştu:

Bizim amacımız Rusya'yı parçalamak ve dağıtmak değildir. Osmanlı'nın bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün korunması meselesini diplomatik sahada tamamen kendi güvencimiz altına alma amacıyla savaşaacağız. Barış taleplerimize mutlaka sınırlar getirmeliyiz. İngiltere'nin savaşmaktaki gerçek amacı Osmanlı üzerinde etkili bir garantörlüğü minimum seviyede gerçekleştirebilmektir.⁶⁰⁶

Stratford'a göre, Osmanlı yetkilileri Tuna'nın özgürleştirilmesini, Karadeniz'e kadar uzanan Rusya'nın denetimindeki prensliklerin bağımsızlaştırılmasını, kendi garantörlüğünde Çerkezlerin devlet kurmasını, Kırım Hanlığının canlandırılmasını hedeflemişti; fakat İngiltere ve Fransa daha savaş arifesinde Osmanlı'nın planlarının uygulanmaması hususunda kesin şekilde kendi aralarında karar almışlardı. Stratford, "*Bizim savaşa katılmamız prensliklerin bağımsızlaştırılması, Çerkez devletinin kurulması ve Kırım hanlığının canlandırılması olamayacağı en üst seviyede açıkça ifade edilmişti*" diye yazıyordu.⁶⁰⁷ Savaş stratejisinde Kafkaslarda Müslüman topluluklardan oluşabilecek devletlere katiyen müsaade edilmeyecekti. Fransa ve İngiltere bu hususta mutabakat sağlamışlardı; barışa giden süreçte bu meseleler Rusya'ya karşı pazarlık kozu olarak kullanılmayacaktı. Savaştan yana tavır koyan İngiliz bakanlara göre Aberdeen Kabineye önderlik yapamıyordu; onun onaylamadığı kararlara boyun eğmek zorunda kalıyordu. Başbakan olduğu halde, kendi iradesi dışında ve nefret ettiği bir başka siyasete boyun eğmesi, kabine içinde onun saygınlığını iyice düşürmüştü; İngiltere'nin Osmanlı'nın yanında savaşa girmemesi yönünde mücadele verdiği halde, kendi planına ve görüşüne aykırı kararlara boyun eğmeye zorlanması onursuzluk olarak görülüyordu. Diğer taraftan, istifayı da onursuz bir davranış olarak yorumluyordu. 22 Şubat 1854'te Gladston'a "*Eğer savaş açıkça ilan edilirse, Başbakanlıktan istifa edeceğim*" demişti. Ülke olarak savunma konumunda kalacaklarını belirtiyordu, saldırıya geçebileceklerini aklı-mantığı almıyordu.⁶⁰⁸ Maliye bakanı Gladstone'nun Aberdeen'le sohbeti savaşa katılmayı kabule yanaşmayan Başbakan'a ultimatomla ilgili bazı imaları içeriyordu:

Lord Aberdeen Osmanlı için savaşmamız gerçeğini bir türlü içine sindiremiyordu. "Nasıl olur da onlar için savaşabiliriz?" diyordu. Ona Osmanlı için savaşmadığımızı, sadece Rusya'yı aklını başına toplaması için uyardığımızı, söyledim... Bir çıkış yolu biliyorsam kendisine açıklamamı rica etti. Ben de Osmanlı'nın hatırına savaşmaktan tiksindiğimizi, ama kafamın karışık olduğunu ve bir çıkış yolunu göremediğimi, söyledim. Rusya'nın prenslikleri işgal etmesiyle, Osmanlı Devleti'ne değil prensliklerde yaşayan Hıristiyanlara kötülük yaptığını, bu savaşın amacının Osmanlı Hıristiyanları üzerindeki baskının son bulmasını amaçladığını, ifade ettim. Rusya'nın onurunu

⁶⁰⁵ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.317

⁶⁰⁶ John Morley, (Ed.), **The Life of Gladstone**, Cilt I, London: 1859, British Library, s. 491-92

⁶⁰⁷ Morley, a.g.e., s.317

⁶⁰⁸ Morley, a.g.e., s.491-92

kurtaracak şekilde yaptığımız barış teklifini, Rus Çarı reddetti. Osmanlı Hıristiyanları üzerinde Rusya'nın baskılarına son vermesi amacıyla diğer Avrupalı devletlerle ortak davranmayı onayladım.⁶⁰⁹

Palmerston kanadı Batı'da anlaşmazlıklara kaynaklık yapabilecek şekilde Doğu Meselesinin ele alınmasına karşıydı. Osmanlı'dan dolayı Batı'da ortaya çıkacak anlaşmazlıklar ve karşılıklı gerilimler ve hatta muhtemel bir savaş, Batılı devletlerin varoluşunu tehdit edebilecek ihtilalci büyük bir dalganın doğmasına yol açabilirdi. Batı'da hiçbir ülke öyle bir dalgayı göğüsleyebilecek hazırlıkta değildi. Savaşın yaşanması mevcut sorunlardan çok daha şiddetlisini ve yıkıcısını gündeme getirebilirdi. İngilizler Osmanlı'nın paylaşılmasını gerektirecek bir bunalımı öngörmemekteydi. Avrupa kıtasında patlak verebilecek bir savaş İngiltere kendi çıkarları doğrultusunda düzenleyebilecek konumda ve güçte değildi. Fransa'nın güç dengesinde zayıf konumda olması, Avusturya'nın Rus yönetimine bağlı olarak siyasi kararlarını vermek zorunda kalması bu tabloyu ortaya çıkartmıştı. Bu nedenle, Osmanlı'yı ayakta tutabilecek dinamiklere önem vermeye başladılar; yolsuzlukların devleti tamamen çökertecek aşamada olmadığına hükmedildi. Hıristiyanların şartları Batılı devletlerin algısına uyacak şekilde reformlarla iyileştirilebilirdi; diğer taraftan, Osmanlı'nın Hıristiyanlara muamelesinde, farklı inançlara kötü davranan devletlere örnek teşkil edebilecek kadar hoşgörülü olduğuna dikkat çekiliyordu.⁶¹⁰

23 ve 24 Şubat 1854'te Dışişleri Bakanı Clarendon, Viyana ve Berlin'e telgraf çekti. Beyliklerin Rus ordusu tarafından boşaltılmasında Prusya ve Avusturya'nın İngiltere ve Fransa'nın yanında yer almasını teklif etmişti.⁶¹¹ İngiliz bakanlar kurulu Rusya'ya karşı Osmanlı'nın yanında savaşa dâhil olmaya Şubat 1854 sonunda karar vermiş, Mart'ta da askeri hazırlıklara başlamıştı.⁶¹² 27 Şubat'ta Clarendon Kabineyi temsilen Kont Nesselrode'a işgal edilen Osmanlı prensliklerinden 30 Nisan'a kadar çekilmesini bildirdi.⁶¹³ Rus Çarı; Osmanlı'nın çöküş sürecini yaşadığını ve bu hususta Rusya ile İngiltere'nin aynı fikirde olduğunu, ama Osmanlı'nın mevcut halinin sürdürülmesinde Londra hükümetinin yanlış bilgilendirildiğini sürekli olarak tekrarlıyordu. Bosna'da yüzlerce Hıristiyan'a kötü davranıldığını ve Avusturya'ya mülteci olarak sığınmak zorunda kaldıklarını iddia ediyordu; Osmanlı'nın Hıristiyanlara hoşgörü gösterdiği şeklindeki yargıyı yanlış buluyordu. Osmanlı'nın muhafaza edilmesi hususunda İngiltere ile ortak davranabileceğini iletmişti. Bu temel üzerinde davranıldığında, İngilizlerle müttefikliğin daha güçlü olacağına inanıyordu.⁶¹⁴ Rus çarı ultiyatoma

⁶⁰⁹ John Morley, (ed.), **The Life of Gladstone**, Cilt I, London: 1859), British Library, s.491-92

⁶¹⁰ "Secret Correspondence of the Emperor of Russia with the British Government, Nr. 10. Lord Clarendon to Sir G. H. Seymour, March 23, 1854, **The Spectator**, 25 March 1854, s.25-28

⁶¹¹ **E.P.**, Eaastern Papers. 7 Parts. (Accounts and Papers, lxxxı., 1854), Cilt VII, British Library, s. 57

⁶¹² **Hansard**, Treaty of Adrianople-Explanation, The Marquis of Clarincade, HL Deb 26 June 1854 vol 134 cc 640-71

⁶¹³ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.309

⁶¹⁴ "Secret Correspondence of the Emperor of Russia with the British Government, Nr. 10. Lord Clarendon to Sir G. H. Seymour, March 23, 1854, **The Spectator**, 25 March 1854, s.25-28

doğrudan cevap vermeyi reddediyordu.⁶¹⁵ İngiltere ve Fransa Babıali'yle 12 Mart 1854'te bir müttefiklik anlaşması yaptı.⁶¹⁶ 18 Mart'ta Rus Çarı kendisine yapılan ikaza halen cevap vermeyince, savaş ilan edildi. Fransa yönetimi, İngiltere ile tamamen dayanışma içinde davranıyordu.⁶¹⁷ Avusturya ultimatomu desteklediğini, ama savaşa girmeyeceğini açıkladı. Prusya ise ihtiyatlı bir açıklama yaparak, Rusya'nın beylikleri boşaltmasına karşı çıkmayacağını bildirmişti. Rusya kendisine karşı ileri sürülen şartlara uymayı reddettikten sonra, savaş ilanı yapan İngiltere ve Fransa'yı ne Avusturya ne de Prusya izledi.⁶¹⁸ Savaşın başlamasının nedeni diplomatik faaliyetlerin tüketilmesi değil de, müzakereyi yürütenlerin mevcut koşullar altında barışın mümkün olabileceğine dair inançlarını yitirmeleriydi. Bu bakış açısının yerleşmesine neden olan hadise Rusya'nın Sinop'a saldırmasına bağlanıyordu.⁶¹⁹

18 Mart'tan itibaren İngiltere ve Fransa resmi olarak ilan edilmiş bir savaştaydılar. İngiltere 1854'ün ilk aylarında Rusya'ya karşı sınırlı bir kampanyayı hedeflemişken, Osmanlı'nın bağımsızlığını savunma amacı önemini kaybetmiş ve savaşın boyutları gittikçe daha geniş bir sahaya yayılmaya başlamıştı. 19 Mart 1854 Kabine toplantısında Palmerston Rusya'nın parçalanmasını ve yeni devletlerin inşa edilmesini önerdi. Rusya'nın Baltık bölgesinin Prusya'ya, Finlandiya ve bir takım adaların İsveç'e, Tuna Prenslüklerin Avusturya'ya, Kırım ve Gürcistan'ın Osmanlı Devleti'ne verilmesini, Orta Avrupa'da tampon bir devlet olarak Polonya'nın ve Kafkasya'da ise Çerkezistan'ın inşa edilmesini gündeme getirmişti. Aberdeen ve yandaşları plana şiddetle karşı çıkmışlar, bu durumun uzun yıllara yayılacak yeni savaşlara kaynaklık yapacağını söylemişlerdi.⁶²⁰ İngiliz siyasi kadroları kendi can alıcı menfaatlerinin tehdit edilmesinden dolayı hoşlanmadıkları Osmanlı Devleti'ni savunmak zorunda kalmaları karşısında şaşkın ve öfkeliydiler. Osmanlı'nın çıkarlarını umursamıyorlardı; ona tamamen gönülsüz duygularla yardımcı olmak zorunda kaldıkları için Rus yönetimine de kızgındılar.⁶²¹ Fransa'yla ve diğer devletlerle ortak bir stratejide anlaşılan İngiltere, Osmanlı'nın savunulmasıyla sınırlı bir savaştan Rusya'ya karşı Avrupalı devletleri içeren geniş kapsamlı bir savaşın yapılmasında karar kılınmıştı. Bu aşamada bile Başbakan Aberdeen savaş ilan etmek istemiyor, savaşa sürüklendiklerinden yakınıyordu.⁶²²

⁶¹⁵ Candan Badem, **Kırım Savaşı ve Osmanlılar**, Eşref Bengi Özbilen (Çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.169

⁶¹⁶ Candan Badem, **Kırım Savaşı ve Osmanlılar**, Eşref Bengi Özbilen (Çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.169

⁶¹⁷ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.309

⁶¹⁸ **EP.**, a.g.e., s.64

⁶¹⁹ A. Ward and G.P Gooch, (Ed.), **Cambridge History of British Foreign Policy**, 3 Cilt, Cambridge Univ. Press, 1922, Cilt II, s.373

⁶²⁰ Lady F. Balfour, **The Life of George, Fourth of Earl Aberdeen**, 2 vol., London 1922, vol.2, s.206

⁶²¹ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.352

⁶²² Orlando Figes, **Crimea: The Last Crusade**, Penguin Books, 2010, s.160

23 Mart 1854'te Londra Hükümeti gelişmeler hakkındaki konumunu Rusya'ya ilettiler: İngiltere topraklarını genişletmek gibi bir niyete sahip değildi. Diğer devletlerden gizli tutulabilecek hiçbir düzenleme ve planlamalarla olayların ortaya çıkmasının engellenemeyeceğine inanıyorlardı. Mevcut uluslararası şartlarda devletler arasında karşılıklı anlaşmaların gizli tutulmasına soğuk bakıyorlardı. Londra Hükümeti'ne göre, gizli anlaşmalar ve planlar her türlü entrikalara yapılan hazırlıkların habercisiydi. Bu tür gizlilikler ayrıca Osmanlı'da ayaklanmaları teşvik edebilirdi. Osmanlı'nın dağılması, zorlukları daha şiddetli hale getiren anarşik ve belirsiz bir ortamı ortaya çıkaracaktı. Meselenin barışçıl bir çözümünü temin edemezlerse, İmparatorluk sınırları içinde büyük ve derin bir kaotik ortam oluşacaktı.⁶²³ İngiliz Hükümeti'ne göre, sorunların çözülmesi sadece Avrupalı devletlerin bir Kongre yapmasıyla mümkün olabilecekti. Karmaşık sorunların kolayca çözülebilmesi için mutlaka açık ve basit bir amaç belirlenmeliydi. Osmanlı, konumunun muhafaza edilmesi şartıyla uluslararası bir kongreden yanaydı. Eğer üzerinde anlaşılmış bir amaç doğrultusunda Kongre düzenlenmezse, farklı tutkulara ve ayrı çıkarılara sahip devletlerin kıskançlıkları devreye girecek ve uzlaşmanın sağlanması imkânsızlaşacaktı. Fransa'yı kontrol altında tutan 1815 Viyana Sözleşmesi yenilenmeye açık hale getirilmeliydi. Bu yoldan Fransa'nın Doğu Meselesini karmaşık bir hale getirmesi ve genel bir Avrupa savaşının patlak vermesinin engellenmesinin mümkün olabileceği iddia ediliyordu.⁶²⁴

27 Mart 1854'te İngiliz Kraliçesi Victoria'nın Ruslara karşı resmi savaş ilanı Dışişleri Bakanı Clarendon tarafından parlamentoda okundu. Avrupa'nın ortak menfaatleri adına Rusya'nın sınırlandırılma ihtiyacından söz edilmişti. Bir gün sonra Fransız yönetimi de Rusya'ya karşı savaşta olduğunu bütün dünyaya duyurmuştu.⁶²⁵ İngiliz parlamentosu Rusya'ya karşı başlatılan savaşta hükümete destek veriyordu.⁶²⁶ Savaşa daha başlar başlamaz, bir deniz gücü olarak, İngiltere Rusya'nın ticaretine darbe vurmaya kalkışacağını Rus Çarına bildirmişti. Savaşın böylece altı hafta içinde biteceği hesaplanmıştı. Denizlerde üstünlüğü elinde bulundurduğu sürece, herhangi bir devleti çökertecek güce sahip olduğuna inanılıyordu. Rusya'nın ayakta kalması tamamen yabancı ticarete bağlıydı.⁶²⁷ Avusturya ve Prusya'nın savaş halinde Rusya'ya karşı İngiltere ve Fransa'nın yanında yer almaları halinde bazı ilkeler gözetilecekti. Yani, İngiltere ve Fransa bu ülkelerin çıkarlarını gözetmek zorunda kalacakları gibi, o ülkelerin de İngiltere ve Fransa'nın çıkarlarına nasıl yaklaştıkları açık şekilde bilinecekti. Ayrıca, Osmanlı Sultanını da, alınacak önlemler hususunda bilgilendirmeleri, onun görüşlerine danışmaları gerekli görülmüş diplomatik bir ilkeydi. Karşılıklı ilişkilerin güven temelinde sürdürülebilmesi için, Osmanlı idaresinin kendi karasularına girecek

⁶²³ "Secret Correspondence of the Emperor of Russia with the British Government, NO. 10. Lord Clarendon to Sir G. H. Seymour, March 23, 1854, *The Spectator*, 25 March 1854, s.25- 28

⁶²⁴ *The Spectator*, a.g.e.

⁶²⁵ K. Vitzthum von Eckstadt, *St Petersburg and London in the years 1852-64*, 2 Cilt, London, 1863, Cilt1, s.83-84

⁶²⁶ *Hansard*, Address in Answer to Speech, Vinsount Palmerston HC Deb 03 February 1857 vol 144 cc86-192

⁶²⁷ *Hansard*, The Treaty of Peace -Adjourned Debate (Second Night). Mr. Bentinck H C Deb 06 May 1856 vol 142 cc17-136

İngiliz ve Fransız donanmalarına resmi olarak izin vermesi gerekiyordu. Prusya ve Avusturya'nın 'tarafsızlık' kelimesini artık kullanmayı bırakmaları, İngiltere ve Fransa'nın yanında yer almaları uzun ve sabırlı diplomatik faaliyetlerin ürünüydü. Altı aylık yoğun diplomatik çabalar uluslararası sahada Rusya'nın yalnızlaştırıyordu. Dışişleri Bakanı Clarendon'a göre, beklenen neticenin elde edilmesinde ılımlı ve esnek davranmanın çok önemli bir rolü olmuştu.⁶²⁸ İngiliz ve Fransız sefirleri Viyana ile beş maddelik bir müttefiklik protokolü imzaladılar. Birinci madde; Eflak, Boğdan ve Sırbistan'ın Rus himayesinden kurtarılması ve bu beyliklerin büyük devletlerin garantisi altına alınmasıydı. İkincisi, Tuna'nın ağzı gemi trafiğine açık olacaktı. Üçüncüsü, 1841 Boğazlar Sözleşmesi Avrupa güç dengesinin menfaatine göre yeniden düzenlenecekti. Dördüncü madde Karadeniz'in silahsızlandırılmasıydı. Beşincisi, Rusya Osmanlı gayrimüslimlerini korumaktan vazgeçecek ve onlardan Batılı devletler sorumlu olacaktı.⁶²⁹ 20 Nisan 1854'te de Avusturya ve Prusya savunma sözleşmesi imzaladılar. Avusturya yönetimi ordusunu seferber ederek Rusya karşıtı tavrını ortaya koymaya başladı. Tuna'yı geçmeleri halinde Rus kuvvetlerine karşılık vereceklerini bildirdi. Sırbistan sınırına asker yığdı.⁶³⁰ Osmanlı'yla savaş ilişkilerde Rusya tek başına kalmıştı; bütün Avrupa ise Rusya'ya karşı ortak bir cephenin geliştirilmesinden yanaydı. Rus yönetimi böyle bir tablonun ortaya çıkabileceğini önceden hiç hayal edememişti.⁶³¹

Savaşta tarafsızlaşan Prusya'nın yanına Avusturya'nın Rusya'ya karşı açık bir düşmanlığı eklenmişti. İngiltere, Fransa, Sardunya ve Osmanlı ise Rusya'ya karşı birlikte savaşıyorlardı. İsveç ve İspanya'yı da Rusya'ya karşı savaştıracak diplomatik faaliyetler oldu. Rus dış politikasında ikinci kategoride bulunan bu devletler bile savaştan dolayı Rusya için önemli ülkeler haline gelmişti. Batı Avrupalı devletlerden oluşma güçlü bir koalisyona karşı savaşmak zorunda kalan Rusya, savaşta tamamen uluslararası ilişkilerden tecrit edilmişti; kendi geleneksel müttefiklerince ihanete uğradığına inanıyordu; Osmanlı'nın bölüşülme teşebbüsünde desteklenmediği gibi, bir de ona karşı savaşıyordu.⁶³² Rusya'yla savaşın onaylanmasında İngiltere Parlamentosu ve Kabinesinde birliktelik sağlanmıştı. Ama savaşta amacın ne olacağı hususunda ortak bir mutabakat yoktu. Bazıları, Kabinede kararlı bir tutum olsaydı, savaşın asla çıkmayacağını, bazıları da Rusya'nın savaşa uzun dönemden beri hazırlık yaptığını, bazıları ise İngiltere'nin savaşa girmesinde geçerli bir neden göremediğini, bazıları Avrupa güç dengesini muhafaza etmek için Sinop meselesine dört elle

⁶²⁸ **Hansard**, Russia and The Porte - Resolutions respecting the objects of the war. The Earl of Clarendon HL Deb 24 February 1854 vol 130 cc1201-50

⁶²⁹ Gavin Henderson, "The Diplomatic Revolution of 1854: The Four Points.", **The American Historical Review**, 43 (1), Ekim 1937, s.22-50

⁶³⁰ James Reid, **Crisis of the Ottoman Empire, Prelude to Collapse 1839-1878**, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2000, s.248-253

⁶³¹ **Hansard**, HL Deb 24 February 1854; a.g.e.

⁶³² **Parliamentary Debates**, 3d Series: 1830- 1891, 356 vol, London: Hansard, 1830-18 91, 130: vol 1, s.43

sarıldığını, Boğazların güvenlik altına alınmak istendiğini, Rusya'nın zayıflatılarak Polonya ve Macaristan'ın bağımsızlaşmasının sağlanmasına çalışıldığını ileri sürüyorlardı.⁶³³

İngiliz Kabinesi ve Fransız yönetimi Polonya konusundaki siyasetlerini belirlemişlerdi: 1815 Viyana Kongresi kararlarına uygun olarak Polonya'nın eski statüsünün sağlanmasının savaşın amacı kapsamında olmadığına karar verilmişti.⁶³⁴ Barış için saptanan dört nokta Osmanlı üzerinde hâkimiyet sağlama siyasetindeki kararlılığı yansıtıyordu.⁶³⁵ Palmerston savaşın Avrupa'nın özgürleşmesi için ilan edildiğini söylüyordu:

Güneyden kuzeye kadar Avrupa kıtasını rahatsız eden Rusya Avrupa'da özgürlüklere tehlike oluşturuyordu. Diğer devletlerin bağımsızlıklarını tehdit ediyordu. Birbirlerine rakip olan İngiltere ve Fransa gibi iki ülkenin ortak bir amaç etrafında beraber olmaları soylu bir gelişmedir. Bir ülkeyi işgal etmek için savaşa girmedik; Fransa'yla birlikte bencilce olmayan amaçlara sahibiz. Uygarlığın baskı altına alınması için savaşmıyoruz; Osmanlı ve Avrupa topluluklarının haklarını savunan soylu bir davayı yürütüyoruz. Baskı ve zulüm yapanlara karşı adaletin yanındayız.⁶³⁶

Sömürgecilik Bakanı Bulwer Lytton da Rusya'ya karşı savaşın bir uygarlaşma davası olduğunu ileri sürüyordu:

Yanışa karşı doğruyu, adaletsizliklere karşı adaleti savunmak maksadıyla büyük bir mücadelenin altına girdik. Bu savaşa girmemizin gerçek nedeni Rusya'nın tutkularını dizginlemek, Avrupa'ya çıkış kapısı bulmak, Boğazları Rusya'nın etkisi dışına çıkartmak, Osmanlı ve Avrupalı toplulukların özgürlüklerini sağlamaktır. Bu savaşın sonuçlarını kendi kuşağımız göremeyecektir; bunun sonuçlarını ve sonuçlarından ülke çıkarı için yararlanılmasını gelecekte çocuklarımız görecek ve yaşayacaktır.⁶³⁷

Savaş tamamen Rusya'ya boyun eğdirmekle sınırlı tutulacaktı; Rusya'nın çökertilmesinden ve topraklarında yeni tampon devletlerin oluşturulmasından mutlaka kaçınılacaktı.⁶³⁸ Rusya'nın hâkim olduğu topraklarda yeni devletlerin oluşturulmama stratejisi savaşın sınırlarını ve doğasını açık şekilde belirlemişti. Rusya'nın bir şekilde kırılğan olduğunu ve gücünün sınırlarını görmesi gerektiğini kanıtlamakta kararlıydılar. İngilizlere göre, bir devlet; gücünün sınırlarını kavrarsa, öyle bir durumu kabul edebilecek şekilde kendi genişleme gücünü ve dinamiklerini sınırlayan büyük devletlerin menfaatlerine saygı duymak zorunda kalacaktı. Kendi topraklarında devlet oluşturmaktan

⁶³³ Hansard, Parliamentary Debate, CXXX, 971-981, Speech of Mr. Drummond, 19/3/1854, British Library

⁶³⁴ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.341

⁶³⁵ Poole, a.g.e.

⁶³⁶ Hansard, Viscount Palmerston, HC Deb 25 April 1853 vol 126 cc 453-515

⁶³⁷ Hansard, Bulwer Lytton, HC Deb 25 April 1853 vol 126 cc 453-515

⁶³⁸ Ina Erskine McNeill Campbell (Duchess of Argyll) (Ed.), **The Duke of Argyll, Autobiography and Memoirs**, Cilt I, J. Murray, 1906, British Library, s.232-233

kaçınan ve toprak bütünlüğüne saygı duyan diğer güçlerle daha barışçıl ve uzlaşmacı bir dış siyaset izleyeceği varsayılıyordu. Fransa kendi gücünün sınırlarını Afrika'da fark etmişti; sömürgelere doğru yayılma sahalarda İngiltere ile uzlaşacak bir strateji geliştirmişti. İngiltere de Hindistan'da kendi gücünün ne kadar sağlam ve hangi sahalarda zayıf olduğunu keşfetmiş, yerel otoritelerle uzlaşacak bir siyaseti devreye sokmuştu. Rusya'ya mutlaka ders verilecekti. Avrupa hukuk sistemini ihlal etmesinin cezasız kalmayacağını anlamalıydı.⁶³⁹

Çıkarların Savaşta Korunma Siyaseti: Diplomatik sahada sabırlı çalışmalar tamamlandıktan ve savaşı takip eden dönemin yapısı hakkında ortak bir uzlaşmaya varıldıktan sonra, kalıcı bir barışın öngörülen çıkarlara hizmet edecek şekilde sağlanması için, İngiliz ve Fransız orduları savaşın amaçlarını hayata geçirecek şekilde hareket ediyordu. Bir savaşın sonuçlarına bağlı kalarak vaatlerde bulunulması halinde, belirsizliklerin etkisine açık hale gelineceği varsayılıyor, savaşın esas amacını saptıran ve kalıcı barışın oluşmasını engelleyen gelişmelerin baş göstereceği öngörülüyordu. Savaş yapmaktaki nihai amaca sadık kalınarak, barışın tesis edilebileceğine inanılıyordu. Savaş başlamadan önce müttefikler arasında ortak çıkarlara göre muhtevası açık bir barış planı üzerinde mutabakat sağlamak çok önemli görülmüştü. Kalıcı bir barışın sadece adil ve dürüst bir zeminde elde edilebileceği öngörülüyordu. Genel bir barışın elde edilmesi Rus Çarının sorumluluğuna bırakılmıştı; önüne konulacak barış planına nasıl yaklaştığı sürecin karakterini belirleyecekti. Avrupa'da hâkim olan gerilim ve kaygıya son vermek onun inisiyatifine bağlı gibiydi. Ama Çar bütün barış şartlarını kabul etmekten kaçınıyordu. Koalisyon güçlerince kabul edilmesi imkânsız yeni talepleri gündeme getirdiği gibi, kendi yakın müttefiklerini de şüpheye ve kaygıya sevk edecek tehlikeli bir yola saptığına inanılıyordu.⁶⁴⁰

Barış planının özü Anlaşmaların geçersiz olması üzerinden bir uzlaşmanın sağlanmasına dayanıyordu. Böyle bir barış planı koalisyon güçlerinin ortak hareket etmesini teşvik ediyor, birbirlerine belirli ölçüler içinde güvenmesine zemin oluşturmuyordu. Rusya ile Osmanlı arasında geçmişten beri var olan antlaşmaların geçersiz olacağı hususunda müttefikler arasında ortak bir uzlaşma gerçekleşmişti. Osmanlı-Rus Sözleşmeleri hakkında Avrupalı devletler arasında önceden beri çok derin kaygılar vardı. Örneğin; Kaynarca Antlaşması'nın halen yürürlükte kalması hususunda Rusya'nın Osmanlı'yı ikna çabaları Avrupalı devletlerin çıkarlarını tamamen çiğnemek anlamına geliyordu. Rus Çarının Kaynarca Antlaşması'nı yorumlaması, Avrupalı devletlerin yorumlamasına

⁶³⁹ Hansard, The Treaty of Peace -Adjourned Debate (Second Night). The Marquess of Granby. H C Deb 06 May 1856 vol 142 cc17-136

⁶⁴⁰ Hansard, Russia and The Porte - Resolutions respecting the objects of the war, The Earl of Clarendon. HL Deb 24 February 1854 vol 130 cc1201-50

tamamen aykırıydı. Rusya'nın iddialarını haklı ve meşru hale getiren Kaynarca Antlaşması'nın yedinci maddesiydi. Bu maddeye göre, Osmanlı Sultanı imparatorluğun her bölgesinde Ortodoks dini ve kiliselerini korumakla yükümlüydü. Bu madde genel korumayla sınırlıydı. Rusya'nın Osmanlı'nın içişlerine müdahalesi ancak Kaynarca Sözleşmesi sonrası yapılmış Ortodoks kiliseleri için geçerliydi. Yani, Rus yönetimi bütün Ortodoks kiliselerinin korunmasından mesul değildi. Rus ordusu ne zaman isterse Osmanlı Prensliklerinin üzerine yürüyebiliyordu. Bu tavrını geçmiş sözleşmeler üzerinden yasal bir çerçeveye oturtuyordu. İngiltere ve Fransa diğer devletlerle birlikte Osmanlı-Rus sözleşmelerinin devamından yana değildi; onların devreden çıkartılmasını arzuluyorlardı. Fakat savaş sonrası Osmanlı'nın geleceğinin tam ne olacağı belirsiz bırakılmıştı. Bu hususu haklı çıkarmak amacıyla on sekizinci yüzyılda Fransa-İngiltere arasında yaşanmış bir hadise örnek işlevi görüyordu. Buna göre, Londra hükümeti Pitt Başbakanlığı döneminde Fransa'nın kraliyet ailesine desteği çok güçlüydü. Tahtın varislerine bırakılmasında çok arzuluydu. Ama savaş boyunca, İngiliz Başbakanı, savaşın gerçek amacını tahtın varislere bırakılması olduğu şeklindeki bir amaca sıcak bakmamıştı. Barışın da ancak varislerin tahta geçmesi şartıyla oluşabileceği şartını reddetmişti. Savaşın seyrine göre Fransız yönetiminin ne olacağına karar verilmişti. Aynı şekilde, Osmanlı'nın Avrupalı devletler ailesinin bir parçası olabileceği amacıyla savaş yapılmıyordu; savaşın sonuçlarına göre Osmanlı'nın kaderini belirleyeceklerdi. Savaş sonrası inşa edilecek barışın ise ne kadar sürebileceği öngörülmemişti.⁶⁴¹ Parlamento ve kamuoyu İngiltere ve Avrupa'nın menfaatlerini korumak amacıyla savaşa girdiğini benimsedi. Avrupa devletleri ve kamuoyu savaşın başlangıcında İngiltere'nin kendi çıkarları doğrultusunda Osmanlı'ya yardımcı olmaya kalkışmasını inanılması imkânsız bir gelişme olarak görüyorlardı.⁶⁴² 16-26 Nisan 1854 Viyana'da düzenlenen konferans kararlarına göre, Osmanlı, İngiltere, Fransa ve Sardunya devletlerinden herhangi biri kendi müttefiklerinden bağımsız ve onların onayı olmadan Rusya ile hiçbir görüşme yapamayacaktı. Rus yönetimi Osmanlı'yla ikili görüşme yapma teklifinde bulunduğu zaman, Osmanlı temsilcisi 26 Nisan 1854 konferans kararlarını hatırlatarak, kendi müttefiklerinden bağımsız olarak Rusya'yla görüşemeyeceklerini bildirmişti.⁶⁴³

İngiltere'nin Fransa'yla yakın bir müttefik olunmasının en önemli nedenlerinden biri olarak kendi sistemiyle aynı yapıya sahip olması gösteriliyordu. Fakat Avusturya'nın İngiltere'ye benzer bir sistemi yoktu; Fransa'yla olduğu gibi, Avusturya ile iyi bir anlayış oluşturulamadı. Yoğun diplomatik pazarlıklar sonucu Avusturya Kuzeyli güçlerden uzaklaştırılmıştı. İngiliz yönetimi geçmişte yapılan yanlışların tekrarlanmayacağını varsayıyordu: Avusturya Hükümeti'ni, kendine

⁶⁴¹ Hansard, HL Deb 24 February 1854, a.g.e.

⁶⁴² Hansard, The Treaty of Peace -Adjourned Debate (Second Night). Mr. Viscount Palmerston. H C Deb 06 May 1856 vol 142 cc17-136

⁶⁴³ Hansard, Avusturya and the Western Powers - The Treaty of December 2, 1854, Lord Lynhurst, HL Deb 26 June 1855 vol 139 cc123-54

özgü metotları ve idare tarzını öne çıkartacak şekilde eleştirmekten kaçınılacak ve Avusturya yönetimiyle İngiltere arasında bir yabancılaştırma sürecinin ortaya çıkması engellenecekti. Avrupalı büyük devletlerle iyi ilişkiler geliştirilmenin en güvenli yolu ılımlı ve dostça bir atmosfere sahip diplomatik faaliyetlerde görülmüştü.⁶⁴⁴ İngilizler Avusturya'yı büyük ve bağımsız bir güç olarak görüyorlardı. Siyasetinin İngiltere'ninkiyle özdeş olmasını diledikleri halde, ona baskı uygulama hakları olmadığını kabul ediyorlardı. Viyana'yı kendi çıkarlarına uygun görmediği bir siyasete zorlayacak ve yönlendirecek araçlara sahip değildiler. Londra için en önemli mesele, güçlü bir ülkenin menfaatlerinin kendileriyle özdeş olması ve ortak davranabilmesiydi. Avusturya'yı müttefik olarak kazanma mücadelesi vermek yerine, onu baskı altına alırsa ya da tehdit ederlerse, önemli bir gücü Rusya'nın çıkarlarına hizmet etmeye zorlamış olacaktı. Prusya'nın tarafsızlığı gibi Avusturya'nın da tarafsızlığı önemli bir başarıydı. İngilizler Avusturya'yı Rusya'dan uzak tutmak için Fransızlara saldırgan veya suçlayıcı bir diplomasi yürütmekten kaçınacak uyarılarda bulunmuştu. Avusturya ile müttefik olmak için her türlü ihtimal hesaplanarak diplomasi yürütülüyordu.⁶⁴⁵

Rusya'nın saldırgan siyaseti sonucu Balkanlar'da menfaatleri etkilenen Avusturya, işgalci kuvvetlere karşı açık bir düşmanlık sergilemekten kaçınıyordu. 1854 Haziran'ına kadar, Rus ordusu beyliklerde önemli kayıplar vermişti; Silistre kuşatmasını Osmanlılar başarıyla püskürtmüşlerdi, müttefik kuvvetleri Varna'ya doğru ilerliyordu; Edirne'ye Fransız ordusu ayak basmıştı. Fakat Avusturya halen sessizliğini bozmamıştı.⁶⁴⁶ Rus kuvvetleri Balkanlar'daki çatışmalarda aldıkları yenilgiden ve beylikleri boşaltarak Prut'a geri çekilmeye karar verdikten sonra, Avusturya yönetimi Moldovya ve Romanya'nın boşaltılması talebinde kararlı davranmaya başlayacaktı. Eğer Ruslar çekilmezse, kendilerinin savaşa dâhil olacağını ilan ettiler.⁶⁴⁷ 3 Haziran 1854'te Avusturya Rusya'nın işgal ettiği beylikleri tahliye etmemesi halinde, sıcak çatışmalarda müttefiklere katılacaktı. 14 Haziran'da İstanbul ile Avusturya Hükümeti, Avusturya ordusuna beylikleri geçici olarak işgal etmek hakkını veren Boyacıköy İtilafnamesi'ni imzaladılar.⁶⁴⁸ Romanya ve Moldovya sakinlerinin haklarına ve ayrıcalıklarına saygı duyulması şartıyla, Osmanlı-Avusturya sözleşmesi yapılmıştı.⁶⁴⁹ Osmanlı'yla yaptığı sözleşme şartlarına göre Avusturya beylikleri işgal edebilecekti. İngiliz Dışileri

⁶⁴⁴ **Hansard**, The Treaty of Peace -Adjourned Debate (Second Night). The Marquess of Granby. H C Deb 06 May 1856 vol 142 cc17-136

⁶⁴⁵ **Hansard**, Avusturya and the Western Powers - The Treaty of December 2, 1854, The Earl of Clarendon, HL Deb 26 June 1855 vol 139 cc123-54

⁶⁴⁶ **Hansard**, a.g.e., Lord Lynhurst, HL Deb 26 June 1855

⁶⁴⁷ **Hansard**, a.g.e., HL Deb 26 June 1855

⁶⁴⁸ Adolphus Slade (1804-1877), **Turkey and Crimean War: A Narrative of Historical Events**, (London: Smith, Elder and Co, 1867, s.252-254

⁶⁴⁹ **Hansard**, Avusturya and the Western Powers - The Treaty of December 2, 1854, Lord Lynhurst, HL Deb 26 June 1855 vol 139 cc123-54

Bakanı Clarendon'a göre, Avusturya-Osmanlı sözleşmesi olmasaydı ve beylikleri boşaltsaydı, Kırım için elli bin kişilik Ömer Paşa kuvvetleri hazır hale gelemeyecekti.⁶⁵⁰

21 Haziran 1854'te Gorchakov Rus ordusunun Tuna'nın sol sahiline çekilmesi emrini aldı. 5-7 Temmuz'da Rus ve Osmanlı kuvvetleri arasında küçük çatışmalar olmasına rağmen, Ruslar geri çekilmeyi sürdürdüler. 1 Ağustos'ta Ruslar Bükreş'i terk ettiler. Osmanlı ordusu 8 Ağustos'ta Bükreş'e girdi. Avusturya ve Osmanlı orduları Ruslardan boşalan bölgelere yerleşiyorlardı. Rus ordusu 7 Eylül 1854'te Tuna beyliklerini tamamen tahliye etmişti.⁶⁵¹ Avusturya ordusu Osmanlı kuvvetleriyle birlikte Balkanlar'da Rusya'nın yayılmasını engellemişlerdi. Diğer cephelerde Rusya'nın yenilgiyi kabullenip müzakerelere başlaması için, Avrupalı güçlerin ortak davranmasına ihtiyaç duyuluyordu. İngilizlerin donanma gücü Ruslarınkini tek başına yenecek güçte değildi. Nikolay kendi ordusunu Tuna beyliklerinden çekmeden yaklaşık üç ay önce, 22 Haziran 1854'te Maliye Bakanı Gladstone savaşın liderliğini yapan Başbakan Palmerston'a savaşın genel seyri ve Karadeniz hakkında şunları yazmıştı:

Karadeniz savaşın gerçek merkezi, Sivastopol da Karadeniz'in gerçek merkezidir. Rus donanması teslim alınmadığı sürece, Sivastopol'un dağıtılması ve barışın yapılması mümkün gözükmemektedir. Fransa ve İngiltere donanmalarını bir araya getirmezlerse, Rus donanmasını yenmemiz ve Sivastopol'u kuşatma altına almamız imkânsızdır. Eğer Fransa ve İngiltere ortak davranamazlarsa, savaşta yenileceğiz.⁶⁵²

İngiliz donanmasının tek başına Rus donanmasına karşı savaşacak güçte olmadığı en yüksek yetkili tarafından ifade edilmişti. İngiliz donanması Osmanlı karasularına girdiğinde ve Karadeniz'e açıldığında, Rusların İstanbul'u işgal etmesi halinde İngiltere'nin de Çanakkale Boğazı'nı işgal etmesi planlanmıştı.⁶⁵³ Ekim 1854'te Avusturya savunma temelinde Rusya'ya karşı Batılı devletlerin yanında savaşa katıldığı halde, Rusya ile sıcak çatışmalara dâhil olmadı.⁶⁵⁴ Avusturya, İngiltere ve Fransa arasında savaşla ilgili resmi bir kararı çıkartacak müzakereler başlatılmıştı. Doğu Sorununda Avusturya yönetimi kendi menfaatlerini İngiltere ve Fransa'nın menfaatleriyle özdeşleştirmişti. Rusya'nın saldırganlığına karşı Batılı diğer güçlerle ortak görüşlere sahipti: Rusya'nın sınırlandırılması zorunluluğuna katılıyordu. Savaşın başlamasıyla birlikte ordusunu güçlendirmiş, Rusya'nın Orta Avrupa'ya sarkmasını engelleyecek şekilde Polonya sınırına yığınak yapmıştı.⁶⁵⁵ Bu

⁶⁵⁰ Hansard, a.g.e., The Earl of Clarendon, HL Deb 26 June 1855

⁶⁵¹ Slade, a.g.e.

⁶⁵² Palmerston Papers, Gladstone to Palmerston, June 22/1854, British Library

⁶⁵³ Hansard, The Treaty of Peace –Adjourned Debate (Second Night). Mr. Viscount Palmerston. H C Deb 06 May 1856 vol 142 ec17-136

⁶⁵⁴ David Thomson, *Europe Since Napoleon*, Penguin Books, 1966, s.247

⁶⁵⁵ Hansard, Avusturya and the Western Powers – The Treaty of December 2, 1854, The Earl of Ellenborough, HL Deb 26 June 1855 vol 139 cc123-54

sayede Fransa büyük bir kara ordusunu Kırım tarafına gönderebilmişti. 2 Aralık 1854 Sözleşmesi'ne göre, eğer Avusturya Ruslarla savaşa başlarsa, İngiltere, Avusturya ve Fransa arasında savunmaya ve saldırıya dönük bir müttefiklik oluşacaktı.

Eğer ileri sürülen bazı kesin şartlara göre barış gerçekleşmezse, aktif olarak müttefik kuvvetlere katılacaktı.⁶⁵⁶ İngiliz ve Fransız savaş gemileri, İstanbul Boğazını elinde tutacak, Rusya'ya karşı koz olarak Çanakkale Boğazını kullanacaktı. İngiliz basınında Osmanlı aleyhine makaleler yayınlanmaya devam ediliyordu. 3 Kasım 1854'te *The Times*'da Mr. Absalom Watkin imzasıyla bir yazı yayınlandı:

Savaşa üç temel üzerinden karşı çıkılıyor. Viyana Notası'ndan sonra müttefiklerin Osmanlı'yı destekleyecek haklı gerekçeleri kalmamıştı. Rusya bizim şartlarımızı kabul etmişti; ama Osmanlı reddetmişti. Biz ise Rusya'ya karşı savaşıyoruz. Bu noktada Rusya'ya karşı haksız bir savaş sürdürüyoruz. Asıl savaşmamız gereken devlet Osmanlı olmalıydı; çünkü bizim şartlarımızı reddeden o olmuştu. İngiltere'nin ödülünü kabul etmeyen bir ülkeyle müttefik olduk. Viyana Notasını reddetmesinden sonra, Osmanlı'yı mutlaka kendi kaderine terk etmeliydik. Sadece Rus İmparatoru'yla savaşıyoruz, ayrıca bütün Osmanlı Hıristiyanlarına karşı da savaşıyoruz. Doğu siyasetimizi yanlış bir temel üzerinde inşa ediyoruz. Doğu'nun en despot, en vahşi ve en ilkel yönetimine sahip bir devlete yardımcı oluyoruz. Rusya'nın tehlikeli bir güç olduğu yargısı gereğinden fazla abartıldı. Müslüman bir devletin Avrupa kıtasında hâkimiyet sağlamasına yardımcı olmak tamamen saçmalamaktır. Osmanlı Hıristiyanlarını Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında bıraktığımız sürece bizim uygarlık anlayışımızın ciddiye alınması imkânsızdır.⁶⁵⁷

The Times'ın editör yazısı İngiliz Kabinesi'nde Aberdeen ve Gladstone taraftarlarının görüşlerini yansıtıyordu. Aberdeen ve yandaşları Rusya ile bir an önce barış yapmaktan yana siyasetlerinde halen ısrar ediyorlardı. 4 Aralık 1854'te bu husus hakkında Maliye Bakanı Gladstone Kabinenin görüşünü Palmerston'a açıklamıştı: “1855 baharında müttefik kuvvetler Kronstad'a saldıracak. O saldırıdan önce Rus çarı barış yapmak isterse, İngiltere yönetimi olarak ona olumlu cevap vermekte kararlıyız. Baskı karşısında Rusların müzakere masasına oturacaklarını ümit ediyoruz.”⁶⁵⁸ İngiliz Kabinesi'nde 1855'e girerken Rusya ile ortak davranmak isteyenlerle Osmanlı'dan yana tavır koyanlar arasındaki sürtüşmeler tekrar şiddetleniyordu.

Rusya 1830'lu yılların ortasından 1853'e kadar Sivastopol'a büyük askeri yatırımlar yapmışlardı. Osmanlı'nın bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü Sivastopol'daki Rus askeri üslerinin imha edilmesine bağlıydı. Sivastopol'da Rusların askeri tesislerine son verilmediği sürece, Osmanlı

⁶⁵⁶ Hansard, Avusturya and the Western Powers – The Treaty of December 2, 1854, The Earl of Clarendon, HL Deb 26 June 1855 vol 139 cc123-54

⁶⁵⁷ The Times, Mr. Absalom Watkin, 3 Nov. 1854

⁶⁵⁸ Palmerston Papers (PP), Gladstone to Palmerston, Howarden N. W., 4 October 1854, British Library

Devleti güvenlik altında olamayacaktı. Moldovya ve Romanya'dan çıkartıldıktan sonra, Rus kuvvetlerinin Sivastopol'dan da çıkartılmasına sıra geldiğine karar verilmişti.⁶⁵⁹ Ocak 1855'te savaşla ilgili haberler olumsuzdu. Kırım bölgesinde yaşanan sıcak çatışmalardan Londra'ya ulaşan haberlere göre, Müttefik kuvvetler Rus ordusu karşısında yeterli donanımda değildi; son derece dağınık ve disiplinsiz bir düzenle savaşıyorlardı. Bazı bölgelerde Rusların üstünlüğü söz konusuydu. Müttefikler Sivastopol'u kuşatmaya aldıklarında güçlü bir Rus savunmasıyla karşılaşmışlardı.⁶⁶⁰ Aberdeen hükümeti ayrıca Asya cephesine karşı tamamen ilgisizdi. 1854 başında Dışişleri Bakanı John Russell Asya cephesini çok zayıf bulmuştu; savaşın Anadolu'ya sıçraması halinde Rusya'nın kolayca zafer kazanabileceğini belirtmişti. 1854 ortasında Kabine'de Osmanlı Asya'sının Rus saldırısı karşısında işgal edilebileceği gündeme getirildiğinde, Aberdeen ve Dışişleri Bakanı Lord John Russell konudan rahatsız olduklarını ve bunun Kabine'de bir daha tartışmaya açılmamasını istemişlerdi. 1854'ün sonuna doğru hükümetin Asya sorumlusu Mr Layard meseleyi tekrar gündeme getirerek, Rusların savaşı Osmanlı Asya'sına taşıyabileceklerini, kendi hükümetlerinin neden o cepheyi güçlendirmekten uzak durduklarını sormuştu.⁶⁶¹ Rusya'nın Osmanlı içlerine ilerlemesi halinde Asya cephesinin güçlendirilmesi teklifini Başbakan Aberdeen ciddiye almamıştı. 21 Ekim 1854'te Stratford'a Asya cephesinin de önemli olduğunu, ama Sivastopol'un daha aciliyet taşıdığını, Asya cephesiyle ancak Sivastopol başarısından sonra ilgilenebileceklerini yazmıştı. Aralık 1854 ve Şubat 1855 arası General Williams'un Kars'tan gönderdiği altmış iki mektubu Stratford cevaplandırmadığı zaman, suistimalden dolayı görevinden alınması gerekirdi; fakat Büyükelçilik görevine devam etmesinde bir sakınca görülmemişti. Aberdeen'e göre, Stratford'un cevap yazmaması hoş görülmeliydi, çünkü General Williams Lord Raglan'ın emri altındaydı. Stratford'la yazışması gerekmiyordu.⁶⁶² Sivastopol'dan Kars'a yardım gelmeyeceğini fark eden Osmanlı hükümeti, zayıf Asya cephesini güçlendirmek için başka seçeneklere yoğunlaştı. Fuad Efendi Osmanlı'nın iki ayrı ordusu olduğunu, birinin Bulgaristan'da, diğersinin de Kırım'da konuşlandırıldığını, üçüncü bir gücü ortaya çıkartabilecek parasal güçleri olmadığını rapor etmişti. Ama parasal sıkıntılara rağmen, Rus kuvvetlerinin Gürcistan hattını kesebilecek kırk bin kişilik bir ordunun oluşturulmasını öneriyordu. Oluşturulacak birliklerin Tiflis'e gitmesi için yaklaşık 400 km'lik bir yol kat edilmeliydi. İngiliz generallerinden Laffan'a göre, plan sadece kağıt üzerinde hoş gözüküyordu; uygulanması imkânsızdı. İngiliz Dışişleri Bakanı Clarendon Babıali'ye ait planı onaylamadı.⁶⁶³ Kars'ın savunulması için İstanbul Hükümeti'nin paraya ihtiyacı vardı; borç talebini Başbakan Aberdeen ve Maliye Bakanı Gladstone reddetmişti. Eğer borç kabul edilseydi, Kars'a silah, cephane ve diğer malzemeler kolayca sağlanabilecek, salgın hastalıklardan ölümler

⁶⁵⁹ **Hansard**, Avusturya and the Western Powers - The Treaty of December 2, 1854, Lord Lynhurst, HL Deb 26 June 1855 vol 139 cc123-54

⁶⁶⁰ Winfried Baumgard, **The Crimean War, 1853-56**, Oxford University Press, 1999, s.137-138

⁶⁶¹ **Hansard**, The Fall of Kars -Adjourned Debate (Third Night), Mr Disraeli, HC Deb 01 May 1856 vol 141 cc1803-902

⁶⁶² **Hansard**, a.g.e., Lord Aberdeen, HC Deb 01 May 1856

⁶⁶³ **Hansard**, a.g.e., Captain Laffan, HC Deb 01 May 1856

yaşanmayacak, Ruslara karşı güçlü bir savunma hattı oluşturulacaktı. Aberdeen, Başbakan olarak kendisinin Osmanlı'ya borç verilmesini reddettiğini, bu kararından pişmanlık duymadığını, açıklamıştı.⁶⁶⁴ Palmerston ve arkadaşları Aberdeen hükümetini düşürüp, kendi kabinelerini kurmak için harekete geçerken, parlamentonun gündemine Aberdeen'in Osmanlı Asya'sını kasıtlı olarak zayıf tuttuğunu, Ruslara kolaylık sağlayacak askeri bir strateji izlediklerini açıklamışlardı. Aberdeen'in Asya cephesine ilgisiz oluşu, orasını tamamen ihmal edecek şekilde davranması onun Başbakanlıktan istifa etmeye zorlanmasının nedenleri arasındaydı. Kars ordu komutanlarından General Williams'ın Kars'la ilgili şikayetlerini içeren yazışmalarına cevap verilmemesi, Kars'ın Rus saldırısına açık halde bırakılmasına karar verilmesi Aberdeen hükümetinin son haftalarına rastlamaktaydı.⁶⁶⁵

Kabine içi muhalefet Kars savunmasının mali ve teknolojik sıkıntılar içinde bulunmasından ve Osmanlı'nın Asya cephesinin zayıf tutulmasından Aberdeen Hükümeti'ni sorumlu tutuluyorlardı. Aberdeen ve taraftarlarının savaşta yaşananları incelemek maksadıyla milletvekillerinden oluşacak ortak bir komisyonu reddetmeleri üzerine, parlamentoda güven oylamasına gidilmişti.⁶⁶⁶ Ruslarla barışın bir an önce yapılmasını savunan Aberdeen Hükümeti 5 Şubat 1855'te güven oylaması sonucu düşürüldü. 6 Şubat'ta yerine Başbakan olan Palmerston öncülüğünde yeni bir hükümet kuruldu. Palmerston eski Başbakan Aberdeen'in ve Lord John Russell'in olmadığı yeni bir Kabine'nin kurulmasını önerdi. Kabinede Maliye Bakanı olarak tekrar görevlendirilen Gladstone bu teklife şiddetle karşı çıkmıştı. Aberdeen'in Kabineden dışlanması halinde Ruslarla barışın kolay kolay sağlanamayacağını, şüphe ve belirsizliklerin müzakereleri yönlendireceğini ve savaş üzerindeki kontrollerini tamamen kaybedeceklerini öne sürüyordu. Aberdeen'siz bir hükümetin Rusya ile yapılacak barış görüşmelerini çıkmaza sokacağını, Osmanlı Devleti'ni ve kurumlarını yeniden düzenleyebilecek siyasi bir güce sahip olamayacaklarını Palmerston'a iletmişti. Hem Ruslarla barış yapılmasında hem de Osmanlı Devleti'nin reform hareketlerine maruz bırakılmasında Aberdeen'in Kabinedeki varlığı can alıcı bir önemde görülmüştü.⁶⁶⁷

Başbakan Palmerston, görevinden istifa ettirilen eski Başbakan Aberdeen'ı ve John Russell'ı yeniden Kabineye almıştı. Gladstone'a yazdığı bir mektupta hem Ruslarla barış ve hem de Osmanlı kurumları hakkında Kabine üyeleri arasında tam bir mutabakatın sağlandığını, Aberdeen'in barış stratejisini tamamen onayladığını, iletmişti. Müzakerelerin yapılmasında, Rusya'ya ne gibi şartların

⁶⁶⁴ Hansard, a.g.e., Lord Aberdeen, HC Deb 01 May 1856

⁶⁶⁵ Hansard, a.g.e., Mr Disraeli, HC Deb 01 May 1856

⁶⁶⁶ Brendan Simms, **Europe: The Struggle for Supremacy, 1453 to the Present**, Penguin Books, 2014, s.224

⁶⁶⁷ PP, *Gladstone to Palmerston, Downing Street, Feb. 5. 1855*, British Library

dayatılacağında ve savaşa daha ne kadar devam edebileceklerinde Kabinede tam bir görüş birliği içindeydiler. Rusya ile görüşmelerde ve Osmanlı'ya dönük İngiliz siyasetinde Palmerston Kabinesinin en etkili üyesi Aberdeen'di.⁶⁶⁸

2.9. Sivastopol Zaferi, Kars Felaketi ve Müzakerelerin Başlaması

Savaş öyle bir noktaya gelmişti ki, Avrupalı devletler ve kamuoyu bu kez İngiltere'nin savaşı sonuna kadar götüreceğini varsayıyorlardı. 1855'in ikinci ayında Palmerston'un Başbakan olmasından dolayı İngiltere'nin amacı yanlış yorumlanmıştı; Palmerston Kabinesi'nin Avrupa'da barışın sürmesine katkıda bulunacak istikrarlı bir güç denge sistemini engelleyeceğine inanılıyordu. İngiltere'nin savaşa düşkün olduğu ve hiçbir şekilde Rusya'yla barış masasına oturmayacağı söylentileri yaygındı.⁶⁶⁹ Bu dönemde İngiltere'nin barış amacı şöyle formüle edilmişti: 1829 Edirne Antlaşması'na benzer yeni bir antlaşmanın yapılmasına izin verilmeyecekti. Osmanlı Hristiyanları Rus otoritesine bağlı olarak hareket eden Rum Ortodoks Patrikliğinin iradesine terk edilmeyecekti. Rus ordusu savaşta yıpratılacağından dolayı, İran yönetimin Rus entrikalarından kurtarılması, Hindistan'a Rusya'nın saldırmasını engellemek için Afganistan'ı tampon devlet olarak İngiltere'ye bağımlı hale getirmesi planlanıyordu. Tuna ve Karadeniz'de ise Rus donanması sınırlandırılacaktı. Bu amaçların gerçekleştirilmesi ancak Kırım ve Sivastopol'da Rus kara ve deniz gücünün bozguna uğratılmasından geçiyordu.⁶⁷⁰

Şubat 1855'te Sivastopol'a yakın bölgelerde Osmanlı kuvvetleriyle Ruslar arasında çarpışmalar bütün şiddetiyle devam ediyordu. Müttefik kuvvetleri donanma bombardımanlarıyla Rusları püskürtmeye çalışırken, Osmanlı kuvvetleri büyük bir kahramanlık sergilemişti.⁶⁷¹ Rus ordusunun taarruzu başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Bunun üzerine Çar I. Nikolay Kırım'daki ordunun başında olan General Mençikov'u görevden alarak yerine Prens Gorchakov'u atamıştı. Ordunun komuta kademesindeki değişiklikten kısa bir süre sonra 2 Mart 1855'te I. Nikolay vefat etti ve yerine oğlu II. Alexander tahta geçti.⁶⁷² I. Nikolay'ın ölmesine bağlı olarak diplomatik faaliyetlerin yoğunlaşması barış ümidini arttırmıştı. Çarın ölümünden on gün sonra Viyana'da savaşan tarafların diplomatları arasında görüşmeler tekrar başladı. Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Boul müzakerelerde aracılık yapıyordu. Fransız, İngiliz ve Osmanlı elçilerinin yer aldığı müzakerelere

⁶⁶⁸ PP, *Palmerston to Gladstone, Piccadilly 6 Feb. 1855*, British Library

⁶⁶⁹ Hansard, *The Treaty of Peace –Adjourned Debate (Second Night)*. Mr. Viscount Palmerston. H C Deb 06 May 1856 vol 142 cc17-136

⁶⁷⁰ A *Letter To Lord Stratford De Redcliffe* (MFMW Lambert, 69 Grey Street, MD CCC LIV, 1855), s.33

⁶⁷¹ Winfried Baumgard, *The Crimean War, 1853-56*, Oxford University Press, 1999, s.145

⁶⁷² Richard Cavendish, "Death of Tsar Nicholas I of Russia", *History Today*, Cilt. 55, 3 March 2005

Mart'ın sonuna doğru Osmanlı Hariciye Nazırı Ali Paşa ve İngiltere Kabinesinden Aberdeen taraftarı olarak bilinen Lord John Russell dâhil olmuşlardı.⁶⁷³

Müzakerelerde dört nokta üzerinde durulmuştu. Birinci noktaya göre, Eflak ve Boğdan üzerinde Rusya'nın hamliğine son verilmeliydi. İkinci noktada, Avrupalı güçlerin güvencesinde Tuna'da serbest dolaşım olmalıydı; üçüncü nokta, Beserabya'nın Ruslar tarafından boşaltılması ve Osmanlı'ya geri iade edilmesi idi; dördüncü nokta ise Karadeniz'in tarafsızlaştırılması ve bütün ülkelerin ticaretine açık hale getirilmesi idi.⁶⁷⁴ Dört nokta üzerine süren müzakerelerde Karadeniz'in silahsızlandırılması sorununda ortaya çıkan anlaşmazlık giderilemedi. Rusya Karadeniz'in silahsızlandırılması ilkesine karşıydı. Nisan 1855'te Kırım'da çarpışmalar tekrar şiddetlenmişti.⁶⁷⁵ 15 Haziran 1855'te İngiliz Başbakanı Palmerston, İngiliz ve Fransız hükümetlerinin barış şartlarını Avusturya'ya, onun da Rusya'ya bildirdiğini, barışla ilgili gelişmelerin savaşın seyrine bağlı hale geldiğini açıklamıştı.⁶⁷⁶

Sivastopol'un kuşatma altına alınmasına bir tepki olarak Ruslar 16 Haziran 1855'te Kars'a saldırıya geçtiler. Kars'ın savunmasını kırmak amacıyla şehri tamamen kuşatma altına almışlardı.⁶⁷⁷ 1855 baharında Kırım'dan Kars'a destek talep edildiği zaman, İngiliz ve Fransız hükümetleri Sivastopol'un önceliğini öne sürerek, Kars'ı ikinci derecede önemli gördüklerini ve savunmaya gitmek niyetinde olmadıklarını açıklamışlardı.⁶⁷⁸

Ruslar 16 Haziran 1855'te saldırıya geçmeden çok önce Kars'ın kolayca düşürülebileceğini biliyorlardı.⁶⁷⁹ Aberdeen Hükümeti düştükten ve yeni kabine kurulduktan iki hafta sonra, 19 Şubat 1855'te Stratford, General Williams'ın şikâyetlerini tekrar Kabineye bildirmişti. 1 Mayıs 1855'e kadar General Williams Büyükelçi Stratford'a Kars'ın gerçek durumunu bildirdiği halde, hiçbir gelişme yaşanmamıştı.⁶⁸⁰ Kars'ın savunulmasında Osmanlı ordusunun yeterli lojistik desteğe sahip olmadığını İngiliz hükümeti önceki raporlardan biliyordu. Yazışmalar; İngiliz askeri ve diplomatik temsilcilerinin Kars'a gereken desteği vermediklerini, savunmayı kendi haline bıraktıklarını gösteriyordu.⁶⁸¹

⁶⁷³ Ali Fuat Türkgeldi (1867-1935), *Mesail-i Mühimme-i Siyassiyeh*, 3. Cilt. Yay. Haz. Bekir Sıtkı Baykal. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1957-60. İkinci Edisyon 1987, Cilt I., s.45, 55

⁶⁷⁴ Henry Temperley, *The Treaty of Paris of 1856 and its Execution*, **Paris of 1856 and Modern History**, Cilt IV, London, 1932, British Library, s.390- 91

⁶⁷⁵ **Hansard**, Observations, Mr. Disraeli HC Deb 24 February 1871 vol 204 cc 839-65

⁶⁷⁶ **Hansard**, The Late Members of the Government- Alleged Stipulations as to the Terms of Peace-Question. Viscount Palmerston, HC Deb 15 June 1855 vol 138 cc2036-40

⁶⁷⁷ Orlando Figes, **Crimea**, Penguin Books, 2011, s.398

⁶⁷⁸ **Hansard**, a.g.e., Sir Bulwer Lytton, HC Deb 01 May 1856; **Hansard**, Mr Vernon Smith, 01 May 1856

⁶⁷⁹ **Hansard**, The Fall of Kars-Adjourned Debate (Third Night), Mr Disraeli, HC Deb 01 May 1856 vol 141 cc1803-902

⁶⁸⁰ **Hansard**, a.g.e., Sir Bulwer Lytton, HC Deb 01 May 1856; **Hansard**, a.g.e. Mr Vernon Smith, 01 May 1856

⁶⁸¹ **Hansard**, a.g.e., Sir Bulwer Lytton, HC Deb 01 May 1856

Diplomatik yazışmalar dışında Kars'ın savunmasını yürüten Osmanlı kuvvetlerine yardıma gidilmeyecekti. İngiliz Generali William Kars'ta yaptığı gözlemleri Stratford'a iletmişti. Osmanlı'nın bütçesi savunmaya yardımcı olacak kaynaklara yeterince sahip değildi. İstanbul hükümetinin dürüst ve samimi olması Kars'ı savunmaya yetmiyordu. Kars'ı savunan askerler silah, cephane, lojistik destek, yiyecek ve giyecek sıkıntısı içindeydiler.⁶⁸²

İngiliz gözlemciler Kars'a ulaştıklarında on iki bin askerin salgın hastalıklarından öldüğüne şahit olmuşlardı. İngiliz sağlık ekibinin bölgeye gönderilmesini talep etmişlerdi.⁶⁸³ Newcastle Dükü bu talebe hemen karşılık vermiş, Kars ve Erzurum'da üç ya da dört İngiliz veya Fransız doktorlarının gözetimi altında hastanelere izin vermesi için İstanbul hükümetine başvuracaklarını söylemişti. Dışişleri Bakanı Clarendon da aynı kararı verdiği halde, 16 Nisan 1855'te General Williams ve Dr Sandwith'in bölgeyle ilgili sağlık raporu İngilizlerin bölgeye hiçbir şey göndermediğini ortaya koyuyordu. Her ikisinin İngiliz Kabinesine gönderdiği haberde Osmanlı ordusuna doktorların ve diğer sağlık ekibinin acilen gönderilmesi talep ediliyordu. Newcastle Dükü ve Clarendon Maliye Bakanlarına Osmanlı ordusuna bazı hekimlerin gönderilip gönderilmediğini sordukları zaman, 21 Nisan 1855'te Maliye Bakanı'nın General Mundy'ye gönderdiği mesajda, "*Osmanlı ordusu ne zaman acil sağlık ihtiyacı içinde olursa, hemen bize bildireceksin*" diyordu. Fakat Haziran'a girildiği halde ihtiyaç duyulan sağlık ekibi halen gönderilmemişti. Çünkü, "*Ömer Paşa komutasındaki orduda sağlık ekibi olduğunu ve Anadolu'ya kendi hekimlerini göndermeyi gereksiz bulduğunu*" açıklamıştı.

Ömer Paşa'yla müttefik kuvvet komutanları arasında sert sürtüşmelerin yaşandığı Londra hükümetine bildirilmişti. 14 Temmuz 1855'te İngiliz hükümet temsilcisi Lord Panmure, General Vivian'a ihtiyatlı olmalarını, Kars'ı savunmaya kalkışmaları halinde bozguna uğrayacaklarını, Osmanlı kuvvetlerinden uzak durmaları talimatını vermişti. Lord Panmure'nin talimatnamesini General Vivian hemen Stratford'a iletmişti.⁶⁸⁴ 15 Temmuz 1855'te Ömer Paşa Müttefik Kuvvetler Komutanlarına Kars'ın savunulması ve Rus kuşatmasından kurtulmasıyla ilgili askeri planlarını bildirmişti. Fakat Müttefik Kuvvet Komutanları Ömer Paşa'nın Kars'ı kurtarma planını onaylamadılar; onu engelleyecek şekilde süreci geciktirmeye başladılar; kendi hükümetlerinden emir gelmediği sürece Ömer Paşa'nın Kars'a yola çıkmasını onaylamayacaklarını ifade etmişlerdi.⁶⁸⁵ Sivastopol'da müttefik komutanlardan umudunu kaybeden Ömer Paşa İstanbul'a gitmeye karar

⁶⁸² Hansard, a.g.e. HC Deb 01 May 1856

⁶⁸³ Hansard, a.g.e., Sir Bulwer Lytton, HC Deb 01 May 1856 vol 141 cc1803-902; Hansard, a.g.e. Mr Vernon Smith, 01 May 1856

⁶⁸⁴ Hansard, a.g.e., Captain Laffan, HC Deb 01 May 1856 vol 141

⁶⁸⁵ Hansard, Mr Vernon Smith, HC Deb 01 May 1856 vol 141 cc1803-902

verdi. 17 Temmuz 1855'te İstanbul'a geldi. Seraskeri ve Sultan Abdülmecid'i ziyaret etti. Müttefiklerin Osmanlı kuvvetlerini Sivastopol'da tutarak Kars'ta Rusların işine gelecek şartların ortaya çıktığından yakınmıştı.⁶⁸⁶ Ömer Paşa'nın şikâyetlerinin sonuç almasını engellemek maksadıyla müttefik komutanlarının emriyle Albay Simmons ve Albay Vico da cepheden İstanbul'a gelmişlerdi. Albay Vico müttefik komutanlarından General Simpson'un mektubunu Lord Stratford'a verdi. Simpson, Sivastopol'dan Osmanlı birliklerin Kars'a kaydırılmasına şiddetle karşıydı. Ömer Paşa'ya ait şikâyetlerin ciddiye alınamayacağını ileri sürüyordu. General Simpson İngiliz hükümetinin Ömer Paşa'nın teklifini önemsememesini talep etmişti. Stratford'un Londra kabinesi üzerindeki nüfuzunu kullanarak Osmanlı kuvvetlerinin Sivastopol'dan ayrılmasının engellenmesi isteniyordu. 19 Temmuz 1855'te Stratford Dışişleri Bakanı'na durumu iletmişti. Ömer Paşa'nın emir komutaya uymadan İstanbul'a gelişini keyfi bir karar olarak gördüğünü ve kendisinin ciddiye alınamayacağını ifade ediyordu.⁶⁸⁷ Fransız ve İngiliz hükümetleri kendi kuvvet komutanlarıyla ortak davranıyordu; Ömer Paşa'nın Osmanlı kuvvetlerinin Kars'a gidişini oyuyorlardı. Bu gelişmelerden rahatsız olan General Williams 23 Temmuz 1855'te Lord Raglan'a "*Müttefik Kuvvet Komutanlarının kendi büyükelçilerinden Kars'la ilgili haber beklediklerini, fakat bilgilendirmediklerinden dolayı Ömer Paşa kuvvetlerinin Sivastopol'da kalmalarına karar verdiklerini*" yazmıştı. Ömer Paşa Kars'ı savunmak için Müttefik Kuvvet komutanlarını ikna etmeye çalıştı. Ama İngiliz ve Fransız Generalleri onun talebini reddetmişlerdi. Sivastopol'a ikinci taarruzu başlatacaklarını, Balaklava'nın savunulmasında Osmanlı askerlerine ihtiyaç duyulduğunu ileri sürüyorlardı. Temmuz ve Ağustos'ta İngiliz hükümeti Fransa'ya danışmak ve onun onayını almak gerekçesiyle Ömer Paşa'nın yola çıkışını oyuyordu. İngiliz parlamento üyelerine göre, Londra Kabinesi Nisan'da Rusların harekete geçeceğinin haberini aldığı zaman, Fransa'yla durumu müzakere yapabilir, Kars'ı Temmuz'a kadar takviye kuvvetlerle güçlendirebilir ve salgın hastalıklardan ölümleri durdurabilirdi. Ne finansal yardımda bulunuluyor, ne sağlık ekipleri gönderiliyor, ne de Kars'a yardımcı olmak isteyen Ömer Paşa kuvvetlerine izin veriliyordu. Fransız hükümeti Kars'ın savunulmasını engellemek ve Osmanlı kuvvetlerini Sivastopol'da tutmak için gerekli bütün çabayı sarf etmişti; ama İngiliz yönetimi de onu izliyordu. Onlar da Fransızlar gibi Rusların Osmanlı'nın Anadolu cephesini çökertecek faaliyetlerinden rahatsız değillerdi. Kars'ın işgal edilmesi halinde, Rusya'nın Hindistan'ı asla tehdit edemeyeceklerine inanıyorlardı.⁶⁸⁸

⁶⁸⁶ Adolphus Slade, **Turkey and Crimean War. A Narrative of Historical Events**, London: Smith, Elder and Co., 1867, s.466

⁶⁸⁷ **Papers relative to Military Affairs in Asiatic Turkey and the Defence and Capitulation of Kars. Presented to Both Houses of parliament by Command of Her Majesty**, London: Harrison and Sons, 1856, s.248-249, British Library

⁶⁸⁸ **Hansard**, The Fall of Kars-Adjourned Debate (Third Night), Sir Bulwer Lytton, HC Deb 01 May 1856 vol 141 cc1803-902

İngiliz-Fransız siyasi ve askeri kesimlerin tersine, Osmanlı yönetimi ve askerleri Kars'ın Rusların eline düşmemesi için her türlü çareyi araştırıyorlardı. Ömer Paşa'nın raporu üzerine Kars'ın Rus kuşatmasından kurtulması amacıyla 2 Ağustos 1855'te Abdülmecid İngiliz sefirine bir plan sundu. Bu plana göre, kırk beş bin kişilik bir ordu hazırlanıp Tiflis'e yürüyecekti. İngilizlerin itirazı üzerine yirmi bin Osmanlı askerinin gönderilmesi önerildi. İngilizler on iki bin kişilik Osmanlı kuvvetinin yola çıkmasını, ama Balaklava'daki seçkin Osmanlı birliklerinin Sivastopol civarında kalınması gerektiğini kabul edeceklerini söylemişlerdi.⁶⁸⁹ 4 Eylül 1855'te Ömer Paşa Balaklava'da konuşlanmış Osmanlı kuvvetlerine geri dönerek, onları Gürcistan için sefere hazırlamaya başlamıştı. Fakat Fransız ve İngiliz ordu komutanları ona engel oldu. Nakliye gemileriyle askerleri taşımalarına izin vermediler. General Simpson, General Pelissier ve amiraller nakliye gemilerinin Osmanlı kuvvetlerine tedarik edilmesini yasaklamışlardı. 6 Eylül 1855'te toplantı yapan müttefik kuvvetler üst düzey komutanları Osmanlı kuvvetlerinin Sivastopol'dan ayrılmasını yasaklayan resmi bir karar çıkardılar. Sefer düzenleme mevsiminin geçtiğinden ve Kars'ın önemsiz bir cephe olduğundan söz etmişlerdi.⁶⁹⁰

İngiliz Hükümet yetkililerine göre, Kars'ın Rusların eline düşmesi İngiliz sömürgelerini tehdit edemezdi. İngiliz hükümet sözcüsü Vernon'un yaptığı açıklamaya göre, aynı anda hem Sivastopol'u işgal etmeye çalışmak hem de Kars'ın işgal edilmesini engellemek imkânsızdı. Hükümetleri bir tercih yapmak zorundaydı; Sivastopol'un işgal edilmesi daha önemli bulunmuştu. Kars'ı Ruslara bırakmakta bir sakınca görmemişlerdi.⁶⁹¹ Ağustos 1855'te Sivastopol'da çatışmalar yoğunlaşmış, Rus mevzileri Eylül'ün ilk haftasında Fransızlar ve İngilizler tarafından ağır şekilde bombalanmıştı. 8 Eylül 1855'te Rus birlikleri Sivastopol'un güney bölgesini boşaltmak zorunda kalmıştı. Müttefik kuvvetlerin yoğun saldırısı sonucu Rus savunması dağılma aşamasına gelmiş, Sivastopol 12 Eylül'de müttefik kuvvetlerin eline geçmişti. Ruslar Osmanlı ordusuna ve diğer kuvvetlere teslim oldular.⁶⁹² Sivastopol teslim alındıktan sonra, müttefik kuvvetlerin Rusların yöneldiği ikinci büyük cephe olan Asya bölgesine yönelecekleri ve oradaki direnişe her türlü imkânı sağlayacakları yerde, ortaya bambaşka bir gelişme çıktı: 1855'te Fransa'nın savaş ortasında İngiltere ve diğer devletlerle yaptığı bağlayıcı sözleşmeyi çiğneyerek Rusya ile uzlaşma arayışına girdiği ortaya çıkmıştı. Hâlbuki önceden kabul edilen müttefiklik sözleşmesine göre, müttefik kuvvetleri temsil eden hükümetlerin onayı olmadan, düşman ülkeyle bağımsız diplomatik görüşmeler yapılamayacaktı.⁶⁹³ Müttefikler arasında Rusya ile görüşmelerin yapılmasında Osmanlı'nın da onayı olması gerekirdi; fakat ona danışılmadan barış görüşmeleri ondan gizlice yürütüldü. Önceden savaş yanlısı olan Fransız

⁶⁸⁹ **Papers relative to Military Affairs in Asiatic Turkey and the Defence and Capitulation of Kars. Presented to Both Houses of parliament by Command of Her Majesty.** London: Harrison and Sons, 1856, British Library, s.255

⁶⁹⁰ **Papers relative to Military Affairs in Asiatic Turkey,** a.g.e.

⁶⁹¹ **Hansard,** The Fall of Kars-Adjourned Debate (Third Night), Sir Bulwer Lytton, HC Deb 01 May 1856 vol 141 cc1803-902

⁶⁹² Winfried Baumgard, **The Crimean War, 1853-56,** Oxford University Press, 1999, s.159

⁶⁹³ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.352

İmparatoru şimdi de aşırı barış yanlısıydı. Rusya'ya ağır darbeler vurabilecek bütün saldırı planları bir kenara atıldı; Rusya'nın savaş meydanında tam bir yenilgiye uğratılmasından özenle kaçınılıyordu. Müttefik kuvvetleri Sivastopol üzerine yürüdüğü andan itibaren, III. Napolyon kendi müttefikleriyle ortak davranmaya önem veriyormuş gibi gözükmesine rağmen, Rusya ile barış yapılacak yolları inşa ediyordu. Sivastopol teslim alınmadan çok önce Orta Avrupa diplomatik kaynakları üzerinden Ruslarla gizli ilişki kurulmuştu.⁶⁹⁴

Osmanlı'nın Asya cephesini Rus kuvvetlerinin inisiyatifine terk eden müttefik ülke temsilcileri düşman devletle müzakere sürecini başlattığı bir dönemde, 29 Eylül 1855'te, Ruslar Kars'a saldırıya geçtiler. Sayıları on bini bulan Osmanlı askerleri, açlık ve hastalıklara rağmen, olağanüstü bir kahramanlık sergileyerek yirmi bin kişilik Rus ordusunu geri püskürtmüşlerdi. Fakat geri çekilen Rusları kovalayacak Osmanlı süvari birlikleri yoktu.⁶⁹⁵ Toplu ölümlere rağmen, Osmanlı ordusunun savunması karşısında 6000 Rus askeri öldürülmüştü. Kars'ı savunan kuvvetlerin paraya ve tıbbi yardıma ihtiyacı vardı. İngiliz hükümeti de Kars'ın düşecek hale gelmesinde salgın hastalıkların belirleyici olduğunu kabul ediyordu. Londra Kabinesi sorumluluğu Büyükelçileri Stratford'a ve Fransızlara yıkıyordu. 1855'in başlarında Başbakan Aberdeen'in de onayıyla Stratford tıbbî yardım ve lojistik destek talebinde bulunan General Williams'ın yazdığı altmış iki mektubu cevapsız bırakmıştı. Parlamento üyeleri bu durumu Ruslara yapılmış bir yardım olarak görüyorlardı.⁶⁹⁶ Sivastopol'un düşmesinden sonra, Ömer Paşa'nın Kafkasya üzerinden Kars savunmasına müttefik kuvvetlerin destek vereceği onaylandığı halde, ihtiyaç duyulan lojistik desteği sağlamadılar. Tıbbi ve finansal yardımların yapılmayışına bağlı olarak Kars'ı savunan Osmanlı kuvvetleri açlık ve hastalıktan ölmeye başlamışlardı.⁶⁹⁷ Ömer Paşa kırk bin kişilik ordusuyla Sohum'udan yola çıktığında Ekim'in ortasına gelinmişti. İngur nehrine ulaşması ve Ruslarla ilk sıcak çatışmalara girmesi on altı günlük yürüyüşün sonunda mümkün olabilmişti.⁶⁹⁸ Ömer Paşa Gürcistan'da Rus engellerini aşarak Kars'a ulaşma mücadelesi verirken, müttefik devletler de Rusya ile müzakerelerde ilerleme sağlamışlardı. Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Boul, Dört Nokta meselesini Fransız büyükelçisi Bourqueney ile tekrar gündeme getirmişti. Viyana'da İngiltere alt seviyede Henry Elliot tarafından temsil edildiğinden, Avusturya ile yapılan müzakerelerde Fransa yönlendirici konumdaydı. 1855'in Ekim ortasında Fransız diplomatı Bourqueney Paris'e dönmüş, hem III. Napolyon'u, hem de Cowley'i gelişmeler hakkında bilgilendirmişti. Rusya'nın aşağılanmaması

⁶⁹⁴ Trevor Royle, **The Great Crimean War 1854- 1856**, St Martin's Griffin, 2004, s. 452- 53

⁶⁹⁵ Humphry Sandwith, **A Narrative of the Siege of Kars**, London: John Murray, 1856, s.284

⁶⁹⁶ **Hansard**, The Fall of Kars-Adjourned Debate (Third Night), Lord Aberdeen, HC Deb 01 May 1856 vol 141 cc1803-902

⁶⁹⁷ Orlando Figes, **Crimea**, Penguin Books, 2012, s.398-99

⁶⁹⁸ Laurence Oliphant, **The Trans-Caucasian Campaign of the Turkish Army under Omer Pasha**, Edinburgh, London: William Blackwood and Sons, 1856, s.182-183

şartıyla, Rus Dışişleri Bakanı Nesselrode müttefik kuvvetlerin önereceği herhangi barış metnini müzakere etmekte istekliydi.⁶⁹⁹ 20 Ekim 1855'e gelindiğinde, gizli müzakerelerle Rus yönetimi Batılı devletlerin şartlarını makul ve kabul edilebilir bulmuştu.⁷⁰⁰

Kars'a yardım için yola çıkan Ömer Paşa Gürcistan'a ulaştığı zaman, 20 Ekim 1855'te müttefik kuvvetleriyle Ruslar arasında barış şartları üzerine bir mutabakat sağlanmıştı. Osmanlı Devleti'nin müttefikleri İngiltere, Fransa, Avusturya ve Sardunya barış ilkeleri hususunda Ruslarla uzlaşmışlardı; ama Rus işgalci kuvvetlerinin Asya cephesinde saldırısı devam ediyordu. 22 Ekim 1855'te Ömer Paşa'nın oğlu Selim Paşa yirmi bin kişilik kuvvetiyle Erzurum'a ulaştığında, her gün yüz askerin hastalıktan öldüğüne şahit olmuştu. 22 Kasım'da Selim Paşa Kars'ın yardımına gidemeyeceğini açıklamıştı. Osmanlı kuvvetleri Kars'ı kahramanca savunmalarına rağmen, açlık ve salgın hastalıklara yenik düşmüşler, Rusların Kars'ı işgal etmelerine boyun eğmişlerdi.⁷⁰¹ Kars muhaberesinde General Williams yaverini 24 Kasım'da Rus ordu komutanı General Muravyov'a göndererek, teslim şartlarını görüştüler.⁷⁰² 8 Aralık 1855'te Ömer Paşa Kars'ın 27 Kasım'da düştüğü haberini aldıktan sonra, Kars'ın üzerine yürümekten vazgeçmişti.⁷⁰³ İngiliz Dışişleri Bakanı Clarendon 11 Ocak 1855'ten, Kars'ın düştüğü 27 Kasım 1855'e kadar geçen sürede Stratford'la olan yazışmalarında, kendi hükümetlerinin, birkaç top arabası gönderilmesi dışında Kars için hiçbir şey yapmadıklarını itiraf ediyordu.⁷⁰⁴ İktidar ve muhalefet milletvekilleri kendi parlamentolarında yaptıkları açıklamalara göre, eğer General Williams'a zamanında finansal imkânlar sağlansaydı, Kars'ın başarıyla savunulması ve Rusların yenilmesi mümkün olabilecekti. Kars'ın savunma gücünü Rus saldırısından çok salgın hastalıklar kırmıştı. Stratford'un bildirdiğine göre, eğer Ömer Paşa müttefik kuvvetlerce engellenmeseydi ve erken bir dönemde Gürcistan üzerinden Kars'a yollansaydı, Rus ordusu Kars'ı kuşatmaktan vazgeçmek zorunda kalacaktı.⁷⁰⁵

İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin çabaları sayesinde, Asya'da üstünlük bu kez Rusya tarafına geçmişti. Rusya'nın Sivastopol'daki kaybı Kars işgaliyle dengelenmişti. Karadeniz ve Kafkaslarda Osmanlı tavizler vermek zorunda bırakılacaktı. Osmanlı'ya Kırım ve Gürcistan'ın verilmesi, Kafkasya'da Osmanlı hamiliğinde bir Çerkezistan'ın kurulması planlarından vazgeçilmişti. 1855

⁶⁹⁹ Trevor Royle, **The Great Crimean War 1854- 1856**, St Martin's Griffin, 2004, s. 452-53

⁷⁰⁰ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.352

⁷⁰¹ Orlando Figes, **Crimea**, Penguin Books, 2012, s.398-99

⁷⁰² "The Surrender of Kars, *Erzurum, Dec 11*", **The Times**, London, 3 January 1855.

⁷⁰³ Adolphus Slade, **Turkey and Crimean War. A Narrative of Historical Events**, London: Smith, Elder and Co. 1867, s. 439

⁷⁰⁴ **Hansard**, The Fall of Kars-Adjourned Debate (Third Night), Sir Bulwer Lytton, HC Deb 01 May 1856 vol 141 cc1803-902

⁷⁰⁵ **Hansard**, The Fall of Kars-Adjourned Debate (Third Night), Sir Bulwer Lytton, HC Deb 01 May 1856 vol 141 cc1803-902

Viyana müzakereleri döneminde Karadeniz'in doğusu ve Kafkasya tamamen Çerkezlerin hâkimiyetine girmek üzereyken, süreç tersine çevrilmişti. 1855 Kasım ayından itibaren Osmanlı ordusunun darbe almasının önü açılınca, Çerkezlerin Kafkasya'daki askeri üstünlüğüne Rus güçleri son verebilmişti. Ortaya çıkan tabloda Rusya Kafkasya ve Asya'da üstünlüğünü ilan ederek müzakerelere başlayacaktı.⁷⁰⁶ Kars'ın teslim alınması Osmanlı'nın Asya bölgesini tehlikeli bir konumda bırakmıştı. Sivastopol'u kaybeden Ruslar, Kars'ın işgaliyle müttefikler karşısında konumunu eşit hale getirmişti; müzakerelerde karşılıklı bir denge sağlanmıştı. İngiliz Maliye Bakanı ciddi yanıtlar yaptığını kabul etmiş, ama Kars'ın düşmesinin esas sorumlusu olarak Fransa'yı işaret etmişti.⁷⁰⁷ İngiliz General Dunne'ye göre, Ömer Paşa'nın Gürcistan üzerine yollanarak Rus Generali Mouravief'in iletişim hattını hedef alması doğru bir seçimdi. Trabzon-Erzurum hattı askeri sevkiyata uygun değildi. Trabzon'dan Kars'a otuz bin kişilik orduyu ve ağır silahların sevkiyatı yaklaşık dört ayı bulacaktı. Ömer Paşa'nın Kars'a yardımcı olamamasının tek nedeni yola çok geç çıkılmasına izin verilmesiydi. Ömer Paşa da müttefik kuvvetler komutanlığının kendi birliklerini Sivastopol'da haftalarca oyaladığından şikâyet etmişti. Ömer Paşa kuvvetleri daha önceden Tuna'da Ruslarla çatışmış, Sivastopol'da da savunma hususunda önemli tecrübeler kazanmıştı. Böyle tecrübeli bir orduyu General Viviandi küçümseyerek, Kars'ın Ruslara düşmesinden kendilerini sorumlu görmüyordu.⁷⁰⁸ General Dunne'ye göre, Balaklava bölgesi İngiliz ordusunca kolayca savunulabilirdi. Ömer Paşa'nın erkenden yola çıkması sağlanabilir ve Rusların Kars'ı alması engellenebilirdi. Fakat Sivastopol saldırısı öne sürülerek, Ömer Paşa komutasında Osmanlı kuvvetlerinin bölgeyi terk etmesi yasaklanmış ve Ruslara çok önemli bir imkân sunulmuştu.⁷⁰⁹

Disraeli'ye göre Kars cephesinin zayıflığını saklayan Stratford'un görevinden mutlaka istifa ettirilmesi gerekiyordu; kendi hükümeti yaşananlardan doğrudan sorumluydu.⁷¹⁰ Stratford'un General Williams'la olan yazışmalarını kamuoyundan neden sakladıklarıyla ilgili sorulara cevap vermekten kaçınan Aberdeen, Kırım'dan Kars'a asker gönderilmediği halde, 1855 yazına girerken İngiliz Hükümeti'nin Osmanlı'ya biraz para yardımında bulunması ve sağlık ekiplerini bölgeye göndermesi halinde, Kars'ın Ruslar tarafından işgal edilmesinin engellenebileceğini açıklamıştı. Bu durumdan bir önceki başbakan olarak kendisinin değil de yeni başbakan Palmerston'un sorumlu olduğunu ifade ederek, gelişmelerin sorumluluğunu kendi yerine Palmerston'a yıkıyordu.⁷¹¹

⁷⁰⁶ **Hansard**, Resolution, Lord John Manners HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁷⁰⁷ **Hansard**, a.g.e., 01 May 1856

⁷⁰⁸ **Hansard**, a.g.e., Colonel Dunne, HC Deb 01 May 1856

⁷⁰⁹ **Hansard**, a.g.e., HC Deb 01 May 1856

⁷¹⁰ **Hansard**, a.g.e., Mr Disraeli, HC Deb 01 May 1856

⁷¹¹ **Hansard**, a.g.e. Lord Aberdeen, HC Deb 01 May 1856

Fransız Hükümet çevrelerine göre, eğer İngilizler Kars savunmasına yardıma koşsalardı, savaşta sadece kendi çıkarlarını düşündüklerini, Hindistan'a dönük tehditlere karşı savaştıklarını ispatlamış olacaktı. İngiliz askeri ve siyasi yetkililer, Fransızlarda olumsuz bir havanın ortaya çıkmasını engellemek amacıyla Sivastopol'dan Kars'a yardım gönderilmediğini ileri sürüyorlardı. Bir parlamento üyesi bu durumun Kars'a yardımcı olmaya engel teşkil edemeyeceğini, Fransızlar yardıma gelmeseler bile, İngiliz kuvvetlerinden bir kısmının Kars'a aktarılmasına karşı çıkamayacaklarını belirtmişti. Fransızlar Kars bölgesiyle hiç ilgilenmemişlerdi; bölgeye bir temsilci bile göndermemişlerdi. Osmanlı topraklarının Ruslara karşı savunulması Fransızların savaş amaçları arasında değildi.⁷¹²

Babiali'de hâkim olan inanca göre, Fransızlar ve İngilizler Kars'ta Osmanlı kuvvetlerinin yenilmesini planlayarak, Rusya'nın kabul edebileceği barış şartlarını Osmanlı Devleti'ne dayatmışlardı. Bu nedenle Fransızların yanısıra İngiliz hükümeti de Rusların diplomatik sahada güçlenmesinden sorumluydu. İngiliz Savaş Bakanı ve Maliye Bakanı Kars'ın işgal edilmesinden sorumluydular. İngiliz hükümetinin Anadolu'nun savunulmasından sorumlu siyasi temsilcisi Layard da yaşananlardan kendi hükümetini sorumlu tutmuştu.⁷¹³ Londra Hükümeti'ne göre Kars'ın askeri açıdan önemli bir yeri yoktu; ama Kars'ın kaybedilmesi Osmanlı için önemli bir yenilgi olarak görülmüş ve Paris'te müzakerelerde Rusya'nın diplomatik gücünü arttırdığını kabul etmişlerdi.⁷¹⁴ Paris Konferansı'nda Kars'ın tekrar geri alınması için, Ruslara çok önemli tavizler verilecekti.⁷¹⁵

Müttefik Kuvvetlerle Rusya Arasında Barış Müzakereleri: Kars'ın düşmesinden sonra, Ruslar Sivastopol'un kaybını telafi edebilecek şekilde müttefik güçlerle müzakerelere hazır hale gelmişler. Paris'le St Petersburg arasında 1855 Kasım sonunda doğrudan ilişkiler kuruldu. Rus Dışişleri Bakanı'nın damadı Baron von Seebach Paris Büyükelçisi olarak III. Napolyon'un kuzeni ve Fransa Dışişleri Bakanı Kont Walewski ile gizli müzakere yapıyorlardı.⁷¹⁶ 1855'in sonuna doğru Louis Napolyon'un Rus Çarı ve çevresiyle gizli bir iletişimde olduğu ortaya çıkmıştı.⁷¹⁷ Bu arada, Sivastopol'un düşmesinden hemen sonra, İngiliz hükümeti Stratford'u uyararak, Osmanlı'nın ikna edileceği bir zemine çekilmesini talep etmişti. Stratford'un oynadığı role Fransız büyükelçisi Thouvenel ve Avusturya Büyükelçisi Kont Prokesh-Osten de katılmışlardı. Osmanlı temsilcileri reformlar hususunda sürekli uyarılıyordu.⁷¹⁸ Bir yandan Osmanlı Devleti reformlar hususunda

⁷¹² Hansard, a.g.e., Mr Vernon Smith, HC Deb 01 May 1856

⁷¹³ Hansard, a.g.e., Colonel Dunne, HC Deb 01 May 1856

⁷¹⁴ Hansard, a.g.e., HC Deb 01 May 1856

⁷¹⁵ Hansard, a.g.e., Mr Liddell, HC Deb 01 May 1856

⁷¹⁶ H. Sandwith, *A Narrative of the Siege of Kars*, London, 1856, s.104

⁷¹⁷ *The Life of Lord Stratford De Redcliffe* By Stanley Lane-Poole London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.352

⁷¹⁸ W. E Mosse., *The Rise and Fall of the Crimean System 1855- 1871*, London, 1963, s.20

uyarılırken, bir yandan da Ruslarla gizli görüşmelere devam ediliyordu. Fransız Hükümeti'nin Rusların konumunu güçlendirecek şekilde diplomatik görüşmeleri sıklaştırdığı ve savaş meydanında saldırıları askıya almaya başladığı bir zamanda bu kez İngiltere'de Lordlar Kamarası üyelerinden Winchester ve Oxford dini temsilcileri Londra kabinesiyle özel bir toplantı düzenlediler. İngiltere'nin savaşmakta amacına ulaştığını, Karadeniz'in silahsızlandırılmasına gerek kalmadığını ifade etmişlerdi. Onlar da Fransız Hükümeti gibi Rusya'ya daha fazla saldırılmasından yana değillerdi. Rus savaş gemilerinin sayısının azaltılmaya dönük hamlelerin, Rusya'nın onurunu yaralamak anlamına geldiğini açıklamışlardı.⁷¹⁹ Rusya'ya daha çok zarar verilmeden, savaşın bir an önce durdurulmasını istiyorlardı. Mart 1854 Memorandumuyla Rusya'da yeni devletlerin taslağını çıkartan Palmerston da Osmanlı'yı güçlendirebilecek yeni bir sürecin başlatılmasından yana değildi. Palmerston'a yakınlığıyla bilinen Charles Greville 6 Aralık 1855'te "*Palmerston'un Rusya'da yeni devletlerin oluşmasını amaçlayacak bir savaşın devam ettirilmesini dilediğini sanmıyorum*" demişti.⁷²⁰

Savaş meydanında zafer kazanılmışken, Fransa kendi müttefikleriyle yaptığı anlaşmaları çiğneyecek şekilde davranmaya başlamıştı.⁷²¹ III. Napolyon, Rusya ile görüşmeleri sıklaştırmasına karşın, İngiltere kararsızdı; çünkü Fransa'nın bir an önce savaşı sona erdirme arzusundan rahatsızdı. Londra yönetimi ne Fransa'ya ne de Avusturya'ya güveniyordu. Avusturya'nın, müttefiklerine zarar verecek şekilde kendi çıkarlarını iyileştirme niyetinde olduğu görülüyordu. Ayrıca İngiltere'nin Rusya ile barış görüşmelerinde ikinci konumda kalması da hükümet nezdinde rahatsızlığa yol açmıştı.⁷²² III. Napolyon ve Kont Walewski, Kont Boul'a ait barış önergesinin İngilizlerce şüpheyle karşılanmasından endişeliydiler. İngiliz Büyükelçisi Fransa'nın dileklerine değer verdiğini belirtmişti. Londra geçmişteki başarısız Viyana Konferansı'nın bir daha tekrarlanmasından korkuyordu.⁷²³ Gizli barış önergesinde bazı değişikliklerin yapılmasından yanaydı. Fransa büyükelçisi Bourqueney müzakereler için yeniden Viyana'ya geri gönderildi. Fransa; Boğdan ve Eflak'ın (Moldovya ve Wallachia) tek bir güce dönüştürülmesini, Tuna'nın ağız bölgesinde Besarabya'dan Rusya'nın uzaklaştırılmasını öngörüyordu. Avusturya ise Balkanlar'da Eflak ve Boğdan'ın tek bir güç olarak birleşmesini çıkarlarına aykırı görüyordu. Ayrıca, Rusya'nın Tuna'dan daha fazla uzaklaştırılması ve boşaltılan bölgelerin kendi denetimine bırakılması beklentisindeydi. Yeni bir metin üzerinde uzlaşıldı. Eğer Rusya kabul etmezse, Avusturya diplomatik ilişkilerini kesecek ve Rusya'ya karşı süren sıcak çatışmalara dâhil olacaktı. 14 Kasım 1855'te Dışişleri Bakanı Boul ve Bourqueney barış için bir ön taslak imzaladılar. Gündeme getirilen talepler şunlardı: 1. Eflak

⁷¹⁹ Hansard, Resolution, Mr. Rylands HC Db-30 March 1871 vol 205 cc 894-976

⁷²⁰ The Greville Memoirs 1814-1860, (Ed.) L. Strachey and R. Fulford, 8 Cilt, London, 1938, vol. 7, s.173

⁷²¹ The Life of Lord Stratford De Redcliffe By Stanley Lane- Poole London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.352

⁷²² Trevor Royle, The Great Crimean War 1854- 1856, St Martin's Griffin, 2004, s.453

⁷²³ NA, FO, 27/ 1079/ 1510, Cowley to Clarendon, Paris, 19 November 1855

ve Boğdan üzerinde Rusya'nın hamiliğine son verilmesi. Osmanlı-Rus sınırlarının Besarabya'nın bir bölümünden Salysk gölü güneyine doğru çizilmesi; 2. Avrupalı güçler güvencesinde Tuna'da serbest dolaşım; 3. Karadeniz'in tarafsızlaştırılması; bütün ülkelerin ticaretine açık hale getirilmesi; 4. Osmanlı gayrimüslimlerinin ayrıcalıklarının ve dokunulmazlıklarının muhafaza edilmesi; 5. Beşinci Nokta Avrupalı güçlerce dile getirilmeyen bazı özel koşulları sağlar.⁷²⁴ 18 Kasım 1855'te barış taslağı Londra'ya hükümet yetkililerine ve Kraliçe Victoria'ya teslim edildi. İngiliz kabinesi şu açıklamayı yapmıştı:

Avusturya ultimatomu açık ve net, ayrıca bizim onaylayacağımız bir taslaktır. Rusya da onaylarsa, savaş sona erecektir. Eğer reddedilirse, bu Avusturya ve Rusya arasında diplomatik gelişmelerin kesilmesi ve savaşa Avusturya'nın da dâhil olması demektir. Önergenin kabul edilmemesi, Fransa'nın savaştan çekilmesi gerekçesi haline gelebilir ve Ruslarla savaşta yalnız bırakılabiliriz. Bu durum bizim için kötü olacaktır.⁷²⁵

20 Kasım 1855'te İngiliz Kabinesi barış metnini onaylamıştı. Ültimatom Rusya'ya gönderilecekti. Müzakereler iki ay daha sürmüştü. 'Beş Nokta' üzerinde müttefiklerin ortak bir zeminde anlaşmaları ümit ediliyordu. Cowley'e göre müzakerelerin yapıldığı hassas koşullarda birtakım şartların öne sürülmesi zararlıydı. Kont Waleswki'nin görüşlerinin İngiliz temsilcilerinden farklı olduğu ortaya çıkmıştı. Görüşlerde farklılıkların giderilmesi şarttı. Çünkü iki hükümet arasında görüş ayrılıkları giderilmediği sürece, sonuç alıcı müzakerelerin yapılması mümkün değildi.⁷²⁶ Birçok anlaşmazlıkların yanında İngiltere'nin karşı çıktığı bir başka husus ise Avusturya'nın Tuna boylarında toprak talebinde bulunmasıydı. III. Napolyon, Kraliçe Victoria'ya gönderdiği bir mektupta İngiltere'nin neden Avusturya'nın insfietine engel oluşturduğunu sormuştu. Palmersten ve Claredon'a danıştıktan sonra III. Napolyon'a cevabını gönderen Victoria, kendilerinin Avusturya ultimatomuna bağlı kalmadığını açıkladı. 21 Kasım 1855'te Cowley'in Waleswki'ye iletildiği mektupta bu konuya değinilmişti: 'Kont Waleswki'ye Fransa ve İngiltere'nin belirlediği şartlarda Avusturya'nın hiçbir değiştirme hakkına sahip olmadığı bildirildi.⁷²⁷ Londra'ya bakılırsa, muhtemel bir barış konferansını Avusturya kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak niyetindeydi. Avusturya'nın savaşa girmeden bazı ayrıcalıkları elde edecek diplomatik faaliyetlere girişmesi, Londra hükümetinde kızgınlığa yol açmıştı. Savaş meydanlarında Batılı güçler özverilerde bulunurken, o bundan yararlanmanın peşinden koşturuyor deniliyordu.⁷²⁸

⁷²⁴ Henry Temperley, 'The Treaty of Paris of 1856 and its Execution', **Paris of 1856 and Modern History**, Cilt IV, London, 1932, British Library, s.390- 91

⁷²⁵ Normann Rich, **Why the Crimean War**, Hanover, 1989, s.171

⁷²⁶ NA, FO, 27/ 1079/ 1522 Cowley to Clarendon, Paris, 22 November 1855

⁷²⁷ Hubert Moyse- Barlett, **Louis Edward Nolan and his Influence on the British Cavalry**, London, 1971, s.20

⁷²⁸ **The Times**, Editorial, 24 November 1855

III. Napolyon, Avusturya'nın taleplerine anlayış gösterilmezse Rusya ile ilişkilerini sürdüreceğinden dolayı, İngiltere ve Fransa'yı savaş meydanında zor duruma düşüreceğini ifade etmişti. Palmerston ise Fransa ve Avusturya arasında gizli bir anlaşma ve işbirliğinin olabileceğinden ve İngiliz çıkarlarının zarar görebileceğinden endişeleniyordu.⁷²⁹ İngiltere temsilcisi Odo Russell 1855 Aralık başında İngiltere'den ayrıldı. Prusya yöneticisi Bismarck'la aynı günde iki defa görüştü. Bismarck Rus çarıyla bazı yazışmalar yaptığının ertesi günü Odo Russell'la tekrar görüştü. Müzakereler gece yarısına kadar sürdü. Karadeniz'in silahsızlandırılması kabul edilmediği sürece, İngiltere ve müttefiklerinin savaşı devam ettirme kararlılığı Rusya'ya anlatmıştı. Rusya askeri ve ekonomik olarak tükenme aşamasına geldiği, müttefikler zafer kazandığı ve askeri açıdan çok güçlü olduğu halde, savaşı sonlandıracak müzakerelerde Rusya'dan Kırım talep edilmiyordu. Eğer müttefikler isteseydi, Kırım Hanlığının gücünü tekrar canlı kılarak Osmanlı'nın teminatı altına sokabilirlerdi. Ayrıca Rusya'dan savaş masrafları için tazminat da talep edilmedi. Karadeniz'in tarafsızlaştırılması maddesi dışında, Paris Antlaşması'ndaki bütün maddeleri 1855'de Viyana'da Rusya'nın kendisi önermişti. Fakat Avrupa ve dünya barışının korunması için Karadeniz'in mutlaka silahsızlandırılması gerekiyordu; o nedenle müttefik kuvvetler bu maddede ısrarcıydılar.⁷³⁰

Aralık 1855'e girerken, Kırım Savaşında son dakikaya kadar, İngiltere'nin müttefiki olarak Ruslara karşı savaşan Fransız Hükümeti Rusya'nın taleplerine onay verecek bir yol izliyordu. İngiltere'nin ısrar ettiği birtakım düzenlemelerin Rusya'ya kabul ettirilmesi çabalarından uzaklaşıyordu. Kazanılması hedeflenen en önemli antlaşma Rusya'nın Tuna boylarıyla ilişkisinin tamamen kesilmesiydi. Rusya ile Tuna nehri arasında 180 km karelik bir saha tasarlanmıştı. Çünkü Tuna nehri Rus savaş gemilerinin kullanımındaydı ve buna son verilmesi amaçlanmıştı. Fakat Fransa; İngiltere'yi Ruslarla pazarlıkta yalnız bırakarak dolaylı şekilde Rusları destekliyordu.⁷³¹ İngilizlerin Fransa'dan ayrı düşebilecek bazı kaygıları vardı: Karadeniz'deki bütün planları bozulan, yenilgiye uğratılan, barış için kendisine dayatılan şartları kabul etmeye zorlanan Rusya'nın, bu kez İngiltere'ye karşı savaşını İran sorunu üzerinden devam ettirme ihtimali endişe verici bulunuyordu. Hindistan'a ulaşma yollarını açık tutma mücadelesinde İngiltere çıkarlarının tehlike altına girebileceği varsayılmıştı. Afganistan işgaliyle alakalı parlamentoya sunulan belgeler İran'la yaşanan sorunları öyle bir algıyla görüldüğünü ortaya koyuyordu. Londra Kabinesi Fransız önerisi doğrultusunda davranmaya başladı; Rus topraklarında yeni tampon devletlerin kurulmasına karar verdiği halde, bazı kabine üyeleri Hindistan güvenliğinden dolayı Kırım savaşının üçüncü kampanyasının İran'a karşı yapılmasında ısrar ediyorlardı. Fakat müttefiklerin kampanyayı Kırım'la sınır tutması üzerine, İngiltere İran'la ilgili sorunlarını kendi başına çözmeye karar vermişti. İran'a

⁷²⁹ **The Times**, Editorial, 27 November 1855

⁷³⁰ **Hansard**, Observations, Mr. Disraeli HC Deb 24 February 1871 vol 204 cc 839-65

⁷³¹ **Hansard**, Address in answer to Speech, Mr. Bailie HC Deb 03 February 1857 vol 144 cc 86-192

saldırılması hususunda kabine üyelerinin büyük kısmından olumsuz tepkiler gelmişti. Onlara göre, askeri müdahalenin Asya kıtasına genişletilerek İran ve Afganistan'ın da kampanyaya dâhil edilmesi İngiltere'nin Asya Kıtası'ndaki menfaatlerine Avrupalı müttefiklerinin de ortak olması anlamına gelecekti. Olası böyle bir gelişmeye karşı itirazlarını yükseltmişlerdi. Rusya'nın daha fazla yıpratılmasına karşı çıkan saray çevresi de hükümetin Kırım Savaşı'nın İran'a doğru genişletilme planlarını onaylamadı. İran ve Afganistan sorunlarında Rusya ile yeniden görüşülmesi Kırım Savaşı sonrasına bırakılmıştı.⁷³²

Barış önergesinin en son şekli Fransa tarafından Viyana'ya 16 Aralık 1855'te gönderildi. Anlaşma metni aynı gün Avusturya'nın St. Petersburg Büyükelçisi Kont Valentin Esterhazy'ye bildirildi.⁷³³ 18 Aralık 1855'te Avusturya büyükelçisi Fuad Paşayı'da reform taleplerinin yerine getirilmesi hususunda uyarıyordu. Clarendon Avusturya temsilcisinin tavrını kaba ve itici buluyordu. Ortaya çıkan tabloda Fransızlar 1815 Viyana Kongresi şartlarının geçersiz hale geldiğine inanmaya başladılar. Fransız basınında III. Napolyon'un Avrupa'da yeni bir düzenin oluşumunda önderliğe soyunması çağrıları yapıyordu. Avrupa'ya barış getirecek yeni bir kongrenin düzenlenmesini ve şartların Fransa öncülüğünde belirlenmesi ümit ediliyordu. İngiltere'nin Fransa büyükelçisi Cowley Fransız basınının bundan sonra devam edecek savaşın kötülüklerinden doğrudan İngiltere'yi sorumlu tutacağını yazıyordu.⁷³⁴

28 Aralık 1855'te St Petersburg'a ulaşan Avusturyalı temsilci Esterhazy Rus yetkililerle görüşmeye başladı. Rusya'ya 18 Ocak 1856 yılına kadar '*Beş Nokta'yı* kabul etme süresini verdi. Yoksa Avusturya da artık müttefik kuvvetlerin yanında savaşa girecekti. Avusturya hükümeti, ultimatının kabul edilmemesi halinde Rus büyükelçisi Alexander Gorchakov'un 18 Ocak'a kadar Viyana'yı terk etmesini talep ettiğinde, Rusya kendine en yakın bulduğu eski bir müttefikiyile karşı karşıya geldiğini fark ediyordu.⁷³⁵ İngiliz ve Fransız temsilcileri Avusturya'ya kendi önergesini Rusya'ya iletmesini talep etmelerine uygun bir süreç yaşıyordu. Avusturya belirlediği barış şartlarını değiştirilmeden kabul ya da reddedilmesi için Rus hükümetine sunmuştu.⁷³⁶ Bunun üzerine 1 Ocak 1856'da Çar kendi kabinesiyle bir toplantı düzenledi. Kabine üyeleri savaştan ciddi zarar gördüklerini ve zayıf düştüklerini, eğer tam yenilgiye uğramadan karşı tarafla barış görüşmeleri başlatılırsa, Rusya'nın toprak bütünlüğünün korunabileceğini ve savaşın sonuçlarından aşağılanmaya maruz kalmadan kurtulabileceklerini, ifade ettiler. Polonya, Kafkasya, Kırım ve Finlandiya'yı

⁷³² Hansard, HC Deb 03 February 1857, a.g.e.

⁷³³ The Times, 18 December 1855

⁷³⁴ NA, FO, 352, no.42, Lord Clarendon to Lord Stratford, London, 31 December 1855

⁷³⁵ Trevor Royle, The Great Crimean War 1854- 1856, St Martin's Griffin, 2004, s.460-61

⁷³⁶ Hansard, Address in answer to Speech, Mr. Gladstone, HC Deb 03 February 1857 vol 144 cc 86-192

ellerine tutmaya devam edeceklerdi. 5 Ocak 1856'da Rusya ilk dört noktayı kabul ettiğini, beşinci maddenin ise netleştirilmesini Viyana'ya bildirdi. Avusturya Hükümeti, Rus büyükelçisi Alexander Gorchakov'un 18 Ocak'a kadar Viyana'yı terk etmesini talep etti. Rusya kendine en yakın bulunduğu eski bir müttefikleriyle karşı karşıya gelmişti.⁷³⁷ Rusya beklenmedik şekilde Avusturya ile düşmanlaşma sürecine girmişti. Eğer savaş uzatılırsa, büyük güç ilişkilerinde tamamen tecrit olmuş Rusya'nın aşağılanacağı koşulların ortaya çıkmasından korkuluyordu. Ayrıca ultimatomu kabul etmeden önce, Rus Çarı'na Prusya'nın da ultimatomu ulaşmıştı; iki ülke arasında diplomatik ilişkiler Avusturya'nın ultimatoma bağlı hale gelmişti. Reddedilmesi durumunda, Prusya da Rusya'ya karşı savaş ilan edecekti. Rus devlet adamları, savaşın uzaması halinde toprak kayıplarının yanında, ülke içinde de karışıklıkların çıkacağını hesaplamıştı. III. Napolyon, Rusya ile görüşmelerde gizlice hareket etmeyi sürdürüyordu; Avusturya ultimatoma *ait Beşinci Nokta'yı* barış şartları arasından çıkartmıştı. Bunun üzerine Avusturya Büyükelçisi Rus yöneticilere *Beşinci Nokta'nın* önemsiz olduğunu bildirdi. Fransa'nın gizli telkinlerini ve güvencelerini Rusya ciddiye almıştı. III. Napolyon *Beşinci Madde'nin* gerçekliğe uymadığını Rus idarecilere bildirmişti. Avusturya ve Prusya da beşinci maddeyle alakalı tehditten vazgeçtiklerini Rus yönetimine iletmişlerdi.⁷³⁸ Rusya'nın gönderdiği ilk cevap Avusturya önergesinin değiştirilmiş haliydi. Besarabya yeni sınır olacaktı, sınır hattı; Prut üzerinden geçerek Yalpuk Gölünün kuzeyinden Karadeniz'e doğru uzanan Tuna'nın kuzeyinde sona eriyordu. Rusya aldığı kararla bu plana bağlanmıştı.⁷³⁹ Fransa ve İngiltere kendi çıkarlarını en iyi şekilde koruma faaliyeti içindeyken, Rus Çarı bir plan sunduğu halde barış hususunda çelişkiydi. Rusya'nın gücünü savaş önemli oranda kırmıştı, fakat ortada kesin bir yenilginin olmadığına inanılıyordu. Yenilmemiş bir güç olarak barış görüşmelerinden yararlanabilecek bir diplomasi söz konusuydu.⁷⁴⁰

Barış görüşmelerinde gizli müzakereler sonucu bir temel oluşturulduğu halde, savaşın ne zaman neticeleneceği belirsizdi. Ateşkes olmadan önce, Palmerston Beşinci Nokta'nın Rusya tarafından kabul edilmesini talep etmişti. Cowley, III. Napolyon'a İngiltere'nin Beşinci Nokta hususunda kararlı olduğunu iletmişti. Rusya'nın beşinci noktayı reddetmesi halinde, Avusturya ultimatoma olumlu cevap verilmediği ve savaşmakta istekli olacağı izlenimi çıkartılacaktı.⁷⁴¹ İngiltere'nin Rusya Büyükelçisi Seymour 16 Ocak 1856'da meseleyle alakalı yapılan bir dizi toplantıları Clarendon'a bildirdi: "*Beşinci Nokta'nın İngiltere için önemli olduğunu ısrarla vurguladım. İngiliz hükümetinin kabul ettiği ultimatoma Beşinci Nokta da ilave edilmişti.*"⁷⁴² Clarendon ve Seymour birlikte

⁷³⁷ Trevor Royle, *The Great Crimean War 1854- 1856*, St Martin's Griffin, 2004, s.460-61

⁷³⁸ *The Times*, Editorial, 20 January 1856

⁷³⁹ *Hansard*, Address in answer to Speech, Mr. Gladstone, HC Deb 03 February 1857 vol 144 cc 86-192

⁷⁴⁰ W. E Mosse., *The Rise and Fall of the Crimean System 1855- 1871*, London, 1963, s.20

⁷⁴¹ *NA, FO*, 27/ 1121, nr.77, Sir Cowley to Lord Clarendon, Paris, 12 January 1856

⁷⁴² *NA, FO*, 7/ 480, nr.44, Sir H. Seymour to Lord Clarendon, Vienna, 16 January 1856

Avusturya'yı diplomatik baskı altına almışlardı. Fakat gelişmelerde Seymour kendi sorumluluğu olduğunu itiraf etmişti.⁷⁴³ Seymour'un istifa kararını Clarendon kabul etmedi. Rusya'da görevi boyunca Çar Nicholas'ın Osmanlı'ya karşı savaş siyasetini destekleyen Seymour, Viyana Büyükelçisi olarak Avusturya'nın Rusya ile barışı bozmayacak bir siyaset hatta ilerlemesinden yanaydı; Avusturya çıkarlarının da gözetilmesini arzuluyordu.⁷⁴⁴

Rusya, Fransa'nın verdiği destek sonucu, Avusturya ultiimatomunu kabul ettiğini ilan ettikten sonra, barış görüşmelerinde önemli bir mesafe kat edilmişti. Haber Viyana'da kutlamalarla karşılandı. Avusturya Kabinesi Rusya'nın barışı kabul etmesini sevinçle selamladı. Avusturya savaşın dayattığı taleplerden kurtuldu. Rusya ile uzlaşma kararı veren İngiltere'nin çabaları takdirle karşılanmıştı.⁷⁴⁵ Fransız Hükümet çevrelerinde de benzer olumlu duygular yaşanıyor. Paris bir an önce barışın yapılmasından yanaydı.⁷⁴⁶ Fransa'nın cesaretlendirmesi sonucu 15 Ocak 1815'te Rus Çarı ultiimatomu kabul etmişti III. Napolyon Rusya'nın ultiimatomu kabul etmesinden memnundu. Kabine toplantısında 1856 baharına kadar sıcak çatışmaların tamamen duracağı belirtildi. Cowley; Fransız yönetiminin Ruslara sempatiyle, İngiltere'ye de şüpheyle baktığını yazıyordu. Fransızlar müttefikleri İngilizlerden daha çok Rus tarafında savaşıyormuş gibiydiler. İngiltere'nin savaşı haksız yere devam ettireceğine inanıyorlardı.⁷⁴⁷

Barış Sürecinde Dört Önemli Nokta ve Osmanlı'dan Beklentiler: 25 Ocak 1856'da taraflar ateşte uzlaştılar. İngiliz Parlamentosu Paris Antlaşmasını bir taslak halindeyken tartışmaya açmıştı. İngiltere Başbakanı barış görüşmelerinin başlamasında savaşan taraflar arasında mutabakat sağladığını açıkladığı halde, savaş hazırlıklarını arttırma çağrısında bulunması şaşkınlığa yol açmıştı. Palmerston kanadı düşmanın barış görüşmeleri için yeterince samimi olup olmadığından emin değildi. Savunma hususunda kendini savaşta güçlü olarak kanıtlayan ve Kars'ı işgal altında tutan Rusya, saldırganlık ve egemenlik sahasını genişletme teşebbüsünde önemli bir darbe aldığı halde gizlice yürütülen müzakerelerde sanki üstün bir güçmüş gibi davranmayı sürdürüyordu. Rus hükümeti savaşa devam etmekte ısrarcı bir yargı sergilemesine rağmen, artık yenilmiş durumdaydı.⁷⁴⁸

⁷⁴³ NA, FO, 7/ 480, nr.16, Sir H. Seymour to Lord Clarendon, Vienna, 8 January 1856

⁷⁴⁴ NA, FO, 7/ 480, nr.63, Sir H. Seymour to Lord Clarendon, Vienna, 23 January 1856

⁷⁴⁵ NA, FO, 7/ 480, nr.52, Sir H. Seymour to Lord Clarendon, Vienna, 22 January 1856

⁷⁴⁶ NA, FO, 27/ 1122, nr.1169, Sir Cowley to Lord Clarendon, Paris, 29 January 1856

⁷⁴⁷ NA, FO, 27/ 1122, nr.1649, Sir Cowley to Lord Clarendon, Paris, 29 January 1856

⁷⁴⁸ Hansard, Address in Answer to Speech., Mr. Disraeli, HC Deb 03 February 1857 vol 144 cc 86-192

Fransa'nın savaşın bir an önce sona erdirmeye amacı, Rusya'nın toprak bütünlüğünü sarsmamak ve muhafaza etmeme siyasetine uygundu. Savaş uzarsa Rusya'nın toprak bütünlüğü sarsılacak, yeni devletlerin oluşmasına zemin sunacak gelişmelerin önü alınamayacaktı. Bu vesileyle, Kafkasya bölgesinde daha önceden planlanmış yeni tampon devletlerin oluşturulması engellenmiş olunacaktı. Bu yoldan Osmanlı'nın gücünde genişlemeye fırsat verilmeyecek, mevcut gücü kendi kontrolleri altında tutulabilecekti. Eğer savaş daha da devam ederse, Osmanlı'nın savaşla ilgili stratejileri hayata geçmiş olacaktı. Fransız yönetimi Babıali'nin Rusya'ya dönük planlarının geçerli olmasına izin vermemekte kararlı davranıyordu; İngiltere ile başlattıkları ortak bir barış sürecini bir an önce sonuçlandırmaya çalışıyordu. Fakat İngiltere içinde Rusya ile barış yapmanın henüz zamanı gelmediğine inanan kanat Fransa'yla ortak hareket etmeye başlamalarından şikâyetçiydi. Stratford 3 Şubat 1856'da Clarendon'a yazdığı mektupta tampon devletlerle alakalı şikâyetlerini dile getirmişti:

Bu koşullarda barış sözleşmesini imzalamaktansa, kolumu keserim... Nicholas'ın Rusya'sı dizlerinin üzerine çökmek ve teslim olmak üzereyken, onu kurtaracak şekilde davranıyoruz. Rusya kısa bir süre içinde yeniden toparlanacaktır. Hem Avrupa hem de Asya'da Rusya ve Osmanlı arasında çok sayıda devletler oluşturma imkânından vazgeçiyoruz. Bu iki devlet arasında tarafsız ve bağımsız devletler yaratma fırsatını kaçıırıyoruz.⁷⁴⁹

Stratford'un Rus topraklarında yeni tampon devletler oluşturulma fırsatı dediği olay, Fransız ve İngiliz kabineleri açısından Osmanlı'nın Rusya'nın içlerine doğru genişlemesi ve güçlenmesi anlamına geliyordu. Bu duruma asla izin verilmeyecekti; savaş meydanında yenilen Rusya ile uzlaşma ve barışı bir an önce oluşturma siyasetinde sonuna kadar kararlı davranılacaktı. Londra Kabinesi soğukkanlı olduğunu düşündüğü bir karar aldı; kendi çıkarlarının ayrıntılı bir muhasebesi yapıldı ve ona göre savaşın ortasında barış müzakerelerinin başlatılmasında Fransız diplomatik faaliyetlerine dâhil oldu. Rusya ile barış yapılmasından memnun olan Maliye Bakanı Gladstone'a göre, onurlu bir savaş gerçekleşmiş sayılırdı. Çünkü İngiltere'nin savaşta hedeflediği amaçlar elde edilmişti. Artık barış zamanıydı.⁷⁵⁰ Londra Hükümeti Rus Çarıyla yapılan yazışmaları tatmin edici bulmuş ve sona erdirilmesine karar vermişti. Rus Çarı ise İngiltere'nin Rus yöneticilerin niyetleri hakkında yanlış bilgilendirildiğinden söz etmeyi sürdürüyordu; İngiltere tarafından yanlış anlaşılmasaydı Bulgaristan'ın kurulacağına inanıyordu.⁷⁵¹ Yenilgiye uğratılmış düşmana ağır savaş borçları dayatılmayacaktı. Bir yandan Rusya'ya karşı savaşırken, bir yandan da Osmanlı-Rus ilişkilerine tarafsız bir perspektiften yaklaşabilmişti. Gelecekte Rusya'nın saldırganlığını

⁷⁴⁹ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.352-53

⁷⁵⁰ **Hansard**, The Treaty of Peace –Adjourned Debate. Mr. Gladstone. H C Deb 06 May 1856 vol 142 cc17-136

⁷⁵¹ "Secret Correspondence of the Emperor of Russia with the British Government", Nr. 14. Sir G. H. Seymour to Lord Clarendon, 20 April 1854. **The Spectator**, 25 March 1854, s.25- 28

dizginleyebilecek engeller inşa edilmişti.⁷⁵² Rusya'nın tam yenilgiye uğratılmasından vazgeçilmesini endişeyle karşılayan Osmanlılar, Stratford'un eleştirilerinden ve nasihatlerinden rahatsız oluyorlardı; ama yine de ona dikkat harcamaktan kaçınmıyorlardı. Stratford, Londra Hükümeti'ne gönderdiği bir mesajda, onca çabalarının sonuç vereceğinden iyimser olduğunu bildiriyordu.⁷⁵³ Clarendon Stratford'u Babıali'ye ilgili uğraşlarda dayatmacı bir tavır takınmaması hususunda uyarıyordu:⁶

Şimdiki Osmanlı hükümeti üç defa senin geri alınman ricasında bulundu. Senin çabalarını elbette takdir ediyorlar, ama artık seninle beraber çalışmak istemediklerini ilan ettiler. Çünkü senin Babıali üzerinde o kadar büyük etkin ve nüfuzun oldu ki, İngiliz Büyükelçisi olarak Osmanlı vatandaşlarının gözündeki değerini yitirdin. Sultan da kamuoyunda seninle beraber görülmeğe ürküyor.⁷⁵⁴

Barış görüşmelerinin esas iskeletini belirleyecek şekilde davranan Avusturya Hükümeti arabulucuğu sürdürüyordu.⁷⁵⁵ Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü koruma adına savaşa girilmişti; fakat Rusya'nın Kars'tan geri çekilmek istememesine Fransa üstü kapalı şekilde onay veriyordu.⁷⁵⁶ III. Napolyon kendi hükümetini savaş sonrasına bakmaya ve Rusya ile yakın dostluklar geliştirmeye cesaretlendiriyordu. Rusya'nın işine gelebilecek bir anlaşmanın oluşmasına yardımcı olunması amacıyla Waleski görevlendirilmişti. Rus hükümetine gizli şekilde Baltık ve Karadeniz'de taleplerine destek verecekleri bildirildi.⁷⁵⁷ Konferansın hangi ülkede yapılacağı hususunda müttefikler arasında görüş ayrılıkları yaşanmıştı. Fransa ile yakın ilişkiler geliştirmek niyetinde olan Rusya ise konferans yeri olarak Paris'i önerdi. Fransa'ya yakınlaşmak isteyen Rusya'nın tercihini İngiltere hemen onayladı.⁷⁵⁸ Prusya Kralı Friedrich Wilhelm'in müdahalesi Çar'ın Avusturya ultimatoma boyun eğmesini sağlayan bir unsurdu. Paris Kongresi'ne katılmasına Avusturya karşı çıkmıştı; çünkü bu konferans aracılığıyla, Prusya Doğu Meselesinde yer almaya başlayacak diye korkuluyordu. 1841 Boğazlar Antlaşması tartışılınca kadar Prusya'nın konferansa katılması mümkün olmamıştı.⁷⁵⁹ 1856 Şubat'ında savaşın bittiği koşullarda Londra hükümeti Babıali'ye beklentilerini Stratford aracılığıyla bildirmişti. İngiltere'nin Rusya ile barış şartlarından birisi olarak Osmanlı'da bazı reformları talep etmesi söz konusuydu. Bu şartları Stratford bir belgeyle Babıali'ye sunmuştu. Stratford İstanbul yönetimiyle yaptığı görüşmeleri şöyle yazmıştı:

⁷⁵² **Hansard**, The Treaty of Peace –Adjourned Debate (Second Night). Mr. Viscount Palmerston. H C Deb 06 May 1856 vol 142 cc17-136

⁷⁵³ **Hansard**, HEC Deb 06 May 1856, a.g.e.

⁷⁵⁴ **NA, FO** 352, nr.44, Clarendon to Stratford, London, 4 January 1856

⁷⁵⁵ **Hansard**, Address in answer to Speech, Mr. Gladstone, HC Deb 03 February 1857 vol 144 cc 86-192

⁷⁵⁶ **The Times**, Editorial, 20 February 1856

⁷⁵⁷ Trevor Royle, **The Great Crimean War 1854- 1856**, s.469

⁷⁵⁸ **NA, FO**, 27/ 1164, nr.89, Sir Cowley to Lord Clarendon, draft, Paris, 17 January 1856

⁷⁵⁹ **NA, FO**, 27/ 1122, nr.126, Sir Cowley to Lord Clarendon, Paris, 23 January 1856

Eski koşullara göre Osmanlı'nın ayakta tutan koşullar ve tutumlar tamamen silinmiştir. Refahınızı sağlayacak kaynaklarınızı açığa ıkartmalısınız; devletiniz ve adalet sisteminiz vatandaşlara sağlanan adaleti güvence altına almalıdır. lke zenginliklerini vergilendirecek verimli bir sistem kurulmalıdır; bilimin, ticaretin ve sermaye yapısının gelişmesine yönelik ekonomik programlar üretilmelidir. Eski sistem mevcut koşullar altında devletin dayandığı temelleri sürekli rtyor ve zayıflatıyor; hayatın her türlü olumlu ilkesi ihlal ediliyor.⁷⁶⁰

Rusya'nın, Avusturya ltimatomunu kabul etmesi zerine, Paris Konferansı ncesi, Osmanlı İmparatoru 18 şubat 1856'da bir ferman yayınladı. Hatt-ı Hümayun adı verilen ferman, Hıristiyanların haklarını ve ayrıcalıklarını tanıdığını, hukuki ve ekonomik reformlara başlanacağını ilan etmişti. Fransız Büyükelçisi Thouvenel, Osmanlı reform hareketlerinin başlamasıyla ilgili çabalarından ötürü Stratford'u takdir etmişti. Stratford'un en büyük mtfeviki sayılan Reşit Ali Paşa tekrar Sadrazamlık görevine getirilmişti.⁷⁶¹

2.10. Paris Konferans Toplantıları ve 30 Mart 1856 Paris Antlaşması

Clarendon 16 şubat 1856'da Paris'e ulaştı; III. Napolyon, Walewski ve Rus temsilcisi Brunov'la n görüşmeler yaptı. Görüşmelerde Beşinci Nokta gündeme getirilmedi. İngiltere tarafı, istedikleri gerçekleşmezse, savaşa devam edileceğini belirtmekten kaçınmıştı. 22 şubat'ta Rus temsilcileri Paris'te toplantıya geldikleri zaman, hemen Walewski ve III. Napolyon'la görüşmüşlerdi. Rus temsilcileri pazarlıklarda Fransa üzerinden istediklerini elde edecekleri bir yol izliyorlardı. Clarendon ve Rus temsilcilerinden Orlov 25 şubat'ta görüştüler. Clarendon raporunda Orlov ile eski dostane duygular içinde görüştüğünü yazmıştı. Savaşı mtfeviker kazandıkları halde Sivastopol'u işgal etmekten kaçındıkları için, Rus temsilcileri Avrupalı devletlerle minnettarlık duyguları içinde görüşüyorlardı:

Bir saat süren sohbetimizde, Kont Orlov çok sakindi. Rusya'nın korku içinde olmadığını, savaşa bir an önce son vermek niyetinde olduklarını, Rusya'nın onuruyla tutarlı bir barış sözleşmesini kabul etmekte samimi duygular içinde bulduklarını açıkladı. Bende bıraktığı izlenime göre, Kont Orlov'un Rusya adına taviz verecek bir söylemi yoktu. Pazarlıkların başarılı geçmesi tamamen diğer mtfeviklerden alacağımız desteğe bağlıdır.⁷⁶²

Rus yönetimi savaş meydanında aşağılanmadığından emin bir şekilde davranıyordu. III. Napolyon'un Rusya'ya yardımcı olmasına İngiltere Dışışleri bakanı Clarendon da destek

⁷⁶⁰ NA, FO, 78/ 1074, nr.122, Lord Stratford to Lord Clarendon, Constantinople, 19 February 1856

⁷⁶¹ NA, FO, No.122, a.g.e.

⁷⁶² NA, FO, 27/ 1164, nr.12, Lord Clarendon to Lord Plamerston, Paris, 25 February 1856

veriyordu.⁷⁶³ Diplomatik görüşmelerden habersiz olan Kırım'daki İngiliz askeri kampı baharla birlikte Kafkasya'da yeni bir cephenin açılma planları yapıyordu. Sivastopol'da Rus kuvvetleri yenilgiye uğratıldığı ve savaşa gücü kırıldığı halde, koalisyon güçleri hiçbir ilerleme yapmıyor, karargâhlarında bekliyorlardı. Savaşan taraflarda çatışma arzusu düşük yoğunlukta idi. 28 Şubat 1856'da Kırım cephesine ulaşan bir telgrafta ateşkes üzerinde anlaşma yapıldığı haberi yazıyordu. Bir gün sonra savaşan taraflar bir araya gelmiş, ateşkesin başlatılmasına resmi olarak karar vermişlerdi.⁷⁶⁴ 25 Ocak 1856'da ilan edilen ateşkesin 31 Mart 1856'ya kadar tekrar uzatılması kararlaştırıldı. İkinci ön görüşmelerde; Rus temsilcisi Orlov, Besarabya karşılığında Rusya'nın Kars'tan geri çekilebileceğini ifade etmişti. III. Napolyon ise Clarendon'a Avusturya ultimatomundaki bir noktanın ihmal edilmesiyle savaşa başlanacak yeterli nedeni göremediğini ilettiler. Palmerston'a çektiği telgrafta şöyle yazmıştı: *"Rusya'nın reddettiklerini biz ısrarla gündemde tutarsak, Kongre'de yalnızlaşacağız. Dün akşam imparatorla yaptığım görüşmede, Fransa'nın bir sürpriziyle karşılaşacağımızı, Rusya karşısında yalnız bırakılacağımızı anladım."*⁷⁶⁵

10 Mart'ta Rusya; Kars'ı bir şeyin karşılığı olmaksızın terk edeceğini, Besarabya'daki toprak talebi miktarını azaltacağını kabul etti. Tuna ağzındaki toprak parçasının üçte ikisinin Rusya'ya verilmesi kabul edildi.⁷⁶⁶ Kongre'ye Osmanlı adına Ali Paşa ve Mehmet Cemil Bey, İngiltere'yi Clarendon ve Cowley, Fransa'yı Walewski ve Bourqueney, Rusya'yı Orlov ve Brunnov, Avusturya'yı Boul ve Hübner ve Sardunya'yı Cavour ve de Viliamarina temsil edeceklerdi. Kongre'nin önde gelen kişisi Clarendon'du. Fransız İmparatoru'nun güvenine, gençken arkadaş olduğu Rus temsilcisi Orlov'un dostça duygularına sahipti. Bir aristokrat olarak Avrupa'da Kraliyet çevrelerinin yakından tanıdığı bir simaydı. Kongre'de III. Napolyon Rusya'dan tarafa açık desteğini ortaya koymuştu. Clarendon ona beslediği saygıyı yitirdi. Stratford'a Napolyon'u cahil ve zayıf karakterli bulduğunu, bundan dolayı kendine güvenenleri kolayca aldatabileceğini ve yüzüstü bırakacağını söylemişti.⁷⁶⁷ Eğer savaşta kesin bir yenilgiye uğramasaydı, Rusya barış masasına oturmayacaktı. Londra Hükümeti diplomatik pazarlıklarda Fransa ve Avusturya ile ortak davranmaya özen gösterdi; müttefikleriyle dostça bir anlayış geliştirmişti. Doğu meselesinde birbirlerine düşmeyecek şekilde düzenlemeler yaptılar. Paris'te Konferans toplantılarında Rus temsilciler Rus devletinin önceki plana bağlı olmasına rağmen, müttefik kuvvetlerin kabul etmeleri halinde, sınırda yeni değişikliklerden memnun kalacaklarını belirttiler. Talep edilen değişiklikler müttefiklerin pazarlık dışı tuttuğu ilkelere alakalıydı. Rusya'nın Tuna'yla ve Prut'un gemi taşımacılığında bağlı bölgelerinden uzak

⁷⁶³ NA, FO, 27/ 1164, nr.15, Lord Clarendon to Lord Palmerston, Paris, 25 February 1856

⁷⁶⁴ The Times, Editorial, 2 March 1856

⁷⁶⁵ NA, FO 27/ 1164, nr.29, Lord Clarendon to Lord Palmerston, Paris, 3 March 1856

⁷⁶⁶ NA, FO 271/ 1168, nr.52, Lord Clarendon to Lord Palmerston, Paris, 10 March 1856

⁷⁶⁷ NA, FO 353/ 44A, Lord Clarendon to Lord Stratford, Paris, 19 December 1856

tutulması planlanmıştı.⁷⁶⁸ Toprakla ilgili ikinci sorun ise Eflak ve Boğdan'ın Romanya devleti olarak inşa edilme meselesiydi. İngiltere öyle bir devleti Rusya'ya karşı tampon bir bölge olarak tasarlamıştı. Fransa ise Rusya ile Avrupa arasında tampon bir devleti ve bölge halkının Latin kökenli olmasından dolayı Fransa'ya yakınlık besleyecek bir Romanya'nın kurulma planını destekliyordu. Fakat Osmanlı ve Avusturya diğer topluluklarda milliyetçi hareketleri teşvik edeceği endişesinden dolayı Romanya'nın kurulmasına karşı çıktıklarını bildirdi. Yeni devlet Babıali'nin hâkimiyeti altına bırakılsa bile, bağımsızlığını talep eden topluluklara örnek teşkil edebileceği ve Balkanlar'da sosyal çalkantıların yaşanacağı kaygısı dile getirilmişti. Sırbistan ile birlikte Eflak ve Boğdan eyaletlerinden eyaletlerinin ayrıcalıklarının korunmasını Avrupalı güçlerin üstlenilmesi, ama devletleşmeden Osmanlı'nın hâkimiyeti altında muhafaza edilmelerine karar verildi. İki eyaletin bağımsız bir bürokratik yapısının oluşturulması da onaylanmıştı; üç yıl içinde General Alexander yönetimi altında birleşeceklerdi. Karadeniz'le ilgili noktanın tartışılması neticelendiğinde, önemli olan bir ilerlemenin yapıldığı ve barışın tesis edilmesi gerçekleşmiş gibiydi.⁷⁶⁹

Birçok tartışmalardan ve plan değişikliklerinden sonra gerilim ortaya çıktı. İngiliz temsilcilerin ikna çabaları sonuç vermiş, Osmanlı temsilcileri itirazlarından vazgeçmişlerdi. Rusya'nın kabul ettiği ilk haritaya geri dönülerek, ona ait en son harita önerisi kabul edildi. Osmanlı temsilcileri ise Belgrad'la ilgili yeni düzenlemeleri kabul etmiyorlardı.⁷⁷⁰ Clarendon, Rus temsilcisi Baron Brunow ile müzakereleri yürütecek avantajlı bir konumdaydı. Paris'e giderken iki bölgenin de Rusya'nın egemenliğinden arındırılması ile görevlendirilmişti. Ama önemli iki maddeden birisi antlaşma metninden çıkarıldı. Çıkarılan madde bütün pazarlıkların esas kaynağıydı; savaşın ve antlaşmanın gerçek nedeniydi. Rusya bu maddenin reddedilmesini gerçekleştiremeyecek kadar savaştan yorgun ve yenik çıkmıştı.⁷⁷¹ Osmanlı-Rus barışının kalıcı olması için Tuna Bölgesi'nin Rus hâkimiyetinden çıkartılması ve Karadeniz'in silahsızlandırılması öngörülüyordu. Ama Tuna Bölgesi'nin Rusya'dan uzak tutulması gerçekleştirilmedi. Rusya'nın Belgrad'ı elinde tutmasına izin verildi.⁷⁷² Üzerinde anlaşılan maddenin Osmanlı'ya büyük zararı olmayacağı öne sürülüyordu. İngiliz ve Fransız temsilcilerin esas amacı Rusya'yı aşağılanacak bir konumda tutmamaktı. İngilizler Fransa çizgisinde davranarak Rus yönetimine Paris Antlaşmasıyla ilgili şikâyetinde bulunma hakkını tanıdı.⁷⁷³ İngiliz Kraliçesinin konuşması bunu teyit eder nitelikteydi:

⁷⁶⁸ **Hansard**, Address in answer to Speech, Mr Gladstone, HC Deb 03 February 1857 vol 144 cc86-192

⁷⁶⁹ **NA, FO**, 27/ 1168, nr.52, Lord Clarendon to Lord Palmerston, Paris, 10 March 1856

⁷⁷⁰ **Hansard**, Address in answer to Speech, Mr Gladstone, HC Deb 03 February 1857 vol 144 cc86-192

⁷⁷¹ **Hansard**, a.g.e., Mr. Disraeli HC Deb 03 February 1857 vol 144 cc86-192

⁷⁷² **Hansard**, HC Deb 03 February 1857, a.g.e.

⁷⁷³ **Hansard**, Address in answer to Speech, Mr Bailie, HC Deb 03 February 1857 vol 144 cc 86-192

Bariştan ortaya çıkan faydaların geniş ve kalıcı olmasına güveniyorum. Ortak bir fikir etrafında davrandığımız sürece dostluklar ve müttefiklik iyice pekişecektir; barış içinde karşılıklı ortak menfaatlerimiz daha güçlü bir hale gelecektir. Savaşın doğasına uygun nefretlerin yerini karşılıklı güven ve iyi niyetin alacağına, birbirlerine karşıt kesimler olarak saygı duymak zorunda kalacağımız uygun bir zeminin yaratılacağına inanıyorum.⁷⁷⁴

30 Mart 1856'da neticelendirilen Paris Antlaşması 34 maddeden ibaret bir sözleşme metni olarak oluşturuldu. İlk maddelerinde Avusturya ultimatomu vardı. Osmanlı'nın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı tanındı; Rusya Besarabya'da bazı topraklar karşılığında Kars'ı elinden çıkardı; Karadeniz'in tarafsızlaştırılması kabul edildi. Bir başka maddeye göre de, 1774 Kaynarca Antlaşması ve onu teyit eden diğer sözleşmelerden beri Rusya'nın Osmanlı Hristiyanları adına davranma ve onları temsil etme haklarına, geçmişteki bu hususla ilgili sözleşmelere tamamen son verildi. 18 Şubat 1856'da kararname ile ilan edilen Hatt-ı Hümayun IX. maddede ifade edilmişti; reformların gerçek kılınması sorunu Osmanlı Padişahı'nın vaatlerine bağımlı hale getirildi. Paris Konferansı'nda Fransa ve İngiliz temsilcileriyle Rus diplomatlar arasında uzlaşmacı bir ilişki ağı ortaya çıkmıştı. Sorunlar ortaya çıktığı zaman, karşılıklı anlayış ve dostane bir hava içinde tikanlıklar kolayca aşılabilirdi. Her bir taraf, üzerinde anlaştıkları konularda tatminkârdı. Sözleşme taslağı savaşın bütün taraflarca onaylandı. 30 Mart 1856'da Paris Antlaşması'nın imzalanmasını takiben, her iki taraf da savaşın zaferle çıktığını ilan etmişti. Devletlerarasında inşa edilen karşılıklı anlayışa dayanan ilişkilerden dolayı barışın uzun süreceğine inanılıyordu. Konferans'ta sorun yaratan tek şeyin İtalya meselesinde Sardunya'ya ait taleplerinin hayat bulmamasıydı. Avusturya'nın niyetlerine ise diğer güçlerce saygı gösterilmişti.⁷⁷⁵ 30 Mart 1856 Paris Antlaşması'nda; 1841 Boğazlar sözleşmesi yenilendi, Moldovya ve Romanya bölgeleri Batılı devletlerin garantörlüğünde Osmanlı'ya geri iade edildi, büyük güçlerin belirlediği ve atadığı özel bir komisyon altında Osmanlı yönetimi bu bölgelerin otonom olmasını tanıdı, 1829 Edirne Antlaşmasıyla bazı ayrıcalıklar edinen Sırbistan da benzer şartlarla donatılmıştı. 1856 Paris Sözleşmesi Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalayacak ileri düzeyde adımlardı.⁷⁷⁶

Küçük Kaynarca Sözleşmesinin Feshi: Savaş öncesi Batılı devlet adamları Hristiyanlarla alakalı meselelerde Osmanlı'ya şöyle bakıyordu: *“Osmanlı Devleti Hristiyanlara karşı hoşgörülüydü; rakip Hristiyan mezhepleri arasındaki kıskançlıklara kayıtsız kalmıştı; ibadet etme ve diğer dinin vecibelerini yerine getirme haklarında özgürdüler. Ama yasalar karşısında Müslümanlarla Hristiyanlar arasında bir eşitlik yoktu.”*⁷⁷⁷ Bu eşitliği sağlamak maksadıyla 21 Şubat 1856'da Hatt-ı Hümayun yayınlanmıştı. Bununla, ilk olarak Gülhane Hatt-ı Şerifi tasdik

⁷⁷⁴ Hansard, HC Deb 03 February 1857, a.g.e.

⁷⁷⁵ NA, FO, 27/ 1165, nr.115, Lord Clarendon to Lord Palmeston, Paris, 17 April 1856

⁷⁷⁶ David Thomson, **Europe Since Napoleon**, Penguin Books, 1966, s.248

⁷⁷⁷ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War**, I, London, 1879, s.19

edilmişti. Hatt-ı Hümayun Paris Sözleşmesi'nin bir parçasıydı; Antlaşma IX'uncu maddede resmi olarak tanıdı.⁷⁷⁸ 1856 Paris Antlaşması'nın en önemli özelliği Avrupalı güçlerin Osmanlı sınırları içindeki Hıristiyanların hamiliğini hukuki bir zemine oturtabilmesiydi; Küçük Kaynarca Antlaşmasından beri Rusya'nın elde ettiği bu hakkı kendi tekellerine geçirebilmeydi. Osmanlı'nın Hıristiyanlar üzerinde hâkimiyet kurmasına anlayış göstermek ve kabul etmek fikri Avrupalı güçlerin kafasından asla geçmemişti. Rusya'nın Osmanlı Hıristiyan toplulukları üzerinde elde ettiği ayrıcalıklara son vermenin tek bir yolu olarak, bu koruma meselesine bir şekilde sahip olabilmeyi başarabilmeydi.⁷⁷⁹ Rusya gibi kendileri de Osmanlı'nın Hıristiyan vatandaşlarının çıkarlarının korunmasında meşru bir güç olarak hem Rusya hem de Osmanlı tarafından tanınmışlardı. Rusya'nın Osmanlı Hıristiyanlarının koruyucusu olmasını tasdik eden Kaynarca, Bükreş ve Hünkâr Sözleşmeleri önemini tamamen yitirmişti; o sözleşmeler artık geçerli değildi. 1774 Küçük Kaynarca Sözleşmesinin yerini 1856 Paris Antlaşması almıştı.⁷⁸⁰ Bundan dolayı Paris Antlaşması'nın yirmi ikinci maddesi şöyle düzenlenmişti:

Lehistan beylikleri ve Moldovya, Osmanlı yönetimi ve Paris Antlaşması'na imza atmış tarafların koruması altında kalmaya devam edeceklerdir. Sahip oldukları ayrıcalıklar ve dokunulmama hakları da aynı şekilde Osmanlı ve tarafların koruması altında olacaktır. Garantör güçlerden herhangi birisinin özel koruması altında olmayacaklardır. Onların iç işlerine müdahalede hiçbir devletin tek başına müdahale etme hakkı olmayacaktır.⁷⁸¹

Osmanlı'nın Paris Antlaşması'na göre hangi yükümlülüklerin altına girdiğini anlamak için dokuzuncu maddeye bakmak gerekebilir. Bu maddeye göre, vatandaşlarının iyi bir hayat yaşamasından sorumlu Osmanlı Sultanı, yayınladığı fermanla din ve ırk ayrımı yapmaksızın bütün vatandaşlarına eşit hukuki şartları sunacağını, Hıristiyan yurttaşlarına dönük niyetlerinde olumlu olduğunu kabul edeceğini ve bütün bu iyileştirmelerin gerçekleştirileceğini anlaşmaya imza atan taraflara kanıtlamakla sorumlu olduğunu kabul etmişti. Padişahın, fermanı yayınladığını taraflara iletmesi Paris Antlaşması'nın dokuzuncu maddesini özetler nitelikteydi. Buna göre, İmza atan güçler bu iletişim ve kanıtlamanın yüksek bir değeri olduğu gerçeğini tanırlardı. İletişimin yapılmasının imza atan güçlere kolektif ya da ayrı ayrı gruplar halinde veya tek başına Osmanlı'nın iç işlerine veya yönetimine müdahale hakkını kesinlikle vermiyordu.⁷⁸²

⁷⁷⁸ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.356

⁷⁷⁹ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War**, I, London, 1879, s.22

⁷⁸⁰ **Hansard**, The Treaty of Peace –Adjourned Debate. Mr. Gladstone. H C Deb 06 May 1856 vol 142 cc17-136

⁷⁸¹ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War**, I, London, 1879, s.22

⁷⁸² Argyll, a.g.e., s.15-16

1856 Paris Antlaşması'nda Rusya'nın kontrol edilmesi yer almasına rağmen, bunun gerçekleşebilmesi ancak zaferle sonuçlanan bir savaşa bağlıydı. Fakat Rusya'nın yenilmesi Avrupalı güçler arasında sıkı bir işbirliğine bağlıydı. Her bir Avrupalı gücün birlikte hareket etme ihtimalinden dolayı, 1856 Paris Anlaşması'nın Osmanlı'ya uzun bir dönemde güven vermesi imkânsızdı. Devlet mekanizmasında ve iç işlerinde reformların yapılması için Osmanlı'ya biraz zaman tanınmış gibiydi. Osmanlı, donanmasını güçlendirebileceği ve Rusya'yı Karadeniz sahillerinde güç duruma düşürebileceği bir zamana sahip olmuştu. Avrupalı güçler Osmanlı'nın bağımsızlığını Rusya ile ilişkisi içinde tanımlıyorlardı. Bu anlayış kapsamında savaşı sona erdiren anlaşmaların maddeleri belirlendi. Doğu meselesinde, Batılı güçlerin beklentileri 1856 Anlaşmasında açıkça ifade edilmek yerine, dolaylı bir ima ile kavramsallaştırıldı.⁷⁸³ Osmanlı'nın bağımsızlığının ilan edilmesinde kendi özgürlüğüne sahip olma meselesi Avrupalı güçler arasında kabul edilmiyordu; çünkü özgürlük hadisesinde kendilerini Osmanlı'dan üstün görüyorlardı.⁷⁸⁴ Bu tavrı haklı gösterecek iki tartışma öne çıkmıştı: Birinci aşamada, ulusal bağımsızlık ulusal sorumluluktan ayrı düşünülüyordu; ikincideyse, Osmanlı'nın eylemlerinden sorumlu tutulması en az bağımsızlığının kendi aralarında tanınması kadar önemliydi. Bu noktayı hukuki bir zemine taşıyan Paris Anlaşması'nın sekizinci maddesi şöyleydi: *“İmza atan taraflar ve Osmanlı Devleti arasında ilişkilerini tehlikeye düşürebilecek yanlış anlamalar veyahut anlaşmazlıklar ortaya çıkarsa, kuvvet kullanımına başvurmadan önce diğer imza atmış taraflar sorunun çözümünde aracı olacaklardır.”*⁷⁸⁵ Osmanlı'nın egemenlik hakları tanınmıyordu. Arabuluculuk faaliyetlerinin olumlu bir neticeye yol vermemesi halinde, Avrupalı bir gücün Osmanlı'ya savaş ilanı etme hakkı vardı.

Karadeniz'in Silahsızlandırılma Sorunu:1856 Antlaşması'nın esas özünden birisi Karadeniz'in tarafsızlaştırılmasıydı. İngiltere ve müttefikleri bu amacın gerçekleşmesi yönünde Rusya'ya karşı savaşmışlardı.⁷⁸⁶ Palmerston ve Russell Rusya'nın gücünün kırılmasının ve Osmanlı'nın iyileştirilmesinin İngiltere çıkarlarına uygun düştüğü varsayıldığı halde, Karadeniz'in silahsızlandırılması İngiliz hükümetini meşgul etmiş, sahada savaş uzatılmış, Kırım Savaşı'nın dönüm noktası sayılmıştı.⁷⁸⁷ Daha önceden Karadeniz limanları etrafındaki topraklar üzerinde hukuki haklara sahip olmayan Rusya, Paris Barış Antlaşması'yla hukuki haklara sahip oldu. Ayrıca Karadeniz'de Rusya'nın sadece büyük savaş gemilerini bulundurmaması yasaklandı. Karadeniz'e ulaşan nehirlerde Rusya'nın çok sayıda küçük çaplı savaş gemisi inşa etmesinin önü tam alınamamıştı. Karadeniz'de Rus donanmasına son verme amacı kısmi olarak hayat bulmuştu.⁷⁸⁸

⁷⁸³ Argyll, a.g.e., s.27, s.5

⁷⁸⁴ Argyll, a.g.e., s.2

⁷⁸⁵ Argyll, a.g.e., s.13

⁷⁸⁶ Hansard, Observations, Mr. Disraeli HC Deb 24 February 1871 vol 204 cc 839-65

⁷⁸⁷ Hansard, Resolution. Mr. Rylands, HC Db-30 March 1871 vol 205 cc 894-976

⁷⁸⁸ Hansard, The Treaty of Peace –Adjourned Debate. Mr. Seymour Fitzgerald. H C Deb 06 May 1856 vol 142 cc17-136

Karadeniz'in silahsızlandırılmasının ne anlama gelebileceğini Gladstone bir konuşmasında açığa vurmuştu. Ona göre, Palmerston Karadeniz'in tarafsızlaştırılmasını önemsemişti. Karadeniz'in silahsızlandırılması sayesinde Osmanlı'nın rahat nefes alabileceği, silahlanmaya fazla kaynak aktarmayacağı, reformları yapılabileceği, ülkenin ekonomik olarak gelişmeye açık hale getirileceği hesaplanmıştı. Böylelikle Osmanlı diğer güçler karşısında konumunu güçlendirecek ve toprak bütünlüğünü koruyabilecekti.⁷⁸⁹

Babialı'ye göre Karadeniz'in silahsızlandırılmasıyla ilgili madde Osmanlı-Rus barışına önemli katkı yapacaktı; her iki ülkenin de barış içinde yaşayacağı öngörülmüştü.⁷⁹⁰ Rusya ile iyi ilişkilerden yana olan devlet adamlarına göre İngiltere'nin kendi kamuoyunun baskısından kurtulması için Karadeniz'in silahsızlandırılmasıyla alakalı madde feshedilmeli, Paris sözleşmesinde mutlaka değişiklik yapılmalıydı. İngiliz kabinesinde Rusya'yı destekleyen bakanlara göre Russell, Viyana'da müzakerelerde Karadeniz'in silahsızlandırılmasını barış şartı olarak ileri sürdüğü için Rusya çok ağır şekilde aşağılanmıştı.⁷⁹¹

2.11. 16 Nisan 1856 Sözleşmesinde Eşit Olmayan Devletler Sisteminin Varlığı

1853 Kırım Savaşına giden mevcut uluslararası sistem 1815 Viyana Antlaşması'ndan beri tesis edilen Avrupa hukuk sisteminin yapısında önemli değişimleri dayatmıştı. Uluslararası hukuk sisteminin yeni devletlerin ortaya çıkmasına ve onları meşru varlıklar olarak onaylanmasına imkân sağlaması gerektiğine inanılıyordu. Dünya barışının geleceği yeni devletlerin meşru şekilde ortaya çıkartılmasına bağlanmıştı; bunun için mevcut hukuk sisteminin değiştirilme ihtiyacı gündemdedi. Savaşlardan kaçınmak için diğer ulusların da haklarının hukuken teyit edilmesinin zorunluluğundan söz ediliyordu.⁷⁹²

Paris Antlaşmasına ait sekizinci maddenin ayrıca Hıristiyan devletlerarasındaki münakaşalarda da uygulanması düşünülebilirdi; fakat böyle bir ihtimalin engellenmesi için İngiltere'nin teklifi üzerine bir protokol düzenlendi.⁷⁹³ 30 Mart 1856 Paris Anlaşması'ndan hemen sonra, Paris'te Dışişleri Bakanı Clarendon'nun sunduğu protokol 16 Nisan 1856'da bu kez İngiltere, Fransa ve

⁷⁸⁹ **Hansard**, Observations, Mr. Gladstone, HC Deb 24 February 1871 vol 204 cc 839-65

⁷⁹⁰ **Hansard**, Resolution Lord John Manners HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁷⁹¹ **Hansard**, Resolution Mr Raylands HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁷⁹² **Hansard**, The Treaty of Peace –Adjourned Debate. Mr. Robert Phillimore. H C Deb 06 May 1856 vol 142 ec17-136

⁷⁹³ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War**, I, (London, 1879), s.2

Avusturya arasında imzalanmıştı. Osmanlı'nın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığını, diğer devletlerden ayrı olarak, kendi kontrolleri altında tutmaktan sorumluydular.⁷⁹⁴ Osmanlı'nın dâhil edilmediği bu anlaşmaların ilk maddesine göre, anlaşmanın amacı 30 Mart 1856'da Paris Anlaşması'nda ifade edildiği gibi, Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumaktı. Fakat bu anlaşmada verilen garantörlük birtakım koşullara bağlanmıştı. Paris Antlaşması hükümlerinin uygulanmaması halinde, bu sözleşmenin telafi edici bir karakteri olduğu ileri sürüldü. Bunun ikinci maddesine göre, Paris Anlaşması hükümlerinden herhangi birinin gerçekleşmemesi durumu, bu anlaşmayı imzalayan ülkeler tarafından savaş nedeni (Causus belli) sayılacaktı.⁷⁹⁵ Yine Protokolün ikinci maddesine göre, imza atan ülkelerin rızası olmadığı sürece, hiçbir gücün Osmanlı Devleti'ne karşı olan yükümlülüklerinden kurtulması mümkün değildi. Bu durum dönemin uluslar hukukunun temel ilkesiydi. Rusya'ya sınırlamalar getiren 1856 Paris Antlaşmasına imza atmış üç devlet Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını savunan yükümlülükleri kendi denetimleri altına almışlardı.⁷⁹⁶

Diğer bütün devletlerden bağımsız olarak, sadece imza atan üç ülkeyi bağlayan bir anlaşmaydı. Protokolün esas öznesi olmasına rağmen, Osmanlı Devleti, imza atan taraflardan biri olarak kabul edilmemiş, üç devletin doğrudan doğruya keyfi bir dayatmasına maruz kalacak hukuki bir metnin pasif bir nesnesi haline dönüştürülmüştü. Bu anlaşmaya birlikte, Paris Anlaşması'nın Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını kayıtsız şartsız garanti etme koşulları fiilen ortadan kaldırılmıştı. Bu anlaşmanın sekizinci maddesine göre, Osmanlı Devleti'yle anlaşmazlık durumunda gücün kullanılması yasaklanmamış, araçların başarısız hale gelmelerinin beklenmeleri şartı getirildi.⁷⁹⁷ Osmanlı'nın bağımsızlığı Avrupalı devletlerin bağımsızlığına eşit bir anlamda yorumlanmıyordu.⁷⁹⁸ Bu deyimle, Osmanlı'nın zayıf olduğu ve bundan ötürü Avrupalı güçlerin desteğine ihtiyaç duyduğu söyleniyordu. '*Bağımlılık*' ve '*Bağımsızlık*' kavramlarına izafi anlamlar yüklenilmişti. "*Bağımsız olan bir devlet, diğer devletlerin korumasına ihtiyaç duymaz*" deniliyordu. Rakip devletlerin diplomasisi bir ülkeyle ilgilenmeye başladığı zaman, bu devletin bağımlı olduğu ve bir devletten ziyade birçok devletin yardımına muhtaç olduğu anlamı çıkartılıyordu.⁷⁹⁹ Tek bir devletin müdahalesi yasaklanmıştı; ama yeni sözleşmelere göre devletler topluca Osmanlı'ya müdahale edebileceklerdi.⁸⁰⁰ Bu nedenle Rusya, Osmanlı Prenslüklerine müdahaleye

⁷⁹⁴ Hansard, Resolution Mr. Somerset Beamont, HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁷⁹⁵ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War**, I, London, 1879, s. 25-26

⁷⁹⁶ Hansard, Resolution Mr. Somerset Beamont, HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁷⁹⁷ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War**, I, London, 1879, s.27

⁷⁹⁸ Hansard, Resolution Mr Somerset Beamont, HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁷⁹⁹ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War**, I, London, 1879, s.4

⁸⁰⁰ Hansard, Resolution Mr. Somerset Beamont, HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

kalkışamayacaktı. Eğer Rusya birtakım siyasetlerden dolayı Hıristiyanlar adına davranma hakkını kendinde görürse, Osmanlı'nın iç işlerine Rusya'nın müdahale girişimi sözleşmeye taraf devletlerden bağımsız olamayacaktı.⁸⁰¹ Üç devlet arasında yapılan 16 Nisan 1856 anlaşması sayesinde Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne muhtemel müdahalesi Avrupalı devletlerin inisiyatifi altında yapılacaktı.

Devletler arasında diğer eşitsizlik ise vatandaşlar hakkındaki hukuki düzenlemelerde açığa çıkmıştı. Her hükümet, kendi topraklarında bütün vatandaşları üzerinde hukuki bir yaptırım gücüne sahipti. Eğer insanlar başka bir ülkede yaşamayı seçiyorsa, o ülke kanunlarına uymak zorundaydılar. Avrupa devletlerinde yabancıları muaf tutan, farklı kıstaslara göre özel bir hukuki yapı içinde hareket etmeye teşvik eden bir kurumsallaşma yoktu. Ama Avrupalı güçler, Osmanlı'da kendi vatandaşlarının Osmanlı kanunlarına göre muamele görmesini benimsememişlerdi. Osmanlı Devleti'ne dönük bu istisnai taleplerini, “mahkemelerin yozlaşmış” olduğunu, Osmanlı bürokrasisinin kanunlara uymadan hareket ettiğini ileri sürerek, haklı gösteriyorlardı. Avrupalı güçler, Paris Anlaşması'nın yedinci maddesinin ilk paragrafında Osmanlı hukuk sistemini önemsizleştiren ve kendi vatandaşlarını Osmanlı sınırları içinde ayrıcalıklı kılan bir anlayışa sahipti. Bütün devletlere ait olan “kendi hukuk sistemini” yabancılara da uygulama hakkını Osmanlı Devleti de talep ettiği zaman, Batılı güçlerin tehditkâr tavrıyla ve düşmanlığıyla karşılaşmıştı.⁸⁰²

Batılı devlet adamlarına göre, Osmanlı yapmaya söz verdiği reformlarla kendi Hıristiyan vatandaşlarının rızasını kazanamazsa, Batılı devletlerin sadece sözleşmeler üzerinden Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü korumaları ve bağımsızlığını ayakta tutmaları mümkün olamayacaktı. Nelerin yaşanacağı hususunda Osmanlı'nın komşusu Rusya'nın takınacağı tavra işaret ediliyordu. Rusya yönetiminin Osmanlı'nın iç dinamiklerindeki köklü sarsılmalardan yararlanacağı ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa kıtasında çökmesine aracılık yapacağı gündeme getirilmişti.⁸⁰³ Yazılı hale getirilmemiş bir kurala güvenilecekti: Avrupalı güçlerin Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale hakkı tanıyan iki farklı sistemin istikrarlı olmasında Rusya'nın vurucu bir güç olarak kullanılması ümit ediliyordu. 1815 Viyana Sözleşmesinde çelişkili olarak ifade edilen iki farklı düzen hukuki geçerliliğini 1856 Paris sözleşmesiyle kazanmıştı.

⁸⁰¹ Hansard, The Treaty of Peace –Adjourned Debate. Mr. Gladstone. H C Deb 06 May 1856 vol 142 cc17-136

⁸⁰² The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War**, I, London, 1879, s.10

⁸⁰³ Hansard, The Treaty of Peace –Adjourned Debate. Mr. Milner Gibson. H C Deb 06 May 1856 vol 142 cc17-136

2.12. İngiltere'nin Osmanlı Devleti'yle Alakalı Kaygıları

Kırım Savaşının sonuçlarına olumlu bakan İngiliz devlet adamları arasında şöyle bir yargı gelişmişti: Osmanlı'da İngiltere esas amacına ulaşmıştı. Hiçbir zaman kapanması mümkün olmayacak bir kapı açık halde tutulabilecekti. İngiltere yeni devletleri ortaya çıkartacak tohumları tarlaya saçabilmişti. Osmanlı'nın batı ve doğusunda bu tohumlar mutlaka bir yolunu bulup geliyecek ve büyüyeceklerdi.⁸⁰⁴ Kırım Savaşı'nın esas sonucu, yıllar içinde ortaya çıkması tasarlanan küçük Balkan Devletlerinin bağımsızlaşması olarak görülüyordu. Osmanlı'da ekonomik ve sosyolojik değişimlerin ortaya çıkaracağı siyasi süreçlerin Batılı güçlerin daha köklü ve kurumsal şekilde yayılmasına imkân sağlayacağına inanılıyordu. Osmanlı topraklarında yeni devletlerin inşa edilme stratejisi bu beklentiyi simgeliyordu.⁸⁰⁵

Stratford Canning, reformların tanınması yanında, mutlaka uygulanmasına ihtiyaç duyulduğunda da ısrar etmişti.⁸⁰⁶ Padişahın yayınladığı son ferman daha çok dış güçlerin müdahalesine bağlıyordu. Fermana atfedilen haklar kalıcı bir kurumsallaşmaya dönüşecek miydi? Geçmiş fermanlar da reform vaatleriyle yayınlanmıştı. Şimdi yayınlanan Hattı-Şerif'in daha iyi olacağına dönük bir inançsızlık vardı. 1839 yılında Hıristiyanlara birtakım haklar tanınması köklü bir kurumsallaşmaya dönüşemedi. Savaştan dolayı İngiltere ve Fransa; Osmanlı'nın iç işlerine karışma hakkını yeterince kullanamadıklarına inanıyordu.⁸⁰⁷ Büyükelçiye göre, gelecekte reformların uygulanmasından vazgeçilmemesi için iki şey can alıcı önemdedi: Birincisi, 1839 Gülhane kararlarından beri yaşanan sürecin yasal mevzuatın yeniden düzenlenmesine ihtiyaç vardı; ikincisi ise yasal mevzuatın hayata geçirilmesinde dış desteğe mutlaka ihtiyaç duyulacaktı. Eğer bunlar etkili bir sisteme dönüştürülmezse, Rusya'nın yakın gelecekte tekrar devreye girebileceğini varsayıyordu.⁸⁰⁸

Sultan Abdülmecid'in yayınladığı ferman Hıristiyan vatandaşlarına önemli haklar sağladığı halde, ilan edilen hakların gerçekleşmesine şüpheyle bakılıyordu. Osmanlı Hıristiyanlarının hukuki konumunu iyileştirecek uygulamaların gerçekleşemeyeceği hususunda derin endişeler vardı.⁸⁰⁹ Reformların hayat bulmasında dış müdahaleye ihtiyaç duyulduğuna, İmparatorluğun iç

⁸⁰⁴ **A Letter To Lord Stratford De Redcliffe**, MFMW Lambert, 69 Grey Street, MD CCC LIV, 1855, s.15

⁸⁰⁵ Ina Erskine McNeill Campbell (Duchess of Argyll) (Ed.), *The Duke of Argyll, Autobiography and Memoirs*, Cilt I, J. Murray, 1906, British Library, s.244

⁸⁰⁶ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.357

⁸⁰⁷ **Hansard**, The Treaty of Peace –Adjourned Debate (Second Night). Mr. Milner Gibson. H C Deb 06 May 1856 vol 142 cc17-136

⁸⁰⁸ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.356

⁸⁰⁹ **Hansard**, The Treaty of Peace –Adjourned Debate. Mr. Seymour Fitzgerald. H C Deb 06 May 1856 vol 142 cc17-136

dinamiklerinin reformları hayata geçirmeye yeterli olmadığına inanılıyordu.⁸¹⁰ İç işlerine dışarıdan müdahale edilemeyecek bir şartın Avrupa Kamu Hukuk Sisteminin bir parçası olarak kabul edilmesini Osmanlı Devleti'nin istismar edebileceğini, reformları yavaşlatacağını varsayıyorlardı. Osmanlı'nın iç işlerine müdahale edilmemesiyle ilgili hukuki şartlar tartışmalara ve anlaşmazlıklara yol açmıştı. Hâlbuki Babiali'nin yayınlayacağı ferman, Avrupa Kamu Hukuk Sisteminin önemli bir unsuru haline getirilmişti. Fakat anlaşmazlıkların özünde ferman konusunda Osmanlı yönetimine beslenen güvensizlik vardı.⁸¹¹ Savaştan sonra *The Times* Gazetesi editörü İngiltere dış politikasında hâkim ideolojik değerlerin sorgulamasını şu sözlerle yapmıştı: “*Kırım Savaşı kötü bir hadisedi; yarım milyon İngiliz, Fransız ve Rus askeri öldü; milyonlarca Pound para harcandı. O kadar büyük emekler hiçbir değeri olmayan bir amaç için heba edildi. Olağanüstü özverilerin boş yere yapıldığını büyük bir pişmanlıkla karşılıyoruz.*”⁸¹²

Savaşı savunanlar ise Avrupa güç dengesini ve Osmanlı Hıristiyanlarının hamiliğini Ruslardan almayı ön plana çıkartıyorlardı. Ayrıca, Rusya'nın saldırıda güçsüz, ama savunmada ise güçlü olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştı. İngiltere'nin Osmanlı'nın bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün korunmasındaki menfaatlerinin ne olduğu tartışılmaya açılırken, daha çok şu sorular ön plandaydı: Osmanlı'nın iç reformları yapacağına gerçekten inanılıyor muydu? Geçmişte de olduğu gibi gelecekte de kendi görevlerine karşı kayıtsız olmayacak mıydı?⁸¹³

Savaşa girmekteki esas amaç ortaya konulduğu zaman, Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumayı Batılı devletlerin üstlenmesini İngiltere'nin çıkarlarına uygun bir yerden değerlendirebilmek mümkündü. Savaşın esas amacı Osmanlı'nın iç meselelerine kalıcı bir çözüm bulmak değildi. Batılı devletler açısından son altı yüzyıldır var olan köklü bir soruna, İngiltere ve Fransa'nın kotardığı Kırım Savaşıyla henüz tam bir çözüm sunulamadığına ilişkin görüş hâkimdi.⁸¹⁴ Nihai çözüm olarak yeni devletlerin inşa edilmesi gerektiğine inananlara göre, İstanbul'da yeni bir Sultan iş başına geçtiği zaman, İngiltere'nin bir zamanlar imparatorluğunu kurtardığını şükranlık duygularıyla hatırlamayacaktı. İngiltere'nin Osmanlı için üstleneceği maliyetlerin ve insan kayıplarının bedeli ancak yeni uluslar ve reformlar oluşturulursa ödenebilirdi.⁸¹⁵ Osmanlı sınırları içindeki İngiliz ve Fransız iş çevrelerinin çıkarları tehlikeye düşürülmeden, Osmanlı yönetimine

⁸¹⁰ **The Life of Lord Stratford De Redcliffe** By Stanley Lane- Poole, London: Longmans, Green, And Co., 1890, s.356

⁸¹¹ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War**, I, London, 1879, s.17

⁸¹² Ina Erskine McNeill Campbell (Duchess of Argyll) (Ed.), The Duke of Argyll, **Autobiography and Memoirs**, Cilt I, J. Murray, 1906, British Library, s.248, 244

⁸¹³ **Hansard**, The Treaty of Peace –Adjourned Debate. Mr. Milner Gibson. H C Deb 06 May 1856 vol 142 cc17-136

⁸¹⁴ **Hansard**, The Treaty of Peace –Adjourned Debate. Mr. Gladstone. H C Deb 06 May 1856 vol 142 cc17-136

⁸¹⁵ **A Letter To Lord Stratford De Red Cliffe** (MFMW Lambert, 69 Grey Street, MD CCC LIV, 1855), s.20-21-22

müdahaleye kalkışacak yollar araştırılacaktı. İngiltere Dışişleri Bakanı olarak savaşın başlatılmasından sorumlu kişiler Parlamentoda şunları söylemişti:

Osmanlı büyük bir çürüme ve çöküş sürecindedir. Hıristiyan vatandaşları devletin çökmesinden dolayı çok bunalımlı bir süreçtedirler. Eğer bu durumu düzeltmeyi amaç edinmemiş olsaydık, Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü korumak maksadıyla savaşa kesinlikle dâhil olmayacaktık. Savaşa girmenin haklı bir yanı kalmayacaktı. Osmanlı Hıristiyanlarının kendi ülkelerinde güven içinde ve iyi bir hükümetle yönetilmeleri İngiltere'nin umududur.⁸¹⁶

Paris Antlaşması Sonrası İngiltere-Rus İlişkileri: 1856 yılında Rus ordusu çöktürülmüştü. İngiltere açısından kısa denemde Hindistan'a dönük tehdit ortadan kaldırılırken, uzun dönemde de Kraliyet Donanması Akdeniz'de hâkimiyetini pekiştirecekti. İngiltere'nin stratejik korkuları giderilerek sömürgeleriyle ilgili ihtiyaçları karşılanmıştı. Rusya ise yenilen taraf olduğu halde, aldığı küçük tavizlerin yanısıra toprak bütünlüğüne dokunulmadı. Karadeniz hâkimiyetine son verilen Rusya'nın, Sivastopol'u yeniden inşa ederek donanmasını ortaya çıkaracak mali kaynakları tükenmiş, bir çeyrek yüzyıl kadar genişlemeye dönük hamleleri pasifize edilmişti. Savaşta yaşananlar ekonomik yapısının zayıflığını belirginleştirdi; Çar II. Alexander ekonomik ve sosyal bir programı hayata geçirmeye karar verdi. Alınan kararlar Avrupalı güçlerden İngiltere ve Fransa'nın çıkarlarına hizmet edebilecekti. Londra ve Paris kökenli bankalardan yüklü miktarda borç alınmaya başlanmıştı; yeni mali piyasalara fayda sağlayabilecek gelişmeler yaşanıyordu. 1856 yazında İngiltere Moskova büyükelçiliği faaliyete başladı; Brunow Londra Büyükelçisi olarak 1874'e kadar sürecek görevinin başına dönmekle, iki ülke arasında ilişkiler normaleşti. Savaştan dolayı Rusya'nın kesintiye uğrayan demiryolları ağının döşenmesi çalışmalarına tekrar geri dönüldü; İngiliz banka ve sanayi kuruluşları Rusya'nın demiryolları projesini yeniden hayata geçirmişti. Çar II. Alexander, Fransa'yla sorunları çözerek iki ülke arasında yakın bir işbirliğinin temellerini attı. Prusya'nın yükselen bir güç haline gelmesine karşı Fransa ve Rusya 1860'lı yıllar boyunca ortak şekilde hareket etmeye başladılar.⁸¹⁷

İngiltere savaşta üstlendiği büyük bir amacını hayata başarıyla geçirdi. Antlaşma Londra hükümetinin onayladığı şartları kapsayacak şekilde imzalandığı halde, ortaya çıkan barışın devamlılığı hatırına Rusya'yı aşağılamaktan ısrarla kaçınan ve onun haklarına saygı duyan bir tavır da sergilendi. Karadeniz'in bağımsızlığı ve Tuna boylarının serbest hale gelmesi hedefine ulaşılmıştı. Palmerston'a göre, kabul etmek zorunda kaldığı şartlardan dolayı Rusya'nın, çatışmanın sonuçlarına bakarak kendini aşağılanmış hissetmesi söz konusu değildi. Başbakan parlamento konuşmasını şöyle

⁸¹⁶ Hansard, The Treaty of Peace –Adjourned Debate. The Marquess of Granby. H C Deb 06 May 1856 vol 142 cc17-136

⁸¹⁷ Trevor Royle, *The Great Crimean War 1854- 1856*, St. Martin's Griffin, 2004, s.487

demmişti: “*Rusların savaşta gösterdikleri kahramanlıklardan dolayı övünmeyi hak ettiklerine, Paris antlaşmasına karşın aşağılanmadıklarına inanıyorum. Barış antlaşmasında Ruslara haksızlık duygusu yaşatacak herhangi bir madde yoktur.*”⁸¹⁸ İngiltere ve müttefikleri yenilmiş bir Rusya’ya ait onurun çiğnenmemesine ve aşağılanmamasına özen gösterdi. İngiliz idarecilere göre, eğer Rus devleti aşağılansaydı, barış sonrası Rusya’sı aşırı rahatsız olacaktı ve bu durum gelecekte yeni karışıklıklara ve savaşlara kaynaklık edecekti. Ama Avrupalı güçlerin Rusya’yı aşağılanacak bir konuma getirmekten kaçınmasıyla, Rusya ile barış içinde birlikte yaşama arzusu ortaya konulmuş ve savaş sonunda yapılan barış antlaşmasının muhtevasına Rusya’nın saygı duyması ve rıza göstermesi amaçlanmıştı.⁸¹⁹

Batı kamuoyunda Rusya’nın yenilmezliğine dair köklü bir inanç yıkılmıştı. Başlangıçta İngiltere savaşa girdiğinde yöneticiler oldukça kaygılıydı. Rusya’nın tek başına tüm müttefik kuvvetlerin üstesinden gelecek bir güce sahip olduğu varsayılıyordu. Rus yönetimi de kendini öyle gördüğü için, Avrupa’nın güvenliğini tehdit etmekte sakınca görmemişti. Rusya’nın bir şekilde kırılğan olduğu kanıtlanarak Rus yönetimi gücünün sınırlarını görmeye zorlanmıştı.⁸²⁰

2.13. Kırım Savaşı’nın Uzun Dönemli Sonuçları:

1815 Viyana sözleşmesinde tamamen yok sayılan Osmanlı 1853’te bütün Batılı devletlerin yakından ilgilendiği bir imparatorluktu. Kırım Savaşı’nda Batılı güçlerin Osmanlı topraklarına karşı kayıtsız kalmadığını, tam tersine Osmanlı’nın kaderi kendi çıkarlarını çok yakından ilgilendirdiğini ortaya koymuştu. Osmanlı’ya ait topraklar üzerinde Rusya’nın doğrudan hâkimiyet sağlaması veyahut başka devletler üzerinden dolaylıca kontrol etmesi Avrupa güç dengesinde çok ciddi ve önemli bir değişimi ifade ediyordu. Avrupa güç dengesinde çok önemli değişimler Paris Anlaşması’nın ilk bölümünde ifade ediliyordu. Osmanlı’nın Avrupa kamu hukukuna dâhil edilmesi karşılıklı olarak kabul görmüşse, Osmanlı’ya da tıpkı diğer Hıristiyan devletlere olduğu gibi eşit davranılması lazımdı. Fakat gelişmeler bunun bir gerçek olmadığını ortaya koymuş ve Anlaşmanın da öyle bir niyete sahip olmadığı görülmüştü.

⁸¹⁸ **Hansard**, Address in Answer to Speech, Mr. Gladstone HC Deb 03 February 1857 vol 144 cc86-192

⁸¹⁹ **Hansard**, Address in Answer to Speech Mr. Disraeli, HC Deb 03 February 1857 vol 144 cc86-192

⁸²⁰ **Hansard**, The Treaty of Peace –Adjourned Debate. The Marquess of Granby. H C Deb 06 May 1856 vol 142 cc17-136

Farklı uluslararası anlaşmazlıklar ya da münakaşalar olursa, anlaşmaya taraf devletlerin hakem rolü oynaması hukuken Osmanlı Devleti'nin ilk defa maruz kaldığı bir gelişmeydi. Bu maddeyle birlikte Osmanlı'nın güvenliği güçleştirilmiş olunacaktı. Büyük devletler bir konferansta böyle bir hakkı resmi olarak tanımışlardı. Silahlara başvurmadan önce savaştan kaçınmak ve barışı tesis etmek maksadıyla, karşılıklı müzakereler uluslararası bir hukuk sisteminin çerçevesi içinde düzenlenecekti artık.⁸²¹ Savaştan sonra İngiltere Avrupa kıtasından Hindistan sömürgesini daha güvenli koşullarda muhafaza edebilecek siyasete ağırlık verdi. Afganistan'a ve İran'a yoğunlaştı. Rusya'nın Hindistan'a sarkmasını engelleyebilecek tampon bölgelere odaklandı. 1815 Viyana Anlaşması geçerliliğini büyük oranda yitirmişti. III. Napolyon Avrupa'da sınırların yeniden çizileceği bir projeye sarıldı. İtalya'nın birleşmesine yol açacak bir savaş ortaya çıktı; Sardinya'yı çökertmek maksadıyla, Fransa Avusturya ile savaştı. 1859'da biten savaşa İngiltere mesafeli davrandı. Eylemden ziyade diplomasiye güvenen güç İngiltere'ydi. Clarendon şunları yazmıştı: *“Avrupa söz konusu olduğu sürece, eyleme dönük bir siyasete kapılmaktansa, İngiltere, barışın muhafaza edilmesinde diplomatik kanalları kullanmakla yetindi ve yetinmeye devam edecektir.”*⁸²²

Barış sürecinin bir parçası olarak reformlar kabul edilmişti; fakat uygulaması Babıalî'nin otoritesine bırakılmıştı. Reformlar süreci 1839'da başlatılan, 1844'te tekrar canlandırılan gelişmelerin bir devamıydı. İngiltere ve Fransa'nın en büyük başarısı, Osmanlı Hristiyanlarının geleceği hakkında Rusya'nın tasfiye edilmesi ve Rusya yerine Avrupalı güçlerin ikame edilmesiydi.⁸²³ Rusya'nın yayılcı hamlelerine sınır konulma ihtiyacı doğmuştu. Savaş olmasaydı Baltık devletleri ve Osmanlı kaçınılmaz olarak Rusya'nın nüfuz sahası içine dâhil olabilecekti. 1878 Berlin Kongresi'ne göre Romanya ve Bulgaristan'ın bağımsız olmaları tamamen Kırım Savaşı'na bağlı bir gelişmeydi. Ayrıca 1856 Paris Antlaşması Rusya'yı Avrupa'dan geri ittiği için, Alman şehir devletleri üzerindeki Rus nüfuzu kırılmış ve birleşik bir Almanya'nın ortaya çıkması mümkün olabilmişti.⁸²⁴ Rusya ise Karadeniz üzerinde ve Besarabya'da tekrar hâkimiyet sağlayacak bir dinamiği ortaya koysa bile Doğu Meselesinin kaderi üzerindeki belirleyici olma fırsatından tamamen mahrum bırakılmıştı. 1856'dan itibaren Osmanlı'nın parçalanması ve içinden yeni ulus devletlerinin çıkartılması işini Batılı devletler sistematik ve bilinçli olarak kotarabilmişlerdi.⁸²⁵

⁸²¹ **Hansard**, The Treaty of Peace –Adjourned Debate. Mr. Milner Gibson. H C Deb 06 May 1856 vol 142 cc17-136

⁸²² K. Hoppen, *Theodore, The Mid Victorian Generation 1846- 1886*, **New Oxford History of England**, vol. III, Oxford, 1998, s.235

⁸²³ **NA, FO**, 78/ 1074, nr.122, Lord Stratford to Lord Clarendon, Constantinople, 19 February 1856

⁸²⁴ Mr. W. F., **The Cambridge History of British Foreign Policy**, Cilt. II, Bölüm VIII, British Library

⁸²⁵ W. F., a.g.e.

III. Napolyon'un Paris Konferansı'nda Rus temsilcisi Orlov'la iyi ilişkiler kurması Rusya ile askeri ve ticari sahalarda olumlu bir sürecin başlatılmasını amaçladığının göstergesiydi. 1815 Viyana Sözleşmesinin temel güvenlik dayanağı işlevsizleştirilmiş, Fransa'nın Avrupa'da hapsediği tecritlik hali tamamen kırılmıştı.⁸²⁶ Rusya'nın, Avusturya ve Prusya ile ilişkilerinde güven duygusunun yaşanmasını sağlayan ortak değerler önemsizleştiiğinden dolayı, bu devletlerle menfaat ilişkilerini uzun dönemde istikrarlı tutabilecek bir mekanizma kaybolmuştu.⁸²⁷ Kırım Savaşı'nın etkisiyle Fransa ile İngiltere arasındaki geçmişten miras kalmış düşmanlıklar ve karşılıklı önyargılar önemli oranda kaybolmuştu. Savaş öncesi, İngiltere Avrupa kıtasında uygarlık değerleri açısından önemsiz değildi; ama savaşla birlikte Avrupa kıtasında liberal değerler ve onun temsil ettiğı sosyal kurumlar bütün kıta Avrupa'sında önem kazanmıştı. Uygarlaşma ve uygarlık ilkeleri temelinde İngiltere başka ülkelerin içişlerine müdahale edebilir anlayışı ve bunun yarattığı prestij Avrupa kamuoyunda önemsizmeye başlamıştı. Bu gelişmelere bağılı olarak İngiltere'nin müdahalesine saygı duyulduğu için İtalya bağımsızlaşabilmişti. Ayrıca güç dengesinin ancak özel çabalarla ve diğere uluslarla işbirliğı içinde kurulduğunun farkına varılmıştı. Rusya'nın tutkularını kontrol altına alma mücadelesi bunun bir parçasıydı. Savaşın neticesi olarak, Avrupalı güçlere ait ortak bir otorite Osmanlı'nın dağılma sürecini belli kurallara göre yönlendirme faaliyetlerinde ortak bir anlayışa ve fikir birliğine ulaşmıştı.⁸²⁸

⁸²⁶ NA, FO, 27/ 1165, nr.115, Lord Clarendon to Lord Palmeston, Paris, 17 April 1856

⁸²⁷ David Thomson, **Europe Since Napoleon**, Penguin Books, 1966, s.249

⁸²⁸ The Duke of Argyll. **Autobiography and Memoirs**, Cilt I, (London, 1906), British Library, s.246, s.248

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 1856-1877 OSMANLI-İNGİLİZ İLİŞKİLERİ VE RUSYA

3.1. Bozulan Güç Dengesi ve 1856 Paris Sözleşmesi

İngiliz yöneticiler arasında Kırım Savaşı'nın yanlış olduğuna dair bir inanç oldukça yaygındı. 1833'ten beri Osmanlı'yı destekleyen Palmerston'un yanı sıra Batılı diğer devletlerin Londra siyasetini onaylaması sayesinde Osmanlı'nın dağılmasının engellendiği iddia ediliyordu. İngiltere 1856 Paris Sözleşmesine her zaman bir laboratuvar deneyi olarak bakmış ve öyle bir zihniyet içinde yorumlamıştı. 1860'lara ulaşıldığında Batılı devletler bu deneyimin başarısızlıkla sonuçlandığına inanmaya başlıyorlardı. 1856 yılında hâkim olan anlayışın yerini başka bir bakış açısının alması gerektiğine inanılan bir süreç yaşanıyordu. Bu siyasetin yerini alacak temel dinamiğe göre, Osmanlı'da Hristiyan toplulukların aşamalı şekilde geliştiğine ve devletleşmeye doğru evrimleştiği idi.⁸²⁹

Ağabeyi Abdülmecid'in vefatı üzerine, Şehzade Abdülaziz 31 yaşında 25 Haziran 1861'de tahta çıkmıştı. 1856 Paris Antlaşmasından sonra İmparatorlukta Batılı devletleri tatmin edebilecek reform hareketlere şüpheyile bakıyordu. Abdülaziz'in padişah olduğu dönemde de Osmanlı'ya dönük olumsuz duygular ve önyargılar bütün varlığını koruyordu. İngiliz bir parlamento üyesi Osmanlı'ya genelde nasıl bakıldığını ifade ederken, İngiltere'nin az çıkarı olduğu Kırım Savaşı'nın kendi ülkelerine çok can ve mal kaybına yol açtığını, önemli sayıda devlet adamlarının ve siyaset uzmanlarının Osmanlı'nın yıkılışını ve tarihten silinişini önceden öngördüklerini, artık o döneme girdiklerini, ileri sürüyordu.⁸³⁰

Ötekileştirme temeli üzerinden Osmanlı'ya dönük bu olumsuz bakış açısı İngiliz devlet adamları arasında yaygındı. Benzer bakış açısı diğer Avrupalı devletlerde de vardı. 1867 öncesinde Fransız yönetimi, müttefikliği kolaylaştırmak için Rusya'ya yardımcı olacak şekilde Karadeniz'le ilgili

⁸²⁹ Hansard, Eastern Affairs-Resolution, The Marquess of Haetington, HC Deb 29 July 1878 vol 242 cc 527-612

⁸³⁰ Hansard, Resolution, MR. R.N.Fowler, HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

maddenin değiştirilmesini gündeme getirmişti.⁸³¹ 1856 Paris Antlaşması'ndan bir süre sonra Avusturya da İtalya ve Almanya devletlerine kaybettiği toprakları telafi etmek maksadıyla dikkatini Osmanlı'ya çevirmişti. 1713 Utrecht Sözleşme ilkelerine göre konumunu haklı görüyordu. Osmanlı'ya ait Balkanlar'ı eskisine göre daha çok önemseyen bir döneme girmişti. XVIII. yüzyılda Rusya ile Osmanlı Devleti'ne karşı yürüttüğü ortak stratejilere geri dönüyordu. 1867'de Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Beust Karadeniz meselesinde Rusya'nın aşağılandığını kabul ediyordu. Karadeniz'in silahsızlandırılması ilkesinden vazgeçilmesini talep etmişti. 1856 Paris Antlaşmasında bazı değişikliklerin yapılması maksadıyla 1867'de bir önerge verdi. Bu teklifi önce Fransa ve İngiltere'ye, sonra da Prusya ve İtalya'ya iletmişti. Rusya'nın sempatisini kazanma amacıyla davranıyordu. Değişim teklifini o dönemin İngiliz yöneticileri onaylamadı; Rusya da sesini çıkarmayarak, diplomatik alandaki faaliyetlerden uzak durmak zorunda kalmıştı.⁸³²

1860'lı yılların ortasında Almanya'nın birleşmesi Avrupa'da büyük güçlerin stratejileri ve iç politikaları üzerinde çok önemli bir etki yapmaya başlıyordu. Almanya'yı saldırgan ve güçlü Rus ve Fransız devletleri ortasında dengeleyici bir güç olarak görmelerine rağmen, İngilizler mevcut güç dengesinde konumunu savunabilmek için taze kaynaklarını harekete geçirmesi ihtiyacını duyuyorlardı.⁸³³ Aralık 1868 seçimlerini kazanan William Gladstone hükümetiyle birlikte İngiliz dış siyasetinde ciddi değişiklikler görülmeye başlanıyordu. 1856 yılından bu yana İngiltere'nin diplomatik faaliyetlerinde birçok olaylara bağlı değişiklikler yaşanmıştı. Dışişleriyle ilgili bütün kuralların ve ilkelerin modasının geçtiği varsayılıyordu. Avrupa'da eski güç dengesi yıkılmıştı; yeni güç dengesi ise oluşum halindeydi. 1870-71 Prusya-Fransa savaş koşullarında Londra hükümeti ve parlamento üyelerinin çoğu 1853-56 Kırım Savaşı boyunca da milletvekilidiler; bazıları savaş kabinesinde bile yer almıştı.⁸³⁴

1856 Paris Antlaşmasının mimarlarından Palmerston 1865'te ölmüştü; dış politikada temsil ettiği siyaset önemini yitiriyordu. 1868'te kurulan Gladstone Kabinesi'ne göre, 1855'te Dışişleri Bakanı Russell Viyana'da müzakerelerde Karadeniz'in silahsızlandırılmasını barış şartı olarak ileri sürdüğü için, Rusya çok ağır şekilde aşağılanmıştı. "*İngiliz vatanseverler İlk fırsatta Rusya'nın maruz kaldığı aşağılanmaya son vermeye kalkışacaktır*" diyordu.⁸³⁵ Gladstone kabinesi Karadeniz'in silahlanmaya açılmasını tasarladığı bir dönemde Fransa-Prusya (Almanya) gerilimi yükseliyordu. 1866'dan beri Fransa imparatoru Prusya'nın toprakça genişlemesinin Fransa'yı tehdit ettiğini ifade

⁸³¹ Hansard, Resolution. Mr. Rylands HC Db-30 March 1871 vol 205 cc 894-976

⁸³² Hansard, Resolution. Mr. Somerset Beamont, HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁸³³ Geoffrey Hicks, "Appeasement or consistent Conservatism", *Historical Research*, 84(2011), s.520-521,

⁸³⁴ Hansard, Observations, Mr. Disraeli HC Deb 24 February 1871 vol 204 cc 839-65

⁸³⁵ Hansard, Resolution. Mr. Rylands HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

ediyordu. Sınırlarında gittikçe güçlenen bir ulusun varlığından endişelenmişti. Fransa güçlü devletlerle değil de, küçük devletler ve eyaletlerle kuşatılmayı tercih ediyordu.⁸³⁶ 1870 Temmuz başında Fransa-Prusya savaşı başlamadan önce Avusturya ve İtalya temsilcileri Gladstone Hükümeti'ne savaşa giden süreci durdurmaya dönük diplomatik faaliyetlerine destek vermesini teklif ettiler. Prusya'ya savaş ilan etmemesi için Fransa'nın ortak bir deklarasyonla uyarılması gündeme getirildi. İngiliz temsilciler böyle bir deklarasyona imza atmaktan kaçındıkları gibi, arabuluculuğa soyunan devletlerin Fransa-Prusya savaşını önleyecek etkili girişimlerini de başarısız kılmışlardı. Bir İngiliz Milletvekili Robert Peel yaptığı bir konuşmada ülkesinin savaşı teşvik ettiğini iddia edecekti: *“Mavi Kitap'a baktığım zaman, Prusya-Fransa savaşı meselesinde kendi hükümetimizin dayattığı siyasetten dolayı büyük bir utanç duyuyorum; en derin acıları yaşıyorum.”*⁸³⁷

Prusya-Fransa savaşının patlak vereceği dönemde Prusya ve Rusya arasında ortak davranmayı bağlayıcı kılacak 13 Temmuz 1870 tarihli deklarasyon paylaşılmıştı. Bir savaş halinde Rusya'nın Fransa'yla ortak davranmasını engellemek maksadıyla Prusya yönetimi, Rusya'nın 1856 Paris sözleşmesiyle ilgili değişiklik talebine olumlu bakıyordu. İki devlet arasında paylaşılan deklarasyonlara göre, Karadeniz'de Rusya'ya dönük sınırlamaların feshedilmesi sorununda Prusya kesin destek vereceğini garanti ediyordu. Prusya Devleti'nden yardım teminatı alan Rus yönetimi Fransa ile müttefiklik ihtimalini devreye sokmayacaktı.⁸³⁸ 19 Temmuz 1870'te III. Napolyon Prusya'ya savaş ilan etti.⁸³⁹ Fransız ordularıyla Prusya kuvvetleri arasında sıcak çatışmalar başlamıştı.⁸⁴⁰ İngiltere tarafsızlığını ilan ettiği halde, Fransa Hükümeti İngiltere'nin Prusya'ya karşı kendilerine destek vereceğine inanıyordu. Savaş başlamadan önce Londra Hükümeti Fransa'yı Prusya'ya karşı saldırgan siyasetinde desteklemiş, cesaretlendirmişti. 1853'ten beri Avrupa kıtasında İngiltere'nin en yakın müttefiki olan Fransa, savaş halinde olduğu Prusya karşısında tamamen yalnız bırakılmıştı; kaderi, İngiliz yönetiminin kayıtsızlığından dolayı savaşın sonucuna bağımlı hale getirilmişti.⁸⁴¹

Londra Hükümeti'nin Fransa-Prusya savaşında tarafsız bir siyaset izlemesi iki olguya dayanıyordu. Birincisi, Fransa'nın Akdeniz'de siyasi bir üstünlüğe ve güçlü bir donanmaya sahip olmasından duyulan endişeydi; ikincisi de, 1856 Sözleşme koşullarının Osmanlı nezdinde artık sürdürülmek istenmemesiydi. Prusya tarafından Fransa'nın siyasi ve askeri gücünün kırılması ve

⁸³⁶ Hansard, The Earl of Rasebury, HL Deb 09 February 1871 vol 204 cc10-50

⁸³⁷ Hansard, HC Deb 17 February 1871 vol 204 cc387-455

⁸³⁸ Hansard, Resolution, Gladstone, HC Deb 31 March 1871 vol 205 cc989-1013

⁸³⁹ David Thomson, **Europe Since Napoleon**, Penguin Books, 1990, s.317

⁸⁴⁰ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Bertrand Taithe, **Citizenship and Wars: France in Turmoil 1870-1871**, Routledge, 2001

⁸⁴¹ Hansard, Mr Gladstone, (France and Germany- Terms of Peace) HC Deb 17 February 1871 vol 204 cc387-455

Osmanlı-Rus geriliminin tırmandırılması gibi stratejik hedeflere sahip İngiltere'nin siyasi tavrını Fransa-Prusya gerilimi ve patlak veren savaşı boyunca dört olgu belirlemiştir. Birincisi, İngiltere'nin tarafsızlığının muhafaza edilmesi; ikincisi, Avrupalı büyük devletler arasında tampon devlet olarak inşa edilmiş Belçika'nın tarafsızlığı; üçüncüsü, savaş bölgesini sınırlayacak ve başka bölgelere sıçramasını engelleyecek şekilde tarafsızlık siyasetini yürüten devletlerin arasında ortak bir anlayışın kurumsallaşması ve savaşan taraflar arasında herhangi birinin arabuluculuğuna kendi başına soyunmaması; dördüncüsü ise barışın gerçekleştirilmesi ya da en azından barış şartlarının tartışıldığı ateşkesin sağlanmasıdır.⁸⁴² Dış politikada duygusallığı eleştiren İngiliz Dışişleri Bakanı Granville bu konuyu şöyle ele almıştır:

Fransız ve Alman yönetimleriyle kişisel ilişkilerim var. Bu iki ülkede çok sayıda yakın dostlara sahibim. Ama iş siyasal ilişkilere geldi mi, bu ülkelerle kurduğum yakın duygusal bağların hiçbir önemi yoktur. Her iki ülkede bizim tarafsızlık siyasetimizden nefret etseler bile, İngiltere'nin çıkarları gereği öyle davranmak zorundayız.⁸⁴³

Gladstone'a göre ise savaşan güçler karşısında tarafsızlık da bir savaş şekliydi. Ona göre, tarafsız güç olmanın sırrı, tarafsız güçlerden bir kısmıyla ayrı bir örgütlenmeyi gütmeme siyasetiydi. Savaştan istenen sonuç alınması için, tarafsız ülkelerin bir bütün olarak aynı şekilde davranmaları çok önemliydi. Savaşta yaşananların doğurduğu çoğu neticeler tarafsız güçlerin nasıl davrandığına bağlı olarak belirleniyordu. Savaşta geri kalan hususlar da düşman kuvvetlerinin yapısı tarafından şekilleniyordu.⁸⁴⁴

İngiltere savaşla alakalı hiçbir fikir açıklamayarak tarafsızlığını muhafaza ediyordu. Dışişleri Bakanı mesele hakkında sorulan sorularda hiçbir beyanda bulunmuyordu; hep sessiz kalıyordu. Diğer uluslarla ortak hareket edebilecek diplomatik faaliyetlerden de uzak duruyordu. 19 Ağustos 1870'te İngiltere Paris Büyükelçisi Lord Lyons kendi hükümetinden Fransa ve Prusya arasında arabulucu olarak hareket etmeme talimatı almıştı; savaşan taraflar arasında her türlü ilişkilerden uzak durma nasihatine göre davranıyordu. Akdeniz'de Fransız yayılma gücünün kırılması ve Karadeniz'in silahlanmaya açılması isteğine sahip Gladstone Kabinesi, ileri süreceği barış şartlarının olgunlaşması için, Fransa'nın yenilgiyi mutlaka kabul etmesini bekliyordu. 27 Ağustos 1870'te İtalya; İngiltere'ye eyleme geçme çağrısında bulunmuştu. İngiltere sessizliğini korudu. 2 Eylül 1870'te Fransız ordusu Sedan'da yenildi ve III. Napolyon tutsak düştü.⁸⁴⁵ Fransa'ya sempati besleyen çok sayıda devlet

⁸⁴² Hansard, The Earl of Rasebury, HL Deb 09 February 1871 vol 204 cc10-50

⁸⁴³ Hansard, Address to Her Majesty On Her Most Gracious Speech, Earl Granville, HL Deb, 09 February 1871, vol 204 cc 10-50

⁸⁴⁴ Hansard, HC Deb 17 February 1871 vol 204 cc387-455

⁸⁴⁵ A. J. P. Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe, 1848-1918*, Oxford, 1974, s.xxv

Prusya ile yenilmiş Fransa arasında 10 Eylül 1870'te Gladstone'a arabuluculuk yapmasını önermiştiler. Fransa Londra Büyükelçisi M. Jules Faure, Londra ile işbirliğinin çok değerli olduğunu, Fransa'nın savaştan acı çekerken, eski müttefiklerinin ilgisizliğinden derin hayal kırıklığına kapıldıklarını açıklamıştı. Londra hükümetine göre, İngiltere kendi haklarının ve gücünün ötesinde davranmaya kalkışırsa, kendi çıkarlarına mutlaka ihanet edecekti; son derece dikkatli davranmalıydı. Savaşın sona erdirilmesi ve koşulların yumuşatılması, savaşan taraflar arasında barış umudunun ortaya çıkmasından sonra yapılabilirdi.⁸⁴⁶

Güç Dengesinde Rusya ve İngiliz Diplomasisinin Etkileri: Prusya ordusu III. Napolyon'u teslim aldığı halde, iki devlet arasında ateşkes henüz sağlanamamıştı. Fransa Dışişleri Bakanı M. Thiers 17 Eylül'de Londra'ya resmi görüşmelere geldiği zaman eğer İngiltere'nin tarafsız devletlerle savaşı sona erdirmeye amacıyla birlikte davranması halinde, Prusya'nın Fransa topraklarından geri çekileceğini ve böylece savaşın son bulacağını dile getirmişti. M. Thiers Londra ziyaretinde iki bölümden ibaret siyasi bir beklenti koymuştu ortaya: Birincisinde, İngiltere ile Fransa'nın uzun süreden beri müttefik olduğu hatırlatılıyordu; diğerinde ise Avrupalı devletlerle oluşmuş ortak kurullarda Fransa'yı da savunacak şekilde aktif bir diplomasiye girişmesi arzu ediliyordu. Londra müzakerelerinde gereken yardımı alamayan ve Prusya karşısında kendi kaderlerine terk edildiği gerçeğiyle yüzleşen M. Thiers, "*Savaş başlar başlamaz İngiltere'nin dost bir müttefik gibi davranmadığını, çok üzüldüğünü ve hayal kırıklığına uğradığını*" açıkladı. Bunun üzerine, tarafsızlık konularını savunan İngiliz Dışişleri Bakanı Granville, "*İngiltere hükümeti kendi ülkesi ve menfaatleri için en iyi yargıyı verecek olgunluktadır*" cevabını vermişti.⁸⁴⁷

Prusya-Fransa savaşında birtakım planlarını hayata geçirme niyetiyle davranan İngiltere tam bir sessizlik içinde kalarak çok önemli ve etkili siyasi bir yol izliyordu. Hükümet sözcüleri savaşan tarafların aşırıya kaçtıklarını dile getirmekle yetiniyorlardı; savaşı durdurmayla alakalı öneriler hakkında bir görüş bildirme arzusuyla davranmıyorlardı. Arabuluculuk önerisine genelde hep şöyle karşılık veriliyordu: "*Savaşan her iki tarafın kabul edebileceği bir uzlaşma temeli açık şekilde ortaya konulur ve o temel üzerinden barış için hareket etmeye karar verilirse, arabuluculuk yapma arzusuna sahip olabiliriz.*"⁸⁴⁸ İngiltere; güç dengesinde kendi içinde bölünmüş, parçalanmış ve birbirlerine güvensiz bir hava içinde yaklaşan devletler topluluğu görme eğilimindeydi; Fransa-Prusya savaşında "*bencil tecritlik*" adını verdiği bir siyaset izliyordu.⁸⁴⁹ Prusya dışında bütün Avrupalı devletler

⁸⁴⁶ Hansard, HC Deb 17 February 1871 vol 201 cc387-455

⁸⁴⁷ Hansard, Mr Gladstone, (France and Germany- Terms of Peace, HC Deb 17 February 1871, vol 204 cc387-455

⁸⁴⁸ Hansard, HC Deb 17 February 1871, a.g.e.

⁸⁴⁹ Hansard, HC Deb 17 February 1871, a.g.e.

İngiltere'nin müttefikleriydi. Rusya'nın savaşa cesaret edebilecek koşulları yoktu. Rus devlet adamları zayıflıklarını çok iyi biliyorlardı. Orta Asya'da tahribatlara açık olduklarını, Polonya'da mücadele etmek için 200 bin kişiye ihtiyaç duyduklarını ve Avusturya'nın onlara karşı önemli silahlara sahip olduğu biliniyordu. Rusya'nın çekingen olduğu koşullarda İngiltere bir konferansın düzenlenmesini uluslararası gündeme taşıyordu.⁸⁵⁰ Başbakan Gladstone 1856 Paris sözleşmesinin Karadeniz'le ilgili maddesinin değiştirilmesini gündeme getirdiği zaman, bu siyasi eylemin ne anlama geldiğinin farkındaydı. Yaklaşık on dört sene önce 6 Mayıs 1856'ta bu fikrini gayet açık şekilde açıklamıştı. Ona göre, 1856 Paris Antlaşması Karadeniz'in tarafsızlaştırılmasını, başka bir deyişle o bölgedeki devletlerin sınırlandırılmasını sağlıyordu. 1856 Mayıs'ında Parlamento konuşmasını şöyle tamamlamıştı:

Sivastopol'daki Rus askeri birlikleri ve büyük donanması İstanbul'u ve Osmanlı'nın diğer bölgelerini kolayca işgal edebilecekti. Bu durumu Osmanlı'nın bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne bir tehdit oluşturacaktır. Ama 1856 Paris Sözleşmesi bu tehlikeyi tamamen sona erdirdi. İstanbul'un güvenliğini tehlikeye atmayacak şekilde, Karadeniz'de küçük gemilerin bulundurulmasına izin verildi. Rusya artık Osmanlı'yı tehdit edemeyecektir.⁸⁵¹

Gladstone kabinesi Karadeniz'in silahlanmaya açılmasını, Rusya'nın büyük bir donanma bulundurmasını ve Boğazları tehdit etmesini artık İngiltere'nin çıkarı olarak değerlendiriyordu. Osmanlı'nın tehdit altında olmasını planlıyordu. 1870'te İngiltere parlamento kayıtlarında Konferansla ilgili 26 numaralı yazışmada, Rusya'nın, acil bir uygulama olmaksızın 1856 sözleşmesinde sadece teorik bir ilkenin feshedilmesini arzuladığı belirtilmişti. 63 numaralı başka bir belgede ise Rus İstanbul Büyükelçisi Generali İgnatiev'in Osmanlı Sadrazamına, "*Attığı adımlarla çarın onuru tatmin olmuştur, Karadeniz'de bir donanma inşa etmek gibi bir niyetimiz yoktur*" açıklaması vardı. Rusya'nın saldırgan olmayan bir ihtiyatlıkla davranmasının nedeni Avrupa'da müttefikinin olmamasıydı. Rusya; büyük güçler karşısında tek başına kalmaktan korkuyordu. Ama İngiltere, onun korktuğu koşulların dışına adım atmasını sağlayacak ve ardından ona uluslararası seviyede çok önemli bir diplomatik zafer kazandıracaktı. Uluslararası kamu hukuk alanında ciddiye alınacak bir mevziyi ele geçirmesine yardımcı oluyordu. İngiltere milletvekillerinden Charles Dilke bu hususla ilgili şunu söylemişti: "*Attığımız adımların sonuçları son derece üzücü ve yürek parçalayıcı. Hâlbuki Prusya-Fransa Savaşı çıkmadan hemen önce 1856 Paris Antlaşmasının çok daha geniş bir alana yaymayı kararlaştırmıştık.*"⁸⁵²

⁸⁵⁰ Hansard, Resolution, Sir Charles W. Dilke HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁸⁵¹ Hansard, The Treaty of Peace –Adjourned Debate (Second Night). Mr. Viscount Palmerston. H C Deb 06 May 1856 vol 142 cc17-136

⁸⁵² Hansard, Resolution, Sir Charles W. Dilke HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

1856 Antlaşması'nın esas özü Karadeniz'in tarafsızlaştırılmasıydı. İngiltere ve müttefikleri bu amacın gerçekleşmesi yönünde Rusya'ya karşı savaşmışlardı. Fakat Rusya bu sözleşmenin esas ruhunu oluşturan hükümlerin değişmesi yönünde Gladstone hükümeti ve Prusya tarafından cesaretlendiriliyordu.⁸⁵³ Gladstone hükümeti 1856 Sözleşmesinde değişiklik yapabilmesi amacıyla Fransız-Prusya savaşının sürmesinden ve savaşın sonuçlarından aşırı kaygılanan devletlerin çaresiz bir şekilde kendi ayağına kadar gelmesini bekliyordu. 18 Ekim 1870'te Avusturya yönetimi İngiltere'ye, Avrupa barışı için harekete geçmesi gerektiğini yeniden bildirdi. 25 Ekim'de Avusturya ve İtalya temsilcileri İngiltere'ye tekrar çağrıda bulunarak, Avrupa barışı için hep birlikte davranmayı talep ettiler. Fakat Londra hükümeti onu da reddetmişti. Savaş halindeki Fransa da ateşkesin yapılması için devamlı olarak İngiltere'ye arabuluculuk yapma çağrısında bulunmasına rağmen, İngiliz idareciler kayıtsızlıklarına devam ediyorlardı. Fransız ordusunun Prusya karşısında yenileceğinin kesinleştiği koşullar altında İngiliz Hükümeti Rusya'yla yürüttüğü resmi olmayan gizli görüşmelerde ilerleme kaydediyordu. 1856 Sözleşmesine taraf Avusturya ve İtalya yönetimleri savaşın durdurulması yönünde tekrar İngiltere'nin yardımına başvurmuşlardı. Bu durumu Londra hükümeti stratejik bir plan çerçevesinde kullanmak niyetindeydi. Bu nedenle 16 Ekim 1870'te Granville; Petersburg İngiliz Büyükelçisine Rus Dışişleri Bakanı Prens Gorchakov ile gizlice görüşmeleri sürdürme talimatını verdi.⁸⁵⁴

Fransız-Alman Barış Sürecinde Karadeniz Meselesi ve 1856 Paris Sözleşmesi: Fransız temsilcisi Kont de Chaudordy İngiltere Dışişleri Bakanı'na eski bir müttefik ve dost bir ülke olarak barışın tesis edilmesine yardımcı olunmasını rica eden bir telgraf çekmişti. Eğer bir kongre düzenlenirse, Fransa'nın taviz vermekten kaçınmayacağı, kongrenin düzenlenmesinde İngiliz yetkililerin harekete geçmesine ihtiyaç duyduklarını ve ağır bir tazminatı bile ödemeye göze aldıkları bildirilmişti. Savaşın durdurulmasında Prusya Devleti'nin ikna edilmesi önemliydi; bunu ancak Rus Çarının başarabileceği öne sürülüyordu. Rusya'nın 1856 Paris Antlaşmasının üçüncü maddesinin değiştirilerek Karadeniz'in silahlanmaya açılmasıyla ilgili talebini Gladstone kabinesi; İngiltere ile birlikte barışın mutlaka tesis edileceğine inanan İtalya, Avusturya ve Fransa'nın gündemine taşımıştı.⁸⁵⁵

Rus Genelgesi'nin gündemde olmadığı 16 Ekim 1870'te, İngiltere Parlamentosunda 202 numaralı olan bir yazışma Londra Hükümeti tarafından Rus Hükümeti'ne gönderilmişti. O telgrafta Gladstone, Rusya ile anlaşmak istediğini, ortak ve karşılıklı çıkar temelinde buluşmaktan

⁸⁵³ Hansard, Observations, Mr. Disraeli HC Deb 24 February 1871 vol 204 cc 839-65

⁸⁵⁴ Hansard, Mr Gladstone, (France and Germany- Terms of Peace), HC Deb 17 February 1871 vol 204 cc387-455

⁸⁵⁵ Hansard, HC Deb 17 February 1871, a.g.e.

memnurluk duyacağını söylüyordu. Fransa ve Prusya arasında barışın gerçekleşebileceği ve Rusya ile ortak hareket edilmek istendiği vurgulandı. Telgraf Çar'a sunulmuştu. 19 Ekim 1870'te Çar kendi kabinesini topladı; İngiltere'nin Rusya ile ortak hareket etme teklifi değerlendirildi; İngiltere'nin yardımcı olması halinde Rusya'yı geçmişten beri bağlayacak sözleşmelerin feshedilmesinde uluslararası şartların uygun olduğuna karar verildi.⁸⁵⁶ Sözleşmeye taraf olan Fransa'nın ikna edilmesi için sahada Prusya'nın askeri baskısı kullanılacaktı. İngiltere St. Petersburg Büyükelçisi, Dışişleri Bakanı'na gönderdiği bir yazıda Rusya'nın Fransa'ya daha fazla saldırılmaması hususunda Prusya yönetimini ikna edebileceğini, ama bu yardımının karşılığında 1856 Paris Antlaşmasının değiştirilmesini istediği yazılıyordu. Gorçakov, Londra hükümetinden bir cevap bekliyordu. Bunun üzerine Gladstone hemen bir adım attı. Kont Bismarck'a özel bir konvoy göndermeye karar verildi.⁸⁵⁷ Rusya'nın 1856 Paris Antlaşmasına ait üçüncü maddenin değiştirilmesi talebini Gladstone kabinesi onaylamıştı.⁸⁵⁸ Ruslar 1856 Paris Antlaşması'yla ilgili İngiliz-Rus ortak faaliyetini kamuoyuna sızdırdı. Prusya'nın Fransa'ya daha fazla yüklenmemesi, egemenlik ve bağımsızlık haklarına saygı duyması, Fransa'nın işgaline son verilmesi meselesi doğrudan doğruya Rusya'nın Osmanlı zararına elde edeceği ayrıcalıklarla bağlantılı hale getirilecekti.⁸⁵⁹ Gladstone, böyle bir gelişmeyi şöyle resmetmişti: *"Bu hadise kesin ve belirli sınırlar içinde Rus hükümetiyle samimice ve sağduyulu hareket etmenin bir işaretidir. Rusya'yla Osmanlı aleyhine yapılacak antlaşmayı ılımlılığın, adaletin ve barışın başarılması olarak görüyoruz."*⁸⁶⁰ Muhalefet eleştirilerine karşı öne sürdüğü gerekçe şuydu: *"Eğer Rusya'yı kendi eylemleriyle baş başa bıraksaydık, Avrupa'da tarafsızlığa ihtiyaç duyduğumuz böyle önemli bir zaman diliminde bu gücü kendimize düşmanlaşmış bulacaktık. 1870'li yılların sonuna doğru Avrupa'da Rusya'nın yıkıcı tarafıyla karşı karşıya gelecektik."*⁸⁶¹ İngiltere Başbakanı bir başka konuşmasında da Karadeniz'in silahsızlandırılmasının İngiltere'nin hiçbir zaman önemli bir amacı olmadığını, dönemin Dışişleri Bakanı'nın meseleyi yeterince ciddiye almadığını ileri sürdü.⁸⁶²

Gladstone kabinesinin diplomatik faaliyetlerine güvenen Rus Dışişleri Bakanı Gorchakov; Çarın 1856 Paris Antlaşmasına artık bağlı olmadığını ilan etti. Karadeniz'de Rusya'nın donanma bulundurmasını ve Karadeniz sahil limanlarını askeri amaçlarla kullanımını yasaklayan maddelerin değiştirilmesi talep ediliyordu.⁸⁶³ Gladstone Hükümeti Prusya ile birlikte uluslararası bir konferans

⁸⁵⁶ Hansard, Resolution, Sir Charles W. Dilke HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁸⁵⁷ Hansard, Observations, Mr. Disraeli HC Deb 24 February 1871 vol 204 cc 839-65

⁸⁵⁸ Hansard, Mr Gladstone, (France and Germany- Terms of Peace), HC Deb 17 February 1871, vol 204 cc387-455

⁸⁵⁹ Hansard, Observations, Mr. Disraeli HC Deb 24 February 1871 vol 204 cc 839-65

⁸⁶⁰ Hansard, Peace-Resolution, Mr. Gladstone, HC Deb 17 February 1871 vol 204 cc387-455

⁸⁶¹ Hansard, Resolution, Sir Charles W. Dilke HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁸⁶² Hansard, Observations, Mr. Disraeli HC Deb 24 February 1871 vol 204 cc 839-65

⁸⁶³ Hansard, Address to Her Majesty on Her Most Gracious Speech, The Marquess of Westminster, HL Deb, 09 February 1871, vol 204 cc 10-50

hazırlığını başlatmıştı. Gladstone bu hususta 1856 Antlaşması'nda ihtiyaçtan ötürü bazı maddelerinin değiştirilmek zorunda kalacağını, Rusya'nın uluslararası hukuk sistemiyle ilgili olarak yapacağı birtakım öneriler samimice değerlendireceklerini ve onun tatmin olabileceği bir değişikliği hayata geçireceklerini söyledi.⁸⁶⁴

Hâlbuki İngiltere konferansı kabul etmeseydi, Rusya'nın savaş çıkarması mümkün değildi. Avusturya'yı işgale kalkışamazdı; çünkü Avusturya'nın savunma yapabilecek güçlü bir kara ordusu vardı. Osmanlı'yı işgale karar verseydi, İngiliz donanmasıyla desteklenen Avusturya ve Osmanlı orduları Rusya'yı kolayca yenebilirdi. Fransa-Prusya savaşının en kötü anında Rusya için toplantıların düzenlenmesine karar verilmişti. Bir İngiliz Milletvekili Gladstone'nun Rus yanlı siyasetini delirmişlik olarak görüyordu: 1856 Paris sözleşmesinde İngiltere'nin en yakın müttefiki Fransa'nın rızası ve onayı alınmadan Rusya ile masaya oturulacaktı.⁸⁶⁵ Rusya ile asla savaş düşünmediklerini söyleyen Gladstone sözleşmelere aykırı siyasetini haklı göstermeye çalışırken konferans kararının doğru ve yerinde bir karar olduğunu açıkladı.⁸⁶⁶

İngiltere konferansa katılacağını ilan ettiği anda Rusya için var olan sınırlayıcı kurallar ortadan kalkmıştı; Osmanlı ise sınırlayıcı mevcut kurallar içine daha çok sıkıştırılmıştı. İngiltere'nin tek yanlı önergesi diğer devletler tarafından onaylanınca evrensel bir yükümlülüğe bürünecek ve onu uluslararası hukukun bir parçası yapacaktı.⁸⁶⁷ Çünkü 1856 Antlaşması'nın yanında bir de 16 Nisan 1856 Antlaşması vardı. Taraf ülkeler İngiltere, Avusturya ve Fransa'ydı. Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumakla sorumlu tutulmuşlardı. Protokolün ikinci maddesine göre, imza atan ülkelerin rızası olmadığı sürece hiçbir gücün Osmanlı'ya karşı olan yükümlülüklerinden kurtulması mümkün değildi.⁸⁶⁸ Avusturya ve Fransa'nın da onayına ihtiyaç duyan Gladstone konferansla ilgili faaliyetlerini haklı çıkartmaya dönük açıklamalarında İngiltere'nin ilk görevinin Osmanlı'yı korumak olmadığını, ilk görevinin kendi 30 milyon vatandaşına hizmet etmek ve onların menfaatlerini korumk olduğunu, bu sebeple Karadeniz meselesinde kendi hükümetinin farklı bir hadisenin mümkün olabileceğini gerçeğini tanıdığını, söylemişti. Karadeniz'in silahlanmaya açılmasını kendi en derin çıkarlarına hizmet edecek siyasi bir yol olarak görüyordu.⁸⁶⁹

⁸⁶⁴ **Hansard**, Observations, Mr. Gladstone, HC Deb 24 February 1871 vol 204 cc 839-65

⁸⁶⁵ **Hansard**, Resolution, Sir Charles W. Dilke HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁸⁶⁶ **Hansard**, Observations, Mr. Gladstone, HC Deb 24 February 1871 vol 204 cc 839-65

⁸⁶⁷ **Hansard**, Resolution, Sir Charles W. Dilke HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁸⁶⁸ **Hansard**, Resolution, Mr. Somerset Beamont, HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁸⁶⁹ **Hansard**, Resolution, Mr. Rylands HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

Rus Dışişleri Bakanı Prens Gorchakov ile İngilizler arasında süre giden ön görüşmeler ortaya çıktığı zaman, Avrupalı güçler şaşırmış gibiydi. Barış zamanında Rusya'nın sınırlayıcı kurallarla bağlanmasını eleştiren ve yumuşatılmasını talep etmeye hazırlıklı olan Batılı devletler zamanlamaya bir anlam verememişlerdi. Antlaşmanın taraflarından biri olarak Fransa zor durumdayken, Paris sözleşmesinin yeniden gözden geçirilmesi uluslararası meşruluk açısından yadırganmıştı.⁸⁷⁰ İngiltere'nin onayı olmadan Rusya'nın uluslararası bir konferansa gitmesi imkânsızdı. Henry Elliot Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi General İgnatiev'e konferansın belirlenmiş bir konusu hakkında haberi olup olmadığını sorduğunda, İgnatiev, "*Konferans; Karadeniz'in silahsızlandırılma sürecine son verecektir*" demişti. Rusya'nın Karadeniz'i askeri niyetlerine göre kullanmasını geçerli kılacak hukuki değişiklikler, diğer devletlerden habersiz yapılan gizli toplantılarla çoktan güvence altına alınmıştı. Bu durum alışlagelmiş diplomatik kuralları açıkça çiğniyordu.⁸⁷¹ 21 Kasım 1870'te Henry Elliot kendi hükümetine şunları yazmıştı: "*Karadeniz'de tarafsızlığın yerini alabilecek etkili bir güvenlik sistemi bulunamayacaktır; Osmanlı Devleti'nin güvenlik endişeleri ciddi şekilde artacaktır.*"⁸⁷²

Rusya 1856 Paris sözleşmesinin bazı hükümlerinden rahatsız olduğunu uluslararası kamuoyuna ilan etmişti. Rus hükümeti açık açık Avrupa kamu hukuku sistemini çiğnemeye yelteniyordu. Rusya sözleşmeyle ilgili şikâyette bulunabilirdi; ama hukuken onu feshedecek bir hakka sahip değildi. Osmanlı, Rus talebini hemen reddetmesine rağmen, cevabı kararsızlıklarla doluydu; çünkü konumu diğer ülkelerin antlaşmaya ne oranda sadık kalacağına bağlıydı. Avusturya Kralı gelişmeler karşısında şaşkınlığını saklamıyordu; İngiliz hükümetini itirazlarla sürekli bunaltıyordu, yayınladığı nota oldukça sertti. Rusya'nın değişiklik önerisine şiddetle karşı çıkıyordu.⁸⁷³ İtalya ise Fransa'nın savaşta olmasından dolayı, müzakerelere katılamayacağını ilan etmişti.⁸⁷⁴ Prusya'ya gelince, Kırım Savaşı boyunca tarafsız devlet rolünü üstlenmişti. Fakat 1870'te İngiltere'nin yanında en yetkin konumda diplomatik faaliyetleri yürüten ve Rusya'nın Karadeniz'de önünün açılmasını sağlamaya çalışan devletlerden biriydi.⁸⁷⁵

İngiliz Kabinesi 23 Kasım 1871'de Prusya ile birlikte Rus önergesini onaylamıştı.⁸⁷⁶ 25 Kasım 1870'te ise konferansı kabul etmiş ve kararını 27 Kasım'da Fransa'ya telgrafla bildirmişti. Telgrafın

⁸⁷⁰ **Hansard**, Address to Her Majesty on Her Most Gracious Speech, Earl of Rosebery, HL Deb, 09 February 1871, vol 204 cc 10-50

⁸⁷¹ **Hansard**, Resolution, Sir Charles W. Dilke, HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁸⁷² **Hansard**, Address to Her Majesty on Her Most Gracious Speech, Earl of Rosebery, HL Deb, 09 February 1871, vol 204 cc 10-50

⁸⁷³ **Hansard**, Resolution, Sir Charles W. Dilke, HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁸⁷⁴ **Hansard**, Resolution, Mr Goldsmith HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁸⁷⁵ **Hansard**, Resolution, Lord John Manners HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁸⁷⁶ **Hansard**, Resolution, Lord John Manners HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

Fransa'ya ulaştığı bir zamanda, İngiliz hükümet yetkilileri St. Petersburg ve Paris'teki Büyükelçilerini Prusya taslağını kabul ettikleri hakkında bilgilendirdiler. 30 Kasım 1870'te Fransızlar İngiliz Dışişleri Bakanı Granville'e çektiği bir telgrafta Rus talepleri ve konferans hakkında derin şaşkınlığını ifade ediyordu. İngiltere Paris elçisi Lord Lyons ise şunları bildirmişti: "*Prusya ile olan savaşımdan dolayı, konferans önerisini Fransa'ya sunan İngiltere olmuştu. Fransız hükümetine konferanslara ve alınacak kararlara razı gelmesi telkin edilmişti.*"⁸⁷⁷ Büyükelçinin bu söylemi sonradan İngiltere Başbakanı'nca da onaylanacaktı. Gladstone'un Rusya ve Fransa'ya gönderdiği önerge Rusya'nın hazırladığı ve Prusya devlet yetkililerine teslim ettiği önerenin aynıydı. Rusya ve Prusya konferansın Fransa'da yapılmasından yana idiler. Yer hususunda St. Petersburg yerine Londra'yı öneren Osmanlı'nın teklifi ise kabul edilmişti.⁸⁷⁸

3.2. 1856 Paris Sözleşmesi Üzerine İngiliz-Rus Gizli Müzakereleri

Prusya Kabinesi 1856 şartları arasında Karadeniz'le alakalı maddenin değişmesini arzulayan Rusya'ya tam destek sunuyordu. Konferansın kabul edildiği bir zamanda Fransa henüz ağır darbe almamıştı; gücünü muhafaza ediyordu. Osmanlı ise Avusturya ve İtalya'nın Rusya karşıtı tavırlarına ortaklı. Gladstone hükümetinin yoğun diplomasi çalışmaları neticesinde Avusturya ve İtalya devletleri Rusya'ya taviz verilmesini sonunda kabul etmişlerdi. Karasızlık içinde davranan Osmanlı yönetiminin ikna edilmesi maksadıyla Gladstone hükümeti devreye Avusturya'yı sokmuştu. Rusya ile ilgili Gladstone kararlarına muhalefet eden siyasetçilere göre İngiltere; Rusya'ya olağanüstü önemli bir zafer kazandıracaktı. Karadeniz'in silahlandırılmasında Rusya'ya tavizler verilmesine karşı çıkanlar, 1870'li yılların sonuna doğru barışın güvence altında tutulmayacağı koşulların ortaya çıkacağını ve Osmanlı-Rus savaşının mutlaka patlak vereceğini öngörüyorlardı.⁸⁷⁹

Alman İmparatorluğu Prusya'nın Karadeniz'in silahlanmaya açılmasına verdiği desteği devam ettiriyordu. İngiltere'nin Fransa'yla görüşmelerinde, Fransa tarafı Rusya'ya taviz verilmesine karşı çıkıyordu. Konferansın yapılmasını kabul etmiyordu. İngiltere ise 19 Aralık 1870'te Fransa hükümetine gönderdiği resmi bir mektupla Konferansa Fransa olmadan da gideceğini bildirildi.⁸⁸⁰ Bu arada, 2 Ocak 1871'de Alman İmparatorluğu ilan edilmişti.⁸⁸¹ 1870 Eylül'ünün ilk iki haftasında yapılan gizli görüşmeler 17 Ocak 1871'e kadar sürmüştü. 17 Ocak 1871'de başlayan açık

⁸⁷⁷ Hansard, Resolution, Sir Charles W. Dilke HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁸⁷⁸ Hansard, HC Db-30 March 1871, a.g.e.

⁸⁷⁹ Hansard, Resolution, Sir Charles W. Dilke, HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁸⁸⁰ Hansard, Resolution. Lord John Manners HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁸⁸¹ A. J. P. Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe, 1848-1918*, Oxford, 1974, s.xxv

müzakerelerden Fransız temsilciler de haberdar edildi.⁸⁸² İlk toplantıyı Fransa'ya bir telgrafla bildiren İngiltere, Rusya ile sadece resmi bazı maddeleri tartıştığını ileri sürüyordu. İngiltere, görüşmelere göre 1856 Paris Antlaşmasının uyumlu hale getirilmesi için Avrupalı devletleri ikna etmekte kararlıydı.⁸⁸³ Fransa yenilmiş halde olduğu için konferansa katılamayacağını açıkladığı zaman, İngiltere'nin konferansa katılma hazırlıklarından vazgeçmesi kurallara uygun bir davranış olacaktı.⁸⁸⁴ Fransızlar resmi yazışmalarda, Konferans amacıyla alakalı olarak Fransa'nın Osmanlı görüşlerini paylaştığını, onunla hemfikir olduğunu ifade etmişti. 1856 Antlaşmasına ait şartların değiştirilmesi yönünde yeterli neden görmüyorlardı. 1856 Paris Antlaşmasının olduğu gibi muhafaza edilmesini talep ediyorlardı.⁸⁸⁵ Prusya ve Rusya'nın baskısı sonucu Paris Antlaşmasının değiştirilmesine karşı çıkan Fransız temsilcisi M. Jules Favre'nin toplantılara katılmasına müsaade edilmeyecekti. Konferansın ilk toplantısında oluşturulan protokol, 1856 Antlaşması'na aykırı bir içeriğe sahipti.⁸⁸⁶ Bismarck'ın konferansta M. Jules Favre'yi onaylamamasını itirazsız kabul eden İngiltere, Londra'da yaşayan M. Favre ile görüşmeden yeni bir temsilci gönderilsin diye Fransa'ya tekrar baskı yapmıştı. İngiliz Dışişleri Bakanı da kendi parlamento kayıtlarına konferansın Fransa temsilcisi olmaksızın düzenlenmesinde bir sakınca görmediği notunu düşmüştü. Osmanlı'nın en yüksek menfaatlerini ilgilendiren çok önemli bir konferans meselesinde İngiltere ve diğer güçler Fransa'yı azarlamışlardı. Hukuki çerçeveye uygun olarak Fransa'yı temsil edebilecek hiçbir sorumlu çağrılmadı. Muhalif bir milletvekili şöyle diyecekti: *“Parlamento kayıtlarına baktığımız zaman fark ediyoruz ki, Fransa sadece aşağılanmakla kalmamış, ayrıca Rusya'nın talepleri kabul edilsin diye Fransız yetkililere İngiliz hükümeti rüşvet bile teklif etmişti.”*⁸⁸⁷

Osmanlı temsilcisi ilk konferansta yaptığı açıklamada 1856 Paris sözleşmesinde Karadeniz ile ilgili maddenin Osmanlı-Rus barışına önemli katkısı olduğunu, her iki ülkenin de bundan dolayı barış içinde yaşadığını, ama şimdi ise bu maddenin feshedilme talebine bir anlam veremediğini, Rusya'nın neden barış içinde yaşamaktan yana olmadığını, anlayamadığını açıklamıştı.⁸⁸⁸ Osmanlı temsilcisinin uluslararası adalet hakkındaki konuşması bazı dinleyicilerde hayranlığa yol açmıştı.⁸⁸⁹ Avusturya temsilcisi Kont Beust Osmanlı temsilcisini ikna etmekten uzak durmuştu; Babıali'yi değişiklik yönünde destekleme dileğine sahip olmadı. İngiltere temsilcileri bu durumdan tedirgin olmuşlar, Kont Beust'u bu tavrını yumuşatması yönünde uyarılmışlar.⁸⁹⁰ Osmanlı'nın konferans

⁸⁸² **Hansard**, (Russia- Question), Hc Deb 23 February 1871 vol 204 c 748

⁸⁸³ **Hansard**, Resolution, Sir Charles W. Dilke, HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁸⁸⁴ **Hansard**, Resolution. Mr. Goldsmith, HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁸⁸⁵ **Hansard**, Resolution. Lord John Manners HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁸⁸⁶ **Hansard**, Resolution. Mr Goldsmith, HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁸⁸⁷ **Hansard**, Resolution, Sir Charles W. Dilke, HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-

⁸⁸⁸ **Hansard**, Resolution. Lord John Manners HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁸⁸⁹ **Hansard**, Resolution. Mr. Goldsmith, HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁸⁹⁰ **Hansard**, Resolution, Sir Charles W. Dilke, HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

kararlarını onaylamasını teşvik etmek maksadıyla, İngiltere ve İtalya'nın vaatleriyle ona da Boğazlarla ilgili haklarda bir dizi iyileştirmeler yapma imkânı sağlayacağı belirtildi. Buna göre, Karadeniz'in tarafsızlığı tamamen feshedildi. Osmanlı nasıl uygun görürse, Boğazlardan savaş ve barış gemilerinin geçiş şartlarını öyle belirleme hakkına sahip olacaktı. Osmanlı'nın kabul etmediği madde İngiliz temsilcisinin ikna etmesiyle, Osmanlı tarafından benimsenmişti. Tuna'da Avrupa Komisyonu'nun vazifesi 12 yıl daha uzatıldı; İstanbul hükümeti Tuna'ya savaş gemisi gönderebilecekti.⁸⁹¹

24 Ocak 1871'deki ikinci toplantıda Prusya ve Rusya bir öncekine göre daha az aktifti. Fransız temsilci Due de Broglie konferansın bitiminde bir konuşma yapmaya davet edilmişti. Londra Hükümeti bu olaydan yola çıkarak, Fransa'nın konferansa katıldığını, 1856 Antlaşmasındaki bazı maddelerin değiştirilmesinde hukuki ölçülere uyulduğunu iddia edecekti.⁸⁹² Fransa temsilcisi de Broglie 1856 Paris Antlaşması şartlarının değiştirilmesine karşı çıkmıştı. Sözleşmenin olduğu gibi muhafaza edilmesini talep ediyordu. Fakat Osmanlı sözleşme değişikliklerini onaylar onaylamaz, Fransız temsilcisinin de konferans kararlarını onaylamak zorunda kaldığı söyleniyordu. İngiliz milletvekillerinden Gilpin'e göre, Osmanlı temsilcisinin Rusya ile uzlaşmasından ve değişiklikleri kabul etmesinden sonra, Fransız temsilcisi de alınan kararları onaylamadığı halde, kabul etmeye zorlanacaktı.⁸⁹³ Alman Devleti 28 Ocak 1871'de Fransa'yla ateşkes üzerinde anlaşma sağladı.⁸⁹⁴ Alman temsilciler Berlin'e telgraf çekerek bir ateşkes kararı verildiğini bildirdiler.⁸⁹⁵ 13 Mart 1871'de Londra Konferansı son kez toplandı. İngiltere Dışişleri Bakanlığında 1856 Paris Antlaşmasının değişmiş yeni bir taslağı taraflarca imzalandı.⁸⁹⁶ Gladstone hükümetinin çabaları sonuç vermişti; Paris Antlaşmasının üçüncü maddesi feshedilmiş, Kırım Savaşında Rusya'nın kaybetmeye zorlandığı Karadeniz'deki alan hâkimiyeti tekrar geri iade edilmişti.⁸⁹⁷

Karadeniz'in Silahlandırılmasında 1856 Paris Sözleşmesi ve Yeni Gelişmeler: 14 Mart 1871'de Konferans kapandı. Granville, "*Karar alındıktan sonra, son metni Fransa'ya da imzalatacağımızı umuyoruz*" demişti.⁸⁹⁸ Muhafif milletvekillerinin iddialarına göre, Konferans bitimine doğru İngiltere ve Prusya'nın rüşvetleri ile bir başka Fransız temsilci kapanış konuşmasında

⁸⁹¹ **Hansard**, Resolution. Viscount Enfield HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁸⁹² **Hansard**, Resolution, Sir Charles W. Dilke HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁸⁹³ **Hansard**, Resolution. Lord John Manners HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁸⁹⁴ David Thomson, **Europe Since Napoleon**, Penguin Books, 1990, s.318-19

⁸⁹⁵ **Hansard**, HC Deb 17 February 1871 vol 204 cc387-455

⁸⁹⁶ **Hansard**, (Treaty of Paris (1856)- The Conference- Question, Granville HL Deb 13 March 1871 vol 204 cc1844

⁸⁹⁷ **Hansard**, Resolution. Lord John Manners HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁸⁹⁸ **Hansard**, Address to Her Majesty on Her Most Gracious Speech, Earl Granville, HL Deb, 09 February 1871, vol 204 cc 10-50

yer almıştı.⁸⁹⁹ Fransa'nın resmi görüşü baştan itibaren 1856 Paris Antlaşmasının değiştirilmesine karşıydı. Aynı görüşler sonradan Fransız diplomatları tarafından tekrarlandığı halde, konferansın bitiş gününde toplantıya getirilen kişinin Fransa'yı gerçek anlamda temsil ettiğinden şüphe edilmekteydi. Konferansta her şey Fransa'nın onayı alınmadan düzenlendi ve kararlaştırıldı. Konferansın kapanış gününde kurallara hukuki bir çerçeve sunmak gerekçesiyle rüşvet yoluyla bir Fransız temsilcisi toplantıya getirilmişti.⁹⁰⁰ Onun varlığı üzerinden konferansın meşru ve kurallara uygun şekilde gerçekleştirildiği kamuoyuna ilan edilmişti.⁹⁰¹ Fransa'nın ise Almanya ile müzakereleri 10 Mayıs 1871'de Frankfurt Antlaşması'yla neticelenmiş ve barış imzalanmıştı.⁹⁰²

İngiltere, Fransa, Prusya ve Avusturya devletleri muhtemel bir Rus saldırısı karşısında Osmanlı'yı tamamen yalnız bırakma hakkına sahip olmuşlardı.⁹⁰³ Avrupalı devletler arasında müdahalelere karşı varlıklarını korumaya dönük eşit hukuksal statüden Osmanlı tamamen mahrum bırakılmıştı. 16 Nisan 1856 Protokolünün ikinci maddesine göre, imza atan ülkelerin rızası olmadığı sürece hiçbir gücün Osmanlı'ya karşı olan yükümlülüklerinden kurtulması mümkün değildi. Bu durum uluslar hukukunun temel ilkesiydi. Fakat İngiltere'nin Rusya'ya sunduğu kolaylıklar neticesinde Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını savunan yükümlülüklerden vazgeçilmişti.⁹⁰⁴ Bu durumun ne anlama gelebileceğini Başbakan Gladstone bir konuşmasında, Karadeniz'in silahsızlandırılması şartında ısrar eden Palmerston'un gerçek amacının Osmanlı'nın zenginleşmesine, rahat nefes almasına, reformları yapmasına imkan tanınması olduğunu, ama kendi döneminde artık buna ihtiyaç duyulmadığını belirtmişti.⁹⁰⁵

Rusya'nın üçüncü maddenin onurlarını yaralandığını ifade etmesini Osmanlı temsilciler esef ve üzüntüyle karşılamışlardı. Osmanlı-Rus barışının en önemli teminatı üçüncü maddeydi. Osmanlı-Rus barışını yok edecek şekilde, üçüncü madde, yerine hiçbir şey ikame edilmeden kaldırılmıştı. Karadeniz'in silahlanmaya açılması barışın muhafaza edilmesi çabalarına ağır darbe indirdi. Osmanlı temsilcisinin açıklamalarına göre, üçüncü madde bölge barışının en temel güvencesiydi. Rusya'nın bu maddeye itiraz etmesinin nedeni neydi? Barışa hizmet eden bir maddenin lağvedilmesini neden talep etti? Birbirine düşmanlaşmış iki devletin arasında önemli büyüklükte bir bölgenin tarafsızlaştırılması barışa hizmet ederken, neden o bölgenin barışa hizmet eden işlevine son verilecekti? İngiliz Hükümeti; Belçika, Lüksemburg ve İsviçre'nin tarafsız ve tampon devletler

⁸⁹⁹ **Hansard**, Resolution. Mr Goldsmith HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁹⁰⁰ **Hansard**, Resolution. Lord John Manners HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁹⁰¹ **Hansard**, Resolution. Mr Goldsmith HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁹⁰² David Thomson, **Europe Since Napoleon**, Penguin Books, 1990, s.318-19

⁹⁰³ **Hansard**, HC Db 30 March 1871, a.g.e.

⁹⁰⁴ **Hansard**, Resolution. Mr. Somerset Beaumont, HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁹⁰⁵ **Hansard**, Observations, Mr. Gladstone, HC Deb 24 February 1871 vol 204 cc 839-65

olmasından vazgeçmezken, Karadeniz'in tarafsızlığına ve Osmanlı-Rus barışına neden son verme ihtiyacı hissetmişti? Kanada bölgesinin çevre denizlere ulaştırılması için 1817'de ABD ile İngiltere bir antlaşma yapmışlardı. Neden o bölgelerin tarafsızlığına son verilmezken, Karadeniz'in tarafsız bir bölge olmasından rahatsızlık duyulmuştu? Tarafsızlaştırılan tampon bölgeler sayesinde tarafların karşılıklı silahlanma yarışına girmesi engelleniyordu. Aynı durum Karadeniz için de geçerliydi. Bu bölgenin tarafsızlaştırılması sayesinde, Osmanlı ile Rusya arasında karşılıklı silahlanma yarışı ortadan kalkmıştı. Gladstone Konferansı hemen onayladı; çünkü Osmanlı-Rus gerginliği artacak şekilde bölgenin yeniden büyük bir cephaneliğe dönüştürülmesi, her iki ülkenin de silahlanma yarışına sürüklenmesi, Karadeniz'de birbirine düşman savaş gemilerinin dolaşması arzulanıyordu.⁹⁰⁶

Konferansta iki meseleye karar verildi: Birincisi, Karadeniz tamamen silahlanmaya açılmıştı; ikincisi, Osmanlı söz konusu olması halinde, bir devletin bir antlaşmanın yükümlülüklerinden kendini kurtaramayacağına dair geçerli bir protokolün lağvedilmesi.⁹⁰⁷ Gladstone'a göre, 1856 Paris Antlaşması'nda bazı düzenlemelere gidilmekle, İngiltere gelecekte Osmanlı'nın kaderine bağlı olmaktan çıkartılmıştı.⁹⁰⁸ Karadeniz'in tarafsızlığına hükmeden maddeye benzer hukuksal antlaşmalar İsviçre gibi zayıf devletlerin var olma koşullarını ve müdahalelere karşı korunma haklarını güçlendirmişti; büyük devletlerin saldırganlığı karşısında küçük devletlerin güvenlikleri teminat altına almıştı. Bu hukuksal zırh sayesinde güçlü ülkelerin saldırısından bu ülkeler korunuyordu. 1856 Paris sözleşmesinden beri yürürlükte olan benzer bir koruma zırhı Osmanlı'dan geri alınmış, muhtemel saldırılar karşısında çırılçıplak bırakılmıştı.⁹⁰⁹ İngiliz devlet adamlarında hâkim olan görüş şuydu: Eğer 1856 Paris Antlaşması yeniden düzenlenmeseydi, İngiltere kaçınılmaz şekilde Osmanlı'nın çıkarları için bir savaşa sürüklenecekti. Muhtemel bir Osmanlı-Rus savaşı halinde, konferansta alınan kararlar İngiltere'yi çok daha güvenli ve kendi milli çıkarlarına göre davranacağı bir zemine yerleştirmişti.⁹¹⁰

Barış karakterli olan 1856 Antlaşması'nın üçüncü maddesi Rusya'nın onurunu mu zedeliyordu? Bu sorusuna Başbakan Gladstone, "*Evet, Rusya'nın onuru yaralanıyor*" diyerek karşılık vermişti. Paris Antlaşmasının üçüncü maddesinin feshedilmesi ile birlikte Osmanlı'nın güvenlik sorunu yeniden baş gösteriyordu. Bu durum onu İngiltere siyasetine daha çok bağımlı hale getirecekti. Konferans kararlarının çıkması ve üçüncü maddenin feshedilmesiyle birlikte, Rusya ve Osmanlı arasında sınırsız bir silahlanma yarışının kapısı ardına kadar açılmıştı. Karşılıklı silahlanma sonucu

⁹⁰⁶ **Hansard**, HC Deb 24 February 1871, a.g.e.

⁹⁰⁷ **Hansard**, Resolution. Mr. Somerset Beaumont, HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁹⁰⁸ **Hansard**, Observations, Mr. Disraeli HC Deb 24 February 1871 vol 204 cc 839-65

⁹⁰⁹ **Hansard** Resolution. Mr. Somerset Beaumont HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁹¹⁰ **Hansard** Resolution. Mr. R.N.Fowler, HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

aralarında bir savaşın patlak vereceği kesindi. Bazı muhalif parlamento üyeleri, bu tehlikeli gidişatın bir an önce değiştirilmesi çağrısında bulunuyorlardı. Çünkü üçüncü maddeyi feshetmekle İngiliz hükümeti çılgın bir silahlanmayı resmen onaylamıştı.⁹¹¹ İngiliz bir kabine üyesi Konferansta alınan kararları İngiltere'nin çıkarlarıyla uyum içinde olduğunu, Konferans kararları için 'Rusya'nın ve İngiltere'nin ortak zaferi olduğu yorumunu yapmıştı.⁹¹²

Dışişleri Bakanı Granville'e göre, Konferansta alınan kararlar Avrupa kamu hukukuna göre yasaldı.⁹¹³ Rus önergesini gönüllü şekilde kabul eden İngiliz Hükümeti, sonuçların gerçekleştirilmesinde emeği geçen Prusya'ya sıcak ve dostane duygularla teşekkür etti. Prusya lideri Bismarck, 1856 Paris Antlaşması'nda yapılan önemli değişikliklerin hafızadan silinmesi için, basınla polemige girmemesi yönünde Londra Hükümeti'ne sıkı nasihatte bulunmuştu. *The Times* Gazetesi editörü Mr Rylands, İngiliz Hükümeti'nin Karadeniz'le ilgili sınırlamaların kaldırılmasında Paris Antlaşması'na taraf ülkelerin anlayışını ve işbirliği arzusunu açık şekilde desteklemekten çekinmediğini, açıkladı.⁹¹⁴

Osmanlı'nın silahlanmaya zorlanmasını ve Rusya tarafından tehdit edilecek bir konuma getirilmesini Avrupa barışı önünde çok önemli bir engelin kaldırılması olarak görüyorlardı. Birkaç yıl sonra bir Osmanlı-Rus savaşını öngörmüşler ve İngiltere'nin Osmanlı'ya karşı olan sorumluluklarından kendini sıyırdığını ifade etmişlerdi.⁹¹⁵ Eğer Osmanlı-Rus savaşı patlak verirse, İngiltere ne yapacaktı? Rusya'nın saldırgan şekilde davranmasına izin mi verilecekti? Londra Konferansı'nda yapılan başka bir önemli değişikliğe göre de Paris Antlaşması'na taraf olmuş herhangi bir ülke, antlaşmaya imza atmış diğer devletlerin onayını alma ihtiyacı duymadan, anlaşma yükümlülüklerinden istediği zaman vazgeçebilecekti.⁹¹⁶ Bir İtalyan Hükümet yetkilisi İngiliz parlamento üyelerine şikâyet etmemeleri ve silahlanma yarışına sebebiyet verdiği için konferans kararlarını alkışlamaları nasihatinde bulunmuştu: "*İngiltere konferanstan hangi çıkarları elde etmiştir? Sorusuna verilecek en uygun cevap, Karadeniz'in silahlandırılmaya açılması sonucu İtalya ve İngiltere'nin elde ettiği çıkarlardır.*"⁹¹⁷

⁹¹¹ **Hansard** Resolution. Lord John Manners HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁹¹² **Hansard** Resolution, Sir Charles W. Dilke HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁹¹³ **Hansard** Address to Her Majesty on Her Most Gracious Speech, Earl Granville, HL Deb, 09 February 1871, vol 204 cc 10-50

⁹¹⁴ **Hansard** Resolution. Mr Rylands HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁹¹⁵ **Hansard** Resolution. Mr Raylands HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976; **Hansard**, Resolution. Mr. Muntz HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁹¹⁶ **Hansard** Resolution. Viscount Enfield, HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁹¹⁷ **Hansard**, Resolution. Lord John Manners HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

1871’de Mali İflasın ve Osmanlı-Rusya Savaşının Öngörülmesi: Gladstone Kabinesi Karadeniz’i silahlanma yarışına açtı. 30 Mart 1871’de Osmanlı’nın çözüleceğine dair beklentiler ve umutlar yoğunlaşmıştı. Bu algı çerçevesinde silah satışlarında İngiliz hükümetinin elini-kolunu bağlayan kanunların yeniden düzenlenmesini ve Karadeniz’in silahlandırılmasını hızlandıracak yasal değişikliklere gidildi. Nisan 1871’de Gladstone hükümeti silahlanma faaliyetlerini hızlandırdı, parlamentonun onayıyla bütçeden silahlanmaya ayrılan pay attırıldı.⁹¹⁸ Gladstone hükümet üyesi Muntz, Osmanlı’nın çökeceğine dair beklentileri parlamentoda açıkça ortaya koyarken, Osmanlı gayrimüslimlerin Osmanlı sistemine artık anlayış ve hoşgörü göstermeyecekleri ve ayaklanacakları bir döneme hızlı bir şekilde gireceklerini ifade etmişti.⁹¹⁹

Osmanlı’nın büyük bir savaş yönünde hareket etmeye başlayacağı zaman, kendi koşullarını iyileştirme yönünde reformları hayata geçiremeyeceği meselesinin uluslararası seviyede tartışılmasına karar verilmişti. Muhtemel Osmanlı-Rus savaşına hazırlanma süreci, Osmanlı’nın ekonomik açıdan iflas etmesi anlamına gelecekti. Finansal açıdan zayıflamış ve hatta iflas etmiş bir imparatorlukta halkın çoğunluğunun ayrılma yönünde ayaklanmalara başvuracağı hesap ediliyor, imparatorluk topraklarının başka devletlere yem olacağı öngörülüyordu.⁹²⁰ İngilizlere göre, Osmanlı’nın finansal yapısı ve gelir kaynakları ancak barış döneminde yeterli olabilirdi. Fakat olası bir savaş halinde silahlanmanın maliyetlerini kaldırabilecek finansal bir yapısı ve mali gücü yoktu.⁹²¹ Rusya’nın finansal kredisi Osmanlı’ya göre çok daha iyiydi. Bundan dolayı bir savaş olayında Osmanlı’nın var olan finansal kapasitesiyle Rusya karşısında zafer kazanması imkânsız gözüküyordu. Salt bu nedene bağlı olarak Karadeniz’in silahlanmaya açılması Osmanlı’yı derinden endişelendiriyordu. Fakat İngiltere Başbakanı Karadeniz’in silahlanmayı açılmasını onayladı ve Osmanlı’nın Karadeniz’de güç kaybetmesinin kendileri için artık önemli olmadığını ilan etti. *The Times* gazetesine göre, Karadeniz’in silahlanmaya açılmasını sevinçle karşılayan Rus devleti, yakın gelecekte de Paris Antlaşmasının tümünü feshedecek bir savaşı rahatlıkla başlatabilecekti. Editöre göre, 1871’deki barış koşullarının uzun sürmeyeceği aşikârdı.⁹²² İngiliz Hükümeti, Konferans kararlarından memnundu. Osmanlı’yı zayıflatan Konferans kararları haklı gösterilirken, Londra hükümeti nezdinde Osmanlı’ya karşı düşmanlık itiraf ediliyordu; bir kabine üyesi Osmanlı’nın Avrupa’nın baş ağrısı haline geldiğini, Londra Konferansı ile birlikte Doğu meselesinin çok daha iyi bir konuma ulaştığını, Karadeniz’in silahlanmaya açılmasının İngiltere’de yaşayan her kesim için büyük bir zafer olduğunu ileeri sürmüştü.⁹²³

⁹¹⁸ Edward Ingram, *The British Empire as a World Power*, London 2001, s.25-45

⁹¹⁹ **Hansard**, Resolution. Mr Muntz HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁹²⁰ **Hansard**, HC Db 30 March 1871, a.g.e.

⁹²¹ **Hansard**, Resolution. Viscount Enfield HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁹²² **Hansard**, Resolution. Mr. Goldsmith, HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

⁹²³ **Hansard**, Resolution. Lord John Manners HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

3.3. Güç Dengesinde Üç İmparator Birliği ve Avusturya

1871 Londra Antlaşmasından sonra Rusya Paris Antlaşması'nı devreden tamamen çıkarmaya, güney Besarabya'yı geri almaya, kendisine bağımlı hale getirilmiş bir Osmanlı'yla Boğazları dolaylı ya da doğrudan kontrol altına almak gibi amaçlara odaklandı. Karadeniz'de silahlanmaya ağırlık vererek, Osmanlı'yı da benzer bir süreci takip etmeye zorlamıştı. İngiliz devlet adamlarının daha önceden öngördükleri silahlanma yarışı tüm şiddetiyle yaşanıyordu. Rus yönetimi, Avrupalı güçlere taviz vermeden, Balkan Slavlarının Osmanlı'ya karşı çok rahat harekete geçirileceğini varsayıyordu. Böylece, bir yandan Avusturya'nın Balkanlarda yayılması durdurulacak, bir yandan da Balkan devletleri Rusya'nın kontrolü altına girebilecekti. General Ignatiev, "*Avusturya ve Osmanlı'ya karşı esas silahımız Avusturya ve Osmanlı Slavlarıdır*" diyordu.⁹²⁴

Balkanlara odaklanan Gorchakov, Avrupa güç dengesine bağlı kalarak hareket ediyordu. Sorunların çözümünde müzakereler ve konferanslar ön plandaydı. Bu dönem boyunca Rusya, küçük Balkan devletçikleri yerine, Avrupalı güçlerle ilişkilerini daha çok ön plana çıkarmıştı. Balkan toplumları Rusya'yı kendi hamileri ve bağımsızlık hareketlerinde en büyük destekçileri olarak algılamaya devam ediyorlardı. Kendi aralarındaki sorunların çözümünde de Rusya'ya hakem rolü yüklemişlerdi.⁹²⁵

1870'li yılların ortasına doğru aralarındaki bağlar zayıflamasına rağmen, Rusya geleneksel olarak Almanya'nın eski bir müttefikiydi. Avusturya Slav toplulukların yaşadığı Balkanlar'da Rusya ile düşmanlaşma süreci yaşarken, Alman yönetimi tarafından durdurulmuş ve Rusya ile müttefik olması sağlanmıştı. Macar kökenli olan ve Prens Bismarck'la yakın dostluğu bulunan Avusturya bakanı Kont Andrassy Almanya ile müttefikliğin güçlü bir destekçisiydi.⁹²⁶ Almanya, Rusya ve Avusturya-Macaristan arasında 6 Haziran 1872'te Üç İmparator Birliği (Drei-Kaiser-Bund) kuruldu (Üç devlet arasındaki birlik 1878'te sona erdi. İkinci Üç İmparator Birliği ise 1881-1886 yılları arasında kurulmuştu). Birliğin esas maksadı Polonya'yı denetim altında tutmak, Fransa'yı güç dengesinde tecrite zorlamak ve Balkanlar'da Slav meselesinden dolayı Avusturya ile Rusya'nın birbirlerine düşmanlaşmasını engellemektir.⁹²⁷ Üç devlet yöneticileri arasında devlet faaliyetleri

⁹²⁴ Charles Jelavich, **Tsarist Russia and Balkan Nationalism, 1789- 1886**, University of California Press, 1958, s.228

⁹²⁵ Jelavich, a.g.e, s.227

⁹²⁶ Gwendolen Cecil (Ed.), "*1876 Constantinople Conference*", **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32) By His Daughter Lady Gwendolen Cecil vol. I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.78

⁹²⁷ "*Dreikaiserbund*", **Encyclopaedia Britannica**, Encyclopaedia Britannica Inc., 2004, 15th Edition, British Library

üstüne özel yazışmalar yaşıyordu. Avusturya-Almanya dostluğu henüz karşılıklı güvene dayanmıyordu; Almanya'nın geleneksel müttefiki Rusya'ydı. Hem Rusya hem de Avusturya ilişkilerinde Alman Prensi Bismarck kendini arka planda tutuyordu.⁹²⁸ Bismarck'ın önderliğini yaptığı bu oluşumla, Rusya ve Avusturya'nın birbirleriyle savaşmasının engellenmesi ve birbirleriyle iyi geçinmelerinin temin edilmesi amaçlanmıştı. Osmanlı-Rus savaşını teşvik edilmesini arzulayan güçler arasındaydı. Bismarck, özel yazışmalarında Osmanlı-Rus savaşının teşvik edilmesinde kaçınılmaz olarak görülen büyük bir felaketten Almanya ve Avusturya'nın kazançlı çıkmasının önemli olduğunu ifade ediyordu.⁹²⁹ Balkanlarda muhtemel ayaklanmada Pan-Slavcı unsurların önemli rolü olacaktı. Örgütlü bir güç olarak Pan-Slavcılık uluslararası politikada etkisini gösteriyordu. Sırbistan ve Karadağ Pan-Slavcılığın mayalandığı bir bölgeye dönüşmüş, Bosna ve Hırvatistan'ı etkisi altına almıştı.⁹³⁰

Üç İmparator müttefikliği kurulunca, Rusya bu ilişkiler üzerinden Avusturya'yı Osmanlı'ya karşı entrikalı bir diplomasi izlemeye teşvik etmeye başladı.⁹³¹ Avusturya'nın geleneksel siyaseti Osmanlı'yı rahatsız etme ve zayıflatma temeline dayandığı halde, Avusturya hükümetinin başındaki Kont Andrassy, Rusya'ya güvenmezken Osmanlı'ya da düşmanca duygular beslemiyordu. Bunun nedeni kişisel tarihine bağlanıyordu. Kont Andrassy hakkında 1849 Macaristan ayaklanmasında ölüm cezası verilmişti. O dönemde Osmanlı'ya sığınarak bir süre mülteci olarak yaşamıştı. Osmanlı sayesinde hayatını kurtarmasına ve Osmanlı'ya düşmanca duygular beslememesine rağmen, Kont Andrassy, Avusturya'nın geleneksel çıkarları adına ve Almanya'nın yönlendirmesiyle Rusya ile müttefik olarak Balkanların karıştırılmasına dolaylı destek sunuyordu.⁹³²

Geleneksel güç dengesinde Üç İmparator Birliği ve İngiltere etkiliydi; Fransa Devleti Almanya karşısında aldığı darbeden dolayı büyük güçler seviyesinde sayılamazdı. İngiltere yönetimi, en önemli sorunların kendileri olmadan bu üç imparatorluk arasında çözülmeye çalışıldığına şahitlik ediyordu. Avusturya-Macaristan'ın Rusya ile birlikte Osmanlı'ya ait balkan topraklarını kendi aralarında bölüşeceklerini, Almanya'nınsa Fransa'nın toparlanmasını engellemeye çalışacağı değerlendirilmişti. Güç dengesinde İngiltere'yi etkisizleştirebileceği ve prestijine ağır bir

⁹²⁸ Prens Bismarck 1870-1880 yılları arasında Alman Dışişleri Bakanıydı. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Raymond James Sontag, **European Diplomatic History: 1871-1932**, Appleton Century Crofts, 1933, s.3-58

⁹²⁹ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury** (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt. II 1869-1880, London 1922, British Library, s.180

⁹³⁰ To Lord Northbrook, January 14, 1876, a.g.e., s.70

⁹³¹ Sir Henry Elliot, **Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences** By the late right hon. Sir Henry G. Elliot, G.C.B. Edited by his daughter. (London: London Murray, Albemarle Street, W1, 1922), s.203

⁹³² Sir Henry Elliot, **Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences** By the late right hon. Sir Henry G. Elliot, G.C.B. Edited by his daughter. London: London Murray, Albemarle Street, W1, 1922, s.201

darbe vurabileceği sonucuna ulaşıldı.⁹³³ İngiliz Hükümeti üç devletin ortak davranmasından aşırı rahatsız ve kaygılıydı. Fransa'nın 1871'de Almanya tarafından yenilmesinden sonra, dış politikada manevra alanı daralmıştı. Üç İmparator Birliği ile birlikte hareket etmezlerse, onlar İngiltere'siz hareket edecek endişesi yaşıyordu. Disraeli, “*Böyle bir durumu İngiltere kabul edemez*” diyordu.⁹³⁴

6 Şubat 1873 yılındaki konuşmasında, Disraeli başbakan olduğu dönemde takip edeceği politikayı açık bir şekilde ortaya koymuştu: Doğu Meselesinde mutlaka güç kullanılmalıydı; bu meselenin ancak savaşla ya da şiddeti içermeyen ama savaş tehdidiyle hareket eden bir diplomasiyle çözüme kavuşturulacağına inanıyordu. Doğu Bunalımı boyunca 1873 konuşmasında altını çizdiği ilkeleri uygulayacaktı. Rus başkentine gönderdiği mesajın açıklığı ve netliği Aberdeen'e atfedilen yanlışlarının tekrarlanmayacağını gösteriyordu: “*1850'lerin başında Rusların ilk niyeti açık bir diplomasiyle düzenlenseydi, Kırım savaşı asla yaşanmayacaktı*” diyerek, büyük güçler arasında ortak menfaatler söz konusu olması halinde işbirliğinin geliştirilmesinde karşılıklı açık siyasetin önemine vurgu yapıyordu.⁹³⁵

1874 Şubat seçimlerinin sonuçlarına bağlı olarak Disraeli İngiltere'nin başbakanı olarak göreve başlamıştı.⁹³⁶ Disraeli'nin özel dış politik sorunları hakkında fikir alışverişinde bulunduğu bakanlardan oluşmuş küçük bir çevresi vardı. Başbakan Disraeli ve Dışişleri bakanı olan Lord Derby zaman zaman uzmanlara danışıyorlardı. Disraeli'nin bakanları arasında Lord Salisbury ve Lord Carnarvon Osmanlı'nın Avrupa sınırları dışına püskürtülmesinden ve yeni devletlerin oluşturulmasından yanaydılar. Derby de onlar gibi düşündüğü halde, Dışişleri Bakanı olarak daha pasif bir siyaset izliyordu. Başbakanın dış politikada en önemli destekçisi ve onaylayıcısı Kraliçe Victoria'ydı. Bütün meselelerde Kraliçenin onayını almaya özen gösterirdi.⁹³⁷ Üç İmparator Birliği'nin dağıtılması ve gizli bir İngiliz-Rus müttefikliğinin geliştirilmesi Disraeli'nin dış politikadaki esas stratejisiydi. 1874 Mayıs'ında Rus Çarı'nın kızıyla Edinburgh Dükü'nün evlenmesi sonucu İngiltere ile Rusya arasındaki ilişkiler iyileşiyordu. Düğün partileri hem Windsor kalesinde hem de Londra'da düzenlendi; Rus Çarı çok önemli bir misafir olarak ağırlanmıştı; memnun kalması için her şey yapılmıştı. Disraeli Rusya'ya İngiltere'nin ebedi düşmanı olarak muamele etmiyordu.

⁹³³ DP, Disraeli-Lady Brandford, Bretby Park, 6 Sep. 1875; The Marquis of Zetland (Ed.), **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield**, Cilt.I cd., London 1929, s.279, British Library

⁹³⁴ The Marquis of Zetland (Ed), “*To Lady Bradford, Brethy Park, Semtember 6th, 1875*”, **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield**, vol. I, 1873 to 1875, London, Ernest Benn Limited, 1929, Whitehall Gardens, February 24th, 1875 (Disraeli to Lady Chesterfield), s.304-380, British Library

⁹³⁵ Hansard, CCXIV, 6 Feb. 1873

⁹³⁶ The Marquis of Zetland (Ed.), “*Disraeli-Lady Bradford, London, 3 Nov. 1875*”, **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Chesterfield**, Cilt I cd, London 1929

⁹³⁷ David E Steele., **Lord Salisbury: A Political Biography**, Routledge, 2001, s.44-61

Balkanlar'da bunalımın patlamasına giden süreçte, Rus devlet adamlarıyla son derece samimi ve dostça ilişkiler içine giriyordu. Kont Shuvalov'u onun evinde sık sık ziyaret ediyordu. Hersek'te ayaklanma başladığı zaman, Disraeli Rus Büyükelçisi ile Londra'nın gece kulüplerinde ve salonlarında sık sık bir araya gelmiş, yoğun bir fikir alışverişi içine girmişti. Kont'la ilişkilerindeki samimiyetin ileri bir aşamasını simgeleyecek şekilde, 'Shuvalov' ismini 'Şu' diye çağırıyordu.⁹³⁸

İngiltere ile ilişkilerini daha ileri bir seviyeye taşıyan Rus Çarlığı Balkanlar'da açık bir saldırganlığa yönelerek, Avusturya'yı da kendi stratejisine ortak etmeye çalışıyordu. Bu durumdan rahatsız olan Avusturya İmparatoru, Mayıs 1874'te İngiliz diplomatlara Doğu Meselesinde Osmanlı hükümetiyle kötü olmak istemediğini, ama Rusya'nın sürekli ısrarlı baskıları altında kaldığını söylemişti.⁹³⁹ Andrassy ise Balkan topluluklarının yarı-barbar olduğunu, uygarlaşmalarında Avusturya ve Osmanlı'nın ortak çalışma planlarından söz ediyordu.⁹⁴⁰

1875 Nisan ayında Alman Şansölyesi Fransa'yı yeni bir savaşla tehdit etmişti. Disraeli, Üç İmparator Birliği'ni zayıflatmak niyetindeydi. Mayıs'ın ilk haftasında Derby'ye gönderdiği bir mektupta Rusya ile hatta Avusturya-Macaristan ve İtalya ile bile müttefikleşmeye gidebileceklerini yazıyordu.⁹⁴¹ 1875 Mayıs'ında Rusya'nın Londra büyükelçisi Kont Shuvalov, Çar'a yeni bir Anglo-Rus müttefikliğinin kurulması için Disraeli'nin yaptığı teklifi bildirdi. Rusya ile İngiltere'nin işbirliği sonuç vermiş, Dışişleri Bakanı Bismarck Fransa'ya dönük saldırgan siyasetinde geri adım atmak zorunda kalmıştı.⁹⁴²

Balkanlar'da Ayaklanmalar ve İngiltere-Üç İmparator Birliği Sorunları: Almanya'nın Fransa'ya karşı uzlaşmacı bir siyaset izlemeye zorlandığı koşullar altında, Haziran 1875 başında, güney Hersek'te Hristiyanlar Osmanlı'ya karşı ayaklandılar.⁹⁴³ İsyan bölgesi Hersek'te Metcovich'teydi. İsyanı durdurmak için baskıcı önlemlere başvurmadan önce, Osmanlı idarecileri halkı sakinleştirmeye çalıştılar.⁹⁴⁴ İngiliz konsolosu Holmes ayaklanma nedenini şöyle rapor etmişti: *"Nevessin bölgesinin halkı Karadağ'a göç etmişti. Geri dönmek için yetkililerden izin istediler;*

⁹³⁸ DP, Disraeli-Lady Chesterfield, London 15 June. 1875; a.g.e., 18 June 1875; a.g.e., Disraeli-Lady Bradford, 2 Jul. 1875

⁹³⁹ Sir Henry Elliot, **Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences By the late right hon. Sir Henry G. Elliot**, G.C.B. Edited by his daughter, London: London Murray, Albemarle Street, W1, 1922, s.203

⁹⁴⁰ Elliot, a.g.e., s.204

⁹⁴¹ G.E. Buckle (Ed.), "The Letters of Queen Victoria, second series", **A Selection from Her Majesty's Correspondence and Journal Between the Years 1862 and 1878**, Cilt II (1870-1878), London, 1926, s.391-392

⁹⁴² DP, Disraeli-Lady Chesterfield, London 5 May. 1875; DP, a.g.e., London, 14 May. 1875; DP, Disraeli-Lady Bradford, London, 14 May. 1875

⁹⁴³ Hardinge, Sir Arthur Henry (Ed.) (1925), **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert: Fourth Earl of Carnarvon 1831-1890**, Cilt II, III, Oxford University Press, s.325

⁹⁴⁴ NA, FO, 428/39, Sir H.Elliot to the Earl of Derby, Therapia, July 13, 1875

Osmanlı Valisi de geri dönmelerini onaylamıştı. Fakat geri döndüklerinden kısa bir süre sonra, baskıya maruz kaldıklarını ileri sürerek ayaklandılar."⁹⁴⁵

Avusturya-Macaristan ve Rus Çarı Karadağ Prensini ayaklanmada desteklediler. Osmanlı'nın ayaklanmaya müdahalesi durumunda isyancılara açık askeri ve lojistik desteğin verilmeye devam edileceği, hatta Osmanlı ordusuyla savaşılabacağı Viyana'da kabul görmüş bir politikaydı.⁹⁴⁶ Karadağ'dan isyancılar gizlice silah ve para desteği alıyor ve Avusturya-Macaristan bayrakları taşıyorlardı.⁹⁴⁷ Patlak veren ayaklanma Üç İmparator Birliği'nin yol açtığı bir sonuca bağlanıyordu.⁹⁴⁸ İngiltere İstanbul Büyükelçisi Elliot ise ayaklanmanın sorumlusu olarak doğrudan Avusturya-Macaristan'a işaret ediyordu.⁹⁴⁹ Derby "*Rusya ve Avusturya-Macaristan tarafından desteklenmediği sürece, ayaklanmanın başarıya ulaşması imkânsızdır*" diye yazacaktı.⁹⁵⁰ Disraeli'ye göre de Avusturya-Macaristan gelişmelere müdahale etmezse, ayaklanma Osmanlı tarafından kolayca bastırılacaktı. Benzer düşünceleri Sultan Abülaziz de dile getirmişti.⁹⁵¹ Ayaklanma bölgesinden sorumlu Osmanlı valisi, isyanın bastırılmasında ihtiyaç duyduğu birkaç yüz askeri Babiali'den talep etmişti. Ama Avusturya ve Rus Büyükelçileri ayaklanmaya fazla önem vermemesi yönünde Babiali'ye telkinde bulunuyorlardı.⁹⁵² Ayaklanma haberleri Batı başkentlerine yayıldığında, Osmanlı'nın söz verdiği reformları gerçekleştirmediği fikri tekrar gündeme gelmişti. Avrupa'nın rızası olmadan köklü değişimler yapılamayacağına inanılıyordu.⁹⁵³

Bosna-Hersek'te ayaklanmalar bütün şiddetiyle devam ederken, Disraeli 13 Haziran 1875'te Rus Londra Büyükelçisi Shuvalov'la birlikte bir davete katılmış, birlikte yemek yemişler, içki içmişler ve eğlenmişlerdi. Bayan Chesterfield'e yazdığı bir mektupta Rus Büyükelçisini övüyordu: "*Kont Shuvalov ile çok iyi anlaşıyorum; iyi görünümlü ve akıllı birisi. İlk görüşmemizde İngilizce bilmiyordu; şimdi ise benimle çok iyi İngilizce konuşuyor.*"⁹⁵⁴ Disraeli'nin Rus devlet temsilcisiyle neden iyi ilişkiler geliştirmek istediğinin sorusu ayaklanmadan üç yıl önce kendisi tarafından

⁹⁴⁵ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War**, I, London, 1879, s.132

⁹⁴⁶ **Derby Diaries (DD)**, 4 Aug., 1875, s.234

⁹⁴⁷ **NA, FO**, 424, Cilt 39, R.,Percy French-Derby, Vienna, 10 Jul. 1875

⁹⁴⁸ Sir Henry Elliot, **Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences By the late right hon. Sir Henry G. Elliot**, G.C.B. Edited by his daughter, London: London Murray, Albemarle Street, W1, 1922, s.206

⁹⁴⁹ **DD**, 30 Aug, 1875, s.240

⁹⁵⁰ **DD**, 4 Aug, 1875, s.274

⁹⁵¹ **DP**, Disrael-Lady Bradford, Hughenden, 20 Aug. 1875

⁹⁵² Sir Henry Elliot, **Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences By the late right hon. Sir Henry G. Elliot**, G.C.B. Edited by his daughter, London: London Murray, Albemarle Street, W1, 1922, s.207

⁹⁵³ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War**, I, London, 1879, s.130

⁹⁵⁴ The Marquis of Zetland (Ed.), "Whitehall Gardens, February 24th, 1875 (Disraeli to Lady Chesterfield)", **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield**, Cilt. I, 1873 to 1875, London, Ernest Benn Limited, 1929, s.257

açıklanmıştı. 1871’de Fransa’nın yenilgiye uğratılmasından ve Üç İmparator Birliği’nin oluşturulmasından sonra, Hersek ayaklanması büyük güçlerin yeni bir düzenlenişini ve dağılımını gösteriyordu. İngiltere’nin dışlandığı endişesi İngiliz yöneticilerini 1872’den beri kaygılandırıyor. Disraeli 1872’de şunları yazmıştı:

Üç İmparator Birliği’yle birlikte hareket etmediğimiz sürece, ülkemizin uluslararası gelişmelerde dengeyi bulması imkânsızdır. Bu üç imparator, biz olmadan da hareket edebilir. Bu durum İngiltere gibi bir devlet için kabul edilemez. Yakın gelecekte Fransa’nın askeri bir güç olarak ortaya çıkması mümkün gözüküyor. Er ya da geç Osmanlı Müslümanları Avrupa dışına püskürtülecektir.⁹⁵⁵

Disraeli açısından Osmanlı’dan toprak kopartılması olağandı; Osmanlı’nın bölüşülmesinde İngiltere ile Rusların karşı karşıya getirilmesinin artık mümkün olamayacağına inanıyordu; esas sorun İstanbul’un Ruslar tarafından işgal edilebilecek olunmasıydı. Bu olayın kendisi İngiltere ile Rusya arasında kaçınılmaz bir savaş demektir. Rusya İstanbul’u işgal etmeyeceğinin mesajını açık şekilde verebilseydi, 1854’te Kırım savaşından kaçınılacaktı. Caydırıcılık politikasıyla savaştan kaçınmanın mümkün olabileceği vurgulanıyordu.⁹⁵⁶ 24 Haziran 1875’te İngiliz Konsolosu Holmes, isyancılara karşı Osmanlı’nın tutumunun uzlaşmacı bir özellik taşıdığını, ama isyancılarda Osmanlı sözlerine karşı derin bir güvensizliğin olmasından dolayı, yasal düzenlemeler yapılmadan önce herhangi bir müzakereye başlamayacakları yönünde var olan eğilimleri açıklıyordu.⁹⁵⁷ Hersek bölgesi sakinleşmedi. Ağustos 1875’te Bosnalı Sırp lar tekrar ayaklandı.⁹⁵⁸ Ağustos’un ortasına doğru, ayaklanma Bosna’nın kuzeyine kadar yayılmıştı.⁹⁵⁹ Kısa doğru Avusturya Dalmaçya’ da Sırp ve Karadağlıların serbestçe kullanacağı bir saha oluşmuştu.⁹⁶⁰ Derby bu ayaklanma hakkında şöyle yazmıştı:

Osmanlı’dan gelen haberlerin doğruluğu tartışmalıydı. Tutarsız ve kararsızdı. Ayaklanmacılar köyleri yakıyorlar, silahsız insanları öldürüyorlardı. Belli ki ayaklanmacılar bu işi yapacak şekilde iyi silahlanmışlardı; fakat devletle çatışmaktan kaçınıyorlardı. Osmanlı yönetimi tembel ve beceriksiz tavrından dolayı ayaklanmanın kötüleşmesini engellemedi. Hâlbuki dikkatli davranılsaydı, ayaklanma daha başlangıçta çok rahat bastırılabilirdi.⁹⁶¹

⁹⁵⁵ DP, Disraeli-Lady Bradford, Bretby Park, 24 Aug. 1875

⁹⁵⁶ T. E. Kebbel (Ed), “Conservative Principles, Speech at Manchester, April 3, 1872”, **Selected Speeches of the Late Right Honourable the Earl of Beaconsfield**, Cilt II, London, 1882, s.523-535, British Library

⁹⁵⁷ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War**, I, London, 1879, s.134

⁹⁵⁸ DP, Disraeli-Ralph Disraeli, Bretby Park, 7 Sep. 1875

⁹⁵⁹ Arthur Henry Hardinge, (Ed.), **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert: Fourth Earl of Carnarvon 1831-1890**, Cilt II, Oxford University Press, 1925, s.325

⁹⁶⁰ Gwendolen Cecil (Ed.), “To Lord Northbrook, January 14”, **Life of Robert Marquis of Salisbury** (4 Cilt, 1921-32) vol. I 1830-1868, Cilt. II 1869-1880, London 1922, British Library, s.70

⁹⁶¹ Arthur Henry Hardinge, (Ed.), **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert: Fourth Earl of Carnarvon 1831-1890**, Cilt II, Oxford University Press, 1925, s.326, British Library

Hersek'te isyan artıyor ve yayılıyordu. Osmanlı kaynaklarına göre isyana Dalmaçya, Sırbistan ve Karadağ'dan destek yağıyordu.⁹⁶² 10 Ağustos'ta Osmanlı Dışişleri Bakanı Saffet Paşa, Musurus Paşa'ya çektiği telgrafta, isyancıların her geçen gün güçlendiğini, komşu devletlerden lojistik ve insan kaynağı temin edildiğini ve gelişmelerin uzun bir sürenin planlamasını yansıttığını ifade etmişti. Osmanlı Büyükelçisi, İngiltere Dışişleri Bakanı'ndan, sınırlarında önlem alınması konusunda Viyana'yı uyarmasını rica etmişti. 12 Ağustos'ta Avusturya-Macaristan sınırlarında önlemler alması ve topraklarından Hersekli isyancıların destek almasını engellemesi yönünde uyarıldı. Aynı gün Belgrad'daki İngiliz temsilcisine de gönderilen talimatnamede Karadağ Prensini isyancılara yardımcı olmaması yönünde ikna etmesi için emir verilmişti.⁹⁶³ Osmanlı açısından dış desteklere güvenilmesinin tehlikeli sonuçları söz konusuydu. Kendisine yardımcı olunması talebinden dolayı, Avrupalı güçlerin, Osmanlı'nın iç işlerine müdahale etmesine meşru bir zemin sağlanabilirdi. 12 Ağustos'ta Henry Elliot'a gönderilen bir mesajda İngiliz Dışişleri Bakanı bu hususla ilgili şunları söylüyordu: *“Osmanlı isyanı bastırmakta kendi kaynaklarına güvenmelidir; yerel düzeyde ortaya çıkmış bir karışıklık varmış gibi davranmalıdır. Diğer güçlerin yardımını talep etmekle, gelişmelere uluslararası bir önem kazandırıyorlar.”*⁹⁶⁴

Osmanlı'nın ayakta kalma mücadelesinde İngiltere Başbakanı'na göre, Osmanlı Avrupa'sındaki gelişmeler gittikçe ilginçleşiyordu. Osmanlı karşısında isyancıların yenilmesi kaçınılmaz gözüküyordu. Avusturya'nın tarafsızlığı da uzun sürmeyecekti. Ama İstanbul'da Babıali insanüstü bir enerjiye sahipti. Finansal açıdan çökmesine rağmen, güçlü bir ordusu ve donanması vardı. Fakat savaş gemilerinin çoğunu ticaret gemisine döndürmüşlerdi. Eğer Avusturya ayaklanmaya yardımcı olursa, Babıali tek başına Balkanlarda isyanları bastıramayacaktı.⁹⁶⁵ Bosna-Hersek ayaklanmaları sayesinde Rusya ile Balkan Slavları arasındaki ilişkiler tekrar ön plana çıkıyordu. Rusya ve Avusturya yönetimleri Sırp Prensi Milan'a tarafsız kalması çağrısında bulundu; Karadağ müdahale etmedikçe, Sırbistan yönetimi Rusya ve Avusturya-Macaristan'ın çağrısına uyacağını açıkladı.⁹⁶⁶ Ayaklanma liderleri destek için yüzlerini Sırbistan ve Rusya'ya dönmüşlerdi. General Ignatiev tarafından cesaretlendirilen Sırbistan milliyetçileri Belgrad'da hükümetlerine çağrıda bulunmuşlar, büyük bir Sırbistan altında Balkan Sırplarının Osmanlı devletine karşı yardıma gitmesini talep etmişlerdi.⁹⁶⁷ Çar, Belgrad Rus Konsolosu A. Kortsov'a Sırp Prensini uyarmasını, eğer Osmanlı'ya

⁹⁶² NA, FO, 428/39, Sir H. Elliot to the Earl of Derby. Therapia, August 11, 1875

⁹⁶³ NA, FO, 428/39, The Earl of Derby to Sir A. Paget. Foreign Office, August 13, 1875; NA, FO, 428/39, Lord Lyons to the Earl of Derby. (No.682. Confidential.) Paris, August 13, 1875

⁹⁶⁴ NA, FO, 428/39, The Earl of Derby to Mr. French. Foreign Office, August 12, 1875

⁹⁶⁵ The Marquis of Zetland (Ed.), *“To Lady Bradford Hughenden Manor, August 20th 1875” The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield*, Cilt I, 1873 to 1875, London, Ernest Benn Limited, 1929, s.304-380

⁹⁶⁶ Charles Jelavich, *Tsarist Russia and Balkan Nationalism, 1789- 1886*, University of California Press, 1958, s.229

⁹⁶⁷ Lord P. Kinross, *Ottoman Centuries: The Rise and Fall of the Turkish Empire*, London, 1977, s. 509

saldırırsa kendi kaderine terk edileceğini bildirdi. Rus yönetimi Sırbistan'ın saldırganlığını onaylamayacağını resmi olarak ilan etmesine rağmen, Büyükelçilikleri ve konsoloslukları karşıt yöndeki çabaların içindeydi. Pan-Slavcı Kont Ignatiev Sırları savaşa cesaretlendiriyordu.⁹⁶⁸

3.4. Osmanlı'ya Müdahale Meselesinde Andrassy Notası

Avrupalı güçlerde, 1856 yılında yerine getirilme sözü verilen reformların başarısız olmasını sonuna kadar bekleme ve sonrasında da müdahale etme hakkına sahip olduklarına dair bir inanç hâkimdi.⁹⁶⁹ 1856 Paris Antlaşmasından beri Batılı devletler, Osmanlı'da reformların etkin bir şekilde yapılma sürecine ortak şekilde müdahale ediyorlardı. İsyanlılara karşı da resmi bir sorumluluk üstlenerek Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahaleyi "de facto" bir hale getirdiler. İngiliz Hükümeti, Osmanlı Devleti'nin; Yüksek Komisyon'u kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya kalkışabileceğini, Avrupalı güçlerin kendisini desteklediğine dair bir söylemi inandırıcı kılmaya çalışabileceğini, buna izin verilmemesi hususunda kendi Büyükelçisi Henry Elliot'u uyarmıştı.⁹⁷⁰ Ortak davranan üç devletin İngiltere'yi dışlamasını engelleyebilecek bir siyaset izleniyordu. Kont Andrassy'nin hem müttefik olduğu devletlerle hem de İngiltere'yle iyi geçinmeye dönük siyasetine şüpheyle yaklaşıyordu.⁹⁷¹

Ağustos 1875'te Avrupalı diplomatik çevrelerde Sırbistan ve Romanya için söz konusu olan otonom fikirleri Bosna ve Hersek için de ortaya atıldı. Andrassy; Bosna ve Hersek'in otonomu halinde Sırbistan'a ve Güney Slav hareketlerine tehlikeli bir taviz verileceğini hesap ediyordu. Derby'le görüşmesinde Kont Shuvalov bu meseleyi sık sık gündeme getirmişti. Rusya; Habsburg'un Bosna ve Hersek üzerinde korumacı eğilimlere sahip olmasını kabullenmiyordu. İngiliz-Rus işbirliğini ileri bir aşamaya getireceği hesap edilerek, Disraeli ve Derby de Bosna ve Hersek'in otonom kazanma fikrini İngiltere'nin menfaatlerine aykırı bulmaya başladılar. Gerekçeleri ise Müslümanların çoğunlukta olduğu yere otonomun verilemeyeceği şeklindeydi.⁹⁷² İngiliz Hükümeti Üç İmparator Birliği üyelerinden biriyle aynı fikirde olacak ve karşılıklı işbirliğini geliştirecek bir

⁹⁶⁸ Charles Jelavich, *Tsarist Russia and Balkan Nationalism, 1789- 1886*, University of California Press, 1958, s. 230

⁹⁶⁹ The Duke of Argyll, *The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War*, I, London, 1879, s.130

⁹⁷⁰ Argyll, a.g.e., s.139

⁹⁷¹ The Marquis of Zetland (Ed.), "To Lady Bradford, Brethy Park, Semtember 6th, 1875," *The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield*, vol. I, 1873 to 1875, London, Ernest Benn Limited, 1929, s.304-380

⁹⁷² DP, Disraeli-Queen Victoria Weston, 22 Sep. 1875

taktiği uygulayarak, bu koalisyonun zayıflaması, hatta dağılmasına yol açılabileceği umuluyordu.⁹⁷³ Bosna-Hersek hususunda Rus tezine yakın duruluyordu.

Hersek'teki ayaklanma Prens Bismarck'ı da heyecanlandırmıştı. Avusturya ordusunun ve İmparator Francis Joseph'in dolaylı yoldan isyanı desteklediğini söyledi. Kont Andrassy ise böyle bir desteğin Avusturya için bir intihar olacağına inanıyordu. Londra Alman Büyükelçisi Kont Münster; Osmanlı'yla alakalı bir konferansın gerçekleşmeye doğru gittiğini ve buna şaşırmadığını belirtmişti.⁹⁷⁴ General Ignatiev Hersek'teki isyanın sorumlusu olarak Avusturya monarşisini görüyordu. Rus Büyükelçisi Avusturya'nın ayaklanmalardaki sorumluluğuna işaret ederek Babıali'yle ilişkilerini geliştiriyordu.⁹⁷⁵ 19 Ağustos 1875'te Ignatiev, Osmanlı'ya üç gücün aracılığını kabul etmesi teklifini götürmüştü. İsyancı liderlerle görüşeceklerini, yönetimde ve vergilerde reformları kabul edebileceklerini açıkladı. Üç İmparator Birliği temsilcileriyle Babıali arasında pazarlıklar sürerken, 26 Ağustos 1875'te sadrazamlığa Mahmud Nedim Paşa getirilmişti. Sultan Abdülaziz'le üç devlet arasında süren görüşmelerde bazı ilerlemelerin sağlanması Londra yönetimini endişelendiriyordu. Sultan Abdülaziz üçlü ittifakın önerdiği çözüm paketini kabul etmişti. Disraeli hükümeti Osmanlı ile üçlü birlik arasındaki görüşmelerden aşırı hoşnutsuz olduğunu saklamıyordu.⁹⁷⁶ Viyana, Berlin ve Moskova hükümetleri tarafından önerge yapıldığı halde, Fransız yönetimi kongre sürecini desteklediğini ilan etmiş, Osmanlı da bu durumda İngiltere'yi kongrede yer almaya davet etmişti. İngiliz Büyükelçi Elliot, "*İngiltere isteksiz adımlar atıyor. Ama Babıali'nin ricasında aşırıya gitmesinden dolayı sürece dâhil olmaktan başka seçeneğimiz yok*" diye yazacaktı.⁹⁷⁷

İngilizlerde Osmanlı Devleti'ne Dönük İki Farklı Siyaset: Osmanlı Hükümeti, İngiliz Kabinesi'nin Babıali otoritesini ne pahasına olursa olsun destekleyeceğine dair bir inanç geliştirmişti. Bu inancın gelişmesinde İngiltere'nin de önemli bir etkisi vardı. Fakat aynı İngiliz yönetimi Osmanlı'nın yakın gelecekte Balkanlardaki hâkimiyetine son verileceğine kesin gözüyle bakıyordu.⁹⁷⁸ İngiltere gibi Fransa da gelişmelerden benzer umuda kapılmıştı; Fransız Hükümeti'nin Balkanlardaki isyanın yayılmasında Rusya'nın ne istediğini anladığı ve bunun Fransa'nın Doğu Meselesine yaklaşımıyla tamamen uygunluk içinde olduğunu açıklamıştı.⁹⁷⁹ Londra Hükümeti'nin

⁹⁷³ DD, 16 Sep. 1875, s.243

⁹⁷⁴ NA, FO, 428/39, Mr. Macdonell to the Earl of Derby. (Nr. 345. Confidential) Berlin, August 20, 1875

⁹⁷⁵ NA, FO, 428/39, Sir H. Elliot to the Earl of Derby. (Nr. 454. Confidential) Therapia, August 19, 1875

⁹⁷⁶ DP, Disraeli-Lady Bradford, Bratby Park, 24 Aug. 1875

⁹⁷⁷ DP, a.g.e., s.140

⁹⁷⁸ The Marquis of Zetland (Ed.), "*To Lady Bradford, Brethly Park, Semtember 6th, 1875*", **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield Edited by The Marquis of Zetland Vol. I, 1873 to 1875**, London, Ernest Benn Limited, 1929, s.304-380

⁹⁷⁹ NA, FO, 428/39, Sir A. Paget to the Earl of Derby (Nr. 268. Confidential) Leghorn, September 28, 1875

gönderdiği bir yazıda, Balkan Hıristiyanları arasında, isyan etmelerine Batılı güçlerin sempatiyle baktığına dair bir inanç oldukça yaygındı: “İsyancılar, Osmanlı’ya karşı direnmeye devam edebilirlerse, dışarıdan başka devletlerden silah ve para yardımını alacaklarına, her türlü desteğin kendilerine verileceğine güveniyorlar. Müzakerelerden, Osmanlı’yla bir uzlaşmanın ortaya çıkmasını temin etmek için, öncelikle o türden inançlarının olmaması gerekiyor.”⁹⁸⁰

12 Eylül 1875’te Konsolos Holmes ve diğer ülke temsilcilikleri isyancılarla görüştüler. Avusturyalı, Alman ve İtalyan temsilciler görüşmelerde savaşa devam etmek isteyen isyancıları uzlaşmaya ikna edemedikleri iddiasını öne sürüyorlardı. İngiltere Konsolosluğu ve diğer temsilciler isyancılarla ikinci kez buluştular. Fakat 20 Eylül’de Osmanlı eyalet Valisinin emriyle toplantı yerine bir baskın düzenlemesi üzerine isyancılar Osmanlı yetkilileriyle bir daha görüşmelerde bulunmamayı ve Avrupalı güçlerin müdahale etmelerini talep ediyorlardı.⁹⁸¹ Avrupalı devlet temsilcilerinin içinde yer aldığı kurulun Osmanlı yönetimiyle Üç İmparator adına görüşmesi, isyancılara uluslararası yeni bir anlam yükleyecekti. 23 Eylül 1875’te Kurul’un İstanbul ziyareti başarısızlığa uğramıştı.⁹⁸² Ayaklanma liderleri 24 Eylül 1875’te Batılı güçlerin Osmanlı’ya müdahalede bulunma çağrısı yaptılar. Avrupalı devletlere göre, ayaklananların güvenlikleri garanti edilmediği ve reformlar gerçekleştirilmediği sürece, isyancılar silahlarını bırakmayacaklardı.⁹⁸³ 1 Ekim 1875’te Konsolos Holmes, Hersek’te Hıristiyanların ayaklanmasıyla ilgili sonuçları ve gelişmeleri İngiltere Dışişleri Bakanlığına bir memorandumla bildirmişti:

Kalıcı barışı temin etmek için şu şartların yerine getirilmesi gerekmektedir: Hıristiyanlara kendi kaderlerini tayin hakkının tanınması; Batılı güçlerce Osmanlı üzerinde baskı kurularak Bosna ve Hersek’in muhtariyetinin tanınması, güvenliğin sağlanması için komşu Hıristiyan devletlerin Osmanlı topraklarına asker çıkarması, Osmanlı’yla Hıristiyanların karşılıklı ilişkilerini yargılayan bağımsız bir meclisin oluşturulması.⁹⁸⁴

Sırbistan 1876 baharına kadar Osmanlı’ya saldırmayacaktı. Avrupa güç dengesinin korunması hatırına Avrupalı devletler Osmanlı’ya müdahale etmekten çekiniyorlardı.⁹⁸⁵ Paris Sözleşmesi’ne taraf devletler arasında uyuşmazlık olduğu sürece, Osmanlı hükümetinin reformların uygulanmasını ciddiye almamayı sürdüreceği öngörülüyordu. Babıalî’nin dış politikasının büyük güçlerin ortak davranarak müdahale etmesinin önünü almaya dönük olduğu ileri sürülüyordu. Osmanlı’nın büyük

⁹⁸⁰ NA, FO, 428/39, Nr.24, Lord Derby-Sir H. Elliot, 28 July 1875, Constantinople

⁹⁸¹ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War**, I, London, 1879, s.147-148

⁹⁸² NA, FO, 195/1061, Holmes-Derby, Mostar, 23 Sep. 1875; a.g.e., 26 Sep. 1875

⁹⁸³ NA, FO, 428/39, Mr. Doria to the Earl of Derby (No. 308. Confidential) St. Petersburg, October 12, 1875

⁹⁸⁴ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War**, I, London, 1879, s.152-53

⁹⁸⁵ NA, FO, 428/39, Mr. Doria to the Earl of Derby (Nr. 308. Confidential) St. Petersburg, October 12, 1875

güçler arasındaki sürtüşmelerden faydalanmasını engellemek amacıyla İngiltere, Slav meselesi üzerinden Rusya ile planladığı yakın ilişkileri geliştirmekte kararlı davranıyordu.⁹⁸⁶ Diğer taraftan, Osmanlı-Rus ilişkilerini mercek altına almışlardı. İngiliz yönetimi Rusya'nın Osmanlı'ya karşı izlediği siyasette İstanbul'da iki akımı gözlemliyordu: Uzlaşmacı ve ılımlı çizgiyi temsil eden Mahmud Nedim Paşa tarafından temsil edilen birinci akımdı. Bu akım samimi bir şekilde reformların uygulanmasını benimsemişti; tavizlerin verilmesinde arzulu davranıyordu. Mahmud Nedim Paşa'yla General Ignatiev'in ilişkileri iyi seviyede idi; Rus yönetimi Mahmud Nedim Paşa'nın siyasetini destekliyordu. Reformların hayata geçirilmesinde, Müslüman ve gayrimüslimlerin gözünde, reformların bizzat Sultan ve hükümet tarafından yürütüldüğü ve onaylandığının bilinmesi önemliydi. Eğer reform uygulamalarının dış baskılarla hayata geçirildiği izlenimi doğarsa, Babıali'nin kamuoyundaki nüfuzu ve saygınlığı zedelenecekti. İmparatorluğun her yerinde Padişaha ait prestij sarsılabilirdi. Bu nedenle General Ignatiev Sadrazam'ın süreci yönlendirmesine tamamen izin verilmesini (de le laisser faire) öneriyordu. Eğer Mahmud Nedim Paşa başarısız olursa, Osmanlı'nın iç istikrarı tehlikeye girecek ve Balkanlara bağlı Avrupa barışı tamamen bozulacaktır, deniliyordu.⁹⁸⁷ Reformların uygulanmasına karşı çıkan diğer akımı ise Midhat Paşa ve Genelkurmay Başkanı Hüseyin Avni Paşa temsil ediyordu. Yabancı güçlerin Osmanlı'nın içişlerine karışmasına karşıydılar. Midhat Paşa reformlar yerine anayasal bir sistemin yerleştirilmesinden yanaydı. Hüseyin Avni Paşa ise isyanın bastırılmasında güvenlik önlemlerine başvurulmasından, isyanın kaynağı olarak görülen Belgrad'ın işgal edilmesinden ve isyana kaynaklık eden unsurların sert şekilde bastırılması siyasetine ağırlık verilmesinden, yanaydı. Reformlara ağırlık vermek ve Ruslarla ikili ilişkileri geliştirmek yerine, askeri önlemler üzerinden hareket edilmesini daha faydalı buluyordu. Eğer Balkan isyanı 1876 baharına sarkarsa, Karadağ ve Sırbistan'ın aktif müdahalesi gündeme gelecekti. Bu durum bütün Balkanlara yayılacak ve Müslümanlarla Hristiyanlar arasında karşılıklı katliamlar yaşanacaktı. Osmanlı'daki birbirine aykırı bu iki siyasi akımı yakından irdeleyen Disraeli Kabinesi'nin, isyanın yayılmasına göre tasarladığı siyaseti belliydi: Osmanlı yerine diğer Avrupalı devletlerle işbirliğini yoğunlaştıracak, sorunu uluslararası bir konferansa taşıyacak ve diğer devletlerle ortak ilkeler doğrultusunda davranacaktı.⁹⁸⁸

Disraeli Kabinesi'ne ait beklentiler hakkında Shuvalov tarafından sürekli bilgilendirilen Rus yönetimi, Osmanlı dışındaki diplomatik ilişkilerinde başka bir siyaset izliyordu; İngiltere'nin uluslararası bir konferans planını onaylıyordu. Avusturya'nın Balkanlar sorununu az sayıda devletler arasında tutma ve geniş bir uluslararası sahneye taşımama siyasetine şiddetle karşıydı. Avusturya kabinesi ve Andrassy, Viyana'daki müzakerelerin bütün devletlerin katılacağı uluslararası

⁹⁸⁶ NA, FO, a.g.e.

⁹⁸⁷ NA, FO, 428/39, Lord A. Loftus to the Earl of Derby (Nr. 321.) St. Petersburg, October 26, 1875

⁹⁸⁸ NA, FO, 428/39, Nr.321, a.g.e.

bir konferansa havale edilmesinden yana değildi. Rusya'nın İstanbul temsilcisi General Ignatiev, isyan meselesini üç devlet arasındaki görüşmelerden çıkartıp, uluslararası sahaya yaymayı teşvik ediyordu.⁹⁸⁹ Eğer uluslararası bir konferans düzenlenirse, Osmanlı aleyhtarlığına güvenen Rus yönetimi çok sayıda devletin desteğini arkasına alacağına ve konferansta müzakereleri yönlendirecek esas ülke konumuna yükseleceğine inanıyordu. Ayrıca Rusya'nın; Avusturya ordusunun Bosna-Hersek'i işgal etmesinden de korkması, üçlü müzakerelere sıcak bakmamasının bir başka nedeniydi. Londra yönetimine göre, Rusya kadar zamanlamayı sabırla bekleyen ve zamanı geldiğinde harekete geçme iradesini gösteren başka bir devlet yoktu. Eğer Avusturya, Bosna-Hersek'i işgal ederse, Rusya da benzer genişlikte toprakları işgal etmeye kalkışacak, bunu da Avusturya'yı dengelemek maksadıyla yaptığını iddia edecekti. Şimdilik yaşadığı en büyük zorluk Prens Bismarck'ın onayını alamamaktan kaynaklanıyordu.⁹⁹⁰ Avrupa'nın ortasında Almanya'nın büyük bir güç olarak tarih sahnesine çıkması 1713 Utrecht Sözleşmesinde büyük güçlere özgü tanzim ilkesinin hayata geçmesini engelliyordu. İngilizlere göre, Rusya; Osmanlı gayrimüslimler adına beklenti içinde olduğu reformların uygulanmasından Avrupalı devletlerin umutsuzluğa düşmesini bekliyordu. O zamana kadar da olumlu bir çözümü engellemeye çalışacaktı. Avrupalı devletler umutsuzluk içindeyken, kendisi bir kurtarıcı olarak ortaya çıkacak, Rusya dışında başka hiçbir gücün Osmanlı gayrimüslimlerinin sorunlarına ve çözümüne duyarlı olmadığını kanıtlamaya çalışacak ve Osmanlı'yı daha rahat hareket edebileceği şartlarda kendi çözüm şartlarını kabul ettirmeye kalkışacak, tavizler koparmaya çalışacaktı.⁹⁹¹

İngiltere'nin Balkan Ayaklanmalarına Müdahale Planları: Sultan Abdülaziz mali açıdan ülkenin iflas ettiğini ilan etmişti. Osmanlı yönetimine borç veren Londra City bankerleri Disraeli hükümeti üzerine baskıyı arttırdılar. 3 Kasım 1875'de, herkesin Osmanlı'yı yalnız bırakmak istediği bir zamanda Doğu Meselesini çözümlenmenin kendilerine düştüğünü açıklayan Disraeli şunları yazacaktı:

Beş hafta önce Rusya da dâhil bütün büyük güçler Hersek meselesinin çözüldüğü hususunda anlaşmışlardı. Sırp Prensi bu doğrultuda bakanları değiştirmişti. Ama Osmanlı'nın bu olağanüstü iflası her şeyi tekrar alevlendirdi. Gerçekten de Avrupa'yı bir yüzyıldır meşgul eden Doğu Meselesini çözüme işinin bana düştüğünü cesaretle söyleyebilirim.⁹⁹²

Babiali'nin idari reformlarına tam bir kayıtsızlıkla ve inançsızlıkla yaklaşan İngiltere Başbakanı ve Dışişleri Bakanı, aynı günün akşamı Başbakanlık konutunda bir araya gelmişler ve Balkanlar'daki

⁹⁸⁹ NA, FO, 428/39, Sir H. Elliot to the Earl of Derby (Nr. 174.) Therapia, October 28, 1875

⁹⁹⁰ NA, FO, a.g.e.

⁹⁹¹ NA, FO, 428/39, Sir A. Buchanan to the Earl of Derby. (Nr. 364. Confidential) Vienna, November 1, 1875

⁹⁹² DP, Disraeli-Lady Chesterfield, London, 8 Nov. 1875

gelişmelerden Kabine üyelerini devreden çıkartmayı kararlaştırmışlardı. Disraeli, “*Osmanlı meselesini kabinede bir daha gündeme getirmemeye karar verdik; meseleyi artık Lord Derby’le birlikte ikimiz yürüteceğiz*” diyordu.⁹⁹³ Osmanlı’nın mali iflası Disraeli’yi Osmanlı’nın artık tamamen sonunun geldiğine inandırmıştı. Derby hatıralarında Disraeli’nin o günlerde hep Osmanlı işiyle meşgul olduğunu; sonunun geldiğini vurguladığını, Osmanlı’nın iflasının İngiltere’nin Osmanlı hakkındaki bakış açısını kökten etkilemeye başladığını ve eski politikaların devam ettirilmesinin imkânsızlığına inandığını, yazıyordu.⁹⁹⁴

9 Kasım 1875’te Londra Belediye Başkanı’nın düzenlediği bir akşam yemeğinde, İngiltere Başbakanı Osmanlı’daki reformların artık beklenen sonucu vermeyeceğini belirtmiş ve bundan sonra Osmanlı Devleti’nden umuda kapılmanın gereksizliğinden ve anlamsızlığından söz etmişti.⁹⁹⁵ İngiliz finans çevreleri de Osmanlı’nın parçalanmasından yanaydı. Disraeli’nin yazdığına göre, Londra Borsasında çalışanlar Bosna ve Hersek’e otonom verilmesini arzuluyorlardı.⁹⁹⁶ 1875 Kasımı başında Disraeli Avusturya-Macaristan, Almanya ve Fransa Büyükelçileriyle yaptığı toplantıda Osmanlı’nın toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının artık muhafaza edilemeyeceğini açıkça ifade etmişti. “*Osmanlı’nın iflası, sona ermekte olan bir paylaşım mücadelesini tekrar canlandırdı, koşullara yeni bir anlam verdi; daha önceden hiç olmadığı kadar birçok çevrede ve bölgede hem umutları hem de korkuları yaratmıştır.*”⁹⁹⁷

Osmanlı topraklarının bölüşülmesini Disraeli’nin ne kadar ciddiye aldığını ortaya koyan başka gelişmeler de vardı. Sultan Abdülaziz’in finansal iflasını ona bağlı Mısır devleti Hıdiv İsmail Paşa yönetiminin iflası izlemişti. 15 Kasım 1875 günü İngiltere Süveyş Kanalı hisselerinin bir kısmını alma teklifine Fransa önce soğuk bakmıştı; ama Paris yönetimi Almanya’ya karşı gelecekte İngiltere’yi yanında görmek istediği için, hisseleri İngilizlere satmaya karar verdi. Böylece Mısır Hıdivinin faiz borçlarını Londra hükümeti ödemeyi üstlendi.⁹⁹⁸ Süveyş Kanalı hisselerinin satın alınmasıyla birlikte Doğu’da İngiltere’ye ait menfaatler güvence altına alınmıştı; Osmanlı’nın kaderinin daha etkili ve aktif şekilde belirlenmesinde Disraeli kabinesi istediği aşamaya ulaşmıştı.⁹⁹⁹ Disraeli; İstanbul ve Mısır’da finansal iflaslara bağlı olarak Londra’ya ait ticari ve politik çevrelerin

⁹⁹³ The Marquis of Zetland (Ed.), **To Lady Bradford, November 4th, 1875. The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield**, Cilt I, 1873 to 1875, London, Ernest Benn Limited, 1929, s.304-380

⁹⁹⁴ Lord Derby, *Memoirs*, Nov 1875, **DD**, s.247-48

⁹⁹⁵ Arthur Henry Hardinge, (Ed.), **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert: Fourth Earl of Carnarvon 1831-1890**, Cilt II, Oxford University Press, British Library 1925, s.326

⁹⁹⁶ The Marquis of Zetland (Ed.), “*To Lady Bradford, 2 Whitehall Gardens, Friday, October 1st, 1875*”, **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield**, vol. I, 1873 to 1875, London, Ernest Benn Limited, 1929, s.289

⁹⁹⁷ **NA, FO**, 424.,vol 39, Elliot-Derby, Constantinople, 14 Nov 1875

⁹⁹⁸ The Marquis of Zetland (Ed.), “*Lady Bradford, 2 Whitehall Gardens, November 25th 1875*”, **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield**, vol. I, 1873 to 1875, London, Ernest Benn Limited, 1929, s.304-380

⁹⁹⁹ David MacKenzie, **The Serb and Russian Pan-Slavism, 1875-1878**, Cornell University Press, 1967, s.56-8

bakış açısında bazı değişikliklerin ortaya çıkmasını dile getirdi. İş çevrelerinin beklentilerini siyasi olarak şöyle özetlemişti: *“Başka diğer sonuçları tasarlayamayacağım bu meselede, büyük devletlere ait menfaatler şüphesiz İngiltere’nin menfaatlerinden daha doğrudandır; ama daha doğrudan olmasına rağmen, sizin menfaat çevreniz İngiltere’nin menfaatlerinin de farkındadırlar.”*¹⁰⁰⁰

Disraeli’nin uyarıları Osmanlı’ya kredi temin etmiş İngiliz bankerlerin finansal menfaatlerini korumaya dönüktü. Osmanlı’nın geleceği üzerine yapılacak pazarlıklara dâhil olma arzusunun yanı sıra, Osmanlı’nın bölüşülmesi ve bu bölüşümde İngiltere’nin yer alması gerektiğinin altı çiziliyordu. Disraeli’nin konuşması İstanbul’da kaygı ve kızgınlıkla karşılanmıştı. Henry Elliot 15 Kasım 1875’te kendi Dışişleri Bakanına gönderdiği telgrafta şunları yazıyordu: *“Sadrazamla görüştim. Disraeli’nin “Osmanlı’nın değil İngiltere’nin çıkarlarını gözeteceğiz” beyanatını şaşkınlıkla karşıladı. Çünkü Osmanlı’nın toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının muhafaza edilmesinin İngiltere’nin kendi menfaati olduğuna inanıyorlar.”*¹⁰⁰¹

Osmanlı’nın reformlarla artık değişemeyeceğine dair inancını Disraeli kamuoyuyla paylaşırken, üçlü devletler koalisyonuna da açık mesajlar veriyordu; onların aralarındaki anlaşmazlıklarından yararlanabilecek hamleler yapmaya başlamıştı. Bu üç devletten birisiyle ne kadar uyumlu bir siyaseti hayata geçirirse, onlar arasındaki birlik o kadar düzensizleşecek ve bozulacaktı.¹⁰⁰² Osmanlı’nın reformları aksatmaya devam etmesi halinde Avusturya, tehlikeli gelişmeleri gözeterek, Osmanlı’nın iç işlerine müdahale sürecinin harekete geçirilmesini önermişti.¹⁰⁰³ Rus yönetimi Avusturya’nın yeni bir Slav devletinin oluşumuna asla izin vermeyeceğini varsayıyordu. Çünkü yeni bir Slav devlete sınır olması halinde, kendi içindeki Slavların isyanları başlatacağından korkuyordu.¹⁰⁰⁴ 24 Kasım 1875’te Ignatiev Sultan Abdülaziz’le görüştü. Balkan eyaletlerinde eski vergi sisteminin adaletsizliklerin kaynağı haline gelmesinden söz etti. Abdülaziz ise reformları bir an önce hayata geçireceğini beyan etti. Fakat yabancı güçlerin Osmanlı’nın iç işlerine müdahale etmemesini; müdahaleyle, bağımsızlığın çığneneceği ve bunun da Osmanlı’nın sonunu getireceğini söylüyordu. Sultan Abdülaziz ayrıca Sadrazam Mahmud Paşa’ya reformların bir an önce başlatılması ve Hristiyan vatandaşların yeterince tatmin edilmesi talimatını verdi.¹⁰⁰⁵ Bu her iki karar da Hüseyin Avni Paşa çevresinin asla kabul edemeyeceği gelişmelerdi.

¹⁰⁰⁰ **The Times**, Editorial, 10 Nov. 1875-10

¹⁰⁰¹ **NA, FO**, 428/39, Sir H. Elliot to the Earl of Derby. (Nr. 756.) Therapia, November 14, 1875

¹⁰⁰² The Marquis of Zetland (Ed.), *“To Lady Bradford, November 4th, 1875”*, **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield**, Cilt I, 1873 to 1875, London, Ernest Benn Limited, 1929, s.304-380

¹⁰⁰³ **NA, FO**, 428/39, Lord A. Loftus to the Earl of Derby. No. 358. (Most Confidential) St. Petersburg, November 24, 1875

¹⁰⁰⁴ **NA, FO**, Nr.358, a.g.e.

¹⁰⁰⁵ **NA, FO**, 428/39, Lord A. Loftus to the Earl of Derby. Nr. 359. (Confidential) St. Petersburg, November 24, 1875

Rus yönetiminde Balkanlarla ilgili farklı eğilimler 1875 sonbaharında ortaya çıkmıştı. Dışişleri Bakanı Gorchakov'un başını çektiği bir grup devlet yöneticisi diğer büyük devletlerle işbirliğini ve anlayışı gözetken temkinli bir geleneksel politika arayışındaydı. Bosna ve Hersek için önerdikleri otonom aynı zamanda Avusturya-Macaristan menfaatlerini de dikkate alıyordu. Bunun karşılığında ise Balkanların doğusunda bazı tavizleri kazanabileceklerini varsayıyorlardı. Aynı zamanda Rus ve Pan-Slavlar, Bosna-Hersek'te Sırp isyancılara para ve cephane yardımı gönderiyorlardı.¹⁰⁰⁶ Pan-Slavcılar Kont İgnatiev'e güveniyorlardı. Bosna ve Hersek'teki ayaklanmanın Avusturya-Macaristan devletinin çıkarlarına hizmet ettiği ileri sürülüyordu. Gorchakov'dan farklı olarak, Avusturya'nın bu topraklardaki hakkını Pan-Slavcılar tanımıyordu. General İgnatiev, diğer güçlerin Balkanlardaki nüfuz alanlarını genişletme çabalarından rahatsızdı. Fakat Rus dışişlerinde en son sözü söylemek Çar Alexander II'ye aitti; Gorchakov'un nasihatlerine güvenirdi. Londra Hükümeti Rus diplomasisinin ortaya çıkan farklı yönleri hakkında sürekli bilgilendiriliyordu.¹⁰⁰⁷ İstanbul'da Henry Elliot ve Rus Elçisi İgnatiev büyük güçlerin baskısı karşısında Osmanlı'nın bütünlüğünü savunuyorlardı. Ama Babıali üzerinde İngiltere'den çok Rusya'nın etkisinin ve işbirliğinin giderek artması Disraeli kabinesini endişelendiriyordu.¹⁰⁰⁸

Midhat Paşa-Mahmud Nedim Paşa Sürtüşmesi: Andrassy'nin politikaları Osmanlı'nın reforma tabi olmasına yönelikti; İgnatiev'in siyasetiyle çelişiyordu. Avusturya'nın Bosna-Hersek'teki gerçek niyetini İngilizler öğrenmeye çalışıyordu.¹⁰⁰⁹ 30 Kasım 1875'te Disraeli bir mektubunda Bayan Bradford'a şunları yazıyordu: "*Prens Gorchakov'la Prens Bismarck Berlin'de Doğu Meselesinin nasıl çözüleceği hususunda aralarında karar verdiler. İngiltere'nin izni olmadan Osmanlı'yı paylaşım sorununu kendi aralarında çözeceklerini santıyorlar! Çok eğlenceli!*"¹⁰¹⁰

Disraeli'nin '*eğlenceli koşullar*' açıklamasından bir gün sonra Midhat Paşa bunalımı gündemdeydi. 1 Aralık 1875'te Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'nın reformların uygulanması meselesinde aşırı ileri gittiğini açıklayan Midhat Paşa, istifasını sundu. Eğer Mithad Paşa kendini reformların uygulanmasından ısrarla geri tutarsa, alınacak bütün önlemlere karşı içerden güçlü bir muhalefet oluşturacağına inanıyordu. Sadrazam ise reformların uygulanmasında en güçlü destekçisini kaybedecekti.¹⁰¹¹ Reformların hayata geçmesinden ziyade anayasal bir sistemden yana olan Midhat Paşa'nın istifa etmesinden bir gün sonra Gorchakov Berlin'de Prens Bismarck'la

¹⁰⁰⁶ David MacKenzie, **The Serb and Russian Pan-Slavism, 1875-1878**, Cornell University Press, 1967, s.56-8

¹⁰⁰⁷ NA, FO, 424, vol 39, Buchanan-Derby, Budapest, 17 Nov. 1875

¹⁰⁰⁸ NA, FO, 424, vol 39, Elliot-Derby, Constantinople, 4 Nov. 1875

¹⁰⁰⁹ NA, FO, 424, vol 39, Buchanan-Derby, Budapest, 16 Nov. 1875

¹⁰¹⁰ The Marquis of Zetland (Ed.), "*Lady Bradford, 2 Whitehall Gardens, November 30th 1875*", **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield**, Cilt I, 1873 to 1875 (London, Ernest Benn Limited, 1929) , s.304-380

¹⁰¹¹ NA, FO, 428/39, Sir H. Elliot to the Earl of Derby. (No. 504.) Therapia, November 30, 1875

görüştü. Andrassy'nin Hersek Planı'nı kabul etmişti. Sırbistan ve Karadağ'ın Hersek'teki isyana bulaşmasını engellemiş, Osmanlı otoritesine saygı duymuştu. Gorchakov, İngiltere-Rusya ilişkilerinin hiç olmadığı kadar çok iyi bir aşamaya geldiğini ve karşılıklı güvenin derinleştiğini ifade etti. Doğu Meselesinin çözümünde iki yol vardı: 1.Ya tamirat yapılacak, eksiklikler giderilecek; ya da bina tamamen yıkılacak ve yeni bir yapı inşa edilecekti. İngiltere ve Fransa işbirliğine hazır olurlarsa, binanın tamamen yıkılarak yeniden inşası projesinin hayata geçebileceğini açıkladı.¹⁰¹²

Midhat Paşa'nın istifasından bir hafta sonra 8 Aralık 1875'te Gorchakov, Mahmud Nedim Paşa'nın incelediği ve bazı değişiklikleri önerdiği bir önergeden söz etti. Önerge altı devlete gönderilecekti. Gorchakov'un fikrine göre Mahmud Nedim Paşa'nın önergeyi değişikliğe uğratarak altı devletin onayına sunması, Babıali'yi reformlar konusunda daha ciddi ve sorumlucu davranmaya zorlayabilirdi.

Gorchakov; Abdülaziz'in samimi çabalarına güvendiklerini, Sadrazam'ı takdir ettiklerini, ama Avrupalı devletlerin de reformlar hususunda daha duyarlı davranmasını beklediklerini belirtti. Sırbistan'ı ve Karadağ'ı isyana katılmaktan geri tutmakla Osmanlı'yı rahatlattıklarını, Sultan'ın onurunu korumak şartıyla Hıristiyanlar için de bir şeyler yapılabileceğini ifade etti. İngiliz diplomasisi Gorchakov'un İstanbul Hükümeti'nin çabalarını aşırı önemseydiğini gözlemliyordu. Hersek'te Osmanlı kuvvetleri ağır kayıplar vermişti. Gorchakov, Mahmud Nedim Paşa'nın baskı altında olduğunu, hassas bir dönemden geçtiğini söyledi. Gorchakov'un Osmanlı'yla ilgili çok ılımlı ve uzlaşmacı bir söylem içinde olduğunu işaret ediliyordu.¹⁰¹³ Gorchakov'un açıklamasından iki gün sonra, 10 Aralık 1875'te, Sultan Abdülaziz, Hristiyanlarla Müslümanların eşit vatandaşlık haklarına sahip olduğunu ilan eden bir ferman yayınladı.¹⁰¹⁴ Osmanlı-Rus yakınlaşmasını ve ona göre şekillenen reformlar sürecini yakından takip eden İngiliz yönetimi, Padişah fermanın yayınlanmasından dört gün sonra Midhat Paşa ile tekrar bağlantı kurmuştu. Bu hususta Henry Elliot kendi Dışişleri Bakanına gönderdiği bir mesajta, Midhat Paşa'nın Babıali'nin sorunların özüne dokunmadan davrandığını, Osmanlı vatandaşlarının hukuki haklarla tam donatılması ve Hristiyanların ordunun her kademesine atanması gerektiğini, yerel meclislerinin kurularak eyaletlerin valilerin elinden birer aygıt olarak alınmasını, maliye uzmanları tarafından oluşturulmuş bağımsız bir kurulun devletin mali politikasını kontrol etmesini talep ettiğini, yazıyordu.¹⁰¹⁵

¹⁰¹² NA, FO, 428/39, Lord Odo Russell to the Earl of Derby. (Nr. 490. Confidential) Berlin, December 1, 1875

¹⁰¹³ NA, FO, 428/39, Lord A. Loftus to the Earl of Derby. (Nr. 367.) St. Petersburg, December 8, 1875

¹⁰¹⁴ NA, FO, 428/39, Sir H. Elliot to the Earl of Derby (Nr. 882.) Pera, December 10, 1875

¹⁰¹⁵ NA, FO, 428/39, Sir H. Elliot to the Earl of Derby. (Nr. 381.) Constantinople, December 14, 1875

Osmanlı-Rus ilişkilerinden endişelenen İngiliz yönetimi Midhat Paşa'nın imparatorluk içi sorunlara dönük kaygılarını ön plana çıkartıyordu. Midhat Paşa'nın, Sultan'ın bir anayasa tarafından kontrol edilmesine, seçilmiş bir meclisten yana olmasına, Sultan'ın kişisel karakterinin bütün iyileştirmeleri umutsuzlaştırdığına işaret etmesine, Sultan'ın hukuk kuralları içinde davranmasının mümkün olmadığı sürece köklü sorunların çözülemeyeceğine inanmamasına özel bir önem vermeye başlanmıştı.¹⁰¹⁶ Reformlara karşı olan Midhat Paşa Anayasal yeniliklerle ilgili faaliyetlerinden dolayı İngiltere tarafından desteklendiğini hissediyordu, Londra Hükümeti'nin Osmanlı'da anayasal hareketten bağımsızlaşmış ve fermanlara bağlı reformları artık ciddiye almayacağına inanıyordu.

Andrassy Önergesinde Rusya, Almanya ve İngiltere: Osmanlı Devleti isyanın sürdüğü eyalette büyük güçlerin önceden önerdiği reformları hayata geçirmeye karar vermişti. Böylece, bahara kadar isyan etkisizleştirilmeye çalışılacaktı. Avusturya Hükümeti Osmanlı'nın reform çabalarını İngiltere'nin destekleyip desteklemediğini öğrenmek istiyordu. İngiliz yönetimi de Osmanlı'nın kendi iç işlerine karışılmaması tavrını zararlı bulduğunu; bu tavrıyla tehlikenin daha çok alevlenmesine neden olduğunu ve bu nedenle Osmanlı'nın reform çabalarını ciddiye almadıklarını bildirmişti.¹⁰¹⁷ İngiltere; Osmanlı'ya savaş açılması çağrısını yineleyen ve Ruslarla gizli anlaşmalar yapmaya başlayan Viyana yönetimini kendisine karşı açık olması hususunda uyardı: *“1856 Anlaşmasına imza atmış ülkelerle, Hersek sorunu üzerinden bazı gizli faaliyetlerinizi yürütmeniz politik sorunları daha da kötüleştiriyor.”* Avusturya, Almanya ve Rusya arasında Osmanlı Hıristiyanlarının aktif bir sorumluluğunu alacak gizli görüşmeler yapıldığı doğrudur. Aralarında bir anlaşma yapmaları İngiltere'yi Avrupa'dan tecrit edilme korkusuna itiyordu. Avusturya yönetimi attıkları her adımda İngiltere'ye açık olacakları sözünü verdi.¹⁰¹⁸ Osmanlı-Rus ilişkilerinin yoğunlaştığı, İngiliz diplomatlarıyla Midhat Paşa görüşmelerinin sıklaştığı bir dönemde, Kont Andrassy'nin çözüm önergesini kabul eden Gorchakov, harekete geçmeden önce Osmanlı reformlarının gerçekleşme sürecine girmesini bekleyeceklerini açıkladı. Rusya müzakerenin yönünü tamamen Kont Andrassy'ye bırakmış haldeydi. Paris Antlaşması'yla ilgili hiçbir şeyi gündeme getirmedi. Rus Hükümeti Osmanlı yönetimi hakkında ılımlı ve uzlaşmacı bir dil kullanıyordu.¹⁰¹⁹ Kont Andrassy Babıali'den kendi memorandumunu diğer devletlere iletilmeden önce fermanın yayınlanmayacağına dair güvence almıştı. Fakat ferman önce yayınlandı. Osmanlı, reformlar hususunda kendisine dönük inançsızlığı giderebileceğine inandığı bazı girişimleri başlatmıştı. 13

¹⁰¹⁶ NA, FO, 428/39, Sir H. Elliot to the Earl of Derby. (Nr. 832. Confidential) Constantinople, December 14, 1875

¹⁰¹⁷ NA, FO, 428/39, The Earl of Derby to Sir A. Buchanan (Nr. 291.) Foreign Office, December 1, 1875

¹⁰¹⁸ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War**, I, London, 1879, s.156, 158

¹⁰¹⁹ NA, FO, 428/39, Lord A. Loftus to the Earl of Derby. (Nr. 462.) St. Petersburg, December 16, 1875

Aralık 1875'te Padişah'ın yayınladığı fermanla “*Eyaletlerde Hıristiyan vatandaşlarımıza saygı duyulacaktır, can ve mal güvenlikleri güvence altına alınacaktır*” deniliyordu.¹⁰²⁰

Kont Andrassy'ye göre Sultan Abdülaziz'in yayınladığı ferman, kendi memorandumundan çok daha fazla liberaldi.¹⁰²¹ Avusturya ve Rusya'nın Andrassy memorandumun Babıali'ye ve diğer devletlere ulaştırıncaya kadar Babıali'nin kendi reform paketini yayınlamamasını defalarca rica etmelerin ve Prens Bismarck'ın da Sultan'a fermanın geciktirilerek yayınlanmasını önermesinden dolayı, Babıali'nin fermanı yayınlamakta kendi başına buyruk davranmasından başka anlamlar çıkartılıyordu. Osmanlı Berlin Büyükelçisi'ne göre, üç müttefik devletin Osmanlı'nın bağımsız davranmasını kabul etmediler ve bu durum Osmanlı için hiç de hayırlı değildi.¹⁰²² Gorchakov, Babıali'nin reformları uygulamakta zorlanacağını, isyanın yayılacağını, Osmanlı'nın bütünlüğünü korumasından şüphe ettiğini söylüyordu. Avrupalı devletlerin ortak davranması halinde soruna köklü çözüm geleceğine dair dileğini tekrarlamıştı.¹⁰²³

25 Aralık 1875'te Kont Andrassy, Hersek'te isyanın bastırılmasıyla alakalı bir memorandum taslağını hazırladı ve Gorchakov tarafından da onaylanırsa, beş gün içinde Londra'ya gönderileceğini açıkladı. Büyük devletlerin Osmanlı'nın reformları uygulamasına destek verirse, isyanın duracağını, Karadağ ve Sırbistan'ın eyleme geçmeyi durduracaklarını ifade ediyordu.¹⁰²⁴ Andrassy Osmanlı Viyana Büyükelçisine üç devlet arasında hemfikir olduğunu bildirdi. Rus hükümeti Osmanlı St. Petersburg Elçisine reformların mümkün olduğunca çabuk şekilde hayata geçirilmesini öneriyordu.¹⁰²⁵ Batılı devletlere göre, Osmanlı'nın zayıflığı yayınlanan fermanla açığa vuruluyordu. 29 Aralık 1875'te Osmanlı Londra Büyükelçisi Musurus Paşa, İngiliz Dışişleri bakanlığına çağrılarak fermanla ne demek istenildiğini daha açık bir şekilde açıklaması istendi. Musurus Paşa'nın cevabı şöyleydi: “*Sultanımızın yayınladığı ferman aslında Hatt-ı Hümayunda söz verilen reformların hayata geçemediğinin bir ifadesiydi...1839'da Gülhane Fermanıyla temelleri atılan reform paketi, 1856 Hatt-ı Hümayun organıyla tamamlanmıştı; bu ferman ile daha mükemmel bir hale getirilmiştir.*”¹⁰²⁶

¹⁰²⁰ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War**, I, London, 1879, s.155

¹⁰²¹ NA, FO, 428/39, Lord A. Loftus to the Earl of Derby. (Nr 369. Confidential) St. Petersburg, December 21, 1875

¹⁰²² NA, FO, 428/39, Lord Odo Russell to the Earl of Derby. (Nr.523. Secret) Berlin, December 21, 1875

¹⁰²³ NA, FO, 428/39, Lord A Loftus to the Earl of Derby. (Nr 397.) St. Petersburg, December 22, 1875

¹⁰²⁴ NA, FO, 428/39, Sir A. Buchanan to the Earl of Derby. Vienna, December 25, 1875

¹⁰²⁵ NA, FO, 428/39, Sir H. Elliot to the Earl of Derby (Nr. 824.) Constantinople, December 20, 1875

¹⁰²⁶ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War**, I, London, 1879, s.155

Gorchakov, Balkanlar'da bunalıma dönük bir Avrupa çözüm önerisi olan Andrassy notasıyla uzlaşmıştı. Rusya'nın doğrudan Babıali'yle ortak çözüm bulmasını salık veren Kont Ignatiev'in önerisi henüz yürürlüğe konmadı. Çar II. Alexander hem Gorchakov'un, hem de Ignatiev'in siyasetine mesafeliydi; İgnatiev'e Rus-Osmanlı ikili müzakerelerin Almanya ve Avusturya ile oluşturdukları müttefikliğe aykırı olduğunu anlatmıştı.¹⁰²⁷ Avusturya, Rusya ve Almanya arasında gizli yürütülen müzakereler, *Andrassy Notası* adı altında 30 Aralık 1875'te toparlanmıştı; 1856 Paris Antlaşmasına taraf bütün devletlere Andrassy notası gönderildi. Notada 1856 Paris Antlaşmasında verilen sözlerin gerçekleşmesi talep ediliyordu.¹⁰²⁸ Andarssy notasında 1839'dan en son fermana kadar Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimler hususunda sürekli vaatlerde bulunduğu, ama verilen sözlerin hiç gerçekleştirilmediği belirtilmişti.¹⁰²⁹ Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını garanti eden 1856 Paris Anlaşması'nın tarafları olarak, Hıristiyan halkının korunması hususunda Osmanlı'nın iç işlerine müdahalede bulunma hakları olduğunu ileri sürüyordu.¹⁰³⁰ Andrassy Notasının son hali İngiliz Hükümetine 3 Ocak 1876'da ulaştırıldı.¹⁰³¹ İngilizlere göre, Andrassy'nin hazırladığı taslak Osmanlı iç bunalımını çözme hususunda üçlü ittifakın ipleri eline almak istediğini gösteriyordu. İngiltere böyle bir gelişmeden rahatsızdı. Disraeli ve Dışişleri Bakanı belgeleri inceledikten sonra önlemlerin yumuşak olduğunda karar kıldılar.¹⁰³² Bu koşulları fırsat bilen Avusturya, Osmanlı'ya müdahale için Avrupalı diğer güçlere çağrıda bulunmuştu. Osmanlı'nın kendini reformlarla düzeltmek gibi bir kaygısının kalmadığına dair bir inanca sahip İngiltere, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumak gibi geleneksel bir siyasi hattan vazgeçiyordu.¹⁰³³ Osmanlı'nın zor koşullara sürüklenmesi İngiliz Başbakanı'nda birtakım umutları canlandırdı. Bayan Chesterfield'e gönderdiği bir mektup bu ruh halini yansıtıyordu: "*Hersek meselesi her geçen gün kötüye gidiyor. Ancak güçlü ve başarılı bir hükümet bu gibi sorunlara çözüm bulabilir. Eğer Doğu meselesini kökten çözüme bağlarsam, Tanrı'nın en hayırlı ve en değerli kulu olacağım. 'Nune dimittis! (Şimdi sonun geldi).*"¹⁰³⁴

¹⁰²⁷ Charles Jelavich, **Tsarist Russia and Balkan Nationalism, 1789- 1886**, University of California Press, 1958, s.231

¹⁰²⁸ Arthur Henry Hardinge, (Ed.), **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert: Fourth Earl of Carnarvon 1831-1890**, Cilt II, Oxford University Press, 1925, s.326

¹⁰²⁹ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War**, I, London, 1879, s.160

¹⁰³⁰ Arthur Henry Hardinge, (Ed.), **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert: Fourth Earl of Carnarvon 1831-1890**, Cilt II, Oxford University Press, 1925, s.327

¹⁰³¹ Hardinge, a.g.e., s.162

¹⁰³² 4 jan. 1876, **DD**, s.265; 13 Jan 1876, s.268-69

¹⁰³³ **Hansard**, The Marquess of Salisbury, HL Deb 20 February 1877 vol 232 cc637-727

¹⁰³⁴ The Marquis of Zetland (Ed.), "*To Lady Chesterfield, November 11th, 1875*" **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield**, Cilt I, 1873 to 1875, London, Ernest Benn Limited, 1929, s. 304; Zetland (Ed.), "*To Lady Bradford, November 4th, 1875*", a.g.e.

Salisbury de 1876'nın başında İngiliz Hükümeti'nin izlediği siyaseti açığa vurmuştu:

1856 Antlaşması yapıldığı zaman, Osmanlı'nın kendini reformlarla yenileyeceğine inanılmıştı. On dokuz yıl sonra 1875'te Hersek'te İsyan patlak vermesi üzerine, 1856 Antlaşması'nın geçerli bir sonuç vermeyeceği hemen anlaşıldı. İngiltere'nin 1856'daki gibi bir tavrı Osmanlı'ya karşı sürdürmesi artık kabul edilemez.¹⁰³⁵

Avam Kamarasının en önemli üyesi kabul edilen ve altı yıl Hindistan valiliği görevini yürütmüş George Campbell ise bu siyasi tavrı şu sözlerle teyit ediyordu:

Osmanlı gibi barbar bir hükümete uzun süre destek verdik; Çünkü İngiliz çıkarları bunu gerektiriyordu. Bu siyasetimiz özünde adaletsiz ve ahlaksız bir siyasetti. Hersekli isyancılarla Osmanlı yöneticileri arasında Avrupa garantörlüğünde müzakerelerin başlatılma süreci yaşanıyor. Osmanlı Hıristiyanlarının her ayaklanmasında Rus parmağını aramıştık; çünkü İngiltere'de güçlü ve derin bir Rus korkusu vardı.¹⁰³⁶

İngiltere Başbakanına göre, Andrassy planında Avusturya-Macaristan'ın ve Rusya'nın üstü kapalı bir tehdidi söz konusuydu. İstanbul'un bu planı reddetmesi halinde, Osmanlı üzerinde baskısını arttırmak için İngiltere'yi de bağlayan bir antlaşmanın içine çekmek istiyorlardı. İngiltere'nin menfaatlerine zarar verileceğini; ülke olarak zararlı eylemlerin içine düşmektense, diğer devletler karşısında tecrit edilmenin daha faydalı olabileceğini yazacaktı.¹⁰³⁷ Diğer güçlerin planı kabul ettiği bir zamanda, İngiltere süreci yavaşlatıyordu. Bosna- Hersek bunalımı İngiltere bakanlar kurulunu bölmüştü. 15 Ocak 1876'da Disraeli ve Derby aralarındaki farkları gidermek için görüşme yaptılar. Disraeli, Palmerston geleneğine vurgu yaptı; Derby'ye, "*Osmanlı'ya müdahale meselesinde İngiltere önderlik yapmalıdır, diğer güçleri arkadan takip etmemelidir*" diyordu. Diğer güçleri izlemek yerine, İngiltere kendi çözümünü o güçlere dayatmalı ve kabul ettirmeliydi. Osmanlı'nın bölüşülme sorunu bir konferansla çözüme kavuşturulacaktı.¹⁰³⁸ İstanbul Hükümeti ise İngiltere'ye Andrassy planını desteklemesi çağrısında bulunmuştu.¹⁰³⁹ 18 Ocak 1876'da yapılan bakanlar kurulu toplantısında takip edilecek yol haritası belirlendi. Londra hükümeti Osmanlı'nın önerisini kabullenmiş gibi davranacaktı. Disraeli bir mektupta İngiltere'nin desteğini geciktirmesi sayesinde arzulanan hedefin çoktan gerçekleştirildiğini yazmıştı. Andrassy'e ait planı ağırdan alması ve

¹⁰³⁵ **Hansard**, The Marquess of Salisbury, HL Deb 20 February 1877 vol 232 cc 637-727

¹⁰³⁶ **Hansard**, The Duke of Argyll, HL Deb 20 February 1877 vol 232 cc 637-727

¹⁰³⁷ **DP**, Disraeli-Derby, Hughenden, 9 Jan. 1876,(telegram); a.g.e., 9 Jan.1876 (letter)

¹⁰³⁸ 15 Jan 1876, **DD**, s.269

¹⁰³⁹ **NA, FO**, 424, vol.40, Sir Henry Elliot- Lord Derby, Costantinople, 13 Jan. 1876; a.g.e., Lord Derby-Sir Henry Elliot, London, 14 Jan. 1876; a.g.e., Reshid Pasha-Musurus Pasha, Constantinople, 15 Jan 1876

tepkisini geciktirmesindeki amaç, Avrupalı büyük güçlere İngiltere'nin prestijine saygı duymaları gerektiğini hatırlatmak ve diplomatik faaliyetlerde belirleyici konuma gelmekti.

Andrassy Notası, Büyük Güçler ve Osmanlı Devleti: Alman yönetimi Rus-Fransız yakınlaşmasından rahatsızdı. 2 Ocak 1876 da büyükelçisini Rusya ve Avusturya-Macaristan'ın Balkan planlarına karşı uyarıyordu; Doğu siyasetinde İngiltere ile işbirliği içinde olunması gerektiğini ve Osmanlı'nın korunması ya da bölüşülmesi hususunda İngiltere'nin önderliğini kabulleneceğini ifade ediyordu. Bismarck, İngiltere'nin niyetini kavramış durumdaydı. İki haftalık bir gecikmeden sonra Bismarck'ın teklifini Disraeli kabul etmişti; Kraliçe Victoria'nın Alman kökenliğini öne sürerek işbirliğinden yana tavrını açıkladı. Osmanlı idarecilerinin iyi niyetle algıladığı İngiliz yönetimi Osmanlı'ya karşı diğer güçlerle ortak bir faaliyet içindeydi. Onlara göre, Haziran 1875'ten sonra yaşananların gittikçe karmaşıklaşması yeni bir süreci ortaya çıkartıyordu. 1876 Ocak ortasında bir kabine üyesiyle görüşen Salisbury son on iki aya benzer şekilde eğer süreç çok hızlı şekilde gerçekleşirse, önemli şeylerin yapılacağı zamanın geleceğini ve Osmanlı'dan geri kalacak bölgeler için bir tür hükümet ya da hükümetler oluşturulmak zorunda kalınacağına inanıyordu.¹⁰⁴⁰

Dağılacak İmparatorluğun topraklarının kendi haline bırakılmayacağını ifade eden Salisbury, Osmanlı'nın yakın geleceğiyle ilgili öngörüsünü şöyle açıklıyordu:

Ama bu devletin bölüşülmesi sanıldığı gibi kolay olmayacaktır. Eğer büyük güçler Osmanlı toprakları üzerine aralarında kavgaya tutuşursa, çok büyük bir savaşın felaketlerine maruz kalınacaktır. Bu güçler meseleyi kavgaya etmeden çözerler ve paylaşımı gerçekleştirirlerse, bu defa yaşanacak paylaşımın ve kullanılacak yöntemin son derece ahlaksız olduğu ilan edilecektir.¹⁰⁴¹

1876 Şubat'ın ikinci haftasından sonra Osmanlı Andrassy planını kabul etmek niyetiyle davranıyordu. Fakat İngilizlerin diplomatik çabaları sonuç vermiş, Babiali Andrassy notasına şüpheyle bakmaya başlamıştı. 1876 Nisan sonuna doğru Andrassy planının başarısız olduğu açığa çıkıyordu.¹⁰⁴² Başarısızlığın en önemli nedeni Disraeli Kabinesi'nin yürürlüğe soktuğu siyasetti. Kont Andrassy İngiltere'ye, eğer Avrupalı güçler ciddi ve kararlı bir şekilde ortak davranırlarsa, Osmanlı'yı kendi eyaletlerinde birtakım reformları uygulamaya sokabileceği hususunda uyarıyordu. İngiltere, Avusturya'ya katılmayı reddetti. İngiliz Milletvekili Viscount Cardwell'e göre, Andrassy Notası Avusturya Hükümeti'nden geldiği halde, Londra Hükümeti o notaya fazla önem vermedi.

¹⁰⁴⁰ Gwendolen Cecil (Ed.), "To Sir Louis Mallet, January 14", *Life of Robert Marquis of Salisbury* (4 Cilt, 1921-32), Cilt. I 1830-1868, vol. II 1869-1880, London 1922, British Library, s.80

¹⁰⁴¹ Cecil (Ed.), To Sir Louis Mallet, January 14, 1876, a.g.e., s. 80

¹⁰⁴² NA, FO, 424, vol 41, Elliot-Derby, Constantinople, 4 May 1876

İngiliz Hükümeti'nin Andrassy Notası'na karşı takındığı kararsız ve önemsemeyen tavrından dolayı Osmanlı etki altına alınmıştı. Çünkü bu nota ciddiye alınmazsa, Babıali, ortaya çıkabilecek sonuçlardan sorumlu tutulmayacağına inanmıştı; kendisine sunulan önergeye gereken ilgiyi gösterme zahmetinde bulunmadı.¹⁰⁴³

Kendi kamuoylarının desteğini arkasına alan Avrupalı güçler, uluslararası bir eylemin artık ertelenemeyeceği bir süreci başlatıyorlardı. 1876 Mayıs'ında güney Bulgaristan'da daha geniş bir ayaklanma ortaya çıkmıştı.¹⁰⁴⁴ 3 Mayıs 1876'da Batak'ta Bulgarların katledildiğine dair haberler İngiliz basınında yayınlanmıştı. 1876 baharında Babıali'yle isyancılar arasında barış gerçekleşebilecekti. Tam ilkeler üzerinde bir mutabakat sağlanacakken, Umulmadık bir şey olmuştu; Sırbistan yönetimi Osmanlı'ya savaş ilan etmişti. Osmanlı-Sırbistan savaşı başlar başlamaz, İngilizler Doğu sorunuyla ilgili köklü değişiklikleri hayata geçirmeye başladılar. İngiltere Parlamento lideri ve hükümet üyesi Stafford Northcote, hükümetin dış politikasında ve Doğu sorununda değişiklikler olduğunu, bu değişikliklerin mevcut koşulların geçmişten farklı olmasından kaynaklandığını bildirdi. Ona göre, kışın giyinen kalın ve yünlü paltoların yaz döneminde çıkarılıyordu.¹⁰⁴⁵

8 Mayıs 1876'da Tasalonya'da Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki çatışmalar Fransız ve Alman Konsolosluk temsilcilerinin öldürülmesiyle sonuçlanmıştı. Avrupalı devletlerin Babıali üzerinde baskısı iyice şiddetlenmişti. 12 Mayıs 1876'da sadrazam Mahmud Nedim Paşa Rusya'nın hizmetçisi olarak değerlendirildi ve görevden alındı. Sadrazam olarak yerine tekrar Midhat Paşa getirildi. Yeni sadrazamın İngilizlerle ilişkisi oldukça iyiydi. Mahmud Nedim Paşa'nın görevden azledilmesi Kont İgnatiev'in Osmanlı'daki siyasi etki sahasına çok önemli bir darbe indirmişti.¹⁰⁴⁶ Osmanlı iktidarı gittikçe İngiliz yanlısı olarak bilinen Hüseyin Avni Paşa ve Midhat Paşa'nın eline geçiyordu. Diğer taraftan ise Midhat Paşa'nın Osmanlı yönetiminde önemli bir konuma gelmesi İngilizler için fazla bir anlam ifade etmiyordu. Bu yeni gelişmede, Londra yönetimi Osmanlı Devlet yapısının hızlı şekilde dağılmaya başladığı sonucunu çıkartmıştı; Midhat Paşa'nın reform planlarıyla alakalı anayasal faaliyetleri önemsenmiyordu. Disraeli, Kraliçe Victoria'ya gönderdiği mektupta Osmanlı'nın çok kötü durumda olduğunu yazacaktı. Geciktirilmeden, bir an önce savaş gemilerinin İstanbul'a gönderilmesi teklifinde bulunuyordu.¹⁰⁴⁷ Disraeli ne Osmanlı'nın savunulmasıyla ne de

¹⁰⁴³ **Hansard**, The Queen's Speech. Address in Answer to Her Majesty's Most Gracious Speech, Viscount Cardwell, HL Deb 08 February 1877 vol 232 cc7-57

¹⁰⁴⁴ **NA, FO**, 424, Vol 41, Elliot-Derby, Constantinople, 4 May 1876)

¹⁰⁴⁵ **Hansard**, The Queen's Speech. Address in Answer to Her Majesty's Most Gracious Speech, The Earl of Granville, HL Deb 08 February 1877 vol 232 cc7-57

¹⁰⁴⁶ **Royal Archives (R.A)**, (microfilm), H 7/119, Disraeli-Queen Victoria, London, 10 May 1876

¹⁰⁴⁷ **R.A**, a.g.e., London, 10 May 1876

İstanbul'da Hıristiyanların korunmasıyla ilgileniyordu. İngiltere'nin menfaatleri için savaş gemilerinin bir an önce İstanbul'a kadar ulaşmasını arzuluyordu.¹⁰⁴⁸

3.5. Berlin Memorandumu ve Güç Dengesinde Tecrit Siyaseti

Sadrızam Mahmud Nedim Paşa'nın görevine son verildiği 12 Mayıs 1876'da Bismarck, Gorchakov ve Andrassy Berlin Memorandumu adı verilen yeni bir çözümde uzlaştılar. Osmanlı devletindeki gayri Müslim tebaanın ve yabancıların güvenliğinin tehlikede olduğu ileri sürülerek, büyük devletlerin gerektiğinde müdahale etmeleri öngörülüyordu. Berlin Memorandumu Andrassy notasının başka bir şekli olmasına rağmen, Andrassy planıyla kıyaslandığında, Osmanlının toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını daha az önemsiyordu. Osmanlı'nın yıkılan evleri tamir etmesi, geri dönecek mültecileri beslemesi, askerini bölgeden çekmesi ve isyancıların silahlarına karışmaması isteniyordu. Yardım meselesini başta Hıristiyan temsilcilerin olduğu kurulca yapılması ve bütün bu sürecin büyük devletlerce yakından gözetim altında tutulması talep ediliyordu. 13 Mayıs'ta memorandum Berlin'de İtalyan, Fransız ve İngiliz elçilerine teslim edildi.¹⁰⁴⁹ Berlin Memorandumunun her bir ülke temsilcisine gönderilmesinden bir gün sonra, 14 Mayıs 1876'da, İtalya yeni çözüm talebine tam destek verdiğini ilan etmişti. Destek meselesinde Fransa da İtalya'yı izlemişti.¹⁰⁵⁰ Disraeli kabinesi ise Berlin Memorandumuyla ilgili konumunu henüz açığa vurmamıştı; 15 Mayıs 1876'da Derby donanmanın Besika koyuna gitmesini emretti. Henry Elliot ise donanma komutanına telgraf çekerek, İstanbul ve Balkanlar'da Hıristiyanların katliamlara maruz kalmasının engellenmesi gerektiğini öne sürerek, savaş gemilerinin hemen Besika koyuna getirilmesini talep etti.¹⁰⁵¹ Bir sonraki gün Londra Kabinesi Tesalya'ya bir, Çanakkale girişine üç ve İstanbul'a da küçük bir savaş gemisi göndermişti. Fransa da kendi diplomatlarını koruma gerekçesiyle savaş gemilerini Osmanlı karasularına soktu.¹⁰⁵²

İngiltere'nin Osmanlı'ya her şart altında arka çıkacağı bütün Avrupa basınında da yayınlanmış, Osmanlı'yı korumada kararlı olduğuna dair bir izlenim uluslararası sahada yankılanmıştı.¹⁰⁵³ Gladstone bu hususta şunları belirtmişti: *“Benzer olaylar 1853'te de yaşandı. 1876'da böyle bir davranış doğrudan İngiliz ordusunun Osmanlı'nın yardımına koşacağına ve Rusya'ya karşı savaşa*

¹⁰⁴⁸ DP, Disraeli-Lady Bradford, London, 11 May. 1876

¹⁰⁴⁹ NA, FO, 424, vol. 41, Lord Russel- to the Earl of Derby, Berlin, 13 may 1876

¹⁰⁵⁰ David Harris, **Diplomatic History of the Balkan Crisis of 1875-1878: The First Year**, Stanford Univ. Press, 1936, s.303

¹⁰⁵¹ Harris, a.g.e., s.298

¹⁰⁵² R.A. (Royal Archives) (microfilm), H 7/120, Beaconsfield -Queen Victoria, London, 11 May 1876

¹⁰⁵³ **The spectator archive**, Besika Bay, 16 September 1876, s.15, British Library

gireceğine yönelik bir algıyı ve izlenimi oluşturacaktır.”¹⁰⁵⁴ Gladstone’nun endişelerini giderecek şekilde İngiliz Dışişleri Bakanı gerçek durumu şöyle özetlemiştir: “İngiltere Berlin Memorandumunun Osmanlı Devleti’ne karşı savaş ilan etmek olduğunu çok iyi kavradı. Çıkarlarımızı hesaba katmayan öyle bir siyaseti kabul etmemiz imkânsızdı.”¹⁰⁵⁵

Avrupalı devletlerin ve Rusya’nın Balkanlardaki ayaklanmalar üzerinden Osmanlı’nın içişlerine müdahale sürecine girdiği saptamasında bulunan Disraeli Kabinesi, bu süreci kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmek için harekete geçmişti. Osmanlı’nın içişlerine müdahale edilmesine karşı çıkıyor gerekçesiyle Disraeli Hükümeti Osmanlı yönetiminin Andrassy sözleşmesini reddetmesine katkıda bulunduğu gibi, bu kez benzer yaklaşımla Berlin Memorandumunun kaderi belirlenecekti.¹⁰⁵⁶ 16 Mayıs 1876’da Disraeli bakanlarla bir toplantı düzenledi. Berlin Memorandumuna ilk tepkisi Osmanlı’nın toprak bütünlüğünün muhafaza edilmesini talep etmek yerine, İngiltere’nin büyük devlet olarak prestijini sorgulamasıydı. Üç askeri İmparatorluğun İngiltere, Fransa ve İtalya’yı Osmanlı’nın bölüşülmesinden dışladığını ifade etmişti. Osmanlı’nın boğazına bir bıçağın dayatılmasında Rusya, Almanya ve Avusturya-Macaristan’ın İngiltere’den yardım teklifinde bulduklarını ileri sürmüştü. Berlin Memorandumunun tamamen Osmanlı’nın dağıtılmasına yol açacağı, bu noktada ise Osmanlı’nın Bosna-Hersek’ten çekilmesinin akıllıca bir tercih olabileceğini belirtmişti.¹⁰⁵⁷ Bir başka kabine üyesi de şu konuşmayı yapmıştı: “*Berlin Memorandumunun gönderildiği İngiltere artık o eski İngiltere değildir. Bize danışılma ihtiyacı bile duyulmadan bir anlaşmayı aralarında imzalamışlar ve bize postalamışlar. Bu meselelerde İngiltere Avrupalı devletlerin lideridir. Savaşın ya da barışın olup olmayacağına biz karar veririz.*”¹⁰⁵⁸

İngiltere öneriyi reddediyordu; ama eğer Osmanlı yönetimi Berlin teklifini kabul ederse, kabine bu kez uluslararası bir konferans çağrısında bulunacaktı. Bakanlar kurulu Disraelinin önerisini kabul etti; Berlin teklifi reddedildi ve uluslararası bir konferans yapılması çağrısında bulunuldu.¹⁰⁵⁹ Memorandumu kabullenmeleri halinde Üç İmparator Birliği’ne bağlı hale geleceklerini, Osmanlı’ya karşı savaş açılması halinde, o savaşa destek vermekle yükümlü olmak zorunda kalacaklarını açıklayan Derby, siyasi tavırlarını Osmanlı Devleti’ni savunmakla ilişkilendirerek resmetmişti:

¹⁰⁵⁴ Hansard, The Queen’s Speech. Address in Answer to Her Majesty’s Most Gracious Speech The Earl of Derby HL Deb 08 February 1877 vol 232 cc7-57

¹⁰⁵⁵ Hansard, a.g.e.

¹⁰⁵⁶ Hansard, a.g.e.

¹⁰⁵⁷ Royal Archives Mails RA(M), H 7/157, Disraeli-Queen Victoria, London, 16 May 1876

¹⁰⁵⁸ Hansard, The Eastern Question-The Protocol-Observations, Earl Granville, HL Deb 16 April 1877 vol 233 cc 1180-207

¹⁰⁵⁹ RA(M), H 7/157, Disraeli-Queen Victoria, London, 16 May 1876)

İngiltere olarak bize sunulan bir programı kabul edemedik. Önerilerde bulunmaya, ikaz etmeye ve eğer gerekliyse aracılık yapmaya gayet hazırдық. Ama Babıali'ye karşı düzenlenecek askeri bir operasyonda başka ülkelerin arkasından gitmemeye kararlıydık. Öyle bir savaş İngiltere'nin çıkarlarını tamamen yadsımak anlamına gelecekti.¹⁰⁶⁰

Osmanlı'ya hayranlık duyacak kimseyi bulmanın mümkün olamayacağını ileri süren İngiliz Deniz Kuvvetleri Komutanının bu konuyla alakalı açıklaması şöyleydi:

Doğu Sorunuyla alakalı olarak üç Kuzey Avrupalı güç kendi önerilerini Londra'ya gönderdiler; 48 saat içinde telgrafla İngiltere'nin onaylamasını ya da muhalefette olduğunu bir an önce bildirmesini rica ettiler. İngiltere önergeye sadece cevap vermemekle kalmadı, ayrıca üç devletin sunduğu taslağın bir nota olarak ele alınmasını da reddetti. Onlar da önerilerini geri çektiler. Bunun üzerine ortaya çıkan koşullarda önderlik İngiltere'ye kaldı.¹⁰⁶¹

Deniz kuvvetleri komutanı Berlin Memorandumunun kendi hükümetince reddedilmesini, Osmanlı'nın uluslararası ilişkilerde tecrit edilme faaliyeti olarak yorumlamıştı. Derby ise memorandumunu reddetmelerinden dolayı İngiltere'nin diğer güçlerle ilişkilerini yoğunlaştırdığını şu sözlerle açıklamıştı: *"İngiltere'nin Avrupa çapında tecrit edildiğini varsaymak yanlıştır. Dışişlerine saygı gösterilmediği de doğru değildir. Tam tersine, Avrupalı güçler hiç olmadığı kadar İngiltere'nin dış politikadaki faaliyetlerine ve fikirlerine hürmet gösteriyorlar."*¹⁰⁶²

İngilizlerin Berlin Memorandumuna karşı çıkışında kamuoyuna yansıyan gerekçeleri şuydu: Osmanlı isyan bölgelerinde askeri varlığını yoğunlaştırmaya zorlanacak ve bundan dolayı silahlı isyanın etkisiyle bütün bölge anarşinin içine yuvarlanacaktı. Londra Hükümeti Konsolosluk danışmanlığı Sultan'ın otoritesini anlamsızlaştıracağına karar verdi; yabancı güçlerin donanmaları 1856 ve 1871 Antlaşmalarına aykırı davranmamalıydı. Sultan'ın otoritesine saygı duyulmalıydı.¹⁰⁶³ Bunun üzerine memorandum Babıali'ye verilmedi. Bu olay Babıali'de Osmanlı'nın İngiltere tarafından desteklendiği görüşünü güçlendirmişti; İstanbul hükümeti sonradan Ruslarla uzlaşmaya yanaşmayacak ve sert bir siyasi tavır ortaya koyacaktı.¹⁰⁶⁴ Böylece İngiltere yönetimi diğer devletleri peşine takarak uluslararası bir konferansın düzenlenmesini sağlayabilecekti.¹⁰⁶⁵ İngiltere'nin Berlin Memorandumunu reddetmesi Osmanlı'da yeni bir dönüm noktasına işaret ediyordu; diğer güçlerden farklı bir strateji ortaya koyarak, Osmanlı'ya hâkimiyet mücadelesinde esas aktör olduğunu

¹⁰⁶⁰ RA(M), 7/157, a.g.e.

¹⁰⁶¹ Hansard, The Eastern Question-The Protocol-Observations, The Earl of Derby, HL Deb 16 April 1877 vol 233 cc 1180-207

¹⁰⁶² Hansard, HL Deb 16 April 1877, a.g.e.

¹⁰⁶³ Sir Henry G. Elliot, **Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences**, G.C.B. Edited by his daughter, London: London Murray, Albemarle Street, W1, 1922, s.210

¹⁰⁶⁴ Elliot, a.g.e.

¹⁰⁶⁵ Geoffrey Pearce and Malcolm Stewart, **British Political History, 1867-2001**, New York, Routledge, 2010, s.152

dayatırken, Osmanlı Devleti ile diğer devletler arasındaki müzakerelerin arasına girerek Babıali’yi Batılı devletlerden ve Rusya’dan uzaklaştırıyordu. Disraeli bunda merkezi bir rol oynayacaktı; bu hususta muhalefetin de desteğini tamamen arkasına almıştı.¹⁰⁶⁶ Başbakan, kraliçe Victoria’ya İngiltere artık Osmanlı’yı pazarlıklarda sadece bazı kesin koşulların yerine getirilmesi şartıyla destekleyeceklerini ve zaman geçirmeksizin Almanya ile kongreye hazırlanma ihtiyacından söz ediyordu. Disraeli, muhtemel bir savaşı öngördüğü için Osmanlı karasularında donanmasını güçlendirmeye karar vermişti.¹⁰⁶⁷ Andrassy notasından sonra Berlin Memorandumuyla da Osmanlı Devlet mekanizması uluslararası sahada iyice yalnızlaşıyordu.¹⁰⁶⁸ Bu durum, Babıali’nin Avrupalı devletlerden tecrit edilmesindeki önemli bir aşamayı işaret ediyordu.

Uluslararası Bir Konferans Planı ve Abdülaziz’in Düşürülmesi: Disraeli büyük güçlerin katılacağı uluslararası ortak bir kongresinde ısrar ediyordu. İngiltere’nin konferans çağrısına ilk olumlu cevabı Fransa vermişti. Bu olay diplomatik bir zafer olarak değerlendirildi; çünkü Fransa’nın olumlu cevabının arkasında Rusya’nın olduğu varsayılıyordu.¹⁰⁶⁹ Uluslararası bir konferansın düzenlenmesine bağlı olarak Almanya, Rusya ve Avusturya planına göre Osmanlı’nın kaderinin belirlenmesinin rafa kaldırılacağı ve bu planın yerini İngiltere’nin önderlik yaptığı bir inisiyatifin alacağı hesaplanmıştı. Kongrenin yapılması halinde, etkili olmak için İngiltere’nin çok açık ve net bir planı sunması gerekecekti. “*Uzlaşmacı olduğumuz kadar, kararlı da olursak, İngiltere’nin nüfuzunu arttırırız ve kurumsallaştırırız*” deniliyordu.¹⁰⁷⁰

Konferansta yapılacak teklifler netleştirildi. Osmanlı da statükonun muhafaza edilmesine saygı duymalıydı; ama statükonun muhafaza edilmesi olayına liberal bir yorum getirilmeliydi. Liberal bir anlayışla Osmanlı’nın korunması değerlendirildiği zaman, İngiltere’nin Osmanlı topraklarında birkaç devleti oluşturmasına işaret ediliyordu. Karadağ ve Sırbistan topraklarının genişletilmesinin yeni devletlerin yaratılmasında önemli bir husus olduğu ifade ediliyordu. Bütün güçlerin böyle bir planı kabule yanaşmayacakları, ama Rusya’nın Sırbistan’ın topraklarını genişletmemesi hususunda biraz zorlanacağı öngörülmüştü. Berlin Memorandumu ılımlı bir çözüm önermişti; fakat İngiltere yönetiminin uluslararası bir konferans üzerinden öngördüğü çözüm ise doğrudan yeni devletlerin yaratılmasıydı. Disraeli “*Osmanlı’nın toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının korunması*” ilkesini tamamen terk etmişti.¹⁰⁷¹ Londra Kabinesi Boğazlarda donanma meselesine odaklanmıştı.

¹⁰⁶⁶ R. Shannon, **Gladstone**, Cilt II (London, 1999), s.162-64

¹⁰⁶⁷ **DP**, Ponsonby-Disraeli, Windsor, 16 May 1876,

¹⁰⁶⁸ **Hansard**, The Queen’s Speech. Address in Answer to Her Majesty’s Most Gracious Speech The Earl of Derby, HL Deb 08 February 1877 vol 232 cc7-57

¹⁰⁶⁹ 27 May 1876, **DD**, 299; **DP**, Disraeli - Queen Victoria, London, 29 May 1876

¹⁰⁷⁰ **DP**, Disraeli-Queen Victoria, London 29 May 1876

¹⁰⁷¹ **Hughenden Papers (HP)**, B/XVI/B/76, Disraeli - Derby, London, 29 May 1876

Boğazlardaki İngiliz donanmasının varlığından endişelenen Rus temsilci General Ignatiev'in Osmanlı donanmasının Ruslara teslim edilmesi için Sultan Abdülaziz'i ikna etmeye çalıştığına inanıyorlardı. Acil bir durumda İngiltere'nin Ruslardan önce davranarak Osmanlı donanmasına el koyması önerilmişti.¹⁰⁷² Disraeli, İngiliz donanmasının Hristiyanları korumak ya da Osmanlı'ya destek olmak için Boğazlara gönderilmediğini, İngiltere çıkarları için orada olduğunu ifade ediyordu. Berlin Memorandumu 'nu onaylasalardı, İstanbul'un şimdiye kadar Rusların eline geçeceğini ileri sürüyordu.¹⁰⁷³

Boğazlarla ilgili İngiliz-Rus rekabetinin sürdüğü bir sırada, yani Abdülaziz'in darbeyle düşürülmesinden dört gün önce, 26 Mayıs 1876'da Disraeli, "*Avrupa ve Asya'da (Osmanlı'da) işler iyice kızışıyor. Bütün Avrupalı devletler İngiltere'nin atacağı adımları merak ediyor*" diye yazmıştı. Osmanlı'yla diğer devletlerin doğrudan savaşa başlayacaklarını ön görüyordu. Osmanlı'ya dönük bir savaşın patlak vermesini arzu ettiği halde, ikinci bir Kırım Savaşı'nın ortaya çıkmasına asla izin vermemekte kararlı davranacaklarını, İngiltere'nin kesinlikle savaşın içine sürüklenmeyeceğini, mecbur kalırlarsa sadece kendi çıkarları için savaşacaklarını, Osmanlı-Rus savaşının çıkmasını istediklerini ve Rusya'nın akli başında hareket edeceğine inandıklarını, yazmaktadır.¹⁰⁷⁴

Disraeli yönetimi, Osmanlı'ya karşı Rusların yürüteceği bir savaşın çıkmasını beklediği ve savaş sonunda İngiltere çıkarlarının gerçekleşmesinde Rusya'nın 'makul' davranmasına bel bağladığı şartlar altında, 30 Mayıs 1876'da üç büyük devlet temsilcilerinin Berlin Memorandumunu Babıali'ye sunmalarından birkaç saat önce Sultan Abdülaziz tahtan düşürüldü.¹⁰⁷⁵ Londra Kabinesinden Carnarvon, Babıali'nin Boğazlara konuşlandırılmış İngiliz donanmasına karşı başka seçenek arayışları devam ettiği sırada sarayda darbenin gerçekleştiğini yazacaktı:

Abdülaziz, tahttan düşürülme sırasında Rusya'ya yakınlaşmıştı; Rus Büyükelçisi Ignatiev'le görüşmeler yapıyordu; Besika Koyu'nda ve Boğazlarda İngiliz donanmasının İstanbul'a muhtemel bir saldırısını engellemek ve dengelemek maksadıyla, Ignatiev, Padişah Abdülaziz'den Rus donanmasının Karadeniz'den İstanbul Boğazı'na demirlemesini talep etmişti. Osmanlı yönetimi bize ait donanmanın Boğazlardaki varlığından tedirgindi. İngiliz donanmasının etkilerini dengeleyecek çözüm arasında Rusya seçeneği üzerine müzakereler sürerken, Sultan Abdülaziz tahttan düşürüldü.¹⁰⁷⁶

¹⁰⁷² DP, Disraeli-Derby, London, 28 May 1876

¹⁰⁷³ DP, Disraeli-Queen Victoria, London, 29 May 1876

¹⁰⁷⁴ DP, a.g.e., 29 May 1876

¹⁰⁷⁵ DP, a.g.e., 29 May 1876

¹⁰⁷⁶ Arthur Henry Hardinge, (Ed.), **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert: Fourth Earl of Carnarvon 1831-1890**, Cilt II, Oxford University Press, 1925, s. 331

Padişahın iktidardan düşürülmesi İngiltere kabinesinde konferans ile ilgili paylaşım planlarının ve sürecin belirlenmesinden hemen bir gün sonra yaşanmıştı. Midhat Paşa ve arkadaşlarının çabaları sonucu Sultan Abdülaziz'in yerine V. Murad tahta getirildi. Ruslarla ilişkilerin geliştirilmesine şiddetle karşı olduğu bilinen Hüseyin Avni Paşa ve Midhat Paşa'nın Osmanlı yönetiminde ağırlığı böylece tamamen artmıştı. Berlin Memorandumunun İstanbul hükümetine sunulduğu gün darbenin yaşanması ve gelişmelere bağlı olarak inisiyatifin başarısızlıkla sonuçlanması İngiltere'nin işini daha da kolaylaştırmıştı. Disraeli; Sultan Abdülaziz'in Rus yanlısı olarak gördüğü siyasetinden aşırı rahatsız olduğunu ve bu nedenle düşürülmesinden mutluluk duyduğunu, Midhat Paşa ile Hüseyin Avni Paşa'nın iktidar üzerinde ağırlığının gerçekleşmesinin Britanya'nın menfaatlerine ve nüfuzunun yaygınlaşmasına yaradığını ve hizmet ettiğini açıklamıştı.¹⁰⁷⁷

İngiltere'ye ulaşan resmi bir rapora göre, Osmanlı'da reformların uygulanmasına karşı çıkanları Hüseyin Avni Paşa temsil ediyordu. Yabancı güçlerin Osmanlı'nın iç işlerine karışmasına karşıydı.¹⁰⁷⁸ Reformlara karşı çıkan ve savaştan yana olan bir ekip iş başına geçmişti. Disraeli bu gelişmelerin arkasında Elliot'un olabileceği ihtimalinden bahsediyordu.¹⁰⁷⁹ İngiltere Başbakanı Babiali'de ortaya çıkan iktidar seviyesindeki buhrandan memnun kaldığını şöyle yazacaktı: *“Osmanlı Sultanı tahttan düşürüldü; ama ona şiddet kullanılmadı. Onun yeğeni Murat Efendi işbaşına getirildi. İstanbul'da halk arasında gerilimler en üst aşamaya çıkmış durumda. Sultan'ın düşürülmesi İngiltere'nin Babiali'deki nüfuzu ve menfaatleri açısından faydalı bir gelişmedir.”*¹⁰⁸⁰

Sultan Abdülaziz'in düşürülmesiyle İngiltere menfaatleri yönünde gelişmeler olurken, Rusya ve Avusturya'nın çıkarları Babiali'de dışlanmaya başlanmıştı. Ruslar yine de memorandumun Babiali'ye sunulmasından yanaydılar; Avusturya ise geciktirilmesini teklif etti. Fakat Bismarck'ın devreye girmesiyle memorandumun Babiali'ye sunulmasından vazgeçildi.¹⁰⁸¹

Uluslararası Diplomasi ve Sultan Abdülaziz'in Ölümü: İktidardan düşürülmesinden altı gün sonra öldüğü ilan edilen Sultan Abdülaziz ya intihar etmişti ya da bir cinayete kurban gitmişti. İddialara göre, Padişah Abdülaziz muhtemelen Midhat Paşa ve onun bağlı olduğu partinin örgütlediği bir saray darbesiyle öldürüldü veya intihar etti. Sonradan İngiltere Dışişleri Bakanı, ardından

¹⁰⁷⁷ DP, Disraeli - Lady Chesterfield, 30 May 1876

¹⁰⁷⁸ NA, FO, 428/39, Lord A. Loftus to the Earl of Derby (Nr. 321.) St. Petersburg, October 26, 1875

¹⁰⁷⁹ NA, FO, 424/41, Sir H. Elliot – to the Earl of Derby, Constantinople, 31 May 1876

¹⁰⁸⁰ The Marquis of Zetland (Ed.), *“To Lady Chesterfield; 10 Downing Street May 30th, 1876”* **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield**, Cilt II, 1876 to 1881, London, Ernest Bern Limited, 1929, s.304-380

¹⁰⁸¹ Sir Henry G. Elliot, **Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences**, G.C.B. Edited by his daughter, London: London Murray, Albemarle Street, W1, 1922, s.211

Başbakanı olan Salisbury'ye göre Padişah Abdülaziz'i Midhat Paşa ve arkadaşları öldürmüştü.¹⁰⁸² Salisbury'nin iddiası kesin bir yargı şeklindeydi. Padişah Abdülaziz'in düşürülmesinden altı gün sonra ölümü konusunda, Disraeli'nin yazdıkları Sultan Abdülaziz ile ilgili değişik yorumlara açık kapı bırakıyordu; çünkü İngiliz Başbakanı, Sultan Abdülaziz'in ölümü karşısında vicdan azabına kapılmadığını, bu hadiseyle birlikte Babıali'de Rusların kendi siyasetlerine göre istediği yolu takip edemeyeceğini artık öğrenmiş olduklarını belirtir:

İstanbul'dan Sultan'ın intihar ettiği bildirildi. (...) Ama şunu söyleyebilirim ki, şimdiye kadar takip ettiğim yoldan dolayı en küçük bir pişmanlık duygusuna sahip değilim. Benim uğraştığım işlerin tamamen sakinliğe ve soğukkanlı davranmaya ihtiyacı vardır. Derby de bana benziyor; o da her işi soğukkanlı ve sakince yapar.¹⁰⁸³

Pişmanlık duygusu yaşamadığını açıklayan Disraeli, soğukkanlı ve sakin şekilde davranmasıyla Sultan Abdülaziz'in ölümü arasında bir ilişki varmış gibi olayı ele almıştı. İngiliz Başbakan Sultan Abdülaziz'in öldürülmesiyle birlikte Rusya'ya da iyi bir ders verildiğini; Osmanlı yönetim katında kendi gücünün sınırlarıyla yüzleşmeye zorlandığını ve böylece diğer güçlerin varlığını daha iyi anlamaya başladığını söylüyordu. Disraeli, pişmanlık duygusu yaşamadığını Sultan Abdülaziz'in maruz kaldığı sonla neden ilişkilendirmişti? Mektubunda bu konuya açıklık getirmekten kaçınmış, dolaylı bir anlatımı tercih etmişti. Sultan Abdülaziz'in ölümüyle birlikte, Rusya'nın artık Osmanlı idaresiyle ikili ilişkilerini diğer devletlerin rızası olmadan sürdüremeyeceği koşullar ortaya çıkmıştı. Disraeli böyle şartların ortaya çıkmasından söz ederken hem kendisinin hem de Derby'nin son derece soğukkanlı davrandığını yazıyordu. Bir gün sonra da politikayı iyi ve kötü her türlü ihtimalin olduğu bir kumara benzetiyordu: "*Politika gibi bir kumar oyunu yoktur. Ama kumar oyununda imparatorlar yer alınca, heyecan düşük seviyede kalır.*"¹⁰⁸⁴

Bir Padişah olarak Abdülaziz'in yer aldığı böyle bir kumarda ileri sürülen heyecan düşüklüğünün sebebi, her şeyin önceden planlanması ve öngörülmesi miydi? Darbe öncesi Osmanlı üzerinde Rus Büyükelçisi'nin önemli ve ciddi bir nüfuzu vardı. Fakat darbe sonrası ise İngiliz Büyükelçisi Elliot'un ciddi bir nüfuzu ortaya çıkmış ve Rus elçisinin yerini almıştı. Osmanlı yönetimi üzerinde nüfuzunu kaybeden Ignatiev, Sultan Abdülaziz'e yönelik darbeyi İngiltere'nin zaferi olarak değerlendiriyordu.¹⁰⁸⁵ Londra Hükümeti kamuoyunda donanmayı bir tehdit olarak

¹⁰⁸² Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury** (4 vol, 1921-32), vol. I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library s.77

¹⁰⁸³ The Marquis of Zetland (Ed.), "*To Lady Bradford Hughenden Manor, June 6th, 1876*", **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield**, Cilt. II, 1876 to 1881, London, Ernest Bern Limited, 1929, s.304-380

¹⁰⁸⁴ The Marquis of Zetland (Ed.), "*To Lady Bradford Hughenden Manor, June 7th, 1876*", **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield**, Cilt II, 1876 to 1881, London, Ernest Bern Limited, 1929, s.304-380

¹⁰⁸⁵ NA, FO, 424/4, Sir H. Elliot- to the Earl of Derby, Büyükdere, 10 June 1876

kullanmıştı. Ama kapalı kapılar arkasında diğer güçlere taviz vermeye hazırdılar. Berlin’de pazarlıklarda Çar II. Alexander ve Prens Gorchakov, Bosna ve Hersek meselesinde Disraeli’nin fikirlerini kabullenmişlerdi. Disraeli 9 Haziran 1876’da Parlamento’da yaptığı konuşmada Rusya’ya olumlu mesajlar gönderdi.¹⁰⁸⁶ Osmanlı’yla ilişkileri kesilen Rus menfaatleri İngiliz çıkarlarıyla bir uzlaşma sürecine sokuluyordu.

Sırp-Karadağ Ortak Saldırısı ve İngiliz Planları: Osmanlı yönetiminin, bir savaşta yenilmediği sürece Bosna ve Hersek’i teslim etmeyeceği açıktı. Sırbistan, Karadağ ve Rus generalinin savaşa hazırlandıkları hakkında İngilizler ayrıntılı şekilde bilgilendiriliyordu. Sırbistan’ın ve Karadağ’ın Osmanlıyla savaşmaları halinde yenileceklerine inanılıyordu. Bütün Balkanlar bir alev yığına dönüşebilirdi. Bosna ve Hersek’in yanı sıra Bulgaristan da hareket halindeydi. Romanya’dan Sırbistan’a Rus gönüllüleri engelsiz geçiş hattına sahipti. Görünürde Romanya yönetimi tarafsız olduğunu ilan etmişti; ama Rusların Osmanlı’ya karşı desteklediği Sırp’ların saldırıya geçmesi halinde Romanya’nın elini Babiali karşısında güçlendirebileceği hesap ediliyordu. Ek olarak, Balkan Slavlarının ve Rusya’nın Osmanlı topraklarını işgal etmesi durumunda, Yunanistan’ın da toprak talebinde bulunacağını bilen İngiltere, el altından Yunanistan’a fırsatları beklemesi telkininde bulunuyordu.¹⁰⁸⁷

İngiliz Hükümeti Balkan bunalımında Londra’yı pazarlıkların görüşüldüğü bir merkez haline getirmişti. Avusturya-Macaristan ve Rusya tekliflerini Disraeli kabinesi değerlendirmişti. Shuvalov’a göre, anlaşmayı Bosna-Hersek’in otonomu meselesi engelliyordu.¹⁰⁸⁸ Disraeli, Shuvalov’la bir başka toplantısında Rusya için Karadağ’ın Sırbistan’dan daha önemli olduğunu öğrenmişti. Rus yönetimi Karadağ’ın denize açılma planından da vazgeçmişti; sadece Karadağ’a verilecek toprakla yetinilecekti. Disraeli şaşırılmıştı; Shuvalov’un sarhoş olup olmadığını anlamaya çalışmıştı.¹⁰⁸⁹ Disraeli ile sürekli görüşme halinde olan Shuvalov ise Çar’a gönderdiği bir mektupta, İngiltere’nin görünürde savaş istemediğini, ama Disraeli Kabinesi’nin yürürlüğe soktuğu politikaların savaşa yol açabilecek yönde olduğunu yazmıştı.¹⁰⁹⁰ Londra Hükümeti Rusya’ya, Osmanlı-Sırbistan ilişkilerine kendilerinin müdahil olmayacaklarını gizlice ilettiler. Resmi kanallar kullanılarak İngiltere’den Rusya’ya herhangi olumsuz bir uyarı ulaşmayacağını güvencesi sağlanmıştı. Karadağ’ın Sırbistan’la ortak hareket etmesini engelleyecek çabalar da sarf

¹⁰⁸⁶ **Hansard**, CCXXIX, 9 June 1876, 1606-9)

¹⁰⁸⁷ **NA, FO**, 424, vol 41, Stuart-Derby Athens, 18 May 1876; a.g.e., Wyndham-Derby, 12 Jun 1876

¹⁰⁸⁸ 21 June 1876, **DD**, s.303; **Hughenden Papers** (HP), B/XVI/A/8, “*Memorandum Communicated by Count Beust 21 June 1876*”

¹⁰⁸⁹ **DP**, Disraeli-Derby, London, 24 June.1876

¹⁰⁹⁰ **NA, FO**, 424, vol 41, Sir H. Elliot to the Earl of Derby, Therapia, 23 June 1876

edilmeyecekti.¹⁰⁹¹ Çar ve Gorchakov'un görüşlerini paylaşan Londra Kabinesi'ne göre, Balkanlar'da çatışmaların genişlemesi ve devamlı hale gelmesi Osmanlı'yı hızla çökertecekti.¹⁰⁹²

İngiltere devam eden Rus-Avusturya pazarlıklarında daha çok İstanbul'un konumuyla alakadardı. Osmanlı'nın Avusturya'ya ya da Rusya'ya bağlı bir devlet haline gelme ihtimalini veya Osmanlı'nın kendi başına bağımsız hareket etmesini oldukça tehlikeli buluyordu. Salisbury'ye göre, İngiltere için en tatmin edici çözüm Osmanlı'nın bağımsız bir güç olarak tarih sahnesinden silinmesiydi.¹⁰⁹³ 15 Ocak 1876'da Hindistan genel sekreteryken, kendi kabinesinden bir meslektaşına bir mektupta Osmanlı'nın yakın gelecekte çökmesini mümkün kılacak tehlike olayların ortaya çıkacağını belirtirken, mektubunu şöyle bitirmişti:

Son on iki aydır devam ettiği gibi, eğer süreç çok hızlı gerçekleşirse, bizim için önemli bir şeylerin yapılacağı zaman gelecektir. Osmanlı'dan geri kalacak bölgeler için bir tür hükümet ya da hükümetler bulunmak zorunda kalınacaktır. Osmanlı toprakları kendi haline bırakılmamalıdır. Ama bu devletin bölüşülmesi sanıldığı gibi kolay olmayacaktır.¹⁰⁹⁴

14 Haziran 1876'da İstanbul'da Hüseyin Avni Paşa ve Reşid Paşa'nın öldürülmesiyle gerçekleşen yeni bir darbe hadisesi İngiltere'nin Osmanlı'daki konumunu daha da etkili kılmış ve güçlendirmişti. Sultan Abdülaziz şüpheli şekilde ölmüştü. Elliot'un adamı olarak faaliyet yürüttüğü varsayılan Midhat Paşa İstanbul'da artık güçlü bir devlet adamı olarak öne çıkmıştı.¹⁰⁹⁵ İstanbul'da yaşananlar Osmanlı'da İngiltere'nin nüfuzunu sağlamlaştırdı.¹⁰⁹⁶

Rus Dışişleri Bakanıyla pazarlık yapan İngiliz yönetimi, aynı anda Bismarck'la da görüşmeleri başlatmıştı. Osmanlı'ya karşı muhtemel bir operasyonda Almanya ile işbirliğinden yana olan kraliçe Victoria sürekli bilgilendiriliyordu.¹⁰⁹⁷ 20 Haziran 1876'da Avusturya Büyükelçisi İngiltere Dışişlerine, Osmanlı'nın Karadağ'a toprak vermesini ve bunun karşılığında da Balkanlarda sükûneti elde etmesini önermişti. Viyana'nın niyeti açıktı: Ayaklanmanın merkezi olan Karadağ'ı bir an önce Sırbistan'dan uzaklaştırmaktı. Derby'nin analizine göre, Karadağ ve Sırbistan dostluğun tersine, birbirlerine rakiptiler; Avusturya bu rekabete dayanarak Balkanlar'da hareket etmeye çalışıyordu.¹⁰⁹⁸

¹⁰⁹¹ NA, FO, 424, vol 41, Elliot-Derby, Therapia, 23 June 1876

¹⁰⁹² RA(M), H 8/52, Disraeli –Queen Victoria, London, 18 June 1876; H 8/41, Queen Victoria - Disraeli, Balmoral, 16 June 1876

¹⁰⁹³ RA(M), 8/52, a.g.e., s. 79

¹⁰⁹⁴ Glowenden Cecil (Ed.), "To Sir Louis Mallet, January 14, 1876", *Life of Robert Marquis of Salisbury*, s.80

¹⁰⁹⁵ NA, FO, 424, Vol.41, Sir H. Elliot- to the Earl of Derby, Therapia, 16 June 1876; a.g.e., 17 June 1876

¹⁰⁹⁶ NA, FO, 424, vol.41, Sir H. Elliot- to the Earl of Derby, Therapia, 16 Jun 1876

¹⁰⁹⁷ RA(M), H 8/52, Disraeli –Queen Victoria, London, 18 June 1876; H 8/41, Queen Victoria - Disraeli, Balmoral, 16 June 1876

¹⁰⁹⁸ NA, FO, 424, vol 41, 'Memorandum Communicated by Count Beust, 21 June 1876

Disraeli kabinesi Balkan ayaklanmalarına Rusya'nın mümkün olduğunca dâhil olmasını ve Osmanlı kuvvetleriyle doğrudan karşı karşıya gelmesini teşvik ediyordu. 20 Haziran 1876 kabine toplantısında, Disraeli ve bakanlar Osmanlı'nın kendine çeki düzen vermesi için Babıali'ye herhangi bir nasihatte bulunmamaya karar verdiler. Babıali'ye gönderilecek mektubun kısa olmasından dolayı Maliye bakanı Hugh Cairns, “*Boşluğu doldurmak için mektubu süsleyelim*” diyerek, Kabine'nin Osmanlı'ya nasıl baktığını özetlemişti.¹⁰⁹⁹ Osmanlı'ya dönük siyasetin gerçek mahiyetini açığa vuran Derby, Osmanlı'nın yakın bir dostuymuş gibi davranmaya devam ederek Rusya ve diğer güçlerle uzlaşma yollarını tamamen tıkayacaklarını, sanki Avrupalı devletlerle ortak davranmakta isteksizmiş gibi bir izlenim vererek Avrupa'nın ortak iradesini temsil eden devletlere karşı direnmesi yönünde Osmanlı'yı cesaretlendireceklerini, yazmaktadır.¹¹⁰⁰

İngiltere Kamuoyunda Osmanlı Devleti'nin Yıpratılması: Londra gazeteleri Bulgaristan olaylarını gündemde tutmaya devam ediyordu. 3 Haziran 1876'da ilk haberi *Spectator* yayınlamıştı, ama esas etkiyi *Daily News* Gazetesi 8, 23 ve 30 Haziran sayılarında yapmıştı. Osmanlı'yı ötekileştiren bu düşmanca koroya zamanla *The Times* Gazetesi de katıldı. Haberlerde kadınların, yaşlıların ve çocukların canlı canlı yakıldığı ve otuz bin kişinin öldürüldüğü iddia ediliyordu. Berlin Memorandumunun reddedilmesinin ve İstanbul'a donanma gönderilmesinin Osmanlı'yı Bulgarlarla savaşmaya cesaretlendirdiği ortaya atılmıştı.¹¹⁰¹

Bulgaristan olaylarının abartılı olup olmadığı, ne oranda gerçek olduğu doğru dürüst araştırılmadan, İngiliz kamuoyunun yanı sıra Fransa, İtalya, Almanya, Avusturya ve Rusya kamuoyları da ayağa kaldırılmış, Avrupa çapında Osmanlı'yı lanetleme kampanyası hız kazanmıştı. Disraeli, 1876 yılında sanki Osmanlı'yı destekliyormuş gibi değerlendirilmiş ve kamuoyunda İngiltere'nin en çok nefret edilen başbakanına dönüşmüştü.¹¹⁰² 26 Haziran 1876'da Disraeli'nin açıklamasına göre, Osmanlı'yı zora düşürecek ve ayaklanmayı kışkırtacak bazı güçlerin Bulgaristan kasaba ve köylerinde kiliselere saldırarak halkı isyana cesaretlendirmiş ve Babıali isyanı bastırmaya çalışmıştı.¹¹⁰³ İki gün sonra Derby, *Daily News* gazetesinin bir nüshasını Henry Elliot'a gönderdi; Bulgaristan'daki olayların doğruluğunu araştırmasını istedi.¹¹⁰⁴ Elliot'un raporlarına göre, Sırp ve Rus lojistik desteğini arkasına alan Bulgarlar ayaklanmayı başlatmıştı.¹¹⁰⁵ Hersek'te yaşananlar

¹⁰⁹⁹ Sir Arthur Henry Hardinge (Ed.), **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert: Fourth Earl of Carnarvon 1831-1890**, Cilt II, Oxford University Press, 1925, s.342

¹¹⁰⁰ **Hansard**, Lord Derby, HL Deb 20 February 1877 vol 232 cc637-727

¹¹⁰¹ G.C. Thomson, **Public Opinion and Lord Beaconsfield, 1875-1880**, Cilt I, London, 1886, s.307-313

¹¹⁰² T.A. Jenkins, **Gladstone, Whiggery, and the Liberal Party 1874-1886**, Oxford, 1988, s.39-50

¹¹⁰³ **Hansard**, CCXXX, 26 June 1846, 425-426

¹¹⁰⁴ **NA, FO**, 427, vol.42, Sir H. Elliot to the Earl of Derby, Constantinople, 6 June 1876; a.g.e., 13 June 1876; a.g.e., the Earl of Derby to Sir H. Elliot, London, 28 June 1876

¹¹⁰⁵ **NA, FO**, 424, vol. 41, Sir H. Elliot to the Earl of Derby, Constantineople, 25 May 1876

Bulgaristan'da tekrarlanıyordu. Hıristiyanların ve Müslümanların evleri ve ibadet yerleri yakılmış, karşılıklı şiddetli çatışmalar teşvik edilmişti. Osmanlı yönetimi sert önlemlere yönlendirilerek ayaklanma tetiklenir hale getirilmişti.¹¹⁰⁶

Sultan Abdülaziz'in düşürülmesi sonucu Osmanlı yönetimiyle ilişkilerine son verilen Rusya bu kez Balkanlardaki çatışmalar aracılığıyla boy göstermeye başlamıştı. Türkistan'da ün kazanmış Pan-Slavcı General Mikhail Chernaev 1876 Mayıs sonuna doğru Belgrad'da ortaya çıkmıştı. Sırp başkentinde 3000 gönüllü vardı. Rus generali Sırp ordusunun başına geçmişti.¹¹⁰⁷ Ortaya çıkan gelişmelerin etkisi altında Berlin Memorandumu tamamen feshedildi. Bu dönemdeki duraksamalar, gecikmeler ve önerenin feshedilmesi isyancılarda Batılı devletlerin kendi yanlarında savaşa gireceklerine dair inancı iyice pekiştirdi. Sırbistan ve Karadağ idarecileri isyanı Osmanlı'ya karşı bir savaşa dönüştürmek niyetindeydiler.¹¹⁰⁸ Bosna ve Hersek ayaklanmasına Sırbistan ve Karadağ halkından büyük bir sempati ve destek vardı. İki otonom hükümet tarafsız olduklarını ilan ettikleri halde, ayaklanmacıları sürekli desteklediler. Babıali'nin kendi otoritesini tesis edemeyeceği açığa çıkınca ve Üçlü İmparator Birliği isyana destek verecek şekilde davranınca, bu iki otonom eyalet, Sırbistan ve Karadağ, kendi çıkarları için 1876 yazından itibaren açık şekilde savaş hazırlıklarına başladılar.¹¹⁰⁹

30 Haziran 1876'da Sırbistan Osmanlı'ya karşı savaş ilan etti. 1 Temmuz 1876'da Karadağ savaşa Sırbistan'ın yanında katılmıştı. Avusturya-Macaristan ve Rusya birlikte Bosna ve Hersek'e Sırp kuvvetlerinin girilmemesi hususunda Sırbistan'ı ve Karadağ'ı uyarınca, onlar da uyarılara göre davranmaya ve kuvvetlerini yönlendirmeye başladılar. Böylece Balkanlardaki ayaklanmada Rusya ile Avusturya'nın birbirlerine düşmeleri engellenmiş olundu. Bu koşullar altında Rusya'nın bir an önce savaşa gireceği varsayılıyordu. Rusya'nın Sırbistan ve Karadağ'ın arkasında olduğuna dair inanç İngiliz basınında ifade ediliyordu.¹¹¹⁰

2 Temmuz 1876'da Sırp ordusunun sınırı geçerek Osmanlı'yla savaşa başladığı haberini alan İngiltere tarafsızlığını ilan etmişti. Bulgar meselesinin kamuoyunu meşgul ettiği bir dönemde, İngiliz dış politikasının Osmanlıyla ilişkilendirilmekten vazgeçilmesi, kamuoyu baskısı bahane edilerek

¹¹⁰⁶ **HP**, B/XVI/A/12, Elliot-Derby, Constantinople, 9 May 1876

¹¹⁰⁷ **NA FO**, 424/41, White - to the Earl of Derby Belgrade, 18 June 1876; a.g.e., Elliot - Derby, Therapia 12 June 1876

¹¹⁰⁸ Sir Henry G. Elliot, **Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences**, G.C.B. Edited by his daughter, London: London Murray, Albemarle Street, W1, 1922, s.211

¹¹⁰⁹ Elliot, a.g.e., s.214-215

¹¹¹⁰ G.C. Thomson, **Public Opinion and Lord Beaconsfield 1875-1880**, Cilt. I, London, 1886, s.304-305

Osmanlı yönetimiyle mesafeli bir ilişki kurulması kolaylaşmıştı.¹¹¹¹ Daha önceleri dış politik kararlarda etkisi geri planda tutulan İngiltere'nin yönü gittikçe daha açık bir duruma kavuşuyordu; Kraliçe Victoria devamlı bir şekilde Disraeli'yi uyararak, Osmanlı'dan uzak durulmasını emrediyordu. Osmanlı-Sırp savaşında, Sırların yenilmesi halinde büyük güçlerin pazarlık için İngiltere'yi muhatap alacağı varsayılıyordu. Bunun için bir konferansa ihtiyaç olduğu fikri sürekli gündemde tutuluyordu.¹¹¹²

Sırbistan ve Karadağ'ın Osmanlı'ya savaş ilan etmesi hakkında Prusya Prensi Bismarck bazı imalarda bulunuyordu: Rusya'nın Avusturya'ya saldırmayı planladığını, ama kendi yönetiminin Rusya'yı saldırmaktan vazgeçirdiğini, Avusturya'ya karşı düşmanca bir faaliyete girmesinden alıkoyduğunu, Çar hükümetini başka bir alternatifte, Osmanlı'ya karşı savaşılmasına ikna ettiğini açıklamıştı.¹¹¹³ Bismarck'ın kişisel çabalarıyla yönlendirmeye kalkıştığı sorun şuydu: Viyana açısından Balkanlar'da Rusya'nın hâkimiyeti kabul edilemezdi.¹¹¹⁴ Avusturya gittikçe Rusya ile karşı karşıya geliyordu. Bismarck'ın sürece müdahale etmesiyle, 1876 Temmuz'unda Rus ve Avusturya İmparatorları Reichstadt'da buluşturuldular; 1876'nın bütün yaz ve kışı boyunca pazarlıklar devam etti. Üzerinde anlaştıkları konuyu kamuoyuna açıklamamaya, gizli tutmaya karar verdiler. Sonraki gelişmelere bakıldığında iki esas olgu ortaya çıkıyordu: Muhtemel Rus-Osmanlı savaşında Avusturya tarafsız kalacak ve Avusturya'nın Bosna'yı işgal etme hakkı Rusya tarafından kabul edilecekti. Fakat Avusturya devletinde Macaristan'ı temsil eden Kont Andrassy teklif edilen hisseyi kabul etmedi. İmparatorluğa yeni Slav unsurların katılmasından ürktüklerinden dolayı Bosna'yı istemediler; Rusya'nın da Balkanlar'da ilerlemesinden rahatsızdılar.¹¹¹⁵

8 Temmuz 1876 günü Rusya; Fransa ve Avusturya'dan Osmanlı'yla bir savaş halinde tarafsız kalacaklarına dair bir teminatı almıştı. Sırbistan'ın yenilmesi halinde, Sırların savaş öncesi statülerinin muhafaza edilmesinde, Osmanlı'nın yenilmesi halinde de Balkanların kendi aralarında nasıl bölüşüleceğinin ayrıntılı bir planı yapılmış ve resmi olarak kabul edilmişti. Buna göre, Bulgaristan ve Romanya otonom bölgeler haline getirilecekti; Epir, Teselya ve Girit adası Yunanistan'ın bir parçası olacaktı; İstanbul serbest bir bölge olarak ilan edilecekti. Bu antlaşma hakkında Almanya da bilgilendirildi. Fakat diğer yandan, Osmanlı yönetimi Sırbistan ve Karadağ saldırıları karşısında İngiltere'nin kendi yanında olduğu inancıyla savaşıyordu. İktidar

¹¹¹¹ **HP**, B/XVI/A/12, Elliot-Derby, Constantinople, 3 Jul., 1876, s.306-307

¹¹¹² **DP**, Disraeli-Lady Bradford, London, 9 Jul 1876

¹¹¹³ Bismarck, Otto, Fürst Von , **The Man and The Statesman; being the Reflections and Reminiscences of Otto, Prince Von Bismarck**, Cilt II., New York Harper 1898, British Library s. 228-231

¹¹¹⁴ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury** (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.78

¹¹¹⁵ Cecil, a.g.e., s.79

milletvekillerinden Lord Hammond, Lord Napier, Lord Ettrick ve Lord Stradheden İngiliz donanmasının Besika koyuna gönderilmesini Osmanlı'ya bir yardım olarak yorumlamışlar ve Dışişleri Bakanına tıpkı Kırım Savaşındaki gibi davranıldığı için övgüler yağdırmışlardı. Derby ise kendisine yapılan övgüleri sessizlikle ve ilgisizlikle karşıladı. Babıali'nin henüz keşfedemediği bazı faaliyetleri ve yaşananların ne anlama geldiğini, 14 Temmuz'da İngiltere'nin bütün parlamento üyeleri yavaş yavaş anlamaya başlıyordu.¹¹¹⁶ 1876 Temmuz'unda Disraeli Londra'da Rus Büyükelçisiyle yaptığı yüz yüze görüşmelerden Osmanlı-Rus ilişkileri üzerine şu sonucu çıkarmıştı: “*Osmanlı-Rus barışının muhafaza edilmesinde Shuvalov oldukça gerilimli ve kaygılı bir ruh hali içindedir.*” Aynı zaman diliminde İngiltere Berlin Büyükelçisi Bismarck'la Osmanlı-Rus ilişkilerinin geleceğini görüşmüştü. Bu konuda Disraeli şunları yazacaktı:

Berlin'de Prens Bismarck Osmanlı sorununda İngiltere'nin gerçek niyetinin ne olduğunu tamamen anlamış haldedir. Bizim her türlü eylemimizden keyif alacağına inanıyor. Bu nedenle Gorchakov'un arkasından gülüyor. Rus Büyükelçisi Shuvalov'un Derby'yle sohbetinden ise çok ilginç gelişmelerin yaşanacağı ortaya çıktı. Olaylar ne kadar çoğalır, bizim için de o kadar daha iyi olacaktır!¹¹¹⁷

Bismarck'ın farkına vardığı İngiliz planları tam olarak neydi? Rus Dışişleri Bakanının arkasından neden gülüyordu? Bu soruların cevabı olayların akışı içinde ortaya çıkacaktı. Balkanlardaki gelişmeler karşısında olası bir Rus-Osmanlı savaşında İngiltere tarafsızlığını ilan etti. Rus devletine açık ve kararlı bir tutarlılığı içeren bir mesaj gönderilmedi. Kırım harbinin başlangıcında Aberdeen hükümetinin tavrı yirmi yıl sonra tekrarlanıyordu. İngiltere'nin sessizliğini ve açık açık tarafsızlığını ifade etmesi Rusları savaş yönüne doğru cesaretlendirmesi anlamına geliyordu.¹¹¹⁸ Kırım savaşıyla ilgili analizlerde bu durum defalarca tekrarlanmıştı. İngiltere'nin tarafsızlığı Rus Çarı'nı ve Dışişleri Bakanı Gorchakov'u daha cömert bir müdahaleye teşvik etmişti. İngiliz kamuoyunun beklentisi de Rusların Osmanlılara ders vermesi yönündeydi.¹¹¹⁹ Muhalefet lideri Gladstone'a göre, Berlin Memorandumunun reddedilmesiyle birlikte, İngiltere hükümeti Avrupalı devletler birliğini bozmuştu; böylece barışı ayakta tutabilecek önemli bir konunun işlevsizleşmesine ve savaşların ortaya çıkmasına imkân sağlıyordu. Muhalefet lideri Sırbistan-Osmanlı savaşının patlak vermesinin gerçek sorumlusu olarak Disraeli Hükümeti'ni sorumlu tutuyordu. Barışı amaçlayan bütün önerilerin Londra hükümetince reddedildiğini, Osmanlı'nın kendi iç sorunlarını çözmesine izin verilmediğini, Sırp'ları ve Karadağlıları silaha başvurmaya teşvik

¹¹¹⁶ **The spectator archive**, Besika Bay, 16 September 1876, British Library s.15

¹¹¹⁷ The Marquis of Zetland (Ed.), “*To Lady Bradford House of Commons, June 13th, 1876*” **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield**, Cilt II, 1876 to 1881, London, Ernest Bern Limited, 1929, s.304-380

¹¹¹⁸ **RA(M)**, H, 8/118, Tsar Alexander II-Queen Victoria, Jugenheim, 22 June/ 4 Jul. 1876

¹¹¹⁹ **RA(M)**, H 8/131, Queen Victoria-Tsar Alexander II, Windsar, 9 Jul. 1876

ettiğini belirtmişti. Bulgaristan'daki meselelerde de İngiliz Hükümeti'nin tavrının etkili olduğunun altını çizen muhalefet lideri, tarafsızlık ilanına da güvenemediğini ileri sürmüştü.¹¹²⁰

3.6. Uluslararası İstanbul Konferansı Süreci

Ağustos 1876'ya girerken Osmanlı'ya karşı geniş çaplı bir savaş hazırlığının sürdürüldüğü şartlar altında, İngiltere'nin Osmanlı siyasetindeki köklü değişimi gözle görülür şekilde hissedilmeye başlanmıştı. Osmanlı ile ilişkilerinde, 1856 sonrası yaşanmaya başlanan geleneksel İngiliz siyasetinin artık olmadığı ortaya çıkıyordu.¹¹²¹ İngiltere'de Osmanlı'ya dönük köklü değişiklik süreci, kabine üyelerinin birbirlerini anlamasında da güçlükler çıkartıyordu. Örneğin, 9 Ağustos 1876'da Başbakan liderliğinde toplanan Kabine'de öyle bir manzaradan söz edilmişti. Konu Osmanlı ve Balkan Savaşıydı. Bazı Kabine üyeleri Başbakan'ın ne yapmak istediğini anlamakta güçlük çekiyorlardı. Sömürgelemlerden sorumlu bakan Carnarvon, "*Disraeli'nin karakterinde çok sayıda farklı özellikler var. Ne düşündüğünü, niyetinin ne olduğunu bilmek gerçek anlamda imkânsız, Çok esrarengiz bir kişiliği var*" diye yazmıştı.¹¹²²

İngiltere İstanbul Büyükelçisi Bulgaristan'a incelemelerde bulunmak üzere bir heyet gönderdi. Onların raporu *Daily News* gazetesinin haberlerini tamamen yalanlıyordu. Osmanlı'nın Bulgar isyancılar tarafından sürekli kışkırtıldığını ve böylece düzensiz birliklerden oluşma güvenlik birimlerinin kanun dışına çıkarak bazı olumsuzlukların yaşanmasına neden olduğu ifade edilmişti.¹¹²³ İngiliz kabine üyeleri arasında en deneyimlilerinden sayılan Carnarvon hem kendi ülkesinde hem de uluslararası sahada Osmanlı'ya karşı yükselen olumsuz duygulara sempati besliyordu. Bulgaristan'da ileri sürülen katliamlarından sorumlu tutulan Osmanlı idarecilerinin cezalandırılmasında İngiliz Hükümeti'nin inisiyatifi ele geçirme teklifini ortaya atmıştı.¹¹²⁴ Kabine üyesi Salisbury'nin İngiltere'de Osmanlı'ya karşı yürütülen kampanyadan çıkarttığı sonuçlar vardı: Buna göre, Osmanlı Hıristiyanları daha iyi bir hükümet meselesinde, bu kez Batılı devletler tarafından yalnız bırakılmayacaktı. Babıalî'nin verdiği sözler başka devletlerin ortak müdahalesi sayesinde uygun ve güvenli bir mekanizmayla yerine getirilecekti. Salisbury geri kalan her şeyin boş bir kuruntu olduğuna inanıyordu; "*Osmanlı Devleti'nin varlığına son verilmesinden yana olan*

¹¹²⁰ Hansard, CCXXXI, 31 July 1876, 193-198

¹¹²¹ Hansard, Lord Derby, HL Deb 20 February 1877 vol 232 cc637-727

¹¹²² *The Life of Henry Howard Molyneux Herbert: Fourth Earl of Carnarvon 1831-1890*, Cilt II, Oxford University Press, 1925, s.334

¹¹²³ Gwendolen Cecil (Ed.), *Life of Robert Marquis of Salisbury* (4 vol, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library s.82

¹¹²⁴ Cecil, "*To Lord Lytton, September 6, 1876*", a.g.e., s. 80

Gladstone, Lord Lowe ve Lord Argyll kamuoyunun gerçek duygularına tercüman oluyor” diyordu.¹¹²⁵

İngiliz kamuoyunun Osmanlı’ya karşı kışkırtıldığı, devlet adamlarının İmparatorluğun bölüşülme zamanına geldiğine dair inançla diplomatik faaliyetlere hız verdikleri uluslararası bir ortamda, yani 31 Ağustos 1876’da Sultan II. Abdülhamid Osmanlı Padişahı ilan edilmişti.¹¹²⁶ Rusya’da ise İngiltere’dekine oranla daha planlı bir kampanya yürütülüyordu. Osmanlı’ya dönük olumsuz bir hava Sırbistan savaşının başlamasıyla doğmuş, Pan-Slavcı komiteler tarafından genişletilmişti. Rus ordusundan binlerce gönüllü Sırlara katılmıştı. Eylül 1876’ya doğru Osmanlı ordusu Sırları bozguna uğratmıştı. Osmanlı’nın başarılı olması, Sırları yenilgiye uğratması Rus kamuoyunda öfkeli duyguları yoğunlaştırmıştı. 1876 Eylül ayında Sırlar arabulucu teklifinde bulundular; ama Osmanlı kazandığı zaferi diplomatik sahada kaybetmek istemiyordu.¹¹²⁷ Derby, Osmanlı-Sırp savaşının sonuçlarına bağlı olarak Rusya’nın nasıl bir tutum takınacağını önceden kararlaştırdıklarını açıklayacaktı: “Sırların yenilmesiyle, Rusya da yenildiğini hissetmişti. Rus imparatorunun bu koşullar altında ordusunu savaş dışında tutmasının imkânsız olduğunu düşünüyoruz. Fakat Rus gönüllüleri Sırbistan’ı terk etti; Sırlar ise yeni bir savaşta isteksizler.”¹¹²⁸

İngiliz Hükümeti; Sırların yenilgisinden dolayı Rusların da kendini yenilmiş hissettiğini ve bu nedenle Osmanlı’yla yeni bir hesaplasmaya gireceğini öngörüyordu. İngiltere Babıali’ye ateşkes çağrısında bulunmuş, Avrupalı bir konferansın acil şekilde düzenlenmesi yönünde diğer güçlere açık çağrı yapmıştı. Rusya’nın savaşa teşvik edilmesinin diğer Avrupalı devletlerin desteğinden geçtiğini hesap eden İngilizler İstanbul konferansını düzenlemekte kararlıydı.¹¹²⁹ 6 Eylül 1876’da Gladstone’nun yayımlanan “*Horrors and the Question of the East (Doğu Meselesi ve Dehşet)*” eseri 200,000 adet satmıştı. Gladstone özetle şunları yazmıştı: Berlin Memorandumu’nun reddedilmesi ve donanmanın Besika koyuna gönderilmesi üzerine İngiltere, Avrupa güçler birliğinden çekilmişti. Muzakereler yerine, askeri güce başvurulması teşvik edildi; Sırbistan ve Karadağ savaşa itilerek Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki hesaplaşmalar cesaretlendirmişti. Gladstone ‘a göre, barışçıl politikalarla İngiltere’nin Balkan halklarını Rus nüfuzundan uzaklaştırılabildi.¹¹³⁰ Gladstone

¹¹²⁵ Cecil, “To Sir Louis Mallet, September 23, 1876”, a.g.e., s.88

¹¹²⁶ Dale H. Hoiberg, (Ed.), “Abdulhamid II Biography-Ottoman Sultan”, **Encycloepadia Britannica**, Chicago, IL: Encyclopedia Britannica Inc., 2010, s.22

¹¹²⁷ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury** (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.82

¹¹²⁸ **Hansard**, The Queen’s Speech. Address in Answer to Her Majesty’s Most Gracious Speech. Viscount Grey De Wilton, HL Deb 08 February 1877 vol 232 cc7-57

¹¹²⁹ **Hansard**, The Queen’s Speech. Address in Answer to Her Majesty’s Most Gracious Speech. Viscount Grey De Wilton, HL Deb 08 February 1877 vol 232 cc7-57

¹¹³⁰ W.E. Gladstone, **Bulgarian, Horrors and the Question of the East**, London 1876, s.11-21, 24-31

dönemin ırkçılığını yansıtan görüşlere de sahipti; Osmanlı Müslüman halkını “İnsanlık karşıtı ve kötü bir varlık” olarak tanımlamış, “Gittikleri her yer de arkalarında kan ve gözyaşı bıraktılar” diye yazmıştı.¹¹³¹

Başbakan Disraeli kendi rakibi Gladstone'nun, bütün Müslümanları Avrupa'dan çıkarmayı talep eden sözünden dolayı sağduyusunu yitirdiğini ve nefret üzerinden hareket ettiğini belirtmişti.¹¹³² *The Times* Gazetesi Gladstone'ı Osmanlılara saldıran üslubunun çok sert olduğu konusunda uyarıcı bir yazı yayınladı. Gladstone gazeteye yazdığı cevabında ise bütün Osmanlı halkını kastetmediğini, sadece ordu görevlilerini ve Paşaları ima ettiğini belirtti. Balkan Müslümanlarının da Hıristiyanlar gibi sivil halklara ve dini özgürlüklere sahip olmasını arzuladığını ilave etmişti.¹¹³³ Gladstone'un Osmanlı'yı aşağılayan konuşmasının etkisi İngiltere'nin en ücra köşelerine kadar yayıldı; her bölgede Osmanlı'yı kınayan toplantılar düzenleniyordu; kamuoyunda Gladstone'nun öfkeli nutukları yankılanıyordu, ulusal basın abartılı haberlerle dolmuştu. Kamuoyunda cereyan eden Disraeli-Gladstone münakaşası Osmanlı yöneticileri arasında mevcut İngiliz Hükümeti'ne duyulan güveni ve inancı tazeliyordu.¹¹³⁴

İngiltere, Osmanlı-Sırp görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanması halinde, Rusya ve Avusturya-Macaristan ordusunun Balkanları kendi aralarında bölüşeceklerini varsayıyordu. 1877 baharında Osmanlı'nın bölüşülmesinin başlatılacağı tahmin ediliyordu. Disraeli; “*Bu bölüşülme meselesinde önderliği ele almalıyız. Bizden bu davranışı beklemedikleri için, başarı şansımız çok büyük olacaktır*” diyordu. İstanbul'da da İngiltere'nin konumunun nasıl pekiştirileceğini şöyle tanımlıyordu: “*Tıpkı İyonya adalarında olduğu gibi, İstanbul uygun mahallelerde tarafsızlaştırılmalı ve serbest liman yapılmalıdır.*”¹¹³⁵ İki gün sonra da, “*Bizim Osmanlı'yı desteklediğimizi ileri süren kışkırtıcı beyanlar tamamen yanlış varsayımlara dayanıyor*” diyecekti.¹¹³⁶

Kırım savaşının tekrarından korkan Muhalefete ve kamuoyuna karşı çıkılırcasına, İngiliz donanmasının Çanakkale'de tutulması sayesinde Osmanlı'ya güven aşılanıyordu; ama Disraeli kabinesi kapalı kapılar arkasında ise Rus hükümetine cömert teklifte bulunuyordu. Disraeli farklı

¹¹³¹ Gladstone, a.g.e., s.9

¹¹³² DP, Beaconsfield-Drummond Wolff, 11 Sep 1876; a.g.e., Beaconsfield-Carnarvar, 11 Sep 1876; RA (M), H 9/115, Beaconsfield-Queen Victoria, 12 Sep 1876

¹¹³³ W.E. Gladstone, **Letter to the Editor of the Times, Bulgarian Horrors and Russia in Turkestan, With Other Tracts**, Leipzig, 1876, s.141, British Library

¹¹³⁴ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury** (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library s.82

¹¹³⁵ DP, Beaconsfield-Derby, Hungenden, 4 Sep. 1876

¹¹³⁶ DP, Beaconsfield-Derby, Hungenden 6 Sep. 1876

çözümlere yatkındı. Bosna-Hersek'te idari otonomun kurumsallaşmasını görünürde istemeyerek kabul ediyormuş gibiydi; oysaki Bosna ve Hersek'in uydu bir devlet olmasını öneren de kendisiydi. 1876 Eylül'ünde, çok iyi planlanmış bir hareketle Derby uzlaşmacı jestlerde bulunmuştu; Disraeli ise uzlaşması mümkün olmayan bir demeç veriyordu. Bir tiyatro sahnesindeymiş gibiydiler; Disraeli bilinçli ve isteyerek kamuoyunun kendisine düşman olmasını istemiş, Osmanlı'nın bu yoldan kendisine duyabileceği şüpheleri azaltmıştı.¹¹³⁷ Kamuoyuna açıklamasının tersine, Kont Shuvalov'la ikili görüşmelerinde Sırbistan ve Karadağ'ın Osmanlı'ya karşı savaşa teşvik edilmesini öneren de kendisiydi.¹¹³⁸ Disraeli'nin Sırları kamuoyunda açık açık suçlaması önceden belli bir plana göre kararlaştırılmış gibiydi. 11 Eylül 1876 ve sonrasında Sırlar hakkında eline ayrıntılı raporlar geliyordu; Sırp ordusunda moralin çökmüş olduğunu biliyordu. Raporlar Kraliçe Victoria'ya ve Dışişleri Bakanı'na da iletiliyordu.¹¹³⁹

Büyük Güçler Arasında Ortak İş Birliği: İngiltere ilan edilecek bir ateşkesin ardından uluslararası bir konferansın düzenlenmesinden yanaydı. 15 Eylül 1876'da Osmanlı on günlük bir ateşkesi kabul etti. Rusya ise İngiltere'nin barış şartlarını hemen onaylamıştı.¹¹⁴⁰ Ateşkes sürecine bağlı olarak İngiltere'nin konferans planlarının gerçekleşmeye başlamasıyla birlikte, dış politikasında değişim süreci hızlanmıştı. Osmanlı ile ilişkilerde eskiye oranla daha ihtiyatlı davranılıyordu. Derby, "*Osmanlı'yı, kendi yanlış yönetimlerinin olumsuz sonuçlarından korumamız imkânsızlaştı*" diyecekti. Kabine üyeleri arasında Osmanlı'nın "*barbar bir devlet*" olduğunu söyleyenler açıkça onaylanıyordu.¹¹⁴¹

İngiltere parlamento ara seçimlerinde muhalefet lideri Osmanlı'nın Bulgaristan'da katliam yaptığını ve iktidar partisinin yaşananlara seyirci kaldığını ileri süren bir iddiayı kullandı. Gladstone kamuoyunda Osmanlı'ya her türlü saldırıyı dile getirirken, "*Tutku olmadan siyasette iyi olaylar çok az görünür; uzun yıllardan beri tutkusuz olan siyasi dünyamıza canlılık katacak yeni bir tutku kaynağı doğmuştur*" diyecekti.¹¹⁴² Seçimlerde yaşananlar Osmanlı'ya karşı yürütülen kışkırtmaların iktidardaki Muhafazakâr partiyi etkilediğini gösteriyordu. Partide geleneksel Palmerstoncu siyasetin tamamen sona erdiği artık açık şekilde gözüküyordu. Babıali'nin Balkanlarda ayaklanmış bölgeleri

¹¹³⁷ **HP**, B/XVI/B/1416, Loyd-Lindsay-Lord Overstone, Smederevo, 4 Sep 1876; a.g.e., 5 Sep 1876; ibid., 25 Sep 1876; **DP**, Beaconsfield-Prince of Wales, Haghenden 15 Sep. 1876; **RA(M)**, H 9/161, Lord Beaconsfield-Queen Victoria, 25 Sep. 1876

¹¹³⁸ **RA (M)**, 179/161, Beaconsfield-Queen Victoria, Haghenden, 25 Sep 1876

¹¹³⁹ **HP**, B/XVI/B/1416, Loyd-Lindsay-Lord Overstone, Smederevo, 4 Sep 1876; a.g.e., 5 Sep 1876; a.g.e., 25 Sep 1876; **DP**, Beaconsfield-Prince of Wales, Haghenden 15 Sep. 1876; **RA(M)**, H 9/161, Lord Beaconsfield-Queen Victoria, 25 Sep. 1876

¹¹⁴⁰ **DP**, Beaconsfield-Prince of Wales, Haghenden, 15 Sep 1876

¹¹⁴¹ **Hansard**, Lord Derby, HL Deb 20 February 1877 vol 232 cc 637-727

¹¹⁴² Agatha Ramm (Ed.), "*Mr. Gladstone to Lord Granville Haworden Castle. Aug.29.76*", **The Political Correspondence of Mr Gladstone and Lord Granville 1876-1886**, Cambridge University Press, 1952, s.3

idaresi altına getirecek gücünün olmadığına karar verilmişti.¹¹⁴³ Salisbury Osmanlı'dan İngiltere'nin payına ne düşebileceğini kararlaştırıyordu:

Geçmişte ben ve bütün hükümet yetkilileri Doğu Meselesinde inisiyatifi bir ara kaybettiğimizi sanmıştık. Şu anda çok vahşi şeyler yaşıyor; düşündüğümüzden çok daha ileriye götürebilir yaşananlar... Mısır'ın yakında İngiltere'nin yeni bir eyaleti olacağını umuyorum ve burayı en iyi şekilde yöneteceğimize inanıyorum.¹¹⁴⁴

Beklentilerin karşılanmasında gerekirse uluslararası hukuk sistemi bile çiğnenebilirdi; fakat böyle davranmayı engelleyen önemli unsurlar söz konusuydu. 1856 Paris Antlaşmasına aykırı davranma gücü olduğu halde, öyle davranmaktan çekiniliyordu; çünkü hangi devletin nasıl bir davranış sergileyeceği artık öngörülemez hale gelebilecekti. Bu nedenle Sözleşme hükümlerine göre davranılacak ve Avusturya İngiliz siyasi stratejisine dâhil edilerek gelişmelerin mahiyetine göre 1856 Paris Antlaşması dönüşüme maruz bırakılacaktı. İngiltere'nin iradesini keskinleştirdiklerinde ve daha etkili hale getirdikleri zaman, Avusturya'nın düşmanca tutumuyla ve Rusya'nın kayıtsızlığıyla karşılaşacaklarını söyleyen Salisbury, Paris Antlaşması'ndan dolayı Avusturya engelini aşmakta zorlanma ihtimalinden rahatsızdı. Bir haftadır devam eden pazarlıklarda ortaya çıkan karmaşık durumu Disraeli ile paylaşmıştı:

Antlaşma'nın doğurduğu bağları elbette kopartabilir, kendimizi Rusya'nın kollarına atabilir ve Avrupa'nın geri kalan güçlerini önemsemeyebiliriz. Ama böyle bir siyasetin büyük bir riski vardır. Avusturya yönetimi gücünün sonuna kadar bize karşı direnecektir. Almanya'nın nasıl hareket edeceğini ise hiç kimse kestiremez ve Rusya da bize güvenmiyor. Rus İmparator'u Alexander istediğimiz özelliklere sahip değil; bunların sonucunda var olan bir anlaşmayı terk ettiğimiz halde, daha iyisine ulaşamayabiliriz de.¹¹⁴⁵

Balkanlarda üst üste yeni gelişmeler yaşıyordu; Sırp yönetiminin 1856 Sözleşmesine taraf devletlerin temsilcileriyle görüşmesi, İngiliz Başbakanın uzun süredir arzu ettiği ve beklediği bir hadiseydi. Disraeli bu konuda Bayan Bradford'a şunları yazmıştı: *"Dün gece Sırp Prensi Paris Antlaşması'na imza atmış devletlerin altı konsolosuyla bir toplantı yaptı. Babiali ile barışın oluşması için onlara aracılık teklifinde bulundu. Bu büyük bir haberdir; bütün hafta bunu bekliyordum; gelişmeler bize büyük sorun çıkartacak, ama hiç umurumda değil. Bu haberi gizli tut."*¹¹⁴⁶

¹¹⁴³ Glowonden Cecil (Ed.), "To Lord Beaconsfield, September 23, 1876", **Life of Robert Marquis of Salisbury**, s.84

¹¹⁴⁴ Cecil, a.g.e., s.82, 84

¹¹⁴⁵ Cecil, a.g.e.

¹¹⁴⁶ The Marquis of Zetland, "To Lady Bradford Hughenden Manor, August 26th, 1876" **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield**, Cilt II, 1876 to 1881, London, Ernest Bern Limited, 1929, s.304-380

Sırbistan meselesinde İngiltere ateşkes aracılığına soyunurken, Henry Elliot'a da güçlü bir dil kullanmaması talimatı verildi. Büyükelçinin pasif tutulması sonucu, ateşkes meselesinde Rusya'ya önemli bir iş yapıyormuş gibi bir hava verilecek ve Çar'ın ön plana çıkmasına imkân sağlanacaktı. Olayların seyrine göre bir konferans önergesinde de bulunulacaktı.¹¹⁴⁷ Alman yöneticisi Bismarck'ın Avusturya ile Rusya'nın arasını yapma çabaları istenilen sonuçlara yol açtığı halde, Avusturya Balkanlar'daki gelişmelerden yine de endişeliydi. Rusya'nın nüfuz sahasını geliştireceğini öngörmüş, bu durumu sınırlamak maksadıyla Osmanlı'ya yakınlaşmaya başlamıştı. Fakat İngiltere, Avusturya siyasetindeki böyle bir değişimden, yani Osmanlı ile dostane ilişkiler kuracağı bir süreci başlatmasından aşırı rahatsızdı. Salisbury bu hususta Başbakan Disraeli'ye Rusya'ya karşı kullandıkları dostane yaklaşımdan memnun kaldığını, Osmanlı'daki ayaklanmalara barışçıl bir çözüm bulmanın en iyi yolu olarak Ruslarla erken bir dönemde anlaşmayı sağlanması gerektiğini ve Avusturya'nın peşine takılmaları halinde Ruslarla istedikleri seviyede bir işbirliğini geliştiremeyeceklerini bildirirken, yazısını şöyle bitirdi:

Osmanlı'nın ayaklanmış eyaletlerinde bağımsız bir hükümete Avusturya'nın karşı çıkmasının kendince önemli bir nedeni vardır. Rusların uydusu haline gelmiş devletlerle kuşatılırsa, Avusturya kendini tehdit altında görecektir. Avusturya geçmiş yıllarda bizim için önemli olmasına rağmen, günümüzde ülke çıkarlarımızla ilgili bir önemi kalmadı. Avrupa'daki önemini yitirdi. Rusya'ya karşı bir bariyerdi; Fransa'yı da dengeleyen bir gücü; ama Fransa zayıfladı ve Rusya'nın bazı bölgelerde gelişmesi Avusturya'nın işine gelmiyor. Avusturya'nın çıkarlarından kaynaklanan korkularını paylaşmamıza gerek kalmadı. Çıkarlarımıza uygun bazı koşulları Rusya'dan elde edebilirsek, salt Avusturya'nın işine gelmiyor diye Ruslarla ortak davranmamak aptallık olurdu. Bu noktaya değinme cesaretini gösteriyorum, çünkü Avusturya'nın Hıristiyan halkın Osmanlı yönetimi altına dönmesini isteyen bir çizgiye hızlıca kaydığını görüyorum. Avusturya bu siyasetinde İngiltere'nin Viyana ve İstanbul Büyükelçilerince desteklenecektir. Böylece bir düzenleme her ne kadar Palmerston geleneğine uygun olsa bile, İngiliz çıkarlarına tamamen terstir ve Parlamentomuzda desteklenmesi mümkün değildir.¹¹⁴⁸

Kamuoyunun artık hoşgörü göstermediğine inanılan İngiltere'nin eski dış politikasına Kabine üyeleri de mesafeliydi.¹¹⁴⁹ Örneğin, Kabine üyelerinden Louis Mallet'in duyguları güçlü şekilde Osmanlı karşıtıydı; Osmanlı'nın Avrupa'dan hemen çıkartılması siyasetini destekliyordu.¹¹⁵⁰ İstanbul Konferansında İngiltere'yi temsil edecek Hindistan genel sekreteri Salisbury ise İstanbul'a yola çıkmadan birkaç hafta önce Osmanlı'yla alakalı duygularını Disraeli'ye şöyle açıklıyordu: *“Bütün kalbimle olmasını istediğim hadiseleri siz de biliyorsunuz. Kırım Savaşı'ndan hiç hoşnut kalmadım; Türklerin Avrupa'dan çıkarılmasını bütün kalbimle diliyorum.”*¹¹⁵¹

¹¹⁴⁷ Hansard, The Earl of Kimberley, HL Deb 20 February 1877 vol 232 cc637-727

¹¹⁴⁸ Glowendon Cecil (Ed.), *“To Lord Beaconsfield, September 23, 1876”*, **Life of Robert Marquis of Salisbury**, s.85

¹¹⁴⁹ Hansard, Lord Derby, HL Deb 20 February 1877 vol 232 cc637-727

¹¹⁵⁰ Glowendon Cecil (Ed.), *“To Sir Louis Mallet, September 23, 1876”*, **Life of Robert Marquis of Salisbury**, s.84

¹¹⁵¹ Cecil, a.g.e., s.87

Fakat öte yandan, öyle bir izlenim verilmeye devam ediliyordu ki, Osmanlı ne yaparsa yapsın İngiliz hükümeti, bütün maliyetlere ve kamuoyunun olumsuz tepkisine rağmen, Babıali'nin yanında yer alacağına dair bir beklentiyi canlı tutuyordu. İngiliz Dışişleri Bakanı bu durumu haklı gösterirken, Osmanlı'nın diğer güçlerin inisiyatifine kesinlikle terk edilmeyeceğini, kendi başına bırakılmayacağını ve bunun yolun da en son hamleye kadar onu destekliyor ve onaylıyor gibi davranmaktan geçtiğini vurguluyordu. Osmanlı Devleti Avrupa Güçler topluluğu içinde tutulurken, diğer taraftan da 1876 Eylül başlangıcından itibaren Osmanlı Devleti'ni zora düşürecek bir siyaseti hayata geçirdiler.¹¹⁵²

Salisbury bu siyasetin muhtevasını Başbakan Disraeli'yle paylaşmıştı:

İstanbul'da ateşkes için baskı yapacağız. Eğer başarısız olursak, sanırım Rusya harekete geçecektir; manzara tamamen değişecektir. Eğer başarılı olursak, elbette bir konferans düzenlenecektir. Konferansta önceden belirleyeceğimiz planlar esas öneme sahip olacaktır. Elliot, Babıali'yi memnun etmek için elinden gelen her şeyi yapıyor. Öyle bir siyasetten İngiltere'ye hiç fayda gelmeyecektir. Onların dostlukları bizi ciddi şekilde kaygılandırıyor. Babıali'nin yaşamasına izin verilse bile, Osmanlı'nın dışları mutlaka sökülmelidir.¹¹⁵³

Bulgar katliamıyla ilgili yanlış haberler İngiliz kamuoyunu da Osmanlı'ya karşı değiştirdi. Eski dışişleri bakanlarından ve muhalefet liderlerinden Granville bu hususta Gladstone'a şunları yazmıştı: *"Bulgar katliamından sorumlu olanların adil şekilde yargılanacağını sanmıyorum. Buradan bir sonuç çıkmaz. Çok mutluyum ki, bu olaylar iktidar partisinde Argyll gibi Kabine üyelerinin hareket alanını genişletmiştir; Osmanlı'nın suçları artık iktidar tarafından da teşhir ediliyor."*¹¹⁵⁴ Rusya'nın bu durumdan memnun kaldığını söyleyen Disraeli, üç aylık bir ateşkes önerisini stratejisine uygun bir şekilde nasıl kullanacağını dikkatlice hesaplıyordu.¹¹⁵⁵

Bir yandan Osmanlı'nın içişlerine başka güçlerin müdahale edebileceği uygun bir zemini oluştururken, bir yandan da, Osmanlı'yı, dış müdahalelerden uzak bir şekilde kendi iç sorunlarını reformlarla çözebileceğine inandırıyor. Bu anlayış temelinde Osmanlı ateşkes antlaşmasında ikna edilmeye çalışılıyordu. Osmanlı'yla Avrupalı güçler arasındaki ilişkileri kötü bir seviyede tutacak diplomasiye ağırlık vermişti.¹¹⁵⁶

¹¹⁵² Hansard, Lord Derby, HL Deb 20 February 1877 vol 232 cc 637-727

¹¹⁵³ Glowendon Cecil (Ed.), "To Lord Beaconsfield, September 23, 1876", **Life of Robert Marquis of Salisbury**, s.84

¹¹⁵⁴ "Lord Granville to Mr. Gladstone, Walmer Castle. Oct.15.76", **The Political Correspondence of Mr Gladstone and Lord Granville 1876-1886**, Cambridge University Press, 1952, s.14

¹¹⁵⁵ The Marquis of Zetland (Ed.), "To Lady Bradford Hughenden Manor, September 1st, 1876", **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield**, Cilt II, 1876 to 1881, London, Ernest Bern Limited, 1929, s.304-380

¹¹⁵⁶ Hansard, Lord Derby, HL Deb 20 February 1877 vol 232 cc637-727

Osmanlı'nın Ortak Bölüşülme Planı ve İngiliz Diplomasisi: Eylül 1876'da Rus hükümeti General Sumarikov'u Viyana'ya gönderdi. Eğer Avusturya Hükümeti Balkanlar'ın Doğu tarafında Rusya'nın faaliyetlerini boşa çıkartmaya çalışmazsa, Rusya da Avusturya'nın Batı Balkanlar'daki faaliyetlerini engellemeyecekti. Prens Bismarck bu Rus teklifini tamamen onaylıyordu. Her iki hükümeti de destekliyordu; Osmanlı'nın böyle bir planı kendi başına boşa çıkartacak gücü ve nüfuzu yoktu.¹¹⁵⁷ Ama Avusturya, Küçük Slav devletlerini Rusya'nın ileri karakolu olarak görüyor ve kuşatılma endişesinden ötürü Osmanlı eyaletlerinde isyanların bağımsızlığa evrilmesinden çok korkuyordu.¹¹⁵⁸ Avusturya-Rus pazarlıkları devam ederken, Londra Kabinesi'nde de tartışmalar sürüyordu. 1876 Eylül'ünün ikinci haftasında Disraeli ile Salisbury sürekli iletişim halindeydi. Kabine toplantısında Osmanlı-Rus savaşından yana olan Carnarvon ve Salisbury ortak davranıyordu. Her gün bu konuyu görüşüyordular. Osmanlı'da olaylar kötüleşiyordu; savaş ufuktaydı, uluslararası bir konferansa karar verilmişti. Konferansta İngiliz planları Disraeli ile Salisbury arasında gizlice kararlaştırılıyordu. Salisbury'nin kabinede en yakın arkadaşı Carnarvon bile gizli görüşmelerden dolayı şaşkınlık içindeydi:

Beni şaşırtan ilginç olaylarla karşılaştım: Disraeli İstanbul Konferansı'na Salisbury'nin gitmesini önermişti. Konferansta ilgili planların önceden gizlice ayarlandığı belliydi. Fakat Salisbury'nin bu planlamayı benden neden sakladığını anlayamamıştım. Sonradan gizlice Disraeli ile buluştuğunu ve bütün her şeyi ayarladıklarını bana anlatırken, Salisbury kendini tuhaf hissetmişti. Hâlbuki Salisbury ile dostluğumuz çok eskiye dayanırdı; birbirimizden en gizli devlet sırlarını bile saklamaz, açık yüreklilikle paylaşırdık.¹¹⁵⁹

Disraeli'le ortak siyasi sırlara sahip Salisbury de 4 Ekim 1876'da Londra Kabine toplantısına katıldı. Kabine üyeleri dış politikada aktif ve güçlü bir siyaseti takip etmekten yana olduğu halde, uluslararası kamuoyu ve Osmanlı karşısında Dışişleri Bakanı gittikçe pasif bir tavır sergiliyordu. Kabinede uzun tartışmalardan sonra şu hususlar üzerinde anlaşmaya varıldı: 1. Rusya'nın Bulgaristan'ı, Avusturya'nın da Bosna'yı işgale etmesini teklif eden önerenin reddedilmesi, bütün donanmanın (Besika Koyundaki) İstanbul Boğazı'na girme teklifi de reddedildi; 2. Elliot'a Osmanlı idaresini ateşkesi uzatmaya teşvik eden bir mesaj gönderilmesi; eğer kabul edilirse, ardından Babıali'nin bir Konferansı kabul etmeye zorlanması. Elliot'un konferans teklifi reddedilirse, Büyükelçi İstanbul'u derhal terk etmelidir. Böylece, Avusturya ve Rusya ile müzakereler doğrudan başlatılmalıdır; 3. Eğer Rusya Bulgaristan'ı işgal ederse, İngiltere de İstanbul'u işgal etmelidir.

¹¹⁵⁷ Sir Henry G. Elliot, **Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences**, G.C.B. Edited by his daughter, London: London Murray, Albemarle Street, W1, 1922, s.212-213

¹¹⁵⁸ Gwendolen Cecil (Ed) "*To Lord Beaconsfield, September 23, 1876*", **Life of Robert Marquis of Salisbury** (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library s.84

¹¹⁵⁹ **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert: Fourth Earl of Carnarvon 1831-1890**, Cilt. II, s.343-4

Dışişleri Bakanlığı üçüncü maddeyi kabul etmekte zorlanıyordu. Ama Kabine'nin en etkili isimlerinden Maliye Bakanı Cairns İstanbul'un işgal edilme önerisine destek veriyordu. ¹¹⁶⁰ Disraeli, sonradan Salisbury'ye gönderdiği bir mektupta Osmanlı'nın paylaşılmasının bizzat Osmanlı'nın sonu olacağını yazıyordu. Osmanlı'nın reddetmesi halinde, İstanbul'un işgal edilmesi meselesinde aktif bir rol almaya hazır olduğunu açıklıyordu. Derby'nin ise aşırı yavaş davranmasından rahatsız olunuyordu; Salisbury, Derby'nin yol açtığı engellerin aşılması zorunluluğundan söz etmişti. Ama Derby pasif davranarak başarılı oldu; çünkü Rus önergesi reddedildiği halde, İstanbul'a ultimatom verilmemişti. Avusturya da Rus önergesini kabul etmedi. Osmanlı'ya karşı ortak bir askeri harekâta bulunma fikri de önemini yitiriyordu; çünkü Rusya'nın meseleyi kendi başına halledecek bağımsız davranma beklentisi Batılı devletler arasında tamamen ön plana çıkıyordu. ¹¹⁶¹

15 Eylül'de Babıali'nin on günlüğüne kabul ettiği ateşkes süresi bittiği halde, karşılıklı çatışmalar yaşanmıyordu; de facto bir ateşkes vardı. Osmanlı karşısında İngiltere'nin içine düşmüş gibi gözüktüğü pasif siyasetin zorluklarını Rus Çarı'nın kararlı siyasetinin giderdiğine inanılıyordu. Rus Çarı, *"Eğer İngiltere bütün Avrupa'nın kabul ettiği kendisine ait önergesinden vazgeçerse, Osmanlı'nın beni aptallaştırmasına müsaade etmeyeceğim"* demişti. Disraeli'nin Guildhall'daki konuşmasından bir gün sonra Çar, Moskova'da yaptığı açıklamada, eğer Avrupalı güçler Osmanlı Hıristiyanlarının kurtuluşuna koşmazsa, kendisi tek başına harekete geçeceğini söylemişti. ¹¹⁶² Ekim 1876'da Rus yönetimi Babıali'ye ateşkes için ultimatom vermişti. Sırbistan'la savaşta üstün konumda olan Osmanlı'ya altı haftalık ateşkes çağrısını on gün içinde yapması talep ediliyordu. ¹¹⁶³ 11 Ekim 1876'da Osmanlı, karşı bir öneride bulunmuştu; altı haftalık bir ateşkes yerine, çatışmaların durdurulmasını altı ay uzatarak uluslararası bir konferanstan vazgeçilmesini istiyordu. İngiltere kısa dönemli bir ateşkes önerisi temelinde Rusya, Fransa, Almanya ve İtalya'yı yanına çekmişti, ardından Osmanlı'ya dış müdahalenin yolunu açacak bir konferansa gidilecekti. ¹¹⁶⁴ Disraeli gelişmeleri bayan arkadaşı Bradford'a bildirmişti: *"Kararlı bir adım attık. Ateşkes teklifimizin son adım olduğunu Babıali'ye anlatacağız; eğer reddederse, Osmanlı'nın yıkılması kaçınılmazdır. Onu kendi kaderine bırakacağız; bizim Büyükelçimiz de İstanbul'dan ayrılacaktır. Osmanlı 6 aylık ateşkes istiyor."* ¹¹⁶⁵

¹¹⁶⁰ Cecil, *"To Lady Salisbury, October 4, 1876"*, a.g.e., s.88

¹¹⁶¹ Cecil, *"To Lord Beaconsfield, September 23, 1876"*, a.g.e., s.89

¹¹⁶² Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury** (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, S.89

¹¹⁶³ **Hansard**, Lord Derby, HL Deb 20 February 1877 vol 232 cc637-727

¹¹⁶⁴ **Hansard**, a.g.e., 20 February 1877

¹¹⁶⁵ The Marquis of Zetland (Ed.), *"To Lady Bradford Hughenden Manor, October 12th, 1876"*, **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield**, Cilt II, 1876 to 1881, London, Ernest Bern Limited, 1929, s.304-380

İngiltere uluslararası bir konferansı düzenleme inisiyatifini eline almıştı. Avrupalı güçlerle ortak bir konferans düzenlemekte kararlıydı; Osmanlı'yı da diğer devletler gibi konferansa davet etmişti. Babıali ise bir konferansın düzenlenmesine şiddetle karşıydı. Osmanlı, 6 aylık bir ateşkes önermekle uluslararası bir konferansı engelleyebileceğini ve bu yoldan Batılı devletlerin kendi iç işlerine müdahalesine izin vermeyeceğini hesaplıyordu. Derby, Osmanlı yönetiminin altı aylık ateşkes teklifini kabul ettiği halde, uluslararası bir konferansın düzenlenmesi niyetinden vaz geçmemiştir. Derby, İstanbul Büyükelçisi Elliot'a uluslararası bir konferans düzenlenmesi için Babıali'yi mutlaka ikna etme talimatını verdi. Londra hükümeti ve Henry Elliot tarafından Osmanlı hükümetine toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının korunacağına dair tam bir güvence sağlandı. Osmanlı'yı diğer devletlere karşı koruma ilkelerinden konferans boyunca sapılmasına müsaade edilmeyeceği sözü en üst seviyede verilmişti.¹¹⁶⁶ Rusya'ya karşı ortak davranılacağı hususunda verilen sözler ve vaatler karşısında Osmanlı idarecilerin İngilizler hakkındaki olumsuz şüpheleri dağıtılmış, güvenle ilgili sorunlar giderilmişti; uluslararası bir konferansı kabul etmişlerdi. Disraeli bu durumdan çok sevinçliydi: *“Yeni sultan kendini tamamen İngiltere'nin ellerine teslim etti. Her şeyde Londra hükümetinin nasihatini takip edecek. Dikenler arasında çiçekleri rahatça kopartacağımızı sanıyorum. Yeni Sultan bizim Parlamento konuşmalarımızı Osmanlıcaya çevirttirip okuyormuş.”*¹¹⁶⁷

Avrupa'da diğer güçler İngilizlerin Osmanlı'nın önergesini kabul etme yönünde davrandıklarını sanmışlardı. Rus yetkililer de Avusturyalılar gibi düşünüyorlardı; İngiltere'nin sunduğu tekliften vazgeçip geçmediğini öğrenmek niyetiyle Dışişleri Bakanlığı ile temas halindeydiler. İngilizler Osmanlı ile Sırp lar arasında bir ateşkes imzalanmasında önemli bir işi başardığına inanıyorlardı.¹¹⁶⁸ Osmanlı'nın altı aylık bir ateşkesi kabul etmesi, uluslararası bir konferansı onaylamaları İngiliz hükümetini rahatlatmıştı. Dışişleri Bakanı Derby Osmanlı yönetimini tecritlik içine nasıl soktuklarını şöyle açıklayacaktı: *“Londra hükümeti Osmanlı'nın altı aylık ateşkes antlaşmasını kabul etti. Fakat çözüme yönelik olarak onun sunduğu hiçbir önerisini kabul etmedik. Eskisinden vazgeçtik, yeni bir önerimiz bile olmayacaktır. Bu tavrımız Avusturya hükümetine iletildi.”*¹¹⁶⁹ Uluslararası bir konferansa hazırlanılırken, ateşkes sürecinde ortaya konulan tavırlar üzerinden Rusya'nın gerçek niyetinin ne olduğu daha iyi anlaşılacaktı. Disraeli bu durumda Rusya'nın kararlı adımlarla yürüyeceğinden emindi: *“Eğer Rusya ateşkesi reddederse, kartlarını göstermeye zorlanacaktır.”*

¹¹⁶⁶ Sir Henry Elliot, **Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences**, G.C.B. Edited by his daughter, London: London Murray, Albemarle Street, W1, 1922, s.275

¹¹⁶⁷ The Marquis of Zetland (Ed.), *“To Lady Bradford Hughenden Manor, September 11th, 1876”*, **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield**, Cilt II, 1876 to 1881, London, Ernest Benn Limited, 1929, s.304-380

¹¹⁶⁸ **Hansard**, a.g.e.

¹¹⁶⁹ **Hansard**, Lord Derby, HL Deb 20 February 1877 vol 232 cc 637-727

Avrupa ise böylece Rusya'nın asıl niyetinin savaş olduğunu anlayacaktır. Rus yöneticileri her sabah İngiliz gazeteleri okuyorlar; ateş etmeden önce çevreyi iyice koklayacaklardır."¹¹⁷⁰

Osmanlı'ya karşı savaşa hazırlanan Ruslar gizli ve özel şekilde İngiltere ile savaş maliyetleri için borç pazarlıkları yapıyorlardı.¹¹⁷¹ Rus ordusunun silahlanma masrafları ve ödeme şartlarının belirlenmesi niyetiyle İngiltere'nin St. Petersburg Büyükelçisi Augustus Loftus, Rus Çarı ile Kırım'da gizlice görüştü. Çar; Osmanlı'nın ultiatoma cevap vermesini memnunlukla karşılıyordu. Kabinenin ortak siyasetine muhalefet eden bir İngiliz milletvekili yaşananlar karşısındaki şaşkınlığını şöyle ifade etmişti: "*Bu olayı okuduğumda utancımın yerin dibine girdim. Halbuki Rus Çar'ının İngiliz temsilcisinin sırtına eliyle dokunarak, "Gördün mü?.. Ufak bir kararlılık nelere yol açtı" demediği dönemleri de yaşamıştık.*"¹¹⁷²

Disraeli ve Kabine üyeleri, kendilerinin önerdiği konferansta imza yetkisine sahip güçlerin Rusya ile Osmanlı arasındaki savaşın düzenlenmesine katkıda bulunacağı ümit ediliyordu. İngilizler konferansın bir an önce yapılması yönünde hazırlıkları hızlandırmışlardı. İngiltere'yi temsil etmesi için Başbakan ve Kabine tarafından Lord Salisbury'nin tam yetkiyle donatılarak İstanbul'a gönderilmesi planlanıyordu.¹¹⁷³ İngiltere'nin devreye girerek Osmanlı'yı konferans düzenlenmesine ikna ettiği bir zamanda diğer devletler Osmanlı'nın paylaşılmasıyla ilgili planları aralarında tartışmaya devam ediyorlardı. Buna göre, Rusya; Avusturya'nın Bosna ve Hersek'i almasına ses çıkarmayacaktı. Selanik'i de Avusturya'ya öneren Rusya, Yunanlıların Ege Sahilleri boyunca genişlemesini de durdurmak niyetindeydi. İmparator Nicholas Kırım Savaşına girerken İngiliz temsilci Seymour'a, "*Hayatta katlanamayacağı en önemli hadisenin Yunanistan'ın genişlemesi olduğunu*" ifade etmişti. Rus dış politika geleneğinin güvence altına alınması Avusturya sayesinde mümkün olacaktı.¹¹⁷⁴ İngiltere'yle görüşmeler yapan Avrupalılar İngilizlerin Osmanlı'ya dönük önceki çıkarlarından vazgeçip geçmediklerinden emin olmak istemişlerdi. İngiltere, Andrassy ile açık ve samimi ilişki kurma arzusunu bildirdi. Avusturyalılar İngiltere ile uzlaştı.¹¹⁷⁵

¹¹⁷⁰ The Marquis of Zetland (Ed.), "Lady Bradford Hughenden Manor, October 14th, 1876", **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield**, vol. II, 1876 to 1881, London, Ernest Bern Limited, 1929, s.304-380

¹¹⁷¹ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury** (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library s.89

¹¹⁷² **Hansard**, Lord Derby, HL Deb 20 February 1877 vol 232 cc 637-727

¹¹⁷³ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury** (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, S.89

¹¹⁷⁴ Sir Henry Elliot, **Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences**, G.C.B. Edited by his daughter, London: London Murray, Albemarle Street, W1, 1922, s.212-213

¹¹⁷⁵ **Hansard**, Lord Derby, HL Deb 20 February 1877 vol 232 cc 637-727

Londra kabinesi Avrupalı güçlerin barış konusunda ortak bir zeminde buluşturulması çabalarına devam etti. Henry Elliot'un yazışmalarında Babıali, bu süreçte Londra Hükümeti'nin kendisini desteklemekte ayak sürtmeye başladığını, isteksizleştiğini gözlemliyordu. Derby'ye göre, İngiltere diplomatik faaliyetlerinde Osmanlı yönetimine, Avrupalı güçleri ortak bir zeminde istemeye istemeye buluşturmak zorunda kalıyor izlenimini vermek amacıyla davranıyordu. Sanki Osmanlı'ya karşı yürütülen kampanyayı etkisiz kılmak için önemli bir çaba sarf ediliyormuş, ama bütün uğraşlarına rağmen ellerinden çok az iş geliyormuş gibi bir hava yaratılıyordu.¹¹⁷⁶ Granville'e göre; Osmanlı'nın kabul ettiği altı aylık ateşkes Avrupalı güçlere, özellikle İngiltere'ye önemli sorumluluklar yükliyordu.¹¹⁷⁷ Rus Dışişleri Bakanı Gorchakov'un bir Kongre düzenlenme isteğini İngiltere'ye bildirmesi de yöneticileri iyice umutlandırmıştı. Disraeli, "*Büyük bir meseleyi çözeceğiz*" diyordu, "*Sultan'ın bizim Parlamento konuşmalarımızı okuduğunu söylemişim. Ama Bulgarlarla ilgili düşüncelerimizi de okuyor. Sultan'ın bize önemli kozlar sunacağına inanıyorum.*"¹¹⁷⁸ Bulgaristan'da yaşananların İngiliz basınında taraflı verilmesinin yarattığı Olumsuz Osmanlı algısına güvenen Disraeli ve Kabinesi, Osmanlı'ya karşı çekingenmiş gibi ortaya koyacakları diplomatik faaliyetlerinin Babıali tarafından anlayışla karşılanacağına inanıyorlardı.

Rus yönetimi konferansın Paris'te düzenlenmesini çok istediği halde, İngilizlerin bastırmasıyla konferans yeri olarak İstanbul'da karar kılınmıştı. Neden İstanbul seçilmişti? Bu soruya Salisbury'nin verdiği cevap ise çok daha derin bir amacı açığa vuruyordu; ev sahibi olma duygusuna kapılacak Osmanlı'nın saldırgan bir tavır sergileyeceğine, sağduyulu ve mantıklı hareket etmeyeceğine inanıyorlardı. Ev sahibi olmanın sağladığı aşırı güven duygusuyla Osmanlı yönetiminin kendi kızgınlıklarına ve öfkesine sınır koyamayacağını hesapladılar. Rusya'nın mantıklı ve sağduyulu davranacağını ve bir ev sahibi olarak saldırgan davranacak Osmanlı Devleti'nin kendi haklılığına gölge düşüreceğini ve diğer Avrupalı devletler karşısında kendini küçülteceğini tahmin ediyorlardı.¹¹⁷⁹

Toplantılara ev sahipliği yapması halinde Babıali'nin sertleşeceği ve uzlaşmaz bir tavır ortaya koyacağı hesaplanmıştı. Dışişleri Bakanı Derby'e göre, İngiliz dış siyasetinde Babıali'ye yönelik samimiyetsizlik ve çekingenlik devam ediyordu. Kabine üyeleri başarısızlığa mahkûm bir misyonun

¹¹⁷⁶ Hansard, Lord Derby, HL Deb 20 February 1877 vol 232 cc 637-727

¹¹⁷⁷ Agatha Ramm (Ed.), "*Lord Granville to Mr. Gladstone, Walmer Castle. Oct.15.76*", **The Political Correspondence of Mr Gladstone and Lord Granville 1876-1886**, Cambridge University Press, 1952, s.14

¹¹⁷⁸ The Marquis of Zetland (Ed.), "*To Lady Bradford Hughenden Manor, September 26th, 1876*", **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield**, Cilt II, 1876 to 1881, London, Ernest Bern Limited, 1929, s. 304-380

¹¹⁷⁹ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury** (4 Cilt 1921-32) Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.86

temsilcileri gibi davranıyorlardı. Birçok vesileyle kamuoyuna, Osmanlı temsilcilerinin dâhil edilmediği, ama Osmanlı üzerine düzenlenen bir konferansa razı olunmayacağı açıklanmıştı. Diğer taraftan, konferansın düzenlenmesinde ve resmi olmayan müzakerelerde Osmanlı'nın dışlanması için aktif bir rol oynuyorlardı.¹¹⁸⁰ Disraeli yazdığı bir mektupta, Osmanlı'nın geleceğini karanlık görüyordu. Politikanın adi bir kumar oyunu olduğu inancıyla, Osmanlı yönetimini aldatmaya dönük siyasetlerini haklı göstermeye çalışıyordu:

Palmerston'un dediği gibi, politika adi bir kumar oyunudur. Alman İmparatoru ve Derby, patlak verecek bir savaş sonrası barışı şimdiden kutluyorlar; savaş kesinlikle çıkacakmış gibi gözükyor. Dünyanın kasabı olan Ruslar sayesinde muhalefet liderimiz Gladstone da Bulgaristan katliamının intikamını almış olacak. Osmanlı bizim çözüm önerimizi kabul ederse, Rusya durdurulacaktır. Ama önerimizin kabul edilmeyeceğini biliyorum; Rusya savaş ilan edecektir.¹¹⁸¹

Gladstone'a yakınlığıyla bilinen eski Dışişleri Bakanı Granville Osmanlı meselesinde kendilerine yakın düşünen bakanların kabinede olduğunu yazacaktı: *“Bazı siyasetçilerimiz Rusya'ya muhalif olmaktan heyecan duyuyorlar. Kabineden Carnarvon ve Salisbury'nin (Osmanlı sorununda) bizimle aynı fikirde olmalarından hoşlanmayanlar var.”*¹¹⁸² Derby de Salisbury ve Carnarvon'la aynı görüşteydi. O da Osmanlı'yı mevcut haliyle korumanın siyasi alanda imkânsız olduğuna inanıyordu. Osmanlı'nın ağır bir hasta gibi her an ölebileceğini varsaydığı halde, Dışişleri Bakanı İngiltere'nin Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumayı vaat eden geleneksel dış siyasetiyle uzlaşmış gibi davranıyordu. Hristiyanlar hususunda Rusya'nın kurtarıcı rolünü takdir ediyordu; fakat Rusya'nın Osmanlı'ya hâkim olma ihtimalini İngiliz çıkarlarına ağır bir darbe olarak nitelendiriyordu.¹¹⁸³ Disraeli de Balkanlarla ilgili gelişmelerde Osmanlı'nın paylaşılmasından ve yeni devletlerin oluşturulmasından yana olan kabine üyelerinden Carnarvon ve Salisbury gibi beklentilere sahipti. Romanya ve Sırbistan'ın da bağımsızlıklarına kavuşacağını öngören, Rothschild'ın Rusya'nın Romanya'ya bir krallık yapma sözü verdiğini ve Sırbistan'ı da öyle yapacağını ifade eden Disraeli, İngilizlerin Osmanlı'ya karşı olan siyasi tavrını bir oyun olarak gören ve sürecin sancılı geçeceğinden emin bakış açısını Bayan Bradford'a bir mektupta şöyle yazıyordu: *“Daha henüz oyunun yarısına gelmedik; aşırı heyecanlı olmamak lazım. Çok inişler, çıkışlar olacak;*

¹¹⁸⁰ Hansard, Lord Derby, HL Deb 20 February 1877 vol 232 cc637-727

¹¹⁸¹ The Marquis of Zetland (Ed), *“To Lady Bradford 10 Downing Street, October 5th, 1876”*, **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield**, Cilt II, 1876 to 1881, London, Ernest Bern Limited, 1929, s.304-380

¹¹⁸² Agatha Ramm, (Ed.), *“Lord Granville to Mr. Gladstone Walmer Castle. Oct 4.76”*, **The Political Correspondence of Mr Gladstone and Lord Granville 1876-1886**, Cambridge University Press, 1952, s.12

¹¹⁸³ Arthur Henry Hardinge, (Ed.), **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert: Fourth Earl of Carnarvon 1831-1890**, Cilt II, Oxford University Press, 1925, s.340

belki büyük felaketler yaşanacak. Kraliçe Victoria bu durumdan dolayı çok heyecanlı; Doğu Meselesini öyle bir çözecek ki, İstanbul kumar masalarıyla birlikte serbest bir bölge yapılacaktır!”¹¹⁸⁴

Ateşkes Teklifi ve İstanbul Konferansı Hazırlıkları: 24 Ekim 1876’da İngiltere’nin Rusya’ya verdiği cevapta, "Avrupalı güçlerin onayladığı önergenin Osmanlı üzerinde oluşturduğu baskıya son verdik" açıklaması vardı. Derby’ye göre önergeye son verilmemişti, sadece önergenin Osmanlı üstünde oluşturduğu baskıya son verilmişti. Avrupalı devletler İngilizlerin çekingen gözüken siyasetini güvenilir bulmuyorlardı. Diğer taraftan, Osmanlı idarecileri İngiltere’nin Babıali adına elinden gelen her şeyi yapacağını inanıyorlardı. Derby Osmanlı idareciler hakkında, “Bilinçlice oluşturulan atmosferden dolayı böyle düşünmekte haklıydılar” diyordu.¹¹⁸⁵

İngiltere’nin her olayda Osmanlı’nın yanında duracağına dair bir inancın yaşandığı şartlar altında, İstanbul’da anayasa çalışmaları askıya alındı. Midhat Paşa’nın görevine son verildi; çünkü onun reform programı kabul görmemişti.¹¹⁸⁶ Avam Kamarasından Lord George Campbell Anayasa çalışmalarının askıya alınmasının nedeni olarak son günlerde yaşananlara işaret ediyordu; “Eğer Hersek’te ayaklanma olmasaydı ve eğer Andrassy Notası ya da Berlin Memorandumu Osmanlı Devleti’ne dayatılmasaydı, Osmanlı yavaş yavaş anayasal bir karaktere bürünecekti.”¹¹⁸⁷ Batı basını anayasal çalışmalardan vazgeçilmesinin ne anlama geldiğini tartışırken, İngiliz Hükümeti de Osmanlı’ya saldırması hususunda Rusya’ya önemli diplomatik imkânlar sunacaktı. Osmanlı’ya savaş açması yolunda Rus yönetiminin önünün yasal olarak açılma faaliyetlerini, Rusya’ya sunulan bir imkân diye yorumlayan Londra Kabinesi, Babıali’yi köşeye sıkıştıracak yalnızlaştırma sürecini aşama aşama hayata geçiriyordu. Disraeli bu süreci şöyle özetliyordu: “Kabine toplantısında Avrupa devletlerini İstanbul’da düzenlenmesini arzuladığımız bir konferansa davet etmeyi kararlaştırdık. Makyevalist beyinlerin toplanacağı bir konferans olacak.”¹¹⁸⁸ Kırım Savaşı’nda İstanbul’da Büyükelçi olan Stanford de Redcliffe de şunları yazmıştı: “Kendi hükümetimiz bu durumda Rusya’ya olağanüstü bir konum sağlamıştır. Tanrı’ya dua ediyorum ki, Rusya kendisine sunulan bu değerli fırsatı kötü şekilde eline ayağına bulaştırmaz.”¹¹⁸⁹

¹¹⁸⁴ The Marquis of Zetland (Ed), “To Lady Bradford 10 Downing Street, October 23rd, 1876”, **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield**, Cilt II, 1876 to 1881, London, Ernest Bern Limited, 1929, s.304-380

¹¹⁸⁵ Hansard, Lord Derby, HL Deb 20 February 1877 vol 232 cc 637-727

¹¹⁸⁶ Hansard, Lord Campbell, HL Deb 20 February 1877 vol 232 cc637-727

¹¹⁸⁷ Hansard, Lord Campbell, HL Deb 20 February 1877 vol 232 cc637-727

¹¹⁸⁸ The Marquis of Zetland, (Ed.), “To Lady Bradford 10 Downing Street, November 4th, 1876”, **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield**, Cilt II, 1876 to 1881, London, Ernest Bern Limited, 1929, s.304-380

¹¹⁸⁹ Agatha Ramm (Ed.), “Mr. Gladstone to Lord Granville, Haworden Nov.2.76”, **The Political Correspondence of Mr Gladstone and Lord Granville 1876-1886**, Cambridge University Press, 1952, s.17

İstanbul konferansının görüldüğü bir kabine toplantısında Salisbury'ye Başbakan şu notu verdi: “*Senin İstanbul'a gitmeni istiyorum. Bu, benim fikrimdir. Çok büyük bir iş bu; fazla zamanımızı almayacak.*” Disraeli çok önem verdiği bir işin kısa sürede kararlaştırılacağına inanıyordu. Derby de Kabine arkadaşlarıyla birlikte İstanbul Konferansı'na Salisbury'yi önermişti:

Eğer görevi sen üstlenirsen, elde edilecek sonuç hem ülkemize hem meslektaşlarımıza hem de sana faydası olacaktır. Senin İstanbul Konferansı'na katılman arzu ediliyor, çünkü Kabine'nin önde gelen bir üyesi olarak sadece bir diplomat olarak değil, ama aynı zamanda önemli bir hükümet yetkisi olarak da otoriteni kullanabilirsin. Çünkü senin, Osmanlı'ya karşı duruşun sayesinde ülkemizin çıkarlarını tatmin edeceğine inanıyoruz. İstanbul Büyükelçimiz Elliot'u da rencide etmeyeceğini ve eylemlerini Parlamentomuzda çok rahat savunacağını sanıyorum.¹¹⁹⁰

Aynı gün Salisbury konferansla ilgili gerçek düşüncelerini ve nasıl davranması gerektiğini Derby'ye, konferansın gerçekçi bir hava içinde olmayacağına inandığını, bütün ciddiyetiyle bu komedi oyununda rolünü en iyi şekilde oynayacağını, İngiltere menfaatleri için aşırı titiz ve ihtiyatlı davranacağını yazıyordu.¹¹⁹¹ İngiltere reformlar hususunda Babıali'nin iyi niyetine güvenmiyordu; çünkü onu İstanbul'da aşağılanacak şekilde diplomatik bir yenilgiye zorlamak niyetindeydi. Osmanlı'ya yakınlığıyla bilinen bir İngiliz milletvekili rollerin önceden kararlaştırıldığı ve bir tiyatro sahnesini andıran konferansı şöyle yorumlayacaktı:

Sir Henry Elliot'un devreden çıkarılması ve İstanbul Konferansı'na Babıali'ye iyi duygular beslemediği çok iyi bilinen Lord Salisbury'nin gönderilmesine karar verilmesi neden gerekliydi? Babıali'ye hiçbir inancı kalmamış İngiltere Hükümeti'nin, İstanbul Konferansı'na Lord Salisbury'yi göndermeye karar vermesi Osmanlı'ya saygı duymaması ve onu aşağılaması anlamına geliyordu.¹¹⁹²

Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne saldırmasını onaylayan ve bu saldırıdan İngiltere'nin çok önemli çıkarlarının gerçekleşeceğine ümit bağlayan Salisbury'nin İstanbul konferansına İngiltere temsilcisi olarak katılmasından muhalefet liderlerinden Gladstone da büyük bir sevinç duymuştu: “*Doğu Meselesinin en can alıcı bir döneminde Lord Salisbury'ye kilit rol verilmesini sevinçle karşıladım.*”¹¹⁹³ İngiliz kamuoyunun Osmanlı'ya nasıl baktığına bir örnek olarak bir şehir tiyatrosunda yaşananları veren Gladstone, Konferansın esas fikir babası olarak kendisini öne çıkartıyordu: “*Muhafazakâr Parti'nin hâkim olduğu Liverpool şehrinde Otello oynanırken,*

¹¹⁹⁰ Cecil, “*To Lord Derby, November 3 1876*”, a.g.e., s.88

¹¹⁹¹ Cecil, a.g.e.

¹¹⁹² Hansard, The Eastern Question-The Protocol-Observations.,The Marquess of Landsdowne, HL Deb 16 April 1877 vol 233 cc 1180-207

¹¹⁹³ Agatha Ramm (Ed.), “*Mr. Gladstone to Lord Granville, Haworden Nov.2.76*”, **The Political Correspondence of Mr Gladstone and Lord Granville 1876-1886**, Cambridge University Press, 1952, s.17

“Kahrolsun Osmanlılar” diye sloganlar atıldı, oyun yarıda kesildi... Konferans ile ilgili hazırlıklar yapılıyor. Baştan itibaren İstanbul Konferansı'nın fikir babası benim.”¹¹⁹⁴

Muhalefet Partisinden Salisbury'nin düşmanı sayılan Mr. Bright bile kararı desteklemişti.¹¹⁹⁵ Muhalefet Partisi açık açık bir Osmanlı-Rus savaşını arzu ediyor ve Rusya'nın Osmanlı'ya saldırmasından yana tavır sergiliyordu. Salisbury'nin Konferansta takip edeceği siyasi çizgiyle ilgili esas belgelere bakıldığında, Kabine üyeleri, konferansta sunacakları teklife Osmanlı yönetiminin kesinlikle olumlu bakmayacağını ifade ediyorlardı. Balkanlar'da sadece Hristiyanların can güvenliğini gözeten müdahaleye karar verildiği halde, bir Osmanlı-Rus uzlaşması bütün planları suya düşürebilirdi. Dışişleri Bakanı Derby İstanbul konferansında izlenecek yolun ayrıntılarını konuşmak için Salisbury'yle görüşme talebinde bulunurken, bu hususa da dikkat çekiyordu:

Bu haç yolculuğuna çıkmadan önce, mevcut çizgimizden ne kadar sapabileceğimizi kararlaştırmalıyız. Bir yandan Hristiyanlar için en alt düzeyde bir güvenlik söz konusu, bundan dolayı Osmanlı Müslümanlarının iyiliğini arzulamamız mümkün değil. Diğer yandan da Osmanlı'nın bağımsızlığına en üst düzeyde dış güçler karışmaktadır, fakat Rusya ve Osmanlı arasında barışın temin edilme arzusunun da sahip değiliz. Bu işe kollarımızı sıvamadan önce, en alt düzey ile en üst düzey arasındaki sınırları belirlemeliyiz. Bu sorunu muğlak bırakırsak, ortaya çıkan sonuçtan memnun kalmayabiliriz.¹¹⁹⁶

Osmanlı'ya uluslararası güçlerin ortak müdahalesinde hiçbir şey muğlak ve belirsiz bırakılmayacaktı; her şey çok önceden açıklığa kavuşturulacak ve baştan belirlenmiş hedeften mümkün olduğunca çok az şekilde sapma olmasına dikkat gösterilecekti. İstanbul konferansı ve Salisbury misyonunun kesinleşmesinden sonra, Londra Hükümeti'ne ve muhalif kesime Osmanlı ile Rusya arasında savaşın mutlaka yaşanacağına dair bir öngörü hâkim olmuştu. Zaman zaman iktidar partisini Osmanlı'ya anlayış göstermekle suçlayan Gladstone'nun bile bu konuda hiç şüphesi kalmamıştı:

Bugün ya da yarın (Osmanlı ve Rusya arasında) mutlaka savaş patlak verecektir. Savaş durumunda Osmanlı Boğazları yabancı savaş gemilerine kapatacaktır. Boğazların ticari gemilere açık olması maksadıyla savaşa girebilir miyiz? Boğazlar Osmanlı karasularıdır; ama savaş döneminde ticari gemilerin savaş gemileriyle alıkonulmasını haklı gösteren uluslararası bir hukuk yoktur... Eğer Rusya Bulgaristan'ı işgal ederse, Kabinede alınan karara göre İngiltere de Mısır'ı işgal edecektir. Bu kararın sadece bir fikir olduğu söyleniyor.¹¹⁹⁷

¹¹⁹⁴ Ramm, a.g.e., s.23

¹¹⁹⁵ Gwendolen Cecil (Ed.), *Life of Robert Marquis of Salisbury* (4 Cilt 1921-32) Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.92

¹¹⁹⁶ Cecil, a.g.e., s.88

¹¹⁹⁷ Agatha Ramm (Ed.), “*Mr. Gladstone to Lord Granville, Haworden. Nov.8.76*”, *The Political Correspondence of Mr Gladstone and Lord Granville 1876-1886*, Cambridge University Press, 1952, s.18

Konferansa İngiliz temsilcisi olarak Osmanlı'nın yıkılmasından yana olan ve Rusya'nın saldırgan politikasını destekleyen Salisbury yola çıkma hazırlıklarına başlamıştı. İngilizleri sürekli kaygılandıran sorun tekrar dile getiriliyordu; Disraeli Konferans'ta Salisbury'nin görevlendirilmesinden duyduğu sevince kaygılı bir gölge düşüren bir ihtimale değinecekti: “*Lord Salisbury'nin Konferans temsilcisi olarak atanması bizim için büyük bir sevinçtir. Amaçlarımızı gerçekleştireceğiz. En büyük korkumuz, Rusya'nın Babıali'yle gizlice anlaşması ve bir konferansın oluşmasını engellemesidir.*”¹¹⁹⁸

Beklenmedik bir Osmanlı-Rus anlaşması Disraeli kabinesinin bütün planlarını önemsizleştirebilirdi. Osmanlı-Rus savaşının çıkmasını onaylayan İngilizleri kaygılandıran bir başka sorun da Boğazlar meselesiyle ilgili belirsizliklerdi. Eski dışişleri bakanlarından Granville bu hususta diğer Avrupalı devletlerin Rusya'ya karşı hoşnutsuz tutumuna güveniyordu. 12 Kasım 1876'da Rusya'nın savaşı kazanmasından sonra Boğazlar siyasetinin ne olacağını tartışan Granville, konuyu Avrupa devletleriyle Rusya arasında yaşanacak çelişkilere getirerek, Rusya'nın Osmanlı'yı savaşta yenecek kadar güçlü çıkacağını, Rusya'nın Boğazlara el koyması halinde, İngiltere, Avusturya, İtalya ve Fransa'nın bu duruma izin vermeyeceklerini yazmıştı.¹¹⁹⁹

Savaşın kesin çıkacağına inandıklarından dolayı, başka planları da daha rahat tartışmaya başlamışlardı. Gündeme getirdikleri şu sorulara cevap bulma arayışındaydılar: Savaş zamanı İngiltere'nin Süveyş Kanalı'nı işgal etmesi kanlı bir iş midir? Mısır'ı işgal etmek İngiltere'ye yeni bir askeri sorumluluk dayatmayacak mı?¹²⁰⁰

3.7. Resmi Olmayan Diplomatik Faaliyetlerde Resmi Kararların Alınması

Disraeli 20 Kasım 1876'da Salisbury'ye gönderdiği bir mesajda, “*Babıali'nin reformlar sözü asla kabul edilemez*”¹²⁰¹ diye yazmıştı. Aynı gün Salisbury Londra'dan İstanbul'a gitmek için yola çıktı. Paris, Berlin, Viyana ve Roma üzerinden seyahat etmesi planlandı. Gerekirse, başkentlerde

¹¹⁹⁸ The Marquis of Zetland (Ed.), “*To Lady Bradford 10 Downing Street, November 8th, 1876*”, **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield**, Cilt II, 1876 to 1881, London, Ernest Bern Limited, 1929, s.304-380

¹¹⁹⁹ Agatha Ramm (Ed), “*Lord Granville to Mr. Gladstone Great Glemhan, Wickham Market. Nov. 12.76*”, **The Political Correspondence of Mr Gladstone and Lord Granville 1876-1886**, Cambridge University Press, 1952, s.19

¹²⁰⁰ Ramm, “*Mr. Gladstone to Lord Granville, Haworden. Nov.17.76*”, a.g.e., s.20

¹²⁰¹ **Hansard**, The Eastern Question-The Protocol-Observations., The Marquess of Landsdowne, HL Deb 16 April 1877 vol 233 cc 1180-207

kalması süreyi biraz daha uzatabilecekti. Bir haçlı seferi danışmanlığını ve fikir alış-verişini andıran bu seyahat tarzını Galler Prensi önermişti. Dışişleri Bakanlığı, Kabine üyeleri ve Başbakan bu seyahat şeklini onaylamıştı.¹²⁰² Disraeli; İngiliz resmi diplomasisinin diğer güçlerle az bir fikir alış-verişine neden olduğunu ve bu durumdan çok çektiklerinden yakınacaktı. Ortak hareket edeceği devletlerle resmi olmayan görüşmelerin önemine değiniyordu: “*Ben de Galler Prensi ile aynı fikirdeyim, diğer güçlerle iletişimimizdeki resmi havayı dağıtmalı, daha samimi ve dostane bir atmosfer içinde resmi olmayan görüşmeler yapmalıyız.*”¹²⁰³ Osmanlı yöneticileriyle yüz yüze yapılacak görüşmelerden acıma ve merhamet gibi duygulara kapılmaması için Salisbury’ye nasihatte bulunmuştu: “*Ne ye karar verirsen ver, seni her zaman destekleyeceğim. Şefkate ve acımaya dayalı duygulara da önem göstermeyeceğine inanıyorum. Bu türden duygular ve inançlar zamanın ruhuna uymayan boş kuruntulardır.*”¹²⁰⁴

Osmanlı hükümeti ise kendisi hakkında yapılmış gizli bölüşüm planlarından tamamen habersiz şekilde İngiltere’nin telkinlerine ve tavsiyelerine tamamen açık şekilde davranıyordu; Londra Kabinesi, Babıali üzerinde çok önemli bir etki ve nüfuza sahipti. İstanbul hükümeti İngiltere’nin kendilerine karşı tamamen iyi niyetli olduğuna inanıyordu. Bundan cesaret alan reformist bir Sadrazam bütün Batılı kesimlerin onayladığı anayasal bir kontrolü saray üzerinde kurmaya çalışıyordu. İngiltere’ye ne kadar yakınlık hissediliyorsa, Rusya’ya da o kadar düşmanlık besleniyordu: Rusya, Babıali’nin güvenmediği ve hoşlanmadığı bir ülkeydi; Bosna-Hersek isyanlarında Rusya’yı sorumlu tutuyordu.¹²⁰⁵

Salisbury en önemli ve gerekli görüşmeleri Alman idarecilerle yapacaktı. Fransa ise Almanya tarafından yenilgiye uğratıldığı savaşın acılarını halen sarmamıştı; zayıflığı devam ediyordu. Fakat içinde bulunduğu kötü duruma rağmen, Fransız Dışişleri Bakanı Duc Decazes Osmanlı’nın Avrupalı güçlerce askeri işgalini gündeme getirmişti. Bosna’yı Avusturya’ya, Bulgaristan’ı Rusya’ya, Makedonya’yı da İngiltere’ye önerdi. Ama Salisbury bu tarz paylaşımın gerçekleşme şansını düşük bularak, Fransızların paylaşım planını kabule yanaşmadı. Salisbury Dışişleri Bakanı Derby’ye şunu yazmıştı: “*Bizim askeri bir işgali kabul edemeyeceğimizi ifade ettim. Osmanlı’nın kötü yönetiminden*

¹²⁰² Gwendolen Cecil (Ed), “From Lord Derby, November 3 1876, **Life of Robert Marquis of Salisbury** (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, vol. II 1869-1880, London 1922, British Library, s.95

¹²⁰³ Cecil, “*From Lord Beaconsfeld, November 10, 1876*”, a.g.e., s.95

¹²⁰⁴ Cecil, a.g.e.

¹²⁰⁵ Sir Henry Elliot, **Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences**, G.C.B. Edited by his daughter, London: London Murray, Albemarle Street, W1, 1922, s.277

kendimizi sorumlu hale getirmek niyetine sahip olamayacağımızı, açıkladım; ciddi şekilde garantilerin düzenlenmesi ve ayarlanması arzusundayız."¹²⁰⁶

İngiltere; Fransa ve diğer Batılı devletlerle birlikte Osmanlı'ya karşı açık bir şekilde savaşmamakta kararlıydı; Osmanlı-Rus savaşının sonuçlarına göre hesaplar yapılıyordu. Fransa'nın ortak işgal planı reddedildikten sonra, Berlin'e geçen Salisbury, ikili görüşmelerinde Bismarck'ın denizlere hâkim olmayan bir gücün İstanbul'u uzun süre elinde tutamayacağını, zorunlu kalmadıkça Rusya ile savaşa girmekten ısrarla kaçınmalarını ve bekle-gör siyasetini uygulayarak İngilizlerin istediklerini kolayca elde edebileceklerine inandığını, söylemişti. Bismarck'la diğer konuşmalarını Derby'ye özetlemişti:

Paris'ten Berlin'e geçer geçmez, Bismarck beni görmekte ısrar etmişti. Dün akşam saat 10'da ona gittim ve tam bir saat boyunca bana ders verdi... Bismarck, Osmanlı meselesine iki farklı yönü gözetererek baktığını belirtti. Birincisi, Osmanlı'da yapmaya çalıştığımız şeylerin umutsuz olduğunu, beklentilerimizin kendi kendimizi aldatma sayılacağını, söyledi. İkinci olarak, onun konumunda birisinin öneride bulunmasının bir tehdit olarak algılanabileceğini, etkili olsa bile, onun önereceği önlemleri Rusya'nın kendine karşı bir tertip olarak görebileceğini ileri sürdü. Barışla ilgili görüşleri karamsardı. İngiltere'nin Mısır'ı işgal etmesini arzuladığını ve destekleyeceğini, Avrupa uygarlığının hayrı için İstanbul'un işgal edilmesi gerektiğini dile getirdi. Eğer bir karar vermek gerekiyorsa, bunu Rusya'nın ilk hamlesinde yapmamamız gerektiğini iki üç defa ifade etti. Rusya'nın harekete geçmesiyle birlikte biz de hemen karar alır ve harekete geçersen, olaylar istediğimiz kıvama gelmeden sona erecekti. Paraya ve savaşacak insana ihtiyaç duyulursa, mantıklı koşullarda bunu tedarik edebileceğini söyledi.¹²⁰⁷

Salisbury, ziyareti boyunca Rus Dışişleri Bakanı Gorchakov hakkında kaba şakalar yapan Bismarck'ın Rusya'ya sevgi beslemediğini hissedecekti. Bismarck, Bulgaristan'ı işgal etme hayaliyle davranmakta aceleci olan Rusya'nın, kendi başını çok büyük bir belaya sokacağına inanıyordu. Andrassy ile ilgili kullandığı dil ise dostçaydı; ama Avusturya İmparatoru'na çok öfkeliydi. Fransa'dan ise hiç söz etmemişti... Konferans'ta İngiltere'nin önereceği bir çözümü destekleyeceği sözünü verdi. Ama kendisi Osmanlı'nın paylaşılması meselesinde kalıcı bir çözüme inanmıyordu; Osmanlı parçalarına ayrıldığı zaman, nelerin yapılacağını düşünüyordu sürekli. Bosna ve Hırvatistan'ı Avusturya'ya; İngiltere'ye Mısır'ı; Rusya'ya ise Bulgaristan'ı öneriyordu. Yunanistan'ın İstanbul'u ele geçirmesine şiddetle karşıydı; Bizans'ın son yıllarına benzer şekilde Türkler İstanbul'da yaşamaya devam edecek, ülkenin geri kalanı da Yunanistan'a bırakılacaktı. Fakat Rusya ve İngiltere arasında farklılıklar ve sorunlar ortaya çıkarsa, Almanya'nın muhtemel bir çatışma karşısında tarafsız kalacağını ifade etmişti. Resmi yollardan barış yönünde Rus Çar'ını

¹²⁰⁶ Gwendon Cecil (Ed), "To Lord Derby, November 21 1876", **Life of Robert Marquis of Salisbury** (4 Cilt, 1921-32), vol. I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library s.96

¹²⁰⁷ Cecil, "To Lord Derby. Berlin, November 23, 1876", a.g.e., s.97

etkileyemeyeceğini, ama özel kanallarını zorlayacağını belirtmişti. Bunu daha önceden de hayata geçirerek İngiltere'yi tatmin etmişti. İstanbul'da Konferans'ın başarısız şekilde dağılması halinde, Salisbury, İngiltere'nin nasıl bir plana sahip olduğunu Bismarck'a açıkladı: Bir Osmanlı-Rus savaşının yaşanacağından bahsedilmişti. Osmanlı-Rus savaşı sonunda, hem Alman İmparatoru hem de Bismarck Rusya yerine İngiltere'nin İstanbul'u işgal etmesini istiyorlardı.¹²⁰⁸

25 Kasım 1876'da Salisbury'nin Berlin ziyaretinden çıkardığı sonuca göre, Bismarck; İngiltere'nin Rusya ile savaşmasını değil, barış içinde birlikte hareket etmesini istiyordu. Bismarck mutlak bir tarafsızlık içinde hareket edeceğini ısrarla vurguladı; Konferans'ın başarılı sonuçlanmasını imkânsız buluyordu; işgalin yaşanacağına inanıyordu. Tuna'yı Rus ordusunun geçmesi halinde, İngiltere'nin sabırlı olmasını, hemen harekete geçmemesini ve beklemesini önerdi. Salisbury'ye göre Bismarck tam bir Makyavalistti. Alman Kraliçesi ise Bismarck'tan nefret ediyordu. Hem İmparator hem de Prenses Salisbury'ye kendilerini Rusya karşıtı olarak tanımlamışlardı.¹²⁰⁹ Bismarck öncelikle Fransa'yla tekrar savaşmaktan korkunç ürküyordu; Fransa ile savaşında kendine yakın arkadaşlar bulamayacağını biliyordu; dolayısıyla Fransa'yla her an savaşa hazırlıklı olmalıydı. İkincisi, Avusturya'dan ürküyordu; çünkü intikam peşinde koşan Avusturya'nın mutsuz Alman Katolikleri kışkırtmaya kalkışması muhtemeldi. Bu nedenle Avusturya ile iyi ilişkiler geliştirmekte son derece kararlı davranıyordu. Diğer yandan, Rusya'dan da korkuyordu ama Avusturya'dan ürküdüğü kadar değildi. Çünkü Avusturya'nın sınırları uzun olduğu halde, Rusya'nın Almanya ile sınırları uzun değildi. Bir ikincisi de Rusya'nın savaşma kapasitesi Avusturya'ya göre daha zayıftı; çünkü Rusların Alman Katoliklerini kışkırtması mümkün değildi. Bunlardan dolayı Osmanlı-Rus savaşında tarafsız kalacaktı. İngiltere'yi ise kendine yabancılaştırmamak için özel bir çaba gösteriyordu.¹²¹⁰ Bismarck; Rusya ile Osmanlı arasında savaşın yaşanmasını arzuluyordu; çünkü böyle bir savaşın Rusya'yı zayıflatacağını ve güçsüz bir hale getireceğine kesin gözüyle bakıyordu.¹²¹¹

Salisbury hafta sonu iki gün üst üste Andrassy ile görüştü... O da Bismarck gibi İstanbul Konferansı'ndan olumlu bir sonuç çıkmayacağına inanıyordu. Bismarck'la yakın bir iletişim içindeydi; Bismarck-Gorchakov ilişkisinden daha yakındılar birbirlerine. Avusturya yöneticileri Almanya'ya güveniyordu, ama Rusya hakkında kaygı duyuyorlardı. Eğer Rusya Bulgaristan'ı, Avusturya Bosna'yı işgal ederse, İngiltere'nin de İstanbul'u işgal edip etmeyeceğini merak

¹²⁰⁸ NA, FO, 881/3089, The Marquis of Salisbury to the Earl of Derby, No.3 (Confidential), Berlin, November 23, 18768

¹²⁰⁹ Gwendon Cecil (Ed), "To Lord Derby, November 23 1876", **Life of Robert Marquis of Salisbury** (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library s.97-99

¹²¹⁰ Cecil, "To Lord Beaconsfield, Florence, November 28 1876", a.g.e., s.102

¹²¹¹ Cecil, "To Lord Derby. Vienna, November 25, 1876", a.g.e., s.100; NA, FO, 881/3089, Nr. 3 (Confidential), The Marquis of Salisbury to the Earl of Derby, Berlin, November 23, 1876

ediyorlardı. İngiltere temsilcisi diplomatik açıdan işgale karşı olduklarını, ama Avusturya, Rusya'nın işgalini bir Casus Belli olarak görmezse, kendilerinin de görmeyeceklerini açıklamıştı. Andrassy ise Rusya'nın Osmanlı topraklarını işgal etmesini bir Casus Belli olarak görmeyeceğini, Ruslarla, Rusya topraklarında savaşmanın anlamsız ve umut verici olamayacağını, Doğu Meselesini ancak doğu topraklarında çözebileceklerini söyledi.¹²¹² İstanbul'la ilgili Salisbury'ye soru sordu. Salisbury de Osmanlı topraklarının işgal edilmesi halinde, İngiltere'nin de İstanbul'un savunmasında mutlaka önlemler alacağını, ifade etmişti. Fakat bir gün sonra buluştuğlarında, Andrassy reformlarla ilgileniyormuş gibi değildi; sanki Konferans'a inanmıyordu. Aralarındaki konuşmaların gizli kalması için üç defa Salisbury'yi uyarılmıştı.¹²¹³ Salisbury bu izlenimleri Derby'ye çektiği başka bir telgrafta Avrupalı devlet yöneticilerinin konferansın başarısız olmasından çok, Osmanlı-Rus savaşının çıkmasını, böylece Rusya'nın savaşma kabiliyetinin zayıflamasını, güçsüzleşmesini dilediklerini ve Rusya'ya ait askeri gücün Osmanlı'yla savaşarak tükenmesi beklentisinde olduklarını yazıyordu.¹²¹⁴

28 Kasım 1876'da Salisbury, Başbakan Disraeli'ye gönderdiği bir mektupta şunları yazdı:

Bismarck bana Rusların akıllıca ve uyanık şekilde hareket etmediklerini anlattı; çünkü Rus Dışişleri Bakanı Gorchakov boş kafalının birisiydi. Andrassy onu 'un vieux farceur' (eski bir soytarı) olarak tanımlıyor. Bismarck Rus Dışişleri Bakanı Gorchakov'un yaşlandığını, ölmeden önce önemli bir şey yapmanın peşinde olduğunu ve o nedenle Rusya'nın başını belaya sokacağını söylüyor.¹²¹⁵

Rusya öyle bir konuma getirildi ki, uluslararası seviyede oluşturduğu atmosferden dolayı Bulgaristan'a girmek zorundaydı; yaratılan kamuoyunun esiri olmuştu; saygınlığını koruma kaygıları onu Osmanlı'yla savaşmaya itiyordu. Salisbury'ye göre, Rus yönetimi Avrupa'nın önünde destansı bir gösteri sergilemeyi arzuluyordu. Rusya şu anda küçümsediği ve önemseyemediği gelişmelerin sorumlulukları ve yükü altında ezilecek, böylece hem Almanya'nın hem de Avusturya'nın işleri daha kolay hale gelecekti. Bismarck'ın Rusya ile ilgili bu tahlillerin aynısını Andrassy de Salisbury'ye tekrarladı. Her ikisi de Rusya'nın Bulgaristan'da tutunamayacağını, Polonya'yı bir türlü sindiremeyeceğini, hatta önemli zorluklar yaşayacağını ifade ediyorlardı. Fakat Rus idarecilerin Pan Slavcılık ve vatanseverlik duygularının yoğunluğundan dolayı Bulgaristan'ın bu basit gerçeğini anlayamadıklarını, ifade etmişlerdi. Rus İmparatoru Alexander vatanseverliğin ya da Pan-Slavcılığın yatıştırılma çabalarının ülkeyi kolayca ikiye bölebileceğini anlatmıştı Andrassy'ye. İç kamuoyu baskısı bile Rusya'yı savaşa sürüklemekten yanaydı. Salisbury'nin edindiği izlenimlere göre, her

¹²¹² NA, FO, 881/3089, Nr.5, The Marquis of Salisbury to the Earl of Derby, Rome, November 29, 1876

¹²¹³ NA, FO, 881/3089, Nr.6, The Marquis of Salisbury to the Earl of Derby, Rome, November 29, 1876

¹²¹⁴ Gwendolen Cecil (Ed.), To Lord Beaconsfield, Florence, November 28, 1876, **Life of Robert Marquis of Salisbury** (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.102-103

¹²¹⁵ Cecil, a.g.e, s.105

ikisi de İstanbul Konferansı'nda nelerin yapılacağını önemsemiyorlardı; Konferans'ın başarısızlıkla sona ermesinden sonra nelerin yapılması gerektiği üzerinde duruyorlardı. Bismarck İngiliz temsilcisine Andrassy'nin Bosna'yı işgalde istekli olduğunu bildirmişti.¹²¹⁶

Salisbury Viyana'ya ulaştığı zaman Andrassy de hemen aynı konuyu açacaktı. Beust ve İgnatiev'den çekiniyordu; Shuvalov'dan ise hoşnuttu. Salisbury'ye göre, bu paralellik aralarında çok yakın bir iletişimi kanıtlıyordu. Her ikisi de İngiliz temsilcisini Gorchakov hakkında olumsuz düşünmesi için etkilemeye çalıştılar.¹²¹⁷ Viyana ziyaretiyle resmi olmayan müzakerelerin sonuna gelen Salisbury çeşitli devlet başkanları, imparatorları ve başbakanlarıyla yaptığı görüşmeleri şöyle özetleyecekti:

Seyahatim boyunca şunu anladım ki Osmanlı'nın dostları hiç yok. Öyle bir şey hiç varolmamış. Herkes Osmanlı'nın sonunun geldiğine inanıyor. Bazıları bu sonun sadece ertelenebileceğini varsayıyor. Ama hiçbiri Osmanlı'nın ömrünün uzatılmasına destek olunmasından söz etmedi. Ben de bu görüşlere katılıyorum.¹²¹⁸

Avrupalı başkentlerde görüşmelerini tamamlayan Salisbury, kendi devletinin Osmanlı hakkındaki düşüncelerini de özetleyecekti. 29 Kasım 1876'da sömürgelerden sorumlu Devlet Bakanı Carnarvon'a gönderdiği bir mektupta Derby'nin, Ruslarla karşı karşıya gelmeleri korkusundan dolayı İstanbul'un işgal edilmesine karşı çıktığını, Kabine arkadaşlarından çoğunun Osmanlı'nın işgal edilmesi için diğer Avrupalı güçlerle ortak davranma tarafı olduğunu, böylece Rusya'nın Osmanlı'ya tamamen hâkim olmasını engelleyeceklerini, yazıyordu.¹²¹⁹

Konferans Öncesi Muhtemel Savaş Hakkında İzlenimler: Salisbury 5 Aralık 1876'da İstanbul'a ulaştı. Babıali'ye sunulmak maksadıyla, reformlar konusunda Avrupalı temsilcilerin kendi aralarında ön görüşmelerin yapılması ve ortak bir karar etrafında davranılması kararlaştırıldı. Salisbury İstanbul'a ulaşır ulaşmaz Disraeli'den iki mektup almıştı. Disraeli diplomatik sahada Osmanlı'ya nasıl muamele edileceği hususunda Salisbury'yi bilgilendirmişti; Rusya'nın Osmanlı'yı işgal etmesi halinde, İstanbul ve çevresine askeri yığınaklar yapılması, Ruslarla barışın devam ettirilmesi, Boğazlara donanma gönderilmesi ifade ediliyordu. Osmanlı Padişahına, onun bağımsızlık ve egemenlik haklarına İngiltere'nin saygı duymaya devam ettiği vurgulanacaktı. 1876 Aralık ayı

¹²¹⁶ Cecil, a.g.e., To Lord Beaconsfield, Florence, November 28, s.106

¹²¹⁷ Cecil, a.g.e. s.106

¹²¹⁸ Cecil, a.g.e., s.107

¹²¹⁹ Arthur Henry Hardinge (Ed.), **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert: Fourth Earl of Carnarvon 1831-1890**, Cilt II, Oxford University Press, 1925, s.345-46

boyunca Osmanlı'nın bağımsızlığına ilişkin daha tutkulu bir destek İngiliz yönetiminde dillendiriliyordu.¹²²⁰ İstanbul temsilcileri Henry Elliot da onu ayrıca bilgilendirmişti:

Lord Salisbury'yle İstanbul'a ulaştığı ilk gün uzun bir sohbetim oldu. Osmanlı'nın İngiltere'ye aşırı güvendiğini ve her türlü önerisine samimiyetle açık olduğunu açıkladım. İngiltere ile Rusya'nın ortaklaşa davranarak Babıali üzerinde ters bir etkisi olacağını, Babıali'nin öyle bir durumda her şeye itiraz edeceğini ona ifade ettim. Osmanlı idaresi hakkındaki bilgilerime ve tecrübelerime dayanarak bu yolun çok tehlikeli neticelere yol açacağını, Konferans'ın tamamen başarısız kılacağını ve Osmanlı-Rus savaşına yol açabileceğini belirttim.¹²²¹

Konferansa gidilirken, Osmanlı temsilcilerinin Avrupalı güçler arasındaki esas farklılıkları yakından görmeleri ve anlamaları arzulanmıyordu. Bu kampa Rusya da dâhildi. Derby konferansı iki kısma ayırmayı kararlaştırdı: Birinci kısımda müzakereler ön görüşme olarak tasarlandı; Osmanlı temsilcilerinin ön görüşmelere katılmaları kesinlikle yasaklanmıştı. İkincisine ise Osmanlı temsilcilerin katılması serbestti. Ön görüşme müzakereleri İstanbul'da Rus büyükelçilik binasında yapılacaktı.¹²²² Konferans başlamadan önceki resmi olmayan toplantılarda Salisbury İstanbul'da Avrupalı devlet temsilcileri ve İgnatiev ile birçok kere sohbet etti... Onlarla görüşmelerinin çok iyi gittiğini söylüyordu; eğer aynı ruh hali devam ederse, çözüm hususunda ortak bir anlayışa varmaları gayet mümkün olacaktı.¹²²³ General İgnatiev başından itibaren uzlaşmacı bir dil kullanıyordu. Önerilmiş işgalin ön plana çıkartılmasını talep ederken, reformların uygulanmasında bazı garantörlüklerin elde edilmesini teklif etmişti.¹²²⁴ Bulgaristan için önerilen yeni bir otonomi üzerine tartışmalar oldu. Rus temsilcileri '*büyük Bulgaristan*' planından vazgeçmeye, Bulgaristan'ın iki eyalete bölünmesine razıydılar.¹²²⁵ Rus büyükelçilik binasında resmi olmayan ve Osmanlı temsilcilerinin içeri alınmadığı toplantılar başladıktan birkaç gün sonra Henry Elliot ve Salisbury, Sultan II. Abdülhamid'in huzuruna birlikte çıktılar. Bu önemli görüşmede Henry Elliot Babıali'yle Bulgaristan meselesinden ötürü ortaya çıkan güven bunalımını aştıklarını, II. Abdulhamid'in çok açık ve samimi şekilde Lord Salisbury'nin nasihatlerini ve telkinlerini ciddiye alacağını, eleştirilerine açık olacağını söylediğini, belirtiyordu.¹²²⁶

¹²²⁰ Gwendolen Cecil (Ed), "*November 29 and December 1 1876*", **Life of Robert Marquis of Salisbury** (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library s.103-4

¹²²¹ Sir Henry Elliot, **Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences**, G.C.B. Edited by his daughter, London: London Murray, Albemarle Street, W1, 1922, s.278

¹²²² **Hansard**, Lord Derby, HL Deb 20 February 1877 vol 232 cc637-727

¹²²³ **NA, FO**, 881/3089, The Marquis of Salisbury to the Earl of Derby, (Telegraphic), Constantinople, December 6, 1876; Gwendolen Cecil (Ed), "*To Lord Derby, December 7 1876*", **Life of Robert Marquis of Salisbury** (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.106

¹²²⁴ **NA, FO**, 881/3089, The Earl of Derby to the Marquis of Salisbury, Nr.30 (Most Confidential), Foreign Office, December, 11, 1876

¹²²⁵ **NA, FO**, a.g.e., December 11, 1876

¹²²⁶ Sir Henry Elliot, **Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences**, G.C.B. Edited by his daughter, London: London Murray, Albemarle Street, W1, 1922, s.278

Salisbury ise Londra'dan gelecek talimatlara göre davranacağını, eline henüz çözüm paketinin ulaşmadığını, ulaşır ulaşmaz birkaç gün içinde sarayı ziyaret edeceğini belirtti. Sultan II. Abdulhamid tarafından tekrar iki gün sonra akşam yemeğine davet edilmişlerdi.¹²²⁷ Salisbury, Derby'ye çektiği bir mesajda, Batılı ve Rus devlet temsilcileriyle görüşmelerin istediği gibi olmasından şaşkına döndüğünü yazdı. Görüşmelerden çıkardığı sonuçlara göre, İgnatiev zaman kazanmaya çalışıyor olabilirdi. Osmanlı temsilcilerinin müzakerelerde ortaya koyacakları kaba ve tehditkâr tutumundan Rusya'nın çok iyi faydalanacağı varsayılıyordu. Fakat Rus temsilcisinin gerçek niyetini tam çözemiyordu. Osmanlı'yla gizlice görüşerek barış yapmanın diplomatik zaferini diliyor olabilirdi de. Rus idarecilerin savaş maliyetlerinin kendi imkânlarını aşacak ölçekte olacağını öğrenmelerinden korkuyordu.¹²²⁸ Avusturya temsilcisi Baron Calice ile de yaptığı resmi olmayan müzakerelerden sonra şöyle sonuçlar çıkarmıştı: Andrassy konferans sonrası muhtemel gelişmeleri şöyle düzenlemek niyetinde olabilirdi: 1) İngiltere Konferans'ı bozmak sorumluluğunu üstüne alacaktır; 2) Osmanlı-Rus savaşı çıkacak ve Rusya Bulgaristan'ı işgal edecektir; 3) Böylece Avusturya bir süre sonra Bosna'yı işgal etmeye zorlanacak; 4) Avusturya ayrıca her iki gücün Balkanları boşaltma ultimatomu üzerinde ısrar etmeye zorlanacaktır; 5) Ama Rusya; Osmanlı'nın kararlı mücadelesiyle zayıflatılıp güçsüz duruma düşürülünce, harekete geçilecektir. 6) Böylece, Avusturya ve Rusya arasında bir yabancılaşma yaşanacaktır; 7) Bundan dolayı Rusya'ya güvenerek Almanya'ya saldırma hayalleri de sona ermiş olacaktır... Andrassy'nin kendi imparatorunu Rusya'ya karşı harekete geçirmesinin mümkün olmadığı anlaşılmıştı; ama İngiltere aracılığıyla imparatorunu yönlendirebilecekti.¹²²⁹

Kısa bir süre içinde Hıristiyan güçlerin temsilcileri Babıali'ye sunulacak koşullar hakkında tamamen fikir birliğine ulaşmıştı. Bazı eyaletler için sınırlı otonomi teklifinde bulunurken, başka eyaletlerde de yapısal seviyedeki reformların gerçekleşmesini güvence altına alacak şekilde Avrupalı kolluk güçlerinin Osmanlı'daki asayiş hadiselerine müdahalesi planlandığından dolayı uluslararası bir izleme komisyonunun varlığı gündeme getirildi. Avrupalı devletlerin temsilcileri arasında Osmanlı'nın önerilere direneceği ve konferansın başarısızlıkla neticeleneceği hususunda ortak bir fikir birliği sağlanmıştı.¹²³⁰

¹²²⁷ Elliot, *a.g.e.*, s.285

¹²²⁸ Gwendolen Cecil (Ed), "To Lord Derby, December 7, 1876", **Life of Robert Marquis of Salisbury** (4 vol, 1921-32), vol. I 1830-1868, vol. II 1869-1880, London 1922, British Library s.108

¹²²⁹ Cecil, "To Lord Derby, December 7, 1876", *a.g.e.*, s.109

¹²³⁰ **NA, FO**, 881/3089, (Telegraphic), The Marquis of Salisbury to the Earl of Derby, Constantinople, December 6, 1876; Cecil, To Lord Derby, December 7, 1876, *a.g.e.*, s.110-111

3.8. İstanbul Konferansı, Batılı Devletler-Rus Ortak Gizli Diplomasisi ve Sonuçları

16 Aralık 1876'da İstanbul Konferansı'nın ilk açılışı yapılırken, Midhat Paşa da Osmanlı'nın şilk Anayasa'sını ilan etti. Konferans'ta Midhat Paşa Osmanlı'nın ilk Anayasa'sını ilan ederken, İngiltere'nin desteğini güvence altına aldığını varsayacaktı. Konferans'ın açılış toplantısında Salisbury tarafından hazırlanmış bir *çözüm paketini* General Ignatiev yüksek sesle okudu. Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını koruma ilkesinin sadece bir kurgu olduğu ilan edildi. Okunan çözüm paketinde Bosna-Hersek ayaklanmasının sona erdirilmesiyle ya da Sırbistan ve Karadağ ile barış yapılmasıyla ilgili hiçbir meseleye değinilmedi; Bulgaristan'da reformların nasıl yapılacağına yoğunlaşmıştı.¹²³¹ Müzakere süreci Osmanlı'yı rencide edecek ve onurunu kırarak şekilde yapıyordu. Gizli koşullar altında kabul edilmiş birtakım ilkelere Osmanlı yönetiminin boyun eğmesi talep ediliyordu; Babıali kendisine dayatılan ilkeleri tamamen reddediyordu. Derby'ye göre bunun sebebi, Babıali'nin, zor duruma düştüğü zaman, İngiltere'nin yardımına gelmek zorunda kalacağına inanmasıydı.¹²³² Bu konuda Salisbury de şunları yazmıştı: “Sözlerimizle Rusya karşısında cesaretlendirdiğimiz eski bir müttefikimize sırtımızı dönüyoruz.”¹²³³ Henry Elliot ise Konferans'ta şahit olduğu görüşmeler karşısında yaşadığı sessizliğini devlet protokolündeki yerine bağlıyordu: “Lord Salisbury tarafından hazırlanmış ve onaylanmış bir önergeye karşı çıkmam imkânsızdı.” Salisbury'ye alternatif olarak kendi hazırladığı taslağın resmi bir önergeye dönüşmesi için, İngiltere Dışişleri Bakanı tarafından onaylanması gerekiyordu. Konferanstan ayrı şekilde Babıali'yi harekete geçireceğine inandığı bir önerge hazırladı ve Derby'ye göndermeden önce Salisbury'ye gösterdi. Otonominin sağlanması, bu otonominin keyfi kararlarına Babıali'nin müdahale edebilmesi ve İmparatorluğun bağımsızlığına saygı duyulması temelinde reform teklifinin sunulmadığını dile getiren Henry Elliot'un kaleme aldığı ama Salisbury'nin itirazıyla resmi bir belgeye dönüşmeyen önerisinde, ortaya konulan reform dayatmalarının aşırı sertlikte olduğunu, Osmanlı-Rus ilişkilerinin kesileceğini ve savaşın kaçınılmaz olacağını belirtiyordu.¹²³⁴

Salisbury ona hazırladığı taslağı Londra'ya göndermemesini emretti; o da göndermedi. Böylece onun önerileri resmi bir önergeye dönüşmedi. Henry Elliot'a göre, konferans öncesi toplantılarda konuşulanlara ve konferansta ortaya konulan tavırlara bakıldığında zaman, müzakerelerden Babıali'nin

¹²³¹ Sir Henry Elliot, **Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences**, G.C.B. Edited by his daughter, London: London Murray, Albemarle Street, W1, 1922, s.280

¹²³² **Hansard**, Lord Derby, HL Deb 20 February 1877 vol 232 cc637-727

¹²³³ **Hansard**, The Marquess of Salisbury HL Deb 20 February 1877 vol 232 cc637-727

¹²³⁴ Sir Henry G. Elliot, **Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences**, G.C.B. Edited by his daughter, London: London Murray, Albemarle Street, W1, 1922, s.281-282

kızgınlığa kapılarak çekilmesi hedefleniyordu. Önerilen çözümün imkânsız olduğu daha konferansın başında taraflarca çok iyi biliniyordu. Henry Elliot bu durumu hatıralarında açık şekilde yazmıştı.¹²³⁵ Salisbury ise önceden belirledikleri amaca adım adım yaklaştıklarını Londra hükümetine bildiriyordu. 20 Aralık 1876'da Disraeli şöyle yazıyordu: “*Salisbury misyonunu başarıyla yürüttü. Bulgaristan bölgesi Rusya tarafından işgal edilmeyecek; Bulgaristan iki eyalete bölünecektir. Babıali'nin hiçbir şeyi kabul etmeyeceğini ve savaşaacağını düşünüyoruz. Dün İstanbul'da bir hükümet değişikliği oldu; ama bunun bizim için artık hiçbir önemi yok*”.¹²³⁶

Londra hükümeti için hiçbir önemi olmayan hükümet değişikliği, Osmanlı açısından olağanüstü anlamlıydı. Anayasayı ilan etmekle, var olduğuna inandıkları İngiliz desteğinin daha da pekişeceğini zannedeceklerdi. Bu durumun farkında olarak diplomatik faaliyetlerini yürüten İngilizler, İstanbul'da hükümet değişikliğinden sonra, Babıali'deki mevcut inancı canlı tutmak maksadıyla bir hamle daha yapmıştı. 23 Aralık 1876'da Derby İstanbul'da bulunan Salisbury'e, denizden ya da karadan Osmanlı'ya yapılacak saldırılara İngiltere'nin ne yardımcı olacağını ne de saldırılara müsamaha edeceğini ifade eden bir telgraf göndermişti.¹²³⁷ Aynı yazışmadan bir gün sonra İstanbul'dan Osmanlı Dışişleri Bakanı Saffet Paşa Londra Büyükelçisi Musurus Paşa'ya gönderdiği telgrafta, yazılanları Babıali'nin büyük bir şükran duygusuyla okuduğunu, Derby'ye şükran duygusu beslendiğini ve İngiltere'nin yardım arzusunu onayladıklarını, bildiriyordu.¹²³⁸

Salisbury Osmanlı hakkındaki olumsuz gözlemlerini Derby'ye yazdı:

Osmanlı'nın tutumu gerçekten de son derece usandırıcı. Önerilere sergiledikleri itirazlar çocukça. Önerilerin Sultan'ın gücünü azalttığı, ya da Hıristiyanlarla Müslümanları eşit kıldığını veyahut bazı eyaletlerde Babıali'yi ikinci plana ittiğini söyleselerdi, onların itirazlarına hak verebilirdi. Ama söyledikleri tek şey; uzlaşma yaparlarsa onurlarını çiğneterlermiş. Yolları temizlerken üzerine çamur sıçratılan bir çöpçünün şikâyetçi olması gibi davranıyorlar. Bazı şeyler onları uzlaşmaz bir konuma itmiş. Rusya'nın zayıf olduğuna inanıyorlar. Rusya'nın zayıf olduğunu Babıali'ye fısıldayanlar savaştan önemli kazancı olan kişilerdir. Andrassy birdenbire İngiltere şartlarına sıcak bakmaya başladı. İngiliz kökenli savaş fanatikleri de İstanbul'da yaşıyorlar ve bize yaklaşmaktan çekiniyorlar. İngiltere Başbakanı'nın gizli elçisi gibi hareket ettiklerine dair söylentiler var... Osmanlı temsilcilerinin uzlaşmama yönündeki direniş ve inatçılıklarının kendiliğinden olduğuna inanmıyorum. İngiltere şimdilik geri dursa bile, uzun dönemde Osmanlı'nın yanında duracağına ve Ruslara karşı yürütülen savaşa onların yanında katılacağına

¹²³⁵ Elliot, a.g.e., s.281-282

¹²³⁶ The Marquis of Zetland (Ed), “*To Lady Bradford 2 Whitehall Gardens, December 20th, 1876*”, **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield**, Cilt II, 1876 to 1881, London, Ernest Bern Limited, 1929, s.304-380

¹²³⁷ **Hansard**, Lord Derby, HL Deb 20 February 1877 vol 232 cc637-727

¹²³⁸ **Hansard**, HL Deb 20 February 1877, a.g.e.

inaniyorlar. Hükümetimizin şimdiye kadar yaptığı açıklamalar onların inancını sarsmamış gözüküyor.¹²³⁹

Salisbury İstanbul'da bulunduğu ve Padişah II. Abdülhamid tarafından saraya davet edildiği halde gitmemesine rağmen, İngiltere'nin Osmanlı-Rus savaşında Osmanlı'nın yanında olmayacağı gerçeğinin Osmanlı yönetimine açıkça söylenmesini kendi Dışişleri Bakanı'ndan talep etmişti. Ona göre, İngiltere'ye dönük Osmanlı'nın kapıldığı inancın yanlış olduğu anlatılmalıydı. Kendi kendilerini aldatıyorlardı. Londra Hükümeti'nin Osmanlı'ya yardımcı olmayacağına dair yazılı bir iletişim yapılmamıştı; uyarılar hep sözlü olarak iletililiyordu. O nedenle Babıali tarafından sözlü uyarılar ciddiye alınmıyordu. İngiltere'nin yazılı kanallardan Babıali'ye gerçek tavrını iletmesi gerektiği halde, bu yapılmıyordu.¹²⁴⁰ Fakat Londra hükümeti Osmanlı'yı yazılı olarak uyarmak niyetinde değildi. Salisbury'nin, "*Aptal Osmanlı idarecilerinin bizim önergemizi kabul edip etmeyeceklerini bilmiyorum. Bir hafta içinde şiddetli bir baskı kurmam için bana izin vermemizi istiyorum.*"¹²⁴¹ diye yazdığı önergesi Kabine'de görüşüldü. Kabine toplantısında Salisbury'nin Konferans'a sunduğu önergeyi bakanlar oy birliğiyle onaylamıştı.¹²⁴² 22 Aralık'ta Başbakan'a gönderdiği telgrafta Ruslardan umduklarından daha fazlasını elde ettiklerini, Osmanlı temsilcilerin acemice davranarak güç dengesinde tecrit olduklarını ve savaşın artık kaçınılmaz bir noktaya geldiğini yazıyordu.¹²⁴³

Kabine toplandı. Osmanlı idarecileri üzerinde Salisbury'nin ahlaki baskı yapmasına izin verildi; ama tehditkâr bir söylemi kullanmasına karar çıkartılmadı. İngiliz temsilcinin son derece sınırlı bir alanda hareket etmesine, Osmanlı'yı rencide edecek ya da İngiltere'nin düşmanca bir tavrını hissettirecek bir davranıştan kaçınmasına müsaade ediliyordu.¹²⁴⁴ 23 Aralık'ta Konferans toplanmıştı. Birkaç gün önce Midhat Paşa Osmanlı Sadrazamı olarak atanmıştı. Henry Elliot onu övüyor, dünya görüşünde yüksek liberal ilkeler olduğunu belirtiyordu. İstanbul'da Konferans'a katılan her bir devletin temsilcileri arasında Osmanlı'nın Rusya ile özel bir anlayış geliştirdiği söylentisi yayılmıştı. Salisbury bu gelişmeyi hemen rapor etmişti.¹²⁴⁵ Salisbury'nin gönderdiği

¹²³⁹ Gwendolen Cecil (Ed), "*To Lord Derby, December 21, 1876*", **Life of Robert Marquis of Salisbury** (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt. II 1869-1880, London 1922, British Library s.111-112

¹²⁴⁰ Cecil, a.g.e.

¹²⁴¹ Cecil, "*To Lord Beaconsfield, December 22, 1876*", a.g.e., s.115

¹²⁴² Cecil, "*To Lord Derby, December 21, 1876*", a.g.e., s.112-113

¹²⁴³ Cecil, "*To Lord Carnarvon December 22, 1876*", a.g.e., s.116-117

¹²⁴⁴ Cecil, "*To Lord Carnarvon December 22, 1876*", a.g.e., s.116-117

¹²⁴⁵ Cecil, "*To Lord Carnarvon December 22, 1876*", a.g.e., s.117

raporu inceleyen Başbakan bir bayan arkadaşına gönderdiği başka bir mektupta, “*Rusya ile Osmanlı arasında savaşın % 99 çıkma ihtimali var*” diye yazacaktı.¹²⁴⁶

Konferans’ın ilk amacı Osmanlı’yla Karadağ ve Sırbistan’ın barıştırılmasıydı. Sırbistan daha ilk günlerde statükonun korunması şartıyla barışa hazırdı; Karadağ ise bir kasabayı topraklarına katarak barışmak niyetindeydi. Midhat Paşa o kasabayı Karadağ’a vermeyi kararlaştırmıştı. Ama konferans bu hususlardan bilinçlice uzak tutuldu ve mesele hep Bulgaristan’daki otonomiye getirildi. Böylece Konferans’ın esas amacından tamamen sapılmıştı.¹²⁴⁷ Salisbury Londra’ya çektiği bir telgrafta Rus Büyükelçisi’yle her sahada anlaşma sağladığını bildirdi. Ignatiev, Balkanlar’da reformların hızlandırılmasını, düzenlemeleri yakından gözlemleyen bir komisyonun oluşumunu ve koruma muhafızları eşliğinde işlerini yapmasını önermişti. Salisbury Rusya’nın bu teklifini Londra’ya sundu. 14 Aralık 1876’da Kabineyle görüşen sömürgelerden sorumlu bakan Carnarvon’un açıklaması şöyleydi: “*Ignatiev’in önergesini İngiliz hükümeti reddederse, korkunç bir yanlış yapacaktır. Bu, bir savaş-barış meselesidir. Ignatiev’in önergesini kabul etmemekle, Osmanlı-Rus savaşının gerçekleşmesine imkân sağlamış olacağız. Savaşın gerçek sorumluluğu büyük oranda bize ait olacaktır.*”¹²⁴⁸

24 Aralık 1876’da Carnarvon meslektaşı Salisbury’ye Kabine’de nelerin yaşandığını yazdığında, Başbakan Disraeli’nin çok tuhaf ve esrarengiz planlarla hareket ettiğini, General İgnatiev’in Babıali’yle uzlaşma teklifini reddederek Osmanlı-Rus savaşının çıkması için çaba sarfettiğini, açık açık savaş istediğini Kabine arkadaşlarına anlattığını belirtirken, şunları da ilave etmişti:

Derby de bir savaş arabasındaki gladyatör gibi hareket ediyor; büyülenmiş halde. Akli başında Cairns bile, hangi nedenle bilmiyorum, ama o da hiç sesini çıkarmıyor. Son Kabine toplantısında kendimi yalnız buldum. Cairns bana umduğumdan daha az destek verdi. Ignatiev’in önergesini savunamayacak şekilde çaresiz kaldım. Başbakan Disraeli Babıali’ye baskı yapılmamasını, kendi haline bırakılmasını istiyor... Bu telgraftı lütfen hiç kimseye gösterme. Senin dışında hiç kimsenin haberi olmasın.¹²⁴⁹

¹²⁴⁶ The Marquis of Zetland (Ed), “*To Lady Bradford 2 Whitehall Gardens, December 24th, 1876*”, **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield**, Cilt II, 1876 to 1881, London, Ernest Bern Limited, 1929, s.304-380

¹²⁴⁷ Sir Henry Elliot, **Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences**, G.C.B. Edited by his daughter, London: London Murray, Albemarle Street, W1, 1922, s.288-289

¹²⁴⁸ Arthur Henry Hardinge (Ed.), **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert: Fourth Earl of Carnarvon 1831-1890**, Cilt II, Oxford University Press, 1925, s.346

¹²⁴⁹ Hardinge, a.g.e., s.347-8

1876 Aralık sonunda Salisbury Konferans'ta tanıştığı Midhat Paşa'nın bir sahtekâr olduğunu iddia edecekti: “*Midhat Paşa; General İgnatiev'in kendisine ayrı bir barış önerisinde bulunduğunu söylemekten zevk alıyor. General İgnatiev ise Midhat Paşa'nın kendisine ayrı bir barış önerdiğini söylemekten son derece mutlu. Her ikisi de Avrupa'nın en büyük yalancılarıdır; ama Midhat Paşa'nın daha sahtekâr olduğunu söyleyebilirim.*”¹²⁵⁰

Dolandırıcılıkla etiketlenen Midhat Paşa'nın anayasal reformlarla oluşturduğu etki sahası Avrupalı güçlerden gelen baskıları göğüslemeye yönelikti. Bir Osmanlı-Rus savaşı felakete yol açabilirdi; fakat Midhat Paşa, “*Avrupalı güçlerin Osmanlı Devleti'ni aşağılayan önerilerini kabul etmektense, felaketi tercih ederiz.*” diyordu. Sultan II. Abdülhamid'in tahta geçmesi esnasında söz verilen yeni bir Anayasayı kamuoyuna ilk o sunmuştu. Anayasanın ilan edildiği aynı gün Konferans başlamıştı. Salisbury'ye göre, Anayasa ilanının gerçek maksadı, Osmanlı'nın kendi başına reformları hayata geçiremeyeceğine dair Batılı devletlerde oluşmuş kesin yargıları yalanmaya hizmet etmekte.¹²⁵¹ Osmanlı'nın ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla anayasal bir sistemin oluşturulma çabalarını samimiyetsiz buluyordu. Konferansın başlamasından üç gün sonra Salisbury, Osmanlı temsilcilerinin kapalı kapılar arkasında Konferans'ın olumlu sonuçlanmayacağını, Rusya ile bir an önce savaşa başlanması gerektiğini vurguladıklarını iddia edecekti. Bulgaristan sorunuyla ilgili İngiliz önerilerinin tartışılmasını engellemek için her yola başvurdukları, belirtilecekti. Salisbury Dışişleri Bakanı'na gönderdiği telgrafta İstanbul'da İngilizlerden ve Yunanlılardan oluşma bir koloninin olduğunu; savaş antlaşmaları ve silah satışları üzerinden para kazandıklarını, Osmanlı Devleti'ni Avrupalı güçlerin teklifine karşı sürekli direnmeye teşvik ederek Osmanlı-Rus savaşını kaçınılmaz kılmaya çalıştıklarını, yazıyordu. Ayrıca bu savaş kolonisinin yalnız olmadığını, Henry Elliot'un bir savaş halinde İngiliz Hükümeti'nin Babıali'nin yardımına koşacağına dair bir inancın pekişmesinde önemli bir rol oynadığını da açıklıyordu.¹²⁵²

Henry Elliot; Sultan II. Abdülhamid'in kendisi ve Salisbury ile baş başa görüşme isteğine olumlu cevap verdiği halde, Salisbury saraya gitmekten kaçınıyordu. Elliot hatıralarında, “*Günler geçtikçe bir türlü Sultanı ziyaret etmiyorduk, Sultan'ın elçileri ise bir açıklama yapılmaksızın geri gönderiliyorlardı.*” diye yakınacaktı.¹²⁵³ 30 Aralık 1876'da saraydan mesajcılar tekrar gelip onları akşam yemeğine davet etmişler, fakat Salisbury o davete de katılmak istemeyince, Elliot'la arasında

¹²⁵⁰ Gwendolen Cecil (Ed), “*To Lord Derby, December 29, 1876*”, **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library s.117

¹²⁵¹ Cecil, “*To Lord Derby, December 29, 1876*”, a.g.e., s.117

¹²⁵² Cecil, “*To Lord Derby, December 26, 1876*”, a.g.e., s.117

¹²⁵³ Sir Henry G. Elliot, **Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences**, G.C.B. Edited by his daughter, London: London Murray, Albemarle Street, W1, 1922, s.279

münakaşa yaşanmıştı. Bunun üzerine Salisbury kendisine her aşamada sorun çıkarttığını varsaydığı Büyükelçi'nin merkeze alınmasını talep etmişti.¹²⁵⁴ Londra Kabinesi Henry Elliot'un Konferans'ta kalmasına karar verdi; onun İstanbul'daki varlığı Babıali'nin aldatılmasını kolaylaştırıyordu. Elliot ise, “*Eğer Hükümetimizin söz verdiği çizgiden sapacağını önceden bilseydim, Konferans'a katılmamak için kesinlikle izine çıkar ya da başka bir yola başvururdum*” diyerek, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni bilinçlice yanıltma sürecinde kendi büyükelçisini de kandırdığını ilk ağızdan itiraf etmiş, oluyordu.¹²⁵⁵ Osmanlı Hükümeti İngiltere'nin yanında olduğuna dair inancından hiç şüphe etmiyordu. 1876 Aralık'ta İstanbul'dan dönen Hartington Marguess'i, Osmanlı bakanlarının İngiltere'nin Babıali'yi her koşul altında destekleyeceğine kesin bir şekilde inandıklarını ve onları bu inançtan vazgeçirmenin imkânsız olduğunu, yazıyordu.¹²⁵⁶

Henry Elliot İstanbul'dan geri çekilmediğinden dolayı, Osmanlı yöneticileri İngiltere'nin kendi yanlarında olduğuna dair inançlarını muhafaza etmişlerdi. Bu arada Salisbury Dışişleri Bakanı Derby'ye gönderdiği bir raporda, Batılı diplomatların konferansı bir oyun gibi izlediğini, savaş olması halinde, Babıali'nin, İngilizlerin mutlaka yardımına koşacağı inancı içinde hareket ettiğini bildiklerinden söz ediyordu. Osmanlı-Rus savaşının çıkmaması ve Babıali'nin Batılı devletlerle uzlaşması için bütün Batılı diplomatlar Henry Elliot'un İstanbul'dan geri çektilmesinin şart olduğunu ifade ediyorlardı.¹²⁵⁷

Henry Elliot Konferans'ta Midhat Paşa'nın olaylara karşı sergilediği yaklaşımını önemli buluyordu; Londra'ya Salisbury'nin de kendisi gibi düşündüğünü, Midhat Paşa'yla anlaşabildiğini bildirdi. Fakat bu durumun kendisine bildirilmesi üzerine, Salisbury Midhat Paşa'yla aynı fikirde olmadığını ve onu onaylamadığını ifade etmişti. Londra'nın onayladığı siyaset doğrultusunda Midhat Paşa'yı ikna etmek için çaba göstermiyordu. Bu nedenle Salisbury Dışişleri Bakanı Derby'ye şunları yazdı:

Bizim tarafımızdan bu izlenim giderilmediği sürece, onlara yardımcı olacağımıza dair inanç kesinlikle savaşa yol açacaktır. Benim yapabileceğim her şey Londra'nın görüşlerini temsil ettiği varsayılan Sir Henry Elliot tarafından etkili bir şekilde yapılmadı... Hem benim hem de Fransız

¹²⁵⁴ Gwendolen Cecil (Ed), “*To Lord Derby, December 29, 1876*”, **Life of Robert Marquis of Salisbury**, s.117

¹²⁵⁵ Sir Henry Elliot, **Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences**, G.C.B. Edited by his daughter, London: London Murray, Albemarle Street, W1, 1922, s.276

¹²⁵⁶ **Hansard**, The Queen's Speech. Address in Answer to Their Majesty's Most Gracious Speech, HL Deb 08 February 1877 vol 232 cc7-57

¹²⁵⁷ **NA, FO**, 881/3089, (Telegraphic), The Marquis of Salisbury to Lord Derby, Pera, December 30, 1876; **NA, FO**, a.g.e., (Telegraphic), The Marquis of Salisbury to Lord Derby, December 29, 1876;

Büyükelçi'nin izlenimlerimize göre, barış için yapılan müzakerelerin şanslı olabilmesi için, Sir Henry Elliot'un mutlaka görevden alınması lazımdır.¹²⁵⁸

Salisbury'nin Henry Elliot'un görevden alınması talebi Kabine'de oybirliğiyle reddedildi. General İgnatiev de benzer öneriyi İngiliz Kabinesi'ne yapmıştı. Salisbury'nun telegramının ulaştığı aynı gün General İgnatiev'in talebi de Rus Londra Büyükelçisi Kont Shuvalov tarafından İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na iletilmişti. Disraeli'nin yaptığı açıklama Elliot'un geri çekilmemesini haklı çıkarmaya dönüktü. İgnatiev'in önerisini öne sürerek, başka bir devlet temsilcisinin kendi işlerine karışamayacağını ve bundan dolayı Elliot'un görevinin başında kalması gerektiğini ileri sürüyordu.¹²⁵⁹

1877 Ocak başında İngiltere Savaş Bakanı Gathorne Hardy'ye değişik istihbarat kaynaklarından ulaşan haberlere göre, Rus yönetimi Osmanlı'yla savaşmak niyetinde değildi; birçok kaynaktan öğrendiklerine göre Rusya savaşa hazır değildi. İngilizlere göre, Rusya savaş konumundan tamamen uzaklaşmazsa bile, savaşı mümkün olduğunca geciktirecekti. Rusya'nın savaşmama eğilimi güçlü olduğu halde, Doğu Meselesi kabineyi meşgul etmişti. Osmanlı yönetimi tavırlarını değiştirmedeği sürece, barış umudunun kalmayacağı ve savaşın çıkacağı öngörülüyordu.¹²⁶⁰ Rusya gerçekten geniş çaplı bir savaşa hazır değildi. Ama Londra hükümetinin yaptığı hesaplama göre, Rus temsilcileri İstanbul'da aşağılanmış olarak Konferans'ı terk edecekler ve arkasından da Çar'ın kamuoyuna yapmak zorunda kalacağı açıklamalardan dolayı, Osmanlı-Rus savaşına gidilecek şekilde geriye dönülemez bir süreç başlayacaktı.¹²⁶¹

Salisbury; İngiltere Parlamento'sundan Muhafazakâr Parti Milletvekili Butler-Johnstone'nun İstanbul'daki gizli faaliyetlerini Derby'ye yazdı. Butler Johnstone kendini Osmanlı Sarayına Disraeli'nin resmi olmayan elçisi olarak takdim etmişti; Disraeli'nin otoritesi altında davranıyordu. Her koşulda Osmanlı'yı destekleyeceklerini söylüyor, Babialı'nın görüşmelerde reformlar hususunda taviz vermemesini teşvik ediyordu; Osmanlı yönetimine İngiltere'nin her şart altında arkalarında olduğunun garantisini veriyordu. Derby ise gönderdiği bilgilendirme notunda, söz konusu Milletvekili'nin bilinçlice davrandığını ve akıllı birisi olduğunu açıklamıştı. Salisbury'ye bu durumu önemsememesini ve onun faaliyetlerine müdahale etmemesini salık vermişti.¹²⁶² Derby Konferans boyunca Osmanlı temsilcilerini bilinçli olarak yönlendirdiklerini kabul ediyordu:

¹²⁵⁸ NA, FO, a.g.e.

¹²⁵⁹ NA, FO, a.g.e.

¹²⁶⁰ Cathorne Hardy and Gathorne Hardy (Ed.), *First Earl of Cranbrook, A Memoir*, 2 Cilt., Longmans, Green, 1910, s.13-14

¹²⁶¹ NA, FO, 881/3089, Nr.84, Salisbury to the Earl of Derby, Pera, January 4, 1877

¹²⁶² 31 Dec. 1876, DD, 358; 1 Jan. 1877, a.g.e., s.362

“Konferansın ilk gününden itibaren Osmanlı’ya öyle bir izlenim verildi ve öyle bir inanç içine sokuldu ki, İngiliz Hükümeti’nin Osmanlı’ya karşı herhangi bir zor kullanma teşebbüsüne müsaade etmeyeceğine dair bir inanç Osmanlı yönetim katmanlarında pekiştirilmişti.”¹²⁶³

Disraeli yakın süre içinde Babıali’yle Rusya’nın ortak bir anlaşmaya ulaşmalarının mümkün olamayacağını varsayarak davranıyordu. Savaşın çıkacağına olan inançla Bayan Chesterfield’e yazdığı bir mektupta, “*Dilerim bütün Ruslar ve Türkler Karadeniz’in dibini boylarlar!*” diyordu.¹²⁶⁴ 1876 Aralık sonu ve 1877 Ocak başı boyunca Disraeli, Osmanlı üzerinde etkisini arttırmıştı. Konferans’a katılan güçlerin dayattığı taleplerin yumuşatılmasında, Bulgaristan, Bosna ve Hersek’e konuşlandırılacak asker sayısının azaltılmasında Osmanlı yönetiminin İngiltere’nin diplomatik inisiyatifini kabul edeceğine inanıyordu. Bu öneriler Elliot ve Midhat Paşa arasında gizlice formüle edilmişti.¹²⁶⁵ Elliot ise Midhat Paşa ve çevresini aldatmadığını, görüşmeleri samimi duygular içinde yaptığını ve müzakereler boyunca bizzat kendi hükümeti tarafından kandırıldığından haberi olmadığını, yazacaktı: “*Lord Salisbury sohbetlerimizde bana gerçek amacını ve İngiliz Hükümeti’nin tasarladığı siyaseti anlatmadı. Bütün olanları sadece Konferans’ın sonuna doğru öğrenebildim.*”¹²⁶⁶

Henry Elliot, Disraeli’nin önemli bazı stratejik bölgeleri ele geçirmeleri şartıyla, Osmanlı’nın parçalanmasını ve bölüşülme sürecinin nasıl olacağını uzun süredir planladığından haberi olmayabilirdi. Londra kabinesi; Osmanlı’nın Avrupa kıtasındaki mal varlıklarının “*Avrupalı bir monarşiye*” teslim edilmesini kabul etmişti. Bu hususta en uygun aday olarak Avusturya görülüyordu. Bu nedenle Salisbury’ye eyleme geçme, Osmanlı’ya acıma ve üzülmeye gibi duygulardan uzak durma hakkı tanınıyordu.¹²⁶⁷

İngiltere’nin diğer üyelere kabul ettirdiği önerisine göre, Balkanlara atanacak Vali, altı devlet temsilcisinin rızasıyla seçilecekti, görevini suistimal ettiği ispatlanmadığı müddetçe işbaşından alınamayacaktı. Batılı devletlere göre, Babıali’nin valileri atamasında kayırmacılık, rüşvet ve yolsuzluk hâkimdi. Eyalet valilerinin faaliyetlerinin denetim altına alınmasını Batılı ülkeler bir zorunluluk olarak görüyorlardı. Fakat bütün bu önerilere Osmanlı karşı çıkmıştı. Babıali’nin bağımsızlığıyla tutarsız olduğunu ve zaten yeterli denetimin yeni Anayasa’yla sunulacağı ileri

¹²⁶³ Hansard, Lord Derby, HL Deb 20 February 1877 vol 232 cc637-727

¹²⁶⁴ The Marquis of Zetland (Ed.), “*Beaconsfield-Lady Chesterfield, London, 3 Jan. 1877*”, **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield**, Cilt II, 1876 to 1881, London, Ernest Bern Limited , 1929

¹²⁶⁵ DP, Beaconsfield-Derby, 27 Dec. 1876; 29Dec. 1876, DD, 358-9; (RA(M), H 12/5, Beaconsfield-Queen Victoria, Windsor, 2 Jan. 1877

¹²⁶⁶ Sir Henry G. Elliot, **Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences**, G.C.B. Edited by his daughter. (London: London Murray, Albemarle Street, W1, 1922), s.278

¹²⁶⁷ Hansard, The Duke of Westminster, HL Deb 20 February 1877 vol 232 cc637-727

sürülüyordu.¹²⁶⁸ Osmanlı önerilerine gelince, Balkanlar'da eyaletlerin merkezle ilişkisindeki konumu ve gücü tanımlanmamıştı. Merkez Anayasa'sıyla kurulacak Meclis'in egemenliği altında reform faaliyetleri yürütülecekti. Bu noktada ise Müslümanlarda çoğunluk olacağından dolayı, hiçbir zaman talepler gerçekleşmeyecekti. 1 Ocak 1877'de altı devlet temsilcisinin sunduğu önergeyi Babıali sert bir şekilde reddetti. Karadağ'dan gelebilecek saldırıların engellenmesi için, savunulması son derece zor ve engebeli bir bölgenin elden çıkarılması da önerilmişti. Bu öneride bölgede yaşayan halkın Karadağ halkıyla aynı olmasının da etkisi vardı. Bölgenin Osmanlı için stratejik bir önemi, mali bir kazancı yoktu; bölgeden vergi de toplanamıyordu. Savaş döneminde burasını savunmanın maliyeti yüksekti. Osmanlı'nın toprak bütünlüğüne müdahale izlenimi vermemek maksadıyla, bölgenin Dışişlerinde Osmanlı'ya bağlı kalması da teklif edilmişti. Sırbistan meselesinde ise Drıha'nın sınır hattı olarak kabul edilmesi öneriliyordu. Münakaşa konusu olan küçük Zvornik bölgesi Sırbistan'a bırakılacaktı. Burasının Osmanlı için ekonomik bir değeri yoktu. Bu yoldan Sırbistan'la Osmanlı arasında ilişkiler normalleştirilecek ve Osmanlı'nın toprak bütünlüğüne müdahalesi engellenecekti. Bu teklifleri herhangi geçerli bir mevzuat ileri sürmeden, Babıali temsilcileri tamamen reddettiler.¹²⁶⁹ Babıali temsilcileri Konferans'ta Batılı devletlerin ortaya sürdüğü önergede bazı değişiklikler yapılmasını bile dile getirmemişlerdi. Osmanlı temsilcilerinin bu tutumuna içerlediğini ileri süren Salisbury kendi Dışişleri Bakanı'na şunu yazmıştı; *"Tartışmalardan sonra Mithad Paşa'yı gördüm. Kendi konumunu aşırı tehlikeli bulduğumu dile getirdim. O ise İmparatorluk'un yıkılması halinde Allah'a sığındığını ifade etti; ama işaret ettiğimiz reformlardan birini bile kabul edecek bir idareci olmadığını belirtti."*¹²⁷⁰

Midhat Paşayla baş başa görüşmesinde, Salisbury, Osmanlı Devleti'nin yalnız olduğunu; Rus saldırısı bir kez başlarsa, çok sayıda devletin bundan faydalanmaya başlayacağını; Rusya'nın Tuna'yı geçmesi halinde Avusturya'nın Bosna'yı işgal edeceğini; İtalya, Yunanistan ve İran'ın tarafsızlığına güvenilemeyeceğini; Arnavutluk ve Epirus'ta ayaklanmaların yaşanacağını ileri sürmüştü. Ayrıca 1827-28'in ölümcül olaylarını da hatırlatmıştı; o döneme ait tehlikelere benzer birtakım olayların yeniden yaşanabileceğinden söz etti. Eğer Sultan II Mahmud bazı tavizleri önceden verebilseydi, Yunanistan'ı Osmanlı'nın bir parçası olarak elinde tutabileceğini ileri sürmüştü. Buna benzer bir dönemin tekrarlanabileceği hususunda Midhat Paşa'yı uyarılmıştı. Midhat Paşa ise bu gibi durumlarda sadece Allah'ın iradesine sığındığını söylemekle yetinecekti. İmparatorluk düşse bile, dokuz noktayı hiç kimsenin kabul edemeyeceğini anlattı. Valilerin Batılı devletlerce atanması halinde yeni devletlerin oluşacağını belirtmişti.¹²⁷¹ Salisbury Osmanlı'yı

¹²⁶⁸ NA, FO, 881/3089, Nr.84, Marquis of Salisbury to the Earl of Derby, Pera, January 4, 1877

¹²⁶⁹ NA, FO, a.g.e.

¹²⁷⁰ NA, FO, a.g.e.

¹²⁷¹ NA, FO, a.g.e.

bekleyen tehlikeleri Midhat Paşa'ya hatırlatma konusunda ne kadar samimi olduğu bilinmemektedir; ama Büyükelçi Elliot büyük bir şaşkınlığa şahit olduğunu, Salisbury'nin Ruslarla hareket ettiğini görmekten dolayı üzüldüğünü, daha önceden böyle bir durumu hayal bile edemeyeceğini yazmaktadır.¹²⁷²

Kendi Dışişleri Bakanlığı'nın bildiği, ama şimdilik kendisine açıklamadığı önemli bazı sırlar olduğunu düşünecekti.¹²⁷³ Disraeli ve Derby'nin İstanbul Hükümeti üzerinde Rusya ile uzlaşılması için etkili bir baskı kurmayı tamamen reddetmesi, hatta açıktan açığa Osmanlı'yı uzlaşmaz bir davranışa teşvik etmesi, İstanbul Konferansı'nın başarısızlıkla sonuçlanmasında yeterli bir nedendi. Disraeli'nin yanı sıra Derby de Konferans'ın başarısız olmasından mesuldü. Derby'nin kendisi İstanbul'un görüşmelerde taviz vermemesi için Musurus Paşa'yı cesaretlendirmiş ve teşvik etmişti.¹²⁷⁴ Henry Elliot'un İstanbul'dan geri çekilmesi hususunda Carnarvon da Salisbury'yle aynı fikirdeydi; önerisini Kabineye sunduğu halde o da Disraeli ve Derby karşısında bir sonuç alamamıştı. İstanbul'da Osmanlı temsilcilerinin uzlaşmaz tutumu sertleşmişti; Henry Elliot'un görevine devam etmesine karar verilmesi sonucu Avrupa'nın talep ettiği her garantörlük Babıali tarafından ciddiye alınmadığı gibi, Konferansa katılan güçleri önemsemeyen bir tutum da geliştirilmişti. Salisbury bu durumu anlatmak maksadıyla, Carnarvon'a, "*Osmanlı yöneticilerine laf anlatmak, eşeğe hendek anlatmaktan daha zordur*" diyecekti.¹²⁷⁵ Elliot'un geri çağırılmasını reddetmekle, İngiltere Başbakanı Osmanlı yönetimine destek konusunda çok açık başka bir mesaj gönderdi; Kraliçe'ye yazdığı bir mektupta, Elliot'un göreve devam etmesinden dolayı Osmanlı'nın İngiltere'nin kendisini desteklediğine inandığını ve bundan dolayı da önüne konulan planı sert şekilde reddetmeye cesaretlendirildiğini, yazmıştı.¹²⁷⁶

Osmanlı-Rus Geriliminin Tırmandırılması ve Osmanlı'nın Müdahaleye Açık Konumu:

Musurus Paşa ve Odian Efendi, İngiliz Dışişleri Bakanı'yla yaptıkları görüşmede Midhat Paşa ve Sultan II. Abdülhamid'in Avrupalı güçler karşısındaki konumlarının Konferans nedeniyle zorlaştırıldığını, Müslüman toplumun gözünde itibarsızlaşmalarının mümkün olabileceğini belirttiler. Derby, bir konferansın düzenlenmesine İngiltere'nin karar vermesinin esas nedeninin ayaklanmayı durduracak araçların oluşturulması ve bir Osmanlı-Rus savaşının gerçekleşmesinin

¹²⁷² Sir Henry G. Elliot, **Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences**, G.C.B. Edited by his daughter, London: London Murray, Albemarle Street, W1, 1922, s.276

¹²⁷³ Elliot, a.g.e.

¹²⁷⁴ **Hansard**, The Duke of Westminster, HL Deb 20 February 1877 vol. 232, cc637-727

¹²⁷⁵ Gwendolen Cecil (Ed.), "*To Lord Carnarvon, January 4, 1877*", **Life of Robert Marquis of Salisbury** (4 Cilt, 1921-32), Cilt. I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.120

¹²⁷⁶ **RA(M)**, H 12/19, Beaconsfield-Queen Victoria, Weston, 4 Jan. 1877

önüne geçilmesi olduğunu, söylemişti.¹²⁷⁷ Derby gerçek niyetlerini Osmanlı temsilcilerinden gizlemeye devam ediyordu. Musurus Paşa ve Odion Efendi'nin taleplerini önemsizleştirecek şekilde İstanbul Konferansı'nda tartışmaların sürdüğünü, sonucu beklemek gerektiğini söylemişti.¹²⁷⁸ Salisbury'ye çektiği telgrafta General Ignatiev'e göre, Osmanlı Kabinesi, Konferans dağıldıktan sonra Avrupalı güçler arasında ortaya çıkabilecek bölünmelere dayanarak hareket edecekti. Midhat Paşa ise İngiliz Kamuoyunun Osmanlı'nın yararına olacak şekilde Londra Hükümeti'nin siyasetini belirleyeceğini umuyordu. Ayrıca Avusturya'nın oluşan birlikten her an kopacağı öngörülüyordu. Osmanlı idarecileri Avrupalı devletlerin çaresiz düşeceğine inanarak davranıyorlardı. General Ignatiev şunu öneriyordu: *“Eğer Osmanlı temel ilkeleri kabul etme eğilimi gösterirse, bazı hususlarda Rusya taviz verecekti. Bunun için Konferans'ın başarısızlığı halinde İstanbul'un terk edileceği bir tarih belirlenmeli ve işin ciddiyetini Babıali anlamalıydı.”*¹²⁷⁹

5 Ocak 1877'de General Ignatiev yeni bir önerge oluşturdu; Konferans'a katılmış devletlerin temsilcilerine sunduğu bu önerisinde Osmanlı Devleti'ne geniş ve önemli tavizler veriliyordu. Önerge diğer devletler tarafından onaylanırsa, kabul edilmesi için Babıali'ye teslim edilecekti. Ama İngiltere ve diğer devlet temsilcileri önergeyi resmi olarak tartışmadılar ve onun üzerinde görüş birliği sağlama ihtiyacı bile duymadılar. Bu konuyla alakalı olarak 7 Ocak'ta Salisbury'nin yazdıkları Osmanlı-Rus uzlaşmasının engellendiğini ifade ediyordu. Salisbury'ye göre, General Ignatiev'in Osmanlı'nın görüşlerine yakın önergesi tartışılmıştı. Rusya tarafından verilen tavizlerin diğer devletlerin de onaylayacağı şekilde Konferans'ta gündeme getirilmesi gerektiği bildirildi. Salisbury, Rusya'nın taviz verdiği konular olan valilerin atanması ve Komisyon üyelerinin belirlenmesinde Avrupalı güçlerin rızasını gündeme getiren şartların değiştirilmesi meselesinin mümkün olmadığını anlatmış, Rus teklifinin reddedilmesini haklı göstermişti. Diğer devletlerin denetimi altında Osmanlı-Rus yakınlaşmasının düzenlenmesi İngiltere ve Fransa temsilcilerinin dayatmasıyla reddedildi. Rusya dışındaki devletler Babıali'ye nota verdikten sonra artık uzlaşmanın bir öneminin kalmadığına karar vereceklerdi.¹²⁸⁰

Babıali karşısında taviz veren Rusya'nın uzlaşmaya dönük teklifi diğer devletler tarafından da reddedildikten sonra, Osmanlı temsilcileri, Salisbury'yi uzlaşmaya zorlamak amacıyla, büyük bir dünya savaşının çıkacağına dair öngörüyle korkutmaya uğraşmışlardı; Rusya'nın Osmanlı

¹²⁷⁷ NA, FO, 881/3089, (Telegraphic, secret), The Earl of Derby to the Marquis of Salisbury and Sir H. Elliot, Foreign Office, January 4, 1877

¹²⁷⁸ NA, FO, 881/3089, Nr.10, The Earl of Derby to the Marquis of Salisbury Foreign Office, January 4, 1877

¹²⁷⁹ NA, FO, 881/3089, (Telegraphic, secret), The Earl of Derby to the Marquis of Salisbury and Sir H. Elliot, Foreign Office, January 4, 1877

¹²⁸⁰ NA, FO, a.g.e., January 4, 1877

topraklarını işgale kalkışması halinde, bütün Avrupalı devletlerin birbirleriyle çatışmasına yol açacak genel bir savaşın patlak vereceğini tekrar anlatıyorlardı. Bu arada Rusya'nın Osmanlı karşısındaki tavizkar siyasetinden dolayı Almanya Büyükelçisi birdenbire müzakere kurallarını ihlal etmeye başlamıştı. Ondaki siyasi değişim, Salisbury ve Fransız temsilcisinin dikkatini çekmişti. Bismarck; Osmanlı-Rus savaşını mutlaka istiyordu. Uzlaşmaz bir tutumu teşvik etmek ve karşılıklı gerilimi tırmandırmak maksadıyla tekrar eski reform paketini Osmanlı'ya dayatacaktı; Osmanlı'yı yeniden saldırgan bir tavır sergilemeye zorlayacaklar ve Konferans'a öyle bir hava içinde son vereceklerdi. Diğer taraftan, Rus temsilcisinin Osmanlı'yla uzlaşmaya yanaşmasında Henry Elliot'un da payı olabilirdi. Halen İstanbul'da kalıyor olmasından dolayı, bir savaş halinde İngiltere'nin Osmanlı'yı destekleme ihtimalinden şüphelenmiş olabilirdi. Rus temsilcilerindeki şüphelerin giderilmesi ve Osmanlı'yla savaşma konusunda kararlı olunmasını sağlamak için 7 Ocak 1877'de Salisbury, Büyükelçi Elliot'un geri alınması için kendi hükümetine tekrar çağrıda bulunmuştu. Bu çağrı karşısında toplanan Kabine üyeleri Elliot'un geri çağrılma zamanının geçtiğini, artık onu geri almanın önemsizliğini öne sürdüler; İngiltere'nin Babıali'yi desteklediğine dair izlenimi canlı tutmak ve böylece muhtemel bir Osmanlı-Rus uzlaşmasını engellemek için onu bir süre daha İstanbul'da tutmayı sürdürecektlerdi.¹²⁸¹

Rusya'nın Osmanlı'ya yaklaşması İngiliz ve Fransızlarda endişe yaratmıştı; Disraeli, Ruslarla ikili müzakerelerin yeniden başlatılmasına karar verdi. Rusya'yı rahatlatarak şekilde Avusturya ile müttefik olmaktan geçici olarak vazgeçildi. Hem Başbakan hem de Dışişleri Bakanı; Rusya ve Osmanlı arasında bir savaşın ortaya çıkmasını sağlamak amacıyla Alman yönetiminin İstanbul konferansının başarısızlıkla sonuçlanması için özel bir çaba gösterdiği hususunda netleşmişti. Bismarck; bu yolla Fransa'yı Rusya'nın yardımından mahrum bırakacaktı. Alman temsilci Münster'in İngiltere'ye Mısır'ı işgal etme teklifinin arkasında Fransa'nın yalnızlaştırılmasına ve İngiltere ile Fransa arasında bir savaşın çıkartılmasına dönük bir amacın olduğu değerlendirmesi de yapılmıştı. İngiltere diplomatik sahada Avusturya'dan uzaklaşıp Rusya'ya yaklaşarak, Rus-Osmanlı uzlaşmasını engellemeye çalışırken, aynı anda da Disraeli Osmanlı Londra Büyükelçisiyle yüz yüze görüşerek Osmanlı'nın Rusya ile ilişkilerinin muhtevassından emin olacaktı. Bayan Bradford'a bu konuda şunları yazmıştı:

Dün Osmanlı büyükelçisiyle görüştüm. Hayatımın en yorucu ve en cahil sohbetini onunla yaptım. El kol hareketleriyle Fransızca'yı geveleyerek konuşuyor. Zavallı Musurus Paşa; tüyleri yolunmuş çelimsiz bir horozu andırıyor. Konferans yıkıldı yıkılacak; son ayağı üzerine duruyor. Bismarck'ın da Rus-Osmanlı savaşı istediğini biliyoruz. Almanlar gerçekten de Gorchakov'dan nefret ediyor.¹²⁸²

Rus-Osmanlı uzlaşmasının önünü alacak faaliyetler İstanbul'da Konferans salonuna taşınmıştı. Salisbury müzakerelerde işlenen konuların dışına çıkarak tartışmayı Bulgaristan'da yaşandığı öne sürdüğü katliamlara getirerek Osmanlı'ya karşı düşmanca duyguların ortaya çıkmasını sağladı. Balkanların güney dağlarında yaşayanların korkunç katliamlara maruz kaldıklarını dile getirmiş, Osmanlı temsilcilerini Konferans salonunda suçlu konuma itmişti. Babıali temsilcileri Salisbury'nin istediği gibi davranacak şekilde savunma haline geçerek saldırganlaşmışlardı; Bulgaristan'da sanki katliamların yapıldığını doğrularcasına Fransa'da eski dönemlerde yaşanan St. Bartholomev katliamını gündeme getirmişlerdi. Fransız temsilciler bu tarz bir yorumu saygısızlıkla değerlendirdiler ve Osmanlı temsilcileriyle sözlü münakaşaya girdiler. Tartışma garantörlükler meselesine çekildi; oluşan sert atmosfer içinde Osmanlı temsilcileri bu konuyu görüşmeyi reddettiler. Onlara bu kez Andrassy Notası hatırlatıldı. Bunun üzerine Notayı incelemek için zaman istediler. Temsilciler arasında kavgalı ruh hali devam ederken hiçbir uzlaşma olmamış ve Konferans bir başka güne ertelenmişti.¹²⁸³ Salisbury'nin Osmanlı temsilcilerinin öfkesi üzerinden genel bir uzlaşma havasını yok etme ve Babıali'yi katliamla suçlamaya dönük amacı tamamen hedefine ulaşmıştı: Osmanlı kendi başkenti İstanbul'da tecrit edilmişti. Bu koşullar altında Saffet Paşa'nın bir telgrafını Musurus Paşa elden Derby'ye ilettiler. Osmanlı'nın çok zor bir dönemden geçtiğini ve geçilen bu zor anlarda Babıali'nin İngiltere'ye güvendiğini belirtiyordu. Osmanlı Dışişleri Bakanı üzerinden İngiltere'ye beslenen inanç ve güven bir kez daha teyit edilmişti. İstanbul'da Salisbury, Prens Bismarck'ın Osmanlı-Rus savaşı istediği yargısına ulaştığını, Ruslarla yapılacak bir savaşta Midhat Paşa'nın tamamen Derby ve Disraeli'ye güvenerek davrandığını, Ruslara karşı onların yardımını mutlaka alacağına inandığını, İstanbul'da bazı kesimlerin de bu inancı canlı tutmak için her yola başvurduklarını yazıyordu.¹²⁸⁴

Bir gün sonra Henry Elliot da Midhat Paşayla görüşmüştü; Salisbury'ye söylenenlerin aynısı ona da tekrarlanmıştı.¹²⁸⁵ Aynı gün İngiliz ve diğer Avrupalı devlet temsilcileri Rusya'nın uzlaşma metnini oybirliğiyle reddetmişlerdi. Rusya ile Osmanlı arasındaki uzlaşma köprülerini devreden çıkartan böyle bir karardan dolayı Salisbury onurlandırıldığını hissediyordu: General Ignatiev'in sunduğu önergeyi diğer devletlerin temsilcilerinin reddettiğini bildirmekten onur duyduğunu, bütün devletlerin onun önergesine itiraz etmesinden sevince kapıldığını, belirtmişti.¹²⁸⁶ Salisbury, reddedilen Rus önergesinden dolayı Osmanlı'nın Rusya'nın savaş ilanına maruz kalacağını, yazacaktı. Konferans'a Rus oyunu ve planı hâkim olmuş ve İngiliz temsilci de onu sürekli destekler

¹²⁸³ NA, FO, 881/3089, Nr.102, Marquis of Salisbury to the Earl of Derby. Pera, January 8, 1877

¹²⁸⁴ NA, FO, a.g.e.

¹²⁸⁵ NA, FO, a.g.e.

¹²⁸⁶ NA, FO, 881/3089, Nr.200, Salisbury to the Earl of Derby. Pera, January 9, 1877

bir siyasette ısrar etmişti.¹²⁸⁷ Kabine'yle yazışmasında Salisbury konuyu tekrar Elliot'un İstanbul'da alıkonulmasına getirmişti: “*Elliot'un burada olması üzücü bir durum. O burada kaldığı sürece benim Babıali'yi etkileme gücüm hiç yok*” diye yakınır gibiydi.”¹²⁸⁸ Osmanlı'nın uzlaşmaz tutumundan dolayı Elliot'u suçlayarak, hiçbir sorumluluğu üstlenmiyordu. Londra Kabinesi Salisbury'ye gönderdiği bir telegramda, Konferans'ın başarısız sonuçlanmasını arzuladıklarını ve bu nedenle Henry Elliot hakkında acele bir karara varmayı uygun bulmadıklarını ifade etmişti.¹²⁸⁹ Salisbury yazdığı cevapta ise, önerisinde ısrar etmediğini, çünkü Konferans'ın başarısız şekilde sona ereceğine kendisinin de inandığını belirtiyordu. Artık geri dönülmesi mümkün olmayan bir yola girdiklerinden emindi: “*Sir H. Elliot'un ve çevresinin bilinçsiz davranışı olağanüstü bir şeytani kötülüğe yol açtı; ama bu kötülük artık tamir edilemez aşamaya geldi.*”¹²⁹⁰ Salisbury, Carnarvon'a yazdığı bir mektubta Henry Elliot'un geri çekilmek yerine İstanbul'da tutulmasını neden önemsemediğini açıklayacaktı: Henry Elliot geri çekilseydi bile, Konferans'ın başarılı olamayacağı kesindi. Babıali, İngiltere'den korkacak bir şeyi olmadığına inanıyordu.¹²⁹¹

Yabancı devlet temsilcilerinin dokuzuncu resmi toplantısı Rus Büyükelçilik binasında yapıldı. Konferans'ın sadece ismi vardı ama kendisi yoktu. Bu resmi toplantıya Osmanlı temsilcileri davet edilmemişti. Babıali ise Rusya ve İngiltere'nin, General Ignatiev ve Salisbury işbirliğinin bir taslakla ortaya çıktığını ve bunun kendisine zorla dayatıldığını, diğer ülkelerin de İngiltere ve Rusya yönlendirmesiyle davrandıklarını görmeye başlamıştı.¹²⁹² Salisbury; İngiliz Hükümeti'nin talimatnamesine uygun olarak Babıali'nin reddetmesi devam eder ve Konferans başarısızlıkla biterse, Henry Elliot'la birlikte İstanbul'u terk edeceklerini açıkladı. Osmanlı'ya taviz vermeyecekleri hususunda Rusya'nın emin olması amaçlanıyordu. İngiliz temsilcisinin açıklamayı yaptığı gün Rus temsilcisi İngiltere'ye yaklaşmıştı. Konferans'ın başarısız olması halinde, Rusya'nın İngiltere'nin şartlarıyla uyum içinde olduğu güvencesi verilmişti. Konferans sonrasında ilişkili olarak bu iki devlet arasındaki güvenin tesis edilmesinde General Ignatiev önceden teklif ettiği tavizleri geri çekecek bir davranış sergileyecekti. Alman Büyükelçisi de bu gelişmeyi hemen kabul etmişti. Salisbury, Osmanlı'ya karşı olan olumsuz tutumlarının değişmeyeceği hususunda Rus Büyükelçisi'ne tekrar güvence vermişti. İngiltere, Konferans'ın başarısızlıkla bitmesiyle birlikte,

¹²⁸⁷ Sir Henry G. Elliot, **Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences**, G.C.B. Edited by his daughter, London: London Murray, Albemarle Street, W1, 1922, s. 277

¹²⁸⁸ **NA, FO**, 881/3089, Nr.194, The Marquis of Salisbury to the Earl of Derby, Pera, January 5, 1877; **NA, FO**, a.g.e., The Marquis of Salisbury To Lord Carnarvon, January 5, 1877,

¹²⁸⁹ **NA, FO**, 3089/ 881 nr.196, The Marquis of Salisbury to the Earl of Derby. Pera, January 8, 1877; **NA, FO**, a.g.e., Marquis of Salisbury To Lord Carnarvon, January 8, 1877

¹²⁹⁰ **NA, FO**, 881/3089, Telegram, Marquis of Salisbury to Lord Derby, January 9, 1877

¹²⁹¹ Gwendolen Cecil (Ed.), “*To Lord Carnarvon, January 11, 1877*”, **Life of Robert Marquis of Salisbury** (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library , s.121-2

¹²⁹² Sir Henry G. Elliot, **Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences**, G.C.B. Edited by his daughter, London: London Murray, Albemarle Street, W1, 1922, s.285

daha iyi bir konumda olacaktı.¹²⁹³ Rus Büyükelçisi İngiliz Dışişleri Bakanı'yla görüştü. İstanbul Konferansı'nda bütün tartışma konuları tükenmişti; Osmanlı garantörlüklere karşıydı, Avrupalı güçlerin önerdiklerini tamamen reddediyordu. General Ignatiev son Konferans oturumunda bütün güçlerin ortak kararıyla Osmanlı'ya bir ultiimat vermesini ve bu ultiimat kararına Londra Kabinesinin dahil olmasını talep etmişti.¹²⁹⁴

Yaşananlardan haberdar olmayan Osmanlı temsilcileri ise Andrassy Notası'nın maddelerini hayata geçireceklerini, ama altı devletin ortak sunduğu önergeyi kabul etmeyeceklerini açıklıyorlardı. Babıali'ye son defa önergeyi gözden geçirmesi teklif edildi. Bunun üzerine Sultan II. Abdülhamid Salisbury ile yaptığı ikili görüşmede; Fransa ve İngiltere'yi Osmanlı için olumlu devletler olarak gördüğünü, bu iki devlet temsilcilerinin denetleyecek bir komisyonda yer almasını gönülden kabullendiğini, ama diğer devletlere güvenmediğini ifade etmişti. Komisyona bir Osmanlı temsilcisinin katılmasının nasıl karşılanacağı sorusuna ise Salisbury zamanın darlığını öne sürerek olumsuz cevaplandırdı. Prens Bismarck Büyükelçisine Avusturya ve Rusya'nın kabul ettiği her şeyi onaylaması talimatını vermişti. Salisbury'nin değerlendirmesine göre, Alman hükümeti ya Rusya'yı savaşmaya itiyordu ya da bu hamlesinde başarısız olması halinde, Konferans sonrası üç devlet arasında yeni bir barış planını müzakere edecekti; Berlin Memorandumunu reddeden İngiltere'yi cezalandıracak ve Fransa'yı da devre dışı bırakacaktı.¹²⁹⁵ İngiltere, üç güç arasındaki ilişkilerin yeniden iyileşmesinden kaygılanıyordu.¹²⁹⁶

İngiliz-Rus Gizli Pazarlıkları ve Osmanlı Anayasası'nın Reddedilmesi: Sadrazam önergenin en son halini de kabul etmedi. Yabancıların atanacağı bir Komisyona razı olmadı. Vali meselesinde de öyle davrandı; milis güçlere de aynı tepkiyi gösterdi. Andrassy Notası'nın Bulgarlara uygulanmasını, Hıristiyan ve Müslümanlara af çıkartılmasını, Çerkezlerin Balkanlar'dan başka bölgeye taşınmasını ve Anayasa'yı resmi olarak Konferans'a sunmayı teklif etti.¹²⁹⁷ Salisbury ile görüşen Odian Efendi reformlar meselesinde karşılıklı tavizleri onaylayacaklarını, ama garantörlük meselesine itiraz edeceklerini belirtiyordu. Sultan tarafından ilan edilen Anayasa'nın altı devlet tarafından esas çözüm paketi olarak ele alınmasını, Anayasa'nın hayata geçirilmesini uluslararası seviyede denetlemelerini, eyaletlerde yapılacak reformların ve yeni düzenlemelerin Anayasa'ya yudurulmasını, ya da Anayasa'nın o şartlara göre yeniden düzenlenmesini önerdi. Böylece Sultan II.

¹²⁹³ Cecil, "Salisbury to the Earl of Derby. Pera, January 11, 1877". a.g.e., s.122

¹²⁹⁴ NA, FO, No.327, The Earl of Derby to the Marquis of Salisbury. Foreign Office, January 12, 1877.

¹²⁹⁵ Gwendolen Cecil (Ed.), "Sir H. Elliot to the Earl of Derby. Constantinople, January 11, 1877", **Life of Robert Marquis of Salisbury** (4 vol, 1921-32), vol. I 1830-1868, vol. II 1869-1880, London 1922, British Library s.123

¹²⁹⁶ 15 Jan. 1876, DD, s.376

¹²⁹⁷ Gwendolen Cecil (Ed.), "Sir H. Elliot to the Earl of Derby. Constantinople, January 11, 1877", **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, (London 1922), British Library s.123

Abdülhamid tarafından kabul edilen bütün reform sistemi Avrupalı güçlerin garantörlüğü altına sokulmuş olunacaktı.¹²⁹⁸ Müzakerelerde, Osmanlı temsilcileri ve Vezir-i Azam, Sultan tarafından onaylanmış bir Anayasa'yı çözüm olarak sunmuşlardı. Anayasa ilanını reformların yerine ikame ediyorlardı; 1856'dan beri ihmal edilen reformların yürürlüğe gireceğine dair bir hava yaratmaya çalışmışlardı. Konferansı, Anayasa'nın kabul edilmesi, onaylanması ve sorunların böylece çözüleceğine dair bir inancın yerleşmesi yönünde kullandılar. Burada söz konusu olan Anayasa maddeleri değildi; Babıali'nin önerdiği yeni bir düzenleme Avrupalı güçler tarafından teklif edilen garantörlüklerin takdir edilmediği anlamında yorumlanmıştı. Salisbury 13 Ocak 1877'de meslektaşı Carnarvon'a gönderdiği bir telgrafta, Osmanlı'nın Anayasayı çözüm olarak sunmasıyla birlikte Konferans'ta Rusya ile çatışmaya düştüğünü ve müzakerelerin aşırı sertleştiğini yazıyordu. Osmanlı'nın uzlaşmaz tavrının nedeni olarak İngiltere'nin olası bir savaşta Babıali'yi destekleyeceğine dair bir inancın altı çiziliyordu. Carnarvon'dan, Kabine'yi bu hususta uyarmasını, olası bir savaşta Osmanlı'ya destek verilmeyeceğinin açıklanmasının ve böylece Osmanlı-Rus uzlaşmasının gerçekleşmesine yardımcı olunmasını talep ediyordu. Fakat Londra Hükümeti Salisbury'nin teklifini reddetti; olası bir savaşta Osmanlı'yı kendi kaderine terk edeceğini açıklamadı. Osmanlı üzerinde İngiltere bir baskı oluşturmaktan özenle kaçınıyordu. Konferans başarısızlıkla neticelendi.¹²⁹⁹ Yaşananların Saray'a nasıl yansıtıldığını Salisbury şöyle açıklayacaktı:

Sultan'la bir buçuk saat görüştüm. Ona gelişmelerin nedenlerini açıkladım. İtiraz ettikleri arasında en çok Anayasa vardı. Bir Anayasa'nın tümüyle çalışır hale gelmesinin birçok seneyi alacağını söyledim. Garantörlüklere tamamen itiraz etti; halkının garantörlükleri onursuzluk olarak gördüğünü ve kabul edemeyeceğini belirtti. Garantörlükler konusunda yine de bakanlarına danışacağını ve tam cevabı o zaman verebileceğini belirtti.¹³⁰⁰

Bu görüşmeden bir gün sonra Derby gönderdiği bir telgrafta Konferans'ın sona erdirilmesini talep ediyordu:

Sonuç alınmadan Konferansın bitmesini Kabine onaylamıştır. Osmanlı hükümetine tehditkâr bir dil kullanmaktan kaçınılması zorunludur, diğer yandan bu önergelerin sonraki bir tarihte tekrar dayatılacağına dair bir vaatte bulunacak bir anlatım kullanılmamalı.¹³⁰¹

Salisbury Konferans'ın İngiltere açısından taşıdığı anlamı özetlemişti:

¹²⁹⁸ Cecil, "The Earl of Derby to the Marquis of Salisbury and Sir H. Elliot. Foreign Office, January 10, 1877", a.g.e., s.122

¹²⁹⁹ Sir Arthur Henry Hardinge (Ed.), **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert: Fourth Earl of Carnarvon 1831-1890**, Cilt II, Oxford University Press, 192, s.349

¹³⁰⁰ NA, FO, 881/3089, (Telegraphic), The Marquis of Salisbury to the Earl of Derby, Constantinople, January 14, 1877

¹³⁰¹ NA, FO, 881/3089, (Telegraphic), The Earl of Derby to the Marquis of Salisbury, Foreign Office, January 13, 1877; NA, FO, 881/3089, No.25, The Earl of Derby to the Marquis of Salisbury, Foreign Office, January 13, 1877;

Babıali, eğer umut edecekleri bir şey düşünürse, şartsız-koşulsuz onların yardımına koşacağımıza inanıyor. Büyükelçimizin sergilediği tavır Babıali'ye bu inancı vermiştir; ama bizim hükümet politikalarımızın karakteri de daha fazlasına yol açmıştır. (...) Konferans iyi bir hizmet yapmıştır bize; bu sayede Osmanlı'yı devam ettirmekte İngiliz kanının akıtılması imkânsız hale gelmiştir. Umarım İngiliz devlet adamları Hindistan'a uzanan yol güzergahını güvence altına alacak bazı araçları uygun hale getirme görevine dört elle sarılacaklardır.¹³⁰²

Henry Elliot'a göre, İngiltere isteseydi Rusya'nın Osmanlı'yı zayıflatmak için ileri sürdüğü abartılı önerileri devreden çıkartabilirdi.¹³⁰³ İstanbul Konferansı sayesinde İngiltere uluslararası antlaşmalarda geçerli zemin üzerinden Avrupalı güçlerle ortak davranma ve ortak karar alma mekanizmasının işlevsel kılınmasını başarabilmişti. Londra Hükümeti Rusya'yla Osmanlı'yı karşı karşıya getirdi; çatışmaların bu iki devlet arasında yaşanmasını mümkün kılarak, geniş çaplı bir Avrupa savaşının oluşmasını ve yayılmasını engelleyecekti.¹³⁰⁴ Salisbury, Balkan Hristiyanları ve Avrupalı devlet ilişkilerinde Rusya'yı, âşık olduğu zengin ve aristokrat bir kadının ilgisini çekemeyen genç bir köy ağasına benzetiyordu; rakip diğer erkekler karşısında kadının ilgisini çekmeye çalıştıkça, gülünç bir hale düşüyordu... Diğer güçlerin tereddütlü tavırları olmasına rağmen, Balkan Hristiyanlarının o devletlere yönelmesi Rusya'yı umutsuzluk içine itiyordu. Bütün Avrupalı devletler Rusya'nın artık Osmanlı'ya saldırması beklentisindeydiler. Salisbury böyle bir durumu şöyle yorumluyordu: *"İngiltere'nin ve diğer güçlerin konumu aşırı şekilde anlamsızlaşmaya ve saçma gözükmeye başladı. Babıali'yle uğraşmamızda kullandığımız tek silah Rusların kızgınlığı ve tehditkâr siyasetidir."*¹³⁰⁵

Salisbury'ye göre bu durum o kadar saçma olmaya başlamıştı ki, Babıali bile bu olayın farkına varmıştı. Diğer yandan, Alman yönetiminin Rusya'yı tatlı bir rüya âlemine çekme uğraşında olduğunu; anlattığı büyüleyici masallarla Rusya'yı tapınakta önemli bir hazinenin olduğuna inandırmaya çalıştığını ileri sürmüştü. İngiltere Büyükelçisi son durumla ilgili şunları yazmıştı: *"Konferans'ın son toplantısında ya Babıali'ye; dayatmaları tamamen kabul etmesi gerektiği, ya da yok olmakla karşı karşıya geleceği ilan edildi. Osmanlı'nın ileri sürdüğü gerekçeler hiç dinlenmedi bile."*¹³⁰⁶

¹³⁰² Gwendolen Cecil (Ed.), *"Salisbury To Lord Carnarvon, January 11, 1877"*, **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.121-22

¹³⁰³ Sir Henry G. Elliot, **Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences**, G.C.B. Edited by his daughter, London: London Murray, Albemarle Street, W1, 1922, s. 277

¹³⁰⁴ **Hansard**, The Queen's Speech. Address in Answer To Their Majesty's Most Gracious Speech, Viscount Grey De Wilton, HL Deb 08 February 1877 vol 232 cc7-57

¹³⁰⁵ Gwendolen Cecil (Ed.), *"Salisbury To Sir Louis Mallet, January 11, 1877"*, **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library s.123

¹³⁰⁶ Sir Henry G. Elliot, **Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences**, G.C.B. Edited by his daughter, London: London Murray, Albemarle Street, W1, 1922, s. 285

Rusya her an savaş haline geri dönebilirdi. Üç İmparatorluk Hükümet çevrelerinde müzakereler devam ediyordu. Pazarlıkların savaş yapmadan olumlu sonuçlara yol açma şansı son derece düşüktü. Salisbury; 20 Ocak 1877'ye doğru bunalımın patlak vereceğini sanıyordu. Ayrıca, her geçen gün Kırım Savaşı'nın kötülüğüne daha çok inandığını ifade ediyordu.¹³⁰⁷ Osmanlı'nın reform sözü artık hiç ciddiye alınmıyordu. 13 Ocak 1877'de Dışişleri Bakanı Derby'ye bir yazıyla bilgi veren Salisbury, *"Bu reformların 13 Şubat 1875'te çoktan sözü verilmişti... Ve 1856 Hatt-ı Hümayununda ilk ikisi söz verilmişti. Bu vaatlerin tekrar gündeme getirilmesi ve kabul edilmesi önemli bir taviz vermek sayılacaktır. Ama herhangi bir güvence verilmezse, bu reformların ilan edilmesinden ancak çok düşük bir verim elde edilebilir"*¹³⁰⁸ diye yazacaktı.

Osmanlı yönetiminin Konferans'ta uzlaşmaz tutumunun iki nedeni vardı: Birincisi, Rusların kesinlikle zayıf olduğunu düşünmeleri idi; ikincisi de Salisbury'nin İngiltere Hükümeti'ni tam temsil etmediğine, Henry Elliot'un esas temsilci olduğuna inanmalarıydı. Henry Elliot'a göre, bu inançlarının pekiştirilmesinde çok sayıda İngiliz yöneticisinin ve yazarının rolü de vardı.¹³⁰⁹ Konferans ölü doğduğu halde, bir on gün daha devam etti. 15 Ocak'ta Avrupalı güçler son ultimatomlarını sundular, önceki taleplerinde sadece ikisinde ısrar etmişlerdi.¹³¹⁰ Osmanlı Dışişleri Bakanı'nın bir mektubunu Musurus Paşa Derby'ye ilettili. Birçok değişikliğe rağmen, Valilerin atanmasında ve Uluslararası Komisyon üyelerinin belirlenmesinde bir önceki önerge olduğu gibi kalmıştı. Saffet Paşa bu iki önerinin kabul edilmesinin imkânsız olduğunu, Genel Kurulun bunları reddedeceğini belirtti. Derby, Musurus Paşa'ya *"Avrupalı güçlerin bu iki noktada geri adım atamayacaklarını, kendilerine yardımcı olamayacağı için derin üzüntü duyduğunu"* belirtmişti.¹³¹¹ Salisbury konferansın bitiminden bir gün sonra İgnatiev ile buluşmuştu: *"Osmanlı Devleti'ne karşı uygulanacak şiddete ve ittifak biçimlerine değindik. Ayrıca toprak düzenlemesinden söz edildi. Osmanlı'yla savaşa İngiltere'nin katıyın dâhil olmayacağını ona açıkladım."*¹³¹²

¹³⁰⁷ Gwendolen Cecil (Ed), *"Salisbury To Sir Louis Mallet, January 11, 1877"*, **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library s.123

¹³⁰⁸ **Hansard**, The Eastern Question-The Protocol-Observations, The Marquess of Lansdowne, HL Deb 16 April 1877 vol 233 cc 1180-207

¹³⁰⁹ Gwendolen Cecil (Ed), *"To Lord Derby, January 19, 1877"*, **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library s.123

¹³¹⁰ Sir Henry G. Elliot (Ed), **Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences**, G.C.B. Edited by his daughter. London: London Murray, Albemarle Street, W1, 1922, s.290-91

¹³¹¹ **NA, FO**, 881/3089, Nr.27, The Earl of Derby to the Marquis of Salisbury and Sir H. Elliot. Foreign Office, January 16, 1877

¹³¹² **NA, FO**, 881/3089, (Telegraphic, secret), The Marquis of Salisbury to the Earl of Derby. Constantinople, January 16 1877

Salisbury'nin Rusya'yı savaşa teşvik etmeye dönük siyasi belgesini Londra Hükümeti de bir gün sonra aynı şekilde onaylamıştı: “İngiltere Hükümeti, senin General Ignatiev’e açıkladığın “İngiltere Osmanlı’yla yapılacak herhangi bir savaşa katıyen dâhil olmayacaktır” fikrini, onaylamıştır.”¹³¹³ Bu yazımadan bir gün sonra Müslüman ve Hıristiyanlardan oluşan 237 kişilik Osmanlı Büyük Meclisi son Konferansta Batılı devlet temsilcilerinin sunduğu önergeler hakkında karar vermek için toplandı. Avrupalı güçlere ait şartların kabul edilip edilmeme meselesinde Sultan II. Abdülhamid oldukça endişeliydi; Midhat Paşa ise Batılı devletlerin taleplerine karşı tamamen direnmekten yanaydı. Önerge Meclis’e öyle bir hava içinde sunulmuştu.¹³¹⁴ Patriyaklar kendi delegeleriyle temsil edilmişlerdi. Rus Patriyak’ı, Vatikan Temsilcisi ve Bulgar Topluluklar Ruhani lideri Meclis toplantısına davet edildikleri halde, sağlıklarını öne sürerek alt düzeyde temsilci gönderdiler. Açılış konuşmasını Midhat Paşa yapmıştı; İmparatorluğun yüz yüze kaldığı tehlikelere dikkatleri çekiyordu. Osmanlı tarihinde daha önce hiç ifade edilmemiş ve yaşanmamış bir dayanışma Osmanlı Meclisi’nde tüm dünyaya gösteriliyordu. Bir Hristiyan temsilcisi yaptığı konuşmada ise şunları söyledi: “Eğer savaş, bir din savaşı olacaksa, Osmanlı Hristiyanları buna sempati duymayacaklardır; eğer savaş Osmanlı'nın bağımsızlığı ve onuru içinse, Hristiyanlar kendi ülke vatandaşları olan Müslümanlarla omuz omuza savaşacaklar ve dayanışma içinde olacaklardır.”¹³¹⁵

Hristiyan temsilcileri konuşmacıyı coşkuyla alkışlamışlardı. Bir ulema temsilcisi ise şunları söylemişti: “İbadet için siz Hristiyanlar kiliseye, biz Müslümanlar da camiye gidiyoruz; her ikimizde aynı Tanrı’ya inanıyoruz. Aynı İmparatorluğun vatandaşlarıyız; kardeş olarak yaşayacağımız araçlarımızı inşa edeceğiz.”¹³¹⁶ Batılı devletler ve Rusya Hristiyanlar adına hareket ettiklerini ileri sürüyorlardı. Ama İmparatorluktaki Rum Patriği, Ermeni Ortodoks Patriği, Ermeni Katolik Patriği, Protestan kilise vekili ve önde gelen ulema temsilcileri bir uzlaşma siyasetinden yanaydılar. Meclis üyeleri tam bir oy birliğiyle yabancı güçlerin dayattığı önergeyi reddettiler. Babıali’nin resmi ilanını duyan Rus Büyükelçisi ve Salisbury yaptıkları işten memnundular. Elliot’a göre bu iki kişi Osmanlı’ya kabul etmesi imkânsız taleplerin dayatılmasında ve olumsuz sonuç alınmasında başarılıydılar. Bu yoldan Rusya'nın Babıali’ye serbestçe saldıracağı yollar inşa edilmişti.¹³¹⁷ Osmanlı en son önergeyi de reddettikten iki gün sonra, 20 Ocak 1877’de İstanbul Konferans’ı resmi olarak sona erecekti. Konferans’ın son toplantısında Osmanlı temsilcileri yeni Anayasa’nın olumlu sonuçlar doğuracağını anlattılar. Anayasa’ya uzun süre vurguda bulunduktan sonra, Batılı devletlerin önerdiği Vali ve Uluslararası Komisyon, vergilerin yerel denetimi, yerel milis kuvvetler gibi şartları

¹³¹³ NA, FO, 881/3089, (Telegraphic), The Earl of Derby to the Marquis of Salisbury, Foreign Office, January 18 1877

¹³¹⁴ NA, FO, 881/3089, (Ttelegraphic), The Marquise of Salisbury to the Earl of Derby, Constantinople, January 18, 1877

¹³¹⁵ Sir Henry G. Elliot, **Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences**, G.C.B. Edited by his daughter, London: London Murray, Albemarle Street, W1, 1922, s.290-91

¹³¹⁶ Elliot, a.g.e.

¹³¹⁷ Elliot, a.g.e., s.292

reddettiler. Rus temsilci savaş fikrini dile getirmekten kaçındı; ama Osmanlı temsilcilerini protesto etti. Salisbury ise mevcut şartlar altında özgürce seçilmiş bir komisyonun imkânsız olduğunu, Konferans amacının Osmanlı Hükümeti’ni reform etmek olmadığını, öyle bir yetkiyle Konferans’ı düzenlemediklerini belirtti. Ayaklanmanın olduğu eyaletlerde kötü yönetime karşı otonom bir yapıya bürünmüş yeni bir yönetim mekanizmasının gerçekleşmesi maksadıyla Konferans’a katıldıklarını bildirdi. Avusturya, Alman ve Rus Büyükelçileri de onun fikirlerini paylaştıklarını ifade ettiler. Altı devlet temsilcileri konferans bitiminden hemen sonra İstanbul’u terk edeceklerdi. Konferans daha çok uzarsa büyük güçler arasında bölünmelerin ortaya çıkabileceğinin farkında olan Salisbury, “*Artık Konferans’a devam edilmemelidir*” dediği zaman, Avusturya ve Alman temsilciler onu onaylamışlardı. Salisbury’nin konuşmasından sonra Konferans dağıldı.¹³¹⁸

Salisbury ve İgnatiev’e göre, Konferansı’n dağılmasıyla birlikte Osmanlı Bakanları büyük güçler arasında bölünmelerin yaşanacağı beklentisindeydiler. Midhat Paşa İngiliz kamuoyunun gittikçe Rus karşıtlığına bürüneceğini, Osmanlı taraftarlarının ağırlıklı hale geleceğini, büyük güçler arasında bölünmelerin ortaya çıkacağını ve Avusturya’nın mutlaka Osmanlı’nın yanında yer almaya mecbur kalacağını hesaplamıştı. Konferans boyunca sergilenen uzlaşmaz tutumlarında bu hesapların da rolü vardı.¹³¹⁹ Elliot’a göre, Osmanlı Hükümeti İngiltere’nin telkinlerine güvenerek, İstanbul Konferansı’na zafer kazanma, Avrupalı güçlere meydan okuma muamelesi yapmıştı; iç işlerine karışmalarına saldırgan ve sert bir tutumla karşılık vermişti. Avrupa tarafından ise sergilenen siyaset isyancılara koşulsuz destek vermeye kadar uzanıyordu. Osmanlı’nın reformları gerçekleştirebileceğine dönük beklentiler tamamen silinmişti.¹³²⁰ Derby, Musurus Paşa’yla görüştüğünde karardan ötürü üzöldüğünü bildirdi. Musurus Paşa ise altı devletin sunduğu önerilerin reddedilmesi neticesinde büyükelçilerin İstanbul’u terk etmemeleri için Londra Hükümeti’nin sürece müdahale etmesini istiyordu. Ama Derby onun talebine cevap vermekten kaçınmıştı.¹³²¹ 20 Ocak 1877’de Osmanlı Temsilcisi kendilerine verilen ultiyatomu beş gün sonra reddettiklerini ilan etti. Bunun üzerine Salisbury Konferans misyonunun bittiğini ve varlığının daha fazla uzatılmayacağını kamuoyuna açıkladı.¹³²² Bu sonuçtan Londra Hükümeti’ne muhalif İngilizler de memnun kalmıştı. Osmanlı’ya dayatılan önergeyi ve Salisbury’nin ziyaret boyunca sergilediği tavırları muhalefet onaylıyordu. Muhalefete ait Osmanlı’nın bağımsızlığına müdahale edilmesi, iç işlerine karışılması,

¹³¹⁸ NA, FO, 881/3089, (Telegraphic), The Marquis of Salisbury to the Earl of Derby, Constantinople, January 20, 1877

¹³¹⁹ NA, FO, 881/3089, (Nr.7, confidential), The Earl of Derby to the Marquis of Salisbury, Foreign Office, January 4, 1877

¹³²⁰ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War**, I, London, 1879, s.340

¹³²¹ Gwendolen Cecil (Ed), “*The Earl of Derby to the Marquis of Salisbury and Sir H. Elliot. Foreign Office, January 19, 1877*”, **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, (London 1922), s.126

¹³²² Cecil, “*To Lord Carnarvon, January 19, 1877*”, a.g.e., s.123

topraklarının büyük güçlerce paylaşılması çağrılarının hayat bulmaya başladığı gerçeği, Hükümet'e verdikleri tam destekle ortaya çıkmıştı.¹³²³ Derby Konferans'taki faaliyetlerinden dolayı Salisbury'yi vatansever ilan etti.¹³²⁴ Fransız temsilci Kont Chaudary patlak vereceği belli bir savaşı durdurabileceklerini; bunun için umutlu bir müzakere yapmaları gerekirken, utanç verici yöntemlere başvurulduğunu yüksek sesle ilan etmekten çekinmedi. Babıali'nin tecrit edilmesi ve müzakerelerde başarısız kılınması yolunda her yol mubah görülmüştü. Bu tablonun ortaya çıkmasından rahatsızlık duyduğunu söyleyenlerden biri de İngiliz Büyükelçisi Henry Elliot'tu. Konferans'ın tatmin edici bir başarıyla sona ermesinde samimi olmadıklarını, bütün dikkatlerini Osmanlı'nın önerilerini çürütmeye harcadıklarını, yazıyordu.¹³²⁵

Salisbury; Konferans bitiminin ardından Derby'ye gönderdiği bir mesajda Osmanlı'ya şiddet uygulanacağını bildiğini, İngiltere'nin savaşı durdurmaya ikna edici bir sesi çıkartmayacağına ve Osmanlı'ya yardımcı olmayacağına ve bu tür diplomatik hamlelerinden uzak duracağına inandığını ifade etmişti. Salisbury'ye göre, Rusya saldırır ve savaşı kazanırsa, barışın konuşulacağı müzakerelerde Rusya'nın talepleri İngiltere'nin çıkarlarına göre kalıba dökülecekti. Ama savaşın sonunda Rusya'nın İngiltere'ye böyle bir imkânı tanımama ihtimali de söz konusuydu. Bu noktada ise İngiltere'nin konumu, Edirne Antlaşması'ndan sonra Aberdeen'in ciddiye alınmayan rolüne benzer bir noktaya düşebilirdi... Bulgaristan ve Bosna'nın işgal edilmesi için Gorchakov ve Andrassy ile İngiltere anlaşabilirdi. Bu olay bağımlı iki devletin yaratılmasıyla sona erecekti. Her iki ihtimalde de Osmanlı Devlet mekanizmasının Balkanlar'da uzun süre tutunamayacağı varsayılıyordu. Savaş sonunda İngiltere ile Rusya'nın uzlaşma meselesinde Salisbury iyimserdi:

Hindistan'ı yönetmiş bir kişi olarak olaylara bakarsam, Ruslarla Orta Asya meselesi üzerine bazı iletişimimizin olumlu olduğunu ifade edebilirim. Kaşgar'da Rusların politik nüfuzlarını terk etmesi, Türkmenlerin etkisizleştirilmesi yoluyla Merv'in tarafsız hale getirilmesi, Asya'da Rus sınır boylarında gümrük tariflerinin düşürülmesi İngiltere'nin önemli kazanımlardır. Eğer Balkanlar'da barış gerçekleşirse, Rus Çar'ı bize ait Hindistan sınır boylarında bütün zorlukları çözerek, kendini güvenli hale getirmeye çalışacaktır.¹³²⁶

Rus-İngiliz uzlaşması Osmanlı sınırlarını aşan başka coğrafyalarda da hayata geçmişti. Küresel seviyede yapılan düzenlemelerde engel olarak algılanan Osmanlı'ya uluslararası bir koalisyonla

¹³²³ **Hansard**, The Eastern Question-The Protocol-Observations, Earl Granville, HL Deb 16 April 1877 vol 233 cc 1180-207

¹³²⁴ Gwendolen Cecil (Ed.), "*The Earl of Derby to the Marquis of Salisbury. Foreign Office, February 5, 1877*", **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.124

¹³²⁵ Sir Henry Elliot, **Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences**, G.C.B. Edited by his daughter, London: London Murray, Albemarle Street, W1, 1922, s.286

¹³²⁶ Gwendolen Cecil (Ed.), "*Lord Salisbury To Sir Louis Mallet, January 19, 1877*", **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922. s.124-25

müdahale edilecekti. Rus Çarı bütün Avrupalı devletlere bir yazı göndermişti. Babiali'nin Avrupa'nın dileklerini reddetmesi sonucu Doğu Meselesinin yeni bir safhaya girdiğine, Rusya'nın bu sorunu ta başından itibaren bir Avrupa meselesi olarak göz önünde bulundurduğuna, konferansın bitimine kadar Avrupalılarla birlikte hareket ettiğine ve ortak kararlar aldığına dikkat çekiyordu.¹³²⁷

3.9. İngiltere'nin Osmanlı-Rus Savaşı Stratejisi ve Osmanlı'nın Eşitsiz Statüsü

Disraeli'nin dış politik perspektifi tamamen Real-Politikaya göre idi. Doğu meselesi bu çerçeveye tutarlı bir şekilde ele alınmıştı. 20 Ocak'ta Argyll ile bir sonraki tartışmasında, Başbakan'ın ahlakla dış politika arasındaki ayrım tekrar ortaya çıkmıştı; dış ilişkilerde ikiyüzlü ve tutarsız davranmayı ülke çıkarları temelinde meşru görüyordu. Başbakan dış politikanın ahlaksal ilkelerden ayrılması gerektiğini tekrar gündeme getirmişti. Argyll kendi devletinin dış politikasında sergilenen ahlak dışı davranışlardan Rusya'yı sorumlu tutuyordu: *“İngiltere'nin yürürlüğe soktuğu adaletsiz ve vahşi politikasının esas nedeni Rusya korkusudur”* diyecekti.¹³²⁸ Diğer yandan Disraeli konferans toplanmadan ve Rus-Osmanlı savaşı ortaya çıkmadan çok önce, 11 Kasım 1876'da Kraliçe'ye yazdığı bir projeyi, bir yıl sonra kamuoyuna açıklıyordu. Küçük Balkan devletlerinin büyük bir askeri gücün altında toplanabileceğini, ama üzerinde durdukları büyük askeri gücün ne Osmanlı ne de Rusya olabileceğini söylemişti. Osmanlı'nın bölüşümü sürecinde devletlerin ortaya koyduğu ahlaksız ve ikiyüzlü siyaseti eleştiren bir İngiliz milletvekili, *“Bu ülke halkının insanca müdahaleden yana olduğu söyleniyor; bu tür duyguların varlığından şüphe ediyorum”* diye yakınacaktı.¹³²⁹

22 Ocak 1877'de bütün Avrupalı temsilciler Konferans'tan tamamen çekildiler.¹³³⁰ Devletlerin İstanbul Konferans'ından çekilmelerinin hemen ertesinde General Ignatiev'e ulaşan habere göre, Osmanlı yönetimi Rusya ile doğrudan görüşmek istiyordu. Ama Rus Dışişleri Bakanı Gorchakov, Rusya'nın diğer Avrupa devletleriyle aynı siyaseti izlediği ve kararları onlarla ortak aldığını ifade etmişti. Osmanlı yetkilileriyle artık ikili ilişkiler kurmaktan kaçınıyorlardı. Avrupalı güçlerden farklı bir müzakereye girişmelerin mümkün olmadığını Osmanlı'ya bildirmişlerdi. Aynı gün İngiltere St Petersburg Büyükelçisi, başarısız Tersane Konferansından sonra nasıl bir siyasetin devreye sokulacağını Rusya'dan talep etti. Rus Dışişleri Bakanı, *“Rusya'nın Avrupalı güçlerden ve Avrupa Kamu Hukuk Sistemi'nden ayrılmadan davranacağı; ama kabul edemeyecekleri bir saygısızlıkla*

¹³²⁷ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War**, I, London, 1879, s.377

¹³²⁸ **Hansard**, CCXXXII, 20 Feb. 1877

¹³²⁹ **Hansard**, 20 February 1877, a.g.e.

¹³³⁰ Gwendolen Cecil (Ed.), *“Lord Salisbury To Lady Salisbury, February 11, 1877”*, **Life of Robert Marquis of Salisbury** (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library s.127

Avrupa'nın yüz yüze kaldığını, onurlarını korumak için gerekirse zora başvurmaktan çekilmeyeceği” cevabını vermişti.¹³³¹ 24 Ocak 1877’de Dışişleri Bakanı Derby İmparatorluğun bölüşülmesinde Rusya’nın savaşı başlatma kararını onayladığını Salisbury’ye bildirdi: *“Toprak meselesinin yeniden düzenlenmesi hususunda Osmanlı’ya karşı General Ignatiev’in daha önceden sözünü ettiği ‘şiddet kullanma meselesini’ İngiliz hükümetinin onayladığını bildiririm.”*¹³³²

Savaş kararını onaylamalarından beş gün sonra Osmanlı temsilcileriyle görüşen Derby, hükümetinin sanki Osmanlı’ya dönük savaş hazırlıklarıyla hiç ilgisi yokmuş gibi bir izlenim verecekti. 29 Ocak 1877’de Odian Efendi, İngiliz Dışişleri Bakanlığına çağırılmıştı. Derby, *“Osmanlı, Konferansın önerdiği bir yönetim mekanizmasını onaylamaya ne kadar istek gösterirse, bunun başarısızlığını bir savaş gerekçesi olarak kullanacak güçlere de o kadar az fırsat tanınmış olunacağını”* söyledi. Avrupa’da barışın muhafaza edilmesi Osmanlı’nın reformları hayata sokup sokmayacağı meselesine indirgenmiş gibi bir hava yaratılmıştı.¹³³³ Osmanlı-Rus geriliminin tırmanması karşısında takınılan tavır muğlak ve belirsizdi. İngiliz Hükümeti Konferans’ın başarısızlıkla sonuçlanacağını çok önceden öngörmüştü. İstanbul-Londra resmi yazışmaları şunu gösteriyordu: Osmanlı-Rus savaşının önünü açan bir süreç yönlendirilecek, savaşa müdahale edilmeyecek şekilde kararlı diplomatik bir yapı sergilenecekti. Sürekli deklarasyonlar yayınlayarak, Rusya ve diğer Avrupalı devletlere güvence verilecek ve savaş sürecine müdahale edilmeyecekti.¹³³⁴¹³³⁵ Disraeli’ye yakın bir Milletvekili Parlamento’da yaptığı bir konuşmayla baş gösteren manzarayı özetliyordu:

Ortaya çıkacak olaylar neticesinde tarihe yeni bir sayfa açılacak. İstanbul Konferansı’nın başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra, yeni bir tarihsel döneme girdik. Avrupalı güçler tamamen ortak bir dil kullanıyor. (...) Rusya’ya ve Babıali’ye birbirleriyle savaşmalarını açık şekilde salık verirken, devlet olarak etkinliklerimizin ve faaliyetlerimizin sadece diplomasiyle sınırlı kalacağını ilan ettik. Diplomatik baskı ve müdahale dışına çıkmayacağımız sözünü Rusya’ya verdik.¹³³⁶

1877 Ocak sonunda bütün devletlerin Büyükelçileri İstanbul’dan geri çağırıldıkları halde, İngiliz elçisinin Londra’ya geri çekilmemesi ne anlama geliyordu? İngiltere için, Osmanlı’nın kendi kaderine terk edilmesiyle, yıkılması aynı anlamdaydı. Disraeli bir bayan arkadaşına şöyle yazmıştı:

¹³³¹ NA, FO, 428/39, No.30, Lord A. Loftus-Gorchakov, St. Petersburg, 23 Jan. 1877

¹³³² Gwendolen Cecil (Ed.), *“The Earl of Derby to the Marquis of Salisbury. Foreign Office, January 24, 1877”*, **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s. 127

¹³³³ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War**, I, London, 1879, s.378

¹³³⁴ Hansard, The Earl of Kimberley, HL Deb 20 February 1877 vol. 232 cc 637-727

¹³³⁵ Hansard, 20 February 1877, a.g.e.

¹³³⁶ Hansard, The Eastern Question-The Protocol-Observations, The Marquess of Lansdowne, HL Deb 16 April 1877 vol 233 cc 1180-207

“Osmanlı'nın yıkılması kaçınılmazdır; onu kendi kaderine bırakacağız; koşullara bağlı olarak bizim Büyükelçimiz de İstanbul'dan ayrılacaktır.”¹³³⁷ İstanbul'da Büyükelçi'nin tutulmasıyla, Osmanlı'nın yıkılması beklentisi arasında doğrudan bir ilişki vardı. Diplomatik geleneklere göre Elliot'un İstanbul'da tutulmaya devam edilmesi sayesinde İngilizler Babiali'yi desteklediğine dair güçlü bir mesaj vermiş oluyordu. Bu yoldan muhtemel bir Osmanlı-Rus uzlaşmasının önü alınıyordu. 1856 Antlaşması'ndan İngiltere kurtulacağını hesap ediyordu; kendini Osmanlı'ya karşı sorumlu görmüyordu. Disraeli yakında İstanbul'da bazı olayların yaşanacağını ve İngiltere'nin geçmiş anlaşmalara bağlı yükümlülüklerden kurtulacağını açıklamıştı: “1856 Antlaşmasından bizi serbest bırakacak bazı gelişmelerin Osmanlı bürokrasisinde ortaya çıkacağını ümit ediyoruz. Önümüzdeki birkaç hafta içinde Babiali'den bize destek sunacak kopmalar sayesinde 1856 Antlaşmasının yükümlülüklerinden tamamen kurtulmuş olacağız.”¹³³⁸

Disraeli'nin önceden öngördüğü haber Londra'ya ulaştı: 5 Şubat 1877 günü İngiltere'ye Midhat Paşa'nın, Sultan II. Abdülhamid tarafından görevden alındığı haberi gelmişti. 6 Şubat 1877'de Disraeli; Derby ve Salisbury'ye yazdığı mektuplarda Osmanlı'nın yakında bölünmeye uğrayacağını öngörüyordu. Hem Başbakan hem de Dışişleri Bakanı Osmanlı yönetiminin Midhat Paşa'yı görevden almakla ve büyük güçlerin önergesini reddetmekle, İngiltere'yi Osmanlı'ya karşı sorumlu davranmaktan tamamen kurtardığını ileri sürüyorlardı. Osmanlı'daki iktidar kavgalarından memnun olan Başbakan, Osmanlı'ya karşı olunan yükümlülükler hususunda Derby'ye “İngiltere şimdi esen rüzgâr kadar serbesttir” diye yazacaktı.¹³³⁹ İstanbul'daki siyasi gelişmelerin Disraeli Kabinesi'ni yükümlülüklerinden kurtardığına inanılmasına rağmen, Osmanlı yetkilileri halen 1856 Paris Antlaşmasına güveniyorlardı. Sözleşmeye imza atmış devletlerin Osmanlı İmparatorluğunun çıkarlarına ve toprak bütünlüğüne saygı duyması gerektiğine inanıyorlar ve konularının hukuken sarsılmayacağını, siyasi çatışmalardan sonra hukuksal geleneğin tekrar hâkim olacağını varsayıyorlardı¹³⁴⁰ Fakat bu durumda İngilizler 1856 Antlaşması'ndaki reformlar meselesini ve onun dışında üç devlet arasında yapılan sözleşmeyi öne çıkartmışlardı. Derby, Osmanlı-Rus savaşındaki konularına ilişkin meslektaşlarının yaklaşımını meşru gösteriyordu:

İngiltere diğer devletleri de bu kurallara uyması doğrultusunda uyarmıştır. Ama 30 Mart 1856 Antlaşması'na uyulmamasını Casus belli olarak ifade eden bir şart getirilmedi. Bütün maddeler öyle

¹³³⁷ The Marquis of Zetland (Ed.), “To Lady Bradford Hughenden Manor, October 12th, 1876”, **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield**, Cilt II, 1876 to 1881 (London, Ernest Bern Limited, 1929) , s.304-380

¹³³⁸ **Hansard**, The Queen's Speech. Address in Answer To Their Majesty's Most Gracious Speech, The Earl of Derby, HL Deb 08 February 1877 vol 232 cc7-57

¹³³⁹ **DP**, Beaconsfield-Derby, London, 6 Feb. 1877; age., Beaconsfield-Salisbury, 6 Feb. 1877; 7 Jan. 1877, **DD**, s.365

¹³⁴⁰ **Hansard**, The Queen's Speech. Address in Answer to Her Majesty's Most Gracious Speech. The Earl of Derby, HL Deb 08 February 1877 vol. 232 cc7-57

bir vaat sözünde bulunmaktan özenle kaçındı. Dolayısıyla 30 Mart 1856 Antlaşmasının çiğnenmesi halinde, Osmanlı için savaşmamızı mecbur bırakan bir bağlayıcılık yoktur.¹³⁴¹

30 Mart 1856 Antlaşmasının ihlal edildiği durumlarda İngiltere'nin kendi çıkarlarına göre davranma hakkına sahip olduğu hakikati, yine 1856 Sözleşmesine ilaveten üç devlet arasında yapılan 16 Nisan 1856 Antlaşmasında daha açık şekilde belirtilmişti. Eğer birinci antlaşma İngiltere'yi Osmanlı'yı korumakla bağlayıcı kılsaydı, ikinci anlaşmaya kesinlikle ihtiyaç duyulmayacağı öne sürülüyordu. Disraeli durumu şöyle haklı gösteriyordu:

30 Mart 1856 antlaşmasının ihlalini bu üç ülke Casus belli olarak değerlendirmişlerdi; bu üç güçten birinin çağrısıyla ortak bir karar alınması ve Osmanlı'yla birlikte alınan kararların uygulanması şartı getirilmişti. Ama ikinci antlaşma olan 16 Nisan 1856 sözleşmesi üzerinde Osmanlı'nın hiçbir hukuki hakkı yoktur; antlaşmaya bir taraf olarak dahil edilmemiştir. İngiltere, Fransa ve Avusturya sadece birbirine karşı sorumludurlar; Osmanlı'dan bağımsız olarak Osmanlı Devleti hakkında karar alma hakkını kendilerine tanımışlardı.¹³⁴²

Diğer taraftan, İngiltere'nin reformlarla ilgili hiçbir umuda sahip olmadığı ve 1856 Paris Antlaşmasının Babiali tarafından ihlal edildiği gibi bir yaklaşım sürekli gündemdeydi. Çıkacak bir Osmanlı-Rus savaşından sadece Osmanlı sorumlu tutulacaktı.¹³⁴³ Osmanlı'nın birtakım önerileri reddetmesinden sonra, Rusya'nın öneriler konusunda Batılı güçlerin tavsiyelerine bağlı kalarak hareket ettiği ifade ediliyordu.¹³⁴⁴

3.10. Osmanlı'nın Avrupa'dan Atılma Planları

Hükümet siyasetine yakınlığıyla bilinen muhalefet kanadından Milletvekili Marquess of Bath İstanbul Konferansı'nda İngiltere'nin gerçek amacının ne olduğunu şöyle ifade ediyordu:

Lord Salisbury'nin üstlendiği önemli görevde ortaya koyduğu başarıdan dolayı kendi meslektaşlarım adına mutlu olduğumuzu belirtirim. Konferansın Osmanlı açısından başarısız olmasının esas nedeni, Osmanlı Devleti'nin Avrupalı güçlerin ortak davranacağına olan inançsızlığıydı. İngiltere'nin bu meselede son derece ciddi şekilde davrandığını hiç fark edemediler. İngiliz Hükümeti, Osmanlı'da kendisine ait mevcut çıkarlarını savunmakla, sanki çıkarlarımızı değil de, onları savunduğumuza Babiali gönülden inanıyordu. Üstelik sanki kendi hükümetimizmiş gibi, Osmanlı bakanlarını savunmamızı ümit ediyorlardı. Lord Salisbury'nin

¹³⁴¹ **Hansard**, HL Deb 08 February 1877, a.g.e.

¹³⁴² **Hansard**, HL Deb 08 February 1877 a.g.e.

¹³⁴³ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War**, I, London, 1879, s.377

¹³⁴⁴ **Hansard**, The Queen's Speech. Address in Answer to Her Majesty's Most Gracious Speech. The Earl of Derby, HL Deb 08 February 1877 vol. 232 cc7-57

İngiltere'nin tam desteğini almadan hareket ettiğine, görüşmeler yaptığına ve kararlar verdiğine inanmışlardı.¹³⁴⁵

Muhalefet liderlerinden bir Milletvekilinin İngiltere parlamentosunda yaptığı açıklama ise şöyleydi: “*Konferans’ın asla olumlu bir sonuç çıkartamayacağını ta baştan biliyordum. Konferansta hükümetimizin planlarının ne olduğuna göz attığım zaman, çözümün gerçekleşmeyeceğini ciddi bir şekilde anlamıştım. Bu konferans mistik bir hava içinde düzenlenmiş maskeli bir karnavaldı*”.¹³⁴⁶

Disraeli; Osmanlı-Rus savaşının önünü açan İstanbul Konferansında İngiltere'nin sorumluluğunu ortaya koyuyordu. Ona göre, Konferans'ın gerçek önergelerinin bizzat kendi kabinesinden geldiğini, bütün hadiselerde yönlendirici ve düzenleyici rolü oynadıklarını. Konferans boyunca bütün inisiyatifin İngiltere'nin elinde olduğunu, tamamen kendi ülke menfaatlerine göre davrandıklarını ve bu durumun da yanlış olmadığını yazıyordu.¹³⁴⁷

Disraeli'ye göre, İstanbul Konferansı İngiltere'nin Avrupalı güçler üstündeki etkisine önemli oranda katkı sağlamıştı. İngilizlerin Konferans'ta güçlendirdikleri nüfuzuyla Avrupalı güçleri ortak bir plan etrafında tutmaya devam edebilirlerse, Osmanlı'ya yapılacak müdahalenin kendileri açısından tehlikeli sonuçları yaşanmayacaktı. İngiltere'nin kontrolünde Rusya aracılığıyla Osmanlı'ya şiddet uygulanacaktı. Mantıksal açıdan 'savaş' denilmek isteniliyordu.¹³⁴⁸ İstanbul Konferansı'nın başarısızlığından dolayı İngiltere Parlamentosu'nda bazı muhalefet milletvekilleri şikâyet ettikleri zaman, hükümet kanadı onlara şu karşılığı vermişti; “*Konferansın başarısız sonuçlandığını düşünmekle yanılıyorsunuz. Arzu ettiğimiz her şeyi tam olarak başaramadık, ama konferansın mutlu bir sonucu ortaya çıktı: Avrupalı büyük devletlerarasında iyi bir anlayış gelişti ve birbirimizin görüşlerini ayrıntılı şekilde birebir görüşmelerle öğrenmiş olduk.*”¹³⁴⁹

Derby'ye göre konferans sonucunun başarılı olması artık Rus Çarı'nın omuzlarındaydı:

Konferansın başarı sağlamasında, pratik konuşmak gerekirse, karar sadece tek bir güce kalmış durumda, hatta sadece tek bir kişiye kalmış haldedir; hiçbir insanın yüklenemediği bir sorumluluk

¹³⁴⁵ Hansard, The Marquess of Bath HL Deb 20 February 1877 vol 232 cc637-727

¹³⁴⁶ Hansard, The Queen's Speech. Address in Answer to Her Majesty's Most Gracious Speech. HL Deb 08 February 1877 vol 232 cc7-57

¹³⁴⁷ Hansard, The Queen's Speech. Address in Answer to Her Majesty's Most Gracious Speech. HC Deb 17 January 1878 vol 237 cc59-153

¹³⁴⁸ Hansard, HC Deb 17 January 1878, a.g.e.

¹³⁴⁹ Hansard. Address in Answer to her Majesty's Most Gracious Speech. The Earl Granville, HL Deb 17 January 1878 vol 237 cc7-58

günümüzde Rus imparatorunun omuzlarındadır. Eğer barış gerçekten arzulanıyorsa, İstanbul konferansının bu barışın gerçekleşmesi için gerekli bütün yolları zahmetsizce inşa ettiği söylenebilir. İlk olarak konferans Avrupalı güçlere zaman kazandırmıştır. Diplomaside zaman kazanmak önemli bir husustur. Rusya’da ortaya çıkan mevcut görüş ise birkaç ay önce ortaya çıkmış görüşten farklı değildir. Konferans raporu bize yeni bir heyecandan, yeni bir Haçlı seferinden söz ediyor. Tepkiler ortaya çıktı; Rusya soğukkanlı ve sakince Osmanlı’ya karşı savaşmayı hesap ediyor. Bu hususta Rus idarecilerinde bir arzu gittikçe güçleniyor, büyüyor; fakat acelesiz davranmayı planlıyorlar. Konferansın yaptığı diğer en önemli hizmet ise İngiliz hükümetinin artık Rusya’nın niyetinin ne olduğunu bütün yönleriyle açık seçik etkiliyor olmasıdır. Ya da başka bir deyişle, Rusya’ya hangi şartlarımızı kabul ettirebileceğimizi artık biliyoruz. Diğer yandan Babıali’nin hangi sınırlar içinde nasıl hareket edebileceğini de öğrenmiş olduk; nelere nereye kadar direnebileceğinin de farkına vardık.¹³⁵⁰

Bir başka Milletvekili de Rusya’dan ne gibi beklentilere sahip olduklarına değinecekti:

Rusya 1828-29’da ve tekrar 1854’de hep kendi çıkarları yönünde davranmıştı; fakat şimdi hem kendi çıkarları, hem de Avrupalı güçlerin ortak çıkarları için Osmanlı ile savaşacak. Kendi işini görürken, Avrupalı devletlerin de işini görmeyi teklif ediyor. 1856 sözleşmesini ihlal eden İngiltere, Rusya’nın askeri hareketine bel bağladı. Osmanlı’nın uzun süre ayakta kalması mümkün değil. Üstelik Avrupalı güçlerin hepsi Osmanlı’nın çökmesinin ve dağılmasının iyi bir gelişme olacağına inanıyor artık.¹³⁵¹

Rus ordusu Osmanlı’nın sınırlarına dayanmış ve Osmanlı seferberlik halindeyken, Avrupalı devletler tarafları karşılıklı duyarlı olmaya davet edebilecek diplomatik faaliyetlerden uzak duruyorlardı. İstanbul Hükümeti’nin Anayasa ilanı ve reformları yapma arzusu tam bir ilgisizlikle karşılanmıştı. İngiliz ve diğer Avrupalı devlet adamlarında hâkim olan görüş şuydu: Osmanlı’nın kökleşmiş sorunlarına kendi iç siyasi mekanizmasıyla çözüm bulması imkânsızdı. Olayların nasıl bir gidişata maruz kalacağı meselesi Avrupalı güçler tarafından Rusya’ya devredilmişti. Hem Kırım Savaşına benzer hem de ondan farklı koşulları yansıtan bir süreç çıkmıştı ortaya.¹³⁵² Rusya’nın desteklenmesini eleştiren bir Milletvekili şöyle diyecekti:

Seçim ve Parlamento toplantılarıyla, İstanbul’daki Konferans ve Londra Protokolleri aracılığıyla Rusya’nın Casus Belli tavrını tamamen destekledik ve onayladık. Böylece Osmanlı Hıristiyanları adına İngiltere ve Avrupalı diğer güçlerin görevini ve sorumluluğunu Rusya’ya yükleyerek bütün Hıristiyan dünyasına Rusların yegâne kurtarıcı olduğunu anlattık.¹³⁵³

¹³⁵⁰ **Hansard**, The Queen’s Speech. Address in Answer To Their Majesty’s Most Gracious Speech The Earl of Derby, HL Deb 08 February 1877 vol 232, cc7-57

¹³⁵¹ **Hansard**, The Duke of Westminster, HL Deb 20 February 1877 vol. 232 cc 637-727

¹³⁵² **Hansard**, The Earl of Kimberley, HL Deb 20 February 1877 vol. 232 cc 637-727

¹³⁵³ **Hansard**, The Queen’s Speech. Address in Answer to Her Majesty’s Most Gracious Speech. HC Deb 17 January 1878 vol 237 cc59-153

İngiltere; Osmanlı-Sırp çatışmalarında aracı olmaktan vazgeçti ve onları baş başa bıraktı. Sırların davasına Avrupa'nın ortak bir davası olarak bakılıyordu. Lordlar Kamarasında Kabineyi etkileyecek saygınlığa sahip Argyll Dükü bir radikal gibi konuşmuştu: “*Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan her başkaldırı meşru bir başkaldırıdır.*” İngiltere'nin barışı desteklemek adına savaşı teşvik ettiğini açıklıyordu: “*Bazı insanlar herhangi bir bedel karşılığında barışı arzu ediyorlar; ama bu bedel kendileri tarafından değil, başkaları tarafından ödenecektir. Barışı kendileri için istiyorlar, başkaları için değil. Bu aşırı bencillik duygusu, Tanrım, savaşa yol açacaktır.*”¹³⁵⁴ Argyll'e göre doğu meselesinin özünde Osmanlı Hıristiyan vatandaşlarının güvenliği ve mülkiyeti vardı; Disraeli'ye göre ise doğu sorununun merkezinde küresel düzeydeki güç dağılımı meselesi vardı. Sadece Osmanlı Hıristiyanlarının koşullarına odaklanılırsa, İngiltere'nin menfaatleri ihmal edilecek, hatta bazı sahalarda ciddi menfaat kayıpları yaşanabilecekti. Dini anlayışlara ve inançlara göre değil, ama ancak güç dağılımına göre Osmanlı'nın varlığının ve geleceğinin sorgulanmasında fayda görülüyordu.¹³⁵⁵ Osmanlı'nın yüz üstü bırakılmasında geçerli bütün antlaşmaların ihlal edilmesinde başarılı olunması için, İngiltere'nin Rusya'yla yakınlaşması, müttefiklik kurması ya da gizli antlaşmalar yapması ve deklarasyonlarla bu sürecin pekiştirilmesi zorunluydu. Salisbury, Osmanlı'ya karşı savaş açma yaklaşımını en aşırı noktaya taşıyan kişiydi. Yürütmenin temsilcisi olarak Osmanlı'yla görüşmeleri ayarlayan Salisbury, attığı her adımla Osmanlı'yı savaşın içine biraz daha sürükleyecekti. Bu durumdan rahatsız olan bir Milletvekili'nin düşünceleri şöyleydi:

Osmanlı'ya karşı şiddeti savunan ve bütün anlaşmaları çiğneyen siyasi kesimler devamlı olarak “Osmanlı Devleti, bağlı olduğu reform sözleri yerine getirsin” diye ısrar ediyorlar. İngiltere, imza attığı yazılı antlaşmaları çiğnerken, Osmanlı'nın vaat ettiği reformları yerine getirmemesini uluslararası büyük bir suç ilan etti. Bu siyasi çizginin düşmanları Osmanlı'ya şiddeti uygulama taraftarlarının planını “çanta ve çantaya yerleştirme siyaseti” olarak isimlendirdiler.¹³⁵⁶

Konferans'tan sonra Disraeli ve Derby barış görüşmelerinin başarısızlıkla bitmesinden Salisbury'nin sorumlu olduğuna dair söylentilerin yayılmasını engellemeye karar vermişlerdi. Osmanlı'nın uzlaşmaz tutumundan kendilerini sorumlu görmüyorlardı. Salisbury'yle çatışmanın yaşanması Muhafazakâr Partide bir bölünmeye yol açabilirdi. Salisbury 6 Şubat 1877'de Londra'ya ulaştığı zaman öyle söylentilerin yayılmasını engellemek için hiçbir şey yapmamıştı. Aynı akşam Carnarvon'a, konferans meselesinden dolayı Disraeli ve Derby'ye bütün inancını ve güvenini kaybettiğini söyledi.¹³⁵⁷ Konferans'ın bitiminden yirmi gün sonra Salisbury İngiliz Kabinesi'nde

¹³⁵⁴ Hansard, HL Deb 08 February 1877 vol 232 cc7-57

¹³⁵⁵ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War**, I, (London, 1879), s.37, 59, 129

¹³⁵⁶ Hansard, The Queen's Speech. Address in Answer to Her Majesty's Most Gracious Speech. HC Deb 17 January 1878 vol 237 cc59-153

¹³⁵⁷ Carnarvon Papers (CP), Hardinge Carnarvon, vol. II, s.352, British Library

gayet heyecanlı ve coşkulu bir şekilde ağırlandı, Kraliçe Victoria onu takdir etti.¹³⁵⁸ Salisbury'nin İstanbul yolculuğunun gerçek mahiyetini Kırım savaşında hükümet üyesi ve 1856 Paris sözleşmesinde önemli etkisi olan Argyll açığa vurmuştu:

Osmanlı'ya karşı yapılan her ayaklanma meşru ve haklı bir ayaklanmadır. Türkler Avrupa kıtasından göç etmeye zorlanmalıdır. Lord Salisbury Türklerin Avrupa'dan paketlenip gönderilmesinden yanadır. İstanbul Konferansı için İngiltere'nin özel temsilcisi olarak Lord Salisbury'nin hükümet tarafından seçilmesini yerinde bir karar olarak görmüştüm. Osmanlı başkentinde düzenlenen Konferans'a katılmasını hayranlıkla ve derin saygıyla karşıladım. Lord Salisbury'nin İstanbul'daki faaliyetleri İngiliz vatanperverliğinin en önemli timsali olmuştur. Parlamento'da bütün partiler Lord Salisbury'nin İstanbul Konferansı'na gönderilmesini büyük bir coşkuyla ve sevinçle karşılamıştır. Konferans'ta İngiltere'nin onuru ve çıkarları adına davranacağına tamamen güvenmiştik.¹³⁵⁹

Salisbury İstanbul konferansında kendi hükümetlerine ait bir programı hayata geçirdiğini söyleyecekti: “İstanbul konferansında gündeme getirdiğim önerge tamamen kendi dışişleri bakanımız Derby ve kabinenin düşünceleri doğrultusunda hazırlanmıştı. Konferansta ifade ettiğim düşünceler hükümetimizin düşünceleriydi.”¹³⁶⁰ Salisbury, Londra'da bir akşam yemeğinde de Osmanlıların Karadeniz'in dibini boylamasını dileyen bedduaya eşlik etmişti. Muhafazakâr Parti içinde hâkim görüş onun yaklaşımıyla aynıydı; Osmanlı'nın Avrupa'dan çıkartılmasının zamanının geldiğine inanıyorlardı. Muhafazakâr Parti içinde Osmanlı'ya sempati besleyenler ve bir Osmanlı-Rus savaşına karşı çıkanlar daha çok Hıristiyanlıktan uzak kesimlerdi; kiliselerle ilişki içinde olan parlamento ve Lordlar Kamerası üyeleri ise Osmanlı-Rus savaşından yanaydılar.¹³⁶¹ 9 Şubat 1877'de Disraeli, Derby'ye gönderdiği bir mektupta son gelişmeler hakkındaki görüşünü ifade etmişti. Rus yönetimi; Almanya'nın Rusya'yı Osmanlı ile bir savaşa sürüklediğinin farkına varmıştı. Rusya bu durumda Almanya'nın arzusuna boyun eğmekten kaçınacaktı; fakat İngiltere Avrupalı güçler arasında son derece önemli ve değerli bir köprü haline gelmişti. Savaşın patlak vermesi halinde Osmanlı'nın bölünmesi kaçınılmaz olacaktı. Bu durumda, İngiltere'nin menfaatlerine uygun düşecek şekilde hareket etmeye hazırlıklı olunması gerektiğinden söz edildi.¹³⁶² Rus Büyükelçisi Shuvalov İstanbul'dan yeni dönen Salisbury'yi ziyaret etti. Rusya ile İngiltere arasında güvene dayalı bir köprünün varlığından ciddi bir üslupla bahsetmişti.¹³⁶³ 11 Şubat 1877'de Odo Russell Bismarck'la

¹³⁵⁸ Gwendolen Cecil (Ed.), “*Lord Salisbury to Lady Salisbury, February 11, 1877*”, **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.126-127; Disraeli, Benjamin, **Thirty Years of Foreign Policy: The Earl of Aberdeen and Viscount Palmerston**, London: Longman, 1855, s.341 s.126-27

¹³⁵⁹ **Hansard**, The Queen's Speech. Address in Answer to Her Majesty's Most Gracious Speech. The Marquess of Salisbury, HL Deb 08 February 1877 vol. 232 cc7-57

¹³⁶⁰ **Hansard**, HL Deb 08 February 1877, a.g.e.

¹³⁶¹ Gwendolen Cecil (Ed.), “*Lord Salisbury To Lady Salisbury, February 11, 1877*”, **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.126-127

¹³⁶² **DP**, Beaconsfield-Derby, London, 9 Feb. 1877

¹³⁶³ Gwendolen Cecil (Ed.), “*To Lady Salisbury, February 11., 1877*”, **Life of Robert Marquis of Salisbury** (4 vol, 1921-32), vol. I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library s.127

yaptığı bir konuşmayı Kabineye uzun bir mektup olarak sunmuştu. Bismarck, İngiltere ile müttefik olmak istiyordu. Fransa ve Rusya'nın ortak savaş hazırlıklarından söz etmişti.¹³⁶⁴ Almanya'nın İstanbul Konferansı'nda takındığı tutuma bakarak, Bismarck'ın teklifine şüpheyle yaklaşıldı. Bismarck'ın en önemli kaygısı, Balkanlarda gittikçe yayılan alevlerin kontrol altında tutulamayacağına dönüktü; onun müttefiklik teklifi kabul edilmedi.¹³⁶⁵

İstanbul'da Midhat Paşa düşürülmesinden sonra göreve atanan yeni Osmanlı Baş vezirinin Konferans önerilerine uyum sağlamak istediğine dair mesajını Kont Shuvalov, Derby'ye bildirmişti. Ama yazışmalar sonucunda, 13 Şubat'ta Vezirin de önceki Osmanlı idarecilerden bir farkı olmadığına karar verildi.¹³⁶⁶ Osmanlı'nın İngiltere'ye verdiği mesajda toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına saygı duyulması talebi vardı. 1856 Paris Sözleşmesine uyulması talep ediliyordu. Argyll, Babıali'nin nasıl davranacağını tamamen tahmin edebildiklerini öne sürmüştü: *“Avrupa güçlerinin tecrübelerine göre, Osmanlı'da olaylar sadece tek bir yönde gelişir; sürprizler ve farklı yönlerin ortaya çıkma ihtimali hesap edilmez. Rusya da bunun çok iyi farkındadır; Avrupalı güçleri etkileyecek yeni gelişmelerin olmayacağı rahatlıkla bekleniyor.”*¹³⁶⁷

Batı'da savaşın yeniden başlama korkusu Doğu diplomasisini belirlemiştir. 1875 yılında İngiltere ve Rusya'nın ortak müdahalesi Bismarck'ın Fransa'ya savaş ilan etmesini engellemiştir. Fransa intikam almanın peşindeydi; Almanya ile yeni bir savaşa hazırlanıyordu. 1877 yılında Rusya dikkatini Osmanlı'ya çevirdi; Almanya'nın Fransa ile hesaplaşmasında bir engel olmaktan çıkmıştı. Bismarck; Osmanlı-Rus savaşının patlak vermesine adanmıştı kendini. Öyle bir savaşta 'tarafsız' bir güç olarak hareket etmenin zorluklarını biliyordu; Fransa'yla hesaplaşma gününün gelmesinden önce bu meselenin halledilmesi beklentisindeydi. Salisbury Londra'da Carnarvon'la bulunduğu bir akşam yemeğinde muhtemel bir Osmanlı-Rus savaşıyla yakından bağlantılı Fransa-Almanya savaş tehlikesine değindi. Lord Odo Russell bu tehlikeyi İngiltere Dışişleri Bakanı'na bildirmişti. Fransa'nın askeri hazırlıkları hızlanmıştı; Bismarck, Fransa'nın Rusya ile bir müttefikliği amaçladığını görüyordu. Öte yandan, Fransa-Rusya yakınlaşmasından dolayı, İngiltere'nin Almanya ile müttefiklikten kaçınmasına içerliyordu. Batı Avrupa'da bir savaşın her an patlak vereceği endişesi sadece Salisbury ve Carnarvon'da yoktu; ayrıca Başbakan ve diğer Kabine üyeleri de

¹³⁶⁴ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.16

¹³⁶⁵ Gwendolen Cecil (Ed.), *“To Lady Salisbury, February 11, 1877”*, **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, (London 1922), British Library s.127

¹³⁶⁶ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War, I**, London, 1879, s.378

¹³⁶⁷ Argyll, a.g.e.

kaygılıydılar.¹³⁶⁸ Salisbury Avrupa içinde patlak verecek bir savaştan ziyade Osmanlı-Rus savaşını arzu ediyordu. Dönemin Hindistan'dan sorumlu İngiliz temsilcisine Osmanlı-Rus savaşının kaçınılmaz olduğunu ve mutlaka patlak vereceğini, ama savaş sonrası galip çıkacak Rusya'dan korkmanın gereksiz olduğunu, çünkü savaşın Rusya'yı zayıf ve güçsüz bırakacağını yazmıştı:

Rus Çar'ı savaşa cesaretlendirildi. İngiltere'de bazı kesimler Osmanlı yöneticilerini Ruslara karşı kıskırttılar ve savaşa teşvik ettiler. Tehlike ciddi bir seviyededir; Rusya ile Osmanlı'yı barış yönünde iletişime sokacak köprü kalmadı artık; Rus Çarı kamuoyuna dönük yaptığı konuşmasıyla mutlaka tutarlı olmak zorunda kalacaktır. O nedenle savaşı tırmandırma yönünde hareket etmek zorundadır. Ama şu anda Osmanlı'yla savaşı en düşük maliyetle nasıl en yüksek bir kazanca dönüştürebileceklerini düşünüyorlar. Bu arada, İngiltere'ye her fırsatta dostluğunu en sıcak duygularla gösteren Avusturya da Rusya'yı Osmanlı'ya karşı saldırmaya yönlendiriyor. Ama diğer yandan da Bulgaristan'ın Rusya tarafından ele geçirememesine dair düzenlemelerle uğraşiyor. Bulgaristan'ın Rusya'nın elinde kalması hem İngiltere'nin hem de Avusturya'nın çıkarlarını tehdit edecektir. Başka deyişle, Ruslar Karadeniz'in Avrupa sahillerinden uzaklaştırılacak ve Asya sahillerinde ilerlemesi istenilecektir. Rusların savaştan galip çıkacağı kesindir; Ermenistan kapısına ulaşacaktır. Bu bölge üzerinde İngiltere'yi, Kabil'dekine benzer şekilde, zor duruma sokabilir. Ama Rusya ile İngiltere'nin birbirleriyle savaşması artık mümkün değildir. Rusya savaş sonunda oldukça zayıf bir konumda olacaktır, Osmanlı'yı bir savaşta yenecek kadar güçlüdür; fakat Osmanlı'yla savaş Rusya'ya en ağır darbeyi vurmaya, onu güçsüz düşürmeye yetecektir. Bu durumu, en vasat analizçilerimiz bile tespit etmiş haldedir. Savaştan dolayı Rusya iflasın eşiğine geleceği için, kendi içinde ciddi sosyal çalkantılarla uğraşmak zorunda kalacaktır. İngiltere'yi tehdit edecek bir güç olarak dikkate alınması mümkün gözükmeyecektir. İngiltere'yi tehdit edecek esas güç Avrupa'nın içinden çıkacaktır; ama bu asla Rusya olmayacaktır.¹³⁶⁹

Osmanlı-Rus savaşı patlak vermez ve Rusya savaştan uzak durmaya karar verirse, o zaman Fransa yönetiminin Almanya'ya karşı savaş hazırlıklarını hızlandıracağı varsayılıyordu. Osmanlı-Rus savaşının çıkacağı ana kadar Avrupa ortasında çok ciddi bir tehlike söz konusuydu. İngiltere'ye göre, Rusya'nın güç dengesindeki ağırlığı devreden çıkarılırsa, Bismarck'ın terör politikası tekrar kontrol edilemez hale gelebilecekti. Salisbury ise Osmanlı'nın tamamen dağınık halde olduğuna işaret etmişti; bu dağınıklığın İmparatorluk siyasetine akıldışı bir karakter kazandırdığı varsayılıyordu. Osmanlı-Rus savaşı çıkmazsa, bunalmış çok endişe verici bulunuyordu; eğer olaylar İngiltere'nin istemediği gibi giderse, iki yıl geçmeden Avrupa kıtasında Hollanda için bile savaşmak zorunda kalacaklarından söz ediliyordu. Osmanlı'yı kendi siyasetleriyle ayakta tuttuklarına inanan İngilizler için, Doğu Meselesinde İngiltere'nin çıkarlarını savunan eski dış politika geçerliliğini tamamen yitirmişti. İngiliz çıkarlarına hizmet edecek şekilde doğrudan bazı toprak kazanımlarının zamanın geldiğine inanılıyordu. Aynı şeyleri iki sene sonra yaparlarsa, çok geç kalmış olacakları varsayılıyordu. Çünkü Fransa o zamana kadar güçlenmiş olacağından, İngiltere'nin Akdeniz'de gücünü genişletmesine müsaade etmeyecekti. Fransa güçlenmezse, bu kez yeni bir donanmaya sahip

¹³⁶⁸ Sir Arthur Henry Hardinge (Ed.), **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert: Fourth Earl of Carnarvon 1831-1890**, Cilt II, Oxford University Press, 1925, s.350

¹³⁶⁹ Gwendolen Cecil (Ed.), "To Lord Lytton, March 2, 1877", **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.129

Almanya ile Akdeniz'de karşı karşıya gelebileceklerdi. Her iki durum da İngiltere için Akdeniz bölgesinde her şeyi zorlaştıracaktı. İstanbul'da kaybedeceklerini başka bir yerde telafi edecek imkânlardan mahrum kalacağına inanıyorlardı.¹³⁷⁰ Disraeli Hükümeti maksadına ulaşmak için her yolu kullanıyordu. İngiliz Kabine üyeleri özel toplantılarda fikir ayrılıklarını her zaman yaşarlardı; fakat Parlamento'ya ve kamuoyuna her konuda fikir birliği içindeymiş gibi davranırlardı. Kabine'nin öyle bir geleneği vardı. Böyle bir geleneğe rağmen, İngiltere tarihinde ilk defa Disraeli hükümet üyeleri kabinede Osmanlı-Rus savaşını istedikleri konusunda tam bir fikir birliği içinde oldukları halde, hem parlamento'ya hem de kamuoyuna sanki aralarında çok yoğun fikir ayrılıkları ve sert çatışmalar varmış gibi bir davranışta bulunmuşlardı. Bu tavırlarıyla Doğu sorunu ile ilgili planlarının uygulanmasını kontrol altında tutuyorlar, Osmanlı devlet adamlarını yanıltmaya devam ediyorlardı.¹³⁷¹ 8 Şubat 1877'de İngilizler Midhat Paşa'yla görüşmüşler. Savunma Bakanı hatıralarında, “*Midhat'ın söyleyeceği çok az şey vardı. Onun görüşüne göre, Ruslarla savaş kesindi*” diye yazacaktı.¹³⁷² Midhat Paşanın savaşla ilgili görüşünü açıkladığı gün Derby reformların uygulanması hususunda Musurus Paşaya yeniden Rusya tehdidini hatırlatmıştı: “*Eğer reformları uygulayamazsanız, Rusya'nın düşmanca tavrının yol açacağı tehlikelerden kaçınmak zor olabilir. Bilindiği gibi, çözümsüzlük durumunda Rusya askeri operasyonlarına maruz kalabilirsiniz.*”¹³⁷³

20 Şubat 1877'de İngiliz Başbakan kamuoyuna yaptığı açıklamada, Osmanlı'nın reformları gerçekleştireceğini, anayasal bir sisteme geçeceğini ve gayrimüslimler ile ilgili sorunların çözümünde kalıcı adımlar atılacağını belirtmişti. Osmanlı zaman kazanmaya çalışıyordu. Disraeli'ye yakın bir Milletvekili şunu söylüyordu: “*Başbakanımız aslında öteden beri Osmanlı yönetiminin reformları yapacağına hiç inanmıyordu.*”¹³⁷⁴

İngiltere ve Diğer Avrupalı Güçlerin Rusya'ya Güvenleri: Osmanlı'nın reformları uygulamasına teşvik edici tek kaynak olarak Rusya korkusu gündemde tutulurken, bu korkunun arkasında İngiltere dış politikasının esas stratejisi saklı tutuluyordu. Rusya Londra temsilcisi İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na Çarın planını sunmuştu:

¹³⁷⁰ Cecil, a.g.e., s.129-130

¹³⁷¹ Hansard, The Queen's Speech. Address in Answer To Their Majesty's Most Gracious Speech HL Deb 08 February 1877 vol 232 cc7-57

¹³⁷² Agatha Ramm and William Ewart Gladstone (Ed.) “*Mr. Gladstone to Lord Granville 18 CHT. Feb.18.77*”, **The Political Correspondence of Mr Gladstone and Lord Granville, 1876-1886**, Cilt I, Clarendon Press 1962, s.30

¹³⁷³ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War**, I, London, 1879, s.379

¹³⁷⁴ Hansard, The Marquess of Bath, HL Deb 20 February 1877 vol. 232 cc 637-727

İstanbul'da hükümet değişikliğinden sonra, Prens Gorchakov, Rus Çarı'nın aynı siyaseti takip ettiğini söylüyor. Avrupalı güçler tarafından işaret edildiği gibi, esas amacımız Osmanlı, Sırbistan ve Karadağ arasında barışı tesis etmek, Osmanlı Hıristiyan vatandaşlarının hayat koşullarını iyileştirmektir. İmparatorumuz her zaman şunu ilan etmiştir ki, diğer Avrupalı güçlerle uyum içerisinde ve ortak kararlar çerçevesinde çözüm arayışı devam edecektir. Bu ortak faaliyetler başarısızlıkla sonuçlanmadığı sürece, Rusya tek başına hareket etmeyi planlamıyor.¹³⁷⁵

Avrupalı güçlerin gelecekteki siyasetlerinde Osmanlı'yla ilişkilerini askıya almaları talep edilmişti. Böyle davranan devletler Rusya'nın kendi başına hareket etmesi gerektiğini onaylamış sayılacaklardı. Eğer Avrupalı devletlerin ortak dileklerine Osmanlı saygı duymazsa, ortak eylem çerçevesinde Rus Devletinin bu amacı gerçekleştirmeye istekli olduğu, bildirilmişti.¹³⁷⁶ İngiltere'de gazetelerin, hükümet açıklamalarının verdiği izlenime göre, Rusya'nın Osmanlı'ya saldırgan davranışı karşısında, İngiltere bilinçli ve ısrarlı bir kararsızlık siyasetiyle yeni bir siyasi tavır takınmış durumdaydı.¹³⁷⁷ Bu siyasete karşı çıkan ve onaylayan iki ayrı kesim vardı. Karşı çıkanlara göre, tarafsızlık siyaseti yerine, İngiltere Avrupalı güçlerle ve Rusya ile ortak davranarak Osmanlı'ya karşı şiddet kullanma tehdidinde bulunsaydı, reformların hayata geçmesi mümkün olabilecekti; Osmanlı-Rus Savaşı gerçekleşmeyecek, diplomatik yollardan gayrimüslimlerin sorunları çözüme kavuşturulacaktı. Bu sayede İngiltere bir yandan kendi çıkarlarını korumuş olacak, bir yandan da karşılıklı katliamların yaşanması ve kanlı bir savaşın başlaması engellenebilecekti. Tarafsızlık siyasetini onaylayanlar ise muhtemel bir Osmanlı-Rus savaşından yanaydılar. Rusya; savaş başladığında ve Osmanlı devletinin iç işlerine doğrudan müdahale ettiğinde, İngiliz Hükümeti nasıl davranacaktı? Bu noktada bir Milletvekili şunları açıklayacaktı: *“Osmanlı'nın muhafazası uğruna İngiltere'yi savaşa sürükleyebilecek çok az devlet adamının olduğunu bilmekten ve bunların da hiç şansları olmadığını görmekten mutluyum. Balkanlarda karşılıklı katliamlar yaşanacaktır; Müslüman ve Hıristiyan topluluklarından çok sayıda insanlar ölecektir.”*¹³⁷⁸

Avrupalı devletler Osmanlı'ya karşı savaşın başlatılması halinde Rusya'nın yanında yer alacaklarını çeşitli kanallarla açıkça ortaya koymalarına rağmen, Rus yönetimi savaşa hususunda kararsızlığını sürdürüyordu. Çar savaş hazırlıkları içinde olduğu halde, başlatacağı saldırıyı bir yıl daha ertelemeyi, bu dönemde ise Babıali'yle uzlaşılacak bir zeminin inşa edilmesinde tekrar diplomatik görüşmelere ve müzakerelere geçilmesi isteğini İngiltere'ye iletmişti. Rus Dışişleri Bakanı Gorchakov, İngiltere'den on iki aylık müsaade istedi. Bu süre zarfında Osmanlı'ya Avrupalı güçlerin istediği şartları kabul ettireceklerini ileri sürüyordu.¹³⁷⁹ Savaşın varsayılan sonuçlarına göre

¹³⁷⁵ NA, FO, 322/3, Shuvalov-Derby, London, February 19, 1877

¹³⁷⁶ NA, FO, 322/3, a.g.e.

¹³⁷⁷ Hansard, The Earl of Kimberley HL Deb 20 February 1877 vol 232 cc637-727

¹³⁷⁸ Hansard, The Marquess of Bath, HL Deb 20 February 1877 vol 232 cc637-727

¹³⁷⁹ The Spectator, News of the Week, 24 Feb. 1877

bütün hazırlıklarını yapan İngiltere için böyle bir kararsızlığın devam etmesi arzulanmıyordu. Dışişleri Bakanı Derby; Kont Shuvalov aracılığıyla kendisine ulaşan mesajda, Rus Çarı'nın son derece samimi ve dürüst bir güvenceyle haklı bir çözüme ulaşacağına, inandığını yazacaktı.¹³⁸⁰ Savaşması yönünde ordunun harekete geçirilmesi amacıyla Rus yönetimine “*son derece dürüst ve samimi*” güvenceler verilecekti.

İngiltere ve diğer Avrupalı devletlerin Rusya'yı onaylayan cevaplarından sonra, Londra Rus Büyükelçisi İngiltere Dışişleri Bakanıyla akşam yemeğinde buluştuğunda uzun uzun Osmanlı'nın konumunu konuşmuşlardı. Kont Shuvalov'a göre, Rus Hükümeti zor bir konumdaydı, orduyu bulunduğu yerde tutmanın maliyetleri yükseltmişti; bu durum sonsuza kadar devam edemeyecekti. Savaşla birtakım kazanımlar güvence altına alınamazsa, kamuoyunun baskısına maruz kalınacaktı; savaş haline geçmiş bir ordunun tekrar kışlasına geri dönmesi çok zordu. Hatta bu gelişmelerden en çok zarar gören Maliye Bakanlığı bile silahsızlanma yerine savaşı tercih ediyordu. Kont Shuvalov, konuyu Midhat Paşa'nın Henry Elliot'a sunduğu önergeye getirmişti. Reformların hayata geçirilmesi için Osmanlı'ya bir yıllık bir süre tanınması isteniyordu. Bu süre zarfında reformlar sahasında eğer bir gelişme yaşanmazsa, Osmanlı uluslararası bir komisyon atanmasına boyun eğecekti. Verilecek cevapta, çözümsüzlük sonrası Rusya'nın kendi başına harekete geçeceğine dair bir imadan kaçınılması isteniyordu. Derby de İstanbul Hükümeti'ne ait yazılı çözüm önergesini Shuvalov'a verdi. Önergede; seçilmiş bir denetleme komisyonunun ve reformların hayata geçirilme sürecini gözlemlenmesinin kabulü vardı. Osmanlı'dan bir bakanlığa karşı sorumlulukları olacaktı. Osmanlı Sadrazamı Avrupa'nın değişik ülkelerinde kullanılmakta olan kanunların bir araya getirilmesiyle tutarlı bir hukuk sistemine sahip olmaya karar verdiklerini İngiltere Hükümeti'ne ilettiler. Yargı organlarının yeniden örgütlenmesinde gerekli temeli inşa edecekleri sözünü vermişti.¹³⁸¹ Osmanlı Hükümeti İstanbul Konferansı'nda sert tepkiler gösterdiği talepleri kabul edecek bir süreci başlatmıştı; Konferans taleplerinin tekrar ele alınmasında İngiltere'nin görüşmeleri başlatması isteniyordu. Fakat İngiltere, Konferans sonrası Osmanlı'nın uzlaşmacı ve taviz veren tutumunu bir kenara bırakarak, Bulgaristan'da Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki çatışmalardan kaynaklanan hukuki sorunları gündeme getirmişti. Derby, 23 Şubat 1877'de, Bulgaristan'da suçluların kovuşturmasını yakından takip eden İngiliz temsilcisi Baring'e teşekkür ederek, Avrupalı devletler olmaksızın Osmanlı'da reformların hayata geçirilmesinde İngiltere'nin herhangi bir umudu kalmadığını yazacaktı. Bulgar katliamından idama mahkûm olmuş bazı tutsakların bir an önce asılmasını, Hıristiyan kökenli tutsakların da af ilan edilerek serbest bırakılmasını talep ediyordu. Osmanlı ise af kararının evrensel bir içeriğe sahip olduğunu ve bütün tutsakları kapsamaması

¹³⁸⁰ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War**, I, London, 1879, s.381

¹³⁸¹ Argyll, a.g.e., s382-84

gerektiğinde ısrar ediyordu. Fakat İngiltere bu durumu kabule yanaşmamıştı; Hristiyan tutsakların serbest bırakılmasında ve Müslüman tutsakların da idam edilmesinde ısrar ediyordu.¹³⁸²

26 Şubat 1877’de Rus Büyükelçisi, Derby’ye yarım milyonluk bir orduyu silahaltına aldıklarını bildirdi. Rusya’nın silahlardan vazgeçmesi için, ciddi bir zemine sahip olması gerektiği vurgulanıyordu. Gorchakov, “*Avrupa’nın güvencesi altındayız; diğer güçlerden ayrı hareket etmemizi mecbur kılacak herhangi geçerli bir nedenimiz yoktur*” demişti.¹³⁸³ Konferans sonrası İngiliz muhalefeti Disraeli hükümetini Rusya’yı Osmanlı’ya karşı savaşa teşvik etmekle eleştirdi. Harbiye Bakanı Osmanlı-Rus savaşı başlamadan önce bütün Avrupalı güçlere Osmanlı’ya herhangi bir yardımda bulunmayacaklarını bildirdi.¹³⁸⁴ Konferans’tan sonra Gorchakov ise, resmi olarak İngiltere, Fransa, Almanya ve Avusturya-Macaristan hükümet ve diplomatlarına danışmıştı. Gerekli adımları daha sonra atacaktı. Disraeli, Rus temsilci Shuvalov’a dostça geçen pazarlıklarda Rusya için çok önemli bir köprü inşa etmişti. Ruslarla görüşmesinde Osmanlı’ya ait günlerin sayılı olduğundan, ama parçalanmasına normal seyri içinde müsaade edilmesi gerektiğinden, bu hususta İngiltere ve Rusya’nın her alanda anlaşmaya varacağından söz ediyordu.¹³⁸⁵ Aynı zamanda, Osmanlı’nın zararına olacak şekilde Ruslarla bir anlaşmaya ulaşılmada Kraliçe Victoria’yı hazırlıyordu. Osmanlı’nın barış yapma sürecini eline yüzüne buluşturduğunu, olayları kötüleştirme dışında başka bir şey yapamadıklarını ve reformları geciktirmekle felaket yerine başarıya ulaştıklarını zannederek kendilerini aldattıklarını ileri sürüyordu.¹³⁸⁶

28 Şubat 1877’de Osmanlı-Sırp barışı gerçekleşti. Prens Nikola’nın toprak talebinden dolayı, Karadağ’la aynı barış gerçekleşmedi.¹³⁸⁷ Sırbistan ile Osmanlı arasında bir barış imzalanmasına bağlı olarak Panslavluluk Sırbistan’dan Karadağ’a ve Bulgaristan’a kaydırıldı.¹³⁸⁸ Bismarck’ın Disraeli’ye Fransa karşılığında Doğu’da İngiltere’ye müttefiklik teklif ettiğini Shuvalov biliyordu. Bundan dolayı Disraeli’nin “*Almanya’nın Fransa’yı ikinci dereceden bir güce dönüştürmesine izin vermeyecekleri*” açıklamasını tatminkâr buluyordu.¹³⁸⁹ Sonraki gün Rus Büyükelçisi İngiltere’nin

¹³⁸² Argyll, s 384-385

¹³⁸³ Argyll, a.g.e. s.386

¹³⁸⁴ **Hansard**. Address in Answer to her Majesty’s Most Gracious Speech. The Earl Granville, HL Deb 17 January 1878 vol 237 cc7-58

¹³⁸⁵ Shuvalov-Gorchakov, London, 9/21 Feb. 1877, **Slavonic Review**, 4(1925-6), s.747-9

¹³⁸⁶ **RA(M)**, H 12/132, Beaconsfield- Queen Victoria, London, 23 Feb. 1877

¹³⁸⁷ **NA, FO**, 7, vol. 911, Monson-Derby, Cetigne, 1 Feb. 1877; a.g.e., 424, vol. 49, Derby-Monson, London, 14 Feb. 1877

¹³⁸⁸ Charles Jelavich, **Tsarist Russia and Balkan Nationalism, 1789- 1886**, Berkeley: University of California, s. 9

¹³⁸⁹ Shuvalov-Gorchakov, London, 8/20 Feb, **Slavonic Review**, 4(1925-6), s.746-7

hoşuna gitmemesi halinde ordusunu savaş esnasında hareketsiz tutması için İngilizlerden daha açık ve anlaşılır bir teklif talebinde bulunmuştu.¹³⁹⁰

Osmanlı'nın Karadağ'la ilgili önergeyi ve Bugaristan refom talebini reddetmesiyle birlikte Rusya bir davetiye göndererek, 12 Mart 1877'de İngiltere ile ortak bir protokol düzenlemeyi talep etti. Rusya işgale dönük savaş için Avrupalı güçlerin onayını kalıcı hale getirmenin ve pekiştirmenin peşindeydi. Almanya Rusya'nın önergesine çoktan destek sunmuştu. Shuvalov, Viyana'yı ikna ettiklerini Derby'ye söyledi. Viyana yedek bir güç olarak Bismarck'ın cebinde hazır tutuluyordu. Viyana'nın Rus-Osmanlı savaşına rıza göstermesinin anlamı neydi? Bu demektir ki, Rusya İstanbul'u işgale kalkışamayacak ve Bulgaristan'ı devamlı şekilde işgal altında tutamayacaktı. Ama Rusya'da şaha kalkmış ulusal duygu bazı toprak kazanımlarını isteyecekti. Rusya toprak işgal etme arzusunu sadece Asya tarafında tatmin edebilirdi. İngiltere Rusya'nın Asya'da geniş bir toprak parçasını işgal edeceğini öngörüyordu.¹³⁹¹

İngiliz-Rus Gizli Müzakerelerinde Barış İhtimali ve Protokol: Disraeli Hükümeti, eğer Avrupa'nın geri kalan güçlerinden ayrılсалardı, savaş sonrası barış müzakerelerinde İngiltere'nin çıkarlarını gündeme getirme hakkını kaybedeceğine inanıyordu. Bu durumun ortaya çıkması doğrudan tecrit siyasetinin sonucu olacaktı. Osmanlı'nın Asya bölgesine Rusya yerleşeceği, İngilizler Babiali'de nüfuzu kaybedecek ve bunların karşılığında hiçbir şey alamayacaktılar. Bu nedenle protokolü kabul etmelerini İngiltere'nin çıkarları için can alıcı önemde bulmuşlardı. Gelecekte bu olay bazı zorluklara yol açsa bile, şu anda İngiltere'yi kuşatan sorunlara göre daha hafif kalacağı varsayılıyordu.¹³⁹² Rus önergesine etkinlik kazandırmak için belirlenen bir protokolle Kabine, diğer güçlere katılmayı kabul etmişti. Müzakerelere Londra'da devam edildi. General İgnatiev'in sahneye çıkmasıyla mesele karmaşıklaşmıştı. Derby'ye; İgnatiev'in açıklanmayan gizli bir görev için Paris'i gizlice ziyaret ettiği ve oradan Londra'ya geçeceği haberi ulaştı. İgnatiev'in Londra ziyareti 17 Mart 1877'ye ertelendi.¹³⁹³ 9 Mart 1877'de Paris'te Kont Shuvalov ve İgnatiev buluştu. Fransa Başkonsolosuyla görüşen İgnatiev, Hıristiyanların güvenliği temin edilmedikçe ve ordunun kışlalara dönmesi karşılığında reformların hayata geçmesinde bir ilerleme sağlanmadıkça, silahsızlanma sürecini başlatmayacaklarını, konferansın önerdiği reformların gerçek kılınması şartıyla bir protokolün imzalanabileceğini ifade ediyordu. Fransız devlet yetkilileri, öyle bir

¹³⁹⁰ 21 Feb. 1876, DD, s.378-9

¹³⁹¹ Gwendolen Cecil (Ed.), "Lord Salisbury To Lord Beaconsfield, March 12, 1877", **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library s.131

¹³⁹² Cecil, a.g.e., s.131

¹³⁹³ Cecil, a.g.e., s.132-133

protokolün imzalanması karşılığında Rusya'nın Osmanlı'yla uzlaşmak istediği yargısına varmışlardı. Fransızlar da İngilizler gibi muhtemel bir Osmanlı-Rus uzlaşmasından aşırı rahatsızlardı.¹³⁹⁴

Rusya'nın en büyük korkusunun Avrupalı güçler arasında ortak davranma kararlılığının bozulması ve birlikteliğin çözülmesi olduğuna dikkat çekiliyordu. Bu gelişmeyi olağanüstü ürkütücü buluyordu. Kırım Savaşına benzer bir sürecin yaşanmasından aşırı korkuyordu. Rusya, ya tek başına Osmanlı'yla müzakereye oturmak zorunda kalacak ve uzlaşacaktı, ya da Avrupalı güçlerden aldığı güvenceyle Osmanlı'yla savaşacaktı. Bu koşullar altında en verimli çözüm bir protokolün imzalanmasıydı. Rusya, reformların bütün Avrupalı güçlerin çıkarlarını yakından ilgilendirdiğini onaylayan bir metin üzerinde ısrar ediyordu. Osmanlı'nın reformlarda bir ilerleme sağlayıp sağlayamayacağı kararını hukuki ve siyasal olarak Avrupalı güçlerin inisiyatifine bırakmak niyetindeydi. Yeni bir hayal kırıklığı yaşanması halinde Osmanlı Hıristiyanların güvenliğini temin eden ve Avrupa barışını güçlendiren 'savaş' gündeme gelmeliydi.¹³⁹⁵ 11 Mart 1877'de Kont Shuvalov Paris dönüşünde kendi hükümetinin hazırladığı bir protokol taslağını altı devletin imzalaması için İngiltere Dışişleri Bakanı'na teslim etti. Disraeli, Kraliçe'ye yazdığı mektupta tekrar İngiltere menfaatlerinin pekiştirileceğinden söz ediyordu.¹³⁹⁶ Bir gün sonra Derby ile görüş alış-verişinde bulunmuş ve Bakanlar Kurulunu 12 Mart'ta toplantıya çağırmıştı. Önemli bir zafer kazanacaklarına inanıyordu.¹³⁹⁷ Başbakan, Kabine toplantısında, Osmanlı'nın parçalanması halinde Avrupalı güçlerle birlikte ortak hareket edeceklerini açıkladı. İngiltere'nin konumunun eskisine göre daha iyi olduğuna inanıyordu; şimdi Osmanlı-Rusya arasında savaş ya da barış konusunda esas karar verici mekanizma haline gelmişlerdi.¹³⁹⁸ Bakanlar kurulunda görüşüldükten sonra, 13 Mart'ta Derby; "öyle bir protokolü İngiltere ilkesel olarak kabul etmiştir" dedi.¹³⁹⁹ Aynı gün Rusya da kendi büyükelçisine gönderdiği telgrafta şu açıklamayı bildiriyordu: "Rusya artık geri dönülemez bir sürece girdi; Osmanlı, Hıristiyan vatandaşların güvenliğini temin etmedikten ve reformları hayata geçirmedikten sonra, Rus ordusunun kışlaya dönmesi mümkün değildir."¹⁴⁰⁰

14 Mart 1877'de Londra Kabinesi, Rus memorandumu tarafından önerilen bir protokolü değerlendirdi. Rus Protokolünde bazı değişiklikler yapılarak Kabine'nin onayına sunuldu.¹⁴⁰¹ Rusya'nın savaş halindeki ordusunu İngiltere'nin talebi doğrultusunda ayarlaması karşılığında,

¹³⁹⁴ Cecil, a.g.e., s.387

¹³⁹⁵ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War**, I, London, 1879, s. 387-388

¹³⁹⁶ **RA(M)**, H 12/161, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 11 Mar. 1877

¹³⁹⁷ **NA, FO**, 424/50, Shuvalov-Derby, 11 Mar 1877; **RA(M)**, H 12/162, Beaconsfield-Queen Victoria, 12 Mar. 1877

¹³⁹⁸ **RA(M)**, H 12/162, Beaconsfield-Queen Victoria, 13 Mar. 1877

¹³⁹⁹ **NA, FO**, 424/50, Nr.247, Lord Derby-Count Shuvalov, 13 Mar. 1877, London

¹⁴⁰⁰ **NA, FO**,424/50, Nr. 192, Lord Derby-The Ambassador, 11 Mar. 1877, St. Petersburg

¹⁴⁰¹ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, S.16

Disraeli Kabinesi Protokol'ü kabul etmişti. Diğer güçlerin de özellikle Avusturya-Macaristan'ın, Protokolü kabul etmesi arzu ediliyordu. Osmanlı'nın Protokolü kabul etmesinin bir önemi olmadığı ifade edilmişti. Shuvalov, İngiliz şartlarının Rusya tarafından kabul edildiğini bildirdi. 16 Mart 1877'de General Ignatiev, Londra'ya ulaştı. Salisbury'nin evinde misafir kaldı. Disraeli de onunla görüşmeye olumlu bakmıştı.¹⁴⁰² Savaşta Rus ordusunun ilerleme meselesinde Ignatiev bazı şartları öne sürüyordu. Öne sürülen şartlara göre, Osmanlı reformlara başlamalı, Karadağ'ın taleplerini kabul ederek barış imzalamalıydı. Rusya'nın Osmanlı'yla uzlaşma yönünde davranması İngilizlerde rahatsızlık yaratmıştı.¹⁴⁰³ Pazarlıklar tekrar durma noktasına gelmişti; Rusya savaştan vazgeçebilirdi. Fakat aynı gün Ignatiev ile akşam yemeği yiyen Disraeli, Ruslarla anlaşmanın mümkün olacağına karar verdi. Osmanlı'ya karşı Çarın başlatacağı savaşı desteklemesi için, Boğazlar konusunda Rusya'nın güvence vermesi yeterli olacaktı.¹⁴⁰⁴ Protokolde Rus ordusunun İngilizlerin taleplerine göre davranma şartı esnekleştirildi. Savaşta Rusya daha rahat hareket edebilecekti. İngiltere Ruslara ait Osmanlı'nın Protokolü kabul etme şartını, Karadağ ve Sırp larla yaşanan sorunlar protokolden kaldırıldı. Protokolde sadece reformların bir an önce yapılma şartı öne çıkartıldı.

İngilizlerle Protokol hususunda ilkel olarak mutabakata varan Rus Çarı ve Dışişleri Bakanı Gorchakov; Avusturya kralı Franz Joseph ve Dışişleri Bakanı Andrassy ile de anlaşmaya ulaşmanın kolay olduğuna karar verdiler.¹⁴⁰⁵ Daha ufukta İstanbul Konferansı'nın başarısız olacağı gözükmeye başlar başlamaz, 15 Ocak 1877'de Andrassy ve Novikov, Budapeşte'de Reichstad anlaşmasını imzalamışlardı. 18 Mart'ta imzalanan başka bir anlaşmayla da Reichstadt anlaşmasının genişletilmesi kalıcı hale getirildi. Bu anlaşmaya göre Rusya; Bosna ve Hersek'ten tamamen vazgeçiyor, bu bölgenin Avusturya-Macaristan tarafından işgal edilmesini kabul ediyordu. Andrassy'nin ayrıca ilgi gösterdiği Novi Pazar Sancak'ı daha ilerde yapılacak müzakerelere bırakılacaktı. Bunu karşılığında, Habsburg Monarşisi Rusya'nın güney-batı Besarabya'ya dönme planının gerçekleşmesine yardımcı olacaktı; hatta daha da önemlisi, Osmanlı'yla gelecekteki savaşta Habsburg, Sırbistan'da, Karadağ'da, Bosna ve Hersek'te askeri operasyonlar yapmayacağını açıklamıştı. Aynı şekilde, Rusya da bu bölgelerde askeri faaliyetlerde bulunmayacaktı. Habsburg ayrıca Sırp ve Karadağ kuvvetlerinin Rusların yanında savaşa girmesini onaylıyordu. Balkanların geri kalanında ise Bulgaristan, Rumeli ve Arnavutluk'a bağımsızlık verilecekti. İstanbul'a "ville libre" (Serbest Bölge) statüsü verilirken, Girit, Teselya ve Epirus bölgeleri Yunanistan'a dâhil

¹⁴⁰² DP, Beaconsfield-Salisbury, 26 Mar. 1877

¹⁴⁰³ RA(M), H 12/166, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 13 Mar. 1877

¹⁴⁰⁴ RA(M), H 12/194, 22 Mar. 1877; 22 Mar. 1877, DD, s.384

¹⁴⁰⁵ RA(M), H 12/166, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 13 Mar. 1877; a.g.e., H 12/165, 14 Mar. 1877

edilecekti. Rusya böylece Balkanlarda büyük Balkan Slavcı bir devletin yaratılması fikrinden vazgeçmişti.¹⁴⁰⁶

21 Mart 1877'de yapılan Londra Kabine toplantısında, İngiliz bakanlar Rusya'nın Osmanlı ile bazı şartlara bağlı barış yapma taleplerini reddettiler.¹⁴⁰⁷ Aynı gün, Rus Büyükelçisi Shuvalov, General Ignatiev ve Derby Protokolün ön metnini imzaladılar. İngiltere ve Rusya arasındaki protokol müzakeresinde Rusya'nın silahsızlanma şartı şöyleydi: Birincisi; Osmanlı reformları ciddi bir şekilde uygulamalıydı, ikincisi; Karadağ ile Osmanlı arasında barış tesis edilmeliydi. Derby, Rus temsilcilerine ikili görüşmelerin mutlaka bir uzlaşmayla sonuçlanacağı güvencesini vermişti.¹⁴⁰⁸ Osmanlı'nın parçalanması ve topraklarının paylaşılmasında Salisbury, Ruslarla ortak hareket edilmesinden yanaydı. Carnarvon ise 21 Mart bakanlar kurulu toplantısında en önemli meselenin Balkan Hıristiyanlarının konumunun iyileştirilmesi olduğunu belirtmişti. 23 Mart 1877 bakanlar kurulu toplantısında tek bir sesin çıkmasının önemine değinen Başbakan, iki siyaset arasındaki ayrımın ne olduğunu, İngiltere'nin menfaatleri ile Haçlı Seferine kalkışma arasındaki farkın önemini vurgulamıştı. Carnarvon ile Salisbury, Haçlı seferi yanlısı olarak görülüyordu.¹⁴⁰⁹ Başbakan'ın real politik eğilimi sergilemesi, muhaliflerin duygusallığı karşısında galip gelmişti.¹⁴¹⁰ Bakanlar kurulu toplantısından bir gün sonra Disraeli çözüm önerisini sundu: Rusya ve Osmanlı aynı anda ordularının ilerleyişini durduracaklardı; Osmanlı Devleti Rusya'ya bir elçi gönderecek ve İstanbul Konferansı'nda önüne koyulan reformları onayladığını ilan edecekti.¹⁴¹¹ Derby önergeyi bakanlar kurulunda tartışmaya açmaktan kaçındı; çünkü Osmanlı-Karadağ barış anlaşması henüz yapılamamıştı. Öte yandan, Avusturya-Macaristan'la müttefikliğinden dolayı, Karadağ yönetimi denize ulaşan bir sahaya sahip olamıyordu. Bunun üzerine İngiliz yönetimi Karadağ'ın denize ulaşmak yerine, Osmanlı'dan Niksiç bölgesini Karadağ'a bırakmasını teklif etti; ama bu teklif İstanbul tarafından reddedilmişti. 24 Mart'ta savaşın başlamasına bir ay kala, Rus yönetimi Osmanlı'yla uzlaşmak ve barışmak istiyordu; bu meselede İngiltere'nin sürece müdahale etmesini talep etti. Shuvalov bir barış anlaşmasının gerçekleşmesi için İngiltere'ye aracılık için baskı yapıyordu; Rus temsilci Karadağ'a verilmesi tasarlanan Niksiç gibi bir yerden dolayı savaşa girilmesinden kaçınılmasını İngiltere'den talep etmişti.¹⁴¹² İngilizler, Osmanlı-Rus barışına aracılık etmekten kaçınıyorlardı; uzlaşmayı sağlayacak bir süreci başlatmaları yerine Balkanlar'da Rusya'ya daha çok tavizler verecek bir tutum takınarak, Rus yönetiminin savaşla ilgili bütün endişelerini

¹⁴⁰⁶ Charles Jelavich, **Tsarist Russia and Balkan Nationalism, 1789- 1886**, University of California Press, 1958, s.239

¹⁴⁰⁷ **RA(M)**, H 12/166, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 13 Mar. 1877

¹⁴⁰⁸ Argyll, a.g.e., 390

¹⁴⁰⁹ **DP**, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 23 Mar. 1877

¹⁴¹⁰ **DP**, Beaconsfield-Lady Bradford, 24 Mar. 1877

¹⁴¹¹ 24 Mar. 1876, **DD**, s.385

¹⁴¹² **NA, FO**, 424/50, Gorchakov-Shuvalov, St. Petersburg, 12/24 Mar. 1877

giderdiler. 18 Mart'ta Avusturyalıların kabul ettiği bazı şartları İngilizler de benimsiyordular; Sırp ve Karadağ kuvvetlerin Ruslarla ortak askeri faaliyetlerde bulunmasını onayladılar. 26 Mart 1877'de kendi hükümetine telgraf çeken Shuvalov, Londra Kabinesi'nin önceki iletişimlere üzerine verdiği kararda Rusya'nın cesaretlendirildiğini ve desteklendiğini bildiriyordu.¹⁴¹³

Rus Büyükelçisi, protokol öncesi ayrı bir deklarasyonda uzlaşılması ve Osmanlı'nın reformları başlatmasından tatmin olunmasına karar verilmesi halinde, silahsızlanma görüşmelerinin gerçekleşmesi için bir Osmanlı temsilcisinin St. Petersburg'a gelmesini öneriyordu. İlkel olarak İngiltere tarafından ikili müzakerelerin resmi olarak onaylanmasını önermişti.¹⁴¹⁴ Disraeli Kabinesi Protokolden sonra gizli bir deklarasyonda kabul edeceği şartları Rus yönetimine bildirmişti. Ayrı bir Rus deklarasyonu, Rusya'nın protokoldeki vaatleri tamamen güvence altına alınacaktı. Ön görüşmelere göre düzenlenen bir Rus deklarasyonu, İngiltere'ye teslim edildi. Rusya'nın silahsızlanması meselesi bu kez Osmanlı'nın deklarasyonunun şartlarını yerine getirip getirmeyeceğine bağımlı hale getirilmişti. Disraeli Hükümeti, Osmanlı'ya sunulan Rus deklarasyonunun önemli bir ortağıydı; protokole taraf olmakla deklarasyona da taraf haline gelmişti. Bu karşılıklı bağlayıcılık ilişkisinin ürünü olarak, Osmanlı'ya gönderilen ve şartlarını yerine getirmesi mecbur kılınan Rus deklarasyonu aslında bir İngiliz deklarasyonuydu; İngiltere'nin uzun dönemli çıkarlarını yansıtıyordu.¹⁴¹⁵ Rusya'nın barış talebini reddeden Disraeli, Doğu Meselesi üzerine Ignatiev'le bir sohbetini Kabine'de gündeme getirdi. Deklarasyonda uzlaşılmasından sonra Osmanlı-Rus savaşının başladığını ima edercesine, Ignatiev'e “*Sahne perdesi açıldı.*” demişti. O da Başbakanı “*Sahne henüz açılmadı; barış olacak, barış olmalı; düzenlemeler yapılacaktır*” diye karşılık vermişti.¹⁴¹⁶

Çar'ın kamuoyuna yaptığı açıklamada, bütün güçler adına ortak bir eylem olmadığı sürece, Osmanlı'yla ilişkisinde ayrı bir yol izleyebileceğini belirtiyordu. Ya İngiltere ve diğer Avrupalı devletler hem finansal hem de hukuken Rusya'ya destek sunacaklardı ve Osmanlı-Rus savaşı başlayacaktı, ya da bu teminatlar Rus yönetiminin arzu ettiği şekilde verilmezse, Çar, Osmanlı'yla oturup uzlaşacaktı. Çarın talimatıyla Rus ordusunun kışlasına geri dönmesinde iki olayın haklı görülme şartı öne sürülüyordu: Birincisi; Avrupalı güçlerin ortak bir eylemde ortak bir göreve sahip oldukları kamuoyunca tescil edilmeliydi, ikincisi; reformların başlatıldığını Osmanlı somut verilerle

¹⁴¹³ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War**, I, London, 1879, s.392

¹⁴¹⁴ NA, FO, 424/50, a.g.e.

¹⁴¹⁵ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War**, I, London, 1879, s.395-6

¹⁴¹⁶ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, S.17

ortaya koymalı ve Rusya ile aynı anda ordusunu kışlaya geri çekmeliydi. İngilizler Rusların ilk talebini protokolde kabul ettiler. İkinci talebin kabul edilmesini ise reformların yapıldığını kanıtlamakla yükümlü kılınan Osmanlı'nın sergileyeceği tavırlara bağladılar.¹⁴¹⁷ Protokolün son maddesine göre, Babıali reformların hayata geçirilmesinde başarısız olursa, Avrupalı güçlerin, Osmanlı'nın iç işlerine ileri düzeyde ve kendi dileklerine göre müdahale edecekleri onaylanıyordu.¹⁴¹⁸ Protokol'ün ön hazırlık aşamasında Disraeli, 1856 Paris Anlaşması'nın desteklenmesi yönünde davrandıklarını açıkladı. 1856 Anlaşması Londra Protokolü'nden daha ağır bir darbeye maruz kalmıştı. Kabine'nin esas gayesinin Osmanlı'nın bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün muhafazası olduğu bildirilmesine rağmen, Londra Protokolü ve Deklarasyonlarla birlikte Osmanlı'nın bağımsızlığı ciddi bir tehlike altına girecekti. Savaşın kesin çıkacağına ve Osmanlı'nın yenileneceğine inanıldığı için, artık Osmanlı Hıristiyan vatandaşlarının koşullarının iyileştirilmesinden de söz edilmiyordu.¹⁴¹⁹ İngilizler protokolde Ruslara ait Karadağ-Osmanlı barış şartını kaldırıp yerine Babıali'nin reformları hayata geçirme şartını ikame ettiler. Bu sebeple protokol Osmanlı'ya karşı bir ultimatoma dönüştürülmüştü. İngiliz ve Rus temsilcileri yapılan değişikliklerde uzlaştıktan sonra, protokolün onaylanması için Kabine toplandığında, bazı bakanlar Osmanlı'nın tarih sahnesinden silinmesini önerdiler. Protokol kabul edildi.¹⁴²⁰

İngiltere Protokol ile ilgili pazarlıklarda Rusya'ya isteklerini şöyle sıralamıştı: Birincisi; Protokol imzalanırsa Rusya kendi ordusunu kışlaya geri çekeceğini resmi olarak vaat etmeliydi, ikincisi; Babıali'nin protokolü imzalaması talebinden vazgeçmeliydi, üçüncüsü; protokol şartları diğer güçlerce de tasdik edilmeliydi.¹⁴²¹ Disraeli ve Derby'nin müdahalesiyle, Osmanlı, protokolün bir tarafı olmaktan mahrum bırakılmış ve doğrudan protokole imza atmış ülkelerin açık müdahalesine hazır hale getirilmişti. 27 Mart 1877'de Shuvalov, Derby'yi ziyaret etti. Kendi hükümetinin protokolün imzalanması anında bir deklarasyonun da (24 Mart'ta sözü geçen) onaylanmasını talep ettiğini bildirmişti. Rus deklarasyonunun içeriği şöyleydi:

Eğer Babıali, Avrupalı güçlerin önerisini kabullenip ordusunu kışlasına geri çekerse ve protokolde söz edilen reformların uygulanmasını ciddiye alırsa, Rus İmparatoru'nun da onayladığı silahsızlanmanın başlatılması niyetiyle Osmanlı Sultanı St. Petersburg'a özel bir heyet

¹⁴¹⁷ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afghan War**, I, London, 1879, s.395-96

¹⁴¹⁸ **Hansard**, The Eastern Question-The Protocol-Observations, The Marquess of Landsdowne, HL Deb 16 April 1877 vol 233 cc 1180-207

¹⁴¹⁹ **Hansard**, The Eastern Question-The Protocol-Observations, The Marquess of Landsdowne, HL Deb 16 April 1877 vol 233 cc 1180-207

¹⁴²⁰ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, S.17

¹⁴²¹ Argyll, a.g.e., s.389

gönderebilecektir. Eğer İngiliz Hükümeti zorunlu görürse, Rus Hükümeti bu deklarasyonu doğrudan İstanbul'a iletacaktır.¹⁴²²

Avrupalı güçlerin birlikte alacağı kararı aşırı önemseyen Shuvalov, Babiali üzerindeki baskıların artmasında ve reformların hayata geçirilmesinde ılımlı ve uzlaşmacı bir tavır sergiliyordu.¹⁴²³ Salisbury bir Kabine arkadaşına; “*Savaş başlayıncaya kadar ihtiyatlı olmalıyız. Şu anda müdahale etmemizi gerekli kılacak hiçbir olay yok. Rusya ve Osmanlı arasındaki savaş kaçınılmazdır; meslektaşlarımız arasında gerilimli olan kimse yoktur*” diye yazacaktı.¹⁴²⁴ 28 Mart 1877’de bakanlar kurulu Shuvalov’un önergesini kabul etti. Osmanlı-Karadağ arasında bir barışı beklememişlerdi. Başbakan, Kraliçe’ye yazdığı mektupta Osmanlı-Rus savaşının sonuçlarını kastederek, Avrupa’da önemli bir barışı tesis etmek üzere olduklarını belirtiyordu.¹⁴²⁵ Aynı gün İngiltere aldığı kararı Kont Shuvalov’a ilettili. Protokolün imzalanma şartının Osmanlı-Karadağ savaşının sonuçlanmasını ya da barış anlaşmasını yapmalarına bağlanmaması belirtildi. Rusya’nın Osmanlı’yla barış yapması için öne sürdüğü Karadağ şartını Londra Hükümeti işlevsizleştirmiş, uzlaşmayı zorlaştıran ve savaş şartlarını teşvik eden reformların uygulanma koşuluna tekrar geri dönmüştü: “*İmzalanarak kabul edilmiş ve onaylanmış Avrupalı güçlerin çıkarları ve barışın tesis edilmesiyle ilgili reform şartlarının gerçekleşmemesi halinde, protokole hükümsüzdür muamelesi yapılacaktır*” deniyordu. Diğer taraftan da savaş hususunda Rus Hükümeti oldukça ihtiyatlı davranıyor, attığı adımlarda sürekli 1853 Kırım Savaşı’nın tecrübelerini yansıtıyordu.¹⁴²⁶

İngiltere, Rusya ve Avrupalı Güçlere Ait Ortak Protokol: 31 Mart 1877’de Rusya ile İngiltere üzerinde anlaştıkları protokolü imzaladılar. Osmanlı-Rus barışına reformları gerekçe göstererek karşı çıkan İngiltere, imzaladıkları protokolde reformların hayata geçirilmesine yönelik güvencelerden hiçbiri yer almıyordu; İstanbul Hükümeti’ne telkin edilen garantörlüklerden eser yoktu. İngiliz muhalif milletvekillerinden Landsdowne’ye göre bunun nedeni şuydu: “*Çünkü Disraeli Kabinesi Osmanlı ordusunun yenileceğine ve topraklarında yeni devletler kurulacağına inandığı için, protokolde reformların savaş sonrası nasıl uygulanması gerektiğini ele alma ihtiyacı*

¹⁴²² NA, FO, 424/64, Nr.405, Count Shuvalov-The Earl of Derby, 27 Mar. 1877, London

¹⁴²³ NA, FO, Nr.405, a.g.e.

¹⁴²⁴ Gwendolen Cecil (Ed.), “To Lord Carnarvon, March 26, 1877”, **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.138

¹⁴²⁵ RA(M), H 12/204, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 28 Mar. 1877

¹⁴²⁶ NA, FO, 424/64, Nr. 453, The Earl of Derby-Count Shuvalov, 28 Mar. 1877, London

hissedilmemişti.”¹⁴²⁷ Protokolün imzalanmasından hemen sonra Disraeli bir bayan arkadaşına yazdığı bir mektupta “*Bugünlerde oldukça keyifliyim*” diyecekti.¹⁴²⁸

Rus ordusunun kışlasına geri dönmesini gözeten deklarasyonun oluşturulmasıyla beraber, Rus kuvvetlerinin faaliyetleri Avrupalı güçlerin çıkarlarına bağımlı hale getirildi. Rus güçleri Avrupalı devletlerin ordularını temsil edecek hukuki bir zemine göre konumlandırılarak, Rusya'nın Osmanlı Devleti'yle birebir anlaşma yapmasının ve ikili ilişkiler kurmasının önü kapatıldı. 30 Mart 1856 Sözleşmesi devreden çıkarken, 16 Nisan 1856 Sözleşmesi yürürlüğe konuluyordu. Böylece, Osmanlı Devleti-Rusya arasında yaşanacak bütün gelişmeler doğrudan doğruya İngiltere'nin ve Avrupalı güçlerin hukuki denetimi altına giriyordu.¹⁴²⁹ 16 Nisan 1856 Antlaşması'na dayanarak Protokolü imzalaması için Babıali'ye başvurulmayacak, onun garantörlüğüne ihtiyaç duyulmayacaktı. İngiltere, Fransa ve Avusturya'nın tasdik etmesi sonucu, Osmanlı reformlarının teminatı olarak Protokole imza atan devletler kabul edilecekti. Reformların uygulanmasında Avrupalı güçler kendi aralarında ortak bir anlaşma imzalayacaklar ve garantörlük için aralarında ortak bir eylem planlayacaklardı. Babıali'nin vaatlerine güvenilemeyeceği dile getiriliyordu. Protokolü kendi siyasi iradelerine göre düzenleyen ve onaylayan İngiltere ve Batılı devletler; Rusya ile ortak hazırlanan deklarasyonun muhtevasında Osmanlı'ya hiçbir koşul altında güvenilmeyeceği yansıtılıyordu. İngiltere, protokol'ü imzalayan taraflardan birisi olarak, Osmanlı'nın devre dışı bırakılmasında ilk defa ciddi ve hukuki bir sorumluluk altına girmişti. Bu duruma dikkat çeken iktidara yakın bir Milletvekili; “*Protokol iyi analiz edilirse, görülecektir ki, hükümetimiz Doğu'da şu andaki hadiselerin devam etmemesinde diplomasiyle sınırlı faaliyetlerde bulunacak bir sözleşmeye bağımlı hale gelmiştir*” diyecekti. Bir hükümet temsilcisi de Protokolün kabul edildiğini, çünkü Avrupa'da barışın savaş dışında başka amaçlarla sağlanamayacağına inandıklarını açıkladı.¹⁴³⁰

Derby'ye göre Protokolün geçersiz olması tamamen Osmanlı'nın tutumuna bağlıydı. Rusların silahsızlanma için bir bahane aradıklarını Londra Kabinesine bildirdiklerini, ama kendilerinin barış önünde bütün engelleri kaldırmak amacıyla Protokol üzerinde anlaştıklarını ve Deklarasyonları hayata geçirdiklerini, yazmıştı.¹⁴³¹ Derby, Rusya'nın savaşmakta isteksiz olduğuna inandıklarını belirtirken, bu ifadesini çürütecek şekilde eğer Protokolü imzalamasalardı, Rusya'nın Osmanlı'ya

¹⁴²⁷ **Hansard**, The Eastern Question-The Protocol-Observations, The Marquess of Lansdowne, HL Deb 16 April 1877 vol 233 cc 1180-207

¹⁴²⁸ 4 April 1877, Disraeli to Lady Bradford

¹⁴²⁹ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War**, I, London, 1879, s.395-396

¹⁴³⁰ **Hansard**, The Eastern Question-The Protocol-Observations, The Marquess of Lansdowne, HL Deb 16 April 1877 vol 233 cc 1180-207

¹⁴³¹ **Hansard**, The Eastern Question-The Protocol-Observations, The Earl of Derby, HL Deb 16 April 1877 vol 233 cc 1180-207

saldırıya geçebileceği tezini ileri sürüyordu. Hâlbuki Almanya ve Avusturya da Osmanlı'ya saldırmıyorlardı; onlarla neden ikili deklarasyonlar şeklinde bir protokol yapmamışlardı? Savaşmamak hususunda samimi olduğuna inanılan bir güçle, savaşmaması için bir protokolün imzalanması ne anlama gelebilirdi? Her iki belge de aynı kaynaktan türetilmişti; ama sanki Rusya ve İngiltere farklı ve ayrı bir yol izliyormuş gibi bir görüntü ortaya çıkmıştı. Osmanlı'nın silahsızlandırılmasını hedefleyen Londra Protokolünü onaylamakla, Disraeli kabinesi gerçek niyetini ortaya koymuştu. Eski Dışişleri Bakanı Granville bu hususta Disraeli Kabinesi'nin kurnazca davrandığını açıklayacaktı. Hükümetlerinin Osmanlı'ya karşı güç kullanılmasını onaylamayacağını ileri sürmesinin hiç inandırıcılığı kalmadığını, Avrupalı güçlerle bağlantılı şekilde ele alınmış reformların uygulanması meselesini tamamen Osmanlı-Rus ikili ilişkilerine terk eden bir Protokolü onaylamış bir İngiltere'nin, Babiali'ye nasihatlerde bulunmasını bir kurnazlık olarak gördüğünü, yazmıştı.¹⁴³² Derby, Rusya ile İngiltere arasında karşılıklı bağlayıcılığı olan Deklarasyonu imzalanmadan önce, Uluslararası karaktere bürünmüş bir meselede sadece kendi duygu ve düşüncelerine danışmadıklarını, ayrıca diğer güçlere de danıştıklarını ve onların da onayını aldıklarını, Kabine olarak Protokolü onaylamakta en ufak bir ikircikliğe düşmediklerini, ifade ediyordu.¹⁴³³

Shuvalov, Rus deklarasyonunu, Protokolün imzalandığı aynı zamanda İngiliz Hükümetine teslim etmişti. Bu deklarasyon hem Kabine hem de Kraliçe tarafından onaylandı:

Osmanlı-Karadağ barışı gerçekleşirse ve Babiali Avrupa'nın önerisini kabullenerek barış yapmaya hazır olduğunu gösterirse, protokolde dile getirilmiş reformların yerine getirilme sorumluluğunu üstlenmek zorunda kalacaktır. Kendi özel heyetini, İngiltere'nin de razı olduğu gibi, karşılıklı silahsızlandırma için St. Petersburg'a gönderebilir. Bulgaristan'da benzer şekilde katliamlar tekrar yaşanır, Rus ordusunun kışlaya geri dönmesi mümkün olmayacaktır.¹⁴³⁴

İngiltere Devlet Sekreteri ayrı bir deklarasyonla bu deklarasyonla hemfikir olduğunu onaylayarak Rusya ile birlikte şu deklarasyona imzaladı:

İngiltere, Almanya, Avusturya-Macaristan, İtalya ve Rusya'nın bugün imzaladıkları protokolle ilişkili olarak, İngiltere Devlet Sekreteri aşağıdaki deklarasyonu imzalar: Rusya tarafından önerilen ve Avrupa barışı için önemli olan protokolü imzalamayı İngiliz Hükümeti kabul etmiştir. Önerilmiş amacın gerçekleşmemesi halinde-yani Rusya ve Osmanlı'nın karşılıklı silahsızlanması

¹⁴³² **Hansard**, HL Deb 16 April 1877, a.g.e.

¹⁴³³ **Hansard**, HL Deb 16 April 1877, a.g.e.

¹⁴³⁴ **NA, FO**, 424/64, Declaration, The Earl of Derby-Shuvalov, London, March 31, 1877

ve aralarında barışın tesis edilmesi- imzaladığımız protokole hükümsüz ve geçersiz muamelesi yapılacaktır.¹⁴³⁵

İngiliz Dışişleri Bakanlığınca Rusya'yla yapılan Deklarasyon, Avrupalı diğer güçlere gizlice iletilmişti. Osmanlı diplomatları bu haberleşmelerden tamamen habersizdi. Avrupalı güçler de Deklarasyonu onaylayacaktı. İngiltere'nin savaşa giden sürecin karar mekanizmasında hâkimiyet sağlamasından dolayı, Disraeli Kabinesi Deklarasyonda bağlayıcı olabilecek hükümlerde doğrudan sorumluluk almaktan kaçınmıştı. İtalya; İngiltere'nin Rusya'yla karşılıklı bağlayıcılığı olan Deklarasyonu onaylamıştı. İtalya'nın yayınladığı deklarasyonda Osmanlı Hıristiyanlarından ziyade, Avrupa çıkarlarının daha önemli olduğu belirtiliyordu. İtalyan Hükümeti; *“Diğer beş Avrupalı güçlerle bir belge imzaladık; belgeye taraf olan güçlerden herhangi biri fikrinden vazgeçerse, o güç ya da güçlerle aynı çizgide davranmakla yükümlü olmayı reddediyoruz”* diyordu. Fransa, Almanya ve Avusturya hükümetleri de Deklarasyonu onayladıkları halde, ortak bir deklarasyonla bunu bildirmekten kaçınmalarının arkasında Balkanlarda ortaya çıkabilecek belirsizlikler karşısındaki ihtiyatlı davranışlarına neden olan şüpheleri ve kaygıları vardı.¹⁴³⁶

3.11. Batılı Güçlerin Ortak Davranması ve Savaş Hazırlıklarını Onaylaması:

Protokolün bütün büyük devletlerce imzalanmasından sonra, 1 Nisan 1877'de, Derby imzalanmış protokolü Musurus Paşa'ya elden teslim etti ¹⁴³⁷ Protokol ve Rus deklarasyonu Babıali'ye bazı şartlar sunuyordu. Bu durumu Derby'nin İngiliz diplomatlarından Jocelyn'e gönderdiği bir telgrafi özetler mahiyetteydi:

31 Mart'ta Londra'da imzalanan protokolü, Babıali'nin protesto etme ihtimalini Rus Büyükelçisi bize bildirdi. Bizim açımızdan Osmanlı yönetiminin öyle bir tavrı son derece akıl dışı sayılacaktır. Saffet Paşa'ya protokol hususunda aşırı hassas olduğumuzu iletmelisin. Protokolde herhangi bir değişikliğin yapılması mümkün değildir. İngiltere, Rus deklarasyonu ile birlikte bu protokolün Osmanlı-Rus ilişkilerinde karşılıklı silahsızlanmayı mümkün kılacağına inanır. Protokolün kabul edilmemesi halinde, Osmanlı'nın bütün Avrupalı güçleri tamamen karşısına alacağını bildirmelisin.¹⁴³⁸

4 Nisan 1877'de Kont Shuvalov, Babıali'nin protokolü protesto etme ihtimali karşısında, İngiltere'nin olumsuz tavrı onaylamayacağını umuyordu. Derby ise Babıali'yi çoktan uyardıklarını

¹⁴³⁵ NA, FO, 424/64, a.g.e.

¹⁴³⁶ Hansard, The Eastern Question-The Protocol-Observations, Earl Granville, HL Deb 16 April 1877 vol 233 cc 1180-207

¹⁴³⁷ 31 Mar. 1876, DD, s.387

¹⁴³⁸ NA, FO, 424/64, Nr. 472. The Earl of Derby to Mr. Jocelyn, Foreign Office, Apr. 5, 1877

ve İstanbul temsilcilerine konunun ciddiyetini Sultan II. Abdülhamid'e hatırlatması talimatını verdiklerini iletti.¹⁴³⁹ 6 Nisan 1877'de İngiliz temsilcisi A. Loftus, St. Petersburg'da Gorchakov'la yaptığı görüşmede, eğer Babıali tatmin edici bir cevap vermezse, müzakere döneminin sona ereceği ve askeri harekâta başlanacağını bir kez daha teyit edildiğini bildirecekti. İngiliz büyükelçiler ve bakanlar Rusya'nın savaşa gitme tavrını onaylamışlardı. Protokolün son paragrafı; eyleme geçilmesinde Avrupalı güçlerin birlikteliğinin vurgulandığını A. Loftus da dile getirdi. Rus Hükümeti bu hususta İngiltere St. Petersburg Büyükelçisine bir cevap gönderdi; Disraeli kabinesince ortaya konulmuş ayrı deklarasyonun, Babıali'nin öne sürülen şartları gerçekleştirmemesi durumunda, protokolün hükümsüz ve geçersiz olduğunun onaylandığını hatırlatmıştı.¹⁴⁴⁰

Disraeli ve kabinesi Osmanlı'nın ılımlı önergeyi bile kabul etmeyeceğini önceden biliyorlardı. Ama diğer taraftan Rusya'dan çok Osmanlı'nın tavrından korkuyorlardı; Osmanlı'nın Rusya'ya aniden yaklaşma ihtimali onları ürkütmeye devam ediyordu. Disraeli, bu koşullar altında Elliot gibi Osmanlı yönetimi üzerinde nüfuzu olan bir elçilerinin İstanbul'da bulunmasının çok önemli bir imkân olduğundan söz ediyordu.¹⁴⁴¹ Henry Elliot Babıali'nin Ruslara yaklaşmasını engelleyebilecek bir tecrübeye sahipti. İstanbul Konferansının başarısızlığından ve büyük güçlerin temsilcilerini geri çağırmasından sonra, İstanbul'da sadece İngiliz Büyükelçisi kalmıştı. Henry Elliot teklif edilen Protokolden Osmanlı'nın tatmin olmadığını rapor etti.¹⁴⁴² 9 Nisan 1877'de Musurus Paşa, Derby'ye Babıali'nin kararını iletti: *"Protokole ait muhteva Osmanlı'nın onurunu yaralıyor, bağımsızlığını tehdit ediyor. Bir ya da iki eyaleti işgal edilse bile, Osmanlı Devleti Rusya'ya özel bir heyet göndermek yerine, kaybetmeyi göze alacağı bir savaşa girmeyi tercih ediyor."*¹⁴⁴³

İngiltere Dışişleri Bakanı ve diğer yetkililer Osmanlı diplomatları karşısında protokolü savunmadılar; protokol metninin önemsizliğini ve Babıali'nin bu protokole resmi yoldan cevap vermek mecburiyetinde olmadığını ifade etmişlerdi. İngiltere, Osmanlı Büyükelçisi karşısında protokolün sorumluluğunu almaktan kaçınan bir siyaset sergiliyordu. Osmanlı'ya danışılmadan protokol hazırlanmış ve imzalanmıştı. Babıali'ye karşı hiçbir sorumlulukları yoktu.¹⁴⁴⁴ İngiltere deklarasyonun temel amacı Osmanlı'ya karşı başlatılan askeri harekâta yer almamak ve Rusya'yı Osmanlı'ya saldırmakta tamamen özgür bir konuma getirmektir. 10 Nisan sabahı İngiliz temsilcilerinden Jocelyn, Sadrazam ile bir sohbet yapmıştı. Sadrazam protokolün Osmanlı'yı Rusya

¹⁴³⁹ NA, FO, 424/64, Nr. 458, The Earl of Derby-Mr. Jocelyn, 2 Apr. 1877, Constantinople

¹⁴⁴⁰ NA, FO, Nr.458, a.g.e., s.410

¹⁴⁴¹ DP, Beaconsfield-Lady Bradford, Hughenden, 5 Apr. 1877

¹⁴⁴² 4 Apr. 1876, DD, s.388

¹⁴⁴³ 9 Apr. 1876, DD, 388; 12 Apr. 1876, a.g.e., s.389

¹⁴⁴⁴ 9 Apr. 1876, DD, 388; 12 Apr. 1876, a.g.e., s.389

ile baş başa bırakan resmi bir önerge olduğunu söylüyordu. Aynı gün İngiliz Savaş Bakanı'nın yazdıklarına göre, Osmanlı ve Rusya'nın savaşmakta kararlı oldukları gözüküyordu. İngiltere Genelkurmay Başkanı, Savaş Bakanıyla 9 Nisan 1877'de görüşerek Rus ordusunun ve savaş hazırlıklarının ayrıntılı bir değerlendirmesini yapmışlar, Rusya'nın savaşa çok iyi hazırlandığından söz etmişlerdi.¹⁴⁴⁵

Derby'ye göre Osmanlı yönetimi olup biteni anlamıyormuş gibiydi. Babıali'ye şaşkınlık egemen olmuştu. Protokolün önceki ilkeleri onayladığını ve yabancı müdahalesinin görevlerini gündeme getirdiğini varsaymış ve o bağlamda yorumlamıştı. Bundan dolayı Musurus Paşa, protokolün Paris Anlaşması'nın dokuzuncu maddesinin ihlali olduğunu ileri sürdü. Bu duruma sessiz kalırsa Sultan'ın yabancı müdahalesine karşı sahip olduğu haklarının çiğneneceği ve bu durumun yol açacağı aşağılanmışlık halini kabul etmelerinin imkânsız olacağını açıkladı.¹⁴⁴⁶ Savaş kaçınılmaz bir hale gelmişti. Musurus Paşa'yla görüşen Kabine üyeleri hem kendi hükümet imzasını, hem de diğer Avrupalı güçlerin imzasını savunmuşlardı. Diğer anlaşmalarda ve protokolde sahip olduğunu ileri sürdükleri kendi haklarını hatırlatmak yerine, Rusya'nın niyetinin ne olabileceği üzerinden Osmanlı'yı dolaylı yoldan tehdit etmeyi yeğlemişlerdi.¹⁴⁴⁷ Disraeli Kabinesi, reformlar yapılmazsa İmparatorluğun Rusya tarafından işgale maruz kalacağını öne sürerek Babıali'yi İstanbul Konferansı'ndan beri sürekli tehdit ederek 1856 Paris Sözleşmesi'nin çiğniyorlardı. Osmanlıya karşı kullanılan tehdit dilinden dolayı Protokol de dâhil birçok vesileyle geçmiş antlaşmalar ihlal ediliyordu. Musurus Paşa'nın tehdit mesajını aldığı 12 Nisan 1877'de Osmanlı yönetimi Rusya'ya elçi göndermeyi, Londra Protokolünü ve Karadağ'a Niksiç'in teslim edilmesini reddettiğini uluslararası kamuoyuna ilan etti.¹⁴⁴⁸ Babıali'nin resmi kararı Saffet Paşa tarafından Musurus Paşa'ya bir telgrafla gönderildi. Musurus Paşa savaş kararını Derby'ye ilettili.¹⁴⁴⁹ Alınan karar şöyleydi:

Osmanlı, bağımsız bir devlet olarak kolektif ya da tekil hiçbir gücün gözetim altında tutulmayı kabul edemez... Paris Antlaşması açık şekilde Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını garanti ediyor. İç işlerine müdahale edilemez. Söz verilen reformların hayata geçirilmemesi durumunda, Avrupa Hukuk Sistemine bağlı devletlerin daha ileri düzeyde önlemleri alma çabasını Osmanlı kendi onuruna ve haklarına bir saldırı olarak değerlendirir. 31 Mart protokolünü Osmanlı'nın bütün hukuki haklarını ihlal eden bir belge olarak görür.¹⁴⁵⁰

¹⁴⁴⁵ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook A Memoir**, Longmans, Green, Co., 1910, s.21

¹⁴⁴⁶ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War**, I, London, 1879, s.408

¹⁴⁴⁷ The Duke of Argyll, a.g.e., s.409

¹⁴⁴⁸ 9Apr. 1876, **DD**, s.388; 12 Apr. 1876, **DD**, s.389.

¹⁴⁴⁹ **DD**, a.g.e.

¹⁴⁵⁰ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War**, I, London, 1879, s.412

Osmanlı yetkilileri toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının korunmasında 1856 Paris sözleşmesine taraf ülkelerin sorumlu olduğunu sık sık gündeme getirmesi, anlaşmaya imza atmış devletlerce önemsenmiyordu. Avam Kamarası'nın en yaşlı üyelerinden Argyll Balkanlarda yaşanan katliamlardan sonra, Osmanlı için savaştan önce bir devletin olabileceğini sanmadığını, Kabine'nin hiçbir şey yapmama ve tarafsız kalma siyasetini hayata geçireceğine inandığını bildirdi.¹⁴⁵¹

İngiltere'nin şartlı tarafsızlık ilkesini uygulamaya sokmasını meşrulaştıran Londra Protokolü, Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının korunması ilkesinin doğrudan doğruya çiğnenmesiydi; 1871 Londra Konferans Deklarasyonu da 1856 Paris Anlaşması'nın bir başka ihlaliydi. Her bir gücün, düşmanca bir noktaya gelmeden önce müzakerelerde ısrarcı olma şartı vardı. Osmanlı yönetimi bu bağlayıcı hükümlere dayanarak Rusya'yla bir savaşın Batılı güçlerce engelleneceğine inanmıştı. Dışişleri Bakanı Saffet Paşa'nın telgrafi üzerinde müzakere amacıyla Derby'yle görüşen Musurus Paşa, '*Sorunların tarafları tatmin edebilecek şekilde çözülmesi için İngiltere ve Rusya arasında imzalanan protokolün lağvedilmesi şartını*' getirdi. Derby ise bu teklife şu şekilde karşılık verecekti: "*Kaçınılmaz hale gelen bir savaşı engellemek için daha ne tür adımların atılabileceğini İngiliz Hükümeti artık göremiyor.*"¹⁴⁵² 14 Nisan 1877'de İngiliz Savaş bakanına göre, Osmanlı-Rus savaşı kaçınılmaz hale gelmişti.¹⁴⁵³

15 Nisan'da İngiliz Kabine üyeleri barışın imkânsız hale geldiğini, Fransa ve Avusturya'nın ortamı yumuşatma çabalarının sonuç vermediğini dile getirdiler.¹⁴⁵⁴ Disraeli hemen harekete geçti. Rusya'nın ne yapacağını bilmek önemliydi; bakanlardan birini Shuvalov'u görmesi için göndermişti. Rusya'ya gitme hazırlığı yapan Shuvalov, savaşın kaçınılmaz olduğunu Disraeli'ye açıkça ifade etti. İngiltere'ye Rus kuvvetlerinin İstanbul'a kesinlikle girmeyeceğinin güvencesi verilmişti. Rus ordusunun Balkan dağlarına kadar ulaşması yeterli olacaktı; Rus ordusu İstanbul kuşatılacak şekilde Trakya bölgesine doğru ilerlemeyecek ve İstanbul'a yaklaşmayacaktı. İmzalanacak barış anlaşmasıyla, Bulgaristan otonom bir uydu devlete dönüştürülecek ve Sırbistan'da statüko korunacaktı. Sırbistan'a girmemesi halinde, Avusturya-Macaristan'a Bosna-Hersek bırakılacak, 1856 yılında kaybettikleri Besarabya ise geri alınacaktı.¹⁴⁵⁵ 17 Nisan 1877'de Disraeli ve Savaş Bakanı baş başa görüştüler. Osmanlı kuvvetleri yenildikten sonra Rus ordusunun Balkanlara ve ardından Boğazlara doğru ilerleyeceği öngörülüyordu. Rusya'nın Çanakkale'yi işgal etmemesi için

¹⁴⁵¹ Hansard, The Duke of Argyll, HL Deb 20 February 1877 vol 232 cc 637-727

¹⁴⁵² The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War**, I, London, 1879, s.412

¹⁴⁵³ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.21

¹⁴⁵⁴ Hardy, a.g.e., s. 18

¹⁴⁵⁵ HP, B/XVI/B/21, Corry-Beaconsfield, London, 15 Apr. 1877

Kabine’de nasıl hareket edilebileceği tartışıldı. Eğer gerekirse, Osmanlı’nın rızası olmadan Çanakkale’yi işgal edeceklerdi. Genel Kurmay Başkanı’nın da hazır olduğu özel toplantıda, İstanbul’un Ruslar tarafından işgal edilmesine göz yumulursa, İngiltere kamuoyunun mevcut iktidarı lanetleyeceği yargısına varılmıştı.¹⁴⁵⁶

Disraeli Rus askerlerinin İstanbul surlarına ne kadar çabuk zamanda ulaşabileceğiyle yakından ilgileniyordu; çünkü mesafeye göre İngiliz savaş filosunu boğazlara göndermek için ne kadar zamanları olabileceğini hesaplayacaktı. Başbakan; Kraliçe Victoria’ya Derby’nin hiçbir şey yapmamasından, Salisbury’nin ise İngiltere’nin menfaatlerini düşünmek yerine Aya Sofya gönderine haçı çekmeyi hayal etmesinden yakındı. Bu kez Kraliçe, Başbakan’a bir memorandum gönderdi. Memorandumda bakanların birer vatansever gibi davranmaları, dinsel duyguları ve eğilimleri ikinci plana koymaları talep ediliyordu.¹⁴⁵⁷ 18 Nisan 1877’de Rusya’nın Osmanlı’yla sıcak savaşa başlamasından altı gün önce Salisbury, Başbakan’la yaptığı sohbeti şöyle değerlendirmişti:

Askeri istihbarata göre savaş patlak verdiğinde, Rus ordusunun Prut’tan İstanbul surlarına dayanması dokuz haftayı bulacak. Bu süre zarfında donanmamızı Çanakkale Boğazı’na çıkartmamız mümkün olacaktır. Başbakan Gelibolu’ya asker çıkartmamız için Osmanlı Sultanının rızasına başvurmamızı rica etti. Savaş sonunda Boğazlardan çekilecek sözü vereceğiz. Bu önergeye şiddetle karşı çıktım. (...) Böyle bir hamlenin Osmanlı’yla müttefiklik olarak yorumlanacağını, ifade ettim. (...) Rusya İstanbul’a saldırmayı ilan etmediği sürece, Ruslara saldırmayacağız. (...) Rusların İstanbul’a saldırmasından kuşku duyduğumu söyledim. Muhtemel gelişmenin, Osmanlı ordusunu yenen Rusların bir anlaşma yapmayı teşvik edeceği yönündeydi. Bir antlaşma meselesi ister istemez 1856 Paris Antlaşması’nı da gündeme getireceğinden dolayı, İngiltere’nin kendi çıkarları doğrultusunda antlaşmayı rahatça düzenleyecek konumu ele geçireceğini bildirdim.¹⁴⁵⁸

Avusturya ile başlatılan müzakerelerde, Kabine üyeleri Derby’ye Avusturya Hükümeti’ni Gelibolu’ya ya da İstanbul’a zamanı geldiğinde çıkarmaya katılması için Viyana Büyükelçisi’nin hazır hale getirmesini talep ettiler. Derby bu kararı belli-belirsiz şekilde Viyana Büyükelçisi’ne aktarmıştı. Derby’nin oyalayıcı taktiklerinden yakınan Carnarvon; “*Gelibolu’ya ya da İstanbul’a donanmamızın çıkarma yapması zorunludur*” diye yazacaktı.¹⁴⁵⁹

¹⁴⁵⁶ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s. 21

¹⁴⁵⁷ **RA(M)**, H 13/24, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 17 Apr. 1877

¹⁴⁵⁸ Gwendolen Cecil (Ed.), “*Lord Salisbury To Lord Carnarvon, april 18, 1877*”, **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.139-140

¹⁴⁵⁹ Cecil, a.g.e., s.140

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. 1877-78 OSMANLI-RUS SAVAŞI VE GÜÇ DENGESİ KARAKTERİ

4.1. Savaşa Girerken İstanbul'da İngiliz Büyükelçisi ve Pozitif Hukuk Sistemi

19 Nisan'da Rus Hükümeti bütün Avrupa başkentlerindeki temsilciliklerine bir genelge gönderdi. Genelgede Osmanlı'ya saldırılarını haklı gösterecek gerekçelerin yanında İngiltere ve diğer devletlerle ortak davrandıkları ifade edilmişti.¹⁴⁶⁰ Silahsızlanma veya savaş dışında üçüncü başka bir seçeneğin kalmadığı vurgulanıyordu. Rus deklarasyonunda ifade edilenlerin uygulanmasına bağlı kılınan karşılıklı silahsızlanma kararı Babıali'ye bırakılıyordu. Protokolün Avrupalı güçlerin Osmanlı karşısında tamamen bağımsız hareket etmesini sağlaması maksadıyla 1856 Paris Sözleşmesinin tarafları bağlayan hükümleri geçersiz kılınmıştı. Babıali mutlak şekilde Avrupalı güçlerin alacağı karara bağımlı hale getirildi. Avrupalı güçler kendi çıkarları adına Rusya'nın savaş ilan etmesine hukuki bir zemin sunarak Avrupa Kamu Hukuk Sisteminde, Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının çiğnenmesine dönük meşru bir alanı genişlettiler.¹⁴⁶¹ Osmanlı'ya Rusya'nın saldırmasından bir hafta önce, 16 Nisan 1877'de en toparlayıcı özeti deneyimli eski Dışişleri Bakanı Granville yapmıştı. Avrupalı güçlerle aynı kararları kabul etmemesi doğrultusunda Osmanlı'yı bizzat İngiltere'nin ikna ettiğini, böylece Osmanlı Avrupalı güçlerce alınacak ortak kararlardan daha baştan itibaren tecrit edildiğini belirten Granville'in parlamentoda yaptığı açıklamalar çarpıcıydı:

Osmanlı henüz bizim tarafımızdan ikna edilmediği bir zamanda Berlin Memorandumuna bağlı bir konferans Disraeli hükümeti engellemeseydi, Avrupalı güçlerin ortak talebine ve beklentilerine aykırı düşebilen bugünkü savaş koşullarının ortaya çıkması mümkün olmayacaktı. Eğer Avrupalı güçlerin ortak önerisinin Rus hükümetine sunulmasını İngiltere engellemeseydi Rusya, Osmanlı'ya karşı savaşmak için olağanüstü bir silahlanma ve savaşma hazırlıklarına girişmeyecekti. Rus Çarı, İngiltere'nin kotardığı 31 Mart 1877 tarihli Londra Protokolüne güvenerek harekete geçmiş ve geniş bir orduyu savaş haline getirmiştir. Rusya'yı Osmanlı'ya

¹⁴⁶⁰ Bakınız: Ek I

¹⁴⁶¹ Sir Arthur Henry Hardinge (Ed.), *The Life of Henry Howard Molyneux Herbert: Fourth Earl of Carnarvon 1831-1890*, Cilt II, Oxford University Press, 1925, s.353

saldırmasına teşvik eden bir diğer husus ise kendi hükümetimizin Rusya ile imzaladığı Deklarasyondur.¹⁴⁶²

Rusya, protokolde ve deklarasyonlarda kendi görevini asla terk etmeyeceğini açıklıyordu. Rusya'nın bu kararlılığını ve anlaşmazlık halinde Osmanlı'ya savaş başlatacağını çok iyi bilen ve değerlendiren İngiltere, protokolü onaylamış ve imzalamıştı. İkinci bir Kırım Savaşı'nın yaşanmasından aşırı korkan Rusya, İngiltere'nin bu bilinçle protokolü imzaladığından tamamen emindi; bu sebeple Rusya-İngiltere anlaşmasını hukuki bir zemine taşıyan başka bir deklarasyon hazırlandı ve imzalandı. Osmanlı karşısında tamamen özgürleştiğini ileri süren ve Rus saldırısı karşısında tarafsızlık ilan etmeye karar veren İngiltere'nin, diplomatik geleneklere göre savaş sonuna kadar İstanbul'da artık büyükelçi bulundurmaması gerekiyordu. Fakat muhtemel bir Osmanlı-Rus uzlaşmasını engellemekte kararlıydı; bu tutumunu diplomatik geleneklere aykırı usullerde ortaya koymuştu: 20 Nisan 1877'de Osmanlı'nın reformları uygulamasını ve Osmanlı-Rus silahsızlanmasının gerçekleştirilebilmesini mümkün kılacak diplomatik bir ablukanın olduğu bir zamanda, Babıali'yi şaşkırtan ve protokolü yeniden gözden geçirmesine neden olabilecek beklenmedik bir olay yaşandı: Londra Kabinesi şimdiye kadar aldığı kararlarla çelişkili ve onlara ters düşen başka bir karar daha almıştı; İstanbul'dan geri çektiği Henry Elliot'un boşalan yerine Henry Layard atadı. İstanbul'a gönderilen yeni İngiliz Büyükelçisi Osmanlı yanlısı olarak resmediliyordu. Granville bu hususta Gladstone'a gönderdiği bir mektupta, "*Layard İstanbul'a gönderilecektir; Osmanlı yanlısı bir diplomattır; İngiltere'ye sadık bir yapısı vardır*" diyordu.¹⁴⁶³

Diğer Avrupalı Büyükelçilerin İstanbul'dan tamamen çekildiği koşullarda, İngiltere'nin yeni bir büyükelçiyi İstanbul'a ataması bütün Avrupalı güçlerde şaşkınlığa yol açmıştı. İstanbul Konferansı'nın bitiminden sonra İstanbul'u en son terk eden büyükelçi İngiliz elçisi Henry Elliot'tu. Layard daha onun yerine atanır atanmaz hemen Sultan II. Abdülhamid'e yakınlaşmıştı. İngiltere'nin Osmanlı başkentindeki Büyükelçilerle ilgili bu faaliyetleri, diplomasi geleneklerinden ötürü Babıali'de İngiltere'nin Osmanlı'ya verdiği destek şeklinde yorumlanacaktı.¹⁴⁶⁴ Osmanlı Hükümeti zaman kaybetmeksizin bu gelişmelerden yararlanabileceğini varsayıyordu; Saffet Paşa Londra Büyükelçisine çektiği telgrafta Layard'ın Büyükelçi olarak atanmasını sevinçle karşıladıklarını, Babıali'nin Büyükelçi'ye yakın ilgi gösterdiğini yazıyordu.¹⁴⁶⁵

¹⁴⁶² Hansard, The Eastern Question-The Protocol-Observations, Earl Granville, HL Deb 16 April 1877 vol. 233 cc 1180-207

¹⁴⁶³ Agatha Ramm and William Ewart Gladstone (ed), "*Lord Granville to Mr. Gladstone, 18 Carlton House Terrace, March 20/77*", *The Political Correspondence of Mr Gladstone and Lord Granville 1876-1886*, Clarendon Press, 1962, s.34

¹⁴⁶⁴ The Duke of Argyll, *The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War*, I, London, 1879, s.406

¹⁴⁶⁵ Argyll, a.g.e., s.406-7

Atılan bu adım son derece anlamlı ve özel bir adımdı. Almanya yeni bir büyükelçi atamamakla İngiltere örneğini izlememişti. İngiliz Büyükelçi Odo Russell Berlin’de Alman Dışişleri Bakanı’na Layard’ın atanmasını ilettiği zaman, Odo Russell’e Alman Bakan şu cevabı verdi: “*Almanya Hükümeti kendi adına, Alman Büyükelçisini İstanbul’a göndermeyi bir süre bekletme kararlılığındadır. Babiali, protokole uygun bir karşılık verinceye ve silahsızlanma sorununda St. Petersburg’a özel bir heyet gönderinceye kadar, İstanbul Büyükelçiliğimizin alt düzeyde temsil edilmesi sürdürülecektir.*”¹⁴⁶⁶

Almanya Hükümeti uluslararası diplomatik geleneğe sadık kalarak, nasıl bir niyete sahip olduğunu ve hangi koşullarda nelere özen göstererek davranacağını Babiali’ye bildirdiği zaman, Osmanlı yönetimi, Almanya’nın niyetini çok iyi okuyarak savaş karşısında onun gerçek amacını açık şekilde görüyordu. Fakat aynı durum İngiltere’yle ilişkilerinde geçerli değildi. İngiltere İstanbul’a atadığı Büyükelçiyle dünya kamuoyuna ve İstanbul’a her şart altında Osmanlı’nın yanında yer alacağı mesajını veriyordu. Disraeli Kabinesi etkili şekilde Babiali’yi Rusya’dan uzak durmaya teşvik ederken, savaş dışında başka seçenekleri gözetmemesi hususunda da Rus yetkilileri uyarıyorlardı. İngiliz Dışişleri Bakanlığı’na çağrılan Shuvalov’a, “*Eğer savaştan kaçınılacaksa, Osmanlı yönetimi Rus deklarasyonunu kabul etmelidir. Bunu göstermesi için St. Petersburg’a özel bir heyet göndermelidir*” uyarısı yapıldı. Kullanılan dil daha önceki anlaşmalar doğrultusunda idi. Ama deklarasyona ultimatome karakteri veren bir ifade vardı. Osmanlı’nın bu ifade hakkında bilgilendirilmediğini belirten İngiliz dışişleri yetkilileri, bir şekilde de Rus deklarasyonuna verilen ultimatome özelliğini kabul etmişlerdi. Babiali’nin bilgisi olsun diye askeri temsilcileri Jocelyn’e telgraf çekilecekti. İngiltere, Osmanlı’ya karşı Rus tehdidini kullanarak kendi menfaatlerine bağlı ihtiyaçları karşılayacak bir siyaset izliyordu.¹⁴⁶⁷

21 Nisan 1877’de, İstanbul’a büyükelçi atamakla ilk amacına ulaşan Disraeli Kabinesi toplandı. Başbakan Rus ordusunun İstanbul’a ulaşmasının dört ayı alacağı hususunda bakanları bilgilendirdi. Çanakkale’yi işgal etmeyi planlamasından bakanların haberi olduğu halde, kabine toplantısında somut bir önlem önermedi.¹⁴⁶⁸ Başbakan; Avrupa güç dengesinin muhafaza edilmesinde Çanakkale’nin işgal edilmesinin öneminden tekrar söz etti. Derby bu yaklaşıma sıcak baktığı halde uluslararası hukuki mevzuatın öneminden dolayı işgal olayının ancak Sultan II. Abdülhamid’in izniyle mümkün olabileceğini belirtmişti. Salisbury de işgal planına olumlu bakıyordu; ama o da

¹⁴⁶⁶ Argyll, a.g.e., s.406-7

¹⁴⁶⁷ Argyll, a.g.e., s.407

¹⁴⁶⁸ DP, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 23 Apr. 1877; 21 Apr. 1877, DD, s.391-92

devletlerarası hukuki mevzuattan ötürü Padişah'ın iznine başvurulması gerektiğine inanıyordu. Hukuksal kuralların ihmal edilmesi halinde, İngiltere'nin Osmalı'ya yardım edeceği yönünde bir görüntünün ortaya çıkması mümkün olabilirdi. Böyle bir izlenimin verilmesinden kaçınılmalıydı. Maliye bakanı Cairns ise Başbakan'ın önerisini tamamen kabul ediyordu.¹⁴⁶⁹

Osmanlı-Rus Savaşı'nın Başlaması ve İngiltere'nin Savaşa Hazırlıklı Girmesi:

Sömürgelerden sorumlu Londra Kabine üyesi Carnarvon Osmanlı-Rus savaşının başlamasına bir gün kala mevcut koşulları analiz ederken, Disraeli'nin kullandığı dilin ve Kabine üyelerinin histerikli bir şekilde Osmanlı Devleti'ni savaşa kışkırtıklarını, Derby'nin dürüst ve adaletli davranmadığını, İstanbul'da savaşa dönük bir atmosferin oluşmasından memnun gözüktüklerini, korkunç bir siyaset yürüten Disraeli'nin Rusya'ya düşman olmadığını, yazmaktaydı.¹⁴⁷⁰

Daha önceden Salisbury'nin Osmanlı'yı olası bir savaşta yalnız bırakma açıklamasını Babıali hiç ciddiye almamıştı. İngiltere; Osmanlı'yı Rusya ile savaş meydanında baş başa bırakıyordu.¹⁴⁷¹ 24 Nisan'da Rus Çarı, Osmanlı'nın sınırlarını geçmesi için ordusuna emir verdiğine dair resmi bir ilanı Londra'ya gönderdi.¹⁴⁷² Ruslar Tuna'yı geçerken, onlara düzensiz Slav birlikleri de katılıyordu. Paralı askerlerin de eşlik ettiği Sırp ve Bulgar birlikleri Rus ordu komutanı Büyük Dük Nikolai'nin emrinde Osmanlı kuvvetlerine saldırdılar.¹⁴⁷³ Savaş başladığında Disraeli Kabinesi İngiltere'nin tarafsızlığını belirleyen dört maddeyi içeren 15 Nisan Protokolünü Çara hatırlatmıştı: "*Londra hükümeti Süveyş Kanalı'nın statüsünü bozan her eyleme karşı aşırı duyarlıdır; Pers Körfez Sahilleri'nin mevcut konumu sürmeli; İstanbul'dan uzak durulmalı; Boğazlardan geçiş şartları muhafaza edilmeli.*"¹⁴⁷⁴

İstanbul ve Boğazların Rusya'nın hâkimiyeti altına girmesi hadisesi İngiltere için tam bir felaket sayılacaktı. Rusya'nın böylece Karadeniz'de sınırsız bir askeri kapasiteye sahip olacağı, Malta üssüne sahip İngiltere'ye Akdeniz'de ciddi darbeler indirebileceği, Hindistan sömürgesini Rusya'nın tehdit edeceği öngörülüyordu. Rusya'nın Osmanlı'ya saldırmasını kendi çıkarlarına göre düzenlemeye çalışan İngilizler, tarafsızlık ilanlarına sadece sınırlı saygı besliyorlardı.¹⁴⁷⁵ Rus

¹⁴⁶⁹ DP, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 23 Apr. 1877

¹⁴⁷⁰ Sir Arthur Henry Hardinge (Ed.), **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert: Fourth Earl of Carnarvon 1831-1890**, Cilt II, Oxford University Press, 1925, s.353

¹⁴⁷¹ Hansard, Lord Derby, HL Deb 20 February 1877 vol 232 cc 637-727

¹⁴⁷² Sir Arthur Henry Hardinge (Ed.), **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert: Fourth Earl of Carnarvon 1831-1890**, Cilt II, Oxford University Press, 1925, s.353

¹⁴⁷³ A. Saab, **Relevant Icon: Glodstone, Bulgaria and the Working Classes, 1856-1878**, Cambridge, Mass, 1991, s.231

¹⁴⁷⁴ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s. 140

¹⁴⁷⁵ Cecil, a.g.e., s.140

ordusunun Balkanlar ve Kafkasya'dan harekete geçmesinden bir gün sonra, Mısır'ın Osmanlı-Rus savaşında Osmanlı'ya yardım için asker göndermesini Fransa engellemiştir. İngiltere'ye göre, Fransa çok önemli bir adım atmıştı: Mısır Hıdivini ikna eden Fransız hükümeti, Rusya'ya karşı savaşan Osmanlı'ya asker gönderilmesini Akdeniz'de tamamen yasakladı.¹⁴⁷⁶ Fransa'nın müdahalesiyle Osmanlı kuvvetlerinin yalnızlaştırılmasının güvence altına alındığı aynı gün Londra'da Kabine toplantısı düzenlendi. Boğazların Rus kuvvetleri tarafından tehdit edilmesi halinde, Disraeli, Rusların askeri müdahaleyle ve diplomatik çabalarla durdurulabileceğine inanıyordu. Dışişleri Bakanı ise çok hassas bir dönemde Başbakanın dikkatlice davranmasını, acele etmemesini salık vermişti; sabırlı bir siyaset izlenilirse, İngiltere'nin Rusya'ya karşı savaşa sürüklenmesi engellenebilecekti.¹⁴⁷⁷ Osmanlı-Rus savaşı başladığında Disraeli hükümetinin tepkisi ne olmuştu? Uzun dönemli olaylar zinciri ve muhtemel sonuçları gözetilerek, savaşın başında son derece pasif ve sessiz bir tutum takınıldı. İngiliz Hükümeti ne Osmanlı'yı destekleyecekti ne de Osmanlı'nın yeniden inşa edilmesine yardımcı olacaktı; 1875'ten beri küçük çaplı protestolarla, uyarılarla yetinilen siyasi bir yol en sonunda 'şartlı tarafsızlık' ilanı ile başka bir aşamaya geçecekti.¹⁴⁷⁸ İngiltere Parlamentosu'nda Osmanlı-Rus savaşına muhalif bir Milletvekili, İngiltere'nin son aylardaki faaliyetleriyle Rusya'ya sağladığı önemli destek sayesinde Moskova yönetimini tamamen savaşa cesaretlendirdiğini, ifade etti.¹⁴⁷⁹ Osmanlı yönetiminin İngiliz hükümetince aldatıldığını bir başka Milletvekili de tekrar dile getirdi; İngiltere'nin Osmanlı'nın toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına saygı duymadığını, Ruslarla birlikte ortak raporlar hazırlayacak şekilde konsoloslarına talimat verdiklerini, Babıali'nin arkasından entrikalar çevirdiklerini ve yasadışı yolları takip ettiklerini ileri sürüyordu.¹⁴⁸⁰

İktidarı savunan bir Milletvekili'ne göre, savaşın çıkmasından Babıali sorumluydu; çünkü Babıali'nin kendisine yapılan bütün önerileri, tavsiyeleri, nasihatleri reddettiğine, İngiltere'nin çıkarlarını olumsuzlaştırdığına inanıyordu. Bundan dolayı İngiltere eski konumunu terk ederek, Osmanlı'ya ilişkin bakış açısını ve algısını değiştirmişti.¹⁴⁸¹ Disraeli Hükümeti Rusya ile gizli bir sözleşme yaptı. İngiliz liberal milletvekillerinden Charles Dilke'ye göre, İngiltere hiçbir risk almadan Osmanlı'yı yanlış güvenlik duygusuyla şartlandırdı; en zor anında Osmanlı'nın yardımına

¹⁴⁷⁶ Agatha Ramm and William Ewart Gladstone (Ed.), "Mr. Gladstone to Lord Granville, 73 Harley St, Ap.25.77", **The Political Correspondence of Mr Gladstone and Lord Granville 1876-1886**, Clarendon Press, 1962, s.35

¹⁴⁷⁷ **British Library (BL)**, L. P. Ghosh (ed), "Stanley, Mary Catherine, Countess of Derby (other married name Mary Catherine Gascoyne-Cecil, marchioness of Salisbury) (1824-1900)," **Grande Dame and Politician Mangle; DNB**, 41303, London,

¹⁴⁷⁸ **British Library (BL)**, **The Approaching General Elections, Speeches of Sir W. Harcourt, MP**, Delivered at Southport and Liverpool, Oct. 2nd and Oct. 6th, 1879, London; H.J. Infield, 1879, s.11-12

¹⁴⁷⁹ **Hansard**, Address in Answer to her Majesty's Most Gracious Speech. The Earl of Derby, HL Deb 08 February 1877 vol 232 cc7-57

¹⁴⁸⁰ **Hansard**, HL Deb 08 February 1877, a.g.e.

¹⁴⁸¹ **Hansard**, HL Deb 08 February 1877, a.g.e.

koşacağına dair bir inancı durmaksızın Osmanlı yöneticilerine aşlamıştı. Bir başka Milletvekili ise şunları açıkladı: “İngiltere’de Rusya’nın savaş kararlarını kabul edenler ve onaylayanlar, Osmanlı Devleti’nin düşmanları değil, yıllardır dostları olduğunu ileri süren çevrelerdir.”¹⁴⁸²

Rus kuvvetlerinin Osmanlı’ya karşı saldırıya geçmesinden sevince kapılan İngiliz Hükümet ve muhalefet çevreleri, 30 Mart 1856 Paris Antlaşmasına karşı sorumlu olmadıklarına inanıyorlardı. İngiltere’nin Osmanlı’ya karşı başlatılan savaşı meşru görmesini haklı bulan bir Milletvekili bu hususta şunları söyleyecekti:

Osmanlı Devleti 1856 üçlü anlaşmanın (Tripartite Treaty of 1856) tarafı değildi. İngiltere, Fransa ve Avusturya arasındaki anlaşmaya göre, Osmanlı’ya saldırı olduğunda, bu üç devlet Osmanlı’nın kaderini belirlemekle yükümlüydü, fakat imparatorluğun toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumakla yükümlü değildir. 16 Nisan 1856 Üçlü Sözleşme tarafları İngiltere, Fransa ve Avusturya’ydı; Osmanlı Devleti bu sözleşmeye taraf yapılmamıştı. Bu nedenle, sözleşmenin öznesi olarak toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının korunması meselesinde Osmanlı Devleti, 1856 Antlaşması’na dayanarak Rusya’ya karşı yardım talebinde bulunma hakkına sahip değildir.¹⁴⁸³

Rus Çarı; Osmanlı Hıristiyanlarının kurtuluşu ve yeni bir yönetim mekanizmalarına kavuşmaları uğruna savaşa giriştiğini ilan ettiği zaman, Avrupalı güçlerle yazılı anlaşmalar karşılıklı onaylanmış, diplomatik iletişim sürdürülmüştü. Avrupalı güçlerin ve İngiltere’nin yegâne beklentisi, Rusya’nın, Osmanlı Hıristiyanları arasında devletler oluşturmasının ötesine gitmemesiydi. Osmanlı’nın gücünün kırıldığı bölgelerde yeni devletler oluşturulması planlanmıştı. Bütün Avrupalı güçler bu meselede aşırı dikkatli hareket edecekti. Rusya ile Avrupalı güçler arasında, Rusya’nın Osmanlı Hıristiyanlarını kendi egemenliği altına almasını engelleyecek bağlayıcı nitelikte sözleşmeler savaş öncesinde yapıp onaylanmıştı.¹⁴⁸⁴

İngiltere ve Diğer Güçlerin Tarafsızlık İlanı: İngiltere’nin çelişkili yaklaştığı Rusya ile anlaşarak diplomatik bir başarı kazanılmasında, Derby’nin eşi Bayan Derby’nin etkisi söz konusuydu. Bayan Mary Derby de İngiliz dışişlerinde önemli bir yere sahipti. Muhafazakâr Parti içinde saygın bir konumu vardı. Dışişleri Bakanı’nın eşi olarak, Rusya’ya uzlaşma mesajları gönderiyordu.¹⁴⁸⁵ Rus Büyükelçisi Shuvalov ile son derece sıcak bir ilişki geliştirmişti, Shuvalov’la

¹⁴⁸² **Hansard**, Eastern Affairs-Resolution, Mr. Evelyn Ashley, HC Deb 29 July 1878 vol 242 cc 527-612

¹⁴⁸³ **Hansard**, HC Deb 29 July 1878 . a.g.e.

¹⁴⁸⁴ **Hansard**, Address in Answer to her Majesty’s Most Gracious Speech. The Earl Granville, HL Deb 17 January 1878 vol 237 cc7-58

¹⁴⁸⁵ **BL**, P. Ghosh, “Stanley, Mary Catherine, Countess of Derby (other married name Mary Catherine Gascoyne-Cecil, marchioness of Salisbury) (1824-1900), grande dame and Politician mangu; DNB, 41303, London

dostluklarının arkadaşlıktan öteye gittiğine ve sevgili olduklarına dair söylentiler yayılmıştı. İngiltere'nin en önemli ve en gizli devlet sırları Rus yönetimine sızıyordu. Öyle ki, İstanbul Konferansı'nda Ignatiev, İngiliz bakanlar kurulunun gizli kararlarını gösterdiği zaman, Salisbury şaşırılmıştı. İngilizler Osmanlı-Rus savaşının sonunda yenilmiş bir Osmanlı ve savaşamayacak kadar da ekonomik ve askeri açıdan güçsüz düşmüş bir Rusya'nın ortaya çıkacağını öngörmüşler ve planlarına ona göre yapmışlardı. Savaş başladıktan dört gün sonra, Rusya 28 Nisan 1877'de bir barış teklifini İngiltere'ye iletti. Ama barış için arabuluculuğa soyunmak ve savaşı durdurmaya teşebbüs etmek yerine, uzun süren Kabine toplantısı sonucunda Osmanlı- Rus savaşındaki tarafsızlık konumuna ait ilanının muhafazasına karar verildi.¹⁴⁸⁶ 28 Nisan 1877 kabine toplantısında Cairns, Gelibolu'nun işgalini savunurken, Salisbury, Carnarvon ve diğer bakanlar Hindistan'ın savunulmasında, Mısır'ın ve Girit'in İstanbul'dan daha önemli olduğunu ileri sürmüşlerdi.¹⁴⁸⁷ Kraliçe Victoria ise Başbakan ve bakanlar üzerinde doğrudan bir baskı kurdu.¹⁴⁸⁸ Kabine toplantısında İngiltere'nin Osmanlı-Rus savaşındaki '*şartlı tarafsızlık konumunun*' ilanına karar verildi. Savaş ilerledikçe İngiltere'nin ilan ettiği tarafsızlık konumunu ihlal etmeye zorlanacaktı; ama başka devletlerden gelebilecek her türlü baskıya karşı çıkılmasında inatçı bir siyaset izlenmesinde mutabakat sağlanmıştı.¹⁴⁸⁹

İngiltere'nin tarafsızlık siyaseti 1870-71 Fransa-Alman savaşındaki tarafsızlık siyasetinin aynısıydı. Disraeli kabinesi 1870-71 Alman-Fransız savaşında dönemin başbakanı Gladstone'nun başvurduğu '*tarafsızlık*' önlemlerine benzer bir program etrafında davranıyordu. Olası gelişmeler karşısında savaş bütçesinin artırılma teklifi parlamentonun onayına sunulmuş ve kabul edilmişti.¹⁴⁹⁰ İngiltere ve diğer güçler tarafsız konumlarını ilan etmiştiler. Hatta kullanılan dil bile aynıydı. Örneğin, Avusturya açık şekilde kendi tarafsızlığının koşullu olduğunu ilan etti; ama "*Avusturya'nın çıkarlarını korumada tamamen özgür şekilde eyleme hakkına sahip olduğunu*" ifade etmişti. Bu açıklama tam olarak İngiltere'nin konumunu tanımlıyordu. Osmanlı-Rus düşmanlaşmasında Avusturya, Fransa ve İtalya da tarafsızlığını ilan ettiler. Ama diğer ülkelerden farklı olarak, İngiltere, kendi çıkarlarına zarar verilirse harekete geçmeye karar verdiğini Rusya'ya bildirmişti.¹⁴⁹¹ Böylece, İngiltere barış konusunda Rusya'nın önerisini Osmanlı temsilcilerine iletmedi.¹⁴⁹² Derby '*şartlı tarafsızlık*' siyasetinin ne olduğunu Shuvalov'a bildirmişti: "*Sadece Osmanlı çıkarları söz konusu*

¹⁴⁸⁶ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, S.20

¹⁴⁸⁷ **DP**, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 28 Apr. 1877

¹⁴⁸⁸ P. Kennedy, **The Realities Behind Diplomacy: Background Influences on British External Policy 1865-1980**, Glasgow, 1981, s.66-67

¹⁴⁸⁹ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.21

¹⁴⁹⁰ **Hansard**, Address in Answer to Her Majesty's Most Gracious Speech. Mr Wilbraham Egerton, HC Deb 17 January 1878 vol 237 cc59-153

¹⁴⁹¹ **Hansard**, Address in Answer to her Majesty's Most Gracious Speech. HC Deb 17 January 1878 vol 237 cc59-153

¹⁴⁹² **NA, FO**, 424, vol. 53, Derby-Shuvalov, London, 6 May. 1877

*olduğu sürece, İngiltere savaş karşısında tarafsızlığını korumakta kararlıydı.*¹⁴⁹³ İngiltere'nin çıkarlarına zarar gelmeyecek sahalarda Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının korunması ilkesine son verilmesine karışmayacaklardı. İngiliz Hükümet üyeleri Parlamento üzerinden önceden beri takip ettikleri siyasetlerinin aynı kaldığını, “*koşullu tarafsızlık*” çizgisini sürdürdüklerini kamuoyuna bildirmişlerdi. Parlamentoda bütün milletvekilleri savaş hakkında hükümetin ‘*şartlı tarafsızlık*’ planını tamamen onayladılar. Hükümete muhalif bir milletvekili şunları söylemişti:

Sayın Başbakanımız Osmanlı'nın boğazını sıkarcasına şiddeti teşvik etmiştir. Şiddetin İngiltere'den gelmediği doğrudur; ama Rusya'nın kaba kuvvete başvurma tehdidini aşama aşama işleyen, kotaran ve geliştiren İngiliz Hükümeti'dir. Diğer taraftan da, Babıali'nin İngiltere'den yardım beklemesi hususunda açıklama yapıldı. Hükümetimizin bu faaliyetleri İngiltere'yi uluslararası seviyede güvenilmez kılmış ve yalnızlaştırmıştır. Avrupalı müttefiklerimizin bize olan güveni sarsılmıştır.¹⁴⁹⁴

Muhalif Milletvekiline cevaben Disraeli, yıkıcı bir savaş karşısında ‘koşullu tarafsızlık’ siyasetine sahip olmakla suçlanamayacaklarını, Rusya'nın savaş boyunca İngiltere'nin çıkarlarını büyük bir onurla koruyacağını ve o şartların muhafaza edilmesinin Rus Hükümeti'nin siyaseti olduğunu, açıkladı.¹⁴⁹⁵ Sonraki gün, Rus Dışişleri Bakanı Gorchakov'un savaş ilanına cevaben Derby'nin hazırladığı bir taslak kabul edildi. Bakanlar kurulunda Rusya'nın Süveyş Kanalına doğru harekete geçmesine ya da İstanbul'u işgal etmesine karşı çıkılacağına dair bir karar da onaylandı.¹⁴⁹⁶ Bir gün sora, 2 Mayıs 1877'de ise Kabine üyeleri Balkanlar'da İngiltere'nin izleyeceği siyaset için bir araya geldi. Osmanlı Hristiyanlarının yaşadığı bölgelerde İngiliz temsilcilerin isyancılar adına davranılması yönünde bir eğilim oluştu. Kabine üyeleri isyancılara ‘*yerel özgürlük hareketi*’ diyordu. İsyancıların oluşturacağı devlet aygıtlarının belirlenmesi ve gerekirse o aygıtlar adına hareket edilmesi üstü kapalı bir şekilde kabul edilmişti. Balkanlarda İngiltere'nin üstleneceği rolle uyumlu olacak şekilde Avrupalı güçlerle birlikte davranılacaktı.¹⁴⁹⁷

4.2. Özel ve Genel menfaatlerin Sınıflandırılmasına Bağlı Muhtemel Ortaklıklar

İngiltere Maliye Bakanı kendi ülke çıkarlarını iki gruba ayırmıştı: Birinci gruptaki çıkarlar için tek başına hareket edecekti; ikinci gruptaki menfaatler hususunda da diğer devletlerle işbirliği içinde

¹⁴⁹³ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Count Schouvaloff Foreign Office, May 6, 1877.

¹⁴⁹⁴ Hansard, Address in Answer to her Majesty's Most Gracious Speech. The Earl of Beaconsfield, HL Deb 17 January 1878 vol 237 cc7-58

¹⁴⁹⁵ Hansard, , HL Deb 17 January 1878, a.g.e.

¹⁴⁹⁶ NA, FO, 424, vol. 53, Derby-Shuvalov, London, 6 May. 1877

¹⁴⁹⁷ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.21

davranılacaktı. Avrupalı güçlerle ortak olan menfaatlerde kendini öne çıkartmayacaktı. Ortak çıkarların savunulmasında ve korunmasında Avrupalı güçlerin yardımına bel bağlanacaktı. Osmanlı-Rus savaşının mümkün olduğunca yayılmaması, iki gücün arasında tutulması ve başka güçleri de içine çekmemesi yönünde davranılacaktı. Maliye Bakanı, “İngiltere’nin müdahalesi ümit edelim ki savaşın bölgesel olmaktan çıkıp geniş bir alana yayılmasına neden olmayacak” diyordu.¹⁴⁹⁸ 5 Mayıs 1877 kabine toplantısında Süveyş Kanalı ve İstanbul’la ilgili şartlara Rusya’nın İran Körfezi’nden uzak durma talebi de ilave edilmişti.¹⁴⁹⁹ Parlamento büyük bir çoğunlukla Kabinenin Osmanlı-Rus savaşını onayladı. İngiltere’nin dört noktayla ilgili stratejik çıkarları 6 Mayıs’ta Derby tarafından Rusya’ya tekrar bildirildi. İstanbul, Çanakkale Boğazları, Mısır ve İran Körfezi; dört noktayı oluşturuyordu.¹⁵⁰⁰ Belirlenen kırmızı çizgilerin Rusya tarafından çiğnenmesi halinde, savaş karşısında takınılan tarafsız tutumdan vazgeçilebilecekti.¹⁵⁰¹ Shuvalov’un cevabında İngiltere’nin isteklerinin kabul edildiği, fakat Boğazlardan geçişler meselesinde bazı değişikliklerin yapılması gerektiği belirtilmişti.¹⁵⁰²

Rus-Osmanlı savaşının çıkması ve Boğazlar konusunda Rus korkusunun tekrar doğması İngiltere’nin her kesiminde bir sessizliğe yol açtı.¹⁵⁰³ Doğu meselesi liberalleri de bölmüştü. Rus-Osmanlı savaşını takiben, eski Rus korkusu ülke çapında tekrar hortlarken, kamuoyunda Osmanlılara dönük hoşnutsuz hava dağılıyordu. Ana muhalefet partisinde bölünmeyi engellemek amacıyla, Gladstone tavrını ve üslubunu yumuşattı. 7 Mayıs 1877’de yaptığı parlamento konuşması uzun süre yankısını sürdürecekti. Kırım Savaşı’nda Maliye Bakanı olduğu günlere vurgu yaparak günah işlediğini, sadece Bulgaristan’da değil, başka tarihlerde de Hıristiyanların katledildiğini ileri sürerek yaşananlardan kendisinin de sorumlu olduğunu ilan etmişti. Sanki günahlarını itiraf ediyormuş gibi yaparak, kamuoyunu Osmanlı Hıristiyanlarını ve Rus saldırısını desteklemeye teşvik ediyordu. Ruslar da olsa, Hıristiyanlara yapılan yardımların, verilen desteklerin bütün Hıristiyanlık dünyasının hayrına olduğuna inanıyordu. İngiltere’nin çıkarlarıyla sadece İstanbul, Boğazlar ve Süveyş Kanalı’nın anlaşılamayacağını, Hindistan’a kadar uzanan bütün limanlar ve bölgeler de kendi menfaatleri arasında sayılacağını söylemişti. İngiliz menfaatleriyle Hıristiyanların menfaatlerinin çakiştığını, aynı şey olduğunu, ama “milli menfaatler” terimiyle bu çıkarların dışlandığını ileri sürüyordu.¹⁵⁰⁴ Moral ilkeler adına Gladstone, Balkanların Ruslarca işgal edilmesini kabul etmeye

¹⁴⁹⁸ **Hansard**, Address in Answer to her Majesty’s Most Gracious Speech. The Marquess of Hartington, HC Deb 17 January 1878 vol 237 cc59-153

¹⁴⁹⁹ **NA, FO**, 424, vol. 53, Derby-Shuvalov, London, 6 May. 1877

¹⁵⁰⁰ **Hansard**, Address in Answer to her Majesty’s Most Gracious Speech. Mr. Wilbraham Egerton HC Deb 17 January 1878 vol 237 cc59-153

¹⁵⁰¹ **NA, FO**, 424, vol. 53, Derby-Shuvalov, London, 6 May. 1877

¹⁵⁰² 8 May 1877, **DD**, s.399

¹⁵⁰³ **DP**, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 17 May 1877; 15 May 1877, **DD**, s.400-1

¹⁵⁰⁴ **Hansard**, HC Deb 07 May 1877 vol 234 cc366-476

hazırdı. Hükümetin Rus saldırısını onaylayan siyasetini muhalefet de destekliyordu. Liberal Partide çoğunluk, Muhafazakâr parti kökenli hükümetin Osmanlı siyasetine onay vermişti.¹⁵⁰⁵ Osmanlı'nın dağılmasına bağlı beklentilerin gerçekleşeceğinden emin olan Gladstone, Babıali'nin ölüm-kalım savaşı verdiği şartlarda kendilerine ve başka ülkelere nasıl baktığını şöyle açıklıyordu:

Topraklarımıza yeni yerlerin katılması her zaman masum bir gelişmedir. Bazen kan dökülmeden bu gerçekleşebilir, bazen kan dökülerek. Ama bu olaydan biz sorumlu değiliz; bizim egemenliğimiz altına gelebilme bilgeliğini düşünemeyecek kadar aptal olanlardır sorumluluk sahibi. Tanrı bize yüksek bir karakter bahşetmiştir, soylu bir bencilliğimiz vardır, bükülmez bir bütünlüğe sahibiz. Ama bu özelliklerimizi diğer ulusların tanınması zaman alıyor; bizim de Âdemoğullarına uygulanabilecek kaba yasalara maruz kalacağımızı düşünmeleri, onların aptallıklarındandır.¹⁵⁰⁶

Savaşın ilerlediği şartlarda İngiltere'nin savunmakla yükümlü olduğu olgular sınıflandırılmıştı: Süveyş Kanalı üzerinden Doğu'yla Batı arasında ulaşımın kesintiye uğramaması önemliydi. Kanalı kuşatma altına almak dünya ticaretine bir tehdit olarak değerlendirilecekti. Avrupalı ulusların Mısır'da finansal menfaatleri can alıcı önemdeydi. Bu ülkeye bir saldırı, ya da geçici işgal tarafsız güçlerce savaş ilanı sayılacaktı.¹⁵⁰⁷ İstanbul'un ticari, siyasi ve askeri bir önemi vardı. İngiltere aşırı önemseydiği bu şehrin bir başka gücün eline geçmesine kayıtsız kalmayacaktı; İstanbul ve Çanakkale boğazlarıyla ilgili kuralların değiştirilmeye çalışılmasına da karşıydı.¹⁵⁰⁸ İngiltere; Rus ordusunun İstanbul üzerine yürümeye kalkışması halinde, İngiliz kamuoyunun seyirci kalamayacağını Rus Dışişleri Bakanı'na iletmişti.¹⁵⁰⁹ Rus kuvvetleri İstanbul'u işgal etmeye kalkışırsa, İngilizler şehri savunmak maksadıyla Avusturya ile müttefik olmaya çalışacaklardı. Avusturya'yı harekete geçirebilirlerse, muhtemel bir savaşta zayıf düşmüş Rusya'nın henüz bir savaşta yıpranmamış İngiltere ile baş etme şansı kalmayacaktı.¹⁵¹⁰ Boğazlar bütün güçlerin ortak genel menfaatlerini temsil ediyordu. Rus yönetimi Boğazlarda bütün Avrupalı devletlerin gözü olduğunu biliyordu; sadece kendi denetimine bırakılmasına izin verilmeyeceğinin farkındaydı. Ayrıca, Boğazlardan serbest geçiş hakkına sahip olursa, Karadeniz donanmasıyla Akdeniz'de üstünlük kurmaya çalışabilirdi; fakat buna İngiltere ve Fransa'nın razı olması imkânsızdı.¹⁵¹¹ 14 Mayıs 1877'de Fransız Hükümeti Berlin'de Avrupalı devletler temsilcilerinin katıldığı toplantıda Rusya'nın sunduğu savaş sonrası Osmanlı'yı yeniden düzenleme önergesini onaylamaya hazır olduğunu açıkladı.¹⁵¹²

¹⁵⁰⁵ DP, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 17 May 1877; 15 May 1877, DD, s.400-1

¹⁵⁰⁶ Hansard, HC Deb 07 May 1877 vol 234 cc366-476

¹⁵⁰⁷ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Count Schouvaloff Foreign Office, May 6, 1877.

¹⁵⁰⁸ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Count Schouvaloff, Foreign Office, May 6, 1877.

¹⁵⁰⁹ NA, FO, 424/64 The Earl of Derby to Lord A. Loftus (No. 204. Confidential) Foreign Office, May 23, 1877

¹⁵¹⁰ Gwendolen Ccecil (Ed.), "To Lord Lytton, May 18, 1877", **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s. s.143

¹⁵¹¹ NA, FO, 424/64, Sir A. Buchanan to the Earl of Derby. (No.504.Secret) Vienna, June 11,1877

¹⁵¹² NA, FO, 424/ 41 Part III. Mr. Adams to the Earl of Derby. Paris, May 14, 1876.

Viyana'da 30 Nisan 1877'de İngiliz ve Avusturyalı temsilcileri arasında başlatılan pazarlık görüşmeleri, 16 Mayıs 1877'de sonuçlanmak üzereydi; İngiltere, Avusturya Monarşisine askeri bir müttefiklik teklif ediyordu.¹⁵¹³ Viyana ile pazarlıkların yavaş gitmesini Derby farklı menfaatlere yoruyordu. Tuna'da büyük bir değişiklik yapılmadığı sürece, Avusturya-Macaristan, Rusya'ya sınırsız destek verebilirdi. Avusturya için birinci derecede olan Bosna ve Hersek, İngiltere için ikinci sıradaydı.¹⁵¹⁴ Eğer çıkarlarına zarar gelirse, İngiltere gibi Avusturya da Rusya'nın durdurulması için savaşa müdahale etmekten yanaydı. 16 Nisan 1856 Antlaşması İngiltere, Fransa ve Avusturya'ya Osmanlı topraklarının işgal edilmesine karşı çıkma hakkı veriyordu. 30 Mart 1856 Antlaşması ise imza atan devletlere Babıali ile Rusya arasında arabuluculuk yapma hakkını veriyordu.¹⁵¹⁵ Hiçbir Avrupa devleti Doğu'da mevcut statükonun muhafaza edilmesinden yana değildi; bu nedenle onun bozulmasını engellemeye kalkışmayacaklardı. Fakat savaşın sonuçlarının bazı tehlikeleri üretmesinden endişeliydiler; bunları etkisizleştirmek Avrupalı devletlerin ortak gücüne bağlı olacaktı. Osmanlı-Rus Savaşı'nın seyrine göre İngiltere ve Avusturya'nın nasıl hareket edeceğini, hangi stratejiyi izleyeceğini ve nasıl davranacaklarını, savaş öncesi bu iki ülke yetkilileri ayrıntılı olarak tespit etmiş ve planlamıştı. Kont Andrassy İngiliz Dışişleri Bakanı Derby'ye, Avusturya olarak diğer Avrupalı devletlerle ve İngiltere'yle birlikte Osmanlı-Rus savaşını cesaretlendirmek için faaliyetlerde bulduklarını yazacaktı: *"Hep birlikte Rusya'nın Osmanlı'yla savaşını teşvik ettiğimizden, Osmanlı'nın Rusya tarafından işgalini Casus Belli ilan etmediğimizden ve Osmanlı adına müdahale etmeyeceğimizi açıkladığımızdan dolayı Rusya'yı savaşta sınırlandırmamalıyız; Rusya'nın Osmanlı Devleti'ni yenmesine müsaade etmeliyiz."*¹⁵¹⁶

Her devlet gibi onlar da Osmanlı'nın Rus ordusu karşısında tamamen yenilmesinden yana siyaset izleyeceklerini ifade ediyordu. Derby'ye savaşın sonuçlarından doğacak olaylara odaklanma stratejisi izlediklerini açıklayacaktı: *"Böyle bir savaşın sonuçları Avrupalı devletlerin çıkarlarını etkileyecektir; o nedenle bütün faaliyetlerimizi savaşın sonunda yapılacak düzenlemelere harcamalıyız. Savaşın farklı sonuçları olabileceğinden, planlamalar da her bir sonuca göre yapılmalıdır; tek bir planın bütün sonuçlara uyarlanması mümkün değildir."*¹⁵¹⁷

Osmanlı ordusu yenilmezse, nasıl bir siyaset izlenmeliydi? Bu soruya da şöyle bir açıklama yapıyordu:

¹⁵¹³ 16 May 1877, **DD**, s.401

¹⁵¹⁴ 23 May 1877, **DD**, s.402

¹⁵¹⁵ **NA, FO**, 424/64 Count Andrassy to Count Beust (Communicated to the Earl of Derby by Count Beust June 1) Vienna, May 29, 1877

¹⁵¹⁶ **NA, FO**, 424/64, a.g.e.

¹⁵¹⁷ **NA, FO**, 424/64, a.g.e.

Eğer Osmanlı savaşta yenilmez de Avrupa topraklarını korursa, planımızı bu sonuca göre düzenlemeliyiz; eğer Rusya savaşta zaferle çıkmasına rağmen, Osmanlı Devleti halen ayakta kalırsa ve askeri olarak tam yenilgiye uğratılamazsa, planımızı bu kez bu duruma göre ayarlamalıyız. Eğer savaş Osmanlı'nın tamamen çökmesine yol açarsa, planımızı çökmenin sonuçlarına göre yapmalı ve harekete geçmeliyiz.¹⁵¹⁸

Birçok ihtimalin göz önüne alınması zorunluydu; mevcut şartlar altında stratejilerine genel bir programla devam etmenin en faydalı yol olduğundan emindiler. Genel strateji, ortaya çıkacak gelişmelere göre özelleştirilecekti. İngiltere'nin Rusya ve Avusturya ile paylaştığı genel program içinde nelerin kabul edilebileceği ve nelerin edilmeyeceği daha ayrıntılı belirtilmişti. Antlaşmaya imza atmış devletler Paris Antlaşması'nın tamamen değişmesini onayladıkları halde, gelişmelerdeki belirsizliklerden dolayı sözleşmenin temel hükümlerine bağlılıklarını sürdürmek niyetiyle siyaset yapacaklardı. İngiltere ve Avusturya Rusya'nın savaş sonrası planlarına karşı çıkıyordu.¹⁵¹⁹

Osmanlı-Rus Barış İhtimali Karşısında İngiliz Siyaseti: Avusturya ile İngiltere arasında pazarlıklar sürerken, 30 Mayıs'ta Rusya'nın İngiltere'yi rahatlatmaya dönük bir mesajı Derby'ye ulaşmıştı. Gorchakov; Süveyş Kanalı'ndan, Hindistan'a uzanan yollardan uzak duracaklarını ve Çar'ın İstanbul'u işgal etme niyetinin kesinlikle olmadığını bildirdi.¹⁵²⁰ Bu mesajdan bir gün sonra da İngiltere'nin teklifine cevap Viyana'dan gelmişti.¹⁵²¹ Andrassy; acele etmenin gereksizliğinden, Rus-Osmanlı savaşında Rusların savaşı kazanmasına besledikleri güven ve inançtan söz ediyordu. Avusturya-Macaristan'ın savaşa girmesini gerektirecek yedi noktaya değinilmişti; bunların arasında Rusların İstanbul'a girmesi ve Balkanlarda Slav olmayanların zararına geniş bir Slav devletinin kurulması da vardı. 2 Haziran 1877'de Londra Kabine toplantısında Avusturya'nın taleplerinden tatmin olunduğu açıklandı.¹⁵²² Avusturya ile yapılan anlaşmaya İtalya ve Yunanistan'ın da dâhil edilmesi arzulanıyordu.¹⁵²³ Sırbistan'ın tersine, Pan-Slavcı emellerden uzak olduğu için, müttefiklik hususunda Yunanistan'a daha sempatiyle bakılıyordu. Layard'ın raporuna göre İstanbul Ortodoks temsilcisi Rus saldırısını kınamıştı bile; Sultan'a destek çağrısında bulunmuştu.¹⁵²⁴ Yunanistan'la

¹⁵¹⁸ NA, FO, 424/64, a.g.e.

¹⁵¹⁹ NA, FO, 424/64 Count Andrassy to Count Beust (Communicated to the Earl of Derby by Count Beust June 1) Vienna, May 29, 1877

¹⁵²⁰ Sir Arthur Henry Hardinge (ed), **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert: Fourth Earl of Carnarvon 1831-1890**, Cilt II, Oxford University Press, 1925, s.356

¹⁵²¹ 1 Jun 1877, DD, s.404

¹⁵²² 2 Jun 1877, DD, s.404-5

¹⁵²³ RA(M), H 14/55, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 2 Jun 1877; RA(M), H 14/62, 4 Jun 1877

¹⁵²⁴ NA, FO, 424, vol. 53, Layard-Derby, Therapia, 27 May 1877

askeri bir müttefik anlaşması önermekle Disraeli, aynı zamanda Kraliyet aile çevresini de hesaba katmıştı. Galler Prensi'nin eşi Prenses Alexandra, Yunan Kralı George'un kız kardeşiydi.¹⁵²⁵

Rus yönetimi Osmanlı Devleti'nin yenilmesinden sonraki barış şartlarının Avrupalı devletlerle birlikte belirleneceği güvencesini vermişti.¹⁵²⁶ 8 Haziran 1877'de Shuvalov, Rusya'dan bazı belgelerle Londra'ya döndü. Gorchakov Süveyş Kanalı'nı ve Pers Körfezi'ni tehlikeye atmayacaklarını, İstanbul'u da işgale kalkışmayacaklarını resmi olarak İngilizlere bildirdi. Öte yandan, İstanbul'a geçici de olsa girme ihtimalini yalanlamamış, Boğazların statüsüne vurgu yapmamıştı. Savaşın durması ancak Osmanlı'nın Rus taleplerini kabul etmesi halinde mümkündü: Osmanlı karakolları olmaksızın Balkan dağlarına kadar uzanan bir Bulgar devletinin yaratılması; Sırbistan'ın ve Karadağ'ın topraklarının genişlemesi; Besarabya'nın Ruslara geri verilmesi; Dobruca'da Romanya'ya tazminat ödenmesi ve Avusturya-Macaristan'a Bosna ve Hersek'in bir kısmının devredilmesi, Rusya'nın şartları arasındaydı.¹⁵²⁷ Rusya pazarlıklarda bazı tavizler kopartmak amacıyla Boğazların işgal edilmeme ihtimaline tam bir açıklık getirmekten kaçınıyordu. Osmanlı isterse, Rusya ile şimdi bile barış yapabiliirdi.¹⁵²⁸ Kabul edilemeyecek olarak gördükleri hadiseler şunlardı: Balkanlarda Hristiyanlar üzerinde tek bir Hristiyan devletin hamilik yapması; savaşın sonuçlarının düzenlenmesinde garantör devletlerin dâhil olamaması. Daha ayrıntılı olarak şunları da kabul etmeyeceklerdi: Tuna boylarına Rusya'nın hâkim olması; Romanya'nın Rusya'ya bağımlı hale getirilmesi; İstanbul'un Rusya tarafından işgal edilmesi; Ege'ye uzanan Geniş bir Slav devletin oluşturulması... Savaş öncesi belirlenen bu maddeler, savaş sonunda da geçerliliğini koruyacaktı.¹⁵²⁹ Bu genel çerçevenin ayrıntılı şekilde ortaya konulmasına bağlı olarak İngiltere kendi çıkarlarının Avusturya'nın çıkarlarıyla doğal bir uyumluluk içinde olduğunu kabul ediyordu. Savaş sonrası önerilen Rus planlarını kabul etmeleri imkansızdı.¹⁵³⁰

8 Haziran'da Rus Dışişleri Bakanı Gorchakov, Osmanlı'yla barış görüşmelerinde İngiltere'ye aracılık rolü önermişti.¹⁵³¹ Rus yönetimi önceki barış teklifinde bazı tavizlere gitmişti. İngiltere Viyana büyükelçisi Londra'ya çektiği telgrafta, "Avusturya hükümeti *Rus hükümetinin teklif ettiği barış şartlarında bazı yumuşamalar yapabileceğini, Hristiyanlarla ilgili bazı tavizleri verebileceğini*

¹⁵²⁵ **HP**, B/XVI/B/25, Corry-Beaconsfield, London, 23 May 1877; **HP**, B/XVI/B/27, Corry-Beaconsfield, London, 23 May 1877

¹⁵²⁶ **NA, FO**, 424/64, Lord A. Loftus to the Earl of Derby. (No. 275. Confidential.) St. Petersburg, May 27, 1877

¹⁵²⁷ **NA, FO**, 424, vol. 5, Gorchakov-Shuvalov, St. Petersburg, 18/30 May 1877

¹⁵²⁸ Gwendolen Cecil (Ed.), "Lord Salisbury To Lord Lytton, May 18, 1877", **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library s.143

¹⁵²⁹ **NA, FO**, 424/64, a.g.e.

¹⁵³⁰ **NA, FO**, 424/64, The Earl of Derby to Count Beust. (Confidential) Foreign Office, June 2, 1877

¹⁵³¹ **NA, FO**, 424, vol. 5, Gorchakov-Shuvalov, St. Petersburg, 18/30 May 1877

ileri sürüyor” diye yazıyordu.¹⁵³² Osmanlı barış teklifiyle alakalı haberi Avusturya Büyükelçisi’nden aldığı halde, haberin ne kadar doğru olduğundan emin değildi. Çünkü Babıali’de hâkim olan inanca göre, Rusya kesin bir zafer kazanmadığı sürece barış yapmaya yanaşmayacaktı.¹⁵³³ Avusturya temsilcisinden sonra devreye giren Almanya Büyükelçisi Prens Rouss Babıali’ye sunulacak barış şartlarını bile belirtti. Savaş başlarken Rusya’nın sürdürdüğü şartlardan oldukça yumuşatılmış farklı talepler söz konusuydu. Rusya’nın Batum limanlarını almasını ve Boğazlardan Akdeniz’e savaş gemilerini çıkartma haklarına sahip olmasını istiyordu. Bu durumun İngiltere’yi etkilemeyeceği ileri sürülüyordu. Rusya, Bulgaristan’ı işgal etmekte ısrarcı olmayacaktı; ama Hristiyanlar için daha iyi reformların düzenlenmesini talep edecekti. Büyük bir Bulgar Devleti planından vazgeçmişti.¹⁵³⁴ Rusya savaşa son vermekte samimi olduğunu göstermek amacıyla bir önceki taleplerinden aşırı tavizlerde bulunuyordu. Osmanlı’nın kabul etmekte zorlanmayacağı bir formül önermişti. İngiltere Viyana Büyükelçisi hafifletilmiş Rus koşullarını Derby’ye gönderdi: “Rusya’nın barış şartları arasında toprak talebi olarak Besarabya’nın bir kısmı ve Batum’un geri alınması var sadece. Prens Gorchakov’un savaştaki esas amacı 1856 Paris Antlaşması’nın Rusya’yı aşağılayan etkisine son vermektir.”¹⁵³⁵ Rus yönetimi İngiltere’nin Boğazlar, İstanbul ve Ege’ye uzanan büyük bir Bulgaristan konusunda taviz vermeyeceğini görmeye başlamış, savaşı uzatmadan Osmanlı’yla tekrar anlaşmaya kalkışmıştı. Derby Rus barış planları hakkında Babıali’nin uyarılmaması için yine Layard’ı sertçe uyarıyordu: “Kont Shuvalov Balkanları geçmeyi düşünmediklerini ve bu nedenle barış yapmak istediklerini tekrar bana iletmiştir. İngiliz hükümeti bu mesele hakkında Babıali’ye hiçbir şey açıklamamanı ve barışla ilgili bir destek veya öneri sunmamanı talep ediyor.”¹⁵³⁶ Rusya’nın barış şartları arasında toprak talebi olarak Besarabya’nın bir kısmı ve Batum’un geri alınması vardı sadece. Prens Gorchakov’un savaştaki esas amacı 1856 Paris Antlaşması’nın Rusya’yı aşağılayan etkisine son vermektir.¹⁵³⁷ İngiltere, Fransa ve Avusturya gibi, yasal olarak Osmanlı’nın içişlerine müdahale etme hakkına o da sahip olmak istiyordu. Layard, önceki taleplerinden aşırı taviz vermiş Rus barış teklifini Babıali’den gizli tuttu; Disraeli kabinesinin savaşın devamını isteyen siyaseti doğrultusunda davranıyordu.¹⁵³⁸ İngilizler ne olursa olsun bu barış şartlarını da Babıali’den gizli tutmakta kararlıydı. Rus temsilcileri barış şartlarının bir kopyasını da Sultan II. Abdülhamid’e ulaştırılsın diye İngiltere İstanbul büyükelçisi Layard’a teslim ettiler. Layard’ın Babıali’yle görüşmesini bekleyen Rus yönetimi, Büyükelçi’den tatmin edici bir mesaj alamadı. Bu tabloyu Layard şöyle dile getirecekti: “Rus Büyükelçisi Babıali’ye iletilmesi için bize sunduğu barış şartlarının akıbetini sordu. Balkanları geçmek amacıyla olmadıklarını, savaşı sona erdirmek

¹⁵³² NA, FO, 424/64 Sir A. Buchanan to the Earl of Derby. Vienna, June 13, 1877

¹⁵³³ NA, FO, 424/64, a.g.e.

¹⁵³⁴ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby.(No. 559. Very Confidential.) Therapia, June 11,1877

¹⁵³⁵ NA, FO, 424/64, Sir A. Buchanan to the Earl of Derby (Confidential.) Vienna, June 21, 1877

¹⁵³⁶ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Mr. Layard. (No.233. Confidential) Foreign Office, June 23, 1877

¹⁵³⁷ NA, FO, 424/64, Sir A. Buchanan to the Earl of Derby (Confidential.) Vienna, June 21, 1877

¹⁵³⁸ RA(M), H 14/115, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 30 Jun. 1877; 30 Jun. 1877, DD, s.413-14

niyetiyle hareket ettiklerini tekrar bildirdi. Ben de ona, İstanbul kuşatılmadığı sürece, Babıali'nin barışa yanaşmayacağını açıkladım.”¹⁵³⁹

Osmanlı'nın barış masasına taviz verecek şekilde oturması için İstanbul'un mutlaka tehdit altında olması gerektiğine dair bir anlayış Rus yönetimine kabul ettirilmişti. İngiltere Viyana Büyükelçisi, “Rusya ve Avusturya'nın bildirdiğine göre, Rusya eğer İstanbul'u işgale kalkışmazsa, Babıali barış şartlarını kabul etmeyecektir” diye yazıyordu.¹⁵⁴⁰ İngiliz Viyana Büyükelçisi; “Derby'le yüz yüze görüştüktan sonra, Kont Shuvalov, Babıali'nin barış görüşmelerine ancak kesin bir yenilgi aldıktan sonra yanaşacağına ikna oldu” diyordu.¹⁵⁴¹ Disraeli, İstanbul'un Rus kuvvetlerince kuşatılacağı ana kadar savaşın kesin süreceğinden emin bir mesajı Derby'ye göndermişti: “Artık İstanbul'un Ruslarca işgalini arzu etmeyen İngiltere ve Avusturya'nın barış şartlarını beklemesi mümkün olabilecektir.”¹⁵⁴²

Saffet Paşa; İngiliz Büyükelçisi Layard'a Rusya'nın Osmanlı'yla barış yapmak istediğine dair söylentiler duyduğunu, bu barış yapma söylentilerinin doğru olup olmadığını sorduğu zaman, Layard işin gerçeğini açığa vurmaktan kaçındı. Layard bu konuyla ilgili olarak Derby'ye çektiği telgrafta, Saffet Paşa'ya öyle bir bilgiye sahip olmadığını, habere ait kaynağın bulunamadığını ve yalan bir söylenti olarak piyasada dolaştığını söylediğini yazıyordu.¹⁵⁴³

Layard'ın Londra'ya gönderdiği mesajda, “Almanya savaş yanlısı olmadığını ve savaşın önlenmesi gerektiğini iletmişti. Almanya önümüzdeki haftalarda Rusya ile Osmanlı'yı barıştırmak için devreye gireceğe benziyor” diye yazacaktı. Disraeli kabinesi; Rus teklifini diplomatik pazarlıklarda belirsiz bir sürece maruz bırakarak, iki devlet arasındaki bir savaşı sonlandıracak önlemlere başvurmuyacaktı; Gorchakov'un barış mesajından ve Almanya'ya bağlı olarak Viyana'nın arabuluculuğa soyunmasını bildiren haberdan sonra Disraeli, Viyana ile askeri bir müttefikliğe daha olumlu bakıyordu.¹⁵⁴⁴

Rusya'ya aracılık yapan Almanya'nın savaşı durdurması ancak Viyana üzerinden mümkün olabilirdi. Disraeli kabinesi Bismarck'ın elinden arabuluculuk silahını alacak bir teklifi Avusturya Hükümeti'ne yapacaktı. Rusların, Tuna'yı geçmesinin kesinleşmesi halinde Sırbistan ve Karadağ'ı

¹⁵³⁹ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Lord A. Loftus (Nr.250. Most Confidential.) Foreign Office, June 18, 1877

¹⁵⁴⁰ NA, FO, 424/64, Sir A. Buchanan to the Earl of Derby. (Confidential.) Vienna, June 16,1877

¹⁵⁴¹ NA, FO, 424/64, Lord A. Loftus to the Earl of Derby. (Nr.329. Most Confidential.) St. Petersburg, June 20, 1877

¹⁵⁴² NA, FO, 424/64, Sir A. Buchanan to the Earl of Derby. (Confidential.) Vienna, June 16,1877

¹⁵⁴³ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby. (Nr. 559. Very Confidential.) Therapia, June 11,1877

¹⁵⁴⁴ NA, FO, Nr.559, a.g.e.

Avusturya devletine teslim edeceği bir teklifi yaptı; İngiltere de İstanbul'a girecekti.¹⁵⁴⁵ İngilizler bu teklifleriyle Avusturya'yı barış görüşmelerinden geri çekmeyi ve böylece Almanya'nın barışla alakalı diplomatik çabalarını sonuçsuz bırakmayı amaçlamıştı. Avusturya'nın barış hususunda Almanya ile birlikte davranmasından rahatsız olan İngiltere, gündeme Viyana'nın korkularını sömürecek bir konu daha getirmişti. İstanbul'un ve Boğazların Rusya tarafından işgal edileceği kesinmiş gibi bir hava yaratan Derby, "*Rusya İstanbul'u işgal ederse oradan çıkması için kendi kamuoyunu ikna etmek zorunda kalacaktır. Avusturya hükümeti Rusya'nın İstanbul'u işgal etmesine taraftar mıdır?*"¹⁵⁴⁶ diyerek Viyana'ya savaşın sürmesinden yana olduğuna dair gizli anlam yüklü başka bir mesaj verecekti. Benzer şekilde Rusya'yı da barış görüşmelerinden soğutmak niyetindeydiler. Rusların Osmanlı'yla barış talebini gündeme getirmesinde İngilizlerin tek bir Bulgaristan'ı kabul etmemesi de etkili olmuştu. Bunun üzerine, İngiliz Kabinesi ikiye bölünmüş bir Bulgaristan ısrarından vazgeçildiğini Ruslara bildirecekti. Derby, Viyana Büyükelçisi'ne, "*Gorchakov; İngiltere'ye ait olan Bulgaristan'ın ikiye bölünme planına sıcak bakmıyor. Ama Osmanlı ordusu tam yenilmedikçe, Rusya'nın barış şartlarının görüşülmesinin imkânsız olduğunu Shuvalov'a ilettim*" diye yazacaktı.¹⁵⁴⁷ Osmanlı'nın tamamen yenilmesi halinde İngilizler tek bir Bulgaristan hususunda Ruslarla pazarlık yapabileceği mesajını veriyordu. Derby; Almanya'nın arabuluculuk yaptığı barış süreciyle ilgili Layard'a gönderdiği mesajda, Rus Büyükelçisi'nin barış şartları hakkında İngiltere'yi de bilgilendirdiğini yazıyordu. Derby Rus Çarı'nın savaşa başlarken öne sürdüğü barış koşullarını biraz yumuşatarak yeni barış talepleriymiş gibi tekrar gündeme getirdi:

1. Avrupalı devletler garantörlüğünde bir Bulgar devleti; 2. Karadağ ve Sırbistan'a yeni topraklar ilave edilmesi; 3. Bosna ve Hersek'in iç koşullarına uyacak bir bürokrasi inşa edilmesi; 4. Romanya'nın bağımsızlığının ele alınması ve ortak bir anlaşmayla belirlenmesi. Osmanlı bu şartları kabul ederse, Rus Çarı savaşa son verecek.¹⁵⁴⁸

İngiltere Dışişleri Bakanı'yla İstanbul Büyükelçisi arasında geçen yazışmalarda Osmanlı'nın Almanya'nın arabuluculuk yapmak istediği barış teklifinden haberdar edilmemesi ve savaşa devam etmesi yönünde teşvik edilmesi kararlaştırıldı. Derby'nin Büyükelçisine gönderdiği talimatta Rus barış teklifinin Babıali'ye bildirmenin çok tehlikeli olduğunu, gizli tutulmazsa Saray'da savaşıma karşı olan kesimlerin Ruslarla görüşerek İngiltere'nin çıkarlarına zarar vereceğini, Rus ordusunun İstanbul kapılarına dayanmadıkça, hiçbir Osmanlı Bakanının Rusya'nın barış şartlarıyla pazarlık yapmaya başlayacak cesarete sahip olmaması gerektiğini, yazmaktaydı.¹⁵⁴⁹

¹⁵⁴⁵ RA(M), H 14/74, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 10 Jun. 1877

¹⁵⁴⁶ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Sir A. Buchanan. (Nr. 204. Most Confidential.) Foreign Office, June 13, 1877

¹⁵⁴⁷ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Sir A. Buchanan (Nr. 204. Most Confidential.) Foreign Office, June 13, 1877

¹⁵⁴⁸ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Mr. Layard. (Most Confidential.) Foreign Office, June 12, 1877.

¹⁵⁴⁹ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby. (Most Confidential.) Therapia, June 13, 1877

İngilizlere göre Ruslar İstanbul'u kuşatmalıydı. Derby'nin bir başka telgrafta açığa vurduğu gibi, Babıali'nin danışmanları Sultan II. Abdülhamid'e Osmanlı'nın Ruslara karşı savunulmasında İngiltere'nin hazır olduğunu anlattıkları sürece, İstanbul'da İngiltere'nin nüfuzu doğal olarak çok büyük kalmaya ve Osmanlı'yı Rusya'ya karşı savaşması için yönlendirmeye devam edecekti. Derby telgrafını, “*Osmanlı ordusu kesin bir yenilgi alıncaya kadar, Babıali barış görüşmelerini teklif etmeyecektir*” diye bitirecekti.¹⁵⁵⁰ Rus barış teklifi Londra'ya gelen Midhat Paşa'dan da saklanmıştı. 12 Haziran'da Midhat Paşayla görüşen Disraeli izlenimlerini şöyle ifade ediyordu:

Midhat Paşa'yla görüştim. İnsan üzerinde son derece kararlı, inatçı ve acımasız olduğuna dair bir izlenim bırakıyor. İstanbul'da yaşayan insanların yoz ve güvenilmez olduğunu, ama taşralarda Osmanlı karakterinin halen var olduğunu söyledi. Taşranın sade, dürüst ve vatansever kişilerle dolu olduğunu ve bunların Osmanlı Parlamentosu için faydalı olacağını ifade etti. Halen İmparatorluğu çöküntüden kurtaracağına inanıyor. Bu konuda umutlu değil de inançlı bir ruh haline sahipmiş gibi gözüküyor.¹⁵⁵¹

Midhat Paşa muhtemelen Disraeli'den Anayasal reformların desteklenmesini ve Rusya'ya karşı Osmanlı ordusunun yanında savaşa girilmesi beklentisini gündeme getirmişti. Kabinesi Osmanlı'nın parçalanmasını arzu eden üyelerle dolu Disraeli de, İmparatorluğun toprak bütünlüğü ve bağımsızlığının Rusya karşısında korunacağını ifade ederek, onu destekler mahiyette konuşmuş olabilirdi. Çünkü Disraeli; Midhat Paşa'yla görüşmesinden sonra Salisbury'ye gönderdiği bir haberde, Osmanlı'nın, Rusya'nın barış teklifi yaptığından ve İngiliz-Rus ikili görüşmelerinden haberdar edilmediğini bildirmişti.¹⁵⁵² Rusya'nın barış için müzakereleri başlatma talebi Babıali'den gizli tutulurken, Babıali de savaşı sonuna kadar sürdüreceği şekilde ikna edilmeye çalışılıyordu. Rusya'nın İstanbul'u işgal etmesine değin savaşın süreceğini hesaplayan İngilizler, bu dönem boyunca Viyana ile bir anlaşmaya varma mücadelesi veriyordu. Kabine kararından sonra Derby, 13 Haziran 1877 günü Andrassy'ye askeri bir müttefiklik teklifi götürdü. Rusya'nın İstanbul üzerine ilerlemesi halinde, Viyana'nın nasıl davranacağını Andrassy'ye tekrar açıkça sormuştu.¹⁵⁵³

Aynı günlerde Salisbury, Osmanlı'nın yıkılmasının yakında gerçekleşeceğini, Hindistan'a uzanan su yolunu güvence altında tutmaları için ne gerekiyorsa mutlaka yapılması gerektiğini, hatta Mısır'a ve Girit'e el koyacaklarını yazmıştı. Bu planlar doğrultusunda İngiliz Kabinesi Avusturya ile yakın bir anlayışın geliştirilmesine kararlıydı. Önceden bu yakınlaşmaya karşı olan Salisbury ve arkadaşları, şimdi bu yaklaşımı destekliyorlardı. Avusturya Hükümeti savaş sonu yapılacak

¹⁵⁵⁰ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Lord A. Loftus (Nr.225. Confidential.) Foreign Office, June 11, 1877

¹⁵⁵¹ The Marquis of Zetland (Ed.), “*To Lady Bradford 2 Whitehall Gardens, June 13th, 1877*”, **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield**, Cilt II, 1876 to 1881, London, Ernest Bern Limited, 1929, s.304-380

¹⁵⁵² DP, Beaconsfield-Salisbury, London, 14 Jun. 1877; RA(M), H 14/84, Beaconsfield-Derby, 14 Jun. 1877

¹⁵⁵³ DP, a.g.e.

görüşmelere Avrupalı devletlerin de katılma hakkı olduğunu bildirmişti. Balkanlara hâkim bir Slav devletinin Rus kontrolünde inşa edilmesine izin verilmeyecekti. İngiltere ile ortak harekete geçilmesinde, iki ülkenin de çıkarlarına uygun olduğu benimsendi.¹⁵⁵⁴

11 Haziran 1877'de Shuvalov, Viyana'nın gizli bir anlaşmayla Rusya'ya bağımlı halde kaldığını Derby'ye açıkladığı zaman, Derby şaşırılmıştı; ya Andrassy'nin ya da Shuvalov'un dürüst olmadığını düşünmüştü. Bu haberi Disraeli'ye ilettili. Viyana'ya fazla güvenmemesi hususunda onu uyardı. Başbakan böyle bir anlaşmaya inanmadığını, Rusya'nın kurnaz bir şekilde zaman kazanma çabasında olduğunu açıklamıştı.¹⁵⁵⁵ Fakat Shuvalov, Viyana ile gizli bir antlaşma belgesini Derby'ye gösterdi. Rusya avantajlı diplomatik bir konuma sahipmiş gibi gözüküyordu. Viyana'nın sadakatini güvence altına alarak barış için İngiltere'ye dönebilirdi. Kont Shuvalov, İngiltere'yi Viyana ile pazarlık yapmaktan ve yanına çekmekten vazgeçirmeye çalışırken, İngilizler'in doğrudan Rusya ile anlaşmaya ikna etme arayışındaydı. Eli güçlensin diye de ona St. Petersburg'tan gizli anlaşmanın bir kopyası gönderilmişti. İngilizler Avusturya ile yürütülen gizli görüşmelerin Rusya'ya sızdırılmasından rahatsızdılar. Disraeli ve Kraliçe Victoria, Shuvalov'un bilgi kaynağı olarak Dışişleri Bakanı Derby'nin eşi Bayan Derby'den şüpheleniyorlardı. Bundan dolayı Başbakan, ihtiyatlı bir şekilde Derby'yi uyararak, Viyana ile gizli müzakerelerin Rusya'ya ulaştırılmaması gerektiğini ifade etmişti. Sonraki gün Shuvalov, barış metnine bir değişikliğin dâhil edildiğini açıkladı: Bulgaristan doğu Balkan dağlarına kadar uzanıyordu; ama iki vilayete bölünmeyecekti.¹⁵⁵⁶

Derby, Rus teklifinin müzakereler için olumlu bir temel oluşturacağını düşünüyordu; Osmanlı'nın da bu metni kabul etmesini istiyordu.¹⁵⁵⁷ Fakat Disraeli Ruslara fazla güvenemeyeceğini öne sürdü. Rusların bu teklifle zaman kazanmaya çalıştıklarını ve askerlerinin İstanbul'a girinceye kadar İngiltere'yi pasifleştirmeyi hedeflediklerini öne sürdü. İstanbul'dan hangi koşullar altında ve ne zaman çekileceklerini açıkça ifade etmediği sürece, Rusların barış görüşmelerinde hâkim ve belirleyici bir konumda olacaklarını belirtti. Derby ve Salisbury, Rus kuvvetlerinin Osmanlı karşısında ilerlemesini uygarlığın ve Hristiyan dininin ilerleyişi olarak değerlendiriyorlardı.¹⁵⁵⁸ Saffet Paşa İngiltere Büyükelçisi Layard'a Rusya'nın Osmanlı'nın barış yapmak istediğine dair söylentiler duyduğunu, bu barış yapma söylentilerinin doğru olup olmadığını sordu. Layard bu

¹⁵⁵⁴ Gwendolen Cecil (Ed), "To Lord Lytton, June 15, 1877", **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.145- 146 s.146- 147

¹⁵⁵⁵ **DP**, Beaconsfield-Derby, London, 14 Jun 1877; 11 Jun. 1877, **DD**, 408)

¹⁵⁵⁶ 14 Jun. 1877, **DD**, s.408-9

¹⁵⁵⁷ 8 Jun. 1877, **DD**, s.406-7

¹⁵⁵⁸ **RA(M)**, H 14/78, Beaconsfield-Queen Victoria, 12 Jun. 1877

konuda nasıl yalan söylediğini Derby'ye bildirmişti: “*Ben de böyle bir bilgiye sahip olmadığımı bunun temeli bulunmadığını ve yalan bir söylenti olarak piyasada dolaştırıldığını söyledim ona.*”¹⁵⁵⁹

Rusya'nın İstanbul'u işgal etmeyeceğine dair kesin bir güvence vermektan kaçındığını belirterek, Avusturya'yı arabuluculuğa seyirci kalacak şekilde kendi yanına çekmeye çalışacaktı. Disraeli kabinesi Viyana Hükümeti'ni Osmanlı-Rus savaşının barışa dönük sürecinden uzak durması için ikna ederken, Layard da Osmanlı'ya Rus barış teklifini bildirmeyecekti. Derby'ye çektiği mesajda; “*Rusya'nın teklif ettiği barış şartlarını Babıali'ye hiç bildirmeyeceğimden tamamen emin olabilirsiniz*”¹⁵⁶⁰ diyordu. Avusturya temsilcisi Kont Beust antlaşmalara uyulması yönünde bir önergeyi İngiltere hükümetine sundu. Bu önergede Edirne Antlaşması tarzında bir sözleşmeye ne Avusturya ne de başka bir Avrupa devleti asla müsaade etmeyecekti. Osmanlı ile Rusya'nın ayrı bir sözleşme yapmalarına, ya da Osmanlı'nın Rusya'ya bağımlı hale getirilmesine asla müsaade edilmeyecekti. Bu iki devlet arasındaki ilişkiler Avusturya'nın en can alıcı çıkarlarını yakından ilgilendiriyordu.¹⁵⁶¹ Fakat İngiltere'yi rahatsız eden bazı gelişmeler yaşanmıştı: Viyana-Rusya müzakerelerden sonra, Avusturya İstanbul'un güneyinin Ruslara verilmeyeceğini ve Rus nüfuzu altında bir Bulgar prensliğinin kurulmasını kabul etmişti. Rusya'nın bu koşullara uyulmamasını bir casus belli ilan etti. Disraeli kabinesi; Osmanlı tam yenilinceye kadar savaşa müdahale etmeyecek, başka devletlerin de arabuluculuk yapmasına engel olarak tarafsız kalmaya devam edecekti. Rusya'nın, savaşı sona erdirecek bir teklifi Babıali'ye yapma ihtimali vardı. Bu ihtimali engellemek maksadıyla, İngilizler Rusların İstanbul'a girmesine razı olacak şekilde davranmaya başlamıştılar.¹⁵⁶²

16 Haziran 1877'de Londra kabine toplantısında Başbakan, Rusların İstanbul'a yürümesi halinde nasıl bir plana sahip oldukları sorusunu sormuştu. Salisbury, İstanbul'un Rusların eline düşmesi halinde İngiliz çıkarlarının zarar göremeyeceğini belirtti. Carnarvon onun bu tezine destek verdi. Derby ise Rusların girmesi halinde İstanbul'u kolay kolay bırakmayacaklarını ifade etmişti. Disraeli'nin silahlanmaya bütçeden para ayrılmasıyla ilgili olarak parlamentoya sunmayı planladığı önergesi ise kabine üyelerince reddedildi.¹⁵⁶³ Fakat Kraliçe Victoria'nın araya girmesi üzerine Salisbury ve diğer muhalifler, Başbakanın silahlanmaya bütçeden para ayrılması önergesini kabul etmişlerdi.¹⁵⁶⁴ Kabine tartışmalarında esas ayrımı belirleyen İstanbul işgalinin sürekli mi, yoksa

¹⁵⁵⁹ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby. (Nr. 559. Very Confidential.) Therapia, June 11, 1877

¹⁵⁶⁰ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby. (Most Confidential.) Therapia, June 15, 1877

¹⁵⁶¹ Hansard, Address in Answer To Her Majesty's Most Gracious Speech, The Marquess of Hartington, HC Deb 17 January 1878 vol 237 cc59-153

¹⁵⁶² Gwendolen Cecil (ed), “*To Lord Lytton, July 25, 1877*”, **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s149- 150

¹⁵⁶³ 16 Jun. 1877, DD, 409-10; RA(M), H 14/90, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 16 Jun. 1877

¹⁵⁶⁴ DP, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 23 Jun. 1877

geçici mi olacağı meselesiydi. Shuvalov'dan İstanbul'un işgal edilmeyeceğine ilişkin yazılı güvenceler istenmişti. O da Rusya'nın İstanbul'u işgal etme niyetine sahip olmadığını, ama stratejik zorunluluklardan dolayı asla tam güvence verilemeyeceğini açıklıyordu. Eğer Rus ordusunun İstanbul'a girmeyeceğinin güvencesi İngiltere'ye yazılı olarak verilirse, bu güvencenin uzun süre gizli kalamayacağını ve bundan dolayı da Osmanlı'nın Rusya karşısında pazarlık gücünü arttıracığını belirtmişti. Bu son açıklamayı Londra Kabinesi makul bulmuştu. Kabine üyelerinin çoğunluğu İstanbul'un İngiltere tarafından sürekli işgal edilmesi taraftarıydı; fakat Rusya'nın da zafer kazanmış konumunu onaylayıp gönlünü almak için, tıpkı Alman ordusunun savaş sonrasında 1871'de Paris'te törensel bir geçit yapması gibi, Rus ordusunun da İstanbul'da törensel bir geçit yapmasına izin verilmesinde hemfikir olunmuştu. Bir başka kabine toplantısında ise Rusların İstanbul'u işgal etmesini beklemeden harekete geçilmesini, Rusya'nın İstanbul'a yaklaşacağı anlaşılır anlaşılmaz İngiliz donanmasının İstanbul'u abluka altına almasına karar verildi.¹⁵⁶⁵

Rus-Osmanlı barış görüşmelerini birtakım tavizlerle engelleyen Londra Kabinesi, Bulgaristan ve Boğazlarla ilgili verdiği tavizleri savaş sonunda telafi edebileceğini hesaplıyordu. Savaştan yorgun ve yıpranmış çıkacak olan Rusya'ya istediği şartları kabul ettirmekte zorlanmayacağını varsayıyordu. Rus kuvvetleri İstanbul bölgesini işgal ettikten sonra harekete geçilecekti. İngiltere; İstanbul ve Boğazların Ruslarca işgal edilmesine hiçbir devletin izin vermeyeceğini, o nedenle Rus kuvvetlerinin İstanbul ve Boğazları tehdit ettiği bir dönemde diğer devletlerin de desteğini yanlarına alacaklarına ve yenilmiş Osmanlı'nın paylaşılmasında yıpranmış Rusya'nın devre dışı bırakılmasında Viyana kabinesi ikna edilmişti. İstanbul ve Boğazların Rus kuvvetlerince abluka altına alındığı koşullara göre hazırlıklarını sürdüren İngiltere kendi Viyana büyükelçilerine şu mesajı da göndermişti: Avusturya işbirliği yapmazsa, İngiltere kendi başına hareket etmeyecekti; ama savaşın sonunda her iki ülke birlikte davranırsa, başarılı olacaklarına ve başka bir savaşın çıkmasını da engelleyeceklerine inanıyorlardı. Çünkü yorgun ve yıpranmış bir orduya sahip Rusya'nın bu iki devletle düşmanlaşmaktan kaçınacağı, daha önceden kabul etmeye yanaşmadığı bazı şartlara boyun eğmek zorunda kalacağı varsayılıyordu.¹⁵⁶⁶ İstanbul'un Rusya tarafından işgal edilmeyeceği meselesinde Avusturya hükümeti diğer devletlerin Rusya'ya muhalefet etmesine güveniyordu; kendini ortaya koymaktan kaçınan bir siyaset izlemekte kararlıydı.¹⁵⁶⁷

¹⁵⁶⁵ Sir Arthur Henry Hardinge (Ed), **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert: Fourth Earl of Carnarvon 1831-1890**, Cilt II, Oxford University Press, 1925, s.359-361

¹⁵⁶⁶ **NA, FO**, 424/64, The Earl of Derby to Sir A. Buchanan. (Nr.215A. Most Confidential.) Foreign Office, June 19, 1877

¹⁵⁶⁷ **NA, FO**, Nr.215A, a.g.e.

Osmanlı Devleti içinde Ruslarla barış yapmak isteyen bir kanadın varlığı İngilizleri kaygılandırıyor. Bunlara Sultan II. Abdülhamid de destek veriyordu. Disraeli'ye gönderdiği bir telgrafta Layard, “*Babiali’de barıştan yana bir kesim var. Bu vahşi ve yıkıcı savaşa son verilmesi için Sultan’ın bir takım tavizler vereceğine inanıyorum*”¹⁵⁶⁸ diye yazmıştı. İngiltere’nin onayına dayanarak Rus yönetiminin bazı şartları dayattığının Babiali tarafından bilinme ihtimalini İngiliz kabinesi aşırı endişeyle karşılıyordu. Layard bir mesajında da bu konuya değinmişti: “*Avrupa’nın, özellikle de İngiltere’nin desteğiyle, Rusya’nın bazı şartları dayattığını Babiali’nin anlaması İngiltere için çok kaygı verici ve tehlikeli bir durumdur.*”¹⁵⁶⁹

Osmanlı’nın bütün Avrupalı devletlerin Osmanlı’nın Avrupa kıtasından atılmasını bekledikleri ve bu amaçla Rusya’yı destekledikleri gerçeğini anlamaları halinde İngiltere, Fransa ve Avusturya’nın savaş öncesinden beri oluşturdukları planları alt üst olabilirdi. İngiltere İstanbul büyükelçisi ile kendi kabinesi arasındaki yazışmalarda bu konu da ele alınmıştı. Derby kendi Büyükelçisi’ne Babiali’ye Avrupa’dan sürülüp atılacaklarını söylemenin aşırı tehlikeli olduğunu, acımasız bir umutsuzluğun içine düşmekten alıkonularak Ruslarla görüşmelerini engellemeleri gerektiğini bildirdi.¹⁵⁷⁰ Derby’den Layard’a bu hususla alakalı sessiz olması yönünde nasihatler gelmeye devam ediyordu:

İngiltere, Rusya’nın şartlarını kesinlikle Babiali’ye iletmemelidir. İngiltere savaşan taraflar arasında aracılığa soyunursa, Osmanlı’nın kurban edilmesinde oynadığı rol ortaya çıkacaktır. Bırakalım Almanya ve Avusturya bu rolü üstlensin. İngiltere’nin en önemli menfaati, Osmanlı’yı çözülmekten kurtaracak bir izlenim vermesine bağlıdır.¹⁵⁷¹

Bu yaşananları sorgulayan İngiltere Liberal Partili bir milletvekili parlamentoda şu konuşmayı yapmıştı:

1877 Haziran’da Rus barış teklifinin Osmanlı’ya bildirilmesi, yetkililerin görüşünün alınması yerine, İngiltere hükümeti Layard’a resmi bir yazı göndermiş, bu meseleyi Babiali’den gizli tutmasını istemişti. O anda Osmanlı ordusu Tuna boylarında savunma halindeydi; Rusya’nın bütün güçlerine karşı var gücüyle savaşıyordu. Osmanlı’nın gücünün son damlasına kadar mücadele etmekte kararlı olduğu, herhangi bir anlaşmaya yanaşmayacağı bahanesi öne sürüldü. Rus şartlarını Babiali’nin kabul etmeyeceği kararlaştırıldı. Büyükelçi Layard kendi hükümetine, Haziran şartlarını Babialiye söz etmeyeceğini bildirdi. Osmanlı-Rus savaşının devam etmesine karar veren esas kişiler Layard ve kabine üyeleri olmuştu.¹⁵⁷²

¹⁵⁶⁸ NA, FO 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 631. Confidential) Therapia, June 19, 1877

¹⁵⁶⁹ NA, FO 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr.644. Confidential.) Therapia, June 20, 1877

¹⁵⁷⁰ NA, FO, Nr.644, a.g.e.

¹⁵⁷¹ NA, FO, a.g.e.

¹⁵⁷² Hansard, Eastern Affairs-Resolution, Mr. Bourke, HC Deb 29 July 1878 vol 242 cc 527-612

Çünkü İngilizler Osmanlı'nın çok yakında yıkılacağına inanıyorlardı; imparatorluğun bölüşülme stratejisi bu çöküşe göre planlanmıştı; ama bir yandan da Osmanlı'yı ortaya çıkması muhtemel felaketlerden de koruyacakmış gibi davranmaya devam ediyordu. Disraeli kabinesinin olumsuz şekilde araya girmesinden dolayı bir sonuç alamayan Rus kabinesi, savaşa devam ederken İngiltere'ye de güvenceler vermeye devam ediyordu. Boğazlar ve İstanbul meselesinde Rusya devamlı olarak İngilizlerin korkularını yatıştırmaya çalışıyordu. Rus hükümeti, Disraeli kabinesine İstanbul'un İngiltere tarafından işgaline hazır olmadıklarını, ama İngilizlerin İstanbul'u işgal etmesini bir casus belli olarak görmeyeceklerini, sadece kötü bir hayal kırıklığı yaşayacaklarını anlatmıştı. St Petersburg İngiliz Büyükelçisi, *“Meseleye İstanbul'u önce kendileri mi, yoksa İngiltere mi işgal edecek diye bakıyorlar. Çanakkale ve İstanbul'un İngilizler tarafından işgal edilmesi halinde, Rus ordusu Edirne'den öteye ilerlemeyecektir. Bu hususta Rusya'yla makul bir sözleşme yapmak mümkündür”*¹⁵⁷³ diyordu.

İngiltere; Boğazlara ve İstanbul'a açıkça sahip çıkması halinde Rus ordusu Balkanlar'dan aşağıya gelmeye cesaret edemeyecekti. İngiltere; Osmanlı'yla ilişkilerinin güven temeli üzerinde devam etmesi için her türlü diplomatik faaliyeti yürütüyordu. Disraeli ve kabine arkadaşlarının bakış açısı şöyleydi: İngiltere'nin desteğiyle, Rusya'nın ağır bazı şartları dayattığı Babıali'nin anlaması Londra kabinesi için çok tehlikeliydi. İngiliz Büyükelçisi 1856 Paris sözleşmesi hükümlerine sadık kaldığını vurgulayarak Babıali'yi muhtemel destek hususunda rahatlatmaya çalışıyor ve Ruslarla uzlaşma içine girmelerini engelliyordu. Osmanlı-Rus uzlaşmasının yaşanması İngiliz stratejisinin başarısız olması demekti. Rus ordusu Edirne yakınlarına gelinceye kadar, İngilizlerin sessiz kalması en iyi bir yöntem olarak seçilmişti. Rusya Balkan Hristiyanlarının hayatını güvence altına aldıktan sonra, Osmanlı gerçek durumla yüzleşmeliydi.¹⁵⁷⁴ İngiltere, Rusya'nın şartlarını kesinlikle Babıali'ye iletmeme kararlılığında; aracılığa soyunursa, Osmanlı'nın kurban edilmesinde rol oynadığının ortaya çıkmasından korkuyordu.¹⁵⁷⁵

4.3. Osmanlı-Rus Savaşında Avusturya ve İngiliz Endişeleri

Viyana yönetiminin kararsız davranmasının önemli bir nedeni de İngiltere'nin Rusya ile savaşmayacağına gerçekten inanmasıydı. Avusturya yönetimi, Rusya ve İngiltere arasındaki

¹⁵⁷³ NA, FO, 424/64, Lord A. Loftus to the Earl of Derby. (Nr. 330. Very Confidential.) St. Petersburg, June 20, 1877

¹⁵⁷⁴ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr.644. Confidential.) Therapia, June 20, 1877

¹⁵⁷⁵ NA, FO, 424/64, Count Andrassy to Count Beust (Communicated to the Earl of Derby by Count Beust, June 25, (Secret) Vienna, June 22,1877

muhtemel bir savaşın kolayca sınırlı bir sahada kalacağını öngörüyordu. İngiltere ile Rusya kurt sürüsüne ve köpek balığına benzetiliyordu. Birbirlerine dişlerini gösterebilirler, hatta ısırmaya bile kalkışabilirlerdi, ama sonunda her ikisi de kendi doğal koşullarına çekileceklerdi ve kavga sona erecekti. İki devlet arasındaki bir savaş kendi coğrafik hudutları ile sınırlandırılmıştı. Avusturya'nın koşulları ise farklıydı; Rusya'yla komşuydu. Ya komşusuyla hep barış içinde yaşayacaktı; ya da her zaman onunla savaş halinde olacaktı. İki komşu devlet arasında savaş bir kez patlak verdi mi, kuşaklar boyu sürmek zorunda kalabilecekti.¹⁵⁷⁶ Rusya'yla Avusturya'nın savaşı göze alabilmesi için, iki devlet arasında geçici sorunlar olmaktan ziyade, yapısal seviyede çok daha köklü ve ölümcül nedenler olmak zorundaydı. Ancak öyle şartlar altında komşuyla savaşa kalkışılabilirli.¹⁵⁷⁷ Ayrıca Avusturya hükümeti, geçici de olsa, Rusya'nın İstanbul'u işgal edeceğine inanmıyordu. Diğer taraftan, Rusya'nın işgal etmeyeceğine dair güvenceleri vermemesinin haklı nedenleri vardı. Eğer Rusya İstanbul'u işgal ederse ve oraya yerleşirse, bunun bir casus belli olduğunu biliyordu.¹⁵⁷⁸

İngiltere, Rusya'nın yatıştırıcı telkinlerine güvenmiyordu. Rusya'nın Balkanları geçmesi halinde, İngilizler kendi çıkarlarını korumak adına ve hiçbir devlete savaş ilan etmeden Boğazlara donanmasını çıkaracaktı. Avusturya bu gelişmelere itiraz etmeyecekti. Rusya'nın savaşın başında ifade ettiği Avrupa'nın genel çıkarlarını kabullenmek dışında başka bir seçeneği kalmayacaktı.¹⁵⁷⁹ Rus barış teklifinden bir hafta sonra Rus askerlerinin Tuna'yı geçtiği ve Balkan yarımadasına doğru ilerlemeye başladığına dair haberler Londra'ya ulaşmıştı. Savaş cephesinden gelen haberler üzerine İngiltere 30 Haziran 1877'de Akdeniz donanmasının güçlendirilmesine ve Besika Koyu'na hareket etmesine destek verdi.¹⁵⁸⁰ Disraeli, donanmanın İstanbul'a yerleşmesi için Kraliçe Victoria'nın bilgisi ve onayı dâhilinde Layard'ın Osmanlı Sultanıyla görüşmesini istedi.¹⁵⁸¹

Disraeli tarafından Parlamentoda sorulan sorulara kısa cevap verilmesi konusunda Kabine uyarılmıştı. İngiliz donanması Besika Körfezine doğru hareket halindeyken, Rusya bunun ne anlama geldiğini sorguluyordu. Tuna'yı geçmeye bir cevap mıydı yaşananlar? ¹⁵⁸² Rus ordusu Tuna'yı geçtikten sonra, Layard, Hıristiyan nüfusun katliama uğrama ihtimalinden söz etmiş, Gelibolu'nun bir an önce İngiliz donanmasıyla işgal edilmesini bildirmişti. Rus ordusu gücünün sınırındaydı; birçok farklı noktada yenilgiye uğratıldı. Asya'da Osmanlı ordusunun zaferi Kars'ın geri alınmasını

¹⁵⁷⁶ NA, FO, 424/64, a.g.e.

¹⁵⁷⁷ NA, FO, 424/64, a.g.e.

¹⁵⁷⁸ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Sir A. Buchanan. (Nr. 221. Secret.) Foreign Office, June 23, 1877

¹⁵⁷⁹ NA, FO, 424/64, Count Andrassy to Count Beust (Communicated to the Earl of Derby by Count Beust, June 25, (Secret) Vienna, June 22, 1877

¹⁵⁸⁰ RA(M), H 14/115, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 30 Jun. 1877; 30 Jun. 1877, DD, s.413-14

¹⁵⁸¹ DP, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 28 Jun. 1877

¹⁵⁸² DP, Beaconsfield-Derby, London, 3 Jul. 1877

gündeme getirmiş, Avrupa'da da Balkanları geçen bazı Rus birliklerine ağır bir darbe vurulmuştu. Osman Paşa komutasındaki kuvvetler Balkanların kuzey dağlarında Rus ordusunu tehdit ediyordu. Rus ordusu birkaç ay durdurulmuştu. Gladstone'nun, Rusya'nın İngiliz ordusu tarafından aktif şekilde desteklenmesi teklifi kabinece onaylanmadı; *'koşullu tarafsızlık'* siyasetinden cayılmayacaktı. İngiltere; Ruslardan İstanbul'u uzun süre ellerinde tutmayacaklarına dair bir teminatı tekrar aldı. Ruslar verdiği sözü tutmazsa donanma harekete geçirilecekti. İngiltere'nin Avusturya ile birlikte eyleme geçmesiyle, kendi başına hareket etmesi arasındaki fark o kadar büyüktü ki, Londra Kabinesi Viyana'nın İstanbul'un Ruslar tarafından geçici işgaline razı olmasını sorunlu buluyordu. Avusturya'nın Rusya'ya verdiği sözü tutmama ihtimali de vardı. Bu durumda, eğer Rusya İstanbul'da devamlı kalmaya karar verirse, Kabine savaş ilanı yapmak zorundaydı. Avusturya İngiltere'ye verdiği sözü tutarsa, Ruslarla herhangi bir savaş yaşanmayacaktı; çünkü Rusya'nın savaştan aldığı darbelerden dolayı, İngiltere'ye boyun eğmek zorunda kalacağı öngörülüyordu. İstanbul'un Rus kuvvetlerince işgali halinde, Rusya ile savaşı Londra tek seçenek olarak ele alacaktı.¹⁵⁸³ İngiltere, Rusya'nın kendileriyle savaşmaktan kaçınacağını varsayıyordu. Rusya ile karşılıklı olarak sürekli fikir alış-verişi içindeydiler. Daha önceden vaat edilen güvenceler Rusya tarafından Ağustos 1877'de yenilenmişti.¹⁵⁸⁴

Berlin İngiliz Büyükelçisi Henry Rawlinson'un ilettiği bir raporda, kendi hükümetinin Rusya ile dostluğunu devam ettirme kararlılığının önemine değiniliyordu. İngiltere'nin en tehlikeli düşmanı olarak varsayılan Almanya'nın güç dengesinde kontrol altında tutulması gerektiği vurgulanıyordu. Lord Lyotton Almanya'ya karşı Anglo-Rus müttefikliğinin gerçekleşme niyetinden söz ediyordu.¹⁵⁸⁵ Bu niyeti arkadaşlarıyla değerlendiren Salisbury şöyle bir sonuca varmıştı: İngiltere ile Rusya'nın birbirlerine karşı son otuz yıldır büyüyen düşmanlıkla ve önyargıyla baktıkları doğrudur; geçmişten kalan olumsuz duyguların gölgesinde Almanya'ya karşı Rusya ile müttefik oluşturması biraz sorunluydu. Ama öte yandan, İngiltere kendi menfaatini ilgilendirmeyen bir sahada askeri enerjisini tüketmezse, askeri gücüyle Osmanlı-Rus savaşının sonucunu belirleyecek bir konumda ve güçte olacaktı.¹⁵⁸⁶

Rusya'nın Osmanlı topraklarında kolayca ilerlemesi üzerine, 1 Temmuz 1877'de toplanan İngiliz Kabinesi, daha önceden kararlaştırılan *'tarafsızlık'* konumunda ısrarcı olunmasını tekrar

¹⁵⁸³ Gwendolen Cecil (Ed.), "Lord Salisbury To Lord Lytton, July 25, 1877", **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.149- 150

¹⁵⁸⁴ Sir Arthur Henry Hardinge (ed), **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert: Fourth Earl of Carnarvon 1831-1890**, Cilt II, Oxford nUniversity Press, 1925, s.361

¹⁵⁸⁵ Gwendolen Cecil (Ed.), "To Lord Lytton, July 25, 1877", **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s151

¹⁵⁸⁶ Cecil, To Lord Lytton, June 1, 1877, a.g.e., s.151

onayladı.¹⁵⁸⁷ Rus ordusu zafer kazanmış halde güneye doğru ilerlerken, İngiliz Kabinesinde değişik görüşler söz konusuydu: Başbakan ve onun en sadık destekçisi Cairns Boğazların işgal edilmesi gibi aktif önlemlerin alınmasını önermişlerdi. Dışişleri Bakanı ve onu savunanlar pasif tutumda ısrar ediyorlardı; onları destekleyen diğer kabine üyeleri de itiraz ettikleri eylem planını kolayca engellemişlerdi.¹⁵⁸⁸

Sultan II. Abdülhamid ise Rusya ile anlaşmanın yollarını arıyordu. Almanya'nın arabuluculuğa soyunduğuna ilişkin haberler Londra kabinesine hemen ulaşmıştı. Sultan II. Abdülhamid'in isteği üzerine Said Paşa, Layard'la görüştü. Rusya; barış dileğini ve üç şartını Babıali'ye iletmişti: “*Batum ve çevresi Rusya'ya verilmeli; Boğazlardan geçiş güvencesi sağlanmalı ve Bulgaristan otonom bir eyalete dönüştürülmeliydi.*”¹⁵⁸⁹ Ruslar Balkanları geçerse, Babıali bu şartları yerine getirecek şekilde Rusya ile barış anlaşması yapmayı planlıyordu. İngiltere ve diğer devletlere danışılmadan Osmanlı'ya bu barış teklifini yapan arabulucu devlet Almanya'ydı.¹⁵⁹⁰ İngiltere; İstanbul'un Ruslarca sarılacağı ana kadar savaşın devam edeceğini hesaplamışken, böyle bir gelişmenin ortaya çıkmasını rahatsız edici buluyordu. Uluslararası sahada Osmanlı'ya askeri destek sunulacak bir hava yaratılmaya başlanmıştı. Kabine toplantısında alınan kararlara göre, Gelibolu işgal edilmeyecekti; Rusya'nın İstanbul'u işgal etmeme teminatına ultiatomla karşılık verilmeyecekti. Salisbury ve diğer Kabine üyeleri Hükümete savaş yetkisi verilmesi için Parlamento'yu ikna etmeyi başarmışlardı. Parlamento üyeleri Hükümet'in kararsız ve ikircikli tutumunu desteklediler; çünkü hükümetlerinin Osmanlı'nın savaşmasını teşvik eden ikircikli ve çelişkili görüntüsünün devamından yanaydılar.¹⁵⁹¹ İngiltere, 11 Temmuz 1877'de Malta'da ve Cebelitarık'taki ordusunun 5000 yeni askerle güçlendirilmesine ihtiyaç duyulması halinde 10,000 askerin İstanbul'a gönderilebileceğine karar verdi. Donanmanın harekete geçmesi sadece Rusya'yı uyarmayacaktı, ayrıca Viyana'ya da kararlılıkları gösterilecekti.¹⁵⁹² 12 Temmuz 1877'de Başbakan, Kraliçe'ye gönderdiği bir mektupta Rusya'nın, İstanbul'a girmesi halinde “Causus Belli” ilan edilmesi meselesini kabineye sunacağını yazıyordu. Bundan dolayı, Derby'nin ve Salisbury'nin istifasını bekliyordu; bu durumda Kraliçenin desteğine ihtiyaç duyduğunu belirtmişti. Başbakan; Derby'nin İstanbul'un işgali meselesinde henüz desteğini kazanamadığını yazıyordu.¹⁵⁹³ 14 Temmuz 1877 kabine toplantısında Disraeli, kendini tecrit edilmiş buldu. Bakanları arasında sadece iki kişi Rusya'nın İstanbul'a girmesi durumunda,

¹⁵⁸⁷ G. Hardy, (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir: With Extracts From His Diary and Correspondence**, Cilt II, (Ed.) A.E Gathorne-Hardy, London, New York, Bombay, Calcutta, 1910, s.24

¹⁵⁸⁸ Gwendolen Cecil (Ed), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library s.143-144

¹⁵⁸⁹ **NA, FO**, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 750. Secret) Therapia, July 10, 1877

¹⁵⁹⁰ **NA, FO**, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 750. Secret) Therapia, July 10, 1877

¹⁵⁹¹ Gwendolen Cecil (ed), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.143-144

¹⁵⁹² **DP**, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 10 Jul 1877

¹⁵⁹³ **HP**, B/XIX/C/279, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 12 Jul. 1877

“Causus belli” ilan edilebileceğini onaylamıştı. Bu durumda, Rusların İstanbul’u işgali halinde ciddi sorunlar yaşanabileceği tarzında bir yaklaşım kabullenildi.¹⁵⁹⁴

Rusya’nın Londra’ya yaptığı borç talebi Disraeli Kabinesi tarafından reddedilmişti. Savaşın mali külfetinin artması, ekonomik sıkıntıların başlaması ve Boğazlara sarkmasının kabul edilmemesi üzerine, Rus yönetimi İstanbul hükümetiyle barış yapmaktan yanaydı. İngiliz Generali Wellesley’e göre, kendi donanmaları Besika koyunda olduğu sürece, Osmanlı hükümeti İngilizlerin mutlaka yardım edeceğine inanıyordu. Bu nedenle Rusya ile barış görüşmelerine, savaşın durdurulmasına sıcak bakmıyorlardı. Öte yandan, İngiliz donanmasının Boğazlardaki varlığından dolayı Rus ordusu Edirne’de durmak yerine İstanbul’u kuşatacağı; çünkü Babıali, zor koşullar altında kaldıkları zaman, İngiltere’nin mutlaka savaşa müdahale edeceğine ve Rusya’yı geri püskürteceğine inandırılıyordu.¹⁵⁹⁵

Disraeli, Rusya’nın İstanbul’u işgalini engellemek için Çanakkale’ye asker çıkartmalarının yeterli olabileceğini belirtiyordu.¹⁵⁹⁶ İngiliz ordu kurmaylarının karşı çıkması üzerine, Başbakan Malta ve Cebelitarık garnizonlarının güçlendirilmesi planından vazgeçtiği sırada, Balkanlarda Ruslar ciddi bir ilerleme içindeydi.¹⁵⁹⁷ Layard Londra’ya çektiği telgrafta, eğer kendi hükümetinin çok açık şekilde İstanbul’un işgal edilmesine izin vermeyeceğini Rusya’ya söylerse, diğer devletlerle birlikte Edirne’de Rusya ile Osmanlı’nın barış yapmasını sağlayabileceklerini belirtmişti. Moral çökkünlüğü içinde olan Müslümanlarla Hristiyanlar arasında karşılıklı katliamların yaşanması kaçınılmaz olacaktı.¹⁵⁹⁸ Bu gelişmeler üzerine Kraliçe Victoria; Osmanlı yönetimini terk etmekle suçlanacaklarını, işgalcilere dolaylı yardımda bulunmakla sorumlu tutulacaklarını ve bu nedenle İstanbul’da yaşayan Hristiyan nüfusun Müslümanların öfkesine maruz kalabileceğini ifade etmişti.¹⁵⁹⁹ Viyana kabinesi de Osmanlı-Rus savaşını sonuna kadar bekleyeceğini, Disraeli kabinesinin nasihatlerini önemsediklerini ve bu sebeple savaşın güçler arasında barış yapılmasına aracılık yapmayacaklarını Londra hükümetine bildirmişti. Ayrıca Avusturya İmparatoru Rusya’nın İstanbul’u geçici olarak işgal etmesini de kabul ediyordu.¹⁶⁰⁰ Prens Bismarck ise Avusturyalı yetkililere İngiltere ile hemen ortak hareket etmemeleri nasihatinde bulunuyordu. İki devlet arasındaki ikili anlaşmalara dayanarak savaşa müdahale edilmemesini, Osmanlı’nın tamamen

¹⁵⁹⁴ **DP**, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 14 Jul. 1877; **HP**, B/XIX/C/282-4, Beaconsfield-Queen Victoria, 16 Jul. 1877

¹⁵⁹⁵ **NA, FO**, 424764, Colonel Wellesley to the Earl of Derby (Nr.8. Confidential) Bucharest, July 15, 1877

¹⁵⁹⁶ **HP**, B/XIX/C/282-4, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 16 Jul. 1877

¹⁵⁹⁷ 17 Jul. 1877, **DD**, s.420

¹⁵⁹⁸ **NA, FO**, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 304.) Therapia, July 27, 1877

¹⁵⁹⁹ **DP**, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 20 Jul. 1877

¹⁶⁰⁰ **NA, FO**, 424/64, Sir A. Buchanan to the Earl of Derby (Nr. 614. Very Confidential) Vienna, July 23, 1877

yenilmesinin ortaya çıkartacağı sonuçları beklemesini önerdi. Doğu Meselesine kalıcı çözüm için Osmanlı'nın Avrupa'dan tamamen çıkartılması bekleniyordu.¹⁶⁰¹ Bismarck'ın önerilerini ciddiye alan Viyana yönetimi Osmanlı-Rus savaşının sonunu beklemekte kararlıydı. Bu siyasi yaklaşımdan dolayı Derby, Viyana İngiliz Büyükelçisi'ne şu mesajı gönderdi: “*Avusturya; İstanbul'un Rusya tarafından işgal edilmesini onaylıyor. İstanbul'un Ruslar tarafından geçici olarak işgal edilmesi sürekliliğe dönüştürülecektir. İstanbul'un işgal edilmesini İngiltere kabul edilemez buluyor.*”¹⁶⁰²

Balkanlar'da Savaşın Şiddetlenmesi ve Arabuluculuk Teklifinin Reddedilmesi: Rus ordusu Balkanlar'da bir başka zafer daha kazandı; Şıpkı geçidini ele geçirmişti. Fakat General Ignatiev Rus ordusunun zafer kazanmasından aşırı endişeliydi; Rusya'nın Balkanlar'da kısa sürede hızla ilerlemesinin sadece İngiltere'nin işine yarayacağını söylüyordu. Bir an önce Rus-Osmanlı barış görüşmelerinin başlatılması yönünde İngiltere'nin harekete geçmesi için çok sayıda telgrafi Londra'ya göndermişti. Sultan II. Abdülhamid barış görüşmelerine hazır olduğunu bildirirse, Rus İmparatoru müzakere talimatını hemen verecekti. General İgnatiev, eğer İngiltere ve diğer Avrupalı devletler barış görüşmelerini başlatmazlarsa, Rus ordusunun İstanbul üzerine yürümesinden sorumlu tutulamayacağını açıkladı. Bu durumda Rus Çarı Avrupalı devletlerin çıkarlarını önemsemeyecekti. St. Petersburg'da bulunan İngiliz General Wellesley, Derby'ye gönderdiği bir mesajda Rusya'nın ısrarla barış yapmak istediğini bildiriyordu: “*General Ignatiev Londra'ya yeniden telgraf çekti; İngiltere'nin Osmanlı-Rus barış görüşmelerini başlatması için yalvarıyor.*”¹⁶⁰³ Rusya'nın barışta ısrarcı olması üzerine Derby harekete geçer gibi yaparak, süreci soğutacak bir siyaseti ön plana çıkarmıştı: İstanbul temsilcisine çektiği telgrafta, “*Sultan'la barış şartları hakkında görüşebilirsiniz. Eğer müzakerelerin yapılmasına hazırsa, İngiltere hükümeti Osmanlı için en uygun şartları elde etmeye çalışacaktır; fakat hiçbir barış şartını önerme inisiyatifi biz almayacağız*” diyecekti.¹⁶⁰⁴

21 Temmuz 1877'de Disraeli kabinesi tekrar toplandı. Malta ve Cebelitarık garnizonlarına takviye kuvvetlerin gönderilmesine karar verildi; İstanbul'un Ruslarca işgali halinde savaşa girilmesi onaylandı.¹⁶⁰⁵ Salisbury, Başbakan'a muhalif olmayı bir kenara bırakmış, kabinenin kabul ettiği stratejiye yaklaşmıştı; Donanmalarının İstanbul'a hareket etme ihtimaline olumlu bakıyordu.¹⁶⁰⁶ Disraeli ile aynı düşüncedeydi; Osmanlı'nın parçalanması halinde İngiltere aslan payını alacak

¹⁶⁰¹ NA, FO, 424/64, Lord Odo Russell to the Earl of Derby (Nr.285. Secret) Berlin, July 14, 1877

¹⁶⁰² NA, FO, 424/64, The Early of Derby to Sir A. Buchanan (Nr. 260. Most Confidential) Foreign Office, July 30, 1877

¹⁶⁰³ NA, FO, 424/64, Colonel Wellesley to the Earl of Derby (Nr.9. Most Confidential) Imperial Head- Quarters, Biela, Bulgaria, July 23, 1877

¹⁶⁰⁴ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Mr. Layard (Nr. 387.) Foreign Office, July 28, 1877

¹⁶⁰⁵ DP, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 21 Jul. 1877; HP, B/XIX/C/285-6, Beaconsfield-Queen Victoria, 22 Jul. 1877

¹⁶⁰⁶ DP, Beaconsfield-Salisbury, London, 18 Jul. 1877; DP, Beaconsfield-Queen Victoria, 21 Jul. 1877

şekilde hazırlıklarını yapmak zorundaydı. Prens Gorchakov Londra Kabinesinin tavrından hoşnut değildi; Rusya'nın İstanbul üzerine yürütmesine şiddetle karşı çıkılmasını üzüntüyle karşılıyordu. Ayrıca Rusya'nın borç için İngiltere'ye başvurduğunu, ama Kabinede Salisbury gibi bazı üyelerin kararlı tutumuyla borç alamamalarından yakınmıştı. Boğazları ve İstanbul'u alamamaları halinde, savaşın uzamasından da rahatsızlık duyuluyordu. Osmanlı'ya önemli tavizler verildiği halde Babıali'den beklenen ilgi gelmiyordu. Rus Dışişleri Bakanı; Osmanlı'nın Çarın barış teklifine sıcak bakmamasından Disraeli kabinesini sorumlu tutan bir açıklama yapmıştı: *“İngiliz donanması Besika koyunda kaldığı sürece, Osmanlı hükümeti bizimle barışa yanaşmayacaktır; İngiltere'nin mutlaka kendilerine yardım edeceğine inanıyorlar. Bu nedenle Rusya ile barış görüşmelerine ve savaşın durdurulmasına sıcak bakmıyorlar.”*¹⁶⁰⁷

İngiliz donanmasının Çanakkale girişindeki varlığından dolayı Rus ordusu Edirne'de durmayı planlamayacaktı; çünkü Babıali'nin zor koşullar altında İngiltere'nin savaşa müdahale edeceğine ve Rusya'yı geri püskürteceğine dair bir inançla savaşmaya devam edeceği varsayılıyordu.¹⁶⁰⁸ Rus kuvvetlerinin varlığından cesaret alan Hıristiyan Bulgarların, Müslüman nüfusa yaptığı sayısız eziyetlerin ve zulümlerin haberleri İngiltere Dışişleri Bakanlığına geliyordu.¹⁶⁰⁹ Fakat kamuoyu bu hususta bilgilendirilmeyerek Osmanlı-Rus savaşının sonunu beklemeye odaklı İngiltere stratejisi üzerinde bir baskı oluşmamasına karar verilmişti.¹⁶¹⁰ Temmuz sonuna doğru Rus ordusu, Balkan dağlarına ilerliyordu; Derby'ye göre, 28 Temmuz 1877 kabine toplantısında çok farklı sesler çıkmıştı. Disraeli, *“İstanbul'a girmenin zamanı geldi”* diyordu. Derby, böyle bir eyleme karşıydı. Osmanlı'ya barış görüşmeleri için öneride bulunmakla yetinilmesinden yanaydı. Kraliçe bunun üzerine Dışişleri Bakanına bir telgraf çekmişti.¹⁶¹¹ Carnarvon ve bazı bakanların desteğiyle Derby, kendi kararlılığını koruyordu. Fakat Başbakan, İstanbul Büyükelçisi Layard'a gönderdiği gizli bir talimatnameyle İstanbul'a donanmanın çıkarma yapması hususunda Sultan'dan izin alınmasını emrediyordu.¹⁶¹² Aynı dönemde Avusturya hükümeti de Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının her zaman açık tutulması ilkesine uyulması meselesinde İngiltere'yle aynı fikirde olduğunu Londra hükümetine bildirmişti.¹⁶¹³ Bu arada Plevne'de, Rusların durdurulduğu haberi gelmişti.¹⁶¹⁴ Osmanlı ordusu karşısında Plevne engelini aşmak amacıyla Romanya ordusunun aktif desteği yönünde

¹⁶⁰⁷ NA, FO, 424/64, Colonel Wellesley to the Earl of Derby (Nr.8. Confidential) Bucharest, July 15, 1877

¹⁶⁰⁸ NA, FO, Nr.8, a.g.e.

¹⁶⁰⁹ NA, FO, 424/57, Layard-Derby, Therapia, 4 Jul. 1877; NA, FO, a.g.e., Safet Pasha-Musurus Pasha, Constantinople, 8 Jul. 1877

¹⁶¹⁰ NA, FO, 424, vol. 57, Layard-Derby, 27 Jul. 1877; NA, FO, Derby-Layard, London, 9 Aug.1877

¹⁶¹¹ 28 Jul. 1877, DD, s.423-4

¹⁶¹² BL, Layard Papers, Add. MSS 3916. vol. CCVI, Beaconsfield-Layard, Osborne, 29 Jul. 1877; HP, B/XIX/C/288, Queen Victoria-Beaconsfield, 29 Jul. 1877

¹⁶¹³ NA, FO, 424/64, Count Andrassy to Earl of Derby, Vienna, July 30, 1877 Precis of a Despatch from Count Andrassy, read to the Earl of Derby by Count Beust, (Nr.117.) July 30, 1877

¹⁶¹⁴ NA, FO, 424/59, Layard-Derby, Therapia, 31 Jul. 1877; a.g.e., Mansfield-Derby, Bucharest, 1 Aug. 1877

hazırlıklar yapılırken, General Ignatiev yeni bir önlemi de teşvik ediyordu; Sırbistan'ın Osmanlı'ya dönük düşmanlığı başlatması muhtemeldi.

Osmanlı ordusunun Ağustos'un ilk haftasında Rus birliklerine karşı üst üste zaferler kazandığı haberleri Londra'ya bildirilmişti. Layard'a göre, her ne kadar Sultan, İmparatorluğu savaşın korkunç felaketlerinden kurtarmak istese de Osmanlı; Plevne, Eski Zaghra ve Asya'da Rusya'ya karşı askeri başarılar kazandığından dolayı karşı saldırıya geçerek, Romanya, Sırp ve Rus birliklerini Bulgaristan ve Rumeli'den geri püskürtmeyi deneyecekti. Savaşta Rusya'ya karşı üstün duruma geçilince, Osmanlı devlet adamlarında İngiltere'ye karşı beslenen olumsuz duygular açıkça ifade edilmeye başlanmıştı. Babıali'de herkes İngiltere'ye karşı çok öfkeliydi. Layard, Londra'ya gönderdiği bir telgrafta, *“Osmanlı devlet adamları İngiliz hükümetinin kötü niyetli olduğuna inanıyorlar. Hem Sadrazam, hem kabine üyeleri İngiltere'ye karşı öfkelerini saklamıyorlar. Ama sanırım bu olumsuz duygular sultan tarafından pek paylaşılmıyor”* diyecekti.¹⁶¹⁵ İngiltere kendi büyükelçisi aracılığıyla da Babıali'nin güvenini kazanacak teşebbüslere devam ediyordu: *“Babıali'nin İngiltere'ye güvenmesi için elimden gelen her çabayı gösteriyorum. Sultan'ın ve hükümetin şüphelerini giderecek her türlü söyleme başvuruyorum.”*¹⁶¹⁶

Babıali'nin güvenini kazanma sürecine arabuluculuk teklifi de dâhildi. Bulgaristan'da ve Rumeli'de Osmanlı ordusu Ruslara karşı zafer kazanınca İngiliz kabinesi Osmanlı-Rus savaşında barış görüşmeleri için arabuluculuk yapmaya hazır olduğunu Babıali'ye bildirdi. Layard kendi hükümetine şu açıklamalarda bulunmuştu: *“Sultan'a gizlice haber gönderdim; eğer barış müzakerelerine ihtiyaç duyarlarsa, İngiltere'nin süreci başlatmaya hazır olduğunu bildirdim.”*¹⁶¹⁷ Aynı gün çektiği bir başka telgrafta ise açıklamalarına şöyle devam ediyordu:

Savaşın sona erdirilmesinde İngiltere'nin herhangi bir öneri yapmayacağını, ama Sultan ve hükümeti arzu ederlerse, Rusya ile barış görüşmelerine aracılık edebileceğini ve Osmanlı için en iyi koşulları kazanmaya çalışacağını bildirdim. Şimdiki koşullar altında Sultan'ın barış müzakerelerini düşünmediği haberini aldım.¹⁶¹⁸

Osmanlı yönetimi, Disraeli kabinesinin Boğazlara donanma çıkartmasına ancak bazı şartlar yerine getirilirse izin vereceğini açıkladı; herhangi tarafsız bir devletin Boğazlara donanma çıkartmasını 1856 Paris Antlaşması'na aykırı buluyordu. Babıali'yle müttefik olduğunu ilan etmediği

¹⁶¹⁵ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr.325. Secret.) Therapia, August 2, 1877

¹⁶¹⁶ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr.318. Telegraphic.) Therapia, August 1, 1877

¹⁶¹⁷ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby. (Nr. 324. Secret.) Therapia, August 2, 1877

¹⁶¹⁸ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 887. Secret.) Therapia, August 2, 1877

sürece, İngiltere'nin İstanbul'a donanma göndermesine karşıydı.¹⁶¹⁹ Osmanlı kuvvetlerinin Plevne'deki başarılı mukavemetinden sonra, Sultan II. Abdülhamid, İngiltere'nin aracılığını istemiyordu. İstanbul'a gelebilecek İngiliz donanmasında Layard'ın Padişahın ağzını araması üzerine, Sultan II. Abdülhamid, İngiltere'nin iyi niyetinden şüphe ettiğini açıklamıştı.¹⁶²⁰ Disraeli, Layard'a yazdığı belgede, Sultan'ın İngiltere'ye dönük güvensizliğinden dolayı üzüldüğünü, ama İngiltere'nin esas amacının Osmanlı'nın savunulması olduğu hususunda Padişah'ın mutlaka ikna edilmesi gerektiğini emrediyordu. Baharda başlaması beklenen ikinci Rus taarruzu sırasında İngiltere'nin tarafsızlığına son vereceğini, Karadeniz'den Kafkasya'ya asker çıkaracaklarını, Varna'daki güçlerini pekiştireceklerini belirtiyordu. Ama bunun gerçekleşmesi için, Sultan'ın Gelibolu'nun işgal edilmesini ve donanmanın Boğazlardan geçişine izin vermesinin ön koşul olduğunu yazmıştı.¹⁶²¹ Osmanlı ordusunun kısa sürede çökeceği saptaması yapıldığı halde, savaş sanki gelecek yılın bahar ayında devam edecekmiş gibi, 1878 baharında İngiltere'nin tarafsızlığını bozacağı hususunda Layard Sultan II. Abdülhamid'i ikna etmeye çalışıyordu. Disraeli Hükümetine ait Osmanlı-Rus savaşıyla ilişkili stratejinin başarıyla sonuçlanması ancak Babiali'nin İngiltere'ye güvenmesine ve ona inanmasına bağlıydı. Sultan II. Abdülhamid'in tavırlarında gözlemlenen İngilizlere dönük güvensizliğinin giderilmesi için diplomatik faaliyetlerin yoğunlaştırılmasına ve Osmanlı'da İngiltere'ye beslenen eski inanç ve güvenin tazelenmesine karar verildi. Derby İstanbul büyükelçilerine gönderdiği bir mesajda şunları yazacaktı: *"Babiali'nin İngiltere'ye sarsılan güvenini mutlaka tamir etmelisin. Bize güvenmelerini teşvik edecek bir yönde davranmalısın. İstanbul'da karışıklıklar ve düzensizlikler çıktığında, Londra hükümetinin donanmasını İstanbul'a göndermeye ve bunun için de Sultan'ın onayına ihtiyaç duyduğunu, Babiali'ye bildirmelisin."*¹⁶²²

Başbakan, Layard'la gizli bir yazışma içinde olduğunu Kraliçe Victoria'ya bildirdi.¹⁶²³ Disraeli ve Salisbury, Osmanlı'nın parçalanması halinde toprak ele geçirmeyi planlarken, Derby bu olayda toprak menfaatlerinin olmadığına inanıyordu.¹⁶²⁴ Gladstone'dan farklı olarak Derby, Balkan Hıristiyanlarını düşünmüyordu; Hıristiyan ahlakı yerine, onun için İngiliz iş dünyasının ve ülkesinin menfaatleri her şeyden çok daha önemli ve üstteydi.¹⁶²⁵ 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi'ne göre İngiltere, Boğazlar hususunda garantör devletlerdendi. Bu anlaşmanın bozulmamasına kamuoyunda özen gösteriliyordu. Bu anlaşmaya göre, Sultan'ın izni olmaksızın yabancı savaş gemileri Çanakkale ve İstanbul boğazlarından geçemezdi. Sultan II. Abdülhamid'in İngiltere yönetiminin iyi niyetine

¹⁶¹⁹ NA, FO, Nr.887, a.g.e.

¹⁶²⁰ HP, B/XVI/C/123, Layard-Beaconsfield, Constantinople, 1 Aug. 1877

¹⁶²¹ BL, Layard Papers (LP), Add. MSS. 3916, Cilt CCVI, Beaconsfield-Layard, London, 6 Aug. 1877

¹⁶²² NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Mr. Layard (Telegraphic.) Foreign Office, July 31, 1877

¹⁶²³ HP, B/X/X/C/294, Beaconsfield-queen Victoria, London, 8 Aug. 1877

¹⁶²⁴ 2 Aug. 1877, DD, 427

¹⁶²⁵ 18 Aug. 1877, DD, 433

beslediği inancı sarsılmıştı. İngiltere'nin gizli bir şekilde Osmanlı'ya yaklaşma faaliyetlerini ve Layard'ın teklifini, Padişah'ın talimatı üzerine, Musurus Paşa uluslararası kamuoyuna açıkladı.¹⁶²⁶ Sultan II. Abdulhamid İngiltere'nin tarafsızlığını gelecek baharda bozacağını uluslararası kamuoyuna açıkladı.

Babıali'nin açıklamaları etkisini göstermeye başlıyordu. General Wellesley Rusya üst düzey askeri yetkilileriyle görüşmeden sonra 5 Ağustos 1877'de Londra'ya ulaşmış, Çar II. Alexander'dan bir mesaj getirmişti. Rus Çarı, 8 Haziran 1877'de teklif ettiği barış anlaşmasını yineliyordu; fakat bu kez Bulgaristan'ı Balkan dağlarının güneyine kadar genişletme şartını getiriyordu. İngiltere'ye de arabuluculuk yapmasını öneriyordu. General Wellesley'in yine bildirdiğine göre, Rus Çarı, Rus-Osmanlı Savaşı'nın başlamasından İngiltere'yi sorumlu tutuyordu; İngiltere'nin başlangıçta Osmanlı'yı cesaretlendirmesi ve bir savaş halinde ona yardımcı olacağını açıklamasıyla, Osmanlı'yı Ruslarla savaşa yönlendirdiğini, bu hususta İngilizlerin ortaya çıkan olumsuz bütün olaylardan sorumlu olduğunu ifade ediyordu.¹⁶²⁷ Rusya'nın barış teklifinden habersiz olan Babıali'nin talimatı üzerine Musurus Paşa, İngiltere'nin Avusturya ile müttefik olup olmadığını sorgulamak için Derby'yle görüştü.¹⁶²⁸ Aynı gün Rus Çarı İngiltere'ye barış talebini ifade eden şu memorandumu gönderdi:

Şimdiki savaşın tek amacı Osmanlı Hristiyanlarının hayatının iyileştirilmesidir. İmparator 1856'da Rusya'nın kaybettiği toprakları ve Anadolu'nun bir kısmını talep ediyor. Askeri onur adına Rusya İstanbul'u işgal etmeyecektir. Eğer Sultan'a uygun şartlar iletilirse, Rusya barış müzakerelerine başlamaya hazırdır. Rusya, Hindistan'la ilgili hiçbir plana sahip değildir; İngiltere ile dostça ilişkilerini devam ettirmek niyetindedir. İngiltere'nin bugünkü tavrı devamlı Osmanlı hükümetine cesaret vermektir; bu durum ise savaşın daha da uzamasına neden olmaktadır. Rus imparatoru İngiltere'nin bu siyasetinden dolayı üzülmemektedir. İngilizler Osmanlı'yı savaşa teşvik eden siyasetine son verseydiler, hızlı bir şekilde savaş sona erecek ve müzakereler hemen başlayacaktı.¹⁶²⁹

Rus Çarı bir yandan İngiltere'nin çok yönlü menfaatlerine saygı duyduğunu, zarar vermeyeceğini belirtirken, bir yandan da Disraeli Kabinesi'nin Osmanlı yönetimini savaşmaya cesaretlendiren siyasetine son vermesini ve barış görüşmelerine geçilmesini talep ediyordu. Ama İngiltere savaşı durduracak girişimlere odaklanmak niyetinde değildi; daha çok Babıali'nin kendi hakkında ne gibi duygulara ve düşüncelere sahip olduğunu öğrenmekle meşguldü. Çara ait

¹⁶²⁶ DP, Beaconsfield-Derby, 7 Aug. 1877

¹⁶²⁷ HP, B/XIX/C/292-3, Beaconsfield-Queen Victoria, 6 Aug. 1877

¹⁶²⁸ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Mr. Layard (Nr. 406. Confidential.) Foreign Office, August 7, 1877,

¹⁶²⁹ NA, FO, 424/64, Colonel Wellesley to the Earl of Derby. (Nr.1. Secret.) London, August 7, 1877, Inclosure in No. 131. Memorandum.

memorandumun Londra'ya ulaşmasından sonra Derby'nin talebi üzerine İstanbul İngiliz Büyükelçisi de Osmanlı Hükümet üyelerinin siyasi yönünü irdeleyecek şekilde harekete geçmişti:

Sadrazam'la görüştim. Sadrazam; İngiltere'yi Osmanlı'nın güvenilir, en ciddi müttefiki ve Paris Barış Antlaşması'nın da destekçisi olarak gördüklerini, söyledi. Ama Osmanlı şimdi çok tehlikeli şartlar içinde olduğundan, İngiltere'nin kendilerini terk ettiğinden, Paris Barış Antlaşması'nı kaldırıp attığından ve Osmanlı'yı çok güçlü bir düşmanın merhametine bıraktığından yakındı.¹⁶³⁰

Babialı Rus Çarının Londra'ya gönderdiği memorandumdan habersizdi. Sadrazamın değerlendirmesi Osmanlı hükümet üyelerindeki genel bakış açısını yansıtıyor gibiydi; İngiltere'nin Osmanlı'da yeni devletler oluşturacak bir siyaseti izlemediğini, savaş öncesi katliamlardan dolayı oluşan kamuoyu baskısını göğüslemek için kararsız, tutarsız ve tarafsız davrandığını varsayıyordu. Bu perspektiften İngiltere'nin amacını anlamaya çalışmasından ötürü, Sadrazam'ın İngiliz Büyükelçisine sorduğu şu sorular da o doğrultuydu: *“İngiltere halen Paris Sözleşmesi'ni ciddiye alıyor muydu? Eğer ciddiye alıyorsa, neden Rusya'nın Antlaşmayı ihlal etmesine müsaade ediyordu? Hâlbuki Sadrazam'a göre, Osmanlı her şart altında Paris Antlaşması'na sadık kalmıştı. Eğer İngiltere askeri açıdan yardımcı olamadıysa, yardım için başka araçları kullanabilirdi. Layard'la sorunları samimice paylaşan Osmanlı kabine üyeleri öfkeli, ama meraklı bir yakınma içinde konuşuyorlardı; İngiltere'ye dönük beklentiler halen canlılığını koruyordu. Sadrazam, “Eğer Rusya'yla baş başa savaşsalar, bu kadar zorlanmayacaklarını”* söylüyordu. Savaşın Avrupa ülkelerini içine çekmemesi amacıyla İngiltere'nin tarafsız davrandığına inanılıyordu. İngilizlerin bu tarafsız siyasetinden dolayı Yunanistan, Sırbistan ve Romanya'nın Osmanlı kuvvetlerine saldırmasına izin verildi. Bir yandan Ruslarla savaşırken, kuvvetlerin bir kısmı da Sırlara ve Yunanlılara ayrılmak zorunda kalmıştı. imparatorluk her taraftan tehdit ve saldırı altındaydı. Osmanlı devlet adamları Disraeli kabinesinin Rusya'nın yanında Osmanlı ordusuna karşı saldırıya geçen güçlere sessiz kalmasına öfkeliydiler. En azından İngiltere; Yunanlıların ve Sırların tehdit etmesini ve saldırmasını engelleyebilirdi; fakat bunu yapmıyordu. İngiliz Büyükelçisi'ne Sadrazam; *“Savaşın sona erdirilmesinin bir yolu yok mu?”* diye sormuştu. Bu durumla alakalı olarak Layard kendi Dışişleri Bakanı Derby'ye; *“Sadrazama, Rus İmparatoru'nun barıştan yana olmadığını, ama İngiltere'nin savaşı sona erdirmek için elinden gelen her şeyi yapacağını, açıkladım”* diye cevap verdi.¹⁶³¹

Rus Çarı ve Dışişleri Bakanı Osmanlı'yla barış yapmak için sık sık Londra kabinesine çağrılarda bulunuyor, ona güven veren memorandumlar gönderdiği halde, beklenen bir sonuç alınmıyordu. Bu yaşananlar Osmanlı yönetiminden bilinçlice saklanıyordu. Babialı 30 Mart 1856 Sözleşmesi'nin

¹⁶³⁰ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby. (Nr. 909. Secret.) Therapia, August 7, 1877

¹⁶³¹ NA, FO, Nr.909, a.g.e.

yürürlükte kalması ve kendini yeni dayatmalardan koruması için Rusya ile doğrudan görüşmüyordu; arabulucu olarak 16 Nisan 1856 Sözleşmesi'ne imza atmış devletler yetkiliydi. Sadrazam, “*Bir Osmanlı-Rus barışının Rusya'nın öne süreceği şartlara bağlı olduğunu*” söylediğinde, Layard, Bulgaristan meselesinde Babıali otonomiyi kabul etmeyince, barış umudunun bulunmadığını ifade etmişti. Bu hususta Osmanlı Dışişleri Bakanlığı Rus yönetiminin bilgisine doğrudan başvurmamış, Layard'ın Rus yönetimi adına bizzat doğruları açıkladığı kabul görmüş ve Büyükelçinin Osmanlı'nın çıkarlarını gözetecek bir bakış açısı içinde davrandığına inanılmıştı. O nedenle Ruslardan barışla ilgili talepleri öğrenmeye kalkışmak yerine, İngiliz Büyükelçisi'ne Osmanlı Devleti'nin ne kadar masum olduğu ve uluslararası hukuk kurallarına riayet ettiği halde haksız bir saldırıya uğradığı belirtilmişti. Devletlerarası ilişkilerde bazı ahlaki ilkeler dikkate alınarak diplomatik görüşmeler yürütülüyordu. Layard'a Osmanlı'nın her zaman 1856 Paris Antlaşması'na göre dış politikasını belirlediğini ifade eden Sadrazam, bütün ülkelerin de o sözleşmeye uymaları gerektiğinde ısrar ediyordu.¹⁶³²

Sadrazam arabulucu olabilecek devletleri de Layard'dan öğrenmeye kalkışmıştı. “*İngiltere aracılık yapmayacaksa, hangi ülkenin aracılığa soyunabileceğini*” sormuştu ona. Bu soruya Layard, “*Avusturya'nın aracı olabileceğini*” belirterek, “*eğer Almanya'ya aracılık için başvurulursa, Avusturya'nın kıskanabileceğini ve sonradan aracılığa yanaşmayacağını*” söylemişti. Bunun üzerine Sadrazam, İngiltere'nin Viyana Büyükelçisi üzerinden Avusturya hükümetine aracılık görevini teklif etmesini rica etti. Layard ise Osmanlı'nın talebini gerçekleştirecek yetkide olmadığını, kendi hükümetiyle görüşeceğini ve onların kararlarına göre davranabileceğini, belirtmişti. Layard Sadrazamla görüşmesinden çıkardığı yorumu Derby'yle paylaşacaktı:

Sadrazam'ın ruh halinden anladım ki, Osmanlı Devlet yetkilileri Rusya'ya karşı savaşmayı kabul etmekle çok ağır ve yıpratıcı bir yükün altına girdiklerini fark etmeye başladılar. Ama son dönemdeki askeri başarılarından dolayı, kamuoyunun Ruslarla bir barış antlaşmasına anlayış göstermeyeceğini görüyorlar. Ruslarla görüşme yapma çabalarına ülkelerinin aşağılanması olarak muamele edileceğinden, ürküyorlar.¹⁶³³

Rusya ile yürütülen savaşta düşman kuvvetlerin temsilcileriyle yüz yüze görüşmeler yapmak ve müzakerelere ilişkin şartların ne olabileceğini analiz etmek yerine, İngiltere'nin tavsiyelerine göre aracı sorunlarını çözmeye çalışan bir diplomatik faaliyet sergileniyordu. Ayrıca Osmanlı'nın İngiltere hakkındaki duygusal ve düşünsel görüşleri çok yönlü istihbarat çalışmaları sonucuna bağlı olarak değil de, savaş meydanında yaşananlarla birebir bağlantılı bir algı içinde ortaya çıkıyordu.

¹⁶³² NA, FO, a.g.e.

¹⁶³³ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby. (Nr. 909. Secret.) Therapia, August 7, 1877

Rus yönetimi ise savaşın çıkmasından açıktan açığa İngiltere'yi sorumlu tutuyordu. İngilizler Rusya'nın 5 Ağustos barış talebini önce sürüncemede bırakmışlar, sonra kabul etmediklerini Rusya'ya bildirmişlerdi. Rusya'ya yola çıkan İngiliz askeri temsilcisi General Wellesley, Londra'dan iki ayrı cevapla ayrılmıştı. Birincisi, Derby'nin önergesiydi; soğukkanlı bir şekilde arabuluculuk görevini reddediyordu. Savaşın sona ermesi istenmiyordu. Diğer cevap ise Başbakan ve Kraliçe Victoria'nındı. Buna göre, eğer Rus askeri ikinci kampanyayı başlattıktan sonra Boğazlar bölgesini ve İstanbul'u işgal ederse, İngiltere tarafsızlığını bozarak savaşa girecekti. Ruslardan Boğazları işgal etmemesi talep ediliyordu.¹⁶³⁴ İstanbul ve Boğazlarla ilgili taleplerini tekrarlamakla, savaşın mevcut halini onayladıklarını ifade etmiş oluyorlardı. Bütün İngiliz yöneticileri Kırım Savaşı'ndan ders çıkartmışlardı. Osmanlı'nın dağılmasını engelleyecek her türlü diplomatik, askeri, siyasi faaliyetlerden uzak duruyorlardı; uzun süredir Osmanlı'nın dağılmasından beklentilere kapılmışlar ve planlar yapmışlardı. Bu stratejiye uygun olarak, 15 Ağustos 1877 kabine toplantısında, Rusların İstanbul'a yaklaşması durumunda, Osmanlı Padişahından donanmanın Boğazlara çıkartma yapması için izin istenmesine karar verildi.¹⁶³⁵

4.4. Barış Sürecine Dönük Faaliyetlerde 1856 Paris Sözleşmesinin Kullanılması

Rus ordusu Plevne'de durdurulmaz, Çar II. Alexander, Romanya, Sırbistan ve Yunanistan'dan yardım talep etti. Romanya; Ruslara koridor açarak Osmanlı'ya karşı savaşa dâhil olmuş ve Ağustos'ta bağımsızlığını ilan etti. Ardından, Romanya ordusu Çar'ın yardım talebini kabul ederek Osmanlı ordusuna karşı savaşmak amacıyla Tuna'yı geçmişti.¹⁶³⁶ Avusturya; Sırbistan'ın savaşa dâhil olmasını engellemeyecekti. Plevne'de Osmanlı kuvvetlerine karşı savaşan Rus ve Romanyalı askerlere Sırbistan ordusu da dâhil olacaktı.¹⁶³⁷ Eğer Sırbistan, Osmanlı ordusuna karşı savaşmak yerine Bosna'yı işgal etmeye kalkışırsa, Avusturya buna müdahale edecekti. Bu hadise Rusya'ya bildirilmişti.¹⁶³⁸ Avusturya hükümeti İstanbul'un Rusya tarafından işgal edilmesini onaylamayacak ve İngiltere ile birlikte hareket edecekti. Prens Gorchakov İstanbul'u işgal etmeyeceklerine dair yeni bir güvenceyi Londra'ya vermişti.¹⁶³⁹

¹⁶³⁴ **HP**, B/XIX/C/924-5, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 9 Aug. 1877; **HP**, B/XIX/C/295-6, Queen Victoria-Beaconsfield, Osborne, 9 Aug. 1877; **HP**, B/XIX/C/296, Wellesley-Queen Victoria, London, 9 Aug. 1877; **HP**, B/XIX/C/298, Ponsonby-Queen Victoria, Osborne, 10 Aug. 1877

¹⁶³⁵ **HP**, B/XIX/C/303-4, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 15 Aug. 1877

¹⁶³⁶ B. Jelavich, **Russia and the Formation of the Romanian National State 1821-1878**, Cambridge, 1984, s.259

¹⁶³⁷ **NA, FO**, 424/64, The Earl of Derby to Sir A. Buchanan (Nr.275.) Foreign Office, August 9, 1877

¹⁶³⁸ **NA, FO**, 424/64, The Earl of Derby to Sir A. Buchanan (Nr. 278. Confidential) Foreign Office, August 13, 1877

¹⁶³⁹ **NA, FO**, 424/64, The Earl of Derby to Sir A. Buchanan (Nr. 284. Confidential.) Foreign Office, August 14, 1877

Ağustos'un sonuna gelindiğinde, Sultan II. Abdülhamid ve Kabinesi savaşın sona ermesinden yanaydı; 1856 Paris Antlaşmasına taraf ülkelerin savaşa son verecek diplomatik müzakereleri başlatmasını talep etmişti.¹⁶⁴⁰ Babıali Ruslarla barış yapmaktan yanaydı. İngiltere'ye arabuluculuk teklifinde bulundu. Derby barış görüşmeleri için İstanbul'daki temsilcisine, "*İngiltere senin barış görüşmeleri için harekete geçmeni onaylıyor*" diye bir mesaj gönderdi.¹⁶⁴¹ Bunun üzerine İngiliz temsilci Rusya'nın büyük Bulgaristan projesi olduğunu Babıali'ye bildirerek, barış görüşmeleriyle ilgili girişimleri zayıflatacaktı. Layard Londra'ya gönderdiği bir mesajında, "*Barışı engelleyen en önemli mesele Rusya'nın Bulgaristan'la ilgili bir önerisini Babıali'nin kabul etmemesidir. Osmanlı askeri bir yenilgi almadığı sürece, Bulgaristan'ın otonom olmasını kabul etmeyecektir*" diye yazıyordu.¹⁶⁴² İngiltere Rusya'nın büyük bir Bulgaristan şartında ısrar ettiğini öne sürerek, Babıali'nin Ruslarla barış yapma isteğini sona erdirdi. Avusturya Hükümeti de İstanbul temsilcisi Kont Zichy'ye aracılık için Babıali'den gelecek teklifi beklemesini, hemen arabuluculuğa soyunmaması talimatını vermişti.¹⁶⁴³

Yunanistan'a gelince, Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne doğru genişleme projesinden aşırı rahatsızdı; savaşa girmemeleri halinde, İngiltere, Osmanlı'dan Epir ve Teselya'yı kendilerine vereceğini vaat etmişti.¹⁶⁴⁴ Avusturya'nın Bosna-Hersek'e ilerlemesi halinde, Yunanistan da Epir ve Teselya üzerine yürüyecekti.¹⁶⁴⁵ Bu gelişmeler ortaya çıkarsa, İngiltere Yunanlılara karşı Osmanlı donanmasının, Sırlara karşı da Avusturya-Macaristan'ın kullanılmasını kararlaştırıldı. Yunanlılara baştan itibaren savaşın dışında kalması söylenmişti. Osmanlı-Rus savaşının belirlenmiş hedeflerden uzaklaşacak şekilde kontrol dışına çıkmasına izin verilmemesi amaçlanıyordu.¹⁶⁴⁶

İngiltere; Boğazlar ve İstanbul meselesini Avusturya ile ortak çözecek bir planın peşindeydi. Viyana ile bu konuda yazışmalar devam ediyordu. Kont Andrassy İngiltere'ye şöyle bir öneride bulunmuştu: "*Osmanlı-Rus Savaşının muhtemel sonuçlarından ortaya çıkabilecek olumsuzluklara karşı ortak olmayan çıkarlar konusunda İngiltere ve Avusturya birbirinden bağımsız davranabilir, ortak menfaatlerde ise birlikte davranılmalı; koşullara göre beraber davranma seçeneği ihmal edilmemelidir.*"¹⁶⁴⁷ Ortak çıkarlar vurgusu daha çok Boğazlarla ilgiliydi.

¹⁶⁴⁰ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 955. Most Confidential.) Therapia, August 18, 1877

¹⁶⁴¹ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Mr. Layard (Nr. 457. Secret.) Foreign Office, August 23, 1877

¹⁶⁴² NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 955. Most Confidential.) Therapia, August 18, 1877

¹⁶⁴³ NA, FO., Nr.955, a.g.e.

¹⁶⁴⁴ E. Kofos, **Greece and the Eastern Question 1875-1878**, Thessoliniki, 1975, s.111-116

¹⁶⁴⁵ NA, FO, 424/59, Layard-Derby, Therapia, 21 Jul. 1877

¹⁶⁴⁶ DP, Beaconsfield-Lady Chesterfield, 29 Aug. 1877

¹⁶⁴⁷ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Sir A. Buchanan (No. 299) Foreign Office, September 1, 1877

10-12 Eylül tarihlerinde Rusların ve Romanyalıların Plevne saldırısı tekrar başarısızlığa uğradı.¹⁶⁴⁸ Disraeli aracılık ile ilgili planını hazırlamıştı.¹⁶⁴⁹ Bu durum Çara iletildi; Çar mesajı dikkatlice dinlemiş ama Disraeli'ye mesaj gönderilecek şekilde cevap vermemişti.¹⁶⁵⁰ Eylül ortasına doğru Layard barış konusunda Osmanlı'nın pazarlık masasına eli güçlü olarak oturmak istediğini Londra'ya bildirdi. Eğer Osmanlı ordusu daha da başarı elde ederse ve Rusların 1877 kışında saldırımları engellenirse, Sultan II. Abdülhamid, Avrupa devletlerine savaşı sona erdirme çağrısı yapacaktı. Bağımsızlık ve otorite dışındaki sahalarda tavizler vermeye hazır olacaktı; Hristiyanlar için daha iyi hükümet şartlarını oluşturacaktı.¹⁶⁵¹

Rus ordusu Balkanları henüz geçememişti; Osmanlı kuvvetleri Plevne ve Kars'ta direniyordu.¹⁶⁵² Böyle koşullar altında diplomasi dünyasında Osmanlı yönetiminin savaşın sona ermesini istediğine dair söylentiler yayılmıştı.¹⁶⁵³ İngiltere'nin korkusu netlik kazanmıştı: İstanbul üzerine yürüyecek Rus ordusu Gelibolu'yu da işgal edebilir ve Akdeniz'e açılacak önemli bir kapıya el koyabilirdi. Bu hususta Rus Çar'ına hükümetin kaygılar bildirildi; Rusya da Gelibolu'nun işgal edilmesini planlamadığına dair güvencesini vermişti. Kabinede bütün ihtimaller değerlendirildi; donanmalarının İstanbul'u rahatça ele geçirebilmesi amacıyla ön hazırlıkların yapılmasına karar verildi. Bu doğrultuda bir İngiliz savaş gemisi komutanı Fraser'a, ticari bir gemiyi operasyonda kullanması, Çanakkale ve İstanbul Boğaz girişlerinde Osmanlı cephaneliklerini ve birliklerini imha etme emri verilmişti. Fakat operasyon panik halinde yapılırken, Ruslar kendilerine saldırıya geçtiklerini sanmışlar ve Boğazlarda Osmanlı cephaneliklerinin ve birliklerinin havaya uçurulmasını engellemişlerdi. İngiltere'nin bu operasyonu hiçbir zaman anlaşılmadı ve bilinmedi. Sonradan kabine üyeleri başarısız olan bu operasyonu yanlış bulmuştu.¹⁶⁵⁴

Babiali'nin savaşın sona erdirilme talebi halen devam ediyordu. Eylül'ün son haftasında Babiali barış görüşmelerine başlanmasında arabulucu olarak 30 Mart 1856 Sözleşmesi'ne taraf ülke temsilcilerine bildirdi. Avusturya Hükümeti ateşkesin yeterli olmadığını üç defa üst üste İngiltere'ye iletmişti. Zaman geçirmeksizin barış şartlarını İngiltere'yle ortak şekilde Avrupalı güçlerin belirlemesini ve Osmanlı'ya sunulmasını teklif ediyordu. Savaşa ihtiyaç duyulmadan, İngiltere'nin kendi belirleyeceği reform şartlarını Avusturya'nın desteğiyle İstanbul yönetimine sunabilecek

¹⁶⁴⁸ DP, Beaconsfield-Lady Bradford, 14 Sep. 1877

¹⁶⁴⁹ HP, B/XIX/C/317-18, Beaconsfield-Queen Victoria, Hughenden, 24 Sep. 1877

¹⁶⁵⁰ HP, B/XIX/C/326-7, Beaconsfield-Queen Victoria, Hughenden, 4 Oct. 1877

¹⁶⁵¹ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 1089. Confidential) Therapia, September 18, 1877

¹⁶⁵² Gwendolen Cecil (Ed.), "From Lord Carnarvon, October 8, 1877", *Life of Robert Marquis of Salisbury*, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.160- 1

¹⁶⁵³ Cathorne Hardy (Ed.), *First Earl of Cranbrook, A Memoir*, Longmans, Green, and Co, 1910, s. 33

¹⁶⁵⁴ Sir Arthur Henry Hardinge (ed), *The Life of Henry Howard Molyneux Herbert: Fourth Earl of Carnarvon 1831-1890*, Cilt II, Oxford University Press, 1925, s.362

imkânlara sahipti. Avusturya'nın ısrarla talep ettiği siyasi çözüm teklifine Almanya'nın da destek verebileceği, Rusya'yı destekleyen Fransa'nın ise İngiltere'yi rahatlıkla yanına çekebileceğini ve Rus kuvvetlerini Avrupalı güçlerden tecrit ederek Osmanlı kuvvetleriyle savaşmasının engellenebilmesi mümkündü. İngiliz Dışişleri Bakanı Derby, Viyana Büyükelçisi Andrew Buchanan'a şunları yazmıştı:

Avusturya Londra Büyükelçisi bu akşam benimle görüştü ve bana Kont Andrassy'den yazılı bir haber ulaştırdı. Yazdığına bakılırsa, bir ateşkesin elde edilmesi yeterli değildir; gecikmeksizin, barış koşullarıyla ilgili meselede Avrupalı güçlerle birlikte davranmamızı, Osmanlı yönetimine ortak bir teklifimizin sunulmasını talep ediyor.¹⁶⁵⁵

29 Eylül 1877'de Disraeli ve Savaş Bakanı baş başa görüştüler. Osmanlı'nın Rusya ile savaşı sona erdirmek istediği ve müzakerelere başlamasını arzuladığıyla ilgili haberin doğruluğunu Disraeli de onaylıyordu. Babıali; Bulgaristan'a muhtariyet verilmesini, Romanya'nın egemenlik haklarının Avusturya'ya devredilmesini öneriyordu. Osmanlı Berlin Büyükelçisi belirlenen şartları Bismarck'a iletmiş, Bismarck da İngiltere'ye durumu aktarmıştı.¹⁶⁵⁶ Westminster Dükü kendi hükümetinin tutumunu şöyle dile getiriyordu:

Avrupalı Güçler arasındaki bu müzakereler boyunca eğer reformlar hususunda kararlı ve ortak bir siyasi tavır ortaya konulursa, Osmanlı reformları hayata geçirmesi yönünde teşvik edilebilecekti. Fakat Babıali'nin ciddiye alınmasının ve Avrupalı devletlerin savaşı durduracak yönde davranmalarının önünde en önemli engel, kendi hükümetimizin savaşan taraflar arasında ortak bir eylem için ortaya konulan her önergeye karşı çıkmasıdır.¹⁶⁵⁷

İngilizler Osmanlı-Rus barışını gündeme getiren teklifleri geçersiz kılan bir siyaset takip ediyorlardı. Disraeli Kabinesi savaşta Rus ordusunun gittikçe üstün hale geleceğine ve Osmanlı kuvvetlerini bozguna uğratacağına inanıyordu. Planlarını bu gelişmelerin sonuçlarına göre yapmakta kararlıydı. Diğer devletler aracılığıyla iletilen barış önergesini kabul etmiyordu. 30 Eylül 1877'de Savaş Bakanı Başbakan'la şunları tartıştı:

Arabulucu ülke olarak öyle şartları kabul edersek, İngiltere bu durumda Babıali'nin öne sürdüğü şartların adaletli ve ılımlı olduğunu onaylamış olacaktır. Eğer İngiltere böyle koşullara bağlı hale gelir ve barış şartları Rusya veya Babıali tarafından reddedilirse, İngiltere tarafsız konumunu bozmak zorunda kalacaktır. Çünkü savaş kesinlikle ikinci aşamaya evrilecek ve Rus kuvvetleri üstün konuma geçecektir. Bu durumda da savaş devam edecek ve Rus ordusu İstanbul'u tehdit edebilecektir. İngiltere baştan itibaren arabuluculuğa soyunduğu için, İstanbul'un Ruslar

¹⁶⁵⁵ Hansard, Lord Derby, HL Deb 20 February 1877 vol 232 cc637-727

¹⁶⁵⁶ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.33

¹⁶⁵⁷ Hansard, The Duke of Westminster, HL Deb 20 February 1877 vol 232 cc637-727

tarafından ele geçmesini engellemek niyetiyle Osmanlı'ya silah yardımı yapmak zorunda kalabilecektir.¹⁶⁵⁸

5 Ekim Kabine toplantısında Osmanlı'ya arabuluculukta yardımcı olunması halinde Avrupalı devletlerin herhangi koşullar altında İngiltere'ye inancının kalmayacağına karar verildi. Gelişmelerden rahatsız olan Rus yönetimini rahatlatarak şekilde Bismarck devreye girmişti. İngiliz donanmasının harekete geçeceğine Bismarck inanmıyordu; İngiltere'nin savaşacak askeri olmadığını ve bu sahada hiçbir hazırlık yapmadığını Rusya'ya aktarmıştı. Lord Lyons'a göre, bir kez İstanbul ele geçirildi mi, Rusya'nın işgalden vazgeçmesi artık imkânsızlaşacaktı. Londra Kabine toplantısında görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştı. Derby'ye göre, Osmanlı neredeyse tamamen yıkılacak haldeydi; bazı Osmanlı zaferlerinden etkilenerek sürece müdahale edilmemeliydi. Toplantıda İngiliz ordusunu güçlendirme hususunda harekete geçilip geçilmeyeceği belirsiz kalmıştı.¹⁶⁵⁹ Osmanlı'nın Rusya ile barış şartlarını belirlemesini, reddedilmesi halinde tarafsızlığın bozulacağı ve Rusya'ya karşı savaşa katılacağı gündeme getirildi. Bu öneri Kabinede tartışılmaya açılmadan önce, Hindistan Sekreterliği'nin görüşüne başvuruldu. Hindistan Sekreterliği Rusya'ya karşı savaş açılmasını reddedince, önerge rafa kaldırıldı. Kabine'de önergeyi ciddiye almayanlar ve Hindistan Sekreterliği'ni yönlendiren bakanlar Derby, Carnarvon, Stafford Nortcote ve Salisbury idi.¹⁶⁶⁰ Londra Kabinesi Başbakanın arabuluculuk planını reddetti. Aracılık için zamanın daha erken olduğu, İngiltere'nin çıkarlarına uygun koşulların henüz olgunlaşmadığı tespiti yapılmıştı. Osmanlı ordusunun bazı cephelerde savaşı kazansa bile, uzun vadede savaşı kesinlikle kaybedeceği varsayılıyordu. Osmanlı kuvvetlerinin yenilmesine göre belirlenmiş planlarda ısrar edilecekti; İngiltere savaşın sonunu bekleyecekti.¹⁶⁶¹ Ekim boyunca yapılan Kabine toplantılarında Osmanlı'nın, bazı zaferler kazansa bile, tamamen yıkılacak hale geldiği saptaması yapılıyordu. Osmanlı ordusu tam bozguna uğrayıncaya kadar beklenilecek, savaşa müdahale edilmeyecekti.

Osmanlı Dışişleri Bakanı Avusturya hükümetinin aracılığı için Kont Zichy ile görüştü. İngiltere'ye de danışmak istiyordu. Babıali; Avusturya'nın aracılığa soyunmasını kabul etmişti. Barış Şartları olarak; saldıran taraf Rusya ve mağdur taraf Osmanlı olduğu için, gelecekte Rusya'nın saldırmasını engelleyecek şekilde Paris Antlaşmasının ruhuna uygun güvenceler isteniyordu.¹⁶⁶² Daha önceden Osmanlı'nın arabuluculuk teklifini reddeden Viyana yönetimi ise kendi büyükelçisi Kont Zichy üzerinden İstanbul hükümetine arabuluculuk önerisini getirdiğine dair bir haber

¹⁶⁵⁸ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.33

¹⁶⁵⁹ Hardy, a.g.e., s.36

¹⁶⁶⁰ Gwendolen Cecil (Ed.), "From Lord Carnavon, October 8, 1877", **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, (London 1922), British Library s.160-1

¹⁶⁶¹ **HP**, B/XIX/C/329-30, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 6 Oct. 1877

¹⁶⁶² **NA, FO**, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 435. Secret.) Constantinople, October 11, 1877

Londra'ya ulaşmıştı. İngiltere, Sultan II. Abdülhamid'in barış görüşmeleri için öne sürdüğü şartları abartılı ve gerçek dışı buluyordu. Derby'ye göre Sultan II. Abdülhamid'in barış planı son derece saçma bir teklifti; savaş muhtevasına uygun güç dağılımında Osmanlı'nın gerçek konumunu yansıtmıyordu. Sultan II. Abdülhamid'in barış planına göre, Osmanlı ordusu Belgrad'a geri dönmeliydi; Romanya ise Wallachia ve Moldavya diye ikiye bölünmeliydi. Derby, "*Osmanlı ordusu sanki Moskova'yı işgal etmek üzere!*" diye alaycı bir şekilde yorumladı.¹⁶⁶³ Disraeli de Sultan'ın taleplerini mevcut durumla ilişkisiz ve gerçek dışı bulmuştu.¹⁶⁶⁴

İngiltere'nin Babıali taleplerine olumsuz ve isteksiz yaklaşması Viyana'yı da etkilemişti. Avusturya düşman kuvvetler arasında arabuluculuğa henüz karar vermemişti; Babıali'nin Varşova'da barış görüşmelerinin yapılma isteğini Almanya da kabul etmedi.¹⁶⁶⁵ Kont Zichy, Kont Andrassy'yi yanlış anladığını, aracılık için koşulların henüz olgunlaşmadığını Babıali'ye bildirildi. İngiltere İstanbul Büyükelçisi Osmanlı önerilerinin son derece kabul edilemez olduğuna inanıyordu. Fakat bu olumsuz görüşlerini Babıali'ye bildirmeyeceklerdi. Derby'nin İstanbul temsilcilerine çektiği telgrafa göre, "*Osmanlı'nın barış şartları hakkında İngiltere fikir beyan etmemeye karar verdi. Yeni barış şartları ancak ön müzakereler yapıldıktan sonra kabul edilecek.*"¹⁶⁶⁶ Babıali'nin barış girişimlerinin olumsuz sonuçlanmasından bir gün sonra Layard Sarayı ziyaret ederek Sultan II. Abdülhamid'le görüşmüş ve izlenimlerini Derby'ye iletmışti:

Sultan'la bu sabah görüştüm. Avusturya'ya güvenmediği halde, savaşın bitirilmesindeki samimi arzusundan dolayı, Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının muhafaza edilmesi ve müzakerelerde Paris Antlaşması'nın temel alınması şartıyla, Avusturya'nın arabuluculuk yapmasında istekli olduğunu söyledi. Meseleyi Kont Zichy'ye ilettim.¹⁶⁶⁷

Zichy'nin bildirdiğine göre, Rusya savaşa devam etmek niyetindeydi. Aracılık hususunda Avusturya'ya başvurmamıştı.¹⁶⁶⁸ Rus ordusu Osmanlı kuvvetleri karşısında üstün konuma geçiyordu. Said Paşa, Sultan II. Abdülhamid ve Layard baş başa görüştüler. Muhtar Paşa'nın yenilgisinden dolayı Padişah oldukça sinirli bir ruh halindeydi. Ama yenilgi hakkında sakince konuştu; Muhtar Paşa'yı bir General olarak tanımladı. Çok başarılı olduğunu, çok övüldüğünü ve bu nedenle saldırıya geçerse Rusları yenebileceğini sanmıştı. Daha önceden düşmana karşı savunduğu

¹⁶⁶³ 13 Oct. 1877, **DD**, s.445

¹⁶⁶⁴ **HP**, B/XIX/C/333-4, Beaconsfield-Queen Victoria, Brighton, 15 Oct. 1877; 6 Nov. 1877, **DD**, s.450; **DP**, Beaconsfield-Derby, London, 11 Nov. 1877

¹⁶⁶⁵ **NA**, **FO**, 424/64, Sir A. Buchanan to the Earl of Derby (Nr. 801. Secret) Vienna, October 17, 1877

¹⁶⁶⁶ **NA**, **FO**, 424/64, The Earl of Derby to Mr. Layard. Foreign Office, October 17, 1877

¹⁶⁶⁷ **NA**, **FO**, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 433. Secret.) Constantinople, October 18, 1877

¹⁶⁶⁸ **NA**, **FO**, Nr.433, a.g.e.

siperleri terk etmiş, saldırıyı başlatmıştı. Ama Muhtar Paşa'nın emrinde Kars'ı savunmak için 30,000 kişilik bir askeri vardı yine de. Sultan II. Abdülhamid olayların samıldığı kadar ciddi olmadığını belirtmişti. Layard Sarayla görüşmelerini Londra'ya şöyle rapor etti:

Avusturya'nın arabuluculuk teklifinin neticesinde, Sultan beni çok görmek istediğini açıkladı. Harekete geçmeden önce, İngiltere'nin fikrini almak istiyormuş. İngiltere'nin arabuluculukta ilk adımı atmayacağını bildirdim. Barış görüşmelerini başlatacak olan Avusturya'nın destekleneceğini açıkladım. Sultan savaşın bir an önce bitirilmesinden başka bir arzusu olmadığını ifade etti. Ama imparatorluğun toprak bütünlüğü ve bağımsızlığıyla tutarsız hiçbir şartı kabul edemeyecekti. Paris Antlaşması'nın Osmanlı ve Avrupa barışı için önemine değindi. Paris Antlaşması'nın, Rusya'nın savaş ilanı halinde, imza atmış ülkelere müdahale hakkını tanıdığını, Osmanlı'yı saldırıdan koruyan şartların etkili şekilde hayata geçirilmesini önerdi. Antlaşma'nın uygulanabilmesi için Osmanlı'nın yerine getirmesi gereken yükümlülükleri vardı; Müslümanlarla Hristiyanların eşit vatandaşlık hakları. Maalesef bu olgu Osmanlı'da gerçekleşmemiştir. Sultan bu ifademi dürüstçe kabul etti. Avrupalı devletleri bu hususta tatmin etmek için elinden geleni yapacağını belirtti. Yeterince tecrübeli olmadığını, bakanlıklara en iyi kişileri seçebilecek bilgisi ve devlet tecrübesi olmadığını, iyi şeyler yapıldığında, Bakanlar hemen o iyi şeyin sorumluluğunu aldıklarını; işler kötü gidince bütün sorumluluğu onun omuzlarına yıktıklarını söyledi. Örneğin, Midhat Paşa anayasa ile ilgili bütün sorumluluğu üstlenmişti. Doğru değildi; Anayasa'yı ve Parlamento'yu gündeme getirenin kendisi olduğunu ve bunların kendi işleri olarak muamele görmesi gerektiğini söylerken, "Kendi yaptığım Anayasa'yı ve Parlamento'yu yıkabileceğime inanıyor musunuz?" diye soru sordu. Sultan'ın iyi niyetine güvendiğimi, Anayasa'nın ve Parlamento'nun hemen uygulamaya koyulması halinde, Avrupa kamuoyunda Osmanlı'ya karşı sempatinin gelişeceğini, bildirdim. Önlemler konusunda benim fikrimi sordu. İngiltere'nin önerilerini aldıktan sonra tekrar görüşmemizi istedi.¹⁶⁶⁹

Rusya barış hususunda hiçbir öneriyi dinlememekte kararlıydı. Aracılık girişimlerini reddediyordu; savaşı gelecek yıl da sürdürme niyetindeydi.¹⁶⁷⁰ Londra Hükümeti gibi, Viyana Kabinesi de Osmanlı ordusunun Rus kuvvetleri karşısında dağılma sürecine girdiği saptamasını yapmıştı. Rusya kesin zafere doğru ilerleyecekti; bu durumu endişe verici olarak bulan Avusturya hükümeti Rusya'ya karşı Osmanlı'nın yanında savaşılmasını istiyordu. Bu amaç doğrultusunda İngiltere'ye askeri müttefiklik teklifini yapmıştı. Avusturya'nın İstanbul Büyükelçisi; İngiltere, Avusturya ve Osmanlı arasında bir müttefiklik oluşması arzusunu Layard'a açıkladı. Osmanlı'nın kabul edebileceği bir müttefiklikten söz etti. Kont Andrassy; Kont Zichy'nin gizlice Babıali'yle görüşmesini, arabuluculuk teklifini getirmesini ve ilerde müttefiklik yapılması talimatını vermişti. Fakat bu gizli faaliyetler Viyana'da ortaya çıkınca, Avusturya geri adım atmak zorunda kaldı. Server Paşa'nın da bildirdiğine göre, Rusya'nın başarısızlığı ve Osmanlı'nın başarısı neticesinde Avusturya'nın çok güçlü olacağını Bismarck ifade etmişti. Bu nedenle, savaşın sona erdirilmesinde istekli olarak arabuluculuk yapmak istiyordu.¹⁶⁷¹ Server Paşa; Layard'a İngiltere'nin Babıali'ye yardımcı olup olmayacağını sordu. Layard, İngiltere'nin aracılık yapmakta istekli olmadığını; ama

¹⁶⁶⁹ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 1242. Secret.) Therapia, October 19, 1877

¹⁶⁷⁰ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 1232. Secret.) Therapia, October 20, 1877

¹⁶⁷¹ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 1236. Secret.) Therapia, October 21, 1877

başka devletler böyle bir role soyunursa, Londra Hükümeti arka planda kalarak barış görüşmelerinin düzenlenmesine katkıda bulunabileceğini belirtmekle yetindi. Osmanlı Bakanı bir Osmanlı-Rus ikili görüşmesinden İngiltere'nin rahatsızlık duyup duymayacağını öğrenmek istiyordu. Layard'ın Londra'ya çektiği bir telgrafta bu konu rapor edilmişti:

Server Paşa, “Eğer Babıali Rusya ile baş başa bir anlaşma yaparsa İngiltere'nin tepkisi ne olur?” dedi. “Babıali'nin böyle bir niyeti mi var?” dedim. O ise, İngiltere'ye danışmadan, Babıali'nin Rusya'yla birebir barış görüşmeleri yapmak niyetinde olmadığını iddia etti. İlk defa bir Osmanlı Bakanı, Rusya ile Babıali'nin ikili görüşmeler yapacağını ifade etmiş oldu. Server Paşa, İngiltere'nin aracı olarak savaşı sona erdirmesini talep ediyor aslında. Sultan ise savaşın bitmesini arzuladığı halde Avusturya'ya güvenemiyor.¹⁶⁷²

General Wellesley Osmanlı-Rus savaşında son yaşananları ve Rusya'nın bir an önce barış yapma arzusunu Derby'ye şöyle rapor etmişti:

Rusya Plevne'nin batısında ve Anadolu'da zaferler kazandı; Plevne ve Kars'ı ele geçirmekte kararlı. Askeri operasyonlar bitmeden barış yapmaya istekli değiller. Ama askeri yetkililer barış yapmaya karşı uzlaşmacı ve ılımlılar. Hem Rus hükümeti, hem de Rus ordu yetkilileri savaşın bir an önce bitmesi ve barış görüşmelerinin yapılması arzusundadırlar. Bu yıl barış görüşmeleri başlatılırsa, çok büyük tavizler vermeye hazır olduklarını açıkladılar. Rus ordu subayları savaştan hoşnutsuzlar. Bulgarların Ruslardan daha iyi şartlarda yaşadıklarına şahit olduklarını, sefalet içinde yaşadığına dair söylentilerle aldatıldıklarını ifade ediyorlar. Ruslardan daha iyi hayat şartlarına sahip Bulgarlar için savaşmayı içlerine sindiremiyorlar.¹⁶⁷³

İngiltere 29 Ekim 1877'de düzenlediği bir kabine toplantısında 18 Ekim'de Rus kuvvetlerinin imparatorluğun doğu bölgesinde Osmanlı ordusunu bozguna uğrattığına dair haberleri yeniden tartıştı. Ekim ayının başından beri Disraeli ile Rusya Londra Büyükelçisi arasında çok yoğun görüşmeler yapıyordu. Bu görüşmeler Disraeli'nin Rusya ile Osmanlı arasında doğrudan müzakerelerin başlatılacağına olan inançsızlığıyla ilgiliydi. Rusya'nın büyük bir zafer kazanması halinde, arabuluculuk için Osmanlı'nın İngilizlerin ayağına geleceğine inanılıyordu. Bu durumun ortaya çıkması beklenecekti. Kabine tartışmaları; İstanbul'un işgal edilmesi için İngiltere, Avusturya ve Rusya arasında yazılı bir anlaşmanın henüz yapılmamasının hatalı olduğuna çekilmişti.¹⁶⁷⁴ Londra kabinesi İstanbul hakkında Rusya ve Avusturya ile yazılı bir sözleşmenin peşindeyken, Osmanlı yetkilileri de Rusya ile doğrudan bir görüşme yaparsa, İngiltere'nin desteğini kaybedeceğine ve onu düşman olarak karşısına alacağına dair bir inançla davranıyordu. Bu nedenle savaş koşullarının zorluklarını gündeme getirerek İngiltere'yi Osmanlı-Rus görüşmelerinde ikna etmeye çalışıyorlardı.

¹⁶⁷² NA, FO, Nr.1236, a.g.e.

¹⁶⁷³ NA, FO, 424/64, Colonel Wellesley to the Earl of Derby (Nr. 22. Most Confidential) Bucharest, October 29, 1877

¹⁶⁷⁴ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.36

Sadrazam bazı kişilerin kendisini doğrudan Rusya'yla görüşmeye teşvik ettiklerini, ama bunların kim olduklarını Layard'a açıklayamayacağını, Almanya'dan da bu hususta öneri almadığını, söyledi.¹⁶⁷⁵ Bu sohbetten bir gün sonra Layard sarayı ziyaret etti. Edindiği izlenimlere göre, Babıali, çok zor koşullar olmadıkça Rusya ile doğrudan bir iletişimi kurmayacağını, barış şartlarında imparatorluğun bütünlüğünün ve bağımsızlığının önemli olduğunu, Paris şartları kabul edilmezse güçlerinin sonuna kadar savaşacaklarını ifade ediyordu.¹⁶⁷⁶

Layard, Sultan II. Abdülhamid'e barış görüşmeleri için doğrudan Rusya'ya başvurmalarını önermişti. Sultan II. Abdülhamid ise olaylar ancak daha da kötüleşirse Rusya ile doğrudan görüşmeye kalkışacaklarını, ama mevcut şartlar altında arabuluculuğa Paris Antlaşması'na taraf devletlerin soyunmasını rica etmişti; çünkü barış görüşmelerine Osmanlı'nın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı tanınmış olarak başlanacaktı. Sultan II. Abdülhamid; reformların uygulanmamasında Avrupalı devletlerin şikâyetlerini haklı bulduğunu, İmparatorlukta kötü bir yönetim olduğunu, Konferanstaki önerilerin çoğunu kabul etmeye hazır olduğunu, barış yapılı yapılmaz reformları hemen hayata geçireceğini açıklamıştı.¹⁶⁷⁷ 1877 Kasım ayına girerken Avusturya'nın savaşı durdurma ve barış görüşmelerini düzenleme yönündeki diplomatik faaliyetleri yeniden yoğunlaşıyordu. Osmanlı'dan istenilen şartlar ellerine geçmişti. Osmanlı Devleti savaşın bir an önce bitmesi ve Rus yöneticilerle barış görüşmelerine başlanılmasında samimi bir tavır sergiliyordu. Viyana ve Londra'ya ulaştırılan barış şartlarını Sultan II. Abdülhamid şöyle sıralamıştı: 1. Müzakerelerde Paris Antlaşması temel alınacak; 2. Babıali konferansta ifade edilen bütün tavizleri kabul ediyor; 3. Sırbistan konusunda önceden önerilenler kabul ediliyor; 4. Karadağ'a bir miktar toprak verilecek; 5. Besarabya'nın bir kısmı Rusya'ya bırakılacak; 6. Romanya'nın Avusturya'ya bağımlı olması öneriliyor; 7. Bulgaristan ile ilgili taslak hazırlanıyor; 8. Bulgaristan ve Bosna-Hersek ile ilgili Avrupalı devletlerin ve Osmanlı'nın atadığı bir komisyon kabul ediliyor.¹⁶⁷⁸

Sultan II. Abdülhamid'in barış şartlarını yakından inceleyen Disraeli kabinesi aynı gün, yani 7 Kasım 1877'de toplanmaya karar verdi. Fakat kabine toplantısından on dakika önce Başbakan; Salisbury'ye Victoria'nın gizli bir mektubunu gösterdi. Mektuba göre, Derby'nin eşi Bayan Derby, Shuvalov'a İngiltere'nin bütün devlet sırlarını uzun süredir sızdırıyordu.¹⁶⁷⁹ Hâlbuki Başbakan 5 Ekim 1877 günü alınan kabine kararlarını hayata geçirmek istiyordu. Rus Çarına gönderdiği gizli bir mektupta son derece dostane bir tavır sergilemişti. Mektubunda İngiltere'nin İstanbul'a girmesi

¹⁶⁷⁵ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 457. Secret) Constantinople, October 27, 1877

¹⁶⁷⁶ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 460. Secret.) Constantinople, October 30, 1877

¹⁶⁷⁷ NA, FO, 424/64 Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 1274. Secret.) Therapia, October 30, 1877

¹⁶⁷⁸ NA, FO 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 472. Secret.) Therapia, November 5, 1877

¹⁶⁷⁹ DP, Beaconsfield-Salisbury, London, 8 Dec. 1877

halinde, Rus ordusunun Balkanlarda ve başka bölgelerde ilerlemesinden rahatsızlık duymayacaklarını bildirmiş, savaşın sonuna kadar tarafsızlıklarını muhafaza edecekleri teminatını vermişti. Derby de bu teklifi destekliyordu. Fakat Başbakan, Derby'den habersiz bir şekilde İstanbul'un işgali konusunda tekrar plan değişikliğine gitmişti. Sultan II. Abdülhamid'in barış şartlarında tavizkar davranmasından endişelenen İngiliz kabinesi bu hamleyle Viyana'nın Osmanlı-Rus barışına arabuluculuk yapmaya odaklanmış diplomatik çabalarını boşa çıkartacaktı: Rusya'nın Osmanlı'yla müzakereler yapmasını engelleyerek, Rus kuvvetlerinin savaşa teşvik edilmesi amaçlanıyordu. Bu nedenle Viyana'nın Osmanlı-Rus barışına hizmet eden arabuluculuk teşebbüsleri ciddi oranda darbe alacak ve zayıflayacaktı.¹⁶⁸⁰

Diplomatik Sahada Osmanlı Barış Teklifinin Önemsizleştirilmesi: Osmanlı'nın verdiği tavizlerden daha çoğunu bu kez İngiltere Rusya'ya veriyordu. İngilizler bir yandan Çara istediği bölgeleri işgal edebileceğini ileterek Rusya'yı savaşa yönünde teşvik ederken, bir yandan da Osmanlı'yı yardım konusunda beklentilere sokacak hamlelerde bulunuyordu. 9 Kasım'da Osmanlı'yı savaşa yönünde cesaretlendiren önemli bir olay yaşanacaktı; Maliye Bakanı yapacağı açıklamayla kendi kamuoyunu ve parlamentoyu rahatsız edecekti. İngiltere'nin kendi çıkarlarını savunmak amacıyla Osmanlı'nın yanında savaşa girebileceği söylentileri yayılmıştı.¹⁶⁸¹ Londra'nın muhafazakâr belediye başkanı bir akşam yemeği vermişti; bütün bakanlar oradaydı. Avrupa'nın diplomatik ordusu da yemeğe davet edilmişti; fakat Kont Shuvalov gibi Avrupalı güçlerin diğer büyükelçileri yemeğe gelmemişlerdi. Belçikalı, Hollandalı, İspanyol, Portekizli, İsveçli ve Danimarkalı diplomatlar da akşam yemeğinde görünmemişlerdi. Hıristiyan kökenli bir diplomat olan Osmanlı Büyükelçisi Musurus Paşa yemekteydi. Musurus Paşa, Yeniçerilerin katliamla ortadan kaldırılmasından sonra Osmanlı idaresinin de İngiltere gibi büyük bir anayasal özgürlük sürecine girdiğini ifade etmişti. Şu andaki Sultanın babasının bütün Osmanlı vatandaşlarının hayatını, mülkiyetini ve şerefini koruyacak hukuki düzenlemeleri başlattığını, din ve ırk ayrımı yapmadığını açıkladı. Bu ilkelerin birtakım politik ve idari reformlarla geliştirildiğini ve bütün bu hukuki dönüşümlerin bir anayasayla taçlandırıldığını anlattı. Musurus Paşa'dan sonraki konuşmacı İngiliz Maliye Bakanı'ydı. Meslektaşlarıyla çelişebilecek hiçbir şey söylemedi. Ama kullandığı dilden dolayı İngiltere'nin tarafsızlığının Osmanlı'nın faydasına olduğunu ileri sürüyordu. Gladstone yönetiminin Dışişleri Bakanı Granville bu hadiseden üç ay sonra parlamentoda yaptığı bir konuşmada Maliye Bakanının o dönemdeki görüşlerine katılmadığını, hangi niyetle Osmanlı'yı

¹⁶⁸⁰ 14 Nov. 1877, **DD**, s.453; 21 Nov. 1877, **DD**, s.455

¹⁶⁸¹ **Hansard**, Address in Answer to her Majesty's Most Gracious Speech. The Earl Granville, HL Deb 17 January 1878 vol 237 cc7-58

destekler mahiyette konuşma yaptığını ve niyetinin ne olduğuna o zamanlar anlam veremediğini söylemişti. Granville konuşmasında şunları belirtmişti;

Maliye Bakanı; İngiltere sanki barışı istemiyor ve Osmanlı'nın mücadelesini destekliyormuş gibi bir havada konuşmuştu. Tarafsızlık görevini de bu inançla muhafaza ettiklerini belirtti. O akşam yemeğinde Maliye Bakanı'nın ifade ettiği görüşleri kendi hükümeti yalanlanmadı; Lord Campbell da hemen hemen arkamdaydı; o da konuşmaya şahit olmuştu.¹⁶⁸²

Granvillie'e göre, 9 Kasım 1877'deki akşam yemeğinde yapılan konuşmanın Osmanlı'yı savaşa cesaretlendirmek dışında hiçbir etkisi olmadı. İngiltere bilinçli şekilde Osmanlı'yı Rusya ile feci bir savaşa sürüklemişti.¹⁶⁸³ Derby sonradan yaptığı açıklamayla, Maliye Bakanı'nın Osmanlı'yı savaşta destekler mahiyetteki açıklamasının yanlış olduğunu ileri sürmüştü; yanlış anlaşılmayı düzelterek kamuoyunu tekrar rahatlatmıştı. İngiliz halkı tarafsızlık siyasetinin Osmanlı'ya yardım etmemek olduğundan tamamen emin olmuştu.¹⁶⁸⁴ Rusya'ya Boğazlar ve İstanbul hakkında tavizler veren Disraeli kabinesi, Osmanlı'ya da "*Seni Rus ordusuna karşı koruyacağız; biraz daha dayan*" mesajını göndererek, Sultan II. Abdülhamid'in başlattığı barış girişimlerinin başarısızlıkla neticelenmesini sağlayacaktı. Osmanlı-Rus barış görüşmelerinin ileri sürülen şartlara göre yapılabilmesi için Babıali'nin beklentisi Paris Sözleşmesine taraf devletlerden birinin arabuluculuğu kabul etmesi ve diğerleriyle harekete geçmesiydi. Fakat Osmanlı Ordusunun tam olarak yenilmesi ümidiyle stratejilerini belirlemiş Disraeli kabinesi savaşı durduracak müdahalelerden uzak durmaya devam ediyordu. Babıali'nin barış yapma şartlarını ve teklifini aldıktan bir hafta ve kamuoyuna da Osmanlı Devleti'ni savaşta destekleyeceklerine dair söylentilerin çıkmasından üç gün sonra Derby barış hususunda Babıali'yi İstanbul Büyükelçisine gönderdiği bir mesajla cevaplandırmıştı: "*İngiltere barış hususunda bir teklif almamıştır. Bu nedenle, aracılık yapacak şartlara sahip olmadığımızı Babıali'ye iletebilirsin.*"¹⁶⁸⁵ Paris Sözleşmesinin taraflarından olan Avusturya da diplomatik çabalarından savaşı sonlandıracak bir aşamaya gelemeden etkisiz kılınmıştı; o da Disraeli kabinesinin Osmanlı'nın Avrupa'dan atılma stratejisiyle uyumluydu; arabuluculuğu reddetme meselesinde İngiliz siyasetini izleyecekti. Bu konuyla ilişkili Layard'ın '*çok gizlidir*' diye damgalanmış mesajı Derby'ye ulaştırılmıştı: "*Sırbistan Osmanlı'ya karşı savaşta yer alsa bile, Avusturya tarafsızlığını bozmayacağını Babıali'ye bildirdi. Avusturya sadece kendi çıkarlarını gözetecektir; savaşan taraflardan resmi bir başvuru olmadığı sürece aracılık yapmayacaktır.*"¹⁶⁸⁶

¹⁶⁸² Hansard, HL Deb 17 January 1878, a.g.e.

¹⁶⁸³ Hansard, HL Deb 17 January 1878, a.g.e.

¹⁶⁸⁴ Hansard, HL Deb 17 January 1878, a.g.e.

¹⁶⁸⁵ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Mr. Layard. Foreign Office, November 12, 1877

¹⁶⁸⁶ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 485. Very Confidential.) Therapia, November 14, 1877

İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya ve Rusya Ortak Dayanışması: Disraeli'nin kamuoyuna yaptığı konuşmada Rusya'nın ilgisini en çok neyin çektiğini St. Petersburg Büyükelçisine söyleyecekti: Disraeli'nin Guildhall'da yaptığı konuşmanın özellikle şu bölümü Rus Büyükelçisinin dikkatini çekmişti: *“Gerçekten de dürüst bir karaktere sahip Rus İmparatoru'nun; bu savaşı başlatma arefesinde tek amacının Osmanlı Hristiyanlarının güvenliğini ve mutluluğunu sağlamak olduğunu, toprak peşinde koşmadığını ifade etmesini unutamam.”*¹⁶⁸⁷

Hem Rus Çarı hem de Babıali savaşa yönünde yönlendirilmişlerdi. Avusturya üzerinden yürütülen Osmanlı-Rus barış görüşmeleri İngiltere tarafından tamamen sabote edilmişti. Osmanlı'ya karşı Rusların savaşı devam ettirmesi güvence altına alınmış ve bu yoldan da Viyana'nın diplomatik konumu işlevsizleşmişti. Boğazları ele geçirebilmenin ve Balkanlardaki yeni oluşuma dâhil olabilmenin diplomatik ve askeri yolları hazır hale getiriliyordu. Rus askerleri Kars'ı 18 Kasım 1877'de ele geçirmişti. Bu gelişme İngiltere'de Osmanlı'nın nihai yenilişini başlatan bir dönüm noktası olarak görülecekti.¹⁶⁸⁸ Derby, *“Plevne birkaç gün içinde Rus kuvvetlerinin eline düşecekmiş”* diye yazdığı gün, Layard da Sadrazam'la yaptığı son görüşmeyi Londra'ya göndermişti:

Sadrazam, *“Bütün Avrupa devletleri bu akan kanı durdurmak için harekete geçmeyecekler mi? Avrupalı devletler uygarlığı ve insanlığı savunmuyorlar mıydı? Kış soğukunda yollara dökülmüş yarım milyon çocuk, kadın ve ihtiyarlara neden merhamet gösterilmiyor?”* diye sordu. Savaş savunmasız çocuklara ve kadınlara yönelmişti. Avrupa kıtasında Osmanlı halkı yok ediliyordu, diye yakındı. Yaklaşık 1,500,000 kişinin savaşta öldürüldüğünü ifade etti. Eğer Plevne düşer ve Rus ordusu Edirne'ye doğru yürürse, Osmanlı ordusunun Hristiyanların katliamını engelleyemeyeceğini belirten Sadrazam, barış şartlarının ne olduğunun öğrenilmesi için İngiltere'nin Rusya ile görüşmesini talep etti. Osmanlı halkı arasına bütün Avrupalı devletlerin Balkanlarda Müslümanların yok edilmesinde ortak davrandıklarına dair bir inanç yerleşiyor.¹⁶⁸⁹

İngiltere, Fransa ve Avusturya'nın arabuluculuğu reddetmesinden sonra, Babıali aracılık maksadıyla 1856 Paris sözleşmesinin taraflarından Almanya'ya yaklaşmıştı. Almanya St. Petersburg Büyükelçisi, Osmanlı'nın Rusya ile barış müzakerelerinde Almanya'ya aracılık teklif ettiğini Rus hükümetine ilettili. Almanya'nın kararını açıklayan Prens Reuss, arabuluculuğu reddetmiş ve Babıali'ye diğer devletlere güvenmemesini, Rusya'ya bizzat kendilerinin başvurmasını önermişti.¹⁶⁹⁰ Tekrar İngiliz Elçiyle görüşen Osmanlı Sadrazamı ise Bulgaristan'dan yarım milyon Müslüman'ın muhacirliğe zorlandığını ve savaşta toplam 1,500,000 kişinin öldüğünü, söyleyecekti.¹⁶⁹¹

¹⁶⁸⁷ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Lord A. Loftus (Nr. 404.) Foreign Office, November 17, 1877

¹⁶⁸⁸ DP, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 4 Dec. 1877

¹⁶⁸⁹ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (No. 1394. Secret.) Constantinople, November 23, 1877

¹⁶⁹⁰ NA, FO, 424/64 Colonel Wellesley to the Earl of Derby (Nr. 28. Moste Confidential.) Poradim, near Plevna, November 24, 1877

¹⁶⁹¹ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Secret.) Therapia, November 23, 1877

Almanya'nın da arabuluculuğu reddetmesinden iki gün sonra, 27 Kasım 1877'de Layard'ın Derby'ye gönderdiği başka bir telgrafta ise şunlar yazılıydı: “*Sultan ve kabinesi İngiltere'nin Osmanlı'yı kendi kaderine terk ettiğine inanıyorlar ve yaşanan felaketlerden bir dereceye kadar İngiltere'yi sorumlu tutuyorlar.*”¹⁶⁹²

28 Kasım 1877'de İngiliz Harbiye Bakanı'na İstanbul büyükelçisi Layard'ın telgrafı ulaşmıştı. Osmanlı bir yandan savaşıırken, bir yandan da barış şartları hakkında aşırı kaygılıydı. İngilizlere göre, Osmanlı savaşın bir an önce sona ermesinden yanaydı. Resmi olmayan bir arabuluculuk teklifini Osmanlı Dışişleri Bakanlığında almıştı; fakat kendi çıkarları için İngiltere arabuluculuğa hemen soyunmamak niyetindeydi. İngiltere'den yardım beklentisine kapılmadan, Osmanlı'nın doğrudan Rusya ile görüşmesi arzu edilmiyordu.¹⁶⁹³ İngiltere, İstanbul'u kuşatma altına alacak Rus kuvvetlerine karşı ortak bir strateji geliştirmiyordu. Bu maksatla 3 Aralık 1877'de Derby ‘çok gizlidir’ damgalı bir mesajı Viyana Büyükelçisine gönderdi; Avusturya hükümeti halen Rus ordusunun İstanbul'u işgal etmeyeceğine inanıyordu; Rusya'nın İstanbul'u işgal etmesine ‘*casus belli*’ muamelesi göstereceklerdi.¹⁶⁹⁴ 4 Aralık 1877'de Kabine toplantısında Disraeli, Rusya'ya karşı uzlaşmacıydı. Ruslara gönderilecek bir uyarı mesajının tehdit edici bir tonda olmamasına özen gösterilecekti.¹⁶⁹⁵ Osmanlı-Rus savaşını destekleyenler ve Babiali'nin yıkılmasını ümit edenler açısından, Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını savunma dönemi tamamen geçmişte kalmıştı. Çok pratik bir çağda yaşandığını ve İngiltere gibi büyük bir ülkenin yükümlülüklerinin ve görevlerinin artık kar ve zarar üzerinden hesap edilmesi gerektiğini, sadece kendi ülke çıkarlarına fayda sağlayacak eylemlere kalkışabileceklerini ifade ediyorlardı.¹⁶⁹⁶ İngiliz kabinesinin toplandığı aynı gün İstanbul'da büyük bir umutsuzluk ve karamsarlık yaşanıyor. Avrupalı devletlerden bağımsız olarak Rusya ile ayrı bir sözleşme yapma fikri Babiali'de ağırlık kazandığı halde, Paris Antlaşmasının feshedileceğinden korktuğundan dolayı kararsızlık içinde davranılıyor, harekete geçilmiyordu. Layard; Londra'ya gönderdiği bir telgrafta, Rusya'nın Süveyş Kanalı'na uzanmadığı sürece İngiltere'nin, Osmanlı'dan toprak kopartılmasına kayıtsız kalacağı gerçeğinin Osmanlı idarecileri ve kamuoyu üzerinde en acı verici bir mesele olarak hissedilmeye başlandığını; yardım umudunu yitiren ve bir düşmanın merhameti dışında yöneleceği hiçbir yer kalmayan Osmanlı'nın Rusya'yla doğrudan görüşme yapacağını, Avrupalı devletlere yüzünü dönmeyi en güvenli ve mantıklı yol olarak göreceğini, yazmıştı.¹⁶⁹⁷ 6 Aralık 1877'de Babiali'yle görüşen Layard Londra'ya

¹⁶⁹² NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 1413. Secret.) Constantinople, November 27, 1877

¹⁶⁹³ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.36

¹⁶⁹⁴ NA, FO, 424/64 The Earl of Derby to Sir A. Buchanan (Nr. 371. Most Confidential.) Foreign Office, December 3, 1877

¹⁶⁹⁵ DP, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 4 Dec. 1877

¹⁶⁹⁶ Hansard, Address in Answer to Her Majesty's Most Gracious Speech, Mr. Tennant HC Deb 17 January 1878 vol 237 cc59-153

¹⁶⁹⁷ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 1440. Very Confidential.) Constantinople, December 4, 1877

izlenimlerini aktarmıştı: “Bugün Sultan’ı gördüm. Rusların bu yıl Balkanların güneyine savaşı taşıyamayacağını ifade etti. Süleyman ve Mehmet Ali Paşa’ya yeni kuvvetler gönderildi. Alman Büyükelçisi bir an önce Rusya ile ayrı bir anlaşma yapması için Babiali’ye çağrıda bulundu.”¹⁶⁹⁸

Aynı gün Londra’da Kabine tekrar toplandı. Salisbury bir açıklamada bulunmuştu. Buna göre, Osmanlı’nın dağılıp parçalanması halinde, İngiltere kendine düşecek hisseyi teminat altına alacak hazırlıklara bir an önce başlatılmıyordu. Kabine üyeleri arasında Osmanlı’nın ayakta kalmasından yana bir eğilim yoktu; İmparatorluğun hızlı bir parçalanma sürecine sürükleneceğine inanılıyordu. Olayların gelişmesine göre, Kabine üyeleri bölüşüm planlamasının nasıl yapılacağına karar verecekti.¹⁶⁹⁹ 9 Aralık 1877’de Plevne’nin Rusların eline geçtiğine dair haberin Londra’ya ulaşması her şeyi değiştirmişti. Rus ordusunun İstanbul’a ulaşması mümkündü. Plevne’nin düşüşünden üç gün sonra Sırp da Osmanlı’ya karşı savaşa katılmıştı.¹⁷⁰⁰ Londra basınının önemli bir kısmı Ruslara karşı savaşa girmekten söz ediyordu. Plevne ile ilgili haberleri öğrenir öğrenmez, Kraliçe Victoria bir şeylerin yapılması gerektiğini Başbakan’a iletmişti. Gerekirse Derby’nin istifasını kabul edebileceğini ve Paris Büyükelçisi Lord Lyons’u da yerine atayabileceğini açıklamıştı.¹⁷⁰¹ İngiltere, geçici olsa bile İstanbul’un Rusya tarafından işgaline sert tepki göstereceğini, aralarında var olan iyi ilişkileri ciddi şekilde tahrip edebileceğini sözlü olarak Shuvalov’a iletmişti. Kabine üyeleri sözlü uyarıdan daha fazlasına ihtiyaç duyulacağını belirttikleri halde, karar yazılı olarak Rus temsilcisine verilmedi. Rus yönetiminin rahatsız edilmesinden mümkün olduğunca kaçınılıyordu. Kasım’da Kars şehri Rusların eline düştüğü zaman İngiltere o şehrin önemli olmadığını açıklamıştı. Aralık 1877’de Erzurum’un tehlike altına girdiği ortaya çıkınca “*Ne fark eder? Ruslar Trabzon’u bile işgal etse, bizim çıkarlarımıza zarar gelmez*” denildi.¹⁷⁰² Bradford’dan parlamentoya muhafazakâr parti milletvekili olarak giren W. E. Forster, Plevne’nin Rusların eline geçtiği haberi ulaştığı zaman, “*İstanbul bile işgal edilse, bizi ilgilendirmiyor. Rusların ve Yunanlıların İstanbul’u işgal etmesine izin verilmesini talep ediyorum. O zaman her şey daha iyi olacaktır*” açıklamasında bulunmuştu.

Bütün Osmanlı’yı gözeten İngiliz çıkarlarına bağlı siyaset çökmüştü; sadece İstanbul’a ve Boğazlara yoğunlaşmıştı. Hindistan’a uzandığı varsayılan Trabzon, Erzurum, Kars, Fırat vadisi İngiltere için önemini yitirmişti. Disraeli kabinesinin bu tavrına öfkelenen bir İngiliz milletvekili, “*Rusya, Osmanlı’yı Avrupa’nın hasta adamı ilan etmişti; Bismarck, İngiltere’yi yaşlı ve hasta bir*

¹⁶⁹⁸ NA, FO, 424/64 Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 520. Secret.) Therapia, December 6, 1877

¹⁶⁹⁹ Cathorne Hardy (ed), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.36

¹⁷⁰⁰ 11 Dec. 1877, DD, s.462

¹⁷⁰¹ HP, B/XIX/C/358, Queen Victoria-Beaconsfield, Windsor, 11 Dec. 1877; HP, B/XIX/C/359, Queen Victoria-Beaconsfield, Windsor, 13 Dec. 1877

¹⁷⁰² Hansard, Address in Answer to Her Majesty’s Most Gracious Speech HC Deb 17 January 1878 vol 237 cc59-153

kadın olarak tanımlıyor” diye söylenmişti. İngiliz parlamentosunda Osmanlı’nın, İngiltere’nin savaşta yardımına koşacağına dair umudunu terk etmiş olabileceği söylentileri çıkmıştı; Osmanlı kuvvetlerinin İngiltere’nin müdahalesiyle Rus ordusu karşısında rahatlayacağı beklentisi vardı. Liberal milletvekillerinden Hartington’a göre, bütün savaş boyunca er ya da geç Osmanlı devlet adamları arasında İngiltere’nin Osmanlı’nın yanında mutlaka savaşa dâhil olacağına dair derin bir ümit vardı. Hartington, İngiltere’nin olaylar karşısında takındığı kararsız ve belirsiz tutumunu ve Osmanlı’yı savaşa teşvik etmeye dönük siyasi söylemlerini gerçek bir acımasızlık ve merhametsizlik olarak, değerlendirmişti.¹⁷⁰³ Rus hükümetinin Disraeli kabinesinin ilan ettiği *“koşullu tarafsızlık”* ilkesine saygı duyacağı çok iyi biliniyordu. Osmanlı’yla savaşırken, İngiltere’yi karşısına almaktan kaçınmak maksadıyla, İngiliz menfaatlerine yarayacak sözleşmeleri Rusya’nın yapacağından İngiltere daha önceden emin olmuştu.¹⁷⁰⁴ Rusya ile İngiltere’nin savaşacağı şartlar bu nedenle mevcut değildi. Hartington yaşanan felaketlerden kendi hükümetini sorumlu tutuyordu: *“Böyle koşullar altında Osmanlı’nın savaşması yönünde İngiltere’nin en küçük cesaretlendirici davranışı bile kibarlık değil, ama tam anlamıyla bir vahşettir. İngiltere’ye yaraşan dostça bir eylem sergilenmedi; Osmanlı’nın zamanında Rusya ile barış yapması sürekli engellendi.”*¹⁷⁰⁵

İngiliz Liberal Parti milletvekillerinden Grant Duff parlamentoda yaptığı bir konuşmada şunları söyleyecekti: *“Romanya 1868 yılında bağımsız yapılabilir ve Rusya ile Osmanlı arasında tampon bir bölgeye dönüşebilirdi. Fakat böyle bir plana Babiali şiddetle karşı çıkmıştı. Eğer Romanya’nın bağımsızlığını Osmanlı yönetimi zamanında tanımış olsaydı, Rusya’nın Osmanlı karşısında zaferi mümkün olmayacaktı.”*¹⁷⁰⁶

Bu kişi yenilgiden Osmanlı’yı sorumlu tutuyordu. Savaş başladığından beri İngiltere diğer Avrupalı devletlerle bir dayanışma içindeydi; Osmanlı-Rus savaşının mümkün olduğunca başka devletlere doğru yayılmaması, iki gücün arasında tutulmaya çalışarak başka güçleri de içine çekmemesi yönünde davranılıyordu. Bütün Avrupalı devletlerce ümit edildiği gibi, Rus ordusu savaştan zaferle çıktı. Osmanlı’nın savaşacak kuvveti kalmamıştı. Rus ordusunun Osmanlı ordusu karşısındaki başarısı Babiali’yi barış görüşmeleri yapılması için, ‘tarafsızlıklarını’ ilan etmiş Batı devletlerine başvurmaya itti. Fakat Avrupalı güçler Osmanlı’nın talebini karşılamaktan uzak duruyordular.¹⁷⁰⁷ Babiali’nin Avrupalı devletlere yaptığı arabuluculuk çağrısını bütün devletler doğrudan bir tavırla reddetmişlerdi: Almanya ve Avusturya Devlet yetkilileri Babiali’ye, *“Gidin,*

¹⁷⁰³ Hansard, HC Deb 17 January 1878, a.g.e.

¹⁷⁰⁴ Hansard, HC Deb 17 January 1878, a.g.e.

¹⁷⁰⁵ Hansard, Eastern Affairs-Resolution, Lord Hartington HC Deb 29 July 1878 vol 242 cc 527-612

¹⁷⁰⁶ Hansard, Eastern Affairs-Resolution, Mr Grant Duff, HC Deb 29 July 1878 vol 242 cc 527-612

¹⁷⁰⁷ Hansard. Address in Answer to her Majesty’s Most Gracious Speech. The Earl of Wharnclyffe, HL Deb 17 January 1878 vol 237 cc7-58

Ruslarla siz kendiniz görüşün” karşılığını vermişlerdi.¹⁷⁰⁸ Hiç biri 1856 Paris Sözleşmesinin geçerli olmasından yana değildi; çünkü Paris Antlaşmasına imza atmış her devlet arabuluculuk hususunda Babıali'nin doğrudan başvurusunu onaylamak zorundaydı.¹⁷⁰⁹ Layard'la görüşen Osmanlı Sadrazamı ve Kabine üyeleri, İngiltere'den yardım geleceğine dair bir umutlarının kalmadığını, söylemişlerdi. Alman Büyükelçisi, Osmanlı'nın Ruslarla bir antlaşmayı derhal başlatması için Babıali'yi ikna etme mücadelesi vermeye devam ediyordu.¹⁷¹⁰ Avrupalı devletlerin Babıali'nin arabuluculuk teklifini reddetmelerini Başbakan Disraeli şöyle yorumlamıştı:

Babıali'nin Rus ordusunun baskısı karşısında ateşkesin sağlanması ve barış görüşmelerinin yapılması niyetiyle Almanya, Fransa ve Avusturya'ya yaptığı başvurular reddedildi. Bu büyük güçler Osmanlı'nın talebini neden reddetmişlerdir? Çünkü Osmanlı-Rus savaşını kendi milli çıkarlarına göre düzenleyebilecek yeterli kaynaklara ve imkânlarla sahip değiller. Savaşın sonuçlarını kendi çıkarları yönünde kullanabilecek güçleri olsaydı, Osmanlı'nın ateşkes başvurusuna olumlu cevap vereceklerdi.¹⁷¹¹

İngiltere'ye Arabuluculuk Teklifi ve Babıali-Rus Görüşmelerinin Geciktirilmesi: Osmanlı ordusunun direnme gücü kalmamıştı; Rus ordusunun önünde, Balkanlar'da rahatça ilerleyebileceği geniş bir koridor açılmıştı.¹⁷¹² Osmanlı Dışişleri Bakanı Paris Antlaşması'na taraf ülkelerin savaşı sona erdirmeleri için derhal müdahale etmelerini yeniden talep etmişti. Rusya'ya karşı saldırgan bir dil kullanılmıyordu; Anayasa'nın hayata geçirilmesinde Babıali verdiği sözleri yenileyecekti. Barış şartlarından artık söz edilmiyordu.¹⁷¹³ Avrupalı güçlerin ilk başvuruyu reddetmesinden sonra, bu kez Babıali arabuluculuk için yüzünü tekrar İngiltere'ye dönmüştü.¹⁷¹⁴ 12 Aralık 1877'de Babıali'den İngiltere'ye bazı söylentiler ulaştı; Musurus Paşa müzakereler hususunda Derby ile görüşmüştü. Paris Antlaşmasını imzalayan taraflara bir başvuru yapılmıştı; ateşkesin sağlanması ve Rusya ile bir barışa ulaşılmasında Babıali'ye yardımcı olunması talebinde bulunuluyordu.¹⁷¹⁵ Londra Kabinesi arabuluculuk şartlarını tartıştı; izlenecek siyasi yolda Avrupalı güçlerle uyum içinde olunmasına karar verildi; kendilerinden bağımsız bir barış girişimi tehlikeli bir gelişme olarak görülecekti; Akdeniz, Boğazlar, Süveyş Kanalı, Kızıl Deniz ve Hindistan'daki can alıcı çıkarlarına göre Osmanlı-

¹⁷⁰⁸ Gwendolen Cecil (Ed.), *Life of Robert Marquis of Salisbury*, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.185

¹⁷⁰⁹ **Hansard**. Address in Answer to her Majesty's Most Gracious Speech. The Earl of Beaconsfield, HL Deb 17 January 1878 vol 237 cc7-58

¹⁷¹⁰ **NA, FO** 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 527. Secret.) Constantinople, December 10, 1877

¹⁷¹¹ **Hansard**, HL Deb 17 January 1878, a.g.e.

¹⁷¹² **Hansard**. Address in Answer to her Majesty's Most Gracious Speech, Mr Wilbraham Egerton HC Deb 17 January 1878 vol 237 cc59-153

¹⁷¹³ **NA, FO** 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 535. Secret.) Constantinople, December 11, 1877

¹⁷¹⁴ Gwendolen Cecil (Ed.), *Life of Robert Marquis of Salisbury*, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library s.185

¹⁷¹⁵ **Hansard**. Address in Answer to her Majesty's Most Gracious Speech. The Earl of Beaconsfield, HL Deb 17 January 1878 vol 237 cc7-58

Rus savaşının sonuçlarından yararlanılacaktı. Derby İstanbul Büyükelçisine Kabine kararını göndermişti; 1856 Paris sözleşmesine göre hareket etmemekte ısrarlı olunacaktı: Babiali'ye diğer devletlerin aracılık yapmaya kalkışmasını İngiltere engellemeyecekti.¹⁷¹⁶

Derby, hükümet olarak savaşa ve Boğazlar meselesine nasıl yaklaştıkları hususunda Layard'ı bilgilendiriyordu: İngiltere İstanbul'un şimdiki sahibinin elinden başka bir gücün eline geçmesine kayıtsız kalmayacaktı. Rusya İstanbul'u işgal etmeyeceğine dair güvenceleri sürekli verdiği halde, İngilizlerin şüpheleri devam etmekteydi. Fakat Rus-İngiliz ilişkilerinin bozulmamasına özen gösterilecekti; Rusya ile şimdiye kadar devam eden iyi ilişkilerin bozulmasından ciddi şekilde kaçınmak amacıyla, Disraeli Kabinesi İstanbul ve Çanakkale'nin işgal edilmeyeceğini umduğunu Rus hükümetine iletmişti. İngiliz çıkarlarının korunmasında iki hükümet arasında bir anlayışın oluşacağına Kabine olumlu bakıyordu.¹⁷¹⁷

İngiltere kendini hem Doğulu hem de Batılı bir güç olarak görüyordu; Osmanlı-Rus müzakerelerine ancak kendi çıkarları doğrultusunda müsaade edecekti. Savaşta yer alsın ya da almasın, İngiliz hükümeti arzu ettiği her şeyi elde etmeyi kendine hak görüyordu. Doğu Meselesinin kendi çıkarlarına göre yeniden düzenlenmesinde, barış sürecine ve müzakerelere Batılı devletlerle birlikte katılma planlanmıştı.¹⁷¹⁸ Londra Kabinesi, Osmanlı'nın Rusya ile barış görüşmelerini uzun bir süre oyalamaya karar verecekti. Kendi menfaatlerine uygun düşen koşulların olgunlaşmasından ancak emin olunduktan sonra ateşkes görüşmeleri başlatılacaktı. Bu durumun tamamen farkında olan Alman yönetimi ise Rusya ile doğrudan müzakereler yapması için Babiali'ye nasihat vermeye devam ediyordu. Eğer aracı devletleri işin içine sokarsa, Babiali'nin daha çok kayıp vereceğini açıklıyordu.¹⁷¹⁹ Fakat Babiali, Almanya'nın nasihatleri önemsenmeyerek İngiltere'nin yardıma koşacağına dair bir beklenti içinde davranmayı sürdürecekti. Almanya yönetiminin Babiali'yi uyardığı günün akşamı Osmanlı hükümeti Rusya'nın üç aylık bir ateşkese razı olması için İngiltere'nin geciktirmeden Rus hükümetiyle görüşmesini Layard'dan talep etmişti. Osmanlı'nın Londra'ya gönderdiği mesaja göre, ateşkes dönemi boyunca, barış şartlarının tartışabileceği ve bir anlaşmanın sağlanacağı varsayılıyordu. İngiltere bir ateşkesin elde edilmesine yardımcı olursa, Osmanlı'ya en büyük hizmetin yapılacağı vurgulanıyordu. Reformlar hususunda da verilen sözlerin yerine getirileceğine inanılmasını talep ediyordu.¹⁷²⁰ Fakat İngiltere, Rus-Osmanlı ikili

¹⁷¹⁶ NA, FO 424/64, The Earl of Derby to Mr. Layard. Foreign Office, December 12, 1877

¹⁷¹⁷ NA, FO 424/64, Memorandum Communicated by the Earl of Derby to Count Schouvaloff, December 13, 1877

¹⁷¹⁸ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.38-9

¹⁷¹⁹ **Hansard**. Address in Answer to her Majesty's Most Gracious Speech. The Earl of Wharnccliffe, HL Deb 17 January 1878 vol 237 cc7-58

¹⁷²⁰ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 540. Very Secret.) Constantinople, December 13, 1877

görüşmelerinden yana olmadığını ispat edercesine, Babıali'ye savaşın sonuçlarını müzakere edecek uluslararası bir konferansı önermişti. Rusya'nın Edirne üzerine yürümesi halinde, Babıali'nin büyük felaketlerin doğmasından korktuğu şartlar ortaya çıkacaktı. Layard, Sultan II. Abdülhamid'e bir konferansın düzenlenmesini teklif etmiş, İngiltere ile birlikte konferansta ortak hareket edileceği sözünü vermişti. Düzenlenmesi istenilen konferansın uluslararası bir karakterde olmasından yana bir görüş beyan edilmeyerek, Sultan II. Abdülhamid'in onayı alınmak isteniyordu. Layard'ın bu konuda Derby'ye gönderdiği mesaj şöyleydi:

Osmanlı Sultanı; üç aylık bir ateşkesin kabul edilmesi için İngiltere'nin Rusya'ya teklif götürmesini önerdi. Ateşkes sağlanırsa, barış şartlarında tavizler vereceğini ve anlaşmaya varılabileceğini açıkladı. Uluslararası bir konferansa şiddetle karşı. Savaşın nedeni olarak İstanbul'da düzenlenen konferansı gösteriyor. Başından beri İstanbul Konferansına karşı çıktığını, ama Mehmet Reşid Paşa'nın ısrarıyla kendi kararını çiğnediğini ve bugünkü felaketlerin doğduğunu ifade etti. Bu nedenle Mehmet Reşid Paşa'yı Sadrazamlıktan almıştı.¹⁷²¹

12 Aralık 1877'de Babıali'nin İngiltere'ye yaptığı arabuluculuk teklifi de sürüncemede bırakılacaktı. Derby İstanbul temsilcisine, *“Bir ateşkesin sağlanması meselesini Rusya hükümetiyle görüşmek için, öncelikle Kabinenin karar alması gerekiyor. Kabine ise önümüzdeki hafta toplanacaktır”* diye yazmıştı.¹⁷²² İngiltere'nin Osmanlı için en uygun şartları elde etmek istediğine dair yaptığı açıklamaya Babıali teşekkür ederek karşılık vermişti.¹⁷²³ Babıali'nin Disraeli kabinesine teşekkür ettiği gün Rus hükümeti İngiltere'ye İstanbul'u işgal etmeyeceğine dair güvenceler veriyordu. Bismarck ise Rusya ile Osmanlı arasında ayrı bir barış görüşmesi yapılmasında ısrar ediyordu. Uluslararası bir konferansla sonuçlanacak aracılığa karşı çıkıyordu; sorunların Osmanlı ile Rusya arasında sınırlı kalacak şekilde çözülmesinden yanaydı.¹⁷²⁴

14 Aralık 1877 kabine toplantısında Disraeli üç öneride bulunmuştu: 1. Parlamentonun acilen toplanması, 2. Donanma güçlerinde iyileştirilmelerin hemen yapılmaya başlanması, 3. Barış için müzakerelerin başlatılması.¹⁷²⁵ Başbakan'ın talebine karşılık olarak, Derby; Kabine desteğiyle hareket edebileceğini, ama siyasetsiz hareket edilemeyeceğini; siyasetsiz hareket edilirse kaosun oluşabileceğini ve hükümette belirsizliklere yol açacak şekilde ortaya çıkacak kırılganlığın ülkeyi savaşa sürükleyebileceğini belirtti.¹⁷²⁶ Kabine üyelerinin dayatmasıyla Disraeli'ye ait önerilerin

¹⁷²¹ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 1482. Secret.) Constantinople, December 13, 1877

¹⁷²² NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Mr. Layard (Nr. 853.) Foreign Office, December 14, 1877

¹⁷²³ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Mr. Layard (Nr. 857.) Foreign Office, December 14, 1877

¹⁷²⁴ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Mr. Layard. (Nr. 858. Confidential) Foreign Office, December 14, 1877

¹⁷²⁵ Sir Arthur Henry Hardinge (Ed.), **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert: Fourth Earl of Carnarvon 1831-1890**, Cilt II, Oxford University Press 1925, s.364-5

¹⁷²⁶ George Buckle (Ed.), **The Life of Benjamin Disraeli**, Cilt VI, 1876-1880, London, John Murrat, 1960, s.201

tartışılması üç gün sonraya bırakılmıştı.¹⁷²⁷ Disraeli; İstanbul ve Boğazların Rusların eline düşmesinden ürküyordu. Derby, Carnarvon ve Salisbury İstanbul ve Boğazlar hususunda Ruslarla anlaşabileceklerini belirterek, Disraeli'nin arabuluculuk teklifine karşı çıktılar.¹⁷²⁸ Dışişleri Bakanı parlamentonun toplanmasından yana değildi; çünkü öyle bir durumda Osmanlı'ya destek vermek ve Rusya ile karşı karşıya gelmek zorunda kalabileceklerine inanıyordu; eğer parlamento toplanırsa istifa edebileceğini açıkladı. Salisbury, Carnarvon, Northcote Dışişleri Bakanı Derby'ye arka çıktılar ve parlamentonun toplanmasına ilişkin bir karar almadan Kabinenin dağılmasını sağladılar. Stafford Northcote Başbakan'la Kabine üyeleri arasında arabuluculuğa soyunmasına rağmen, o da Salisbury ve arkadaşları yönünde davrandı. Kabine toplantısında tartışılan hadise şuydu: Dışişleri Bakanı'nın istifası hem muhalefeti birleştirebilecek hem de Osmanlı'nın yenilmesini İngiltere'nin çıkarlarına uygun bulan kesimlerin cesaretlerinin kırılmasını sağlayacaktı. Böyle bir gelişme İngiltere'yi iki kampa bölecekti: Bir tarafta Osmanlılara yardım edenler, diğer tarafta da onları kendi kaçınılmaz kaderlerine terk edenler olacaktı. Osmanlıya karşı olan unsurlar her türlü silahı kullanarak Parlamento'da çoğunluğa dönüşmelerinden korkuluyordu. Osmanlı'nın yanında Rusya'ya karşı savaşılmasından yana olanlar daha şiddetli savaş yanlısı haline gelirken, Rusya'nın Osmanlı'yı tamamen çökertme yanlıları da fanatik birer Osmanlı düşmanı haline dönüşeceklerdi. Kutuplaşmış bir atmosferde ülke çıkarlarının tehlikeye düşeceğine inanılıyordu. Çünkü Kabine üyeleri savaş isteyen kampa teslim olacağından dolayı, İngiltere'nin ya Osmanlı'nın ya da Rusya'nın menfaatlerine göre konumlanma ihtimali kaçınılmaz hale gelecekti.¹⁷²⁹ Carnarvon Kabine'deki genel durumu şöyle özetlemişti: “*Kabine'de hiçbir meslektaşım Kırım Savaşı'nın tekrarlanmasından yana değildi; herkes bu konuda çok hassastı. Ben de meslektaşlarımın bu kararlılığından dolayı mutluydum. Kendi ülkemizin onurunu ve saygınlığını korumak için, uluslararası sahada kaygı yaratacak çabalardan kaçınıyorduk.*”¹⁷³⁰

Salisbury, Dışişleri Bakanı Derby'nin Kabine'de gündeme getirdiği “*siyasetsiz hareket edilmesi halinde kaosa ve savaşa sürükleneceklerine*” dair öngörüsünü Savunma Bakanı'yla birlikte değerlendirmişti. Aktif bir siyasetin ancak iki şarttan birisiyle mümkün olduğu varsayılacaktı: Ya Osmanlı'ya yardımcı olunacak ve imparatorluk güçlendirilecekti, ya da onun çökmesini sağlayacaklardı. Bu durumda Salisbury şunları yazacaktı: “*Osmanlı'nın çökertilmesine, ya da çökertilirken ona yardımcı olmamıza itiraz etmiyorum. Onun çökmesini engelleyecek yardımcı olma*

¹⁷²⁷ Sir Arthur Henry Hardinge (Ed.), **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert: Fourth Earl of Carnarvon 1831-1890**, Cilt II, Oxford University Press 1925, s.364-5

¹⁷²⁸ **HP**, B/XIX/C/365, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 17 DEc. 1877; **HP**, B/XIX/C/367, 17 Dec. 1877; 17 Dec. 1877, **DD**, s.464-5

¹⁷²⁹ Gwendolen Cecil (Ed.), “Sir Stafford, to Lord Salisbury, December 15, 1877” **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, (London 1922), British Library s.162

¹⁷³⁰ Sir Arthur Henry Hardinge (Ed.), **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert: Fourth Earl of Carnarvon 1831-1890**, Cilt II, Oxford University Press 1925, s.369

meselesini ise kabul etmemiz mümkün değil."¹⁷³¹ Osmanlı'ya yardımcı olunmasındaki esas amaç, onun çökertilme sürecinin hızlandırılmasına katkıda bulunmaktı. Derby'ye göre, İstanbul'daki diplomatik hareketlerden ve orada yaşananlardan etkilenilmeyecekti; Kabine üyeleri parlamentonun acil toplanmasını engelleyecekti. Dışişleri Bakanı Babıali'nin arabuluculuk için 12 Aralık'ta ilk teşebbüste bulunduğu ve bu iş hakkında Parlamento'nun ancak 22 Aralık'ta toplanabileceğine işaret ederek, konunun aciliyetini önemsizleştirmişti. Derby; Babıali'nin Paris Antlaşması'na imza atmış taraflara yaptığı ilk başvuruyla, Londra Hükümeti'ne sonradan yapılan başvuru arasında önemli bir fark gördüğünü öne sürerek, arabuluculuk rolünü sürüncemeye alıyordu.¹⁷³² Arabuluculuk rolüne soyunmak yerine, İstanbul ve Boğazlarla ilgili kaygıları yaşayan İngiltere, Rusya'dan barış için ne tür şartlara sahip olduğunu öğrenmeye karar vererek, oyalama taktiğini takip edecek ve taraflar arasındaki savaş daha da uzayacaktı. İstanbul'un işgali konusunda ayrıntılı bir açıklama yapmak yerine, Rus Çarı, Londra'ya gönderdiği haberde Osmanlı'yla barış yapmakta kendilerinin de istekli olduğunu bildiriyordu.¹⁷³³

Barış şartları hususunda Babıali, İmparatorluk için oluşturduğu Anayasa'yı Avrupalı devletlerin gözetiminde ve denetiminde uygulamayı önerdi. Fakat böyle bir teklifi Avrupalı devletler kabul etmek niyetinde değildi.¹⁷³⁴ Derby'ye göre, Anayasa'nın kabul edilmesine dayalı müzakereleri Rusya'nın onaylamayacağını varsayan Alman ve Avusturya devletleri de aracılıkta etkisiz hale getirilmişti: "*Osmanlı'nın Avrupalı devletler gözetiminde ve denetiminde kendi Anayasası'na bağlı olarak reformların hayata geçirilmesi teklifini Rusya da desteklemiyordu. Almanya ve Avusturya bu durumda bir şey yapamazdı.*"¹⁷³⁵ Bunun üzerine Babıali tekrar 1856 Paris Antlaşmasına göre barış görüşmelerinin başlatılması niyetiyle bu kez İtalya'ya başvurdu:

Osmanlı Devleti İtalya'ya aracılık yapması için 1856 Paris Antlaşması'na taraf devletlerin harekete geçmelerine yardımcı olunmasını teklif etti. İtalya ise Avusturya ve Almanya'nın onayı olmadan harekete geçmeyeceğini bildirdi. Osmanlı'nın askeri kaynakları tamamen tükendi. İstanbul'un savunulmasını 6000 asker yapabilecek sadece. Edirne'nin de uzun bir süre dayanamayacağına inanılıyor.¹⁷³⁶

¹⁷³¹ Gwendolen Cecil (Ed.), "*To Sir S. Northcote, December 15, 1877*" **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, (London 1922), British Library s.164

¹⁷³² **Hansard**. Address in Answer to her Majesty's Most Gracious Speech. The Earl of Beaconsfield, HL Deb 17 January 1878 vol 237 cc7-58

¹⁷³³ **Hansard**. Address in Answer to her Majesty's Most Gracious Speech Mr. Wilbraham Egerton HC Deb 17 January 1878 vol 237 cc59-153

¹⁷³⁴ **NA, FO**, 424/64, Sir A. Buchanan to the Earl of Derby (Nr. 894. Most Confidential.) Vienna, December 15, 1877

¹⁷³⁵ **NA, FO**, 424/64, Sir A. Buchanan to the Earl of Derby (Nr. 896. Very Confidential.) Vienna, December 15, 1877

¹⁷³⁶ **NA, FO**, 424/64, Sir A. Paget to the Earl of Derby (Nr. 423.) Rome, December 15, 1877

Savaşın yıkıcı sonuçlarından mümkün olduğunca az kayıpla kurtulmaya çalışan Babıali Rusya ile ikili görüşmeye 1856 Paris Antlaşmasına taraf devletlerden birinin aracı olması koşuluyla sıcak bakmayı sürdürüyordu. Ruslarla görüşmelerinde şu unsurları ön plana çıkartacaklardı: 1) Anayasa'nın bir an önce yürürlüğe konulması, 2) Söz verilen reformların hayata geçirilmesi, 3) Müslümanlarla Hristiyanlar arasında mutlak eşitliğin tesis edilmesi. Babıali'nin, Avrupalı devletlere barış görüşmelerinde aracılık etmesi için yaptığı başvuruyu Alman İmparatoru tarafsızlığını öne sürerek reddetti. Almanya; Babıali'nin doğrudan Rusya ile görüşmesini önerdi. Bu girişim de olumlu neticelenmemişti; çünkü Almanya ve diğer Avrupalı devletler, *“İki devlet nasıl savaşı başlatmışlarsa, barışı da kendi aralarında yapsınlar; bizi aralarındaki savaşa bulaştırmasınlar”* diyorlardı.¹⁷³⁷

İngiliz Dışişleri Bakanı Derby'ye Berlin'den başka bir mesaj ulaşmıştı: *“Babıali'nin aracılık başvurusunu Alman hükümeti kabul etmedi.”*¹⁷³⁸ Arabuluculuk meselesinde yaptığı bütün başvurulara olumsuz cevap alan Osmanlı büyük zorluklar içinde çırpındığı 15 Aralık 1877'de Londra Kabine'si toplantıdaydı. Kabine üyelerinden Carnarvon, Bayan Derby'ye bir dönüm noktasında olduklarını yazdı: *“Sonucu duymuşsundur... Bir dönüm noktasındayız. Önümüzde çok sayıda zorluklar ve sorunlar var.”* Bayan Derby mektuba hemen karşılık vermişti:

Anahtarı elinde bulunduran esas kişi Disraeli'dir. İngiltere'yi Osmanlı'nın hatırı için savaşa sokmayacağına inancım tamdır... Parlamento daha erken bir tarihte toplanabilir. Kabine üyeleri Rusya'yla ihtiyatlı bir ilişki kurmaktan yana. Arabuluculuk meselesi İngiltere'nin tehditlerinden tamamen ayrı ele alınmalıdır... Disraeli'nin gereken kurnazlığı göstereceğine inanıyorum.¹⁷³⁹

Aynı gün Carnarvon savunma Bakanı Stafford Northcote'ye yazdığı bir mektupta ise İngiltere'nin Osmanlı'yı yeniden savaşmaya teşvik edebileceğini, Rusya'nın da artık savaşmak istemediğinden ve Babıali'yle barış yapma arzusundan söz ediyordu:

Kabine'de hoş olmayan bir bölünme yaşanıyor... İngiltere'nin silahlanma sürecini olumlu karşılamıyoruz. Rusya ile İstanbul ve Boğazlar meselesinden dolayı karşı karşıya gelmek yerine, Mısır'ı işgal etmemizi daha iyi bir seçenek olarak görüyorum. Mısır konusunda risk almaya değer. Ama bizim böyle bir önerimiz kabul görmedi. Eğer İstanbul'u Rus işgaline karşı savunmaya kalkışırsak, Osmanlı'yla müttefik olmamız gerekebilir... Rusya'yı tehdit edebilecek her şartımız, Osmanlı'yı yeniden savaşmaya cesaretlendirecektir. Savaşa devam etmeyi arzulamayan Rusya'nın, İngiltere'nin silaha dayalı arabuluculuğunu kabul etmesi mümkündür. Savaşa gelince, yeterli donanmamız ve müttefiklerimiz olmadan, asla savaşmaya kalkışmamalıyız. Avusturya'yı

¹⁷³⁷ NA, FO, 424/64, Inclosure in Nr. 268. Saadullah Efendi to Server Paşa. December 16, 1877 (Most Confidential.)

¹⁷³⁸ NA, FO, 424/64, Lord Odo Russell to the Earl of Derby (Nr. 464. Confidential) Berlin, December 16, 1877

¹⁷³⁹ Sir Arthur Henry Hardinge (Ed.), **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert: Fourth Earl of Carnarvon 1831-1890**, Cilt II, Oxford University Press, 1925, s.364-66

yanımıza kazanabiliriz; ama İtalya ve Almanya'nın İngiltere'ye muhalif olması muhtemeldir. Müttefik oluşturma sürecinde kapıyı oldukça geniş tutmalıyız; sürekli Avrupa barışına vurgu yapmalıyız. Osmanlı'yı eski haline dönüştürmemiz artık imkânsızdır. Artık dağılmaya, parçalanmaya başladı; bütün çareler tüketildi. Bu koşullar altında Rusya'ya karşı Osmanlı'yla İngiltere'nin ortak bir müttefiklik oluşturması sadece bir hayaldir.¹⁷⁴⁰

İngiltere Parlamentosu'nun acil toplanma çağrısı yapıldığı andan itibaren, Osmanlı idarecilerin müzakereleri hemen terk edecekleri ve Ruslara karşı sonuna kadar direnmeye çalışacakları varsayılıyordu. Savaş devam edecekti böylece; Osmanlı'nın Ruslara karşı mücadelesi yenilenecekti. İngiliz askerleri İstanbul'a ulaştığı zaman, Balkanlarda savaş hali sürecekti. Öyle koşullar altında 'koşullu tarafsızlık' tavrını sürdürmek, Osmanlı'yı cesaretlendirmemek mümkün olamayacaktı. Babıali; İngiliz ordusuna müttefik muamelesi yapmadan gelmesine göz yumsa bile, gelişmeler İngiltere'yi Osmanlı'yla kaçınılmaz bir işbirliğine sürükleyeceğine inanılıyordu. Kabine üyeleri Osmanlı-Rus Savaşının bu kez Kırım Savaşına dönüşeceğinden emindiler.¹⁷⁴¹

Rus ordusu Balkanlar'da ilerlemeye devam ediyordu. Avusturya temsilcisi Andrassy İngiltere'ye bir çözüm önerdi: Osmanlı'nın daha çok yıkılmasını engellemek için birlikte sürece müdahale etmeyi ve Balkanlarda Avusturya-İngiltere denetiminde reformların uygulamasını teklif etti. Viyana Kabine'si Derby'ye, İngiltere sürece dahil olursa, Osmanlı'yla müttefik olacağını ve Bosna ve Hersek'i almayı kabul edeceğini bildirdi; İngiltere'yle ortak davranmak isteniliyordu. Böylece Osmanlı'nın olduğu kadar Avusturya ve İngiltere'nin de çıkarları başarıyla savunulacaktı. Rusya'nın; Babıali üzerinde etki kazanarak bazı tavizleri koparmasını mutlaka iki devlet olarak engellenmesini talep ediyordu. Bu çözüme Londra yanaşmazsa, Avusturya artık kendi çıkarları için başka devletlerle birlikte hareket edecekti. Disraeli kabinesi Avusturya ve Osmanlı'yla ortak davranmaya yanaşırca, Rusya için esas zorluk savaştan sonra başlayacaktı.¹⁷⁴² Layard bu konuda Derby'ye şunları yazmıştı: “*Şimdiki savaşta Avusturya Devleti Rusya'ya karşı Osmanlı'yla müttefik olursa, Sultan, Bosna ve Hersek'i Macaristan'a vermeye hazır olduğunu ilettili. Kont Andrassy ise mevcut tarafsızlık siyasetinden vazgeçmeyeceklerini bildirdi bugün; ne Bosna'yı ne de Hersek'i işgal etmek niyetinde olmadığını ifade etti.*”¹⁷⁴³ Arabuluculuklardan olumlu sonuç alamayan Babıali, müttefiklik karşılığında Avusturya hükümetine Bosna-Hersek'i önerdiği halde, İngiltere engeliyle karşılaştı. Londra hükümeti Avusturya'nın ittifaklık teklifini reddetmesine bağlı olarak Osmanlı'nın Avusturya'yı yanına kazanma teşebbüsü olumsuz neticelendi.

¹⁷⁴⁰ Carnarvon, a.g.e., s.364-66

¹⁷⁴¹ Gwendolen Cecil (Ed.), “Sir Stafford, to Lord Salisbury, December 15, 1877”, **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, (London 1922), British Library, s.167

¹⁷⁴² NA, FO 424/64, Lord Lyons to the Earl of Derby (Nr. 1027.) Paris, December 21, 1877

¹⁷⁴³ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 1486. Secret.) Constantinople, December 16, 1877

Londra’da 17 Aralık 1877 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında muhalif bakanlara yeni katılımlar oldu. Başbakan, Kırım Savaşı dönemini hatırlatarak, Aberdeen Hükümeti’nin kararsız ve belirsiz tutumundan dolayı Rusları Osmanlı’ya karşı savaşa teşvik ettiklerini ve Osmanlı’nın üzerine saldırtıklarını ve bundan ötürü utanç verici bir süreçten geçtiklerini ifade etti.¹⁷⁴⁴ Aynı akşam Kabine üyesi Lord Cairns Başbakanı desteklemesi hususunda Salisbury’yi ikna etmişti.¹⁷⁴⁵ İstanbul ve Boğazlar hariç, diğerleri üzerinde anlaşma sağlanmışken, Disraeli İstanbul’un işgal edilmesinin ‘*casus belli*’ olduğunu ifade etti. İstanbul üzerine olan tartışmalarda Disraeli azınlıkta kalmıştı; istifa tehdidinde bulundu; hiç kimse istifa etme talebine itiraz etmedi.¹⁷⁴⁶ Bir gün sonra Kabine tekrar toplandı; Disraeli hiç istifa tehdidinde bulunmamış gibiydi. Boğazlara İngiliz donanmasının gönderilmesi ve Gelibolu’nun işgali kararlaştırıldı. Londra planlarına karşı çıkması halinde, Osmanlı’nın tamamen kendi kaderine bırakılma politikasına devam edilecekti. Salisbury bu planı en uygun yol olarak Kabine arkadaşlarıyla birlikte onaylamıştı.¹⁷⁴⁷ Fakat İstanbul’un işgal meselesinin bir ‘*casus belli*’ olarak ilan edilmesi kararlaştırılmadı. Bu konu bir ay sonraki 17 Ocak parlamento toplantısında gündeme getirilecekti.¹⁷⁴⁸

18 Aralık 1877’de Babıali 1856 Paris Antlaşması’na taraf devletlerin barış görüşmelerini başlatmasını teklif etti. Fransız Büyükelçisiyle görüşüldü. İngilizler kolektif bir aracılık planının verimli olmayacağını ve böyle bir teklife karşı çıktığını İstanbul’a ve diğer başkentlere ilettiler. İngiliz Dışişleri Bakanı Musurus Paşa’ya aracılık meselesinde diğer devletlerin dışlanması ve sadece kendilerinin göz önünde bulundurulması talebini ilettiler.¹⁷⁴⁹ Babıali’nin aracılık başvurusunu Rusya kabul etmeyecekti; Almanya, Rusya’yı onaylayacaktı; Avusturya ise kararsızlığına rağmen, bu iki ülkeyi izlemek zorunda bırakılacaktı. Rusya; Almanya’ya daha önceden danışarak barış şartlarının ne olacağını belirlemiştir.¹⁷⁵⁰ Bismarck, diğer devletlerin aracılığı olmadan, Babıali’nin doğrudan Rusya’ya barış için başvurusunu Osmanlı Büyükelçisi Sadullah Bey’e söyledi. Ama Osmanlı Hükümeti Rusya’ya doğrudan başvurmamak için ısrar ediyordu. İngiltere’nin Berlin Büyükelçisi’ne göre bunun esas nedeni, Rus ordusu Çanakkale’ye yaklaşırsa ve İstanbul’u tehdit ederse, İngiltere’nin, Boğazlarla ilgili kendi çıkarlarından dolayı mutlaka Osmanlı’nın yardımına koşacağına

¹⁷⁴⁴ **HP**, B/XIX/C/365, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 17 DEc. 1877; **HP**, B/XIX/C/367, 17 Dec. 1877; 17 Dec. 1877, **DD**, 464-5)

¹⁷⁴⁵ **HP**, B/XIX/C/367, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 17 DEc. 1877

¹⁷⁴⁶ Sir Arthur Henry Hardinge (Ed.) **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert: Fourth Earl of Carnarvon 1831-1890**, Cilt II, Oxford University Press, 1925, s.367-8

¹⁷⁴⁷ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.167

¹⁷⁴⁸ Sir Arthur Henry Hardinge (Ed.), **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert: Fourth Earl of Carnarvon 1831-1890**, Cilt II, Oxford University Press, 1925, s.367-68

¹⁷⁴⁹ **NA, FO**, 424/64, The Earl of Derby to Lord Lyons (Nr. 701. A. Confidential.) Foreign Office, December 18, 1877

¹⁷⁵⁰ **NA, FO**, 424/64, Lord Lyons to the Earl of Derby (Nr.1016. Confidential) Paris, December 18, 1877

ve Osmanlı'nın çıkarlarını kurtaracağına inanılmasıydı.¹⁷⁵¹ Osmanlı'nın öyle bir planı olsaydı bile, İngiliz Kabine üyeleri birbirlerini çok önceden uyarılmışlar ve “*Bir daha Kırım Savaşı yaşanmayacak*” diye kendi aralarında kesin bir karar almışlardı. Son Kabine toplantısından bir gün sonra Avam Kamarasının en yaşlı üyelerinden William Bathurst Osmanlı'nın paylaşılmasında Ruslarla ortak hareket etmeyi önerdi. Onun önerisine Salisbury bir mektupla cevap verirken, Kabine'nin şimdiye kadar Osmanlı Devleti'ne sanki yardımcı olacakmış gibi davranmasının son derece akıllı bir siyaset olduğunu, ama bu siyasetin artık inandırıcılığının kalmadığına işaret ediyordu.¹⁷⁵² Aynı mektupta Salisbury, dış siyasetlerinde endişe verici yanların olduğunu yazacaktı. Ona göre karşılanması gereken iki kutuplu tehlike vardı; bu tehlikelerden birini iyileştiren ilaç, diğer kutbu azdırıyordu. Boğazların Rusya'nın eline geçmemesi için, Osmanlı'yla müttefikliğe sürüklenmelerini mümkün görüyordu. Bu nedenle İngiliz çıkarlarına zarar veren tehlikeli muhtemel gelişmelerin varlığına inanıyordu.¹⁷⁵³ Ama Kabine'de Babıali'nin yanında Rusya'ya karşı savaş yanlısı meslektaşları azınlıktaydı; Rusya'nın zafer kazanmasını isteyenlerin hâkimiyeti söz konusuydu. Derby bundan dolayı kabine arkadaşlarına ve Salisbury'ye teşekkür etmişti.¹⁷⁵⁴ Rusların ateşkes şartları kabinede ele alınmıştı: Balkanlarda Osmanlıya ait bütün garnizonların yıkılması, Bulgaristan'ın özerkliği, Kars'ın elde tutulması ve Batum'un Rusya'ya dâhil edilmesi; Balkanlarda Osmanlı askerlerinin Trakya tarafına geri çekilmesi talep edilen şartlar arasındaydı.¹⁷⁵⁵ Ruslar ayrıca Besarabya'nın bir kısmını ve Boğazların silahsızlandırılmasını istiyorlardı.¹⁷⁵⁶ Aynı tarihte kısa süren son Kabine toplantısında Rusya'ya ultimatom verilme teklifi reddedilmişti. Ültimatom gündeme getirildiğinde, tekrar reddedildi.¹⁷⁵⁷ Parlamento'nun bir ay sonra, yani 17 Ocak'ta yeniden toplanmasında hemfikir olundu. O zamana kadar Osmanlı-Rus Savaşında nelerin tam yapılacağı gözden geçirilecek ve planlanacaktı. Kabine üyeleri her şeyin iyi gittiğine inanıyordu.¹⁷⁵⁸ Bu husus hakkında Disraeli duyularını ifade eden bir mektubu Bayan Bradford'a göndermişti: “*Parlamento 17 Ocak 1878'te toplanacak. İngiltere'nin savaşan taraflar arasında arabuluculuk yapması isteniyor. Dün Windsor*

¹⁷⁵¹ NA, FO, 424/64, Lord Odo Russell to the Earl of Derby (Nr. 466. Secret) Berlin, December 18, 1877

¹⁷⁵² Gwendolen Cecil (Ed.), “Lord Salisbury To Lord Bath, December 19, 1877”, **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library s.167

¹⁷⁵³ Cecil, “To Lord Bath, December 19, 1877”, a.g.e., s.168

¹⁷⁵⁴ Sir Arthur Henry Hardinge (Ed.), **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert: Fourth Earl of Carnarvon 1831-1890**, Cilt II, Oxford University Press, 1925, s.370

¹⁷⁵⁵ Agatha Ramm and William Ewart Gladstone (Ed.), “*Lord Granville to Mr. Gladstone, 18 Carlton House Terrace, Dec.20.77*”, **The Political Correspondence of Mr Gladstone and Lord Granville 1876-1886**, Clarendon Press, 1965, s.63

¹⁷⁵⁶ “*Mr. Gladstone to Lord Granville, Hawarden, Dec. 21. 77,*” a.g.e., s.63

¹⁷⁵⁷ Agatha Ramm and William Ewart Gladstone (Ed.), “*Lord Granville to Mr. Gladstone, 18 Carlton House Terrace, Dec.20.77*”, **The Political Correspondence of Mr Gladstone and Lord Granville 1876-1886**, Clarendon Press, 1965, s.62

¹⁷⁵⁸ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s. 39-40

Kale'sindeydim. Akşam yemeğinde Kraliçe'nin yanında oturdum. Son günlerde yaşananlardan oldukça keyifliyim."¹⁷⁵⁹

Disraeli'nin keyifli olduğu, Kabine üyelerinin Rus ordusunun İstanbul üzerine ilerlemesini beklediği şartlarda, Viyana İngiliz Büyükelçisi son dönemlerde yaşananları özetleyen bir değerlendirmeyi Derby'ye iletti: Haziran ayında İngiltere'nin Rusya ile barış şartları arasında Bulgaristan'da bir devlet teşkilatının kurulması vardı; fakat bu planın gerçekleşebilmesi ancak Osmanlı halkının bölgeden göç etmesi ve Osmanlı'nın Avrupa'dan kovulmasıyla mümkündü. Bunun gerçekleşmesi yalnızca Rus kuvvetlerinin daha fazla ilerlemesine bağlıydı. Rusya ise Bulgaristan Devleti'nin sınırlarını Ege Denizi'ne kadar genişletmeyi teklif edince, İngiltere buna karşı çıkmış, Bulgaristan'ın iki bölgeye ayrılmış bir planını sunmuştu. Bu plan temelinde barış hususunda Rusya ile anlaşma sağlanmıştı. İngiltere ve Avusturya bu zemin üzerinde Rusya ile müzakerelerde aracılık yapmayı kabul edecekti. Her iki ülke de ne savaşa müdahale edeceklerini ne de savaşı durdurmak arzusunda olduklarını Rus İmparatoru'na bildirdiler. Osmanlı'nın barış görüşmelerini doğrudan Rusya'yla yapmayı teklif etmesi bekleniyordu. Barış şartlarının kendi çıkarlarına aşırı aykırı olduğunu ve baskı altına girdiğini görececek olan Babıali, bu kez Rusya ile yaptığı müzakerelerden kurtulmak için mutlaka İngiltere ve Avusturya'nın yardımını almaya koşacaktı. Osmanlı yetkilileri; İngiltere ve Avusturya'nın Babıali'nin çıkarlarını başarıyla savunmaya kalkışacaklarına inanmaya devam ediyordu.¹⁷⁶⁰ Osmanlı Devleti İngiltere'ye arabuluculuk başvurusunda bulunduğu halde, Kabine bu başvuruyu ciddiye alarak harekete geçmemişti. Derby ve Kabine arkadaşları parlamento toplantısının gerekli olmadığına dair bir izlenime yol açmışlardı. Bir Milletvekili'nin iddiasına göre, eğer istenilseydi, kısa sürede Parlamento'nun toplanması mümkün olabilecekti. Derby ileri sürülen bu iddiayı, uygun olmayan bir zamanda Parlamento toplantısı için harekete geçirilirse ülke hayatı ve ekonomisi olumsuz etkilenebilirdi, diye cevaplayacaktı.¹⁷⁶¹

Ateşkes meselesinde İngiltere bir yandan ayak sürüyor, bir yandan da Osmanlı ordusu tam yenilgi alsın diye Babıali'ye yalan söylüyor, Rus ordusu karşısında direnmesi çağrısında bulunuyordu. Disraeli 17 Ocak'ta Parlamento'yu işbaşına çağırmaya karar verdiği zaman, Osmanlı-Rus savaşında arabuluculuk için görüşmeler yapılacağını, muhtemel askeri operasyonlar için Parlamento'ya para sorulacağını belirtmişti. Finansal zorlukların baskısından kurtulunacak ve daha

¹⁷⁵⁹ The Marquis of Zetland (Ed.), "To Lady Bradford, 10 Downing Street, December 19th, 1877", **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield**, Cilt. II, 1876 to 1881, London, Ernest Bern Limited, 1929, s.304-380

¹⁷⁶⁰ **NA, FO** 424/64, Sir A. Buchanan to the Earl of Derby (Nr. 902. Secret.) Vienna, December 20, 1877

¹⁷⁶¹ **Hansard**. Address in Answer to her Majesty's Most Gracious Speech. The Earl of Beaconsfield, HL Deb 17 January 1878 vol 237 cc7-58

rahat davranılacaktı. Bütün bunların Osmanlı üzerinde etkisi hesap ediliyordu. İngilizlerle Osmanlı yetkililer arasındaki çok gizli yazışmalarda, Osmanlı'ya Rus ordusuna karşı direnmesi salık veriliyordu; savaşın kaderini değiştirmeksizin, barış umudunu ertelemeleri yönünde teşvik ediliyorlardı.¹⁷⁶² Arabuluculuğa hiçbir devletin yanaşmadığı, Osmanlı'nın kendini aşırı çaresiz hissettiği ve Disraeli kabinesince savaşmaya devam etmesi yönünde cesaretlendirildiği koşullarda Derby artık Rusya'nın barış yapma arzusunun olmadığını İstanbul Büyükelçisi'ne yazmıştı:

Devletlerin tarafsızlıklarını korudukları dönemde Ruslar Balkanları geçmeden önce, Babıali barış yapılmasını teklif etseydi, Rusya barış teklifini kabul edecek ve Balkanları geçip Edirne üzerine yürümeyecekti. Kont Shuvalov bu meseleyi 8 Haziran'da Çara iletmişti. Rus İmparatoru yine aynı barış teklifini 30 Temmuz'da da yapmıştı.¹⁷⁶³

Rusya'nın Babıali'yle barış görüşmelerinden uzak duracağını hesaplayan İngiltere, ateşkesin sağlanmasına yönelik müdahaleye kalkışmak yerine, işi yavaştan alarak Büyükelçileri üzerinden barış şartlarının dayanacağı temelin ne olacağı hususunda Rus hükümetiyle görüş alışverişi yapıyordu. Bu görüşmelerin amacı uluslararası bir konferansa gidilmesini sağlamak ve resmi müzakerelerin yolunu açmaktı. Derby, Osmanlı'nın üç aylık ateşkes teklifinin de yok sayıldığını, Kabine'nin üç aylık bir ateşkes önerisini Rus Çarına iletileceğini bildirdi. Arabuluculuk ancak en tehlikeli şartlar altında düşünebilecekti.¹⁷⁶⁴

Sömürgeler Bakanı Carnarvon da savaşa sürüklenmeyle ilgili yanlış yargılarından söz edecekti:

Osmanlı-Rus savaşının başlangıç dönemlerinde yaşadıklarımızı tekrar düşündüğümde, anlıyorum ki, Disraeli'nin savaşa girmesi halinde Osmanlı'yı desteklemeye sürükleneceğimize dair kaygılarımız tamamen gerçek dışıymış; yanlış değerlendirme yapmışız. Fakat bizim de Kabinede sergilediğimiz mücadelenin, Osmanlı'nın yanında Rusya'ya karşı bir savaşın içine sürüklenmemizde önemli bir etkisi oldu.¹⁷⁶⁵

Salisbury, Kabine'de kilit öneme sahip bir bakandı; Kabine toplantısında Başbakanı açıkça desteklemesi üzerine, bütün Bakanlar da Başbakanı desteklemeye karar verdi.¹⁷⁶⁶ Salisbury'nin kazanılması mücadelesi 23 Aralık 1877 akşamı da devam etmişti. Derby, aristokrat bir aile ve köklere sahip olmanın avantajını kullanmaya kalkıştı; Salisbury'ye Başbakan'ın yabancı kökenli olduğunu

¹⁷⁶² "Lord Granville to Mr. Gladstone, 18 Carlton House Terrace, Dec. 20. 77", a.g.e., s.62

¹⁷⁶³ NA, FO 424/64, The Earl of Derby to Sir A. Buchanan (Secret.) Foreign Office, December 19, 1877

¹⁷⁶⁴ NA, FO 424/64, The Earl of Derby to Mr. Layard (Nr. 865.) Foreign Office, December 19, 1877

¹⁷⁶⁵ Sir Arthur Henry Hardinge (Ed.), **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert: Fourth Earl of Carnarvon 1831-1890**, vol II, Oxford University Press, 1925, s.354-5

¹⁷⁶⁶ HP, B/XIX/C/369-71, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 20 Dec. 1877

ve İngiltere'nin çıkarlarına yeterince saygı duyamayacağını anlattı. Salisbury'nin aristokrat kökenlerini bir çeşit duygu sömürüsüne dönüştürecekti.¹⁷⁶⁷ Kabine'de Derby'nin prestijini sarsan yeni bir gelişme daha yaşıyordu. Kraliçe Victoria Dışişleri Bakanı'nın eşi Bayan Derby'yi, Shuvalav ile dostluğundan dolayı uyarmıştı. Fakat Bayan Derby'nin Kraliçe Victoria'ya yazdığı mektup kışkırtıcıydı; Shuvalav ile ilişkisine devam edeceğini açıklıyordu. Kraliçe Victoria bu konu hakkında Başbakan'ı bilgilendirdi. Disraeli gelişmeleri bakanlardan Cairns ve Hardy'ye de aktarmıştı.¹⁷⁶⁸ St. Petersburg'da General Wellesley ise gönderdiği bir mektupta, Kabine tartışmalarının özel istihbaratla devamlı şekilde Rus Hükümeti'ne ulaştırıldığını açıklıyordu.¹⁷⁶⁹ 24 Aralık 1877 günü Salisbury, Başbakan'dan bir mektup aldı. Savaşın İngiltere'nin menfaatlerine zarar vermesini engelleme yolunda kararlı bir tutum almanın önemine değiniliyordu. Mektubun büyük bölümü ise bakanlar kurulu tartışmalarının Rus büyükelçisi Shuvalov'a sızdırıldığına ayrılmıştı. General Wellesley'in bir raporunu mektuba ekleyerek, Rus Çarı'nın İngiltere'de olup biten en küçük olaylardan bile haberdar olduğunu kanıtlıyordu. Derby ve eşinin devreden çıkartılması için birlikte ortak ve gizli davranma teklifinde bulunuyordu.¹⁷⁷⁰ Rusya'ya kararlı ve aynı fikirde olduğunun gösterilmesini istiyordu. Bu sorunun giderilmesinde Disraeli, Salisbury'ye ikili bir ilişki içinde davranmayı öneriyordu:

Sen ve ben, ikimiz birlikte, dış siyasette nelerin nasıl yapılacağını belirlemeliyiz ve bu nedenle meseleleri derinliğine birlikte saptamalıyız. Birlikte olursak, aramızda görüş ayrılığı ortaya çıkmayacaktır. Kendimizi dedikoduların etkisinden kurtarmazsak ve bizi kuşatanların söylemleri üzerinden davranırsak, ülkemizin çıkarlarına ve ününe büyük zarar vereceğiz.¹⁷⁷¹

Başbakan, otuz yıldır işbirliği ve dostluk içinde olduğu Derby'yi devre dışı bırakacak, Salisbury ile ikili ilişkileri güvence altına alacaktı. Başbakan'ın Salisbury'yi yanına çektiğini ve kendisini tamamen dışlamaya başladığını fark eden Derby ise Başbakan'ın duygularını ve kişisel önyargılarını yönlendirmede istisnai bir yetenek görüyordu.¹⁷⁷² Disraeli-Salisbury dayanışmasının süreci yönlendirmeye başladığı 24 Aralık 1877'de General Wellesley Çar'ın Osmanlı'yla barış yapmak istediğini Derby'ye bildirdi: *"İmparator ile görüştüm. Plevne'nin düşüşünün hızlı bir barış görüşmelerine yol açmasını diledi ve öyle bir umuda sahip olduğunu söyledi. Babıali'nin barış*

¹⁷⁶⁷ Gwendolen Cecil (Ed.), "Derby-Salisbury, 23 Dec. 1877", **Life of Robert Marquis of Salisbury**, Cilt. II: 1868-1880, London, 1921, s.170-71.

¹⁷⁶⁸ 29 Dec. 1878, **DD**, s.473

¹⁷⁶⁹ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library s.168-9

¹⁷⁷⁰ **DP**, Beaconsfield-Salisbury, London, 24 Dec. 1877

¹⁷⁷¹ Gwendolen Cecil (Ed.), "From Lord Beaconsfield to Lord Salisbury, December 24, 1877", **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library s 210

¹⁷⁷² 23 Feb. 1878, **DD**, s.515

görüşmeleri için doğrudan kendisine başvurmasını istiyor. İngiltere'nin ulusal çıkarlarını hiçbir şekilde tehdit etmeyeceklerini tekrarladı."¹⁷⁷³

General Wellesley'den Rusya'nın barış yapmak istediği haberini alan Derby, taraflar arasında iletişimi geciktirecek şekilde tekrar süreci soğutacak bir yöntemi devreye soktu. İstanbul'daki temsilcisine çektiği telgrafta şu soruyu sormuştu: “Eğer Çar barış teklifinde bulunursa, İngiltere Sultan aracılığıyla Rus hükümetine sunacağı barış şartlarının ne olduğunu öğrenebilir mi?”¹⁷⁷⁴ Bir gün sonra da aynı temsilcisine, “Barış şartları için Babıali'ye teklif getirmenin koşulları henüz yok. Sultan iyi barış şartlarının elde edilmesini isterse, İngiliz hükümetine güvenmelidir” notunu ilettiler.¹⁷⁷⁵ Sultan II. Abdülhamid hemen karşılık vermişti; İngiltere'nin Rus barış şartları hakkında İngiliz yönetiminin ne düşündüğünü öğrenmek istiyordu.¹⁷⁷⁶ İngiliz Berlin Büyükelçisi kendi Dışişleri Bakanı'na, “Rusya'nın İstanbul'u tehdit edeceği koşullarda Babıali hükümeti sadece İngiltere'nin korumasına güvendiği sürece, Osmanlı'nın diğer devlet temsilcilerine danışmalarında İngiltere açısından hiçbir sakınca yoktur” diye yazmıştı.¹⁷⁷⁷

Bu arada Osmanlı-Rus savaşında Almanya koşulsuz tarafsızlık adına Osmanlı'nın arabuluculuk başvurusunu reddetti. Avrupalı diğer devletlerle savaşan taraflar arasında bir anlaşma sağlanırsa, Almanya destek verecekti.¹⁷⁷⁸ Almanya aracılığı kabul etmediğini resmi olarak Babıali'ye bildirmişti.¹⁷⁷⁹ Avusturya Dışişleri Bakanı'na göre, Osmanlı-Rus ikili müzakerelerinde, Rusya'nın Babıali'ye dayatacağı şartlar ağır olacaktı. Babıali bu ağır şartları biraz olsun yumuşatmak için görüşmeleri Avrupalı devletlerin huzuruna getirmek zorunda kalacaktı. O dönem geldiğinde, her bir devlet kendi özel şartlarına göre müzakerelere katılacaklardı; ama şu anda Avrupalı devletler savaşan bu iki devlet arasında arabuluculuk yapmayı reddetmeye devam edeceklerdi.¹⁷⁸⁰ Avusturya Hükümeti de Babıali'nin doğrudan Rusya ile görüşmesini arzuluyordu.¹⁷⁸¹

Avrupalı devletlerin aracılığı kabul etmediği şartlarda, 25 Aralık 1877'de, Disraeli'nin tam onayını alan ve güvenini kazanan Salisbury devam etmekte olan Osmanlı-Rus savaşının ortaya çıkan sonuçlarından çok sevinçliydi. Granville, “Salisbury oldukça mutlu; Osmanlı- Rus Savaşı'nın tam

¹⁷⁷³ NA, FO, 424/64, Colonel Wellesley to the Earl of Derby (Nr. 30. Confidential.) Bucharest, December 24, 1877

¹⁷⁷⁴ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Mr. Layard. Foreign Office, December 24, 1877

¹⁷⁷⁵ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 560.) Constantinople, December 24, 1877

¹⁷⁷⁶ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 578.) Constantinople, December 25, 1877

¹⁷⁷⁷ NA, FO, 424/64, Lord Odo Russell to the Earl of Derby (Nr. 478. Secret.) Berlin, December 22, 1877

¹⁷⁷⁸ NA, FO 424/64, Lord Odo Russell to the Earl of Derby (Nr. 478. Secret.) Berlin, December 22, 1877

¹⁷⁷⁹ NA, FO 424/64, Lord Lyons to the Earl of Derby (Nr. 1027.) Paris, December 21, 1877

¹⁷⁸⁰ NA, FO 424/64, Count Andrassy to Count Beust (Secret.) Vienna, December 22, 1877

¹⁷⁸¹ NA, FO 424/64, The Earl of Derby to Sir. A. Buchanan (Nr. 406.) Foreign Office, December 23, 1877

*istediği gibi yürüdüğüne inanıyor*¹⁷⁸² diyecekti. İngiliz askeri kesimleri içinde Rusya'nın savaştan dolayı aşırı zayıfladığını ve İngiltere'nin saldırısı halinde kolayca yenileceğini söyleyenlerin varlığından dolayı, Salisbury Kabine arkadaşlarına bir açıklama yapma gereği hissetmişti. Salisbury'ye göre, Rus ordusu Osmanlılarla savaşta o kadar ağır darbe almış ve tüketilmişti ki, artık savaşacak gücünün kalmadığı doğrudu. Fakat Rusya'nın gücü ne kadar tükenmiş olursa olsun, kendini kısa zamanda toplayarak tekrar tehlikeli bir saldırganlığı gösterebileceği varsayıyordu. Bu durumda Osmanlı'yla kurulacak müttefik ilişkinin bir değeri kalmayacaktı. İngiliz subayları komutanlığı altında Osmanlı askerlerin kahramanca savaşacağını bildiklerini; ama Osmanlı bağımsızlıktan yoksun olduğu için, sahadaki muhtemel bir zaferin diplomasiye yansıtılamayacağını öngörüyordu. Rusya ile savaşma meselesinde; Hindistan ordusunda finansal zorluklardan, Kabil'in konumunun İngiltere'ye zorluk çıkartmasından, sanayi alt yapının bir savaş halinde çökebileceğinden ve Avusturya'nın geçici olarak İngiltere'ye karşı mesafeli durmasından dolayı, Rusya ile savaştan mutlaka kaçınılacağı belirtiliyordu.¹⁷⁸³

Derby de meslektaşlarına benzer bir açıklama yapma gereğini hissetmişti. Ona göre, ülke prestiji için silahlanmaya para harcamak anlamsızdı; çünkü silahlanmakla ülkeleri daha az tehlikeli bir konuma gelmeyecekti. O kadar gerçek bir tehlike içinde olduklarına inanıyordu ki, artık dikkatli olmanın giderek imkânsızlaşacağını öngörüyordu. Savaşa sürüklenme tehlikesinin baş gösterdiği şartlar altında Kabineye danışılmadan ve parlamentonun onayı alınmadan hiçbir şeyin yapılmamasını talep etmişti. Diplomatik faaliyetleri Kabine yönlendirmeliydi; askeri hazırlıklar belli sınırlar içinde tutulmalıydı; harcamaların neden yapılması gerektiği tamamen bilinmeliydi. Ayrıca, Parlamento'nun kaçınılmaz eleştirisi de mutlaka önemsenmeliydi. Kraliyet çevresinden gelebilecek farklı bir yaklaşıma da hazır olmalıydılar. Sorunların içinden çıkılmaz bir hal olursa, Kraliyet çevresinin yaklaşımının önem kazanacağına inanıyordu.¹⁷⁸⁴

Parlamento'nun tekrar toplanmasına gerek duyulmayan koşullarda Kraliçe Victoria bir konuşma yaptı; İngiltere'nin tarafsız kalmaya devam edeceğinden ve savaşı sona erdirecek bir etkide bulunmanın zorluklarından bahsetmişti. İngiltere'nin yürütmek istediği müzakereler için var olan koşullar cazip bulunmadı. Avrupa ve Asya'da Rus ordusu Osmanlı karşısında üstün durumdaydı.

¹⁷⁸² Agatha Ramm and William Ewart Gladstone (Ed.), "Lord Granville to Mr. Gladstone, Walmer Castle, Dec.25.77", **The Political Correspondence of Mr Gladstone and Lord Granville 1876-1886**, Clarendon Press 1965, s.65

¹⁷⁸³ Gwendolen Cecil (Ed.), "To Lord Beaconsfield, December 26, 1877" **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, (London 1922), British Library s.169- 170

¹⁷⁸⁴ Cecil, "From Lord Derby, December 23, 1877", a.g.e., s.170-71

Savaşın iki güç arasındaki eşitlik tamamen ortadan kalkmıştı. İngilizler ‘koşullu tarafsızlığa’ devam etme kararı alındıktan sonra parlamentodan ayrıldılar.¹⁷⁸⁵

Almanya’nın Babıali’yi İngiltere’ye Karşı Uyarması: Berlin İngiliz Büyükelçisi Avusturya’nın zayıf taraflarına değinmişti: “Rusya’nın Doğu’da ilerleyişini Avusturya durdurmaya kalkıştığı an, Avusturya-Macaristan imparatorluğu Almanya ve İtalya’nın işgaline maruz kalabilir; Osmanlı’dan bile daha çabuk şekilde dağılabilir. Çünkü aynı anda İtalya’ya, Almanya’ya ve Rusya’ya karşı savaşması imkânsızdır.”¹⁷⁸⁶

İngiltere; Viyana’nın harekete kalkıştığı an başka devletlerce parçalanmaya uygun konumda olmasından memnundu. Viyana İngiliz Büyükelçisi’ne göre, bütün Avrupa devletleri savaşta tarafsız kalmakla ve Osmanlı’nın aracılık yapma teklifini reddetmekle Rusya’ya küçük bir hizmette bulduklarına inanıyorlardı. Ama Doğu’daki menfaatlerini Rusya’nın tutkularına sunmamaları için son derece planlıca hareket ediyorlardı. Avrupalı devletlerarasında Rusya’ya karşı ortak bir zemin oluşuyordu. Rusya’nın gittikçe güç dengesinde avantajlı konuma geçmesinden rahatsız olan Avrupalı devletlerin yavaş yavaş ortak zemin hazırlama sürecini İngiltere, savaş sonrası kendi menfaatlerine göre nasıl şekillendireceğinin planlarını yapıyordu. İngiltere’nin yürürlüğe koyacağı planları kolaylaştıracak olan bir diğer etmen de Osmanlı’nın Avrupalı devletlerin garantörlüğü altında olması, onların onayı olmadan barışın yapılamamasıydı. Çünkü Osmanlı ile Rusya arasında barış görüşmeleri yapılabilirdi; ama 1856 Paris Antlaşması zemininde Avrupalı devletlerin kabulü ve onayı olursa, Osmanlı-Rus sözleşmesi hukuki bir geçerliliğe sahip olabilecekti. Bu yoldan ayrıca Rusya’nın İstanbul Hükümeti üzerinde kuracağı nüfuzu ve belirleyici olma rolü en az seviyeye çekilebilecek ve Avrupalı güçlerin Babıali’de etkinliğini arttıracaktı. Rusya için gerçek zorluk ve tavizler savaş bittikten sonra başlayacaktı.¹⁷⁸⁷ Savaş sonrası sıcak çatışmaların yaşanmadığı bir savaş sürecini andıracak diplomatik faaliyetlerin zemini hakkında İngilizlerin analiz ettiği koşullardan dolayı, savaşın nimetlerinden faydalanacağını farkında olan Avusturya ve Alman devlet yetkilileri Kont Andrassy ve Prens Bismarck Rusya ile doğrudan görüşmelere başlaması için Babıali’ye sürekli baskı yapıyorlardı.¹⁷⁸⁸ Birçok Osmanlı Kabine üyesi de herhangi bir gücün müdahalesi olmaksızın Rusya ile doğrudan görüşmekten yanaydı.¹⁷⁸⁹

Viyana hükümeti 1856 Paris Antlaşmasına bağlı kalınması koşuluyla Babıali’nin önerdiği aracılık teklifini reddettiği halde, Rusya ile Osmanlı arasındaki ikili barış görüşmelerine müdahil

¹⁷⁸⁵ Hansard, , HL Deb 17 January 1878, a.g.e.

¹⁷⁸⁶ NA, FO, 424/64, Lord Odo Russell to the Earl of Derby (Nr. 480. Secret.) Berlin, December 25, 1877

¹⁷⁸⁷ NA, FO, 424/64, Sir A. Buchanan to the Earl of Derby (Nr. 910. Secret.) Vienna, December 26, 1877

¹⁷⁸⁸ NA, FO, 424/64, Lord Odo Russell to the Earl of Derby (Nr. 482. Secret.) Berlin, December 26, 1877

¹⁷⁸⁹ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 1476. Confidential.)

olmak niyetindeydi.¹⁷⁹⁰ Fransa'ya yapılan arabulucu teklifine de olumsuz cevap gelmişti; Fransa bu aşamada bir adım bile atmaya planlamıyordu; o da İngiltere gibi uluslararası bir konferansın düzenlenmesinden yanaydı.¹⁷⁹¹ Balkanlar'dan çıkartılacak Osmanlı'nın yerinde yeni devletlerin inşa edilmesi planlanıyordu. Fransa'nın Babıali'nin arabuluculuk teklifini reddetmesinden bir gün sonra, 28 Aralık 1877'de Derby Balkanlar'la ilgili stratejisinde Avusturya'yı kendi yanlarına tekrar çekme süreci başlatmıştı: “*Avusturya Büyükelçimize, Rusya'nın barışla ilgili şartlarını bütün ayrıntılarıyla bilmediğimiz sürece beklememiz ve sabırla hareket etmemiz gerektiğini söyledim.*”¹⁷⁹² 29 Aralık'ta Gorchakov; barışa ulaşmanın yolu olarak Babıali'nin Asya ve Avrupa'daki Rus ordu komutanlarıyla görüşmelerini önerdi. Barış şartlarını onlar belirleyecek ve ateşkesi onlar ilan edecekti.¹⁷⁹³ Babıali ise kolektif aracılığa başvurmasının olumlu bir sonuç doğurmadığını ve bu sebeple tekrar İngiltere'ye Rusya ile görüşmesini önerdi.¹⁷⁹⁴ Andrassy ve Bismarck, İngiltere'nin aracılığına Rusya'nın cevap vermesini barış yapma arzusu olarak görmüşlerdi; ama Rusya Osmanlı'yla doğrudan müzakereleri talep ediyordu.¹⁷⁹⁵ Babıali, Avusturya'nın arabulucu olmamasını takdirle karşıladığını; fakat barış müzakerelerinde yer aldığı zaman, Paris Anlaşması'na göre Osmanlı'nın bağımsızlık ve toprak bütünlüğünün muhafaza edilmesine destek vereceğini umduğunu bildirmişti.¹⁷⁹⁶

Savaşın sonunda uluslararası bir konferansta kararlı olan Fransızlar savaşa aktif bir müdahalede bulunma niyetinde olmadığını ve tarafsızlığını sonuna kadar koruyacağını, ama savaşın bitirilmesini arzuladığını Rus Çarına iletiler. Fransa; İngiltere ve Rusya'nın Rusya'nın yakın ortağı olarak, bu iki devlet arasında sürtüşmelerin ortaya çıkmasını engellemek için elinden geleni yapacağını açıklamıştı.¹⁷⁹⁷ Senenin son günü Rus Hükümeti; Babıali'ye, ateşkes için Bulgaristan ve Doğu Anadolu'daki Rus ordu komutanlarına başvurmasını bildirmişti. Bu vesileyle Ruslar, Osmanlı'yla cephelede yapacağı baş başa müzakerelerde Avrupalı devletlerin de yer almasını istediğini belirtti.¹⁷⁹⁸ İtalyanlar da Doğu'daki çıkarlarının İngilizlerle örtüştüğünü ve bu nedenle İngiltere ile ortak davranmaya kararlı olduğunu ilan ettiler. Rus ordusu Balkanlar'da hızla ilerlediği halde İngiltere'nin tarafsızlığını bozmaması İtalyanlarda şu izlenimin doğmasına yol açmıştı: İngiltere, çıkarları doğrudan bir tehdit altına girmedikçe tarafsızlığını korumaya devam edecekti.¹⁷⁹⁹ Çeşitli oyalamalarla savaşın bitmesini engellemeye çalışan İngiltere'ye rağmen, 31 Aralık 1877'de

¹⁷⁹⁰ NA, FO, 424/64, Sir A. Buchanan to the Earl of Derby Vienna, December 27, 1877

¹⁷⁹¹ NA, FO, 424/64, Lord Lyons to the Earl of Derby (Nr. 1042. Confidential.) Paris, December 27, 1877

¹⁷⁹² NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Sir A. Buchanan (Nr. 421. Most Confidential.) Foreign Office, December 28, 1877

¹⁷⁹³ NA, FO, 424/64, Lord A. Loftus to the Earl of Derby St Petersburg, December 29, 1877

¹⁷⁹⁴ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 584.) Constantinople, December 29, 1877

¹⁷⁹⁵ NA, FO, 424/64, Lord Odo Russell to the Earl of Derby (Secret.) Berlin, December 30, 1877

¹⁷⁹⁶ NA, FO, 424/64, Sir A. Buchanan to the Earl of Derby (Nr. 920. Confidential.) Vienna December 31, 1877

¹⁷⁹⁷ NA, FO, 424/64, Lord Lyons to the Earl of Derby (Nr. 1053) Paris, December 31, 1877

¹⁷⁹⁸ NA, FO, 424/64, Sir A. Buchanan to the Earl of Derby (Nr. 918.) Vienna, December 31, 1877

¹⁷⁹⁹ NA, FO, 424/64, Sir A. Paget to the Earl of Derby (Nr. 442.) Rome, December 30, 1877

Shuvalov Rusya'nın bir an önce barış yapmaktan yana olduğunu Derby'ye ve Disraeli'ye bildirmişti. Rusya'nın savaşı hemen bitirmek istemesini, Granville ülkenin savaştan dolayı mali kriz içine girmesine yormuştu: *“Shuvalov'dan Rusya'nın büyük bir mali bunalım içinde olduğunu öğrendik. Hatta insan kaynakları açısından da sıkıntılıymış. Karadeniz'in ticaret gemilerine sürekli kapalı olması halinde güney bölgesinde ticaretin çökebileceğini belirtti.”*¹⁸⁰⁰

1878 yılına girildiği zaman Rus-İngiliz ilişkileri görünürde gerginleşirken, İngiltere'yle Osmanlı arasında bir yakınlaşma süreci yaşanıyordu. İngiliz temsilcileri gizli görüşmelerle Babıali'yi sürekli savaşımaya cesaretlendiriyordu. İngiltere'nin Osmanlı'nın yanında savaşa katılacağına ispat olarak Çanakkale ağzındaki donanma gösteriliyordu. 2 Ocak 1878'de Osmanlı'nın çıkarları doğrultusunda İngiltere'nin savaşa sürüklenmemesi hususunda Carnarvon'un bir uyarısı kabine arkadaşlarına iletilmişti. Plevne düştükten sonra, Avrupa'da herhangi bir kıpırdama göze çarpmazken, İngiltere eskisi gibi davranıyordu; kendi milli çıkarlarını yakından gözetmeye devam edecekti. Düşman ülkelerle ilişkilerinde kendi çıkarları savunulurken, tarafsızlık en uygun yol gözükmüştü. Bir yandan Doğu meselesinde belirleyici olmaya çalışıyor, bir yandan da Osmanlı'nın çıkarlarıyla hiç ilgilenmiyordu.¹⁸⁰¹ İngiltere'nin arabuluculuk yapmak yerine, Rusya'dan barış şartlarını öğrenmek istemesini ve dolayısıyla savaş süresinin gittikçe uzamasını Babıali şaşkınlık ve üzüntüyle karşılamıştı.¹⁸⁰² Şaşkınlık ve üzüntü içinde olunmasına rağmen, Osmanlı idarecileri halen İngilizlerin Rusya'ya karşı savaşta yer alacağına dair inançlarını muhafaza ediyorlardı.¹⁸⁰³ Salisbury'nin ifade ettiği bu olguyu Rus Çarı da dile getirmişti. Rus İmparatoru Babıali'nin barış hususunda yavaş davranmasını şüpheyle karşılıyordu; halen İngiltere'nin yardımlarına koşacağına dair umuttan vazgeçilmediği saptamasını yaptı. Fransızlar da Babıali'nin ateşkes için halen Rusya'ya başvurmamasına şaşırıyordu. Sofya tehlike altındayken, Osmanlı'nın bir an önce İngiltere'yle ilgili savaşa katılması yönündeki beklentilerine son vereceğini, ateşkese başvuracağını ve tehlikeyi Trakya'ya yaklaşmadan durdurmaya çalışacağı varsayılmıştı. Fakat İngilizlerin ısrarlı telkinlerinden dolayı Osmanlı Kabinesi kararsızlık içindeydi; Rus yönetimiyle ikili görüşmeleri başlatmakta geç kalıyordu.¹⁸⁰⁴ Rus Çarı; Osmanlı'yı Avrupa'dan çıkartmaya ve parçalamaya niyetli olmadığını, ama Babıali'nin parçalanmasının esas nedeninin İngiltere olacağını ısrarla ifade ediyordu. Kendi ülkesinin savaştan sorumlu tutulmasından rahatsız olan İngiltere St Petersburg Büyükelçisi ise

¹⁸⁰⁰ Lord Granville to Mr. Gladstone, Walmer Castle, Jan. 4. 78, **The Political Correspondence of Mr Gladstone and Lord Granville 1876-1886**, s.65

¹⁸⁰¹ Sir Arthur Henry Hardinge (Ed.), **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert: Fourth Earl of Carnarvon 1831-1890**, Cilt II, Oxford University Press, 1925, s.367-8

¹⁸⁰² **NA, FO**, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (No. 4.), Constantinople, December 31, 1877

¹⁸⁰³ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library s.185

¹⁸⁰⁴ **NA, FO**, 424/64, Lord Lyons to the Earl of Derby (Most Confidential.) Paris, January 5, 1878

savaştan sadece Rusya'nın sorumlu olduğunu, sonuçlarından da onun sorumlu tutulacağını belirtiyordu.¹⁸⁰⁵

1 Ocak 1878 gününe kadar Rusya'nın kendi başına müzakerelere başlayacağı belli olmuştu. İngiltere ve Avrupalı güçler Rusya'nın bu tavrını onaylamıyorlardı.¹⁸⁰⁶ Disraeli; Osmanlı-Rus görüşmelerinden rahatsızdı. Başbakan kabinede artık Salisbury ile ortak hareket ediyordu; Carnarvon ile de ilişkilerini bozmayı planlıyordu. Bu tavır karşısında Carnarvon istifasını sunmuştu.¹⁸⁰⁷ İngilizler yapılan gizli görüşmeler sonucu, Çar ve ekibinin barış görüşmelerini savaş meydanında kazandığı başarılarla bağlı olarak yürütmekte kararlı olduğunu anlamıştı.¹⁸⁰⁸ Osmanlı ordu komutanı Süleyman Paşa; Savaş Bakanı Cemil Paşa, Edirne Valisi Ahmed Eyüp Paşa ve diğer generallerle tamamen kavgalı durumdaydı. Bu durum Osmanlı ordusunun yenilmesini kesinleştirecekti. Süleyman Paşa'nın yerine Muhtar Paşa'da karar kılınmıştı. Sırpların taze kuvvetleriyle güçlenen Rus ordusu ise Batı Balkanlarını ele geçirerek güney Balkanlara doğru hızla ilerliyordu. Sultan II. Abdülhamid'in beyanata üzerine Sadrazam Mahmud Nedim Paşa istifa etmişti.¹⁸⁰⁹ Fransız Dışişleri Bakanı'na göre, Rusya Osmanlı'yla barış yapmak isterken, Almanya ve İngiltere savaşın daha çok uzamasından yanaydılar.¹⁸¹⁰

3 Ocak 1878'de acilen ateşkesin sağlanmasını talep eden Avusturya İstanbul temsilcisiyle yakın ilişki geliştiren Layard, İngiltere'nin de kendisi gibi düşündüğünü ve ateşkes meselesinde birlikte hareket edilmesini önermişti.¹⁸¹¹ Aynı gün Londra'da Kabine toplandı. Rusya'nın ateşkesle ilgili cevabı Kabine üyeleri arasında tartışılmadı; Osmanlı-Rus savaşı üzerine görüş ayrılıkları tekrar su yüzüne çıkmıştı. Geçmişin en büyük yanlışı olarak gördükleri Kırım Savaşını gündeme getirdiler; Osmanlı'nın yanında savaşıldığı için halen pişman olduklarını belirtiyorlardı; bir daha öyle bir savaşın tekrarlanmasına asla izin verilmeyecekti.¹⁸¹² Kabinede yapılan bir diğer tartışma ise sahada sıcak savaş ile diplomaside yürütülen savaş arasındaki ayrımın ortaya konulmasıydı. Disraeli hükümeti savaşı sonlandırma sürecini iki ayrı kısma ayırmış ve bu yaklaşımı hakkında Rusya'yı bilgilendirmişti. Barış şartlarıyla ilgili olarak Politik sorunlar, ateşkes ile ilgili olarak da askeri sorunlar tartışılacaktı. Politik sorunlar hükümetler arasında değerlendirilecek, askeri sorunlar ise

¹⁸⁰⁵ NA, FO, 424/64, Lord A. Loftus to the Earl of Derby (Nr. 732. Confidential.) St. Petersburg, December 29, 1877

¹⁸⁰⁶ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.43

¹⁸⁰⁷ DP, Beaconsfield-Lady Bradford, London, 3 Jan. 1878; Beaconsfield-Queen Victoria, London 4 Jan. 1878, HP, B/XIX/C/388, 3 Jan. 1878

¹⁸⁰⁸ HP, B/XIX/C/393-4, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 5 Jan. 1878; DP, Beaconsfield-Lady Bradford, 6 Jan. 1878

¹⁸⁰⁹ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 15. Confidential) Constantinople, January 4, 1878

¹⁸¹⁰ NA, FO, 424/64, Lord Lyons to the Earl of Derby (Most Confidential.) Paris, January 5, 1878

¹⁸¹¹ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 15. Confidential) Constantinople, January 4, 1878

¹⁸¹² Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.43

ordu komutanlarına havale edilecekti. Bu planlamaya cevaben Prens Gorchakov İngiltere ile birlikte barışı oluşturmaya, iki ülke arasında iyi ilişkileri muhafaza etmeye arzulu olduklarını, ama kendi ülkelerinin çıkarlarını da gözeteceklerini bildirmişti.¹⁸¹³

Rusya savaştan kendi menfaatleri için bir şeyler talep ediyordu; diğer güçlerin menfaatlerini gözetecek kararlar almada zorlanması İngiltere'yi diplomatik dünyada daha etkili hale getiriyordu. İngiltere düşman devletler arasında bir ateşkesin sağlanması için, diğer devletleri de yakından ilgilendiren siyasi sorunların ve beklentilerin, savaş meydanındaki ateşkesle sınırlı tutulacak barış şartlarından keskin bir şekilde ayrı tutulmasında ısrar ediyordu. Layard'a göre, Disraeli kabinesinin Rusya'ya hitap etme tarzı değişmeye ve ona yön verecek şekilde tavır takınmaya başlamıştı. Bu tavrını başta da koyabilirdi; fakat Rus ordusunun İstanbul kapılarına kadar yaklaşmasını beklemişti. Rusya ise Avrupalı devletlerin kendisine karşı ortak şekilde saldırma ihtimalini gözeterek davranmaya devam ediyordu; Kırım'ın tekrarlanmaması için diplomaside oldukça ihtiyatlı ve temkinliydi.¹⁸¹⁴ İngiliz kabine üyeleri arasında savaş üzerine tartışmalar sürüyordu. Carnarvon, Osmanlı- Rus savaşının çekim gücünden endişelenen Derby'nin kaygılarını paylaşıyordu. Prestij için savaşın saçmalığına değinmişti. Derby ise Carnarvon'a yazdığı bir mektupta Osmanlı'nın savunulmasının İngiliz çıkarlarına aykırı olduğunu tekrar belirtiyordu. Konuyu yeniden 1853-1856 Kırım Savaşına getirdiğinde, öyle bir savaşın tekrarını istemenin tamamen delirmek olduğunu söyleyecekti.¹⁸¹⁵ Carnarvon'un istifa etme ihtimaline karşıydı. “*Kabine üyeleri Başbakanın hizmetçisi değildir, Kabine'nin birer onurlu üyesidir*” diye yazacaktı. Basiretli olunması gereken bir dönemden geçildiğine, yanlış bir savaşa girilmeyeceği hususunda ulusun kendilerine güvendiğine işaret etmişti.¹⁸¹⁶

Disraeli kabinesinin ateşkes görüşmeleri için Rus hükümetiyle ikili müzakerelere başladığını öğrenen Alman Şansölyesi Bismarck ise, Rusya'nın da uzlaşmacı bir tarzla karşılık vereceğini umuyordu. Birbirleri arasında barışa yapmaya dönük iletişimin Osmanlı üzerindeki çıkarlarının uzlaşmasına yol açacağına inanıyordu. İngiltere ve Rusya arasında anlaşma sağlanamazsa, savaşın devam edeceğini öne sürmüştü. Almanya eskisi gibi tarafsızlığını koruyacak ve Avusturya ile birlikte savaşa müdahale etmeyecekti. İngiltere kendi menfaatlerinden dolayı Rusya ile savaşmak zorunda kalsa bile, Almanya ve Avusturya yine tarafsız kalacak ve savaşa müdahale etmeyecekti.¹⁸¹⁷

¹⁸¹³ NA, FO, 424/64, Lord A Loftus to the Earl of Derby (Nr.18.) St. Petersburg, January 5, 1878

¹⁸¹⁴ NA, FO 424/64, Lord A Loftus to the Earl of Derby (Nr.18.) St. Petersburg, January 5, 1878

¹⁸¹⁵ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.43

¹⁸¹⁶ Gwendolen Cecil (Ed.), “*To Lord Carnarvon, January 8, 1878*”, **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.177

¹⁸¹⁷ NA, FO 424/64, Lord Odo Russell to the Earl of Derby (Nr.8. Secret.) Berlin, January 5, 1878

Almanya da yeni bir Kırım savaşının yaşanmasından yana değildi. Kont Andrassy ve Prens Bismarck; Prens Gorchakov'a, Rusya ile Osmanlı arasında başlatılacak doğrudan müzakerelerin, geleneksel ilkelere riayet edilerek düzenlenmesini söylemişlerdi. İngiltere ise Rusya'nın kendi menfaatlerine saygı duymasını bekliyordu. Rus yönetimi İngiltere çıkarlarına nasıl saygı duyulacağını bizzat İngiltere'den duymak istiyordu.¹⁸¹⁸ Önemli bir gecikme süresinden sonra, İngiliz kabinesi St. Petersburg'dan barışın hangi koşullarda kabul edilebileceğini öğrenmek için harekete geçecekti. Britanya'nın Rusya Büyükelçisine, savaş meydanındaki Rus askeri yetkililerle Babıali'nin doğrudan görüşme talebi bildirildi.¹⁸¹⁹ Derby, İstanbul hükümetine, Rus generaline temsilci gönderdiğini iletmişti.¹⁸²⁰ Derby arabuluculuk hususunda Musurus Paşayla görüşmesini şöyle yazacaktı:

Babıali arabuluculuk görevini üstlendiğimizi sanıyor; Babıali'nin kabul ettiği ilkeler üzerinden Rusya'yla ateşkesin sağlanmasını talep ediyor. Musurus Paşaya İngiltere olarak arabulucu rolünü kabul etmediğimizi açıkladım. Sadece Rusya'nın hangi şartlarda ateşkes ve barış müzakerelerini yapmaya arzulu olduğunu öğrenme sürecinde bulunduğumuzu anlattım ona.¹⁸²¹

4.5. İngiltere'nin Savaştan Özel ve Genel Menfaatleri

Rus kuvvetleri Şıpka'yı döndüğünde Osmanlı kuvvetleri dağılmış haldeydi; düzensiz bir şekilde geri çekiliyordu. 7 Ocak 1878'de Layard sarayı ziyaret etmiş, Sultan II. Abdülhamid'le görüşmüştü: *"Bu sabah Sultan'la görüştim. Ne yapacağını artık bilemediğini söylüyordu. Avusturya temsilcisi ona ateşkes için Rusya'ya bir an önce başvurmamasını önermiş. O da bunun üzerine kendilerine yardımcı olup olamayacağı hususunda İngiliz temsilcinin gerçek fikrini sordu. Temsilci ise Rusya'yla görüşebilirsin cevabını verdi."*¹⁸²²

Bir gün sonra da Rus isteklerinin yerine getirilmesini İngiltere Babıali'ye bildirmişti.¹⁸²³ Ateşkes görüşmelerinde Babıali'nin yavaş davranmak zorunda kalmasının nedeni, 17 Ocak 1878'de İngiliz Parlamentosunda savaş borçlarının görüşülmesine kadar, Osmanlı-Rus görüşmelerinin sürüncemede bırakılmasının Disraeli hükümeti tarafından talep edilmesiydi.¹⁸²⁴ Disraeli kabinesi

¹⁸¹⁸ NA, FO 424/64, Lord Odo Russell to the Earl of Derby (Secret.) Berlin, January 3, 1878

¹⁸¹⁹ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library s.186

¹⁸²⁰ HP, B/XVI/B/35, Corry-Beaconsfield, London, 30 Dec. 1877; HP, B/XVI/B/36, 7 Jan. 1877

¹⁸²¹ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Mr. Layard (Nr.29.) Foreign Office, January 7, 1878

¹⁸²² NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby. (Nr.17.) Constantinople, January 8, 1878

¹⁸²³ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library S.186

¹⁸²⁴ HP, B/XVI/B/35, Corry-Beaconsfield, London, 30 Dec. 1877; HP, B/XVI/B/36, 7 Jan. 1877

ateşkes meselesinde bir yandan yavaş davranırken, bir yandan da çeşitli gerekçelerle Babıali'yi beklenti altında kararsız tutmak amacıyla bazı vaatlerde bulunuyordu. Böyle koşullar altında Rus ordu komutanları kendi hükümetlerinden Babıali'yle ateşkesi görüşebilme iznini almışlardı. Babıali'nin temsilcilerinin onlarla ilişki kurmasını bekliyorlardı.¹⁸²⁵ İngiltere ise Rus Dışişleri Bakanı'na, ateşkes görüşmelerinde Osmanlı temsilcilerinin Rus ordu komutanlarıyla görüşmesi yerine, Rus hükümetiyle görüşmesinin daha doğru olacağını bildirmişti. Rus Dışişleri Bakanı askeri temsilcilerin ateşkesi hangi şartlar altında kabul edeceğini Babıali'ye bildirmeye hazır olduğunu iletmişti. İngilizler Babıali'nin Rus ordu komutanlarıyla ilişki kurmasını önermişti. Fakat Osmanlı yönetimi Ruslarla anlaşmak yerine, İngiltere'nin devreye girmesini beklediklerini açıklayacaktı. İngiltere'den beklenti içinde olan Osmanlı için Layard şunları yazacaktı: “*Sultan ve kabinesi yardım için halen İngiltere'ye bakıyor; Rusya ile anlaşmaktan bu nedenle kaçınıyor.*”¹⁸²⁶

Osmanlı Bakanları Rusya ile anlaşmaya zorlandıklarını, Dışişleri Bakanı Saffet Paşa ise İngiltere'yi her zaman müttefikleri olarak gördüklerini söylüyordu. İngiltere'nin Doğu'daki menfaatlerini terk etmeyeceğine, o nedenle de Osmanlı'yı kendi kaderine bırakmayacağına inanıyorlardı. Saffet Paşa, Layard'a, İngiltere'nin kendi çıkarlarını Rusya'ya devredip devretmediklerini sormuştu. Eğer ateşkes yapılmazsa, Rusya çok rahat şekilde İstanbul'u işgal edecekti. Babıali'nin ikircikli ve kararsız tutumu üzerine, İngiltere'den yeni bir açıklama gelmişti: Osmanlı ateşkes istiyorsa, Rus ordu komutanlarıyla görüşmek zorundadır, deniliyordu.¹⁸²⁷ Derby'nin Osmanlı-Rus ikili görüşmelerini onayladığını bildirmesi karşısında İstanbul hükümetinde yeni bir şaşkınlık yaşıyordu. Layard bu ruh halini Londra'ya rapor etmişti: “*Babıali'nin İngiltere'yle ilgili derin bir hayal kırıklığını yaşadığını öğrendik. İngiltere Rus ordu komutanlarıyla Babıali temsilcilerinin ateşkes anlaşması yapmalarına itiraz etmiyor.*”¹⁸²⁸

İngiliz Parlamentosu'nun toplanmasına ve Osmanlı-Rus barış görüşmelerinin başlatılmasına bir hafta kala 10 Ocak 1878'de Kabine toplanmıştı. Kabine üyeleri arasında Osmanlı'nın içine düştüğü kötü durum değerlendirildi. İngiltere tarafsız konumu muhafaza etmekte ve Osmanlı kuvvetlerinin yardımına gitmemekte kararlıydı. Boğazlar ve İstanbul üzerine olan tartışmalarda sömürgelerden sorumlu bakan Carnarvon ile Başbakan arasında gerilim yaşanmıştı.¹⁸²⁹ Aynı gün Disraeli, Bayan Chesterfield'e yazdığı bir mektupta savaşın doğurduğu felaketlerde kendi sorumluluğunun da olabileceğini kabul etmek yerine, doğrudan Osmanlı Harbiye Bakanlığını suçluyordu: “*Osmanlı*

¹⁸²⁵ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Lord A. Loftus. Foreign Office, January 8, 1878

¹⁸²⁶ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Mr. Layard (Nr.31.) Foreign Office, January 8, 1878

¹⁸²⁷ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Lord A. Loftus (Nr.8.) Foreign Office, January 8, 1878

¹⁸²⁸ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Mr. Layard, (Nr.360.) Foreign Office, January 9, 1878

¹⁸²⁹ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.45

*ordusu teslim oldu. Perde yakında kapanacak. Bütün bu askeri felaketler Harbiye Nazırında askerlikten anlamayan sivil yönetimlerin yönlendirilmesiyle oldu. Osman, Mehmet, Ali, hatta Süleyman hep Harbiye Nazırlığının kurbanlarıdır.”*¹⁸³⁰

Osmanlı generalleri görüşmek amacıyla Rumeli’ye gittiklerinde, Rus generallerin ateşkes hakkında bir şey bilmediklerini öğrenmişlerdi. Rus kuvvetleri ateşkes görüşmelerine aldırmaşızın Edirne’ye yürüyorlardı. Server Paşa ne yapılacağı konusunda İngiltere’ye danıştığında anlamıştı ki, Disraeli hükümeti Rusya’ya Osmanlı’nın barış yapmak istediğini bildirmekle yetinmişti sadece, başka da hiçbir şey yapmamıştı. Prens Gorchakov ise ateşkesi önermediğini ilan etti. Babıali, gereksiz müzakerelerle çok önemli zamanlarını kaybettiğini görüyordu. Bu süre zarfında Rus kuvvetleri Rumeli’nin büyük kısmını işgal etmişti. Layard Londra hükümetine gönderdiği bir raporda, “*Eğer Sultan İngiltere ile görüşmek yerine Rus Çarı ’yla görüşmeye kalkışsaydı, Rumeli ’nin işgal edilmesi engellenecekti*” diye yazıyordu. İngiltere’ye karşı Babıali’de büyük bir hoşnutsuzluk hissedilmeye başlanmıştı. İngiltere’nin bilinçli şekilde Babıali’yi yanlış yönlendirdiğine ve onu terk ettiğine inanılıyordu. Babıali kendisinin Rusya karşısında tecrit edildiğini görüyordu.¹⁸³¹ Server Paşa, İngiltere’nin nasihatine uyararak sadece askeri seviyede bir ateşkes için kendi generallerini Rus generalleriyle görüşmeye gönderdiğini; ama Rus ordusunun ateşkes yapılması için harcanan süreden faydalandıklarını, açıklamıştı Layard, İstanbul hükümetinde yaşanan aldatılmışlık duygusunu Derby’ye tekrar iletmışti: “*Babıali büyük bir hayal kırıklığı içinde; İngiltere’nin onu savaş meydanında sattığına inanıyor.*”¹⁸³² Musurus Paşa da Derby’ye Babıali’nin büyük bir hayal kırıklığı içinde olduğunu söyledi. İstanbul İngiliz temsilcisi Londra’ya Babıali’nin büyük bir öfke içinde olduğunu yeniden iletmışti. Derby bu manzara karşısında, “*İngiltere, Babıali ’nin bu hayal kırıklığını ve öfkelerini üzüntüyle öğrenmektedir*” yorumunu yapmıştı.¹⁸³³ Fakat hayal kırıklığına kapılmasına ve öfkelenmesine rağmen, Babıali, İngiltere’den yardım talebinde bulunmaya devam ediyordu. İngiltere’nin Berlin Büyükelçisi’ne göre, bu davranışın nedeni devletin ayakta kalma teşebbüsüydü: “*Devletin ayakta kalma ve varolma arzusu İngiltere’ye beslenen öfkeden ve hayal kırıklığına kapılarak hareket etmekten daha ağır basıyordu.*”¹⁸³⁴

İngiltere’nin Teşvikiyle İşgalci Rus Kuvvetlerinin İlerlemesi: Rus ordusunun İstanbul’a her taraftan ilerlemesini görüşmek için Osmanlı Kabinesi toplantı halindeyken, Layard kendi Dışişleri

¹⁸³⁰ The Marquis of Zetland (Ed.), “*To Lady Chesterfield 10 Downing Street, January 10th, 1878*”, **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield**, Cilt II, 1876 to 1881, London, Ernest Bern Limited, 1929, s.304-380

¹⁸³¹ **NA, FO**, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr.38.) Constantinople, January 9, 1878

¹⁸³² **NA, FO**, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr.20.) Constantinople, January 9, 1878

¹⁸³³ **NA, FO**, 424/64, The Earl of Derby to Mr. Layard (Nr. 38.) Foreign Office, January 9, 1878

¹⁸³⁴ **NA, FO**, 424/64, Sir A. Buchanan to the Earl of Derby (Most Confidential.) Vienna, January 13, 1878

Bakan'ın ateşkes ile ilgili bir önerisini Osmanlı kabinesine ulaştırdığında, bütün Osmanlı bakanları İngiltere'ye karşı büyük bir öfkeyi dile getirmişlerdi. Plevne'nin düşmesinden hemen sonra Ruslarla ateşkes yapmaya kalkıştıklarını, ama İngiltere'nin kendilerini oyaladığını ve ateşkesin yapılmasını engellediğini ifade ettiler. İngiltere'nin Osmanlı'yı kasıtlı olarak yanlış yönlendirdiğine inanıyorlardı. Sofya ve Güney Balkanlardan Rus ordusu hızla Edirne'ye ilerliyordu.¹⁸³⁵ Aralık 1877 sonu ve Ocak ayının başına doğru Rus ordusu birçok noktadan Balkanlara girmişti. 3 Ocak 1878'de Rus kuvvetlerinin ilerlemesini durdurmaya çalışan Osmanlı ordusunun yenilmesini takiben, 10 Ocak'ta Şıpka geçidinde Rus ordusu çok önemli bir zafer daha kazanacak ve Osmanlı direnişini tamamen çöktecekti. Rus işgalcilerin güneye doğru sarkmasını engelleyebilecek bir direniş kalmamıştı.¹⁸³⁶ Rusların, Balkanlarda başarıyla ilerlediği haberi Londra'ya ulaşınca, Boğazlar konusunda endişelenen Kraliçe Victoria Başbakanı, *"Barbarların ayaklarını öpecek kadar alçalamayacaklarını, gelişmeler karşısında sessiz kalmanın saçmalık olduğunu"* bildirmişti. Başbakan ise ona yazdığı mektupta, dile getirilen kaygıları onayladığını ifade edecekti.¹⁸³⁷

Rusya Edirne'yi ele geçirmek için ateşkes müzakeresi yapacakmış gibi davranırken, Rus ve Bulgar kuvvetlerinden kaçan Rumeli Müslümanları büyük bir kaçışma içerisindeydi.¹⁸³⁸ Sultan II. Abdülhamid ve Kabinesi Said Paşa aracılığıyla İngiltere'nin 1856 Paris Antlaşması temelinde Rusya ile barış görüşmelerini başlatmasını talep etti. İngiltere arabuluculuk yapmayacaksa, Osmanlı'nın güvenliği için Ruslarla doğrudan ilişki kurulacağı bildirildi. Osmanlı'nın Rusya ile görüşmelere başlaması halinde, doğabilecek sonuçlardan Babıali'nin sorumlu tutulamayacağı ifade edildi.¹⁸³⁹ Babıali, komutanlarına Rus ordu komutanlarıyla askeri temelde ateşkes sağlanması amacıyla ilişkiye geçmeleri talimatı verdi. Osmanlı yönetimi Rusya'nın Karadağ, Sırbistan ve Romanya kuvvetleriyle ateşkesin sağlanmasındaki rolünü kabul etmezken, İngiltere ise Rusya'nın Karadağ, Sırbistan ve Romanya adına ateşkes kararı alabileceğini onaylamıştı.¹⁸⁴⁰ Rus askerleri güney Balkanları çoktan teslim almıştı; 200,000 kişilik bir ordunun Edirne'ye yürüdüğü rapor edilmişti. İstanbul'dan Londra'ya acil uyarılar gönderiliyordu. Çar'ın İngiltere'ye gönderdiği güvenceler arasında Çanakkale'nin adı geçmiyordu.¹⁸⁴¹ Layard Dışişleri Bakanına şöyle yazmıştı: *"İngiltere Çanakkale'nin Ruslarca işgaline karşysa, gecikmeksizin hemen harekete geçmelidir. Osmanlı'dan izin alarak İngiliz donanmasını Boğazlar'da demir atmasını sağlamalıyız."*¹⁸⁴²

¹⁸³⁵ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 23.) Pera, January 9, 1878

¹⁸³⁶ Gwendolen Cecil (Ed.), *Life of Robert Marquis of Salisbury*, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, (London 1922), British Library s.177

¹⁸³⁷ HP, B/XIX/C/409, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 11 Jan. 1878).

¹⁸³⁸ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr.24.) Pera, January 10, 1878

¹⁸³⁹ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby. (Nr.23. Most Urgent.) Pera, January 10, 1878

¹⁸⁴⁰ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Mr. Layard, Foreign Office, January 10, 1878

¹⁸⁴¹ Gwendolen Cecil (Ed.), *Life of Robert Marquis of Salisbury*, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.187

¹⁸⁴² NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 35. Secret.) Constantinople, January 11, 1878

11 Ocak'ta Londra Kabine toplantısında tekrar İstanbul ve Boğazlar üzerine tartışmalar yaşandı; fakat Salisbury'nin sunduğu bir önergeyle Başbakanla Carnarvon arasındaki gerilim giderilmişti. Londra'ya Babiali'nin panik içinde olduğu haberleri geliyordu; Boğazları ve İstanbul'u savunacak durumda değildi. Osmanlı'nın bu çaresiz durumuna rağmen, İngiltere acele etmemekte kararlıydı. Avusturya ile verdiği sözler konuşulacak, gerekirse önceden verdiği sözleri tutması için Ruslarla da yakın ilişkiler daha da geliştirilecekti.¹⁸⁴³ Kabine toplantısında Disraeli İstanbul'un işgali meselesinde bazı tavizler vererek Carnarvon'la uzlaşmıştı. 1877 Haziran ayında Salisbury, Rusya'nın Osmanlı karşısındaki zaferinden sonra doğabilecek savaş ihtimaline dikkatleri çekerek, Rusya'nın İngiltere çıkarlarına zarar vermesini ve tehdit etmesini engellemek için gerekirse Osmanlı'nın yanında savaşa girilebileceğini açıkladı. Carnarvon böyle bir ihtimale şiddetle karşı çıkmıştı; ne olursa olsun, Rusya'ya karşı asla savaşılmamasını isteyen kesimin bir temsilcisi gibiydi. Kabine içi muhtemel anlaşmazlıkların ve çatışmaların çözümünde anahtar rolü Salisbury oynuyordu.

İngiltere; Rus kuvvetlerinin Gelibolu'ya gönderilmesi meselesinde Gorchakov ile iletişime geçilmesinden yanaydı. Çanakkale işgal edilirse, Disraeli kabinesi Rusya ile ilişkileri bozabilecekti.¹⁸⁴⁴ Boğazlarla ilgili yazışmanın olduğu aynı gün, Rus Çarı ateşkesin sağlanması yolunda barış antlaşmasına uygun bir temel oluşturulamadığını ve bu nedenle ateşkesi kabul edemeyeceğini Londra'ya bildirmişti.¹⁸⁴⁵ Sultan II. Abdülhamid ve Kabinesi Rus ordusunun ateşkes yapmamasından ve ilerlemeye devam etmesinden kaygılıydı. İngiltere'nin arabuluculuk hususunda etkili bir sonuç alamamasından şikâyetçiydiler.¹⁸⁴⁶ Layard'a göre Babiali'de İngiltere'ye karşı çok şiddetli bir kızgınlık hâkimdi.¹⁸⁴⁷ Babiali'nin ateşkes süreciyle ilgili gecikmelerden şikâyetçi olmasına ve İngiltere'ye öfkelenmesine Derby şöyle karşılık vermişti: "*İngiltere ateşkes için Babiali'yi Rus yetkililerle iletişim içine sokma teşebbüsünde elinden gelen her şeyi yapmıştır. Ortaya çıkan gelişmelerden İngiltere sorumlu değildir.*¹⁸⁴⁸ Felaketlere yol açan savaştan Derby hiçbir sorumluluk almama tutumunu daha da ileri götürüyordu: "*Osmanlı, Rusya'ya dönük düşmanlığını askıya almadı ve bu nedenle ortaya çıkan sonuçlardan doğrudan Babiali'nin kendisi sorumludur. Savaşa gitme meselesinde otorite ve karar mekanizması tamamen İstanbul hükümetinin inisiyatifi altındaydı.*"¹⁸⁴⁹

¹⁸⁴³ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.45-46

¹⁸⁴⁴ **NA, FO**, 424/64, The Earl of Derby to Mr. Layard, Foreign Office, January 12, 1878

¹⁸⁴⁵ **NA, FO**, 424/64, The Earl of Derby to Lord A. Loftus, Foreign Office, January 11, 1878

¹⁸⁴⁶ **NA, FO**, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 40.) Pera, January 12, 1878

¹⁸⁴⁷ **NA, FO**, 424/64, Mr. LAYard to the Earl of Derby (Nr. 43.) Constantinople, January 12, 1878

¹⁸⁴⁸ **NA, FO**, 424/64, The Earl of Derby to the Mr. Layard, Foreign Office, January 12, 1878

¹⁸⁴⁹ **NA, FO**, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 4.), Constantinople, December 31, 1877

Disraeli Boğazlar konusunda kavgayı sürdürmek niyetindeydi. Layard'ın, Rus ordusunun hızla ilerlediği hakkındaki raporu üzerine 12 Ocak 1878'de toplanan Kabine'de Disraeli, Babıali'nin müsaadesiyle Gelibolu'nun işgal edilmesi teklifini sundu. Rus ordusunun, Gelibolu'yu geçmesi halinde, İstanbul'da bir İngiliz donanmasının tuzağa düşmüş olabileceğini, bundan dolayı da Gelibolu'nun mutlaka işgal edilmesi zorunluluğundan söz ediliyordu. Üç buçuk saat süren tartışmada Derby ve Carnarvon, teklife muhalefet ettiler. Sonunda Salisbury'nin uzlaşmacı bir önergesi kabul edilmişti. Bu plana göre, Gorchakov'dan İstanbul'un işgal edilmemesi garantisi istenirken, Sultan'ın iznine ihtiyaç duymaksızın Gelibolu'ya İngiliz donanması girecekti. Kabine ayrıca Çanakkale'nin güvenceler arasında yer almasını talep eden bir kararını Rus yönetimine bildirdi.¹⁸⁵⁰

Osmanlı yetkilileri, Rus ordusunun Avrupa komutanı Grand Dük Nicholas'a ateşkes talebini bir telgrafla ilettiler. Nicholas'ın bildirdiğine göre, barışa uygun bir zeminin tartışılıp belirlenmesine kadar geçen sürede ateşkes yaşanmayacaklardı. Rus ordusu ilerlemeye devam ediyordu.¹⁸⁵¹ Ateşkes görüşmelerinin gecikmesinden Rus Çarı doğrudan İngiltere'yi sorumlu tutmuştu. Disraeli Kabinesi mesajını telgraf yerine özel ulakla Rusya'ya göndererek ateşkes sürecini geciktirmeye devam ediyordu. Çar Nicholas; eğer Disraeli kabinesi mesajını özel bir ulakla değil de telgrafla gönderseydi, Babıali'yle barış müzakerelerine çoktan başlanmış olacağını açıklamıştı.¹⁸⁵² Prens Gorchakov'a göre ateşkes şartları telgrafla gönderilmeyecek kadar önemli bir meseleydi; özel bir ulakla gönderilmesinden dolayı, mesajın cepheye ulaşması en az on günü alacaktı. Bu tavırla İngiltere Ruslara niyetini bildirmiş oluyordu. Salisbury kabine üyelerinin Rus ordusunun ilerlemesinden ve barış sürecinin yavaşlatılmasından endişeli olmadıklarını yazacaktı; diplomatik sahada bu tarz yavaş bir sistem İngilizleri rahatsız etmemişti. İşgalci Rus ordusu İngiltere'nin bir aya yaklaşan geciktirme siyasetinin yol açtığı avantajları tamamen kullanabilmişti.¹⁸⁵³ İngiliz arabuluculuğunu bekleyen Babıali ateşkes için Ruslarla ikili müzakerelere geç başlayacaktı. Bir aylık geciktirme sürecinden sonra, bir ateşkes şartlarını oluşturmak ve barışın temelini belirlemek amacıyla Osmanlı temsilcileri Rus generalleriyle görüşmek için yola çıkmışlar ve ancak 19 Ocak 1878'de Rus savaş karargâhına ulaşabilmişlerdi. Soğuk kış günü karların kapattığı yollara dökülmüş binlerce Balkan muhacirleri¹⁸⁵⁴ Rus ordu birlikleri ve Balkan isyancılarının önünden panik halinde İstanbul'a doğru yürüyorlardı.¹⁸⁵⁵

¹⁸⁵⁰ HP, B/XIX/C/410-11, Beaconsfield-Queen Victoria, 12 Jan. 1878

¹⁸⁵¹ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.187

¹⁸⁵² NA, FO, 424/64, Lord A. Loftus to the Earl of Derby (Nr. 52.) St. Petersburg, January 13, 1878

¹⁸⁵³ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library s.186

¹⁸⁵⁴ Savaşın yol açtığı göçler konusunda bakınız: Süleyman, Erkan (1996), **Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908)**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi, Yayın No:1996/1, Trabzon

¹⁸⁵⁵ HP, B/XVI/B/35, Corry-Beaconsfield, London, 30 Dec. 1877; HP, B/XVI/B/36, 7 Jan. 1877

Osmanlı-Rus Savaşında Avusturya-İngiltere Ortak Stratejisi: Barış şartlarının Osmanlı ve İngiltere'nin çıkarlarına ağır şekilde zarar vermesi halinde, Osmanlı hükümeti Derby'ye Rusya ile pazarlıkları kesebileceğini bildirmişti. Fakat bu tavrı sergileyebilmesi ancak İngiltere'ye güvenmesine bağlıydı.¹⁸⁵⁶ Osmanlı Dışişleri Bakanı “*Bu hususta İngiltere'nin askeri yardımına güvenebilir miyiz?*” diye sorduğu bir soruya, Disraeli kabinesinden acil cevap bekliyordu.¹⁸⁵⁷ 14 Ocak 1878'de Kabine toplantısı öncesinde Disraeli ve Milli savunma bakanı Osmanlı-Rus savaşı hakkında başbaşa bir durum değerlendirmesi yaptı. Savunma Bakanı Başbakanla şu sonuca ulaşmıştı: Eğer İngiltere Rusya'ya karşı zamanında kararlı bir şekilde karşı çıksaydı, savaş olmayacaktı; ya da Osmanlı-Rus savaşı olsaydı bile aralarında barış hemen gerçekleştirilebilecekti. Kabine toplantısında ise Sultan II. Abdülhamid'in mesajına Çar'ın nasıl cevap verdiğini ele alan ve İngiltere'nin konumuna işaret eden Kraliçe Victoria'nın bir telgrafi okundu ve tartışıldı. Edirne, Gelibolu ve İstanbul'un gerçekten de savunulamaz bir halde olduğu kabul edilmişti.¹⁸⁵⁸ Osmanlı yönetimi kendi sorusuna cevap beklerken, Disraeli'nin Çanakkale'ye donanma çıkarması için Babiali'den talep ettiği yasal izne de cevap verilmiyordu. Çünkü Boğazlarda İngiliz donanmasının varlığı Rusya açısından bir tehdit olarak görülebilirdi. Eğer bu olay tehdit olarak algılanırsa, Rusya Osmanlı'ya daha ağır şartları dayatacaktı. Üstelik İngiltere halen tarafsızlığını muhafaza ettiğinden dolayı, Babiali daha ağır şartlara katlanmak zorunda bırakılacaktı. İngiltere tarafsızlığını Osmanlı'dan yana ilan etseydi, Osmanlı Dışişleri Bakanı “*Teklif etmezdim*” diyecekti.¹⁸⁵⁹ Disraeli kabinesi Babiali'ye açık bir güvence vermedi; Derby 1856 ve 1871 Sözleşmelerine taraf ülkelerin rızası alınmadığı sürece, Rusya ile Babiali arasında yapılacak barış anlaşmasının geçersiz sayılacağını Rus Dışişleri Bakanı'na bildirmişti.¹⁸⁶⁰

Avusturya ve İngiltere; Osmanlı ordusunun çökertilmesi karşısında son derece yavaş hareket ediyorlardı. Rusya'nın Balkanlar'da hâkimiyetini onaylamadığı halde, Rusya'yı bu niyetten vazgeçirebilecek güçlü bir orduya sahip değildi. Kont Andrassy Osmanlı'yla Rusya arasında ayrı bir barışın yapılmasını kabul edemeyeceğini, Avrupalı güçlerin barışta yer alması gerektiğini Gorchakov'a iletmişti. Daha ileri düzeyde askeri bir zafer kazanma peşinde olan Rusya'nın ateşkese yanaşmayacağı önceden biliniyordu.¹⁸⁶¹ Rusya barış şartlarına İngiltere ve Avusturya'yı dâhil etmek istemediğinden, Rumeli'yi tümüyle işgale kalkışıyordu. Avusturya barış şartlarının görüşülmesine dâhil olmak niyetindeydi. Server Paşa, “*Bunu zamanında düşüneceklerdi; artık çok geç kaldılar*”

¹⁸⁵⁶ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 48. Most Secret.) Constantinople, January 14, 1878

¹⁸⁵⁷ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 49.) Constantinople, January 14, 1878

¹⁸⁵⁸ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.46

¹⁸⁵⁹ NA, FO 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 49.) Constantinople, January 14, 1878

¹⁸⁶⁰ NA, FO 424/64, The Earl of Derby to Lord A. Loftus. Foreign Office, January 14, 1878

¹⁸⁶¹ NA, FO 424/64, Sir A. Buchanan to the Earl of Derby (Most Confidential.) Vienna, January 13, 1878

dedi. Avrupalı güçler 1856 Paris Antlaşmasını çiğneyerek Rusya karşısında Osmanlı'yı terk etmişlerdi. Rusya ise yeni barış şartlarında Paris Antlaşması'nın temel ilkelerini göz önüne almayacak şekilde davranıyordu. Bu durumda, Osmanlı da İngiltere ve Avusturya çıkarlarını hiç düşünmeksizin, sadece kendi çıkarları adına Rusya ile müzakereleri yürütmeyi kararlaştırdı.¹⁸⁶²

Avusturya Hükümeti Rusya'nın Paris Antlaşması'nı tümüyle çiğnemesinden ve kendi çıkarlarına zarar vermesinden ürküyordu. Rusya'nın kendi menfaatlerine karşı dürüst davranmayacağına inanıyorlardı. Kont Zichy Osmanlı Dışişleri Bakanı'yla görüştü. Rusya ile ateşkes meselesinin ve barış şartlarının tümüyle görüşülmesinde Osmanlı adına tam yetkiyle Avusturya'nın hareket etme talebini Babıali'ye ilettili. Osmanlı Dışişleri Bakanı ise ateşkes antlaşmasının doğrudan Babıali temsilcisiyle görüşme teklifini Rus Çarının ilettiliğini açıkladı. Avusturya hükümeti Doğu Meselesinden Ruslarca dışlanmaya çalışıldığını, ama bu gelişmeye izin vermeyeceklerini bildirmişti. Server Paşa'ya Avusturya temsilcisine 1856 Paris Antlaşması'na taraf devletler tarafından aldatıldıklarına ve terk edildiklerine dair inancını tekrarlamıştı.¹⁸⁶³ Osmanlı'dan bekledikleri yaklaşımı göremeyen Avusturya bu kez Rusya'ya seslenmişti; neleri hoş göremeyeceklerini ve nelere katlanabileceklerini Rus yetkililere anlatmıştı; Babıali ile ateşkesin on gün içinde mutlaka sağlanmasını talep ettiğii halde, barış şartları hususunda Avusturya tatmin olmadığı sürece, “*Barış olmayacaktır*” diyordu. Gelibolu meselesinde Rusya'nın İngiltere'yi tatmin edeceğii varsayılıyordu.¹⁸⁶⁴ Rusların Gelibolu'ya bir birlik göndereceğii söylentisi devam ediyordu. Gelibolu hakkında güvence verecek bir açıklamada bulunulmamıştı. İşgal hususunda İstanbul'la ilgili açık tavırları Gelibolu konusunda sergilenmiyordu.¹⁸⁶⁵

Kont Andrassy Boğazlar konusunda doğabilecek muhtemel bir çatışmada stratejik avantajlara sahip bulunma arayışındaydı. 1876'da İstanbul yolu üzerinde Viyana'yı ziyaret eden Salisbury, Balkanlar'ın Ruslar tarafından işgal edilme ihtimaline kayıtsız yaklaşan Andrassy'nin tavrına şaşırılmıştı. Macaristan'ı Karadeniz'den ayıran harita üzerindeki bir yere işaret parmağını bastırılmıştı. Bu beklenti Avusturya İmparatoru'nun ve Berlin'in beklentileriyle tezattı. Rusya'nın savaşta kazanacaklarını dengeleyecek şekilde Bosna'nın Avusturya'ya dâhil edilmesini önemsiyordu. Rusya'nın savaş sonrası kazanımlarına sınır koyuyordu: İstanbul'a Rusya'nın el koymasına karşı çıkıyordu; Balkan yarımadasına hâkim Slav bir devletin ortaya çıkartılmasına karşıydı.¹⁸⁶⁶ 15

¹⁸⁶² NA, FO 424/64, Mr. Layard to the Early Derby (Nr. 63.) Constantinople, January 14, 1878

¹⁸⁶³ NA, FO 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 47.) Constantinople, January 14, 1878

¹⁸⁶⁴ NA, FO 424/64, Sir A. Buchanan to the Earl of Derby (Strictly Confidential. Vienna, January 14, 1878

¹⁸⁶⁵ NA, FO 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 50.) Constantinople, January 14, 1878

¹⁸⁶⁶ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library s.177- 8

Ocak'ta Londra Kabinesi Avusturya'yla birlikte Çanakkale'ye donanmaları sokmaya karar verdi.¹⁸⁶⁷ Donanmanın harekete geçmesinde Viyana'nın da onayı alınacaktı; oradan gelecek cevap beklenecekti.¹⁸⁶⁸ St. Petersburg Büyükelçisi Loftus'un ise Gelibolu hakkında Rusya'dan acil bir açıklama alması talep edilmişti. Rusya'nın önceden İngiltere'ye verdiği sözlerden saptığına dair şüphesine yol açılması Salisbury'yi de tedirgin ediyordu; Carnarvon ise sabırlı davranmaya devam edilmesinde ısrar etmişti.¹⁸⁶⁹ Sultan II. Abdülhamid, İngiliz donanmasının Çanakkale Boğazına girmesine şiddetle karşıydı. Londra Kabine üyeleri Sultan II. Abdülhamid'in Rusların tepkisinden çekindiği yorumu yapıyorlardı. Gorchakov ise Rus ordusunun, Gelibolu Yarımadasına girmek niyetinde olmadığını güvencesini İngiltere'ye iletmişti.¹⁸⁷⁰

Aynı zamanda Avusturya siyasetinde de önemli farklılaşmalar yaşıyordu. 1876'da Avusturya'nın Rusya'dan beklentileri, 1878'de Osmanlı'nın yenilmesinden sonra tavır değişikliğini hissettiren Rusya'nın yerine getirmeyeceğine dair şüpheler almıştı. Kont Andrassy'ye göre, İngiltere'nin Rusya'ya karşı belirsiz bir siyaseti olsaydı, Avusturya, Bosna'yı kolayca topraklarına katacaktı. Fakat İngiltere'nin savaş boyunca Rusya'yla karşılıklı güvene dayanan bir iletişim kanalı oluşturmaları, birbirlerine dostça davranmaları Avusturya'nın Bosna'ya dönük emellerini anlamsızlaştırmıştı. Avusturya yönetimi savaş boyunca İngiltere ile dostane ilişkiler kurarken ve onunla kurduğu dostane ilişkiyi Rusya'ya karşı kullanmaya kalkışırken, bir yandan da Ruslarla samimi bir müttefikliği teşvik ediyordu.¹⁸⁷¹

Rusya'nın yaptığı yazılı bir açıklamaya göre, İngiltere Gelibolu'yu işgal ederse, tarafsızlığını bozmuş sayılacaktı. Osmanlı ordusu Gelibolu'ya yoğunlaşmazsa, Rusya oraya asker göndermeyecekti. Babialı böyle bir gelişmeye karşı, yani İngiltere'nin bölgeye donanma göndermesi kararına karşı direnmek niyetindeydi.¹⁸⁷² Sadrazam, İngiliz donanmasının Boğazlara çıkartma yapmamasını istiyordu. İngiliz donanması Boğazlara çıkartma yaparsa, Rusya ile müzakereler bozulacak ve imparatorluk ağır şartların dayatılmasına maruz kalacaktı.¹⁸⁷³ Sultan II. Abdülhamid savaşı kötü bulduğunu ve sona ermesi dileğini Rus Çar'ına telgrafla bildirdi. Bir ateşkes sağlanması için, Server Paşa'yı ve Namık Paşa'yı Rus komutanlarıyla görüşmeye göndermişti.¹⁸⁷⁴ 1856 Paris

¹⁸⁶⁷ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.46

¹⁸⁶⁸ **DP**, Beaconsfield- Queen Victoria, London, 15 Jan. 1878; a.g.e. ,16 Jan. 1878

¹⁸⁶⁹ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.46

¹⁸⁷⁰ 15 Jan. 1878, **DD**, s.483; **HP**, B/XIX/C/415-16, Queen Victoria-Beaconsfield, Osborne, 14. Jan. 1878

¹⁸⁷¹ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library s.178

¹⁸⁷² **NA, FO**, 424/64, Lord A. Loftus to the Earl of Derby (Telegraphic.) St. Petersburg, January 15, 1878

¹⁸⁷³ **NA, FO**, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby. (Nr.60.) Constantinople, January 15, 1878

¹⁸⁷⁴ **NA, FO**, 424/64, Lord A. Loftus to the Earl of Derby (Telegraphic.) St. Petersburg, January 15, 1878 (Fakat birgün sonra yapılan başka bir yazışmada ise cepheye temsilci olarak Rauf Paşa'yla Server Paşa'nın gönderildiği yazılıyordu. Bakınız: **NA, FO** 424/64, The Earl of Derby to Sir A. Buchanan (Nr.23. Confidential.) Foreign Office, January 16, 1878)

Antlaşması'na taraf ülkeler destek ve yardım sunmazlarsa, Babıali sadece kendi çıkarlarını gözetecek bir sözleşmeyi yapmak niyetindeydi.¹⁸⁷⁵ Rus Çarı da savaş istemediğini, bir an önce barıştan yana olduğunu bildirmesine rağmen, barış müzakereleri boyunca askeri operasyonlara devam edeceğini açıklamaktan da geri durmuyordu.¹⁸⁷⁶

Alman İmparatoru basına yaptığı açıklamada Sofya ve Şıpka zaferlerinden ötürü Rus Çarını kutlamıştı. Uzlaşmacı siyasetinden dolayı, İngiltere'nin gelişmelere öncülük yapacağını, Avrupa'ya kalıcı barışın gelmesine katkıda bulunacağını belirtti. İngiltere'nin, Rusya'nın siyasetini kontrol altına almak için savaşa gireceğine ihtimal vermediğini, Avusturya'nın işbirliği teminatını tam sağlayamadığı sürece böyle bir teşebbüse kalkışamayacağını ifade etti. Fakat özel söyleşisinde Rusya'nın Sofya ve Şıpka zaferlerinin gereksiz olduğunu belirtti. Daha çok askeri zafer kazanan Rusya'nın Avrupa'da sorun çıkartmasından korkuyordu. Rusya'nın askeri açıdan İngiltere tarafından yenilmesinin, Avrupa güç dengesi için çok olumlu olacağını ve yeni bir güç dengesi kuracağını ifade etti. Ekonomik üstünlüğünü askeri üstünlüğüyle perçinleyen İngiltere ile Almanya arasında oluşacak müttefiklikten, kalıcı Avrupa barışının doğacağına inanıyordu. İngiltere'nin Rusya'yı savaş meydanında yenmesini gizlice arzu eden Bismarck'ın tarafsızlık siyaseti devam edecekti.¹⁸⁷⁷ Bismarck da İngilizler gibi Osmanlı'nın tamamen çökertilmesini uygun buluyordu. Almanya açısından İmparatorluğu paylaşmanın avantajlarından birisi de Avusturya-Rus ayrımını ortaya koyan farklılıkların ve bunların yol açabileceği çatışma potansiyelinin baş göstermesiydi. Ayrıca Avusturya ve Rusya'nın Akdeniz gücü olarak ortaya çıkması halinde Fransa'nın sıkıştırılması sağlanacağından dolayı Rhine bölgesi yıllarca tehdit edilmekten kurtulacaktı. Prens Bismarck; Avusturya'nın bir an önce savaşa girmesinden yanaydı. "*Osmanlı yenilmiş bir haldeyken, Avusturya neden Sırbistan'a asker çıkartmıyor?*" diye söyleniyordu. Sırbistan ve Bosna'nın ele geçirilmesinden sonra, ordusu yorulmuş ve zayıf düşmüş bir Rusya'nın kolaylıkla ihmal edilebileceğini varsayıyordu. Rus-Osmanlı savaşının ilk dönemlerinde, Osmanlı'nın paylaşılmasını açık açık söylemekten çekinmiyordu; Rusya'ya karşı tarafsız siyaseti ise sadece sözdeydi. Osmanlı'nın bölüşülmesinde Rusya'nın nihai başarısının kesinleşmesi Almanya'nın avantajına dönüşebilirdi. Ama savaş derinleştikçe ve Rusya'nın güvenilmez tavırları çoğaldıkça, Osmanlı'nın yıkılma ihtimali Üçlü İmparatorluk Koalisyonunun dayandığı zemini tehdit etmeye başlamıştı; Almanya gittikçe kıskanma belirtileri gösteriyordu.¹⁸⁷⁸

¹⁸⁷⁵ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Sir A. Buchanan (Nr.23. Confidential.) Foreign Office, January 16, 1878

¹⁸⁷⁶ NA, FO, 424/64, Lord A. Loftus to the Earl of Derby (Telegraphic.) St. Petersburg, January 15, 1878

¹⁸⁷⁷ NA, FO, 424/64, Lord Odo Russell to the Earl of Derby (Nr. 22. Secret) Berlin, January 12, 1878

¹⁸⁷⁸ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library s.180-81

Sultan II. Abdülhamid Rus kuvvetlerinin birkaç günlüğüne durdurulmasını Rus Çarı'ndan talep ettiği gün, Osmanlı Dışişleri Bakanı da Avusturya ve İngiliz temsilcilerine Ruslarla yapılacak barış görüşmelerinde 1856 Paris Antlaşması'nın temel alınacağını iletmişti. Osmanlı Sadrazamı, Ruslarla yapılacak sözleşmenin her aşamasında İngiltere'ye danışacaklarının güvencesini verdi; hiçbir konuda Disraeli kabinesine danışmadan bir antlaşmaya yanaşmayacaklardı. İngiltere'nin acele davranmasını da talep ediyorlardı; çünkü müzakereler yapılmaz ve Ruslar Edirne üzerine yürüyüşe geçerse tehlike çok daha büyük olacaktı.¹⁸⁷⁹ Avusturya da barış görüşmelerinde yer almak istediğini Rus hükümetine bildirdi. Babiali'yi 1856 Paris Antlaşması'na aykırı hiçbir antlaşmayı yapmaması yönünde uyarıyordu. Avusturya kendi menfaatlerinin korunmasını ancak 1856 Paris Sözleşmesi çerçevesine uygun müzakerelerde gördüğünü Osmanlı'ya bildirmişti.¹⁸⁸⁰ Kont Andrassy'ye göre, eğer Osmanlı yönetimi Ruslarla bağımsız bir sözleşme yaparsa, Avusturya da kendi çıkarlarını korumak için harekete geçmek zorunda kalacaktı.¹⁸⁸¹

Osmanlı'nın Tecrit Edilmesinde İngiltere-Avusturya Yakınlaşmasının Rolü: İngiltere, Rus ordusunun Edirne'yi ele geçirincede kadar ateşkes anlaşması yapmaktan kaçınacağından emindi.¹⁸⁸² Hatta barış şartları kabul edilmediği sürece, Rusya'nın ateşkes yapmayacağını ve askeri operasyonları sürdüreceğini görüyordu.¹⁸⁸³ Disraeli kabinesi böyle bir süreçte Avusturya'nın, yaşanacak yeni kargaşalardan uzak durmasını ve kendisiyle ortak hareket etmesini planlıyordu. Derby Kabine kararı gereğince Viyana hükümetine, "*İngiltere ve Avusturya'nın çıkarlarının 1856 ve 1871 Antlaşmaları çerçevesine uygun olarak korunması gerekmektedir. İngiltere ve Avusturya çok yakın bir işbirliği ve ilişki içinde birlikte davranmaya arzudur*" mesajını göndermişti.¹⁸⁸⁴ Osmanlı-Rus barış görüşmeleri Avusturya'nın çıkarlarına aykırı olursa, Avusturya kendi menfaatlerini korumak için harekete geçeceğini açıklamıştı. Disraeli kabinesi Avusturya'yı Osmanlı-Rus barış görüşmelerinden uzak durması yönünde tekrar uyardı; çünkü Babiali, müzakerelerde Avusturya'nın kararlı tutumunu Rusya'ya karşı bir koz olarak kullanabilir ve savaşın sonuçlarından az bir zararla sıyrılmaya çalışabilirdi. Ama İngiltere ve Avusturya'dan bir yardım ışığı görmeyen Babiali'nin Ruslarla anlaşma yapmak zorunda kalacağı varsayıyordu. Bu nedenle, Osmanlı'nın Rusya karşısında tamamen tecrit bir halde bırakılması ve ağır şartları kabul etmesi için Derby, "*Avusturya şimdiki barış müzakerelerinden uzak durmalıdır. Babiali'nin Rusya ile barış sözleşme şartlarını kabul etmesini, kendi meselesi olarak görmeliyiz,*" mesajını Viyana ve İstanbul temsilciliklerine

¹⁸⁷⁹ NA, FO, 424/64, Mr. LAyard to the Earl of Derby (Nr. 58.) Constantinople, January 15, 1878

¹⁸⁸⁰ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr.56.) Constantinople, January 15, 1878

¹⁸⁸¹ NA, FO, 424/64, Sir A. Buchanan to the Earl of Derby (Confidential.) Vienna, January 15, 1878

¹⁸⁸² NA, FO, 424/64, Consul- General White to the Earl of Derby (Telegraphic.) Belgrade, January 15, 1878

¹⁸⁸³ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 63.) Constantinople, January 16, 1878

¹⁸⁸⁴ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Sir A. Buchanan (Nr.24.) Foreign Office, January 16, 1878

göndermişti. İngiltere'nin, Osmanlı-Rus barış müzakerelerine dâhil olmayacağını Rus hükümetine bildirdiğini hemen Avusturya hükümetine de iletmişti.¹⁸⁸⁵

Parlamento'nun açılacağı 17 Ocak'a yaklaşıırken, Derby'ye göre, Disraeli tümüyle Viyana yönetimiyle meşguldü. Viyana'nın Rusya ile gizli anlaşmasına ve İngiltere'ye şüphe ile yaklaşmasına rağmen, Başbakan müzakerede ısrarcıydı. Balkanlar'da asker bulundurmayan İngiltere için Viyana önemli stratejik bir ortak olarak görülüyordu. Londra planlarına yakınlaşsın diye Viyana'ya finansal yardım bile teklif edilmişti.¹⁸⁸⁶ İngiltere; bazı sivil toplum örgütlerini, basın ve parlamentoyu umulmadık olayların ortaya çıkması halinde ihtiyatlı olunması için uyarıyordu. Daha önceden Prens Gorchakov'a Derby'nin iletmiş olduğu gibi, İngiltere'nin menfaatlerine hâlel gelmediği sürece, Osmanlı-Rus savaşına dönük "koşullu tarafsızlık" devam edecekti. Kraliçe Victoria; "İngiltere'nin tarafsızlığı İngiltere'nin çıkarlarına bağlı bir siyasettir" diye bir açıklama yapmıştı. Savaşta tarafsızlıkları, başlatılacak barış görüşmelerinin İngiltere'nin çıkarları doğrultusunda kazanca dönüştürülmesi beklentisine dayanıyordu.¹⁸⁸⁷ Osmanlı müzakerecilerinden Namık ve Server Paşalar Avrupalı devletlere bildirdikleri mesajta, Rus Çarına ait barış şartlarının Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını olumsuz etkileyecek şekilde 1856 Paris Antlaşması'na aykırı olması halinde, bu sözleşmenin tek yanlı olacağını, meselenin sadece Avrupalı devletler tarafından düzeltilebileceğini ve gerçek hukuki içeriğine ancak onlar tarafından kavuşturulacağını ifade edeceklerini, belirtmişlerdi.¹⁸⁸⁸

Andrassy Osmanlı müzakere temsilcilerine ait bu mesajı Derby'ye şöyle yorumlayacaktı: Avrupalı devletlerin kendi aralarındaki rekabetten dolayı Osmanlı'nın çıkarlarını korumak zorunda kalacağı varsayılıyor. Osmanlı yeni bir Kırım Savaşının olacağı beklentisiyle davranıyordu.¹⁸⁸⁹ Babıali'nin; İngiltere ve Avusturya'nın kendisine yardımcı olmak zorunda kalacağı bir inançla Rusya'yla müzakerelere son vermeye kalkıştığı ve Rus saldırısının önünü tekrar açmak istediği varsayıyordu. Bu sebeple İngiltere Babıali'ye aşırı şüpheyle yaklaşıyordu. Derby'ye göre, Rus ordusunun İmparatorluk topraklarını ve Boğazlarını işgali halinde, Avrupalı devletlerin ona karşı harekete geçeceği ve Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü yeniden muhafaza edebileceği Babıali tarafından hesap ediliyordu. Babıali'nin son hamlelerini öyle yorumlayan İngilizler, Avrupalı

¹⁸⁸⁵ **NA, FO**, 424/64, The Earl of Derby to Sir A. Buchanan (Nr. 25.) Foreign Office, January 16, 1878

¹⁸⁸⁶ **HP**, B/XVI/B38, Corry-Beaconsfield, 14 Jan. 1878; **HP**, B/XIX/C/424-5, Beaconsfield-Queen Victoria, 18 Jan. 1878).

¹⁸⁸⁷ **Hansard**, Address in Answer to Her Majesty's Most Gracious Speech. The Earl of Wharncliffe, HL Deb 17 January 1878 vol 237 cc7-58

¹⁸⁸⁸ **NA, FO**, 424/64, Count Andrassy to the Count Beust (Communicated to the Earl of Derby by Count Beust, January 16.) (Private and Confidential.) Vienna, January 15, 1878

¹⁸⁸⁹ **NA, FO**, 424/64, Count Andrassy to the Count Beust (Communicated to the Earl of Derby by Count Beust, January 16.) (Private and Confidential.) Vienna, January 15, 1878

devletlerden bağımsız yeni bir Osmanlı-Rus antlaşmasını 1856 Paris Antlaşması'na aykırı bulmayacağını hem Rusya'ya hem de Avusturya'ya gizlice bildirmişti.¹⁸⁹⁰

Kırım savaşının bir daha tekrarlanmaması için son iki yıldır olağanüstü planlara katkıda bulunan Disraeli, bunun üzerine Avrupalı devletlere ve Rusya'ya '*Şartlı tarafsızlık*' siyasetinin devam edeceğini hatırlattı. Salisbury ve Carnanvon Kırım Savaşı'ndaki başarılarından ve artık o günlerin bir daha tekrarlanmayacağından söz ettiler. İngiltere geçmişte Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün zor kullanarak muhafaza edilebileceğine dair bir siyaseti güttüğünü; ama artık o geleneğin tamamen kırıldığı ve geçmişte kaldığı belirtilmişti. Eski geleneklerden uzaklaşırken, kendi meslektaşları arasında Osmanlı'ya yakınlık besleyen seslerin çıktığı, ama bunun bir geleneğin yıkılma sürecinde normal bir olay olduğu söyleniyordu.¹⁸⁹¹ Viyana ile müttefiklik ilişkilerinde ilerleme kaydediliyordu; Avusturya hükümeti İngiltere ile tam bir uyum içinde olduğunu, diplomatik ve askeri faaliyetlerini onayladığını Londra'ya iletmişti.¹⁸⁹²

Avusturyalılar Osmanlı'nın güvendiği 1856 Paris Sözleşmesini anlamsızlaştıracak şekilde İngiltere'nin yörüngesindeydi; Babıali'nin barış görüşmelerinde yaşayacağı çaresizlik ve kaos daha da yoğunlaşıyordu. 15 Ocak 1878'e gelindiği halde Babıali ve Rusya arasında henüz bir ateşkes yapılamamıştı. Babıali'den gelen bilgiler sonucu Osmanlı generalleri tam bir yanlış anlama içinde hareket ediyorlardı. Babıali'de bunalım, üzüntü ve şaşkınlık had safhadaydı.¹⁸⁹³ Alman Prensi Reuss Babıali'ye daha fazla zaman geçirmeden Ruslarla doğrudan anlaşmasını, barış şartlarını kabul etmesini önermişti. İngiltere'nin Osmanlı'nın çıkarları için parmağını kıpırdatmayacağını; Osmanlı'yı kandırdığını ulu orta söylüyordu. Layard'a göre, Alman Prensinin böyle davranmasının nedeni İngiltere'ye olan düşmanlığıydı. İngiltere'yi Osmanlı sorunundan dışlamak için böyle haberleri kasıtlı olarak yayıyordu.¹⁸⁹⁴ Osmanlı ise gerçek tabloyu yavaş yavaş fark ediyordu; ciddi bir pişmanlık sürecindeydi: Sadrazam, Plevne düşmeden önce Ruslarla barış anlaşması yapma imkânları olduğunu, ama yapmadıklarını, Rusya'nın barış teklifini reddettiklerini ve bundan şimdi çok derin bir pişmanlık duyduklarını, açıklayacaktı. Ruslarla barış yapmaktan kaçınmalarının esas nedeni olarak 1856 Paris Antlaşması'nın geçerliliğine güvenmelerini gösteriyordu.¹⁸⁹⁵

¹⁸⁹⁰ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Sir A. Buchanan (Telegraphic.) Foreign Office, January 17, 1878

¹⁸⁹¹ Hansard, HC Deb 17 January 1878 vol 237 cc 7-58

¹⁸⁹² NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Sir A. Buchanan (Nr. 27. Confidential.) Foreign Office, January 15, 1878

¹⁸⁹³ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to Consul Kirby Green (Telegraphic.) Constantinople, January 15, 1878

¹⁸⁹⁴ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 69. Secret.) Constantinople, January 16, 1878

¹⁸⁹⁵ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 66. Confidential.) Constantinople, January 15, 1878

16 Ocak'ta Rusya'nın Gelibolu ve İstanbul'a girmeyeceği hakkındaki sözlerini yenilemesi Londra Kabinesini rahatlatmıştı.¹⁸⁹⁶ Rus Dışişleri Bakanı, Derby'ye arzu edilen teminatları yazılı bildirdi. Eğer teminatlardan memnun kalınmazsa, Parlamento'dan, hükümeti daha ihtiyatlı yapacak destek talep edilecek, ama Disraeli kabinesinin gerçek amacı saklı kalacaktı.¹⁸⁹⁷ Kont Andrassy İngiltere'nin Osmanlı'dan uzak durmaya dönük telkinlerine, ikazlarına ve nasihatlerine ciddi şekilde uyuyordu. Kont Zichy'ye gönderdiği bir mesajda, Rus-Osmanlı barış şartları görüşmelerinde yer almayacaklarını, bu görüşmelerin bir anlaşmayla sonuçlanmasını Babiali'nin kendi bileceği bir iş olarak gördüklerini, bildirdi. Avusturya ortaya çıkabilecek yeni bir duruma göre kendi çıkarlarını güvence altına alacak faaliyetleri başlatacaktı. İngiltere, Avusturya'nın Osmanlı-Rus barış müzakerelerine dâhil olmaktan vazgeçme kararını onayladı ve kendisinin de aynı siyaseti izlediğini Viyana'ya ilettili.¹⁸⁹⁸

Ateşkes sürecini mümkün olduğunca kendi kontrolü altına alan ve yavaşlatan İngiltere bu süreç zarfında Osmanlı'nın dayanma gücünü de ölçmüştü.¹⁸⁹⁹ Babiali feci bir askeri yenilmişlikten dolayı Ruslarla barış antlaşması yapmaya zorlanacaktı. Avusturya ve İngiltere; Osmanlı'ya dayatılacak barış şartlarında Rusya'yı tamamen kendi haline bırakmışlardı. Kont Zichy İstanbul'un savunulmasında Osmanlı'nın yeterli askeri gücü olmadığını bildirdi. İngiltere-Avusturya pazarlıklarından haberi olmayan Sultan II. Abdülhamid, İstanbul ve Boğazların savunulmasında Avusturya'nın onayını ve desteğini arıyordu. Disraeli Kabinesi Osmanlı'yı Rusya'nın yutacağını gündeme getirmişti; İmparatorluğun yutulmasını göze almaya karar vermişlerdi. Hem Rusya ile hem de Osmanlı'yla birbirlerinden haberdar olmayacak tarzda gizli antlaşmalar yapmaya karar verdiler. 1856 Paris Antlaşması'nın yerine başka bir sözleşmenin ikame edilmesini onayladılar. Osmanlı 1856 Paris Antlaşması zemininde tamamen kendi kaderine terk edilerek, Rusya karşısında bütün devletler tarafından yalnız bırakılmıştı.¹⁹⁰⁰ İngiltere bu durumdan Babiali'yi sorumlu tutan bir bakış açısına sahipti. Disraeli'ye yakınlığıyla bilinen bir milletvekili şöyle diyecekti: *“Bu sefil ve vahşi savaşta yer almadık. Kuşku yok ki, Osmanlı ordusu kendi varoluşu için kahramanca savaştı ve bizim hayranlığımızı kazandı. Fakat İngiltere'nin çıkarlarına bir saldırı olmamıştır. Osmanlı yönetimi, kendi yanlış yönetiminin altında kalarak bir felaket yaşamıştır.”*¹⁹⁰¹

¹⁸⁹⁶ Cathorne Hardy (Ed), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.47

¹⁸⁹⁷ **Hansard**, Address in Answer to Their Majesty's Most Gracious Speech. The Earl Granville, HL Deb 17 January 1878 vol 237 cc7-58

¹⁸⁹⁸ **NA, FO**, 424/64, The Earl of Derby to Sir A. Buchanan (Secret.) Foreign Office, January 17, 1878

¹⁸⁹⁹ **NA, FO**, 424/64, a.g.e.

¹⁹⁰⁰ **NA, FO**, 424/64, The Earl of Derby to Sir A. Buchanan (Nr.37. Most Secret.) Foreign Office, January 17, 1878

¹⁹⁰¹ **Hansard**, Address in Answer to Their Majesty's Most Gracious Speech HC Deb 17 January 1878 vol 237 cc59-153

İngiltere ve Avusturya; Osmanlı'nın kendi kaderine terk edilmesinde kararlıydılar.¹⁹⁰² Rusların Balkanları geçerek Edirne'ye yaklaşması ve İstanbul'u işgal edebilecek bir konuma gelmesi İngiltere'yi tedirgin ettiği halde, çıkarları zarar görmediği sürece savaşa girmeyeceğine dair kamuoyuna güvence verdi.¹⁹⁰³ İngiliz basınında savaş boyunca Osmanlı yandaşlarıyla Rus taraftarları arasında sert tartışmalar yaşanmasına rağmen, her iki taraf da İngiltere'nin '*koşullu tarafsızlık*' siyasetinden hoşnuttu. İngiliz basınındaki Osmanlı taraftarı yazarların Babıali'ye savaşta destek verilmesi çağrılarını Osmanlı yönetimini oyalamak dışında hiçbir sonuç doğurmamıştı.¹⁹⁰⁴ Osmanlı yönetimini Rus kuvvetleriyle müzakerelerde yalnız bırakması için ikna edilen Viyana Kabinesi, Londra'ya müttefiklik için yakınlaşıyordu. Derby; İngiltere ve Avusturya'nın mükemmel bir uyum içinde olduğunu belirten bir mesajı Viyana'ya göndermişti. Avusturya-İngiltere ortaklığı Osmanlı-Rus sözleşmesinden farklı bir antlaşmanın yapılması için her şeyini ortaya koyacaktı. İngiltere; askeri ve siyasi sahada Avusturya ile ortak olmak niyetiyle davranırken, Avusturya da İngilizlere güven vermek amacıyla Rusya ile gizli bir antlaşma yapmadığını iletmişti.¹⁹⁰⁵ Fakat Boğazlara donanma çıkarma hususunda Londra'nın birlikte hareket etme teklifi Avusturya'yı kararsızlaştırmıştı. 20 Ocak'a kadar Avusturya daha açık bir siyaseti açığa vuracaktı: Savaş boyunca İngiltere ile birlikte davranma siyasetinde karar kıldığı halde, son gelişmeler ışığında İngiltere'yi kendi başına bırakabilecek mesajlar da gönderiyordu.¹⁹⁰⁶

İngiltere Parlamentosunda Sert Tartışmalar ve Yeni Gelişmeler: İngiliz Parlamentosu 17 Ocak 1878'de açıldı.¹⁹⁰⁷ Parlamentoda bir milletvekili, "*Disraeli kabinesi yeni tavırlarıyla, Babıali'nin kendini mahvetmesine daha çok sebep olacak bir savaşı yürütmesine teşvik edildi ve cesaretlendirildi. İngiltere neden Osmanlı'yı savaşa cesaretlendirdi ve onun yıkımına sebep oldu?*" diye bir soru sormuştu. Osmanlı barış için 18 Aralık 1877'de çok acil bir talepte bulunduğu halde, Disraeli hükümeti gerekli araçları bir araya getirmekte neden bir ay gecikmişti?¹⁹⁰⁸ Derby'nin cevabı tatmin edici değildi. Ona göre, Rusya aşırı kıskançlıkla davranıyordu; Kabine olarak kendileri Babıali'den memnuniyetsizdiler, ama Osmanlı ordusunun direnişine büyük bir hayranlık beslemişlerdi. Bu üç olgudan dolayı ateşkes sürecine hemen müdahale etmediklerini ve İngiltere'nin tarafsızlığında etkili olduğunu iddia ediyordu. Salisbury ise bu soruya şu cevabı vermişti: "*Osmanlı Devleti'ne ne olursa olsun bizi kendi devletimiz ilgilendirir; İngiltere'nin çıkarları son derece açık ve belirgindir. Uluslararası ilişkilerde kendi çıkarlarımız doğrultusunda siyaset yürütmeye, başka*

¹⁹⁰² NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Sir A. Buchanan (Nr. 37. Most Secret.) Foreign Office, January 17, 1878

¹⁹⁰³ Hansard, Address in Answer to Their Majesty's Most Gracious Speech HC Deb 17 January 1878 vol 237 cc59-153

¹⁹⁰⁴ Hansard, Address in Answer to Their Majesty's Most Gracious Speech HC Deb 17 January 1878 vol 237 cc59-153

¹⁹⁰⁵ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Sir A. Buchanan (Most Secret.) Foreign Office, January 17, 1878

¹⁹⁰⁶ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.47

¹⁹⁰⁷ Hardy, a.g.e., 43

¹⁹⁰⁸ Hansard, Address in Answer to her Majesty's Most Gracious Speech. The Earl Granville, HL Deb 17 January 1878 vol 237 cc7-58

toplulukların refahını kendi refahımızla özdeşleştirmeden davranmaya, İngiltere için en iyisini yapmaya çalışıyoruz.”¹⁹⁰⁹

Rus kuvvetleri Osmanlı topraklarında hızla ilerlediği halde, Londra kabinesinin barış görüşmelerini sürüncemede neden bıraktığıyla ilgili soruya tatmin edici cevap Disraeli’den gelmişti:

Savaş başladığından beri Rusya, Almanya ve Avusturya arasında ortak bir anlayış vardı. Rusya’nın bu üç ülke arasındaki ortak anlayışın ötesine Rusya’nın kalkışmayacağını İngiltere de kabul ediyordu. Osmanlı-Rus Savaşı uzamasaydı, Rusya diğer güçlerin (Fransa, Almanya ve Avusturya’nın) çıkarlarıyla çatışacak taleplerle ortaya çıkamayacaktı. Savaş daha da uzadıkça Rusya’nın çıkarları Avrupalı devletleriyle çatışmaya başladı ve onlarla uzlaşamayacak bir konumda buldu kendini.¹⁹¹⁰

Disraeli’ye göre, Osmanlı-Rus savaşının uzamasına bağlı olarak Rus kuvvetleri imparatorluk içinde daha çok ilerlemiş ve böylece paylaşım konusunda diğer devletlerle düşmanlaşacak ve tecrit edilecek noktaya gelmişti.¹⁹¹¹ Bu durum, İngiltere’nin Balkanlarda ve diğer bölgelerde işini kolaylaştıracaktı; planlarını uygulamaya sokacak şekilde diğer Avrupalı devletleri kendi yanına çekebilecek ve Rusya’yı diplomatik sahada büyük bir bozguna uğratabilecekti. Derby Parlamento toplantısının neden geciktirilmesi gerektiğine bir açıklama getirmişti: Londra Kabinesi Parlamento’nun onayını almaya ve ona danışmaya, onun kılavuzluğunda hareket etmeye hemfikirdi. Fakat Parlamento’yu toplayacak daha erken bir zamana ihtiyaç duymamıştılar. Babiali’nin onlara iletmiş arabuluculuk genelgesi ile parlamentoda toplanması arasında geçen sürenin farkındaydılar. Parlamentonun açılmasıyla ilgili zamanlamayı endişe verici bulmuyordu. Konuşmasına şöyle devam etmişti: *“Rusya ve Osmanlı’nın savaşa devam etmeleri çıkarlarımıza uygun düşmüştü; savaşın sürmesine bağlı olarak çok önemli değişiklikler söz konusuydu. Bu süreçte tarafsızlığımızı muhafaza edecek ilkeler doğrultusunda davranmayı özenle sürdürdük, bütün bunları İngiltere’nin çıkarlarını gözettiğimiz için yaptık.”*¹⁹¹² Derby’nin açıklamaları Disraeli’ninkini tamamlayacak muhtevadaydı.

Parlamento’da liberal bir Milletvekili İngiltere’nin Osmanlı siyasetini eleştiren bir konuşma yapmıştı:

Osmanlı idarecilerini umutlandırdık, onları beklenti içine soktuk ve yüz üstü bırakmaktan çekinmedik. İngiltere’nin haklarından bahsetmek yerine çıkarlarından söz ediyoruz. Haklarımızı

¹⁹⁰⁹ **Hansard**, HL Deb 17 January 1878, a.g.e.

¹⁹¹⁰ **Hansard**, HL Deb 17 January 1878, a.g.e.

¹⁹¹¹ **Hansard**, Address in Answer to Their Majesty’s Most Gracious Speech. The Earl Granville, HL Deb 17 January 1878 vol 237 cc7-58

¹⁹¹² **Hansard**, Address in Answer to Their Majesty’s Most Gracious Speech. Earl of Derby, HC Deb 17 January 1878 vol 237 cc 59-153

tanımlayan antlaşmalara saygı duymak ve uymak yerine çıkarlarımızı öne sürerek Osmanlı'yla bağlayıcı bütün sözleşmeleri çiğnedik. Haklarımızla çıkarlarımız iç içeyse, neden sadece çıkarlarımızı gündemde tutuyoruz? Neden hak, adalet ve hukuk hakkında konuşmaktan utanıyoruz? Hak ve hukuk dinlemeden sadece çıkarlarımız için savaşıyor. Hukuken hak etmediğimiz çıkarlarımız için savaşmak niyetindeyiz. İngiltere hükümeti ya zayıftır ya da ikiyüzlü ve suçludur.¹⁹¹³

İngiliz basını Hükümet'in Rusya'ya karşı harekete geçmemesinde Salisbury'yi ve ona yakın Kabine arkadaşlarını sorumlu tutuyordu. Disraeli Kabinesi'ne yakın bir Milletvekili, savaşın başından beri uygulamaya koyulan siyasetten herhangi bir sapma olmadığını, İngiltere'nin dört nokta olarak belirlenen İstanbul, Çanakkale Boğazları, Mısır ve İran Körfezi'yle ilgili çıkarlarını Rus hükümetinin çiğnemediğini belirterek, sözlerini şöyle tamamlamıştı: "*Günümüze kadar dört önemli noktadan hiçbirinin Rusya tarafından ihlal edilmediğini sevinçle ilan edebiliriz.*"¹⁹¹⁴ Argyll ise Osmanlı'ya karşı yürütülen savaşın insanlık temelli olduğunu ve '*özgürleşme savaşı*' olarak tanımlanacağını ileri sürmüştü. Osmanlı'nın kuşaklar boyu süren sorunlarının dokuz ay gibi kısa bir sürede son bulduğunu belirtti. Balkan Hıristiyanlarıyla Müslümanları arasında yaşananların çok vahşi ve ilkel olduğunu, yarı barbarlık dönemini hatırlatan hadiselerin ortaya çıktığını ve büyük felaketlere yol açıldığını kabul ettiğini; ama daha büyük kötülüklerin yaşanmasının önünün böylece alındığını iddia ederken mesajında, doğu Hristiyanları adına İngiltere'nin mümkün olabilecek en faydalı koşulların ortaya çıkmasını sağladığını, hükümetinin başka topluluklar adına değil de kendi çıkarları adına davranmak zorunda kalacağını, söylüyordu¹⁹¹⁵

Savaştan zaferle çıkan Rusya'nın savaş öncesi İngiltere ile ortaklaşa onayladığı yükümlülüklerine bağlı kalmayacağı kaygısı yaşanıyordu.¹⁹¹⁶ Uzun sürmüş bir savaşın ve yaşanmış düşmanlıkların nasıl bir yöne kayacağı tam olarak bilinemiyordu. Rusların ne yapacağı anlaşılincaya kadar İngiltere ihtiyatlı ve dikkatli davranacaktı. Disraeli mevcut savaşı Osmanlı'yla Rusya arasında tutmaya devam edeceklerini belirtmişti. Kabine'de aldıkları kararlara göre, Doğu sorunu şimdi çok daha karmaşık bir hale gelmişti. İngilizler büyük bir kararlılıkla ve olağanüstü bir ihtiyatlılıkla bu sorunla ilgilenmeye ve onu kendi menfaatlerine göre çözmeye çalışacaktı. Disraeli savaşın korkunç sonuçlarının çok iyi farkında olduklarını söylemişti. Uygun eylemlerle kendi nüfuz alanlarını dikkatlice kullanacaklardı; savaşın bölgesel bir savaş olarak kalmasına ve o haliyle bir çözümün bulunmasına çalışacaklardı.¹⁹¹⁷ Rusların ne tür şartlara sahip olduğu tam bilininceye kadar Disraeli

¹⁹¹³ Hansard, HC Deb 17 January 1878, a.g.e.

¹⁹¹⁴ Hansard, Address in Answer to Their Majesty's Most Gracious Speech Mr. Wilbraham Egerton HC Deb 17 January 1878 vol 237 cc 59-153

¹⁹¹⁵ Hansard, HC Deb 17 January 1878, a.g.e.

¹⁹¹⁶ Hansard, Address in Answer to her Majesty's Most Gracious Speech, Lord Argyll, HC Deb 17 January 1878 vol 237 cc59-153

¹⁹¹⁷ Hansard, Address in Answer to her Majesty's Most Gracious Speech. Lord Robert Montagu: HC Deb 17 January 1878 vol 237 cc59-153

kabinesi kendi önerilerini gündeme getirmeme kararı almıştı; önce Rusya'nın teklifi öğrenilecek ve ona göre hareket edilecekti.¹⁹¹⁸ Osmanlı-Rus barışının ancak ve ancak Avrupalı güçlerin rızası olduğu sürece yapılabileceği ve İngiltere'nin bundan dolayı hassas ve kaygılı bir konuma sahip olduğu ortaya konulmuştu. Avrupalı güçlerin onaylamadığı bir barışın uzun sürmesi mümkün değildi.¹⁹¹⁹ İzlenecek siyasetin sınırları belirlenmişti: Avrupa, dünya ve Boğazlarla ilgili genel barış ön plana çıkartılarak Rusya tecrit edilmeye zorlanacak ve onun savaş meydanındaki kazanımlarına diplomatik sahada el konulacaktı.

30 Mayıs 1877'de İngiltere'yi rahatlatan Gorchakov'a ait yazılı güvenceler henüz çiğnenmemişti. Rus ordusunun Balkanları geçmesi, Edirne'ye yaklaşması ve İstanbul'a ulaşabilecek bir konuma gelmesi İngilizleri tedirginleştirirdiyordu.¹⁹²⁰ İstanbul'un Rusların eline düşmesi uluslararası sahada sadece İngiltere'nin çıkarları açısından tehlikeli bir gelişme olmayacaktı, ayrıca dünya serbest ticaretinin de darbe alması mümkün olacaktı. Boğazları ele geçirmiş bir Rus Devleti İngilizlerin Hindistan sömürmesine müdahil olacak, Asya sömürgelerine ciddi darbeler indirmeye başlayacaktı. Bu nedenle, Disraeli ve sömürgelerden sorumlu Bakan Carnarvon, "*Avrupalı ve İngiliz en yüksek yetkililerce İstanbul'un artık tarafsız bir gücün elinde bulundurulmasında hemfikir sağlanmıştır*" diyeceklerdi.¹⁹²¹ Yani, İstanbul'u işgal etmeyi ve Osmanlı'ya son vererek, imparatorluk sınırları içinde yeni devletler meydana getirme süreci başlatmayı planlamışlar ve bu planları diğer devletlerin de onayladıklarını açıklamışlardı. Bu planın Batılı devletlere ne gibi faydalar sağlayacağı Romanya'nın ortaya çıkmasıyla somutlaşmıştı. Fransız hükümeti 1856 ve 1871 sözleşmelerine atıfta bulunmaksızın, Çar'ı Tuna ve Boğazlar konusunda uyardı. Bu bölgelerin Avrupa Kamu Hukuk sistemi içinde önem taşıdığını ifade etti.¹⁹²² Rus kuvvetlerinin Balkanlar'da hâkimiyet kurmasından sonra, Fransa'nın çabalarıyla Romanya Osmanlı'dan tamamen bağımsızlaştırılmıştı. Fransız hükümeti Paris'i ziyaret eden Romanya temsilcisini bağımsız bir devletin temsilcisi olarak ağırlamıştı. Romanya; Fransa'dan borç talebinde bulunuyordu. İngiltere tarafından da bağımsız bir devlet olarak görülüp, borca başvurmak istiyorlardı. Romanya bağımsızlığını ilan eder etmez, devlet temsilcileri Paris ve Londra finans merkezlerini hemen ziyarete başlamışlardı.¹⁹²³

¹⁹¹⁸ **Hansard**, Address in Answer to her Majesty's Most Gracious Speech, Earl Of Beaconsfield, HC Deb 17 January 1878 vol 237 cc59-153

¹⁹¹⁹ **Hansard**, Address in Answer to her Majesty's Most Gracious Speech. Lord Robert Montagu: HC Deb 17 January 1878 vol 237 cc59-153

¹⁹²⁰ **Hansard**, Address in Answer to her Majesty's Most Gracious Speech. Mr Wilbraham Egerton, HC Deb 17 January 1878 vol 237 cc59-153

¹⁹²¹ **BL**, **Carnarvon papers**, Add. MMS 60764, vol. VII, Carnarvon- Beaconsfield, London, 18 Jan. 1878

¹⁹²² **NA, FO**, 424/64, The Earl of Derby to Lord Lyons (No. 40. Confidential.) Foreign Office, January 19, 1878

¹⁹²³ **NA, FO**, 424/64, Lord Lyons to the Earl of Derby (Nr. 47.) Paris, January 17, 1878

Diğer bağımsız devletlerin kurulmasına geçilmeden önce İngiltere; İstanbul ve Boğazlar meselesini kendi çıkarlarına göre düzenlemekle meşguldü. Her ne kadar Rusya yeterli güvenceler verse de, Disraeli kabinesi hiç umulmadık bazı hadiselerin yaşanabileceğinden korkuyordu. Önceden hazırlıklı olunması amacıyla, parlamentodan bazı önlemlerin alınmasına kolaylık sağlanması talep edildi.¹⁹²⁴ Hükümetin endişelerini muhalefet kanadı paylaşmıyordu. Onlara göre, Rusya, Hıristiyan kesimlerin özgürlüğü için savaşmıştı. İstanbul'da konferans boyunca Rus Çarı Alexander'in dürüst ve iyi niyetle hareket ettiğini, barış için elinden gelen bütün çabayı gösterdiğini iddia ediyorlardı. Argyll, Çarın etrafının çok güçlü dini duygulara sahip kişilerce kuşatıldığını, ama yine de Osmanlı'yla barış yapılmasında tavizkar bir yapı ortaya koyduğunu söylemişti. Rus imparatorunu yüksek basireti ve insancıl içgüdüleri olan bir kişi diye tarif etmiş, barışın onurlu bir şekilde gerçekleşmesine katkıda bulunacağına inandığını söylemişti.¹⁹²⁵ Bir başka Milletvekili ise, artık Osmanlı-Rus savaşının durdurulma zamanının geldiğine inanıyordu. Çünkü savaş daha devam ederse Süveyş Kanalına dönük bir tehlike ortaya çıkabilirdi; İngilizlerin çıkarları bağlamında tehlike İstanbul ve Boğazlarla sınırlıydı. İstanbul'un Ruslarca işgal edilmesi halinde İngilizlerin Hindistan'a kadar uzanan çıkarlarına bir darbe indirilebilecekti. Ayrıca serbest ticaretin ve özellikle İngiliz iş dünyasının darbe alması da mümkündü. Muhalefete göre, Rus hükümeti İngiltere'nin hassasiyetlerini göz ederek davranıyordu.¹⁹²⁶

Osmanlı'yla Ortak Menfaatlere Son Verilmesine Bağlı İşbirliği: Rusların İstanbul üzerine yürümesi halinde Sultan II. Abdülhamid ve Kabinesinin Bursa'ya taşınma kararı aldığı bir zamanda, Almanya Büyükelçisi Babiali'ye İngiltere ve Avusturya'ya güvenmemesi ve onlardan bağımsız olarak Rusya ile barış anlaşması yapması nasihatinde bulunuyordu. Almanya aynı nasihati kendi Viyana Büyükelçisi üzerinden de İstanbul hükümetine iletmişti.¹⁹²⁷ Fakat Osmanlı yönetimi, 1856 Paris sözleşmesine dayanarak zor koşullardan çıkmak niyetindeydi; bu nedenle İngiltere'nin sözleşmeye sadık kaldığına inanarak davranmaya devam ediyordu. Almanya'nın Babiali'yi uyarmasından bir gün sonra Dışişleri Bakanı Saffet Paşa 1856 Paris Antlaşması'na aykırı hiçbir şartı kabul etmeyeceklerini İngiliz Büyükelçisine tekrar bildirmişti.¹⁹²⁸

¹⁹²⁴ **Hansard**, Address in Answer to her Majesty's Most Gracious Speech. Mr Wilbraham Egerton HC Deb 17 January 1878 vol 237 cc59-153

¹⁹²⁵ **Hansard**, Address in Answer to her Majesty's Most Gracious Speech. The Duke of Argyll, HL Deb 17 January 1878 vol 237 cc7-58

¹⁹²⁶ **Hansard**, Address in Answer to her Majesty's Most Gracious Speech. The Earl of Wharnclyffe, HL Deb 17 January 1878 vol 237 cc7-58

¹⁹²⁷ **NA, FO**, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 69. Secret.) Constantinople, January 17, 1878

¹⁹²⁸ **NA, FO**, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 72.) Constantinople, January 18, 1878

Disraeli muhtemel gelişmeleri ihtimaller temelinde ele alıyordu. Bu anlayışa göre, İngiltere savaşın başlamasından çok önce belirlediği siyasetini 1878 Ocak ortasına kadar başarıyla uygulamasına ve müzakereleri çıkarlarına göre başlatmasına rağmen, yapılacak müzakereler ülke çıkarlarına uygun sonucu vermeyebilirdi de. Sözünü ettiği İngiltere'nin zenginliği, refahı ve güvenliği kendi ülkesinin esas ve gerçek menfaatlerini oluştursa bile, bu çıkarların yeni gelişmelerle birlikte tehlikeye düşme ihtimali de vardı. Ülke çıkarlarını ilgilendiren olumsuz ihtimallerin azaltılmasında Parlamento'nun önemli işlevi olduğunu ve desteğine ihtiyaç duyulduğunu belirtecekti.¹⁹²⁹ Disraeli için en zor ve çetrefilli tarafının müzakereler olduğunu, ülke çıkarları önünde birçok engellerin bulunduğunu ifade ederken, Parlamento konuşmasını şöyle bitirmişti: *"İngiltere olarak olayları bu noktaya kadar getirebildik. Avrupa'da umudu alevlendiren ve bütün Avrupalı hükümetleri toplanmaya zorlayan yegâne güç İngiltere'dir."*¹⁹³⁰ Disraeli'nin konuşmasından bir gün sonra Avusturya her hususta İngiltere ile birlikte davranmak istediğini bildirdi.¹⁹³¹ Ama diğer yandan, Viyana Kabinesi de Osmanlı-Rus müzakerelerinde Disraeli Kabinesi'ni uyarma ihtiyacı duymuştu; çünkü Kont Andrassy Osmanlı-Rus müzakerelerinden rahatsızdı. Rus ordu komutanlarıyla barış görüşmesi yapan Babıali'ye İngiltere tarafından yardım edileceği mesajı iletilirse, Osmanlı-Rus pazarlıklarının başarısızlıkla sonuçlanacağını Londra hükümetine bildirmişti.¹⁹³² Disraeli kabinesi ağır şartlar altında bulunan Osmanlı yönetimine destek sunmayacağını açıklarsa, Rusya'nın dayatacağı her şartı Babıali kabul etmek zorunda kalacaktı. İmparatorluğun işgale uğradığı koşullarda Musurus Paşa, Babıali için İngiltere'nin bir şeyler yapıp yapmayacağını Derby'ye sordu. 1856 Paris Sözleşmesini hatırlatmıştı. Dışişleri Bakanı ise Osmanlı'ya askeri yardımda bulunamayacağını söyledi. Rusya'ya kendilerinin önerdiği ateşkes teklifinin reddedildiğini öne sürerek, İngiltere'nin Çara yeni bir teklifte bulunmasının yarasız olacağını söyledi. Disraeli Kabinesi'ne göre, Rusya'nın sunacağı barış şartlarına uygun olarak Babıali ateşkes yapmalıydı.¹⁹³³

18 Ocak 1878'e İngiliz donanmasının harekete geçme ihtimali belirince Ruslarla ortak davranmaktan yana olan Carnarvon tekrar istifa etmek istemiş, ama plandaki son değişiklikler üzerine istifasından vazgeçmişti.¹⁹³⁴ 20 Ocak'a kadar Avusturya daha açık bir siyaseti ifade ediyordu; daha önceden İngiltere ile birlikte davranma siyasetinde karar kılmıştı; fakat son gelişmeler ışığında

¹⁹²⁹ **Hansard**, Address in Answer to her Majesty's Most Gracious Speech. The Earl of Beaconsfield, HL Deb 17 January 1878 vol 237 cc7-58

¹⁹³⁰ **Hansard**, Address in Answer to her Majesty's Most Gracious Speech. The Earl of Beaconsfield, HL Deb 17 January 1878 vol 237 cc7-58

¹⁹³¹ **NA, FO 424/64**, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr.74.) Constantinople, January 18, 1878

¹⁹³² **NA, FO 424/64**, Sir A. Buchanan to the Earl of Derby (Nr. 31. Secret.) Vienna, January 18, 1878

¹⁹³³ **NA, FO 424/64**, The Earl of Derby to Mr. Layard (Telegraphic.) Foreign Office, January 18, 1878

¹⁹³⁴ **BL, Carnarvon papers**, Add. MMS 60764, vol. VII, Carnarvon- Beaconsfield, London, 18 Jan. 1878

Londra'yı kendi başına bırakacak mesajlar gönderiyordu.¹⁹³⁵ Rusya ile ayrı bir toprak pazarlığını teşvik eden bir çözüme ağırlık verdi. Kont Andrassy'nin bu seçenekten hoşnutsuzluğu ortaya çıkmıştı; İngiltere ile ortak müdahalede bulunma teklifini görüşmüştü. 1877 Aralık ve 1878 Ocak aylarında Rusya savaşı nihai bir zaferle sona erdirme mücadelesi verirken, iki 'tarafsız' hükümet tehlike bölgesinde birbirlerine karşı manevra harekâtına başlamıştı. Avusturya'nın menfaatleri acil şekilde gündeme gelmişti; fakat süreci kimin yönlendireceği meselesi İngilizleri en çok meşgul eden husustu.¹⁹³⁶ Rusya'nın İstanbul üzerine yürümesi, Avusturya çıkarlarına belirgin bir tehdit oluşturmadığı halde, Viyana Kabinesi güçlü komşularıyla düşmanlaşmadan aktif bir desteğin teminatı arayışına girmişti. İngiltere'den yazılı belgelere dayanan ve bağlayıcılığı olan teminat talep ediyordu. Fakat Dışişleri Bakanı Derby bir siyaset olarak sessizliği kullanarak Avusturya'ya yazılı teminat vermemeyi becermişti.¹⁹³⁷

Rus askeri yetkililerle müzakereye zorlanan Osmanlı, tartışmalara müdahil olabilecek Avrupalı güçlerden de tamamen uzak tutulmuş ve yalnızlaştırılmıştı. Londra ve Viyana; Osmanlı-Rus müzakerelerinin sonuçlarını tanımayacağını ilan etti. İngiltere, Rusya'ya güvensizliğini belirtmişti. Avusturya diğer güçlerle paylaşılan menfaatler uğruna ve hatırına, Rusya'ya karşı savaşmak niyetinde değildi. Kendi çıkarlarını Rusya ile ikili görüşmeler yoluyla elde edebileceği yollar açıktı. İngiltere isteksiz bir Avusturya'yı yanına almaya çabalıyordu.¹⁹³⁸ Avusturya zamanı geldiğinde İngiltere'yle beraber davranmakta kararlı olduğunu Londra'ya bildirecekti.¹⁹³⁹ Alman hükümetine göre İngiltere, Osmanlı menfaatleri uğruna Rusya'yla savaşmaktan kaçındığı sürece, menfaatleri Avusturya ve Rus menfaatleriyle iç içe girecek ve birbirine bağımlı hale gelecekti. Avrupalı devletlerin Osmanlı'ya ait menfaatleri gözden çıkartmasıyla Doğu meselesinde çözümün mümkün olabileceğine inanılıyordu.¹⁹⁴⁰

Avusturya'ya göre, Osmanlı'nın Avrupa kıtasında kalabilmesi için Bulgaristan'ın mutlaka Osmanlı denetimine bırakılması gerekiyordu. Bulgaristan hususunda İngiltere açık şekilde Rusya'ya karşı çıkmazsa, Babıali Avrupa topraklarını yitirecekti.¹⁹⁴¹ Rusya, Bulgaristan'ı işgal ederse İstanbul'u savunmak imkânsızlaşacaktı.¹⁹⁴² Almanya ve Avusturya; Balkanları işgal altında tutacak

¹⁹³⁵ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.46

¹⁹³⁶ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.183

¹⁹³⁷ Cecil, a.g.e.184

¹⁹³⁸ Cecil, a.g.e., s.184

¹⁹³⁹ **NA, FO**, 424/64, The Earl of Derby to Sir A. Buchanan (Nr. 42. Most Confidential.) Foreign Office, January 19, 1878

¹⁹⁴⁰ **NA, FO**, 424/64, Lord Odo Russell to the Earl of Derby (Nr.39.) Berlin, January 19, 1878

¹⁹⁴¹ **NA, FO**, 424/64, Sir A. Buchanan to the Earl of Derby (Secret.) Vienna, January 20, 1878

¹⁹⁴² **NA, FO**, 424/64, Sir A. Buchanan to the Earl of Derby, Vienna, January 20, 1878

Rusya'nın varlığından endişeliydiler. Bu durumda Avrupa güçler dengesinde istikrarsız bir döneme girilecekti. İngiltere ve Fransa'yı kapsayacak şekilde Avrupalı güçler arasında bir anlaşma sağlanamaması halinde, Kont Andrassy, Prens Bismarck ve Gorchakov bir konferans üzerinde uzlaşmışlardı.¹⁹⁴³ Diplomatik sahadaki uzlaşmanın yaşandığı aynı gün Rus Çarının yaptığı bir açıklamaya göre, “*Osmanlı kuvvetleri Gelibolu’da yoğunlaşmadığı sürece, Rus kuvvetleri Gelibolu’yu işgal etmeye kalkışmayacaktı*”¹⁹⁴⁴ Rusya muhtemel gelişmelerin sorumlusu olarak Disraeli kabinesine işaret ediyordu; İngiltere'nin sergileyeceği davranışlara göre İstanbul ve Boğazların kaderi belirlenecekti. Boğazlar sorununda İngiltere sorumluluğu Rusya'ya atılmıştı. Gelibolu'nun işgal edilmeyeceğine dair Rusya'nın verdiği güvenceye cevaben, İngilizler de Gelibolu'yu işgal etmeyi planlamayacaktı.¹⁹⁴⁵ Üçlü ittifaklaşma süreci diğer yandan Osmanlı-Rus sözleşmesini de kendi denetimi altına çekiyordu. Bu hususta Derby şu mesajı okuyordu: “*Kont Andrassy, Üç İmparatorlar Paktı'nun bir üyesidir. İmza atan ülkelerin onayı olmadan yapılacak herhangi bir sözleşmeyi geçersiz sayacağız. Bu yaklaşım Rus ve Osmanlı hükümetlerine bildirildi. Bu şartlar altında İngiltere ile ittifak oluşturmak risklidir.*”¹⁹⁴⁶

20 Ocak 1878’de Ruslar Edirne’ye girince Avrupa çapında diplomatik bir hareketlilik gözlemlendi. Gelibolu tarafına doğru Rusların yönelebileceğinden şüpheleniliyordu; Rusya, bir keşif birliğinin o tarafa gönderildiğini ilan etmişti.¹⁹⁴⁷ Edirne'nin işgal edildiği haberlerine bağlı olarak Üçlü ittifak içinde önemli sarsıntılar yaşıyordu; Rusya'nın Boğazlara ve İstanbul’a dönük planlarından vazgeçmemesinden dolayı istikrarsızlık ortaya çıkmıştı. Rus Çarı Boğazlara savaş gemilerini göndermeyeceğini İngiltere’ye ilettiği halde, Avusturya ve Almanya cephesinde endişeler yaşanmaya devam ediyordu.¹⁹⁴⁸ Rus kuvvetlerinin Edirne’yi işgal etmesi ve İstanbul’a doğru yönelmesi Disraeli kabinesinin planlarına uygun bir gelişmeydi; “*Rusya toprak işgal ettikçe tecrit olacak ve dostlarını yitirecek*” stratejisi doğrulanıyordu. İngilizler Üçlü ittifakta ortaya çıkan çatlakları sömürecek şekilde siyaset üretmeye odaklanmıştı. Disraeli kabinesi şu mesajına Avusturya Hükümeti’nin nasıl cevap vereceğini merak ediyordu: “*Bulgaristan’ın, ya da Boğazların yabancı devletlerce devamlı işgal altında tutulması, ya da Boğazlarla ilgili geçmiş sözleşmelerinin değiştirilmesi Avusturya ve İngiltere’nin rızası olmadan kabul edilemez.*”¹⁹⁴⁹

¹⁹⁴³ NA, FO, 424/64, Lord Odo Russell to the Earl of Derby (Nr. 42. Secret.) Berlin, January 20, 1878

¹⁹⁴⁴ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Sir A. Buchanan (Secret.) Foreign Office, January 21, 1878

¹⁹⁴⁵ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Lord A. Loftus (Nr. 46.) Foreign Office, January 21, 1878

¹⁹⁴⁶ NA, FO 424/64, The Earl of Derby to Sir A. Buchanan (Secret.) Foreign Office, January 21, 1878

¹⁹⁴⁷ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.47

¹⁹⁴⁸ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Lord A. Loftus, Foreign Office, January 21, 1878

¹⁹⁴⁹ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Sir A. Buchanan (Nr. 44. Secret.) Foreign Office, January 21, 1878

Andrassy Londra'ya gönderdiği mesajda Rus kuvvetlerinin İstanbul ya da Çanakkale üzerine yürüyeceğine inanmadığını bildırıyordu. Barış şartlarıyla alakalı Rusya'nın gönderdiği bir öneriyi de reddetmişti. Avusturya; İngiltere'nin kendi vatandaşlarını koruma bahanesiyle, savaş ilan etmeden Boğazlara donanma çıkartmasını meşru sayacaktı.¹⁹⁵⁰ Londra'ya ulaşan, "*Rusya ikili oynuyor. Rusya'nın Çanakkale'nin ele geçirmesine karşı İngiltere önlem almış mıdır?*"¹⁹⁵¹ mesajının hemen ardından bir başka mesaj daha gelmişti: "*Rus kuvvetleri İstanbul yönüne doğru yürümeye başladı.*"¹⁹⁵²

21 Ocak 1878 tarihli kabine toplantısında, Disraeli'nin sunduğu önergede Viyana'ya askeri müttefiklik ve finansal yardım teklifi vardı. Salisbury bu teklifi desteklerken, Derby de karşı çıkıyordu.¹⁹⁵³ Viyana; Londra'ya karşı mesafeli duruyordu; kendilerinin Rusya'ya karşı kullanılmak istendiğini varsayıyorlardı.¹⁹⁵⁴ Kont Andrassy İngiltere'nin sunduğu teklifi kabule yanaşmıyordu. Çünkü önerge sadece Avusturya ve İngiltere'yi diğer garantör devletlerden ayırmakla kalmıyordu, Bulgaristan'ın Rusya tarafından işgal edilmesine İngiltere ve Avusturya rızasıyla müsaade de edilecekti.¹⁹⁵⁵ Andrassy, müttefiklik teklifini reddetmişti; İngiliz Parlamentosu'nda savaş borcunun çıkartılmamasını ve Boğazlara donanmanın halen gönderilmemesini İngiltere'nin samimiyetsizliğine yoruyordu.¹⁹⁵⁶ Viyana'ya göre, Avusturya, çıkarlarına bağlı sorumluluklarını açık şekilde ilan ettiği halde İngiltere hiçbir sorumluluk almayacak şekilde hareket ediyordu. Disraeli Kabinesi'nin ortak çıkarlar temelinde eyleme geçmeyeceği varsayılıyordu. Viyana'nın kendi sorumluluk alanlarını ve menfaatlerini açıkça ifade etmesi, İngilizler tarafından Rusya'nın saygısını kazanma teşebbüsü olarak yorumlanmıştı.¹⁹⁵⁷ Avusturya kararsızlık içindeydi; İngiltere'nin daha fazla baskı yapması halinde Avusturya'nın birlikte harekete geçmeye ikna edileceği varsayılıyordu.¹⁹⁵⁸

Rus ordusunun Edirne'ye girdiği gün, Layard Londra'ya çektiği telgrafta Rusya'nın Gelibolu'yu işgal etme ihtimalinden ve Babiali'nin bir an önce İngiliz donanmasına Boğazlara çıkartma yapmasına izin vermesinden söz ediyordu.¹⁹⁵⁹ Kont Andrassy'ye göre, İngiliz donanması İstanbul'da olduğu zaman, Avusturya ve İngiliz askeri kuvvetleri Rusya'yı kendi şartlarını kabul etmeye zorlayabilirdi. Eğer Rusya'nın Gelibolu'yu işgal etmesine izin verilirse, Avusturya, savaş halindeki

¹⁹⁵⁰ NA, FO, 424/64, Sir A. Buchanan to the Earl of Derby (Very Confidential.) Vienna, January 22, 1878

¹⁹⁵¹ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 92. Most Urgent.) Constantinople, January 21, 1878

¹⁹⁵² NA, FO, 424/64, Sir A. Buchanan to the Earl of Derby (Nr. 37.) Vienna, January 21, 1878

¹⁹⁵³ HP, B/XIX/C/432, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 21 Jan. 1878; 21 Jan. 1878, DD, s.488-849

¹⁹⁵⁴ 23 Jan, 1878, DD, s.489-90

¹⁹⁵⁵ NA, FO, 424/64, Sir A. Buchanan to the Earl of Derby (Secret.) Vienna, January 22, 1878

¹⁹⁵⁶ 23 Jan. 1878, DD, s.489-90

¹⁹⁵⁷ NA, FO 424/64, Sir A. Buchanan to the Earl of Derby (Secret.) Vienna, January 22, 1878

¹⁹⁵⁸ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910s.49

¹⁹⁵⁹ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 79. Secret.) Constantinople, January 19, 1878

Romanya'ya gireceğini ve Rus ordusunu arkadan tehdit edeceğini açıkladı.¹⁹⁶⁰ İngiltere'nin, Çanakkale bölgesinin Ruslar tarafından işgal edilme tehlikesine karşı önlem alması ancak Osmanlı kuvvetlerini o bölgeden uzak tutmasına bağlıydı. Viyana kabinesi, Süleyman Paşa kuvvetlerin Gelibolu'ya gönderilmesine bağlı olarak Rusya'ya Gelibolu'yu ele geçirme gerekçesi sunulacağını görüyordu.¹⁹⁶¹ Rusya barış şartlarında Avusturya'yı tatmin edemezse, Kont Andrassy Avrupalı güçlerin katılacağı bir konferansı gündeme getirecekti. Viyana yönetimi savaş yapmadan Osmanlı'dan yeni çıkarlar elde edebilecekti.¹⁹⁶² Ya Babıali barış şartlarına itiraz edecekti ve böylece bu tavrını haklı çıkartmak amacıyla yardım için yüzünü Avrupalı güçlere dönecekti, o zaman da 1856 Paris Sözleşmesine taraf ülkelerin harekete geçmeleri gerekecekti, ya da kendisine dayatılan şartları kabul etmek zorunda kalacaktı. Bu iki seçenek dışında geriye sadece 1856 Paris sözleşmesinden mahrum bir şekilde diğer devletlere başvurması kalmıştı.¹⁹⁶³ Babıali ikinci seçeneğe göre davranacaktı; Osmanlılar Rusya'nın barış şartlarını kabul edecek ve aralarındaki düşmanlıklara son verilecekti.¹⁹⁶⁴

Disraeli, Avusturya'yla müttefiklikte ısrarcıydı. 23 Ocak 1878'de Layard'ın İstanbul'dan gönderdiği mesajda Rusların Gelibolu'ya ulaştığı haberi yazılıyordu. Aynı gün Başbakan, Kraliçe'ye donanmayı Boğazlara göndermek istediğini ve Derby ile Carnarvon'un istifa zamanlarının geldiğini bildirdi.¹⁹⁶⁵ Kabine toplantısında donanmanın Boğazlara girmesi teklifini dokuz bakan kabul etmiş, Derby ve Carnarvon ise reddettikleri için istifalarını sunmuşlardı. Her iki bakan da Rusya ile karşı karşıya gelme tehlikesinden korkuyordu. Bir sonraki gün resmi istifalarının tesliminden sonra, Salisbury'nin Dışişleri Bakanlığına atanmasında Başbakan, Kraliçe'nin onayını aramıştı. Parlamento'da ise savaş borçlarının oylanacağı haberi kaygılı bir atmosfer yaratmıştı.¹⁹⁶⁶ İngilizler Boğazlarda çıkarma yapılacak uygun bir yeri araştırmak istiyorlardı. Salisbury de Başbakanla ortak davranıyordu. Rus ordusu hızla İstanbul üzerine yürüyordu. Rusların Fırat ve Dicle vadisini, Süveyş Kanalını, yani Hindistan yollarını kesintiye uğratma ihtimalinden İngilizler aşırı kaygıya kapılmışlardı. Disraeli, Salisbury, Savaş Bakanı ve iki diğer Bakan da Hindistan'dan bir kuvvet getirilmesini, Alexander'ı ve Kıbrıs adasını işgal etmesini, Fırat- Dicle vadisini kontrol altına almasını ve Rusya'nın ilerleme yollarının kesilmesini önermişlerdi. Kabine bu öneriden hoşlanmasına rağmen uygulanabilirliğinden şüphe duyuyordu. Osmanlı'nın rızasıyla bazı yerlerin

¹⁹⁶⁰ NA, FO, 424/64, Sir A. Buchanan to the Earl of Derby (Telegraphic.) Vienna, January 23, 1878

¹⁹⁶¹ NA, FO, 424/64, Lord A. Loftus to the Earl of Derby, St. Petersburg, January 24, 1878

¹⁹⁶² NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Lord A. Loftus (Telegraphic.) Foreign Office, January 24, 1878

¹⁹⁶³ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Sir A. Buchanan (Nr. 52. Most Confidential.) Foreign Office, January 24, 1878

¹⁹⁶⁴ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Lord A. Loftus (Nr. 62.) Foreign Office 24, 1878

¹⁹⁶⁵ HP, B/XIX/C/435, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 23 Jan. 1878

¹⁹⁶⁶ HP, B/XIX/C/435, 23 Jan. 1878; HP, B/XIX/C/435-6, 24 Jan. 1878

İngilizler tarafında işgal edilmesi gündeme getirildi.¹⁹⁶⁷ 24 Ocak 1878 toplantısında Avusturya'dan cevap gelmemesi endişeyle karşılanmıştı; Rusya ise İngiltere'yi oyalayıp onunla görüşmekten kaçınırken, ordusu İstanbul üzerine ilerliyordu.¹⁹⁶⁸ Shuvalov'a göre, barış sürecinden Avrupalı devletleri dışlamak isteyen Rus hükümeti, Osmanlı'ya dayattığı barış şartlarında kendine yakın olan Avusturya'yı tatmin etmek amacıyla bazı değişiklikler yapacaktı.¹⁹⁶⁹

4.6. Babıali'de Derin Hayal Kırıklıkları ve Üzüntü

Server Paşa Rus Çarı'yla görüşmüştü. Barış şartlarının ağır olduğundan yakınıyordu.¹⁹⁷⁰ Savaş tazminatı olarak Kars, Beyazid, Ardahan ve Batum'un Rusya'ya verilmesi; Romanya'nın bağımsızlığının ilan edilmesi; yeni toprak katılımıyla Sırbistan'ın bağımsızlığı; savaş öncesi Sırbistan'ın konumuna benzer şekilde Bulgaristan'ın kurulması; Karadağ'a ilave toprak verilmesi; İstanbul ve Çanakkale Boğazlar meselesinin Osmanlı ve Rusya arasında çözülmesi gibi ağır şartlar öne sürülmüştü.¹⁹⁷¹ Bulgaristan meselesinde Babıali barış şartlarında değişiklik yapılınsı diye Rus İmparatoru'na başvurdu. İstanbul Konferansı'nda önerilen otonomiye kabul ediyordu; ama Rusya Bulgaristan'ın başına bir Rus Prensi'ni getirmek niyetindeydi. Barış görüşmeleri gizli tutulduğu halde ayrıntılar İngiliz Büyükelçisi'ne kolayca ulaşabiliyordu. 24 Ocak'ta Derby'nin eline Osmanlı-Rus barışıyla ilgili şartlar geçmişti.¹⁹⁷² İngiltere, donanmasına Çanakkale içlerine gitmesi talimatını verdi. Sultan II. Abdülhamid alınan bu karar hakkında bilgilendiği halde, onun nihai kararı beklenmeyecekti. Babıali tarafından İngiliz donanmasına izin verilsin ya da verilmesin, İngiliz Amirali çatışmayı göze alarak donanmayı mutlaka Çanakkale'ye çıkaracaktı. Uluslararası Boğazlar Sözleşmesi'ni çiğneyecek şekilde davranılmasına karar verildiği halde, Disraeli Kabinesi tarafsızlıklarını katiyen bozmadıklarında, Osmanlı-Rus savaşında taraf tutmayacaklarında ısrar ediyordu.¹⁹⁷³ Babıali bu gelişmeden aşırı kaygılıydı; İngiliz donanmasının Boğazlar'daki varlığını Rus yönetimi bir tehdit olarak algılayacak ve bu durumu kullanarak İstanbul'u işgale kalkışacaktı. Osmanlı'nın hem ilerleyen Rus kuvvetleriyle hem de İngiliz donanmasıyla iyice sıkıştırıldığı günlerde Disraeli Kabinesi Rus ordusuyla bir çatışmanın yaşanmaması için faaliyetlerini yoğunlaştırmıştı. Derby; donanmalarının İngiliz çıkarlarının güvenliği için Boğazlara çıkartıldığını Rusya'ya hemen ilettili. Doğacak hadiselerden kendi Kabinesi'ni sorumlu tutmuyordu.¹⁹⁷⁴ İngilizlerin Boğazları abluka

¹⁹⁶⁷ HP, a.g.e., s.73-74

¹⁹⁶⁸ HP, a.g.e., s.49

¹⁹⁶⁹ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Lord A. Loftus (Nr. 60. Most Confidential.) Foreign Office, January 23, 1878

¹⁹⁷⁰ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 98. Confidential.) Constantinople, January 23, 1878

¹⁹⁷¹ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 102.) Constantinople, January 24, 1878

¹⁹⁷² NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 103.) Constantinople, January 24, 1878

¹⁹⁷³ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Mr. Layard (Nr. 553. A Confidential.) Foreign Office, January 24, 1878

¹⁹⁷⁴ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 109.) Constantinople, January 25, 1878

altına alması, Rusya ile pazarlık masasında Osmanlı'nın elini iyice zayıflatmıştı. Babıali, Rusya'nın barış şartlarını kabul etmeye zorlandı. Layard, ateşkesin ne tür şartlar içerdiğini ve Sultan II. Abdülhamid'in Rusya'nın barış şartlarını kabul ettiğini Londra'ya bildirince, donanmanın İstanbul tarafına gönderilmesinden vazgeçildi. İngiliz Hükümeti Amiral'e telgraf çekerek Besika Koyu'na demirlemesini, Boğazlara girmemesini emretti.¹⁹⁷⁵ İngiliz donanması Besika Koyu'na demirlemişti.¹⁹⁷⁶ Carnarvon ve Derby'nin istifa gerekçeleri ortadan kalkmıştı. Derby istifasını geri aldı.¹⁹⁷⁷ Carnarvon'un Başbakan'la ilişkileri kötüleşmişti, Derby'nin ise sanayi ve finansal kesimlerle olan önemli yakın ilişkilerinden dolayı, Kabine toplantılarına katılmasına izin verilecekti.¹⁹⁷⁸

Aynı günün akşamı Layard, Babıali'nin önde gelen bir bakanıyla görüşmüştü. Osmanlı bakanı İngiltere'nin gerçek niyetlerini ve planlarını öğrendiklerini, Rusya'nın İstanbul'u işgal etmesi yönünde İngiltere'ce teşvik edildiğini ve desteklendiğini açıklayacaktı. Disraeli Kabinesi Rusya'ya, "İstanbul'u işgal etmenize karşı çıkmayacağız" diye gönderdiği haberi öğrenen Osmanlı yönetimi büyük bir öfkeye kapılmıştı. Musurus Paşa da aynı konuyu Derby'ye söylemişti. Layard'a göre, öyle bir haber Babıali'ye ulaştığından beri İngiltere'ye karşı korkunç bir düşmanlık ve nefret beslenmeye başlanmıştı. İngiltere'den umudunu kesen ve hayal kırıklığına kapılan Sultan II. Abdülhamid gizli şekilde Rus Çarı'yla görüşmeye karar vermişti; Boğazları Rus donanmasına açacağı söylentisi Disraeli Kabinesi'ne kadar ulaştı. Bu haber Layard'a çok gizli iletilmişti.¹⁹⁷⁹ Osmanlı yönetimi şartları kabul ettiği için, Rus ordusunun daha fazla ilerlemeyeceği varsayılmış, İstanbul ve Gelibolu'nun işgal edilme ihtimalinin azaldığı öngörülmüş ve böylece bir İngiltere-Rusya çatışma ihtimalinin ortadan kalktığı varsayılmıştı. İngilizler ikircikli hareket etmeye devam ediyordu; Rusları Gelibolu ve İstanbul'u işgal etmeye kışkırtıyordu.¹⁹⁸⁰ Balkan Hıristiyanlarının Ayasofya'yı ele geçirme hayalleri de Rus yönetimini baskı altına alıyordu. Rus askeri yetkililer Balkanlar ve İstanbul'da yaşayan Ortodoksların varlığına dayanarak barış antlaşmasını İstanbul içinde yapmayı planlamışlardı. Bu gelişmeler Rusya'nın savaş öncesi İngiltere'ye ve diğer Avrupalı güçlere gizlice sunduğu ve imzaladığı protokollere tamamen aykırıydı.¹⁹⁸¹ Çar'ın barış antlaşmasını İstanbul'da imzalamak istemesi Sultan II. Abdülhamid için olağanüstü bir aşağılanmaydı; bunun Müslüman dünyasındaki etkisi büyük olacaktı. Olayların bu hale gelmesinden İngiltere sorumlu tutuluyordu;

¹⁹⁷⁵ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Mr. Layard. (Approved by the Ear of Beaconsfield, Cancellor of the Exchequer, and the First Lord of the Admiralty.) Foreign Office, January 24, 1878; NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (No. 111.) Constantinople, January 25, 1878

¹⁹⁷⁶ HP, B/XIX/C/438-9, Derby-Layard, London, 24 Jan. 1878

¹⁹⁷⁷ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910,s.43

¹⁹⁷⁸ 26 Jan. 1878, DD, s.492-3; HP, B/XIX/C/442-4, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 26 Jan 1878

¹⁹⁷⁹ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 112.) Constantinople, January 25, 1878

¹⁹⁸⁰ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library s.193

¹⁹⁸¹ Cecil, a.g.e., s.195-96

Babiali'de İngiltere'ye karşı beslenen öfke ve nefret çok büyüktü. Devletin bütün katmanlarında İngiltere'nin tuzağına düşüklerine dair ortak bir inanç paylaşıyordu.¹⁹⁸²

Rusya'nın Gelibolu'ya asker çıkarmayacağı hususunda Rus yönetimi güvence vermiyordu. Sadece, “*Osmanlı askerleri bölgede yoğunlaşmadığı sürece, Rusya Gelibolu'yu işgal etmeyecektir*” deniliyordu.¹⁹⁸³ Osmanlı Hükümeti Batılı devletlere karşı mesafeli davranmaya başlıyordu; Rusya'nın Boğazlarda önemli ayrıcalıklar elde edeceğinden telaşa kapılan Batılı devletler yeni bir uluslararası konferans hakkında tekrar konuşmaya başlamışlardı. Sultan II. Abdülhamid'in Rus Çarı'yla görüşme kararı almasının yol açtığı endişeden dolayı İtalyan Hükümeti de İngiltere'ye aldıkları şu kararı bildirdi: “*Çanakkale ve İstanbul Boğazlarıyla ilgili anlaşmazlıkların çözüme bağlanmasında İtalya hükümeti uluslararası bir konferansın düzenlenmesini talep etmiştir.*”¹⁹⁸⁴ Avusturya İmparatoru da Rusya'nın daha önceden verdiği sözleri unutmuş gibi davrandığını söylüyordu. Kişisel sadakatinden emin olduğu Rus Çarı'nın neden sözünde durmadığına şaşırıyordu. İngiltere ile işbirliğine girerek kendi menfaatlerini daha iyi koruyacağını gündeme getirdi.¹⁹⁸⁵ Avusturya'nın Rusya karşısında kendi menfaatlerine dönük bir iyileşmenin olması ancak diğer devletlerin de dâhil olacağı bir uluslararası konferansla mümkündü. Rus yönetimi ise yeni bir konferansın düzenlenmesine karşıydı. Savaşta kazandığı birtakım menfaatleri uluslararası bir konferansla İngiltere'ye ve diğer devletlere kaptırmaktan korkuyordu. Rusya Dışişleri Bakanı Avrupa ile ilgili meselelerde barış sorununu çözmek niyetinde olmadığını Derby'ye bildirmişti.¹⁹⁸⁶

Osmanlı kabinesi kendine dayatılan barış şartlarını kabul etmezse, Rus ordusu İstanbul üzerine yürüyecekti. Avrupalı devletler Osmanlı'nın parçalanmasını hızlandıracak şartlardan yanaydı. Gelecekte de Avrupalı devletler arasında savaşın çıkma ihtimali vardı; genel bir barışın ancak Osmanlı'nın paylaşılmasıyla sona ereceğine inanılıyordu.¹⁹⁸⁷ Osmanlı barış temsilcilerinin aldıkları kararın geçerli olması ancak Sultan II. Abdülhamid'in doğrulaması, desteklemesi ve mecliste de onaylanmasıyla mümkündü. Layard'a göre bu yüzden Rus barış şartları reddedilecekti. İngiliz temsilci bu olgunun Ruslardan tamamen gizli tutulmasını talep etmişti. Derby'ye gönderdiği mesajda, “*Osmanlı için felaket olacak Rusya'nın barış şartlarının, İngiltere'nin çıkarlarına göre yeniden şekillendirilmesi fırsatı doğacaktır*” diye yazıyordu. Osmanlı'nın içinde bulunduğu felaketin bir başka ülkenin menfaati olarak değer gördüğü şartlar altında Kont Shuvalov, Derby'ye Bulgaristan

¹⁹⁸² NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 105.) Constantinople, January 24, 1878

¹⁹⁸³ NA, FO, 424/64, Lord A. Loftus to the Earl of Derby, St. Petersburg, January 25, 1878

¹⁹⁸⁴ NA, FO, 424/64, Sir A. Paget to the Earl of Derby, Rome, January 25, 1878

¹⁹⁸⁵ NA, FO, 424/64, Sir A. Buchanan to the Earl of Derby (Secret and Very Confidential.) Vienna, January 25, 1878

¹⁹⁸⁶ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Her Majesty's Embassies. Foreign Office, January 25, 1878

¹⁹⁸⁷ NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 118. Most Secret.) Constantinople, January 26, 1878

ve Osmanlı Hristiyanlarının yaşadığı diğer bölgelerde reformların yapılmasıyla ilgili maddelerin Rusya'nın barış şartları arasında olduğunu; fakat bu reformları Osmanlı'nın reddettiğini gizlice bildirmişti.¹⁹⁸⁸ Bu bilgilere ilave olarak Layard'ın Londra'ya bildirdiğine göre, Babıali halen İngiltere'nin müdahale edeceği umuduyla davranıyordu. Rusya ise zaman kazanarak Rumeli'yi tamamen işgal edecekti.¹⁹⁸⁹ 26 Ocak 1878'de İngiltere Başbakanlık konutunda 10 kişilik bir kurul toplandı. Shuvalov'un sunduğu teminatlar ve Osmanlı'nın içine düştüğü kötü durum tartışıldı. Rusya'nın Balkanlarda hâkimiyet sağlaması halinde bir darbe görecektir Avusturya'dan henüz tepki gelmemesinin nedenleri değerlendirildi.

Avusturya-İngiliz Ortak Siyaseti ve Boğazlar: Rus kuvvetlerinin Boğazları ve İstanbul'u abluka altına alacağından emin olan Avusturya'nın aşırı kaygılanmasının nedeni, Çarın Osmanlı Kabinesi'yle yürüttüğü barış müzakerelerini uluslararası güçlerin etkisinden uzak tutmaya dönük faaliyetleriydi. Rusya Avrupalı güçlerden bağımsız şekilde barış şartlarını Osmanlı'ya kabul ettirirse, Avusturya bu durumda İngiltere ile ortak hareket etmek isteyecekti. Avusturyalılar İngiltere'nin aktif yardımına güvenip güvenemeyeceklerini öğrenmek istiyorlardı.¹⁹⁹⁰ İngilizler Avusturya'ya ait korkuları ve kaygıları açık şekilde görüyorlardı. 27 Ocak'ta Kabine üyeleri Disraeli'nin konutunda yeniden toplandılar. Avusturya İmparator'u ve Andrassy, Rusya'nın Balkanlardaki faaliyetlerinden çok derin bir şekilde yaralanmıştı. Rusya'nın şartlarını değiştirmek amacıyla Avusturya yönetimi İngiltere'ye yardıma başvurdu. İngiliz donanması durdurulmuştu; fakat bu arada Boğazlara girmesi yönünde Sultan II. Abdülhamid bir ferman gönderdi.¹⁹⁹¹

Rusya ile yapılan gizli müzakereler sonucu Avusturya tekrar Rusya'nın işgaline olumlu yaklaşan bir tutum sergileyecekti. Derby'ye Viyana'dan gelen haberde, “*Avusturya Ege denizine uzanan bir Bulgaristan'ın varlığını kabul ediyor*” deniliyordu.¹⁹⁹² Ege denizine kadar uzanan bir Bulgaristan'ın varlığı Rusya'nın Akdeniz'e sarkması ve Avrupalı devletlerin çıkarlarını doğrudan tehdit etmeye başlaması demektir. 28 Ocak'ta toplanan Londra Kabinesi Avusturya'nın tekrarlanan kararsızlıklarıyla yüzleşmekten yakınacaktı. Avusturya'nın kararsızlıkları diplomaside huzursuzlukları depreştirmişti; İngiltere'nin Osmanlı'yla beraber davranma ihtimalinin belirmesine Derby ve Kabine arkadaşları şiddetle karşı çıktılar. Bazı Kabine üyeleri Derby'yi çekingen ve kararsız davranmakla itham ediyorlardı. Avusturya'nın Rusya karşısında rahatsızlığı neticesinde

¹⁹⁸⁸ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Lord A. Loftus (Nr. 118. Most Secret.) Constantinople, January 26, 1878

¹⁹⁸⁹ NA, FO, 424/64, Lord Odo Russell to the Earl of Derby, Berlin, January 27, 1878

¹⁹⁹⁰ NA, FO, 424/64, Sir H. Elliot to the Earl of Derby (Secret.) Vienna, January 27, 1878

¹⁹⁹¹ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.49

¹⁹⁹² NA, FO, 424/64, Sir H. Elliot to the Earl of Derby. Vienna, January 27, 1878, Inclosure 1 in Nr.608. The Secretary to the Admiralty to vice- Admiral Homby (Most Secret.) Admiralty, January 23, 1878

Osmanlı'ya yardımcı olma ihtimalinin gündeme gelmesi sadece Kabine'de bölünmeye yol açmakla kalmamış, ayrıca Parlamento'da muhalefet partisinin Hükümeti güven oylamasına maruz bırakmasını da gündeme getirmişti.¹⁹⁹³ Derby Kabine'de tecrit edildi; Başbakan böylece Salisbury ve Cairns ile daha yakın bir işbirliği kurdu. Diğer Kabine üyeleri Northcore, Hardy ve Tenderden ile de ilişkilerini iyileştirdi. Kraliçe'ye de karar mekanizmasında yer almasına izin vermişti. Kabine'deki tartışmalara katılacak şekilde Kraliçe Victoria doğrudan yürütmeye dâhil edildi. Disraeli Kabinesi'nin bir yandan Osmanlı'ya yardımcı olacağına dair vaatleri ve bir yandan da Rus yetkililere İstanbul'a kadar uzanacak kuşatmaya karşı çıkmayacaklarına ilişkin gönderdiği mesajlar sonuç veriyordu; Osmanlı-Rus görüşmeleri ilerleme sağlayamamış, ateşkes yapılamamıştı. Disraeli'ye ulaşan habere göre Babiali'ye büyük bir kaygı hâkimdi; Rusların zaman kazanarak İstanbul üstüne yürümesinden korkuluyordu.¹⁹⁹⁴ Hemen sonrasında başka bir telgraf daha çekilmişti Londra'ya:

Sultan, Rus ordusunun gittikçe İstanbul'a yaklaştığını bildirdi. Barış planı kabul edildiği halde Rus ordusunun İstanbul üzerine yürümesine bir anlam veremediğini, söylüyor. Rusya'nın İstanbul'a saldırısını engellemek maksadıyla İngiltere'den yardımı istiyor. Sultan; tahtının ve hatta hayatının tehlikeye gireceğini varsayıyor.¹⁹⁹⁵

İmparatorluğun dağılacağına dair korkular İstanbul yönetimini etkisi altına alırken, Rusya da Avrupalı devletlerin güvenini kazanmaya dönük diplomatik teşebbüslerine hız vermişti. Derby'nin St Petersburg İngiliz Büyükelçisi'nden aldığı mesajda, "1856 ve 1871 Antlaşmalarını etkileyen Rusya-Osmanlı barış şartlarını *Prens Gorchakov Avrupalı devletlerin onayına sundu*"¹⁹⁹⁶ diye yazıyordu. Bu habere Derby'nin gönderdiği mesaj, "*Prens Gorchakov Boğazlardan savaş gemilerinin geçmesi hususunu tamamen bir Avrupa meselesi olarak gördüğünü ve bunu Rusya'nın kendi başına bir çözüme bağlamak niyetinde olmadığını İngiltere'ye bildirdi*" şeklindeydi.¹⁹⁹⁷ Derby bu kez İstanbul'a başka bir mesaj gönderecekti: İngiltere; Osmanlı adına en iyi barış şartlarının elde edilmesi için harekete geçmeyi faydasız buluyordu. Önceden yardım için vaatte bulduklarını, ama o zamandan beri şartların tamamen değiştiğini, bildirmişti.¹⁹⁹⁸ Babiali'nin hayal kırıklıklarına, öfkeye, pişmanlıklara ve çaresizliğe teslim olacağı acı dolu bir süreç tekrar tetiklenmişti. Sadrazam barış görüşmelerini yürüten temsilcilerine Rus Çarı'nın barış şartlarını kabul ettiğini onaylayacak resmi yetkiyi vermişti artık.¹⁹⁹⁹

¹⁹⁹³ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.50

¹⁹⁹⁴ **NA, FO**, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 127.) Constantinople, January 28, 1878

¹⁹⁹⁵ **NA, FO**, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 129. Most Secret.) Constantinople, January 28, 1878

¹⁹⁹⁶ **NA, FO**, 424/64, Lor A. Loftus to the Earl of Derby (Telegraphic.) St. Petesburgh, January 28, 1878

¹⁹⁹⁷ **NA, FO**, 424/64, The Earl of Derby to Lord A. Loftus (Nr. 73.) Foreign Office, January 28, 1878

¹⁹⁹⁸ **NA, FO**, 424/64, The Earl of Derby to Mr. Layard (Secret.) Foreign Office, January 28, 1878

¹⁹⁹⁹ **NA, FO**, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby (Nr. 132.) Constantinople, January 29, 1878

1878 Ocak sonuna doğru Rus ordusu İstanbul'a yaklaşmıştı. Disraeli, Osmanlı ordusunun Ruslara karşı savaşacak kabiliyetinin ve gücünün olduğuna artık inanmıyordu.²⁰⁰⁰ Rus kuvvetleri ilerlemeye devam ediyordu.²⁰⁰¹ 31 Ocak 1878'de Başbakan, Kraliçe'ye, İstanbul'a çoktan girmelerinin mümkün olduğunu yazdı. Kara ordusundan yoksun bir şekilde Ruslarla pazarlıkta iyi bir konumda olmanın zorluklarından ve bundan dolayı Viyana ile müzakerelerin sonuçlanmasının öneminden söz etti. Aynı gün Osmanlı-Rus idarecileri Edirne'de ateşkes imzalamışlardı. Babıali; Muhtariyet verilmiş bir Bulgaristan'ın sınırlarının İstanbul Konferansı'nda söz edilen saha içinde belirlenmesine; Karadağ'ın bağımsızlığını ve bazı topraklar kazanmasını; Romanya ve Sırbistan'ın tamamen bağımsız olmalarını; Bosna ve Hersek'e muhtariyet tanınmasını kabul etmişti. Yunanistan'ın Teselya, Girit ve Epir taleplerinden bahsedilmemişti. İstanbul'un gelecekteki statüsü dile getirilmemiş, Boğazlardan geçiş hakkı ise bir sonraki görüşmelere ertelenmişti. Rus elçisi Shuvalov, gelişmeler hakkında Derby'yi bilgilendiriyordu.²⁰⁰²

Derby; 1856 Paris Sözleşmesinin önemsizleştirildiğini yansıtan 1871 Londra Antlaşması esas alınarak yazılmış bir bildiriye bütün Avrupa başkentlerine göndermişti. Osmanlı'dan İngiliz donanmasının Çanakkale'ye demirlemesinin onaylamasını talep etti.²⁰⁰³ 1856 Paris Sözleşmesi'ne Osmanlı'nın bakışı ve algılamasıyla Batılı devletlerin bakışı ve algılaması tamamen birbirine zıttı. Babıali 30 Mart 1856 Antlaşması'na dayanarak davranırken, Batılı güçler 16 Nisan 1856 Sözleşmesi'ne dayanarak hareket ediyorlardı. Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını koruyan 1856 Paris Sözleşme maddelerine uygun bir davranış sergilenmediği halde, aynı sözleşme hükümlerine göre Rus-Osmanlı ikili müzakerelerine diğer ülkelerin dahil edilmesi gerektiği savunuluyordu. Rusya'yı tecrit edecek ve Batılı devletlere bağımlı yeni devletleri üretecek şekilde 16 Nisan 1856 Paris Sözleşmesi kullanılıyordu. Derby'nin bütün Avrupalı devletlerin başkentlerine gönderdiği yeni mesaj bu durumu ortaya koyuyordu: "*Osmanlı-Rus barış görüşmesi 16 Nisan 1856 Antlaşması'na taraf devletlerin onayını alması halinde ancak geçerli olabilecektir.*"²⁰⁰⁴ 16 Nisan 1856 Sözleşmesi'ne taraf devletler İngiltere, Fransa ve Avusturya'ydı. Fransa'yla ortak davranan İngiltere sözleşmenin ruhuna uygun olarak Avusturya'ya görevlerini hatırlatıyordu.

²⁰⁰⁰ DP, Beaconsfield-Lady Bradford, London, 10 Jan. 1877; DP, Beaconsfield-Chesterfield, 10 Jan. 1877; DP, Beaconsfield-Queen Victoria, 10 Jan. 1878; BL, Layard Papers, Add. MSS 3917, vol. CCVII, Beaconsfield-Layard, 21 Feb. 1878

²⁰⁰¹ HP, B/XIX/C/452-3, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 31 Jan. 1878

²⁰⁰² NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Mr. Layard (Nr.110.) Foreign Office, January 29, 1878

²⁰⁰³ NA, FO, Nr.110, a.g.e.

²⁰⁰⁴ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Her Majesty's Ambassadors at Paris, Vienna, Berlin, and Rome Foreign Office, January 29, 1878

İstanbul'un Kuşatılması ve Uluslararası Bir Konferans Teklifi: İstanbul Rus ablukasına altına alınarak Osmanlı'nın Bulgaristan'ı da gözden çıkartacağı bir noktaya getirilmişti. Fakat Boğazlar ve İstanbul meselesinde Rusya ile yeni bir sözleşme peşinde olan İngiltere'nin yanına bu kez Balkanlar'da yayılmanın peşinde olan Avusturya da eklenecekti. Disraeli kabinesine önce gönderilen bir mesajda, Kont Andrassy Babiali'yle yapılan barış şartlarının geçersiz olduğunu ilan edebilirdi; ama Rusya ve Osmanlı arasında o anlaşmanın bağlayıcı olduğunu kabul etmişti. Savaşan taraflar arasında yapılan sözleşmenin bağlayıcılığı kabul edilmezse, Rusya'ya ateşkes yapmama gerekçesi sunulacağını öne sürüyordu.²⁰⁰⁵ Üçlü İttifaka bağlı Viyana kabinesi Rusya ve Almanya'nın bir konferansın düzenlenmesine karşı olmasıyla hemfikirdi. Kendi amaçları için ikili müzakerelerden yanaydı.²⁰⁰⁶ Aynı dönemde Osmanlı-Rus ikili barış görüşmelerine karşı çıkan devletlerin sesi yükselmeye başlamıştı. Fransa'yla beraber İtalya da İngiltere'nin konferans teklifine sıcak bakıyordu; İstanbul'un Rusya'nın işgali altında kalmasına karşı çıkılıyordu.²⁰⁰⁷ Bir gün sonra ise Avusturya'nın kararsız siyaseti tekrar ortaya çıktı; Balkanlarda büyük bir Slav devletinin kurulması Avusturya'nın çıkarlarına aykırı bulunuyordu. İngiltere ve Fransa'yı rahatlatmak isteyen Rusya, Boğazlar meselesini Avrupalı güçlerin bir konferansta çözüme bağlayacağını önermişti. Bu müzakereye eğer Balkanlar ilave edilmezse, Avusturya konferans kararlarını kabul etmeyecekti. İngilizler Avusturya'nın çıkarlarını önemsemezse, Avusturya bu durumda Rusya ile anlaşmak zorunda kalacaktı.²⁰⁰⁸

Osmanlı barış şartlarını kabul ettiği halde, Rus ordusu İstanbul üzerine yürümeye devam ediyordu.²⁰⁰⁹ İngiltere'nin Rusya'yı İstanbul'u işgal etmesi yönünde kışkırtmasında esas amacı gerçekleşmeye başlamıştı; Rusya uluslararası sahada hızla tecrit olmaya başlıyordu. Fransa, İtalya ve İngiltere'den sonra Avusturya da İstanbul'un Ruslar tarafından İşgalini onaylamıyordu.²⁰¹⁰ Disraeli'nin, "*Rusya Osmanlı'yı ne kadar çok işgal ederse, diğer güçler karşısında o kadar çok tecrit olacak ve kaybetmeye başlayacak*" tezi tüm şiddetiyle yürürlükteydi. İngiltere'nin kendisini desteklediğini varsayan ve tecrit siyasetini çözememiş Rus Çarı da Kırım Savaşından gerekli dersleri çıkarttığını varsayarak hayata geçirdiği siyasetini uygulamaya devam ediyordu; Rus hükümeti antlaşmalarla alakalı bütün meselelerin bir konferansta çözüme bağlamasına karşı olmadığını Avusturya hükümetine bildirmişti. Bu hususta Avusturya İngilizlerle ortak davranacaktı; ama ilk adımı her zaman İngiltere'nin atması şartıyla.²⁰¹¹

²⁰⁰⁵ NA, FO, 424/64, Count Andrassy to Count Beust (Communicated to the Earl of Derby by Count Beust, January 29.), (Private and Confidential.) Vienna January 28, 1878

²⁰⁰⁶ NA, FO, 424/64, Lord Lyons to the Earl of Derby (Telegraphic.) Paris, January 30, 1878

²⁰⁰⁷ NA, FO, 424/64, Sir A. Paget to the Earl of Derby (Secret.) Rome, January 30, 1878

²⁰⁰⁸ NA, FO, 424/64, Sir H. Elliot to the Earl of Derby (Nr.1.) Vienna, January 29, 1878

²⁰⁰⁹ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Sir H. Elliot, Foreign Office, January 30, 1878

²⁰¹⁰ NA, FO, 424/64, Sir H. Elliot to the Earl of Derby (Nr.3.) Vienna, January 31, 1878

²⁰¹¹ NA, FO, 424/64, The Earl of Derby to Lord Lyons (Nr. 71. Secret.) Foreign Office, January 31, 1878

Salisbury'nin İngiliz donanmasıyla Rus donanmasını karşı karşıya getirecek şekilde davranması, Kabine içi ve dışında çok sayıda meslektaşını hayal kırıklığına uğratarak öfkelenmişti. Lord Bath'ın eleştiri yoğunluklu basın bildirisine Salisbury cevap verirken, Rusya'nın İstanbul ve Çanakkale için kendilerine taviz vermesinde Avusturya'nın ayakta kalma ve gelişmelerden kaynaklanan korkularını kullanacaklarını söylüyordu.²⁰¹²

Osmanlı-Rus müzakerelerinde tekrar bir sessizlik yaşanıyor; Padişahın öne sürdüğü şartlar hakkında Rusya'nın bir cevabı yoktu. Osmanlı temsilcilerine gönderilen telgraflar cevapsız bırakılıyordu. Rus hükümeti iletişimsizliğin nedeni olarak telgraf tellerinin kesilmesine bağlamıştı. Fakat elektrik telleri kesilmemişti; İstanbul'dan Londra'ya sürekli telgraf gönderiliyordu. Rus askerleri bu kez Burgaz'da ortaya çıkmıştı; İstanbul'u kuşatma altına alıyorlardı. 1 Şubat 1878'de Osmanlı delegeleri Babıali'ye çektikleri bir telgrafla ateşkes şartlarının imzalandığını bildirmişti; fakat şartların içeriğini açıklamamışlardı. Osmanlı Hükümeti kendi ordusunun silahları bırakması emrini verdi. Rus askerlerinin ilerleyişi devam ediyordu. Rus kuvvetlerinden ayrılan bir tabur Dedeoğaç üzerinden Marmara sahillerine sarkıyordu. 5 Şubat'ta Çekmece'nin Osmanlı askerlerince boşaltılmasını sağladılar. Başkent'in son savunma mevziisi de boşaltılmıştı. Aynı günün akşamı İstanbul ile bütün Avrupa başkentleri arasındaki iletişim ağı tamamen kesildi. İngiliz Büyükelçi M. Layard, Bombay üzerinden Londra'yla haberleşiyordu.²⁰¹³

Rusların İstanbul'u kuşattığı sırada Yunan Hükümeti, ordusunu ayaklanmanın olduğu Taselya'ya gönderdi; Epirus ve Girit'te de ayaklanmalar baş göstermişti. Fakat Ruslarla Osmanlı'nın anlaşmaya vardıklarını duyar duymaz, Yunan ordusu ilerlemesini durdurdu; Osmanlı ordusunun saldırısına maruz kalmaktan korkuyordu. Rusların galibiyetini öğrenen Sırp'lar ise 4 Şubat 1878'e kadar sekiz şehri ele geçirmişti. Yunanistan, uluslararası bir konferans anlamına gelecek şekilde büyük güçlerin aracılık yapma teklifinde bulunduğu zaman, İngiltere teklifi hemen kabul etti.²⁰¹⁴ Yunan önerisine dayanan Disraeli Edirne müzakerelerinin uluslararası bir konferansın teftişine maruz kalmasını talep ediyordu.²⁰¹⁵ Fakat Andrassy, İngiliz teklifini reddederek Büyük Güçleri Viyana'da ortak bir konferansa davet etmişti. Andrassy; Edirne Antlaşmasında Bulgaristan'ın Ruslarca işgali ve Bosna-Hersek'te kendilerinden bağımsız bir muhtariyetin ilan edilme meselesinde Rusların, üçlü müttefiklik ve Budapeşte sözleşmesini çiğnediğini ileri sürüyordu; Gorchakov'un

²⁰¹² Gwendolen Cecil (Ed.), "Lord Salishbury to Lord Bath, January 31, 1878", **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880., (London 1922), British Library, s.199-200

²⁰¹³ Cecil, a.g.e., s.195-96

²⁰¹⁴ DP, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 5 Feb. 1878; 2 Feb. 1878, **DD**, s.498

²⁰¹⁵ **DP**, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 2 Feb. 1878

İstanbul Hükümeti'yle yapılan antlaşmaların içeriği hakkında Viyana'ya bilgi vermekten kaçınmasından rahatsızdı. Viyana ile İngiltere yakınlaşmasını tehlikeli bulan Rus yönetimi, Yunanistan ve İngiltere'nin öne sürdüğü uluslararası bir konferansın Viyana yerine tarafsız bir bölge olan Berlin gibi bir şehirde düzenlenmesini kabul edebileceğini açıklamıştı. Osmanlı'nın karşı çıktığı uluslararası bir konferans fikrinin Batılı devletlerarasında kabul gördüğünü hesap eden Viyana kabinesi ise gittikçe İngiltere ile ortak davranıyordu; Osmanlı tekrar tamamen kendi kaderine terk edilmişti. İngiliz Parlamentosu'nda muhalefet güven oylaması teklifini geri aldıktan²⁰¹⁶ bir gün sonra 6 Şubat'ta Layard'a göre Rus ordusu İstanbul'a girmek üzereydi. Salisbury hemen harekete geçilmesini bildirmişti.²⁰¹⁷ Rusların İstanbul'u işgal etme ihtimalinden İngiliz kamuoyu aşırı rahatsızdı. Rus ordusunun İstanbul'a yaklaştığı haberlerinin yayılması üzerine, büyük bir kalabalık Disraeli'nin evini kuşatma altına almıştı. Kalabalık bir grup vatansever marşları söylüyor, Başbakan'ı selamlıyordu.²⁰¹⁸ Hyde Park'ta da Osmanlı'yı destekleyenlerle, Rusya'dan yana olan gruplar arasında bir kavga patak vermesinden hemen sonra, öfkeli bir kalabalık muhalefet lideri Gladstone'un ait evinin pencerelerini kırarken, Derby de tehdit mektupları almaya başlamıştı.²⁰¹⁹

7 Şubat 1878'e girildiğinde Rus birlikleri İstanbul'u savunan önemli bölgeleri ele geçirmişti. Ateşkese aldırmayan Rus ordusu taarruza devam ediyordu.²⁰²⁰ 8 Şubat'ta Kabine üyeleri donanmanın İstanbul'a gönderilmesini üçüncü kez kabul etmiştiler; Viyana ve Fransa'nın da kendi filosuna katılmaları çağrısında bulundular. Layard'a Sultan II. Abdülhamid'in onayını alması talimatı verildi.²⁰²¹ Besika Koyu'nda bekleyen İngiliz filosunun Marmara'ya ilerlemesi emredildi. Fakat bu durum umulmadık bir haberle kesintiye uğramıştı. Rusların İstanbul'a girme gerekçesini öne süren Sultan II. Abdülhamid, istenilen izni temin etmiyordu. Eğer İngiliz donanması İstanbul'da ortaya çıkarsa, Rus Çarı kendi ordusunun İstanbul'a gireceğini söylüyordu. Osmanlı Padişahı İngilizlere kararın geri alınmasını teklif etti.²⁰²² Çar, İstanbul'a girmeye cesaret edemiyor, ikinci bir Kırım Savaşı'nın patlak vermesinden korkuyordu. İngiltere manevrası karşısında Gorchakov, İngiliz donanmasının İstanbul'a yaklaşması halinde kendilerinin de Rus vatandaşlarını korumak için İstanbul'a gireceklerini ilan etmişti. İngiliz savaş gemileri Çanakkale girişine ulaştığında, donanma komutanına Osmanlı Padişahının girişi yasaklayan emri sunuldu. Donanma komutanı ilerlemeyi durdurmuş, Londra'ya telgraf çekmişti. Layard, Osmanlı idaresinin kararını onaylıyordu; Salisbury

²⁰¹⁶ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910 s.50

²⁰¹⁷ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.197-7

²⁰¹⁸ **DP**, Beaconsfield-Lady Bradford, London, 7 Feb. 1878; **DP**, Beaconsfield-Queen Victoria, 7 Feb. 1878

²⁰¹⁹ 9 Feb. 1878, **DD**, s.504-5; 12 Feb. 1878, **DD**, s.504-5

²⁰²⁰ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.43

²⁰²¹ **HP**, B/XIX/C/467, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 9 Feb. 1878

²⁰²² Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.197

yeni bir kararın alınması için Kabineyi toplantıya çağırmişti.²⁰²³ 8 Şubat'ta Shuvalov İstanbul'un işgal edilmeyeceği hususunda İngiltere'ye tekrar bir güven mektubu verdi.²⁰²⁴ Babıali, İngiliz donanmasının Rusları kışkırtacağı hususunda Layard'ı ikaz etmeyi sürdürdü. İngilizler Boğazlardan geçmekten vazgeçerek Besika Koyuna tekrar demir atmıştılar.²⁰²⁵ İngiliz Kabinesi donanmanın yarısına hareket etme emri verdi. Rusya'nın Osmanlı'yla yaptığı ateşkes şartları gereğince, Rus ordusu İstanbul çevresindeki savunma hatlarını ortadan kaldırıyordu. İngiltere'ye göre Rus güçleri İstanbul'u işgal edecekti. İngiliz Parlamentosu'nda Gladstone, Avusturya ile iyi bir müttefikliğin oluşmamasından İngiltere'yi sorumlu tutan sert bir konuşma yapmıştı.²⁰²⁶ 10 Şubat'ta Salisbury mevcut durumu değerlendirirken Babıali'nin çıkarlarını tamamen görmezlikten geliyordu; Sultan II. Abdülhamid'in, Rusların İstanbul'u işgale etmeye dönük tutumlardan uzak durulmasına dönük önerilerini ciddiye almayan ve sadece kendi ülkesinin çıkarlarıyla ilişkili bir yorumu Disraeli'ye yaptı:

Kabine'nin donanmanın Marmara Denizi'ne girmesini engelleyeceğinden korkuyorum. Bunca olaydan sonra eğer donanmamız Besika Koyu'na geri dönerse, İngiltere'nin çok gülünç ve ciddiye alınmayacak bir konumu ortaya çıkacaktır. Ülke içinde hükümetimize olan güven kırılacaktır; ülke dışında da bütün ağırlığımızı yitireceğiz.²⁰²⁷

Salisbury yaptığı değerlendirmeleri Osmanlı ve Rusya'nın zayıf alanlarını teşhis etmeye kadar getirmiş ve onlara ait güçsüz tarafların İngiliz çıkarları doğrultusunda verimlice nasıl kullanılacağını analiz ederken, Osmanlı'nın Ruslarla işbirliği yapmasının kendi zayıflığından kaynaklandığını, Ruslarla pazarlıkta Osmanlı'nın zayıf konumundan ve Avusturya'nın beklentilerinden faydalanabileceklerini ve bu sayede Rusya'nın ne kadar güçlü olduğunu tamamen anlayacaklarını belirtiyordu. Analizinde Avusturya ile Rusya'nın karşı karşıya gelmesi halinde, Rusların İngilizlerle uzlaşmak zorunda kalacaklarını ve Boğazlardan çekilmeyi kabulleneceklerini ifade ediyordu.²⁰²⁸

İngiltere filosunun Boğazlara doğru harekete geçirilmesiyle, Babıali'nin zayıflığından dolayı Rusya ile beraberliği çatırdayacak ve bu iki ülke yeniden karşı karşıya getirilebilecektir, diye hesap edilmişti. Ama İngiltere ne olursa olsun ikinci bir Kırım savaşının yaşanmamasında kararlıydı; bu süreçte ayrıca çeşitli manipülasyonlara da yer verilmişti. Örneğin, 11 Şubat 1878 kabine

²⁰²³ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.197

²⁰²⁴ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.51

²⁰²⁵ HP, B/XIX/C/467, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 9 Feb. 1878

²⁰²⁶ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910s.51

²⁰²⁷ Gwendolen Cecil (Ed.), "Lord Salisbury to Lord Beaconsfield, February 10, 1878", **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.197-98

²⁰²⁸ Cecil, a.g.e., s.197-98

toplantısında Başbakan hakkında Derby şunları yazmıştı: “Başbakan oldukça heyecanlıydı; Ruslarla savaşın kaçınılmaz olduğunu ve en az üç yıl süreceğini söylüyordu. Ama zaferin en sonunda İngiltere’ye ait olacağına inanıyordu. Az konuştum; onunla aynı fikirde değildim. İsminin tarihe geçmesini çok arzuluyordu; olayları ele alış tarzı da bu ruh halini ele veriyordu”.²⁰²⁹

Disraeli’nin Rusya’ya karşı savaşı istemediği önceki yazışmalarında ve görüşmelerinde açıkça ifade ediliyordu. Başbakan bu çıkışıyla muhtemelen Derby’yi kullanıyordu; İngiltere’nin savaş isteğinin Rus Çarı’na ciddi şekilde fısıldanacağını hesap ederek konuşuyordu; Shuvalov’un her şeyi öğreneceğinden hiç şüphe etmiyordu. Bu yolla Rus Çarı’nı uyarmak niyetindeydi. Diğer taraftan da Osmanlı temsilcilerinin Ruslarla yaptığı görüşmelere kendi ülke çıkarlarına göre müdahale ediyor, Osmanlı’yı Ruslar karşısında uzlaşmaz bir konuma tekrar itiyordu. Başbakan’ın, Layard’ın filo için Sultan II. Abdülhamid’den izin almasını talep eden önergesi Kabine’de kabul edilmişti.²⁰³⁰ 12 Şubat Kabine toplantısında Sultan II. Abdülhamid’in Boğazlar’da İngiliz filosunu kabul etmeyen fermanı ciddiye alınmadı; Kabine üyeleri oy birliğiyle donanmanın harekete geçmesine karar verdi. Rusya’nın İstanbul ve Gelibolu’yu işgal etme ihtimalini tehlikeli buluyorlardı.²⁰³¹ Kamuoyunun desteğini ve Viyana’nın onayını alan Disraeli Hükümeti donanmayı İstanbul’a göndermeye kararlıydı.²⁰³² Donanma komutanına, Çanakkale’den geçmesi ve Prenses Adaları civarında demir atması talimatı verildi. Osmanlı’nın İngiliz donanmasına olası saldırısına da anında karşılık verilmesini emretmişti.²⁰³³ Donanma harekete geçirildi, 13 Şubat 1878’de Amiral Hornby Çanakkale ve İstanbul boğazlarına girdi. İngiliz vatandaşlarının can ve mal güvenliklerini koruyacağı ilan edilmişti. İngiltere Rusya’ya gözdağı veriyordu; İstanbul’un Ruslar tarafından muhtemel bir işgali engellenmişti. İngiltere harekete geçen donanmasının Ruslarla çarpışmayacağına güveniyordu. Fakat Çanakkale’nin Ruslar tarafından işgal edilmesi halinde, çatışma riskinden söz edilmişti.²⁰³⁴ Filosunu Boğazlara geçirdiği gün Disraeli Kabinesi, Balkanlarda Sırp tehdidi ve yayılcılığına karşı Yunanlılara güvendiklerine dair mesajları Yunanlılara gönderiyordu. Yunanlıları da yedek güç olarak kullanmak amacındaydılar. Yunanlılar ne zaman İngiltere Dışişleri Bakanı’yla bir araya gelseler, Slav tehdidini ve yayılma potansiyelini gündeme getiriyorlardı.²⁰³⁵ Belli ki Yunanlılar, İngiltere’nin Balkanlar’da Slavların yayılma politikasından duyduğu rahatsızlığı sömürerek, kendileri yayılmaya ve genişlemeye çalışıyordu. İngilizler de Yunanlıların kendilerini sömürme politikasını, ortaya çıkma ihtimali olan başka büyük bir savaşta kullanmanın hesaplarını yapıyorlardı.

²⁰²⁹ 11 Feb. 1878, **DD**, s.505-6

²⁰³⁰ **DD**, a.g.e.

²⁰³¹ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.52

²⁰³² **DP**, Beaconsfield-Salisbury, London, 6 Feb. 1878; **DP**, Beaconsfield-Derby, 6 Feb. 1878

²⁰³³ 11 Feb. 1878, **DD**, s.505-6

²⁰³⁴ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.43, 52

²⁰³⁵ 9 Feb. 1878, **DD**, s.503-4; 13 Feb. 1878, **DD**, s.507

Yunanistan'ın toprak ele geçirme özlemlerini, kendi milli çıkarları doğrultusunda kullanmak için harekete geçen Disraeli Kabinesi ayrıca 13 Şubat'ta Avusturya'nın gönderdiği önergeyi de kabul etmişti.²⁰³⁶

4.7. Boğazlarda İngiliz-Rus Savaş Gemileri ve Ayastefanos Antlaşması

14 Şubat 1878'de Londra'ya Osmanlı Meclisi'nin lağvedildiği haberi ulaştı.²⁰³⁷ Osmanlı Meclisi'nin kapatıldığı gün İngiliz filosuna Çanakkale Boğazı'ndan serbest geçiş izni verildiği haberi, İngiltere'yi rahatlatmıştı.²⁰³⁸ Osmanlı Hükümeti İngiliz donanmasının ilerleyişini durdurma teşebbüsünde bulunmadı; sadece sözlü protestoyla yetindi. Altı gemiyle Marmara'ya doğru yola çıkan İngiliz donanması, bir gemiyi Çanakkale'de bırakmış, 15 Şubat 1878'de beş gemi de Prenses Adaları civarına demirlemişti. Disraeli hatıralarında, “*Gerekirse Gelibolu'ya müdahale edilecek, ama Rus ordusunun İstanbul'a girmesine karışılmayacaktır*” diye yazmıştı. Layard ve donanma komutanı Hornby, Sultan II. Abdülhamid'in ricası ve Rusları gerekçe göstermesi üzerine, beş gemiyi Prenses Adalarından Mudanya tarafına çekmişlerdi.²⁰³⁹ 15 Şubat 1878'de İngiliz donanması Haliç girişine demir atmıştı.²⁰⁴⁰ Rus generallerinden tehditler, Rus hükümetinden de öfke patlamaları vardı. İngiltere kendi donanmasını geri çekmediği sürece, Rus Çarı önceki sözleşmelere uymayacağını açıkladı. Kısa sürede öfke dağıldı ve tehditler hayat bulmadı. Ruslar, İstanbul'un hemen dışındaydı; ama şehre girmemişlerdi. Gorchakov, Gelibolu'yu işgal etmeyeceklerini, İngiltere'nin de Boğazların her iki yakasına asker çıkartmama hususunda güvence vermesini istemişti. Bu teklifi Londra kabul etti; ama İstanbul meselesi halen açıklığa kavuşmuş değildi. Rus tehdidi altında kalan Sultan II. Abdülhamid, İngiltere'nin kendisiyle bir sözleşme yapmasını, Rus ordusunun İstanbul'a girmesinin engellenmesini, ya da donanmasını tamamen çekmesini teklif etmişti. Fakat bu teklifi Londra Kabinesi tarafından ciddiye alınmadı.²⁰⁴¹ Rus donanması da Marmara Denizi'nde İstanbul'a biraz daha yaklaşmış ve demir atmıştı. İngiliz ve Rus savaş gemileri arasında birkaç km'lik mesafe vardı. İki devletin donanmaları bu halde altı ay kalacaktı.²⁰⁴²

Londra Kabinesi 15 Şubat'ta toplandığında, çok ihtiyatlıca hareket edilmesi, ne olursa olsun Ruslarla savaştan mutlaka kaçınılması karara bağlanmıştı. Avusturya'nın verdiği desteğe güvenerek

²⁰³⁶ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.52

²⁰³⁷ **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert**, vol III, s.5

²⁰³⁸ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.52

²⁰³⁹ 18 Feb. 1878, **DD**, s.511

²⁰⁴⁰ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.198-9

²⁰⁴¹ 18 Feb. 1878, **DD**, s.511

²⁰⁴² Cecil, a.g.e.

Ruslarla kesinlikle savaşılmayacak ve Osmanlı'nın yanında yer alınmayacaktı.²⁰⁴³ Londra kulislerinde Rusya'nın Osmanlı donanmasına el koyma ihtimalinden söz ediliyordu. Disraeli bu koşullarda doğu Akdeniz'de askeri bir üsse ihtiyaç duyduklarını 14 Şubat 1878 Kabine toplantısında dile getirdi.²⁰⁴⁴ Bu noktada Balkanlar'daki eski ve yeni devletlerin Rus yayılması karşısında kapıldıkları endişeler de kullanılacaktı. Edirne barış görüşmeleri Yunanlıları, Sırpı ve Romanyalıları endişeye düşürmüştü; Rusların sadece Bulgarların çıkarlarını gözettiğini, kendi çıkarlarını hesaba katmadığını varsayıyorlardı. Romanyalılar Besarabya'yı kaybetmekten duydukları hayal kırıklığını Derby'ye açmalarına karşın, yardım göreceklere dair net bir söz alamamışlardı.²⁰⁴⁵ Disraeli kabinesi Avusturya ile ortak davranmaya dönük diplomatik faaliyetlerinde Almanya'nın konumunu yakından irdeliyordu. Almanya'nın, Rusya'ya dayanması halinde büyük bir felakete sürüklenebileceğini sezmişlerdi.²⁰⁴⁶ Almanya'nın güney ve doğu sınırlarını güvenceye alacak şekilde Rusya'nın Avusturya'ya saldırmasına izin vermesi ve desteklemesi, Alman Devleti'nin 1871 intikamının peşinde koşan Fransa ile rahatça savaşmasına imkân sağlayacak ve Fransa'nın tamamen çökertilmesi mümkün olabilecekti. Prens Bismarck'ın Avusturya'ya yaklaşımı çelişkilerle doluydu. İngiltere'yi rahatsız edebilecek eylemlerden hep kaçınıyordu; Rusya hususunda ise ikiye bölünmüştü: Alman Devleti Rusya'ya sempati beslerken, kamuoyu Rusya'yla yakınlaşmaya karşıydı. Disraeli Hükümeti Almanya'nın kararsız ve çelişkili yaklaşımını sömürmekte başarılıydı; diplomatik sahada Avusturya'yı yanına çekmişti. Bismarck'ın en büyük hayali İngiltere ile müttefik olmaktı: İki güçlü devletin birlikteliği birbirini tamamlayacak ve Avrupa kıtasında barışı ve savaşı belirleme gücüne erişeceklerdi.²⁰⁴⁷ Almanya'nın İngilizlerle ortak davranma eğilimine sahip olmasına rağmen, bir Rus-İngiltere savaşının Bismarck'ın en önemli amaçlarından biri olduğu şeklindeki bir anlayış İngilizler arasında yaygındı. Rus-İngiliz savaşı sayesinde Fransa-Almanya arasındaki dengenin Berlin yararına gelişmesinin kesinleşeceği hesaplanıyordu. Bu sebeple Plevne'nin Ruslara düşmesinden sonraki haftalarda, Almanya'nın, Avusturya'da faaliyet halinde olan Slav yanlısı güçleri desteklemeyi tasarlamaya başladığına inanılıyordu.²⁰⁴⁸

16 Şubat 1878'de Derby, uluslararası bir konferansın bir an önce düzenlenmesi için büyük güçlere çağrıda bulundu. Fakat bu konferansın hemen mümkün olamayacağını düşünen Disraeli ise Viyana ile gizli müzakerelere devam ediyordu.²⁰⁴⁹ Disraeli; Avusturya'nın 300,000 askerine

²⁰⁴³ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.52

²⁰⁴⁴ 14 Feb. 1878, **DD**, s.508

²⁰⁴⁵ 15 Feb. 1878, **DD**, s.509; Jelavich, **Russia and the Romanian State**, s.266-72

²⁰⁴⁶ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.181-2

²⁰⁴⁷ Cecil, a.g.e., s.183

²⁰⁴⁸ Cecil, a.g.e., s.183

²⁰⁴⁹ 18 Feb. 1878, **DD**, s.511

güvendiğini yazmıştı Kraliçe Victoria'ya.²⁰⁵⁰ 17 Şubat Kabine toplantısı Osmanlı donanmasının durumu üzerine yapıldı.²⁰⁵¹ 18 Şubat 1878'de Başbakan, Kraliçe Victoria'ya gönderdiği bir mektupta, en iyi savaş gemilerine İngiltere'nin el koyması için Layard'ın Sultan II. Abdülhamid ile görüştüğünü yazmıştı. Rusların Babiali'yi tehdit ettiğini ve İstanbul'u işgal edebileceklerini belirtiyordu.²⁰⁵² 19 Şubat'ta Kabine üyeleri Gorchakov'dan gelen telgrafi tartıştılar; Rusların Gelibolu ve İstanbul'dan uzak duracağına dair vaatleri tekrarlandı. İngilizler bu açıklamayla rahatlamışlardı.²⁰⁵³ Aynı gün, Andrassy, Avusturya askerlerinin hızlı manevra kabiliyetini kazanması için Disraeli aracılığıyla Londra finans piyasalarında borca başvurdu. Franz Joseph, askeri kesimlerin tarafını tutuyordu; Bulgaristan üzerine savaş açılmasından yana değillerdi; ama batı Balkanlarının durumuyla yakından ilgileniyorlardı. Andrassy'ye borç başvurusunu geri çekme çağrısında bulundular. Bu gelişmeyi İngiltere, iki devlet arasında işbirliğinin reddedilmesi diye yorumlayacaktı. Fakat Viyana yönetimi, üç gün sonra Londra'dan borç istemesi için Andrassy'ye resmi talimat verdi.²⁰⁵⁴ Avusturya, İngiltere'den çok Bismarck'a güveniyordu. İngilizlere yaklaşılması halinde Balkanlarda gelişmelerin kontrol dışına çıkacağından korkuluyor, Üçlü müttefikliğin dağılacağını varsayıyorlardı. Muhtemel uluslararası bir konferans olayında Avusturya, Bismarck ile beraber hareket edecekti. 20 Şubat'ta Rusya'dan İstanbul ve Gelibolu hakkında daha açık bilgilendirmenin talep edilmesine karar verildi.²⁰⁵⁵ Edirne barış görüşmelerini takiben diplomasi dünyasında yaşanan son gelişmelerden Rusya, Avrupa'dan tecrit olma tehlikesiyle karşılaşmıştı. İtalya başlangıçta Rusya'ya destek vermesine rağmen, Boğazlar ve İstanbul endişesinden dolayı İngiltere tarafına geçmişti; Fransa ise hem İngiltere'ye hem Rusya'ya desteğini halen sürdürüyordu.²⁰⁵⁶

22 Şubat Kabine toplantısında Rus taleplerinin Osmanlı'yı nasıl umutsuz bir duruma sürükleyebileceği ele alınmıştı. İstanbul ve Gelibolu'nun işgal edilmesini engellemek dışında başka bir yolun izlenmemesindeki kararlılık tekrar teyid edilmişti.²⁰⁵⁷ Fakat 23 Şubat 1878'de Ruslar talebinden vazgeçince, İngiltere de Sultan II. Abdülhamid'i ikna etme turlarını askıya aldı.²⁰⁵⁸ Diğer kabine toplantılarında Osmanlı'nın kazanılması ya da Rusya'nın etkisinden nasıl uzaklaştırılacağı artık tartışılmıyordu; Osmanlı'dan hangi bölgeleri alarak askeri üsler kurabileceklerini tartışmaya başlamıştılar.²⁰⁵⁹ Disraeli uluslararası bir konferansın gerçekleşmemesi halinde yeni bir savaşın

²⁰⁵⁰ HP, B/XIX/C/481-2, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 16 Feb. 1878

²⁰⁵¹ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.53

²⁰⁵² HP, B/XIX/C/481-2, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 21 Feb 1878

²⁰⁵³ Cathorne Hardy (Ed), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.53

²⁰⁵⁴ 19 Feb. 1878, DD, s.511; 22 Feb. 1878, DD, s.514

²⁰⁵⁵ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook A Memoir**, s.54-55

²⁰⁵⁶ BL, **Layard Papers**, Add. MSS 3917, vol. CCVII, Beaconsfield-Layard, London, 21 Feb. 1878

²⁰⁵⁷ Cathorne Hardy (Ed), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.54-5

²⁰⁵⁸ 21 Feb. 1878, s.DD, 513; 23 Feb. 1878, DD, s.515

²⁰⁵⁹ 23 Feb. 1878, DD, s.514-15, DP, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 28 Feb. 1878; 2 Mar. 1878, DD, s.518-19

olabileceğini ileri sürüyordu.²⁰⁶⁰ 27 Şubat'ta Disraeli'yle yapılan ikili görüşmede Harbiye Bakanı'nın harekete geçmesi maksadıyla barış şartlarının ne olduğunu anlamak için bir süre daha beklenilmesinde karar kılındı.²⁰⁶¹ 28 Şubat 1878'de Edirne'de Ignatiev, Osmanlı temsilcilerine ağır barış koşulları dayatıyordu. Rus yönetimi bir sonraki doğrudan müzakerelerde İngiltere ve Viyana karşısında sonuç almak niyetindeydi.²⁰⁶² Disraeli ise nelerin müzakere edildiğini merak ediyordu. İngilizlerin Osmanlı-Rus müzakerelerinden uzak tutulmasına öfkeliydi. Dışişleri Bakanından Shuvalov'u sorgulamasını talep etmişti.²⁰⁶³

3 Mart 1878'de Osmanlı ve Rusya arasında Ayastefanos Antlaşması imzalandı.²⁰⁶⁴ Rusya adına Ignatiev sorumluydu.²⁰⁶⁵ Disraeli'ye ulaştırılan antlaşmanın resmi olmayan muhtevasına göre, İstanbul ve Boğazlar konusunda hiçbir şey değiştirilmediği halde, Ege'ye kadar uzanan bir koridorda bir Bulgar Devleti'nin oluşumu öngörülmüştü. Babıali; Romanya, Sırbistan ve Karadağ'ın tam bağımsızlıklarını tanıdı. Bulgar Devlet haritası Tuna'dan Ege Denizi'ne ve Karadeniz'den Arnavut dağlarına kadar uzanıyordu; Doğu Sırbistan, Makedonya ve Trakya'dan da toprak kopartılmıştı. Osmanlı bürokrasisine ve ordusuna bu yeni devlette yer yoktu. Savaş masrafı olarak Rusya, altı Osmanlı savaş gemisine, Besarabya'nın güney-batısına, Batum, Kars, Ardahan ve Beyazıt'a el koyuyordu. Bunlara ilave olarak Osmanlı 310 milyon Ruble savaş tazminatı da ödeyecekti. Bu kadar tazminat iflas etmiş Osmanlı ekonomisini daha da kötüleştirirdi.²⁰⁶⁶ 1856 Paris Antlaşması'yla Rusya'dan alınmış güney Besarabya tekrar geri verilmişti. Kırım Savaşı'nda kaybedilen her şeyi Rusya fazlasıyla geri alıyordu. Bu haber üzerine toplanan Londra Kabinesi'nde, başka yönler sapmadan Rusya ile mutlaka savaşılmaması hususunda tekrar ihtiyatlı olunmaktan söz edildi.²⁰⁶⁷ Kabine'de Ayastefanos Antlaşması analiz edildi. Buna göre, herhangi askeri güç gösterisine başvurmaya ihtiyaç kalmadan, İngiltere'nin çıkarları doğrultusunda bir konferansın düzenlenebileceği sonuç çıkartıldı. Bu analizi Kabine'de yapan ve herkesin hemfikir olmasını sağlayan kişi Savaş Bakanı Stafford Northcote'du.²⁰⁶⁸

Ayastefanos Sözleşmesi'nin en önemli özelliği Avrupa Kıtası'nda Osmanlı'nın varlığına tamamen son vermektir. İstanbul meselesini de belirsizleştirerek, Rusya bütün Avrupalı güçleri tehdit

²⁰⁶⁰ DP, Beaconsfield-Queen Victoria, 23 Feb. 1878; DP, Beaconsfield-Queen Victoria, 26 Feb. 1878

²⁰⁶¹ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.54-55

²⁰⁶² Milos Koviç, **Disraeli and Eastern Question**, Oxford University Press, 2010, s.247

²⁰⁶³ DP, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 23 Feb. 1878; DP, 26 Feb. 1878; DP, Beaconsfield-Derby, 28 Feb. 1878

²⁰⁶⁴ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.43

²⁰⁶⁵ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.205-6

²⁰⁶⁶ Milos Koviç, **Disraeli and Eastern Question**, Oxford University Press, 2010, s.248

²⁰⁶⁷ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910 s.54-55

²⁰⁶⁸ Hardy, a.g.e., s.75

edecek bir yerde bulunacaktı.²⁰⁶⁹ Avrupa güç dengesinde önemli bir ağırlığı ele geçiren Rusya'nın dizginlenmesi için, Ayastafanos anlaşması yerine uluslararası bir kongrenin yapılması amacıyla İngiltere diğer Avrupalı devletleri destek vermeye teşvik ediyordu. Fransa kendi çıkarlarından bağımsız uluslararası bir konferansı umursamıyordu; olası bir konferansta aktif bir rol almayacaktı. İngiltere'nin tek başına harekete geçmesini engellemek amacıyla Mısır meselesinde ortak davranmayı önermişti.²⁰⁷⁰ Toplantıda mevcut durum birçok ihtimaller temelinde sık sık analiz ediliyordu. Eğer Rusya gerçekten de Avusturya ile yakınlaşıp antlaşma sağlarsa, İngiltere'nin Rusya karşısında tutumu değişime maruz kalabilirdi. Prens Gorchakov'un İngiliz muhalefetiyle ve Dışişleri Bakanı'yla kişisel dostluklarına rağmen, hiç ummadığı bir ihanetle karşılaşabilirdi. Londra Kabine üyelerinde çelişkilerle dolu farklı bakış açıları olduğu halde, hepsi diplomatik kanallardan zafer kazanılacağına inanıyordu; hiçbiri Rusya ile muhtemel bir savaşı öngörmüyordu. Rusya savaşmaktan yorgun ve halsiz düşmüştü; Avusturya birtakım korkulardan dolayı çekingendi, Almanya ise bir İngiliz-Rus savaşını arzuladığı için iki devlet arasındaki barışçıl bir çözüme endişeyle bakıyordu.²⁰⁷¹ Viyana'nın çok yakından ilgilendiği Bosna-Hersek, Karadağ ve Sırbistan'dan dikkatlerini uzaklaştıran İngilizler, doğrudan Bulgaristan ve İstanbul'a odaklandılar. İstanbul Konferansı paralelinde Ayastefanos Antlaşması'nda, Bosna-Hersek için muhtariyet kabul edilmişti. Girit, Epir ve Teselya için de muhtariyet tasarlanmıştı. Bazı şehirlerin ve bir liman bölgesinin dâhil edilmesiyle birlikte Sırbistan bağımsız olacaktı; fakat Sırp ordusunun ele geçirdiği toprakların çoğu Bulgaristan'a ilhak edilmişti. Balkanlar'da antlaşmalardan sadece Karadağ tatmindir; varolan topraklarına beş şehir ve bir liman ilave edilirken, Osmanlı'dan bağımsızlığının yanı sıra biraz daha toprak alabilecekti.²⁰⁷²

4.8. Berlin Kongresi Sürecini İçeren Güç Dengesinde İngiltere'nin Güçlenmesi

İngiltere'nin kuşkuyla karşıladığı en önemli şart Balkanlardan Ege denizine kadar uzanan bir Bulgaristan'dı. Ege'ye sarkan Rusya'nın Akdeniz'de büyük bir silahlanma yarışını tetiklemesinden korkuluyordu. Edirne ve Selanik Osmanlı'ya bırakılmıştı. Fakat Selanik, başka devletlerle sarılmış olduğu için, onun da ilk fırsatta çevre ülkelerce yutulacağı öngörülüyordu. Ruslardan oluşan bir komisyon yeni devletin anayasasını yapacak, ordusunu en az iki yıl orada tutacak ve devlet mekanizmasının faaliyetlerinden mesul sayılacaktı.²⁰⁷³ Bu antlaşma Ortodoks Hristiyanlığın ve Pan-Slavist siyasi dinamiklerin varlığını yansıtıyordu. 4 Mart'ta Rusya'nın Ayastafanos'ta Babiali'yle

²⁰⁶⁹ **Hansard**, Eastern Affairs-Resolution, Mr. Evelyn Ashley HC Deb 29 July 1878 vol 242 cc 527-612

²⁰⁷⁰ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.54-5

²⁰⁷¹ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.207

²⁰⁷² Milos Koviç, **Disraeli and Eastern Question**, Oxford University Press, 2010, s.248

²⁰⁷³ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.205-6

bir anlaşma imzaladığı biliniyordu. Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını garanti eden 1856 Paris Antlaşması doğrudan etkilenmişti. Derby; 1856 Antlaşması'na taraf ülkelerin rızası alınmadan hiçbir değişikliğin olmayacağını, Ayastafonos Sözleşmesi'nin bir Avrupa Kongresi'nde ele alınması gerektiğini Prens Gorchakov'a bildirmişti. İngiltere'nin teklifini Rusya reddetti; bir Kongrenin düzenlenmesi için yürütülen müzakereler yarıda kesildi.²⁰⁷⁴

Londra Kabine üyeleri, Derby'nin yeni koşullara uygun olmadığına ve onun değiştirilmesi gerektiğine karar verdiler. Derby Kabine kararlarını, talimatlarını ve Büyükelçiliklerin Kabineyi harekete geçirme çağrılarını sürekli engelleyen, süreci yavaşlatan ve her bir kurum arasındaki ilişkileri tekrar kendi bakış açısına göre yeniden üreten bir siyasi yeteneğe sahipti. Derby'nin müdahaledeki ustalığını göz önünde bulunduran Kabine üyeleri, Dışişleri Bakanını devre dışı bırakacak şekilde, kendileri bir Dışişleri Bakanymış gibi hareket etmeye başlamışlardı. Kabine içinde başka bir Kabine oluşturulmuş ve onun üzerinden İngiltere'nin dış ilişkileri yeniden düzenlenmeye tabi kılınmıştı. Kabine içinde oluşturulan yeni kabine üyelerinin çekirdeğini Disraeli, Cairns ve Salisbury oluşturuyordu. Her bir kabine üyesi Derby'den bağımsız ve onu dışlayacak şekilde devletin uluslararası faaliyetlerini eline almıştı. Bu üç Kabine üyesi sürekli buluşup toplantılar yapıyorlardı; yurt dışından gelen mesajları değerlendiriyorlar, aralarında aldıkları kararları diğer Kabine üyelerine sunuyorlardı. Dışişleri faaliyetleri, yazışmaları, alınan kararlara göre harekete geçilmesi; Derby dönemiyle mukayese edilemeyecek kadar hızlıydı.²⁰⁷⁵ Başbakan'ın Dışişleri Bakanı'nı istifaya davet ettirecek anayasal hakları vardı; fakat Derby'yle olan uzun yıllara dayalı arkadaşlığından dolayı, onu kırmaktan kaçınıyordu. Salisbury ise Derby'nin bir an önce istifa etmesini bekliyordu. Ona göre, yüzyılın en karanlık döneminden geçiliyordu; ama İngiltere iktidarsızmış gibi algılanıyordu. Kabine'nin Derby'yi istifaya davet edecek gerekçesini Rusya sunmuştu. Ayastefanos'un imzalanmasıyla birlikte, konferansı erteleyecek bütün nedenler ortadan kalkmıştı. İngiltere yedek ordu mensuplarını hizmete geri çağırınca Derby istifa etmek zorunda bırakıldı.²⁰⁷⁶

İngiltere ve Avusturya sözleşmenin içeriğinden duydukları rahatsızlıkları diplomatik sahaya taşımaya başladılar. Avusturya, Almanya ve Rusya arasında yeni bir güç birliği olacağına dair söylentiler Londra'ya kadar ulaşmıştı. Avrupa kamuoyunda iki görüş hâkim olmuştu: Birincisi; muhtemel bir Anglo-Rusya Savaşı, diğeri de İngilizlerin artık Rusya'nın İstanbul ve Orta Doğu

²⁰⁷⁴ Sir Arthur Henry Hardinge (Ed.), **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert**, vol III, Oxford University Press, 1925, s.4

²⁰⁷⁵ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.209-210

²⁰⁷⁶ Sir Arthur Henry Hardinge (Ed.), **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert**, vol III, OUP, Oxford, 1925, s.4

üzerindeki hâkimiyetini kabul etmesiydi.²⁰⁷⁷ 5 Mart 1878 akşamı İngiliz Kabine üyeleriyle Alman, Fransız, Avusturya, İtalya ve Rus Büyükelçilerin olduğu bir grup buluştular. Rumeli hususunda bazı korkulara sahiptiler. Bütün Rumelililerin Bulgaristan'a katılmak istediği ileri sürülüyordu. Rumelililer ve Bulgar vatandaşları tamamen silahlendirilmişlerdi. Rus ordusu çekildiği zaman Rumeli'yle Bulgaristan'ın birleştiği ilan edilecekti. Avrupalı devletler Balkanlar'da Rus askerlerinin kısa sürede çekilmesini istiyorlardı; ama Osmanlı ordusunun da bölgeye girmesine izin vermeyeceklerdi.²⁰⁷⁸ Avrupalı devletlerden oluşma ortak bir askeri gücü tek seçenek olarak düşünmüşlerdi. Fakat bölgenin güvenliğini hangi ülke sağlayacaktı? Maliyetlerin faturası hangi ülke ya da ülkelere çıkartılacaktı? Osmanlı; Avrupalı devletlerin ortak çıkartmasına razı olacak mıydı? İşgal ne kadar sürecekti? Bir gün işgale son verildiği zaman, nasıl bir durumla yüzleşilecekti? Shuvalov ve Londra Kabinesi her iki bölgenin zamanla tek bir devlet olarak birleşmesinden yanaydı. Ama bu planı çok gizli tutmaya karar vermişlerdi. Asıl zor dönem Mayıs'ta başlayacaktı. Bulgarları sakinleştirme çabalarına başvurulmayacaktı.²⁰⁷⁹

7 Mart 1878'de Shuvalov, Rusya'nın Osmanlı karasularından İngiltere'nin donanmasını geri çekmesini talep ettiğini Londra Kabinesi'ne iletti. Bu talep bir sonuca yol açmayacaktı; ne İngiltere ne de Fransa hareket etme kararı almışlardı; Rusya'nın talebi diplomatik bir başarısızlıktı; Batılı ülkelerle Rusya arasında dostane ilişkileri olumsuz etkilemişti. Shuvalov, Rus ordusunun Rumeli'de ortak bir Avrupa gücüne katılmasını gündeme getirmişti. Bu öneri de hoş karşılanmamıştı; maliyetleri arttıracaktı; Bulgaristan'da geride kalmış Müslümanların ayaklanmasına yol açabilirdi. Shuvalov'a göre Rusya'nın esas kaygısı şuydu: Rus kuvvetlerinin çekilmesinin ardından silahlı Bulgar halkının ayaklanmaya geçmesi üzerine bölgeye Osmanlı güçleri girebilirdi. Rusya bu durumda heyecanlanabilir, Bulgarlara yardımcı olmaya çalışırken Osmanlı'yla savaşı yeniden başlatmak zorunda kalabilirdi.²⁰⁸⁰ Shuvalov'un sunduğu bilgiler ışığında 7 Mart'ta bir araya gelen kabine üyeleri askeri çatışma riskinin artık geride kaldığını varsayan bir karar çıkartmıştı. Osmanlı-Rusya arasındaki barış sürecine Avrupalı güçler ve İngilizler kendi çıkarları doğrultusunda kesinlikle dâhil olacaktılar. Savaş başlamadan önce planlanmış siyasete kararlılıkla sarılınması ve başka yönlere sapılmaması hususunda yeniden ihtiyatlı olunmaktan söz edilmişti.²⁰⁸¹ Ayastefanos Antlaşmasında İngiltere'nin menfaatleri arasında ilk sıraya yerleştirdiği bölgelere dokunulmamıştı; Süveyş Kanalı ve Basra Körfezinden de söz edilmemişti. İngiltere; Bulgaristan'ın Ege denizine bir

²⁰⁷⁷ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.206-7

²⁰⁷⁸ Agatha Ramm and William Ewart Gladstone (Ed.), **The Political Correspondence of Mr Gladstone and Lord Granville 1876-1886**, Clarendon Press 1965, s.105

²⁰⁷⁹ Gladstone, a.g.e.

²⁰⁸⁰ Gladstone, a.g.e., s.107

²⁰⁸¹ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.54-5

koridor üzerinden açılmasıyla Boğazları tehdit edebileceğini, Doğu Anadolu'nun da Ruslarca işgalinin Basra Körfezini riskli hale getirdiğini öne sürmüştü. Osmanlı da artık ayakta kalamayacak bir haldeymiş gibi algılanıyordu. 8 Mart 1878'de Kraliçe'yi bilgilendiren Disraeli, büyük güçlerin rızası olmadan Osmanlı'da herhangi bir toprak değişiminin yapılamayacağını açıkladı. Bu hususta Derby ve muhalefetin de desteğine sahipti.²⁰⁸²

İngiltere kendi başına hareket edebilecek güçte değildi; Rusya ve Osmanlı ile pazarlıklarda müttefiklere ihtiyaç duyuyordu. Disraeli, Kraliçeye yazdığı bir mektupta; *“Hiçbir gücün çıkarları önemli değildir; sadece İngiltere'nin menfaatleri önemlidir”* diyordu.²⁰⁸³ İngiltere'nin müzakerelerde konumunu güçlendiren yeni gelişmeler yaşanıyor; Almanya ve Avusturya uluslararası bir kongreye katılacaklarını ilan ettiler. Viyana'da yayınlanan bir genelge diğer bütün güçleri de sunulan şartların kabul edilmesine davet ediyordu. İngiltere 8 Mart'ta kendisinin Kongre'ye hangi koşullarda katılacağını bildirdi. Ayastefanos'ta imzalanan şartlar Berlin Kongresi'nde tek tek ele alınmalıydı. Rusya ise sadece Avrupa'nın çıkarlarını ilgilendiren konuları tartışabileceğini bildirdi. İngilizler Kongre öncesi bütün konuları tartışarak bir karara bağlama arzusundaydı.²⁰⁸⁴ İşgal alanını genişlettikçe tecrit olmaya başladığını ve diplomatik gücünü kaybettiğini fark edemeyen Rusya'nın zayıf düşmesinin yanı sıra, İngiltere'nin elini güçlendiren başka gelişmeler de yaşanacaktı: Disraeli kabinesine göre, çok sayıda devletin yer alacağı müzakerelerin başlatılması halinde kendi çıkarları için elde edecekleri bazı kazançlar söz konusuydu. Çünkü Rusya ile aynı pazarlıklara girmesi için Babıali'yi ikna eden ve yönlendiren İngiltere'ydı. Birbirine düşman iki devletle de müttefiklik seviyesinde gizli müzakereler yürütülüyordu. Disraeli; *“Müzakerelerden; Osmanlı Devleti'nin ve Rusya'nın bir müttefiki olarak sahip olacağımız menfaatler söz konusudur”* demişti.²⁰⁸⁵

Edirne Ateşkes Antlaşması'ndan sonra, Ayastefanos Antlaşması'nın diplomatik sahada Rusya'nın elini gittikçe zayıflattığı ve İngiltere'nin de konumunu güçlendirdiği ortaya çıkıyordu. İngilizler can alıcı rolün Viyana tarafından oynanacağını öngörmüşüldü; Avusturya ve Osmanlı ordularının desteğiyle Ruslara karşı savaşa girerse, geleceğe güvenle bakabilirdiler. Ayastefanos'tan sonra Rusların, Viyana'yı aldatmaya çalıştığı hususunda Andrassy ikna edilecekti. Bu olumsuz durum ancak ya bir savaşla ya da yeni bir antlaşmayla telafi edilebilirdi. Ama Andrassy, Viyana'da tecrit edilmişti. Macaristan bölgesi ise Andrassy'yi desteklediği ve Rusya'ya karşı İngiltere'nin yanında savaşa girebilecek kararlılığı ifade ettikleri halde, Andrassy'nin seferberlik teşebbüsünü

²⁰⁸² **HP**, B/XIX/C/ 498-9, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 8 Mar. 1878

²⁰⁸³ **HP**, B/XIX/C/501-2, 8 Mar. 1878

²⁰⁸⁴ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.211

²⁰⁸⁵ **Hansard**, Address in Answer to Her Majesty's Most Gracious Speech The Marquess of Hartington HC Deb 17 January 1878 vol 237 cc59-153

ordunun üst düzey sorumluları engelliyordu. İmparator Franz Joseph, Ruslarla savaşa katı suretle karşıydı. Andrassy taktik değiştirdi; genişletilmiş bir Bulgaristan'a karşı savaşmak yerine, bu defa tazminat olarak Balkanların batı bölgesini talep ediyordu. Bu durumda Rusya'nın Avrupa içlerine genişlemesini engellemek amacıyla yeni stratejik bölgelerin ele geçirilmesi öngörülüyordu. Viyana'ya İngiliz Büyükelçisi olarak atanan Henry Elliot, Andrassy'nin de Bismarck'a ait Osmanlı'nın günlerinin sayılı olduğu şeklindeki bakış açısını kabul ettiğini açıklamıştı.²⁰⁸⁶ Rusya uluslararası sahada diplomatik yalnızlaşmaya maruz kalıyordu; İngilizlerin diğer ülkeler üzerindeki diplomatik gücü her geçen gün daha da büyüyordu. Disraeli'nin konumu çok açıktı: Rusya'yı savaşla tehdit ediyordu ve Avusturya'yı da kendi saflarına katılmaya cesaretlendiriyordu.²⁰⁸⁷ İngiltere'nin istediği yönde Andrassy hareket ederken, Bismarck unsuru sürekli hissedilecekti. Disraeli ve Derby, Berlin'de kongrenin yer almasını kabul etmişlerdi; Ayastefanos antlaşmasının bütün noktalarının baştanasağı tekrar ele alınması şartını getirmişlerdi.²⁰⁸⁸ Rusya, yeni bir "*Kırım Koalisyonu*" ile karşı karşıya kaldığını varsayıyordu. Gorchakov, Büyükelçilerin katılacağı bir kongre yerine, büyük güçlerin en üst düzeyde temsil edildiği bir kongrenin Berlin'de yer alması teklifinde bulundu. Bu yoldan, Rusya ile Viyana arasında baş gösteren yanlış anlaşılmanın giderileceğine inanıyordu. Ruslar İngilizlere karşı Bismarck'ın diplomatik desteğini kazanabileceğini ümit ederek davranıyorlardı.²⁰⁸⁹

12 Mart 1878'e gelindiğinde İstanbul bölgesinde Rus ordusu ve İngiliz donanması halen karşı karşıyaydı. Müttefik arayışında Disraeli yeni bir teklif sunmuştu: "*Akdeniz Cemiyeti*." Bu cemiyet İngiltere, İtalya, Avusturya, Fransa ve Yunanistan'dan meydana gelecekti. Fikir İtalya'ya aitti, ama bu teklif geri çekilmişti.²⁰⁹⁰ 13 Mart 1878'de İngiltere, Ayastefanos antlaşmasına nasıl yaklaştığını açıkladıktan altı gün sonra Gorchakov'un cevabı Londra'ya ulaşmıştı. Bütün güçlerin Berlin kongresine katılması onaylanmıştı; ama hangi noktaların tartışılacağına sadece Rusya'nın karar verebileceği belirtiliyordu. Sonraki gün kabine toplantısında, Rusya'nın cevabı yetersiz ve olumsuz bulunmuştu. İngiliz taleplerini daha açık ve ayrıntılı şekilde Rusya'ya iletilmesine karar verildi.²⁰⁹¹ İngiltere ve Fransa'nın itirazı büyük Bulgaristan'a karşıydı. Bu otonom devlet Rusya'nın bir Truva atı olarak değerlendirilmişti. Makedonya'dan Ege Denizi'ne rahatlıkla uzanarak Boğazları kontrol altında tutacak bir konumda olması İngiltere'de aşırı rahatsızlık yaratıyordu.²⁰⁹² Ayastefanos Antlaşması ayrıntılarının öğrenilmesi halinde Yunanistan'da Rus nüfuzunun buharlaşacağı

²⁰⁸⁶ Milos Koviç, **Disraeli and Eastern Question**, Oxford University Press, 2010, s.250

²⁰⁸⁷ 8 Mar. 1878, **DD**, s.532

²⁰⁸⁸ **DD**, a.g.e.

²⁰⁸⁹ Milos Koviç, **Disraeli and Eastern Question**, Oxford University Press, 2010, s. 250

²⁰⁹⁰ **HP**, B/XIX/C/496-7, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 6 Mar. 1878; 7 Mar. 1878, **DD**, s.522; **DP**, Beaconsfield-Derby, London, 12 Mar. 1878

²⁰⁹¹ **DP**, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 20 Mar. 1878; 20 Mar. 1878, **DD**, 529

²⁰⁹² A. Saab, **Relevant Icon: Glodstone, Bulgaria and the Working Classes, 1856-1878**, Cambridge, Mass, 1991, s.231

varsayılyordu.²⁰⁹³ Bundan dolayı diğer güçlere haber verilerek, Yunanistan'ın Berlin Kongresinde yer alması teklifi getirildi.²⁰⁹⁴ Viyana ve Londra'ya göre Yunanistan, Balkanlarda Slavlara ve Rusya'ya karşı tampon bir bölge hizmeti görebilecekti.

16 Mart 1878'de Disraeli Hindistan ordusunun Malta'da konuşlandırılmasını, Ruslarla olası bir savaşa hazırlıklı olunmasını içeren bir teklifi Kabine'ye sundu. Salisbury, 50,000 askerin hazırlanması için Hindistan'dan talepte bulunmuştu.²⁰⁹⁵ Disraeli, Hindistan Müslümanları arasında Osmanlı'yı destekleyecek duyguların teşvik edileceği kanalların harekete geçmesini emretti. Hindistanlı Müslümanlarla Osmanlı arasında oluşabilecek bir dayanışmanın sadece İngilizlerin menfaatlerine hizmet edebileceği varsayılyordu. Bu yoldan Hindistan ile Rusya arasında ilişkiler düşmanlaşmaya doğru gidecek, birbirlerinden daha da uzaklaşacaklardı. Afganistanlı ve diğer bölgelerdeki Müslümanlar arasında da İngiliz nüfuzu artacaktı. Kraliçe Victoria Hindistanlı Müslümanların kısıtlanması fikrine tam onay ve destek verdi. Bu siyaset İngiliz Doğu siyasetinin meşruluğuna önemli kaynaklar sağlayacaktı.²⁰⁹⁶ 1853-56 Kırım savaşında çok sayıda İngiliz'in öldürülmesinden dolayı, Hindistanlı askerlerin savaştırılması fikri Londra Kabinesi'nce onaylanmıştı. İlk defa Avrupa topraklarında kullanılmaları gündeme getirildi. Ignatiev tarafından Pan-Slav rüyalarına göre kurgulandığı varsayılan Ayastefanos Antlaşmasını Batılı güçler kabul etmiyordu. Kırım Savaşı'nın tekrarlanma ihtimalini göz önüne alan Rus Çarı ordusunu Tuna'ya geri çekerken, Bulgar ve Sırp birlikleri katliamları tekrar başlatmışlar, binlerce Müslüman Bulgaristan'dan kaçırmaya başlamıştı.²⁰⁹⁷

Avrupa'da ise Berlin, Roma ve İtalya; çıkarların Kongre'den önce tarif edilme teklifine ikircikli şekilde tepki göstermişlerdi; Viyana, İngilizlerin önerisini desteklediği halde bunu uluslararası kamuoyunda ifade etmekten kaçınıyordu. İngilizler Avrupa'dan tecrit edilmiş gibi gözükiyordu; eğer Avrupalı güçler ve Rusya arasında daha erken bir uzlaşma sağlanırsa, İngiliz çıkarları tamamen ihmal edilebileceğine dair kaygı vardı kabine üyelerinde. Disraeli Rusya'dan kendi şartlarını kabul edip etmediği hususunda kesin bir cevap isteyecekti. Bu sebeple 21 Mart Kabine toplantısında Rusya ile daha yakın düzeyde bir iletişim ve uzlaşma sahasının geliştirilmesine karar verildi.²⁰⁹⁸ İngiltere'nin yakın işbirliği talebi karşısında Rus yetkililer sesiz kalmayı yeğlemiştir. Disraeli hangi şartların önemseneyeceğinin yeniden tespit edilmesi için başka bir kabine toplantısını önerdi.

²⁰⁹³ E. Kofos, **Greece and the Eastern Question 1875-1878**, Thessaloniki, 1975, s.185-198

²⁰⁹⁴ **DP**, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 9 Mar. 1878

²⁰⁹⁵ **DP**, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 16 Mar. 1878

²⁰⁹⁶ **NA, FO**, 881, vol. 2968, Lytton-Salisbury, Simla, 2 Oct. 1876, **HP**, B/XIX/C/299, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 13 Aug. 1877

²⁰⁹⁷ A. Saab, **Relevant Icon: Glodstone, Bulgaria and the Working Classes, 1856-1878**, Cambridge, Mass, 1991, s.231

²⁰⁹⁸ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.55

Kabinede; Osmanlı'nın Rusya'nın yanında yer almasının engellenmesine ve Osmanlı'da İngiliz çıkarlarını tehdit eden unsurların ve Boğazların kullanımıyla ilgili muhtemel kısıtlamaları geçersiz kılınmasına karar verilmişti. Osmanlı'nın kendi ayakları üstüne yeniden oturtulmasının artık imkânsız olduğu saptaması yapılmış, İngiltere'nin böyle çabaların içine asla girmeyeceğinde mutabık kalınmıştı. Bu sebeple Kabine üyelerine Disraeli "*Osmanlı'da menfaatlerimizi korurken ve hayata geçirirken son derece ihtiyatlı ve dikkatli olmalıyız,*" diyecekti.²⁰⁹⁹

21 Mart Kabine buluşmasında Ayastafonos Antlaşması'nda hangi maddelerin reddedildiği yeniden belirlendi: Ege'de güç dengesini tehdit eden maddelerin değiştirilmesini ve Balkan yarımadasında Rumların varlığını reddeden şartları kabul etmeyeceklerdi. Balkanlar'da büyük bir Slav devletinin engellemesi; Rumlardan bir eyaletin oluşturulması ve yönetimin Rumlara, siyasetin de Babiali'ye bağlı hale getirilmesi hesaplanmıştı. En son talepler de şunlar olacaktı: Boğazların sanki açık denizmiş gibi her zaman uluslararası güçlere açık olması; İngiltere için Kıbrıs ve Limni adalarında donanma istasyonları oluşturulması; Osmanlı'nın mahkûm edildiği savaş tazminatının azaltılmasını teşvik etmesi.²¹⁰⁰ Son maddenin amacı savaştaki olumsuz siyasi tutumlarından dolayı yara almış ilişkilerin tamir edilerek, Osmanlı-İngiliz yakınlaşmasını cesaretlendirmektir. 23 Mart 1878'de, Ayastefanos Antlaşmasının resmi taslağı Londra'ya ulaşmış basında yayınlandığında, Rusya ile gerilim daha da artmıştı. Osmanlı'ya karşı Rusların saldırısını "*Adaletli bir savaş*" diye tanımlayan Gladstone bile, Bulgaristan'a daha çok toprak verilmesinden rahatsızlık duyuyordu. Yeni bir Bulgar devleti uğruna Slav olmayanların zor koşullar altında tutulmaya devam edildiğinden şikâyetçi olmuş, bir kongre talebini gündeme getirmişti.²¹⁰¹ Disraeli ise Rusların sundukları teklifi reddedeceğini ileri sürdü: "*Koşullarımızı kabul etmeyeceklerini sanıyorum. Herkes savaşın patlak vereceğini öngörüyor. Ama ben sakinim. Biz ne kadar kararlı şekilde savaşa hazırlıklı olmaya devam edersek, Ruslar bizimle ayrı bir müzakere başlatma teklifinde bulunabilirler. Bu onları yalnızlaştıracak bir gelişme olacak ve biz böylece zaferi kazanacağız.*"²¹⁰²

Ayastefanos Antlaşmasıyla birlikte, Rus yetkililer Boğazlar ve İstanbul hakkında İngilizlerle görüşmeler yapmayı öngörmüştü. Ama bir Osmanlı-İngiltere müttefikliğine Viyana'nın da dâhil olabileceği Rusların aklından geçmemişti. 18 Mart 1878'de Çar II. Alexander, kardeşine gönderdiği bir mektupta, İngiltere'nin Boğazlar ve İstanbul yüzünden kendileriyle savaşmak için gerekçe

²⁰⁹⁹ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.213-214

²¹⁰⁰ Cecil, a.g.e.

²¹⁰¹ R. Shannon, **Gladstone**, Cilt II (London, 1999), s.217-18

²¹⁰² **DP**, Beaconsfield-Lady Bradford, London, 24 Mar. 1878

arayışında olduğunu yazıyordu.²¹⁰³ Ayastafanos sözleşmesine tepki gösteren İngiltere gizli sözleşmelerin uluslararası hukuk yapısına aykırı olduğunu ve bundan dolayı Ayastafanos sözleşmesinin kabul edilemeyeceğini iddia ediyordu. Avrupalı devletlerin onayına sunulmamış antlaşmaların İngiltere'nin çıkarlarına aykırı olduğu tekrar ve tekrar açıklanmıştı.²¹⁰⁴ 24 Mart'ta Salisbury, Rus Büyükelçisi Shuvalov ile görüştü. Bismarck'ın uluslararası bir kongre için davet göndermesi İngiltere'nin işini kolaylaştırdı; Londra Kabinesi Almanya'nın katkılarını takdir etmek için bütün üyeleriyle Alman Büyükelçisini nezaketen ziyaret ettiler. Alman temsilci, Hindistan'dan Malta adasına getirilen askerlerin işe yaradığından söz etti.²¹⁰⁵

25 Mart'ta Gorchakov diğer devletlerin Kongre'de kendi çıkarları doğrultusunda gündemi etkilemeye çalışacaklarını anlaması üzerine, Rusya'nın hangi gündemi ciddiye alacağı hususunda serbest olduğunu duyurdu. Romanya; Besarabya'nın Rusya'ya verilmesinden dolayı Ayastafanos Antlaşması'na şiddetle karşıydı. Rusya bu meselenin Kongre'de gündeme getirilmesine karşıydı. İngiltere'nin ısrar ettiği şartları Rusya kategorik olarak reddediyordu. Bismarck ise 1856 Paris Antlaşması'na taraf devletlerin tümü katılmadığı sürece, Kongre'yi başlatmayacağını ilan etti. Kongrenin toplanması ertelenmişti. Her bir devlet şimdi bağımsız ve ayrı şekilde eyleme geçmekte serbestti. Avrupalı güçlerin ve Rusya'nın niyetleri belirsizdi; her bir devlet birbirinin niyetini okuma ve anlama mücadelesi veriyordu. Bir şey açıktı; hiçbir güç Doğu Meselesine pasif yaklaşmak niyetinde değildi. Bu nedenle İngilizler Rusya ile her an bir ihlal sorunuyla yüzleşmeye hazır olmaya çalışıyorlardı.²¹⁰⁶ İngiltere'nin Asya ve Akdeniz'deki nüfuzunu tehdit edebilecek saldırılara karşı hazırlıklı olunması kararlaştırıldı. İlk eylem olarak Rus Hükümeti'nde ılımlı kesimlere seslenilmeye karar verilerek, durumun son derece tehlikeli olduğu hususunda onların ikna edilmesi hedefleniyordu. Bu uyarının daha etkili olması için yedek güçler silahaltına çağrılmıştı. Kabine'nin uzun zamandır göz önünde bulundurduğu stratejik işgal planlarının gerçek kılınması her an mümkündü; askeri bir gücün Akdeniz'e gönderilmesi bu olaya dikkatleri çekiyordu.²¹⁰⁷

Rusya'nın Tecrit Edilmesi ve Büyük Güç İlişkilerinde Belirsizlikler: 25 Mart 1878'te Shuvalov daha önceden bildirdiği resmi Rus yaklaşımını yeniden Derby'ye iletmişti.²¹⁰⁸ Rus yönetimi Viyana ile anlaşmazlıkların aşılmasına çalışıyordu; İngiltere'yi bu yoldan

²¹⁰³ Milos Koviç, **Disraeli and Eastern Question**, Oxford University Press, 2010, s.254

²¹⁰⁴ **Hansard**, Eastern Affairs-Resolution, HC Deb 29 July 1878 vol 242 cc 527-612

²¹⁰⁵ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.69

²¹⁰⁶ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.15-216

²¹⁰⁷ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s 215-216

²¹⁰⁸ **HP**, B/XIX/C/509-10, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 26 Mar. 1878

zayıflatacaklarına inanıyorlardı. 24 Mart 1878'de Ignatiev, Viyana'yı ziyaret ettiğinde, mesafeli bir tutumla karşılaşmıştı. Andrassy'nin isteksiz bir müttefikten ateşli bir Rus muhalefetine dönüştüğüne şahit olmuştu. Geniş bir Bulgar devletini Viyana'nın kabul etmesi ancak Batı Balkanlarda Avusturya'ya ait nüfuzun resmi olarak kalıcı hale getirilmesi şartına bağlıydı. Bosna-Hersek'i işgal etmelerinin yanında, Makedonya'nın Bulgaristan'dan kopartılması talebini de gündeme getirdiler. Selanik ise Viyana'nın yeni hedefiydi. Sırbistan ve Karadağ'ın da Viyana etki alanı içine dâhil edilmesi fikrini Rusya'ya dayatmışlardı. Bar Limanı ise ya gelecekte bir Arnavut limanı olmalıydı ya da Viyana'ya teslim edilmeliydi. Vardar vadisinin Arnavutluk'a dâhil edilmesi ise son teklifleriydi. Bütün bu topraklar bir gümrük birliği üzerinden Avusturya-Macaristan'a bağımlı yapılmalıydı. Andrassy'nin teklifi Rusları şaşırtmıştı. Daha önceden 1877 Aralık ayında Ruslar geniş bir Bulgar devleti karşılığında Bosna-Hersek'in Viyana'nın nüfuz alanına girebileceğini önermişlerdi. Viyana'da yönetici kesimler arasındaki bölünmelerden de faydalanamayan Rus temsilci hiçbir şeyde anlaşma sağlayamadan Viyana'yı terk etmişti. Rusya; İngiltere ve Almanya'nın desteklediği Avusturya ve Osmanlı'yla karşı karşıya geliyor gibiydi. Bu koşullar altında Rus Dışişleri Bakanı Gorchakov, İngilizlerin isteklerine geri dönmek zorunda bırakılmıştı.²¹⁰⁹

Rus Hükümeti'nden olumsuz bir cevap alınması üzerine, Disraeli tehdit seviyesinin arttırılmasına karar verdi.²¹¹⁰ Bir gün sonra 27 Mart 1878'de Kabine toplantısı Hindistan ordusunun Akdeniz'e sevk edilmesi çağrısında bulundu. Derby hariç herkes önergeyi destekliyordu.²¹¹¹ Aynı Kabine toplantısında Başbakan hem Kıbrıs Adasından hem de Kuzey Suriye'de İskenderiye'den İngiltere limanı diye söz etmişti. Fakat Fransa'yla düşmanlaşmak istenilmediğinden, Suriye limanı gündemden çıkarılırken, Osmanlı önüne Kıbrıs Adası koyuldu. İngiliz ordu çevreleri ve Salisbury, Kıbrıs Adasını özellikle istiyorlardı; 21 Mart 1878 tarihli bir mektupta bu talep gündeme getirilmişti. Kıbrıs adasının işgal edilmesine karar verildiği halde, karar şimdilik uygulamaya koyulmayacaktı.²¹¹² Disraeli'de Kraliçe Victoria ile Kıbrıs Adası hakkında yazışmıştı.²¹¹³ İngiltere 28 Mart 1878'de yedek kuvvetleri görev başına çağırды.²¹¹⁴ Derby, ülkenin savaşa sürüklendiğine ve Başbakan'la aynı fikirde olamayacağına inanıyordu. Disraeli'nin isteği üzerine istifasını sundu.²¹¹⁵ Hindistan ordusunun Akdeniz'e sevk edilmesi kararı kamuoyuna sızdırılmayacaktı; Derby'nin istifa nedeni Parlamento üyelerini ikna edememişti. Fakat Derby, bakanlar arasındaki tartışmaların dışarı sızdırılmaması geleneğini çiğneyerek Kabine sırlarını teşhir etmeye başlayınca, Hükümet üyeleriyle

²¹⁰⁹ Milos Koviç, **Disraeli and Eastern Question**, Oxford University Press, 2010, s.255

²¹¹⁰ **DP**, Beaconsfield-Lady Bradford, London, 26 Mar. 1878

²¹¹¹ **HP**, B/XIX/C/509-10, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 26 Mar. 1878

²¹¹² Agatha Ramm and William Ewart Gladstone (Ed.), **The Political Correspondence of Mr Gladstone and Lord Granville 1876-1886**, Clarendon Press 1965, s.7

²¹¹³ **HP**, B/XIX/C/547, 23 May 1878; a.g.e. , B/XIX/C/548-9, 26 May 1878

²¹¹⁴ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.43

²¹¹⁵ 27 Mar. 1878, **DD**, 532-3; **HP**, B/XIX/C/510-11, Beaconsfield-Queen Victoria, London 27 Mar. 1878

ilişkileri kötüleşmişti.²¹¹⁶ Rus yetkililer arasında Derby'nin istifası İngiltere'nin savaş hazırlığı olarak yorumlanıyordu.²¹¹⁷ Shuvalov, Derby'yi ziyaret etmişti. Derby, İngiltere ve Rusya'nın doğrudan müzakerelere başlaması halinde, Rusya'yla sorunları rahatlıkla çözüleceğini ileri sürdü. Rusya; Bulgaristan üzerine bir uzlaşma sağlanmasını ve Akdeniz'de stratejik bir bölgenin İngiltere'ye devredilmesini kabul etmeye hazırdı. Shuvalov, Derby'nin önerisini ciddiye almıştı.²¹¹⁸ 27 Mart 1878'de Salisbury Dışişleri Bakanı olarak Derby'nin yerine atanmıştı; Hindistan sorumluluğuna ise bu kez Hardy getirilmişti.²¹¹⁹

Akdeniz'e askerler Hindistan'dan getirilecekti; gizlilik ve sessizlik şart koşulmuştu. İngiltere'den asker sevk etmek Parlamento'nun onayına ihtiyaç duyarken, Hindistan'dan askeri Akdeniz'e taşımak sadece yürütmenin yetkisindeydi. Parlamento'yu ve kamuoyunu kontrol etmek amacıyla anayasal yetkilere dayanarak Kabine bilinçlice geri çekilmişti. Rusya'nın resmi ret kararını alan Kabine 27 Mart'ta toplandı. Hindistan'dan ordunun çağırılması kararı çıktı; Akdeniz'de nasıl hareket edecekleri Avrupa kıtasındaki diplomatik faaliyetlere bağlı olacaktı.²¹²⁰ Hindistan askerlerinin Malta'ya gelmesini kabul edemeyerek istifa eden Derby'nin katıldığı son Kabine toplantısında, Salisbury savaş maliyetlerinin karşılanması için Maliye Bakanı'ndan ricada bulunmuştu.²¹²¹ Kabinenin en önemli konuları Kıbrıs meselesi ve İskenderiye idi. Hindistan askerleriyle İskenderiye'nin işgal edilmesinden vazgeçildi. Doğu'da İngiliz donanmasına uygun bir yer arayışında Kıbrıs'ta karar kılınmıştı.²¹²²

Ayastefanos Antlaşmasının muhtevası öğrenildikten sonra Rusya ile İngiliz ve Avrupalı güçler arasında diplomatik mücadele başlamıştı. Osmanlı ile Rusya arasındaki anlaşmanın İngiltere ve Avrupalı güçlerce ne oranda değişime zorlanabileceği tartışılmaya başlanmıştı.²¹²³ Disraeli, yeni Dışişleri Bakanı Salisbury ile iyi anlaşacağını yazmıştı Kraliçe Victoria'ya.²¹²⁴ Salisbury'nin Dışişleri Bakanlığına gelmesiyle birlikte İngiltere; bağımsız devlet olarak Bulgaristan'ın yaratılma, Romanya'nın toprak genişleme ve bağımsızlık, Bosna ve Hersek'in ise Avusturya'nın kontrolüne devredilme stratejisini kabul edecekti.²¹²⁵ Bu siyaset ilk bakışta Osmanlı'nın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü koruma ilkesinin terk edilmesi anlamına geliyordu. Disraeli, eski başbakanlardan Palmerstone'un 1833 sonrası ortaya çıkan siyasetinden tamamen uzaklaşmıştı. Sessizliğin yaşandığı,

²¹¹⁶ DP, Beaconsfield-Derby, London, 28 Mar. 1878

²¹¹⁷ Kovic, Milos, **Disraeli and Eastern Question**, Oxford University Press, 2010, s.256

²¹¹⁸ 29 Mar. 1878, DD, s.533-34

²¹¹⁹ HP, B/XIX/C/511-12, Queen Victoria, Windsor, 27 Mar. 1878

²¹²⁰ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.217-18

²¹²¹ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.73-74

²¹²² Hardy, a.g.e., s.77

²¹²³ Hansard, Eastern Affairs-Resolution Mr. Bourke, HC Deb 29 July 1878 vol 242 cc 527-612

²¹²⁴ HP, B/XIX/C/532-3, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 3 Apr. 1878).

²¹²⁵ Milos Kovic, **Disraeli and Eastern Question**, Oxford University Press, 2010, s.258

diplomatik faaliyetlerin düştüğü koşullarda, Andrassy bir dünya savaşının her an Patlak vereceğini ve bunun kaçınılmaz olduğunu varsaymaya başlamıştı. Salisbury'nin genelgesiyle birlikte uluslararası hava yumuşamıştı.²¹²⁶

Dışişleri Bakanı sıfatıyla Salisbury bütün büyük güçlere 1 Nisan 1878'de İngiltere'nin taleplerini içeren bir önergeyi gönderdi. İngilizlerin esas amacının ne olduğu ilk defa bu taslakta açıkça ifade ediliyordu: Bulgaristan hükümeti ve sınırları onaylanmıştı; Rusya'nın Besarabya, Batum, Kars ve Ardahan'ı alması kabul ediliyordu. Ruslarla daha somut talepler üzerinden pazarlık yapılacaktı.²¹²⁷

Rusya'nın kendi şartlarını çekinceye kadar, İngiltere'nin Kongreye neden dâhil olmayacağını açıklıyordu. Batılı devletlere "Sözleşmeye taraf devletlerin rızası olmadan, Antlaşma Şartlarından kendini kurtarması imkânsızdır" şartı hatırlatılıyordu. Ayastefonos Antlaşması'nın her bir maddesi Paris Sözleşmesi'nin ihlaliydi. Ama İngilizlerin görevi sadece hukuki ve resmi değil de, bir bütün olarak sözleşmeye ait hakkın teslim edilmesinden yanaymış gibi gözükiyordu. Genelgede ayrıca Balkanlar'da etnik yapının çeşitliliğine değinilmiş, Rusya'nın anayasa üstündeki tahakkümünü ve Ege'ye kadar tek bir devletin inşasını yeni savaşların ve çatışmaların kaynağı olarak değerlendirmişti.²¹²⁸ Rusya'nın Bulgaristan üzerinden Ege Denizine bir çıkış kapısı alması asla kabul edilmeyecekti. Ayrıca sahip olduğu doğu şehirleri üzerinden Osmanlı'nın Rusya nüfuzu altına sokulmasına da göz yumulmayacağı belirtilmişti.²¹²⁹ Batum ve Besarabya'nın ele geçirilmesi, Rusya'yı Karadeniz'de hâkim bir güç haline getireceğini, Kars'a doğru sarkmakla da Rusya'nın Akdeniz'e ve Orta Doğu üzerinde etkinliğinin artacağı belirtilerek, Osmanlı'ya dayatılan savaş tazminatının ağır olduğunu, Babıali'yi tamamen Rusya'ya bağımlı kılacağını belirtmişti. Genelgeye göre, Osmanlı resmi sınırlarının olduğu coğrafya İngiltere'nin en derin çıkarlarının bulunduğu bölgeydi. Boğazların denetimi Osmanlı'nın inisiyatifine terk edilmeyecekti. Babıali'nin hukuki hakları Pers Körfezi'nin başına kadar olan sahadan Akdeniz'e ve Süveyş Kanalı'na uzanan coğrafyada tanınmazsa, Osmanlı çok daha güçlü başka bir devletin uzantısı haline dönüşecekti. Eğer bu koşullar uluslararası bir kongrede gerçekleşmezse, İngiltere'nin çıkarlarına ağır ve ölümcül bir darbe

²¹²⁶ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library,, s.229

²¹²⁷ **HP**, B/XIX/C/520, beaconsfield-Queen Vicoria, London, 2 Apr. 1878

²¹²⁸ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.227-7

²¹²⁹ Cecil, a.g.e., s.416-19

indirilecekti.²¹³⁰ ‘Avrupa barışı’ olarak nitelendirilen İngilizlere ait menfaatlerin uluslararası bir konferansla belirlenmesini sağlayacak bir siyaset izlenmesinde karar kılındı.²¹³¹

Salisbury genelgenin sonunda Osmanlı’ya dayatılan büyük değişiklikleri kabul ettiğini, ama bunların Rusya’nın değil de, genelde Avrupa’nın, özelde de İngiltere’nin çıkarlarına göre olmasını talep ediyordu.²¹³² Genelgeye göre, Ayastefanos Antlaşması gereğince tek bir devlet kurulacak, bu devlet Rusya’nın hâkimiyeti altında kalacak ve geleceği üzerinde Rusya’nın tam kontrolü tesis edilecekti. Osmanlı padişahının gücü tamamen Rusya’ya bağımlı hale getirilecekti.²¹³³ Genelge bütün Avrupa başkentlerinde etkili olmuştu. Şüphenin, endişenin ve kaygının hâkim hale geldiği diplomatik dünyada, Avrupalılara üzerinde hareket edebilecekleri somut bir zemin sunmuştu. Rusya’nın Osmanlı’yı hâkimiyeti altına almasını eleştiren bir havada yazılmıştı. Rusya’nın önceki antlaşmalara karşı çıkması sayesinde yeni bir müzakere kapısı ardına kadar açılmıştı. Rus devletinde Pan-Slavcı ve Ortodoks kanatlar genelgeyi öfkeyle karşıladıkları halde, Rus devlet adamları uluslararası bir müzakere yapma çağrısına sıcak bakıyorlardı.²¹³⁴

Genelge tarafsız kalmış devletlerarasında da yeni bir işbirliği çağrısında bulunuyordu. Fransa ve İtalya Akdeniz’e Rusya’nın yaklaştırılmaması önerisini memnuniyetle karşılamışlar, Almanya ve Avusturya ise Balkanlar’da Slav yayılcılığından derin bir kaygı duymuşlardı. İngiliz çıkarlarından söz edilmesine rağmen, Avrupalı devletler genelgede kendilerinin temsil edildiklerini hissetmişlerdi. Sessizlik döneminde tamamen tecrit olmuş gibi gözüken İngiltere’nin genelgeyle birlikte tecritliği kırılmış, Avrupa kıtasında diplomatik faaliyetlerin lideri haline gelmişti.²¹³⁵ Öte yandan Salisbury, İngiltere’ye ait Osmanlı’nın Avrupa’dan atılması ve Ortodoks Hristiyanların gizli destekçisi olma çizgisinden, Boğazlar ve İstanbul meselelerinde Rus ordusuna karşı gerekirse savaşmayı göze alan ve Osmanlı’yı savunan başka bir çizgiye kaymıştı. Hâlbuki Rus ordusunun saldırılarını destekleyen çok sayıda açıklamaları vardı geçmişte. Bunalımın başlangıcında, İstanbul ve Boğazlar üzerinde Osmanlı’nın hâkimiyet meselesine karşı kayıtsızdı; fakat 1878 Nisan ayından itibaren Disraeli’ye ait İstanbul’un ve Boğazların Ruslara karşı savunulması tezini onaylamıştı. Derby, Başbakan’a hoş görünme tavırlarını sergileyen Salisbury’nin kendi yerini alma arzusuna yormuştu.²¹³⁶ Salisbury

²¹³⁰ Cecil, a.g.e., s.227-7

²¹³¹ **Hansard**, Eastern Affairs-Resolution Mr. Bourke, HC Deb 29 July 1878 vol 242 cc 527-612

²¹³² Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 vol, 1921-32), vol. I 1830-1868, vol. II 1869-1880, London 1922, British Library, s.227

²¹³³ **Hansard**, Eastern Affairs-Resolution Mr. Bourke, HC Deb 29 July 1878 vol 242 cc 527-612

²¹³⁴ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.229-30

²¹³⁵ Cecil, a.g.e., s.231

²¹³⁶ 8 Mar. 1878, **DD**, s.523

Genelgesi, 1871 deklarasyonu ve Avrupa kamu hukukuna dikkat çekmişti.²¹³⁷ Salisbury; “*Rusların Slavları ya da Türkleri savunuyor gibi gözükten maskesi altında Pers, Arap, Suriye, Yunanistan gibi çeşitli sahillerde hâkimiyet kurmaya çalışması vardır; Rusya’nın bu planlarına itiraz ediyoruz. Bu hâkimiyetle nasıl baş edeceğimiz ve geriletebileceğimiz önemli bir sorunumuzdur*” diye yazacaktı.²¹³⁸

Rusya’yı nasıl geriletecekleri ve onunla nasıl baş edecekleri meselesinde Kabinede ortak bir strateji üzerinde tam bir mutabakat sağlanmıştı.²¹³⁹ Salisbury birbirini tamamlayan iki yöntemi diplomatik müzakerelere uygulamıştı: Avusturya'nın diplomatik yardımını kazanarak Rus Çarının Babıali üzerindeki hâkimiyetini azaltmayı planlamıştı. Rusya'nın Osmanlı Avrupa'sındaki hâkimiyetini en aza indirmek için Osmanlı'ya ait Batum ve Kars'ı Rusya'nın yutmasını kabul etmek, bu vesileyle onunla uzlaşmak ve böylece Balkanlarda kurulacak hâkimiyetinin güçsüzlüğüne onu da razı etmektir. Rusya'dan önemli tavizler kopartmak maksadıyla Rusya'nın Osmanlı'ya ait bazı topraklarını yutması kabul edilecekti. Bu yoldan Balkanlardan dışlanmayı Rusya barışçıl bir rızayla benimseyebilecekti. Bu bağlantılarla birlikte Britanya ayrıca Osmanlı Devlet otoritesine ortak olabileceğine inanıyordu. Salisbury bütün diplomatik faaliyetlerini bu hedeflere odaklamıştı. Osmanlı otoritesine ortak olma çabalarındaki bir başka amaç ise Osmanlı Asya'sında ortaya çıkabilecek hadiseleri Britanya'nın kendi denetimi ve nüfuzu altına alma planıydı.²¹⁴⁰

3 Nisan 1878'de Shuvalov bakanlıktan istifa eden Derby'yle görüştü. Bosna ve Hersek sözü verilen Avusturya'nın daha çok şeyler talep etmesinden şikâyetçiydi. Rusya; İngiltere ve Avusturya'nın kendine karşı saldırıya geçeceğine dair şüphelerden arınmamıştı.²¹⁴¹ Rusya ile muhtemel bir sıcak temastan dolayı İngilizler Osmanlı'nın sempatisini yeniden kazanma mücadelesi veriyordu. Bunun için yazılacak sözleşmenin Osmanlı'nın faydasına olduğuna dair bir izlenim verme çabası sergilenecekti. 4 Nisan 1878'de Salisbury kendi devlet siyasetini ve Babıali'ye nasıl baktığına dair düşüncelerini Layard'la paylaştığında, İngiltere stratejisine göre Rusya'nın Osmanlı üzerinde hâkimiyet kurmasını engelleme döneminin artık bittiğini, Rusya'ya karşı dalgakıran işlevine sahip Osmanlı Devleti'nin çöktüğünü, dağılmış dalgakıranın arkasında başka bir bent inşa edilmesi gerekirken ilk dalgakıranın malzemelerini kullanmak zorunda kalacaklarını, belirtiyordu.²¹⁴²

²¹³⁷ Hansard, Eastern Affairs-Resolution Mr. Bourke, HC Deb 29 July 1878 vol 242 cc 527-612

²¹³⁸ Gwendolen Cecil (Ed.), “*Lord Salisbury to Lord Odo Russell, April 3, 1878*”, **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.239

²¹³⁹ Hansard, Eastern Affairs-Resolution Mr. Bourke, HC Deb 29 July 1878 vol 242 cc 527-612

²¹⁴⁰ Gwendolen Cecil (Ed.), “*Lord Salisbury to Lord Odo Russell, April 17, 1878*” **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.240

²¹⁴¹ Agatha Ramm and William Ewart Gladstone (Ed.), **The Political Correspondence of Mr Gladstone and Lord Granville 1876-1886**, Clarendon Press 1965, s.2

²¹⁴² Gwendolen Cecil (Ed.), “*Lord Salisbury to Mr. Layard, April 4, 1878*”, **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.264-65

Rusya'ya ve diğer Avrupalı güçlere karşı dalgakıran işlevine sahip yeni devletler kurma stratejisiyle hareket eden İngiltere; Sırbistan ve Bosna-Hersek meselesinden çok Bulgaristan, Romanya ve Boğazlarla ilgileniyordu. Ayastefanos Antlaşmasının yeniden ele alınmasında kararlıydı; Slav olmayanların da özellikle Rumların Bulgar yönetimi altına sokulmasına karşıydı. Kars'ın Rusların eline düşmesinden sonra Ermenistan meselesiyle de ilgilenmeye başladı. Disraeli Avam kamarasında yaptığı bir konuşmada, Mehmet Ali Paşa döneminde Mısır ordusunun Suriye üzerinden Anadolu'ya sarktığını ve İstanbul'u rahatsız edebilecek kadar rahat hareket edebildiğini hatırlatmış, aynı şekilde Rusların da Kars'tan Akdeniz sahillerine çok rahat inebileceğini ifade etmişti. Süveyş'i Rusların ele geçirme tehlikesinin ortaya çıkacağından söz etti. Doğuda İngiliz çıkarlarının ciddi bir tehlike içinde olduğunu belirtmişti.²¹⁴³ 8 Nisan 1878'de Argyll, Disraeli kabinesine nasihatte bulunarak Ruslarla daha yalın bir müttefiklik içinde davranılmasını önerdi. Bunun için uluslararası bir konferansın düzenleneceği bir sürece girilmişti. Konferansa önceden hazırlanıyordu; çünkü can alıcı meseleler pazarlıkların merkezinde tutulmadığı sürece uluslararası bir konferansın faydadan çok zarar getireceğine inanılıyordu. Konferansta belirleyici role soyunan İngiltere ve Rusya gibi devletler tarafsız ya da daha az ilgiye sahip ülkeleri yanına çekmek için rekabete girişeceklerdi.²¹⁴⁴

Karmaşık pazarlıkların yol açacağı olumsuz yan etkilerin, Disraeli Kabinesi'ne ait siyasi amaçların gerçekleşmesinde verimliliği düşürebileceği öngörüldü. Geçmiş deneyimler ışığında, İngiltere zorunlu ve faydalı olduğuna inandığı ön görüşmelere başlamakta zaman kaybetmemişti. Ön görüşmelere Bismarck'tan başlanacaktı. Berlin temsilcileri Odo Russell bu işle görevlendirilmişti. Marmara Denizi'nde İngiliz ve Rus donanmalarının eş zamanlı şekilde geri çekilmesinde İngilizlerin yaptığı arabuluculuk önerisini Prens Bismarck kabul ediyordu. Salisbury 10 Nisan 1878'de Odo Russell'a yazdığı bir mektupta İngiltere'nin Almanya'nın çıkarlarına saygı duyan tek Avrupa ülkesi olduğunu ileri sürmüş ve Almanya'ya övgüler dizmişti. İki ülke arasında karşılıklı güvenin geliştirilmesine yoğunlaşıldı. Prens Bismarck açık ve samimi bir diplomasiyi tercih ediyordu. Salisbury Berlin Büyükelçisine, bağımsız bir Bulgaristan'ın Ege'ye sarkmamasını; Rusya, ya Asya'dan işgal ettiği yerlerden çekileceğini ya da İngiltere'nin de Osmanlı Asya'sında bazı yerlere el koyacağını; Boğazların tarafsızlığı ya kabul edilecekti ya da Boğazların savaş zamanında abluka altına alınmasını hukuken kabul edilmesini Bismarck'a anlatmasını bildirmişti. Rusya kabul ettiği sürece, Bismarck, İngiltere'nin herhangi bir önerisini tasdik edecekti. Rusya'yla ilişkilerinin

²¹⁴³ Hansard, CCXXXIX, 8 Apr. 1878, 773

²¹⁴⁴ Agatha Ramm and William Ewart Gladstone (Ed.), *The Political Correspondence of Mr Gladstone and Lord Granville 1876-1886*, Clarendon Press 1965, s.4

kötüleşmesi taraftarı değildi; güçler arasında dengeli paylaşım siyasetinden yanaydı.²¹⁴⁵ İngiltere; yeni Bulgaristan'ın güney bölgesinin yarısından muhtariyet statüsü kazanmış bir Yunan eyaletinin yaratılmasını talep ediyordu. Ama Bismarck bunu kabul etmeyebilirdi. Salisbury'ye göre, Osmanlı-Rus savaşı Osmanlı'yı daha çok parçalara ayırabilseydi, birçok sorun kendiliğinden çözülecekti. Avrupalı güçler öyle bir imparatorlukta yeni devletleri inşa etme göreviyle uğraşacaklardı. Fakat Osmanlı halen ayakta idi. İngilizlere göre, Osmanlı halen ayakta kaldığı için, Rusya'nın hâkimiyetine girebilecek bir devlet şekli ortaya çıkmıştı. O nedenle İngiltere çıkarlarının daha çok tehlikeye atıldığına inanılıyordu. İngiltere ve Avrupalı güçlerin menfaatlerini muhafaza etmek için, Osmanlı Devleti Rusya karşısında mutlaka bağımsız hale getirilmek zorundaydı. Salisbury'nin Osmanlı'yla ilgili planları şöyleydi:

Geriyeye kalan topraklar içinde Osmanlı bizim hoş görebileceğimiz bir bağımsız yapıya kavuştururken, Slavların gücünü de Balkanların gerisine doğru püskürtmüş olacağız. Eğer Yunan Krallığı yeterince güçlü olsaydı, Balkanların güneyini ona teslim edebilirdik; fakat bunun için aşırı genç bir Krallık; ancak ilerde bu mümkün olabilecektir. O bölge için şu anda en iyi koruyucu güç Osmanlı'dır.²¹⁴⁶

Almanya ile müzakereler konusunda önemli sorunlar çözüldüğü halde, Avusturya ile ortak bir anlayış geliştirmeye çalışan İngilizlerin çabaları halen sonuç vermemişti. Viyana'ya atanan Henry Elliot'la yazışan Salisbury çareyi Avusturya ile yapılan gizli pazarlıkları uluslararası kamuoyuna teşhir etmekte bulmuştu:

Avusturya salınım içinde. Geçen yıl bu aşırı zayıflığı göstermişti. Dürüst olmayan davranışları onun zayıflığına yorumlanabilir. Korkarım ki, güney-doğu Avrupa'da büyük bir hadise bu sorunlu devleti tamamen çökertebilir. Bu arada, dürüst davranmayan bu zayıf devleti bazı kesin bir çizgide tutarlı davranmaya teşvik etmek gibi zor bir görevin var. Avusturya'yı istediğimiz çizgiye çekmemiz için, Kont Andrassy ve diğer Hükümet yetkilileriyle yaptığın her görüşmeyi gizli tutma; onları olduğu gibi kamuoyuna aktar, görüşmelerden bütün dünyanın haberi olsun. Eğer Rusların tarafını tutarsa ve Balkanlarda büyük bir Slav devletini kabullenirse, en azından Rusya'nın tam desteğini alacaktır. Eğer Slavların geniş bir bölgede devletleşmesine karşı direnirse, bu durumda da İngiltere, Osmanlı ve Yunanistan'ın desteğini alacaktır. Ama hiçbir kararı veremezse, o zaman Balkanlardan onun payına hiçbir şey düşmeyecektir.²¹⁴⁷

Almanya Londra Büyükelçisi Münster 12 Nisan 1878'de Derby ile görüşmüştü. Bismarck arabuluculuk öneriyordu; ama bunun Rusya tarafından kabul edilip edilmeyeceğinden emin değildi. Pazarlıkların başlamasında öne sürülen şartlar arasında İngiliz donanmasının Marmara Denizi'nden

²¹⁴⁵ Gwendolen Cecil (Ed), "To Lord Odo Russell, 10 April, 1878", **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.242-4

²¹⁴⁶ Cecil, a.g.e., s.243

²¹⁴⁷ Cecil, a.g.e., s.245-6

çekilmesi ve Rus askerlerinin İstanbul'a uzak bir yerde konuşlandırılması vardı. 18 Nisan 1878'de Hindistan birliklerinin Malta'ya gönderildiği haberi basında çıkmıştı. Kıbrıs'ın işgal edilme meselesinde Nisan'ın sonuna doğru yapılacak Parlamento toplantısı beklenecekti. O meseleyle ilgili ne bir soru soruldu, ne de gündeme getirildi.²¹⁴⁸ İngiltere'nin taleplerini Rusya kabul etmezse ne olabilirdi? Bu soruyu Salisbury, Berlin İngiliz Büyükelçisi Odo Russell'a gönderdiği bir yazıda cevaplarken, savaş çıkması halinde Rusya'nın savaştan insan gücüne, İngiltere'nin de para gücüne sahip devletler olacaklarını, bu durumun güney-doğu Avrupa uluslarında büyük bir duygusal çalkalanmaya yol açacağını, ortaya çıkacak depremin önce Osmanlı'yı altüst edeceğini ve ardından da Avusturya'yı da sosyal çalkantıların içine yuvarlayacağını, fakat bütün bunların yaşanmaması için Almanya'nın İngiltere çıkarlarına hizmet ederek davranacağını, belirtiyordu.²¹⁴⁹

İngilizler muhtemel bir İngiliz-Rus savaşında Avrupa ve Osmanlı'da başka küçük devletlerin de oluşabileceğini ve bu gelişmelerin Osmanlı'yı olduğu kadar Almanya ve Avusturya'yı da büyük buhranların içine iteceğini öngörüyordu. O nedenle Almanya ve Avusturya'nın bir savaşın çıkmasını engellemek için Rusya'yı tavize zorlayacakları hesaplanıyordu. Bu değerlendirmeler ışığında 17 Nisan 1878'de Hindistan ordusunun Malta'ya ulaştığı haberi yayımlandı. Disraeli, askerlerin yeni bir heyecan yaratacağını ve Ruslara İngilizlerin ne olduğunu gösterdiğini yazdı.²¹⁵⁰ Londra Hükümeti sakin bir şekilde Rusya'nın nasıl bir tepki göstereceğini beklemeye başladı. Bismarck'ın araya girmesi sonuç vermişti; Rus ordularının ve İngiliz donanmasının aynı anda İstanbul'dan çekilmesiyle ilgili görüşmelerin yapılması teklifi taraflarca kabul edilmişti.²¹⁵¹ 18 Nisan 1878'de, Dışişleri Bakanı Salisbury Sultan II. Abdülhamid'e, askeri öneme sahip bazı bölgelerin İngiltere'ye teslim edilmesi karşılığında sağlanacak birtakım faydaları bildirdi. Osmanlı'nın Asya'daki varlığını devamlı koruyacağını ve İngiltere'nin koruması altında zorlukların üstesinden gelineceğini salık veriliyordu. Ege ve Basra bölgelerinde bazı sahil yerlerinin İngiliz askeri üslerine dönüştürülmesi teklif edilmişti.²¹⁵² İngiltere'ye karşı uzlaşmacı bir tavır sergileyen Suhuvalov diplomatik faaliyetlerde ön plana çıkıyordu. Çar tarafından İngilizler ne istiyorsa onu yapması için emir aldı. Bu nedenle 19 Nisan 1878 günü Salisbury ile yaptığı toplantıda İngiltere'nin Ayastefanos antlaşmasında geçersiz bulunduğu noktaları açık bir şekilde ortaya koymasını talep etti. Bu görüşme öncesi İngiliz kabinesine gönderilen bir raporda, Rus yönetimi, dokunulmasını istemediği noktaları bildirmişti.²¹⁵³

²¹⁴⁸ Agatha Ramm and William Ewart Gladstone (Ed.), **The Political Correspondence of Mr Gladstone and Lord Granville 1876-1886**, Clarendon Press 1965, s.7

²¹⁴⁹ Gwendolen Cecil (Ed.), "Lord Salisbury to Lord Odo Russell, April 17, 1878", **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.244-5

²¹⁵⁰ **DP**, Beaconsfield-Lady Bradford, London, 18 Apr. 1878

²¹⁵¹ **HP**, B/XIX/C/537, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 19 Apr. 1878

²¹⁵² Gwendolen Cecil (Ed.), "Lord Salisbury to Lord Odo Russell, April 20, 1878", **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library s.265

²¹⁵³ Cecil, "Lord Salisbury-Queen Victoria, London, 29 Apr. 1878", a.g.e., s.254

Müzakerelerin başarılı şekilde sonuçlanması için Shuvalov, İngiltere'nin en çok üzerinde durduğu hususları öğrenmek ve Rus hükümetinin talepleriyle yeniden gözden geçirmek niyetindeydi. Rusya; Besarabya, Kars, Batum ve Karadağ için kesinlikle savaşmayı göze alacaktı.²¹⁵⁴ Bir gün sonra, 20 Nisan'da Disraeli bir bayan arkadaşına, “İngiliz donanması Marmara Denizi'ne çıkartıldı. Bu hadise İngiltere için çok büyük bir zaferdir. Önümüzdeki haftalarda sınırlar çizilirken bunun etkisi çok daha iyi görülecektir”²¹⁵⁵ diye yazmıştı.

Shuvalov müzakerelerde yaklaşımını ortaya koymuştu. Salisbury, Londra Alman Büyükelçisi Münster'e Bismarck'ın yeniden arabuluculuğa soyunma önerisini getirdi. Gizli yürütülen müzakerelerde Rusya ve İngiltere arasında esas noktalar üzerinde ne oranda uzlaşma sağlanacağını belirlenmesine çalışılıyordu. Bismarck'ın arabuluculuğu başarısızlıkla sonuçlanırsa, İngiltere ile Rusya arasında bir savaş tehlikesi tekrar şiddetlenebilecekti. Almanya; Shuvalov'a bu durumu izah etmiş, bir Kongre düzenlenmediği sürece Rusya ile İngiltere'nin karşılıklı ortak bir anlayışı oluşturamayacağı anlatılmıştı.²¹⁵⁶ Andrassy Bulgaristan talebinde İngiltere'yi desteklemeye davet edildi. Davet tekrarlandı. Ortak bir eylem için bir Avusturya planını sunması istendi. Andrassy sessiz kalmayı tercih etti. Rusya'nın Balkanları işgalini kısaltmasını ve Karadağ'a bir miktar toprak verilmesini istiyordu. Ama işbirliği çağrılarına belirsiz bir tutum sergiliyordu. Savaştan kaçınmaya dönük bir kararlılık yoktu.²¹⁵⁷ Viyana ile bir anlaşma sağlanamadığı için İngiliz Başbakanı, Andrassy'ye “Sülük” ismini takmıştı.²¹⁵⁸ İngiltere bunun üzerine müzakereler için bu kez Rusya'ya döndü. Rus Çarı ve Gorchakov, İngiltere'yle anlaşmak niyetindeydi. General Wellesley ve St. Petersburg İngiliz Büyükelçisi Loftus bu meyanda haber gönderiyorlardı. Bu arada, Viyana yönetimi İngilizlerle anlaşma sağlayacağı tehdidinde bulunarak Rusya'ya bazı şartlarını kabul ettirmeye çalışılıyordu. Rus yönetimi, ordusunun Osmanlı ile savaştan dolayı yorgun düştüğünün ve daha fazla yayılamayacak kadar güçlerinin sınırına geldiklerinin farkındaydı. Gorchakov ciddi bir hastalığa yakalanmıştı; General Ignatiev ise Viyana başarısızlığı yüzünden gözden düşmüştü. Bütün sorumluluk Çar'ın omuzlarına yıkıldı.²¹⁵⁹

Disraeli kabinesi Viyana'nın takip ettiği kararsız siyaseti hiç güven verici bulmuyordu; Avusturya Balkanlar'da Rusya ile bir işbirliğine girişse, Bismarck'tan korkmasına gerek

²¹⁵⁴ Cecil, a.g.e.

²¹⁵⁵ The Marquis of Zetland (Ed.), “*To Lady Bradford, 10 Downing Street, April 20th, 1878*”, **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield**, Cilt II, 1876 to 1881, London, Ernest Bern Limited, 1929, s.304-380

²¹⁵⁶ Gwendolen Cecil (Ed.), “*Lord Salisbury to Lord Odo Russell, April 20, 1878*”, **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880., London 1922, British Library, s.252

²¹⁵⁷ Cecil, “*Lord Salisbury to Sir Henry Elliot, April 10, 1878*”, a.g.e., s. 246-7

²¹⁵⁸ DP, Beaconsfield-Queen Victoria, Hatfield, 24 Apr. 1878

²¹⁵⁹ Milos Koviç, **Disraeli and Eastern Question**, Oxford University Press, 2010, s.262

kalmayacaktı. Ama kesin bir amacı yokmuş gibi gözüküyordu. Sürekli olarak Rusya, İngiltere, Osmanlı ve İtalya arasındaki sürtüşmeler, çatlaklar ve gerilimler üzerinden siyaset yapmaya çalışıyordu; sadece Berlin'den gelen emirlere boyun eğiyordu. Büyük güçler arasındaki çelişkilere dayanarak siyaset yürüten Viyana yönetimi için Salisbury şöyle bir plan yapacaktı: Kesin bir anlayışa gelmeleri için, onlara sürekli baskı yapacak bir siyaset yürüteceklerdi; bir şekilde mutlaka karar vermek zorunda kalacaklardı. Eğer kendi iradelerine bağlı olarak karar veremezlerse, ülke içinde ortaya çıkan karışıklıklar onları karar vermeye itecekti. Bosna ve Hersek'te artan karışıklıklardan dolayı kamu düzenin sağlanması gerekçesiyle, Andrassy, Osmanlı'nın o bölgeleri kendi kontrolüne vermesini teklif etti. Osmanlı'da yaşanan yenilginin sonuçları en çok Bosna-Hersek'te hissediliyordu; Batılı devletler bu eyaletlerin Avusturya'ya bırakılmasını çok önceden tasarlamışlardı. Salisbury bu tabloyu şöyle yorumlayacaktı:

Andrassy Bosna'yı istiyor; ama onunla yetineceğinden şüpheliyim. Tuna'yı tümüyle gözden çıkarabilir; bir çıkış kapısı olarak Selanik'e bir demiryolu ağı döşeyebilir; uydu ya da bağımsız devletler şeklinde Rusya ve Avusturya'nın güney Balkanlara uzanma faaliyetleri var. Bu durumda Avusturya bizi yarı yolda bırakabilir.²¹⁶⁰

1878 Nisan'ın sonuna doğru İngiliz Harbiye Bakanı Bradford'ta Aziz George Kilisesi'nin toplantı salonunda yaptığı bir konuşmada İngiltere'nin Doğu Meselesiyle ilgili '*şartlı tarafsızlık*' siyasetini savundu. Osmanlı- Rus savaşına müdahale etmedikleri için, Musurus Paşa'nın kendilerine resmi bir teşekkürü bildirdiğini açıklamıştı. Harbiye nazırı, "*Neden teşekkür ettiğini tam anlayamadık; ama büyük bir ihtimalle müdahalede bulunmayan bir siyaset izlediğimiz için olmalıdır*" diyecekti.²¹⁶¹ Musurus Paşa'nın ne demek istediği İngiliz Bakan tarafından tam anlaşılamadığı gibi, Bismarck da Ruslar tarafından sunulan önerileri akla uygun bulmamıştı; artık aracı olmayacaktı. Shuvalov üzerinden pazarlıkların yürütülmesini önerdi. Bismarck'a göre, taraflar arasında ana hususlar üstüne önceden resmi olmayan bir uzlaşma sağlanmadan, Kongre hiç işe yaramayacaktı. İngilizler de Bismarck gibi düşünüyorlardı.²¹⁶² İngiltere'nin Viyana'yı kazanma çabaları henüz sonuç vermemişti; Avusturya kararsızdı. Londra'ya göre, Viyana çok gizli davranarak Bosna'yı topraklarına katmaya niyetliydi. Salisbury; "*En azından böyle bir niyete sahip olması bizi sevindirdi. Bosna'yı topraklarına katması İngiltere'yi etkilemez*" demişti.²¹⁶³ Aynı gün Prens Albert

²¹⁶⁰ Gwendolen Cecil (Ed.), "*Lord Salisbury to Lord Lyons, April 24, 1878*", **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.247

²¹⁶¹ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.64

²¹⁶² Gwendolen Cecil (Ed.), "*Lord Salisbury to Lord Beaconsfield, April 25, 1878*", **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.252-3

²¹⁶³ Cecil, "*Lord Salisbury to Lord Odo Russell, April 26, 1878*" ,a.g.e., s. 248

bir şikâyetle bulunmuştu; Kraliçe Victoria yerine Disraeli'nin kabineye başkanlık yapmasından rahatsızdı. Kabine toplantılarında saraya ait rolün yönlendirici olamamasını eleştirdi.²¹⁶⁴

Nisan'ın son günlerine girilirken Andrassy ile İngilizler arasında bir anlaşma sağlanamamıştı; Avusturyalılar İngiltere'nin onları Ruslarla savaştırmak niyetinde olduğuna dair bir inanca kapılmışlardı. Ayrıca Andrassy Bulgaristan'dan çok Bosna-Hersek ve Karadağ'la ilgileniyordu; Ermenistan meselesi ise doğrudan menfaatleri arasında sayılmadığından ilgilerini hiç çekmemişti. İngiltere'nin Süveyş Kanalıyla ilgili Rusya korkusunu paylaşmıyorlardı. Rusya'dan Balkanlar meselesinde ilettikleri son tekliflerine cevap bekliyorlardı.²¹⁶⁵ 30 Nisan 1878'de Londra basınına bakıldığında, İngiltere'nin Doğu meselesini savaşmadan çözebilecek bir beceri sergilediği yazılıyordu. İngiltere'nin savaşın eşiğine geldiği ve yoğun diplomatik faaliyetlerin yaşandığı koşullarda, Başbakan Disraeli devlet işlerine ilgisini kaybetmiş gibi davranıyordu. Londra'daki akşam yemekleriyle ve içkili sohbetlerle daha çok ilgiliydi. Marmara denizinde Rus ordusuyla İngiliz donanması arasındaki tehditkâr ve gerilimli tutumdan eser yoktu Londra'da. Derby'ye göre, Başbakan ne savaşla ne de barışla ilgileniyordu.²¹⁶⁶ Bunun bir nedeni İngilizlerin Rusya ile savaşmayacağına dair kesin bir karara sahip olması ve diğer neden de diplomatik faaliyetleri Salisbury ve arkadaşlarının ustaca yürütüyor olmasına duyduğu güvendi; İngiliz milli çıkarlarına uygun bir anlaşmanın sonuçlanacağına inanmanın rahatlığı içindeydi. Öyle bir inanca Salisbury de sahipti: Bir Kabine üyesine İngiltere Dışişleri Bakanı olarak Rusya ile savaşabileceklerine inanmadıklarını yazmıştı.²¹⁶⁷

Salisbury, Alman-Rus dostluğunun yaşlı iki imparatorun aile bağlarına dayandığını analiz etmişti. Andrassy'den İngiltere'yi tatmin eden bir teklifi henüz alamamıştı; Viyana yönetimi Ruslarla kavgalı değildi. Eğer kavgalı bir sürece girseydi, İngilizlere yaklaşacağı umuluyordu. Burada esas rolü Alman İmparatoru Wilhelm'in oynadığı varsayıyordu. Salisbury son durumu şöyle analiz etti:

Alman İmparatoru ve etrafındakiler Rusya'ya mesafeli durmak niyetindeler; Bismarck da Ruslardan hoşlanmıyor. Ama İmparator'dan dolayı sırtlarını Rusya'ya dönemiyorlar. Bu nedenle, Bismarck Rusya'ya baskı yapmak yerine, Avusturya'yı baskı altına alarak Rusya ile anlaşmaya zorluyorlar. Rusya ise sıkışmış durumda; küçük bir anlaşmazlık ortaya çıkarsa, İngiltere ile Rusya'nın savaşacağı sanılıyor... Diğer taraftan, Rusya'nın aşağılanmaması, incinmemesi için elimizden gelen her çabayı gösteriyoruz. Her iki ihtiyatlılık can alıcı önemdedir. Çünkü biz Rusya'yı aşağılayacak bir tavır takınsak, Rus yetkililer de bu durumda bizimle savaşı göze alacak

²¹⁶⁴ Agatha Ramm and William Ewart Gladstone (Ed.), **The Political Correspondence of Mr Gladstone and Lord Granville 1876-1886**, Clarendon Press 1965, s.10

²¹⁶⁵ **NA, FO**, 881, vol. 3594, Andrassy-Beust, Vienna, 29 Apr. 1878; *ibid.*, 1 May 1878

²¹⁶⁶ 24 Mar. 1878, **DD**, s.531; 29 Mar. 1878, a.g.e., s.534

²¹⁶⁷ Gwendolen Cecil (Ed.), "*Lord Salisbury To the Rt. Hon. R.A. Cross, April 30, 1878*" **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.253-254

kadar delirebilirler; kendi sağduyularını kaybederek tehlikeli bir maceraya atılabilirler. Shuvalov üzerinden müzakereler yürütülmeye başlandı. Almanya ve Rusya resmi olmayan bir anlaşma sağlanmadan Kongre'nin gereksizliğine inanıyorlar.²¹⁶⁸

2 Mayıs 1878'de önerge hakkında yeni ve göze çarpan bir gelişme ilan edilmişti. Osmanlı'dan talep edilen askeri üs yerleri çok daha geniş bir stratejinin küçük bir parçasıydı. Bunların tedarik edilmesi karşılığında Padişaha İngiltere'nin korumacılığını kabul etmesi önerilmişti. Osmanlı'nın İngilizlerin hamiliğini kabul etmesi karşılığında İmparatorluk Asya'sının gelecekte korunacağı sözü veriliyordu. Bu teklif, İngiltere'nin Kont Shuvalov ile yürüttüğü gizli pazarlıklarla bağlantılı şekilde hazırlanmıştı. İngilizlerin koruma yükümlülükleri ile Anglo-Rusya pazarlıkları arasında doğrudan bir ilişki vardı.²¹⁶⁹ Salisbury'ye göre Osmanlı, savaş öncesi sınırlar içinde toparlanmaya kalkışırsa, daha çok dağılıp parçalanacaktı. Bu hususta İstanbul temsilcisine şunları yazmıştı:

1856 Paris Antlaşması'nın hayata geçirilmesini talep edersek eğer, o zaman Osmanlı'nın tamamen parçalanmasını gerçekleştirmiş olacağız. Bugünkü zayıf ve bitap düşmüş haliyle 1856 Antlaşması'nın geçerliliği ancak dağılmış bir imparatorluğun doğmasına yol açar. Osmanlı toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını savunacak dönem artık tamamen geçmişte kalmıştır. 1856'nın bir gerçeği olan bu mesele, 1878 koşullarında sadece alay konusudur. Babıali korunmaya muhtaç duruma düştüğünü kabul etmelidir. Çökmesi halinde ortaya çıkacak anarşiden kaçınması için, mutlaka büyük bir gücün koruması olmak zorundadır. Babıali koruma altına gireceği bir güçle gönüllü bir işbirliği içinde yeni düzenlemelerin gerçekleştirilmesine katkıda bulunmalıdır.²¹⁷⁰

Rus temsilci Shuvalov Kabine üyeleriyle son müzakere sürecini konuşamamaktan, Salisbury'yi görememekten şikâyetçiydi. Derby'ye Başbakanla başbaşa görüşürse, meseleleri kolayca çözebileceğini söylemişti.²¹⁷¹ 4 Mayıs 1878'de toplanan Londra Kabine üyeleri, savaş boyunca takip ettikleri yolun gerçek barışa giden yol olduğuna inandıklarını belirtti.²¹⁷² Toplantıda Avusturya'nın devam eden belirsiz davranışı incelenmiş, İngiltere'nin amacı Henry Elliot'a yazılan bir mektupta özetlenmişti: *“Bizden Avusturya'nın beklediği aslında şudur: Bosna ve Hersek'i Avusturya'nın almasını hoş görmemiz, Rusya'nın Balkan işgalini kısaltma arzusunun desteklememiz ve böylece Bulgaristan ve Romanya üzerinde hâkimiyetini genişletme çabalarını onaylamamızdır.”*²¹⁷³

²¹⁶⁸ Cecil, a.g.e.

²¹⁶⁹ Cecil, a.g.e., s.265-6

²¹⁷⁰ Cecil, a.g.e., Lord Salisbury to Mr. Layard, May 2, 1878, s.266

²¹⁷¹ Agatha Ramm and William Ewart Gladstone (Ed.), **The Political Correspondence of Mr Gladstone and Lord Granville 1876-1886**, Clarendon Press 1965, s.11

²¹⁷² Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, S. 67

²¹⁷³ Gwendolen Cecil (Ed.), *“Lord Salibury to Sir Henry Elliot, June 3, 1878”*, **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.260-1

Avusturya ile yazışmalarda işaret edilen ilk nokta Osmanlı'nın Asya bölgesindeki varlığı için Avusturya'dan yardım istenmeyeceği üzerineydi. Ama Avusturya; Kars ve Batum uğruna Rusya ile savaşıp savaşmayacağı hususunda İngiltere'yi açıklamaya zorlamıştı. Osmanlı'nın Asya bölgesi için İngilizlerin yanında olamayacaklarını tekrarlıyorlardı. Besarabya ile alakalı Avusturya'nın beklentileri Londra için ikinci derecedendi. Viyana'ya gönderdiği mesajda, Rusya'nın Ermenistan'ı işgal etmesi halinde İngiltere'nin Osmanlı'nın yanında savaşa gitmeyeceğini ve o bölgenin işgalden kurtulması mücadelesi veren Babıali'nin yanında sadece hareketsiz durmaya karar verdiğini bildirmişti.²¹⁷⁴

4.9. Gizli İngiliz-Rus Barış Görüşmeleri ve Gizli Anglo-Osmanlı Müzakereleri

Gorchakov'un İngiliz önermesine cevabı sert olmuştu; Avrupa'da taviz vermeye karşı çıkmazken, Asya'da işgal ettiği bölgelerden çekilmek niyetinde değildi. Avrupa'da vermeyi planladığı tavizlerle, Avusturya'yı kazanmayı ve İngiltere'nin nüfuzunu kırmayı hedefliyordu.²¹⁷⁵ Ama Salisbury Rusya'nın bu hamlesini daha önceden öngörerek, ona göre diplomatik sahada hazırlıklar yapmıştı. Avusturya'nın kararsızlığına daha fazla ortak olmadan, Rusya ile doğrudan bir uzlaşma seçeneğini devreye sokmuştu. Fakat bu arada beklenmedik bir gelişme olmuş, Prens Gorchakov hastalanmış ve diplomatik sahadaki etkisi birden azalmıştı. Salisbury bu noktada Rus Dışişleri Bakanın karakter özelliklerini ve bu kişilik yapısının uluslararası diplomaside ortaya koyacağı siyaseti nasıl belirlediğini analiz ederek, İngiliz politikasını yeniden gözden geçirmişti:

Prens Gorchakov'un diplomaside zengin bir deneyime sahip olmaması, kibirli ve gururlu bir kişilik yapısında olması sebebiyle, karşılıklı taviz temelinde pazarlık yapılmasını her zaman zorlaştırdı. Diplomaside başarısızlığı teşvik eden bu kişilik özellikleri askeri başarıya dayandığı zaman, daha da sert ve inatçı bir hale gelmişti. Yaşlandıkça kendini kontrol etme kapasitesinde zayıflamanın ortaya çıkması kişiliğinin diğer özelliklerine ilave edildiğinde, pazarlıkların tikanacağı ve başarısızlıkla sonuçlanacağı kesinlik kazandı. Hastalanarak yatağa düşmesi, Rusya'yı dış politikada merkezi bir yönlendirmeden mahrum bıraktı.²¹⁷⁶

Rusya ve İngiltere arasında Londra'da başlayan müzakerelerde Gorchakov'un devre dışı kalmasıyla, Rusya adına görüşmeleri Shuvalov yönlendirmeye başladı. Shulov, Rusya'nın tekrar savaşması taraftarı değildi; Osmanlı karşısında zaferden çıktıkları halde, savaştan geriye ağır bir mali külfet ve yorgunluk kalmıştı. İngiltere gibi bir güçle yeniden savaşacak güçte değildi.²¹⁷⁷ Çar

²¹⁷⁴ Cecil, "Lord Salisbury to Sir Henry Elliot, June 3, 1878", a.g.e., s.260-1

²¹⁷⁵ Cecil, "Lord Salisbury to Sir Henry Elliot, 4 May 1878", a.g.e., s.250-1

²¹⁷⁶ Cecil, "Lord Salisbury to Sir Henry Elliot, 4 May, 1878", a.g.e., s.250-1

²¹⁷⁷ Cecil, a.g.e.

İngilizlerden daha ağır şartlar beklemiş, Bulgar meselesini gündeme getirmemişti; güney bölümü ise artık otonom sayılabiliyordu. 6 Mayıs 1878 günü Shuvalov, Bulgaristan topraklarının azaltılmasını kabul etmeye hazır olduklarını, ama otonom seviyesinin korunma şartını Londra'ya bildirdi.²¹⁷⁸ Bu tablo tam İngiltere'nin istediği gibiydi. Rusya ve İngiltere arasında doğrudan müzakereler başlamıştı. Shuvalov'a verilen İngiliz teklifi şöyleydi: Güney Balkan dağlarında kalan Yunanlıları kapsamaması şartıyla, Bulgaristan'ın kurulması; Ermenistan olarak isimlendirdikleri bölgede daha az bir toprağa Rusların el koyması, savaş masrafları ve tazminat üzerine daha açık bir anlaşmanın yapılmasıydı. Rusya'nın bu şartlara uyması halinde, İngiltere'nin kongreye katılacağı ilan edildi. Shuvalov'ın Malta'dan Hint askerlerinin geri çekilmesi önerisi ise reddedilmişti.²¹⁷⁹ 8 Mayıs 1878'de Dük Decates'le görüşen Derby, Avusturya meselesini tartıştı. Avusturya'nın savaşa girmeden Bosna-Hersek'i alması halinde, muhtemel bir İngiliz-Rus savaşıdan uzak duramayacağı ve çatışmaların içine sürüklenmeye zorlanacağı, ifade edildi. Bu arada, İngiltere ile ortak hareket eden Fransız Hükümeti yedek askerleri silah altına alma çağrısında bulunmuş, kara ordusunu 1,000,000'a çıkarmıştı.²¹⁸⁰ Pazarlık sürecinde İngiltere'nin diplomatik süreci sınıflandırılması ilgi çekiciydi. İngiliz-Rus müzakereleri sorunsuz başladı. İngiltere'nin arzuladığı tavizler tartışıldı; savaşa gitmeyi göze alacağı çıkarlarıyla, pazarlıkta koz olarak kullanacağı çıkarlar arasında ayrımlar yapıldı, bu iki farklı çıkarlar grubu arasında açık sınırlar çizildi. Rusya'nın talepleri İngilizlerin analizlerine uygun hale getirilebilirse, iki ülke arasında barış güvence altına alınacaktı. Shuvalov 8 Mayıs'ta Londra'dan St. Petersburg'a yola çıktı. Salisbury'nin önerisi üzerine yol üzerinde Bismarck'a uğrayacak ve İngiltere ile görüşmekte oldukları müzakerelerin ayrıntılarını ona açıklayacaktı. Bismarck; Avusturya yerine İngilizlerle anlaşmaya gitmeyi akıllıca bulduğunu, Avusturya'nın zayıf bir ordu gücüyle güvenilir bir ortak olabileceğini anlatmıştı. Salisbury'ye göre, St. Petersburg'ta herkes nefesini tutmuş, Shuvalov'u bekliyordu. Hasta Gorchakov Dışişleri Bakanı olarak devreden çıkartılmıştı.²¹⁸¹

İngiliz siyasetinin bir diğer boyutu Babıali'de korku oluşturmaya bağlıydı; Osmanlı'nın korumacılığı kabul etmemesi halinde başına büyük bir felaketin geleceği ileri sürülüyordu. Ortaya sürdükleri senaryoya göre, Rusya'nın Kars'taki varlığından dolayı İran, Mezopotamya bölgesi ve Suriye siyasi yüzünü Kuzeye doğru çevirecekti. Buralarda Rusya taraftarları ortaya çıkacak ve güçlenecekti; ortaya kaos ve güvenlik sorunları çıkacağından Babıali vergileri arttırmaya zorlanacaktı. Bu durum kaosu şiddetlendirecek, Babıali iyice iktidarsızlaşacak ve Rusya bundan yararlanarak Osmanlı eyaletlerini kendine bağlı küçük devletlere dönüştürecek. Bu sürecin

²¹⁷⁸ Milos Koviç, *Disraeli and Eastern Question*, Oxford University Press, 2010, s.262

²¹⁷⁹ DP, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 7 May 1878; DP, a.g.e., 9 May 1878

²¹⁸⁰ DP, a.g.e.

²¹⁸¹ Gwendolen Cecil (Ed.), "Lord Salisbury to the Queen, April 29, 1878", *Life of Robert Marquis of Salisbury*, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.255

kötüleşmesine karşı tek çare olarak İngiltere'nin varlığı öne sürülüyor, Babıali'yle savunmaya dönük bir müttefiklik oluşturmanın önemi vurgulanıyordu. Rusya'nın saldırısına karşı onun Asya topraklarını savunma görevini İngilizler üstlenmekle, Rusya'nın Basra'ya ve Akdeniz'e sarkmasının engelleneceği varsayılmıştı. Akdeniz ve Orta Doğu'da Malta askeri üsleriyle İngiltere'nin çıkarlarını korumak yetersiz ve gülünç bulunuyordu.²¹⁸²

Disraeli Kabinesi Bosna ve Bulgaristan'ın Osmanlı'nın elinden çıktığını varsayarak siyaset üretiyordu. Babıali ancak İngiltere'nin çabalarıyla Trakya'ya sahip olabilir; bir süreliğine Makedonya, Arnavutluk ve belki Teselya ve Epir'i elinde tutabilirdi. Bu bölgelerde Babıali'nin artık asker bulundurmasını kabullenmeyeceklerdi. Osmanlı'nın sadece kendi gücüne güvenerek hareket edebileceğine ve yeterince direnebileceğine hiçbir devletin inanmayacağı varsayılıyordu. Sık sık yenilgiler yaşamış haldeydi; Araplar ve Asya'da diğer kavimlerin Rusya'ya kurtarıcı bir güç olarak bakacakları öne sürülüyordu. Osmanlı'nın ayakta kalmasının tek yolu olarak güçlü bir devletle müttefiklik oluşturmasını, o güçlü devletin de İngiltere olacağını öngörüyorlardı.²¹⁸³ Fakat İngilizler Osmanlı'yla gerçekten müttefik olmaya niyetli miydi? İngiltere açısından Asya'da Osmanlı meselesi, Babıali'nin Avrupa'daki konumundan çok farklıydı. İngilizler Asyalı Hristiyanların sosyal değişiklik ihtiyacını Rusya'nın doğrudan denetimi altına girmelerinde görüyordu. Genç ulusların otonomiyle dizginlenmesinin mümkün olamayacağını, ama Rusya'nın da Osmanlı'ya karşı ayaklanacağı varsayılan toplumlara doğrudan kontrolü altında tutmasının İngilizleri ve diğer Avrupalı devlet yetkililerini sevindirmeyeceğine inanılıyordu. İngilizler Rusya'nın Asya'da daha fazla ilerlemesine sınır koymak zorunda kalacaktı. Ege denizine ve Boğazlara sarkmadığı sürece, Rusya'nın Osmanlı'ya ait Balkanlardaki nüfuzu Londra'yı rahatsız etmeyecekken, Asya'da ele geçireceği yeni nüfuz alanları Suriye ve Mezopotamya üzerinde ağırlığını hissettireceğinden dolayı İngiltere'nin Hindistan'daki çıkarlarını da tehdit edebilecekti.²¹⁸⁴ Kıbrıs adası Osmanlı'dan koparılmadığı sürece, İngiltere savunmaya dönük bir ittifakı Babıali'yle oluşturmaya zorlanacaktı. Ama Osmanlı'nın menfaatlerinden ötürü Rusya ile kesinlikle karşı karşıya gelmek istenmiyordu. Osmanlı'yla Rusya'ya karşı savunmaya dönük bir askeri müttefiklik oluşturmanın yolu, Orta Doğu'ya Malta'dan daha yakın bir üs bölgesi olarak gördükleri Kıbrıs adasına el koymaktan geçiyordu.²¹⁸⁵

²¹⁸² Cecil, a.g.e., s.266-7

²¹⁸³ Cecil, "Lord Salisbury to Mr. Layard, May 9, 1878", a.g.e., s.267-8

²¹⁸⁴ Cecil, a.g.e.

²¹⁸⁵ Cecil, a.g.e.

Disraeli kabinesi Osmanlı'yla yeni bir anlaşma yapmaya ve Akdeniz'de yeni bir askeri üs elde etmeye kararlıydı. 11 Mayıs 1878'de hazırladıkları Anglo-Osmanlı Sözleşmesi'ne göre, Rusya'nın Ermenistan bölgesine yerleşmesiyle birlikte İngilizlerin Osmanlı'ya ait Asya topraklarını savunması için Kıbrıs'ın İngiltere'ye verilmesi talep edildi. Sözleşmede ayrıca, Asya Hristiyanlarına ait konumların yeni reformlarla iyileştirilmesi vardı. Salisbury sözleşmenin taslağını Layard'a göndermiş, zamanı geldiğinde Sultan II. Abdülhamid'e sunmasını tembih etmişti.²¹⁸⁶ İngiltere Rus tehdidini öne sürerek Babıali'ye askeri müttefiklik şartı olarak Kıbrıs'ın askeri üs olarak kendine devredilmesini istiyordu. Ama diğer yandan da Rusya'ya karşı Osmanlı'yı korumamak ve Asya bölgesinde ayaklanacağı varsayılan Hıristiyan ve Müslüman toplulukları kendi stratejisine uygun şekilde yönlendirmek için Kıbrıs'ı işgal etmenin planlarını hayata geçiriyordu. Kıbrıs'ın işgal edilme meselesi Mayıs'ın ilk haftasında Kabine'nin gündemindeydi. Adaya el koyma sürecinde İngilizler mümkün olduğunca Fransa'nın tepkisinden ve kıskançlığından kaçınacak hamleler geliştiriyordu. Daha önceden İngiltere'nin Paris büyükelçisi Lyons Kıbrıs'la ilgili sözleşmenin Paris'te düşmanlıkla karşılanacağını bildirmişti. Salisbury Kıbrıs'ı almanın karşılığında Fransa'yı dengeleyecek bazı tavizleri göze aldı. Salisbury, Lyons'a "*Fransa'nın arzularını Suriye'den başka bir bölgeye yönlendirdiğimizi yakında göreceksin*" demişti.²¹⁸⁷ Bu nedenle İngiliz kamuoyunda Fransızların dikkatlerini Tunus'a yönelttiğine dair söylentiler yayılmıştı. Salisbury, "*Fransa'nın Tunus'a el koyması elbette topraklarının genişletilmesidir. İngiltere olarak bu konuda en küçük bir kıskançlık duygusuna kapılmamalıyız*" diyecekti.

Rus hükümeti 15 Mayıs 1878'de Shuvalov'la yaptığı görüşme sonrası, İngiltere'yle uzlaşmak istediğine dair sinyaller veriyordu. Rus Çarı Avusturya'yı İngilizlerle muhtemel bir savaşa karşı güvenilir bir ortak olarak görmemişti. Rusya'nın uzlaşmacı tavrının belli olmasından hemen sonra Avusturya da İngiltere'nin önerisini kabul ettiğini ilan etmişti.²¹⁸⁸ 16 Mayıs'ta Kabinede İngiltere çıkarlarına hizmet edecek bir Kongre'ye doğru iyi umutlarla gidildiği görüşü hâkimdi.²¹⁸⁹ İngiliz Kabinesi sözleşmenin tam metnini onaylayarak, Padişah'a sundu. Antlaşmanın etkili olması; Rusya'nın Kars ve Batum bölgelerinde ne oranda yaygın bir nüfuz sahası oluşturabileceğine bağlıydı. Osmanlı'nın, ikinci bir yenilgi sonrası tamamen çöküp dağılacağı tespiti yapılmıştı. Disraeli kabinesi, ya Rusya'nın Suriye ve Mezopotamya'da hâkimiyet kurmasına izin verecekti, ya da onun yerine kendini ikame etmeye çalışılacaktı. Osmanlı ise ayakta kalma mücadelesi verdiği için dolay,

²¹⁸⁶ Milos Koviç, **Disraeli and Eastern Question**, Oxford University Press, 2010, s.262

²¹⁸⁷ Gwendolen Cecil (Ed.), "*Lord Salisbury To Lyons, 16 May 1878*", **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s. 270; Cecil, "*Lord Salisbury to Lord Lyons, 11 May 1878*", a.g.e.

²¹⁸⁸ Cecil, a.g.e., s. 256

²¹⁸⁹ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.69

onunla savunmaya dönük işbirliği bazı özel şartlara bağlanacaktı.²¹⁹⁰ Birbirini tamamlayan iki şart vardı. Savunma ittifaklığı için Osmanlı içinde bölünmenin olmaması ve İngilizlerin açık göz olmasını sağlayacak her aracı kendi hizmetlerine almaları gerektiğine inanılıyordu. İlk amacı gerçekleştirmenin yolu, Osmanlı'nın Asya'da reform yapacağını İngiltere'ye kanıtlamasıydı. Böylece İngilizlere özel danışmanlık ve öneri getirme görevini bahşetmeliydi. Diğer şartların yerine gelebilmesi ise Kıbrıs'ın işgal edilme hakkının İngiltere'ye verilmesiyle ilişkilendirilmişti. Bu durum onlara Anadolu ve Suriye'yi etkileyecek bir imkânı sağlayacaktı. İngiltere Kıbrıs'ı almakla, Avrupalı güçlerle düşmanlaşmadan Anadolu ve Suriye'ye müdahale edebilecekti; kolaylıkla bol miktarda silah yığınağı yapmakta ve çok sayıda askeri o bölgelere göndermekte önemli bir imkâna kavuşulacaktı. Kıbrıs üzerinden Suriye ve Anadolu'ya müdahale ederken, hiçbir Avrupalı gücün kıskançlığına ve düşmanlığına maruz kalınmayacaktı. Stratejiyi Salisbury özetlerken, Babiali'nin düşmanca duygularını kışkırtacak şekilde Kıbrıs'ı ele geçirmeyeceklerini, Ruslara karşı İmparatorluğun Asya'daki topraklarının savunulmasının bir parçası olarak, Kıbrıs'ı ele geçirmek niyetinde olduklarını açıklamıştı. Kıbrıs'ı ellerinde tutmanın şartı olarak Rusya'nın Osmanlı Asya'sının elinde tutmasıyla ilişkilendireleceği, Rusya, Osmanlı Asya'sından çekilirse, İngiltere'nin de Kıbrıs'tan çekileceği şartını sözleşmeye koyacaklarını belirtiyordu.²¹⁹¹

İngilizler bir yandan Osmanlı'yla bir yandan da Rusya ile yürüttükleri gizli görüşmelerde ve pazarlıklarda önemli ilerlemeler sağlamış, çıkarlarına uygun bir strateji yavaş yavaş hayata geçmeye başlamışlarken, 17 Mayıs 1878'de Avusturyalı Andrassy, Balkan dağları boyunca Bulgaristan'ın bölünmesini onayladıklarını Londra'ya bildirdi; karşılığında da Novi Pazar Sancak'ı ve Karadağ meselesinde destek talep edilmişti. Disraeli, Ruslarla pazarlığın sonucunu beklemeye karar verdi, Bar ve Karadağ sahili için İngiltere'nin savaşa gitmek niyetinde olmadığını Viyana'ya bildirdi. Kabine üyeleri, "*Andrassy teklifini yirmi gün önce yapsaydı belki İngiltere'nin desteğini alabilirdi*" diyorlardı.²¹⁹² Avusturya teklifinden bir gün sonra da Bismarck İngilizleri Berlin'de bir Kongre'nin düzenlenmesine davet etmişti.²¹⁹³ Avusturya'yı bekletmeye alan Disraeli kabinesi Rus temsilcileriyle görüşmelere hız vermişti. Shuvalov'un ne söylemek zorunda kalacağını bilmedikleri sürece, kesin bir düzenlemeye başlamaları imkânsızdı. 23 Mayıs'ta onunla görüşeceklerdi. Avusturya Londra Büyükelçisi Beüst, İngiltere'nin Andrassy ile yazılı anlaşma yapmasının güvenilir olacağını ima etti. İngiltere ve Avusturya tarafı karşılıklı bir güvensizlik içindeydi. Andrassy birçok sahadan çekildiği için, aktörlerin etkisine açık hale gelmekten şikâyetçiydi. Ama Salisbury'ye göre, ona bir kez yazılı

²¹⁹⁰ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.268-9

²¹⁹¹ Cecil, a.g.e., Lord Salisbury to Mr. Layard, May 16, 1878, s.269

²¹⁹² DP, Beaconsfield-Elliot, 17 May 1878

²¹⁹³ Sir Arthur Henry Hardinge (Ed), **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert**, Cilt III, Oxford Univ. P., 1925, s.4

bir anlaşma imzalatılırsa, her zaman sözleşmeye sadık kalacaktı.²¹⁹⁴ Bu nedenle Salisbury Viyana temsilcisi Elliot'a 22 Mayıs 1878'de Andrassy ile sözlü anlaşma yapma arayışına girmesi talimatını vermişti.²¹⁹⁵ Bu yoldan Avusturya bir süre daha oyalanacak, diğer görüşmeler için zaman kazanılacaktı. Shuvalov 22 Mayıs 1878'de Çar'ın onayıyla Londra'ya döndü. Bulgaristan'ın bölünmesini kabul etmişler, ama güney bölgesinde Osmanlı askerlerinin konuşlandırılmaması şartını getirmişlerdi. Ruslar, Bulgar işgalini kısa kesmeye ve Beyazıd'dan vazgeçmeye hazırıldılar. Savaş tazminatı koşulları da belirlenmişti. Marmara denizinde olmadığı sürece, Ruslar İngilizlerin bir üs yerini almasını kabul etmişlerdi. İngiltere ise Rusya'nın sunduğu plana Bulgaristan sınırının doğuya kaymasını, Ege Denizi'ne bir çıkış kapısına sahip olunmamasını ilave etmişti. Rus tarafı bu değişikliği de kabul etti. Disraeli, Rusya'nın cevabının tatmin edici oluşunu Kraliçe Victoria'ya ilettili.²¹⁹⁶ Ruslarla müzakerelerin olumlu bir aşamaya gelmesinden memnun kalan Disraeli; Anglo-Osmanlı Sözleşmesi'nin gizlice yapılması için Layard'a talimat gönderdi. Ruslarla ve Osmanlı'yla ayrı ayrı yapılan anlaşmaların imzalanmasıyla birlikte, İngiltere kongre için hazır hale gelecekti. Kont Shuvalov'un 23 Mayıs'ta Rusya'dan Londra'ya dönmesinden sonra, Rusya'nın Asya'da işgal ettiği yerleri elinde tutacağı öğrenilince, Babıali'yle sözleşmenin düzenlenmesi kesinleşmişti. Osmanlı'nın ayak sürmesine, oyalayıcı davranmasına izin verilmeyecekti. Padişah henüz önerge hakkında bir bilgiye sahip değildi.²¹⁹⁷

24 Mayıs'ta Salisbury Rus temsilcisi Shuvalov ile görüştü. Bismarck'ın bir kongre için davet göndermesi İngiltere'nin işini kolaylaştırdı; Londra Kabinesi Almanya'nın katkılarını takdir etmek için bütün üyeleriyle Alman Büyükelçisini nezaketen ziyaret ettiler. Alman temsilcisi, Hindistan'dan Malta adasına getirilen askerlerin işe yaradığından söz etti.²¹⁹⁸ Londra kabine toplantısında Rus teklifi üzerinde anlaşma sağlanmıştı; güney Bulgaristan'dan Osmanlı askerinin boşaltılması meselesi ise kongredeki müzakerelere bırakıldı.²¹⁹⁹ Aynı gün son hale getirilen Anglo-Osmanlı Sözleşme taslağının Sultan Abdülhamid'e sunulması için Layard'a talimat gönderildi. Salisbury, Büyükelçi Layard'a iki gün içinde sözleşmenin imzalanmasını, eğer Osmanlı idarecileri ayak diretirse, onların tehdit edilmelerini emretmişti.²²⁰⁰ İstanbul'da ise Londra talimatıyla hemen harekete geçen Layard önergeyi Padişah'a sunmuş, cevap için sadece 48 saatlik süre tanımıştı. Eğer iki gün içinde (pazar akşamına kadar) Padişah karar vermezse, İngilizler Osmanlı'yı Rusya karşısında tek başına

²¹⁹⁴ Gwendolen Cecil (Ed.), "Lord Salisbury to Sir Henry Elliot, May 22, 1878", **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library., s.257

²¹⁹⁵ Cecil, "Lord Salisbury to Sir Henry Elliot, May 22, 1878", a.g.e., s.257

²¹⁹⁶ **HP**, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 23 May 1878

²¹⁹⁷ **HP**, a.g.e.

²¹⁹⁸ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.69

²¹⁹⁹ Milos Koviç, **Disraeli and Eastern Question**, Oxford University Press, 2010, s.264

²²⁰⁰ Koviç, a.g.e

bırakacak ve muhtemel bir paylaşım savaşını da engellemeyecekler.²²⁰¹ Salisbury İstanbul Büyükelçisi Layard'a Osmanlı hanedanını imparatorluk halkının sempatisinden ziyade, doğrudan aktif bir askeri güce dayanarak iktidarını yürüttüğünü, yazmıştı.²²⁰² Osmanlı ordusunun maruz kaldığı ağır yenilginin Sultan II. Abdülhamid'in konumunu daha da zayıflatacağını, yönetim mekanizmasında ve imparatorluk sınırları içinde hızlı bir değişime yol açacağını varsayıyordu.²²⁰³ Bu durumdan dolayı İngiltere'nin güçlendiğine ve Sultan II. Abdülhamid'e istedikleri anlaşmayı dayatmalarına kolaylık sağladığına, yorumluyordu. Osmanlı yönetimi ciddi şekilde tehdit altına sokulduğu halde, kendisine dayatılan şartları yerine getirip getirmeyeceği meselesi Salisbury'nin ilgisini pek çekmiyordu; Babıali'ye sunduğu sözleşmenin içeriğine karşı ilgisiz ve sorumsuzdu. Kabine arkadaşlarıyla yaptığı sohbetlerde, sözleşmeyi asla ciddiye almadığını ifade ediyordu. Kabinede hâkim bakış açısına göre, Osmanlı-Rus savaşı patlak vermeden hemen önce Kırım Savaşı'na benzer koşulların ortaya çıktığını ileri sürenler yanılmıştı; Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını savunma hususunda hiçbir samimiyet yoktu. Londra Kabinesinin onayladığı sözleşme diplomatik yapının iskeletiydi; eğer başarısız olursa, Rusya ile yapılan bütün düzenlemeler önemini yitirecekti. İngiltere hamiliğinin reddedilmesi durumunda, zafer kazanmış Rusya'nın eski güç dengelerini bozduğu için, Osmanlı'yı kendine bağımlı kılma ihtimalini İngilizler büyük bir felaket olarak değerlendiriyordu. Rus ve Avusturya müzakereleri tamamlanacak bir noktaya getirildiği halde, İngiltere'nin Kongre'den elde edeceği kazançlar henüz belli olmamıştı. Rusya ve Avusturya ile sözleşme içerikleri tam belli oluncaya kadar, İngilizler Osmanlı'yla yapacağı anlaşmayı geciktiriyordu.²²⁰⁴

4.10. Sultan II. Abdülhamid'e Darbe Girişimi ve İngiliz-Rus Gizli Sözleşmesi

Sultan II. Abdülhamid imparatorluk topraklarının bölüşülmesini gönüllü şekilde kabule yanaşmıyordu; İngiltere'ye artık güvenmiyordu; Bosna-Hersek'in teslim edilmesinde Andrassy'nin resmi olmayan talebini de reddetmişti.²²⁰⁵ İtalyanların da Arnavutluk'a girmelerinden korkan Babıali, gittikçe Ruslarla birlikte hareket etme düşüncesine kapılıyordu; bu durumu sezen Rus yönetimi, Çar'ın temsilcisi Nicholas Nikolaviç aracılığıyla Sultan II. Abdülhamid'e askeri müttefiklik teklifinde bulundu. Teklifin yapıldığı haberini alan İngilizler aynı gün sözleşmenin Osmanlı'yla imzalanmasına hemen karar vererek acelece harekete geçmiştiler. 24 Mayıs 1878'de

²²⁰¹ Gwendolen Cecil (Ed.), *Life of Robert Marquis of Salisbury*, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.270-1

²²⁰² *Hansard*, Eastern Affairs Resolution, Mr. Hussey Vivian, HC Deb 29 July 1878 vol 242 cc 527-612

²²⁰³ *Hansard*, HC Deb 29 July 1878, ag.e.

²²⁰⁴ Gwendolen Cecil (Ed.), *Life of Robert Marquis of Salisbury*, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library., s.270-1, s.270-2

²²⁰⁵ *NA, FO*, 424/70, Salisbury-Layard, London, 7 May 1878

Anglo-Osmanlı Sözleşmesi'nin imzalanmasının gündemde olduğu saatlerde, Sultan II. Abdülhamid'e başarısızlıkla sonuçlanan bir darbe girişimi yaşanmıştı. Osmanlı Devleti ileri gelenlerin ve ordunun isteksizliği karşısında konumunu korumak isteyen Sultan II. Abdülhamid, bunun üzerine İngilizlerin yardımına başvurmak zorunda bırakılmıştı.²²⁰⁶ 25 Mayıs'ta da Disraeli Kabinesi Osmanlı'yla ilgili Rus gizli önergesini ve Almanya'nın Kongre'yi düzenleme çabalarını onayladı. Layard'a gönderilen telgrafta özellikle Kıbrıs meselesi üzerinde durulmuştu.²²⁰⁷

İngilizler Rusların önergesini kabul ettikleri halde, Osmanlı askerlerinin güney Bulgaristan'da tutulma meselesini Berlin'de düzenlenecek kongreye bıraktılar. Disraeli; bu toprakların iç idaresi uğruna Rusya'ya karşı savaşa gitmelerinin imkânsız olduğunu yazmıştı. Kabine toplantısında Bar dışında Viyana'nın bütün teklifini kabul ettiklerine ve bu kabulün Viyana'ya bildirilmesine karar verildi. Başbakan, Kraliçe Victoria'ya, "*Böyle bir soruna Casus Belli muamelesi yapmamız mümkün değildir*" diye yazmıştı. Ruslarla gizli bir sözleşmenin yapılmasında kendi çıkarlarını sağlama alma yolunda önemli ilerleme kaydeden Disraeli kabinesi ayrıca Osmanlı yönetimini tehditlerle baskı altında tutmaya devam etmiş, darbeye yol açacak koşulların Sultan II. Abdülhamid'de yol açtığı korkuyu kullanarak Osmanlı'nın Asya yakasına dönük planlarında da istenilen ayrıcalıkları kopartmıştı. 26 Mayıs 1878'de Kıbrıs'ın İngilizlere teslim edilmesini meşru kılan bir sözleşme imzalandı; çünkü İngiliz Büyükelçisi Layard, darbeye maruz kalma endişesini teşvik eden tehditkâr koşullar altında Sultan II. Abdülhamid'i ikna etmeyi başarmıştı.²²⁰⁸

Disraeli hükümeti hem Ruslarla hem de Osmanlı yönetimiyle kendi ulusal çıkarlarına uygun koşulları üretmeyi başarmıştı. 27 Mayıs 1878'de Salisbury, bir sözleşme taslağını Viyana'ya gönderdi. Ruslarla olan yükümlülüklerinde Sırbistan ve Karadağ'ın sınırlar meselesini net bir şekilde tanımlamaktan kaçınırken, Bosna hususunda Viyana'ya açık açık söz veriyordu. Rus askerlerin Balkanlardan en çok iki yıl içinde geri çekileceği ve Bulgaristan'da şimdilik 20,000 asker bulunduracağı öngörülüyordu. İngilizler Rusya ile son anda bir anlaşmazlık çıkmasın diye, Viyana'nın Hersek ve Karadağ sahiline el koyma talebini geri çevirdi. Ama buna rağmen, kongrede İngilizler Viyana'nın teklifini tümüyle destekleyeceği sözünü verdiler.²²⁰⁹ Osmanlı'nın zararına olacak şekilde Avusturya güçlendiriliyordu. 28 Mayıs 1878'de Derby Rus temsilcisi Shuvalov'la görüşmesinde Çar'ın İngilizlerin çıkarlarıyla uzlaşmak niyetinde olduğunu öğrenmişti. Batum ve Kars'ı Rusya elinde tutacaktı, Bulgaristan ikiye bölünecekti. 80 yaşındaki Gorchakov'un ölüm döşeğine düştüğü, İngilizlerle uzlaşmakta isteksiz olan birisinin böylece devreden çıktığı ve

²²⁰⁶ HP, B/XIX/C/548-9, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 26 May 1878

²²⁰⁷ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.70

²²⁰⁸ HP, B/XIX/C/548-9, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 26 May 1878

²²⁰⁹ Gwendolen Cecil (Ed.), "*Lord Salisbury- Sir Elliot, London, 3 Jun. 1878*", **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.260-61

Rusya'nın İngiltere'nin şartlarına göre davranacak bir duruma geldiği vurgulanmıştı. Gorchakov müzakerelerdeki başarısızlığın savaşa yol açacağını bildiği halde, geçmişten kalan intikam ve kıskançlık gibi duygulardan dolayı uzlaşmaz ve inatçı bir tavır sergilediği gündeme getirilmişti. Bismarck ise bir Kongre'de çok istekliydi.²²¹⁰

28 Mayıs 1878'e kadar İngilizler Rusya ile önemli bütün hususlarda anlaşma sağladılar; 30 Mayıs'ta aralarında üç gizli memorandum imzalandı.²²¹¹ Salisbury ile Shuvalov arasında İngiltere ve Rusya adına imzalanan bu gizli sözleşme parlamentoda tartışıldı.²²¹² Bu iki devlet arasında imzalanan gizli anlaşma bir gün içinde Londra'da *Globe*'de bütün ayrıntılarıyla yayınlanmıştı.²²¹³ Sözleşmenin birinci maddesine göre, Rusya, Güney Bulgaristan'ın Ege sahillerinden uzaklaştırılmasında İngiltere ile hemfikir olmuştu. Andrassy'nin dileğinin tam tersine, anlaşma Bulgaristan sınırını Vardar Nehrine kadar uzatmıştı. Üçüncü maddesine göre, Bulgaristan'ın Batı sınır boylarının Bulgar olmayanlardan tamamen boşaltılması onaylanmıştı. Beşinci maddesinde ise Rusya'nın talebi olan Güney Bulgaristan'da Osmanlı askerlerinin geri çekilmesini İngiltere de kabul ediyordu. Karedeniz sınırları meselesi kongre müzakerelerine ertelendi. Osmanlı sınırları içinde kalan Epir, Teselya ve Girit'in geleceği konusunda büyük güçlere danışılması mecburiyeti getirilmişti. Sözleşmenin yedinci maddesinde de Ayastefanos Antlaşmasıyla Asyalı Ermenilerin korumacılığını üstlenen Rusya'nın rolüne İngiltere'nin de ortak olması kararlaştırıldı. Dokuzuncu maddesinde Rusya'nın Osmanlı'ya dayatacağı savaş tazminatları İngilizlerin Osmanlı'dan alacağı borçları etkilemeyecek şekilde düzenlendi. Boğazlar meselesinde eski anlaşmaların geçerliliği teyit edildi. On birinci maddeye göre İngilizler Rusya'nın Osmanlı'nın Batum ve diğer Asya bölgelerini işgal etmesini kabul ederken, dokuzuncu maddeye göre de İran ve Mezopotamya açısından taşıdığı stratejik önemden dolayı Beyazıd'ın Osmanlı'nın elinde tutulması onaylanmıştı.²²¹⁴

Beyazıd'ın bırakılması koşuluyla, Rusya'nın Batum, Kars ve Ardahan'ı işgali onaylanması, İngilizlerin Osmanlı'yla yaptığı gizli sözleşmede dile getirilen Kıbrıs'a yerleşmesi karşılığında İngiltere'nin İmparatorluğun Asya bölgesini Rusya'ya karşı koruyacağı ilkesiyle tamamen çelişiyordu.²²¹⁵ Bosna, Karadağ ve Sırbistan'dan özel olarak söz edilmese bile, sekizinci maddede Balkanların diğer bölgelerinde yönetimlerin Avrupalı devletlerce belirleneceğini öne sürmekteydi.

²²¹⁰ Agatha Ramm and William Ewart Gladstone (Ed.), **The Political Correspondence of Mr Gladstone and Lord Granville 1876-1886**, Clarendon Press 1965, s.18

²²¹¹ Gwendolen Cecil (Ed.), "Lord Salisbury- Sir Elliot, London, 3 Jun. 1878", , **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880., (London 1922), British Library, s. 647

²²¹² Sir Arthur Henry Hardinge (Ed.), **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert**, Cilt III, Oxford Univ P.,1925, s.4

²²¹³ **Archive Spectator**, "The Anglo-Russian Agreement", 27 July 1878, s.2.

²²¹⁴ **Sydney Morning Herald**, *The Anglo-Russian Agreement* " , Wednesday 7 August 1878, s.7

²²¹⁵ Gwendolen Cecil (Ed.), "Salisbury-Elliot, London, 3 Jun. 1878", **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880., (London 1922), British Library, s.647

Bu hususta Osmanlı devreden çıkartılarak Viyana'ya ayrıcalıkların tanınacağı bir saha açılmıştı.²²¹⁶ Henry Elliot'a Salisbury; “Eğer Avusturya zamanında İngiltere'yle işbirliğine razı olsaydı, Rusya ile bu memoranduma ihtiyaç duyulmayacaktı. Mayıs'ın ortasına kadar Avusturya İngiltere'ye tamamen sirtını dönmüştü” diyecekti.²²¹⁷ Bismarck'ın da önerisiyle İngilizler Rus yetkililerle fikir ayrılıkları ve farklı planlar üzerinde müzakerelerde bulunduktan sonra, İngiltere'nin ulusal çıkarlarına göre diğer devletlerle yapılan gizli görüşmelerin ve anlaşmaların hayata geçirileceği farklı bir aşamaya geçiliyordu. Shuvalov ve Salisbury kesin bir uzlaşmadan sonra işaret ettikleri Berlin Kongresinde tekrar bir araya geleceklerdi.²²¹⁸

Sultan II. Abdülhamid İngiliz önerisini 26 Mayıs 1878'de kabul etti; 2 Haziran'da imzalar atılacaktı. 26 Mayıs'ta ayrıca Salisbury Bismarck'ın Berlin Kongresi'ne ilişkin davetini kabul etti. Rus-İngiliz münakaşalarında İngiltere'yi tatmin edecek bir çözüm bulunmuştu. Prens Bismarck bütün güçlere davetiye göndererek Berlin Kongresi'nin Ayastefanos Antlaşması'nı yeniden ele almak için düzenlediğini belirtti. Rusya davetiyeyi kabul edince fiili olarak İngiliz taleplerine uyulmuştu.²²¹⁹ Ayastefanos Antlaşması Berlin Kongresi öncesi bir hazırlık gibiydi; İngiltere'nin dayatması sayesinde Avrupalı güçlerin etkisine ve onayına açık hale getirildi.²²²⁰ 1 Haziran 1878'de Berlin Kongresi'ne karar verildi.²²²¹ Salisbury Berlin Kongresi'ne ilişkin İngilizlerin görüşlerini şöyle özetlemişti:

Anglo-Rus münakaşasının engellendiği bir Kongre'de doğrudan müzakereler için acele edilmiyordu. Kongre; dost ülkeler arasında ayrıntılar üzerinde anlaşmaya imkân sunan harika bir aygıttır. Fakat birbirinden farklı görüşlere sahip ülkeler arasında da uzaklaşmaları şiddetlendirir. Çünkü Kongre farklılıklar üzerine kamuoyunun dikkatini çeker ve birbirinden farklı yaklaşımlara sahip ülkelerin onurunu zedeler. Diğer devletlerin ve kendi kamuoyumuzun baskısıyla olgun olmayan toplantılar yapmaya zorlanabiliriz; ama bu baskıları büyük bir kayıtsızlıkla ele alıyoruz. Eğer böyle davranmazsak, İngiltere'nin çıkarlarına zarar verebiliriz.²²²²

İngilizler Ayastefanos sözleşmesinin yeniden düzenlenecek şekilde kongreye sunulmasını teklif etmişti. Rusya ile yaptığı gizli bir sözleşmeye göre davranacaktı. Bu gizli sözleşmede İtalya'nın ve Avusturya'nın çıkarlarını etkilemeyen Ayastefanos sözleşmesindeki maddelerin tekrar kabul

²²¹⁶ Cecil, a.g.e., vol. II, s.259

²²¹⁷ Cecil, Lord Salisbury to Sir Henry Elliot, June 3,1878, a.g.e., s.260-1

²²¹⁸ Hansard, Eastern Affairs-Resolution, Mr Bourke, HC Deb 29 July 1878 vol 242 cc 527-612

²²¹⁹ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.273

²²²⁰ Hansard, Eastern Affairs-Resolution Marquess of Haetington HC Deb 29 July 1878 vol 242 cc 527-612

²²²¹ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.43

²²²² Gwendolen Cecil (Ed.), “*Lord Salisbury to Lord Odo Russell, April 17,1878*”, **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.240

edilmesine önayak olmak niyetindeydi.²²²³ İngiltere'nin öne süreceği barış şartları Osmanlı ve Rusya'nın verdiği tavizler üzerinden tasarlanmıştı. Kongre öncesi uzlaşmanın sağlanması Londra'yı oldukça tatmin etmişti; Rusya ile muhtemel bir savaş Kabine üyelerinin aklından geçmiyordu.²²²⁴ 2 Haziran 1878'de İngiliz Kabinesi kongre teklifini onayladı. Disraeli ve Salisbury'nin Kongre'ye gitmesine karar verildi.²²²⁵

Rusya ile yapılan gizli antlaşmayı Osmanlı'yla yapılan Anglo-Osmanlı sözleşmesi takip etmişti. Bu sözleşmeye göre, İngilizler Osmanlı'nın Asya bölgesini Rusya'ya karşı savunacak ve Anadolu'daki Hıristiyanların hamiliğini üstlenecekti. Antlaşmada ayrıca Sultan'ın reform vaatleri, kira karşılığı Kıbrıs'ın İngilizlere devredilmesi de vardı.²²²⁶ Kongre öncesi Osmanlı ve İngiltere arasındaki sözleşme, Osmanlı'yı iki esas olguya bağımlı hale getirmişti: Birincisi; Osmanlı'ya ait Asya bölgesine İngilizlere müdahale etme hakkı tanınmıştı; diğeri ise, adayı kiralama gerekçesiyle Kıbrıs'ın işgal edilmesine imkân verilmesiydi. Kırım Savaşı öncesi Rusya'nın Osmanlı gayrimüslimlerinin garantörü olarak talep ettiği hedeflerin, bu kez Berlin Kongresinde İngilizlerin kontrolüne girmesi tasarlandı. Fakat Osmanlı ile yapılan gizli sözleşmenin Avrupalı güçler tarafından onaylanmayacağı açığa çıkınca, Disraeli kabinesi kaygılanmıştı. Bunun üzerine İngiliz temsilcileri bu sözleşmeyi Berlin Kongresi'ne sunmamayı ve kongre sonrası kullanmayı kararlaştırdı.²²²⁷ Osmanlı'dan önemli tavizleri kopartan Disraeli kabinesi, Berlin Kongresi'nde Bosna-Hersek'i Avusturya'ya bağlamakta kararlıydı. Salisbury bu konuya değindiği zaman, İngiltere ile Rusya arasında ortak bir memorandumun imzalandığını, Rusya ile savaşa kalkışmaları halinde, hiçbir ülkenin kendilerine yardımcı olmayacaklarını ifade etmişti. Bosna-Hersek, Karadağ ve Sırbistan sorunun kendi menfaatleri arasında olmadığına işaret ediliyordu.²²²⁸

3 Haziran 1878'de İngiliz Parlamentosu, kongrenin 13 Haziran 1878'de başlayacağını ve İngiltere'yi müzakerelerde Disraeli ve Salisbury'nin temsil edeceği resmi olarak açıkladı.²²²⁹ Berlin Kongresi'nde İngilizlerin desteğini alacağına inanan Osmanlı idaresi 4 Haziran 1878'de İngiltere ile Kıbrıs Anlaşmasını imzaladı. Sultan II. Abdülhamid, bir süre kararsız olmasından sonra, İngiltere ve Osmanlı arasında Kıbrıs Sözleşmesinin gizlice imzalanmasını onaylamıştı. İki gün sonra, Salisbury'nin hazırladığı bir başka önerge ise Viyana'yla İngiltere arasında imzalandı. Lionel

²²²³ Hansard, Eastern Affairs-Resolution HC Deb 29 July 1878 vol 242 cc 527-612

²²²⁴ Agatha Ramm and William Ewart Gladstone (Ed.), **The Political Correspondence of Mr Gladstone and Lord Granville 1876-1886**, Clarendon Press 1965, s.20

²²²⁵ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook A Memoir**, s.71

²²²⁶ Sir Arthur Henry Hardinge (Ed.), **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert**, Cilt III, Oxford Univ. P. 1925, S.5

²²²⁷ Hansard, Eastern Affairs-Resolution HC Deb 29 July 1878 vol 242 cc 527-612

²²²⁸ Gwendolen Cecil (Ed.), "Lord Salisbury to Sir Henry Elliot, June 3, 1878", **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.260-1

²²²⁹ HP, B/XIX/C/563-4, 7 Jun. 1878)

Rothschilde'e yazan Disraeli şöyle diyordu: “Avusturya ile istediğimi gerçekleştirdim; Osmanlı Devleti ise artık cebimdedir.”²²³⁰

İngilizlerin Ruslarla yaptığı anlaşmayı Avusturya ile yapılan başka bir sözleşme takip etmişti. Rusya ve Avusturya ile anlaşmaların yapılmasından önce, Anglo-Osmanlı sözleşmesi imzalandı. Babıali'yle anlaşma öncesinde yapılan müzakerelere İngilizler çok az zaman tanımış ve hemen sonuçlanmıştı. Nisan ve Mayıs'ta Salisbury ile Layard arasında yaşanan yazışmalar, Osmanlı'nın İngiliz koruması altına girerse elde edeceği avantajların izahına ayrılmıştı.²²³¹ Osmanlı'yla anlaşmanın sonuçlanması Disraeli kabinesini iyice rahatlattı. Sözleşme hayata geçinceye kadar Kıbrıs'ın işgali bekletilecekti. Asya'da Rusya'nın işgaliyle alakalı Ayastefanos Antlaşması'nın XIX. maddesi Kongre'ye geldiği zaman, Kıbrıs'a açık şekilde el konulacaktı. Kıbrıs'ın işgal edilmesi ve Anglo-Osmanlı Sözleşmesi'nin kamuoyuna duyurulması Salisbury ile Parlamento Başkanı arasında şöyle planlanmıştı: 1) Haziran 25: Kongre 18inci maddenin sonuna ulaşır; 2) 25 Haziran gecesi: Mr Layard'a Padişah'tan ferman alması ve onu Akdeniz donanma komutanı Lord John Hay'a göndermesi için bir talimat verilecek; 3) Haziran 26: İngiltere temsilcileri Rusya'yı işgal ettiği Kars'ı elinden çıkarmaması hususunda uyaracaklar, işgali sürdürmesine ikna edecekler ve aynı günün sonunda yapılacak oturumda İngiltere'ye dayatılacak olgular açıklanacaktır. Aynı gün donanmaya Kıbrıs'a yaklaşması emri gönderilecektir; 4) Haziran 27: İngilizler Anglo-Osmanlı Sözleşmesi'ni kamuoyuna açıklayacaklar. Fransız Dışişleri Bakanı Waddington saçlarını yolacaktır, öfkeli şekilde Toulon'a telgraf çekecektir; 5) Haziran 27: Lord John Hay, Magosa önünde demirleyecektir; 6) Haziran 28: Parlamento Başkanı Sir Stafford Northcote yazışmaları ve Sözleşmeyi Parlamento üyelerine gösterecektir. Muhalefet lideri Gladstone dört saat süren uzun bir konuşma yapacak, İngiltere'nin ne kadar bencil olduğuna, Rusya'nın da ne kadar iyi niyetli ve saf kaldığına vurgu yapacaktır. Fransız donanma komutanı üç savaş gemisiyle Magosa'ya ulaştığında, çok geç kaldığını anlayacaktır; 7) Haziran 29: *Daily News* Kıbrıs'ın alınma fikrinin ancak Başbakan Disraeli'nin şeytani planının bir parçası olabileceğini kanıtlamaya çalışacaktır.²²³²

6 Haziran 1878'de Salisbury'nin planı adım adım uygulanacağı Kabinede ele alınmışken, gündeme ayrıca Ermeni meselesi de taşınmıştı. Carnarvon; Ermeniler için bir devlet planına bütün devlet yetkililerinin dikkatlerini çekerek böyle bir projenin hayat bulmasını talep etmişti.²²³³ 8

²²³⁰ DP, Beaconsfield-Rothschild, Berlin, (jun. 1878); DP, a.g.e., Beaconsfield-Northcote, Berlin, 20 Jun. 1878

²²³¹ Gwendolen Cecil (Ed), *Life of Robert Marquis of Salisbury*, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.263

²²³² Cecil, “*Lord Salisbury to Sir Stafford northcote, June 6, 1878*”, a.g.e., s.276-7

²²³³ Sir Arthur Henry Hardinge (Ed.), *The Life of Henry Howard Molyneux Herbert*, Cilt III, Oxford Univ. P. 1925, s.5

Haziran Kabine toplantısında ise İngiltere'nin Rusya, Avusturya ve Osmanlı ile yaptığı bütün düzenlemelerin İngiltere'nin çıkarlarına en iyi şekilde hizmet edeceğinde hemfikir olundu.²²³⁴

4.11. Berlin'de Gizli Müzakereler ve Alınan Resmi Kararlar

Disraeli'de ve diğer kabine üyelerinde; Osmanlı, Rusya ve Viyana'yla kongre öncesi birbirinden ayrı ayrı yapılan gizli ve açık sözleşmelerde kendi çıkarlarını tamamen güvence altına almanın rahatlığı vardı. Kabine toplantısında Rusya, Avusturya ve Osmanlı ile yapılan bütün düzenlemelerin İngiltere'nin çıkarlarına iyi hizmet edeceğinde hemfikir olunmuştu. Toplantı bitir bitmez Disraeli ve Salisbury hemen Berlin'e yola çıktılar; kongrenin resmi programı dışında yapılan resmi olmayan görüşmelerde en önemli anlaşmaların sağlanacağını varsayıyorlardı. Berlin Kongresinde Disraeli'nin amaçlar doğrultusundaki rolünü yeniden oluşturmak resmi protokollerden daha önemliydi. Resmi olmayan görüşmelere ve müzakerelere ağırlık verilmesi planlanmıştı. 11 Haziran 1878'de Berlin'e ulaşır ulaşmaz, Disraeli'ye Alman yöneticisi Bismarck'ın görüşme daveti geldi. Doğu meselesinden ötürü aralarındaki ilişkinin soğuk olmasına rağmen Disraeli, Bismarck'ın iri yarı gövdesinden, kaba açıklığından ama nazik ses tonundan hoşlandığını yazıyordu. Bismarck'ın kendi yazdığı romanları da okuduğunu fark etmiş ve bu duruma şaşırıyordu.²²³⁵ Resmi olmayan görüşmelerde Bismarck, Avusturya taleplerinin önemsenmemesini ve İngiltere'nin çıkarlarının gözetilmesini dile getirirken, “*Adını sanını bilmediğimiz yerlerde zaman harcamayalım*” diyordu. Avusturya hiçbir zaman Rusya ile savaşa girmeyi göze almamıştı. “*İngiltere'nin çıkarları doğrultusunda kongrede iş yapalım*” diye söylemişti Disraeli'ye.²²³⁶ Kongrede öncelikle Bulgar meselesi ele alınacaktı. Disraeli, Bismarck'tan sonra Fransa ve İtalya temsilcileriyle görüştü. Bu iki ülke Osmanlı-Rus savaşında ikinci dereceden rol oynamışlardı. Salisbury ise Shuvalov ile resmi olmayan başka bir görüşme yapmıştı. Osmanlı temsilcisi Kara Theodori Paşa ise henüz Berlin'e ulaşmamıştı.²²³⁷ Kongre öncesi Berlin izlenimlerini Salisbury kendi eşiyile paylaşıyordu. Shuvalov, Bismarck ve Andrassy ile görüşmüştü. Genelde herkes İngilizlerin yanında gözükiyordu. Shuvalov Rusya'nın görüşleri hakkında biraz karışık; Balkanlar'da Osmanlı askerlerinin varlığını onaylamıyordu. Disraeli, Balkanlara Osmanlı askeri olarak Hristiyanlardan oluşmuş birlikleri önermek niyetindeydi. Gorchakov hasta ve önemsiz bir adamdı. Çevresindekiler onun gururunu okşama yarışını yapıyorlardı; Salisbury'ye göre bu durum aslında onun tamamen aklını yitirmiş durumda olduğunu yansıtıyordu.²²³⁸

²²³⁴ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.71

²²³⁵ **DP**, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 29 Jul. 1878

²²³⁶ **HP**, B/XIX/C/4-9, Beaconsfield-Queen Victoria, Berlin, 12 Jun. 1878

²²³⁷ **HP**, B/XIX/C/10-16, Beaconsfield-Queen Victoria, Berlin, 12 Jun. 1878

²²³⁸ Gwendolen Cecil (Ed.), “*Lord Salisbury to Lady Salisbury, June 12, 1878*”, **Life of Lord Salisbury**, London, 1922, s.281

Berlin Kongresi 13 Haziran 1878'de başladı.²²³⁹ Kongre'nin açıldığı saatlerde Londra Kabine üyeleri mutluydular. Disraeli ve Salisbury'den gelen mektuplar sevinç ve neşe doluydu. Bulgaristan ve Rumeli meselesi Rusya ile yapılan resmi olmayan görüşmelerde bir çözüme bağlanmıştı; Bismarck ise Avrupa'da artık Osmanlı'yı istemediklerini ifade etmişti.²²⁴⁰ Osmanlı'nın Avrupa sınırları dışına çıkartılması hususunda bütün Avrupalı devletler arasında tam bir mutabakat vardı. Ayrıca kongrenin açılmasına bir saat kala Disraeli Viyana temsilcisi Andrassy ile baş başa konuştuğunda, Viyana'nın kesinlikle İngiltere'nin yanında duracağından emin olmuştu. Kongre açılışında konuşan Disraeli, İstanbul civarında Rus varlığını tehlikeli bir durum olarak değerlendirmiş, bölgeden çekilmesini talep etmişti. Rus temsilcisi Shuvalov ise verdiği cevapta, Rus ordusunun çekilmesi halinde Hıristiyanların kötü olaylar yaşayacağını ileri sürmüştü, İngiliz donanmasının da Marmara denizinde olduğunu hatırlatmıştı. Bismarck konuşmaya müdahale etmiş, tarafların resmi sayılmayacak ayrı bir yerde bu meseleyi ele almaları teklifini yapmıştı.²²⁴¹

Kongrenin ikinci günü, 14 Haziran'da İngiliz Muhafazakâr Parti'ye ait bir akşam gazetesi olan *Globe*, 30 Mayıs 1877'de gizlice yapılmış İngiliz-Rus Sözleşmesi'ni tamamen yayınladı. Anglo-Rus Sözleşmesi; Berlin Kongresi'nde tartışılan meselelerin çok daha önceden tartışıldığını ve iki devlet arasında karara bağlandığını açığa vurdu.²²⁴² Rusya ile gizli bir anlaşma Avrupa'yı nasıl etkilemişti? Bu soruyu Liberal Parti milletvekillerinden Evelyn Ashley şöyle cevaplandırmıştı:

Rusya elbette İngiltere'den nefret ediyor. Almanya yönetimi İngilizlerin aslında hiç değişmediğini, Osmanlı'ya karşı hep gizli-kapaklı işler çevirdiğini düşünüyor. Fransa bizim halen kurnazlıklarla iş gördüğümüzü ve alışkanlıklarımızdan vazgeçemediğimizi ileri sürüyor; İtalya ise Berlin müzakerelerinin akbalar tarafından yağmalanacağına ve kendisine hiçbir pay bırakılmayacağına inanıyor.²²⁴³

Yayımlanan gizli anlaşmaların Kongre'de Osmanlı temsilcilerini olumsuz etkileyeceğinden ve İngilizlere tavrı koyarak Rusya'ya yaklaşacağından korkulmuştu.²²⁴⁴ Bir gün sonraki yazışmalar, İngiliz temsilcilerde Osmanlı kaygısının kalmadığını yansıtıyordu. Daha çok Avusturya'nın kendisine her şeyin hazır sunulmasını beklemesinden ve Rus Dışişleri Bakanı'nın inatçı tutumundan şikâyet ediyorlardı. Disraeli ve Salisbury, İngiltere çıkarları meselesinde Shuvalov'la çok iyi

²²³⁹ Sir Arthur Henry Hardinge (Ed.), *The Life of Henry Howard Molyneux Herbert*, Cilt III, Oxford Univ. P. 1925, s.4

²²⁴⁰ Cathorne Hardy (Ed.), *First Earl of Cranbrook, A Memoir*, Longmans, Green, and Co, 1910, s.72

²²⁴¹ *HP*, B/XIX/C/10-16, Beaconsfield-Queen Victoria, Berlin, 12 Jun. 1878

²²⁴² Sir Arthur Henry Hardinge (Ed.), *The Life of Henry Howard Molyneux Herbert*, Cilt III, Oxford Univ.P. 1925,s.4-5

²²⁴³ *Hansard*, Eastern Affairs-Resolution MR. Evelyn Ashley HC Deb 29 July 1878 vol 242 cc 527-612

²²⁴⁴ Cathorne Hardy (Ed.), *First Earl of Cranbrook A Memoir*, s.72

anlaşmalarına rağmen, Berlin'e kadar gelen Gorchakov'un tutumunu tehdit edici buluyorlardı. Rusya'nın Ege denizine kadar uzanmasının ve Akdeniz'e kadar yayılacağı bir hat oluşumunun önüne geçilmesinde İngiltere kararlıydı. Salisbury, "*Gorchakov'un varlığı sorunları için içinden çıkılmaz yapıyor. Eğer o olmasaydı, İngiltere'nin çıkarlarını sağlama almakta çok hızlı davranacaktık. Ne yaptığımız anlaşma ne de Hristiyanlarla ilgili vaatlerimiz onu yeterince etkilememiş*" diye yakınacaktı.²²⁴⁵ Gorchakov'un İngiltere'yle uzlaşmasını teşvik etmek maksadıyla Disraeli ve Salisbury tekrar Bismarck ile görüşmüşlerdi. Duygu ve düşüncelerin samimice ifade edildiği bu toplantıda başka nelerin konuşulduğunu Salisbury eşine yazdığı bir mektupta açığa vuruyordu:

Dün ben ve Disraeli, Bismarck ile görüştük. Tekrar Gorchakov'un ne kadar kibirli, gururlu, alingan olduğunu ve bu kişilik durumuna üzüldüğünü anlattı. Sözlerine şöyle devam etti: "1875'te Fransa'dan öyle korktu ki, omuzlarıma tırandı ve Avrupa'da barışın tesis edilmesi için bana yalvardı." Rusya ile müttefikliğe değer verdiğimiz halde, aramızdaki karşılıklı bütün güven verici unsurların önu açık olduğunu anlattım ona. Bundan sonra, 1876'da, Galiçya'yı almak maksadıyla bu defa Avusturya'ya karşı savaşı başlatacağını ifade etmişti. Eğer Avusturya'ya savaş açarsa Almanya'nın tepkisinin ne olacağını öğrenmek istedi. Ben de cevabımda, eminim ki Avusturya Rusya ile savaşmak istemeyecektir ve Rusya'nın da Avusturya ile savaş serüvenine kalkışacağına inanmadığımı bildirdim. Ama Kont Andrassy hakkında iyi bir değerlendirme yaptığımı gördüm ve Prens Gorchakov'a Rusya'nın yirmi yıldır savaşmadığını anlattım; bu durumda Rusya için en iyisinin ve kazançlısının, Avusturya yerine Osmanlı'yla savaşa girmek olduğunu önermişim. Rusya'nın Osmanlı'ya savaş açması yolunda oluşturduğumuz planlar çok iyi gitti; ama bir tek Avusturya'nın cimriliği yüzünden sorunlar yaşadık; bir kuruş harcamadan kendisine iyilik yapılmasını bekledi.²²⁴⁶

Rusya ile Avusturya arasında Galiçya üzerinden yaşanan sürtüşmeler Rus-Avusturya savaşına yol açabilirdi. Fakat İngilizlerin müdahaleleri ve planlamaları doğrudan Rus-Osmanlı savaşını çıkartmaya ve bu iki devleti savaştırmaya odaklanmıştı. Andrassy'nin Karadağ ve Sırbistan'la ilgili bazı sorunları İngiltere ile Viyana temsilcileri arasında Berlin'de Bismarck'ın aracılığıyla yapılan ikili görüşmelerde halledildi. Bulgaristan sorunu da İngiltere'nin istediği gibi çözülmüşse, geri kalan her sorunun çorap söküğü gibi halledileceğine inanılıyordu. Bu süreçte Almanya ve Osmanlı'nın konumunu Salisbury analiz ederken, Alman yönetiminin Viyana'dan tiksindiğini, çünkü hiç emek harcamadan Balkanları ele geçirmeye çalışmalarını gülünç bulduklarını, açıklıyordu.²²⁴⁷

Berlin Kongresi'nde Disraeli, diplomaside tehdit ve baskı siyasetini devam ettiriyordu. Ruslar, gizlice imzalanmış Anglo-Rus Sözleşmesi'ne Disraeli'in aldırmadığını gözlemlemişlerdi. Salisbury de Ruslara karşı Başbakanı gibi tehditkâr bir tutum takındı. Rusya ile bir anlaşma yapıldıktan sonra

²²⁴⁵ Gwendolen Cecil (Ed.), "*Lord Salisbury to Mr. Cross, June 15, 1878*", **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.281

²²⁴⁶ Cecil, "*Lord Salisbury to Lady Salisbury, June 17, 1878*", a.g.e., s.282-3

²²⁴⁷ Cecil, "*Lord Salisbury to Mr. Cross, June 15, 1878*", a.g.e., s.281

İngilizler kongrede Avusturya'ya dönmeye karar verdi. 14 ve 16 Haziran'da düzenlenen iki ayrı toplantıda Salisbury Dışişleri Bakanı Andrassy'ye, Viyana'nın Bosna-Hersek'e girmesini onayladıklarına dair bir önergeyi gündeme getireceklerini ifade etti. Hatta Karadağ'ın sınır meselesinde de kendilerini destekleyeceklerdi.²²⁴⁸ Avusturya ile gelinen son aşamayı Salisbury eşine yazdığı bir mektupta özetlemişti: Andrassy; Bosna konusunda herkesin rızasını cebinde taşıdığına inanıyordu. Ama orayı işgal etme teklifinde bulunmaktan da utanıyordu. Almanya; Bosna'nın işgal edilme önerisinin Avusturya tarafından gündeme getirilmesini istiyordu. Ama bu davranışın Avusturya'nın Almanya'ya bağımlı olduğu izlenimi vereceğini, bu nedenle İngiltere'nin Bosna'yı işgal etmesi için Avusturya'yı cesaretlendirmesini istedi. Salisbury ve Disraeli bu teklifi hiç zorluk çekmeden kabul ettiler; Bosna'nın işgal edilmesi için Avusturya'ya öneri getirdiler; onlar da İngilizlerin bu davranışından çok mutlu oldular, onlara minnettarlık duymuşlardı.²²⁴⁹

17 Haziran'da İngilizler önceki taleplerini bir taslak olarak sundular. Shuvalov ise İstanbul Konferansı'nda karar verildiği gibi Bulgaristan'ın uzun bir hat boyunca bölünmesini öne sürdü. Bu durumda Bismarck; İngiltere, Rusya ve Avusturya temsilcilerinden bir komisyonun hazırlanmasını ve bu meseleyi aralarında tartışmasını önerdi.²²⁵⁰ İngiliz basınında Anglo-Rus gizli sözleşmesi üzerine haberler çıkmaya devam ediyordu. Berlin'de sözleşme artık inkâr edilmiyordu. Sözleşmenin varlığı Babıali için başka bir hayal kırıklığıydı; çünkü Anglo-Rus gizli sözleşmesi Ayastefanos Antlaşması'nın özüne dokunmamıştı. Rusya'ya beklediğinden ve ümit ettiğinden daha fazlasını vermişti: Kars ve Batum onlara düşüyordu; Ege'den uzak tutulan Bulgaristan parçası olduğu gibi Rusya'ya bırakıldı; Bulgaristan'ın yarısı bağımsız, diğer yarısı da muhtariyet yönetimi altında olacaktı. Bağımsız ve yarı bağımlı bölgeler kısa zaman içinde Rusya'nın hâkimiyetini arttıracak şekilde birleşme sürecine sokulacaktı. Bu nedenle Kuzey Bulgaristan bütünüyle Rusya'nın kontrolünde olacaktı. Rusya için Bulgaristan bir başka Sırbistan olabilecekti.²²⁵¹ Layard, Osmanlı Padişahının Sözleşme hakkında kendi hekimiyle görüşüğünü Disraeli'ye bildirdi. Padişahın ne düşündüğünü onun sağlığından sorumlu hekimi İstanbul'da bulunan Yunanistan'dan bir bakana iletmişti. Bu arada, aynı gün, Andrassy bu sorunu Disraeli'ye açmıştı. Disraeli ona hiçbir şeyin tam olarak henüz düzenlenmediğini açıkladı. Disraeli sonraki diyalogu şöyle yazmıştı: “*Andrassy'ye dilini tutması için yalvardım. Parlamento başkanımız Northcote diken üstünde, bizim talimatlarımızı*

²²⁴⁸ Cecil, “*Lord Salisbury-Lady Salisbury, Berlin, 17 Jun. 1878*”, a.g.e., s.282-3

²²⁴⁹ Cecil, a.g.e.

²²⁵⁰ HP, B/XIX/C/24-8, Beaconsfield-Queen Victoria, Postdam, 17 Jun. 1878

²²⁵¹ Agatha Ramm and William Ewart Gladstone (Ed.), **The Political Correspondence of Mr Gladstone and Lord Granville 1876-1886**, Clarendon Press 1965, s.23-24

bekliyor... Her şey istediğimiz gibi yolundadır. Kendi programımızı hayata geçirmekte zorlanmıyoruz.”²²⁵²

18 Haziran’da İngiltere, Avusturya ve Rus temsilcilerinden oluşan bir komisyon meseleyi dört buçuk saat tartıştı. Rus yönetimi Balkan dağları boyunca Bulgaristan’ın bölünmesini kabul ediyordu. Fakat Shuvalov Çar’ın görüşüne başvuracağını belirtti. Disraeli ise Güney Bulgaristan’ın artık Doğu Rumeli diye isimlendirilmesini teklif etti. Çar’ın cevabı beklenirken Disraeli, Bismarck’a yakın olan Alman temsilcisi Corti’yle görüşmüştü. Disraeli, gelişmelerden karamsarlığa kapıldığını ve kongreden ayrılmak niyetinde olduğunu söylemişti. Bu haber, İngiliz Başbakan’ın arzuladığı şekilde yayılmış ve özellikle Avusturyalı temsilciler arasında derin bir endişeye yol açtı. 18 Haziran komisyon toplantısında İngilizlerin katkılarıyla Osmanlı’ya ait önemli bölgeleri kendi denetimi altına alınmasından memnun kalan Andrassy, Rusya ile münakaşada tamamen İngiltere’ye arka çıkmıştı.²²⁵³ Bir gün sonra da Salisbury, Avusturya’nın Bosna-Hersek’i işgal etmesine kongrenin izin verdiğini hazırlayacağı önergede dile getireceğini belirtti.²²⁵⁴

Osmanlı yönetimi ayrıca Arnavutlar üzerinden de tehdit altına alınmıştı. 13 ve 20 Haziran 1878’de Disraeli’ye iki ayrı Arnavutluk memorandumu gönderildi. Her ikisi de Balkan Slavlarından ve Ruslardan Arnavutların korunmasını talep ediyordu. Ama bölgedeki İngiliz temsilcisinin gönderdiği bir memorandumda bölgenin tam bağımsızlığı ileri sürülürken, İstanbul’dan Büyükelçi’nin gönderdiği mesajda da Osmanlı’ya bağlı Müslüman bir muhtariyet öneriliyordu.²²⁵⁵ Osmanlı yönetiminin bağımsız bir Arnavutluk’la tehdit edildiği aynı gün Disraeli İngiliz Parlamento Başkanına bir telgraf göndermişti. Parlamento Başkanına telgrafta biraz daha dayanmasını, Kars ve Batum’un Kıbrıs karşılığında Ruslara satıldığını Parlamento üyelerinden mümkün olduğunca saklamasını rica ediyordu.²²⁵⁶ Osmanlı temsilcilerine Kars ve Batum’u Ruslardan geri alınması teşebbüsünde bulunacağı vaadinde bulunulmuş ve karşılığında da Kıbrıs talep edilmişti. Fakat Rus yönetimiyle de ayrı bir anlaşma yaparak Kars ve Batum’un işgalini onayladığını, Osmanlı’yı aktif olarak desteklemeyeceğini belirtmişti; Kars ve Batum’un Rusya’nın elinde kalması sayesinde Osmanlı’nın Kıbrıs’ta İngilizleri kabullenmek zorunda kalacağı öngörülüyordu.

²²⁵² Gwendolen Cecil (Ed.), “*Lord Salisbury to Lady Salisbury, June 23, 1878*”, **Life of Lord Salisbury**, London, 1922, s.286-7

²²⁵³ **HP**, B/XIX/C/29-31, Beaconsfield-Queen Victoria, Berlin, 18 Jun. 1878

²²⁵⁴ **NA, FO**, 78, vol. 2899, Salisbury-Layard, Berlin, 19 Jun. 1878; Cecil, Salisbury, II, s.281.

²²⁵⁵ “*Albanians’-Beaconsfield, Scutari, 13 Jun. 1878, La Ligue Albanaise de Prizren 1878-1881*”, **Documents I, Prepares For S. Pulaha et K. Prifti** (Tirania, 1888), British Library; Skendi, **The Albanian National Awakening**, s.44-6

²²⁵⁶ Gwendolen Cecil (Ed.), “*Lord Salisbury to Lady Salisbury, June 24, 1878*,” **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.287-8

Osmanlı topraklarının paylaşımına Berlin Kongresi'nde olumlu ve teşvik edici yaklaşan Disraeli, kendi çizgisini terk etmek yerine, uzun süreden beri savunduğu bir siyaseti hayata geçiriyordu.²²⁵⁷ Çünkü Berlin Kongresinde İngilizlerin tümüyle Gladstone çizgisinde davrandıkları gözlemlenmişti.²²⁵⁸ Rusların Kars ve Batum'u elinde tutmasını onaylayan İngiltere, bu hususu Boğazlar konusunda da kullanmıştı. Rusya'nın Boğazlar'ın serbest geçişe uygun hale getirilmesini engellemesinde, onu diğer Avrupalı devletlerden tecrit etmesinde ve Boğazlar meselesinde İngiliz çıkarlarına uygun gelecek bir düzenlemenin kabul edilmesinde Batum ve Kars'ı pazarlıklarda kullanmıştı.²²⁵⁹ Disraeli Rus yetkilileri uyarıyordu; eğer Kongre'de zorluk çıkartırlarsa, İngiltere'de savaş yanlısı grupların iktidara geleceğini ve Rusya'ya karşı savaşıacaklarını ifade etti. İngilizler Batum meselesini Çanakkale ve İstanbul Boğazlarından geçiş karşılığı bir koz olarak kullanıyorlardı. 1871'de Paris Antlaşması'nın değiştirilmesiyle birlikte Boğazlardan geçişler Osmanlı'nın kontrolüne bırakılmıştı. Salisbury bu maddenin bir an önce değiştirilmesini istiyordu. Hâlbuki Mayıs 1877'de İngilizler tarafsızlıklarının bir şartı olarak 1871 sözleşmesinin muhafaza edilmesi olduğunu ilan etmişler. Rusya; Batum'u bir donanma limanı olarak kullanmak isterse, İstanbul Boğazı'nın tehdit edilmesini yeni bir unsur olarak ele alabilir ve İngiltere'yi eski yükümlülüğünden kurtarabilirdi. Salisbury bu planı meslektaşlarıyla çok önceden tartışmıştı.²²⁶⁰ Boğazlar serbest geçişe uygun hale getirildiği zaman, İngiltere Karadeniz'e, Rusya ise Akdeniz'e girme hakkını elde edecekti. Rusya'nın Akdeniz'e girmesinden çok, İngilizlerin Karadeniz'e girmesi önemseniyordu. Disraeli, Salisbury, Gorchakov ve Shovalov arasında resmi olmayan pazarlıkta Batum bölgesine Rusya'nın hâkim olması karşılığında İngilizlerin Boğazlar'la ilgili şartları kabul edildi.²²⁶¹

İngilizler çıkarlarına uygun olan bütün tavizleri koparıktan sonra, Berlin Kongresi kendi temsilcilerine bunaltı vermeye başlamıştı. Salisbury bir kabine üyesine; "*Kongre'deki toplantılarımız tamamen lüzumsuz işler... Gerçekte İngiltere'ye ait her şey Bulgaristan üzerine yapılacak özel kavgalarımıza bağlı. 21 Haziran'da Rus Çarı İngiliz önergesini kabul ettiğini özel bir ulakla Berlin'e iletti*" diyordu.²²⁶² İngilizler, Rusya'nın taleplerine boyun eğeceğinden emindiler. Rusya'yı Akdeniz sahillerinden uzak tutmak amacıyla taviz verilmemişti.²²⁶³ Kongrenin sonuna doğru İngiltere ile Rusya arasında yeniden sorunlar yaşanmıştı. Rus Dışişleri Bakanı Gorchakov Londra'da üzerine varılan uzlaşma metnini kabul etmediğini ilan ettiğinde, Salisbury, bu tavrın Berlin Kongresi'nin

²²⁵⁷ 8 Mar. 1878, **DD**, s.523

²²⁵⁸ Milos Koviç, **Disraeli and Eastern Question**, Oxford University Press, 2010, s.258

²²⁵⁹ Gwendolen Cecil (Ed.), "*Lord Salisbury to Mr. Cross, June 20, 1878*", **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.291-2-3

²²⁶⁰ Cecil, "*Lord Salisbury to Lady Salisbury, June 24, 1878*", a.g.e., s289

²²⁶¹ Cecil, "*Lord Salisbury to Mr. Cross, June 20, 1878*", a.g.e., s.291-2-3

²²⁶² Cecil, "*Lord Salisbury to Lady Salisbury, June 20, 1878*", a.g.e., s.283

²²⁶³ **DP**, Beaconsfield-Northcote, Berlin, 20 Jun. 1878"

dağılması anlamına geleceğini açıkladı. Gorchakov onu dinlemeyerek toplantı yapılan odayı sinirlice terk etmişti. Onu arkasından takip eden Shuvalov kapıda bir an durmuş, geri dönmüş ve Salisbury'ye kolundan dokunarak, “*Beni burada bekle, ona hiç aldırma*” diye fısıldamıştı. Geri döndüğünde hiçbir şey olmamış gibi müzakerelere devam ettiler. Bulgaristan üzerine görüşmelerde Rusya İngilizlere önemli tavizler vermek zorunda bırakıldı. Antlaşmanın Asya ile ilgili müzakerelerinde Shuvalov'un Londra'da kabul ettiği sözleşme metni Rus kamuoyuna açıkladığı koşullarda yürütülmüştü. İngilizlerin Asya ile Rusya'ya verilen tavizleri neden onayladıklarından haberdar edilmeyen İngiliz Parlamento üyeleri Rusya ile görüşmelere muhalifti.²²⁶⁴ Gizlice yapılan Anglo-Rus Sözleşmesine göre, Batum'un Ruslara bırakılması hususunda kendi parlamentosunda eleştirilen Disraeli çok etkilenmişti.²²⁶⁵ İngiliz Başbakan Batum ve diğer komşu şehirler için çözüm bulunur bulunmaz, Kıbrıs'ın İngiltere tarafından gizli tutulmasına son verileceğini belirtti.²²⁶⁶ Sultan II. Abdülhamid'in özel doktorunun Yunanlı olmasından dolayı, Yunanlıların ve Avusturya'nın Kıbrıs'la ilgili Anglo-Osmanlı gizli sözleşmesinden haberleri olduklarının farkındaydı.²²⁶⁷

Shuvalov ile görüşmelerin istenilen sonucu doğurmadığı anlaşılınca, Disraeli özel bir trenle bütün delegelerin geri dönmesi talimatını verdi. 21 Haziran günü alınan dönme kararı hızla temsilciler arasında yayılmıştı.²²⁶⁸ Aynı günün akşamına doğru Bismarck, Disraeli'yi ziyaret etti. İngiliz Başbakan, Bismarck'ın Rus Çarı ve temsilcileriyle yakın bir iletişim içinde olduğunu ve kendisinin ne kadar kararlı olduğunu anlaması için Bismarck'ın ziyarette bulunduğu farkındaydı. Bismarck, dönüş kararının bir ultimatoom olup olmadığını sordu. Kısa bir cevap alan Bismarck, Disraeli'yi yemeğe davet etti. Disraeli o akşam Bismarck'ın ailesiyle birlikte yemekle ilgili izlenimlerini şöyle özetleyecekti: “*Yemek sonrası başka bir odaya geçtik. Bismarck sigara içerken, ben de onu izledim. Bir buçuk saat boyunca çok ilginç bir sohbeti yaptık. Ültimatoomun kabul edilemeyeceğini ifade etti bana. Rus yöneticilerin İngiliz çıkarlarına teslim olduğunu bilmenin rahatlığı içinde yatmaya gitmişim.*”²²⁶⁹

Almanya'nın araya girmesiyle ikna edilen Rus Dışişleri Bakanı İngilizlerin talepleriyle uzlaştı. Bulgaristan'la ilgili sorunlar yoluna koyulmuştu; Rusya, Ege'ye asla uzanamayacaktı; Akdeniz'den

²²⁶⁴ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library,, s.284-5

²²⁶⁵ Salisbury-Lady Salisbury, Berlin, 23 Jun. 1878, a.g.e., vol.II, s.286-7

²²⁶⁶ **HP**, B/XIX/C/3, Beaconsfield-Queen Victoria, Berlin, 5 Jul. 1878

²²⁶⁷ **DP**, Beaconsfield-Northcote, 22 Jun. 1878

²²⁶⁸ **DP**, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 29 Nov. 1878

²²⁶⁹ **HP**, B/XIX/C/29-30, Beaconsfield-Queen Victoria, Berlin, 21 Jun. 1878; **HP**, a.g.e., Beaconsfield-Lady Bradford, 23 Jun. 1878

uzak tutulacaktı. İşaret edilen bütün noktaları Ruslar kabul etti. Bu gelişmeden mutlu olan Salisbury son durumu şöyle değerlendiriyordu:

Avusturya halen duygusal davranıyor. Almanya her ne kadar Rusya'ya yaslanırsa bile, barışın gerçekleşmesi niyetinde... Rusya'ya bıraktığımız Batum İngiltere için çok önemli olmadığı halde, kamuoyumuz bu hususta gereksiz gürültü çıkarmaktadır. Belki orasını serbest bir liman bölgesine dönüştürebiliriz... Bismarck kendini tıraş etti; ama merhametsizce Osmanlıların üzerine oturmaktadır.²²⁷⁰

24 Haziran'da Rusya İngiliz şartlarını kabul ediyordu; Bulgar sorunu da çözüme bağlanmıştı.²²⁷¹ İngiltere açık bir zafer kazandı. Ulusal basını durmaksızın, "*Ruslar Akdeniz'den geri püskürtüldü*" diye yazıyordu.²²⁷² Rus Dışişleri Bakanı kötü bir ruh haline kapılmış, Bismarck ise müzakerelerden yorgun düşmüştü.²²⁷³ Disraeli Kabinesi'nin stratejisine uygun olarak Bulgaristan meselesi neredeyse tam halledildi. Bosna ve Karadağ meselesi de tamamen Avusturya'nın arzusunun göre çözüme bağlanıyordu. Ardından Besarabya ve Asya sorunları gündeme gelecekti.²²⁷⁴ İngiliz basınında Osmanlı'nın görüşmelerin sonuçlarından memnun kalması gerektiği yazılıyordu; çünkü topraklarını kaybetmekle önemli çatışmalardan kurtulmuş olduğu ileri sürülüyordu. 24 Haziran 1878'de *The Times* gazetesi Avrupa'daki topraklarının hepsini ve Kars ile Batum'u kaybetmiş bir Osmanlı'nın eskisine göre çok daha güçlü olacağını ileri sürmüştü. İngiliz Kabine üyeleri Berlin Kongresi'ne iletilmesi amacıyla Osmanlı'nın Doğu Anadolu bölgesinde bir Ermenistan'ın muhtariyet şeklinde kurulmasını ve ona kurulacak yarı bağımsız devletin hamiliğinin İngiltere'ye verilmesini gündeme getirdi. 25 Haziran 1878'de *Telegraph* gazetesinde İngiltere'nin Kıbrıs'ı işgal etmek niyetinde olduğuna dair bir haber çıkmıştı. Derby ve Carnarvon ikilisi yaptıkları baş başa görüşmede, Osmanlı'nın Berlin Kongresi'nde Kıbrıs için böylece İngilizlere önemli tavizler vermeye zorlanacağı tespitini yaptılar.²²⁷⁵

24 Haziran'da Bosna-Hersek, Karadağ, Sırbistan ve Romanya hakkında müzakerelere başlanacağı açıklandığında, Disraeli kongre faaliyetlerine ilgisini tamamen kaybetti. Disraeli'nin o günlerdeki yazışmalarına bakılırsa devamlı şekilde saraylarda kokteyl partileriyle, müziklerle ve Postdam'la ilgilenerek, Balkan devletleri meselesinden uzak durdu. Balkan devletlerinin müzakere

²²⁷⁰ Gwendolen Cecil (Ed.), "*Lord Salisbury to Lady Salisbury, June 22, 1878*", *Life of Robert Marquis of Salisbury*, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.286

²²⁷¹ Cathorne Hardy (Ed.), *First Earl of Cranbrook, A Memoir*, Longmans, Green, and Co, 1910, s.72

²²⁷² DP, Beaconsfield-Prince of Wales, 22 Jun 1878, a.g.e., Beaconsfield-barrington, 22 Jun. 1878, s.72-3

²²⁷³ DP, Beaconsfield-Queen Victoria, Berlin, 23 Jun. 1878 (letter)

²²⁷⁴ Gwendolen Cecil (ed), "*Lord Salisbury to Lady Salisbury, June 24, 1878*", *Life of Robert Marquis of Salisbury*, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880,, London 1922, British Library s.287-8

²²⁷⁵ Agatha Ramm and William Ewart Gladstone (Ed.), *The Political Correspondence of Mr Gladstone and Lord Granville 1876-1886*, Clarendon Press, 1965, s.26

edilmesinden sonra sıra Batum, Kars ve Ardahan'a gelince, Disraeli'nin kongre gündemine ilgisi birdenbire canlanmıştı.²²⁷⁶ Avusturya'nın artık İngilizlerle hareket ettiğini Disraeli bir mektupta ifade ediyordu: “*Andrassy beni her konuda destekliyor. Üçlü İmparator Birliği çökmüş haldedir. Shuvalov kaybetmeye mahkûm olduğu bir savaş veriyor.*”²²⁷⁷

Rusya, Bulgaristan'ın sınırlarını genişletmek istediği için, Sırbistan ve Romanya'yla ters düşmüştü. Bu iki Balkan devletinin Rusya'ya tavır takınmaları, onları İngiltere'yle aynı noktada birleştirmişti. Birbirlerine güvenmedikleri halde, Rusya'nın Bulgaristan'ı desteklemekte ısrar etmesi, Rus karşıtı bir sahada birbirlerine yakınlaşmak zorunda kaldılar. Ama bu gelişmelere rağmen, İngilizler Balkanlar sorununda kendilerini yakından ilgilendirecek önemli bir olgu görmemişlerdi. Bulgaristan sınırının Ege'den uzak tutulması ve böylece Rusya'nın Akdeniz'den uzaklaştırılması güvece altına alındıktan sonra, Balkanların diğer sorunlarıyla ilişkili bir menfaat algısı söz konusu değildi.²²⁷⁸

4.12. Balkanlar ve Diğer Sorunlar

28 Haziran 1878'de Bosna-Hersek üzerine tartışmalar başladığı zaman İngilizler Viyana'nın o bölgeyi işgal etmesini önerdiler. Bosna-Hersek'in Osmanlı'ya mali külfet getirdiğini, stratejik açıdan da Osmanlı'yı sıkıntıya soktuğunu belirtmişlerdi. Ayrıca diğer Slav devletleri zincirine katılmaları halinde, büyük bir Slav devletini yaratacağından endişelendiklerini ve diğer etnik yapıları tehdit edebileceklerini iddia ettiler. İngilizlere ait bölgenin Avusturya'ca işgal edilme önerileri diğer büyük güçler tarafından hemen kabul gördü. Bu toplantıdan bir gün önce Disraeli ve Salisbury Osmanlı temsilcileriyle özel bir görüşme yapmıştı. O görüşmede Bosna-Hersek'in Viyana'ya teslim edilmesine karşı çıkılmamasını, eğer karşı çıkılırsa Rus ordusuna karşı bulunduran donanmalarını geri çekeceklerini ve Avusturya'nın da saldırısına maruz kalacakları hususunda Osmanlı'yı açık açık tehdit ettiler. Osmanlı temsilcileri, Bosna-Hersek'ten vazgeçmeyi reddetmişlerdi. Bunun üzerine İngiliz temsilcilere Bismarck da dâhil olacaktı. Hep birlikte Osmanlı temsilcilerini tehdit ediyorlar, onları azarlıyorlardı. İngiliz Başbakanı kamuoyunun önünde Osmanlı temsilcilerine ağır kelimeleri sarf etmekten çekinmemişti. İngilizler nihai bir kararın çıkmasında Bismarck'a da baskı yapmışlar, daha ileri seviyede bir anlaşma metnini Osmanlı'yla Viyana yönetimi arasındaki görüşmelere

²²⁷⁶ Gwendolen Cecil (Ed.), “*Salisbury-Lady Salisbury, Berlin, 23 Jun. 1878*”, **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.286

²²⁷⁷ The Marquis of Zetland (Ed.), “*To Lady Chesterfield, Berlin, June 26th, 1878*”, **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield**, Cilt. II, 1876 to 1881, London, Ernest Bern Limited, 1929, s.304-380

²²⁷⁸ Gwendolen Cecil (Ed.), “*Salisbury-Lady Salisbury, Berlin, 23 Jun. 1878*”, **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.287

bırakmışlardı.²²⁷⁹ Osmanlı temsilcilerini tehdit ederek Avusturya'ya memnun eden Disraeli sorunları tamamen kendi çıkarlarına göre çözdüğüne inanıyordu. Diğer devlet temsilcileriyle birlikte davranarak Osmanlı'yı Balkanları Avusturya'ya bırakmaya zorlayan Disraeli aynı gün bir bayan arkadaşına yazdığı bir mektupta şu değerlendirmeyi yapıyordu: *“Berlin’de olağanüstü bir zafer kazandık. Bunun ne anlama geldiği İngiltere’de henüz anlaşılamadı. Sofya’yı Bulgarlara bıraktık; çünkü Osmanlı temsilcisi Mehmet Ali bunu başka bir şeyle değiştirmek istedi. Ama yerine de henüz bir şey koymuş değil. Kongre’de gerçek iş; toplantularından ziyade toplantı aralarında kotarıyor.”*²²⁸⁰

Osmanlı'ya dayatılan şartları kabul etmesinde Arnavutların kullanılması da sonuç verecekti. 28 Haziran'da öğlen sonrası müzakerelerde, Bosna-Hersek'ten Sırbistan sınırları tartışmasına geçildi. Ayastefanos Antlaşmasında ifade edilen Sırbistan'ın bağımsızlığı kabul edilmişti.²²⁸¹ Sırbistan sınırları meselesi, Rusya ile diğer güçler arasında bir uyuşmazlık yaratıyordu. Nihai karar bir komisyona bırakıldı. Bu mesele Avusturya'ya ait konunun çok iyi olduğunu yansıttı. Avusturyalılar Kongre’de İngiltere ve Almanya'nın desteği sayesinde bir zaferden başka bir zafere koşuyorlardı. Rusların gözden çıkardığı Sırp temsilcisi Ristic, Andrassy'nin bütün şartlarını kabul etmek zorunda kaldı. Kongre'nin sonunda Rusya bile Viyana'nın Novi Pazar Sancak'ına asker konuşlandırmasını onaylamıştı.²²⁸² Karadağ'ın sınırları bile Avusturya'nın dilekleri doğrultusunda düzenlendi. İngiltere; Karadağ meselesinde de Viyana'ya tam destek sunuyordu.²²⁸³ Avusturya arzu ettiği ne varsa Berlin Kongresi'nde elde etmişti. Kongreden bir buçuk ay sonra Disraeli bir arkadaşına gönderdiği mektupta Avusturya'yı Osmanlı topraklarına kendilerinin yerleştirdiğini yazıyordu: *“Avusturya’yı Bosna’ya biz gönderdik; her şey planladığımız gibi gerçekleşiyor. Sırada artık Afganistan var. Ama bu arada da Osmanlı'nın iflasıyla uğraşmak zorunda kalacağız.”*²²⁸⁴

Avusturya dışında kalan diğer güçlerin hiçbiri kongreden umduklarını bulamadıklarından dolayı, İngilizlere dönük kızgınlık duygularıyla Berlin'den ayrılmışlardı. Bu sebeple, Berlin Kongresi'nin gelecekte de barışı güvence altında tutabileceğini söylemek mümkün değildi. Fransız ve İtalyanlar İngiltere'nin Rusya ve Osmanlı'yla yaptıkları gizli sözleşmelerine alınmışlardı; kendilerinden habersiz yapılan bu sözleşmelere sert tepki gösterdiler. Kongrede yaşananlarla ilgili

²²⁷⁹ Milos Koviç, **Disraeli and Eastern Question**, Oxford University Press, 2010, s.276

²²⁸⁰ The Marquis of Zetland (Ed.), “To Lady Chesterfield, Berlin, June 28th, 1878”, **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield**, Cilt. II, 1876 to 1881, London, Ernest Bern Limited, 1929, s.304-380

²²⁸¹ **DP**, Beaconsfield-Rotschild, Berlin, 28 Jun. 1878; **DP**, a.g.e., 7 Jul. 1878

²²⁸² Milos Koviç, **Disraeli and Eastern Question**, Oxford University Press, 2010, s.277

²²⁸³ **HP**, B/XIX/C/3, Beaconsfield-Queen Victoria, Berlin, 1 Jul. 1878 (telegram)

²²⁸⁴ The Marquis of Zetland (ed), “To Lady Chesterfield, Hughenden Manor, September 12th, 1878”, **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield**, Cilt. II, 1876 to 1881, London, Ernest Bern Limited, 1929, s.304-380

olarak Londra'da iktidar partisinden bir Milletvekili Avam Kamarası'nda Osmanlı Devleti'nin durumunu açığa vuran bir konuşmada Osmanlı'ya ait toprakların önemli bir kısmının İngiltere, Avusturya, Sırbistan, Karadağ, Romanya arasında dağıtıldığını, Osmanlı topraklarının Avrupa bölümüne el konulduğunu, Osmanlı Devleti'nin ise kendini savunamayacak bir halde mecalsiz ve çaresiz bırakıldığını dile getirmişti.²²⁸⁵

29 Haziran 1878'de müzakereler bittikten sonra, Disraeli bu kez Osmanlı temsilcilerinin gönlünü almaya başladı; onlarla samimi ilişkilerini yeniden canlandırmaya çalıştı. Resmi toplantılar sonrası Kara Theodori Paşa ve diğer Osmanlı temsilcileriyle muhabbet etti. Berlin Osmanlı elçiliğinde verilen bir resepsiyonda misafirlerin çekinerek yediği yemekleri övmüş, pilavı çok lezzetli bulduğunu söylemişti.²²⁸⁶ Avusturya tatmin edilmişti; savaştan beklediklerini alamayan Rus temsilciler ise oldukça kızgındılar. 3 Temmuz 1878'de Derby, Carnarvon'la görüştü. Berlin Kongresi'nde Rusya ile anlaşma sağlanamazsa, Disraeli'nin nasıl davranacağını tartıştılar. Derby'ye göre Rusya ile bir anlaşmazlık halinde İngiltere tehditvari bir tavır takınacak, ama Rusya ile asla savaşmayacaktı.²²⁸⁷ Berlin Kongresi'nde Rusya'nın hayal kırıklığına uğramış müttefiki Romanya da, Sırbistan'la benzer bir kaderi paylaşıyordu. Yahudilere eşit haklar tanınması halinde Romanya'nın bağımsız bir devlet olmasını kabul edecekleri şartı getirilmişti. Romanya, Rusya ile çatışma noktasına bile gelmişti. Ama Dobruca karşılığında, Besarabya'nın Ruslara verilmesi gerçeğiyle uzlaşmak zorunda kaldı. Romanyalılar Berlin'den kızgın ve öfkeli bir şekilde ayrılmışlardı. Disraeli onlara düşmanca davranmamıştı. Besarabya'nın Ruslara teslim edilmesini önemsemiyordu. Dobruca'nın Romanya'ya teslim edilmesi sorununda Kraliçeye şöyle yazmıştı: "*Romanyalılar çok kötü bir pazarlık yaptılar. Deniz kıyılarının Slav olmayan bir ırka verilmesi, İngiltere'nin menfaatindedir.*"²²⁸⁸

Rusya tarafında savaşan Romanya'ya İngiliz temsilciler kongrede sıcak davranmışlardı.²²⁸⁹ Benzer sıcak davranışlar Yunan temsilcilerine de gösterilecekti, ama onlar da müzakereler sonunda istediklerini elde edemeyeceklerdi. Salisbury'nin Dışişleri Bakanı olmasından sonra Yunanistan'a daha önceden verilen sözler yerine getirilmedi. Osmanlı Devleti'ne Yunanlılarla, Epir ve Teselya sınırlarını tekrar görüşmesi doğrultusunda Kongre öneri getirmekle yetindi. Girit'in muhtariyetiyle ilgili 1868 sözleşmesi yenilenmişti. Osmanlı üzerinde aşırı baskı uygulayan İngilizler,

²²⁸⁵ Sir Arthur Henry Hardinge (Ed.), **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert**, Cilt III, Oxford Univ. P. 1925, s.5

²²⁸⁶ **DP**, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 29 Jul. 1878

²²⁸⁷ Agatha Ramm and William Ewart Gladstone (Ed.), **The Political Correspondence of Mr Gladstone and Lord Granville 1876-1886**, Clarendon Press 1965, s.27-28

²²⁸⁸ **HP**, B/XIX/C/35-6, Beaconsfield-Queen Victoria, Berlin, 5 Jul. 1878

²²⁸⁹ **HP**, B/XIX/C/35-6, Beaconsfield-Queen Victoria, Berlin, 1 Jul. 1878 (telegram)

Yunanistan'dan dolayı Osmanlı'yı tamamen kaybetmeyi göze almak istemiyordular. Batı Balkanlardaki kazanımlarından hoşnut kalan Viyana ise Yunanlılar için yeterince zamanı yokmuş gibi davranmıştı.²²⁹⁰ Kongrede Yunanistan'la ilgili tartışma başladığı zaman, Disraeli, tartışmanın Batum, Kars ve Ardahan üzerine yapılması talebinde bulundu. İfade ettiği şehirlerin İngiltere için çok daha önemli olduğunu ileri sürüyordu.²²⁹¹

Kongrede Kıbrıs Sorunu ve İngiltere-Yunanistan İlişkileri: Berlin Kongresi toplantılarının son haftası Anglo-Osmanlı sözleşmesinin kamuoyuna bildirmesinin gölgesinde geçti. Berlin'de bulunan diğer devletlerin temsilcileri o antlaşmadan rahatsız oldular.²²⁹² Ama Disraeli ise oldukça keyifliydi. Bayan arkadaşı Bradford'a "*İngiltere'nin onur duyacağı ve çıkarlarına çok derin şekilde hizmet eden bir barış anlaşmasını imzalanmış ve damgalanmış bir halde yakında getiriyorum*" demişti.²²⁹³ 6 Temmuz 1878 İngiliz ulusal gazeteleri tamamen Berlin Kongresi'ne odaklandı. Bosna-Hersek İngiliz kamuoyunun ilgisini hiç çekmedi; fakat Bulgaristan meselesiyle heyecanlanarak yakından ilgileniyordu. Batum da İngiliz kamuoyunun ilgi sahasındaydı; ama Osmanlı'nın olumsuz durumuyla ilgili değillerdi. Osmanlı Devleti Kongre'de çok zarar görmüştü: Balkanlar'da iki büyük eyaletini kaybetti, Kars ve Batum elinden çıktı. Şimdi de Kıbrıs ve Suriye'nin Londra Hükümeti'nce işgal edilmesi gündemdeydi. İngilizler; Kıbrıs ve Suriye'yi işgal ederse, böyle bir duruma karşı çıkacak devletlerin varlığından dolayı Rusya, İngiltere'ye karşı Avrupalı devletlerle iyi ilişkiler geliştirebilecek şekilde avantajlı hale gelebilecekti; İngiltere ise Avrupa'dan tamamen tecrit edilebilirdi.²²⁹⁴ Rusya'yı uluslararası sahada tecrit etmek için kullandıkları yöntemin aynı şekilde kendilerine de zarar vereceğinin farkındaydılar. Osmanlı-Rus savaşının sonunda ortaya çıktığı gibi, işgal edilen topraklar genişletildikçe, işgal eden devlet uluslararası sistemde yalnızlaşabiliyor ve diğer devletlerin saldırısına maruz kalabiliyordu.

Berlin Kongresi başlamadan önce bile Kıbrıs meselesinde İngilizler en çok Fransa'dan çekiniyorlardı. Kongre tarihi ve programı belli olduktan sonra, Salisbury, Parlamento liderleriyle görüşerek, Anglo-Osmanlı sözleşmesinin basına sızdırılmamasını, gizli tutulmasını rica etmişti. Kıbrıs meselesi üzerine Fransa'nın nasıl tepki gösterebileceğini bilmediklerinden dolayı, her türlü ihtiyatı ve gizliliği gözetiyorlardı. Kıbrıs'ın işgal edilme ilanı ile işgal edilme arasındaki süre

²²⁹⁰ DP, Beaconsfield-Queen Victoria, London, 20 Jul. 1878

²²⁹¹ HP, B/XIX/C/3, Beaconsfield-Queen Victoria, Berlin, 1 Jul. 1878 (telegram)

²²⁹² Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.294

²²⁹³ The Marquis of Zetland (Ed.), "*To Lady Chesterfield, Berlin, July 7th, 1878*", **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield**, Cilt. II, 1876 to 1881, London, Ernest Bern Limited, 1929, s.304-380

²²⁹⁴ Agatha Ramm and William Ewart Gladstone (Ed.), **The Political Correspondence of Mr Gladstone and Lord Granville 1876-1886**, Clarendon Press 1965, s.29

mümkün olduğunca kısa tutulacaktı. 7 Temmuz'da mevcut hoşnutsuzluğa son verilmesi maksadıyla, Salisbury, Anglo-Osmanlı Sözleşme metnini resmi olarak Fransız temsilcisine ilettili. Fransa'nın çıkarlarını gözeticeklerine dair taahhütler verilen bir mektupla Fransa Dışişleri Bakanı'nın gönlü kazanılmaya çalışıldı. 8 Temmuz 1878'de *London Daily Telegraph* gazetesi sözleşmeyi yayınlamış, akşamına ise sözleşme Parlamento'da anlaşma resmi olarak ilan edilmişti. Aynı gün İngiliz savaş filosu Larnaka önüne demir attı.²²⁹⁵

Muhalefet liderlerinden Gladstone'a göre, İngiltere'nin Osmanlı ile gizli müttefiklik sözleşmesini açığa vurması Rusya'nın sözleşmeyi kabul etmesini kolaylaştırmıştı. Hindistan'dan askerlerin getirilmesine kolaylık sağlanması gerekçesiyle Kıbrıs'ın İngiltere tarafından işgal edilmesi kabul görüyordu. Osmanlı'yla muhtemel bir müttefikliğin ifşa edilmesi sayesinde Rus yönetimi İngilizlerin taleplerini kabul etmek zorunda kaldı.²²⁹⁶ İngiliz filosu Kıbrıs'ı abluka altına alırken, Disraeli diğer rakipleri karşısında Rusya'yı yanına çekecek şekilde Osmanlı topraklarını ve onunla kâğıt üzerinde olan müttefikliğini koz olarak kullanıyordu. Osmanlı yönetimi rıza göstermediği halde, Batum'un Rusya'ya bırakıldığı ilan edildi; Batum savunmasız, serbest bir bölge haline getirildi. Kıbrıs meselesinde ise *The Telegraph gazetesi* İngilizlerin Osmanlı Anadolu'sunu korumak bahanesiyle, Osmanlı Devleti'yle ayrı bir anlaşma yaptığını yazıyordu.²²⁹⁷ Bütün bu olaylar yaşanırken, Osmanlı-Rus savaşının sürdürülmesine dönük faaliyetlerinde başarılı olan İstanbul Büyükelçisi Layard İngiliz Devletince Anglo-Osmanlı sözleşmesinin önemli mimarlarından sayılarak Londra'da önemli bir nişanla ödüllendirildi.²²⁹⁸

Bulgaristan'ın Ege denizine sarkmasının engellenmesinden rahatsız olan Rus yönetimi, Asya'da işgal ettiği topraklar konusunda İngiltere'nin daha cömert bir siyasi davranış sergilemesi karşısında yumuşadı. Batum, Kars ve Ardahan'la ilgili müzakereler, Disraeli ve Gorchakov arasında yapılan ikili görüşmelerde ele alındı. Rusların Beyazıt'ı bırakmaları karşılığında İngilizler Batum'un Ruslar için bir liman şehri olmasını kabul ettiler.²²⁹⁹ Rusların limanı askeri amaçlar için kullanmasını engelleyen açık bir anlatım yoktu. Savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesiyle ilgili Salisbury'nin tehditkâr tutumu sonuç vermişti.²³⁰⁰ Öte yandan Kıbrıs'ın İngiltere'ye teslim edilmesinde Sultan II.

²²⁹⁵ Gwendolen Cecil (Ed.), *Life of Robert Marquis of Salisbury*, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.275, s.294

²²⁹⁶ A. Saab, *Relevant Icon: Gladstone, Bulgaria and the Working Classes, 1856-1878*, Cambridge, Mass, 1991, s.231

²²⁹⁷ Agatha Ramm and William Ewart Gladstone (Ed.), *The Political Correspondence of Mr Gladstone and Lord Granville 1876-1886*, Clarendon Press 1965, s.29

²²⁹⁸ Gwendolen Cecil (Ed.), "Lord Salisbury to Sir Henry Layard, June 25, 1878", *Life of Robert Marquis of Salisbury*, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, (London 1922), British Library, s.304-5

²²⁹⁹ *HP*, B/XIX/C/38-9, Beaconsfield-Queen Victoria, Berlin, 9 Jul. 1878 (telegram)

²³⁰⁰ Gwendolen Cecil (Ed.), *Life of Robert Marquis of Salisbury*, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.289-93.

Abdülhamid ayak diretmiş, söz verdiği halde konuyla ilgili bir ferman yayınlamakta isteksiz davranmıştı. Bunun üzerine İngilizler Sultan II. Abdülhamid'i tehdit etmiştiler; eğer fermanı yayınlamazsa, Epir, Teselya ve Girit adasını Yunanistan'a vereceklerdi.²³⁰¹ Yunanistan'ın Osmanlı'ya karşı saldırgan, tehditkâr tutumunu ve davranışını İngiltere ustaca sömürebilmiş, bu sayede Kıbrıs'ı Osmanlı Devleti'nden koparıp alabilmişti.²³⁰²

Osmanlı-Rus savaşı boyunca İngilizler devamlı olarak Yunan hükümetiyle iletişim içindeydiler; Balkanların kontrol dışına çıkmasının önüne geçilmeye çalışılıyordu. Bu nedenle Yunanistan'a savaşa katılmaması yönünde telkinlerde ve vaatlerde bulunmuşlardı. Savaşın sonunu beklemekle Yunanistan'ın çok şey kazanacağına, Osmanlı'nın zayıf düşmüş halinden ve savaşı kaybetmiş konumundan rahatça yararlanacağına inandırılmıştı. Yunanlılar Osmanlı Rumlarının adına da hareket ediyordular. İngiltere; Yunanistan'ın Osmanlı vatandaşlarına kadar genişletilen menfaat sahasının somutlaşmasına destek vereceğini savaş boyunca onaylamasına rağmen, aynı tavrı Berlin kongresinde ortaya koymadı. Yunanistan; Girit anayasasının Osmanlı Rum vatandaşlarına kadar uygulanması ilkesiyle yetinmek zorunda kalmıştı. Fakat Berlin Kongresinde İngilizlerin çıkarlarına yine de olumlu yönde hizmet ettiğine inanılıyordu.²³⁰³ Berlin Antlaşması gereğince Doğu Rumeli Osmanlı yönetiminin doğrudan askeri ve siyasi otoritesi altında olacaktı; ama sonuç farklıydı. Doğu Rumeli'de Osmanlı'nın ne askeri ne de siyasi bir otoritesi kalmıştı. Antlaşması'nın İngiltere açısından en büyük başarısı, Osmanlı'nın Doğu Rumeli'nin sadece güvenliğinden sorumlu halde tutulmasıydı.²³⁰⁴ Balkanlarda bir tek Osmanlı askeri bulundurulmayacaktı. Doğu Rumeli İngiltere'nin sömürgelerine benzer bir anayasaya sahip olmuştu. İngiltere Berlin Antlaşması'yla Doğu Meselesinin çözüme kavuşturulduğunu kamuoyuna ilan etti.²³⁰⁵

Sultan II. Abdülhamid yönetimi; Avrupa kıtasında imparatorluk topraklarının kaybedilmesiyle karşı karşıya kalmışken, Asya'da Rus işgalini onaylayan ve Avrupa'da da Yunanistan'ı Osmanlı'ya karşı saldırgan halde tutan İngiltere'nin baskısı altındaydı. 11 Temmuz 1878'de İngiliz askeri yetkililer Kıbrıs'a yerleşmişti. Salisbury'ye göre, Avrupa kıtasında kendilerine yönelik eleştirilerin düşmanlıktan çok kıskançlıktan kaynağını alıyordu. Ama Avrupalı güçler İngiltere'yi yine de ustaca davranmakla övüyorlar ve takdir ediyorlardı. Avrupa'da ciddi bir rahatsızlığa yol açmadan İngilizler

²³⁰¹ Milos Koviç, **Disraeli and Eastern Question**, Oxford University Press, 2010, s.280

²³⁰² **HP**, B/XIX/C/40-1, Beaconsfield-Queen Victoria, Berlin, 13 Jul. 1878

²³⁰³ **Hansard**, Eastern Affairs-Resolution, Marquess of Haington, HC Deb 29 July 1878 vol 242 cc 527-612

²³⁰⁴ **The Approaching General Elections**, "Speeches of Sir W. Harcourt", MP, Delivered at Southport and Liverpool, Oct. 2nd and Oct. 6th, 1879 (London; H.J. Infield, 1879), s.14

²³⁰⁵ The Approaching General Elections, a.g.e.

Osmanlı'dan önemli tavizler kopartıp almıştı.²³⁰⁶ Son gelişmeleri Salisbury Kabine üyesi bir arkadaşına anlatırken, Anglo-Osmanlı Sözleşmesi'nde her şeyin istedikleri gibi gitmesinden çok sevinçli olduğunu, Avusturya ve Almanya'nın İngiltere'nin başarısından mutlu olduklarını, Fransa ve Rusya'nın ise fazla rahatsızlık duydukları, İtalyanlar ise Osmanlı'dan bir şey kopartamadıklarından dolayı rahatsız olduklarını ileri sürmüştü.²³⁰⁷

Berlin Sözleşmesi 13 Temmuz 1878'de imzalanınca Kongre resmi olarak kapandı.²³⁰⁸ Disraeli, Kraliçe'ye gönderdiği bir mektupta, Avrupa barışının uzun bir süreliğine tesis edildiğine inandığını, Osmanlı'dan İngiltere'nin çıkarlarına uygun kazanımlar elde ettiğini, Kraliçe'nin tahtına halel getirilmemesinden teselli bulunduğunu ve mutlu olduğunu yazıyordu.²³⁰⁹

4.13. Gizli Anglo-Osmanlı Sözleşmesi ve Osmanlı Devleti'nin Geleceği

Disraeli ve Kabine üyelerinin Osmanlı'nın geleceğiyle alakalı ne gibi planları vardı? Bu soruyu Salisbury halen Berlin Kongresi'nde Henry Layard'a yazdığı bir mektupta cevaplıyordu:

Müzakerelerin sona ermesi hem Balkanlar hem de Ermenistan boyunca önemli duvarlar oluşturacaktır. Bu duvarlar Osmanlı'ya nefes alması için sadece 25-30 yıllık bir süre verecektir. Bu dönem İmparatorluğun geleceği sayılır. Osmanlı'da Batı tarzında karmaşık bir hükümet yapısının oluşturma teşebbüslerine itiraz ediyorum... En uygunu ve güvenlisi Hindistan tarzında bir yönetimin kurulmasıdır. Kısa zaman içinde büyük bir ilerlemenin yapılması ve adaletli bir yönetim mekanizmasının kurulması için çok akıllı yöneticileri bulmak lazımdır. Ama Avrupalı güçlerin yardımı olmaksızın, böyle bir durumu gerçekleştirmek mümkün değildir. İngiltere'nin bunu kendi başına yapma şansı var mıdır? Gümrük bölgelerinde ve finansal kuruluşların yönetiminden ziyade, doğrudan doğruya Osmanlı'nın yönetim mekanizmasında Avrupalı idarecilere ihtiyaç vardır. Mevcut şartlar altında herhangi bir ilerleme sağlamak imkânsızdır. Alt birimlerde yetişmiş İngilizlerin kullanılması, ama devletin üst organlarında yer bulamaması sadece hayal kırıklığıyla neticelenecektir. İngiltereli yetişmiş insan gücü Mısır'da üst düzey yönetim organlarında önemli işler başarmışlardır. Uzun dönemliğe seçilmiş iyi idareciler yönetimde uygun bir geleneği üretecekler ve zamanla sağlam kurumların doğmasına şahitlik edeceklerdir. Ama sadece kanun şeklinde yazmakla sınırlı kalırsa, hiçbir şey olmayacağı gibi, bir şeylerin olmasına inanan diplomatik gelenekten geriye kalan reforma dönük inanç da tamamen yok edilecektir.²³¹⁰

²³⁰⁶ Gwendolen Cecil (Ed.), *Life of Robert Marquis of Salisbury*, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.294

²³⁰⁷ Cecil, "Lord Salisbury to Mr. Cross, July 12, 1878", a.g.e., s.295

²³⁰⁸ Cecil, a.g.e.

²³⁰⁹ HP, B/XIX/C/40-1, Beaconsfield-Queen Victoria, Berlin, 13 Jul. 1878).

²³¹⁰ Gwendolen Cecil, (Ed.), "Lord Salisbury to Sir Henry Layard, June 25, 1878", *Life of Robert Marquis of Salisbury*, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.304-5

15 Temmuz'da İngilizler ülkelerine geri dönmüşlerdi.²³¹¹ Disraeli Londra'ya geldiğinde, geniş katılımlı zafer kutlamalarıyla karşılandı.²³¹² Londra Kabinesi Berlin Sözleşmesi'ni sevinçle kutladı.²³¹³ Parlamento üyeleri de Osmanlı Avrupa'sında bazı kesimlerin kendi kendilerini yönetime haklarını elde etmelerinden ve özgürlüklerine kavuşmalarından büyük bir sevince kapıldıklarını açıklayacaklardı.²³¹⁴ İngiliz Liberallerinden W. Harcourt yaptığı bir konuşmada; “*İngiltere Hükümeti Rusya'ya karşı savaşmadı; onunla birlikte Osmanlı Devleti'ne karşı ortak bir oyunu ustaca oynadı*” diyordu.²³¹⁵ Doğu Rumeli Komisyon başkanı Drummond Wolf'un İngiliz Parlamentosu'na sunduğu bir rapora göre, Osmanlı'nın iyileşmesi ve savaş öncesi koşullara geri dönmesi artık tamamen imkânsızdı.²³¹⁶ Onlara göre, Osmanlı Devleti'nin Avrupa kıtasından atılma stratejisi başarıyla sonuçlanmıştı. İngiliz milletvekillerinden Charles Dilke Osmanlı'ya karşı İngiltere ve Avrupalı devletlerde derin bir düşmanlık ve nefret olduğunu ifade ediyordu:

Savaşın patlak vermesiyle birlikte sadece Osmanlı kaybetmedi, Rusya da ciddi kayıplara maruz kaldı. Berlin Antlaşması'nın Osmanlı'ya dayattığı ağır şartlar İstanbul Konferansı zamanında öngörülmüştü. İngiltere ve diğer devletler savaşı teşvik etmeye ve ortaya çıkan çatışmaları engellememeye karar verdikten sonra, meydana gelen kötü hadiselerin, ölümlerin ve göçlerin yaşanmaması imkânsızdı. Böyle bir durumu ancak Osmanlı'ya karşı beslenen ortak bir düşmanlıkla açıklayabiliriz.²³¹⁷

Bazı İngiliz milletvekilleri Disraeli'yi, Osmanlı'ya ihanet etmekle suçlarken, muhalefet kanadı ve Gladstone taraftarları Balkan Hıristiyanlarının özgürleşmesinde İngiltere'nin yapıcı bir rolü oynadığını ifade etmişlerdi. İhanetle suçlayanlara Disraeli: “*Gelecekte önemli sorunlara ve savaşlara yol açabilecek topraklardan Osmanlı Devleti'ni kurtardık*” cevabını veriyordu. Osmanlı topraklarının daraltılmasıyla, Sultan II. Abdülhamid'in işlerinin kolaylaştığını ileri sürüyordu. Disraeli'ye göre Balkanlarda düzeni sadece ‘*uygarlığı temsil ettiğine*’ inandığı Viyana yönetimi getirebilecekti. Bosna-Hersek ve Karadağ'da Avusturya'nın İngiliz çıkarları doğrultusunda hâkimiyet sağlayacağına inanıyordu. Başbakanın siyasetini savunan Salisbury, açık bir siyaset izlemekle menfaatlerini gerçek kıldıklarını, benzer bir şekilde Aberdeen Hükümeti de 1853'te Rusya'ya karşı açık davranabilseydi Kırım Savaşı'nın çıkmayacağını söyledi.²³¹⁸ Avusturya'nın Novi Pazar Sancak'ına kadar yayılmasına destek olduklarını ve ancak bu sayede Osmanlı Devleti'nin

²³¹¹ Cecil (ed), a.g.e., s.295

²³¹² Sir Arthur Henry Hardinge (Ed.), **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert**, Cilt III, Oxford Univ P. 1925, s.5

²³¹³ Cathorne Hardy (Ed.), **First Earl of Cranbrook, A Memoir**, Longmans, Green, and Co, 1910, s.72

²³¹⁴ **Hansard**, Eastern Affairs-Resolution, , Marquess of Haetington HC Deb 29 July 1878 vol 242 cc 527-612

²³¹⁵ **The Approaching General Elections**, “*Speeches of Sir W. Harcour*”, MP, Delivered at Southport and Liverpool, Oct. 2nd and Oct. 6th, 1879 (London; H.J. Infield, 1879), s.20

²³¹⁶ **The Approaching General Elections**, a.g.e.

²³¹⁷ **Hansard**, Eastern Affairs-Resolution Sir Charles W. Dilke HC Deb 29 July 1878 vol 242 cc 527-612

²³¹⁸ **Hansard**, CCXLI, 18 Jul. 1878, 1761-2

çökmesi halinde Rusları Balkanlar'da frenleyebileceklerini, Boğazlara sarkmasını engelleyebileceklerini ifade etmişti.²³¹⁹

Kongre kapandığı zaman, Londra'da İngiliz çıkarları Anglo-Osmanlı Sözleşmesi temelinde tartışmaya açıldı. Rusya'nın Doğu Anadolu bölgesinde yayılması sınırlandırılmış ve kontrol altına alınmıştı; İngiltere'nin Akdeniz ve Orta Doğu'da konumu eskisine göre çok daha fazla güçlendirildi. Önemli bir diplomatik zafer kazanarak uluslararası saygınlığını arttırmıştı. İngiltere'ye göre Anadolu Hristiyanları kötü yönetimden henüz kurtulamamışlardı; İngiliz hâkimiyeti ve onun belirleyeceği siyasi çizgi Anadolu'da hayat bulmadıkça, Osmanlı'nın Asya Hristiyanlarını sadece kaostan beklediğine dair bir inancı yaymaya başladı.²³²⁰ Anglo-Osmanlı sözleşmesi ile Osmanlı'nın geri kalan topraklarının garantörlüğüne soyunulmaması İngiliz devlet yetkilileri ve kamuoyunca gereksiz bulunmuştu. Osmanlı Asya'sında İngiltere'nin daha iyi bir devlet mekanizması için Osmanlı'ya reformlar üzerinden yol göstermeye kalkışması ağır bir sorumluluk dayatması olarak görülüyordu. Anglo-Osmanlı sözleşmesi İngiliz Parlamentosu'nun onayı ve haberi olmaksızın düzenlendiği için, yasal geçerliliğinin olmadığı ilan edildi.²³²¹ Bu duruma tepki gösteren Liberal Parti'den bir Milletvekili şunları söylemişti: *“İngiltere zor bir konumdadır; çünkü büyük sorumluluk üstlendiğini ifade ettiği zaman, hiçbir şey üstlenmemiş demektir. Eğer sorumluluklarımızın hiçbir anlamı olmadığına inanıyorsak, ülkemizin bu halini utanç verici buluyorum. Söz verdiği şeyleri yerine getirmeyecektiye, bu anlaşmayı yapmamalıydı.”*²³²²

İngiltere'nin Osmanlı'ya verdiği sözü çiğnemesinin arkasında, ikili ilişkilerde Babıali'ye karşı samimice davranmasını engelleyen stratejilere sahip olması vardı. İngiltere'nin bir dönem 1856 Paris Antlaşmasına sadık kalmasındaki esas niyeti, Balkanlarda Hristiyanların ayağa kalkıp birer devlet kuruncaya kadar *'hasta adamı'* ayakta tutması amacına dayalıydı. Eğer bu amaç gerçekleşmezse, Müslüman kökenli Osmanlı yöneticileri yerine Hristiyan kökenli yöneticileri koyabilmekti. Bu stratejiyi 1820'lerin sonunda İngiliz eski başbakanlardan Dük Wellington çok önceden açık şekilde önermiş ve hayata geçirmeye çalışmıştı.²³²³ 30 Mart 1856 Paris sözleşmesi ile Rusya, Osmanlı üzerindeki taleplerinden vazgeçmeye zorlandı. Rusya devre dışı bırakılırken, Osmanlı Devleti ile onun gayrimüslim vatandaşları arasındaki ilişkilere İngiltere ve diğer Avrupalı devletler müdahalede bulunma hakkını kendilerinde görmüşlerdi. 1856 yılında Disraeli şöyle diyordu:

²³¹⁹ Hansard, 18 July 1878, a.g.e.

²³²⁰ Gwendolen Cecil (Ed.), *Life of Robert Marquis of Salisbury*, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.300

²³²¹ Hansard, Eastern Affairs-Resolution Marquess of Haetington HC Deb 29 July 1878 vol 242 cc 527-612

²³²² Hansard, Eastern Affairs-Resolution Charles W. Dilke HC Deb 29 July 1878 vol 242 cc 527-612

²³²³ Hansard, Eastern Affairs-Resolution MR. Evelyn Ashley HC Deb 29 July 1878 vol 242 cc 527-612

Başka bir tehlike var; Osmanlı Devleti'nin Rusya tarafından kuşatılıp yutulması tehlikesi var. Eğer Rusya; Osmanlı'yı denetimi altında tutmayı başarır, şu anda Avrupa'da var olan kötülüklerden ve felaketlerden çok daha fazlasını ve şiddetlisini yaşayacağız. Böyle bir hadise Avrupa'da barışa, özgürlüklere ve Avrupa'nın ayrıcalıklarına saldırıdır. Bu nedenle elimizdeki bütün araçlarla Rusya'ya karşı direneceğiz.²³²⁴

1856 Paris Antlaşması'na imza atan taraflar Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü korumaya başladığı halde, 1877 baharında Rusya'nın Osmanlı'ya saldırmasını ve iç işlerine müdahaleye kalkışmasını sadece fırsatçı bir bakış açısıyla izlemekle yetinmişler, savaşın sonuçlarından yararlanacakları gelişmeleri çok önceden ayrıntılı şekilde planlamışlardı.²³²⁵ Dört yüzyıl süren hâkimiyetten sonra, Osmanlı'nın Balkanlar'da tamamen çökertilebileceğine inanarak hareket edildi. Rusya; Bulgaristan'ı Pan-Slavcı aile içinde değerlendirirdi. Rus dış politikasında Bulgaristan meselesi her zaman önemli bir ilham kaynağıydı; Bulgaristan'ın Osmanlı'dan bağımsızlaşması için hazine ve insan kaynağının önemli bir kısmını savaşlarda harcamıştı.²³²⁶ Berlin Kongresi'nin en önemli neticesi, Osmanlı gayrimüslimlerinin Osmanlı ve Rusya'nın hâkimiyetinden çıkmaları ve Batıların korumasına geçmeleri idi. Rusya ve Osmanlı'nın gayrimüslimler üzerindeki otoritesi azaltılarak, Avrupalı güçlerin otoritesi artırıldı. Gorchakov Rumların yaşadığı eyaletlerin bağımsız yapılmasıyla ilgilenmedi; Ayastefanos sözleşmesini yaparken, sürekli olarak Slavların konumunu önemsemi. Ayastefanos Antlaşması'na göre, Osmanlı Rumları tamamen Rusya'nın hâkimiyeti altına girecekti.²³²⁷ Berlin Kongresi, Ayastefanos'a göre, Doğu sorununda daha etkili bir şekilde Batılı güçleri tatmin etmişti; fakat bu sözleşme Doğu meselesinin tamamen çözüldüğü anlamında yorumlanmıyordu. Ayastefanos Antlaşması Slavların faydasına dönüktü; o anlaşmada planlanan Büyük Bulgaristan projesi gerçekleşmemekle, Yunanistan'ın Epir ve Teselya'yı ilerde ele geçirmesine imkân yaratılacaktı. Fakat Berlin Kongresi'nin Yunanistan'a sunduğu bu potansiyel kazanım yeterli görülmedi; Yunanistan ayrıca Selanik, Rumeli ve İstanbul taraflarına kadar genişlemeyi tasarlıyordu. Yunanistan'ın Osmanlı topraklarını ele geçirme tasarılarına Batılı devletlerin hoşgörülü yaklaşması ve üstü kapalı onaylaması Berlin Kongresi'yle Doğu meselesinin henüz çözülmediğini, sonraki yıllarda farklı şekillerde devam edebileceğini belirtiyordu.²³²⁸

Romanya, Sırbistan ve Karadağ tam bağımsız oldu; Balkanlar'ın kuzeyinde Bulgarlar 1877 Haziran'ında şart koşulan topraklardan ve siyasal haklardan çok daha fazlasını aldı.

²³²⁴ **Hansard**, HC Deb 29 July 1878, a.g.e.

²³²⁵ **Hansard**, Eastern Affairs-Resolution Marquess of Haetington HC Deb 29 July 1878 vol 242 cc 527-612

²³²⁶ Gwendolen Cecil (Ed.), **Life of Robert Marquis of Salisbury**, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s.297

²³²⁷ **Hansard**, Eastern Affairs-Resolution Mr. Plunket HC Deb 29 July 1878 vol 242 cc 527-612

²³²⁸ **Hansard**, a.g.e. Marquess of Haetington, HC Deb 29 July 1878 vol 242 cc 527-612

Bağımsızlıklarına az bir mesafe kalmıştı; onlar da Romanya ve Sırbistan'ın ayak izlerini takip ediyordu. Güney Bulgaristan'da Doğu Rumeli adı altında otonom bir yönetim oluşturuldu. Osmanlı'nın doğrudan siyasi ve askeri otoritesi altında oluşturulan bu otonom yapının başına Hıristiyan kökenli bir valinin atanması şart koşuldu. Beş yıllığına görevde kalması kararlaştırılan bir valinin belirlenmesi ve atanması tamamen Avrupalı güçlerin takdirine bırakıldı. Doğu Rumeli için ayrıca yine Batılı devletlerce belirlenen ve onaylanan bir Avrupa komisyonu tarafından düzenlenen bir Anayasa'nın oluşturulması da kabul edilmişti. Bu eyaletin savunulması sorumluluğu Osmanlı'ya bırakılsa bile, yükümlülükleri belli koşullara bağımlı hale getirildi. Sınırların korunmasında dahi düzensiz birliklerin kullanılması Avrupalı devletlerce yasaklanmıştı. Eyaletin iç bürokratik sistemine gelince, düzenin ve kamu güvenliğinin tesis edilmesinde Babıali'nin düzenli orduyu kullanması men edildi. Doğu Rumeli'de kamu düzeninin bozulup bozulmadığına Osmanlı Devleti karar vermekle yükümlü olmaktan çıkarılırken, iç düzen yerel halktan oluşturulmuş milis güçler veyahut güvenlik görevlilerince tesis edilecekti. Otonom bölgede iç ve dış güvenliğinin tesis edilmesinde kamu düzeninin olup olmadığına karar verilmesinde Avrupalı güçlerce atanmış genel bir vali karar verebilecekti sadece.²³²⁹

Berlin Kongresi'nde Osmanlı'ya bırakılan bağımsız ve doğrudan otorite konumu aslında Batılı güçlerin tercihlerine ve iradesine göre belirlenmiş siyasi ve askeri bir yapılanmaydı. Berlin Antlaşması'nın temelindeki esas ilke Osmanlı Devleti'ne istenildiği zaman müdahale edilebilecek kanalların açık tutulması ve Hıristiyan topluluklar üzerinde Osmanlı iradesinin devamlı olarak tehdit ve baskı altında tutulmasıydı. Berlin Antlaşması Osmanlı Hıristiyanlarının siyasi birer özne olarak devletleşmelerini doğrudan teşvik edecek bir karakterdeydi. Bir yandan siyasallaşmaya kapalı kalmış Hıristiyan toplulukları otonom talepleri doğrultusunda yönlendirirken, bir yandan da otonom olmuş Hıristiyan toplulukları Osmanlı Devleti karşısında bağımsızlaşabilecek bir sürece itiyordu. İngiliz parlamentosu Berlin Kongresi neticesinde Osmanlı'da ortaya çıkan dağılma dinamiklerinin aktifleştirilmesini sevinçle karşıladığını ifade etmişti. Berlin Kongresi sonuçlarını İngiliz Parlamentosu'nda iktidar ve muhalif kesimlerinden çok geniş bir taban onayladı. Muhalefeti temsilen bir Milletvekili parlamentoda şunları söylemişti: *“Berlin’de alınan kararları desteklediğimiz ve onayladığımız için savaşı ve savaşın sonuçlarını da destekledik ve onayladık. Bosna, Sırbistan ve Romanya’nın bağımsızlıklarını, Bulgaristan ve Doğu Rumeli’nin yarı bağımsız bölgeler haline getirilmesini onayladığımızdan dolayı savaşı ve savaşın yol açtığı neticeleri de onayladık.”*²³³⁰

²³²⁹ Hansard, HC Deb 29 July 1878, a.g.e.

²³³⁰ Hansard, HC Deb 29 July 1878, a.g.e.

30 Mart 1856 Paris Sözleşmesi Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının Avrupalı güçlerce korunacağı anlayışına dayanıyordu. 1878 Berlin Kongresi ile elde edilen sonuç ise Kırım Savaşı sonrası yapılan 1856 Paris Antlaşması gibi istikrarsız ve gelecekte çatışmalara kaynaklık edecek karakterde bulunmuştu.²³³¹ Ayrıca, Berlin Antlaşması'nın altmış birinci maddesine göre, Babıali Ermenistan diye isimlendirilen bölgede reformları yapmalı ve Ermenileri Kürtlerin saldırılarına karşı korumalıydı. Ermenilerin hayat güvencelerinin garantörü olmalıydı. Avrupalı güçler Babıali'nin bu reformları hayata geçirip geçirmediğini yakından teftiş etmekle yükümlü kılınıyordu. Avrupalı güçler arasında Rusya da vardı. Almanya, Avusturya ve Fransa'nın Ermeni meselesinde ne tür çıkarları söz konusuydu? Ermenistan'da Rusya bir konsolosluk açacaktı. Orada olaylar olduğu zaman Rus yönetimi İngilizleri Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzunu kullanmaya davet edecekti. Anglo-Osmanlı sözleşmesi ile İngiltere böyle bir görevi üstlenmişti. Ermenistan'da yönetimin iyileştirilmesinde ve Kürtlerin işlediği suçlardan İngiltere ahlaki olarak sorumlu tutulacaktı. Bu nedenle İngilizler Osmanlı'yla alakalı dış politikasına ait ağırlık merkezini batı bölgelerinden doğuya doğru kaydırmıştı.²³³² Berlin Kongresi'nin en önemli özelliği Avrupalı devletlerin; Osmanlı'nın Avrupa sınırlarındaki dört yüzyıllık hâkimiyetine son vermeleri ve Rusya'nın Orta Doğu'ya ve Akdeniz'e yayılmasının önüne set çekmeleriydi. Sözleşme, mevcut sorunlara kesin çözümler sunamamıştı. İngilizlere göre, Kongre'nin sürekli çözüm üretememesinin en önemli nedeni Osmanlı'nın ağır şekilde yenilmesine rağmen ayakta kalması, tam çökertilememesiydi. Hâlbuki Londra yönetimi bütün planlarını Osmanlı'nın tamamen çökertilmesini öngörerek yapmıştı. Salisbury Kongre sonuçlarını, Osmanlı'nın konumunu gözeterek, “*gelip geçici istikrar dönemi*” diye tanımlıyordu.²³³³

1856 Paris Antlaşması'nın Geçersizliği ve Anglo-Osmanlı Sözleşmesi: İngiltere yasama ve yürütme organları, 30 Mart 1856 sözleşmesinin hukuki açıdan halen bağlayıcı olduğunu kabul ettiği halde, Berlin Antlaşması'nın gölgesine terk edildiğini varsayıyordu. İngiltere'nin yürütme, yasama ve yargı organları, hukuki geçerliliğini koruyan 1856 Paris Sözleşmesinin politik ve pratik açıdan öldüğünü belirtiyorlardı. Paris Antlaşması'nın ilk maddesi, Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını İngiltere, Fransa ve Avusturya garantörlüğünde tanındığını ifade ediyordu. Fakat Berlin Kongresi sonuçlarını kabul eden taraf olan üç devlet, dolaylı yoldan Paris Sözleşmesi'nin feshine gittiler.²³³⁴

²³³¹ Hansard, HC Deb 29 July 1878, a.g.e.

²³³² Hansard, Eastern Affairs-Resolution Charles W. Dilke HC Deb 29 July 1878 vol 242 cc 527-612

²³³³ Gwendolen Cecil (Ed.), *Life of Robert Marquis of Salisbury*, (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, London 1922, British Library, s. 297

²³³⁴ Hansard, The tripartite treaty of 1856, 17 February 1880-Lord sitting, Earl Granville, HL Deb 17 February 1880 vol

1856 Antlaşması'nın karakteri münakaşa konusu değildi; bağlayıcı olduğundan şüphe edilmiyordu; fakat bu şartın hayata geçirilmesi meselesinde zaman ve koşullar göz önünde tutulmuştu. Uygulanamayacak koşullar olduğu zaman, antlaşmanın siyasi açıdan mutlak şekilde öldüğünü varsaymak arzu ediliyordu. Mevcut uluslararası hukuk ilkelerinin en önemli temeli şuydu: Sözleşmeye taraf ülkeler o sözleşmenin maddelerini başka düzenlemelerle değiştiremezler ve yükümlülüklerinden kaçamazlardı. Bir sözleşmenin hukuki açıdan geçersiz olabilmesi ancak sözleşmeye taraf devletlerin ortak rızasına bağlıydı. Antlaşma; taraf olan ülkelerin politik ve hukuki bir sözleşmesiydi. Aynı sözleşme Berlin Kongresi sonrası koşullarında geçerli miydi? Antlaşmaya imza atan ülkelerden biri olan Avusturya; İngiltere ve Fransa'nın rızasıyla Osmanlı'nın bir kısmına sahip oldu. İngiltere ise Osmanlı'yla düzenlediği bazı sözleşmelerle, Osmanlı'ya ait başka bir bölgenin sahibi haline geldi; Rusya da Osmanlı'nın Asya'da bir başka bölgesini ele geçirdi. Osmanlı Devleti öyle bir hale geldi ki, toprak bütünlüğü tamamen yürürlükten kalktı; uygulanabileceği koşullar kalmadı. Antlaşmaya taraf olan her bir ülke sözleşmenin mümkün olabilecek uygulamalarına fiili olarak son verdi; eski resmi haliyle 1856 Paris Antlaşması tamamen etkisini ve anlamını yitirmişti. Siyasal bir geçerliği kalmadığı için, yasal alanda da tükenmişti.²³³⁵

Osmanlı'yı uluslararası sistemde diğer devletlerle eşit haklara sahip olmaktan alı koyan esas sözleşme 16 Nisan 1856 sözleşme'siydi (Tripartite Treaty of 1856). Bu sözleşmede Osmanlı'ya dönük sorumluluklar ve kaderi doğrudan üç devletin, İngiltere, Avusturya ve Fransa'nın ortak rızasına bağlıydı. İngilizler Berlin Kongresi'yle bu sözleşmenin geçersizleştiğini ve onun yerini Anglo-Türk Sözleşmesi'nin aldığını, bu sözleşmenin ise sadece Osmanlı'nın yapacağı reform şartlarına bağlı olduğunu ileri sürüyorlardı. Anglo-Osmanlı anlaşmasıyla ilgili olarak İngiltere'nin en yüksek yargı organının başında bulunan Lord Hamilton'un ileri sürdüğüne göre, İngiltere'nin konumu doğrudan reformların gerçekleşip gerçekleşmediğine bağlı olduğundan dolayı, sözleşmenin pratikte pek bir anlamı yoktu.²³³⁶ Osmanlı siyasi ve hukuki açıdan belirsiz bir sürece maruz bırakıldı; belirsiz ve anarşik bir ortama sürüklenmiş gibiydi.²³³⁷ Berlin Kongresi gelecekteki Balkan savaşlarının ve Birinci Dünya Savaşı'nın tohumlarını ekmişti. Birçok sorun çözümsüz bırakıldı. İngilizlerin çabalarıyla Avusturya hâkimiyeti Balkanlara doğru genişletilerek, Almanya, Avusturya ve Rusya doğrudan sorunlu ilişkiler içine sokuldu. Büyük güçlerin ortak çabalarıyla Osmanlı bunalım içine itilmişti. Salisbury; "*Balkanların güneyinde tuhaf bir Osmanlı yönetim şeklini bıraktık. Ama bu yönetimin içinde hiçbir canlılık yok; geriye sadece bir reçete kaldı*" diye yazmıştı.²³³⁸

²³³⁵ Hansard, HL Ded 17 February 1880, a.g.e.

²³³⁶ Hansard, HL Deb 17 February 1880, a.g.e.

²³³⁷ İngiltere'nin Ermenistan projesi bu gelişmeye örnek olarak verilebilir. Bakınız: Coskun Topal, "İngiltere'nin Kafkasya Politikası Ve Büyük Ermenistan Projesi", *Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler II*. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu (EUSAS-II), KAYSERİ, TÜRKİYE, 22-24 Mayıs 2008, vol.1, s.445-460

²³³⁸ *The Times*, Editorial, 17 July 1878

SONUÇ

XIX. yüzyıla ait çok kutuplu bir sistemde Osmanlı Devleti; ekonomik bir dezavantaja sahip yapısıyla şiddetin yaygın olduğu uluslararası bir çevrede kendi konumunu koruma ve ayakta kalma mücadelesi vermişti. XIX. yüzyıl öncesi dönemlerde büyük güçlerin sisteme tek başına hâkim olma mücadelesi, Osmanlı'ya onlar arasındaki münakaşalardan faydalanacak siyasi imkânlar sunardı. Fakat pozitif hukuk sisteminin yerleşik hale gelmeye başladığı şartlarda dönemin büyük güçleri arasında yoğun rekabet olduğu halde, aralarında ortak davranma kapasitesi sergilemeleri, Babıali'yi ortak davranan güçler karşısında güçsüz ve savunmasız bıraktı. Babıali'nin reformlarla devleti güçlendirme stratejisi, eskiyi geride bırakan farklı bir uluslararası sisteme uyum sağlama çabalarıyla ortak bir strateji içinde yaşandı. İç içe geçmiş farklı stratejilerle var olmaya çalıştığı coğrafyada, Rus yayılmacılığına karşı bir tampon devlet olarak başka güçlerce de kullanılmak istenmişti. İngiltere ve diğer Batılı devletlere ait böyle bir strateji İmparatorlukta yeni devletler oluşturmanın yerini alan geçici bir stratejiydi. Osmanlı, Batılılara ait kısa dönemli stratejiyi devlet yapısını güçlendirecek bir siyasete dönüştürme çabalarına rağmen, 1828, 1832, 1838, 1853 ve 1877'de çeşitli diplomatik ve askeri saldırılara maruz kalmaktan kaçamadı. 1815'ten sonra, Avrupalı büyük güçler tarafından tasdik edildiği sürece Osmanlı'da toprakla ilgili değişiklikler yaşanabilmişti. Büyük güçlerin ortak onayı olmadığı sürece toprak değişiminin yaşanmasına izin verilmedi. Bu ilkenin en önemli sonucuna göre, bir antlaşma savaşta yer almış düşman taraflar arasında sadece ikili görüşmelerle neticelendirilmemeli, ayrıca savaşa katılmamış ama antlaşmayla aktif şekilde ilgilenen düşman olmayan büyük güçlerin de katılımıyla sonuçlandırılmalıdır.²³³⁹ Bu ilkeye dayanarak, büyük güçler arasında ortak işbirliği gerçekleşebilmiş, 1832'de Yunanistan'ın bağımsızlığı, 1841 Boğazlar sözleşmesi, 1856 Paris Antlaşması, 1871 Londra Sözleşmesi ve 1878 Berlin Kongresi; Avrupalı büyük güçlerin kolektif onayıyla sonuçlanmış, hukuki olarak katılımcı bütün taraflar tarafından tasdik edilmiştir. Büyük güçlerin kaygıları hesaba katılmadan ve kolektif onayı olmadan sözleşmelerin düzenlenemeyeceğine dair en iyi örnek Ayastefanos Sözleşmesiydi.

XIX. yüzyıl boyunca Osmanlı-Batılı devletler yaklaşması Rusya'yı her zaman tedirgin ederdi. Öte yandan, Osmanlı'nın reformlar üzerinden Batılı güçlere yaklaşma süreci imparatorluğun parçalanmasına yol açabilecek ayrılıkçı hareketlerin dinamik hale gelmesine yol açar, iç sorunları yoğunlaştırırdı. Osmanlı-Rus görüşmeleri de Batılı devletleri rahatsız ederdi; Rusya'nın Akdeniz'e

²³³⁹ David Thomson, *Europe Since Napoleon*, Penguin Books, 1966, s.248

sarkarak Avrupalı devletleri büyük bir silahlanma yarışının içine sürükleyeceğine dair korkulara kapılır, Boğazlar'la ilgili bazı tavizleri savaş sebebi olarak değerlendirirlerdi. Rusya-Batılı devletler yaklaşması ise Osmanlı'ya müdahale sürecini hızlandıran dinamiklerin aktif hale gelmesine yol açardı. Batılı devletler Osmanlı-Rus ilişkilerinde her zaman geçmişten kalan tarihsel düşmanlıkları hesaba katarak kendi strateji geliştirirler ve hayata geçirmeye çalışırlardı. Osmanlı devlet adamlarında Rusya'ya dönük düşmanca önyargılardan dolayı, Batılı devletler Osmanlı'nın nasıl davranabileceğini hesaplamakta zorluk çekmez ve güç dengesinin karmaşık yapısında ona göre stratejiler geliştirirlerdi. Osmanlı Devleti, Batılı devletlerle Rusya arasındaki gerilimlerden ve rekabetlerden faydalanacak bir denge politikası yürüttü; fakat Batılı devletlerle Rusya'nın ortak siyaset geliştirme kapasitesini ortaya koymalarına bağlı olarak bu politikanın İmparatorluk için ölümcül sonuçlar doğurduğu 1877-78 savaşıyla idrak edilmişti.

1815 Viyana kararlarıyla uluslararası sisteme birden fazla devletin ortak çabalarla hâkimiyet sağlayacağı onaylanırken, Avrupa'da büyük güçlerle sınırlı ortak koalisyonların kurumsallaşması ve yeni diplomatik geleneklerin doğması büyük devletlerle küçük devletler arasındaki farkı çoğalttı.²³⁴⁰ Viyana Kongresi sisteminde iki mantık esastı: Birincisi, eski Avrupalı güç denge mantığı, diğeri de gücü düzenleyen ve ona sınırlar getiren yeni hukuksal kurumsallaşmaydı. 1713 Utrecht ilkesine göre tekrar düzenlenen bu iki mantığın birlikteliği, modern uluslararası sistemin yönünü tayin etti.²³⁴¹ Hukuksal çerçeveyi dışlayan eski güç denge anlayışı ve sisteme tek başına hâkim olma siyaseti önemini yitirecekti. Başka deyişle, Avrupalı devletler birbirleriyle ilişkilerinde sadece şiddete dayanan güç dengesi mantığına göre hareket etmeyeceklerdi, ayrıca birden fazla devletin sisteme hâkim olmaya çalışmasına bağlı olarak hukuksal meşrulukları da önemseyeceklerdi. Fakat Avrupalı devletlerle olmayan ilişkilerde hukuksal çerçeveyi içermeyen çıplak güç dengesi siyaseti ve mantığı 1713 Utrecht ilkesine bağlı kalınarak sürdürülecekti. Ortaya çıkan bu ikili anlayış uluslararası tek bir sistemde birbiriyle eşit olmayan devletler düzeninin doğmasına temel oluşturacaktı.

İngiltere-Fransa müttefikliği 1830'lı yıllarda çözülen 1815 Viyana sistemine alternatif olarak doğmuştu: Avrupalı diğeri güçlerin İngiltere-Fransa ortaklığına güven duyacaklarına, çıkarlarını bu iki devletin çıkarlarıyla uzlaştırarak genel bir kıta barışının iyice pekiştirileceğine inanılıyordu.²³⁴² Böyle şartlar altında Babialı olağanüstü çabalar sergilediği halde güç dengesindeki eşit olmayan bir zeminde sürekli tecrite zorlandığı konumundan dolayı, devleti ayakta tutmaya yarayacak çok kutuplu

²³⁴⁰ Charles Webster, *British Diplomacy, 1813-1815*, London G. Bell and sons ltd, 1921, s.CLXIV

²³⁴¹ G. John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint and the Rebuilding of Order after Major Wars*, Princeton University Press, 2001, s.114

²³⁴² *Hansard*, Parliamentary Debate. Russian and Turkish Treaties, Mr. Viscount Palmerston. HC Deb 17 March 1834 vol. 22 cc 306-49

sisteme ait güç denge kaynaklarından yeterince faydalanamadı. Rus Çarı I. Nikolay, Nisan 1828'de savaşı, “*Osmanlı Devleti'ne karşı yapılacak bir savaşın Rusya ile onun müttefikleri arasında hiçbir rahatsızlığa yol açmayacaktır*” açıklamasıyla başlatması, XIX. yüzyılda Osmanlı'nın nasıl bir tecritlik içinde olduğunu yansıtmaktaydı.²³⁴³ Bu olay aynı zamanda büyük güçler arasındaki güç kaymalarının Osmanlı Devleti nezdinde giderilmeye çalışılacağı gerçeğini ifade ediyordu. Rus Çarını doğrulayacak şekilde İngiltere Osmanlı'nın diğer güçlerle birlikte paylaşılmasından yanaydı; Balkanlar'dan ve Boğazlardan Osmanlı'nın çıkartılması amaçlanmıştı. 1833 Hünkâr İskelesi anlaşması ve sonuçları İngilizlerin kendi stratejilerini köklü şekilde sorgulamalarına ve değiştirmelerine sebep olmuştu. İngiltere'yi esas kaygılandıran mesele, Osmanlı'nın güç dengesinde Rusya'nın başka bölgelere yayılmasını ve Boğazlara hâkim olmasını engelleyebilecek tampon bir devlet rolünü oynayıp oynayamayacağıyla ilgiliydi.

Çok kutuplu sistemde İngiltere, Avusturya, Prusya, Rusya ve Fransa gibi güçler arasında rekabete dayanan ve tek bir devletin egemenlik sağlayamadığı halde, her biri ortak menfaatler adına statükocu güç olarak davranma yeteneği sergilediler. Çok kutuplu bir sistemde İngiltere, menfaatleri gereği diğer güçlerle birlikte statükocu bir güç olarak faaliyet yürüttü. Çok kutupluğun en önemli özelliği, bu çalışmada İngiltere, Rusya, Avusturya ve Fransa örneğinde ortaya konulduğu gibi, devletlerin her şeyden önce kendi milli menfaatlerini önemsemeleri, kendi çıkarları ön planda olacak doğrultuda diğer güçlerle ilişkiler düzenlemeleriydi. Hegemonik istikrar teorisine ait bir hipotezde vurgulanan İngiltere'nin tek bir güç olması gibi bir hadiseyle karşılaşmadı; sistemin çıkarları ve muhafazası tek bir gücün menfaatlerine göre düzenlenmemişti. Diğer devletlerin çıkarlarını korumak ve onlara liderlik yapmak gibi kaygılar ve stratejilerle hareket edilmedi. Sisteme ortak şekilde egemen, ama birbirleriyle rekabet halinde olan devletler, güç dengesini istikrarsızlaştıracak bilinçli politikalar da gütmüşler. Büyük güçler zaman zaman aralarında bazılarının daha güçlü olmasına göz yumacak siyasete ağırlık verdikleri de olurdu. Her zaman birbirlerini dengeleyebilecek, güç dengesini statik bir halde tutabilecek bir mantık izlemezlerdi. 1843 Sırbistan seçimleri meselesinde Avrupalı güçlerin Rusya'ya destek vermesi, Osmanlı'nın sıkıştırılmasını onaylamaları klasik güç dengesi anlayışına ters düşüyordu. Bundan dolayı dönemin muhalefet lideri Palmerston İngiltere Başbakanı'na; “*Avrupa güç dengesi öğretisi ve sistem analizi artık eskidi mi? Güç dengesi öğretisine göre artık dış politikayı yönlendirip yönlendirmediğimizi öğrenmek istiyoruz*” diye sormuştu.²³⁴⁴ Rusya'nın Avrupalı güç dengesine eşit bir üye olarak kabul edilmesinde Hıristiyanlık işlevsel bir role sahipti. 1815 Viyana Kongresi'ne Osmanlı'nın kabul edilmemesinde Hıristiyanlık kullanılmış ve diğer Avrupalı güçlerin desteğini almıştı. Rusya yayılma dinamiklerinde Hıristiyanlık dininin

²³⁴³ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War, I, London, 1879**, s.8

²³⁴⁴ **Hansard**, HC Deb 08 February 1848, a.g.e.

ideolojik olarak kullanılmasında sınırlar olduğunu 1853-56 savaşıyla anlamıştı. Çünkü Balkan topluluklarının toplumsal olarak gelişme ve ilerleme ideallerini Batılı ülkeler simgeliyordu. Rusya'yla mukayese edildiğinde, Batılı ülkeler ticaret ve kalkınma meselelerinde de çok ciddi ve önemli seçenekler sunuyordu.²³⁴⁵ Rusya'nın bel bağladığı Osmanlı Ortodoks Hıristiyanları da Batılı devletlerin genel menfaatleri doğrultusunda davranarak İngiltere ile Fransa'nın yanında taraf tuttular. 1853'teki bütün kışkırtma faaliyetlerine rağmen, Osmanlı sınırları içindeki Hıristiyanlar hoşgörülü bir devlet yapısı olan Osmanlı'ya kendilerini yakın görmüşler, Rusya'ya mesafeli davranmışlardı. Hıristiyanlık dinine dayalı geleneksel stratejisine bağlı davranan Çarlık yönetimi güç denge kapasitesiyle ilgili önemli analizler yapamayacak bir yetenek ortaya koymuştu; geleceği birçok ihtimaller temelinde hesap edemediğinden dolayı, yeterince gelişmiş rasyonel bir perspektiften yoksun olduğu gözüküyordu.

1853'te Osmanlı'yı işgal etmeye kalkışan Rusya gibi İngiltere ve Fransa da Kırım Savaşının başlamasından sorumlu devletlerdi. İngiltere 1844'te Rusya ile yaptığı gizli bir sözleşmeyle Osmanlı'ya karşı stratejik seviyede saldırgan bir siyaseti onaylamıştı. Aralık 1852'de seçilen Aberdeen Kabinesi Rusya'nın saldırgan tutumuna ve işgal hareketini başlatmasına kararsız bir tavır sergileyerek Kırım Savaşı'nın ortaya çıkmasında etkili oldu. Fransa ise 1815'ten beri yürürlükte olan geleneksel güç dengesini kendi faydasına göre yeniden düzenlemek maksadıyla Osmanlı-Rus gerilimini tırmandıracak bir strateji takip ederek, Kırım Savaşı'nın patlak vermesinde rol oynamıştı. Rus Çarının Boğazlar ve İstanbul'a doğrudan el koyacak bir tavır sergilemesi ve kendi başına savaşı başlatması karşısında, istikrarsız müttefiklik süreci bozulmuş ve daha önceden hiç hesap etmedikleri halde birbirleriyle savaşmak zorunda kalmışlardı. İngilizler bu hadiseyi '*iradesiz bir şekilde savaşa sürüklenme*' olarak saptamıştı. 1853'te Osmanlı'nın çökertilmesi meselesinde Rusya ile aynı fikirleri ve arzuları paylaştıkları halde, menfaatlerin açık ve sınırları belirgin şekilde ortaya konulamaması, Boğazlar ve diğer sahalarda Rusya tarafından ortak bir Fransız-İngiliz siyasetinin kabul görmemesi ve buna göre askeri bir yapının sergilenememesi, Osmanlı'nın bölüşülme planlarının İngiltere ve Fransa tarafından erken görülmesine yol açmıştı. 1854'te bu iki devletin Osmanlı'ya destek vermesi, Rusya'nın Osmanlı üzerinde uzun süredir sahip olduğu bazı hukuki ayrıcalıklara son verme niyetine bağlıydı. Rusya'ya karşı savaşmaları sadece büyük güçler arasındaki çıplak güç kapasite dengesine bağlı değildi. Savaşın bir boyutu doğrudan pozitif hukuk yapısıyla alakalıydı. Avrupalı devletlerin savaşa dâhil olmasındaki esas maksat Rus birliklerini Osmanlı sınırları dışına püskürtmek ve eski sözleşmelerin fesh edilmesini resmileştirecek şekilde Rusya'ya yeni bir antlaşmayı kabul ettirmektir. Kırım Savaşı'nın sonuçlarına bağlı olarak Batılı devletler 1774'ten beri Osmanlı üzerinde varolan Rusya'nın hukuki ayrıcalıklarına tamamen son verdiler ve

²³⁴⁵ Barbara Jelavich, **A century of Russian Foreign Policy, 1814- 1917**, Newyork: Lippincort, 1964, s.162-63

Osmanlı Devleti'nin geleceğini hukuki olarak kendi kontrolleri altına aldılar. Rusya'yı parçalamaya çalışmayan, içinden farklı devletleri çıkartmayı hesaplamayan ve ona karşı sınırlı ve kontrollü bir şiddeti uygulamayı amaç edinen bir savaş stratejisi uygulandı. Rusya'yı parçalamaya dönük olmayan bu hadise, Waltz'ın "*büyük güçler arasındaki savaşta yenilen rakip büyük güç tarih sahnesinden silinir*" hipotezine aykırıydı. Önleyici bir saldırı olarak savaşta yer almaya başlayan ve bu hususta kararlılık ortaya koyan İngiltere-Fransa müttefikliğinin savaşma amacı Osmanlı-Rus ilişkilerinde 1774'ten beri devam eden can alıcı önemdeki hukuksal bir geleneğe son vermektir. Kırım Savaşının sona erme tarzı ve izlenen siyasi ilkeler savaşan düşman güçler arasında genel menfaatleri dikkate alan ortak bir işbirliğini açığa vuruyordu. Rusya'nın Avrupa ve Asya bölgelerinde çok sayıda devletler oluşturma fikrinden vazgeçilmiş, Rusya'nın büyük bir güç olarak muhafaza edilmesi kendi menfaatlerine uygun görülüyordu. İngilizlere göre, Ruslar aşağılansaydı, barış sonrası Rusya'sı aşırı rahatsız olacaktı. Bu durum gelecekte yeni karışıklıklara ve savaşlara kaynaklık edecekti. Ama Avrupalı güçlerin Rusya'yı aşağılanacak bir konuma getirmekten kaçınmasıyla, Rusya ile barış içinde birlikte yaşama arzusu ortaya konularak, savaş sonunda yapılan barış antlaşmasının muhtevasına Rusya'nın saygı duyması ve rıza göstermesi amaçlandı. Savaşın bitmesi ve barış döneminin başlaması büyük güçler arasında barışın hangi şartlar altında gerçekleşebileceğini de sergiliyordu. 30 Mart 1856'da Paris Antlaşması'nın imzalanmasını takiben, her iki taraf da savaştan zaferle çıktığını ilan etmişlerdi. Rusya yenildiği halde, onun üzerine daha fazla gidilmemiş, Rusya içinden yeni ulus devletlerin ortaya çıkışını müttefik güçler bizzat bilinçli siyasi müdahaleleriyle engellemişlerdi. Bu hadise ise büyük güçlerin birbirlerine ancak sınırlı müdahalede bulunabileceği gerçeğini ve Waltz'ın büyük güç ilişkilerinde genel menfaatleri eksik bırakmasının yanlışlığını yansıtıyordu. Hem hegemonik istikrar teorisinde hem de güç denge teorisinde büyük güçlerin birbirlerine müdahalede bulunma prensiplerinin olmayışı, diğer devletler gibi aynı kurallar bağlamında değerlendirilmesi, bu iki teorisinin önemli bir eksikliğini ifade etmektedir. Hâlbuki Realist güç denge yaklaşımı ve hegemonik istikrar teorisi, Rusya'nın Kırım Savaşı'nda yenilmesinin güç dengesini belirleyen askeri kapasiteler üzerinde çok önemli neticeleri olacağını, Rusya'nın gücünü kırarak ve parçalanmasını hızlandırabilecek şekilde yeni devletlerin ortaya çıkabileceğini varsayan bir hipoteze sahiptir.

30 Mart 1856 Paris Sözleşmesi Osmanlı'ya ait çok inançlı ve çok kültürlü imparatorluk karakterinin dağılma ve parçalanma sürecini hızlandırdı. 30 Mart 1856 Paris Sözleşmesiyle güç dengesinin meşru üyesi olan Osmanlı'nın kaderi 16 Nisan 1856 tarihli başka bir anlaşmayla üç büyük gücün menfaatlerine bağımlı hale getirilmişti. 1815 Viyana Kongresi'nin şekillendirdiği Avrupa güç dengesinde Kırım Savaşı galiplerinden Fransa, Paris Sözleşmesi sayesinde Avrupa kıtasında büyük bir güç olarak sivirmeye başladı. 1815 Viyana Sözleşmesinin temel güvenlik dayanağı

işlevsizleştirilmiş, Fransa'nın Avrupa'da hapsediği tecritlik hali tamamen kırılmıştı. Paris Konferansı'nda Fransız, İngiliz ve Rus diplomatlar arasında uzlaşmacı bir ilişki ağı ortaya çıktı. Temsilciler arasında yürütülen ön görüşmeler karşılıklı güveni teşvik eden bir hava içinde geçerken, devletlerarasında inşa edilen bu anlayış ve karşılıklı dostane ilişkiler barışın uzun süreceğine yorumlanacaktı. Konferans'ta sorun yaratan tek şeyin İtalya meselesinde Sardunya'ya ait taleplerinin hayat bulmamasıydı. Avusturya'nın niyetlerine ise diğer güçlerce saygı gösterilmişti.²³⁴⁶ Kırım savaşıyla ilgili olarak İngilizler arasında şöyle bir yargı gelişti: Osmanlı'da İngiltere esas amacına ulaşmıştı: Osmanlı İmparatorluğu'nda yeni devletleri ortaya çıkartacak tohumlar tarlaya saçılabilmişti. Bu tohumlar mutlaka bir yolunu bulup gelişecek ve büyüyeceklerdi.²³⁴⁷ Kırım Savaşı'nın esas sonucu, yıllar içinde ortaya çıkması tasarlanan çok sayıda devletin bağımsızlaşması olarak görülüyordu. 1856 Paris Antlaşması büyük güçlerin genel menfaatlerini güvence altına almıştı; her bir güce ait özel menfaatin ise yeni devletlerin oluşumuna bağlı olarak zamanla karşılanacağına inanılıyordu. Savaşta aktif rol oynamayan Avusturya ise eski müttefiki Rusya'yı savunmaktan kaçınmış ve ona karşı savaşan güçlerle işbirliği yapmıştı. Savaş sonunda o da güç dengesinde diplomatik açıdan tecrit olmuş bir devlet konumundaydı; Alman ve İtalyan şehir devletleri üzerindeki kontrolünü kaybetmeye başlamıştı. Rusya'nın savaşta yenilmesi, Avusturya'nın da diplomatik sahada tecrit olması Avrupa güç dengesinde Fransa ve Prusya'nın (Almanya) daha etkili ve kuvvetli olmalarına imkân sağladı. Rusya'nın yenilmesi, Osmanlı'nın Avrupalı devletlerin kontrolü altına alınmaya çalışılması, Avusturya'nın güçsüzleşmesi, Fransa ve Almanya'nın büyük güç olarak ortaya çıkmaya başlamaları Avrupa güç dengesinde geleceğe dönük belirsizliği yoğunlaştırmıştı. Bu gelişmeler bir ulus devlet olarak İtalya ve Almanya'yı doğurmuştu. Güç dengesinde gittikçe şiddetlenen Fransa-Almanya rekabeti 1870-71 savaşına yol açmıştı.

1856 Paris Sözleşmesine ilişkin olarak 1871 Londra Konferansı kararlarının çıkmasında ve üçüncü maddenin feshedilmesinde en önemli rolü İngiltere ve Almanya oynadı. Osmanlı kendi çıkarlarına aykırı olan İngiliz ve Rus talebini hemen reddetmesine rağmen, güç dengesindeki konumu, diğer ülkelerin antlaşmaya ne oranda sadık kalacağına bağlıydı. Almanya 1870-71'de İngiltere'yle ortak diplomatik faaliyetleri yürüten ve Rusya'nın Karadeniz'de önünün açılmasını sağlamaya çalışan devletlerden biriydi. Avrupa'da büyük bir güç olarak ortaya çıkmakta olan Alman yönetimi İngiltere'nin ve rakip konumundaki Rusya'nın güçlenmesini sağlayacak ilkesel değişikliği pozitif hukuk sisteminde kabul ediyordu. Osmanlı yönetimi, güç dengesinin zayıf üyeleri olarak bilinen Avusturya ve İtalya'nın Rusya karşıtı tavırlarına ortaktı. Fakat İngiltere ve Almanya'nın yoğun diplomasi çalışmaları neticesinde Avusturya ve İtalyanlar Rusya'ya taviz verilmesini

²³⁴⁶ NA, FO, 27/ 1165, No.115, Lord Clarendon to Lord Palmeston, Paris, 17 April 1856

²³⁴⁷ A Letter To Lord Stratford De Redcliffe, (MFMW Lambert, 69 Grey Street, MD CCC LIV, 1855), s.15

onaylayarak, Osmanlı'yı yalnız bırakmışlardı. İngiliz Başbakan Gladstone ve Almanya Dışişleri Bakanı Bismarck Rusya'ya önemli bir zafer kazandırdı. İngiltere'de bazı muhalif parlamento üyeleri, Karadeniz'de tehlikeli gidişatın bir an önce değiştirilmesi çağrısında bulunmuşlardı. Çünkü üçüncü maddeyi feshetmekle İngiltere Karadeniz'de silahlanmayı onaylıyordu. İngiltere Başbakanı Gladstone, "*Eğer bu konferansa katılmasaydık, Avrupa'da bir savaşın patlak vermesine yol açılacaktı*" demişti.²³⁴⁸ Dönemin İngiliz Dışişleri Bakanı Granville'e göre, Rusya'yı güçlendirecek şekilde Konferansta alınan kararlar Avrupa kamu hukukuna göre yasaldı. İngiltere'nin güç dengesinde önemli rakibi olan Rusya'nın silahlanması ve Karadeniz'de kuvvetli bir donanma bulundurması İngiltere ve Almanya'nın menfaatlerine uygun bulunmuştu. Büyük bir devlet olarak Rusya'nın güçlü hale gelmesine ve Osmanlı'yı tehdit etmesine diğer büyük devletlerin ortak şekilde yardımcı olması Waltz ve Gilpin'e ait hipotezlerin eksikliğini göstermekteydi. Osmanlı'yla büyük güçler arasında ortak bir işbirliği ortaya konulabilmiştir. İngiltere Rusya ve Osmanlı'nın karşılıklı silahlanmasını teşvik edecek şekilde hukuksal değişimlerle güç dengesini bilinçli olarak istikrarsızlaştırmıştı.

1875'te Balkanlar'da ayaklanmalar patlak verdi. Büyük güçler ayaklanmayı gerekçe yaparak Osmanlı'nın iç işlerine karışmaya ve toprak bütünlüğünü sorgulamaya başladılar. Almanya, Avusturya ve Rusya arasında oluşturulan Andrassy Notası'nı ve ardından Berlin Memorandumu 'nu İngiltere ve Fransa reddederek, İstanbul Konferansı'nın gerçekleşmesini sağladılar. İstanbul Konferansı'nda Batılı devletler Osmanlı-Rus savaşına gidebilecek bir süreci başlatmışlardı. Rusya; yayılcılıkta nasıl davranması gerektiği hususunda 1853-56 savaşından önemli dersler çıkarttığını yansıtan bir siyaset ortaya koyuyordu. Kırım'dan çıkarttığı dersleri 1877-78 Savaşında hayata geçirirken, bir yandan da güç dengesinde yer alan rakip güçlerin menfaatlerine saygı duymuş ve genel menfaatleri ön plana çıkartmıştı. 1856'dan sonra XIX. yüzyıl pozitif hukuk gerçeklerine göre davranırken, Osmanlı'yla ilişkilerinde toprak kazanma geleneğine göre siyaset yürütmeye devam ediyordu. Rusya 1853'te güç dengesinde ağırlığı olan Boğazlara tamamen hâkimiyet sağlayacak bir saldırganlığa girişmeseydi veyahut Boğazlar konusunda diğer büyük güçleri tatmin edebilecek bir siyasi uzlaşma içinde davranabilseydi, 1854'te İngiltere ile Fransa arasında ortak bir işbirliği Rusya'yı da içerecek şekilde ortaya konulabilirdi. Bu tabloya 1877-78 savaşında rastlandı. Boğazlar konusunda diğer güçleri tatmin edebilecek bir programı kabul eden Rus yönetimi, uluslararası pozitif hukuk kurallarına uyarak davranmıştı. Osmanlı'ya yönelik saldırganlığının her aşamasını İngiltere, Fransa ve Almanya gibi devletlerle paylaştığı için, birbirleriyle şiddetli rekabet halinde olan bu devletlerarasında Osmanlı'ya karşı yürütülen savaşta son ana kadar ortak bir siyasi program etrafında davranabilme kapasitesini sergiledi. Büyük güçler arasında işbirliğine dayalı ortak bir müdahale

²³⁴⁸ Hansard, Resolution. Gladstone, HC Db-30 March 1871 vol 205 cc894-976

sürecinin olabilmesi için, birbirleriyle uyum içinde olmayan her bir güce ait eylemler dizisi bir dizi pazarlıklar sürecine bağlı olarak, birbirleriyle uyum içine getirilebilmiştir. Yoğun diplomatik faaliyetler, gelecekle ilgili güvencelerin verilmesi, beklenmedik gelişmelerle alakalı kaygıları giderecek şekilde bağlayıcı gizli antlaşmaların yapılması ve müdahale edilecek devletle olan ortak menfaatlerin askıya alınması söz konusuydu. 24 Nisan 1877’de savaş başlamadan önce Rus Çarı’nın finansal ve hukuksal talebi diğer güçlerce de kabul görecekti.²³⁴⁹ Rus ordusunun kışlasına geri dönmelerini gözeten bir deklarasyon oluşturularak, Rus savaş faaliyetleri Avrupalı güçlerin çıkarlarına bağımlı hale getirildi. Rus güçlerinin Avrupalı devletlerin ordularını temsil edecek şekilde hukuki bir zemin oluşturularak, Rusya’nın Osmanlı’yla birebir anlaşma yapmasının, ikili ilişkiler kurmasının önü kapatıldı. Osmanlı-Rusya arasında yaşanacak bütün gelişmeler İngiltere ve Avrupalı güçlerin doğrudan hukuki denetimi altına girmişti.²³⁵⁰ 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı başladığı zaman, ‘tarafsızlık’ siyaseti üzerinden İngiltere kendi çıkarlarını kurumsallaştırırken, Boğazların ve dünya barışının önemini öne çıkartarak Avrupalı diğer devletlerle birlikte genel çıkarları savunmuştu. Almanya, Fransa ve Avusturya gibi devletlerle ortak menfaatlerini istikrarlı kılmıştı; işbirliği içinde olunan ve ortak davranılan Rusya’ya ait özel çıkarlar alanı ise daraltılmıştı. Ortak menfaatlerin yeterince önemli olduğu ve dönemin sorununa ilişkin belirlenmiş esas şartlar yerine getirildiği zaman, büyük güçler arasında ortak işbirliği yaşanabilmekteydi.

Savaşta yenilen Osmanlı Devleti 3 Mart 1878’de Rusya ile Ayastefanos Antlaşması imzaladı. 16 Nisan 1856 Paris Antlaşması’na dayanan İngiltere, Fransa ve diğer batılı güçler bu antlaşmayı tanımadılar. 1878’de Berlin Kongresine giden süreçte İngiltere’nin Rusya, Almanya, Fransa ve Avusturya ile paylaştığı genel program içinde nelerin kabul edilebileceği ve nelerin edilmeyeceği daha ayrıntılı belirtilmişti. Antlaşmaya imza atmış devletler 1856 Paris Antlaşması’nın tamamen değişmesini onayladıkları halde, gelişmelerdeki belirsizliklerden dolayı sözleşmenin temel hükümlerine bağlılıklarını sürdürerek siyaset yapmışlardı.²³⁵¹ 13 Haziran-13 Temmuz 1878 Berlin Kongresi’yle Osmanlı’nın paylaşımı yeniden düzenlendi. Alman ve İngiliz yönetimleri Balkanlar’da Avusturya’nın yayılmasına yardımcı olarak, gelecekte Avusturya-Rus sürtüşmesinin önü açılmıştı. Rusya savaşta Osmanlı’yı yendiği ve Balkan Hristiyanlarının beklentilerini önemli oranda karşıladığı halde, ekonomik ve finansal zenginliği ve siyasal çekiciliği olmadığından dolayı bağımsızlaşan Romanya ve Bulgaristan gibi devletleri kendine bağlayamadı. Romanya ve Bulgar devletleri bağımsız olur olmaz Fransız ve İngiliz finansal kuruluşlardan borç almaya başlamışlardı. Rusya’nın

²³⁴⁹ **Hansard**, The Eastern Question-The Protocol-Observations, Earl Granville, HL Deb 16 April 1877 vol 233 cc 1180-207

²³⁵⁰ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War**, I, London, 1879, s.395-396

²³⁵¹ **NA, FO**, 424/64 Count Andrassy to Count Beust (Communicated to the Earl of Derby by Count Beust June 1, Vienna, May 29, 1877

finansal açıdan zayıf olması özel menfaatlerinin pekişmesini engelleyen bir unsurdu. İngiltere, Fransa, Almanya ve diğer Avrupalı devletler 1878 Berlin Kongresi kararlarıyla Rusları Ege'den ve Karadeniz'in Avrupa sahillerinden uzaklaştırmıştı. Berlin Kongresi'nin en önemli neticesi, Osmanlı gayrimüslimlerinin Osmanlı'nın ve Rusya'nın hâkimiyetinden çıkmaları ve Batılı devletlerin korumasına geçmeleri idi. Rusya ve Osmanlı'nın gayrimüslimler üzerindeki otoritesi ve nüfuzu azaltılarak, Avrupalı güçlerin otoritesi artırıldı. Bu süreç Balkanlar'da yeni devletlerin doğuşu şeklinde yaşanmıştı. İngiltere, Almanya, Fransa ve Avusturya temsilcileri Kongre'de özel menfaatler temelinde amaçlarına ulaşırlarken, Avusturya ve Almanya ikilisi eski müttefikleri Rusya'yı kaybedeceklerdi. Berlin Antlaşması; İngiltere ve Avrupalı güçlerin Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının korunması ilkesini işlevsizleştirmiş, mevcut uluslararası sistemin iki ayrı düzenden oluştuğunu açığa çıkartmıştı. Berlin Kongresi'yle birlikte Osmanlı Devleti'nin uluslararası konumu ve geleceği tamamen belirsiz bırakıldı. Kongre, bozduğu eski güç dengelerinin yerine, genel ve özel çıkarlar kapsamında istikrarsız ve geleceği anarşik olan başka bir güç dengesinin ortaya çıkmasına kaynaklık edecekti. Bu durum, Birinci Dünya Savaşı'na evirilen yeni bir müttefikleşme sürecinin karakterini şekillendirmişti.

Osmanlı zararına değiştirilen uluslararası sözleşmeler ve ilkeler İngiltere, Almanya ve Rusya gibi güçler açısından değerli olabilmekteydi. Hukuk sistemi ahlaksal ilkelere dayanmak zorunda değildir; büyük güçlerin uzun vadeli bazı çıkarlarının hesaplanmasına bağlı olarak anlam taşırlar. Ahlaksal geçerliliğe sahip olmayan, başka devletlerin zararına gelişmelere yol açabilecek hukuksal kuralları büyük güçler geliştirebilmekte ve diğer devletleri de onlara uymaya zorlayabilmektedirler. XIX. yüzyıl boyunca Osmanlı'nın uluslararası sahada yaşadıkları şunu göstermiştir: Pozitif hukuk kuralları, bir yandan büyük devletlerarasındaki ilişkilerde belirsizliklerin azaltılmasında, bir yandan da sistemde tayin edilen görev ve yükümlülükleri şekillendiren ilkelerin üretilmesinde kullanılmıştır. Aynı kurallar Osmanlı için olumsuz anlamlar taşıırken, büyük güçlerin genel ve özel menfaatlerine hizmet edebiliyordu. Osmanlı Devleti güç dengesinde 1856 Paris Sözleşmesini ve adaleti ön plana çıkartan bir siyaset izlemiştir. Örneğin, İngiliz temsilcinin 7 Ağustos 1877'de Osmanlı Sadrazamıyla yaptığı görüşmeye göre, Osmanlı 1856 Paris antlaşmasına sadık kalmakla diğer güçlerin saldırısı altına gelmeyeceğine inanıyordu. Aynı şekilde 1877-78 savaşının sonunda Osmanlı yöneticileri sürekli olarak 1856 Paris Sözleşmesi'nin geçerli olduğunda ısrar etmişlerdi.²³⁵² Babıali'ye göre, Osmanlı Devleti her şart altında 1856 Paris Antlaşması'na sadık kalmıştı; uluslararası hukuk kurallarına bağlı kalmayan Rusya'nın karşısında haklı bir konuma sahipti. Fakat Batılı devletler de 16 Nisan 1856 Sözleşmesi'ne göre davrandıklarını ileri sürerek, Osmanlı'ya yapılan haksız müdahaleleri onaylıyorlardı. Osmanlı yönetimi, 1877-78 Savaşı öncesi Kırım Savaşı'na benzer bir

²³⁵² NA, FO, 424/64, Mr. Layard to the Earl of Derby. (Nr. 909. Secret.) Therapia, August 7, 1877

durumun tekrarlanabileceğine inanarak diplomatik faaliyetlerini düzenlemişti. Savaş sürecinde Babıali’de başka devletlere dönük beklentiler hakkında yaşanan derin hayal kırıklıkları, kırgınlıklar ve çekilen acılar; Osmanlı Devleti’nin eşitsiz bir devletler sisteminde ayrıcalıklı olmadığını, bazı büyük güçlere sağladığı önemli ekonomik ve siyasi ayrıcalıklara rağmen savaş meydanında satılabileceğini köklü şekilde kavramaya başladığına işaret eder. Büyük güçler arasındaki münakaşalardan ve ortak sözleşmelerden yararlanamayacağını kavrayarak pozitif hukuk sisteminin kendisi açısından ne kadar korkunç tehlikelerle dolu olduğunu keşfetmeye başlamıştı. Osmanlı’nın uluslararası güç dağılımındaki konumunu yansıtan ve gücüne uygun rasyonel bir dış politikanın XIX. yüzyıl devletler ilişkisine uyarlanması, çok önemli acı kayıplar neticesinde başarılmıştı. Bu zihinsel alt-üst oluşta; 1853-56 ve 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sürecinde yaşananların köklü bir şekilde dönüştürücü etkisi olmuştu. Yaşanan felaketlerden çıkartılan sonuçlar Sultan II. Abdülhamid döneminin dış politika muhtevasını şekillendirilmesinde birinci derecede rol oynadığı ileri sürülebilir. Osmanlı dış siyasetinde gerçek yaratıcılığın, otantikliğin ve olgun bir perspektifin 1878 sonrası ortaya çıktığı varsayılabilir. Fakat bu çalışmanın kapsamı dışında kaldığı için, 1853-56 ve 1877-78 hadiselerinin Sultan II. Abdülhamid’in dış politikasında nasıl etkili olduğunu araştırmak ayrı bir araştırma konusu olabilir.

Morgenthau’nun büyük güç ilişkilerinde özel menfaatleri ihmal etmesi önemli bir eksiklikti. Waltz’un ifade ettiği gibi, savaşların ortaya çıkmasında anarşik ortamın önemli bir etkisi vardır. Ama savaşların çıkış sebebi anarşik yapının varlığına indirgenemez. Büyük güçler arasında yaşanabilen ortak değerlere rağmen, devletlerarasında ortaya çıkan düşmanlaşma anarşik yapının belirsizliğinden daha çok, devletlerin özel ve ortak menfaatler hususunda anlaşamamalarından ve uzun dönemli menfaatler sahasında hissedilen önemli kayıpları engelleme arzularından kaynaklanabilmektedir. Öte yandan, savaşın bitirilme tarzı, 1856 Paris Sözleşmesi ve 1878 Berlin Kongresi kararları büyük güçler arasındaki ortak işbirliğinin hukuki yollardan korunmaya çalışıldığını göstermektedir.

XIX. yüzyılda büyük güçler arasında ortak bir eylem, her şeyden önce o devletlerarasındaki stratejik ilişkilerin muhtevasına, mevcut pozitif hukuk sistemine, genel/özel çıkarların nasıl tanımlandığına ve her bir gücün dayandığı dış politik geleneklerden kendi çıkarlarına göre elde edilen derslere bağlıdır. Büyük güçler arasında ortak işbirliğini ve sonuçlarını mümkün görmeyen hipotezin en önemli kusurlarından biri de menfaatlere tek bir yapı olarak bakması, onları özel ve genel menfaatler gibi iki ayrı gruba ayırmamasıydı. Morgentahu hipotezine göre, güç dengesine dâhil olmuş devletler kendi davranışlarının yol açtığı sonuçların sorumluluklarını almadıkları zaman, güç dengesinde mevcut hukuksal boyutun özelliği kaybolur. Bu hipotez, müdahaleye açık şekilde tecrit edilebilen ve müdahaleye maruz kalabilen devletler için geçerli olabilmektedir; çünkü büyük

devletler güç dengesinde hukuksal boyutu çığnedikleri zaman, kendi aralarında yaşanabilen ortak iş birlikleri sayesinde müdahaleye maruz kalmış zayıf devletlerin zararına yeni bir hukuksal boyutu üretebilmektedirler. Güç dengesiyle oynamanın sonucunda yaşanan hukuksal boyutun anlamsızlaşması ve yeni bir hukuk yapısını ortaya koyamaması hadisesi daha çok müdahaleye maruz kalmış güçsüz devletlerin yaşadığı bir süreçtir; büyük güçler açısından aynı anlamsızlık yaşanmayabilmektedir. 1871 Londra Sözleşmesi ve 1878 Berlin Kongresi'nin 1856 Paris sözleşmesini feshederek Osmanlı'yı belirsiz bir geleceğe mahkûm etmesi bu duruma örnek verilebilir. Devletlerarasındaki eşitsizliklerin gözetilmesi halinde, pozitif hukuk sahasında yaşanabilen anlamlılık ve anlamsızlık gibi hususlar gerçek muhtevasıyla ortaya konulabilir.

(Neo)Realizmde güç denge teorisinde büyük bir gücün diğer güçler üzerinde hegemonyasını arttırmak amacıyla, kendisi gibi güçlü ve rakibi olan başka bir hegemonya adayı devletle ortak davranması imkânsızdır; güçlü olan rakibini alt etmek için zayıf devletlerle işbirliğini geliştirir.²³⁵³ 1853-56 Kırım Savaşında Avusturya ve Sardunya gibi zayıf devletlerin hâkimiyet sağlayacak büyük güçlerle işbirliği, yine Yunanistan ve Avusturya'nın 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşında zayıf düşmüş Rusya'ya, ya da parçalanmaya zorlanan Osmanlı'ya karşı diğer büyük güçlerin yanında yer alması şunu göstermektedir: Waltz hipotezinin tersine, anarşik bir dünyada, zayıf güçler büyük bir güce karşı diğer zayıf güçlerle bir araya gelmemektedirler.

Güç dengesi değerlendirmelerinde mutlakiyetçi ilkelerin hesaba katılmaması da önemli bir başka eksiklikti. XIX. yüzyıl öncesi devletler sisteminde hâkim olan güç dengesinde devletlerin koalisyon oluşturma amacı rakip devletlerin gücünü dengelemeye niyetlendiği kadar onu yutmayı da hedefleyebilirdi; karşısındaki gücü doğrudan ya da dolaylı yollardan yutmaya ve yok etmeye odaklanabilirdi.²³⁵⁴ Bir kural olarak savaşların sona erdirilmesinde, ne kazanan gücün kendi gücüne artık sınır getirme anlayışı, ne de yenilen gücün uluslararası meşruluğunun tanınması gözetilirdi; savaşın sona ermesinin nedeni karşılıklı olarak ekonomik, finansal ve askeri zayıflamalardı. Mutlakiyetçi geleneği meşru kılan 1713 Utrecht ilkesi Kırım Savaşında Rusya'ya karşı uygulanmamış, yenilen bir güç olduğu halde toprak bütünlüğünün korunması ilkesine uyulmuştu. Fakat eşit devlet muamelesi görmeyen Osmanlı XIX. yüzyıl boyunca bu geleneğin en acımasız muamelesine maruz bırakıldı. İngiltere ve diğer güçler Rusya'nın mutlakiyetçi ilkelere göre ortaya çıkan güç denge siyasetini kendi menfaatleri doğrultusunda kullanma faaliyetleri söz konusuydu. İngiliz dış politikası mutlakiyetçi öğeleri de barındırıyordu. Osmanlı'nın toprak bütünlüğüne saygı

²³⁵³ Kenneth, N. Waltz, '*Anarchic Orders and Balances of Power*', Keohane, O. Robert, (Ed.), **Neorealism and Its Critics**, Columbia University Press, 1986, s.127

²³⁵⁴ Garrett Mattingly, **Renaissance Diplomacy**, New York, (1955), 1985, s.141, 150

duymamış, 1877-78 savaşında Kıbrıs ve Mısır'ı işgal edecek bir siyaset takip ederek özel menfaat sahasını genişletmişti. Aynı dönemde Suriye'yi işgal etmekten vazgeçmesinde ise Fransa'nın kıskançlığından çekinmesi rol oynamıştı. İngiltere'nin hem modern, hem de mutlakiyetçi dengeleme geleneğine sahip olması, onu mutlakiyetçi devletlerle benzer bir dış politikada buluşturmuştu. 1853-56 Kırım ve 1877-78 Osmanlı-Rus savaşları; büyük devletlerin yeni topraklar kazanma ve yeni devletler oluşturma sürecini başlatmayı kararlaştırdıklarında güç dengesini istikrarsızlaştırabilecek bilinçli siyasete ağırlık verebildiklerini göstermektedir. Özel menfaatlerin önemi yeterince göz önüne alınmadığından dolayı, büyük güçlerin güç dengesinde her zaman istikrardan ve barıştan yana strateji izlediklerini ileri süren Morgenthau'nun hipotezi eksiktir.

Güç dengesinde coğrafyanın da rolü küçümsenemez. 1833 Hünkâr İskeleyi Antlaşmasının Batılı devletleri kaygılandırmasının ve sözleşmeyi tanımadıklarını ilan etmelerinin nedeni Boğazlarda Rusya lehine maddelerin olmasına bağlı olarak Rusya'nın güç dengesinde diğer devletler karşısında daha avantajlı bir konuma geçiyor olmasıydı. Rus yönetimi Osmanlı'ya ait boğazları, Ege'ye sarkan Büyük Bulgaristan meselesini diğer güçlerle paylaşabilecek açık bir siyaset gütsedydi, 1853-1856 Kırım Savaşı yerine muhtemelen 1877-78 Osmanlı-Rus savaşına benzer başka bir savaşa şahit olunabilirdi. Kırım savaşı güç dengesinde bazı coğrafyaların çok önemli bir işleve sahip olduğunu ispatlamıştır. Rusya'nın Osmanlı'yla yapacağı muhtemel bir savaşı kazanmasından sonra Boğazlar siyasetinin ne olacağını 12 Kasım 1876'da tartışan Gladstone döneminin Dışişleri Bakanı Granville, konuyu Avrupa devletleriyle Rusya arasında yaşanacak çelişkilere getirmişti: "*Rusya Boğazlara el koyarsa, sadece İngiltere rahatsız olmayacaktır; ayrıca Avusturya, İtalya ve Fransa da bu durumdan hoşlanmayacaklardır... Eğer Rusya'nın Akdeniz'e açılma imkânı ortaya çıkarsa, Avrupalı devletler donanmalarını büyütmede gecikmeyeceklerdir.*"²³⁵⁵ Büyük güçler arasında işbirliğinin ve ortak davranacak stratejilerin zeminini meydana getiren genel menfaatler arasında Boğazların önemli bir rolü olmuştu. Fakat klasik güç dengesi anlayışında coğrafyanın önemi ihmal edilmiştir. Büyük güçler arasında coğrafyanın rolüne dayanan genel ve özel çıkarların dağılımı klasik güç denge hipotezinde değer görmemiştir.

Devletlerarasındaki eşitsiz konumlanma açık şekilde yansıtılmıştır. Bu durumun daha açık şekilde görülebilmesi için, 1856, 1871 ve 1878 sözleşmeleriyle somut hale gelmiş pozitif hukuk sisteminde devletlerin konumlanışını açıklamak gerekmektedir. Güç dengesinin önemli bir boyutunu oluşturan uluslararası pozitif hukuk sisteminde faydalı düzenlemeler yapılmasında ahlak, sağduyu ve basiret gibi değerleri önemsemekten çok, büyük güçlere ait uzun dönemli menfaatlerin

²³⁵⁵ Agatha Ramm (Ed.), "*Lord Granville to Mr. Gladstone Great Glemhan, Wickham Market. Nov. 12.76*", **The Political Correspondence of Mr Gladstone and Lord Granville 1876-1886**, Cambridge University Press, 1952, s.19

hesaplanması belirleyici olmuştur. (Neo)Realistler böyle önemli bir hukuksal hakikati göz önüne almadıklarından ötürü, güç dengesiyle alakalı pozitif hukuk boyutu ihmal edilmek zorunda kalmıştı. Güç dengesinde eşit olmayan devletler sisteminin yadsınması pozitif hukuka ait gerçek değerlerin anlaşılmasını engellemiştir. 30 Mart 1856 Paris Antlaşması'ndan hemen sonra, Paris'te İngiliz Dışişleri Bakanı Clarendon'nun sunduğu protokol 16 Nisan 1856'da İngiltere, Fransa ve Avusturya arasında imzalandı. Protokolün esas öznesi olmasına rağmen, Osmanlı Devleti, imza atan taraflardan biri olarak kabul edilmemiş, üç devletin doğrudan doğruya keyfi bir dayatmasına maruz kalacak hukuki bir metnin pasif bir nesnesi haline dönüştürülmüştü. Paris Antlaşması'nın Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını kayıtsız şartsız garanti etme koşulları bu anlaşmaya birlikte fiilen ortadan kaldırıldı.²³⁵⁶ Osmanlı'nın bağımsızlığı, Avrupalı devletlerin bağımsızlığına eşit bir anlamda yorumlanmadı. 1856 sözleşmesine benzer şekilde, 1878 Berlin Antlaşmasının temelindeki esas ilke Osmanlı Devleti'ne istenildiği zaman müdahale edilebilecek kanalların açık tutulması ve Hıristiyan topluluklar üzerinde Osmanlı iradesinin devamlı olarak tehdit ve baskı altında tutulmasıydı. 1878 Berlin Antlaşması Osmanlı Hıristiyanlarının siyasal birer özne olarak devletleşmelerinin doğrudan teşvik edecek bir karakterdeydi. Bir yandan siyasallaşmaya kapalı kalmış Hıristiyan toplulukları otonom talepleri doğrultusunda yönlendirirken, bir yandan da otonom olmuş Hıristiyan toplulukları Osmanlı karşısında bağımsızlaşabilecek bir sürece itiyordu. 30 Mart 1856 ve 16 Nisan 1856 Paris Sözleşmeleri, 1871 Londra Konferansı ve 1878 Berlin Kongresi Kararları'nda görüldüğü gibi, pozitif hukuk prensipleri her bir gücün menfaatlerinden ziyade, büyük güçlerin genelleştirilmiş çıkarlarına göre belirlenmişti. Bu sayede büyük güçlerin diğer devletlere müdahale ederken, meydana gelen iş birliklerine bağlı çıplak gücün ve şiddetin uluslararası kamuoyunda kabul edilmesi kolaylaştırılmış ve gelecekteki yeni müdahalelere meşruluk sağlanmıştır. Güç dengesi üzerinden konumlanan büyük devletler karşılıklı olarak güçlerini dengeleyebildikleri halde, zayıf devletlerin zararına genişleme sürecinde birbirlerine düşmemek ve sürecin belirsizliklerine kapılmamak maksadıyla pozitif hukuk kurallarına uyabilen davranışlar geliştirildi.

XIX. yüzyıl üzerine yapılan bu araştırmada, devletlerarasında güç ilişkileri değişme özelliğini gösterdiği halde, müdahaleye açık devletler de dâhil bütün devletlerin belli bir düzen ve kurallar içinde hareket etmeye çalıştıkları gerçeğiyle yüzleşilmiştir. (Neo)Realist paradigmadaki güç dengesi kavramını doğrulamak yerine, bazı kavramsal eksiklikleri ortaya konularak zenginleşmesine hizmet edildi. İngiltere, Osmanlı ve Rusya ilişkilerinde seçilen mukayeseli konuların incelenmesinde, "*Tek*

²³⁵⁶ The Duke of Argyll, **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afghan War**, I, London, 1879, s.27

*devletin egemenliği dengeye yol açar*²³⁵⁷ hipotezinin, her zaman geçerli evrensel bir kavram olmadığı görüldü. Güç dengesinde yer alan devletler arasında güç farklılıkları, her bir devletin farklı geleneksel dış politikaları, her bir devlete ait tecrübelerin güç dengesinde kullanılması, coğrafyanın güç denge üzerindeki etkisi, genel ve özel menfaatlerin güç dengesindeki dağılımı, rekabet halindeki büyük güçler arasında çatışmanın olduğu sahaları içeren çelişkili ortak iş birlikleri, büyük güçler arasında çatışmalara yol açabilecek sahalarda yeni devletlerin inşa edilme süreci ve pozitif hukuk prensipleri; var olan güç dengesinin ayrılmaz unsurlarıdır. Devletlerin dengeleyici davranışlara hangi tehditler kapsamında yöneldiği ve her birinin güç dengesi ekseninde nasıl farklı gelenekler ve amaçlar çerçevesinde hareket etmeye teşebbüs ettikleri incelendiği zaman, büyük devletleri, uluslararası sistemin yapısından kaynaklanan ortak menfaatlerinden dolayı hegemonyacı olmayan ortak işbirliği kapasitesini ortaya koyabildikleri görülmüştür. Öyle koşullar altında aralarındaki ilişkileri düzenleyecek ve gelecek hakkında öngörü yapmalarını kolaylaştıracak şekilde güç dengesinin mahiyetine uygun olarak pozitif hukuk sistemi değiştirilip yeniden düzenlenebilmekte ve ortak çıkarları bağlamında geliştirilebilmektedir.

XIX. yüzyıl boyunca merkez-merkez çatışmalarının yaşanmadığını öne süren yaklaşımlar yanlışti; çünkü merkez-merkez çatışmaları büyük devletlerin, yani merkezin, çevreye yayılma sürecine bağlı olarak yaşanırken, aralarındaki doğrudan çatışmalar da diplomatik sahaya aktarılmışti.²³⁵⁸ Büyük güçler arasındaki savaşlar başka güçlerle sıcak savaşa devredilirken, kendi aralarındaki sıcak savaşlar da sahadaki sıcak çatışmaların sonuçları üzerinden faydalanmayı kolaylaştırmak amacıyla diplomatik dünyada yoğunlaşmışti. Bu durumun yaşanması devletlerarasında eşit olmayan ilişkileri daha açık bir hale getirmişti. Çünkü sahada sıcak çatışmaları sürdüren güçlerin savaşın neticelerinden hukuksal düzeyde faydalanabilecek konumları ancak büyük güçlerce onaylanmasına bağlıydı. Herhangi bir devlet düşman kuvvete karşı savaşı kazanmış olsa bile, onun sonuçlarından yararlanabilmek için diğer devletlerin ve özellikle de büyük güçlerin onayını ve desteğini almak zorundaydı. Hukuk sisteminin ortaya çıkmasına bağlı olarak, güç denge siyasetiyle hukuk sistemi arasında bir etkileşimin geliştiiği (Neo)Realizmde öne sürülmesine rağmen, bu durumun büyük güçlerin menfaatleri ve ortak işbirliğiyle nasıl kurumsallaşabildiği açıklanmamışti. Büyük güçler her fırsatta kongre kararlarını çiğnemeye kalkışmalarına ve çıkarlarına aykırı bulmalarına rağmen, içinde yer aldıkları savaşları pozitif hukuk çerçevesine göre yeniden düzenleme, kurumsal düzeyde ilişkilere girmeye zorlanacak bir siyaset izlemelerinin nedenlerinden biri de, her bir gücün gelecekle ilgili belirsizlikleri azaltma arzusu ve kaotik uluslararası bir çevreden

²³⁵⁷ Kenneth N Waltz, “*Emerging Structure of International Politics*”, *International Security*, Cilt.18, nr.2, 1993, s.44-79

²³⁵⁸ John Darwin, *After Tamerlane: The Rise and Fall of Global Empires, 1400-2000*, London: Penguin, 2007, s.222-237

korkmasıydı. Geleceklerini anlama ve görme ihtiyacı onları bazı kurallara uymaya zorlayan önemli bir kaynaktı. Ampirik verilere bakıldığında, uluslararası sisteme ait kuralların ve normların sadece belirsizliklerin azaltılmasında uygun aygıtlar olarak kullanılmadığı, ayrıca her bir devletin gözetmeye zorlandığı görevleri ve yükümlülükleri meydana getiren prensipler olarak da muamele gördüğü anlaşılmıştır. Pozitif hukuk kurallarının ve sözleşmelerin yeni güç denge anlayışının önemli bir boyutu haline gelmesinden dolayı, büyük güçlerin geleneksel güç denge siyaseti sürdürdükleri halde aralarında herhangi bir güç, egemen bir güç olarak hareket edememiştir.

Genel ve özel çıkarlarına hizmet ettiği sürece, uluslararası hukuk kuralları aşırı bencil devletler için de değerlidir. Uluslararası faaliyetlerin düzenlenmesinde ve anarşik ortamın azaltılmasında önemli bir işleve sahip pozitif hukuk sistemi olumlu ahlaksal değerlere dayanmak zorunda değildir. Güç dengesinde özel ve genel çıkarların varlığı, devletlerarasında eşitsiz ilişkiler, ayrıcalıklı devletler arasında iş birlikleri ve pozitif hukuk yapısı arasında çok yönlü ilişkiler söz konusudur. Yine (Neo)Realist hipotezin aksine, yeri ve zamanı geldiğinde güç dengesinin büyük güçlerce istikrarsızlaştırması mümkün olabilmekte, ayrıcalıklı haldeki devletlerin menfaatlerine bağlı olarak güç dengesinde istikrara son verilebilmekte ve istikrarsız bir dönemin bilinçli siyasi tercihlerle belirlenmesi yaşanabilmektedir. Uluslararası davranışlarda devletlerarasında eşitsizliği kurumsallaştıran pozitif hukuk ve ortak kurallar hususunda büyük güçler arasında nasıl bir uzlaşma sağlanabildiği açıklanmış, mukayese konusu olan belli dönemlere ait savaş/barış süreçleri ve bu süreçlere bağlı olarak değişebilen uluslararası anlaşmalar ve diplomatik faaliyetler üzerinden (Neo)Realizmin '*güç dengesi*', '*büyük güç ilişkileri*' ve '*pozitif hukuk*' kavramları zenginleştirildi. (Neo)Realist paradigma çerçevesinde güç denge teorisine ait pozitif hukuk boyutunun, devletler arası eşitsiz ilişkilerin, genel ve özel menfaat sahalarının ve coğrafi özelliklerin hesaba katılması halinde, bu önemli özelliklerin eksik bırakılmasının teorik tartışmalar üzerinde yol açtığı olumsuz neticelerin telafi edilebileceği ve devletler arası ilişkilerin geleceğine yönelik öngörülere daha doğru tartışmalarla katkıda bulunabileceği vurgulanmıştır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Yayınlanmamış Arşiv Kaynaklar

1853-1878 Yılları arasında Osmanlı'yla İlgili Diplomatik Yazışmalar: National Archive (NA), Foreign Office (FO) Files, Kew Gardens/Surrey, İngiltere:

NA, FO: 27/ 1079, no. 1522, no.1510; 27/ 1122, no.1649, no.144, no.126; 27/ 1121, no.77; 27/ 1164, no.12; 7/ 480, no.44, no.16, no.63, no.52; 27/ 1164, no.89; 353/ 44A; 27/ 1164, no.29, no.15; 271/ 1168, no.52; 27/ 1165, no.72, no.115; 78/ 1074, no.122; 352, no.42, no.44; 78/ 1170, no.29; 78/ 1177, no.460; 424/41; 424/42; 424/48; 424/56; 424/54; 424/43; 424/46; 424/47; 424/49; 424/50; 424/53; 424/57; 424/59; 424/72; 424/73; 424/64; 322/3, 7/911; 78/243; 78/289; 195/1212; 195/1220; 322/3; 881/2968; 881/2962; 881/3594; 881/3594, 424/70; 881/3082; 881/3022; 881/3076; 881/ 3025; 881/2964; 881/2900; 881/3042; 881/3030; 881/2968; 881/ 3594; 195/1212; 195/1214; 78/2890; 78/2899; 78/2902; 78/2904; 78/2905; 78/2907; 78/2908, 64/2900; 64/877; 64/717; 64/404; 64/ 911;

National Archive, Public Record Office (PRO)/Foreign Office (FO) Files, Kew Gardens/Surrey, İngiltere:

NA, PRO/FO: Latin and Greek Churches in Turkey 1: NO. 28 Inclosure 2; No. 48- 51; Nos. 86; No. 76; No. 79; No s. 162; Nos. 48- 51; No. 321; NO. 381; No 331 Inclosures 1- 2; No. 389.

Tenterden Papers;

Cairns Papers;

Tenterden Papers;

Marquis of Salisbury'nin İstanbul Konferansı'yla İlgili Diplomatik Yazışmaları (Ekim 1876- Şubat 1877):

NA, FO: 881/3089, No.3, No.4, No.5, No.6, No.7, No.10, No.27, No.30, No.84, No.102, No.194, No.196, No.200, No.327

1877-78 Yılları Arası Osmanlı ile İlgili Çeşitli Diplomatik Yazışmalar:

FA, NO: 424/64, No.1, No.4, No.7, No. 9, No. 15, No.18, No.20, No.22, No.23, No.24, No.25, No.29, No.31, No.35, No.37, No.38, No.40, No. 42, No.43, No.44, No.46, No.47, No.48, No.49, No.50, No.56, No.58, No.60, No.62, No.63, No.66, No.69, No.71, No.72, No.73, No.81, No.98,

No.100, No.102, No.103, No.109, No.110, No.111, No.127, No.129, No.131, No.204, No.215A, No.221, No.225, No.233, No.247, No. 250, No.275, No.278, No.284, No.299, No.304, No.324, No.325, No. 328, No.329, No.330, No.371, No.387, No.404, No.406, No.421, No. 423, No.435, No.442, No.446, No.451, No.457, No.458, No.464, No.466, No.472, No. 478, No.584, No.614, No.631, No. 644, No.701, No.732, No.750, No.853, No.857, No.858, No.865, No.887, No.894, No. 896, No.902, No.909, No.910, No. 918, No.955, No.1027, No.1042, No.1053, No.1089, No.1232, No.1236, No.1394, No.1413, No.1440, No.1476, No.1482, No.1486, No.1487, No.1496; 428/39, No.2, No.23, No 50, No 239, No 240, No 248, No 268, No 270, No 291, No 300, No 308, No 321, No 326, No 329, No 342, No 343, No 345, No 350, No 354, No 356, No 358, No 359, No 362, No 364, No 367, No 368, No 369, No 370, No 381, No 385, No 397, No 409, No 415, No 427, No 434, No 436, No 441, No 428, No 445, No 454, No 462, No 463, No 488, No 490, No 504, No 523, No 590, No 649, No 650, No 660, No 666, No 682, No 755, No 756, No 762, No 785, No 824, No 851, No 854, No 882;

Benjamin Disraeli'nin 1853-78 Yılları Arası Osmanlı Hakkında Resmi Yazışmaları:

Hughenden Papers (HP), Earl of Beaconsfield and His Family (1830-1878), Hughenden Manor, Hughenden, İngiltere:

HP, B/XIX/C/292-3; HP, B/XIX/C/924-5; HP, B/XIX/C/295-6; HP, B/XIX/C/296; B/XIX/C/298; HP, B/XIX/C/326-7; HP, B/XIX/C/303-4; HP, B/XIX/C/305-7; HP, B/XIX/C/317-18; HP, B/XIX/C/329-30; HP, B/XIX/C/333-4; HP, B/XIX/C/358; HP, B/XIX/C/359; HP, B/XIX/C/365; HP, B/XIX/C/367; HP, B/XIX/C/367; HP, B/XIX/C/369-71; HP, B/XIX/C/409; HP, B/XIX/C/388; HP, B/XIX/C/393-4; HP, B/XVI/B/35; HP, B/XVI/B/36; HP, B/XIX/C/410-11; HP, B/XIX/C/415-16; HP, B/XVI/B/38; HP, B/XIX/C/424-5; HP, B/XIX/C/432; HP, B/XIX/C/435; HP, B/XIX/C/435; HP, B/XIX/C/438-9, HP, B/XIX/C/442-4; HP, B/XIX/C/452-3, HP, B/XIX/C/467, HP, B/XIX/C/481-2; HP, B/XVI/B/2; HP, B/XVI/B/21; HP, B/XVI/B/25; , B/XVI/B/27; HP, B/XIX/C/279 ; HP, B/XIX/C/279; HP, B/XIX/C/282-4; HP, B/XIX/C/285-6; HP, B/XIX/C/288; HP, B/XVI/C/123; HP, B/X/X/C/294; HP, B/XIX/C/ 498-9; HP, B/XIX/C/501-2; HP, B/XIX/C/496-7; HP, B/XIX/C/299; HP, B/XIX/C/509-10; HP, HP, B/XIX/C/510-11; HP, B/XIX/C/511-12; HP, B/XIX/C/520, HP, B/XIX/C/537, HP, B/XIX/C/547; HP, B/XIX/C/548-9;

Disraeli's Cabinet Speaking Notes, Hughenden Papers, Hughenden Manor, Hughenden;

Hughenden Papers, Undated Cabinet Notes, Hughenden Manor, Hughenden.

Kraliçe Victoria'nın Osmanlı Hakkında Resmi Yazışmaları (1853-1878):

Royal Archive, Mails RA(M) (Queen Victoria Letters, QVL) Windsor (1853-1878), İngiltere:

RA(M), H 11/252, 11/272; 12/19, 9/178, 9/178, 10/8, 10/17, 11/13, 10/17, 14/55, 14/62, 12/166, 12/194, 12/166, 12/162, 12/132, 12/61, 12/61, 11/236, 12/53, 10/53, 11/107, 11/117, 10/8, 11/107, 11/117, 11/236, 12/5, 12/53, 12/61, 14/55, 12/132, 13/24, 13/14, 12/162, 12/166, 12/194, 14/78,

14/74, 14/84, 14/90, 14/115, 10/49, 10/17, 12/5, 13/14, 13/24, 14/78,14/74, 14/84, 14/115, 9/178, 10/8, 10/17, 10/49, 10/17, 10/53, 10/17, 11/13.

The Papers of Queen Victoria on Foreign Affairs (Files from the Royal Archives (Windsor); Microfilm, Windsor.

İngiltere'de Kabine Üyelerinin Osmanlı Hakkında Resmi Yazışmaları, (1830-1878), (British Library, Londra, İngiltere):

Eastern Papers, 7 volumes: Vol I, II, III, IV, V, VI, VII

Eastern Papers, volume I, Vol II, Correspondence, Lord Aberdeen to Mr. Gladstone,

Gladstone Papers, Herbert John Gladstone, 1st Viscount Gladstone Public and Private Correspondence and Papers,

Aberdeen Papers,

Carnarvon Papers,

Disraeli Papers

Layard Papers,

Palmerston Papers,

Peel Papers,

Protocol; Munster-Beust- L. D'Harcourt- Derby-L. F. Menabrea-Schouvaloff, Mar. 31, 1877, London, London: Printed by Harrison and Sons, 1877;

The Approaching General Elections, Speeches of Sir W. Harcourt, MP, Delivered at Southport and Liverpool, Oct. 2nd and Oct. 6th, 1879 (London; H.J. Infield, 1879)

İngiltere Devleti'nin 1853-56 Kırım Savaşı Boyunca Kars Hakkında Resmi Yazışmaları:

Papers relative to Military Affairs in Asiatic Turkey and the Defence and Capitulation of Kars. Presented to Both Houses of parliament by Command of Her Majesty (1856), London: Harrison and Sons, British Library, Londra

Benjamin Disraeli ve Lord Clarendon'un Osmanlı Hakkında Resmi Yazışmaları (1830-1878):

Papers of Benjamin Disraeli, Earl of Beaconsfield (1804-1881), and of his father Isaac D'Israeli (1766-1848), Department of Special Collections, Bodleian Library, University of Oxford, Oxford, İngiltere

Clarendon Papers, Bodleian Library, University of Oxford, Oxford, İngiltere.

Liverpool Record Office (1853-1878), Liverpool, İngiltere

Papers of Edward Stanley, 15th Earl of Derby

Yayınlanmış Arşiv Kaynaklar

Hansard, (Parliamentary Debate), House of Commons Library, (İngiliz Parlamento Resmi Kayıtları), (1828-1879), Londra İngiltere:

Hansard, Address on the King's Speech, HL Deb 29 January 1828 vol 18 cc 4-35

Hansard, Foreign Relations of the Country, HC Deb 02 April 1830 vol. 23 cc 1234-40

Hansard, The Russian Tariff HL Deb 28 May 1830 vol. 24 c1189

Hansard, Conduct of Russia, HL Deb 01 March 1830 vol. 22 cc 1060-2

Hansard, Treties-The Russian Dutch Loan, HL Deb 23 December 1830 vol. 2 cc 57-8

Hansard, Her Majesty's Speech-The Address, HC Deb 26 January 1841 Vol. 56 CC38-17

Hansard, Servia, HC 15 August 1843 vol 71 cc808-47

Hansard, Treaty of Adrianople-Charges Against Viscount Palmerston, HC Deb 23 February 1848 vol 96 cc 1132-242

Hansard, Foreign Policy, HC Deb 08 February 1848 vol 96 cc290-31

Hansard, Treaty of Adrianople- charges Against Viscount Palmerston, Adjourned Debate, HC Deb 01 March 1848 vol 97 cc66-123

Hansard, Egypt and Turkey, HL Deb 23 March 1852 vol 120 cc 30-40

Hansard, The British Fleet, HC Deb 18 March 1853 vol 125 c450

Hansard, Russia and Porte, HL Deb 27 May 1853 vol 127 cc 651-9

Hansard, Russia and Porte, HL Deb 27 May 1853 vol 127 cc709-14

Hansard, Russia and The Porte – Resolutions respecting the objects of the war. HL Deb 24 February 1854 vol 130 cc1201-50

Hansard, Rights of Neutrals, HC Deb 17 March 1854 vol 131 cc955-73

Hansard, Treaty of Adrianople-Explanation, HL Deb 26 June 1854 vol 134 cc640-71

Hansard, The War wit Russia, HL Deb 10 August 1854 vol 135-33

Hansard, The Late Members of the Government- Alleged Stipulations as to the Terms of Peace-Question. Viscount Palmerston, HC Deb 15 June 1855 vol 138 cc2036-40

Hansard, Avusturya and the Western Powers – The Treaty of December 2, 1854, HL Deb 26 June 1855 vol 139 cc123-54

Hansard, The Fall of Kars—Adjourned Debate (Third Night), HC Deb 01 May 1856 vol 141 cc1803-902

Hansard, Eastern Papers, Alleged Discre-Pancy. HL Deb 11 February 1856 vol 140 cc 513-22

Hansard, The Treaty of Peace –Adjourned Debate (Second Night). H C Deb 06 May 1856 vol 142 ec17-136

Hansard, Address in Answer to Speech, HC Deb 03 February 1857 vol 144 cc86-192

Hansard, HL Deb 20 February 1877 vol 232 cc637-727

Hansard, 11 Augustos 1857, Troops for India- Observations, HC Deb 11 August 1857 vol 147 cc1392-447

Hansard, Address to Her Majwsty on Her Most Gracious Speech, HL Deb, 09 February 1871, vol 204 cc 10-50

Hansard, Peace-Resolution, HC Deb 17 February 1871 vol 204 cc387-455

Hansard, Observations, HL Deb 24 February 1871 vol 204 cc 839-65

Hansard, Resolution. HL DEB-30 March 1871 vol 205 cc894-976

Hansard, Resolution, Adjourned Debate, HL Deb 31 March 1871 vol 205 cc989-1013

Hansard, Address in Answer to Her Majesty’s Most Gracious Speech, HC Deb 08 February 1877 vol 232 cc59-121

Hansard, HC Deb 20 February 1877 vol 232 cc637-727

Hansard, Resolution, HC Deb 31 March 1871 vol 205 cc989-1013

Hansard, HC Deb 07 May 1877 vol 234 cc366-476

Hansard, The Eastern Question-The Protocol- observations, HL Deb 16 April 1877 vol 233 cc 1180-207

Hansard. Address in Answer to Her Majesty’s Most Gracious Speech. HL Deb 17 January 1878 vol 237 cc7-58

Hansard, Address in Answer to Her Majesty’s Most Gracious Speech, Adjourned Debate, HC Deb 17 January 1878 vol 237 cc59-153

Hansard, Message From The Queen-Army Reserve Officer, HL Deb 08 April 1878 vol 239 cc760-853

Hansard, Hc Deb 03 June 1878 vol 240 cc 1076-82

Hansard, Congress- Correspondence and Protocols, HL Deb 18 July 1878 vol 241 cc1753-843

Hansard, Eastern Affairs-Resolution, HC Deb 29 July 1878 vol 242 cc 527-612

Hansard, Adjourned Debate (Second Night), HC Deb 30 July 1878 vol 242 cc644-763

Hansard, The tripartite treaty of 1856, 17 February 1880-Lord sitting, HL Deb 17 February 1880 vol 250 cc777-83

Birinci Dereceden Kaynak Olarak Yayınlanmış Mektuplar (1853-1878)

M. G. Wiebe (Ed.) (1982-2009), **Benjamin Disraeli Letters**, Cilt I-VIII, Toronto, Buffalo, London;

Benson, A. C. and Esher, Viscount (Ed.) (1908), **The Letters of Queen Victoria, A Selection from Her Majesty's Correspondence between the Years 1861 and 1886**, London, British Library;

Reeve, Henry and Grenville, Charles (Ed.) (1888), **A Journal of the Reign of Queen Victoria**, 8 Cilt, London, British Library;

Ramm, Agatha and Gladstone, William Ewart (Ed.) (1962), **The Political Correspondence of Mr Gladstone and Lord Granville, 1876-1886**, Cilt. I, Clarendon Press;

--- (1962), **The Political Correspondence of Mr Gladstone and Lord Granville, 1876-1886**, Cilt II, Clarendon Press;

Gladstone, W. E. (1879), **Speech in the Waverley Market, Edinburgh, Midlothian Speeches 1879**, Leicester and New York, 1971; repr. 1st Edn;

Birinci Dereceden Kaynak Olarak Yayınlanmış Günlükler ve Hatıralar (1853-1878)

Adair, Robert, (Sir) (2012), **The Negotiations For The Peace of The Dardenelles: In 1809-9: With Dispatches and Official Documents**, Nabu Press;

Blackstock, P. W. (Ed.) (1952), **The Russian Menace to Europe: A Collection of Articles, Speeches, Letters, and News Despatches**, Glencoe, III: Free Press, British Library, Londra;

Bismarck, Otto, Fürst Von (1898), **The Man and The Statesman; being the Reflections and Reminiscences of Otto, Prince Von Bismarck**, Cilt II., New York Harper;

Cecil, Gwendolen, (Ed.) (1920), **Life of Robert Marquis of Salisbury** (4 Cilt, 1921-32), Cilt I 1830-1868, Cilt II 1869-1880, 1920 London, British Library, Londra;

Czartoryski, Adam (Ed.), **Memoirs of Prince Adam Czartoryski and His Correspondence with Alexander I**, 2 Cilt, London Remington, British Library;

The Duke of Argyll (1879), **The Eastern Question: From the Treaty of Paris 1876 to the Treaty of Berlin 1878, and to the Second Afgan War, I**, London, British Library, Londra;

Argyll, Ina Erskine McNeil (Duchess of) and Douglas, George (Ed.) (1906), **Eighth Duke of Argyll, (1823-1900): Autobiography and Memoirs**. Cilt I, Cilt II, E. P. J. Murray, British Library, Londra;

- Elliot, H. G., (1922), **Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences**, London, British Library, Londra;
- Fitzmaurice, E., (Ed.) (1905), **The life of Granville George Loveson Gower, Second Lord Granville 1815-1891**, 2 Cilt., London, New York and Bombay, British Library, Londra;
- Gladstone, W. E. (1876), **Bulgarian, Horrors and the Question of the East**, London, BL;
- (1876), **Letter to the Editor of the Times, Bulgarian Horrors and Russia in Turkestan, With Other Tracts**, Leipzig, 1876;
- Ghosh, P. (Ed.), **Stanley, Mary Catherine, Countess of Derby (other married name Mary Catherine Gascoyne-Cecil, marchioness of Salisbury) (1824-1900)**, grande dame and Politician mangue; DNB, 41303, British Library, Londra;
- Hardinge, A. (Ed.) (1925), **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert, Fourth Earl of Carnarvon 1831-1890**, Cilt II, Oxford, British Library, Londra;
- Hardy, G. (Ed.) (1910), **First Earl of Cranbrook, A Memoir: With Extracts From His Diary and Correspondence**, Cilt II, ed. A.E Gathorne-Hardy, London, New York, Bombay, Calcutta, British Library, Londra;
- Hardinge, Sir Arthur Henry (Ed.) (1925), **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert: Fourth Earl of Carnarvon 1831-1890**, Cilt II, III, Oxford University Press;
- Loftus, Augustus (Ed.) (1892), **Reminiscences of Augustus Loftus, 1837-62**, 1st Series, 2 Cilt, London, British Library, Londra;
- Laughten, John Knox, (Ed.), (1907), **Memoirs of the Life and Correspondence of Henry Reeve**, 2 Cilt. 1907, London, British Library, Londra;
- The Marquis of Zetland (Ed.), (1929), **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield**, Cilt.I, 1873 to 1875, London, Ernest Benn Limited, British Library, Londra;
- (1929), **The Letters of Disraeli to Lady Bradford and Lady Chesterfield** Cilt II, 1876 to 1881, London, Ernest Bern Limited, British Library, Londra;
- “London Protocol”, **Parliamentary Paper on the Affairs of Turkey, 1877**, House of Common Library, Londra;
- Marley, John- Gladstone (Ed.) (1903), **The Life of William Edward Gladstone**, 3 Cilt., London: vol. I printed in 1859 and vol. II, III printed in 1903, British Library, Londra;
- Martin, Sir Theodore (Ed), (1880), **The Life of H.R.H. The Prince Consort**, 5 Cilt. London 1880, British Library, Londra;
- (1888), **Memoirs of Prince Adam Czartoryski and His Correspondence with Alexander I**, 2 Cilt, London, British Library, Londra;

Strachey, Lytton and Fulford, R., (Ed.) 1938, **The Greville Memoirs 1814-1860**, 8 Cilt., London;

Strachey, Lytton (Ed.) (1921), **Queen Victoria**, London, British Library, Londra;

Trevalyan, Sir G.O. (Ed.), **Life and Letters of Lord Macaulay**, Cilt I, Cilt II, British Library, Londra.

Vincent, John (Ed.), (1994), **Edward Stanley, 15th Earl of Derby, Diaries**, London Royal Historical Society, Cilt I, II, III, IV, British Library, Londra;

1855-56 Yılları Arası Kaynak Olarak Kullanılan Gazeteler

The Times, 20 February 1856; The Times, 24 November 1855; The Times 3 January 1855; The Times, 27 November 1855; The Times, 18 December 1855; The Times 20 January 1856; The Times, 20 January 1856; Illustrated London News, 2 March 1856; The Times, 2 March 1856;

Diğer Kaynaklar

Anghie, Antony, (2004), **Imperialism, Sovereignty and The Making of International Law**, Cambridge University Press;

----- (1999), **Sovereignty and Colonialism in the nineteenth century international Relations**, Harvard University Law Journal, vol.40, no.1;

----- (2004), **Imperialism, Sovereignty and The Making of International Law**, Cambridge University Press;

Armitage, David (2013), **The Foundations of Modern International Thought**, Cambridge University Press;

Alp, İlker (2008), **Şark Meselesi veya Emperyalizmin Türk Politikası**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, 1;

Badem, Candan (2017), **Kırım Savaşı ve Osmanlılar**, Türkiye İş Bankası Yayınları;

Balfour, Lady F. (1922), **The Life of George, Fourth of Earl Aberdeen**, 2 Cilt., London 1922;

Baumgard, Winfried (1999), **The Crimean War, 1853-56**, Oxford University Press;

Baugh, Daniel, A. (1989), "Great Britain's Blue-,Water Policy, 1689-1815", **International History Review**, vol.10, no.1;

Bitis, Alexander (2006), **Russia and the Eastern Questions: Army, Government and Society, 1815-1833**, Oxford University Press;

Black, Jeremy (2009), **War in the Nineteenth Century 1800-1914**, Cambridge: Polity Press;

Brodie, Bernard (1941), **Sea Power in the Machine Age**, Princeton University Press;

Bull, Hedley and Watson, Adam, (Ed.) (1954), **The Expansion of International Society**, Oxford University Press;

Bull, Hedley (1977), **The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics**, London: Macmillan;

Buckle, George (1960), **The Life Of Benjamin Disraeli, Earl of Beaconsfield**, Cilt VI, 1876-1880, London, Marrat;

Burnham P., Gilland, K., Grant, W. and Layton-Henry, Z. (Ed.) (2004), **Research Methods in Politics**, Houndmills, Basingstake: Palgrave Macmillan;

Butterfield, Herbert (1966), "The Balance of Power", H. Butterfield and Martin Wight, (Ed.), **Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics**, London;

Buzan, Barry and Lawson, George (2015), **The Global Transformation**, Cambridge University Press;

Branch, Jordan (2014), "Colonial Reflection and Territoriality", **European Journal of International Relations**, vol.18, no.2;

Brendan Simms, Brendan, (2014), **Europe: The Struggle For Supremacy, 1453 to the Present**, Penguin Books;

Brewer, David (2011), **The Greek War of Independence, The Struggle for Freedom from Ottoman Oppression**, London: Overlook Duckworth;

Bryman, Alan (2008), **Social Research Methods**, Oxford: Oxford, University Press;

Carr Brown, Leoni (1984), **International Politics and Middle East**, LBTairus London;

Carr, Edward Hallett (1951), **The Twenty Years' Crisis, 1919-1939**, London: Macmillan;

Calhoun, Craig (2012), **The Roots of Radicalism**, University of Chicago Press;

Case, L., 1954, **French Opinion on War and Diplomacy during the Second Empire**, Philadelphia;

Claude, Inis (1962), **Power and International Relations**, New York;

Cavendish, Richard, "*Death of Tsar Nicholas I of Russia*", **History Today**, vol. 55, 3 March 2005;

Clogg, Richard (1979), **A Short History of Modern Greece**, Cambridge University Press;

Darwin, John (2007), **After Tamerlane: The Rise and Fall of Global Empires, 1400-2000**, London: Penguin;

Davis, Mike (2002), **Late Victorian Holocaust**, London: Verso;

Dean, Stanley (1881), **The Eastern Question**, Murray;

Deudney, Daniel (2007), **Bounding Power**, Princeton University Press;

- Derek, Hopwood (1969), **The Russian Presence in Syria and Palestine 1843- 1914**, Oxford: Clarendon Press;
- Disraeli, Benjamin, M.P. (1855), **Thirty Years of Foreign Policy: The Earl of Aberdeen and Viscount Palmerston**, London: Longman;
- Doyle, Michael (1986), "Liberalism and World Politics", **American Political Science Review**, vol.80, December;
- Duncan, Bell (2007), **The Idea of Greater Britain: Empire and the Future of World Order 1860-1900**, Princeton University Press;
- Eckstadt, K. Vitzthum von (1863), **St Petersburg and London in the years 1852-64**, 2 Cilt, London;
- Erkan, Süleyman (1996), **Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908)**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi, Yayın No:1996/1, Trabzon;
- Fielding, Jane, and Gilbert, Nigel (2000), **Understanding Social Statistics**, London: SAGE;
- Figes, Orlando (2010), **Crimea**, Penguin;
- Fuat Türkgeldi, Ali (1867-1935), **Mesail-i Mühimme-i Siyassiyeh**, 3. Cilt. Yay. Haz. Bekir Sıtkı Baykal. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1957-60. İkinci Edisyon 1987;
- Giddens, Anthony (1985), **The Nation State and Violence**, Cambridge, Polity Press;
- Gilpin, Robert (1999), **War and Change in World Politics**, Cambridge University Press;
- Gilpin, Robert (1988), "The Theory of Hegemonic War". **The Journal of Interdisciplinary History**, vol.18, no.4, 1988;
- Gleason, W. (1950), **The Genesis of Russophobia in Great Britain**, Cambridge, Mass;
- Goldfrank, M., David (1994), **The Origins of the Crimean War**, London
- Grant, Madison (1921), **The Passing of the Great Race: Or, The Racial Basis of European History**, C. Scribner's sons;
- Gray, Collin S. (2012), **War, Peace and International Relations: An Introduction to Strategic History**, London: Routledge;
- Gong, Gerrit W. (1984), **The Standard of Civilization in International Society**, Oxford: Clarendon Press;
- Gould, Francis Leckie (1817), **An Historical Research into the Nature of the Balance of Power in Europe**, London, Printed for Taylor and Hessey;
- Gulick, Edward Vose (1967), **Europe's Classical Balance of Power: A case History of the Theory and Practice of one of the Great Concepts of European Statecraft**, W.W. Norton Company;

- H. Bolsenov (1948), 'Nicholas I and the Partition of Turkey', **Slavonic Review** 27 (1948);
- H. Wood (1943), 'The Treaty of Paris and Turkey's Status in International Law', **American Journal of International Law**, 37/2 (Apr. 1943);
- Haas, B. Ernst, "The Balance of Power: Prescription, Concept, or Propoganda", **World Politics**, vol.5, no.4, July, 1953;
- Harris, David (1936), **A Diplomatic History of the Balkan Crisis of 1875-78: The First Year**, Stanford, London, and Oxford;
- Harrison, Lisa and Callan, Theresa (2013), **Key Research Concepts in Politics and International Relations**, SAGE, London;
- Hayes, Paul (1975), **Modern British Policy: The Ninetenth Century 1814-1880**, A.C. Black Publishers Ltd;
- Hawkins, A. (1869), **The Forgotten Prime Minister; The 14th Earl of Derby: Achivements:1851-1869**, Cilt II., Oxford University Press;
- Herrington, Luke (2015), "Why the Rise of China Will not Lead to Global Hegemony", **E. International Relations**, 7 April;
- Hendersan, Gavin Burns (1975), **Crimean War Diplomacy and Other Historical Essays**, W. O. Henderson (Ed.), New York: Russell and Russell;
- Henry Hardinge, Arthur, (ed.) (1925), **The Life of Henry Howard Molyneux Herbert: Fourth Earl of Carnarvon 1831-1890**, Cilt II, Oxford University Press;
- Heuser, Beatrice (Ed.), **War, Peace and World Orders in European History**, London: Routledge;
- Hertslet, Edward (1875), **The Map of Europe by Treaty**, London Butterworths;
- Hicks, Geoffrey (2011), "*Appeasement or consistent Conservatism*", **Historical Research**, 84(2011);
- Hobbes, Thomas (2011), **Leviathan**, Createspace Independent Publishing Platform;
- Hobson, John (2012), **The Eurocentric Origins of International Relations**, Cambridge University Press;
- Holborn, Itajo (1954), **The Political Collapse of Europa**, New York: Knopf;
- Holsti, Kalevi, J. (1991), **Peace and War: Armed Conflicts and International Order**, Cambridge University Press;
- Hoiberg, Dale H. (2010), (ed.), "Abdulhamid II Biography-Ottoman Sultan", **Encyclopedia Britannica**, Chicago, IL: Encyclopedia Britannica Inc.;

- Hoppen, K. Theodore (1998), **The Mid Victorian Generation 1846- 1886**, New Oxford History of England, Cilt III, Oxford;
- Howarth, David Armin (1976), **The Greek Adventure: Lord Byron and Other Eccentric in the War of Independence**, Collins;
- Hume, David (1987), 'Of The Balance of Power', **Essays, Moral, Political, and Literary**, Indianapolis In: Liberty Fund;
- Hunt, H. Micheal (1990), "American Decline and The Great Debate: A Historical Perspective", **SAIS Review**, vol.10, no.2, Summer-Fall;
- Ikenberry, G. John (2001), **After Victory: Institutions, Strategic Restraint and the Rebuilding of Order after Major Wars**, Princeton University Press;
- Ikenberry, John (2009), "Liberal Internationalism: America and Dilemmas of Liberal Order", **Perspectives on Politics**, vol.7, no.1;
- Ikenberry, G. John (2001), "Getting Hegemony Right", **The National Interest**, No.63, Spring 2001;
- İnalçık, Halil, (2015), **Devlet-i Aliyye**, Cilt IV, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları;
- Inis L. Claude (1990), **power and International Relations**, The University of Michigan;
- J. Gallagher and R. Robinson (1953), "The Imperialism of Free Trade", **Economic History Review**, And ser. 6/1;
- J.P. Alan, (1980), Taylor, **Struggle for Mastery in Europe 1848-1918**, Oxford University Press,
- Jackson, Robert (1990), **Quasi-States: Sovereignty, International Relations and The Third World**, Cambridge University Press;
- Jarrett, Mark (2013), **The Congress of Vienna and Its Legacy**, L.B. Tauris;
- Jelavich, Barbara (1984), **Russia and the Formation of the Romanian National State 1821-1878**, Cambridge;
- Jelavich, Barbara (1964), **A century of Russian Foreign Policy, 1814- 1917**, Newyork: Lippincort;
- Jelavich, Barbara (1983), **History of Balkans: Eighteenth and Nineteenth Centuries**, Cambridge University Press;
- Jelavich, Charles (1958), **Tsarist Russia and Balkan Nationalism, 1789- 1886**, Berkeley: University of California Press;
- Jenkins, T.A. (1988), Gladstone, **Whiggery, and the Liberal Party 1874-1886**, Oxford;
- Jervis, R. (2002), "Theories of War in an Era of Leading Power Peace", **The American Political Science Review**, vol.96, no.1;
- Joshua S. Goldstein (2005), **International Relations**, New York; Pearson-Longman;

- Kaplan, A., Morton (1957), *System and Process in International Relations*, New York;
- Kaufman, Stuart, J. (1997), "The Fragmentation and Consolidation of International Systems", **International Organization**, Vol.51, no.2;
- Karal, Enver Ziya (1983), **Osmanlı Tarihi: Birinci Meşrutiyet ve İstibdad Devirleri, 1876-1809**, Cilt VIII, Türk Tarih Kurumu Yayınları;
- Kennedy, P. (1981), **The Realities Behind Diplomacy: Background Influences on British External Policy 1865-1980**, Glasgow;
- Kennedy Grimsted, Patricia (1969), **Foreign Ministers of Alexander I, 1801-1825**, University of California Press;
- Keohane, Robert and Martin, L.L. (1995), "The Promise of Institutional Theory", **International Security**, 20(1);
- Keohane, Robert O. (1984), **After Hegemony**, Princeton University Press
- Keohane, Robert, O. (1986), (Ed), **Neorealism and Its Critics**, Columbia University Press, 1986);
- Keohane, Robert, O. (1980), "The Theory of hegemonic stability and changes in international economic regimes, 1967-1977", Ole Holsti, Randolph Siverson and Alexander L. George, (Ed.), **Change in the International System**, Boulder. Colorado: Westview Press, 1980);
- Kinglake, Alexander William (1868), **Invasion of the Crimea**, Cilt I, William Blackwood and Sons, British Library, 9 vols, British Library;
- Kingsley, A., Martin (1924), **The Triumph of Lord Palmerston**, London: George Allen & Unwin Ltd;
- Kissinger, Henry, (2017), **Diplomasi**, İbrahim H. Kurt (Çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları;
- Kocabaş, Süleyman (1985), **Türkiye ve İngiltere**, Vatan Yayınları;
- Kofos, E. (1975), **Greece and the Eastern Question 1875-1878**, Thessolniki;
- Kovic, Milos (2010), **Disraeli and Eastern Question**, Oxford University Press;
- Köse, Osman (2006), **1774 Küçük Kaynarca Andlaşması**, Türk Tarih Kurumu;
- Kurat, Akdes Nimet (2011), **Türkiye ve Rusya: XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi;
- Kutlu, Sacit (2007), **Balkanlar ve Osmanlı Devleti**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 172 Tarih 22;
- Krasner, Stephen D. (1983), **International Regimes**, Ithaca: Cornell University Press;
- Krause, Keith (1992), **Arms and The State: Patterns of Military Production and and Trade**, Cambridge University Press;

- Labib Rizk, Younan (2014), **A Documentary History from the Treaty of Versailles to the end of Worl War II: Britan and Arab Unity**, I. B. Tauris;
- Lach, Donald, F. (1965), **Asia in the Making of Modern Europe**, vol.1, University of Chigago Press;
- Lambert, A. (1990), **The Crimean War: British Grand Stratejy, 1853-56**, Manchester;
- LeDonne, John P. (1997) **The Russian Empire and the World, 1700-1917: The Geopolitics of Expansion and Containment**, New York and Oxford;
- Lenox A. Mills and Charles H. McLaughlin (1953), **World Politics in Transition**, New York: Holt;
- Levi, L. (1870), **History of British Commerce, 1763- 1870**, London;
- Levy, Jack S. (1989), 'Domestic Politics and War', Robert I. Rotberg and Theodore K. Rabb (Ed.) **Origins and Prevention of Major Wars**, Cambridge University Press;
- Levy, S. Jack (2004), "Trading with the Enemy during the War Time", **Security Studies**, vol.13,no.3;
- Lingelbach, William Ezra (1900), "The Doctrine and Practice of Intervention in Europe", **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, vol.16, no.1;
- Little, Richard (2007), "British Neutrality Versus Offshore Balancing in the American Civil War", **Security Studies**, vol.16, no.1;
- Liska, George (1957), **International Equilibrium**, Cambridge, Mass;
- Luard, Evan (1992), **The Balance of Power: The System of International Relations, 1648-1815**, Palgrave Macmillan;
- Machiavelli, Nicolo (2008), **The Prince**, Oxford University Press;
- Mackinder, Halford (1996), **Democratic Ideals and Reality**, Washington, DC: National Defence University;
- MacKenezie, David (1994), **Russia's Balkan Policies under Alexander II, 1855- 1881**, Cengage Learning;
- Madariaga, Isabel de (1981), **Russia in the Age of Catherine the Great**, New Haven: Yale University Press;
- Marsh, D., and Stoker, G. (Ed.) (2010), **Theory and Methods in Political Science**, Houndmills, Basingtoke: Palgrave Macmillion;
- Mattingly, Garrett (2009), **Renaissance Diplomacy**, Cosimo Classics;
- May, T. (1997), **Social Research: Issues, methods and process**, Buckingham: Open Univ. Press;
- McKay, Derek and H. M. Scott (1983), **The Rise of the Great Powers, 1648-1815**, London, Longman Group;

- Mearsheimer, J.J. (2001), **The Tragedy of Great Power Politics**, New York: W.W. Norton and Company;
- Mearsheimer, J.J. (2011), "Imperial by Design", **The national Interest**, No.111;
- (1994), "The False Promise of International Institutions", **International Security**, vol.19, no.3;
- Mensch, Gerhard (1979), **Stalemate in Technology: Innovations overcome Depression**, Taylor and Francis Ltd;
- Medlicott, W. N. (1963), **The Congress of Berlin and After: A Diplomatic History of the Near Eastern Settlement 1878-1880**, London;
- Monroe, K.R. (1997), **Contemporary Empirical Political Theory**, Berkeley, CA: University of California Press;
- Moyse, W. E. and Barlett, Hubert (1971), **Edward Nolan Louis and his Influence on the British Cavalry**, London;
- Mosse, W. E. (1963), **The Rise and Fall of the Crimean System 1855- 1871**, London;
- Morgenthau, Hans, J. (1954), **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, Morgenthau, Hans, J., Kenneth W. Thompson (Ed.), (New York, Knopf);
- Morgenthau, Hans J. (Ed.) 1946, **Peace, Security and The United Nations**, University of Chicago Press;
- Neff, Stephen (2010), "A Short History of International law", Malcomi, D. Evans (Ed.), **International Law**, Oxford University Press;
- Ole, Weaver, B. Neumann, (Ed.) (1997), **The Future of International Relations: Masters in the Making?**, London: Routledge;
- Oliphant, Laurence (1856), **The Trans-Ccaucasian Campaign of the Turkish Army under Omer Pasha**, Edinburgh, London: William Blackwood and Sons;
- Osiander, Andreas (2001), "History and International Relations Theory", Anja, V. Hartmann, And Ufford, W. Letitia (2007), **The Pasha. How Mehmed Ali Defied The West, 1839-1841**, Jefferson,
- Pares, Sir Bernard (1962), **A History of Russia**, Jonathan Cape, London
- Paret, Peter (2009), **The Cognitive Challenge of War: Prusia**, Princeton University Press;
- Petrovich, M. (1956), **The Emergence of Russian Panslavism, 1856-1870**, New York;
- Prest, John (1972), **Lord John Russell**, University of South Carolina Press;
- Pourdoe, J. (1854), **The City of the Sultan; and Domestic Manners of the Turks in 1836**, 2 Cilt, London;
- Potinger Saab, Ann, (1977), **The Origins of the Crimean Alliance**, Charlottesville;

- Puryear, Vernon J. (1931), **England, Russia, and the Straits Question, 1844- 1856**, Berkeley: University of California Press;
- Philpot, Daniel (2001), **Revolution in Sovereignty**, Princeton University Press;
- Ragsdale, Hugh (1980), **Detente in the Napoleonic Era: Bonaparte and the Russians**, Lawrence: Regents Press of Kansas;
- Ragsdale, Hugh and Valerii Nicolaevich Ponomarev, (Ed.), (1993), **Imperial Russian Policy**, Cambridge, Chapter 2;
- Rendal, Matthew (2002), “*Restraint or Self-restraint of Russia: Nicholas I, the Treaty of Unkiar Skelessi, and the Vienna System, 1832-1841*”, **International History Review**, 24, 1;
- Resis, Albert (1985), “Russophobia and the Testament of Peter the Great, 1812- 1980”, **Slavonic Review** 44: 681- 93;
- Rich, Normann (1989), **Why the Crimean War?**, Hanover;
- Rosenberg, Justin (1994), **The Empire of Civil Society: A Critique of the Realist Theory of International Relations**, Verso;
- Royle, Trevor (2004), **The Great Crimean War 1854- 1856**, St. Martin’s Griffin;
- Ruggie, J. G. (1998), **International Regimes, Transactions and Change**, Columbia University Press;
- Rupp, G. H., (1941), **A Wavering Friendship: Russia and Austria 1876-78**, Harvard, London and Oxford;
- Saab, A. (1991), **Relevant Icon: Gladstone, Bulgaria and the Working Classes, 1856-1878**, Cambridge, Mass;
- Sandwith, Humphry (1856), **A Narrative of the Siege of Kars**, London: John Murray;
- Schroeder, Paul W. (1994), **The transformation of European politics, 1763-1848**, Clarendon Press;
- Schweller, Randall (1998), **Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler’s Strategy of World Conquest**, Columbia University Press;
- Schroeder, Paul (1992), W., “The Vienna Settlement Rest on a Balance of Power”, **American Historical Review**, vol.97, no. 3;
- Seaton, Albert (1977), **The Crimean War: A Russian Chronicle**, Batsford;
- Sfyroeras, Vassilios (1996), **Newer and Modern History, Schoolbook for Triti Gymnasiou**, 6th ed., Athens;
- Shannon, Richard (2008), **Gladstone**, Cilt II, Bloomsbury Academic;
- Sheehan, Michael (1988), “Practice of the Balance of Power before 1714”, **History**, vol.73, no.237

Simms, Brendan (2014), **Europe: The Struggle for Supremacy, 1453 to the Present**, Penguin Books;

Simpson, F. A. **Louis Napoleon and the Recovery of France 1848- 56**, Longmans, London, 1923;

Snidal, Duncan, “The Limits of Hegemonic Stability Theory”, **International Organization**, vol. 39, No. 4;

Skendi, S. (1967), **The Albanian National Awakening 1878-1912**, Princeton Univ. Press;

Slade, Adolphus (1867), **Turkey and Crimean War. A Narrative of Historical Events**, London: Smith, Elder and Co.;

Slavonic Review, vol.4, no.6, 1925;

Sontag, Raymond J. (1933), **European Diplomatic History: 1871-1932**, Appleton-Century-Crofts;

Suraiya, Faroqhi (2011), **The Ottoman Empire and the World around It**, I.B. TAURIS;

Stanley, Lane- Poole (Ed.), (1890), **The Life of Lord Stratford De Redcliffe**, London: Longmans, Green, And Co.;

--- (1888), **The Life Of the Right Honorable Stratford Canning, Viscount de Redcliffe**, 2 vols., London: Longmans, Green;

Stavrianos, L. S. (1958), **The Balkans since 1453**, Holt McDougal;

Steele, David E. (2001), **Lord Salisbury: A Political biography**, Routledge;

Struve, Peter (1912), “The Angle-Russian Trade Treaty of 1734”, **The Russian Review**, Volume I, Number 2;

Starobin, Paul (2006), “Beyond Hegemony”, **National Journal**, December 1;

Strange, Susan (2017), **The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy**, Cambridge University Press;

Taylor, A.J.P. (2003), **The Struggle for Mastery in Europe, 1848-1918**, Oxford University Press;

Teschke, Benno (2003), **The Myth of 1648**, Verso;

Thucydides (2004), **The History of the Peloponnesian War**, Crawley, Richard, (translated), Dover Publications Inc;

Taylor, A. J. P. (1974), **The Struggle for Mastery in Europe, 1848-1918**, Oxford University Press;

Temperley, Henry W.V (1925), **The Foreign Policy of Canning, 1822-1827: England, the Neo-Holy Alliance and the New World**, London, G. Bell and sons Ltd;

----- (1932), **Paris of 1856 and Modern History**, Cilt IV, London, British Library

----- (1932), 'The Treaty of Paris of 1856 and its Execution', Part I Paris of 1856, **Modern History**, vol IV;

Thompson, G. Carslake (1886), **Public Opinion and Lord Beaconsfield, 1875-1880**, Cilt I, Cornell University Library;

Thomson, David, (1990), **Europe Since Napoleon**, Penguin Books;

Topal, Coskun (2008), "İngiltere'nin Kafkasya Politikası Ve Büyük Ermenistan Projesi", **Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler II**. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu (EUSAS-II), KAYSERİ, TÜRKİYE, 22-24 Mayıs, vol.1;

Türkgeldi, Ali Fuat (1867-1935) (1987), **Mesail-i Mühimme-i Siyasiye**, 3. Cilt. Yay. Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1957-60. İkinci EdisyonTemperley;

Treaty Between England, France and Austria, Guaranteeing The Independence', **The Spectator Archive**, 3 May 1856;

TheTreaty of Peace, **The Spectator Archive**, 26 April 1856;

Troyat, Henri (1982), **Alexander Of Russia: Napoleon's Conqueror**, Grove Press;

Yalçinkaya, Mehmet Alaaddin (2002), "The Eighteenth Century: A Period of Reform, Change and Diplomacy (1703-1789)", **The Turks 4**, Kemal Çiçek-Cem Oğuz, (Ed), Yeni Türkiye yayınları, Ankara;

Yalçinkaya, Mehmet Alaaddin (2003), Kuruluştan Tanzimat'a Osmanlı Diplomasi Tarihi Literatürü, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, 423-489.

Yalçinkaya, Mehmet Alaaddin (2003), "The Ottoman Empire and Europe in the Wake of The Second Half of The Eighteenth Century", **Ottoman Empire and European Theatre Vol I: The Age of Mozart and Selim III (1756–1808)** Michael Hüttler and Hans Ernst Weidinger (Ed.), Hollitzer;

Yalçinkaya, Mehmet Alaaddin (2013), The Recruitment of European Experts for Service in the Ottoman Empire (1732–1808), **Ottoman Empire and European Theatre Vol II: The Time of Joseph Haydn: From Sultan Mahmud I to Mahmud II (r.1730–1839)**, Michael Hüttler and Hans Ernst Weidinger (Ed.), Hollitzer;

Vincent, R. J. (2005), **Nonintervention and International Order**, Princeton University Press;

W. Ward, W. A. and G. P. Gooch (Ed.) (1923), **The Cambridge History of British Foreign Policy, 1783-1919**, Macmillan, vol. II, Chapter, VIII, BL

W. Gong, Gerrit (1984), **The Standard of Civilisation in International Society**, Oxford: Clarendon Press;

Waltz, Kenneth N. (2010), **Theory of International Politics**, Waveland Press, Inc.

--- (2001), (2001), **Man, State and War**, New York: Colombia University Press;

--- (1986)., “Anarchy and Hierarchy”, Robert O. Keohane, (Ed.), **Neorealism and Its Critics**, New York: Colombia University Press;

--- (1986), “Anarchic Orders and Balances of Power”, Keohane, O. Robert, (Ed.), **Neorealism and Its Critics**, Columbia University Press;

--- (1986),”Reductionist and Systemic Theories”, Keohane, O. Robert, (Ed.), **Neorealism and Its Critics**, Columbia University Press;

Webster, Charles (1921), **British Diplomacy, 1813-1815**, London G. Bell and sons ltd;

Wendt, Alexander (2003), **Social Theory of International Politics**, Cambridge University Press;

Wight, Martin (1966), “The Balance of Power”, H. Butterfield and Martin Wight, (Ed.), **Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics**, London, Man & Union;

Winks, W., Robin and Joan Neuberger (2005), **Europe and the Making of Modernity 1814-1914**, Oxford University Press;

Wirthwein, W. G. (1935), **Britain and the Balkan Crisis 1875-1878**, New York,

Wright, Martin (2014), “Western Values and the Whig Tradition of International Thought”, **The International History Review**, vol.36, no.4.

Wolf, Eric (1997), **Europe and The People Without History**, University of California Press.

EKLER

EK 1: Savaş Genelgesi

“Rus Hükümeti diğer bütün Avrupalı büyük güçlerle birlikte Doğu Bunalımı başladığından beri, Osmanlı Devleti’nde kalıcı barışın temin edilmesinde ellerinden gelen her şeyi yapmışlardır. Avrupalı güçler tarafından getirilen bütün teklifler, Babıali tarafından dirençle karşılanmış ve reddedilmiştir.

19-31 Mart Tarihlerinde Londra’da imzalanmış Protokol, Avrupa’nın kolektif iradesinin en son örneğiydi. Rus Hükümeti bu protokolü uzlaşmanın en üst çabası olarak değerlendirdi. Protokol’le aynı günde ilan ettiğimiz deklarasyona göre, eğer protokol Osmanlı yönetimince onaylanır ve yürürlüğe konulursa, barışın yeniden tesis edilmesi mümkün olabilecekti. Babıali yeni bir reddetmeyi cevap olarak iletmiştir. Bu sonuç Londra Protokolü’nce ön görülüyordu. Protokol Avrupa’nın görüşlerini ve kararlarını formüle ederken, Osmanlı Devleti’nin kendi Hıristiyan vatandaşlarına dönük iyileştirmeleri sahasında Büyük Güçlerin aldatılmasını gözeterek bazı koşulları zorunlu hale getirmişti; kendi menfaatlerini ve barışı yakından ilgilendiren Hıristiyan vatandaşların kaderini belirleme hakkı artık Avrupalı güçlerin olacaktı. Protokol’ün imzalanması anında İngiltere Dışişleri Bakanı’nun yaptığı deklarasyonda, Babıali’nin ihtiyaç duyulan düzenlemeleri yapmaması ortaya çıkarsa, İngiltere’nin çıkarları ve Avrupa barışı adına Protokol’ün geçersiz ve hükümsüz bir hale geleceğini ifade etmişti.

Babıali’nin Protokol’ü reddetmesi, Avrupalı güçlerin dileklerinin gerçeğe dönüşmesine hiçbir umut bırakmıyor; Hıristiyan vatandaşların hayat koşullarının reformlarla iyileştirileceği teminatı tamamen anlamsızlaşıyor. Karadağ’la barış yapmalarını imkânsız kıldılar. Bu koşulların devam etmesi Avrupa’nın çıkarlarıyla çatışma içindedir. İkna yoluyla gerçekleştirilemeyen reformların ancak şiddet kullanılarak hayat bulması dışında bir seçenek kalmamıştır geriye. Bizim devletimiz bu işi üstlenmekte kararlıdır; Büyük Güçleri bizim devletimizle ortak hareket etmeye davet ediyoruz. Ordumuza Osmanlı Devleti’nin sınırlarını geçmesi yönünde emir verildi. Ortak anlaşmamıza taraf ülke temsilcilerine bu kararın bildirilmesi talimatı verilir. Doğunun sürekli istikrarsız halde olması Rusya’nın çıkarlarını tehdit ediyor. Rus yönetimi aynı zamanda Avrupalı devletlerin çıkarlarına ve duygusal beklentilerine de olumlu bir cevap verdiği inancıyla davranıyor.”²³⁵⁹

²³⁵⁹ NA, FO, 428/39, (Telegraph), Gorchakov-The Earl of Derby, 1 May 1877, St. Petersburg

ÖZGEÇMİŞ

Adil CALAP, 16.04.1964 tarihinde Trabzon'da doğdu. 1975 yılında Cengiz Topel İlkokulu'nu; 1978 yılında Atatürk Orta Okulu'nu; 1981 yılında Trabzon Lisesi'ni; 1996 yılında Londra Üniversitesi (Queen Mary and Westfield College, University of London) Fizik Bölümü'nü bitirdi. 1998 yılında Londra Üniversitesi (University College of London) Fizik Bölümü'nde Radyasyon Fizik'ten yüksek lisans ve 2005 yılında Londra Metopolitan Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında yüksek lisans programını tamamladı. 2012 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında doktora programına başladı.

CALAP, evli ve üç kız babası olup İngilizce bilmektedir.